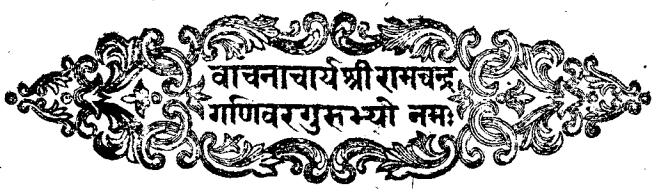

श्रीयुत रायधनपतिसिंह बहादुरस्यागमसङ्ग्रहे षोडशो भागः

जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिनामधेयं

पञ्चमोपाङ्गम् प्रारभ्यते

वाराणस्यां

जैनप्रभाकर यन्त्रालये

ओम्नमः सिद्धं ॥ श्रीश्रुतदेव्यैनमः श्रीहीरविजयसूरिगुरुभ्योनमः जयति जिनः सिद्धार्थः सिद्धार्थनरेन्द्रनन्दनोविजयी।अनुपहतज्ञानवचाःसुरेन्द्रशतसेव्यमानाङ्घ्रिः १ सर्वानुयोगसिद्धान् वृद्धान् प्रणिदध्महे महिमशब्दान्।प्रवचनकाञ्चननिकषान् सूरीन् श्रीगन्धहस्तिमुखान् २यज्जातवृत्तिमलयजराजिजिनागमरहस्यरसनिवहः। संशयताप मपोहति जयति स सत्योऽत्र मलयगिरिः ३ श्रीमद्गुरो र्विजयदानसहस्रभानोः सिद्धान्तधामधरणात्समवाप्तदीप्तिः। यो दुःषमं रज निजात मपास्तपारं प्राणाशय द्वरतभूमिगतं तमिस्रम् ४ दीपःसरत्नमय एष परानपेक्षं प्रोद्दीपयन् विशदयन् स्वपदं स्वभाभिः। गौरि र्गुणैरिह निदर्शित पूर्वसूरिः श्रीसूरिहीरविजयो विजय्यवोऽस्तुऽयत्प्रभावाद्भ्रमनोपि ममवाणीरसा भवेत्। ते श्रीसकलचन्द्राख्या जीयासु र्वाचकोत्तमाः६ जम्बूद्वीपादिप्रज्ञप्ते र्दृष्टशास्त्रानुसारतः। प्रमेयरत्नमञ्जूषा नाम्ना वृत्ति र्विधीयते ॥७॥ इह ताव द्विकटभवाटवीपर्यटनसमापतितशारीराद्यनेकदुःखार्दितो देही अकाम निर्जरायोगतः सञ्जातकर्मलाघव स्तज्ज्विहासया सकलकर्मक्षयलक्षणं परमपद माकाङ्क्षति, तच्च परमपुरुषार्थत्वेन सम्यग् ज्ञानादिरत्नत्रयगोचरपरमपुरुषकारोपार्जनीयम् सचे ष्टसाधनताजातीयज्ञानजन्यः, तच्चाप्तोपदेशमूलकं, आप्तश्च परमः केवलालोकावलोकितलोकालोकनिःकारणपरोपकारैकप्रवृत्त्यनुभूयमानतीर्थकृन्नामाऽकर्मा पुरुषएव, तदुपदेशश्च गणधरस्थविरादिभि रङ्गोपाङ्गादिशास्त्रेषु प्रपञ्चितः,, तत्राङ्गा निद्वादश, उपाङ्गान्यपि अङ्गैकदेशप्रपञ्चरुपाणि प्रायः प्रत्यङ्ग मेकैकभावा त्तावन्त्येव तत्राङ्गानि आचाराङ्गादीनि प्रतीतानि तेषा मुपाङ्गानि क्रमेणामूनि, आचाराङ्गस्यौ पपातिकं १ सूत्रकृदङ्गस्य राजप्रश्नीयं २ स्थानाङ्गस्य जीवाभिगमः ३ समवायाङ्गस्यप्रज्ञापना ४ भगवत्याः सूर्यप्रज्ञप्तिः ५ ज्ञाताधर्मकथाङ्गस्य जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिः ६ उपासकदशाङ्गस्य चन्द्रप्रज्ञप्तिः ७ अन्तकृद्दशाङ्गादीनां दृष्टिवादपर्यन्तानां पञ्चानामप्यङ्गानां निरयावलिका श्रुतस्कन्धगतकल्पिकादिपञ्चवर्गाः पञ्चोपाङ्गानि, तथाहि,अन्तकृद्दशाङ्गस्य कल्पिका ८ अनुत्तरोपपातिकदशाङ्गस्य कल्पवतंसिका ९ प्रश्नव्याकरणस्य पुष्पिता १० विपाकश्रुतस्य पुष्पचूलिका ११ दृष्टिवादस्य दृष्टिदशा १२ इति। अत्रचोपाङ्गक्रमे सामाचार्यादौ कश्चिद्भेदोप्यस्ति अङ्गानां च मध्ये द्वेआद्येअङ्गे श्रीशीलाङ्काचार्यैर्विवृते स्तः, शेषाणि नवाङ्गानि श्रीअभयदेवसूरिपादै र्विवृतानि सन्ति, दृष्टिवादस्तु श्रीवीरनिर्वाणात् वर्षसहस्रैर्व्यवच्छिन्न इति, न तद्विवरणप्रयोजनम् उपाङ्गानां च मध्ये प्रथम मुपाङ्गं श्रीअभयदेवसूरिभि र्विवृतं, राजप्रश्नीयादीनिषट् श्रीमलयगिरिपादै र्विवृतानि, पञ्चोपाङ्गमयी निरयावलिका च श्रीचन्द्रसूरिभि र्विवृता,,तत्र प्र

स्तुतोपाङ्गस्यवृत्तिः श्रीमलयगिरिकृताऽपि सम्प्रति कालदोषेण व्यवच्छिन्ना, इदंच गम्भीरार्थमयाऽतिगहनं तेनानुयोगरहितं मुद्रितराजकीयकमनीयकोशगृहमिव न तदर्थार्थिनां हस्तार्पितसिद्धिकं सञ्जायत इति, कल्पितार्थकल्पनकल्पद्रुमायमाणयुगप्रधानसमानसम्प्रतिविजयमानगच्छनायकपरमगुरुश्रीहीरविजयसूरीश्वरनिदेशेन कोशाध्यक्षाज्ञया प्रेष्येणेवोन्मुद्रण मिव मया तदनुयोगः प्रारभ्यते,, सच चतुर्द्धा, धर्मकथानुयोग उत्तराध्ययनादिकः गणितानुयोगः सूर्यप्रज्ञप्त्यादिकः द्रव्यानुयोगः पूर्वाणिसंमत्यादिकश्च चरणकरणानुयोगश्च आचाराङ्गादिकः प्रस्तुतशास्त्रस्य क्षेत्रप्ररूपणात्मकत्वात् तस्याश्च गणितसाध्यत्वाद् गणितानुयोगेऽन्तर्भावः ॥ नन्वेवं चरणकरणात्मकाचारादिशास्त्राणा मिव नास्य मुक्त्यङ्गता, साक्षात् मोक्षमार्गभूतरत्नत्रयानुपदेशकत्वात्, इति चेन्न, साक्षादुपदेशकत्वाभावे ऽपितदुपकारितया शेषाणा मपि त्रयाणा मनुयोगानांमुक्त्यङ्गत्वाविरोधात्,, यथाचोक्तं, चरणपडिवत्तिहेऊ धम्म कहा कालिदिट्ठमा दीया । दवि पदंसण सोही दंसण मुदुस्स चरणंतु ॥ १ ॥ अत्रव्याख्या अत्रवृत्तावतिदेशोक्त सम्मत्युक्त ग्रन्थयो र्दुर्ग्रहपद व्याख्याने आपरिसमाप्ति अत्रश्याख्याइति सङ्केतोबोध्यः,, चरणप्रतिपत्तिहेतु र्धर्मकथाऽनुयोगः. काले गणितानुयोगे दीक्षादीनिव्रतानि, कोर्थः, शुद्धे गणितसिद्धे प्रशस्ते कालेगृहीतानि प्रशस्तफलानि स्युः, कालश्च, ज्योतिश्चाराधीनः, सच, जम्बूद्वीपादिक्षेत्राधीनव्यवस्थस्तेनायं कालापरपर्यायो गणितानुयोग इति, द्रव्ये द्रव्यानुयोगे शुद्धेदर्शनशुद्धि र्भवति, कोर्थः, धर्मास्तिकायादिद्रव्याणां द्रव्यानुयोगतः सिद्धौ सत्यां तदास्तिक्ये प्रतिपन्ने दर्शनशुद्धस्य चरणानुयोगोभवतीति । इह यद्यपि श्रीमलयगिरिपादानां क्व परकृताक्षेपपरिहारप्रभविष्णुवचनरचनाचातुर्यम्,, क्वच तत्तन्निबन्धबन्धुरतानैपुण्यं, क्व कुशाग्रसमः प्रतिभाविभवश्च, क्वचनै तत्पूर्वपक्षोत्तरपक्षरचनास्वकुशलत्वं, क्वच तादृक् सम्प्रदायराहित्यं, क्वच कठोरग्रन्थग्रथनकर्मठयकर्मवत्वं, क्वच मुशलाग्रमतित्वमिति महति हेति संहतिविभेदेपि प्रवृत्तिरपि राभसिकी प्रवृत्ति रहो महती धृष्टतावृत्तिः, कटरिकठिनःकुण्ठजनहठग्रह इत्युपहासपात्रतामात्रफलतयाचन्द्रार्कर्षक्षमृगेन्द्रानुयायिनः शृगालस्येव ममानौचिती सञ्चति,, तथापि लोहशालाविकीर्णानां लोहसारकणानां चुम्बकाश्मेप्रयोगेणेव महतापप्रयत्नेनप्राय स्तत्तत्प्राचीनजीवाभिगमादिवृत्तिषु दृष्टानामेव व्याख्यालवाना मेकत्र मीलन मनुविचिन्त्य अन्वाख्यानरूप मेवेदं व्याख्यानम् विधीयतइति, नानौचितीलेशोपीति सर्वंसुस्थमितिशास्त्रप्रस्तावना ॥ तस्यचानुयोगस्यफलादिद्वारप्ररूपणतः प्रवृत्तिर्भवति,, यतउक्तं,, तस्स फलजोगमंगल समुदायत्था

तहेवदारा । इंत ध्रुयनिरुत्तिक्कम पवुयणाइंचवत्ता इंति ॥ १ ॥ तत्र प्रेक्षावतां प्रवृत्तये तस्यानुयोगस्य फल मवश्यं वाच्यम्, अन्यथा ऽस्य निष्फलत्वमा कलय्य व्याख्यातारः श्रोतारश्च कण्टकशाखामर्दनइव नात्र प्रवर्त्तेरन्निति ॥ तच्चद्विधा, कर्त्तुः श्रोतुश्च । एकैकमपिद्विधा अनन्तरं परम्परंच तत्र कर्त्तुरनन्तरं द्वीपसमुद्रादिसंस्थानपरिज्ञाने ऽतिपरिकर्मितमतित्वेनस्पष्टतया यथासंभवंसंस्मरणात्, स्वात्मनः सुखेनैव विचयाभिधानधर्मध्यानसमवाप्ति र्मन्दमेधसा मनुग्रहश्च, श्रोतुः पूनर्जम्बूद्वीपवर्त्तिपदार्थ परिज्ञानं परं परन्तु द्वयोरपि मुक्त्यवाप्तिः, यदाह, सर्वज्ञोक्तोपदेशेन यःसत्वानामनुग्रहम् ॥ करोतिदुःखतप्ता नांसप्राप्नोत्यचिराच्छिवम् १ तथा-सम्यग्भावपरिज्ञाना द्विरक्ताभवतोजनाः क्रियासक्ताह्यविघ्नेन गच्छन्तिपरमाङ्गतिम् २१ तथा-योगः सम्बधोवाच्य स्तेनहि ज्ञातेन फलव्यभिचार मनाशङ्कमानाः प्रेक्षावंतः प्रवर्त्तन्तइति, सद्विधा उपायोपेयभावलक्षणो गुरुपर्वक्रमलक्षणश्च तत्राद्यस्तर्कानुसारिणः प्रति अनु योगउपायोऽर्थावगमादिद्वोपेयं सच्च फलाभिधानादेवाभिहितः, अन्यश्च केवलश्रद्धानुसारिणः प्रतिसचैवमर्थतोभगवतावर्द्धमानस्वामिना जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिरु क्ता, सूत्रतोगणधरैर्द्वादशाङ्ग्या मुपनिबद्धा, ततोपिमंदमेधसामनुग्रहाय सातिशयश्रुतधारिभिः षष्ठादङ्गादाकृय पृथगध्ययनत्वेनव्यवस्थापिता, अमुमेवच सम्बन्ध मनुविचिन्त्यसूत्रकृदुपोद्घातमाधास्यति, अथवा शास्तुःप्रामाण्येशास्त्रप्रामाण्यमिति आद्यसबन्धस्यैवप्रामाण्यग्रहार्थमपरसम्बन्धनिरूपणं, नहिवि दितपरमतत्वाः सत्वानुग्रहैकप्रवृत्तिमन्तो भगवन्तोजातूपेयानुपयोगिभाषन्ते भगवत्ताभंगादिति,अथवा योगोवसर स्ततः प्रस्तुतोपाङ्गस्यदाने कोवसरइत्यु च्यते । उपाङ्गस्याङ्गार्थानुवादकतयाङ्गस्यसामीप्येनवर्त्तनाद्यएवतदीयाङ्गस्याऽवसरःसएवास्यापीति तत्राऽवसरसूचिका इमा गाथाः । तिवरिसपरियाय स्सउ आयारपकप्पनःममञ्झयणं चउवरिसस्सयसम्मं सूअगडंनामअंगंति १ दसकप्पव्ववहारा संवछरपणगदिरिकयस्सेव ठाणंसमंवाउवियं अंगेतेअट्ठवा सस्स २ दसवासस्सविवाहो एगारसवासगस्सयइमेऊ खुड्डियविमाणमाई अज्झयणापंचनायव्वा ३ बारसवासस्सतहा अरुणोवायाइपंच अज्झयणा तेरस वासस्सतहा उट्ठाणसुयाइयाचउरो ४ चउद्दसवासस्संतहा आसीविसभावणंजिणाविंति पन्नरसवासगस्सय दिट्ठीविसभावणंतहय ५ सोलसवासाईसुय एगुत्तरबुड्ढिएनुजहसंखं चारणभावणमहसुविण भावणातेअगनिसग्गा ६ एगूणवासगस्सउ दिट्ठीवाउदुवालसंअंगं संपुन्नवीसवरिसो अणुवाईसवुसुत्त सोति ७ अत्रपञ्चवस्तुकसूत्रेद्दशवर्षपर्यायस्यसाधोः वत्य ङ्गप्रदानेऽवसरस्य प्रतिपादनात् षष्ठांगतयाज्ञाताधर्मकथाङ्गस्यप्रदानेनतदनन्तरमवसरः कार

णविशेषेगुर्वाज्ञावशादर्वागपि ततस्तदुपागङ्त्वादस्यतदनन्तरमवसरइति सम्भाव्यते योगविधानसामान्याच्चार्थोमपि अङ्गयोगोद्वहनानन्तरमेवोपाङ्गयोगो
द्वहनस्यविधिप्राप्तत्वादिति तथेद मुपाङ्गमपिप्रायःसकलजंबूद्वीपवर्त्तिपदार्थानुशासनाच्छास्त्रं तस्यचसम्यग्ज्ञानद्वारापरमपदप्रापकत्वेन श्रेयोभूतता
अतोमाभूदत्रविघ्नइति तदपोहायमंगलमुपदर्शनीयं, यतः बहुविग्घायंसेयाइंतेणकयमंगलोवयारेहि घेत्तव्वोसोमुमहानिहि व्वजहवामहाविज्जत्ति तच्चत्रि
विधं आदिमध्यावसानभेदात् तत्रादिमङ्गलंणमो अरिहंताणमित्यविघ्नतयाशास्त्रस्यपरिसमाप्त्यर्थम् मध्यमङ्गलंजयाणंएक्कमेक्केचक्कवट्टिविजएभगवन्तोतित्यग
रासमुप्पज्जंतित्ति ॥ तस्यैवस्थैर्याय अस्यच द्वितीयाधिकारादिसूत्रस्य त्रिभुवनोत्सवभूतजिनजन्मकल्याणकसूचकत्वेनपरममङ्गलत्वम्, अन्त्यमङ्गलंतुसमणे
भगवंमहावीरेमिहिलाएणायरीएइत्यादिनिगमनसूत्रेश्रीमन्महावीरनामग्रहणमिति तस्यैवशिष्यप्रशिष्यादिपरंपरयोअव्यवच्छेदार्थं । नन्विदंसम्यग्ज्ञानरूप
त्वेननिर्जरार्थत्वात् अथवाजोजंपसत्थमत्थं पुच्छइतस्सत्थसंपत्ता इतिनिमित्तशास्त्रेद्वीपसमुद्राभिधानग्रहणस्यपरममङ्गलत्वेननिवेदनादस्यद्वीपप्ररूपणात्म
कत्वात् स्वयमेवस्ववर्णात्मनामङ्गलंकिंमङ्गलान्तरोपन्यासेन अनवस्थाप्रसंगात्,मैवम् मङ्गलतयाहिपरिगृहीतशास्त्रं मंगलमितिव्यवह्रियते फलदंचभवति
साधुवत् अन्यथोपहासनमस्कारादेरपिमङ्गलत्वंस्यात्,नहिलोकेपिस्वरूपसतांदधिपूर्वादीनांद्रव्यमङ्गलत्वं किंतु मंगलाभिप्रायेणप्रयुक्तानामन्यथा तद्विष
यकदर्शनस्पर्शनादीनांनिर्मूलकतापातात्, इहास्यशास्त्रस्यफलादिनिरूपितं तदनुयोगस्यद्रष्टव्यं तयोः कथंचिद्भेदादिति ३ अथेदानींसमुदायार्थश्चिन्त्यते
तत्रसमुदायःसामान्यतःशास्त्रेसंग्रहणीयपिण्डस्तद्रूपोर्थोवक्तव्यःकिमुक्तंभवति अवयवविभागनिरपेक्षतयाशास्त्रगतप्रमेयंप्रकटनीयं तच्चवर्द्धमानादिवत्यथा
र्थेनामतोभवति तत्रैव समुदायार्थपरिसमाप्तेः । ननुपलाशादिवदयथार्थनामतोडित्यादिवदर्थं शून्यनामतश्च प्रस्तुतेचजंबूद्वीपप्रज्ञप्तिरितिनाम्नः कःशब्दार्थ
इत्युच्यते जम्ब्वासुदर्शनापरनाम्न्यानादृतदेवावासभूतयोपलक्षितोद्वीपोजम्बूद्वीपस्तस्य प्रकर्षेणनिःशेषकुतीर्थिकसार्था गम्ययथावस्थितस्वरूपनिरूपणल
क्षणेनज्ञप्तिर्ज्ञापनंयस्यांग्रन्थपद्धतौज्ञप्तिर्ज्ञानंवायस्याः सकाशात् साजम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिः अथवाजम्बूद्वीपंप्रतिपूरयन्तिस्वस्थित्येतिजम्बूद्वीपप्राः जगतीवर्ष
वर्षधराद्यास्तेषांज्ञप्तिर्यस्याःसकाशात् साजम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिरितिसान्वर्थशास्त्रनामप्रतिपादनेनजम्बूद्वीपप्रज्ञप्त्याः पिण्डार्थोदर्शितःअतएवाभिधेयशून्यतामा
कलयंतसन्तोऽत्रप्रवृत्तौमामन्दायन्तामित्यभिधेयसूचापिकृतैवनामनिक्षेपचिन्तानुधिरयजनायाकरिष्यत् इतिसमुदायार्थः ४ तथै वानुयोगद्वाराणिवाच्यानि

तथाहि प्रस्तुताध्ययनस्य महापुरुषैव चत्वारि अनुयोगद्वाराणि भवन्ति, उपक्रमो निक्षेपो ऽनुगमोनयश्च तत्रा नुयोजनमनुयोगः सूत्रस्यार्थेन सह सम्बन्धनं अथवा-ऽनुरूपोऽनुकूलो वा योगो व्यापारः सूत्रस्याप्रतिपादनरूपो ऽनुयोगः, आहच-अणुजोजणा मणुनुगो सुअस्सनियएण जमभिहेएण वावारोवा जोगो जो अणुरूवा णुकूलो वत्ति ।यद्वा अर्थापेक्षया अणोर्लघोः पश्चाज्जाततयावाऽनुशब्दवाच्यस्य यत्राभिधेये योगो व्यापार स्तत् सम्बन्धोवा ऽनुयोगो ऽनुयोगोवेति, आहच-अहवा जमत्थमुघोवयत्थभा वेहिं सुअस्सणुतस्स अभिधेये वावारो जोगो तेणं च सम्बन्धोति१ तस्यद्वाराणी द्वाराणि प्रवेशमुखानि अस्याध्ययनपुरस्यार्थाधिगमोपाया इत्यर्थः, पुरदृष्टान्तश्चात्र-यथोह्यकृतद्वारकं पुरमपुरमेव कृतैकद्वारमपि दुरधिगमकार्यांति पत्तयेच स्यात् चतुर्मूलद्वारं तु पूर्तिद्वारानुगतं सुखाधिगमं कार्यानतिपत्तयेच, एवं जम्बूद्वीपप्रज्ञप्त्यध्ययनपुर मप्यर्थाधिगमोपायद्वार शून्यमशक्याधि गममभवति, एकद्वारानुगतमपिच दुरधिगमं सप्रभेदंचतुर्द्वारानुगतं तुसुखाधिगमं कार्यानतिपत्तयेचस्या दतः फलेग्रहिद्वारोपन्यासइति ॥ तानिच-द्वि त्रिद्विभेदानि क्रमेणभवन्तीति, तद्भेदाः ६ निरुक्तिरुक्तउपक्रमणमुपक्रम इति भावसाधनः व्याचिख्यासितशास्त्रस्य समीपानयनेन निक्षेपावसरप्रा पणं उपक्रम्यतेवाऽनेन गुरुवाग्योगेनेत्युपक्रमः इतिकरणसाधनः उपक्रम्यतेऽस्मिन्नितिवा शिष्यश्रवणभावेसतीत्युपक्रमः इत्यधिकरणसाधनः उप क्रम्यते ऽस्मादितिवा विनेयविनयादित्युपक्रमः इत्यपादान साधनइति एवंनिक्षेपणं निक्षेप्यते ऽनेनास्मिन्नस्मादितिवा उपक्रमानीतव्याचिख्यासित शास्त्रस्यनामादिभिर्न्यसनमित्यर्थः निक्षेपोन्यासः स्थापनेतिपर्यायाः एव मनुगमनमनुगम्यतेऽनेनास्मिन्नस्मादितिवा ऽनुगमः निक्षिप्तसूत्रस्या नुकू लः परिच्छेदो ऽर्थैकवचनमिति यावत्, एवंनयनंनीयतेऽनेनास्मिन्नस्मादितिवा नयः अनन्तधर्मात्मकस्यवस्तुन एकांशपरिच्छेद एकेनैवधर्मेण पुरस्कृतेन वस्त्वंगीकारइत्यर्थः ७ उपक्रमादिद्वारानामित्यन्यासे किंप्रयोजन मित्युच्यते-नह्यनुपक्रान्त समीपीभूतं निक्षिप्यते नचा निक्षिप्तंनामादिभिरर्थतो नुगम्यते नचार्थतोऽननुगतं नयैर्विचार्यते इतीदमेवक्रमप्रयोजनं उक्तंच-दारक्कमो यमेवनु निरके व्वइजेणनासमीवस्थं अणुगम्मइ नाणत्थं नाणुव गमोनयमयविहूणोत्ति ८ तदेवं फलादीन्युक्तानि सांप्रतमनुयोगद्वारभेदभणनपुरस्सर मिदमेवा ध्ययनमनुविचिन्त्यते, तत्रोपक्रमो द्विधा ऽलौकिकः शास्त्रीयश्च, तत्राद्यः षोढा नामस्थापनाद्रव्यक्षेत्रकालभावभेदात् तत्रनामस्थापनेसुगमते द्रव्योपक्रमोद्विधा आगमतो नो आगमतश्च आगमतउपक्रम

शब्दार्थस्य ज्ञाता, तत्रचानुपयुक्तोऽनुपयोगोद्रव्यमितिवचनात् नोआगमतस्त्रिविधोज्ञ शरीरभव्यशरीरतद्व्यतिरिक्तभेदात्, तत्र यदुपक्रमशब्दार्थज्ञस्य शरीरं जीवविप्रमुक्तं सिद्धशिलातलादिगतंतद्भूतभावत्वात् ज्ञशरीरद्रव्योपक्रमो यस्तु बालकेनेदानी मुपक्रमशब्दार्थ मवबुध्यते अथवा-अवश्यमाय त्यां भोत्स्यते स भाविभावनिबन्धनत्वात् भव्यशरीरद्रव्योपक्रमः ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तस्त्रिविधः सचित्ताचित्तमिश्रभेदात् तत्र सचित्तद्रव्योपक्र मोद्विपदचतुः पदाऽपादोपाधिभेदभिन्नस्त्रिविधः पुनरेकैकोद्विविधः परिकर्मणिवस्तुविनाशेच तत्रा-वस्थितैर्द्रव्यस्यगुण विशेषापादनं परिकर्म त स्मिन् परिकर्मणि सचित्तद्विपदद्रव्योपक्रमो यथा-मनुष्याणां वर्धकिकन्धनकृवद्ध्यादिकरणं सचित्तचतुःष्पदद्रव्योपक्रमो यथा-हस्त्यादीनांशिक्षाद्यापाद नं सचित्तापदद्रव्योपक्रमोयथा वृक्षादेर्वृक्षायुर्वेदोपदेशादृद्ध्यादिगुणकरणं वस्तुविनाशे पुनस्त्रिविधोपि सचित्तद्रव्योपक्रमस्तेषामेव मनुष्यादीनां ख ड्गादिभिर्विनाशकरणं अचित्तद्रव्योपक्रमो द्विविधः परिकर्मणिवस्तुविनाशेच तत्र-परिकर्मणि यथा-पट्टरागमणेः क्षारमृत्पुटपाकादीना नैर्मल्यापाद नंवस्तुविनाशेचतेषामेवविनाशनं, मिश्रद्रव्योपक्रमोपिद्विविधः परिकर्मणिवस्तुविनाशेच तत्रक्षेममाकाशङ्कटका दिभूषितपुरुषादिद्रव्यस्य गुणविशेषक रणं वस्तुविनाशेविवक्षितपर्यायोच्छेदः तथाक्षेत्रकालोपक्रमावपिद्विविधौ परिकर्मणिवस्तुविनाशेच तत्रक्षेममाकाशंतच्चामूर्त्तं नित्यंचेति नतस्य परि कर्मरूपो विनाशरूपोवा उपक्रमोघटतेततोमच्चाः क्रोशन्तीत्यादिन्याया दुपचारेणतदाश्रितस्ये क्षुक्षेत्रादे र्हलादिभिः परिकर्मगजबन्धनादिभिस्तु वि नाशइति एवं कालस्यापि पूर्वोक्तन्यायेन उपक्रमासम्भवेपि शंक्वादिच्छायादिभि र्यद्यथार्थपरिज्ञानं स परिकर्मणि कालोपक्रमः यच्च ग्रहनक्षत्रादिचा रैरनिष्टफलदायकतया परिणमनं स विनाशे कालोपक्रमः, तथाच-लौकिकीवागपि अमुकेन ग्रहेण नक्षत्रेणवा हत्यमित्थंगच्छताविनाशितः कालइ ति, भावोपक्रमोद्विधा आगमतोनो आगमतश्च, आगमतोउपक्रमशब्दार्थस्य ज्ञाता तत्रचोपयुक्तउपयोगा भावनिक्षेप इति वचनादिति, नोआगमतोद्वि धा प्रशस्तः अप्रशस्तश्च, तत्राद्यो जामातृपरीक्षकब्राह्मणी वेश्यामात्यानामिव संसाराभिवर्द्धिना ऽध्यवसायेन परभावोपक्रमणरूपः परश्रुतादिनिमित्त मा पार्थं भावावधारणरूपः अनेनेहाधिकारः अथा नुयोगाङ्गप्रतिपादनाधिकारे गुरुभावोपक्रमाभिधान मनर्थकमतदंगत्वा त्तदसम्यक् तस्या प्यनुयोगाङ्गत्वा द्वा व्यक्तारः गुरुचित्तायत्ता इंवरकाणं गाइंजेण सद्दाइंतेण जहसुप्पसन्नहोइतयंतंतहाकज्जं१ आह-यद्येव न्तर्हिगुरुभावोपक्रमएव दर्शनीयः नशेषाः, निः

प्रयोजकत्वादिति नगुरुचित्तप्रसादनार्थं तेषा मप्युपयोगित्वात्, तथाहि-बालग्लानादिसाधून् मध्यान्नपानादिना प्रतिजागर्ति वैयावृत्त्यनियुक्ते साधौद्रव्यो पक्रमात् गुर्वासन्नशयनाद्युपभोगि भूतलं प्रमार्जनादिना संस्करोति क्षेत्रोपक्रमान् भव्यस्य च्छायालग्नादिना दीक्षादिसमयं सम्यक् साधयति कालोपक्रमा च्च गुरुः प्रसीदति नामस्थापनोपक्रमौतुप्रस्तुतेऽनुपयोगिनाविति, अथवाऽपक्रमसाम्यात् येकेचन सम्भविन उपक्रमभेदा स्तेसर्वेपिदर्शनीयाः, यतोऽनुप योगिनिरासेनोपयोगिनि निःप्रतिपक्षाप्रतिपत्तिरुपजायते तथाचाप्रस्तुतार्थापाकरणं प्रस्तुतार्थव्याकरणंच नामादिन्यासव्याख्यायाः फल मुपवर्णयन्ति महाधियः, उक्तः लौकिकउपक्रमः । अथशास्त्रीयउच्यते, सोपिषोढैव, आनुपूर्वीनामप्रमाणवक्तव्यतार्थाधिकारसमवतारभेदात् एतद्व्यक्त्यर्थंतु अनुयोग द्वारसूत्रंविलोक्यं ग्रन्थविस्तरभियातुनेहतन्यते केवलं आनुपूर्व्यादिषुपञ्चसूपक्रमभेदेषुषट् समवतारभेदेविचार्यमाणेइदमध्ययनं समवताराय ततश्चानुपू र्व्यादिरुपक्रमः षड्विधोव्यभिहितोभवति, तथाहि-दशविधायामप्यानुपूर्व्यांस्वाध्ययनस्योत्कीर्त्तनगणनानुपूर्व्योः समवतारः,तत्रोत्कीर्त्तनं संशब्दनं ना मकथनमात्रं यथा द्वादशाङ्गोपाङ्गानां मध्ये औपपातिकं राजप्रश्नीयं जीवाभिगमाध्ययनं प्रज्ञापना सूर्यप्रज्ञप्ति र्जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिरित्यादि गणनापरिसंख्यानं एकंद्वेत्रीणीत्यादि सा चगणनानुपूर्वीत्रिधा पूर्वानुपूर्वीपश्चानुपूर्वीअनानुपूर्वीचेति तत्र पूर्वानुपूर्व्या इदंषष्ठं पश्चानुपूर्व्या सप्तमं अनानुपूर्व्या अनियतं नामच एकनामादि दशनामपर्यन्तं तत्रषड्नाम्न्यस्याध्ययनस्यावतार स्तत्रषण्णां भावा औदयिकादयो निरूप्यन्ते तत्रा स्यक्षायोपशमिकेभाव अवतारः सर्वश्रुतस्यक्षायोपश मिकभावरूपत्वात् प्रमाणंचतुर्द्धा द्रव्यक्षेत्रकालभावभेदात् तत्रेदमध्ययनं क्षायोपशमिकभावात्मकत्वाद्भावप्रमाणविषयंतदपिभावप्रमाणंत्रिधा गुणनयप्र माणसंख्याभेदात् तत्राद्यंजीवाजीवगुणप्रमाणभेदात्त्रिधा तत्रजीवोपयोगरूपत्वा ज्जंबूद्वीपप्रज्ञप्त्यध्ययनस्य जीवगुणप्रमाणे समवतारः तदपि ज्ञानदर्शनचा रित्रभेदात्त्रिधा, तत्र बोधात्मकत्वादस्य ज्ञानगुणप्रमाणे तदपि प्रत्यक्षानुमानोपमानागमभेदाच्चतुः प्रकारं तत्रास्य आप्तोपदेशरूपत्वादागमेसोपिलौकिक लोकोत्तरभेदाद्विविधस्तत्रपरमगुरुप्रणीतत्वेन लोकोत्तरेसोपिद्विधा आवश्यकआवश्यकव्यतिरिक्तश्च तत्रेदमावश्यकव्यतिरिक्ते आवश्यकव्यतिरिक्तोपिद्वि धा अङ्गप्रविष्टानङ्ग प्रविष्टभेदात् तत्रेदमनङ्गप्रविष्टेसोपिद्विधा कालिकोत्कालिकभेदात् तत्रेद ङ्कालिके सोपि सूत्रार्थोभयभेदा त्रिधा तत्रेदं सूत्रार्थरूपत्वा दुभयेसोपि आत्मानन्तरपरंपरागमभेदात्त्रिविधः तत्रयेदं यथाभूतंसूत्रतः आत्मानन्तरशिष्याणामनन्तरागमः तच्छिष्याणांतुपरंपरागमः अर्थतो अर्हता

मात्मागमः गणधराणा मनन्तरागमः ततः परंपरंपरागमइति त्रिप्रत्यागमेवस्था ध्ययनस्याधतार इति । मनुअङ्गप्रविष्टसूत्रंगणधरप्रणीतमिति भवतुतेषा मात्मागमः इदंतूपाङ्गत्वेनानङ्गप्रविष्टत्वात् स्थविरकृतं, यदाह-गणहरकयमङ्ग सुअंजंकयत्थेरेहिंबाहिरंतंतु निययअंगपविट्ठं अणि यमसुयबाहिरंतंतु १ ततः कथंगणधराणामात्मागमत्वेन भाव्यते उच्यते गणधरैर्द्वादशाङ्गीविरचने परमार्थतस्तदेकदेशरूपोपाङ्गानामपिविरचनमायातमिति तेषामपीदमुपाङ्गंसूत्रस आत्मागमइति नकश्चिद्विरोधः व्यवहारतस्तुस्थविरकृतत्वेनेदमुपाङ्गंस्थविराणामेव सूत्रत आत्मागमः सुसंथेराण आत्तागमोति इतिश्रीउत्तराध्ययनवृहद्वृत्ति वचनादिति अयमेव शास्त्रग्रामाणयसूचकोर्थः पूर्वेमुहूर्त्तक्रमरूपसम्बन्धावसरे निरूपितइति मधप्रमाणेतुमास्यसंप्रत्यवतारो मूढनयत्वात् आगमस्यउ क्तंच -मूढनइयंसुयंकालियंचेत्यादि संख्यामानस्थापनाद्रव्यक्षेत्र कालौपम्यपरिमाणभावभेदात् अष्टप्रकारा तत्रचास्यपरिमाण संख्यायामवतारः तत्रापि कालिकश्रुतपरिमाणसंख्यायांसमवतारः सापिद्विधा सूत्रतोऽर्थतश्च तत्रसूत्रतः परिमितपरिमाणं सम्प्रतिवक्तव्यतासाचत्रिधा स्वपरोभयसमयवक्तव्यता भेदात् तत्र स्वसमयवक्तव्यतायाम स्यावतारः तथार्थाधिकारोवक्तव्यताविशेषएव सचेह-जम्बूद्वीपवक्तव्यतालक्षणः समुदायार्थकथनादेवउक्तइति ॥ उ क्तश्चक्रमः अथनिक्षेपः सचत्रिधा ओघनामसूत्रालापकनिष्पन्नभेदात् तत्रौघोयत्सामान्यमध्ययनादिनामतन्निक्षेपो ऽनुयोगद्वारादिभ्योवसेयः तत्रेहभावा ध्ययनादिनाऽधिकारः नामनिष्पन्नेतुनिक्षेपेऽस्यजम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिरितिनाम ततोजम्बूशब्दस्यद्वीपशब्दस्यप्रज्ञप्तिशब्दस्यचनिक्षेपोवाच्यः तत्रजम्बूशब्द स्यनामस्थापना द्रव्यभावभेदाच्चतुर्धा निक्षेपस्तत्रनामजम्बूर्यस्यजम्बूरितिनाम यथाजम्बूरन्तिमकेवलीजम्बा अभिधानंवा स्थापना जम्बूर्याजम्बूरितिस्था पनाक्रियते यथाचित्रलिखितजम्बूवृक्षादिः द्रव्यजम्बूद्विधा आगमतोनो आगमतश्च आगमतस्तदर्थज्ञातानुपयुक्तो नो आगमतोज्ञशरीरभव्यशरीरोभयव्य तिरिक्तभेदात्त्रिधा तत्राद्यौभेदौसुप्रतीतौतौ उभयव्यतिरिक्तद्रव्यजम्बूरपित्रिधा एकभविकबद्धायुष्काभिमुखनामगोत्रजंतुभेदात् तत्रैकभविकोनामयएकभ वानन्तरंजम्बूत्वेनोत्पत्स्यते बद्धायुष्करकृतेनजम्बूवायुर्बद्धं अभिमुखनामगोत्रस्कृतयस्यजंबूवानामगोत्रेकर्मणी अन्तर्मुहूर्त्तोनन्तरमुदयमायास्यत इत्ययंत्रिविधो पिभाविभावजम्बूकारणत्वाद्द्रव्यजम्बूरिति भावजम्बूरपित्रिधा आगमतोनो आगमतश्च तत्रागमतोज्ञानोपयुक्तः नो आगमतस्तु जम्बू द्रुमएव जम्बू द्रुमनामगोत्रकर्मणीवेद्यन्तिइति आह-यथा-अभिमुखजम्बभावस्यजीवस्यद्रव्यजम्बूत्वंभाविनिभृतवदुपचारइतिन्यायात् तथा-आसन्नपश्चात् कृतजम्बूभा

स्यापिभूतपूर्वकस्य दुपचारइति न्यायात् कथंतद्द्रव्यजम्बूत्वंनिर्दिष्टं उच्यते-इदमुपलक्षणं तेनतस्यापि द्रव्यनिक्षेपएवांतर्भावः भूतस्य भाविनोवेत्यादि द्रव्यलक्षणस्यसद्भावात् अत्रानिर्देशकारस्तु श्री उत्तराध्ययनदूसपत्रीयाध्ययननिर्युक्तौ श्रीभद्रबाहुस्वामीपादैः द्रूमनिक्षेपेऽविवक्षणंत तुल्यानायत्वाद स्यनिक्षेपस्येति प्रस्तुतेच नो आगमतोभावजम्बूधिकारः द्वीपोपि पूर्ववच्चतुर्द्धा तत्र नामद्वीपोयस्य द्वीपइतिनाम स्थापनाद्वीपोयाद्वीपस्य स्थापना यथा चित्रलिखितजम्बूद्वीपादि· द्रव्यद्वीपोद्विधा आगमतो नो आगमतश्च तत्रागमतस्तदर्थज्ञातानुपयुक्तः नो आगमतस्तुज्ञशरीरभव्यशरीरद्रव्यद्वीपौ सुबोधौ तद्व्यतिरिक्तद्रव्यद्वीपो द्विधा सन्दीनो ऽसन्दीनश्च तत्र ·योहि सन्दीयते जलप्लावनात् क्षयमाप्नोतिपक्षमासादावुदकेनप्लाव्यते ससंदीनोविपरीतस्त्वसं दीनः सिंहलद्वीपादिः भावद्वीपोपिद्विधा आगमतोनो आगमतश्च तत्रागमतस्तदर्थज्ञातोपयुक्तः नो आगमतस्तुसाधुः कथमित्याह यथाहि नदीसमुद्रब हुमध्यप्रदेशेसायांत्रिकाद्रव्यद्वीयमवाप्यश्रमन्ति तथा यातीतसंसारपारावारांतरचारखेदमेदस्विनोदेहिनः परमपरोपकारैकप्रवृत्तं साधुं समवाप्या श्व स्नन्ति अतो भावतः परमार्थतो द्वीपोभावद्वीप उच्यते सोपि संदीनासंदीनभेदाद्विधा-तत्रपरीषहोपसर्गाद्यैः क्षोभ्यः सन्दीनः तदितरस्त्वसन्दीनः अ थवा भावद्वीपः सम्यक्त्वं तच्च प्रतिपातित्वादौपशमिकं क्षायोपशमिकञ्च सन्दीनोभावद्वीपः क्षायिकं चासन्दीनइति ननु क्वचित् तत् पर्यायापन्नं वस्तु भावनिक्षेपेनिक्षिप्यते यथा ऽत्रैवजम्बूपर्यायमनुभवन् भावजम्बूत्वेन निक्षिप्तः, क्वचित्तदन्यपर्यायापन्नं वस्तुभावं निक्षिप्यते यथात्रैवभावद्वीप पर्यायमनु भवन् साधुः सम्यक्त्वंवेति परस्परमुदाहरणवैषम्यं कथं व्युत्क्रमदिति अत्रोच्यते वस्तुगत्यातत्पर्यायाधारतया भवनं भावइति कृत्वातत्पर्यायधार्यैवय स्तु भावनिक्षेपेनिक्षिप्यते यत्तु तद्व्यद्वस्तुभावनिक्षेपे निक्षिप्यते तत्तद्गतभावगतगुणारोपादौपचारिक मितिनदोषः विवक्षायाविचित्रत्वादिति प्रस्तु तेचद्विधामतालक्षणोद्देश आपोस्मादिति अन्वर्थवशाद्वीपत्वं तत्रच द्रव्यद्वीपे नात्राधिकार स्तत्रापि असन्दीने नेति अथवेत्यनामादिभेदाद् द्वीपश्च तुर्द्धानाम द्वीपोद्वीप इति नाम नामवतोरभेदोपचारात् स्थापनाद्वीपो द्वीपस्यस्थालवलयाद्याकारः द्रव्यद्वीपो द्वीपारम्भकद्रव्याणि पृथिव्यादीनि तदा त्मकत्वाद् द्वीपानां, यदाह-जम्बूदीवेणं भंते किंपुढविपरिणामे आउपरिणामे जीवपरिणामे पुग्गलपरिणामे गोअमा पुढविपरिणामेवि जीवपरिणा मेवि पुग्गलपरिणामे वि भाव द्वीपस्तु स्थालाद्याकृतिमत् स्थालात्मकं सर्वतः समुद्रजलवलयितं क्षेत्रखण्डं एतदनुसारेणतुचतुर्भिरपिद्वीपैरत्राधिकार

इत्यलमिबिस्तरेण प्रशस्तिरपिनामादिभिश्चतुर्दा तत्रप्रशस्तिरितिनाम यथा प्रशस्ति विद्यादेवी स्यादना प्रशस्तिः प्रशस्तिशब्दार्थस्तसाध्यादिः द्रव्य प्रशस्ति द्विधा आगमतो नो आगमतश्च तथा आगमतस्तदर्थज्ञातानुपयुक्तः नो आगमतस्तत्र शरीरभव्य शरीरोभयव्यतिरिक्तद्रव्यप्रशस्तिभेदात्त्रिधा तत्राद्यौ भेदौ सुबोधौ उभयव्यतिरिक्ता द्रव्यप्रशस्तिर्द्विधा लौकिकीलोकोत्तराच एकैकापि त्रिविधा सचित्ताचित्तमिश्रद्रव्यविषयभेदात् तत्राद्याद्यया प्रियासोर्दृपस्यमन्दुरासमानीतहयज्ञापनं द्वितीयातस्यैवरथ ज्ञापनं तृतीयातस्यैवपर्याणादि परिकृतहयज्ञापनं रथस्यवाश्वादियुक्तस्यज्ञापनं लोकोत्तरातुसचित्त विषया यथा प्रव्रजमाचार्यस्यनवप्रव्रजितं प्रतिशाल्यादिसचित्तज्ञापनं सैवद्वितीया शस्त्रपरिणत शाल्यादिज्ञापनं सैवतृतीयादुपक्वशाल्यादिज्ञापनं चेति, अथभाव प्रशस्तिरपिद्विधा आगमतो नो आगमतश्च तत्रागमत स्तदर्थज्ञातोपयुक्ता नो आगमतस्तु भाव प्रशस्तिर्द्विधा-प्रशस्ता प्रशस्तभाव प्रशस्ति भेदात्, तत्रा प्रशस्तभाव प्रशस्तभाव प्रशस्तिर्यथा ब्राह्मण्याः स्वसुताः प्रतिज्ञामातृभावनिवेदनं प्रशस्तभाव प्रशस्तिरियमेव, अर्थतोऽर्हतोगणधरान् प्रति सूत्रतश्च गणधराणां स्वशिष्यान् प्रति उक्तावोघमात्रनिष्पन्नौनिक्षेपौ सम्प्रतिसूत्रालापकनिष्पन्नः सचावसरप्राप्तोपिननिक्षिप्यते तस्यसूत्रपदाविज्ञा भावित्वात्, सूत्रंच सूत्रानुगमसतिसमयप्रारंभवति ततोऽवसरप्राप्तंसूत्रानुगमसमय इवक्षिप्यते निक्षेपसाम्यमात्रान्नात्रोपदर्शनं अथानुगमोव्याख्यान रूपः सचद्विधानिर्युक्त्यनुगमः सूत्रानुगमश्च तत्राद्यस्त्रिधा निक्षेपनिर्युक्त्युपोद्घातनिर्युक्ति सूत्रस्पर्शकनिर्युक्त्यनुगमभेदात् तत्रनिक्षेप निर्युक्त्यनुगमः जंबादिशब्दानां निक्षेपप्रतिपादनानुगमएवउपोद्घातनिर्युक्त्यनुगमकं उद्देसेनिद्देसेअ इत्यादिगाथाद्वयादवसेयः सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्त्यनुगमस्तु संहितादौषड्विधे व्याख्यालक्षणे पदार्थपदविग्रह चालनाप्रत्यवस्थान लक्षणव्याख्यानभेदचतुष्टयस्वरूपः सचसूत्रानुगमेसंहितापदलक्षणव्याख्यानभेदद्वयलक्षणेसतिभवतीत्यतः सूत्रानुगमएवोच्यतेतत्रचाल्यगूंथंनमहार्थंत्रिंशद्दोषविरहितमष्टगुणोपेतंस्खलितादिदोषवर्जितंसूत्रमुच्चारणीयंतच्चेदंणमोअरिहंताणमित्यादि ॥ अस्यचव्याख्यासंहितादि । क्रमेणतत्रास्खलितसूत्रपाठःसंहितासूत्रेचास्खलितादिगुणोपेतेउच्चारितेकेचिदर्थाअवगताःप्राज्ञानांभवंत्यतः संहिताव्याख्याभेदोभवति अनधिगतार्थाधिगमायचपदादयोव्याख्याभेदाःप्रवर्त्ततइति तत्रपदानिनमःअर्हद्भ्यःइतिएवंपदकरणेसूत्रालापकनिष्पन्ननिक्षेपावसरप्राप्तनमस्कारस्यनामादिभिश्चतुर्दानिक्षेपःतत्रनामनमस्कारोदुस्यभिधानंस्थापनानमस्कारोनमस्कारकरणप्रवृत्तस्यसंकोचितकरचरणस्यकाष्ठपुत्रचित्रा

दिगतः साध्वादेराकारः द्रव्यनमस्कार, आगमतो नोआगमतश्च, तत्रागमतस्तदर्थज्ञातानुपयुक्तः नोआगमतोज्ञशरीरभव्यशरीरनमस्कारोप्रतीतौ ज्ञश

॥दंडए॥ णमो अरिहंताणं णमो सिद्धाणं णमो आयरियाणं णमोउवज्झायाणं णमोलोएसव्वसाहूणं

॥ नमोऽर्हद्भ्यः ॥ नमः सिद्धेभ्यः नम आचार्येभ्यः नमउपाध्यायेभ्यः नमो लोकेसर्वसाधुभ्यः १ ॥

श्री सीद्दाय नराधिपकुलांबरद्योतकैकतिग्मांशोः । सर्व सुरासुरभासुर स्वरसंवद्दिताद्रेश्च ॥ १ ॥ श्री महीरजिनेन्द्रोः पदपद्मं सम्प्रणम्य कुर्वेहं । स्तंबुकार्थेश्रीजंबूद्दीप प्रज्ञप्तिसूत्रस्य ॥ २ ॥ युग्मं । हवें अंगनोजे एकदेश तेउपांगकहीए । तेभणीबारअंगनाबारेउपांगच्छे । तिहांछट्ठो अंग श्री ज्ञाता धर्मकथां गसूत्र । तेहनोउपांग श्रीजंबूद्दीप प्रज्ञप्तिगणितानु योगप्रतिबद्ध तेहनोअर्थ प्राकृतपणें लोकभाषाइं । अल्पबुद्दि प्राणीना हितनें अर्थें संक्षेपमात्र थकी लिखिइंछे । हवें जंबूद्दीपप्रज्ञप्तिते स्यूंकहीए । जंबूसूदर्शनामे वृक्षकहीइं । अनादिकदेवतानुं स्थानक तेणे उप लक्षितते भणी जंबूद्दीपकहीइं । तेहनुंयथा स्थीत स्वरूपलक्षणें करी । प्रज्ञप्तिकहतां जणावबानुं कहवु । जेहसूत्रथी जंबूद्दीपप्रज्ञप्ति कहीए । हवें प्रथममङ्गली कनै अर्थे ग्रन्थकर्त्तागणधर पञ्चपरमेष्टीनै नमस्कारकरैछे । तिहैपाछै जंबूद्दीपप्रज्ञप्ति वषाणियेछे ॥ १ ॥ णं० माहारो नमस्कार हूनु अ० अरिहं तनेकाजिं तिहांनांमजिन ऋषभादिकनांम १ स्थापनाजिन प्रतिमा २ द्रव्यजिननाजीव ३ भाव ना जिन चोत्तीस अतिसयें बिराजमान पेंत्तीसवाणी गुणेंसहित आठमाहाप्रातिहार्य युक्त समोसरणें बिराजमान ४ इम सर्वत्रव्यारिनिक्षेपा जाणवा नम० नमस्कार हो तुसीद्व आठकर्म रहित तेहनेंकाजेंण० णमस्कारथानुं आचार्यनइं इई गुणें करीसहित ण० नमस्कारथानुं उ० उपाध्यायनें ११ अङ्ग १२ उपांग भणें भणावे ण० नमस्कारथानुं अढीद्वीपसमयक्षेत्रनइं बिषे बिहरतां पञ्चमाहाव्रतनापालणहार स० सर्वसाध नइं ॥

रीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तोद्रव्यनमस्कारो निह्नवादीनां तेषांमिथ्यादृष्टित्वेना प्रधानत्वात्, सम्यग् दृष्टेरप्यनुपयुक्ततयानमस्कुर्वतो द्रव्यनमस्कारः राजा देर्द्रव्यार्थंवानमस्करणं तस्यैववा भयादिनादृमकादेर्नमस्करणं बलवत्तरपुरुषाक्रान्तस्य धनुरादेर्नम्रीभावोवा द्रव्यनमस्कारः भावनमस्कारोपि आगमतो नोआगमतश्च, तत्रागमतस्तदर्थज्ञातोपयुक्तो यदातुमनसोपयुक्तो वचनेन नमोर्हद्भ्यः इति ब्रुवाणः कायेनतुसंकोचितकरचरणोनमस्कारंकरोति तदानो आगमतोभावनमस्कारः, अनेनचात्राधिकारः अथ अर्हन्जिनः सोपिनामादिभेदै श्चतुर्द्धा तेच नामादयोभेदाः । नामजिणा जिणनामा ठवणजिणा पुण जिणंदपडिमाउ दव्वजिणा जिणजीवा भावजिणा समवसरत्था १ अनयागाथया अवगन्तव्याः । अत्रप्रकारान्तरेणापि निक्षेपः संभवतिपरं स विस्तरभयान्नो पदर्श्यते । एवमन्येष्वपि सूत्रालापकेष्वधिया यथा संभवंनिक्षेपः कार्यइति उक्तः सूत्रालापकनिष्पन्ननिक्षेपः॥ पदार्थःपुनरेवं ॥ नमइति निपातिकंपदं द्रव्य भावसंकोचार्थं, आहच-नेवाइयं पयं दव्वभावसंकोयणपयत्थो । नमस्करचरणमस्तकसुप्रणिधानरूपो नमस्कारोभवत्वित्यर्थः । केभ्य इत्याह-अर्हद्भ्यः अमरवरविनिर्मिताशोकाद्यष्टमहाप्रातिहार्यरूपां पूजा महंतीत्यर्हंत स्तेभ्यः, इहच-चतुर्थ्यर्थेषष्ठी प्राकृतशैली वशात्, अत्रद्रव्यसंकोचनंकरशिरः पादादि संकोचः भावसंकोचनंतु विशुद्धस्य मनसो ऽर्हदादिगुणेषु निवेशः, तत्रचभङ्गचतुष्कं द्रव्यसंकोचो नभावसंकोचो यथापालकादीनां १ भावसंकोचो न द्रव्य संकोचोयथाऽनुत्तरसुरादीनां २ द्रव्यसंकोचो भावसंकोचश्च यथाशांबस्य ३ न द्रव्यसंकोचो नभावसंकोच इति भङ्गः शून्यः ४ इहच-तृतीय भङ्गस्योपयो गः भावसंकोच प्रधानद्रव्य संकोचरूपत्वात्प्रस्तुतनमस्कारस्य,अनेनच मङ्गलांतरस्य फलव्यभिचारित्वेनानैकान्तिकत्वाद्दपहायतदन्यस्वरूपतयावश्यंभा वेनाऽभिलषितार्थसाधनसमर्थत्वादत्यन्तोपादेयं परमेष्ठिनमस्कारलक्षणं भावमङ्गलमुपात्तं स्वयंपितपःप्रभृतिष्वन्यभावमङ्गलेषुयदास्यापादानं तत् शास्त्रा दावस्यैव व्यवहारप्राप्तत्वमिति ज्ञापनार्थं, अत्रच बहुवचनं व्याप्त्यर्थं तेन सकलनिक्षेपगतजिनपरिग्रहः । अथपदविग्रहः । सचसमस्तपदेसति सम्भवती त्यत्रनोक्तः ।अथ चालना प्रत्यवस्थाने॥ नन्वर्हतां परममङ्गलत्वेननमस्काराभिधानतोप्यादौतदुपादानमुचितमिति, सत्यं स्वयंमंगलभूताअप्यर्हंतः परे षांनमनस्तवनादिनैवाभीष्टफलदाभवन्तीति ज्ञापनायार्हद्भ्योपि नमस्कारस्यादावुपन्यास इति, किंच अरिहन्ताणमित्यत्रजात्यपेक्षयैकवचनेनापि सर्वार्हं तांग्रहणेसिद्धे बहुवचनेन नामस्यापना द्रव्यभावार्हतां चतुर्णामपि तुल्यकक्षतया नमस्कार्यत्वस्य ज्ञापितत्वादेका ततः स्वमतप्राधान्यवादितया पर

स्परंविवदमानेषु नामनयादिषु प्रथमतः स्वोत्प्रेक्षितयुक्त्युपदर्शनपुरस्सरंनामनयः प्राह । तथाचप्रयोगः वस्तु स्वरूपंनाम तात्प्रत्ययहेतुत्वात् स्वधर्मवत्, इहयद्यस्य प्रत्ययहेतुस्तत्तस्यधर्मो यथाघटस्यस्वधर्मरूपापटादयो यद्यस्यधर्मोनभवति नतत्तस्य प्रत्ययहेतुः, यथाघटस्यधर्मोपटस्य-संपद्यतेघटाभिधानाद्घटेसंप्रत्ययः तस्मात्तत्तस्यधर्म इति। सिद्धश्चहेतुर्घटशब्दात् पटादिव्यावृत्त्या घटप्रतिपत्तेः प्रतीतत्वात्, किञ्चलक्ष्यलक्षण संव्यवहाराणामात्मलाभोनामायत्तएव तत्र लक्ष्यंजीवत्वादि लक्षणमुपयोगः संव्यवहारः प्रेषणाध्येषणादिरिति, तथायदिनाम्नोवस्तुधर्मत्वंनाभ्युपगम्यते तदासंशयादयोपि भवेयुः । यदुक्तं संसयविवज्जनं वाऽणञ्ञवसाउं हवाजहिच्छा एहोज्जात्थे पडिवत्ती तवत्थुधम्मोजयानाम १ अत्र व्याख्यालेशः केनचिद्घटशब्दे समुच्चारितेश्रोतुः किमयमाहेत्येवंसंशयः अथवा घटप्रतिपत्तिलक्षणोविपर्ययः अथवानजानेकिमप्यनेनोक्तमितिवस्त्वऽप्रतिपत्तिरूपोऽनध्यवसायः यदिवायदृच्छयार्थेप्रतिपत्तिः कदाचित् घटस्य कदाचित्पटस्येत्यादि ततोऽवश्यंवस्तुधर्मो नामाऽभ्युपगन्तव्यमित्यादि । तदेवंनामनयेनस्वमते व्यवस्थापिते स्थापनानयः प्राह । नाम्नोवस्तुसंज्ञामात्ररूपस्य वाच्यवाचकभाव सम्बन्धमात्रेणैवस्थितत्वाद्दूरस्थत्वमेवाऽतिदूरत्वं । स्थापनायास्तु वस्तुसंस्थानरूपायास्तादात्म्य सम्बन्धेनावस्थितत्वाद्भावप्रत्यासन्नत्वं,किंचदेशान्तरकालान्तरविप्रकृष्टत्वमपि वस्तु स्थाप्यप्रतिमादौ संनिदधाति । अन्यथा मंत्रागमेसंनिधापन्यादि मुद्राप्ररूपणानां नैष्फल्यप्रसंगः । यथाच स्थापनेंद्रःशचीकुलिशादिसाचिव्येननिर्विलम्बांतदेकतानानां भावधियं जनयति नतथानामेन्द्रस्तस्याऽनाकारत्वात् तस्मात् स्थापनैवाधानास्तु स्थापनानयेनैव मुक्तेद्रव्यनयः स्वाशयमाविर्भावयति कोहिनामस्थापनानयस्या कारग्रहो यस्मादनादिमदुत्प्रेक्षितपर्यायशृङ्खलाधारस्य मृदादिद्रव्यस्य पूर्वपर्यायमात्रतिरोभावे ऽग्रेतनपर्यायमात्राविर्भावलक्षणपरिणामव्यतिरेकेण नान्यत् किमप्याकारदर्शनं किंतूत्पादव्ययरहितं, उत्फण विफण कुण्डलिताकार समन्वितसर्प्य द्रव्यवन्निर्विकारं द्रव्यमेवास्ति नह्यत्रकिमप्यपूर्वमुत्पद्यते विपद्यमानं वाविनश्यति येनविकारः स्यात् । ननुकथमुत्पादादि रहितं द्रव्यं यावतासर्पादिके द्रव्ये उत्फणविफणादयः पर्यायाउत्पद्यमाना निवर्त्तमानाश्च साक्षादेव दृश्यन्ते इति चैत्र, आविर्भावतिरोभावमात्रपरिणामस्य कारणं द्रव्यं, यथासर्पे उत्फणाविफणावस्थयोरिति नह्यत्रापूर्वं किंचिदुत्पद्यते, किंतर्हिच्छन्नरूपतयाविद्यमान मेवाविर्भवति नाप्याविर्भूतंसद्विनश्यति किन्तुच्छन्नरूपतयातिरोभावमात्रमेवासादयति । एवंचसत्याविर्भावतिरोभावमात्रएव कार्योपचारात् कारणमस्यौपचारिकमे

व, तत्स दु गादादि रहितं द्रव्यमुच्यत इति । ननु यद्येकस्वभावं निर्विकारं द्रव्यं, तर्ह्यनन्तकालभाविनामनन्तानामप्याविर्भावतिरोभावानामेकहेतवे वकारणं किमितिन भवतीति, उच्यते-अचिन्त्यस्वभावंहि द्रव्यं तेनैकस्वभाव स्यापितस्य क्रमेणै वाविर्भावतिरोभावमात्रप्रवृत्तिः सर्प्पादिद्रव्येष्वेकस्वभा वेष्वप्युत्फणविफणादिपर्यायाणांक्रमवृत्तेः प्रत्यक्षसिद्धत्वादिति । ननुयद्येवमुत्फणविफणादिबहुरूपत्वात् पूर्वावस्थापरित्यागेनोत्तरावस्थाधिष्ठानाद नित्यता द्रव्यस्यकिमिति न भवति, उच्यते वेषांतरापन्नमटवद् बहुरूपमपि द्रव्यंनित्यमेव नहिनटोवेषांतराणि कुर्वाणोप्यनित्योभवति तस्यस्वयमविका रित्वादिति द्रव्यमेवप्रधानमिति । एवंद्रव्यनयेनस्वमतेव्यवस्थापितं भावनयः प्राह ॥ भावेभ्यः पर्यायापरनामभ्योऽर्थांतरभूतंकिमपिद्रव्यं नास्ति किन्तुभाव एव यदिदंदृश्यते त्रिभुवने वस्तुनिकुरंबमिति, यतः प्रतिक्षणंभवनमेवानुभूयते किमुक्तंभवति भावस्यैकस्यापत्तिः परस्यतुविपत्तिः । नचभावापत्तिविप त्ती हेत्वपेक्षे यश्चहेतुः सएवद्रव्यमितिवाच्यं, नहिभावोघटादिरुत्पद्यमानोभावांतरं मृत्पिण्डादिकमपेक्षते, किंतुनिरपेक्षमेवोत्पद्यते अपेक्षाहिविद्यमानस्यै वभवति, नचमृत्पिण्डादिकारणकालेघटादिकार्यमस्ति अविद्यमानस्यचापेक्षायांखरविषाणस्यापि तथाभावप्रसङ्गात्, यदितत्रोत्पत्तिलक्षणात् प्रागपिघ टादिरस्ति तर्हिकिंमृत्पिण्डाद्यपेक्षया तस्य रचतएवविद्यमानत्वात्, अथोत्पन्नः सन्घटादिः पश्चात् मृत्पिण्डादिकमपेक्षते हंत तदिदंमुंडितशिरसोदिन शुद्धिपर्यालोचनं यदिहिस्वतएव कथमपिनिष्पन्नोघटादिः किंतस्यपश्चात् मृत्पिण्डाद्यपेक्षयेति । तथाविनाशोपिनिर्हेतुकएवमुद्गरोपनिपातादि सव्यपेक्षा एवघटादयो विनाशमाविशन्तोदृश्यन्ते नहिनिर्हेतुका इति चेन्नैवं विनाशहेतोरयोगात्, तथाहि-मुद्गरादिनाविनाशकालेकिंघटादिरेव क्रियते आहोस्वि त्कपालादय उत तुच्छरूपो ऽभाव इति त्रयीगतिस्तत्र नतावद्घटादि स्तस्य स्वहेतुभूतकुलालादिसामग्रीत एवोत्पत्तेः नापिकपालादयस्तत् करणेघटा देस्तदवस्थत्वप्रसङ्गात्, नह्यन्यकरणे ऽन्यस्यनिवृत्तिर्युक्तिमती एकनिवृत्तौशेषभुवनत्रयस्यापिनिवृत्तिप्रसङ्गात् नापितुच्छरूपोऽभावः खरशृङ्गस्येव नीरू पत्वतस्यकर्त्तुमशक्यत्वात् करणे वा घटादेस्तदवस्था प्रसङ्गादन्यकरणे ऽन्यनिवृत्य ऽसम्भवादिति विनाशेमुद्गरादिकं सहकारिकारणमेव नतुतज्जनकत्वं घटादिस्तुक्षणिकत्वेननिर्हेतुकः स्वयमेवनिवर्त्तते तस्माज्जन्मविनाशयोर्न किंचित्केनचिदपेक्ष्यते अपेक्षणीयाभावाच्च न किंचित्कस्यचित्कारणं तथाचसति न किंचिद्द्रव्यं किन्तुपूर्वापरीभूताः परापरक्षणरूपाः पर्याया एवसन्तीत्यत्रनामादिनयाधिकारे बहु वक्तव्यं तत्तुविशेषावश्यकादव सेयमिति । एवमसम्पूर्णार्थं

याहित्वाद्गजमात्रभिन्न २ देशसंस्पर्शने बहुविध विवादमुखरजात्यंधवृन्दवद्विवदमाने नयवृन्देमिथ्यादृष्टित्वमुद्भाव्यतन्निरस्करणाय सर्वनयसमूहात्मकः स्याद्वादसुधारसास्वादरसिकतामनुभवतामयमुद्गार-स्तथाहि लोकेयत्किमपि घटपटादिकं वस्त्वस्तितत् सर्वमन्योन्य सापेक्षनामादिचतुष्टयात्मकं मधु नः केवलनामनयंवा केवलाकाररूपंवा केवलद्रव्यताश्लिष्टंवा केवलभावात्मकंवा यतः एकस्मिन्नपिशचीपत्यादौ इंद्रइति नाम। तदाकारस्तुस्थापना उत्तरावस्थाकारणत्वंतुद्रव्यत्वं दिव्यरूपसम्पत्तिकुलिशधारणपरमैश्वर्यादिसंपन्नत्वंतु भाव इति। नामादिचतुष्टयमपिप्रतीयते एतदर्थसंवादका उत्तराध्ययनवृहद्वृत्त्युक्ताः श्लोकाअपि यथा सन्निविष्टेवसर्वोपिविषयाणांव्यवस्थितिः संवेदनं घनानामादिविकलंनानुभूयते, तथाहि-घटोयमितिनामैतत् पृथुबुध्नादिचाकृतिः मृद्द्रव्यंभवनंभावोघटेदृष्टंचतुष्टयं २ तत्रापिनामानाकारमाकारोनामनोविना ॥ तौविनातौविनान्योन्यमुत्तरावपिसंस्थितौ ३ मयूरांडरसेयद्वद्वर्णानीलादयः स्थिताः। सर्वेष्वन्योन्यमुन्मि श्रास्तद्वन्नामादयोघटे ४ इति तदेवं सर्ववस्तुनामादिचतुष्टयात्मकमेव तेनात्रनामस्थापना द्रव्यभावार्हतश्च स्वारोपितमस्कार्याएवेत्यागतमिति। अत्रकश्चिदग्राह्यनामधेयो भक्षितलशुनपिशुनभूतमुद्गिरति भवतुनाम वाच्यवाचकभावसम्बन्धेन भावसन्निहितत्वान्नामोनमस्कार्यत्वं स्थापनायास्तुभावविप्रकृष्टत्वेनतत्कथमिति चेदुच्यते तस्याअपिजिनबुद्धेरुत्पादकत्वादिभिर्हेतुभिः सुतरांभावासन्नत्वान्नमस्कार्यत्वमुपपन्नमिति मामुग्धमुधानंततीर्थकृतदनुज्ञातस्थापनापलापपापपङ्किलतांकलय कलयसिनकिं स्थापनाद्रोणाचार्यसम्यग्विनयोपनतांजगदतिशायिनीमर्जुनसंतर्जिनींधनुर्वेदसिद्धिं तथाच प्रतिक्रमणादि वंदनक प्रदानेरजोहरणादिकं गुरुचरणतयाव्यप दिशसि स्थापनानिक्षेपंचापलपसि आहोवद्द्रव्याघातस्तव अपिचचित्रार्पितनिजजनकवदनमुपानद्भ्यां प्रहरतेनराय कुप्यसि चित्रन्यस्तकुंभस्तनीं निध्यायन् दृप्यसि मिथ्यावादं कुर्वंस्तथापिन तृप्यसिकिमपरादुत्तव पुरुषधुरत्वं स्थापनया तथावदामिसुहृद्भावेन भावकरणतयाद्रव्यमपि स्वीकुरु नमस्कार्यतया, अन्यथा पद्मनाभादीन् द्रव्यजिनान् नमस्कुर्वतः द्रव्यनृपत्वभावीराजेति बुध्याउपचरतश्च तवार्हन्नारीश्वर वेषविडंबनासमापतिता, तेनत्यजटिट्टिभमानं भज श्रीजिनाज्ञां सबहुमानं ततस्तवापियुक्तियुक्तं सर्वेषामर्हन्निक्षेपाणां नमस्कार्यत्वमित्यलंप्रसङ्गेन॥ अथ प्रकृतं प्रस्तुमः उक्तः सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्त्यनुगमः तदेवंभूतलसूत्रमधिकृत्य सूत्रानुगम सूत्रालापकनिक्षेप सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्त्यनुगमनयानुपदर्शिताः एवं प्रतिसूत्रं स्वयमनुसरणीयं। अथयस्यांनगर्यां यस्मिन्नुद्याने यथा भगवान् गौ

तमस्वामी भगवतः श्री मन्महावीरस्यांते पृष्टवान् यथाच तस्मै भगवान् व्यागृणातिस्म तथोपोद्घातमुपदिदर्शयिशुरिदमाह ॥ इतिअत्यव्याख्यातेइ ति प्राकृतशैलीवशात्तस्मिन्निति द्रष्टव्यं, अस्यायमर्थो यदा भगवान् विहरतिस्म तस्मिन्नितिकाले वर्त्तमानावसर्पिणी चतुर्थारकविभागरूपे उभयत्रापिण मिति वाक्यालङ्कारे अथवासप्तम्यर्थेतृतीया आर्षत्वात्, यदाहुः श्रीहेमसूरिपादाः स्वप्राकृत लक्षणे आर्षेतृतीयापिदृश्यते तेणंकालेणं तेणंसमएणं तस्मि न्काले तस्मिन्समयेइत्यर्थः तेणंसमएणं तिसमयो ऽवसरवाची तथाच लोकेवक्तारोनाद्याप्येतस्य समयोवर्त्तते नास्त्यस्यावसरइत्यर्थः तस्मिन्निति यस्मि न्समयेभगवान् प्रस्तुतांजम्बूद्वीप वक्तव्यतामचकथत् तस्मिन् समये मिथिलानामनगरी अभवत्। नन्विदानीमपिसानगरी वर्त्तते ततः कथमुक्तमभवदि त्युच्यते वक्ष्यमाणवर्णकग्रन्थोक्तविभूतिसमेता तदैवाभवत्। ननुविवक्षित प्रकरणकर्तुः प्रकरणविधानकाले एतदपिकथमवसेयमिति, चेदुच्यते अयंचाव सर्पिणीकालोऽस्यांच प्रतिक्षणं शुभाभावा हानि मुपगच्छन्ति, एतच्च सुप्रतीतं जिनप्रवचन वेदिना मतोऽभवदित्युच्यमानं नविरोधभाक् संतत्या नगर्यावर्णकमाह रिद्धत्थिमियसमिद्धेत्ति ऋद्धाभवनैः पौरजनैश्चातीववृद्धिमुपागता ऋधुवृद्धाविति वचनात् स्तिमितास्वचक्रपरचक्रादिसमुत्थभयकल्लोल मालावर्जिता समृद्धाधनधान्यादि विभूतियुक्ता ततः पदत्रयस्यकर्मधारयः वण्णउत्ति ऋद्धस्तिमितसमृद्धा इत्यादिक औपपातिकोपाङ्गप्रसिद्धः समस्तोपि

तेणं कालेणं तेणं समएणं मिहिलाणामं णयरी होत्था, रिद्धत्थिमियसमिद्धा वण्ण, तीसेणं मिहिलाए णयरीए

॥ तस्मिन्काले तस्मिन्समये मिथिला नाम नगरी अभवत् ऋद्धस्तिमितसमृद्धा, वर्णकः, तस्या मिथिलायानगर्याः ॥

तेणंकालेणं ॥ वांवाक्यालङ्कारे, ते अवसर्प्पिणी कालना दुखमसुखम नाम चौथा आरानेविषइ ॥ तेणं समयेणं ॥ वांवाक्यालङ्कारे, जेसमयनेविषे भग वंत कथा कहेते समये ॥ महिलाणामं णयरीहोत्था ॥ मिथिला, एहवेनामे-नगरीहूई, इहां वर्त्तमानकाले मिथिला नगरीछे तो पिण अतीतका ले नगरीनो जेहवो वर्णक-हतो, तेहवो वर्त्तमान काले नहीं अवसर्प्पिणीकालमाटेहूयोकहौ ॥ रिद्धित्थिमिअसमिद्धा ॥ ऋद्धि वृद्धिवंतस्वचक्रादिभयर हितधनादिके॥वण्णउ॥वर्णकतेउवाइसूत्रथी जाणवो॥तीसेणंमहिलाएणयरीएवण्णिया ॥ वांवाक्यालंकारे इमसर्वेजाणवोतेहनेराजां मिथिला नामानगरीनै

॥ टीका॥

वर्णकोद्रष्टव्यः, अत्रालिखनंतुग्रन्थगौरवभयादिति तस्याणमिति पूर्ववत् मिथिलायानगर्या बहिस्तात् उत्तरपौरस्त्ये उत्तरापूर्वान्तरालरूपोदिग्भाग ईशानकोण इत्यर्थः अत्रएकारोमागधभाषानुरोधतः प्रथमैकवचनप्रभवः यथा-कयरे आगच्छइदित्तरूवेइत्यादौ अत्रास्मिन्नुत्तरपौरस्त्ये दिग्विभागे माणिभद्रंनाम्नाचैत्यमभवत् चितेर्लेप्यादिचयनस्यभावः कर्मवाचैत्यं तच्चसंज्ञाशब्दत्वाद्देवता प्रतिबिम्बे प्रसिद्धं ततस्तदाश्रयभूतंयद्देवताया गृहं तदप्युपचाराच्चैत्यमुच्यते तच्चेहद्रष्टव्यंतरायतनंद्रष्टव्यं । ननुभगवतामर्हतामायतनं तस्यचचिरातीतमित्यादिवर्णकस्तत् परिक्षेपिवनषंडवर्णकसहित-औपपातिकतोऽवसेयः । तस्यांमिथिलायांनगर्यांजित शत्रुर्नामराजातस्य सकलस्त्रीगुणधारिणी धारिणीनामदेवी कृताभिषेकापट्टराज्ञीइत्यर्थः । उभयत्राप्यभवदितिशेषः । वस्मउत्ति अत्रराज्ञोमहयाहिमवंतमहंते त्यादिकोराज्ञयाश्च सुकुमालपाणिपयेत्यादिकोवर्णको प्रथमोपाङ्गप्रसिद्धोऽभिधातव्यः॥अथात्रयज्जातं तदाह तेणंकालेणं तेणंसमएणंति। पूर्ववत् स्वामीतिसमर्थविशेषणं विशेष्यमाक्षिपति, तेनात्रश्रीमन्महावीरः समवसृतइत्यर्थः । आत्यन्तिकं स्वामित्वं

॥ मूल ॥

बाहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए एत्थणं माणिभद्दे णामं चेइए होत्था वण्णओ, ॥
जियसत्तूराया धारिणी देवी वण्णओ, तेणं कालेणं तेणं समएणं सामी समोसढे ॥

॥ अनुवाद ॥

बाह्ये उत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे अत्रमाणिभद्रम् नाम्नाचैत्यम् अभवत् वर्णकः, जितशत्रूराजा धारिणीदेवी वर्णकः, तस्मिन्काले तस्मिन्समये स्वामी समवसृतः

॥ भाषा ॥

बाहिर ॥ उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए ॥ उत्तर अने पूर्वना दिशिना भाग विभागनेविषे एतले ईशानकोणनेविषे ॥ एत्थणं ॥ इहांछेअर्थात्इशानकोणनेविषे माणिभद्देणामं चेइए होत्था ॥ माणिभद्रएहवेनामेचैत्य माणिभद्रयक्षनोदेहरोतेनामे वनखण्ड जाणवा ॥ वण्णओ ॥ वर्णनजाणवा उवाइसूत्रथी ॥ जियसत्तूराया॥ तेनगरीने विषे जितसत्रूनामे राजा॥ धारिणि देवी॥ तेहनें धारणीनाम देवी छे॥ वण्णओ ॥ उवाइसूत्रथी वर्णनजाणवो॥ तेणं कालेणं॥ तेकालने विषइ, चोथा आराने विषे, तेणं समएणं तेसमयेने विषे, भगवन्त कथा कहे तेसमय,॥ सामी समोसढे श्रीमहावीरस्वामी समोसर्या परिसाणिग्गया

तस्यैवत्रिभुवनविभोरिति, अत्रच यथानिःप्रतिमप्रातिहार्यादिसमृद्धासमन्वितो,यथाच-श्रमणादिपरिवारेणापरिवृतः समवसृतः, यथाच-समवसरणेक स्तथौपपातिक ग्रन्थादवसेयं, पर्षन्निर्गता मिथिलाया नगर्यावास्तव्योजनः समस्तोपिभगवन्तमागतं श्रुत्वाविवन्दिषयास्वस्मात्स्वस्मादाश्रयादिनिर्गतइ त्यर्थः । तन्निर्गमनसूत्रंच । तएणंमहिलाएगयरीए सिंघाडगेत्यादिकं जावपंजलिडापज्जवासन्तीति पर्यंतमौपपातिकगत मवगंतव्यं, तस्याः पर्षदः पुरतो निःशेषजनभाषापरिणामिन्याऽर्द्धमागधभाषयाधर्मः कथितः, सचैवं अत्थिलोए अत्थिलोए अत्थिजीवा अत्थिअजीवाइत्यादि । तथाजहजीवाबुज्झंतीमुझं तीजहयसंकिलिस्संति जहदुरक्काणं अंतंकरिंति केई अपडिबुद्धा १ अहदुहट्टियचित्ता जहजीवादुरकसागरमुचिंति जहवेरग्गमुवगया कम्मसमुग्गंविहा डेंति २ जहरागेण कडाणं कम्माणंपावनुफलविवागो जहयपरिहीणकम्मा सिद्धासिद्धालयमुचितिहा आइरकइति । पर्षत् प्रतिगता स्वस्थानंगता प्रति गमनसूत्रमपि तएणंसा महइमहल्लिया परिसेत्यादि तामेव दिसंपडिगया उत्तियपर्यंतं ततएवोपाङ्गादवगंतव्यमिति । अथपर्षत्प्रतिगमनानन्तरंयज्जातं तदाह ॥ तेणंकालेणंति तस्मिन् कालेभगवतोधर्मं देशनाश्रुपरमकाले तस्मिन् समये पर्षत्प्रतिगमनावसरे, आम्यतितपस्यति नानाविधमिति श्रमणस्तस्य भगः समग्रैश्वर्यादिलक्षणः सोऽस्यास्तीतिभगवान् तस्य सूरवीरविक्रान्तौ वीरयतिकषायान् प्रतिविक्रामतिस्मेतिवीरः महांश्चासौवीरश्च महावीरस्तस्य

॥ मूल ॥

परिसा णिग्गया धम्मो कहिनु परिसा पडिगया ॥ तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स नगवनु महावीरस्स

॥ अनुवाद ॥

पर्षन्निर्गता धर्मःकथितः पर्षत्प्रतिगता तस्मिन्काले तस्मिन्समये श्रमणस्यभगवतो महावीरस्य

॥ भाषा ॥

पर्षदिति मिथिला नगरीसंबंधिनी मनुष्य बांदवा निकल्या, परषदा बारइ१२ जाणवा, च्यारदेवनी च्यारदेवीनी चतुर्विधसंघ ॥ धम्मो कहिनु ॥ भगवंते थर्मोपदेशकरयो तंजहां-अत्थिलोये अत्थिलोये अत्थिजीवा अत्थि अजीवा इत्यादि॥ परिसा पडिगया॥ पर्षदा संबंधिलोक सर्वदेव देवीआपणास्थानक ने विषै गया ॥ तेणंका० ॥ तेकाल नेविषे ॥ तेणंस० ॥ ते समयेने विषइ ॥ समणस्सभगवनु महावीरस्स ॥ श्रमणतपस्वी भगवंत ज्ञानवंत महिमा

॥ टीका ॥

ज्येष्ठः प्रथमः अन्तेवासीशिष्यः अनेनपदद्वयेनतस्यसकलसंघाधिपतित्वमाह । इन्द्रभूतिरितिमातापितृकृतनामधेयः णामन्ति विभक्तिविपरिणामेनमान्ने त्यर्थः अन्तेवासीकिल विवक्षायां, श्रावको पिस्यादित्यतआह । नास्यागारं गृहंविद्यत इत्यनगारः, अथच्चविगीतगोत्रोपिस्यादतआह गौतमोगोत्रेणगौत माङ्गयगोत्रज इत्यर्थः अयंचतत्कालोचितदेहमानापेक्षया न्यूनाधिकदेहोपिस्यादिति सप्तोत्सेधः सप्तहस्त प्रमाणकायोच्चायः मयूरव्यंसकादित्वात् मध्य पदलोपः सप्तहस्तोर्जुनशब्दवत् । अथच्चलक्षण हीनोपिस्यादिति समचतुरस्रः समाः शरीरलक्षणशास्त्रोक्त प्रमाणाविसंवादिन्यश्चतस्रोऽश्रयश्चतुर्दिग्विभागो पलक्षिताः शरीरावयवायस्यसतथा, अन्येत्वाहुः समाअन्यूनाधिकाश्चतस्रोप्यश्रयोयस्येति पूर्ववत्०अश्रयश्चपर्यङ्कासनोपविष्टस्यजानुनोरंतरं आसनस्यल लाटोपरिभागस्यचान्तरं दक्षिणस्कंधस्यजानुन श्चान्तरं वामस्कंधस्यदक्षिणजानुन श्चान्तरमिति यावच्छब्दादिदमवसेयं । वज्रंरिसहनारायसंघयणे कणग पुलगनिघसपम्हगोरे उग्गतवेदित्ततवे उराले घोरे घोरगुणे घोरतवस्सी घोरबंभ चेरवासी उच्छूढसरीरे संखित्तवि उलतेउलेसे चउदसपुव्वी चउणाणोव गए सव्वरकरसन्निवाई समणस्सभगवउ महावीरस्स अदूरसामन्ते उट्ढंजाणूं अाहसिरेझाणकोट्ठोवगए संजमेणंतवसा अप्पाणं भावेमाणेविहरइतएणं सेभगवं गो यमेजायसड्ढेजायसमए जायकोऊहल्ले उप्पन्नसड्ढे३ सञ्जायसड्ढे ३ समुप्पन्नसड्ढे ३ उट्ठाएउट्ठेइत्ता २ जेणेवसमणेभगवंमहावीरे तेणेवउ वागच्छइ उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिरकुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ करित्ता वन्दइ णमंसइ वन्दित्ता णमंसित्ता णच्चासन्ने नाइदूरे सुस्सूसमाणे

॥ मूल ॥

जिट्ठे अंतेवासी इंदभूईणामं अणगारे गोयमगोत्तेणं सत्तुस्सेहे समचउरंसे जाव तिखुत्तो आयाहिणपयाहिणं

अनुवाद ॥

ज्येष्ठोऽन्तेवासी इन्द्रभूतिर्नाम्नाऽनगारः गोतमोगोत्रेण सप्तोत्सेधः समचतुरस्रः यावत् त्रिकृत्वः आदक्षिणप्रदक्षिणम्

॥ भाषा ॥

वंत श्री महावीरस्वामिनो ॥ जिठ्ठे अंतेवासि ॥ बडो समिपने विषेरहणे वारो प्रथम सिष्य ॥ इंद्रभूईणामं॥ इंद्रभूति एहवों मातापीतानों दीधो नाम छे तेहनो ॥ अणगारे॥ घर रहित अर्थात् साधु॥ गोयमगोत्तेणं ॥ गोतम गोत्रनो उपनों । सत्तुस्सेहे॥ सातहात ऊंचो सरीर छे जेहनों । समचउरंसे ॥ सकल पुरुष लक्षण संयुक्त समतुल्यच्यारे अंसछे जेहना ॥ जाव ॥ यावत् ॥ तिखुत्तो आयाहिण पयाहिणं करेइ त्ता ॥ तीनवार दाहिणो हाथ

णमंसमाणे अभिमुहे विणएणं पंजलिअहे पज्जुवासमाणे एवं वयासी। अत्रव्याख्या अनन्तरोक्तविशेषणो हीनसंहननोपिस्यादतआह। वज्जत्ति वज्रंऋषभ नाराचसंहननंत्रनाराचमुभयतोमर्कटबन्धः ऋषभस्तदुपरिवेष्टनपट्टः कालिका अस्थित्रयस्यापि भेदकमस्थि एवंरूपंसंहननंयस्यसतथा। अयञ्चनिन्द्यव र्णोपिस्यादतआह कणगत्ति कनकस्यसुवर्णस्य पुलकोलवस्तस्य योनिरिव रूपः तद्वत् तथापनहत्ति अवयवेसमुदायोपचारात्। पद्मगौ ऽदेन पद्मकेसरागृह्यंते तद्वद्गौरइति अयञ्चविशिष्टचरणरहितोपिस्यादतआह उग्गम०धृष्यंतपोऽनशनादियस्यसतथा यदन्येनचिन्तितुमपिनशक्य ते तद्विधेनतपसायुक्तइत्यर्थः तथादीप्तंजाज्वल्यमानं दहनइवकर्मवनगहनसमर्थतयाज्वलितंतपोधर्मध्यानादियस्यसतथा तथातप्तंतपोयेनसतथा एवं हितेनतप्तंतपो येनसर्वाण्ययशुभानिकर्माणि भस्मसात् कृतानीति, तथामहत् प्रशस्तमाशंसादिदोष रहितत्वात्तपोयस्यसतथा तथाउदारः प्रधानः अथ वाउरालोभीमः उग्रादिविशेषण विशिष्टतपः करणतयापार्श्वस्थानामत्यसत्वानां भयानक इत्यर्थः, तथाघोरोनिर्घृणः परीषहेन्द्रियादिरिपुगणविनाशनसमा श्रित्यनिर्दयइत्यर्थः।अन्येतु आत्मनिरपेक्षंघोरमाहुः।तथाघोराइतरैर्दुरनुचरागुणानूलगुणादयोयस्यसतथा तथाघोरैस्तपोभिस्तप्पी तथाघोरंदारुणमन्यस त्वै र्दुरनुचरत्वात् तद्ब्रह्मचर्यंतत्रवस्तुशीलंयस्यसतथा, उच्छूढंउज्झितं संस्कारपरित्यागात्शरीरंयेनसतथा तथासंक्षिप्ताशरीरांतर्गततत्वेन ह्रस्वतांगतावि पुलाविस्तीर्णा अनेक योजनप्रमाणक्षेत्राश्रितवस्तुदहनसमर्थत्वात्तेजोलेश्या विशिष्टतपोजन्यलब्धिविशेषप्रभावतेजोज्वालायस्य सतथा चतुर्दशपूर्वाणि विद्यन्तेयस्य सतथा तेनतेषांरचितत्वात्, अनेनतस्य श्रुतकेवलितामाह सचाऽवधिज्ञानादिविकलोपिस्यादत आह-चतुर्ज्ञानोपगतः मतिश्रुतावधिमनः पर्यायरूपज्ञानचतुष्कसमन्वित इत्यर्थः उक्तविशेषणद्वयकलितोपिकश्चि न्नसमग्रश्रुतविषयव्यापिज्ञानो भवति। चतुर्दश पूर्ववित्पदांषट्स्थानपतितत्वेन अ वगात्, अतआह। सर्वैर्यते अक्षरसन्निपाताश्चाक्षरसंयोगास्तेज्ञेयतयासन्त्यस्यसतथा, किमुक्तं भवतिया काचिज्जगतिपदानुपूर्वीवाक्यानु पूर्वीवा सम्भ वतिताः सर्वा अपिजानाति। अथवा अध्यात्मिश्रुतिसुखकारीणि अक्षराणि साङ्गत्येनमितरांवंदितुंशीलमस्येतिसतथा एवंगुणविशिष्टो भगवान् विनयरा शिरिवसाक्षादिति कृत्वाशिष्याचारत्वाच्च श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अदूरसामन्ते विहरतीति योगः, तत्रदूरं विप्रकृष्टं सामन्तंसन्निकृष्टंतत्प्रतिषेधा ददूरसामन्तं तत्रनातिदूरे नातिनिकटे इत्यर्थः। किंविधः सन् तत्रविहरतीति ऊर्ध्वंजानुनीयस्य सतथा शुद्धपृथिव्यासनवर्जनादौ प्रग्रहिकनिषद्यायाञ्च

॥ टीका ॥

भावाद्वोत्कटिकासन इत्यर्थः अधः शिरामोर्द्धतिर्यग्वाविक्षिप्तदृष्टिः किन्तुनियतभूभागनियमितदृष्टिरित्यर्थः, ध्यानंधर्म्यं शुक्लंवा तदेवकोष्टः कूशूलोध्वा नकोष्टस्तमुपागतः यदाहि कोष्टकेधान्यंनिक्षिप्तम विप्रसृतं भवति एवंभगवानपिध्यानतो ऽविप्रकीर्णेन्द्रियान्तःकरणवृत्तिरित्यर्थः संयमेनपञ्चाश्रवनि रोधादिलक्षणेनतपसाऽनशनादिना चशब्दोऽत्रसमुच्चयार्थोलुप्तो द्रष्टव्यः । संयमतपसोर्ग्रहणंज्ञानयोः प्रधानमोक्षाङ्गत्वख्यापनार्थं प्राधान्यंचसंयमस्यनव कर्मानुपादानहेतुत्वेन, तपसश्च पुराणकर्मनिर्जराहेतुत्वेन, भवतिचाभिनवकर्मानुपादानात्पुराणकर्मक्षपणाच्चसकलकर्मक्षयलक्षणोमोक्षइति आत्मानं भावयत् वासयन् विहरतितिष्ठतीत्यर्थः । ततोध्यानकोष्ठोपगततया विहरणादनन्तरं णमिति वाक्यालङ्कारे से इति प्रस्तुत परामर्शार्थः अनेनगतार्थ त्वेयत्पुनर्भगवान् गौतमइत्युपादानं तत्पुनः पुनरुपात्तं पापापनोदकं भगवतो गौतमस्यनामेति सुगृहीतनामधेयत्वमाह जायसड्ढेइत्यादि जातश्र द्धादिविशेषणः सन्तुष्टतीतियोगः तत्रजाताप्रवृत्ता श्रद्धाइच्छावत्यमाणार्थतत्त्वज्ञानं प्रतियस्यसतथा तथाजातः संशयोयस्यसतथा संशयोनामा ऽनवधारि तार्थज्ञानं सचैवं तीर्थांतरीयैर्जम्बूद्वीपवक्तव्यता ऽन्यथा ऽन्यथो पदिश्यते ततः किन्तत्त्वमिति संशयः तथाजातं कुतूहलंयस्यसतथा जातौत्सुक्यइत्यर्थः कथमेनांजम्बूद्वीपवक्तव्यतांसर्वज्ञो भगवान् प्रज्ञापयिष्यतीति । तथा उत्पन्ना प्रागभूतासती भूता श्रद्धायस्यासौ अथजातश्रद्धइत्येतावदेवास्तु किमर्थमु त्पन्नश्रद्धइत्यभिधीयते प्रवृत्त श्रद्धात्वेनैवोत्पन्न श्रद्धात्वस्यलब्धत्वात् नह्यनुत्पन्नाश्रद्धाप्रवर्त्तते इत्यत्रोच्यते हेतुत्वप्रदर्शनार्थं हेतुत्वप्रदर्शनंच उचितमेव वाक्यालङ्कारत्वात्तस्य, यथाहुः प्रवृत्तदीपामपवृत्तभास्करां प्रकाशचन्द्रांबुबुधेविभावरीं, इहयद्यपि प्रवृत्तदीपत्वादेवा ऽपवृत्तभास्करत्वमवगतं तथाप्यप वृत्तदीपत्वादेर्हेतुतयोपन्यस्तमिति सम्यक् तथा उपसंसंये उपासकोतुहल्लेइति प्राग्वत् तथा सञ्जायसड्ढे इत्यादिपदषट्कंप्राग्वत् नवरमिहसमश ब्दः प्रकर्षादिवचनोवेदितव्यः । अन्येत्वाहुः-जातश्रद्धत्वाद्यपेक्षयोत्पन्न श्रद्धत्वाद्यः समानार्थ विवक्षितार्थस्य प्रकर्षप्रतिपादनायरुक्ति मुखेनग्रन्थकृतो क्ताः नचैवंपुनरुक्तदोषो यदाह-वक्ताहर्षभरादिभि राक्षिप्तमनारुक्तंवस्तुयानिन्दन् । यत्पदमसकृत् ब्रूते तत्पुनरुक्तंनदोषायेति १ उत्थानमुत्था उर्द्धंवर्त्तनं तया उत्तिष्ठति ऊर्द्धीभवति इहऊर्द्धं इत्युक्ते क्रियारम्भमात्रमपि प्रतीयेत तथावक्तुमुत्तिष्ठत इति ततस्तद्व्यवच्छेदार्थ मुक्तमुत्थायेति उपागच्छतीत्युक्त रक्रियापेक्षयानुत्थानक्रियायाः पूर्वकालता भिधानायोत्थायोत्थायेतिरुक्ता प्रत्ययेननिर्दिश्यति यद्यपिद्वयोः क्रिययोः पूर्वोत्तरनिर्देशाच्यां पूर्वकाल आक्षेपल

॥ टीका॥

ज्यएव तथापिनुंजानो व्रजतइत्यादौद्वयोः क्रिययोर्योगपद्यदर्शनादानंतर्य सूचनार्थ मित्यमुपन्यासः । उत्थानक्रियासव्यपेक्षत्वादुपागमन क्रियाया इति तथाप्राकृतशैलीवशादव्ययत्वाद्वायेनेति यस्मिन्नित्यर्थेद्रष्टव्यं यस्मिन्नेवदिङ्भागे श्रमणोभगवान् महावीरोवर्त्तते तेणेवत्ति तस्मिन्नेवदिग्भागे उपागच्छति इहवर्त्तमानकालनिर्देशस्तत्कालापेक्षया उपागमनक्रियाया वर्त्तमानत्वात् परमार्थतस्तूपागतवानिति द्रष्टव्यं, उपागम्यच श्रमणं भगवन्तं महावीरं कर्म तापन्नंत्रिकृत्वस्त्रीन्वारान् आदक्षिणप्रदक्षिणंकरेत्ति आदक्षिणाद्दक्षिणहस्तादारभ्य प्रदक्षिणः परितोभ्राम्यतो दक्षिणएव आदक्षिण प्रदक्षिणस्तंकरोति कृत्वा वन्दतेवाचास्तौति नमस्यतिकायेनप्रणमति वन्दित्वानमस्यित्वाचानेनात्यासन्नो इति निकटोऽवग्रहपरिहारात् अथवा नात्यासन्नेस्थाने वर्त्तमान इति गम्यं, तथानैवातिदूरोऽतिविप्रकृष्टो ऽनौचित्यपरिहारात् अथवा नातिदूरेस्थाने वर्त्ततइति गम्यं शुश्रूषन् भगवद्वचनानि श्रोतुमिच्छन् अभिभगवन्तं लक्षीकृत्य मुखमस्येत्यभिमुखः विनयेनप्रकृष्टः प्रधानोललाटतटघटितत्वेनांजलिः संयुतहस्तमुद्राविशेषः कृतोविहितोयेन सप्रांजलिकृतः आर्हितान्यादेराकृतिगणतयाकृतशब्दस्यपरनिपातः पर्युपासीनः सेवमानः अनेनविशेषणकदम्बकेनच श्रवणविधिर्दर्शितः, यदाह-निद्दाविगहापरिवज्जिएहिं गुत्तेहिं पज्जलिउडेहिं भत्तिबहुमाणपुव्वं उवउत्तेहिंसुणेयव्वं १ एवंवक्ष्यमाण प्रकारेणावादीत् जम्बूद्वीपवक्तव्यताविषयंप्रश्नमुक्तवान् जम्बूद्वीप प्रज्ञप्ति मातृकारूपचतुःप्रश्नींहृदयाभिसंहितां भगवत्पुरतोवाग्योगेन प्रकटीचकारेत्याशयः । ननुगौतमोपिचतुर्दश पूर्वधारीसर्वाक्षर सन्निपाती संभिन्नश्रोताः सकलप्रज्ञापनीयभाव परिज्ञानकुशलः सूत्रतश्च प्रवचनस्यप्रणेता सर्वज्ञदेशीयएव उक्तंच-संखाई एविभंसाहइ जंवापुरोउपूच्छिऊजानयण अणाइसेसीवियाणई एसछउमच्छो इति कथन्तस्य संशयसम्भवः तदभावाच्चकथं पृच्छतीति उच्यते यद्यपिभगवान् गौतमोयथोक्त गुणविशिष्टस्तथापितस्या ऽद्यापि

॥ मूल ॥

करेइ२त्ता॥ वंदई , णमंसई वंदित्ता णमंसित्ता

॥ अनुवाद॥

करोति २ कृत्वा,, वन्दति नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा

॥ भाषा ॥

थकी आरंभि प्रदक्षिण चोफेर करें २ करीनें ॥ वंदई ॥ स्तुतिकरे वचनें करें॥ णमंसई॥काया थी करी नमस्कार करें ॥ वंदित्ता॥ वादिनें ॥ णमंसित्ता ॥

॥ टीका

छद्मस्थत्वात् कदाचिदनाभोगोपिजायते । यंतउक्तं नहिनामानाभोगश्छद्मस्थस्यैवकस्यचिन्नास्ति ज्ञानावरणीयंहि ज्ञानावरणप्रकृतिकर्म ततो ऽनाभोग सम्भवादुपपद्यते भगवतो गौतमस्यापिसंशयः, नचैतदनार्षं यदुक्तमुपासकदशासु आनन्द श्रमणोपासकावधिनिर्णयविषये । तएणंभंन्तेकिं आणंदेणं समणोवासएणं तस्सठाणस्स आलोइयव्वं जाव पडिक्कमियव्वं उदाहुभए तएणं गोअमाइं समणेभगवं महावीरे गोअमं एवंवयासी तुमंचेवणंतस्सठाणस्स आलोयाहिं जाव पडिक्कमाहिं आणंदंच समणोवासयं एयमठंखामेहिं तएणं समणेभगवं गोअमे समणस्स भगवउ महावीरस्स अंन्तिए एअमठंविणएणं पडिसुणेइ पडिसुणित्ता तस्सठाणस्स आलोएइ जावपडिक्कमइ आणंदंच समणोवासयं एअमठखामेइति । अथवा भगवानपगतसंशयोपि स्वकीयबोधसंवादार्थमज्ञलोकबोधनार्थं शिष्याणांवा स्ववचसि प्रत्ययोत्पादनार्थंपृच्छति। अथवा इत्थमेवसूत्र रचनाकल्प इति न कश्चिद्विरोध इति ॥ क्व कस्मिन् देशे भन्ते ति गुरोरामंत्रणं अत्रएकारोमागधभाषाप्रभवः ततश्च हेभदन्त हेसुखकल्याणस्वरूप भदुद्दमुखकल्याणयोरिति वचनात् प्राकृतशैल्यावा भवस्यसंसारस्यभ यस्यवा भीतेरंतहेतुत्वात् भवांतो भयांतोवा तस्यामंत्रणं हेभवांत भयांतवा प्राग्वर्त्तिनोन्त्रको जम्बूद्वीपोनामद्वीपोवर्त्तते इतिशेषः। अनेनजम्बूद्वीपस्य स्थानंपृष्टं १ तथा भदन्त किंप्रमाणो महानालय आश्रयोव्याप्यक्षेत्ररूपो यस्यस तथा कियत्प्रमाणमस्यमहत्वमित्यर्थः, एतेनप्रमाणं पृष्टं २ अथभदन्तकिं संस्थानं यस्यसतथा । एतेनसंस्थानंपृष्टं ३ तथाभदन्त आकारभावः स्वरूपविशेषः कस्याकारभावस्य प्रत्यवतारोयस्यस किमाकारभाव प्रत्यवतारः बहु

॥ मूल ॥

जाव एवं वयासी कहिणं भंते ! जंबूद्दीवेदीवे ? १ के महालएणं भंते ! जंबूद्दीवे दीवे, २ किं संठिएणं भंते ! जंबूद्दीवे दीवे, ३

॥ अनुवाद॥

यावत् एवं अवादीत् क्व भदन्त,जम्बूद्वीपोद्वीपः, १ किंमहालयः भदन्त, जम्बूद्वीपोद्वीपः, २किंसंस्थानः भदन्त, जम्बूद्वीपोद्वीपः, ३

॥ भाषा ॥

जाव एवंवयासी ॥ यावत् विनयेकरीने एहवूंप्रश्नपूछें ॥ कहिणं भंते जंबू० ॥ किह्याकुणस्थानने विषे हेभगवन् जंबूद्वीपनामादीपछे १ केमहालयेणं भंते जं० ॥ केतले प्रमाणें वडो हे भगवन् जंबूद्वीपनामेद्वीप २ किंसंठिएणं भंते जंबू० ॥ शुंसंस्थाने शुंआकारे संस्थितछे हे भगवन् जंबूद्वीपनामेद्वीप ३

॥ टीका ॥

लग्रहणाद्वैयधिकरण्येपि समासः । यद्वाआकारस्य स्वरूपं भावाश्च जगतीवर्ष वर्षधराद्यास्तद्गतपदार्था आकारभावास्तेषां प्रत्यवतारोऽवतरणं आविर्भाव इति यावत् ,आकारभाव प्रत्यवतारः कः, कीदृग् आकारभाव प्रत्यवतारोयस्मिन् सतथा अनेनजम्बूद्दीपस्वरूपं तद्गतपदार्थाश्च पृष्टाः ४ इति इन्द्रभूतिना प्रश्नचतुष्टयेकृते प्रतिवचः श्रवणसोत्साहताकरणार्थं जगत् प्रसिद्धगोत्राभिधानेन तमामंत्र्यनिर्वचनचतुष्टयीं भगवानाह । गौतमेत्यत्रदीर्घत्वमामंत्रणा प्रभवं तेन हे गौतम अयंयत्रवयंवसामः अनेनसमयक्षेत्र बहिर्वर्त्तिनाम संख्येयानां जम्बूद्वीपानांव्यवच्छेदः जम्बूद्वीपोनामद्वीपः कथंभूतइत्याह सर्व द्वीपा नांधातकीखंडादीनां सर्वसमुद्राणां लवणोदादीनां सर्वात्मनासामस्त्येना भ्यन्तरः सकलतिर्यग्लोकमध्यवर्त्ती सर्वाभ्यंतर एवसर्वाभ्यन्तरकः स्वार्थैकप्रत्ययः अभ्यन्तरमात्रंधातकीखण्डेपि पुष्करवरद्वीपापेक्षयास्ति अतः सर्वशब्दोपादानमिति । अनेनजम्बूद्वीपस्यावस्थानमुक्तं १ तथा सर्वेभ्यो पि शेषद्वीपसमुद्रेभ्यः क्षुल्लकोलघुः, तथाहि सर्वेलवणादयः समुद्राधातकीषंडादयश्च द्वीपाजम्बूद्वीपादारभ्यद्विगुण २ विष्कंभायामपरिधयः ततः शेष द्वीपसमुद्रापेक्षया ऽयंलघुरिति । दीर्घत्वं प्राकृतत्वात्, अनेनसामान्यतः प्रमाणमभिहितं विशेषतस्त्वायामादिगतप्रमाण मग्रेवक्ष्यति १ अत्रविशेषतः

॥ मूल ॥

किमागारभावपडोयारेणं भंते ! जंबूद्दीवे दीवे, ४ पण्णत्ते ? गोयमा !
इयमं जंबुद्दीवे दीवे. सव्वदीवसमुद्दाणं सव्वब्भंतरिए१ सव्वखुड्डाए २

॥ अनुवाद ॥

किमाकारभावप्रत्यवतारः भदन्त, जम्बूद्वीपोद्वीपः, ३ प्रज्ञप्तः, गौतम, अयम्
जम्बूद्वीपोद्वीपः सर्वद्वीपसमुद्राणाम् सर्वाभ्यन्तरकः, १ सर्वक्षुल्लकः, २

॥ भाषा ॥

किमायार भावपडोयारेणं भंते जंबूद्दीवेदीवे ॥ स्यूं आकारभावें स्यूं स्वरूपप्रत्यावतारप्रगटभाव स्यूं स्वरूप हे भगवन् जंबूद्वीपनामे द्वीपछे एच्यारिप्रश्नपूछा भगवंतनेकहै ॥४॥ गोयमा अयमं जंबू० ॥ (गौतमस्वांमीनेपीछेकियेचारप्रश्नोंका उत्तरभगवान्देतेहैं) हेगोतम इहें जंबूद्वीपनामा द्वीपछे॥ सव्वदीवसमुद्दाणं सव्वब्भंतरए ॥ सर्वअसंख्याता द्वीपसमुद्रनें समस्तपणे अभ्यंतरछें समस्ततिर्यक्लोकनेमध्यवर्त्ति छै (इहप्रथमप्रश्नउत्तरजाणवा) ॥ १ सव्वखुड्डाए ॥

॥ टीका ॥

प्रमाणमवसरप्राप्तमपियत्नोक्तं तत् सूत्रकाराणांविचित्रा प्रवृत्तिरिति ॥ तथा वृत्तः सच्छुषिरवृत्तोपिस्यादतआह । तैलापूपसंस्थानसंस्थितः तैलेनपक्कोऽपूपस्तैलापूपः तैलेनहिपक्कोऽपूपः प्रायः परिपूर्णवृत्तोभवति नघृतपक्वइति, तैलविशेषणं तस्यैवयत् संस्थानं तेनसंस्थितः । अत्रतैलादित्वाल्लकारस्यद्वित्वं तथा वृत्तोरथचक्रवालसंस्थानसंस्थितः रथस्यावयवे समुदायोपचारात् रथाङ्गस्यचक्रस्य चक्रवालं मण्डलं तस्येव संस्थानेन संस्थितः । अथवा चक्रवालं नगरलंमणडलत्वधर्मयोगाच्च रथचक्रमपिरथचक्रवालं शेषवाग्वत् । एवंवृत्तः पुष्करकर्णिका पद्मबीजकोशः कमलमध्यभाग इति यावत्, वृत्तः परिपूर्णचन्द्रसंस्थानसंस्थितः प्राग्वत्पदद्वयं भावनीयं । एकेनैवचरितार्थकत्वेपि नानादेशजविनेयानां क्षयोपशमवैचित्र्या त्क्वस्यचित् किञ्चित् बोधकमित्युपमापदनानात्वं । अतएव प्रत्युपमापदं योज्यमानत्वात् वृत्तपदस्यनपौनरुक्त्य शङ्कापि ,स्तेन संस्थानमुक्तं ॥ अथसामान्यतः प्रागुक्तं प्रमाणं विशेषतोनिर्वक्तु माह । एकंयोजनशतसहस्रं प्रमाणांगुलनिष्पन्नं योजनलक्षमित्यर्थः । आयामविष्कंभेन, अत्रचसमाहारद्वंद्वस्तेन क्लीबेएकवद्भावः,आयामविष्कम्भाभ्यामित्यर्थः अत्राहपरः जम्बूद्वीपस्ययोजनलक्षं प्रमाणमुक्तं तच्चपूर्वपश्चिमयोर्जगती मूलविष्कम्भसमकंद्वादशद्वादश योजनशेषेचतुर्विंशत्यधिकम्भवति यथायथोक्तंमा

॥ मूल ॥

वट्टे तेल्लापूयसंठाणसंठिए वट्टे रहचक्कवालसंठाण संठिए वट्टे पुक्करकण्णियासंठाण संठिए वट्टे पडिपुण्ण चंदसंठाण संठिए एगं जोयणसयसहस्सं आयामविक्खंभेणं

॥ अनुवाद ॥

वृत्तः तैलापूपसंस्थानसंस्थितः वृत्तः पुष्करकर्णिकासंस्थानसंस्थितः वृत्तः परिपूर्ण चन्द्रसंस्थानसंस्थितः, ३ एकम् योजनशतसहस्रम् आयामविष्कम्भेन

॥ भाषा ॥

सर्वेद्वीपसमुद्रनी अपेक्षायेसर्वथेलघुछे ॥ २ वट्टे तेल्लापूअसंठाणसंठिए ॥ वृत्तगोलआकारेतेलनापूवानेपरे संस्थानेंसंस्थितछे ॥ वट्टे रहचक्कवाल० ॥ वृत्त गोलआकार रथनाचक्रवालना परे (रथका पहिडाने परे गोलजाणवा) ॥ वट्टे पुक्खरकण्णियासंठाणसंठिए ॥ बलीवृत्तछै पुष्करकर्णिकाकमलनोडोडो तेहनीपरे तेसंस्थानें॥ वट्टे पडिपुण्णचंदसंठाणसंठिएवृत्त परिपूर्ण पूर्णमासिना चादनीपरे तेसंस्थानें ॥ एगं जोयणसयसहस्सं ॥ एक योजन सतसहस्र कहतालक्ष१००००० योजननोछेप्रमाणअंगुल नां योजन लाषपणेंपिहुलपणे छै इहां लक्षयोजन जगतीसहीत जाणवा इम सर्वद्वीपसमुद्र आप आपना जगतीसहित जाणवा ॥

नं विरुध्यत इति, न जम्बूद्वीपजगती विष्कंभेनसदैव लक्षंपूरणीयं लवणसमुद्रजगतीविष्कम्भेनच लवणसमुद्रलक्षद्वयं, एवमन्येष्वपिद्वीपसमुद्रेषु अन्यथा समुद्रमाना जगतीमानस्य पृथग्भणने मनुष्यक्षेत्र क्षेत्रपरिधेरतिरिक्तः स्यात्, सहिपञ्चचत्वारिंशल्लक्ष प्रमाण क्षेत्रापेक्षयाऽभिधीयते । अयमेवाशयः श्री अभयदेवसूरिभिः चतुर्थाङ्गवृत्तौ पञ्चपञ्चाशत्तमेसमवाये प्रादुःकृतोस्तीति । तथात्रीणियोजनशतसहस्राणि षोडशसहस्राणिद्वे योजन शतेसप्तविंशेसप्तविंशत्यधिकेत्रयः क्रोशा अष्टाविंशं अष्टाविंशत्यधिकंधनुः शतंत्रयोदशाङ्गुलानि अर्द्धाङ्गुलञ्च किंचिद्विशेषाधिकमित्येतावान् परिक्षेपेण परिधिना प्रज्ञप्तः। अत्रसप्तविंशमष्टाविंश मित्यादिकाः शब्दाः अधिकंतत् संख्यमस्मिन् शतसहस्रेशत शब्दाद्दशांताड्ड इति सूत्रेणड प्रत्ययेसप्तविंशत्यधिकमित्यर्थः । परिध्यानयनोपायस्त्वयं चूर्णिकाकारोक्तः विरकम्भवग्गदहगुण करणीवट्टस्सपरिरउहोइ विरकम्भपायगुणिउ परिरउतस्सगणियपयं १ अत्रव्याख्या जम्बूद्वीपस्य विष्कंभोव्यासः स्थापना यथा १००००० तद्वर्गः क्रियते तद्गुणोवर्ग इति वचनाल्लक्षलक्षेण गुण्यते जातं १०००००००००० सच दशगुणः क्रियते शून्यानि ११ तदनुकारीणीतिवर्गमूल मानीयते, तथाहि विषमात्यदतस्त्यक्त्वावर्गंस्थानच्युतेन मूलेन । द्विगुणेनभजेच्छेषं लब्धंविनिवेशयेत्यक्त्वां १ तद्वर्गंसंशोध्य द्विगुणी कुर्व्वीतपूर्ववल्लब्धं । उत्सार्यततो विभजेच्छेषं द्विगुणी कृतंदलयेत् इत्यनेनकरणेनानीते वर्गमूलेजातोऽधस्तनः छेदराशिः ६३२४५७ अत्रसप्तकरूपोंऽत्यों ऽको न द्विगुणीकृत इति तद्वर्जशेषंसर्वमप्यधिक्रियते लब्धं योजनानि ३१६२२७ छेदराशिश्चसप्तकेपि द्विगुणीकृतेजातः ६३२४५६ उपरिशेषांशाः ४७४५७१ एतेच योजनस्थानीया इति क्रोशानयनार्थं चतुर्गुणा जाताः १९३७८८४ छेदराशिनाभागेलब्धंक्रोशाः ३ शेषं ४०५४०५१२ धनुरानयनाय द्विसहस्रगुणं जातं ८१०८४००० छेदराशिनाभागेलब्धामिधनूंषि १२८ शेषं ८९८८८ षण्णवत्यङ्गुलमानत्वाद्धनुषोङ्गुला नयनार्थं षण्णवतिगुणंजातं ८६२६२४८ छेदेनभागेलब्धं अङ्गुलानि १३ शेषं ४०७३४६ अत्रव्याख्यानतोविशेष प्रतिपत्तिरितिन्यायात् यवादिकमप्यानीयते, तथाहि तेष्वंगुलांशा अष्टभिर्यवै रंगुलमिति अष्टभिर्गुण्यंते जाताः ३२५८७६८ छेदः सएवलब्धाः यवाः ५ ततोप्यष्टगुण नेयूकादयः स्युः तत्रयूका १ एतत् सर्वमप्यर्द्धाङ्गुलस्य किंचिद्विशेषाधिकत्वकथनेन सूत्रकारेणापि सामान्यतः संगृहीतमितिबोध्यं।गणितपदंत्वत् करणंचसोदाहरणमग्रे भावयिष्यते इति॥ अथा कारभाव प्रत्यवतार विषयकं प्रश्ननिर्वक्तुमाह इतिसोऽनंतरोदितायामविष्कम्भपरिक्षेपपरिमाणो जम्बूद्वीपः सामितिपूर्ववत् एकयाएकसंख्यया अद्वितीययावज्रमय्यावज्ररत्नात्मिकयाजगत्या जम्बूद्वीप प्राकार

रूपयादीपसमुद्र सीमाकारिण्या महानगरप्राकारकल्पया सर्वतोदिक्षु समन्ताद्दिदिक्षुसम्परिक्षिप्तः सम्यग्वेष्टितः प्राकृतत्वाद्दीर्घत्वं वज्रशब्दस्य ॥ साजगती अष्टयोजनान्यूर्द्ध्वोच्चत्वेन वस्तुतोऽनेक धोच्चत्वं ऊर्द्ध्वस्थितस्यैकं अपरंतिर्यक्स्थितस्या ऽन्यदुरोन्नतिरूपं तत्रेतरापोहेनोर्द्ध्वस्थितस्ययदुच्चत्वं तदूर्द्ध्वोच्चत्वमित्यागमेरूढमिति, अत्रानुस्वारः प्राकृतत्वात् मूलेद्वादशयोजनानिविष्कम्भेन मध्ये ऽष्टौ उपरिचत्वारि अतएवमूले विष्कम्भमधिकृत्य विस्तीर्णामध्ये संक्षिप्ता त्रिभागोनत्वात् उपरितनुका मूलापेक्षयात्रिभागमात्र विस्तारभावात्, एतदेवोपमया प्रकटयति गोपुच्छस्येव संस्थानंतेन संस्थिता ऊर्द्ध्वकृतगो

॥टीका॥

तिन्नि जोयणसयसहस्साइं सोलससहस्साइं दोन्नियसत्तावीसे जोयणसए तिन्नियकोसे अट्ठावीसं च धणुसयं तेरसय अंगुलाइं अद्धंगुलंच किंचिविसेसाहियं परिक्खेवेणं पन्नत्ते, सेणं एगाए वइरामईए जगईए सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते, साणं जगई अट्ठजोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं, मूले बारसजोयणाइं विक्कंभेणं, ॥

॥ मूल ॥

त्रीणि योजनशतसहस्राणि षोडशसहस्राणि द्वे सप्तविंशे योजनशते त्रयः क्रोशा अष्टाविंशं च धनुः शतं त्रयोदशाङ्गुलानि अर्द्धाङ्गुलंच किञ्चिद्विशेषाधिकम् परिक्षेपेण ४. प्रज्ञप्तः,सःएकया वज्रमय्या जगत्या सर्वतःसमन्तात्सम्परिक्षिप्तः, साजगती अष्टयोजनान्यूर्द्ध्वमुच्चत्वेन मूलेद्वादशयोजनानिविष्कम्भेन

॥अनुवाद॥

तिन्निजोयण सयसहस्साइं ॥ त्रिणयोजनसयसहस्र कहता त्रिणलक्ष ३००००० योजन ॥ सोलसयसहस्सा ॥ सोलहैसहस्र (अर्थात् सोलहजार १६०००) दोन्नियसत्तावीसेजो०॥ दोयसय२००अने२७योजन जाणवा३१६२२७योजन ॥ तिन्नियकोसे ॥ त्रिणगाउ ३ अर्थात् त्रिणकोश ॥ अट्ठावीसंचधणुसयं ॥ अट्ठावीस धनुष २८ तेरसय अंगुलाइं ॥ तेरेअंगुल १३ अद्धंगुलच किंचिविसेसाहियं ॥ अर्द्धांगुलं पांचजव ५ अने यूका १ एतलेंकाइंविशेसाधिक ॥ परिक्खेवेणं पन्नत्ते २ एतली परिधि जंबूद्दीपपरिधिपणें कह्यो सेणंएगाएवइरामइए०॥ तेजंबूद्दीपनें एकवज्रमयजगतीमोटा गढने आकारें बें जगती वज्रमय।।सव्वओ समंता संपरिखित्ते ।। तेणें चोफेर जंबूद्दीपनें सर्वदिसें वीटयोछै ॥ साणं जगईअठजोयणाइं ॥ तेजगती ८ योजनऊर्द्ध उचपणेंछै ॥ मूलेबारसजोय० ॥ मूलतेबारह १२ योज

॥भाषा॥

पुच्छाकारेतिभावः । सर्वात्मनासामस्त्येन वज्रमयीवज्ररत्नात्मिका दीर्घत्वंच प्राकृतशैलीप्रभवं अच्छाआकाशस्फटिकवदतिस्वच्छा सल्लाश्लक्ष्णापुद्गलस्कंध निष्पन्ना श्लक्ष्णदलनिष्पन्नपटवत् लक्ष्णामसृणा घुटितपटवत् घट्टाघृष्टाइवघृष्टा खरशाणया पाषाणप्रतिमावत् तथामृष्टाइव मृष्टासुकुमार शाणया पाषाण प्रतिमावत् तथानीरजासहजरजोरहिता तथानिर्मला आगंतुकमलरहिता तथानिष्पंकाकलङ्कविकलाकर्दमरहिताच तथानिःकङ्कटा निःकवचा निराव रणा छायादीप्तिर्यस्याः सा, तथासप्रभा स्वरूपतः प्रभावती अथवास्वेनात्मना प्रभाति शोभते प्रकाशतेवेति स्वप्रभा तथा समरीचिका सकिरणावस्तुस्तोम प्रकाशकरीइत्यर्थः ।तथा प्रसादाय मनःप्रसत्तयेहिता तत् कारित्वात् प्रासादीया मनःप्रह्लादकारिणीतिभावः। तथा दर्शनीयादर्शनयोग्या यां पश्यतश्चक्षुष

मज्झे अट्ठजोयणाइं विक्कंभेणं उवरिं चत्तारि जोयणाइं विक्खंभेणं मूले वित्थिण्णा मज्झे संखित्ता उवरिं तणुया गोपुच्छसंठाणसंठिया सव्ववयरामई अच्छा सण्हा लण्हा घट्ठा मट्ठा णीरया णिम्मला णिप्पंका णिक्कंकडच्छाया सप्पभा सस्सिरीया सउज्जोया पासादीया दरिसणिज्जा

मध्येऽष्टौयोजनानि विष्कम्भेनउपरिचत्वारियोजनानिविष्कम्भेन मूलेविस्तीर्णा मध्येसंक्षिप्ता उपरितनुका गोपुच्छसंस्थानसंस्थिता सर्ववज्र मयी अच्छा श्लक्ष्णा मसृणा घृष्टा मृष्टा नीरजानिर्मला निष्पङ्का निः कङ्कटच्छाया सप्रभा सश्रीका सोद्योता प्रासादीया दर्शनीया

नविस्तारद्वै पिंहुली मज्झे अठजोयणाइं० ॥ मध्यनैविषे अर्थात्विषे आठयोजनपिहुली ॥ उवरिचत्तारिजो० ॥ उपरीच्यांरिजोजनपिहुली ॥ मूलेवित्थि ण्णा । मूले वीस्तीर्ण पुहलपणा माटइ ॥ मज्झेसंखित्ता ॥ विचनेविषे संक्षिप्तसाकडी छै ॥ उवरितणुआ ॥ उपरिपातलीमूलथीत्रीजाभागमाटइ ॥ गोपुच्छसं० गोपूछनें संस्थानें संस्थित उधोकीधोगायनोपूछडो तेआकारछै ॥ सव्ववइरामई ॥ सर्वप्रदेशेवज्ररत्नमय छइ ॥ अछासण्हा ॥ आछाआकास नोपरेंश्लक्ष्णानों मलछइ ॥ लण्हा ॥ विकनीछे ॥ घट्ठा ॥ घृष्टचसोछइ ॥ मट्ठा ॥ मृष्टमांजी कोमलकीधी ॥ णीरया ॥ रजरहित ॥ णिम्मला ॥ मलरहीतछइ ॥ णिप्पं का ॥ पंककर्दमरहितछइं ॥ णिक्कंकडछाया ॥ निकंकटछाया ॥ सप्पभा ॥ प्रभावंतछै ॥ सस्सिरीआ ॥ सश्रीकअत्यंतसोभावंत ॥ सउज्जोया ॥ उद्यो

॥ टीका॥

अमंनगच्चतइति, तथा अभिरूवा अभि सर्वेषांद्रष्टृणां मनः प्रसादानुकूलतया अभिमुखंरूपंयस्याःसा अत्यन्तकमनीया इति भावः । अतएव प्रतिविशिष्टमसाधारणं रूपंयस्याः सा प्रतिरूपा । अथवा प्रतिक्षणं नवरंनवमिवरूपंयस्याःसा तथा । अथा ऽत्रसूत्रे ऽनुक्तोपि वाचयितृणामधिकार्थजिज्ञापयिषया जगत्या इष्टस्थाने विस्तारानयनोपायः प्रदर्श्यते। तत्रमूलेमध्ये उपरिच,विष्कम्भपरिमाणं साक्षादेव सूत्रेलभ्यते ।अथांतरालेउपरिष्टादधोगमने ऽयमुपायः जगती शिखरादधोयावदुत्तीर्णं तस्मिन्नेकेनभक्ते सतिय लब्धंतत्चतुर्भिर्गुणितमिष्टस्थाने विस्तार स्तथाहि-उपरितनभागाद्योजनमेकंगव्यूताधिकमवतीर्णं, ततोस्यराशेः एकेनभागेहृते लब्धमेकंयोजनं गव्यूताधिकं तच्चयोजनचतुष्कयुतंक्रियते जातानिपञ्चयोजनानि गव्यूताधिकानि एतावांस्तत्र प्रदेशेविष्कंभः, एवंसर्वत्रभाव्यं । सम्प्रतिमूलादूर्द्धगमने विस्तारानयनोपायः मूलादूर्द्धंगतंतस्यैकेनभागेहृते यल्लब्धंतस्मिन्मूलविस्ताराच्छोधिते यच्छेषंसतत्रयोजनादावतिक्रान्ते विस्तारः । तद्यथा-मूलादुत्पत्ययोजनमेकं गव्यूतद्वयाधिकङ्गत स्ततोयोजनस्यगव्यूतद्वयाधिकस्यैकेन भागेहृतेलब्धंयोजनं गव्यूतद्वयाधिकं एतन्मूल सम्बन्धिनोद्वादशयोजन प्रमाण विस्तारादपनीयते, स्थितानिदशयोजनानि गव्यूतद्वयाधिकानिएतावत्प्रमाणः सार्द्धयोजनातिक्रमे विस्तारः । एवंसर्वत्रापिभाव्यं । एवं ऋषभकूट जम्बूशाल्मलीवृक्षवनगत कूटानामिष्टस्थाने विस्तारानयनार्थमिदमेव करणं भाव्यं । अथास्यागवाक्ष कटकवर्णनायाह । सा ऽनन्तरोदितस्वरूपा जगती णमिति प्राग्वत् जगतीएकेन महागवाक्ष कटकेन वृहज्जालक समूहेन सर्वतः सर्वासुदिक्षु समंतात् सामस्त्येन सम्परिक्षिप्ता व्या

॥ मूल ॥

अभिरूवा पडिरूवा, सा णं जगई एगेणं महंतगवक्खजालेणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ता,

॥ अनुवाद ॥

अभिरूपा प्रतिरूपा सा जगती एकेन महागवाक्षकटकेन सर्वतःसमन्तात्सम्परिक्षिप्ता,

॥ भाषा ॥

तवंत ।। पासादीया ॥ मननें प्रसादनी करण हारी ।। दरिसणिज्जा ।। आंखिनै देखवा जोग्य ।। अभिरूआ ।। देखणहारनें मनोज्ञ अभिमुखरूपछै ॥ पडिरूवा ॥ प्रतिबिंबपणेंजेहवीएहवीछै ।। सा णं जगई एगेणं महंतगवरकजालकडएणं ।। तेएहवी जगती एकमोटेंगवाक्षकटक गोखानी मोटीजालीई करी सव्वउ समंता संपरिक्खित्ता, ।। सर्व दिसिजगतीनेंसमान चोफेर वीटीछै ॥ सेणं गवरककडए ।। तेगवाक्ष कटक गोखा, एगवाक्ष लवण समुद्रनेंपासइं जग

प्रेत्यर्थः । स गवाक्षकटकः उर्द्ध्वोच्चत्वेनाऽर्द्धयोजनंद्वेगव्यूते विष्कम्भेन पञ्चधनुः शतानि सर्वात्मना रत्नमयः । तथाअच्छः अत्रयावत्करणात्प्राग्वर्णितं विशेषण पदवृंदंग्राह्यं । इयञ्चगवाक्षश्रेणिर्लवणोदपार्श्वेजगतीभित्तिबहुमध्यभागगताऽवगन्तव्या, रिरंसुदेवविद्याधर वृन्दरमणस्थानं । अथ जगत्युपरिभागवर्णनायाह । तस्या यथोक्तस्वरूपाया जगत्या उपरि उपरितनेतले योबहुमध्यदेशलक्षणोभागः भागश्चप्रदेशलक्षणो पिस्यात्तत्रच पद्मवरवेदिकाया अवस्थाना ऽसम्भवः अतोदेशग्रहणेन महान् भागइत्यर्थः । सचचतुर्योजनात्मक जगत्युपरितनतलस्यमध्ये पञ्चधनुः शतात्मकइति, सूत्रेएकारान्तता मागधभाषालक्षणानुरोधात्, अत्रएतस्मिन्बहु मध्यदेशभागे णमिति प्राग्वत् महती एका पद्मवर वेदिका देवभोगभूमिः प्रज्ञप्ता,मयाशेषैश्चतीर्थंकरैः । साचऊर्ध्वोच्चत्वेनार्द्धयोजनं पञ्चधनुः शतानिविष्कम्भेन, जगत्याः समा समाना जगतीसमासैवजगतीसमिका परिक्षेपेण परिरयेण, कोर्थः, जम्बूद्वीपस्यसर्वतोवलयाकारेणव्यवस्थिता याजगत्या यावदुपरितनं तलंचतुर्योजन विस्तारात्मकं तस्माल्लवणदिशिदेशोनंयोजनद्वयेत्यक्तं अर्वाक्यावान् जगतीपरिरय स्तावानस्या अपीति । सर्वरत्न

सेणं गवक्खकडए अद्धजोयणं उद्धं उच्चत्तेणं पंचधणुसयाइं विक्कंभेणं सव्वरयणामए अच्छे जाव पडिरूवे, तीसेणं जगईए उप्पिं बहुमज्झदेसभाए एत्थणं महंएगा पउमवरवेइया पण्णत्ता, अद्धजोयणं उद्धं उच्चत्तेणं पंचधणुसयाइं विक्कंभेणं जगई समीया परिक्खेवेणं सव्वरयणामयी

सगवाक्षकटकः अर्द्धयोजनमूर्ध्वमुच्चत्वेन पञ्चधनुःशतानिविष्कम्भेन सर्वरत्नमयः अच्छःयावत्प्रतिरूपःतस्या जगत्या उपरि बहुमध्यदेशभागः अत्र महत्ये का पद्मवरवेदिका प्रज्ञप्ता, अर्द्धयोजनमूर्द्ध मुच्चत्वेन पञ्चधनुः शतानिविष्कम्भेन जगती समिका परिक्षेपेण सर्वरत्नमयी

॥ मूल ॥

॥ अनुवाद॥

तीनेंमध्यभागेंचोफेर जाणवो ॥ अद्धजोयणं उद्धं उच्चत्तेणं ॥ अर्द्धयोजनवें गाऊ ऊर्ध्वउचपणेछै ॥ पंचधणुसयाइं विक्कंभेणं ॥ पांचसेंधनूपपीहुलपणे ॥ सव्व रयणामए ॥ सर्वरत्नमयछै ॥ अच्छेजाव० ॥ आछै निर्मल यावत् शब्दे पूर्वलीपरे जाणवु प्रतीरूपछे ॥ तीसेणं जगईए उप्पिं ॥ तेजग तीनें ऊपर ॥ बहुमज्झ देसभाए ॥ बहुमध्यदेशभागेमध्यस्थानकइ ॥ एत्थणं महं० पण्णत्ता ॥ इहां मोटीएक पद्मवरवेदिका देवतानइ क्रीडानुंस्थानकप्रज्ञप्ताकही तीर्थंकरे

॥ भाषा ॥

मयी सामस्त्येनरत्नखचिता अच्छा सल्ला इत्यादि विशेषणकदम्बकम्पाठतो ऽर्थतश्चप्राग्वत् । अथास्या अतिदेशगर्भवर्णकं सूत्रमाह । तस्याःपद्मवरवेदिकाया अयमिति वक्ष्यमाणतया प्रत्यक्षः सचोच्यमानोन्यूनाधिकः पित्यादिति एतद्रूपः एतदेवरूपंस्वरूपंयस्य सतथा । वर्णावासोवर्ण श्लाघायथावस्थित स्वरूपकीर्त्तनं तस्यावासोनिवासोग्रन्थपद्धतिरूपोवर्णकः निवेशइत्यर्थः, अथवा वर्णावासो वर्णकग्रन्थविस्तरः प्रज्ञप्त, स्तद्यथेतिरूपदर्शने वइरामइत्यादि व इरामयानेमाइत्यादिकं । एवमिति अनेन प्रकारेणयथा जीवाभिगमेपद्मवरवेदिका वर्णविस्तरउक्तस्तथाबोध्यइतिशेषः । सचकियत्पर्यंत इत्याह । जाव अ ट्ठोइति यावदर्थः पद्मवरवेदिकाशब्दस्यार्थं निर्वचनं ततोपि कियत्पर्यंत इत्याह । जाव धुवा णिययासासया इति, पुनस्ततोपिकियत्पर्यंत इत्याह । जावणि च्चा इति सचसमग्रपाठोयं वइरामयाणेमारिट्ठामया एइट्ठाणा वेरुलियामया खंभा सुवण्णमया फलगा लोहियक्खमईउ सुईउ वइरामईसंधी णाणामणि म याकलेवरा णाणामणिमया कलेवरसंघाडा णाणामणिमयारूवा णाणामणिमया रूवसंघाडा अंकामया परका परकबाहाउ जोई रसामयावंसा वंसकवेल्लु

अच्छा जाव पडिरूवे तीसेणं पउमवरवेइयाए अयमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते, तंजहा वय रामयाणेमा एवं जहा जीवाभिगमे जाव अट्ठो जाव धुवा णीयया सासयं जाव णिच्चा,

अच्छा यावत् प्रतिरूपा तस्याःपद्मवरवेदिकायाःएतद्रूपःवर्णावासःप्रज्ञप्तः,तद्यथा-वज्र मयानेमा एवं यथा-जीवाभिगमे यावत् अर्थः यावत् ध्रुवानीरजासाश्वया यावत् नीचा,

प्ररूपी ॥ अद्धुजो० ॥ तेअद्धयोजन उंचपणइ ॥ पंचधणु० ॥ ५००पांचसे धनुषपीहुलपणेछै ॥ जगई सन्निआ० ॥ जगतीसंबमांगें परिधिपणें ॥ सव्वरयणा० ॥ सर्वरत्नमयी ॥ अच्छाजा० ॥ आछीजावत्शब्दैंपूर्वत्प्रतिरुपछै ॥ तीसेणं० तेपद्मवरवेदीकानइ ॥ अयमे० ॥ एहवोरूपछै ॥ वण्णा०पण्णत्ते ॥ वर्णनोवास कह्योतीर्थंकरइ ॥ तंजाहा ॥ तेकेहवोतेकहेछइ ॥ वइराम० ॥ वज्ररत्नमयनेमांभुमीभागथीऊर्द्धप्रदेशपणें ॥ एवंजाहा० ॥ पद्मवरवेदिकानोवर्णनजी वाभिगमथीजाणवो ॥ जावअट्ठो ॥ यावत् अर्थजांणवो जावधुवा ॥ थिरछइ ॥ णिययया ॥ निश्चयेछेइ ॥ सा० ॥ सास्वतीसदाछइ ॥ जावणिच्चा॥जावत्नित्यछइ

॥ टीका ॥
॥ मूल ॥
अनुवाद॥
॥ भाषा ॥

याय रययामईं उपट्टियाओ जायरूवमईंउ उहाडणीउ वइरामईंउ उवरिपुंछणीओ सव्वसेए रयथामए च्छायणे साणं पउमवरवेइया एगमेगेणं हेमजालेणं एगमेगेणं गवक्खजालेणं एगमेगेणं खिंखिणीजालेणं एगमेगेणं घंटाजालेणं एगमेगेणं मुत्ताजालेणं एगमेगेणं मणिजालेणं एगमेगेणं कणगजालेणं एगमेगेणं रयणजालेणं एगमेगेणं पउमजालेणं सव्वरयणामएणं सव्वउ समन्ता सम्परिरिक्खित्ता तेणं जाला तवणिज्जलंबूसगा सुवण्णपयरगमंडिया णाणामणिरयणहार द्धहार उवसोभिय समुदया ईसिमण्णमण्णमसंपत्ता पुव्वावरदाहिणुत्तरागएहिं वाएहिं मंदायंमंदायंपइज्जमाणापइज्जमाणा पलंबमाणा पलंबमाणा पभंजमाणापभंजमाणा उरालेणं मणुण्णेणं मणहरेणं कण्णमणनिव्वुइकरेणं सद्देणं तेपएसे सव्वउ समन्ता आपूरेमाणासिरीए अईव २ उवसोभमाणा २ चिट्ठंति तीसेणं पउमवरवेइया तत्थतत्थदेसे तिहिंतिहिं बहवे हयसंघाडा गयसंघाडा णरसंघाडा किंनरसंघाडा किंपुरिससंघाडा महोरगसंघाडा गंधव्वसंघाडा वसहसंघाडा सव्वरयणामया जाव पडिरूवा एवंपंतीउ ८ विहीओ ८ विमिहुणगाइवि ८ तीसेणं पउमवरवेइयाए तत्थतत्थदेसे तहिं तहिं बहुईओ पउमलयाउ णागलयाउ असोगलयाउ चम्पगलयाउ वणलयाओ वासंतीलयाउ अइमुत्तयलयाउ कुंदलयाउ सामलयाउ णिच्चंकुसुमियाउ णिच्चंमउलियाओ णिच्चं लवयाउ णिच्चंपल्लइयाओ णिच्चं गुल ओइयाओ णिच्चंगुच्छियाओ णिच्चंजमलियाओ णिच्चंजुअलियाओ णिच्चंविसामियाउ णिच्चंपणमियाओ णिच्चं सुविभत्तपडि मंजरिवडिंसगधरीउ णिच्चंकुसुमियमउलि अलबइयथवइयगुलइय गुच्छिय जमलिय जुअलिय विणमिय पणमिय सुविभत्तपडि मंजरिवडिंसगधरीओ सव्वर यणामईउ अच्छा जाव पडिरूवा तीसेणं पउमवरवेइयाए तत्थतत्थदेसे तहिं तहिं बहवे अस्कयसोत्थिया पसता सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा से केणट्ठेणं भन्ते एवंवुच्चइ पउमवरवेइया २ गोअमा पउमवरवेइयाए तत्थतत्थदेसे तहिंतहिं वेइयासु वेइयाबाहासु वेइयापुडंतरेसु खंभेसु खंभबाहासु खंभ सीसेसु खंभपुडंतरेसु सूईसु सूईमुहेसु सूईफलएसु सूईपुडंतरेसु परकेसु परकबाहासु बहुइं उप्पलाइं पउमाइं कुमुयाइं सुभगाइं सोगन्धियाइं पोंड रीयाइं सयवत्ताइं सहस्सवत्ताइं सव्वरयणामयाइं अच्छाइं जाव पडिरूवाइं महावासिक्कच्छत्तसमाणाइं पसत्ताइं समणाओ सो सेएएणट्ठेणं गोअमा एवंवुच्च इ पउमवरवेइया २ अदुत्तरंचणं गोअमा पउमवर वेइयाए सासयणा मध्येजे पण्णत्ते पउमवरवेइयाणं भंते किंसासया असासया गोअमा सिअसासया सि अअसासया सेकेणट्ठेणंभन्ते सिअसासया सिअअसासया गोअमा दव्वट्ठयाए सासया वण्णपज्जवेहिं गंधपज्जवेहिं रसपज्जवेहिं फासपज्जवेहिं असासया

सेतेणट्ठेणं एवंवुच्चइ सियसासया सियअसासया पउमवरवेइयाणं भन्ते कालओ केवचिरं होइ गोअमा णकयाइणासी णकयाइणभवइ णकयाइणभविस्सइ भुविंच भवइय भविसइय धुवा णियया सासया अक्खया अव्वया अवट्ठि आणिच्चाइत्ति अत्रश्लोक्या अनन्तरोक्तायाः पद्मवरवेदिकायाः वज्रमया रत्नमयानेमाः नेमानामभूमिभागादूर्द्धंनिः क्रामंतः प्रदेशाः वज्रशब्दस्यदीर्घत्वं प्राकृतत्वात् एवमन्यत्रापिद्रष्टव्यं। तथारिष्टरत्नमयानि प्रतिष्ठानानि मूलपादाः तथा वैदूर्यरत्नमयाः स्तंभाः सुवर्णरूप्यमयानि फलकानि पद्मवरवेदिकांगभूतानि लोहिताक्षरत्नमय्यः सूचयः फलकद्वयस्थिरसम्बन्धकारि पादुकास्थानीयाः वज्रमयाः संधयः संधिमेलाःफलकानां किमुक्तंभवति वज्ररत्नापूरिताः फलकानांसंधयः नानामणिमयानिकलेवराणि मनुष्यशरीराणि तथानानामणिमयाः कलेवरसंघाटाः मनुष्यशरीरयुग्मानि संघाटशब्दो युग्मवाची यथा साधुसंघाटइति नानामणिमयानिरूपाणि हस्त्यादीनां रूपकाणि रूपसंघाटाअपि तथैव तानिचकानिचिच्छोभार्थं कानिचिद्दृनोदार्थं कानिचिन्नदृग्दोषनिवारणार्थं यथा राजद्वारादिषु हस्त्यादिरूपाणि कंपमानलम्बकूर्चकवृद्धरूपाणि च क्रियंते तथात्र फलके सूचीमयानिसंतीत्यर्थः आकारस्तद्विशेषस्तन्मयाः पक्षास्तदेकदेशाः पक्षबाहवोपि तदैकदेशभूता एवाङ्गमुच्यः ज्योतीरसंनामरत्नंतन्मयावंशाः महांतः पृष्ठवंशामध्यवलका इत्यर्थः। महतांपृष्ठवंशानामुभयतस्तिर्यक् स्थाप्यमानावंशाः कवेलुकानि प्रतीतानि अत्रद्वितीयवंशशब्दाद्विभक्तिलोपः प्राकृतत्वात् अत्रक्रमप्राप्तानामपि कवेलुकानां पृष्ठवंशैर्वंशैश्चसहयदेकत्र विशेषणेयोजनं तत्रज्योतीरसरत्नमयत्वं हेतुरिति रजतमय्यः पट्टिकवंशानामुपरिकंबास्थानीयाः जातरूपंसुवर्णविशेष स्तन्मय्यः अवघाटिन्यः आच्छादनहेतु कंबोपरिस्थाप्यमान महाप्रमाण किलिंचस्थानीयाः वज्रमय्योऽवघाटिनीना मुपरि पुंच्छन्योनिर्विडतराच्छादनहेतुश्चोक्ततरतृण विशेषस्थानीयाः सर्वश्वेतंरजतमयं पुंच्छनीना मुपरिकवेलुकानामध आच्छादनं सापद्मवरवेदिकाएकैकेन हेमजालेन सर्वात्मनाहेममयेन दामसमूहेन तथा एकैकेन गवाक्षजालेन गवाक्षाकृतिरत्न विशेषदाम समूहेन एकैकेन किंकिणीजालेन किंकिण्यः क्षुद्रघंटिकाः एकैकेन घंटाजालेन किंकिण्यपेक्षया किंचिन्महत्योघंटाः एकैकेनमुक्ताजालेन मुक्ताफलमयेन दामसमूहेन एकैकेनमणिजालेन मणिमयेन दामसमूहेन एकैकेनकनकजालेन कनकम्पीतरूपः सुवर्णविशेषस्तन्मयेन दामसमूहेन एकैकेन रत्नजालेन रत्नमयदामसमूहेन अत्रस्थल जाता मणयो जल जातानि रत्नानीति रत्नमण्योर्भेदः एकैकेन सर्वरत्नमयपद्मात्मकेन दाम समूहेन सर्वतः समन्तादिति प्राग्वत् सम्परिक्षिप्ता, एतानिचदाम

रूपाणि हेमजालादीनि जालानिलम्बमानानिवेदितव्यानि । तथाचाह तेणंजालाइत्यत्रपुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात्तेन तानिजालानि तपनीयमारक्तसुवर्णतन्मयोलम्बूसगोदाम्नामयिमभागेमण्डनविशेषो येषांतानितथा, पार्श्वतः सामस्त्येन सुवर्णस्य प्रतारकेणपत्रेणसंगिडतानि अन्तरा अन्तरालम्बमानहेमपत्रकालंकृतानि, तथा नानारूपाणांजातिभेदेनानेकप्रकाराणां मणीनांरत्नानांचये विचित्र वर्णोहारा अष्टादशसरिका अर्द्धहारानवसरिकास्तैरुपशोभितः समुदायोयेषांतानि, तथा ईषन्मनाक् अन्योन्यं परस्परमसंप्राप्तानि असंलग्नानि पूर्वापरदक्षिणोत्तरागतैर्वातैर्मंदायं मन्दायमिति मन्दंमंदंएज्यमानानि कंप्यमानानि भृशाभीक्ष्ण्याविच्छेदेहिः प्रोक्तमत्रादेरित्य विच्छेदेद्विर्वचनं यथा पचतिपचतीत्यत्र । एवमुत्तरत्रापि ईषत्कंपनवशादेव प्रकर्षतइतस्ततोमनाक् चलनेन लम्बमानानि २ उदारेण स्फारेणशब्देनेतियोगः । सचस्फारशब्दोमनः प्रतिकूलोपि भवति ततआह । मनोज्ञेनमनोनुकूलेन तच्चमनोनुकूलत्वं लेशतोपिस्यादतआह । मनोहरेण मनांसिश्रोतृणां हरति आत्मवशंनयतीति मनोहरोलिहादेराकृति गणत्वादच् प्रत्ययः, तेन तदपिमनोहरत्वंकुत इत्याह । कर्णमनोनिर्वृत्तिकरेण निमित कारणहेतुषुसर्वासां विभक्तीनां प्रायोदर्शनमिति वचनात् हेतौतृतीया, ततोयमर्थः प्रतिश्रोतृकर्णयोर्मनसश्चनिर्वृतिकरः सुखोत्पादकस्तलोमनोहरस्तेनइत्यंभूतेनशब्देनतान् प्रत्यासन्नान् प्रदेशान् सर्वतः समन्तात् आपूरयन्ति २ शतृप्रत्ययांतस्यशाविदंरूपं । अतएव श्रियाशोभया अतीव उपशोभमानानि २ तिष्ठंति पुनरस्यांयदस्ति तदुपदर्शयति । तस्याः पद्मवरवेदिकायाः तत्रतत्रदेशेतहिं तहिं इति तस्यैवदेशस्य तत्र तत्र एकदेशे एतावता किमुक्तं भवति यत्रदेशेएकस्तत्रान्येपि विद्यन्तइति बहवोहयसंघाटा अपिवाच्याः । एतेचसर्वेसर्वात्मनारत्नमयाः अच्छायावत् प्रतिरूपाइत्यादि सर्वंप्राग्वत्, एतेचसर्वेपि हयसंघाडादयः संघाटाः पुष्पावकीर्णका उक्ताः । संप्रत्येषामेवहयादीनां पंक्त्यादि प्रतिपादनार्थमाह । एवमिति यथाऽमीषांहयादीना मष्टानांसंघाटाउक्ताः तथापंक्तयोपिवीथ्योपि मिथुन कानिच वाच्यानि तानि चैवं,तीसेणं पउमवरवेइयाये तत्थतत्थदेशेतहिं २ बहुआउ हयपंतीउ गयपन्तीओ इत्यादि नवरमेकस्यांदिशिया श्रेणिः सापंक्तिरभिधीयते, उभयोरपिपार्श्वयोरे कैकश्रेणिभावेनयत् श्रेणिद्वयंसावीथी, एतेचवीथीपंक्ति संघाटा हयादोनां पुरुषाणामुक्ताः । सांप्रतमेतेषामेवहयादीनां स्त्रीपुरुषयुग्मप्रतिपादनार्थं मिथुनाइं इत्युक्तं उक्तेनैव प्रकारेणहयादीनां मिथुनकानि स्त्रीपुरुष युग्मरूपाणिवाच्यानि, यथा-तत्थतत्थदेशेतहिं तहिं बहुइहयमिथुनाइं इत्यादि । तीसेणमित्या

दि ॥ तस्याः पद्मवरवेदिकायास्तत्रतत्रदेशे तस्मिं तस्मिं इति, तस्यैवदेशस्यतत्रतत्र एकदेशे । अत्रापि तत्यतत्यदेशे तस्मिं तस्मिं इति वदतायत्रैका लता तत्रान्या अपिबहवोलताःसन्तीति प्रतिपादितं द्रष्टव्यं । बहवः पद्मलताः पद्मिन्यः नागलताः नागाद्रुमविशेषास्तएवलता स्तिर्यक्शाखाप्रसराभावात् नागलताः । एवमशोकलताः चम्पकलताः वणलताः वणास्तरुविशेषाः वासंतिकालताः अतिमुक्तलताः कुंदलताः श्यामलताः।कथंभूताएता इत्याह । नित्यंसर्वकालं षट्स्वपिऋतुष्वित्यर्थः, कुसुमिताः कुसुमानिसञ्जातान्यास्विति कुसुमिताः तारकादिदर्शनादितज् प्रत्ययः । एवंनित्यंमुकुलिताः मुकुलानिनामकुड्मलानिकलिका इत्यर्थः, तथा नित्यंलवकिताः लवएवलवकः स्वार्थेकः ससञ्जात आस्वितिलवकिताः सञ्जातपल्लवलवा इत्यर्थः, तथानित्यंस्तबकिताः संजातपुष्पस्तबकाः, तथानित्यंगुल्मिताः संजातगुल्मकाः गुल्मकन्दलतासमूहः, तथानित्यंगुच्छिताः संजातगुच्छाः गुच्छश्चपत्रसमूहः । यद्यपिचपुष्पस्तबकयोरन्नेदोनामकोशेऽधीत, स्तथा प्यत्रपुष्पपत्रकृतो विशेषोज्ञेयः। नित्ययमलिता यमलंनाम समानजातीययोर्लतयोर्युग्मं तत्संजातमास्वितियमलिताः,नित्ययुगलिता युगलं सजातीयविजातीययोर्लतयोर्द्वन्द्वं तथानित्यंविनमिताः नित्यंफलपुष्पादिभरेण विशेषेणनमितानीचैर्भावं प्रापिताः, तथानित्यं प्रणमिता स्तेनैवनमयितुमारब्धाः, प्रशब्दस्यादिकर्मार्थत्वात् अन्यथा पूर्वविशेषणादिन्नेदः स्यात् । नित्यंसुविभक्तेत्यादि । सुविभक्तः सुविच्छित्तिकः प्रति विशिष्टोमंजरी रूपोयो ऽवतंसकस्तद्धरा स्तद्धारिण्यः, औपपातिकादौतु सुविभक्तपिंडी मंजरीविडंसगधराउ इतिपाठस्तत्रसुविभक्ता अतिविविक्ताः सुनिध्यन्नतयापिंड्यो लुंब्यो मंजर्यश्चप्रतीताः शेषंतथैव । एषः सर्वोपि कुसुमितत्वादिकोधर्म एकैकस्याः २लतायाउक्तः । साम्प्रतंकासां चिल्लतानांसकल कुसुमित त्वादिधर्म प्रतिपादनार्थमाह । णिच्चं कुसुमियत्ति । नित्यं कुसुमित मुकुलित लवकित स्तबकित गुल्मित गुच्छित यमलित युगलित विनमित प्रणमित सुविभक्त प्रतिमंजर्यवतंसकधर्य इति, अर्थस्तुप्राग्वत् । एताश्चसर्वा अपिलताः किंरूपाइत्याह । सर्वात्मनारत्नमय्यः अच्छासल्हाइत्यादि विशेषणानि प्राग्वत्, अत्रतीसेणमित्यादि अरकयसोच्छियासूत्रं दृश्यते, परंवृत्तिकारेणनव्याख्यातमिति न व्याख्यायते । अधुनापद्मवरवेदिकाशब्दप्रवृत्तिनिमित्तं जिज्ञासुः पृच्छति । सेशब्दोऽथशब्दार्थः । अथ केनार्थेन केन कारणेन भदन्त एवमुच्यते पद्मवरवेदिका पद्मवरवेदिकेति, किमुक्तंभवति पद्मवरवेदिकेत्येवं रूपस्यशब्दस्य तत्र प्रवृत्तौ किंनिमित्तमिति एवमुक्ते भगवानाह–गौतम पद्मवरवेदिकायां तत्रतत्रदेशे तस्यैवदेशस्य तत्र तत्र एकदेशे वेदिकासू पवेशनयोग्यमत्तवारणरूपासु वेदिकापार्श्वे

॥ टीका

षु वेइया पुडंतरेसु इति, द्वेवेदिके वेदिका पुटन्तेषा मन्तराणि तेषुस्तंभेषु सामान्यतः स्तम्भबाहासु-स्तम्भपार्श्वेषु स्तम्भशीर्षेषु, द्वौस्तम्भौ स्तंभपुटंतेषा मंतराणि तेषु सूचीषुफलकसम्बन्धविधनाभावहेतुपादुकास्थानीयासु तासामुपरि इति तात्पर्यार्थः, सूचीमुखेषु यत्र प्रदेशे सूची फलकम्भित्वामध्ये प्रविशति तत्प्रत्यासन्नोदेशः सूचीमुखं तेषु, तथा सूचीफलकेषु सूचीभिः सम्बन्धितायेफलकप्रदेशास्तेषूपचारात् सूचीफलकानि तेषु सूचीनामधउपरिच वर्त्तमानेषु, तथा सूचीपुटांतरेषु द्वेमूच्यौ सूचीपुटन्तेषा मन्तरेषु, पद्माः पद्मबाहा वेदिकैकदेशविशेषाः तेषु बहूनिउत्पलानि गर्दभकानि ईषन्नीलानिवा पद्मानि सूर्यविकासीनि ईषत्श्वेतानिवा नलिनानि ईषद्रक्तानिकुमुदानि चंद्रविकासीनि सुभगानि पद्मविशेषाः सौगन्धिकानि कल्हाराणि पुंडरीकाणि श्वेतपद्मानि तान्येव महापुंडरीकाणि शतपत्राणि दलशतकलितानि सहस्रपत्राणि सहस्रदलकलितानि एतौचपद्मविशेषौ पत्र सङ्ख्याविशेषात् पृथगुपात्तौ सर्वरत्नमयानि श्वेतानि अच्छे त्यादिविशेषणानि प्राग्वत्, महांति महाप्रमाणानि वार्षिकाणि वर्षाकाले पानीयरक्षणार्थं यानिकृतानिवार्षिकानितानि चतानिछत्राणिच तत्समानानि प्रज्ञप्तानि, हे श्रमण-तपःप्रवृत हे आयुष्मन्-प्रशस्तजीविन् से एएणट्ठेणमित्यादि तदेतेनार्थेनान्वर्थेन-गौतम-एव मुच्यते पद्मवरवेदिका पद्मवरवेदिकेति तेषुतेषु यथोक्तरूपेषु यथोक्तरूपाणिपद्मानि पद्मवरवेदिकाशब्दस्य प्रवृत्तिनिमित्तमिति भावः । व्युत्पत्तिश्चैवं पद्मप्रधाना वेदिका पद्मवरवेदिकेति । अथापरञ्चप्रवृत्तिनिमित्तं किं तदित्याह । पद्मवरवेदिकायाः शाश्वतंनामधेयं प्रज्ञप्तमिति, अयमभिप्रायः प्रस्तुतपुद्गलप्रचयविशेषे पद्मवरवेदिकेति शब्दस्य निसक्तनिरपेक्षाऽनादिकालीनारूढिः प्रवृत्तिनिमित्तमिति । पद्मवरवेइयाणंभन्तेत्ति, पद्मवरवेदिकाशाश्वती उताऽशाश्वती प्रत्ययेडीर्नवा इत्यनेन प्राकृतसूत्रेण ङीप्रत्ययस्यवैकल्पिकत्वेन आर्षतया सूत्रेनिर्देशः किंनित्याउताऽनित्येतिभावः । भगवानाह-गौतम स्याच्छाश्वतीस्यादशाश्वती कथंचिन्नित्या कथंचिदनित्येत्यर्थः । स्याच्छब्दोनिपातः कथंचिदित्येतदर्थवाची।एतदेवसविशेषंजिज्ञासुः पृच्छति । से केणट्ठेणमित्यादि, सेशब्दोऽथशब्दार्थः सच प्रश्नेकेनार्थेन कारणेन भदन्त एवमुच्यते यथा स्याच्छाश्वतीस्यादशाश्वतीति।भगवानाह-गौतम द्रव्यार्थतयाशाश्वती तत्रद्रव्यं सर्वत्रान्वयिसामान्य मुच्यते द्रवतिगच्छतितान् तान् पर्यायान् विशेषानितिवा द्रव्यमितिव्युत्पत्तेः, द्रव्यमेवार्थस्तात्विकः पदार्थप्रतिज्ञायां यस्य नतुपर्यायाः, सद्द्रव्यार्थः द्रव्यमात्रास्तित्व प्रतिपादको नयविशेषस्तद्भावो द्रव्यार्थता तया द्रव्यमात्रास्तित्व प्रतिपादकनयाभिप्रायेणेति यावत्, शाश्व

ती द्रव्यार्थिकनयमतपर्यालोचनाया मुक्तरूपस्य पद्मवरवेदिकाया आकारस्य सदाभावात्, तथावर्णपर्यायैः कृष्णादिभिः गन्धपर्यायैः सुरभ्यादिभिः रस पर्यायै स्तिक्तादिभिः स्पर्शपर्यायैः कठिनत्वादिभिः अशाश्वती अनित्या तेषां वर्णादीनां प्रतिक्षणं कियत् कालानंतरंवा ऽन्यथा ऽन्यथाभवनात्, अता दवस्थ्यस्यवानित्यत्वात्, नचैवमपिभिन्नाधिकरणे नित्यत्वाऽनित्यत्वे द्रव्यपर्याययो र्भेदाभेदो पगमात्, अन्यथो भयोरप्यसत्वापत्तेः, तथाहि-शक्यते व क्तुंपरपरिकल्पितं द्रव्यमसत् पर्यायव्यतिरिक्तत्वात्, बालत्वादिपर्यायशून्यवंध्यासुतवत्, तथा-परपरिकल्पिताः पर्याया असन्तोद्रव्यव्यतिरिक्तत्वात् वं ध्यासुतगतबालत्वादिपर्यायवत् । उक्तंच द्रव्यंपर्यायवियुतं पर्यायाद्रव्यवर्जिताः । क्वकदाकेनकिंरूपा दृष्टमामेनकेनवा ? इति कृतं प्रसङ्गेन, सेएएणठे णमित्याद्युपसंहारवाक्यंसुगमं । इह द्रव्यास्तिकनयवादी स्वमतप्रतिष्ठापनार्थमेवाह । नात्यंतासतउत्पादो नापिसतो विद्यतेविनाशोवा।नासतोविद्यते भावोनाभावो विद्यते सत इति वचनात्, योतुदृश्यते प्रतिवस्तु उत्पादविनाशौतदाविर्भावतिरोभावमात्रं यथासर्प्पस्यउत्फणात्व विफणत्वे,तस्मात् सर्वं वस्तुनित्यमिति । एवंचतन्मतचिंतायांसंशयः किंघटादिवत् द्रव्यार्थतयाशाश्वती उत सकलकालमेवं रूपेति, ततः संशयापनोदार्थं भगवंतं भूयः पृच्छति । पउमवरवेइयाणमित्यादि पद्मवरवेदिका णमिति पूर्ववत् । भदंत-परमकल्याणयोगिन् कियच्चिरं कियंतंकालंयावद्भवतिएवंरूपाकियंतंकाल मवतिष्ठते इति,भगवानाह-गौतम कदाचिन्नासीत् सर्वदैवासीदिभावः । अनादित्वात्, तथानकदाचिन्नभवति सर्वदैव वर्त्तमानकालचिन्तायां भवतीतिभावः।सर्व दैवभावात्,तथान कदाचि न्न भविष्यति किंतु भविष्यच्चिंतायां सर्वदैव भविष्यतीति प्रतिपत्तव्यं।अपर्यवसितत्वात्,तदेवंकालत्रय चिंतायांनास्तित्वप्रतिषेधं सम्प्रत्यस्तित्वं प्रतिपादयति । भुविंचइत्यादि । अभूच्च भवतिच भविष्यतिचेति एवंत्रिकालावस्थायित्वात् ध्रुवामेर्वादिवत् ध्रुवत्वादेव सदैव स्वरूपे नियता नियतत्वादेवच शाश्वती शश्वद्भवनस्वभावा, शाश्वतत्वादेवच सतत गंगा सिन्धु प्रवाह प्रवृत्तावपिपौण्डरीक ह्रदइवानेक पुद्गलविघटनेपितावन्मात्रान्यपुद्ग लोच्चटनसंभवात्,अक्षया नविद्यतेक्षयो यथोक्तस्वरूपाकारपरित्र्यंशोयस्याः सा अक्षया अक्षयत्वादेवा ऽव्यया, अव्ययशब्दवाच्या मनागपि स्वरूपचलनस्य जातुचिदप्यसंभवात्,अव्ययत्वादेव स्वप्रमाणे ऽवस्थिता मानुषोत्तरपर्वताद्बहिःसमुद्रवत्,एवंस्वस्वप्रमाणेसदावस्थानेन चिंत्यमाना नित्या धर्मास्तिकायादि वत् ।अथजगत्याउपरि पद्मवरवेदिकायाः परतोयदस्तितदावेदयति । तस्याणमिति प्राग्वत् जगत्याउपरि पद्मवरवेदिकायाः बहिः परतोयः प्रदेशस्तत्र ए

॥ टीका ॥

तस्मिन् णमिति पूर्ववत् महानेकोवनषंडःप्रज्ञप्तः,अनेकजातीयाना मुत्तमानां महीरुहाणां समूहोवनषंडः। यदुक्तं एगजाइएहिं रुक्खेहिं वणं अणेगजाइएहिं उत्तमेहिं रुक्खेहिं वण संडेइति । सच वनषंडो देशोने किंचिदूने द्वेयोजने विष्कंभतो विस्तारतः, देशश्चात्र सार्द्धधनुः शतद्वयरूपो ऽवगंतव्यः । तथाहि-चतुर्योजनविस्तृतशिरस्कायां जगत्यां बहुमध्यभागे पंचधनुःशतव्यासा पद्मवरवेदिका तस्याश्च बहिर्भागे एकोवनषंडो ऽपरश्चांतर्भागे, अतोजग तीमस्तकविस्तारो वेदिकाविस्तारधनुःशतपंचकोनो ऽर्द्धक्रियते ततो यथोक्तं मानं लभ्यत इति । तथा जगती समएव जगतीसमको जगती तुल्यः परिक्षेपेण परिरयेण, वनषंडवर्णकः सर्वोप्यत्र प्रथमोपांगगतोनेतव्यः स्मृतिपथं प्रापणीयः । सचायंकिल्लेकिल्लोभासे नीले नीलोभासे हरिए हरिओभासे सीए सीओभासे णिद्धेणिद्धोभासे तिव्वे तिव्वोभासे किल्ले किल्लोलाए नीले नीलोलाए हरिए हरियच्छाए सीए सीअच्छाए णिद्धेणिद्धच्छाए तिव्वे तिव्वच्छाए घणकडियडच्छाए रम्मे महामेहणिकुरंबभूए तेणं पायवा मूलमंतो कंदमंतो खंधमंतो तयामंतो सालमंतो पवालमंतो पत्तमंतो पुप्फमंतो फलमंतो बीअ मंतो अणुपुव्विसुजायरुइलवट्टभावपरिणया एगखंधी आणगसाहप्पसाहविडिमा अणेगणरवामसुप्पसारियागेज्जघण विउल वट्टखंधी अच्छिद्दपत्ता अ विरलपत्ता अवाईणपत्ता अणीईअपत्ता निद्धूयजरठपंडुरपत्ता णवहरिअ भिसंतपत्तभारंधयारगंभीरदरिसणिज्जा उवविणिग्गयनवतरुणपत्तपल्लवकोम लउज्जल चलंत किसलय सुकुमालपवालसोभियवरं कुरग्गसिहरा णिच्चं कुसुमिया णिच्चं मउलिआ णिच्चं लवइया णिच्चं थवइया णिच्चं गुलइया णिच्चं

॥ मूल ॥

तीसेणं जगईए उप्पिं बाहिं पउमवरवेइयाए एत्थणं महंएगे वणसंडे पन्नत्ते ? देसू णाइं दोजोअणाइं विक्खंभेणं जगईसमए परिरएवेणं, वणसंडवन्नओ णेयव्वो ॥

॥ अनुवाद॥

तस्या जगत्या उपरि बहिःपद्मवरवेदिका अत्र महानेकोवनखण्डःप्रज्ञप्तः,देशोने द्वे योजने विष्कम्भेन जगतीसमः परिक्षेपेण वनखण्डवर्णको, नेतव्यः

॥ भाषा ॥

तीसेणं० तेजगतीनें उपर,उपरलेभागें ॥ बाहिरपासे पद्मवरवेदिकाने महिलेंपासै (वेदिकानें बेपासें) ॥ एत्थणं०इहां एकमोटो वनखंड वृक्षसमूह कह्यो तीर्थंकरें ॥ देसूणा० देशइ काई उणाबेदोयोजन विष्कंभपणें ॥ जगइ०जगतीने समानपरिधिपणेछै वणसंड० वनखंडवर्णन उवाइसूत्रथी विसेषजाणवो

गुत्थिया णिच्चं जमलिया णिच्चंजुअलिया णिच्चं विणमिया णिच्चं पणमिया णिच्चं कुसुमिअ मउलिअ लवइअ थवइअ गुलइअ गोच्छिअ जमलिअ जुअलिअ विणमिअपणमिअ सुविभत्तपडिमंजरिवडिंसयधरासु अबरहिणमयण सलागकोइलकोरगभिंरग कोंडलक जीवं जीवगणं दीसुह कविल पिंडल रक्ख का रंडचक्कवाय कलहंस सारसं अणेगसउणगणविरइअस दुदुन्नइअ महुर सरणाइ आसुरम्मासंपिंडि अदरिभमरमहु अरिपहकरपरिलिंतमत्त छप्पय कुसुमा सवलोलमहुरगुमगुमेंतगुंजंतदेसभागा अब्भिंतर पुप्फफला बाहिरपत्तच्छन्ना पुप्फेहिं फलेहिंयउच्छन्नपलिछन्नाणीरो अया अकंटया साउफलाणाणाविह गगुच्छम्ममंडवगसोहिया विचित्तसुहकिउभूयावाविपुरकरिणी दीहीयासुनि वसियरम्मजालथरया पिंडिमनेहारिमंसुगंधिंसुहसुरभिमणहरंच महयागंध द्वणिसुअन्ना सुंहासउकेउबहुला अणेगरहजाणजुग्गसिबि अमन्दमाणिआ पवित्या अणापासादीया जाव पडिरूवाइति। अत्रव्याख्या इह प्रायोमध्यमे वयसि वर्त्तमानानिपत्राणि कृष्णानिभवंति ततस्तद्योगाद्वनषंडोपि कृष्णः। नचोपचारमात्रतः कृष्णइति व्यपदिश्यते किंतुतथा प्रतिभासनात्, तथाचाह कृष्णावभासः यावतिभागे कृष्णानिपत्राणिसन्ति तावति भागे सवनषंडो कृष्णोऽवभासते प्रतिभाति दृष्टृजनलोचन पथइति, कृष्णोऽवभासोयस्य स कृष्णा वभासः। तथा प्रदेशान्तरेनीलपत्रयोगाद्वनषंडोपिनीलः, एवंनीलावभासः तथा प्रदेशांतरे हरितो हरितावभासश्च, तत्रनीलोमयूर कंठवत् हरितरक्तशु कपिच्छवत् हरितालाभइतिवृद्धाः तथा प्रायोदिनकर कराणा मप्रवेशादृक्षाणां पत्राणि शीतानि भवंति तद्योगात् वनषंडोपिशीतः। नचासावुपचारमा त्रतइत्यतआह। शीतावभासइति अधो वर्त्तिन्यंतरदेवदेवीनांतद्योगशीतवातस्पर्शतः शीतोवनषंडो ऽवभासते, तथाएते कृष्णनीलहरितवर्णा यथास्वं स्वस्मिन् २स्वरूपे अत्यर्थं मुत्कटाः स्निग्धाः भण्यंते तीव्राश्च ततस्तद्योगाद्वनषंडोपि स्निग्धस्तीव्रश्चोक्तः। नचैतदुपचारमात्रं किंतु प्रतिभासोपि, ततउक्तं स्निग्धावभासस्तीव्रावभास इति। इहचावभासोन्नांतोपिस्याद्यथा मरुमरीचिकासु जलावभास स्ततोनावभासमात्रो पदर्शने यथावस्थितं वस्तुस्वरूपमुप वर्णितं भवति। किंतु तथा स्वरूपप्रतिपादनेनतत कृष्णत्वादीनां तथा स्वरूप प्रतिपादनार्थं मनुवाद पुरस्सरं विशेषणांतरमाह। किण्हेइत्यादि कृष्णो वनषंडः कुतइत्याह। कृष्णच्छायः। निमित्तकारण हेतुषुसर्वासांविभक्तीनां प्रायोदर्शनमिति वचनात् हेतौ प्रथमा, ततोयमर्थः यस्मात् कृष्णाच्छाया आकार: सर्वोविसंवादितयातस्यास्ति तस्मात् कृष्णः। एतदुक्तंभवति सर्वोविसंवादितयातत्र कृष्ण आकारउपलभ्यते तवन्नांतावभाससंपादितसत्ताकः स

र्वाविसंवादोभवति ततस्तत्ववृत्या स कृष्णोनञ्नांतावभासमात्रव्यवस्थापित इति । एवंनीलोनीलच्छाय इत्याद्यपि भावनीयं । नपरं शीतः शीतच्छाय इ त्यत्रछायाशब्दआतपप्रतिपक्षवस्तुवाची द्रष्टव्यः । घणत्ति । इहशरीरस्य मध्यभागेकटिस्ततो ऽन्यस्यापि मध्यभागः कटिरिवकटिरित्युच्यते कटिस्तटमिव कटितटं घनाअन्योन्यशाखाप्र शाखानुप्रवेशतोनिविडा कटितटे मध्यभागे छायायस्यघनकटितटच्छायः मध्यभागेनिविडतरच्छायइत्यर्थः । वाचनांतरेघण कडिअ कडच्छाएति पाठेतु कटः संजातोऽस्येति कटितः कटांतरेणोपर्यावृत इत्यर्थः कटितश्चासौकटश्च कटितकटः घना निविडा कटितकटस्येवाधो भू मौछायायस्यसघनकटितकटच्छायः अतएवरम्योरमणीयः तथामहान् जलभारावनतः प्रावृट्कालभावी यो मेघनिकुरंबो मेघसमूहस्तथाभूतोगुणैः प्राप्तोम हामेघवृंदोपमइत्यर्थः । तेणंपायवत्ति । यत् संबंधीवनषंडस्तेपादपाः मूलमंत इत्यादीनि दशपदानि तत्रमूलानि प्रभूतानि दूरावगाढानिच संत्येषामिति मूलवंतः यानिकन्दस्याधः तानिमूलानि तेषामुपरिवर्त्तिनः कन्दाः स्कंधः स्तूर्ध्वंयातामूलशाखाः प्रभवन्ति त्वक्छल्लीशले शाखा प्रवालः पल्लवांकुरः प त्रपुष्पफलबीजानि प्रसिद्धानि सर्वत्रातिशायने (क्वचिद्भूम्निवा)मतुप् प्रत्ययः । अणुपुव्वित्ति आनुपूर्व्या मूलादिपरिपाट्या सुष्ठु जाताः आनुपूर्वीसुजाताः रु चिराःस्निग्धतयादीप्यमानच्छविमन्तः, तथा वृत्तभावेन परिणता वृत्तभावपरिणताः । किमुक्तं भवति एवंनामसर्वासुदिक्षुच शाखादिभिः प्रसृता यथावर्तु लाकृतयोजाताइति ततः पदत्रयस्यकर्मधारयः । तथातेपादपाः प्रत्येकमेक स्कंधाः प्राकृतेचास्य स्त्रीत्वमिति एकरकंधी इति सूत्रपाठः अनेकाभिः शाखा भिःप्रशाखाभिश्च मध्यभागे विटपो विस्तारोयेषांते तथा, तथा तिर्यग्बाहुद्वय प्रसारण प्रमाणोव्यामः अनेकैर्नरव्यामैः पुरुषव्यामैः सुप्रसारितैरग्राह्योऽ मेयोघनोनिविडो विपुलो विस्तीर्णः स्कंधो येषांते तथा. अच्छिद्राणिपत्राणियेषांते अच्छिद्रपत्राः किमुक्तं भवति नतेषांपत्रेषु वातदोषतः कालदोषतोवा गडुरिकादिरीतिरुपजायते येनतेषुच्छिद्राण्यभविष्यन्नित्यच्छिद्रपत्राः । अथवा एवंनामान्योन्यंशाखाप्रशाखानु प्रवेशात् पत्राणिपत्राणा मुपरिजातानि येन मनागप्यंतरालरूपं च्छिद्रंनोपलक्ष्यत इति अच्छिद्रपत्राः । कुतइत्याह । अविरलपत्ताइ ति अत्रहेतौ प्रथमा ततोयमर्थः यतोऽविरलपत्रा अतोअच्छिद्रपत्राः अविरलपत्राअपि कुत इत्याह । अवाईणत्ति वातादुपहतानि वातीतानि वातेन पातितानीत्यर्थः नवातीतानि अवातीनानि अवातीनानि पत्राणियेषां तेतथा, किमुक्तंभवति नतत्र प्रबलोवातः खरपरुषोवाति येन पत्राणित्रुटित्वामूमौपतन्ति ततोऽवातीन पत्रत्वादविरलपत्रा इति, अच्छिद्रपत्रा इत्य

त्रप्रथमव्याख्यापक्षेहेतुमाह । अणीइंपत्ताइति नविद्यते ईतिर्गंडुरिकादिरूपायेषुतान्यनीतीनि अनीतिनिपत्राणियेषांते तथा अनीतिपत्रत्वाच्चाच्छिद्रपत्राः तथा निर्द्धूतानि अपनीतानि जरठानि पुराणत्वात्कर्कशानि ततएवपांडुराणि पत्राणि येषांते तथा । अयमाशयः यानिवृक्षस्थानि उक्तरूपाणि पत्राणि तानि वातेन निर्धूय २ भूमौपात्यंते ततोपिच प्रायोनिर्द्धूयनिर्द्धूयान्यत्रापसार्यंत इति तथा, नवेनसद्यस्केन हरितेन शुकपिच्छाभेन ततएवभासमानेन स्निग्धत्वचा दीप्यमानेन पत्रभारेण दलसंचयेन योज्ञातों ऽधकारस्तेन गम्भीरा अलब्धमध्यभागाः सन्तोदर्शनीयाः नवहरितभासमानपत्रभारांधकारग म्भीरदर्शनीयाः तथा उपविनिर्गतैर्निरंतरविनिर्गतैर्नवतरुणपत्रपल्लवै स्तथा कोमलैर्मनोज्ञैरुज्वलैः शुद्धैश्चलद्भिरीषत्कंपमानैः किशलयैरवस्थाविशेषोपेतैः पल्लवविशेषै स्तथा सुकुमारैः प्रवालैः पल्लवांकुरैः शोभितानि वरांकुराणि वरांकुरोपेतानि अग्रशिखराणियेषांते तथा इहचांकुरप्रवालयोः कालकृताव स्थाविशेषाद्विशेषो भावनीयइति । णिद्धं कुसुमिया इत्यादिकं वर्डंसयधरा इत्यंतं सूत्रं पूर्ववद्व्याख्येयं, तथाशुकबर्हिणमदनशलाकाकोकिल कोरकभृंगारक कोंडलक जीवंजीवक नंदीमुख कपिल पिंगलाक्षक कारंडव चक्रवाक कलहंस सारसाएयानामनेकेषांशकुनिगणानां पक्षिकुलानां मिथुनैः स्त्रीपुंसयुग्मैर्वि रचितं शब्दोन्नतिकंचोन्नतशब्दकं मधुरस्वरंच नादितं लपितं येषुते तथा, अतएव सुरम्या अतिमनोज्ञाः अत्रशुकाः कीराः बर्हिणामयूराः मदनशला काः सारिकाः, कोकिल चक्रवाक कलहंस सारसाः प्रतीताः शेषास्तुजीवविशेषाः लोकतोऽवसेयाः संपिंडिता एकत्रपिंडीभूता दृप्ता मदोन्मत्ततयादर्प्पा ध्माता भ्रमरमधुकराणां पहकराः संघाताः यत्र तेतथा तथा परिलीयमाना अन्यत आगत्यागत्याश्रयंते मत्ताः षट्पदाः कुसुमासवलोलाःकिंजल्कपा नलंपटा मधुरं गुमगुमायमाना गुंजंतश्चशब्दविशेषं विदधाना देशभागेषुयेषांते तथा गमकत्वादेवमपिसमासः, ततोभूयः पूर्वपदेन सह विशेषणंसमा सः, तथा अभ्यंतराएयंतर्वर्तीनि पुष्फफलानियेषांते तथा, तथाबहिः पत्रैः च्छन्ना व्याप्ताः तथा पत्रैश्च पुष्पैश्चच्छन्ना परिच्छन्ना एकार्थिकशब्दद्वयोपा दानात् अत्यंतमाच्छादिताः । तथा नीरोगका रोगवर्जिता वृक्षचिकित्सा शास्त्रेषु येषां प्रतिक्रिया तैः रोगैः स्वतएव विरहिता इत्यर्थः । तथा ऽकंट का नतेषु मध्येबदर्यादयः सन्तीतिभावः । तथास्वादूनिफलानियेषांते स्वादुफलाः स्निग्धफला इत्यपि क्वचित्, नानाविधैर्गुच्छै र्वार्ताकीप्रभृतिभिर्गु ल्मैर्नवमल्लिकादिभिर्मण्डपकैर्द्राक्षामण्डपकै :शोभिताः उक्तरूपैर्गुच्छादिभिस्तेसंश्रिता इत्यर्थः । तथा विचित्त सुहकेउ भूया इति, विचित्रान् शुभान् केतून्

॥ टीका ॥

ध्वजान् प्राप्ताः विचित्रसुरकेउबहुला इतिपाठांतरं, तत्र विचित्रैःशुभैर्मङ्गलभूतैः केतुभिर्ध्वजैर्बहुला व्याप्तास्तथा वाप्यश्चतुरस्राकारास्ताएव वृत्ताः पुष्करिण्यः दीर्घिका ऋजुसारिण्यः तासुसुष्ठूनिवेशितानिरम्याणिजालगृहकाणि यत्रतें तथा । अयमर्थः यत्रतेवृत्ता आसन्नाः सूत्रवाप्यादिषुगवाक्षवन्तिगृहाणि व्यंतरमिथुनानां जलकेलिकृते बहूनि संतीति, पंडिमनिर्हारिमां पुद्गलसमूहरूपां दूरदेशगामिनींच सुगंधिं सद्गंधिकां शुभसुरभिन्योगंधान्तरेभ्यः सकाशान्मनोहराया सा तथा तांच महतामोचनप्रकारेण प्राकृतत्वाद्वाद्वितीयार्थे तृतीया महती मित्यर्थः । गंधघ्राणिं यावद्भिर्गंधपुद्गलैर्घ्राणेंद्रियस्य तृप्तिरुपजायते तावती पुद्गलसंहति रूपचारा द्गंधघ्राणिरित्युच्यते तांनिरंतरंमुंचंत इत्यर्थः, तथा शुभाः प्रधानाः सेतवोमार्गाः आलवालपाल्योवा के तवो ध्वजबहुला अनेकरूपायेषान्ते तथा रथाः क्रीडारथादयः यानानि उक्तवक्ष्यमाणातिरिक्तानि शकटादीनि वाहनानि युग्यानि गोल्लविषयप्रसिद्धानि द्विहस्तप्रमाणानि चतुरस्रवेदिकायुतानि नरयानानि शिबिकाः कूटाकारेणाच्छादिताः जंपानविशेषाः स्यंदमानिकाः पुरुषप्रमाणजंपानविशेषाः अनेकेषांरथादीनामधोविस्तीर्णत्वात्प्रविमोचनं येषुते तथा, पासादीया इत्यादि प्राग्वत् । अथ वनषंडस्य भूमिभागवर्णनमाह । तस्यणमिति पूर्ववत् वनषंडस्यांत र्मध्येबहु अत्यंतं समोबहुसमः सचासौरमणीयश्च सतथा भूमिभागः प्रज्ञप्तः । कीदृश इत्याह । से इति तत् सकललोकप्रसिद्धं यथेति दृष्टांतोपदर्शने नामेति शिष्यामंत्रणे एइति वाक्यालंकारे, आलिंगोमुरजो वाद्यविशेष स्तस्य पुष्करंचर्मपुटकं तत्किलात्यंतसममिति तेनोपमाक्रियते, इतिशब्दाःसर्वेपिस्वस्वोपमाभूतवस्तुसमाप्तिद्योतकाः वाशब्दाः समुच्चये यावच्छब्देन बहुसमत्ववर्णकोमणिलक्षणवर्णकश्च ग्राह्य इति । सचायं मुरंग

॥ मूल ॥

तस्सणं वणसंडस्स अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभाए पन्नत्ते? सेजहाणामए आलिंगपुक्करेइ वा जाव

॥ अनुवाद ॥

तस्य वनखण्डस्यान्तर्बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः. सयथा-नामकः आलिङ्गपुष्करमिव यावत्

॥ भाषा ॥

तस्सं०तेवनषंडनइ मध्यइं अत्यंतसम रमणीक मनोहर भूमी भाग कह्यो तीर्थंकरइं । से०ते दृष्टांते करी कहे छइं जिमकोईक आलिंगतेमादलप्रमुख वाजो तेहनां चर्मपुट जेहवोसमरमणीक कह्यो इतलो छे । जा०पूर्वतीपरइ, (आलो आकारतें परेश्न ना नीचलछे वी०तीछे घसी०ईमांजी०तोमलछे)

पुरकरे इवा सरतले इवा करतले इवा चंदमंडले इवा सूरमंडले इवा आइंस मंडले इवा उरब्भचम्मे इवा वसहचम्मे इवा वराहचम्मे इवा सीहचम्मे इवा वग्घचम्मे इवा दीवियचम्मे इवा अणेगसंकुकीलगसहस्सवितते आवट्टपव्वावट्टसेढिपसेढिसोच्छिय सोवच्छिय पूसमाणवद्धमाणग मच्छंडक मगरंडक जारमार फुल्लावलिय उमपत्त सागरतरंगवासंती पउमलयभत्तिचित्तेहिं सच्छाएहिं सप्पभेहिं समरीइएहिं सउज्जाएहिं इति । अत्र व्याख्यामृदंगो लोकप्रतीतो मर्दलस्तस्य पुकरं मृदंगपुकरं तथापरिपूर्णपानीयेन भृतं तडागंसरस्तस्यतलमुपरितनोभागः सरस्तलं अत्रव्याख्यानतोविशेष प्रतिपत्तिरिति निर्वातं जलपूर्णमरोगाढ्यं । अन्यथा वातोद्धूयमानतयोल्लावचजलत्वेन विवक्षितः समभावोनस्यादित्यर्थः, करतलं प्रतीतं चंद्र मंडलं सूर्यमंडलंच यद्यपि वस्तुगत्याउत्तानीकृतार्द्धकपित्थाकारपीठप्रासादापेक्षया वृत्तालेखमिति, तद्वतोदृश्यमानो भागोनसमतलस्तथापि प्रतिभासते सम तलइति तदुपादानं आदर्शमंडलं सुप्रसिद्धं ॥ उरब्भचम्मेइवा इत्यादि ॥ अत्रसर्वत्रापि अणेगसंकु कीलगसहस्सवितते इतिपदं योजनीयं । उरब्भउरणः वृषभवराह सिंह व्याघ्रछगलाः प्रतीताः द्वीपीचित्रक एतेषां प्रत्येकंचर्म अनेकैः शंकुप्रमाणैः कीलकसहस्रैर्यतो महद्भिः कीलकैस्ताडितं प्रायोमध्येक्षामं भवतिनसमतलं तथारूपताडा संभवात् अतः शंकुग्रहणं वितंववितीकृतंताडितमिति भावः । यथा ऽत्यंत बहुसमं भवति तथा तस्यापि वनषंडस्यां त बहुसमोभूमिभागः । पुनःकथं भूत इत्याह । णाणाविहपंचवण्णेहिं मणीहिंतणेहिं उवसोभिए इतियोगः नानाविधजातिभेदा नाना प्रकाराये पंचवर्णा मणयस्तृणानिचतैरुपशोभितः कथंभूतैर्मणिभिरित्याह । आवर्त्तादीनिमणीनां लक्षणानि तत्रावर्त्तः प्रतीतः एकस्यावर्त्तस्य प्रत्यभिमुखः आवर्त्तः प्रत्या वर्त्तः श्रेणिस्तथाविधबिंदुजातादेः पंक्तिः तस्याश्च श्रेणेर्योविनिर्गता ऽन्या श्रेणिः साप्रश्रेणिः स्वस्तिकः प्रतीतः सौवस्तिक पुष्पमाणवौच लक्षणविशे

॥ मूल ॥

णाणाविहपंचवण्णेहिं मणीहिं तणेहिं उवसोभिए तंजहा— किण्हेहिं

॥ अनुवाद॥

नानाविधपञ्चवर्णैर्मणिभि स्तृणै रुपशोभितः तद्यथा-कृष्णैः (नीलवर्णैर्लोहितवर्णैर्हारिद्रवर्णैःशुक्लवर्णैश्चेति)

॥ भाषा ॥

णा०नानाप्रकारमाअनेकप्रकारना पंचवर्ण । म०मणीरत्नकरी।त०तृणेकरी।उ०शोभायमानछे। तेकहछइ।कि०कालोवर्ण (नीलवर्णलालवर्णपीलावर्णश्वेतवर्ण)

॥ टीका॥

षौलोकात् प्रत्येतव्यौ वर्द्धमानकं शरावसंपुटं मत्स्यांडकमकरांडके जलचरविशेषांडके प्रसिद्धे जारमारेति लक्षण विशेषौ सम्यग्मणिलक्षणवेदितौ लोका द्वेदितव्यौ पुष्पावलि पद्मपत्र सागरतरंगवासंतीलता पद्मलताः प्रतीताः तासांभक्त्याविच्छित्या चित्रमालेखोयेषुते तथा किमुक्तंभवति आवर्त्तादि लक्षणोपेतै स्तथासती शोभनाच्छाया शोभायेषांते तथातैः सप्यभेहिं इत्यादि विशेषण द्वयं प्राग्वत्, एवं भूतैर्नानाविधैः पंचवर्णैर्मणिभिस्तृणैश्चोपशो भित स्तद्यथेत्युपदर्शने कृष्णैः कृष्णवर्णोपेतैः एवंवसउत्ति एवमनुना प्रकारेणशेषोपिनीलादिकोवर्णो मणितृणविशेषणतया योजनीयो, यथा नीलवर्णैर्लोहितवर्णैः हारिद्रवर्णैः शुक्लवर्णैश्च तथा तेषांमणितृणानां गंधः स्पर्शः शब्दश्चनेतव्यः तथा तस्यवनषंडस्य भूमिभागे पुष्करिण्यः पर्वतका गृहका णि मंडपकाः पृथिवी शिलापट्टकाश्च नेतव्या बुद्धिपथं प्रापणीयाः । भवंतिहि सूत्रकाराणां गतेर्वैचित्र्यादीदृशानिलाघवार्थकानि एवं जाव तहेव इच्चाइं व सणं सेसंजहा इत्याद्यनेक प्रकारक पदाभिव्यंग्यानि अतिदेश रूपाणि सूत्राणि यदाह कत्थइदेसग्गहणं कत्थइभसंति निरवसेसाइं उक्कमकमजुत्ताइं का रणवसउनिरुत्ताइं १ इति अत्रैत त्सूत्राभिप्रायाभिव्यक्तये जीवाभिगमादि ग्रंथोक्तः कियान् पाठोलिख्यते तत्यणंजेतेकिल्लामणीतणायतेसिणं अयमेया रूवेवण्णावासेपण्णत्तेतंजहा सेजहाणामए जीमूते इवा अंजणेइवा खंजणे इवा कज्जलेइवा मासीइवा मसीगुलियाइवा गवलेइवा गवलगुलिया इवा भ मरे इवा भमरावली इवा भमरपत्तसारे इवा जंबूफलेइवा अट्टारिठेइवा परपुट्ठे इवा गएइवा गयकलभेइवा किल्लसप्पेइवा किल्लकेसरेइवा आगास थिग्गलेइवा किल्लासोए इवा किल्लकरवीरेइवा किल्लबंधुजीवे इवा भवेएयारूवे गोअमा-णो इणट्ठे समट्ठे तेणं कल्लामणी तणाय इत्तो इट्ठतरयाचेव कततराचेव मणुन्नतराचेव मणामतराचेव वण्णेणं पण्णत्ता इति, अत्रव्याख्या तत्यणमित्यादि तत्रतेषां पञ्चवर्णानांमणीनां तृणानांच मध्ये णमिति प्रा

॥ मूल ॥

एवं वण्णो गंधो फासो सद्दो ॥ पुक्करिणीउपव्वयगा घरगा मंडवगा पुढविसिलावट्टगा य णेयव्वा,

अनुवाद॥

एवं वर्णो गन्धः स्पर्शः शब्दः ॥ पुष्करिण्यः पर्वतकाः गृहकाणि मण्डपका पृथ्वीशिलापट्टका श्च नेतव्याः

॥ भाषा ॥

इमेवर्णपांच गंध२स्पर्श आठ८शब्दतेसमभूमिभागेपू०वावीछइप०पर्वतघ०गृहभवन मांडवापु०पृथ्वीसिलापट्टक एतलीवस्तुसर्वजीवाभिगमसूत्रथीजाणवो ॥

ग्वत् येतेकृष्णा मणय स्तृणानिच येइत्येवंसिद्धेयेते इति वचनं भाषाक्रमार्थं। तेसिणमित्यादि सेजहाणामए इत्यंतंच सूत्रं पूर्ववत्, जीमूतोमेघः सचेहप्रावृट् प्रारंभ समये जलपूर्णोवेदितव्यः, तस्यैव प्रायोऽतिकालिम संभवात्, इतिशब्दउपमाभूतवस्तुनामपरिसमाप्तिद्योतकः वाशब्दउपमानान्तरापेक्षया समुच्चये, एवं सर्वत्र इति वा शब्दौदृष्टव्यौ। अंजनं सौवीरांजनं रत्नविशेषोवा खज्जनंदीपमल्लिकामलः स्नेहाभ्यक्तशकटाक्षघर्षणोद्भव मित्यपरे कज्जलं दीपशिखापतितं मषी तदेवकज्जलं ताम्रभाजनादिषु सामग्रीविशेषेणघोलितं मषीगुलिका घोलित कज्जलगुटिका गवलंमाहिषंशृङ्गं तदपिचापसारितो परितनत्वग्भागंग्राह्यं तत्रैवविशिष्टस्य कालिम्नः संभवात्, तथा तस्यैवमाहिषशृङ्गस्य निर्विडतरसारनिर्वर्त्तिना गुटिका गवलगुटिका भ्रमरः प्रतीतः भ्रमरावली भ्रमरपंक्तिः तथा भ्रमरपत्रसारः भ्रमरस्यपत्रं पक्ष स्तस्य सार स्तदंतर्गतो विशिष्टश्यामतोपचितः प्रदेशः जंबूफलंप्रतीतं आर्द्रारिष्टः कोमलकाकः परपुष्टः कोकिलः गजोगजकलभश्च प्रसिद्धौ कृष्णसर्पः कृष्णवर्णःसर्पजातिविशेषः कृष्णकेसरः कृष्णबकुलः आकाशथिग्गलं शरदिमेघमुक्तमाकाशखंडं तद्वि कृष्णमतीव प्रतिभातीति तदुपादानं कृष्णाशोक कृष्णकणवीर कृष्णबंधुजीवाः अशोककणवीरबंधुजीववृक्षभेदाः अशोकादयोहि पंचवर्णाभवंति ततः शेषव्युदासार्थं कृष्णग्रहणं एतावत्युक्ते भगवंतं गौतमः पृच्छति। भवेएयारूवेइति। भवेत्मणीनां तृणानांच कृष्णोवर्णः एतद्रूपो जीमूतादिरूपः काकुपाठाच्चास्य प्रश्नसूत्रतावेदितव्या भगवानाह-गौतमनायमर्थः समर्थः नायमर्थः उपपन्नो यदुतएवंभूतः कृष्णोवर्णोमणीनां तृणानांच किंतुते कृष्णामणयस्तृणानिचइतो जीमूतादेः सकाशादिष्टतरका एव कृष्णेनवर्णेन ईप्सिततरकाएव तत्र किंचिदकांतमपिकेषांचिदिष्टतरंभवति ततोऽकांततान्यवच्छित्यर्थमाह कांततरका एव अतिस्निग्धमनोहारिकालिमोपचितया जीमूतादेः कमनीयतरका एव, अतएव मनोज्ञतरका मनसाज्ञायंते अनुकूलतया स्व प्रवृत्ति विषयी क्रियंते इति मनोज्ञा मनोनुकूलाः ततः प्रकर्ष विवक्षायांतरप् प्रत्ययः तत्र मनोज्ञमपि किंचिन्मध्यमं भवति, ततः सर्वोत्कर्षप्रतिपादनार्थमाह। मन आपतरका एव दृष्टृणांमनांसि आप्नुवंति आत्मवशतांनयंतीतिमनआपाः ततः प्रकर्ष विवक्षायांतरप् प्रत्ययः प्राकृतत्वात् पकारस्य मकारेमणामतरा इति भवति। अथवाकोपिशब्दः कस्यापि प्रसिद्धो भवतीति नानादेशजविनेयानुग्रहार्थं एकार्थिका एवैतेशब्दा इति॥ तत्थण०॥ जेते नीलगा मणीतणाय तेसिणं अयमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते तंजहा सेजहाणामए भिंगेइवा भिंगपत्ते इवा चासेइवा चासपिच्छेइवा सुएइवा सुअपिच्छे

इवा णीलीइवा णीलीभेए इवा नीलीगुलिया इवा सामाएइवा उच्चंतए इवा वणराईइवा हलधरवसणे इवा मोरगीवा इवा पारेवयगीवा इवा अय सिकुसुमे इवा बाणकुसुमेइवा अंजणकेसियाकुसुमे इवा णीलुप्पलेइवा णीलासोए इवा णीलकणवीरे इवा णीलबंधुजीवे इवा भवेएयारूवे गोअमा णोइणठे समठे तेणं णीलामणी तणायइत्तो इठतरयाचेव कंततरयाचेव मणुण्णतरयाचेव मणामतरयाचेव वण्णेणं पण्णत्तेत्ति पदयोजना प्राग्वत् भृंगः कीटविशेषः पद्मलः भृंगपत्रंतस्यैव कीटविशेषस्यपक्ष्म शुकः कीरः शुकपिच्छं शुकस्यपत्रंप्रसिद्धं चाषः पक्षिविशेषः चाषपिच्छं तस्यैवपिच्छं नीलीप्रसिद्धा नीलीभेदो नीलीच्छेदः नीलीगुलिका श्यामाकोधान्यविशेषः प्रज्ञापनायांतु सामाइति पाठस्तत्रश्यामाप्रियंगुः उच्चंतगो दंतरागः वनराजी प्रतीता हलधरोबलभद्र स्तस्यवसनंतच्च किलनीलं भवति सर्वदैवबलो गौरशरीरत्वाच्छोभाकारीति नीलमेव वस्त्रंपरिधत्ते मयूरग्रीवा पारावतग्रीवा अतसीकु सुमबाणकुसुमानि प्रतीतानि अंजनकेशिका वनस्पतिविशेषः तस्याः कुसुमं नीलोत्पलं कुवलयं नीलाशोकनीलकणवीर नीलबंधुजीवा अशोकादिवृक्ष विशेषाः भवे एयारूवे इत्यादि प्राग्वत् व्याख्येयं । तत्थणंजेतेलोहिअगामणी तणाय तेसिणं अयमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते तंजहा सेजहाणामए सस गरुहिरेइवा उरब्भरुहिरेइवा वराहरुहिरेइवा मणुस्सरुहिरे इवा महिसरुहिरे इवा बालिंदगोवएइवा संकब्भरागे इवा गुंजठरागे इवा जायहिंगुलि ए इवा सिलप्पवाले इवा पवालंकुरे इवा लोहिअरकमणी इवा लरकारसे इवा किमिराग कंबले इवा चीणपिट्ठरासी इवा जासुअणकुसुमें इवा किंसुअकुसुमे इवा पालियघेकुसुमे इवा रत्तुप्पले इवा रत्तासोए इवा रत्तकणवीरे इवा रत्तबंधुजीवे इवा भवे एयारूवे गोअमा णोइणठे समठे तेणं लोहिअगामणी तणाय इत्तो इठतरयाचेव कंततरयाचेव मणुरकतरयाचेव मणामतरयाचेव वस्णेणं पण्णत्तेति । शशकरुधिरं प्रतीतं उरब्भउरणस्तस्य रु धिरं वराहः शूकरः तस्यरुधिरं मनुष्यरुधिरंच प्रतीतं एतानिहि शेषरुधिरेभ्यो लोहित वर्णोत्कटानि भवंति तेनैषामुपादानं बालेंद्रगोपकः सद्योजा त इंद्रगोपकः सहिप्रवृद्धः सन् ईषत् पांडुरक्तो भवति ततो बालग्रहणं इंद्रगोपकः प्रावृट् कालभावी कीटविशेषः बालदिवाकरः प्रथममुद्गच्छन् सू र्यः सहिशदयेरक्तो भवतीति बालपदोपादानं संध्याब्भरागो वर्षासु संध्यासमयभावी अब्भरागः गुंजारक्तिका तस्या अर्द्धतस्यरागः गुंजार्द्धराग गुंजा याहि अर्द्धमतिरक्तं भवति अर्द्धमति कृष्णं अतो गुंजार्द्ध ग्रहणं जात्यहिंगुल को व्यक्तं शिला प्रवालं प्रवालनामारत्न विशेषः प्रवालाङ्कुरस्तस्यैवांकुर

सहि प्रथमोद्गतत्वेनात्यंतरक्तोभवत्यतस्तदुपादानं लोहिताक्षमणिर्नामरत्नविशेषः लाक्षारसःप्रसिद्धः कृमिरागेणरक्तःकंबलः कृमिरागकंबलः वान पिष्टं सिंदूरं तस्यराशिः जपाकुसुमकिंशुककुसुमपारिजातकुसुमरक्तोत्पलरक्ताशोकरक्तकणवीररक्तबंधुजीवाः प्रतीताः। भवेएयारूवे इत्यादि प्राग्वत्, तत्थणं जेते हालिद्दामणी तणाय तेसिणं अयमेयारूवे वण्णावासेपण्णत्ते तंजहा सेजहाणामए चंपगे इवा चंपगच्छल्ली इवा चंपगच्छेए इवा हलिद्दा इवा हलिद्दाभेए इवा हलिद्दा गुलिया इवा हलियालिया इवा हलियालियागुलिया इवा विउरेइवा विउरंगरागे इवा वरकणगे इवा वरकणगनिघसे इवा वरपुरिसवसणे इवा अल्लई कुसुमेइवा चंपगकुसुमे इवा कोहंडियाकुसुमे इवा कोरंटमल्लदामे इवा नइउडाकुसुमे इवा घोसाडिया कुसुमे इवा सुवण्णकुहियाकुसुमे इवा सुहिरण्णिया कुसुमे इवा बीअग कुसुमेइवा पीयासोए इवा पीतकणवीरे इवा पीअबंधुजीवे इवा भवे एयारूवे गोअमा णोइणट्ठे समट्ठे तेणं हालिद्दामणीतणाय एतो इट्ठतराचेव जाव वण्णेणं पण्णत्ता॥तत्रेत्यादि पदयोजना प्राग्वत्, चंपकः सामान्यतः सुवर्णचंपकोवृक्षः चंपकल्ली सुवर्णचंपकत्वक् चंपकभेदः सुवर्णचंपकच्छेदः हरिद्राव्यक्ता हरिद्राभेदो हरिद्राच्छेदः हरिद्रागुलिका हरिद्रासारनिर्वर्त्तितागुटिका हरितालिका पृथिवीविकाररूपा प्रतीता हरितालिकाभेदो हरितालिकाच्छेदः हरितालिकागुलिका हरितालिकारसनिर्वर्त्तितागुटिका चिकुरो रागद्रव्यविशेषः चिकुरांगरागः चिकुररसयोगनिमित्तो वस्त्रादौरागः वरं प्रधानं यत्कनकं पीतसुवर्णमित्यर्थः, वरकनकं तस्य निघर्षः निकषोवाकषपट्टकेरेखारूपः वरपुरुषो वासुदेव स्तस्य वसनं वस्त्रं तद्विकिलपीतमेव भवतीति तदुपादानं अल्लकीकुसुमं लोकतोऽवसेयं चंपककुसुमं सुवर्णचंपककुसुमं कूष्मांडिका कुसुमं पुष्फलीपुष्पं कोरंटकमाल्यदाम कोरंटकः पुष्पजातिविशेषः सच कंटासेलिआख्यः संभाव्यते तस्यमालायै हितानीति कृत्वामाल्यानि पुष्पाणि तेषांदाम मालासमुदायेहिवर्णोत्कटं भवतीति दाम ग्रहणं तडवड आउली तस्याः कुसुमं तडवडा कुसुमं,तथा घोषातकीकुसुमं सुवर्णयूथिकाकुसुमंच प्रतीतं सुहिरण्यिका वनस्पति विशेषः बीअकोवृक्षविशेषः प्रतीतस्तस्य कुसुमं पीताशोकादयोव्यक्ताः शेषं पूर्ववत्॥ तत्थणं जेते सुक्किल्लामणीय तणाय तेसिणं अयमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते तंजहा सेजहाणामए अंके इवा खीरेइवा खीरपूरे इवा कोंचावली इवा हारावली इवा बलायावली इवा सारइअबलाहए इवा धंतधोअरुप्पपट्ट इवा सालिपिट्ठरासी इवा कुंदपुप्फरासी इवा कुमुअरासी इवा मुक्कच्छिवाडिआ इवा पेडु

णमंजिआ इवा सेइवा मुणाले इवा गयदंते इवा लवंगदले इवा पोंडरीयदले इवा सिंदुवारमल्लदामे इवा सेआसोए इवा सेअकणवीरे इवा सेअबंधुजीवे इवा भवे एयारूवे गोअमा णो इणठे समठे तेणं सुक्किल्लामणीतणाय इत्तो इठतराचेव जाव वण्णेणं पण्णत्ता ॥ तत्थणमित्यादिपदयोजनाप्राग्वत्, अंकोरत्नविशेषः शंखचन्द्रौ प्रसिद्धौ कुंदपुष्पविशेषः दकरजउदककणास्तेह्यतिशुभ्राभवंतीत्युपात्ताः दधिघनोदधिपिंडः क्षीरंप्रतीतं क्षीरपूरंक्ष्यमानमतितापादूर्द्धंगच्छत् क्षीरं क्रोंचावलिहारावलिहंसावलि बलाकावलयः प्रकटार्थाः आवलिपदोपादानं वर्णोत्कट्यप्रतिपादनार्थं चंद्रावलीतटागादिषु जलमध्ये प्रतिबिम्बिता चन्द्रपंक्तिः शारदिकबलाहकः शरत्कालभावीमेघः ध्मातधौतरूप्यपट्टः ध्मातोग्निसंपर्कतो ऽतिनिर्मलीकृतो धौतो भूतिखरंटित हस्तसन्मार्जनेनातितेजितो रूप्यमयः पट्टः, अन्येतु- व्याचक्षते ध्मातेनाग्निसंयोगेन धौतःशोधितो रूप्यपट्टः, शालिपिष्टं शालिचूर्णं तस्यराशिः पुंजःकुंदपुष्पराशिः कुमुदराशिश्च स्पष्टः छेवाडीनामवल्लादिफलिका साच क्वचिद्देशविशेषेशुक्लासती अतीव शुक्ला भवत्यतस्तदुपादानं पेहुणमिंजिका पेहुणं मयूरपिच्छं तन्मध्यवर्त्तिनीमिंजा साचातिशुक्लेति तदुपन्यासः बिसंपद्मिनीकंदः मृणालं पद्मतंतुः शेषागजदंतादिका उत्तानार्थाः नवरं सिंदुवारोनिर्गुण्डीतस्यमाल्यंदाम प्राग्वत् भवे एयारूवे इत्यादि भावितार्थं तदेवमुक्तं वर्णस्वरूपं॥ संप्रतिगंधस्वरूपप्रतिपादनार्थमाह ॥ तेसिणं भंते मणीणं तणाणय केरिसए गंधे पण्णत्ते सेजहा कोट्ठपुडाणवा तगरपुडाणवा एलापुडाणवा चोअपुडाणवा अगरुपुडाणवा दमणगपुडाणवा कुंकुमपुडाणवा चंदणपुडाणवा उसीरपुडाणवा मरुअगपुडाणवा जाईपुडाणवा जूहियापुडाणवा मल्लिआपुडाणवा णवमल्लियापुडाणवा केअइपुडाणवा पाडलपुडाणवा णोमालियापुडाणवा अगरुपुडाणवा लवंगपुडाणवा वासपुडाणवा कप्पूरपुडाणवा अणुवायंसिउद्भिज्जमाणाणवा कुट्टिज्जमाणाणवा रुंचिज्जमाणाणवा उक्किरिज्जमाणाणवा परिभुंजमाणाणवा भंडाउ भंडं साहरिज्जमाणाणं उराला मणुण्ण मणहरा घाणमणोनिव्वुइकरा सव्वउ समंता गंधा अभिणिस्सवंति भवे एयारूवे गोअमा णो इणठे समठे तेसिणं मणीणयतणाणय इत्तो इठतरएचेव जाव मणीमतरएचेव गंधे पण्णत्ते ॥ तेषां जगतीपद्मवरवेदिकावनषंडस्थानां दंत मणीनां तृणानांचकीदृशोगंधः प्रश्नः, भगवानाह॥ गौतम सेजहाणामए इत्यादि। प्राकृतत्वात् सेइतिअ हुवचनार्थः तेयथानाम एइति वा क्या लंकारे गत्वा अभिनिः स्रवन्तीति सम्बन्धः, कोष्ठंगन्धद्रव्यं तत्पुटाः कोष्ठपुटा स्तेषां वाशब्दः सर्वत्रतमुच्चयार्थः इह एकस्य पुटस्य प्रायो नतादृशो

गन्धः प्रसरति गन्धद्रव्यस्याल्पत्वात् ततो बहुवचनं तगरमपि गन्धद्रव्यं एलाः प्रतीताः चोअंगन्धद्रव्यं चंपकदमनककुंकुमचंदनोशीरमरुबकजातीयूथिकामल्लिकास्नानमल्लिकाकेतकीपाटलानवमालिकाअगरुलवंगवासकर्पूराणि प्रतीतानि नवरमुशीरं वीरुणं मूलं अत्रक्वचित् हिरिबेरपुडाणवा इति तत्रह्रीवेर पुटानां बालपुटानां स्नानमल्लिका स्नानयोग्योमल्लिकाविशेषः एतेषा मनुवाते आघ्रायकविवक्षितपुरुषाणामनुकूलेवाते वातिस ति उद्भिद्यमानाना मुद्वाट्यमानानां निर्भिद्यमानानां नितरामतिशयेन भिद्यमानानां कोटिज्जमणोणवा इति इहपुटैः परिमितानि यानि कोष्टा दिगन्धद्रव्याणि तान्यपि परिमेय परिमाणोपचारात् कोष्टपुटादीनी त्युच्यते तेषां कुट्यमानाना मुदूखलादिषुक्षुद्यमानानां रुचिज्जमाणाणवा इति श्लक्ष्ण खंडीक्रियमाणानां एतच्च विशेषणद्वयं कोष्ठादि द्रव्याणामवसेयं तेषांप्रायः कुट्टन श्लक्ष्णखंडीकरण संभवात् नतु यूथिकादीनां तथाउत्कीर्यमाणानांक्षुरि कादिभिः कोष्टादिपुटानां कोष्टादिद्रव्याणां वा उल्लिख्यमानानां तथाविकीर्यमाणाना मितस्ततो विप्रकीर्यमानानां परिभुज्यमानानां परिभोगायोपयु ज्यमानानां क्वचित् परिभाज्यमाणाणंवा इति पाठस्तत्र परिभाज्यमानानां पार्श्ववर्त्तिन्योमनाक् मनाक् दीयमानानां तथाभांडात् स्थानादेकस्माद न्यद्भांडं भाजनांतरं संक्रियमाणानां उदाराः स्फारास्तेषाऽमनोज्ञाअपिभवंत्यतआह, मनोज्ञामनोनुकूलाः तच्चमनोज्ञत्वं कुत इत्याह, मनोहरा मनो हरंत्यात्मवशतांनयंतीति मनोहरा यतस्ततो मनोज्ञा स्तदपि मनोहरत्वंकुत इत्याह घ्राणमनोनिर्वृतिकराः नासासचिवचेतःसुखोत्पादकाः एवंभूताः सर्वतः दिक्षु समंततः सामस्त्येन गंधा अभिनिःस्रवंति जिघ्रतामभिमुखं निस्सरंति एवमुक्तेशिष्यः पृच्छति,भवेदेतद्रूपः भगवानाह-गौतम नायमर्थः समर्थः तेषांमणीनांतृणानांच इतइष्टतरकश्चैव यावन्मन आपतरकश्चैवगन्धः प्रज्ञप्तइति ॥ तेसिणं भन्ते मणीणं तणाणाणय केरिसएफासे पण्णत्ते सेजहाणामए आइणगेइवा रूप इवा बूरेइवा णवणीए इवा हंसगब्भतूली इवा सिरीसकुसुमनिचए इवा बालकुमुदपत्तरासी इवा भवे एयारू वे गोअमा णो इणठे समठे तेसिणं मणीणं तणाणय इत्तो इठतरएचेव जाव फासेणं पण्णत्ते तेषां भदन्त मणीनां तृणानांच कीदृशः स्पर्शः प्रज्ञप्तः,भग वानाह-गौतम सेजहाणामए इत्यादि ॥ तद्यथा अजिनकञ्चर्म्ममयं वस्त्रं रूपं कर्पासपक्ष्म बूरो वनस्पतिविशेषः नवनीतं म्रक्षणं हंसगर्भतूली शिरीष कुसुमनिचयश्च प्रकटः बालानि अचिरकालजातानियानि कुमुदपत्राणि तेषांराशिः क्वचिद्बालकुसुमपत्रराशिरितिपाठः भवे एया रूवे इत्यादि पूर्ववत्

तेसिणंभन्ते मणीणतणाणय पुव्वावरदाहिणुत्तरागएहिं वाएहिं मंदायं मंदायं एइयाणं वेइयाणं कंपियाणं चालियाणं फंदियाणं घट्टियाणं खोभिआणं उदीरियाणं केरिसए सद्देपण्णत्ते गोअमा सेजहाणामए सिबिआ एवा संदमाणिआ एवा रहस्सवासच्छत्तस्स सज्झयस्स सघंटाबरस्स सपडीयस्स सतोरणवरस्स सणंदिघोसस्स सखिंखिणीअहेसजालपेरंतपरिरिक्कतस्स हेमवयचित्ततिणिसकणगणिज्जत्तदारुआगस्स सुपिणद्धारगमंडलधुरागस्स कालायससुकयणेमिजंतकम्मस्स आइण्णवरतुरगसुसंपउत्तस्स कुसलनरछेअसारहिसुसंपग्गहिअस्स सरसयबत्तीसतूणपरिमंडियस्स सकंकडावयंसगस्स सचावसरपहरणावरणभरिअजोहजुद्धसज्जस्स रायंगणंसिवा अंतेउरंसिवा रम्मंसिवा मणिकुट्टिमतलंसिअभघट्टिज्जमाणस्स जेंउराला मणुण्णा कण्णमणोणिव्वुइकरा एद्दा सव्वउ समंता अभिणिस्सरंति भवे एयारूवे सिआणो इणट्ठे समट्ठे अत्रव्याख्या, तेषांमणीनां तृणानांच भदन्त पूर्वापरदक्षिणोत्तरागतै र्वातै र्मंदंमंदमेजितानां तथा व्येजितानां विशेषतः कंपितानां एतदेव पर्यायशब्देन व्याचष्टे कंपितानामिति तथा चालितानां इतस्ततो विक्षिप्तानां एतदेव पर्यायेणाह स्पंदितानामिति तथा घट्टितानां परस्परं घर्षयुक्तानां कथं घट्टिता इत्याह क्षोभितानां स्वस्थानाच्चालितानां स्वस्थानाच्चालनमपिकुत इत्याह, उदीरितानामुत्प्राबल्येनेरितानां, प्रेरितानां कीदृशः शब्दः प्रज्ञप्तः भगवानाह-गौतम सयथानामकः शिबिकायावा स्पंदमानिकायावा रथस्यवा तत्रशिबिका जंपानविशेषरूपा उपरिच्छादिता कोष्टाकारा तथा दीर्घा जंपान विशेषः पुरुषस्यस्वप्रमाणावकाशदायी स्यंदमानिका अनयोश्चशब्दः पुरुषोत्पाटितयोः क्षुद्रहेमघंटिकादिचलनवशतोवेदितव्यः रथश्चेहरणरथः प्रत्येतव्यः नक्रीडारथः तस्याग्रेतनविशेषणानामसंभवात्, तस्यच फलकवेदिका यस्मिन् काले येपुरुषास्तदपेक्षयाकटिप्रमाणा वसेया तस्यच रथस्य विशेषणान्यभिधत्ते सछत्रस्य सध्वजस्य सघंटाकस्य उभयपार्श्वावलंबिमहाप्रमाणघंटोपेतस्य सपताकस्य सक्षुद्रध्वजस्य सतोरणवरस्य प्रधानतोरणोपेतस्य सनंदिघोषस्य द्वादशविधतूर्यनिनादोपेतस्य द्वादशतूर्योणिच. त्रंभामुकुंदमद्दलकडंबज्झल्लरिझुडुक्क । कंसाला काहलतलिमावंसोसंखोपणवोअबारसमो १ तथा सकिंकिणीकहेमजालपर्यंतपरिक्षिप्तस्य सहकिंकिणीभिः क्षुद्रघंटाभिर्वर्त्ततइति सकिंकिणीकानि यानि हेमजालानि हेममयदामसमूहास्तैः पर्यंतेषुबहिःप्रदेशेषुपरिक्षिप्तोव्याप्तः तस्य तथा हैमवतं हिमवत्पर्वतभावि चित्रं विचित्रमनोहारि तिनिशंतिनिशद्रुमसम्बन्धि कनकनियुक्तं कनकविच्छुरितं कनकपट्टिका संवलित मित्यर्थः तथाविधं दारु काष्टं यस्यतत्तथा

तस्य प्रथमो बहुव्रीहौकः द्वितीयः स्वार्थिकः पूर्वस्यबदीर्घत्वं प्राकृतत्वात् तथा सुष्ठुतिशयेन सम्यक् पिनद्धुमरकमंडलं धूश्चयस्य स सुसंपिनद्धारकमं डलधूस्तस्य तथा कालायसेन लोहेन सुष्ठु अतिशयेन कृतं नेमेर्बाह्यपरिधेर्यन्त्रस्य चारकोपरिफलकचक्रवालस्य कर्मयस्मिन् सकालायससुकृतने मियंत्रकर्मा तस्य आकीर्णागुणैर्व्याप्तायेवराः प्रधानासुरगास्ते सुष्ठु अतिशयेन सम्यक् प्रयुक्तायोजिता यस्मिन् सतथा तस्य बहुव्रीहावपिनिष्टांतस्य प रनिपातः प्राकृतत्वात् तथा सारथिकर्मणिये कुशला नरास्तेषां मध्ये अतिशयेनच्छेकोदक्षः सारथिस्तेनसुष्ठु सम्यक् परिगृहीतस्य तथा शराणांशतं प त्येकं येषुतानि शरशतानि तानि चतानिद्वात्रिंशत्तूणानिच बाणाश्रयाः शरशतद्वात्रिंशत्तूणानितैर्मंडितः किमुक्तं भवति एवंनाम तानि द्वात्रिंशत्शरश त भृतानि तूणानिरथस्य सर्वतः पर्यंतेष्वलंबितानि तस्यरणायोपकल्पितस्यातीवमंडनाय भवंतीति, तथा कंकटः कवचं अवतंसः शिरस्त्राणं ताभ्यां सहवर्तते यस्स तथा तस्य सहचापेन ये शरा यानिच कुंतादीनि प्रहरणानि यानिचखेटकादीन्या वरणानि तै र्भृतः पूर्णस्तथा योधानां युद्धं तन्निमि त्तं सज्जः प्रगुणी भूतोयः सयोधयुद्धसज्जस्ततः पूर्वपदेन कर्मधारयः तस्य इत्थंभूतस्य राजांगणेवा अंतः पुरेवा रम्येवा मणिकुट्टिमतले मणिबद्धभूमि तले अभीक्ष्णं मुहुर्मुहुर्मणिकोट्टिमतलप्रदेशैः राजांगणादिप्रदेशैर्वा अभिघट्टिज्जमाणस्सेति अभिघट्यमानस्य वेगेन गच्छतोयेउदारा मनोज्ञाः कर्णम नोनिर्वृत्तिकराः सर्वतः समंतात् शब्दा अभिनिस्सरंति श्रोतृणामभिमुखं निस्सरंति भवे एयारूवे सिआइतिस्यात्कथंचिद्भवेदेतद्रूप स्तेषां मणीनां तृणा नांच शब्दः भगवानाह गौतम नायमर्थः समर्थः पुनरपिगौतमःप्राह खेजहाणामए वेआलिआए वीणाए उत्तरमंदामुच्छिआए अंकेसुपइट्ठियाए चंदण सारकोणपरिघट्टियाए कुसलणरनारिसुसंपग्गहियाए पढमसकालसमयंसि मंदंमंदं एइयाए वेइयाए चालियाए घट्टियाए फंदियाए खोभियाए उच्चालाम णुणा करणसणनिव्वुइकरा सव्वउ समंता सद्दा अभिनिस्सवंति भवे एयारूवे सियाणो इणट्ठे समट्ठे अत्रव्याख्या सयथानामकः प्रातःसंध्यायांदेवतायाः पुरतोयावादनायोपस्थाप्यते साकिल मंगलपाठिका तालाभावेचवाद्यते इति वितालेतालाभावे भवतीति वैतालिकीतस्या वैतालिक्यावीणाया उत्तरमंदा मुच्छिआए इति मूर्च्छनं मूर्छा सा संजाता अस्या इति मूर्च्छिता उत्तरमंदया उत्तरमंदाभिधया गंधारस्वरान्तर्गतया सप्तम्या मूर्छनया मूर्च्छिता तस्याः अयमाशयः गंधारस्वरस्य सप्तममूर्च्छना भवंति, तथाहि नंदीयखुल्लिमा पूरिमाय चोच्छीयसुद्धगंधारा उत्तरगंधारावित्रहवर्हसापंचमी मुच्छा १ सुद्धुत्तरमा

यामा छट्ठीसानियमसाउवोंधवा उत्तरमंदायतहा हवइसासत्तमी मुच्छा २ अथ किंस्वरूपा मूर्च्छनाः उच्यंते गंधारादिस्वरस्वरूपामोचनेन गायतोऽति मधुरा अन्यान्स्वरविशेषान्यान् कुर्वन् श्रांस्तां श्रोतॄन् मूर्च्छितान् करोति किंतुस्वयमपि मूर्च्छित इव तान् करोति यदिवास्वयमपिसान्तान्मूर्च्छांकरोति यदुक्तं अन्नन्नसरविसोस उप्पायंतस्समुच्छणाभणिया कत्ताविमुच्छिनुइवकुणए मुच्छंवसोवति १ गंधारस्वरान्तर्गतानांच मूर्च्छनानां मध्येसप्तमी उत्तर मंदा मूर्च्छनाकिलातिप्रकर्षप्राप्ता ततस्तदुपादानं तयाच मुख्यवृत्त्या वादयिता मूर्च्छितो भवति परमऽभेदोपचाराद्वीणापि मूर्च्छितेत्युक्ता सापियद्येकेषु प्रतिष्ठितान भवति ततो न मूर्च्छना प्रकर्षंविदधाति, ततआह-अंकेउत्संगे स्त्रियाः पुरुषस्यवा सुप्रतिष्ठिताया स्तथा कुशलेनवादननिपुणेन नरेणनार्यावा सुष्टु अतिशयेन सम्यक् प्रगृहीताया स्तथा चंदनस्यसारो गर्भस्तेन निर्मायितो यः वीणावादनदंडः तेनपरिघट्टितायाः संघट्टितायाः प्रत्यूषकालसमये प्र भातसमये कालश्ववर्णो पिस्यादतआह। कालेति। मंदंमंदं शनैःशनैः एजितायाश्चंदनसारकोणेन मनाक् कंपितायाः स्तथा व्येजितायाः विशेषतः कंपितायाः एतदेव पर्यायेण व्याचष्टे चालितायाः तथाघट्टितायाः ऊर्द्धाधोगच्छता चंदनसारकोणेन गाढतरं वीणादंडेन सह तंत्र्याः स्पष्टाया इत्यर्थः तथास्पन्दिता यानखाग्रेण स्वरविशेषोत्पादनार्थं मीषन्मालितायाः क्षोभिताया मूर्च्छांप्रापिताया ये उदारा मनोहरा मनोज्ञाः कर्णमनोनिर्वृतिकराः सर्वतः समन्ता च्छब्दा अभिनिस्सरंति स्यात्कथंचिद्भवेदेतद्रूप स्तेषां मणीनां तृणानांच शब्दः भगवानाह-गौतमनायमर्थः समर्थः पुनरपिगौतमःप्राह सेजहाणामए किंन राणवा किंपुरिसाणवा महोरगाणवा गंधव्वाणवा भद्दसालवणगयाणवा णंदणवणगयाणवा सोमणसवणगयाणवा पंडगवणवा महाहिमवंतमलयमंदर गि रिगुहसमभागयाणवा एगउ सहियाणं समुहागयाणं संसुपविठाणं सन्निविठाणं पमुइयप क्कीलियाणं गीयरइ गंधव्वहरि सिअसणाणं गज्जंपज्जं कत्थं पयब द्धंपायबद्धं उरिकत्तायं मंदायं पवत्तायं रोइया वसाणं सत्तरससमगणागयं अठारसदोसविप्पमुक्कं अट्ठगुणोववेयं रत्तंतिठाणकर णसुद्धं सकुहरगुंजंत वंसतंतीतलतालल्लयग्गहसुसंपउत्तं महुरंसमंसुललिअं मणोहरमउयरिभिय पयसंचारं सुरईसुणइवरचारुरूवं दिव्वंणट्टसज्जंगेयं पगी यागं भवे एयारूवे सिया गोअमा एवं नूएसिआ अत्रव्याख्या सयथा नामकः किंनराणांवा किंपुरुषाणांवा महोरगाणांवा गंधर्वाणां वा वाशब्दाः सर्वेपिवि कल्पार्थाः एते किंनरादयोरत्नप्रभायाः उपरितनयोजनसहस्रवर्त्तिव्यंतरनिकायाष्टकमध्यगतपञ्चमषट्सप्तमाष्टमनिकायरूपा व्यंतरविशेषाः तेषां क

थंभूतानामित्याह ॥ भद्रशालवनं गतानां वा इत्यादि, तत्र मेरोः समंततो भूमौ भद्रशालवनं तत्र मेखलायां नंदनवनं द्वितीयमेखलायां सौमनसवनं शिरसिचूलिकायाः पार्श्वेषुसर्वतःपंडकवनं तत्रगतानां महाहिमवान् हैमवतक्षेत्रस्योत्तरतः सीमाकारी वर्षधरपर्वतस्तस्य उपलक्षणंचैतत् शेषवर्षधरपर्वतानांमलयपर्वतस्यमंदरगिरेश्च मेरुगिरेर्गुहासमन्वागतानां गुह्यप्राप्तानां वाशब्दाविकल्पार्थाः एतेषु स्थानेषुप्रायः किंनरादयःप्रमुदिता भवंति तत एतेषा मुपादानं एकतःएकस्मिन्स्थाने सहितानां समुदितानां तथा परस्परंसंमुखागतानां संमुखास्थितानां नैकोपिकस्यापिपृष्टंदत्वास्थितइत्यर्थः,पृष्टदानेहर्ष विघातोत्पत्तेः तथासम्यक्परस्पराऽनाबाधया उपविष्टाः समुपविष्टा स्तेषां तथासन्निविष्टानां सम्यक्स्वशरीरानाबाधया नतुविषमसंस्थानेननिविष्टाःस न्निविष्टा स्तेषां तथाप्रमुदितप्रक्रीडितानां प्रमुदिताःहर्षगताःप्रक्रीडिताः क्रीडितुमारब्धवंत स्ततोविशेषणसमासः तेषां तथागीते रतिर्येषान्तेगीतरतयोगन्ध र्वैःकृतंगांधर्वंनाट्यादि तत्र हर्षितमनसःततःपूर्वपदेनविशेषणसमास स्तेषां रागगीत्यादिकं गीतं पदस्वरतालावधानात्मकंगांधर्वमितिभारतादिशास्त्र वचनात, गद्यादिभेदा दष्टधा गेयं तत्रगद्यं यत्रस्वरसंचारेगद्यंगीयते यत्र तुपद्यंवृत्तादियद्गीयतेतत्पद्यं यत्र कथिकादि गीयते तत्कथ्यं पदबद्धं यदेका क्षरादि यथा तेतेइत्यादि पादबद्धंयद्वृत्तादि चतुर्भागमात्रेपादेबद्धं उत्क्षिप्तकं प्रथमंतःसमारभ्यमाणं अत्र ककारात्पूर्वंदीर्घः प्राकृतत्वात् एवमुत्तरत्रापिद्र ष्टव्यं प्रवृत्तकं प्रथमसमारंभादूर्द्धमाक्षेपपूर्वकंप्रवर्त्तमानं तथामंदकंमध्यभागेसकलमूर्छनादिगुणोपेतं मंदंमंदंसंचरत् अथवा मंदमयतेगछतेइति परिघोल नात्मकत्वात् मंदायं रोचितावसानं रोचितं सम्यग्भावितमव सानंयस्यतत् रोचितावसानं शनैःशनैः प्रक्षिप्यमाणस्वरंयस्यगेयस्यावसानंत द्रोचितावसा नमित्यर्थः इहपद्यं पादबद्धं चैकएवभेद :उभयत्रापिवृत्तरूपतानतिक्रमात्, तेनगेयस्याष्टप्रकारताकथनंनविरुद्धमिति तथासप्तस्वरसमन्यागतं सप्तस्वराःष ड्जादयः उक्तंच, सर्जरिसह गंधारे मध्मिे पंचमेसरे । धेवएचेवनेसाए सरासत्तविआहिया १ तेच सप्तस्वराः पुरुषस्य स्त्रियावानाभीतः समुद्भवंति ॥ सप्तसरानाभीउ इति पूर्वमहर्षिवचनात्, तथाअष्टभीरसैःशृंगारादिभिःसम्यक्प्रकर्षेणयुक्तंतथा एकादशालंकाराःपूर्वान्तर्गतस्वराप्रा भृतेसम्यग्भिहितास्ता निचपूर्वाणिसं प्रति व्यवच्छिन्नानि तेभतेभ्यो लेशतो विनिर्गतानि यानि भरतविशाखिलप्रभृतीनि तेभ्यो वेदितव्याः तथा षट्दोषविप्रमुक्तं षड्भिर्दोषै र्विप्रमुक्तं तेचामीषड्दोषाः भीअं १ दुअ २ मुप्पिच्छं ३ उत्तालं ४ च कमसो मुणेयव्वं ५ काकस्सरमं मुणासं ६ जाहो हुंतिगेयस्सस १ अत्रव्याख्या भीतमु

त्रस्तं किमुक्तंभवति यत् उत्त्रस्तेनमनसागीयते त द्भीतपुरुषनिबंधनत्वात्तद्भीतानुवृत्तत्वा द्भीतमुच्यते द्रुतंयत् त्वरितंगीयते त्वरितगानेहि रागतानादिपुष्टि रक्तरत्यक्तिश्च नभवति उप्पिच्छंस्वासससंयुक्तमिति पाठांतरेण रहस्संति ह्रस्वस्वरंलघुशब्दमित्यर्थः उत्तालंउत्प्राबल्येनअतितालं अस्थानतालंवा तालस्तु कंसिकादिस्वरविशेषः काकस्वरं शृक्लाश्रयस्वरं अनुनासं नासिकाविनिर्गतस्वरानुगतमिति तथा अष्टभि र्गुणै रुपेतं अष्टगुणोपेतं तेचाष्टावमीगुणाः पुस्सं रत्तंअलंकियंच वत्तंतहेवअविघुट्ठं महुरंसमंसुललिअं अट्ठगुणाहुंतिगेअस्स १ तत्रयत्स्वरकलाभिःपूर्णंगीयतेतत्पूर्ण१ गेयरागानुरक्तेन यत् गीयते तद्रक्तं २ अन्योन्यस्फुटशुभस्वरविशेषाणां करणाद लंकृतं ३ अक्षरस्वरस्फुटकरणाद्व्यक्तं ४ विक्रोशनमिव यद्विस्वरं नभवति तदविघुष्टं ५ मधुरं मधुरस्वरं कोकिलारुतवत् ६ तालवंशस्वरादिसमनुगतं समं ७ स्वरघोलनाप्रकारेण सुष्ठु अतिशयेन ललतीव यत् सुललितं यदिवा यत्श्रोत्रेन्द्रियस्यशब्द स्पर्शनमतीव सूक्ष्ममुत्पादयति सुकुमारमिव प्रतिभासते तत्सुललितं ८ एतेअष्टौगुणा गेयस्य भवन्त्येतद्विरहितंतु विडंबनामात्रं तदिति इदानी मेतेषामेवाष्टानांगुणानांमध्ये कियतो गुणान् अन्यच्चप्रतिपिपादयिषु राह । रक्तमित्यादि । रक्तं पूर्वोक्तस्वरूपं तथा त्रिस्थानकरणशुद्धं त्रीणिस्थानानि उरः प्रभृतीनि तेषुकरणेनक्रिययाशुद्धंत्रिस्थानकरणशुद्धं तद्यथा उरःशुद्धंकंठशुद्धंशिरोविशुद्धंच तत्रयद्युरसिस्वरोविशाल स्तर्ह्युरोविशुद्धं सएव यदि कंठेवर्त्तत ऽस्फुटितश्च ततःकंठविशुद्धं यदिपुनःशिरसिप्राप्तःसन्नानुनासिको भवति ततःशिरोविशुद्धं अथवा उरःकंठरस्तु श्लेष्मणा अव्याकुलेषुविषुद्धेषुप्रशस्तेषुय द्गीयते तदुरःकंठशिरोविशुद्धत्वात्त्रिस्थानकरणविशुद्धं तथा सकुहरः सच्छिद्रो गुंजन् शब्दायमानो योवंशो यैंचतंत्रीतलतालालयग्रहा स्तैःसह सुष्ठुअतिश येनसंप्रयुक्तमविरुद्धतयाप्रवर्त्तितं किमुक्तंभवति सकुहरेवंशेगुंजति तंत्र्यांच वाद्यमानायां यद्गीतंतंत्रीस्वरेणाविरुद्धंतत् सकुहरगुंजद्गीतंतंत्रीसुसंप्रयुक्तं त था परम्पराहतहस्ततलस्वरानुवर्त्ति यद्गीतंतत्तलंसुसंप्रयुक्तं यत् मुरजवंशिकादीना मातोद्याना माहतानांयोध्वनि र्यश्चनृत्यंत्या नर्त्तक्याः पादोत्क्षेप स्तेन समं तत् तालसुसंप्रयुक्तं तथा शृंगदारुदंतादिमयो योऽङ्गुलिकोशक स्तेनाहताया स्तंत्र्याः स्वरप्रकारो लय स्तमनुसरद्गेयं लयसुसंप्रयुक्तं तथा प्रथमतो वंशतंत्र्यादिभिर्यःस्वरो गृहीतस्तत्समेनस्वरेण गीयमानं ग्रहसुसंप्रयुक्तं तथा मधुरमित्यादि विशेषणत्रयंप्राग्वत्, अतएव मनोहरं । पुनःकथं भूतमित्याह । मृदुकं मृदुना स्वरेण युक्तं नऋिष्टुरेण तथा यत्रस्वरोऽक्षरेषुघोलनास्वरविशेषेषु च संचरन् रागोऽतीवप्रतिभासते सपदसंचारो रिभितमु

च्यते मृदुरिभितपदेषु गेयनिबद्धेषुसंचारो यत्रगेयेतत् मृदुरिभितपदसंचारं तथा सुष्ठुशोभना रतिः श्रोतृणां यस्मिन् तत्सुरति सुष्ठुशोभना नति रवनामोऽवसाने यस्मिन् तत्सुनति पर्यंतेमंद्रस्वरस्यविधानात् तथा वरंप्रधानं विषिष्ट चंगिमोपेतं रूपंस्वरूपंयस्य तत्तथा। कुतइत्याह। दिव्यंदेवसंबधि यतः नाट्यनृत्यविधौ सज्जं नाट्यसज्जं गीतवाद्ये तथाविधेहि नाट्यविधिरपिसुमनोहरःस्यादिति, उक्तस्वरूपंगेयंगीतानांगातुमारब्धवतां यादृशःशब्दोऽति मनोहरोभवति स्या त्कथंचिद्भवेदेतद्रूप स्तेषां मणीनां तृणानांचशब्दः दृष्टांतस्यसर्वसाम्याभावात् स्यादितिपदोपादानं। एवमुक्ते भगवानाह- ॥ गौ तमस्यादेवंभूतःशब्दइति। अथपुष्करिणीसूत्रं यथा तत्थणं वणसंडस्स तत्थतत्थ देसे तहिंतहिं बहूइंतं खुड्डाखुड्डियाइं वावीइं पुष्करिणीइं दीहियाइं गुंजालियाइं सराइं सरपंतीइं सरीपंतीइं बिलंपतीइं अच्छाइं सल्लाइं रययामयकूलाइं समतीराइं वयरामयपासाणाइं तवणिज्जतलाइं सुवण्णसुद्धर ययवालुयाओ वेरुलियमणिफालियपडलपच्चोअडाओ सुओयरेसुहोत्ताराइं णाणामणितित्थसुबद्धाइं चाउक्कोणाओ अणुपुव्वसुजायवप्पगंभीरसीयलजलाइं संछन्नपत्तभिसमुणालाइं बहुउप्पलकुमुयणलिणसुभगसोगंधियपुंडरीयमहापुंडरीयसयपत्तसहस्सपत्तफुल्लकेसरोवचियाइं छप्पयपरिभुज्जमाणकमलाइं अच्छविमलसलिलपुण्णाइं परिहत्थभमंतमच्छकच्छभअणेगसउणिमिहुणिपविअरियाइं पत्तेयं पत्तेयं पउमवरवेइयापरिरिक्खित्ताओ पत्तेयंपत्तेयं वणसंडपरिरिक्खित्ताइं अप्पेगइयाओ आसवोदगाइंअप्पेगइयाइं वारुणोदगाओ अप्पेगइआइं खोदोदगाओअप्पेगइयाओ अमयरसरसोदगाओ अप्पेगइयाओ उदगरसेणंपसत्ताओ पासादीयाओ ४ अत्रव्याख्या तस्येत्यादिप्राग्वत् बह्व्यः नुद्दा अखातसरस्यस्ताएव लघ्व्यः नुल्लिका वाप्यश्चतुस्राकाराः पुष्क रिण्योवृत्ता काराः दीर्घिकाकासारण्यः ताएव वक्रा गुंजालिकाः बहूनि केवलकेवलानि पुष्पावकीर्णकानि सरांसि सूत्रेस्त्रीत्वं प्राकृतत्वात् बहूनिसरांसिएकपंक्त्या व्यवस्थितानि सरःपंक्तिः ताबह्व्यः सरःपंक्तयः तथायेषु सरस्सु पंक्त्याव्यवस्थितेषु एकस्मात्सरसोऽन्यस्मिन्तस्मात्तदन्यस्मैवंसंचारकपाटकेनोदकंसंचरतिसास रःपंक्ति स्ताबह्व्यः सरा सरः पंक्तयः विलानीवबिलानिकूपा स्तेषां पंक्तयोबिलपंक्तयः एताश्च सर्वाअपि कथंभूताइत्याह अच्छाः स्फटिकवद्बहिर्निर्मलप्रदेशाःश्ल क्ष्णाःश्लक्ष्णपुद्गलनिष्पादितबहिःप्रदेशाः. रजतमयंरूप्यमयंकूलंयासान्तास्तथासमंनगर्त्तासद्भावतोविषमंतीरंतीरवर्त्तिजलापूरितंस्थानंयासांतास्समतीराःतथा वज्रमयाःपाषाणाः यासांता स्तथा तथातपनीयंहेमविशेषस्तन्मयंतलंयासांता स्तथातथासुवण्णसुद्धरययवालुयाओइति सुवर्णंपीतंहेमकुम्भंरूप्यविशेषःरजतं

प्रतीतं तन्मय्यो वालुकायासुताः सुवर्ण शुभ्ररजतवालुकाः तथा वैडूर्यमणिफलिहपंडलपद्मोपडाओइति वैडूर्यमणिमयानि स्फाटिकपटलमयानिस्फाटिकरजतबद्धिपाटलमयानि प्रत्यवतटानि तटसमीपवर्त्यभ्यन्तरप्रदेशा यासांता स्तथा तथा सुखेनावतारोजलमध्ये प्रवेशनं यासुताः स्ववतारा स्तथासुखेनोत्तारो जलाद्बहिर्विनिर्गमनंयासुताः सुखोत्तारातःपूर्वपदेन विशेषणसमासः तथा नानामणिभिः सुबद्धानि तीर्थानि यासांतास्तथा अत्रबहुव्रीहावपिक्तांतस्यपर निपातोभार्योदिदर्शनात् प्रा कृतशैलीवशाद्वा चाउक्कोणाओइति चत्वारः कोणायासांताः तथा दीर्घत्वंचअतःसमृद्ध्यादौवाइतिसूत्रेण प्राकृतलक्षणवशात् एतच्च विशेषणं वापी कूपांश्चप्रतिद्रष्टव्यं, तेषामेवचतुःकोणत्वसंभवात् नशेषाणां । आनुपूर्व्येणक्रमेण नीचैर्नीचैस्तरभावरूपेण सुष्टुअतिवेशनयोजातोवप्रः केदारोजलस्थानंत त्रगंभीरमलब्धतलं शीतलंजलंयासुताः आनुपूर्व्यसुजातवप्रगंभीरशीतलजला स्तथा तथा संछन्नानिजालेनांतरितानि पत्रबिसमृणाला नियासुताः तथा बहुबिसमृणालसाहचर्यात्पत्राणिपद्मिनीपत्राणिद्रष्टव्यानि, बिशानिकंदाः मृणालानि पद्मनालानि तथा बहूनामुत्पलकुमुदनलिनसुभगसौगंधिकपुंडरीकमहापौंडरीकशतपत्रसहस्रपत्राणां फुल्लानां विकस्वराणां केशरैःकिंजल्कैः उपचिता भृताः विशेषणस्यविवक्षानिपातः प्राकृतत्वात् तथाषट्पदैः भ्रमरैःपरिभुज्यमानानिकमलानि उपलक्षणमेतत् कुमुदादीनि यासुताः तथा अच्छेन स्वरूपतः स्फटिकवत् शुद्धेन निर्मलेन आगंतुकमलरहितेन सलिलेन पूर्णाः तथा पडिहत्था अतिरेकिता अतिप्रभूताइत्यर्थः देशीशब्दोयं पडिहत्थसद्दुमायं अइरेइयंचजाणआइरुंओतिवचनात् उदाहरणं चात्र घणपडिहत्थं गयणं सराइं नवसलिलसुद्दुमायाइं ॥ अ हिरेइयं महउणचिंताए मणं तुहं विरहे इति, भ्रमंतो मत्स्यकच्छपाः यत्र ताःपडिहत्यभ्रमन्मत्स्यकच्छपाः अनेकैः शकुनिमिथुनकैः प्रविचरिता इतस्ततो गमनेन सर्वतो व्याप्ताः ततःपूर्वपदेन विशेषणसमासः एतावाप्यादयः सरस्सरपंक्तिपर्यवसाना प्रत्येकंइति एकंएकंप्रतिप्रत्येक मत्राभिमुख्येप्रतिशब्दो नवीप्सा विवक्षा याःपद्मा इत्यत्रैकशब्दस्य द्विर्वचनमिति पद्मवरवेदिकाय परिक्षिप्ताःप्रत्येकं प्रत्येकंवनषंडपरिक्षिप्ताश्च अपिर्बाढार्थे बाढमेककाः काश्चन वाप्यादय आसवमिव चंद्रहासादि परमासवमिवउदकं यासांताः तथा अप्येकिकाः वारुणस्येववारुणसमुद्रस्येव उदकं यासांताः अप्येकिकाःक्षीरमिवोदकं यासांताः अप्येकिकाः घृतमिवोदकं यासांताः अप्येकिकाः क्षोदइव इक्षुरसइवो दकं यासांताः अप्येकिकाः अमृतरससमरसं उदकं यासांताः अमृतरससमरसरसोदकाः अप्येकिकाः उदकेन स्वाभाविकेन प्रसन्नाः पासाईयाइत्यादि प्राग्व

त् । तासिणं खुड्डाणं खुड्डियाणं वावीणं जाव बिलपंतीणं पत्तेयं पत्तेयं चउद्दिसिं चत्तारि सोवाणपडिरूवगा पण्णत्ता तेसिणं तिसो वाणपडिरूवगाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते तंजहा वइरामया णेमा रिट्ठामया पइट्ठाणा वेरुलियामया खंभा सुवण्णरूप्पमया फलगा वइरामया संधी लोहिअरक्खमईओसूइ ओ णाणामणिमया अवलंबणा अवलंबणबाहाओ पासाईया ४ इति । अत्रव्याख्या तासां क्षुद्राणां, क्षुद्रिकाणां यावद्बिलपंक्तीनां प्रत्येकंप्रत्येकं चतसृणां दिशां समाहारश्चतुर्दिक् तस्मिंश्चतुर्दिशि चत्वारि एकैकस्यां दिशि एकैकभावात् त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि तथा प्रतिविशिष्टं रूपं येषांतानि प्रतिरूपकाणि त्रयाणांसोपानानांसमाहार स्त्रिसोपानं त्रिसोपानानि च तानि प्रतिरूपकाणिचेति विशेषणसमासः विशेषणस्यपरनिपातः प्राकृतत्वात् तानिप्रज्ञप्तानि तेषांच त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां मयंव ह्यमाण एतद्रूपो वर्णकनिवेशःप्रज्ञप्त स्तद्यथा वज्ररत्नमयानेमा भूमेरूर्द्धंनिःक्रामंतःप्रदेशाः रिष्टरत्नमयानिप्रतिष्ठानानि त्रिसोपानमूलपादाः वैदूर्यमयास्तंभाः सुवर्णरूप्यमयानि फलकानि त्रिसोपानांगभूतानि वज्ररत्नमयापूरिताःसंधयः फलकद्वयापांतरालप्रदेशाः लोहितात्तमय्यःसूचयः फलकद्वयसंबंधविघटनाभावहेतुपादुकास्थानीयाः नानामणिमया अवलंब्यतेइति अवलंबना अवतरतामुत्तरतां वालंबनहेतुभूताः अवलंबनबाहातो विनिर्गताः केचिदवयवाः अवलंबनबाहाअपि नानामणिमय्यः अवलंबानबाहानामुभयोःपार्श्वयोः अवलंबनाअयनूताभित्तयः पासाईयाओ ४ इत्यादि पदचतुष्टयं प्राग्वत् तेसिणं तिसो वाणपडिरूवगाणं पुरओ पत्तेयंपत्तेयं तोरणा पण्णत्ता तेसिणं तोरणाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते तेणं तोरणा णाणामणिमया णाणामणिमएसु खंभेसु उवनिविट्ठसंनिविट्ठा विविहसुत्तंतरोविया विविहतारारूवो वचिया ईहामिगउसभतुरगणरमगरविहगवालगकिंनररुरुसरभचमरकुंजरवणलयपउमलयभत्तिचित्ता खंभुग्गयवरवइरवेइयापरिगया भिरामा विज्जाहरजमलजुअलजंतजुत्ता विवअच्चीसहस्समालणीया रूवगसहस्सकलियाभिसमाणा भिब्भिसमाणाचरकुल्लो अणलेसा सुहफासायसस्सिरीयरूवा पासाईया ४ इतिअत्रव्याख्या , तेसिणमित्यादि तेषां त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां पुरतः प्रत्येकं प्रत्येकंतोरणानि प्रज्ञप्तानि तेषां तोरणाना मयमेतद्रूपो वर्णावासो वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः तद्यथा तेणं तोरणाइत्यादि तानि तोरणानि नानामणिमयानि नानामणिमयेषु स्तंभेषु उपविष्टानि सामीप्येनस्थितानि तानिच कदाचिच्चलानि अथवा ऽपदपतितानिश्चंक्येरन् ततआह सम्यग्निश्चलतया ऽपदपरिहारेणच निविष्टानि ततोविशेषणसमासः

विविधा नानाविच्छित्तिकलिता मुक्ताःमुक्ताफलानि अंतराशब्दोगृहीतवीप्सीषि वीप्सांगमयति अंतराअंतराओति आइति आरोपिता यत्र तानि तथा विविधै स्तारारूपै स्तारिकारूपै रुवचित्तानि तोरणेषु हि शोभार्थंहितारकानिबध्यंते इतिप्रतीतं लोकेपि ईहामृगा वृकाःऋषभा वृषभाः व्याला भुजगाः रुरवो मृगविशेषाः शरभा अष्टापदाः चमरा आटव्यागावः वनलताअशोकलताद्याः पद्मलताः पद्मिन्यः शेषाः प्रतीताः एतासां भक्त्या विच्छित्त्या चित्र मालेखो येषु तानि तथा स्तंभोद्गतया स्तंभोपरि वर्त्तिन्या वज्ररत्नमय्या वेदिकया परिगतानि परिकरितानि संति यानि अतिरमणीयानि तथा विद्याधरयो र्विशिष्टशक्तिमत्पुरुषविशेषयो र्यमलं समश्रेणीकं युगलं द्वंद्वं ते नैव यंत्रेण संचरिष्णु पुरुषप्रतिमाद्वयरूपेण युक्तानि आर्षत्वाच्चैवंविधसमासः तथा अर्च्चिषां मणिरत्नप्रभाणां सहस्रैर्मालिनीयानि रूपकसहस्रकलितानिस्पष्टं भिसमाणाइति दीप्यमानानि भिब्भिसमाणा इति अत्यर्थं दीप्यमानानि तथा चक्षुःकर्तृलोकने अवलोकनेलिप्यतीव दर्शनीयत्वातिशयतः श्लिष्यतीव यत्र तानि तथा सुहफासाइति शुभस्पर्शानि सश्रीकानि सशोभाकानि रूपाणि यत्र तानि सश्रीकरूपाणि पासाईयाइत्यादि विशेषणचतुष्टयं प्राग्वत् तेसिणं तोरणाणं उप्पिंअट्ठमंगलगा पण्णत्ता सोच्छिय १ सिरिवच्छ २ णंदि यावत्त ३ वद्धमाणग ४ भद्दासण ५ कलस ६ मच्छ ७ दप्पण ८ सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा अत्रव्याख्या, तेषां तोरणानामुपरीत्यादिसुगमं नवरं जाव पडिरूवा इति यावत्करणात् घटा मठा नीरया इत्यादिग्रहः तेसिणं तोरणाणं उवरि किण्हचामरद्धया णीलचामरद्धया लोहियचामरद्धया हालिद्दचामरद्धया शुक्लचामरद्धया अच्छा सण्हा रुप्पपट्टा वइरदंडा जलयामलगंधिया सुरम्मा पासाईया इति, तेषां तोरणानामुपरि बहवः कृष्णचामरयुक्ताः ध्वजा :कृष्णचामरध्वजाः एवं बहवो नीललोहितहारिद्रशुक्लचामरयुक्ताःध्वजाः वाच्याः कथंभूता एते सर्वे पीत्याह अच्छा सण्हाइति स्पष्टं रूप्यमयो वज्रमयस्य दंडस्योपरिपट्टो येषांते तथा वज्रो वज्रमयोदंडो रूप्यपट्टमध्यवर्त्तीयेषांते तथा जलजानामिव पद्मानामिवामलो नतुकुद्रव्यगंधस्निग्धो योगंधः सविद्यते येषांते जलजामलगंधिकाः अतोऽनेकस्वरादितीकप्रत्ययःअतएव सुरम्याःपासादीयाइत्यादि प्राग्वत् तेसिणंतोरणेणं उप्पिं बहवे छत्ताइं छत्तापडागाइं पडागा घंटाजुअला चामरजुअला उप्पलहत्थगा पउमहत्थगा जाव सहस्सपत्तहत्थगा सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा तेषां तोरणाना मुपरि बहूनि छत्रातिछत्राणि छत्रालोकप्रसिद्धा देकसंख्याकादतिशायीनि द्विसंख्यानि त्रिसंख्यानि वा छत्रातिछत्राणि बह्व्यः पताकाश्चे

ऽतिशायिन्यो दीर्घत्वेन विस्तरेणच पताकाः पताकातिपताकाः बहूनि घंटायुगलानि बहूनि चामरयुगलानि बहव उत्पलहस्तकाः उत्पलाख्यजलज कुसुमसमूह विशेषाः एवं पद्महस्तकाः बहवो नलिनहस्तकाः बहवः सुभगहस्तकाः बहवः सौगंधिकहस्तकाः बहवः पुंडरीकहस्तकाः बहवः शतपत्र हस्तकाः बहवःसहस्रपत्रहस्तकाः उत्पलादीनां व्याख्यानं प्राग्वत्, एतेच छत्रातिछत्रादयः सर्वेपि सर्वरत्नमया जाव पडिरूवा इति, यावत्करणात् अच्छा सण्हा लण्हा इत्यादि विशेषण कदंबकपरिग्रहः॥ अथ पर्वतकसूत्रं। यथा तासिणं खुड्डियाणं वावीणं जाव विलपंतियाणं तत्थतत्थ देसे तहिंतहिं बहवे उप्पायपव्वया नियइपव्वया जगईपव्वया दारुपव्वयगा दगमंडवगा दगमंचगा दगमालगा दगपासाया उसडा खुड्डा अंदोलगा पक्खंदोलगा सव्व रयणामया अच्छा जाव पडिरूवगा। अत्रव्याख्या। तासांक्षुल्लिकानां वापीनां यावद्विलपंक्तीनां। अत्र यावत् करणात् पुष्करिण्यादिग्रहः अपान्तरालेषु तत्रतत्रदेशे तहिंतहिं इति तस्यैव देशस्य तत्रतत्रैकदेशे बहव उत्पातपर्वताः यत्रागत्य बहवो व्यंतरदेवा देव्यश्च विचित्रक्रीडानिमित्तं वैक्रियशरीरमा चरयंति नियत्या नैयत्येन पर्वताः, क्वचिन्नियय पव्वयाइतिपाठः तत्र नियताः सदाभोग्यत्वेना वस्थिताः पर्वताः यत्र व्यंतरदेवदेव्यो भवधारिणीयेन वैक्रियशरीरेण प्रायः सदा रमंते इतिभावः। जगतीपर्वताः पर्वतविशेषाः दारुपर्वतका दारुनिर्मापिता इव पर्वतकाः दकमंडपकाः स्फटिकमंडपकाः एवंदकमंचकाः ककमालकाः दकप्रासादाः, एतेच दकमंडपकादयः केचित् उत्सृता उच्चा इत्यर्थः। केचित् क्षुल्ला लघवः क्वचित् खुड्डखुड्डगा इतिपाठः। क्षुल्लक्षुल्लका अतिलघवः आयताश्च तथा अंदोलकाः पद्मयंदोलकाश्च तत्र यत्रागत्य मनुष्या आत्मानमान्दोलयंतीति अंदोलका इति लोके प्रसिद्धाः,, यत्र तुपक्षिण आगत्यात्मान मांदोलयंति तेपद्मयंदोलकाः तेचांदोलकाः पद्मयंदोलकाश्च तस्मिन् वनषंडे तत्रतत्र प्रदेशे वानमंतरदेवदेवीक्रीडायोग्या बहवः संति, तेचोत्पातपर्वताः तेचोत्पातपर्वतादयः कथंभूता इत्याह। सर्वरत्नमया अच्छा इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत्। तेसुणं उप्पायपव्वएसु जाव पक्खंदोलएसु बहूइं हंसासणाइं कोंचासणाइं गरुलासणाइं उन्नयासणाइं पणयासणाइं दीहासणाइं भद्दासणाइं पक्खासणाइं मगरासणाइं पउमासणाइं सीहासणाइं दिसासोवत्थियासणाइं सव्वरयणामयाइं अच्छाइं जाव पडिरूवा इति। अत्रव्याख्या। तेषुउत्पातपर्वतेषु यावत्पद्मयंदोलकेषु अत्र यावत्करणात् नियत पर्वतादिपरिग्रहः, बहूनि हंसासनानि तत्र येषा मासनानामधोभागे हंसाव्यवस्थिताः, यथा सिंहासनानि हंसासनानि एवं क्रौं-

वासनानि गरुडासनानि भाव्यानि उन्नतासनानि अत्युच्चासनानि, प्रणतासनानि निम्नासनानि दीर्घासनानि शय्यारूपाणि भद्रासनानि येषामधोभागे पीठिकाबंधः, पद्मासनानि येषा मधोभागेनानारूपाः पक्षिणः एवं मकरासनानि सिंहासनानिच भावनीयानि पद्मासनानि पद्मा काराणि आसनानि दिक्सौवस्तिकासनानि येषा मधोभागे दिक्सौवस्तिका दिक्प्रधानाः स्वस्तिकाः आलिखिताः संति । अत्र यथाक्रममासनानां संग्राहिका संग्रहिणी। गाथा । हंसे कोंचे गरुले उण्णय पणए यदीह भद्दे य । पक्खेमयरे पउमे सीहदिसासो अधारसाम १ एतानि सर्वाण्यपि कथंभूतानी त्याह सव्वरयणामयाइं इत्यादि प्राग्वत् ॥ अथ गृहकसूत्रं यथा । तस्सणं वणसंडस्स तत्थतत्थदेसे तहिंतहिं बहवे आलिघरगा मालिघरगा कयलीघरगा अच्छणघरगा पेच्छणघरगा मज्जणघरगा पसाहणघरगा गब्भघरगा मोहणघरगा सालघरगा जालघरगा कुसुमघरगा चित्तघरगा गंधव्वघरगा आयंसघरगा सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा इति । अत्र व्याख्या । तस्यवनषंडस्य मध्ये तत्रतत्र प्रदेशे तस्यैव प्रदेशस्य तत्र तत्र एकदेशे बहूनि आलिगृहकाणि आलिर्वनस्पतिविशेष स्तन्मयानि गृहकाणि आलि गृहकाणि मालिरपि वनस्पति विशेषः तन्मयानि गृहकाणि कदलीगृहकाणि लतागृहकाणि च प्रतीतानि । अच्छण घरगा इत्ति, अवस्थानगृहकाणि येषु यदा तदावागत्य बहवः सुखसिकाया अवतिष्टंते प्रेक्षणकगृहकाणि प्रेक्षणकानि विदधति निरीक्ष्यंतेच मज्जनगृहकाणि यत्रागत्य स्वेच्छया मज्जनं कुर्वंति प्रसाधन गृहकाणि यत्रागत्य स्वंपरंच मंडयंति गर्भगृहकाणि गर्भगृहाकाराणि मोहनगृहकाणि मोहनं मैथुनसेवा तत्प्रधानानि गृहकाणि वासभवनानीतिभावः, शालागृहकाणि जाल पट्टशाला प्रधानानि गृहकाणि जालगृहकाणि जालयुक्तानि गृहकाणि, कुसुमगृहकाणि कुसुमप्रकारोपचितानि गृहकाणि चित्रगृहकानि चित्रप्रधानानि गृहकाणि । गंधर्वगृहकाणि गीतनृत्याभ्यासयोग्यानि गृहकाणि । आदर्शगृहकाणि आदर्शमयानीव गृहकाणि । अत्र सूत्रे सर्वत्रककारः स्वार्थिकोवसेयः, एतानि कथंभूतानीत्याह । सव्वरयणामयाइं इत्यादि प्रग्वत् । तेसुणं आलिघरेसु जाव आयंसघरेसु बहूइं हंसासणाइं जाव दिसासोवत्थियासणाइं सव्वरयणामयाइं जावपडिरूवाइं इतिगतार्थं ॥ अथ मंडपकसूत्रं यथा ॥ तस्सणं वणसंडस्स तत्थ तत्थदेसे तहिंतहिं बहवे जाइमंडवगा जूहियामंडवगा मल्लियामंडवगा णोमालिया मंडवगा वासंतीमंडवगा दधिवासुयामंडवगा सूरिल्लिमंडवगा तंबोलीमंडवगा णागलयामंडवगा अतिमुत्तयमंडवगा आफोआमंडवगा मालुआमंड-

वगा सव्वरयणामया जाव णिच्चं कुसुमिया जावपडिरूवा ॥ अत्रव्याख्या ॥ तस्येत्यादि पदयोजना सुगमा । जातिर्मालती तन्मया मंडपकाः जातिमंडपकाः, एवं उत्तरत्रापि पदयोजना कार्या । यूथिका प्रतीता । मल्लिका विचकिलः । वनमालिकावासंती रूपंष्टे । एते च तुक्रप्रधाना वनस्पतयः, दधिवासुकानाम वनस्पति विशेषः सूरिल्लि रपिसएव तंबूली नागवल्ली नागो द्रुमविशेषः सएवलता नागलता इहयस्य तिर्यक् तथाविधाशाखावा प्रसृता सालतेत्यभिधीयते ,, अतिमुक्तकः पुष्पप्रधान वनस्पतिः अप्फोआ वनस्पतिविशेषः मालुका एकास्थिकफला वृक्षविशेषा स्तद्युक्त मंडपका मालुकामंडपका । एतेच कथंभूता इत्याह सव्वरयणामया इत्यादि प्राग्वत् । तेसुणं जाइमंडवगेसु जाव मालूआ मंडवगेसु बहवे पुढवीशिलावट्टगा पण्णत्ता ? अप्पेगइया हंसासणसंठिआ अप्पेगइया क्रौंचासणसंठिआ अप्पेगइया गरुडासण संठिया अप्पेगइया उण्णयासणसंठिया अप्पेगइया पणयासणसंठिया अप्पेगइया दीहासणसंठिया अप्पेगइया भद्दासणसंठिया अप्पेगइया पक्खासण संठिया अप्पेगइया मगरासणसंठिया अप्पेगइया पउमासणसंठिया अप्पेगइया सीहासणसंठिया अप्पेगइया दिसासोवत्थियासणसंठिया अण्णे बहवे वरसयणासणविसिठसंठाणसंठिया पण्णत्ता ? समणाउ सो आईसगरू अबूरणवणीयरूलफा समऊआ सव्वरयणामया आच्छा जाव पडिरूवा । अत्रव्याख्या । तेषु जातिमंडपकेषु यावत् मालुका मंडपकेषु यावत्करणात् यूथिका मंडपकादि परिग्रहः, बहवः शिलापट्टकाः प्रज्ञप्ताः । तद्यथा-अपिर्बाढार्थे एकके शिलापट्टका, हंसासनवत् संस्थितं भावेक्तप्रत्ययविधानात् संस्थानं येषांते तथा । एवं क्रौंचासन संस्थितादिविशिष्टमपि वाच्यं । अन्येच बहवः शिलापट्टकाः यानिविशिष्टचिक्कानि विशिष्टनामानिचवराणि प्रधानानि शयनानि आसनानि च तद्वत् संस्थिता वरशयनासनविशिष्टसंस्थान संस्थिताः । क्वचित् मांसलसुघट्टविसिठसंठाठणसंठिया इतिपाठः । तत्रान्येच बहवः शिलापट्टकाः मांसला इव मांसला अकठिना इत्यर्थः सुघृष्टा इव सुघृष्टा अतिशयेन मसृणा इतिभावः । विशिष्टसंस्थान संस्थिताश्च प्रज्ञप्ताः ? हेश्रमण ? हेआयुष्मन् ? आईसगेत्यादि सुगमिति ॥ अथ प्रस्तुतसूत्र मनुश्रियते तत्थणमिति ॥ अत्रव्याख्या ॥ तत्रैतेषु उत्पात पर्वतादि गत हंसासनादिषु यावन्नाना रूपसंस्थान संस्थित पृथिवी शिलापट्टकेषु णमितिपूर्ववत् । बहवो वनानामन्तरेषुभवाः पृषोदरादित्वान्मागमेवानमंतरादेवा देव्यश्च यथा सुखमासते आश्रयंतिवा श्रयणीयं स्तंभादि, शेरते दीर्घकाय प्रसारणेन वर्त्तते नतु निद्रां कुर्वंति । तेषां देवयोनिकतया निद्राया अभावात् ।

॥ टीका ॥

अत्रोपलक्षणात् चिट्ठंतीत्यादिकउपांगे जीवाभिगमोक्तोलिखितोस्ति, तिष्टंति ऊर्द्धस्थानेन वर्त्तंते, निषीदंति उपविशंति। तुअट्टंतितिर्यग्वर्त्तनं कुर्वंति वामपार्श्वतः परावृत्य दक्षिण पार्श्वेनावतिष्टंते। दक्षिण पार्श्वतो वा परावृत्य वामपार्श्वेनाव तिष्टंते इति। रमंते रतिमाबध्नंति तथा ललंति मन ईप्सितं यथा भवति तथा वर्त्तंत इतिभावः। तथा क्रीडंति यथा सुख मितस्ततोगमन विनोदेन गीतनृत्यादिविनोदेन वा ऽवतिष्टंते। तथा मोहंति मैथुन सेवां कुर्वंति। इत्येवं पुरापोराणाणं मित्यादि, पुरा पूर्वं प्राग्भवे इतिभावः। कृतानां कर्मणा मितियोगः। अतएव पौराणानां सुचीर्णानां सुचरितानां इह सुचरित जनितं कर्मोपिकार्ये कारणोपचारात् सुचरित मिति विवक्षितं। ततोयंभावार्थः विशिष्ट तथाविध धर्मानुष्ठान विषया ऽप्रमादकरणक्षांत्याहि सुचरितानामिति। तथा सुपरा क्रांतानां अत्रापि कार्ये कारणोपचारात् सुपरा क्रांत जनितानि सुपरा क्रांतानि इत्युक्तं भवति। सकल सत्वमैत्री सत्यभा शुभानां शुभफलानां, इह किंचिद शुभफल मपि इन्द्रिय मति विपर्यासात् शुभफलमाभाति तत स्तात्विक शुभफल प्रतिप-

॥ मूल ॥

तत्थणं बहवे वाणमंतरा देवा देवीउय आसयंति सयंति चिट्ठंति णिसिअंति तुअट्टंति रमंति ललंति कीलंति मोहंति पुरापोराणाणं सुपरिक्कंताणं सुभाणं कल्लाणाणं कडाणं कम्माणं

अनु०

तत्र बहवो वानवान्तरा देवा देव्यश्च आश्रयन्ति शेरते तिष्टन्ति निषीदन्ति तुअट्टन्ति (तिर्यग्वर्तनंकुर्वन्तीत्यर्थः)
रमन्ते-ललन्ति क्रिडन्ति मोहन्ति पुरापोराणानाम् सुपराक्रान्तानाम्। शुभानाम् कल्याणानाम् कृतानाम् कर्मणाम्

॥ भाषा ॥

तत्थ० तिहां सम रमणीक भूमी भाग ने विषें॥ बाण० बाण विन्तर देवता अनें देवी आ० आश्रयछे। स० सूइ छे। चि० उभा रह्या छे। णि० बैंसेंछे। तु० पासोपालटे छे। र० रमें छ इ। ल० मनइच्छाइं वर्त्तै छें। की० क्रीडा विनोद करें छे। मो० मैथुन सेवा करें छें। पू० पूर्वे पूर्वे भवें भला। सु० भली परें आक्रस्या कस्यां एहवा। सु० सुभकारीआ। क० कल्याणकारीआ। क० कीधा एहवा कर्म, पुण्यरूप क० सुभ कर्म ते हनों।

त्यर्थमस्यैव पर्याय माह । कल्याणानां तत्ववृत्या तथाविध विशिष्ट फलदायिनां,, अथवा कल्याणाना मनर्थोपशमकारिणां कल्याणं कल्याणरूपं फलविपाकं पद्मणुभवमाणा प्रत्येकमनुभवंतो विहरंति । आसते तदेवं पद्मवर वेदिकाया बहिस्थित वनषंड वक्तव्यतोक्ता ॥ संप्रतितस्या एवा वाक्स्थित वनषंड वक्तव्यतामभिधित्सु राह । तीसेणं जगईए इत्यादि । तस्या जगत्या उपरि पद्मवर वेदिकाया अंतर्मध्ये यः प्रदेशः एतस्मिन् महानेको वन खंडः प्रज्ञप्तः ? देशोने द्वेयोजने विष्कंभेन वेदिका पद्म वर वेदिका तस्याः समकस्तुल्यः परिक्षेपेण । अयंभावः । पद्म वर वेदिकाया यावान् अस्यापि, अत्र पद्म वर वेदिका बहिः प्रदेशात् अन्तः पंचधनुः शतागमनेयत्परिक्षेपन्यूनत्वं तन्न विवक्षित मल्पत्वादिति । किल्लेत्ति कृष्णोयावदिति पदेन च बहिर्वनषंडवद् विशेषेण वनखंड वर्णकोग्राह्यः । नवरं तृणविहीनो ज्ञातव्यः । अत्र तृणजन्य शब्दोपि तृणशब्देनाभिधीयते उपचारादत स्तृण

॥ मूल ॥

कल्लाणं फलवित्तिविसिसे पच्चणुब्भवमाणा विहरंति तीसेणं जगईए उप्पिं अंतो पउमवरवेईआए एत्थणं एगे महं वणसंडे पन्नत्ते ? देसूणाइं दोजोअणाइं विक्कं भेणं वेइयासमए परिक्खेवेणं किण्हे जाव तणविहूणो णेअव्वो, जंबुद्दीवस्सणं

अनु०

कल्याणं फलवित्तिविशेषम् प्रत्येकमनुभवन्तो विहरन्ति, तस्या जगत्या उपर्यन्तः पद्मवरवेदिकायाः अत्र एकोमहान् वनखण्डःप्रज्ञप्तः ? देशान द्वेयोजने विष्कम्भेन, वेदिकासमः, परिक्षेपेण कृष्णो यावत् (अनेनच बहिर्वन खण्डव दविशेषेण वनखण्डवर्णको ग्राह्यः) तृणविहिनो नेतव्यः, जम्बूद्वीपस्य

॥ भाषा ॥

कल्याण कारी फल विपाक वि० वृति विशेषें ते प्रते प० प्रतेकइं भोगवतां वि० विचरइंछइं ती० ते जगतीनइं उ० उपरइं अ० पद्मवरवेदिका न माहले पासइं ए० इहां एक मोटो व० वनषंड वृक्ष समूह प० कह्यो तीर्थं करइं ? दे० काइंकऊणां दो० बें योजन वि० पीहुलपणइं बे० पद्मवरवेदिका सरीषो प० परिधिपणे कि० कालोइंवर्ण यावत् तृणविना जांणवा इहां तृण नही हवें ॥ जम्बूद्वीपना द्वार संख्या कहें छइं ॥ जं० जम्बूद्वीप-

शष्ट विहीनो ज्ञातव्यः । उपलक्षणत्वादस्य मणिशष्ट विहीनोपि पद्म वर वेदिकांतरिततया तथाविध वाता भावतो मणीनां तृणानांवा चलनेन परस्परं संघर्षाभावात् शष्टाभावः,, उपपन्न श्चायमर्थः जीवाभिगम सूत्र वृत्योस्तथैव दर्शनादिति ॥ संप्रति जंबूद्वीपस्य द्वारसंख्या प्ररूपणार्थं माह । जंबुद्दीवस्स ण मित्यादि ॥ अत्र सूत्रे प्रश्न निर्वचने उभे अपि सुगमे । नवरं पूर्वतः प्रादक्षिण्येन विजयादीनिद्वाराणि ज्ञेयानि , द्वाराणामेव स्थान विशेष नियमनायाह । कहिणं भंते इत्यादि । क्व भदंत । जंबूद्वीपस्य द्वीपस्य विजयमिति प्रसिद्धं नामेति प्राकृतत्वात् विभक्ति विपरिणामेन नाम्ना द्वारं प्रज्ञप्तं भगवानाह । गौतम ! जंबूद्वीपे द्वीपे यो मंदर पर्वतो मेरुगिरिः तस्य पुरत्थिमेणंति पूर्वस्यां दिशि पंचचत्वारिंशत् योजनसहस्राणिव्यतिव्रज्याति क्रम्य जंबूद्वीप द्वीपपौरस्त्य पर्यन्ते लवणसमुद्रपूर्वार्द्धस्य पश्चत्थिमेणंति पाश्चात्येभागे शीताया महानद्या उपरि सः प्रदेश इति गम्यं । एतस्मिन् जंबूद्वी-

जंबुद्दीवस्स कइ दारा पन्नत्ता? गोयमा! चत्तारि दारा पन्नत्ता? तंजहा—विजए १ वै जयंते २ जयंते ३ अपराजिते ४ कहिणं भंतेजंबुद्दीवस्स दीवस्स विजएणामं दारे पन्नत्ते ? गोयमा! जंबुद्दीवे दीवे, मंदरस्स पव्वयस्स पुरित्थिमेणं पणयालीसं जोयणसहस्साइं

भदन्त! द्वीपस्य कति द्वाराणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम! चत्वारि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि ? तद्यथा-विजयम् १ वैजयन्तम् २ जयन्तम् ३ अपराजितम् ४ क्वभदन्त ! जम्बूद्वीपस्य द्वीपस्य, विजयं नाम्ना द्वारम् प्रज्ञप्तम्? गौतम! जम्बूद्वीपे द्वीपे, मन्दरस्य पर्वतस्य (मेरुपर्वतस्य) पूर्वस्याम् पञ्चचत्वारिंशद्योजनसहस्राणि

नामा द्वीपनें हेभगवन् ! केतलांद्वारकह्या तीर्थंकरइं ? भगवन्तकहइछइं, हेगोतम ! च० च्यारद्वार कह्या ? तेकहइछइ, विजयद्वार पूर्वदिसि १ वैजयन्तद्वार दक्षिणदिसि २ जयंतद्वार पश्चिमदिसि ३ अपराजितद्वार उत्तरदिसि ४ क० किहांछें भगवन् ! जंबूद्वीपनामाद्वीपम्, विजयनामें द्वारकह्यो भगवंत कहइं, हेगौतम ! जंबूद्वीपने विषें, मं० मेरुपरवत्तनें पु० पूर्वदिशिने विषइं प० पचतालीसहजार जोयन ४५००० जईइं तिवारइं

पस्य द्वीपस्य विजयं नाम्ना द्वारं प्रज्ञप्तं ? अष्टौयोजनान्यूर्द्धोच्चत्वेन चत्वारियोजनानि विष्कंभेन विस्तारेण । इदं च द्वारविष्कम्भमानं स्थूलन्यायेनोक्तं,, सूक्ष्मेक्षिकयातु विभाव्यमानं द्वारशाखाद्वयविष्कम्भसत्कक्रोशद्वयप्रक्षेपे सार्द्धयोजनप्रमाणं भवति, तत्र विवक्षितमिति ॥ तावइयं चेव पवेसेणंति ॥ तावंत्येव चत्वारीत्यर्थः । योजनानि प्रवेशेन भित्तिबाहुल्यलक्षणेन। कथंभूत मित्याह । श्वेतं श्वेतवर्णोपेतं बाहुल्येनां करत्नमयत्वात्, वरकनकस्तूपिकाकं, वरकनका वरकनकमयी स्तूपिका शिखरं यस्य तत् । अथ शेषं द्वारवर्णकं राजधानीवर्णकं चातिदेशेनाह ॥ जावेत्यादि ॥ यावद्द्वारस्य वर्णको वर्णनग्रंथो जाव रायहाणीति, यावद्राजधानी वर्णकश्च जीवाभिगमोपांगोक्तो निरवशेषो वक्तव्य, स्तत्र प्रथमं द्वारवर्णको यथा- ईहामिग उसभ तुरग णर मगर विहग वालग किंनर रुरु सरभ चमर कुंजर वणलय पउमलय भत्ति चित्ते, खंभुग्गय वर वेइया परिगयाभिरामे, विज्जाहर जमल जुअल

जीवइत्ता जंबुद्दीवदीव, पुरत्थिमपेरंते लवणसमुद्दस्स पुरत्थिमद्धस्स पच्चत्थिमेणं सीआए महाणईए उप्पिं एत्थणं जंबुद्दीवस्स विजए णामं दारे पण्णत्ते ? अठ जोयणाइं उद्धं उच्चत्तेणं चत्तारि जोयणाइं विक्कंभेणं तावइयंचेव पवेसेणं सेए वरकणगथूभियाए जाव दारस्स वण्णओ जाव रायहाणी

व्यतिव्रज्य जम्बूद्वीपद्वीपपौरस्त्यपर्यन्तम् लवणसमुद्रस्य पूर्वार्द्धस्य पाश्चात्ये सीताया महानद्या उपरि, अत्र जम्बूद्वीपस्य विजयं नाम्ना द्वारं प्रज्ञप्तम्?अष्टौयोजनान्यूर्द्धमुच्चत्वेन चत्वारियोजनानि विष्कम्भेन तावदेव प्रवेशेन श्वेतंवरकनकस्तूपिकाकम्यावत् द्वारस्य वर्णको,यावत् राजधानी(वर्णकश्चजीवाभिगमोपाङ्गोक्तोद्रष्टव्यः)

जंबूद्वीपनें पू० पूर्वदिशिनें परिअंत ल० लवण समुद्रना पु० पूर्वार्द्धनइं पश्चिमदिशि सी० शीता महानदीनइं ऊपरइं ए० इहां जंबूद्वीपनामाद्वीपनू वि० बिजयनामेंद्वार बारणुं पं० कह्यो ? अठयोजन उ ऊं० ऊंचपणइं च० च्यारियोजन वि० पोहलपणइं ता० तेतलुंज निश्चइं पं० प्रवेसपणें से० श्वेत धोली व० प्रधान क० सुवर्णनी थू० थूभिकाइं चोतरइं करीने यावत् द्वारनंवर्णन जीवाभिगम सूत्रथी जाणवुं यावत् राजधानी जांणवी

जंबुजुत्ते, इव अच्ची सहस्स मालणीए, रूवगसहस्स कलिए भिसमाणे भिब्भिसमाणे चक्खुल्लो अणालेसे सुहफासे सस्सिरीयरूवे वण्णं ? दारस्स तस्सि-मोहोइ तंजहा-वइरामया णेमा रिट्ठामया पइट्ठाणा वेरुलिअरुइलखंभे जायरूवोवचिय पवर पंचवण्ण मणि रयण कोट्टिमतले, हंसगब्भमए लुए गोमेज्जमए इंदकीले लोहिअक्खमइअं दारपिंडाउ जोईरसामए उत्तरंगे वेरुलिआमया कवाडा वइरामया संधी लोहिअक्खमईओ सुईओ णाणामणिमया समुग्गया वइरामया अग्गला अग्गलपासाया रययामया अवेत्तणपेढिया अंकुत्तरपासए निरंतरियघणकवाडे भित्तीसुचेव भित्तिगुलिआ च्छप्पण्णा तिण्णि होंति गोमाणसीउं तत्तिआउं णाणामणिरयणवालरूव गलीलट्ठि असालभंजिआगे, वइरामए कूडे रययामए उस्सेहे सव्वतवणिज्जमए उ-च्छोए णाणामणिरयणजालपंजरमणिवंसगलोहिअक्खपडिवंसगरययभोम्मे अंकामयापक्खा पक्खबाहाउं जोईरसामयावंसा वंसकवेल्लुयाय रययामइं पट्टिआउं जायरूवमईउं उहाडणीउं वइरामईउं उवरिं पुंछणीउं सव्वसेए रययामच्छाणे अंकामयकणगकूडतवणिज्जथूभिआए सेए संख-तलविमलनिम्मलदधिघणगोखीरफेणरययणिगरप्पगासे तिलगरयणद्धचंदचित्ते णाणामणिदामालंकिए अंतोबहिंचसण्हे तवणिज्जवालुआपत्थडे सु-हफासे सस्सिरीअरूवे पासाईए ॥ ४ ॥ इति ॥ अत्रव्याख्या ॥ ईहामिगेत्यादि विशेषणदशकं पट्टवरवेदिकागतवापीतोरणाधिकारे व्याख्या तार्थमिति ततो ऽवसेयं । वण्णोदारस्स तस्सिमोहोइ इति । वर्णो वर्णकनिवेशो द्वारस्य विजयाभिधानस्यायं वक्ष्यमाणो भवति, तमेवाह ॥ तंजहेत्या-दि ॥ तद्यथा-वयरामयाणेमा इत्यादि । अत्र च द्वारवर्णनाधिकारे यत्र केवलं विशेषणं, तत्र साक्षात् द्वारस्य विशेषणता, यत्र तु विशेष्यसहितं तत्र त-स्येति गम्यं,, तेन तस्य विजयद्वारस्य वज्रमया नेमा भूमिभागा दूर्द्धं निःक्रामंतः प्रदेशाः, रिष्टरत्नमयानि प्रतिष्ठानानि मूलपादाः, वैदूर्याः वैदूर्यरत्न मयाः रुचिराः स्तंभाः यस्य तत्तथा । तथा जातरूपेण सुवर्णेनोपचितै र्युक्तैः प्रवरपंचवर्णमणिरत्नैः कुट्टिमतलं बद्धभूमितलंयस्य तत्तथा-तथा तस्य विजयद्वारस्य हंसगर्भरत्नमय एलुको देहली, गोमेदकरत्नमय इंद्रकीलो गोपुरकपाटयुगसंधिनिवेशस्थानं, लोहिताख्यं पद्मरागाख्यं रत्नं तन्मयौ द्वार पिंडौ द्वारशाखे, सूत्रे स्त्रीत्वनिर्देश आर्षत्वात् , ज्योतीरसमयं उत्तरंगं द्वारस्योपरि तिर्यग्व्यवस्थितं काष्ठं, वैदूर्यमयौ कपाटौ, लोहिताक्षमय्यो लो-हित क्षरत्नात्मिकाः सूचयः फलकद्वयसंबंधविघटनाभावहेतुपादुकास्थानीयाः , तत्र वज्रमयाः सन्धयः सन्धिमेलाः फलकानां, किमुक्तं भवति ।

वज्ररत्नापूरिताः फलकानां सन्धयः । तथा नानामणिमया समुग्गया इति, समुद्गका इव समुद्गका धूलिकागृहाणि तानि नानामणिमयानि । यत्रन्य स्तौकपाटौ निश्चलतया तिष्ठतः, वज्रमया आर्गलाः प्रासादा, स्तत्रार्गलाः प्रतीताः आर्गलाः प्रासादा, यत्रार्गला नियम्यन्ते रजतमयी आवर्तन पीठिका आवर्त्तनपीठिकाच यत्रेन्द्रकीलोभवति । तथा अंका अंकरत्नमया उत्तरपार्श्वायस्य तत्तथा-निरंतरितघनकपाटमिति । निर्गता अंतरिका लघ्वंतर रूपाययो स्तौ निरंतरिकौ अतएव घनौकपाटौ यस्य तत्तथा-॥ भित्तीसुचेवभित्तीगुलिया छप्पण्णा तिण्णि होंति इति॥ तस्य द्वारस्योभयोः पार्श्वयो र्निं त्तिषु भित्तिषु गता भित्तिगुलिकाः पीठकसंस्थानीयाः तिस्रः षट् पंचाशतः, षट् पंचाशत्त्रिकप्रमिता भवंति । अष्टषष्ट्यधिकं शत मित्यर्थः । तथा गो मानस्यः शय्याः तावन्मात्राः, षट्पंचाशत्त्रिकप्रमिताः "नानामणिरत्नमयानि व्यालरूपाणि फणिरूपकाणि लीलास्थितशालिभंजिकाश्च लीलास्थित पुत्रिका यत्र तत्तथा । तथा तस्यद्वारस्य वज्रमयः कूटो माठभागः, रजतमय उत्सेधः शिखरं, केवलं शिखर मत्र तस्यैव माठभागस्य सम्बन्धि द्रष्टव्यं त- द्वारस्य तस्य प्रागेवोक्तत्वात् । सर्वात्मना तपनीयमय उल्लोकः उपरिभागः, नानामणिरयण जाल पंजरमणिवंसग लोहिअक्ख पडिवंसग रयय भोम्मे इति । मणयो मणिमया वंशा येषांतानि मणिवंशकानि, तथा लोहिताक्षा लोहिताक्षमयाः प्रतिवंशाः येषां तानि लोहिताक्षप्रतिवंशकानि, तथा रजतमयी भूमि र्येषांतानि रजतभूमानि, प्राकृतत्वात् समासांतो मकारस्य च द्वित्वं मणिवंशकानि लोहिताक्षप्रतिवंशकानि रजतभूमानि नानाम- णिरत्नानि नानामणिरत्नमयानि जालपंजराणि गवाक्षापरपर्यायाणि यस्मिन् द्वारे तत्तथा, पदानामन्यथोपनिपातः प्राकृतत्वात् । अंकामया पक्खा इत्यत आरभ्य रययामए त्याणे इत्यंतानि पद्मवरवेदिकावद्भावनीयानि । अंकामय कणग कूडतवणिज्जथूभियागे इति ॥ अंकमयं बाहुल्येनांकरत्न मयं पक्षबाह्वादीनामंकरत्नात्मकत्वात्, कनकं कनकमयं कूटं महत् शिखरं यस्य तत्तथा, तपनीया तपनीयमयी स्तूपिका लघुशिखररूपायस्य तत्त- था, ततः पदत्रयस्य पदद्वये मीलनेन कर्मधारयः, एतेन यत् प्राक् सामान्येनोत्क्षिप्तं सेए वर कणग थूभियागे इति । तदेव प्रपंचतो भावित मिति ॥ संप्रति तदेव श्वेतत्व मुपसंहारव्याजेन भूय उपदर्शयति, श्वेतं, श्वेतत्वमेवोपमया द्रढयति । विमलं निर्मलं यत् शंखतलं शंखस्योपरितनो भागो यश्च निर्मलोदधिघनो घनीभूतं दधि गोक्षीरफेनो रजतनिकरश्च रूप्यराशि स्तद्वत् प्रकाशः प्रतिमतो यस्य तत्तथा॥ तिलगरयणद्ध चन्दचित्ते इति ॥ तिल

करत्नानि पुंड्रविशेषाः तैरर्द्धचन्द्रै श्चार्धचन्द्राकारैः सोपानविशेषै श्चित्रं चित्रकारि तिलकरत्नार्द्धचन्द्रचित्रं, तथा नानामणयो नानामणिमयानि दामानि माला स्तैरलंकृतं नानामणिदामालंकृतं, तथा अन्तर्बहिश्च श्लक्ष्णं श्लक्ष्णपुद्गलस्कंधनिर्मापितं, तपनीया स्तपनीयमय्यो वालुकाः सिकता स्तासां प्रस्तटः प्रस्तारो यत्र तत् तपनीयवालुकाप्रस्तटं । सुहफासे इत्यादि प्राग्वत् । विजयस्सणं दारस्स उभओ पासिं दुहओ णिसीहियाए दोदो चन्दणकलसा पण्णत्ता ? ते चन्दण कलसा वरकमल पइट्ठाणा सुरभिवरवारिपडिपुण्णा चन्दणकयचच्चागा आविद्धकंठेगुणा पउमप्पलपिहाणा सव्वरयणा मया अच्छा सण्हा जाव पडिरूवा महया महयामहिंदकुंभसमाणा पण्णत्ता ? समणाओसो ॥ अत्रव्याख्या ॥ विजयस्य द्वारस्योभयोः पार्श्वयो रेकैक निषेधिकीभावेन दुह उत्ति प्राकृतत्वात् ह्रस्वत्वे द्विधातो द्विप्रकारायां नैषेधिक्यां निषेधिकीचात्र निषदनस्थानं तत्र प्रत्येकं द्वौद्वौ चन्दनाय कलशौ चन्दनकलशौ माङ्गल्यघटौ प्रज्ञप्तौ ? तेच चंदनकलशा वरकलशं प्रतिष्ठान माधारो येषां ते तथा, सुरभिवरवारिपरिपूर्णाः चन्दनकृतचर्चाकाः चन्दन कृतोपरागाः । आविद्धकंठे गुणा इति ॥ आविद्ध आरोपितः कंठेगुणो रक्तसूत्ररूपो येषांते तथा, कंठे कालवत् सप्तम्या अलुप् तथा पद्म मुत्पलंच यथा योगंच पिधानं येषां ते तथा ॥ सव्वरयणामया इत्यादि प्राग्वत् ॥ महयामहया इति । अतिशयेन महांतो महेन्द्रकुंभसमानाः कुंभानामिन्द्र इंद्रकुंभो राजदंतादिदर्शनादिंद्रशब्दस्य पूर्वनिपातः, महांश्चासा विंद्रकुंभश्च तस्य समाना महेन्द्रकुंभसमाना महाकलशप्रमाणाः ,, यद्वा महीन्द्रो राजा तदर्थं तस्य सम्बन्धिनोवा कुम्भा अभिषेककलशाः तत्समानाः प्रज्ञप्ताः ? हेश्रमण ! आयुष्मन् ! विजयस्सणं दारस्स उभओपासिं दुहओ णिसीहियाए दो दो णागदंतगा पण्णत्ता ? तेणं णागदंतगा मुत्ताजाल तरूसिअ हेमजाल गवक्खजाल खिंखिणीघंटाजाल परिक्खित्ता, अब्भुग्गया अभिनिसिट्ठा तिरिअं सुसंपग्गहिया, अहे पण्णगद्धरूवा, पण्णगद्ध संठाण संठिया सव्ववइरामया अच्छा जाव पडिरूवा महया महया गयदंतसमाना पण्णत्ता ? समणा ओसो विजयस्य द्वारस्ये त्यादि पदयोजना प्राग्वत् ॥ द्वौ द्वौ नागदन्तकौ न कुटकौ अकुटका वित्यर्थः, प्रज्ञप्तौ ? तेच नागदन्तका मुक्ताजालाना मन्तरेषु यान्यूच्छ्रितानि लम्बमानानि हेमजालानि हेममयदामसमूहा, यानिच गवाक्षजालानि गवाक्षाकृतिरत्नविशेषा दामसमूहाः, यानि च किंकिणीघंटाजालानि क्षुद्रघंटासमूहा स्तैः परिक्षिप्ताः सर्वतोव्याप्ताः,, अभिमुख मुद्गता अभ्युद्गता अग्रिमभागे मना गुन्नता

इति भावः । येन तेषु मात्यदामानि सुस्थितानि भवन्ति, अभिमुखं बहिर्भागाभिमुखं निसृष्टा निर्गताः अभिनिसृष्टाः ' तिर्यग्भित्तिप्रदेशैः सुष्ठु-अतिशयेन सम्यग् मनागप्यचलनेन परिगृहीताः „ आह । पन्नगद्ध रूवा इति ॥ अधोऽधस्तनं यत् पन्नगस्य सर्पस्यार्द्धं तस्येव रूप माकारो येषां ते तथा, अधःपन्नगार्द्धवदतिसरला दीर्घाश्चेति भावः, एतदेवाचष्टे ॥ पन्नगार्द्धसंस्थानसंस्थिताः अधःपन्नगार्द्धसंस्थानसंस्थिताः सर्वात्मना व-ज्रमया अच्छा इत्यादि प्राग्वत् ॥ महया महया इति ॥ अति शयेन महांतो गजदन्तसमाना गजदन्ताकाराः प्रज्ञप्ताः ? हेश्रमण ! हे आयु-ष्मन् ! तेसुणं णागदन्तए सुबहवे, किल्लसुत्तबद्ध वग्घारिअ मल्लदाम कलावा, एवं नील लोहिअ हालिद्द सुक्किल्ल सुत्तबद्ध वग्घारिअ मल्लदाम कलावा, तेणं दामा तवणिज्जलंबूसगा सुवण्णपयरगमंडिया णाणामणि रयण विविह हारद्धहार उवसोभिय समुदया, जाव सिरीइअईउवसोभे माणा २ चिठंति ॥ अत्रव्याख्या ॥ तेषुच नागदन्तकेषु बहवः कृष्णसूत्रबद्धा वग्घारिअत्ति, अवलंबिता मात्यदामकलापाः, पुष्पमालासमूहाः „ एवं नीललोहितहारिद्रशुक्लसूत्रबद्धा अपि मात्यदामकलापा वाच्याः । तेणं दामा इत्यादि ॥ तानि दामानि ॥ तवणिज्जलंबूसगा इति ॥ तपनीय स्तपनीयमयो लंबूसगो दाम्ना मग्रिमभागे प्रांगणे लंबमानो मण्डनविशेषो गोलकाकृति र्येषां तानि तपनीयलंबूसकानि „ तथा पार्श्वतः सामस्त्येन सुवर्णप्रतरेण सुवर्णपत्रकेण मंडितानि सुवर्णप्रतरकमंडितानि „ तथा नानारूपाणां मणीनां रत्नानां च ये विविधा विचित्रवर्णा हारा अ ष्टादशसरिका स्तै रूपशोभितः समुदायो येषांतानि „ तथा जाव सिरीए अईव उवसोभे चिठंति „ अत्र यावत्करणात् एवं परिपूर्णः पाठो द्रष्टव्यः । ईसिमणणमसंपत्ता पुव्वावरदाहिणुत्तरागएहिं मंदायं मंदायं पइज्जमाणा पलम्बमाणा पलंबमाणा पभंझमाणा पभंझमाणा उरालेणं मणुण्णेणं मणहरेणं कण्णमण निव्वुइकरेणं सद्देणं तेपएसे सव्वउ समंता आपूरेमाणा आपूरेमाणा सिरीए अतीव उवसोभेमाणा २ चिठंति „ एतच्च पूर्वं पद्मवरवेदिका वर्णने व्याख्यात मिति न भूयो व्याख्यायते । तेसिणं णागदन्तगाणं उवरि दो दो णागदन्तगा पण्णत्ता ? तेणं णागदन्तगा मुत्ताजालतरूसिया त-हेव जाव समणाओसो, तेसुणं णागदन्तएसु बहवे रययामया सिक्कया पण्णत्ता ? तेसुणं रययामएसु सिक्कएसु बहूईउ वेरुलियामईउ धूवघडीउ प-ण्णत्ता ? ताउणं धूवघडीउ, कालागुरु पवर कुंदुरुक्कतुरक्क धूवमघमघेंतगंधुद्धुआभिरामाउ, सुगन्धवर गंधिआउ गंधवट्टिभूयाउ, उरालेणं मणुण्णेणं

घाणमणनिव्वुई करेणं, गंधेणं तेपएसे सव्वतो समंता आपूरेमाणाउं २ सिरीए अईव उवसोभेमाणाओवसोभेमाणो चिट्ठन्ति ॥ अत्र व्याख्या ॥ तेषां नागदन्तानां मुपरि अन्यौ द्वौ द्वौ नागदन्तकौ प्रज्ञप्तौ ? तेच नागदन्तका मुक्ताजालतरूसिअहेमजालगवक्खजाल इत्यादि, प्रागुक्तं सर्वं द्रष्टव्यं । याव द्गजदन्तसमानाः प्रज्ञप्ताः ? हेअमण ! हे आयुष्मन् ! तेसुणं मित्यादि ॥ तेषु नागदन्तकेषु बहूनि रजतमयानि सिक्कानि प्रज्ञप्तानि ? तेषु रजत मयेषु सिक्ककेषु बहव्यो वैदूर्य्यमय्यो धूपघट्यः धूपघटिकाः प्रज्ञप्ताः ? ताश्च धूपघटिकाः, कालागुरुश्च कृष्णागुरुः प्रवरकुंदुरुक्कं चचीडाभिधानो गन्ध-द्रव्यविशेषः, तुरुष्कंच सिल्हकं, धूपश्च दशांगादिः, गन्धद्रव्यसंयोगज इति द्वंद्वे तेषां सम्बन्धी यो, मघमघेंतत्ति, मघमघायमानो ऽतिशयवान् उद्धुत इतस्ततो विस्तृतो गंध स्तेनाभिरामाः । उद्धुतशब्दस्य परनिपात आर्षत्वात् सुष्ठु शोभनो गन्धो येषां ते तथा, समासांतविधेरनित्यत्वाद त्रेरूपस्य समासांतस्याभावो, यथा सुरभिगंधेन वायिणेति, तेच ते वरगन्धाश्च प्रधानवासा स्तेषां गन्धः सन्त्रासु अस्तीति सुगन्धवरगन्धगन्धिकाः, अतो ऽनेकस्वरादितीकप्रत्ययः । अतएव गन्धवर्त्तिभूताः सौरभ्यातिशया द्गन्धद्रव्यगुटिकाकल्पाः, उदारेण स्फारेण मनोज्ञेन मनोनुकूलेन । कथंमनो नुकूलत्व मत आह ॥ घ्राणमनोनिर्वृतिकरेण गन्धेन तान् प्रत्यासन्नान् प्रदेशान् आपूरयन्त्यः २ श्रिया अतीव शोभमानाः २ तिष्ठन्ति, विजयस्सणं दारस्स उभओपासिं दुहओ निसीहियाए दोदो सालभंजियाओ पण्णत्ताओ ? ताउणं सालभंजियाओ लीलट्ठियाओ सुपइट्ठियाओ सुअलंकिया ओ णाणाविहरागवसणाओ रत्तावंगाओ असियकेसीओ, मिउविसयपसच्छलक्खणसंवेल्लियग्गा सिरयाओ, णाणामल्लपिणद्धाओ मुद्दीगेज्झसुगज्झाओ आमेलगजमलजुअलवट्टिअ अप्फुन्नयपीणरइअसंठिअपयोहराओ ईसिं आसोगवरपायवसमुट्ठियाओ वामहच्छगहियग्ग सालाओ ईसिं अहुत्ति क-डक्ख चिट्ठिएहिं लूसेमाणीओ विवचक्खुल्लो अणलेसेहिं अणणमणखिज्जमाणाओ विवपुठवीपरिणामाओ सासयभावसुवगयाओ चंदाणणाओ चन्द-विलासिणीओ चन्दद्धसमणिडालाओं चन्दाहियसोमदंसणाओ उक्काइव उज्जीए माणीओ विज्जुघणमरीचिसूरदिप्पंततेअअहिअरसणिगासाओ सिंगा-रागारचारुवेसाओ पासादीयाओ तेअसाअईव उवसोभेमाणाओ चिठंति ॥ अत्र व्याख्या ॥ विजयस्य द्वारस्योभयोः पार्श्वयो रेकैकनैषेधिकीभावेन द्विधातो द्विप्रकारायां नैषेधिक्यां द्वंद्वे शालभंजिके पञ्चाल्यौ प्रज्ञप्ते । ताश्चशालभंजिका लीलया ललिताङ्गनिवेशरूपयास्थिताः लीलास्थिताः सुष्ठु

मनोज्ञतया प्रतिष्ठिताः सुप्रतिष्ठिताः, सुष्ठु अतिशयेन रमणीयतया अलंकृताः स्वलंकृताः तथा । नानाविहरागवसणाओइति । नानाविधो नानाप्रकारो रागो रंजनं येषांतानि तादृशानि वसनानि वस्त्राणि संवृततया यासांता स्तथा, रक्तो ऽपांगो नयनप्रान्तो यासांताः रक्तापांगाः, असिताः श्यामाः केशाः यासांता असितकेश्यः, मृदवः कोमला विशदा निर्मलाः, प्रशस्तानि शोभनान्य स्फुटिताग्रत्वप्रभृतीनि लक्षणानि येषांते प्रशस्तलक्षणाः, सौवेल्लितं संवृतं किंचि दाकुंचितं अग्रं येषां शेखरककरणात् ते संवेल्लिताग्राः शिरोजाः केशाः यासांता, मृदुविशद प्रशस्तलक्षणसंवेल्लिताग्रशिरोजाः, नानारूपाणि माल्यानि पुष्पाणि पिनद्धान्याविद्धानि यथोचितस्थानेषु स्थापितानि यासांता नानामाल्यपिनद्धाः निष्ठांतस्य परनिपातो भार्यादिदर्शनात् मुष्टिग्राह्यं तनुतरत्वात् सुष्ठु मध्यं मध्यभागो यासां ता मुष्टिग्राह्यसुमध्याः, आमेलगजलजुअलवट्टि अअञ्जुणायपीणरइअसंठिअपयोहराओ । आपीडः शेखरक स्तस्य यमलं समश्रेणीकं युगलं तद्व द्वर्त्तितौ बदुस्वभावा वुपचितकठिनभावा विति भावः, अतएवा भ्युन्नतौ तुंगौ पीनरतिदसंस्थितौ पीवरसुखदसंस्थानौ पयोधरौ स्तनौ यासांता स्तथा । तथा ईसिंअसोगपायवसमुठियाओ इति । ईषन्मनाक् अशोकवरपादपे समवस्थिता आश्रिताः, तथो वामहस्तेन गृहीत मग्रं यस्याः शाखाया अर्थो दशोकपादपस्ययाभिस्ताः वामहस्तगृहीताग्रशाखाः, ईसिं अद्धुव्विकडक्खचिठिएहिंलूसेमाणीओविवेति । ईषन्मनाक् अर्द्धं तिर्यग्वलितं अक्षि चक्षु र्येषु कटाक्षरूपेषु चेष्टितेषु शृंगाराविर्भावक्रियाविशेषेष्वित्यर्थः । तैर्मुग्धांत्य इव सुरजनमनांसीति गम्यं,-तथा चक्खुल्लोअणालेसेहिंति । अन्नमन्नं परस्परं चक्षुषां लोचनेना ऽवलोकनेन लेशास्संश्लेषास्तैः खिद्यमाना इव, किमुक्तं भवति एवं नाम ताः तिर्यग्वलिताक्षिकटाक्षैः परस्पर मवलोकमानाः अवतिष्ठंते यथानूनं परस्परसौभाग्यासहनतः तिर्यग्वलिताक्षिकटाक्षैः परस्परं खिद्यन्त इवेति तथा । पुढवीपरिणामाओ इति । पृथिवीपरिणामरूपाः शाश्वतभाव मुपगता विजयद्वारवत् चन्द्रानना श्चन्द्रमुख्यः चन्द्रव न्मनोहरं विलसंती त्येवंशीला श्चन्द्रविलासिन्यः चन्द्रार्द्धेना ष्टमीचन्द्रेण समं सदृशं ललाटं यासांताः चन्द्रार्द्धसमललाटाः चन्द्रा दप्यधिकं सोमं सुभगं कांतिमद्दर्शन माकारो यासांताः, तथा उल्का इव गगनाग्निज्वाला इवोद्योतमानाः विद्युतो मेघवक्षय स्तासां घना निबिडा मरीचयस्तेभ्यो यच्च सूर्यस्य दीप्यमानं घनाद्यनावृतं तेज स्तस्मा दधिकतरः सन्निकाशः प्रकाशो यासांता,

स्तथा शृंगारो मंडनभूषणाटोप स्तत्प्रधानआकारो यासां ता स्तथा चारुवेषाः मनोहरनेपथ्याः पश्चात्कर्मधारयः अथवा शृङ्गारस्य प्रथमरसस्या-गारमिव गृहमिव चारुवेषो यासां ता स्तथा । प्रासादीया इत्यादि पद चतुष्टयं प्राग्वत् , विजयस्सणं दारस्स उभओपासिं दुहओ णिसीहियाए दो दो जालकडगा पण्णत्ता ? तेणं जालकडगा सव्वरयणामया अच्छा सल्हा जाव पडिरूवा, विजयस्येत्यादि प्राग्वत् । द्वौ द्वौ जालकटकौ जालकाकीर्णौ रम्यसंस्थानौ प्रदेशविशेषौ प्रज्ञप्तौ, तेच जालकटकाः सर्वरत्नमयाः अच्छा इत्यादि प्राग्वत् । विजयस्सणं दारस्स उभओ पासिं दुहओ णिसीहियाए दो दो घंटाओ पण्णत्ताओ ? तासिणं घंटाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते । तंजहा जंबूणयामईओ घंटाओ वइरामईओ लालाओ णाणामणिमया घंटापासगा तवणिज्जमईओ संकलाओ रययामईओ रज्जूओ ताउणं घंटाओ उरहस्सराओ हंसस्सराओ कोंचस्सराओ सीहस्सराओ दुंदुभिस्सराओ णंदिस्सराओ णंदिघोसाओ मंजुस्सराओ मंजुघोसाओ सुस्सराओ सुस्सरघोसाओ ओरालेणं मणुण्णेणं मणहरेणं कण्णमणनिव्वुइकरेणं सद्देणं जाव चिट्ठन्ति, अत्तर गमनिका प्राग्वत् „ द्वे द्वे घंटे प्रज्ञप्ते ? तासां च घंटाना मयमेतद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः ? तद्यथा-जांबूनदमय्यो घंटाः वज्रमय्यो ला-लाः नानामणिमया घंटापार्श्वाः घंटैकदेशविशेषाः तपनीयमय्यः शृंखला यासुता अवलंबिता स्तिष्ठंति, रजतमय्यो रज्जवः प्रतीताः, ताश्च घंटाओ घेन प्रवाहेण स्वरो यासां ता स्तथा, मेघस्येवातिदीर्घः स्वरो यासां ता स्तथा हंसस्येव मधुरः स्वरो यासान्ता स्तथा एवं क्रौंचस्वराः सिंहस्येव प्र-भूतदेशव्यापी स्वरो यासां ता स्तथा, एवं दुंदुभिस्वराः नंदिर्द्वादशतूर्यसंघात स्तद्व त्स्वरो यासां ता स्तथा नंदिवत् घोषो निनादो यासां ता स्तथा मंजुः प्रियः कर्णमनःसुखदायी स्वरो यासां ता स्तथा, एवं मंजुघोषाः किं बहुना सुस्वराः सुस्वरघोषाः अथवा सुष्ठु यत् स्वं स्वकीयं अनंतरोक्तं वर्ण शृंखलादिकं तेन राजंते इति सुस्वराः तथा शोभनौ स्वरघोषौ यासां ताः, ओरालेण मित्यादि प्राग्वत् „ विजयस्सणं दारस्स उभओ पासिं दुहओ णिसीहियाए दो दो वनमालाओ पण्णत्ताओ ? ताओणं वनमालाओ णाणादुमलयकिसलयपल्लवसमाउलाओ छप्पयपरिभुज्जमाणसोभंतसस्सिरीया ओ पासादीयाओ ४ । अत्र व्याख्या । पदयोजना प्राग्वत् द्वे द्वे वनमाले प्रज्ञप्ते ? ताश्च वनमाला नानाद्रुमाणां नानालतानांच ये किशलयरूपा अ-तिकोमला इत्यर्थः, पल्लवा स्तैः समाकुलाः संमिश्राः षट्पदैः परिभुज्यमानाः सत्यः शोभमानाः षट्पदपरिभुज्यमानशोभमानाः अतएव सश्रीकाः ततः

पूर्वपदेन विशेषणसमासः । पासाईयाइत्यादिप्राग्वत् „ विजयस्सणं दारस्स उभओ पासिं दुहओ णिसीहियाए दोदो पकंठगा पण्णत्ता तेणं पकंठगा चत्तारि जोअणाइं आयामविक्खंभेणं दोजोअणाइं बाहल्लेणं सव्ववइरामया अच्छा जाव पडिरूवाइति । अत्र व्याख्या ॥ पदयोजनाप्राग्वत् , द्वौद्वौ प्रकण्ठकौ प्रज्ञप्तौ ? प्रकंठकोनामपीठविशेषः चूर्णौतुआदर्शवृत्तौ पर्यन्तावनतप्रदेशौपीठौ प्रकंठाविति । तेच प्रकंठकाः चत्वारि योजना न्यायामविष्कम्भेनायामविष्कम्भाभ्यां द्वेयोजनेबाहुल्येन पिण्डेन । सव्ववइरामयाइति । सर्वात्मना वज्रमया स्तेप्रकंठकाः अच्छाइत्यादि विशेषणकदम्बकं प्राग्वत् । तेसिणं पकंठगाणं उवरि पत्तेयं पत्तेयं पासायवडिंसगा पण्णत्ता ? तेणंपासायवडिंसगा चत्तारि जोयणाइं उड्ढंउच्चत्तेणं दोजोयणाइं आयामविक्खंभेणं अब्भुग्गयमूसिअपहसियाविवविविहमणिरयणभत्तिचित्ता वाउद्धुअविजयवेजयन्तीपडागच्छत्तातिछत्तकलियतुंगा गगणतलमणुलिहन्तविसहरा जालन्तररयणपंजरुम्मीलिआइवमणिकणगथूभिआगा विअसिअसयवत्तपोंडरीयतिलगरयणद्धचन्दचित्ता अन्तो बाहिंच सण्हा तवणिज्जवालुआपत्थडा सुहफासा सस्सिरीअरूवा पासाईआ४ तेषां प्रकण्ठकाना मुपरि प्रत्येकं प्रासादावतंसकः प्रज्ञप्तः? प्रासादावतंसकोनाम प्रासादविशेषः, व्युत्पत्तिश्चैवं प्रासादाना मवतंसक इव शेखरकइव प्रासादावतंसकः तेच प्रासादावतंसकाः प्रत्येकं चत्वारि योजना न्यूर्द्ध मुच्चत्वेन द्वेयोजने आयामविष्कम्भाभ्यां ॥ अब्भुग्गयेत्यादि॥ अभ्युद्गता आभिमुख्येन सर्वतो विनिर्गता उत्सृता प्रबलतया सर्वासु दिक्षु प्रसृतया प्रभातया सिता इव बद्धा इव तिष्ठन्तीति गम्यते, अन्यथा कथमिव ते ऽत्युच्चा निरालम्बा स्तिष्ठंतीति भावः ॥ तथा विविहमणिरयणभत्तिचित्ताइति ॥ विविधा अनेकप्रकारा ये मणयश्चन्द्रकान्ताद्या यानिच रत्नानि कर्केतनादीनि तेषां भक्तिभि र्विच्छित्तिभि श्चित्रा नानारूपा आश्चर्यवंतो वा नानाविधमणिरत्नभक्तिचित्राः, तथा वाउद्धुअविजयवेजयन्तीपडागच्छत्तातिछत्तकलिया, वातोद्धुता वायुकंपिता विजयोऽभ्युदय स्तत्संसूचिका वैजयन्तीनाम्न्यो याः पताकाः अथवा विजयाइतिवैजयन्तीनांपार्श्वकर्णिका उच्यंते, तत्प्रधाना वैजयंत्यो विजयवैजयन्त्यः पताका स्ता एव विजयवर्जितवैजयंत्यः छत्रातिछत्राण्युपर्युपरिस्थितान्यातपत्राणितैः कलिताः वातोद्धुतविजयवैजयन्तीपताकाछत्रातिछत्रकलिताः तुंगा उच्चा उच्चैस्त्वेन चतुर्योजनप्रमाणत्वात् , अतएव गगनतल मंबर मनुलिखन्ति अभिलंघयन्ति शिखराणि येषांते तथा, तथा जालानि जालकानि गृहभित्तिषु लोके यानि प्रतीतानि तदन्तरेषु विशिष्टशोभानिमित्तं रत्नानि येषु तेजालंतररत्नाः सूत्रेचात्रविभक्तिलोपः प्राकृतत्वात् , तथा पंज

रादुन्मीलिता यथा किल किमपि वस्तु वंशादिमयप्रच्छादनविशेषा द्वहिःकृत मत्यन्त मविनष्ट च्छायंभवति, एवं तेपि प्रासादावतंसकाइतिभावः ॥ अथवा जालांतरगतरत्नपंजरै रत्नसमुदायविशेषै रुन्मीलिता इवो न्मिषितलोचनाइवेत्यर्थः । मणिकनकस्तूपिकाइति, प्रतीतं विकसितानिविकस्वराणि श तपत्राणि पुंडरीकाणि च कमलविशेषाः, द्वारादौप्रकृतित्वेन स्थितानि तिलकरत्नानि भित्त्यादिषु पुंड्रविशेषाः अर्द्धचन्द्राश्च द्वारादिषु तैश्चित्रा नाना रूपा आश्चर्यभूता वा नानामणिमयदामालंकृताइतिव्यक्तं, अंतर्बहिश्च श्लक्ष्णा मसृणाः तपनीयस्य रक्तसुवर्णस्य वालुका स्तासां प्रस्तटः प्रस्तरः प्रांगणेषु येषां तेतथा, शेषंपूर्ववत् ॥ तेसिणं पासायवडिंसगाणं उल्लोआ पउमलया भत्तिचित्ता असोकलयाभत्तिचित्ता चम्पकलयो भत्तिचित्ता चूअलयाभत्तिचित्ता वणलया भत्तिचित्ता वासंतिलया भत्तिचित्ता सव्वतवणिज्जमया जाव पडिरूवा तेषां प्रासादावतंसकाना मुल्लोका उपरितनभागाः पद्मलताभक्तिचित्राः अशोकलता भक्तिचित्राः चंपकलता भक्तिचित्राः चूतलता भक्तिचित्राः वनलता भक्तिचित्राः वासंतिकलता भक्तिचित्राः सर्वात्मना तपनीयमया अच्छा सल्हा जाव पडिरूवाइति विशेषणकदम्बकंप्राग्वत् । तेसिणं पासायवडिंसगाणं अंतो बहुसमरमणिज्जेभूमिभागे पण्णत्ते ? सेजहाणामए आलिङ्ग पुक्खरे इवा जाव मणीहिंउवसोभिए मणीणं वण्णो गंधोफासो अणेअव्वोत्ति,, तेषां प्रासादावतंसकाना मन्तर्बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः ? सेजहाणामए आलिङ्गपुक्खरे इवा इत्यादि समभूमिवर्णनंवर्णपञ्चकसुरभिगन्धशुभस्पर्शवर्णनं च प्राग्वद्ज्ञेयं तेसिणं बहुसमरमणिज्जाणं भूमिभागाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं पत्तेयं सीहासणे पण्णत्ते ? तेसिणं सीहासणाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते ? तज्जहा रययामया सीहा सोवण्णिया पाया तवणिज्जमया चक्कला णाणामणिमयापायसीसगाइं जंबूणयामयाइं पत्ताइं वइरामयासन्धी णाणामणिमयंचव्वं तेणं सीहासणाणं ईहामिगउसभजाव पउमलयाभत्तिचित्ता ससारसारोवचिअविविहमणिरयणपायपीढा अल्लयमिउमसूरगणवतयकुसंतलिच्चकेसरपव्वत्थुयाभिरामा आईणगरूअबूरनवणीय तूलफासा सुविरइयरयत्ताणउं अविअखोमदुगल्लपट्टपडिच्छयणा उवरित्तंसुयसंवुडा सरम्मा पासाईया ४ इति ॥ तेसिणमित्यादि ॥ तेषां प्रासादावतंसकाना मंतर्बहुसमरमणीयानां भूमिभागानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं सिंहासनं प्रज्ञप्तं ? तेषां च सिंहासनाना मयमेतद्रूपो वर्णावासो वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्त ? तद्यथा- रजतमयाः सिंहायैरूपशोभितानि सिंहासनानि सौवर्णिकाः सुवर्णमयाःपादाः, तपनीयमयानि चक्कलानि पादानामधः

॥ टीका ॥

प्रदेशोः भवन्ति, मुक्ताः नानामणिमयानि पादशीर्षकाणि पादाना मुपरितना अवयवविशेषाः जांबूनदमयानि गात्राणि ईषादीनि वज्रमया वहुर-त्नापूरिताः सन्धयो गात्राणि संधिमेलाः नानामणिमयाचवुंप्यूतं विशिष्टंवानमित्यर्थः । तानि च सिंहासनानि ईहामृगऋषभतुरगनरमकरव्याल किन्नररुरुसरभचमरकुञ्जरवनलतापद्मलताभक्तिचित्राणि, तथा- सारसारैः प्रधानप्रधानै र्विविधैर्मणिरत्नैरुपचितैः पादपीठैः सहयानि तानि, तथा- प्राकृतत्वा दुपचितशब्दस्या न्तउपन्यासः अच्छरयमउअमसूरगनवतयकुसंतलिच्चकेसरपत्थुआभिरामा इति ॥ आस्तरकमाच्छादनं मृदुयेषां मसूरकाणां तान्यास्तरकमृदूनि विशेषणस्य परनिपातः प्राकृतत्वात्, नवा त्वक्येषांतेनवत्वचः कुशांतादर्भपर्यंता नवत्वचश्च ते कुशांताश्च नवत्वक्कुशान्ताः प्रत्य ग्रत्वगुदर्भपर्यंतरूपा लिच्चानि कोमलानि नम्रशीलानिच केसराणि क्वचित् सिंहकेसरेतिपाठसूत्रे सिंहकेसराणीव केसराणि मध्ये येषां मसूरकाणां तानि नवत्वक्कुशांतलिच्चकेसराणि सिंहकेसरेति पाठपक्षे एकस्य केसरशब्दस्य शाकपार्थिवादिदर्शनाल्लोपः, आसूरकमृदुभिर्मसूरकनवत्वक्कुशांतलिच्चकेसरैः प्रत्यवस्तृतानि आच्छादितानि सन्ति यानि अभिरामाणि तानि तथा, विशेषणपूर्वापरनिपातो यादृच्छिकः प्राकृतत्वात् । तथा- आईणगरूअबूरन वनीयतूलफासा इति॥ आजिनकं चर्ममयं वस्त्रं तच्च स्वभावा दतिकोमलं स्यात्, रूतं कर्पासपक्ष्म बूरो वनस्पतिविशेषः नवनीतं म्रक्षणं तूल मर्कतूलं तेषा मिव स्पर्शो येषां तानि, तथा- सुविरचितं रजस्त्राणं प्रत्येक मुपरियेषां तानि तथा सुविरचितपरिकर्मितं यत् क्षौमकूलं कार्पासिकं वस्त्रं तत्प्रतिच्छादनं रजस्त्राणस्यो परि द्वितीय माच्छादनं येषां तानि, तथा- उवरिरत्तंसुअसंवुआ इति ॥ रक्तांशुकेना तिरमणीयेन वस्त्रेण संवृतानि आच्छादितानि रक्तां शुक संवृतानि अतएव सुरम्याणि । पासाईयाइत्यादि पदचतुष्टयं प्राग्वत् । तेसिणं सीहासणाणं उप्पिं विजय दूसे पण्णत्ते ? तेणंविजयदूसा संखकुंद दगरयमयमहिअफेणपुञ्जसन्निकासा सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा, येषां सिंहासनाना मुपरि प्रत्येकं प्रत्येकं प्रतिसिंहासन मेकैकभावात्, विजयदूष्यं वितानकरूपो वस्त्रविशेषः प्रज्ञप्तः ? तानि च विजयदूष्याणि शंखः प्रतीतः, कुन्देति, कुन्दकुसुम न्दकरजः उदककणाः अमृतस्य क्षीरो दधिजलस्य मथितस्य यः फेनपुंजो डिंडिरोत्कर स्तत्सन्निकाशानि तत्समप्रभाणि पुनःकथंभूतानीत्याह ॥ सव्वरयणामया इति ॥ सर्वात्मना रत्नमयानि शेषंप्राग्वत् । तेसिणं विजयदूसाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं पत्तेयं वइरामया अंकुसा पण्णत्ता ? तेसुणं वइरामएसु अंकुसेसु पत्तेयं पत्तेयं कुंभिक्का मुत्ता

दामा पण्णत्ता तेणं कुंभिक्का मुत्तादामा अन्नेहिं चउहिं तदद्धुच्चत्तप्पमाणमित्तेहिं अद्धकुंभिक्केहिं मुत्तादामेहिं सव्वतो समन्ता संपरिक्खित्ता ? तेणं दामा तवणिज्जलंबूसगा सुवण्णपयरगमंडिया जाव चिट्ठन्ति,, तेषां सिंहासनोपरिस्थितानां विजयदूष्याणां प्रत्येकं प्रत्येकं बहुमध्यदेशभागेअंकुशा अंकुशाकारा मुक्तादामावलंबनाश्रयभूताःप्रज्ञप्ताः ? तेषु वज्रमयेषुंकुशेषु प्रत्येकं प्रत्येकं कुम्भाग्रं मगधदेशप्रसिद्धं कुंभपरिमाणं मुक्तामयं मुक्तादाम प्रज्ञप्तं ? अत्र वृत्तयनुसारेण कुंभिक्के मुत्तादामे पण्णत्ते, इतिपाठः संभाव्यते कुंभमानंतु उत्तरत्रचर्मरत्नछत्ररत्नमुद्गकस्थितस्य चक्रिणो गृहपते रत्नेन धान्यराशि समर्पणाधिकारे वक्ष्यते, तानिच कुम्भाग्राणि मुक्तादामानि प्रत्येकं प्रत्येक मन्यैश्चतुर्भिःकुम्भाग्रै र्मुक्तादामभि स्तदर्धोच्चत्वप्रमाणमात्रैः सर्वतः सर्वासु दिक्षु समंततः सामस्त्येन संपरिक्षिप्तानि ? अद्धकुंभिक्केहिं इत्यत्र अर्द्धशब्दः सूत्रे दृश्यमानोपि वृत्तौ व्याख्यातत्वा न्नाख्यातइति,, तेणंदामाइत्यादि दामवर्णकसूत्रं पद्मवरवेदिकादामवर्णकवद्व्याख्येयं,, अत्रतत्रादर्शेषुकेषुचित् तेसिणं पासावडिंसगाणं उप्पिं अट्ठमंगलगा पण्णत्ता ॥ सोत्थिअसीहासण जाव छत्ताइं छत्ताइं इतिसूत्रंदृश्यते, तद्व्याख्यानं च वक्तव्यमिति । विजयस्सणं दारस्स उभओपासिं दुहओ णिसीहियाए दोदो तोरणा पण्णत्ता ? तेणं तोरणा णाणामणिमया तहेव जाव अट्ठमंगलगा झया छत्ताइ छत्ता, तेसिणं तोरणाणं पुरओ दोदो सालभंजिआ पण्णत्ता ? जहेव हेट्ठा तहेव तेसिणं तोरणाणं पुरओ दोदो णागदंतगा पण्णत्ता ? तेणं णागदंतगा मुत्ताजालं तरूसिअ तहेव, तेसुणं णागदंतएसु बहवे किल्लसुत्तबद्धवग्घारियमल्लदामकलावाजाव चिट्ठन्ति,, सर्वंचैतत् सूत्रं प्राग्वद्व्याख्येयं । नवरं नागदंतकसूत्रे उपरि नागदंतकानां वक्तव्याः, अभावादिति । तेसिणं तोरणाणं पुरओ दोदो हयसंघाडगा जाव उसेहसंघाडगा सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा,, एवंपंतीओ वीहीओ मिहुणगा,, तेसिणं तोरणाणं पुरओ दोदो पउमलयाओ जाव सामलयाओ णिच्चं कुसुमियाओ जाव सव्वरयणामयाजाव पडिरूवाओ ॥ अत्रव्याख्या ॥ तेषां तोरणानां पुरतो द्वौद्वौ हयसंघाटकौ द्वौद्वौ गजसंघाटकौ द्वौद्वौ नरसंघाटकौ द्वौद्वौ किंपुरुषसंघाटकौ द्वौद्वौ महोरगसंघाटकौ द्वौद्वौ गन्धर्वसङ्घाटकौ द्वौ द्वौ वृषभसङ्घाटकौ ॥ एतेचकथंभूताइत्याह ॥ सव्वरयणामया अच्छासण्हाइत्यादि प्राग्वत् ,, एवंपंक्तिवीथीमिथुनकान्यपि प्रत्येकं व्याख्येयानि,, तेसिणमित्यादि ॥ तेषां तोरणानां पुरतो द्वेद्वे पद्मलते, यावत् करणात् द्वे द्वे नागलते, द्वेद्वे अशोकलते द्वेद्वे चंपकलते, द्वेद्वे चूतलते द्वेद्वे वासन्तीलते द्वेद्वे कुन्दलते द्वेद्वे अतिमुक्तलते,

इतिपरिग्रहः„ द्वेद्वे शाल्मलते । एताश्च कथंभूता इत्याह । निच्चं कुसुमियाउ , इत्यादि यावत् करणात् निच्चं मउलियाउ निच्चं लवइयाउ निच्चं थवइयाउ निच्चं गुलइयाउ निच्चं गुच्छियाउ निच्चं जमलियाउ निच्चं जुअलियाउ निच्चं विणमियाउ निच्चं पणमियाउ निच्चं सुविभत्तपडिमंजरिविडंसगधरीउ, निच्चं कुसुमिय मउलिय लवइय थवइय गुलइय गोच्छिय विणमिय पणमिय सुविभत्त पडि मंजरि विडंसग धरीउ , इतिपरिगृह्यते । अस्यव्याख्यानं प्राग्वत् । पुनः कथंभूता इत्याह । सव्वरयणामया जाव पडिरूवा इति , अत्रापि यावत् करणात् , अच्छा सण्हा इत्यादि विशेषणकदंबक परिग्रहः „ सच प्राग्वद्भावनीयः । तेसिणं तोरणाणं पुरओ दोदो चंदनकलसा पण्णत्ता ? तेणं चंदनकलसा वरकमलपइट्ठाणा तहेव सव्वरयणामया जाव पडिरूवा इति, तेषां तोरणानां पुरतो द्वौद्वौ चन्दनकलशौ प्रज्ञप्तौ ? वर्णक श्च प्राक्तनो वक्तव्यः , तेसिणं तोरणाणं पुरओ दोदो भिंगारगा पण्णत्ता ? वरकमलपइट्ठाणा तहेव सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा , मत्तगय महामहागिइसमाणा पण्णत्ता ? समणाउसो , तेषां तोरणानां पुरतो द्वौद्वौ भृंगारकौ कनकालुकापरपर्यायौ प्रज्ञप्तौ ? तेषामिव चन्दनकलशानामिव वर्णको वक्तव्यः , नवरं पर्यंते मत्तगयमहामुहागिइसमाणा पण्णत्ता ? समणाउसोइतिवक्तव्यं , मत्तो योगज स्तस्य महदतिविशालं यन्मुखं तस्याकृतिराकार स्तत्समानाः प्रज्ञप्ताः ? हेश्रमण ! हेआयुष्मन् ! तेसिणं तोरणाणं पुरओ दोदो आदंसगा पण्णत्ता ? तेसिणं अयमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते ? तंजहा-तवणिज्जमया एकंठगा वेरुलियमया वरुहा वइरामया वारगा णाणामणिमया वलक्खा अंकामया मंडला अणोग्घसिअनिम्मलाए छायाए सव्वउं चेव समणुबद्धा चंदमंडलपडिनिकासा महयामहया अद्दकायसमाणा पण्णत्ता ? समणाउसो तेषां तोरणानां पुरतो द्वौद्वौ वादर्शकौ दर्पणौ प्रज्ञप्तौ ? तेषां चादर्शकाना मयमेतद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्त ? तद्यथा-तपनीयमयाः प्रकंठकाः पीठविशेषाः वैडूर्यमयाः वासकाः आदर्शगंडप्रतिबंधप्रदेशाः आदर्शगंडानां मुष्टिग्रहणयोग्याः प्रदेशाइतिभावः , वज्रमया वारगागंडा इत्यर्थः । नानामणिमया वलक्खा वलक्षोनामशृंखलादिरूपमवलम्बनं येन संबद्ध आदर्शः सुस्थिरो भवति । तथा-अंकरत्नमयानि मंडलानि यत्र प्रतिबिंबसंजूति, तथा अवघर्षण मवघर्षितं भावेक्त प्रत्ययः भूत्यादिनानिर्मार्जनमित्यर्थः । अवघर्षितस्या भावोऽनवघर्षितं तेन निर्मला अनवघर्षितनिर्मलाः तया छायया कांत्या समनुबद्धा युक्ताः तथा चंद्रमंडलपडिनिकासा इति । चंद्रमंडलसदृशाः । महयामहया इति । अतिशयेन महांतो

ऽङ्गकायसमाना आलोककग्यंतरादिकायाङ्गप्रमाणा इत्यर्थः । तेसिणं तोरणाणं पुरओ दोदो वइरानाभाथाला पण्णत्ता ? तेणं अच्छतिच्छडियसालितंदुलनहसंदट्ठपडिपुण्णाविव चिट्ठंति सव्वजंबूणयामया अच्छा जाव पडिरूवा महयामहया रहचक्कसमाणा समणाउसो तेषां तोरणानां पुरतो द्वेद्वे वज्रमयौ नाभिर्मध्यभागो ययोस्ते वज्रनाभेस्थाले प्रज्ञप्ते तानि च स्थालानि तिष्ठंतीति क्रियायोगः अच्छा निर्मलाः शुद्धस्फटिकवत् त्रिस्तुटितास्त्रीन् वारान् स्तुटिता निखचिता अत एव नखसंदष्टाः मुसलादिभिश्चुंबिता येषां ते तथा अत्र निष्ठांतस्य परनिपातः भार्योढादि दर्शनात् । अच्छैः त्रिः स्तुटितैः शालितंदुलैः नखसंदष्टैः परिपूर्णानि च अच्छत्रिस्तुटितशालितंदुलनखसंदष्टपरिपूर्णानीव पृथिवीपरिणामरूपाणि तानि तथास्थितानि केवलमेवमाकाराणीत्युपमा । तथा चाह-सव्वजंबूणयामया इति सर्वात्मना जांबूनदमयानि अच्छा सल्ला इत्यादि प्राग्वत् । महयामहया इति । अतिशयेन महांति रथचक्रसमानानि प्रज्ञप्तानि ? हेश्रमण ! हेआयुष्मन् ! तेसिणं तोरणाणं पुरओ दोदोपाईणं पण्णत्ताउ ? ताउणं पाईणं अच्छोदगपडिहत्थाउ णाणाविहस्स फलहरिअस्स बहुपडिपुण्णाविव चिट्ठंति सव्वरयणामईउ जाव पडिरूवाउ महयोमहया गोकलिंजचक्कसमाणाउ पण्णत्ताउ ? समणाउसो तेषां तोरणानां पुरतो द्वेद्वे पात्र्यौ प्रज्ञप्ते ताश्च पात्र्यौ अच्छेनोदकेन पडिहत्या उक्ति परिपूर्णाः देशीशब्दोयं णाणाविहस्स फलहरिअस्स बहुपडिपुण्णाउ विवेति, अत्र षष्ठी तृतीयार्थे बहुवचने चैकवचनं प्राकृतत्वात् । नानाविधैः फलहरितैः हरितफलैः बहुप्रभूतं प्रतिपूर्णा इव तिष्ठंति न खलुतानि फलानि जलं वा किंतु तथारूपाः शाश्वतभावमुपगताः पृथिवीपरिणामास्तत्र उपमानमिति । सव्वरयणामईउ इत्यादि । प्राग्वत् महयामहया इति । अतिशयेन महत्यः गवां चरणार्थं यद्वंशस्थलमयं महद्भाजनं रूढेति प्रसिद्धं तद्गोकलिंज मुच्यते तदेव चक्रं वृत्ताकारत्वात् तत्समानाः प्रज्ञप्ताः ? हेश्रमण ! हेआयुष्मन् ! तेसिणं तोरणाणं पुरओ दोदो सुपइट्ठगा पण्णत्ता ? तेसुणं सुपइट्ठसु सव्वोसहिपडिपुण्णा णाणाविहस्स पसाहणगभंडस्स बहुपडिपुण्णाविव चिट्ठंति सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा तेषां तोरणानां पुरतो द्वौद्वौ सुप्रतिष्ठकौ आधारविशेषौ प्रज्ञप्तौ ? ते च सुप्रतिष्ठका सुसर्वौषधिप्रतिपूर्णाः नानाविधैः पञ्चवर्णैः प्रसाधनभांडैश्च बहुपरिपूर्णा इव तिष्ठंति अत्रापि तृतीयार्थे षष्ठी बहुवचने चैकवचनं प्राकृतत्वात् उपमान भावना प्राग्वत् सव्वरयणामया इत्यादि प्राग्वत् तेसिणं तोरणाणं पुरओ दोदो मणोगुलियाउ पण्णत्ताउ, ताउणं मणोगुलियाउ सव्ववेरुलियामईउ जाव

पडिरूवाउं तासुणं मणोगुलियासु बहवे सुवण्णरुप्पमया फलगा पण्णत्ता ? ते सुवण्णरुप्पमएसु फलएसु बहवे वइरामया णागदंतगा पण्णत्ता ? तेसुणं णागदन्तएसु बहवे रययामया सिक्का पण्णत्ता ? सर्वमेतत् सूत्रं व्याख्यातपूर्वं नवरं मनोगुलिकाः पीठिका इति तेसुणं रययामएसु सिक्कएसु बहवे वायकरगा पण्णत्ता ? तेणं वायकरगा किण्हसुत्तसिक्कगगवच्छिआ जाव सुक्किलसुत्तसिक्कगगवच्छिया सव्ववेरुलियामया अच्छा जाव पडिरूवा इति तेषु रजतमयेषु शिक्यकेषु बहवो वातकरका जलशून्याः करका इत्यर्थः प्रज्ञप्ताः तेणमित्यादि ते च वातकरकाः । कृष्णसूत्रसिक्कगगवच्छिता इति । आच्छादनं गवच्छः गवच्छाः संजाता एषिति गवच्छिताः कृष्णसूत्रैः कृष्णसूत्रमयैः गवच्छै रिति गम्यते शिक्यकेषु गवच्छिताः कृष्णसूत्रशिक्यकगवच्छिताः एवं नील सूत्रशिक्यकगवच्छिता इत्याद्यपि भावनीयं, ते च वातकरकाः सर्वात्मना वैडूर्यमया अच्छा इत्यादि प्राग्वत् । तेसिणं तोरणाणं पुरउं दोदो चित्तरयणकरंडगा पण्णत्ता से जहाणामए रण्णो चाउरंत चक्कवट्टिस्स चित्ते रयणकरंडगे वेरुलिअमणिफालिअपडलपच्चोअडेसाएपभाए तेघएसे सव्वउं समन्ताउं भासेइ उज्जोवेइ तावेइ पभासेइ एवमेवते विचित्तारयणकरंडगा वैरुलियजावपभासिन्तित्ति॥ अत्र व्याख्या तेषां॥तोरणानां पुरतो द्वौद्वौ चित्रौ चित्रवर्णोपेतौ नानाश्चर्यकरौ वारत्नकरंडकौ प्रज्ञप्तौ एतावेव दृष्टांतेन भावयति । सेजहाणामए इत्यादि । स यथा नाम राज्ञश्चतुरन्तचक्रवर्तिनः चतुर्षु दक्षिणोत्तरपूर्वापर-रूपेषु पृथिवीपर्यंतेषु चक्रेणवर्त्तितुं शीलं यस्य तस्य चित्र आश्चर्यभूतो नानामणिमयत्वेन नानावर्णो वा । वेरुलिअमणिफालिअपडलपच्चोअडेति । बाहुल्येन वैडूर्यमणिमय स्तथास्फटिकपटलमयाच्छादनः स्वकीयया प्रभया तान् प्रत्यासन्नान् प्रदेशान् सर्वतः सर्वासु दिक्षु समंततः सामस्त्येन अवभासयति एत देव पर्यायत्रयेण व्याचष्टे उद्योतयति तापयति प्रभासयति, एवमेवेत्यादि सुगमं, तेसिणं तोरणाणं पुरउं दोदो हयकंठा पण्णत्ता ? जाव उसभकंठा प-ण्णत्ता ? सव्वे रयणामया जाव पडिरूवा तेषां तोरणानां पुरतो द्वौद्वौ हयकंठौ हयकंठप्रमाणौ रत्नविशेषौ प्रज्ञप्तौ ? एवं गजनरकिंनरकिंपुरुषमहोरग गान्धर्ववृषभकंठा अपि वाच्याः तथा चाह-सव्वेरयणामया इति । सर्वे रत्नमया रत्नविशेषरूपा अच्छा इत्यादि प्राग्वत् , तेसिणं तोरणाणं पुरउं दोदो पुष्प चंगेरीउं पण्णत्ताउं ? एवं मल्लचुण्णगन्धवस्त्राभरणसिद्धत्थगलोमहत्थगचंगेरीउं । सव्वरयणामईउं अच्छा जाव पडिरूवाउं इति । तेषां तोरणानां पुरतो द्वेद्वे पुष्पचंगेर्यौ प्रज्ञप्ते । एवं माल्यचूर्णगन्धवस्त्राभरणसिद्धार्थकालामहस्तकचंगेर्योपि वक्तव्याः । एताश्च सर्वापि सर्वात्मना रत्नमय्य अच्छा इत्यादि प्रा-

ग्वत्, तेसिणं तोरणाणं पुरओ दोदो पुप्फपडलगाइं जावलोमहत्थगपडलगाइं सव्वरयणामयाइं अच्छाइं जाव पडिरूवाइं एवं पुप्फादिचंगेरीवत्, पुष्पादीनामष्टानां पटलकान्यपि द्विद्विसंख्याकानि, वाच्यानि तेसिणं तोरणाणं पुरओ दोदो सीहासणाइं। पण्णत्ताइं? तेसिणं सीहासणाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते? तहेव जाव पासादीया ४ इति। तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे सिंहासने प्रज्ञप्ते? तेषां च सिंहासनानां वर्णकः प्रागुक्तो निरवशेषो वक्तव्यो यावद्दामवर्णनं, तेसिणं तोरणाणं पुरओ दोदो रूप्पच्छदाओ पण्णत्ता? तेषां छत्ता वेरुलियविमलदंडा जंबूणयकण्णिया वइरसंधी मुत्ताजालपरिगया अट्ठसहस्सवरकंचणसलागा दद्दरमलयसुगन्धिसव्वोउयसुरहिसीयलच्छाया मंगलभत्तिचित्ता चंदागारोवमा इति॥ अत्र व्याख्या॥ तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे रूप्यच्छदे रजतमयाच्छादने छत्रे प्रज्ञप्ते। तानि च छत्राणि वैडूर्यरत्नमयविमलदंडानि। जांबूनदं सुवर्णं तन्मयी कर्णिका येषां तानि जांबूनदकर्णिकानि तथा वज्रसन्धीनि वज्ररत्नापूरितदंडशलाकासन्धीनि। मुक्ताजालपरिगतानि अष्टौसहस्राणि अष्टसहस्रसंख्याकावरकांचनशलाका वरकांचनमय्यः शलाका येषु तानि अष्टसहस्रवरकांचनशलाकानि। तथा दद्दरमलयसुगंधिसव्वोउय सुरहिसीअलच्छाया इति। दर्दरश्चीवरावनद्धं कुंडकादिभाजनमुखं तेन गलिता स्तत्रपक्वावा मलयइति मलयोद्भवं श्रीखंडं तत्सम्बन्धिनः सुगन्धयो गन्धवासा स्तद्वत्सर्वेषु ऋतुषु सुरभिः शीतला च छाया येषांतानि तथा मंगलभक्तिचित्ता मङ्गलानां स्वस्तिकादीनां अष्टानां भक्त्याविच्छित्त्याचित्रमालेखो येषांतानि तथा चंदागारोवमा इति चन्द्राकारश्चन्द्राकृतिः सा उपमा येषांतानि तथा चन्द्रमण्डलवत् वृत्तानीति भावः। तेसिणं तोरणाणं पुरओ दोदो चामराओ पण्णत्ताओ? ताओणं चामराओ चन्दप्पभवइरवेरुलियणाणामणिरयणखचियविचित्तदंडाओ सुहुमरययदीहवालाओ संखककुंददगरयअमयमहिअफेणपुंजसण्णिगासाओ अच्छाओ जाव पडिरूवाओ तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे चामरे प्रज्ञप्ते। सूत्रे चामरशब्दस्य स्त्रीत्वं प्राकृतत्वात् तानि च चामराणि चंदप्पभवइरवेरुलियणाणामणिरयणखचिअदंडाओ इति। चंद्रप्रभश्चन्द्रकांतोवज्रं वैडूर्यंच प्रतीतं चन्द्रप्रभवज्रवैडूर्याणि शेषाणि च नानामणिरत्नानि खचितानि येषु दंडेषु ते तथा-एवं रूपाश्चित्रा नानाकारादंडायेषां चामराणां तानि तथा-सूक्ष्मारजतमया दीर्घावाला येषां तानि तथा-तथा संखककुंददगरयअमयमहिअफेणपुंजसन्निकासाओ इति। शंखः प्रतीतः अब्धीरत्नविशेषः कुंदेति कुंदपुष्पं दकरजः उदककणाः अमृतमथितफेनपुंजः क्षीरोदजलमथनसमुत्थफेनपुंजस्तेषा मिव सन्निकाशः प्रभायेषांतानि

तथा अच्छाइत्यादि प्राग्वत्। तेसिणं तोरणाणं पुरओ दोदो तेल्लसमुग्गाया पण्णत्ता? कोट्ठसमुग्गा पत्तसमुग्गा चोअसमुग्गा तगरसमुग्गा एलासमुग्गा हरिआलसमुग्गा हिंगुलयसमुग्गा मणोसिलासमुग्गा अंजणसमुग्गा सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा तेषां तोरणानां पुरतो द्वौद्वौ तैलसमुद्गकौ सुगन्धितैलाधारविशेषौ प्रज्ञप्तौ। एवं कोष्ठादिसमुद्गका अपि वाच्याः नवरं। कोष्ठं गन्धद्रव्यविशेषः पत्रं तमालपत्रादि चोअं त्वग्नामकं गन्धद्रव्यं अंजनं सौवीरांजनं। अत्रसंग्रहणिगाथा। तेल्लेकोट्ठसमुग्गे पत्ते चोए अतगर एलाये। हरिआले हिंगुलए मणोसिला अंजणसमुग्गे (इति। एते सर्वेपि समुद्गकाः सर्वात्मना रत्नमया इत्यादि प्राग्वत्। विजएणं दारे अट्ठसयं चक्कज्झयाणं अट्ठसयं मिगज्झयाणं अट्ठसयं गरुलज्झयाणं अट्ठसयं विगज्झयाणं अट्ठसयं छत्तज्झयाणं अट्ठसयं पिट्ठज्झयाणं अट्ठसयं उदहिज्झयाणं अट्ठसयं सीहज्झयाणं अट्ठसयं वसहज्झयाणं अट्ठसयं सेआणं चउविसाणवरनागकेऊणं एवमेव सपुव्वावरेणं विजयद्वारे असीयं केउसहस्सं भवतित्तिमक्खायं। अत्रव्याख्या। तस्मिन् विजयद्वारे अष्टशतं अष्टाधिकं शतं चक्रध्वजानां च काले स्वरूपचिह्नोपेतानां ध्वजानां एवं मृगगरुडवृकछत्रपिच्छशकुनिसिंहवृषभचतुर्दंतहस्तिध्वजानामपि प्रत्येक मष्टशत मष्टशतं वक्तव्यं एव मेव सपुव्वावरेणंति (एवमेवा ऽनेन प्रकारेण सह पूर्वं यस्य येन वा सपूर्वं सपूर्वंच तदपरंच सपूर्वापरं तेन सपूर्वापरेण पूर्वापरसमुदायेनेत्यर्थः, विजयद्वारे अशीत मशीत्यधिकं केतु सहस्रं भवतीत्याख्यातं मया चान्यैश्च तीर्थकृद्भि रितिशेषः। विजयस्सणं दारस्स पुरओ णवभोमा पण्णत्ता ? तेसिणं भोमाणं अंतो बहुसमरमणिज्जा भूमिभागा पण्णत्ता ? जाव मणीणं फासो, तेसिणं भोमाणं उप्पिं उल्लोआ पउमलया जाव सामलया भत्तिचित्ता जाव सव्वतवणिज्जमया अच्छा जाव पडिरूवा तेसिणं भोमाणं बहुमज्झदेसभाए जेसे पंचमे भोमे तस्सणं भोमस्स बहुमज्झदेसभाए महं एगे सीहासणे पण्णत्ते ? सीहासणवण्णओविजयदूसे जाव अंकुसे जाव दामा चिठंति॥ अत्रव्याख्या॥ विजयस्य द्वारस्य पुरतो नवभौमानि विशिष्टानि स्थानानि प्रज्ञप्तानि तुर्याङ्गेतु विजयस्सणं दारस्स एगमेगाए बाहाए णवणव भोमा पण्णत्ता ? इति संख्याशब्दस्य पुरतो वीप्सावचनेन उभयबाहासक्तमीलनेना ष्टादशसंख्यांकता भौमानां संभाव्यते तत्त्वंतु सातिशयज्ञानगम्य मिति तेषां च भौमानां भूमिभागः उल्लोकाश्च पूर्ववद्वक्तव्याः तेषां च भौमानां बहुमध्यदेशभागे यत्पंचमं भौमं तस्य बहुमध्यदेशभागे विजय द्वारार्थिविजयदेवयोग्यं सिंहासनं प्रज्ञप्तं। तत्पंच सिंहासनस्य वर्णनं विजयदूष्यकुंभाग्रमुक्तादामवर्णनंच प्राग्वत्। तस्सणं सीहासणस्स अवरुत्तरेणं उ-

त्तरेणं उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थणं विजयस्स देवस्स चउण्हं सामाणिअसाहस्सीणं चत्तारि भद्दासणसाहस्सीओ पण्णत्ताओ?तस्सणं सीहासणस्स पुरत्थिमेणं एत्थणं विजयस्स देवस्स चउण्हं अग्गमहिसीणं सपरिवाराणं चत्तारि भद्दासणसाहस्सीओ पण्णत्ताओ, तस्सणं सीहासणस्स दाहिणपुरत्थिमेणं एत्थणं विजयस्स देवस्स अब्भिंतरिआए परिसाए अट्ठण्हं देवसाहस्सीणं अट्ठभद्दासणसाहस्सीओ पण्णत्ताओ? तस्सणं सीहासणस्स दाहिणेणं एत्थणं विजयस्स देवस्स मज्झिमियाए परिसाए दसण्हं देवसाहस्सीणं दसभद्दासणसाहस्सीओ पण्णत्ताओ ? तस्सणं सीहासणस्स दाहिणपच्चत्थिमेणं एत्थणं विजयस्स देवस्स बाहिरियाए परिसाए बारसण्हं देवसाहस्सीणं बारस भद्दासणसाहस्सीओ पण्णत्ताओ ? तस्सणं सीहासणस्स पच्चत्थिमेणं एत्थणं विजयस्स देवस्स सत्तण्हं अणिआहिवईणं सत्त भद्दासणा पण्णत्ता ? तस्सणं सीहासणस्स पुरत्थिमेणं दाहिणेणं पच्चत्थिमेणं उत्तरेणं एत्थणं विजयस्स देवस्स सोलसआयरक्खदेवसाहस्सीणं सोलसभद्दासणसाहस्सीओ पण्णत्ताओ ? तंजहा-पुरत्थिमेणं चत्तारि साहस्सीओ एवं चउसुवि जाव उत्तरेणं चत्तारि साहस्सीओ अवसेसेसु भोमेसु पत्तेयं पत्तेयं सीहासणपरिवारं पण्णत्तं । अत्रव्याख्या । तस्य सीहासनस्या वरोत्तरेणंति । अपरोत्तरस्यां वायव्यकोणे इत्यर्थः । उत्तरेणंति । उत्तरस्यां दिशि उत्तरपूर्वस्यांच ईशानकोणे सर्वसंकलनया तिसृषु दिक्षु अत्र विजयदेवस्य चतुर्णां समाने विजयदेवसदृशे आयुर्द्युतिविभवादौ भवाः सामानिका स्तेषां साहस्रीणंति । प्राकृतत्वाद्दीर्घत्वं स्त्रीत्वंच सहस्राणां चत्वारि भद्रासनसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? तस्यच सिंहासनस्य पूर्वस्या मत्र विजयदेवस्य चतसृणा मग्रमहिषीणां इह कृताभिषेका देवी महिषी त्युच्यते, साच स्वपरिवारभूतानां सर्वासामपि देवीना मग्रा प्रधाना ताश्च ता महिष्यश्च अग्रमहिष्यस्तासा मग्रमहिषीणां प्रत्येक मेकैकसहस्रसंख्यदेवीपरिवारसहितानां चत्वारि भद्रासनसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? तस्य सिंहासनस्य दक्षिणपूर्वस्या माग्नेय्यां विदिशी त्यर्थः, अत्र विजयस्य देवस्य अभ्यंतरिकायाः पर्षदोऽभ्यन्तरपर्षद्रूपाणा मष्टानां देवसहस्राणां योग्यानाम ष्टभद्रासनसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? तस्य सिंहासनस्य दक्षिणस्यां दिशि अत्र विजयदेवस्य मध्यमिकायापर्षदोदशानां देवसहस्राणां योग्यानिदश भद्रासनसहस्राणि प्रज्ञप्तानि। तस्य सिंहासनस्य दक्षिणापरस्या दिशि नैऋत्यां विदिशीत्यर्थः, अत्र विजयदेवस्य बाह्यपर्षदोद्वादशानां देवसहस्राणां योग्यानि द्वादश भद्रासन सहस्राणि प्रज्ञप्तानि । ननु केऽभ्यन्तरमध्यमबाह्यपर्षत्का देवाः ये रभ्यन्तरपर्षदादिव्यवहारो भवति उच्यते„ अभ्यन्तरपर्षत्का देवा आहूता एव

स्वामिनोंतिक मायांति नत्वनाहूताः परमगौरवपात्रत्वात्, मध्यमपर्षत्कास्तु, आहूताअपि अनाहूताअपि स्वामिनोंऽतिक मायांति मध्यमप्रतिपत्ति-विषयत्वात्, बाह्यपर्षत्काः पुन रनाहूताः स्वामिनों ऽतिकमायांति तेषामाकारणलक्षणगौरवानर्हत्वात्, अथवा यया सहोत्तममतित्वा त्यर्यालोच्य विजयदेवः कार्यं विदधाति सा गौरवेपर्यालोचनायां चात्यंत मभ्यन्तरा स्तीत्यभ्यन्तरिका यस्याः पुरोऽभ्यन्तरपर्षदासह पर्यालोच्य दृढीकृतं पदं गुणदोषकथनतः प्रपञ्चयति सा गौरवेपर्यालोचनायां च मध्यमेभावेऽस्तीति मध्यमिका यस्याश्च पुरः प्रथमपर्षदासह पर्यालोचितं द्वितीयपर्षदा-सह प्रपंचितं पद माज्ञाप्रवीणः सन्निदं विधेय मिदं नविधेयमेवेति प्ररूपयति सा गौरवा त्पर्यालोचनाच्च बहिर्भावे स्तीति बाह्या । तस्य सिंहासनस्य पश्चिमेन पश्चिमायां दिशि अत्र विजयस्य देवस्य सप्ताना मनीकाधिपतीनां सप्त भद्रासनानि प्रज्ञप्तानि ? ॥ अथ परिक्षेपान्तर माह ॥ तस्य सिंहा सनस्य पूर्वस्यां दक्षिणस्यां पश्चिमायां उत्तरस्यां एवं चतसृषु दिक्षु, अत्र विजयस्य देवस्य षोडशाना मात्मरक्षदेवसहस्राणां योग्यानि षोडश भद्रासन-सहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? तद्यथा-पूर्वस्यां चत्वारि भद्रासनसहस्राणि एवं चतसृष्वपि दिक्षु यावदुत्तरस्यां चत्वारि भद्रासनसहस्राणि प्रज्ञप्तानीति ? एतद्व्या-ख्यानं सांप्रतदृश्यमानजीवाभिगमसूत्रबहुादर्शपाठानुसारिवृत्तौ तु तस्य सिंहासनस्य सर्वतः सर्वासु दिक्षु समंततः सामस्त्येनेत्यादि व्याख्यात मस्ति त त्पाठांतरापेक्षयेति संभाव्यते, अवशेषेषु भौमेषु पूर्वापरमीलनेना ऽष्टसंख्याकेषु प्रत्येकं प्रत्येकं सिंहासनंसपरिवारं सामानिकादिदेवयोग्यभद्रासनरूपपरि-वारसहितं प्रज्ञप्तं ? विजयस्सणं दारस्स उवरि आगारे सोलसविहेहिं रयणेहिं उवसोभिए, तंजहा-रयणेहिं १ वइरेहिं २ वेरुलिएहिं ३ लोहिअक्खेहिं ४ मसारगल्लेहिं ५ हंसगब्भेहिं ६ पुलएहिं ७ सोगंधिएहिं ८ जोइरसेहिं ९ अंकेहिं १० अंजणेहिं ११ रयएहिं १२ जाइरूवेहिं १३ अंजणपुलएहिं १४ फलि-एहिं १५ रिठेहिं १६ विजयस्य द्वारस्य उपरितन आकार उत्तरङ्गादिरूपः षोडशविधै रत्नै रुपशोभित , स्तद्यथा-रत्नैः १ वज्रैः २ वैडूर्यैः ३ लोहिता-क्षैः ४ मसारगल्लैः ५ हंसगर्भैः ६ पुलकैः ७ सौगन्धिकैः ८ ज्योतीरसैः ९ अङ्कैः १० अञ्जनैः ११ रजतैः १२ जातरूपैः १३ अञ्जनपुलकैः १४ स्फटिकैः १५ रि-ष्टैः १६ तत्ररत्नानिसामान्यतः कर्केतनादीनि वज्रादीनितुरत्नविशेषाः प्रतीता एव, नवरं रजतंरूप्यं जातरूपं सुवर्णं एतेऽपि रत्नेएवेति । विजयस्सणं दा-र स उपरिं अठ्ठमंगलगा पण्णत्ता ? तंजहा सोत्थियसिरिवच्छा जाव दप्पणा सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा । विजयस्सणमित्यादि । विज-

यस्य द्वारस्योपरि अष्टाबष्टौ स्वस्तिकादीनि मङ्गलकानि प्रज्ञप्तानि ? तद्यथेत्यादिना । तान्येवो पदर्शयति । सव्वरयणामया इत्यादि प्राग्वत् । विजयस्सणं दारस्स उप्पिं बहवे किण्हचामरद्धया जाव सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा । विजयस्सणं दारस्स उप्पिं बहवे छत्ताइछत्ता, तहेव-विजयस्सणं दारस्स उप्पिं बहवे किण्हचामरद्धया इत्यादि सूत्रपाठः जीवाभिगमसूत्रबहुत्वादर्शेषु दृष्टत्वा लिखितो स्ति सच पूर्ववद्व्याख्येयः । वृत्तौतु केनापि हेतु ना व्याख्यातो नास्तीति । से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ विजए दारे विजए दारे गोयमा ! विजएणं दारे विजएणामं देवे महिड्ढिए महज्जुईए महा बले महायसे महेसक्खे पलिउवमठिईए परिवसइ, सेणं तत्थ चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं चउण्हं अग्गमहिसीणं सपरिवाराणं तिण्हं परिसाणं सत्तण्हं अणीयाणं सत्तण्हं अणियाहिवईणं सोलसण्हं आयरक्खं देवसाहस्सीणं । विजयस्सणं दारस्स विजयाए रायहाणीए अन्ने सिंचबहूणं विजया रायहाणी वत्थव्वाणं देवाणं देवीणय आहेवच्चं पोरेवच्चं सामित्तं भट्टित्तं महत्तरगत्तं आणाइस्सरेणवेच्चं कारेमाणे पालेमाणे महया हयनट्टगीयवाइयतंतीतलतालतुडियघणमुयंगपडुपवा इयरवेणं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइसे तेणट्ठेणं एवं वुच्चइ विजएदारे विजएदारे इति । अथ केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते विजयद्वारं विजयद्वारमिति । भगवानाह ? गौतम ! विजयेद्वारे विजयोनाम प्राकृतत्वा दव्ययत्वाद्वा नामशब्दा त्परस्य टावचनस्य लोप स्ततो यमर्थः प्रवाहतोऽनादिकालसंततिपतितेनविजय इति नाम्ना देवो महर्द्धिको महती ऋद्धि र्भवनपरिवारादिका यस्यासौ महर्द्धिकः महाद्युतिकः महतीद्युतिः शरीरगता आभरणगताच यस्यासौ महाद्युतिकः । तथामहत्बलं शारीरः प्राणो यस्य स महाबलः । तथा महत् यशः ख्याति र्यस्या सौ महायशा स्तथा । महेसक्खेइति । महान् ईशः इत्यारव्या प्रसिद्धि र्यस्यासौ महेशाख्यः अथवा ईशनं ईशो भावे घञ्प्रत्ययः ऐश्वर्यमित्यर्थः । ईशशब्दे ऐश्वर्ये इतिवचनात्, ततईशं ऐश्वर्यं आत्मनः ख्याति अंतर्भूतण्यर्थतया ख्यापयति प्रथयति स ईशाख्यः महांश्चासा वीशाख्यश्च महेशाख्यः क्वचिन्महासोक्खे इति पाठः तत्रमहत् सौख्यं प्रभूतसद्विद्योदयवशा द्यस्य समहासौख्यः पल्योपमस्थितिकः परिवसति सच तत्र चतसृणां सामानिकसहस्राणां चतसृणामग्रमहिषीणां सपरिवाराणां प्रत्येक मेकैकसहस्रसंख्यपरिवारसहितानां तिसृणामभ्यंतरमध्यमबाह्यरूपाणां यथाक्रम मष्टाद शद्वादशदेवसहस्रसंख्याकानां पर्षदां सप्तानीकानां इयानीकगजानीकरथानीकपदात्यनीकमहिषानीकगंधर्वानीकनाट्यानीकरूपाणां समाना मनीकाधिप

तीनां षोडशानां मात्मरक्षकसहस्राणां विजयस्य द्वारस्य विजयायाश्च राजधान्या अन्येषां च बहूनां विजयराजधानीवास्तव्यानां देवानां देवीनां च, अधिपतेः कर्म आधिपत्यं रक्षा इत्यर्थः,साच रक्षा सामान्येना प्यारक्षकेणेवक्रियते तत आह पौरपत्यं पुरस्यपतिः पुरपतिः तस्यकर्म पौरपत्यं सर्वेषा मग्रे सरत्व मितिभावः । तच्चाग्रेसरत्वं नायकत्वमंतरेणापि स्वनायकनियुक्ततथाविधगृहचिंतकसामान्यपुरुषस्येव ततो नायकत्वप्रतिपत्त्यर्थमाह । स्वामित्वं स्व मस्यास्तीतिस्वामी तद्भावः स्वामित्वं नायकत्वमित्यर्थः । तदपिच नायकत्वं पोषकत्वमन्तरेणापि भवति यथा मृगयूथाधिपतेर्मृगस्य ततआह । भर्तृत्वंपोषकत्वं डुभृञ्धारणपोषणयोरिति वचनात्, अतएव महत्तरकत्वं तदपिच महत्तरकत्वं कस्यचिदाज्ञाविकलस्यापि भवति यथा कस्यचि द्वणिजः स्व दासदासीवर्गंप्रति ततआह । आज्ञया ईश्वरः आज्ञेश्वरःसेनायाःपतिः सेनापतिः आज्ञेश्वरश्चासौ सेनापतिश्च आज्ञेश्वरसेनापतिः तस्यकर्म आज्ञेश्वरसेनापत्यं स्वसैन्यंप्रत्यद्भुत माज्ञाप्राधान्य मित्यर्थः कारयन् अन्यैर्नियुक्तैः पुरुषैः पालयन् स्वयमेव महत्तरेणेवेतियोगः अहयति आशुयानकप्रतिबद्धानि यदिवा अहतानि अभ्याहतानि नित्यानुबंधीनीतिभावः । येनाट्यगीते नाट्यंनृत्यं गीतंगानं यानिच वादितानि तंत्रीतलतालत्रुटितानि तंत्रीवीणा तलो हस्ततल स्तालः कंशिकात्रुटितानि शेषतूर्याणि तथा यश्च घनमृदंगो मेघसदृशध्वनिर्मुरजः पटुनापुरुषेण प्रवादित स्तत एतेषां द्वंन्द्व स्तेषां रवेणानादेन सहकारिभूतेन दिविभवान् दिव्यान् अतिप्रधानानिति तथा भोगार्हाः भोगाःशब्दादयोभोगभोगाः अथवा भोगेभ्य औदारिकेभ्यायभावेभ्यो ऽतिशायिनो भोगभोगास्तान् भुंजानो ऽनुभव न्विहरत्यास्ते अत्रव्यत्ययः प्राकृतत्वात् ॥ सेएणट्ठेणमित्यादि ॥ तत एतेनार्थेनगौतम ! एवमुच्यते विजय द्वारं विजयद्वारमिति ॥ विजयाभिधानं देवस्वामिकत्वा द्विजयोदेवः स्वामित्वेनास्यास्तीति वा अत्रादित्वात् प्रत्ययेविजयमिति भावःदेवस्य विजयाभिधानताच योयः पूर्वद्वाराधिपति रुत्पद्यते देवः सस तत्सामानिकादिभिर्देवैः विजयोविजय इत्याद्यूयते तत्स्थितिप्रतिपादके कल्पपुस्तकेतथाभिधानात् अदुत्तरंचणं गोअमा ? विजयस्सणं दारस्स सासए णामधिज्जे पण्णत्ते ? जंणकयाइणासि णकयाइणत्थि णकयाइणभविस्सइ जाव अवट्ठिए णिच्चे विजएदारे अथापरमपि विजयद्वारनामप्रवृत्तौ कारणं गौतम ! विजयस्यद्वारस्य विजयमिति नामधेयं शाश्वतमनादिसिद्धं प्रज्ञप्तं ? शेषंसुगमं, एतत्सूत्रं वृत्तावदृष्ट्याख्यान मपि जीवाभिगमसूत्रबहुादर्शेषुदृष्ट्वा लिखित मस्तीति, एतेन विजयद्वारवर्णक उक्तः, अथराजधानीवर्णको यथा कहिणं भंते ? विजयस्स देवस्स विज

॥ टीका॥

याणामं रायहाणी पण्णत्ता ? गोयमा ! विजयस्स दारस्स पुरत्थिमं तिरिअमसंखिज्जे दीवसमुद्दे वीईवइत्ता अण्णंमि जंबुद्दीवेदीवे बारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता, एत्थणं विजयस्स देवस्स विजयाणामं रायहाणी पण्णत्ता ? इत्यारभ्य विजए देवे २ इत्यंतं सूत्रं ज्ञेयं । अत्रप्रश्नसूत्रंसुगमं निर्वचनसूत्रे विजय द्वारस्य पूर्वस्यां दिशि तिर्यगसंख्येयान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्यातिक्रम्य त्रांतरेयोन्यो जंबूद्वीपो ऽधिकृतद्वीपतुल्याभिधानो ऽनेन जंबूद्वीपाना मसंख्येयत्वं सूचयति । तस्मिन् द्वादशयोजनसहस्रा ण्यवगाह्य अत्रां तरे विजयस्य देवस्य विजयानामराजधानी प्रज्ञप्ता ? मयान्यैश्चतीर्थकृद्भिरित्यादि तावद्वाच्यं यावन्निगमनसूत्रे विजयोदेवो २ इति, अत्रच प्रारब्धोपि जीवाभिगमोक्तविजयाराजधानीवर्णकः सामस्त्येनायन्नलिखित स्तद्ग्रंथ विस्तरभयात् बह्व्यमाणयमकराजधान्यधिकारे एवंविधवर्णकस्य साक्षाद्विद्यमानत्वे व्याख्यास्यमानत्वाच्चेति । अत्र प्रस्तुतसूत्रे शेषद्वाराणां सराजधानीकानां स्वरूपकथनायातिदेश माह । एवं चत्तारि वीत्यादि ॥ एवं विजयद्वारप्रकारेण चत्वार्यपि जंबूद्वीपस्य द्वाराणि सराजधानीकानि भणितव्यानि, ननु विजयद्वारस्य वर्णितत्वात् सूत्रे कथं चतुर्द्वारविषयको ऽतिदेशः समसूत्रि, उच्यते अतिदेश्यातिदेशप्रतियोगिनो रत्यन्ततुल्यवर्णकत्व प्रतिपादनार्थं, ततश्च यथा विजयद्वारस्य वर्णक स्तथा वैजयंतजयंतापराजितद्वाराणामपि, यथा चामीषां त्रयाणां तथा विजयद्वारस्यापि यथा विजयराजधान्या वर्णक स्तथा वैजयंतजयंतापराजिताराजधानीनामपि, यथा च तेषांतिसृणां तथा विजयायाराजधान्या अपीत्यर्थः सिद्धः ॥ अस्तिचा यंन्यायः एगेजिएजिआपंच इत्यादौ तथा दर्शनात्, अमूनिच द्वाराणि पूर्वदिक्तः प्रादक्षिण्येन नामतोज्ञेयानि, तथाहि-पूर्वस्यां विजयं दक्षिणस्यां

॥ मूल ॥

एवं चत्तारि वि दारामरायहाणीया भाणिअव्वा

॥ अनु० ॥

एवं चत्वार्य्यपि द्वाराणिसराजधानीकानि भणितव्यानि

॥ भाषा ॥

इम च्यारिच्यारि द्वार राजधानीसहित जाणवा

॥ टीका॥

वैजयंतं पश्चिमायां जयंतं उत्तरस्यामपराजितंचेति, अत्र वैजयंतद्वाराणामपि जीवाभिगमत एव प्रश्ननिर्वचनरूपा आलापका वेदितव्याः। तथाहि-कहि णं भंते ! जंबूदीवस्स दीवस्स वैजयंतेणामंदारे पण्णत्ते ? गोअमा ! जंबूद्दीवेदीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं पणयालीसं जोअणसहस्साइं अबाहाए जंबूदीवदीवदाहिणपेरंते लवणसमुद्ददाहिणद्धस्स उत्तरेणं एत्थणं जंबूदीवस्सदीवस्स वैजयंतेणामं दारे पण्णत्ते ? अट्ठजोअणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं सव्वेवसव्वा वत्तव्वया जावणिच्चे रायहाणी से दाहिणेणं जाव वैजयंते देवे २ इति ! तथा कहिणं भंते ! जंबूदीवस्स दीवस्स जयंतेणामं दारे पण्णत्ते ? गोअमा जंबूद्दीवेदीवे मंदरस्स पव्वयस्स पव्वत्थिमेणं पणयालीसं जोयणसहस्साइं अबाहाए जंबूदीवपव्वत्थिमपेरंते लवणसमुद्दपव्वत्थिमद्धस्स पुरत्थिमेणं सीओआए महाणईएय उप्पिं एत्थणं जंबूदीवस्स दीवस्स जयंतेणामं दारे पण्णत्ते ? तंचेव सेपमाणं जयंते देवे पव्वत्थिमेणं से रायहाणी जाव जयंते देवे २ इति। तथा कहिणं भंते ! जंबूदीवस्स दीवस्स अपराए णामं दारे पण्णत्ते ? गोयमा ! मंदरस्सउत्तरेणं पणयालीसं जोअणसहस्साइं अबाहाए जंबूदीवदीवउत्तर पेरंते लवणसमुद्दउत्तरस्स दाहिणेणं एत्थणं जंबूद्दीवेदीवे अपराईएणामं दारे पण्णत्ते ? तंचेवपमाणं रायहाणीउत्तरेणं जाव अपराईए देवे २ चउल्लंवि असंमि जंबूदीवे इति ॥ अत्रव्याख्या ॥ क्वभदंत ! जंबूद्वीपस्य द्वीपस्य वैजयंतंनामद्वारं प्रज्ञप्तं ? भगवानाह गौतम ! मंदरस्य दक्षिणेन दक्षिणस्यांदिशि पंचचत्वारिंशतं योजनसहस्राण्य बाधया बाधनंबाधा आक्रमण मिति नबाधाअबाधा दूरवर्त्तित्वेनाक्रमणमपांतरालमित्यर्थः। तथा कृत्वेति गम्यते अपांतरालेमुक्त्वा इतिभावः। जंबूद्वीपस्य द्वीपदक्षिणपर्यंते लवणसमुद्रदक्षिणद्वीपस्योत्तरेण जंबूद्वीपस्य द्वीपस्य वैजयंतं नाम्ना द्वारं प्रज्ञप्तं ? अष्टौयोजना

॥ मूल ॥

जंबुद्दीवस्सणं भंते ! दीवस्स दारस्सय दारस्सय केवइए अबाहाए अंतरे पण्णत्ते? गोयमा !

॥ अनु० ॥

जम्बूद्वीपस्य भदन्त ! द्वीपस्य द्वारस्य च द्वारस्य च कियदबाधया अन्तरम् प्रज्ञप्तम् ? गौतम !

॥ भाषा ॥

जंबूद्वीपनामाद्वीपनें , हेभगवन् ! एकद्वार अनें-बीजाद्वारनें केतलो अबाधापणें अंतर कह्यो ? हे गौतम !

न्यूईच्चत्वेनेत्यादिका सैव विजयद्वारसंबंधिन्येव सर्वा वक्तव्यता, यावन्नित्यंवैजयंत मिति नाम क्व भदंत ! वैजयंतस्य देवस्य वैजयंता नाम्नाराजधानी इत्यादिसर्वं प्राग्वत्, वैजयंतो देवो वैजयंतोदेव इति, एवं जयंतापराजितद्वारवक्तव्यतापि वाच्या नवरं जयंतद्वारस्य पश्चिमायां दिशि जयंताराजधानी अपराजितद्वारस्य चोत्तरस्यांदिशि अपराजिता राजधानी तिर्यगसंख्येयान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्येति वाच्यं संप्रतिविजयादिद्वाराणांपरस्परमंतरंप्रतिपिपादयिषुराह जंबूद्दीवस्सणमित्यादि जंबूद्वीपस्य णमिति प्राग्वत्, भदंत द्वीपस्य संबंधिनो द्वारस्यच कियत् किंप्रमाणं अबाहाए अंतरेति बाधापरस्परं संपीडतः पीडनंनबाधाअबाधातयाअबाधया यदन्तरं व्यवधान मित्यर्थः, प्रज्ञप्तं? इहंतरशब्दो मध्यविशेषादिष्वर्थेषु वर्त्तमानो दृष्ट स्तत स्तद्व्यवच्छेदेन व्यवधानार्थंपरिग्रहार्थंमबाधाग्रहणं अत्र निर्वचनं भगवानाह?गौतम एकोनाशीति र्योजन सहस्राणि द्विपंचाशद्योजनानि देशोनं चार्द्धं योजनं द्वारस्यच द्वारस्य चाबाधया अन्तरंप्रज्ञप्तं? तथाहि जंबूद्वीप परिधिः प्राग्निर्दिष्टयोजनानि तिस्रोलक्षाःषोडशसहस्राणि द्वे शते सप्तविंशत्यधिके ३१६२२७ क्रोशत्रयं ३ अष्टाविंशं धनुःशतं १२८ त्रयोदशांगुलानि १३ एकमर्द्धांगुल मिति । अस्माद्द्वारचतुष्कविस्तारो ऽष्टादशयोजनरूपो ऽपनीयते । यत् एकैकस्य द्वारस्य विस्तारो योजनानि चत्वारि ४ प्रतिद्वारं द्वारशाखादयविस्तारश्चक्रोद्वयं २ अस्मिंश्च द्वारस्य शाखयोश्च परिमाणे चतुर्गुणे जाता न्यष्टादशयोजनानि १८ ततस्तद्

॥ टीका॥

अउणासीइं जोअणसहस्साइं बावण्णं च जोअणाइं देसूणं च अद्धजोअणं दारस्सयदारस्स य अबाहाए अंतरे पण्णत्ते?

॥ मूल ॥

एकोनाशीति र्योजनसहस्राणि द्विपञ्चाशच्च योजनानि देशोनंच अर्द्धयोजनम् द्वारस्य च द्वारस्य च अबाधया अन्तरम् प्रज्ञप्तम् ? ॥

॥ अनु० ॥

= इगूणासी हजारयोजन ७९००० अने =

॥ भाषा ॥

बावन योजन ५२ कांइकउणुं वली योजन अर्द्ध एतलूं ७०५२ ॥ द्वार द्वार अबाधापणें अन्तर कह्यो ? (जंबूद्वीपनी परिधिमाहीथी द्वारनूंपीहुलपणुं-योजनसाढाच्यार ४ ॥ तारेच्यारद्वारनोमान योजन १८ अठारेंथाय तेमान परिधिमाहिथी काढीजै, च्यारभागै हरिजै लब्धीआवे से अन्तर आखुवा)

॥ टीका ॥

पनयने शेषपरिधिसत्कस्यास्य योजनरूपस्य ३१६२०६ चतुर्भिर्भागे लब्धानि योजनानि एकोनाशीतिः सहस्राणि द्विपञ्चाशदधिकानि ७९०५२ क्रोशश्चैकः १ तथा परिधिसत्कस्य क्रोशत्रयस्य धनुष्करणे जातानि धनुषां षट्सहस्राणि ६००० एषु च परिधिसत्कशतत्रयाष्टाविंशत्यधिकधनुःशतस्य क्षेपे जातानि धनुषामेकषष्टिशतान्यष्टाविंशत्यधिकानि ६१२८ जातस्य चतुर्भिर्भागे लब्धानि पञ्चदशशतानि द्वात्रिंशदधिकानि १५३२ यानि च परिधिसत्कत्रयोदश अङ्गुलानि १३ तेषामपि चतुर्भिर्भागे लब्धानि त्रीण्यंगुलानि ३ शेषे चैकस्मिन्नङ्गुले यवाः अष्टौ ८ एषु परिधिसत्कयवपञ्चक ५ क्षेपे जाता त्रयोदश यवाः १३ एषां च चतुर्भिर्भागे लब्धास्त्रयोयवाः ३ शेषे चैकस्मिन् यवे यूकाः अष्टौ ८ आसुपरिधिसत्कैकयूकाक्षेपेण जाता नव ९ आसां चतुर्भिर्भागे लब्धे द्वे यूके २ शेषस्याल्पत्वा न्नविवक्षा, एतच्च सर्वं देशोन मेकं गव्यूतमिति, जातं पूर्वलब्ध गव्यूतेन सहदेशोनमर्द्धयोजन मिति । इम मेवार्थं द्विर्बद्धं सुबद्धमिति अबद्धसूत्रतो बद्धसूत्रं लाघवरुचिसत्त्वानुग्राहक मिति वा गाथयाह ॥ अउणासी इति । अत्र विभक्तिलोपः प्राकृतत्वात् अथ चतुर्थ प्रश्ने एव आकारभावप्रत्यवतारूपे भरतवर्षस्वरूपं जिज्ञासुः पृच्छति ॥ कहिणं भंतेत्ति ? प्रज्ञकापेक्षया आसन्नत्वेन प्रथमं भरतस्यैव प्रश्नसूत्रं । क्वभदन्त ? जंबूद्वीपे द्वीपे भरतंनाम्ना वर्षं प्रज्ञप्तं । भगवानाह ? गौतम ! चुल्लहिमवंतेत्यादि । चुल्लशब्दोदेश्यः क्षुल्लपर्याय स्तेन क्षुल्लो महाहिमवदपेक्षया ल-

॥ मूल ॥

गाथा ॥ उणासीइं सहस्सा बावण्णं चेव जोयणाऊंति, ऊणं च ॥ऊ जोऊण दारंतर जंबुद्दीवस्स॥ कहिणं भंते ! जंबुद्दीवदीवे, भरहेणामं वासे पण्णत्ते ? गोयमा ! चुल्लहिमवंतस्स वासहरपव्वयस्स, दाहिणेणं, दाहिण ल

॥ अनु० ॥

एकोनाशीति सहस्राणि द्विपञ्चाशच्चैव योजनान्यस्ति ॥ ऊनञ्चार्द्धयोजनं द्वारान्तरम् जम्बूद्वीपस्य १ क्व भदन्त ! जम्बूद्वीपे द्वीपे भरतंनाम्ना वर्षम् प्रज्ञप्तं ? गौतम ! क्षुल्लहिमवतो वर्षधरपर्वतस्य दक्षिणेन, दाक्षिणात्यलवणसमुद्रस्योत्तरेण, पौरस्त्यलवणसमुद्रस्य पश्चिमायाम्, पाश्चात्यलवणस-

॥ भाषा ॥

[हीवें एहजभावे संग्रहणी गाथाइं करि कहेछे ॥ इगूणासीहजार अने बावनः जोयण अने अर्द्धयोजन माहेरुं एतलो जंबूद्वीपना द्वारनुं अंतर कह्यो] किहां छे भगवन् ! जंबूद्वीपनें विषें भरतक्षेत्रनामे वास कह्यो ? उत्तर । हे गौतम ! चुल्लनामाहिमवंतनामें वर्षधर पर्वत तेह थकी दक्षिण

॥ टीका ॥

घुर्यो हिमवान् वर्षधरपर्वतक्षेत्रसीमाकारी गिरिविशेषस्तस्य दक्षिणेन दक्षिणस्यांदिशि, दाक्षिणात्यलवणसमुद्रस्योत्तरस्यां, पौरस्त्यलवणसमुद्रस्य पश्चिमायां, पाश्चात्यलवणसमुद्रस्य पूर्वस्यां दिशि, अत्रावकाशे भरतं नाम्ना वर्षं प्रज्ञप्तं ? किं विशिष्टं तदित्याह । स्थाणवः कीलका येऽस्मिन्नावशिष्टवनस्पतीनां शुष्कावयवाः ठुंठाइति लोकप्रसिद्धाः तैर्बहुलं प्रचुरं व्याप्त मित्यर्थः । अथवा स्थाणवो बहुलायत्र तत्तथा-एवं सर्वत्र पदयोजनाज्ञेया । तथा कंटका बदर्यादिप्रभवाः विषमं निम्नोन्नतंस्थानं, दुर्गं दुर्गमंस्थानं, पर्वताः क्षुद्रगिरयः, प्रपाता भृगवो, यत्र मुमूर्षवोजनाभ्रंपांददति अथवा प्रपाता रात्रि धारानद्यः अवझरा गिरितटा दुदकस्याधःपतनानि तान्येव सदावस्थायीनि निर्झराः, गर्त्ताः प्रसिद्धाः, दर्य्योगुहाः, नद्योद्रहाश्च प्रतीताः, वृक्षाः रूक्षावा सह

॥ मूल ॥

वणसमुद्दस्स उत्तरेणं , पुरत्थिम लवणसमुद्दस्स पच्चत्थिमेणं , पच्चत्थिमलवणसमुद्दस्स पुरत्थिमेणं , एत्थणं जंबुद्दीवदीवे भरहेणामं वासे पण्णत्ते ? खाणुबहुले कंटकबहुले विसमबहुले दुग्गबहुले पव्वयबहुले पवायबहुले उप्पारबहुले णिप्पारबहुले खड्डाबहुले दरिबहुले णइबहुले दहबहुले रुक्खबहुले गुच्छबहुले

॥ अनु० ॥

मुद्रस्य पूर्वस्याम्, अत्र जम्बूद्वीपे द्वीपे भरतंनाम्ना वर्षम् प्रज्ञप्तम् ? स्थाणुबहुलम् कंटकबहुलम् विषमबहुलम् दुर्गबहुलम् पर्वतबहुलम् प्रपातबहुलम् अवझरबहुलम् निर्झरबहुलम् गर्तबहुलम् दरीबहुलम् नदीबहुलम् द्रह बहुलम् रुक्षबहुलम् गुच्छबहुलम् गुल्मबहुलम् लताबहुलम्

॥ भाषा ॥

दिसें, दक्षिणदिसि जे लवणसमुद्र ते थकी उत्तरदिसें, पूर्वदिसि जे लवणसमुद्र तेहनें पश्चिमदिसि, पश्चिमदिसि जे लवणसमुद्र ते थकी पूर्वदिसि, एह अवकाशें वीची जंबूद्वीपने विषै भर्त्तक्षेत्रनामा वर्ष कह्यो ? तेकेहवूंछें तेकहेंछें ॥ सुस्कवृक्षनाठुंठघणाछे काटाघणाछे बोरडीबउलप्रमुष विषम ऊंची नीची भूमिघणीछइं दुर्गमस्थानक घणाछइं पर्वतना हनाघणाछइं प्रपात भैरवझांपघणीछइं उप्परघणाछे पाणिना प्रपात पाणीना नीझरणां घणाछें खाडघणीछइं गूफाघणीछें नदीघणीछें द्रहघणाछइं झाडघणा गूछघणा वृंताकीप्रमूष गुष्मघणा नवमालिकाप्रमुष लताघणी पद्मलतादिक

कारादयः, गुल्मा वृंताकी प्रभृतयः, गुल्मानवमालिकादयः, लताः पद्मलताद्याः, वल्ल्यः कूष्मांडी प्रमुखाः, अत्र नदीद्रुहवृक्षादिवनस्पतीनामशुभानुभवजनितानामेव बाहुल्यं बोध्यं, । ननु एकान्तसुषमादिकालभावितथाविधशुभानुभावजनितानां तेषां प्रायः प्रज्ञापककाले ऽल्पायस्त्वात्, अटव्यो दूरतरजननिवासस्थानाभूमयः, श्वापदाहिंस्रजीवाः, स्तेनाश्चौराः, तदेव कुर्वंतीति निरुक्तत स्तस्कराः सर्वदा चौर्यकारिणः, डिंबानिस्वदेशोत्थविप्लवा, डमराणि परराजकृतोपद्रवा, दुर्भक्षं भिक्षाचराणां भिक्षादुर्लभत्वं, दुःकालोधान्यमहार्घतादिना दुष्टः कालः, पाषंडं पाषंडिजनोत्थापितमिथ्यावादः, कृपणाः प्रतीताः„ वनीपकायाचकाः„ ईतिर्धान्याद्युपद्रवकारिशलभमूषिकादिः, मारिः मरकः, कुत्सितावृष्टिः कुवृष्टिः कर्षकजनानभिलषणीयवृष्टिरित्यर्थः । अनावृष्टिरपि वर्षणाभाव इति । राजान आधिपत्यकर्तार स्तद्बाहुल्यं च प्रजानां पीडाहेतु रिति„ रोगाः संक्लेशाश्च व्यक्ताः„ अभीक्ष्णं २

गुम्मबहुले लयाबहुले वल्लीबहुले अडवीबहुले सावयबहुले तेणबहुले तक्करबहुले डिंबबहुले डमरबहुले दुब्भिक्खबहुले दुक्कालबहुले पासंडबहुले किवणबहुले वणीमगबहुले ईतिबहुले मारिबहुले कुवुट्ठिबहुले अणावुट्ठिबहुले रायबहुले रोगबहुले संकिलेसबहुले अभिक्खणं अभिक्खणं संखोहेबहुले पाईण

वल्लीबहुलम् अटवीबहुलम् श्वापदबहुलम् स्तेनबहुलम् तस्करबहुलम् डिम्बबहुलम् डमरबहुलम् दुर्भिक्षबहुलम् दुष्कालबहुलम् पाषण्डबहुलम् कृपणबहुलम वनीपकबहुलम् ईतिबहुलम् मारीबहुलम् कुवृष्टिबहुलम् अनावृष्टिबहुलम् राजबहुलम् रोगबहुलम् संक्लेशबहुलम् अभी-

बेलडीघणी कोहडाप्रमुष, अटवीऊजाडिघणी श्वापद हिंसकजीव व्याघ्रादिघणा चोरघणा तस्करघणा डिंबतें स्वदेशथी उपनाउपद्रव तेघणा डमर तेपरकटकें कस्या उपद्रवघणा भिक्षा दूर्लभमिलें भिक्षाचरनें तेपणिघणा दुकालघणा पाषंडीजन मार्गना उत्थापकघणा कृपण लोभीजनघणा वनीपक याचकघणा ईतिषट् तेपिणघणी (अतिवृष्टि रनावृष्टि र्मूषकाःशलभाःशुकाः ॥ प्रत्यासन्नाश्चराजानः षडैता ईतयःस्मृताः १ मरकीघणी कुवृष्टिघणी अनावृष्टिघणी राजा घणा लोकनें दुःखदायीघणा रोगघणा संक्लेस घणा वारंवार संक्षोभदंड अकरा कर प्रमुष घणां पूर्वदिशि अनें पश्चिमदिसिलाभु उत्तर अनें

॥ टीका ॥

पुनः पुनर्दंडपारुष्यादिना संक्षोभश्चित्तानवस्थितता प्रजानामिति शेषः । इदं च सर्वविशेषणजातं भरतस्य प्रज्ञापकापेक्षया मध्यमकालीनानुभाव मेव व्यावर्णितं तेनोत्तरसूत्रे एकांतसुषमादावस्य बहुसमरमणीयत्वातिस्निग्धत्वादिकमेकांतदुःषमादौ निर्वनस्पतिकत्वाऽरजत्वादिकं च वक्ष्यमाणं न विरुध्यत इति । प्रागेव प्राचीनं स्वार्थे ईन प्रत्ययः दिग् विवक्षायां प्राचीनं पूर्वा इत्यर्थः । एवं प्रतीचीनोदीचीने अपि वाच्ये तेन पूर्वापरयोर्दिशोरायतं उदीची दक्षिणयोर्दिशो र्विस्तीर्णं अथवा प्राचीनप्रतीचीनावयवयो रायतं मेवमुत्तरत्रापि । अथ तदेव संस्थानतो विशिनष्टि । उत्तरत उत्तरस्यां दिशि पर्यंकस्येव संस्थितं संस्थानं यस्य तत्तथा दक्षिणतो दक्षिणस्यांदिशि आरोपितज्यस्य धनुषः कोदंडस्य पृष्ठं पाश्चात्यभाग स्तस्येव संस्थानं यस्य तत्तथा, अतएवास्य धनुःपृष्ठशरीरजीवाबाहानां संभवः एषांच स्वरूपं स्वस्वावसरे निरूपयिष्यते, त्रिधा पूर्वकोटिधनुःपृष्टापरकोटिभि र्लवणसमुद्रं क्रमेण पूर्वदक्षिणापरलवणसमुद्रावयवं स्पृष्टं, धातूना मनेकार्थत्वात् प्राप्तं ग्रामं प्राप्त इत्यादिवत् कर्त्तरिक्तप्रत्ययः । अयमर्थः । पूर्वकोट्या पूर्वलवणसमुद्रं धनुःपृष्टेन दक्षिणलवणसमुद्रं अपरकोट्या पश्चिमलवणसमुद्रं संस्पृश्य स्थितमिति । अथ इदानीमेव षट्खंडविभजनद्वारा विशिन

॥ मूल ॥

पल्लीणायए, उदीणदाहिणविच्छिण्णे उत्तरओपलिअंकसंठिए, दाहिणओ धणुपुट्ठसंठिए तिधा लवणसमुद्दपुट्ठे गंगासिंधूहिं महाणईहिं वेअड्ढेणय पव्वएण छप्पागपविभत्ते जंबुद्दीवदीवे णउयसयभागे पंचछव्वीसजोअणसए

॥ अनु० ॥

दक्षमभीक्ष्णम् संक्षोभबहुलम् प्राचीनप्रतीचीनायतम् उदीचीनदक्षिणविस्तीर्णम् उत्तरतः पल्यङ्कसंस्थितम् दक्षिणतोधनुःपृष्टसंस्थितम् त्रिधालवणसमुद्रंस्पृष्टम् गङ्गासिन्धूभ्याम्महानदीभ्याम् वैताढ्येनच पर्वतेन षट्भागैर्विभक्तम् जंबूद्वीपेद्वीपे नवतिशतभागे पञ्चषड्विंशे योजनशते षट् च

॥ भाषा ॥

दक्षिणदिशि बिस्तीर्ण पिछुल उत्तरदिशिं पल्यंकनें संस्थानइं संस्थितछइं दक्षिणदिसें धनुष पुठिलाभागनें संस्थानें संस्थितछइं पूर्व दक्षिण पश्चिम त्रिधा लवण समुद्रनें फरस्योछइं गंगानदी अने सिंधु ए बें मोटीनदी एकरीतें अनें वैताढ्य पर्वतें करीनें छभागें बिचाणूछइं छखंडथपाछै जंबूद्वीपनों जेविष्कंभ तेहनों एकसो निन्नें भागेंछें। जंबूद्वीपविष्कंभ जोजन १००००० तेहनो १९० सोभागते पांचसें अने छवीस योजन ५२६ छभाग एक योजननां इंगुणीस

॥ टीका॥

ष्टि गंगासिंधूभ्यां महानदीभ्यां वैताढ्येनच पर्वतेन षट्संख्याभागाः षड्भागास्ते विभक्तं । अयमर्थः । अनंतरोदितेस्त्रिभि र्दक्षिणोत्तरीयप्रत्येकं खंड त्रयकरणेन भरतस्य षट्खंडानि कृतानीति । अथ यदि जंबूद्वीपैकदेशभूतं भरतं, तर्हि विष्कंभतः तस्य कतितमेभागे तदित्याह ॥ जंबुद्दीवेत्यादि ॥ जंबूद्वीपद्वीपस्य जंबूद्वीपविष्कंभस्य नवत्यधिकशततमो यो भागस्तस्मिन् इति । अथनवत्यधिकशततमभागे कियन्ति योजनानी त्याह पंचषष्ट्यधिकानि योजनशतानि षट्च योजनस्यैकोनविंशतिभागान्, कोर्थःयादृशै रेकोनविंशतिभागैः समुदिति र्योजनं भवति तादृशान् षड्भागान् इति विष्कंभेन विस्तारेण शरपरपर्यायेणेति । अत्रांकस्थापनायथा २५६ ६ ॥ अयंभावः जंबूद्वीपविस्तारस्य लक्षयोजनरूपस्य नवत्यधिकशतेन भागे लब्धं ५ २६ योजनानि ६ एतावानेव च भरतविस्तारः १९ ननु भाजकराशिर्नवत्यधिकशतरूपः षडभागास्तुयोजनैकोनविंशतिकलारूपा इति १९ विसदृशमिवप्रतिभा ति उच्यते, गणितनिपुणानां सर्वं सुज्ञातमेव, तथाहि-जंबूद्वीपव्यासस्य योजनलक्ष १००००० मितस्य नवत्यधिकशतभक्तस्य वशिष्टः षष्टिरूपो राशिर्भागदा ना समर्थइति, भाज्यभाजकराश्योर्दशभि रपवर्त्ते जाता भाज्यराशौ षट् भाजकराशौएकोनविंशतिः १९ इति सर्वसुस्थं ननुनवत्यधिकशतरूपभाजकांकोत्यक्तौ किं बीजमिति, उच्यते एको भागो भरतस्य द्वौभागौ हिमवतः पूर्वक्षेत्रतो द्विगुणत्वात्, चत्वारोहैमवतक्षेत्रस्य पूर्ववर्षधरतो द्विगुणत्वात्, अष्टौ महा हिमवतः पूर्वक्षेत्रतो द्विगुणत्वात्, षोडशहरिवर्षस्य पूर्ववर्षधरतो द्विगुणत्वात्, द्वात्रिंशन्निषधस्य पूर्वक्षेत्रतो द्विगुणत्वात्, सर्वेमिलिताः ६३ एते मेरो र्दक्षिणत स्तथोत्तरतोपि ६३ विदेहवर्षेतु ६४ भागाः सर्वाग्रेण एते भागै र्दक्षिणोत्तरतो जंबूद्वीपयोजनलक्षं पूरितं भवति, तत एतावान् भाजकांकः १९० नवत्यधिकं शतं भागानामिति । अथयदुक्तं गंगासिंधूहिं महाणईहिं वेयड्ढेणय पव्वएणं छब्भागपविभत्ते इत्यत्र वैताढ्यस्वरूपप्ररूपणाय सूत्रमाह ।

॥ मूल ॥

छच्च एगूणणवीसइभाए जोयणस्स विक्खंभेणं भरहस्सणं वासस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थणं वेयड्ढेणामं पव्वए प

॥ अनु० ॥

एकोनविंशतिभागे योजनस्य विष्कम्भेन भरतस्य वर्षस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र वैताढ्योनाम्नापर्वतः प्रज्ञप्तः ? येन भरतम् वर्षम् द्विधा विभज्यमानं

॥ भाषा ॥

भागकीजें एहवां ६ भाग एतलू विष्कंभपणे भरत क्षेत्र भरतक्षेत्रनइं बहुमध्यदेशे समेविषइं इहां वैताढ्यनामइं पर्वत कह्यो? जेपर्वत भरतक्षेत्रप्रतें बें

भरहस्सणमित्यादि ॥ भरतस्य वर्षस्य बहुमध्यदेशभागे वैजयंतद्वारात् त्रिकलाधिकसाष्टत्रिंशद्द्विशतयोजनातिक्रमे पंचाशद्योजनक्षेत्रखंडे, अत्रवैताढ्यो नामपर्वतःप्रज्ञप्तः? यो णमितिप्राग्वत्, भरतं वर्षं द्विधा विभजन् २ समांशतया चक्रवर्त्तिकाले च समस्वामिकतया तथा न्यैरपि प्रकारै र्द्वयोरपि तुल्य ताद्योतनार्थमिति, तत्रादावासन्नत्वेन दक्षिणार्द्धभरतं क्वास्तीति प्रश्नयति। कहिणंभंतेइत्यादि। इदंच सूत्रं पूर्वसूत्रेण समगमकतया विवृतप्रायं, नवरं अ

सत्ते?जेणं भरहेवासेदुहाविन्नयमाणे२चिठ्ठतंजह दाहिणड्ढभरहं च उत्तरड्ढभरहं च कहिणं भंते!जंबुद्दीवे२दा हिणड्ढे भरहे णामं वासे पन्नत्ते? गोयमा! वेयड्ढस्स पव्वयस्स दाहिणेणं दाहिणलवणसमुद्दस्स उत्तरेणं, पुरत्थि म लवणसमुद्दस्स पच्चत्थिमेणं, पच्चत्थिम लवणसमुद्दस्स पुरत्थिमेणं, एत्थणं जंबुद्दीवदीवे दाहिणड्ढ भरहे णामं वासे पन्नत्ते? पाईणपडीणायए उदीणदाहिण वित्थिन्ने अद्धचंदसंठाणसंठिए तिहा लवणसमुद्दं पुट्ठे गंगा

तिष्ठति ॥ तद्यथा–दक्षिणार्द्धभरतम् च उत्तरार्द्धभरतम् च क्वभदन्त? जम्बूद्वीपेद्वीपे दक्षिणार्द्धभरतंनाम्नावर्षं प्रज्ञप्तम्? गौतम! वैताढ्यस्य पर्वतस्य दक्षिणेन दक्षिणलवणसमुद्रस्योत्तरेण पौरस्त्यलवणसमुद्रस्य पश्चिमेन पाश्चात्यलवणसमुद्रस्य पूर्वस्मिन् अत्र जम्बूद्वीपेद्वीपे दक्षिणभरतंनाम्नावर्षम् प्रज्ञप्तम्? प्राचीनप्रतीचीनायतम् उदीचीनदक्षिणविस्तीर्णम् अर्द्धचन्द्रसंस्थानसंस्थितम् त्रिधा लवणसमुद्रंस्पृष्टम् गङ्गासिन्धूभ्यां महानदीभ्यां त्रिभाग

भागें विहचतोथको रहलइं तेबेभागकेहवा दक्षिणार्द्ध भरत १ अने उत्तरार्द्ध भरत ए बेभाग २ किहां कुणस्थानकं हे भगवन्! जंबूद्वीपनें विषइं दक्षि णार्द्ध भरत नामें बासक्षेत्र कह्यो? हे गोतम! वैताढ्य पर्वतनइं दक्षिण दिशि दक्षिण दिशिंजे लवण समुद्र तेहनइं उत्तरदिसिं पूर्व दिशिजे लवण स मुद्रतेहनइं पश्चिम दिशि पश्चिमदिसेंजे लवणसमुद्रतेहनइं पूर्वदिसइं इहां जंबूद्वीपनइं विषइं दक्षिणार्द्ध भरत णामइं बास कह्यो? पूर्व दिसें पश्चिम दिसइं लांबो उत्तर दक्षिण दिसि पीहलुं अर्द्धचंद्रमानें संस्थानें आकारें रह्योछइं त्रिणिदिशिं लवण समुद्रइं फरस्युंछें पूर्व दक्षिणे पश्चिमें गंगा सिंधु

र्वचंद्रसंस्थानसंस्थितत्वंतु दक्षिणभरतार्द्धस्य जंबूद्वीपपद्मादावालेखदर्शना द्युक्तमेव, तथा त्रिसंख्याभागा स्त्रिभागास्तैः प्रविभक्तं, तत्रपौरस्त्यो भागो गंगया पूर्वसमुद्रं मिलंत्या कृतः, पाश्चात्यो भागस्तु सिंध्वापश्चिमसमुद्रं मिलंत्या कृतः, मध्यमभागस्तु गंगासिंधूभ्यां कृतइति, द्वे अष्टत्रिंशदधिके योजनशते त्रीं श्चैकोनविंशतिभागान् योजनस्य विष्कंभेन, किमुक्तं भवति, षट्कलाधिकषट्त्रिंशपञ्चशतयोजन ५३६। ६ भरतविस्तारा द्वैताढ्यविस्तारे ५० योजनमिते शोधिते ऽवशिष्टं चत्वारि योजनशतानि षट्सप्तत्यधिकानि षट्चकलाः ४७६। ६ एतदर्द्धं द्वेयोजनानां शते अष्टत्रिंशदधिके तिस्र श्चापराः कलाः २३८। ३ इत्येवंरूपं यथोक्तं मनंतं भवति, एतेनास्य शरप्ररूपणाकृता, शरविष्कंभयोरभेदादिति। अथजीवासूत्रमाह। तस्सजीवेत्यादि। तस्य दक्षिणार्द्धभरतस्य जीवेवजीवा ऋज्वी सर्वांतिमप्रदेशपंक्तिः उत्तरेणोत्तरस्यां मेरुदिशीत्यर्थः, प्राचीनेपूर्वस्यां प्रतीचीने ऽपरस्यां चायता आयामवती द्विधा लवणसमुद्रं स्पृष्टा द्रुमवती॥ इदमेवार्थंद्योतयति॥ पुरत्थिमिल्लाएइति॥ पूर्वया कोट्या प्रभागेन पौरस्त्यं लवणसमुद्रावयवं स्पृष्टा, पाश्चात्यया कोट्या पाश्चात्यं लवणसमुद्रावयवं स्पृष्टा, नवयोजनसहस्राणि अष्टचत्वारिंशानि अष्टचत्वारिंशदधिकानि सप्तयोजनशतानि द्वादश चैकोनविंशतिभागान् योजनस्यायामेन ९७४८। १२। यच्च समवायांगसूत्रे दाहिणड्ढभरहस्सणं जीवा पाईणपडीणायया दुहओ लवणसमुद्दं पुट्ठा णवजोअणसहस्सा १९.इं आयामेनमित्युक्तं, तत्सूचामात्रत्वा त्सूत्रस्य शेषविवक्षा नकृता, वृत्तिकारेणतु अयमेव शिष्टराशिरूपो विशेषो गृहीत इति। अत्रसूत्रे ऽनुक्तापि जीवानयने कर

सिंधूहिं महाणईहिं तिभागपविभत्ते दोसि अट्ठतीसे जोअणसए तिण्णि अ एगूणवीसइभागे जोयणस्सविक्कंभेणं तस्स जीवा उत्तरेणं पाईणपडीणायया दुहा लवणसमुद्दं पुट्ठा पुरत्थिमिल्लाए कोडीए पुरत्थिमिल्लं लवणसमुद्दं

प्रविभक्तम् द्वे अष्टत्रिंशे योजनशते त्रींश्चैकोनविंशतिभागान् योजनस्य विष्कम्भेन तस्य जीवाउत्तरेण प्राचीनप्रतीचीनायता द्विधा लवणसमुद्रंस्पृष्टा

एबे मोटीनदी त्रिणभागें बिहच्योछइं २ बेसें ३८ अठ्ठत्रीस २३८ योजन एकयोजननां एगुणीसभागकीजें एहवा त्रिणभागयोजनना एतलुं पीहुलपणुं दक्षिणार्द्धभर्तविष्कंभपणाछइं ते दक्षिणार्द्धभरतनें अंते जीवा उत्तरदिसें धनूषनी पणचनीपरें पूर्व पश्चिमलांबी बे छेहडें लवणसमुद्रनें फरसीरहीछइं

णभावना दर्श्यते„ तथाहि-जंबूद्वीपव्यासा द्विवक्षितक्षेत्रेषुः शोध्यते„ ततो यल्लातं तत्तेनैवेषुणा गुण्यते ततः पुनश्चतुर्भिर्गुण्यते„ इत्थं ससंस्कारो राशि र्विवक्षितक्षेत्रस्य जीवावर्ग्ग इत्युच्यते„ अस्माच्च मूले गृह्यमाणे यल्लभ्यते तज्जीवाकलामानं„ तस्य चैकोनविंशत्या भागे योजनराशिः शेषश्चकलाराशिः„ तत्र जीवादिपरिज्ञानं चेषुपरिमाणपरिज्ञानाविनाभावि, तच्च न परिपूर्णयोजनसंख्याकं„ किंतु कलाभिः कृत्वासातिरेक मिति विवक्षितक्षेत्रादे रिषुःसव र्सनार्थं कलीक्रियते„ सच कलीकृतादेव जंबूद्वीपव्यासा त्सुखेन शोधनीयइति„ मंडलक्षेत्रव्यासोपि १ शून्य ५ रूपः कलीकरणायै कोनविंशत्या गुण्यते जातः १९ शून्यं ५ ततो दक्षिणभरतार्द्धेषोः साष्टत्रिंशद् द्विशतयोजनमितस्य कलीकृतस्य प्रक्षिप्तोपरितनकलात्रिक ४५२५ रूपस्य शोधने जातः„ १८९५४७५

पुठा, पञ्चत्थिमिल्लाए कोडीए पञ्चत्थिमिल्लं लवणसमुद्दं पुठा, णव जोयण सहस्साइं सत्त य अट्ठयाले जोयणसए दु वालसय एगूणत्तीसइ भाए जोयणस्स आयामेणं तीसे धणुपुठे दाहिणेणं णवजोयण सहस्साइं सत्त छावठे जोय

पूर्वया कोट्या पौरस्त्यम् लवणसमुद्रं स्पृष्टा पाश्चात्यया कोट्या पाश्चात्यं लवणसमुद्रं स्पृष्टा नवयोजनसहस्राणि सप्तचाष्टचत्वारिंशानि योजनशतानि द्वादशचैकोनविंशतिभागान् योजनस्यायामेन तस्या धनुःपृष्टम् दक्षिणेन नवयोजनसहस्राणि षट् षष्ट्यधिकानि सप्त च योजनशतानि एकं चैकोन

पूर्वदिसेनइं छेहडें पुर्वदिशीनो लवणसमुद्र फरस्योछइं पश्चिमदिसीनो छेहडो पश्चिमदिसीनो लवणसमुद्र फरस्योछइं ते जीवा पूर्वपश्चिमे लांबपणें नवहजारयोजन सातसें अनइं अडतालीस योजन ९७४८ अनें बार उगणीसीया १२ भाग योजननां एतली लांबपणइंछइं ते जीवानूं धनूपृष्ठ (अथधनूः पृष्टकरण प्रकारः। जंबूद्वीपनाविष्कंभमांहिंथकी विवक्षितक्षेत्रनो शरकोढीइ पछें तेहशे सर जंबूद्वीपनो विष्कंभ तेहजशरगुणोकीजें वलीतेहचारगुणाकीजे तेहजीवावर्गकहींइ। तिवारे पछी विवक्षितक्षेत्रनाशरनो वर्गकीजे तेहवर्ग्गबलीछगुणोकीजें जीवाबग्गंमांहिंमेलींइ। एतलै एहधनूपृष्टवर्गकहींइ। तेहनो वर्ग्गमूललीजें तेहधनूःपृष्टमांनथाई इमसर्वक्षेत्रधनूःपृष्टकीजे। इतिधनूंःपृष्टकरणप्रकारःजीवाथकीमांडीनें धनूपृष्टलगें क्षेत्रनेंमध्येमांनहोंइतेहशरकहिये २) दक्षिणदिसी नवहजार योजन सातसइं अने छासठियोजन ९७६६ जो० १ कला एकउणीसीनूंभाग योजननो कांइंकविशेषइं अधिक परिधिपणइं क-

ततश्च दक्षिणार्द्धेषुणा ४५२५ रूपेण गुण्यते जातः„ ८५७५२४३७५ अयं चतुर्गुणः ३४३०८०९७५००„ एष दक्षिणभरतार्द्धस्य जीवावर्गः एतस्य वर्गमूलानयने लब्धाः कलाः १८५२२४ शेषं कलांशाः १६७३२४ छेदराशिरधः ३७०४४८ लब्धकलानां १९ भागेयोजन ९७४७ कला १२ इयं दक्षिणभरतजीवा, एवं वैताढ्यादि जीवास्वपिभाव्यम् । यावद्दाक्षिणात्यविदेहार्द्धजीवा एवमुत्तरैरावतार्द्धं यावदुत्तरार्द्धविदेहजीवा पीति ॥ अथ दक्षिणभरतार्द्धस्य धनुःपृष्ठं निरूपयति ॥ तीसेधणुपुट्ठे इत्यादि ॥ तस्या अनंतरोक्तायाः जीवायाः दक्षिणतो दक्षिणस्यांदिशि लवणादिशीत्यर्थः„ धनुःपृष्ठं अधिकारात् दक्षिणभरतार्द्धस्येति । यद्वा प्राकृतत्वा स्लिंगव्यत्यये तीसेइति तस्य दक्षिणार्द्धभरतस्येति व्याख्येयं„ नव योजनसहस्राणि षट्षष्ट्यधिकानि सप्तच योजनशतानि एकं चैकोनविंशतिभागं योजनस्य„ किंचि द्विशेषाधिकं परिक्षेपेण परिधिना प्रज्ञप्तं? अत्र करणभावनायथा? विवक्षितेषौ विवक्षितेषुगुणे पुनः षड्गुणे विवक्षितजीवावर्गयुतेच योराशिः सधनुःपृष्ठवर्गइति व्यपदिश्यते, तस्माच्च वर्गमूले लब्धानां कलानां १९ भागे लब्धं योजनानि अवशिष्टं कलाः„ तथाहि दक्षिणभरतार्द्धेषुकलाः ४५२५ अस्य वर्गः २०४७५६२५ अयं षड्गुणः १२२८५३७५०„ अथदक्षिणभरतार्द्धस्य जीवावर्गः ३४३०८०९७५०० अनयो र्युतिः ३४४३०९५१२५० धनुःपृष्टवर्गोयं अस्य वर्गमूले लब्धं कलाः १८५५५५ शेषं कलांशाः २९३२२५ छेदकराशि रधस्तात् ३७१११० कलानां १९ भागे योजन ९७६६ कला १„ येच वर्गमूलावशिष्टाः कलांशास्तद्विवक्षयाच सूत्रकृता कलाया विशेषाधिकत्व मभ्यधायिआह । एवं जीवाकरणेपि वर्गमूलावशिष्टकलांशानां सद्भावात्, तत्रा प्युक्तकलानां साधिकत्वप्रतिपादनं न्यायप्राप्तं कथं नोक्तमिति, उच्यते, सूत्रगते वैचित्र्या दविवक्षितत्वात्, विवक्षाप्रधानानि हिसूत्राणीति, एवं वैताढ्यादिधनुःपृष्ठेष्वपि भाव्यं, यावद्दाक्षिणात्यविदेहार्द्धधनुःपृष्टं, एव मुत्तरतउत्तरैरावतार्द्धधनुः पृष्ठं याव दुत्तरार्द्धविदेहधनुः

णसए इक्कं च एगूणवीसइभागं जोयणस्स किंचिविसेसाहिअं परिक्खेवेणं पन्नत्ते? दाहिणड्ढभरहस्सणं भंते! वा

विंशतिभागं योजनस्य किञ्चिद्विशेषाधिकम् परिक्षेपेण प्रज्ञप्तम् ? दक्षिणार्द्धभरतस्य भदन्त ! वर्षस्य कीदृश आकारभावप्रत्यवतारः प्रज्ञप्तः ? गौत

म्यो परूप्यो ? दक्षिणार्द्धभरतक्षेत्रना हे भगवन् ! केहवो आकारस्वरूपनो भाव पर्यायतेहनो प्रत्यवभाव कह्यो॥ उत्तर हे गौतम ! घणू समो रमणीक

पृष्ठमितीति, अत्रच दक्षिणभरतार्द्धबाहाया असंभवः, अथ दक्षिणभरतार्द्धस्वरूपंपृच्छन्निदमाह ॥ दाहिणड्ढेत्यादि ॥ दक्षिणार्द्धभरतस्य भगवन् कीदृशः आकारस्य स्वरूपस्य भावाः पर्यायास्तेषां प्रत्यवतारः प्रादुर्भावः प्रज्ञप्तः ? कीदृशः प्रस्तुतक्षेत्रस्य स्वरूपविशेष इतिभावः। भगवानाह॥ गौतम ? भरतस्य बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः ? स जहाणामए आलिङ्गपुक्खरइवेत्यादिको बहुसमत्ववर्णकः सर्वोपि ग्राह्यः, यावन्नानाविधपंचवर्णै ? र्मणिभिस्तृणै श्चोपशोभितः, तद्यथेत्युपदर्शनं, किंविशिष्टै र्मणिभिः स्तृणैश्च कृत्रिमैः क्रमेण शिल्पिकर्षकादिप्रयोगनिष्पन्नै रकृत्रिमैः क्रमा द्वत्नखानिसंभूतानु प्रसंभूतै रुपशोभितो दक्षिणार्द्धभरतस्य भूमिभागः, अनेनास्य कर्मभूमित्व मभाणि, अन्यथा हैमवताद्यकर्मभूमिष्वपि इदं विशेषण मकथयिष्यदिति, चकारौ समुच्चयार्थौ एवकारः अवधारणार्थो, अथवा चैवेत्यखंडमव्ययं समुच्चयार्थं अपिचेत्यादिवत् ॥ ननु अनेन सूत्रेण वक्ष्यमाणेनोत्तरभरतार्द्धवर्णकसूत्रेणच सह खाणुबहुलेविसमबहुले कंटगबहुलेइत्यादि सामान्यभरतवर्णकसूत्रं विरुध्यति, नचै ते सूत्रे अरकविशेषापेक्षे सामान्यभरतसूत्रंतु प्रज्ञापककालापेक्षं मिति नविरोधइति वाच्यं, मणीनां तृणानांच कृत्रिमत्वाकृत्रिमत्वभणनेनानयो रपि प्रज्ञापककालीनत्वस्यैवौचित्यात् कृत्रिममणितृणानां तत्रैवसंभवात्, प्रज्ञापककालश्चावसर्प्पिण्यां तृतीयारकप्रांता दारभ्य वर्षशतोनदुःषमारकं यावदिति चे दुच्यते, अत्र खाणुबहुले विसमबहुले इत्यादि सूत्रस्य

सस्स केरिसए आगारभावपडोयारे पण्णत्ते ? गोयमा ! बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते? से जहाणामए आलिंगपुक्करे इवा जाव णाणाविहपंचवण्णेहिं मणीहिं तणेहिं उवसोभिए तंजहा—कित्तिमेहिं चेव अकित्ति

म ! बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः ? स यथानाम आलिङ्गपुष्करइव यावत् नानाविधपञ्चवर्णै र्मणिभिस्तृणै रुपशोभितः, तद्यथा-कृत्रिमै

महामनोहर भूमिभागकह्योछइं, जिमकोई दृष्टांते आलिंगनामे वाजित्रंतेहनूं चर्मनुंपडुंसमुहूइं यावत् पूर्ववत् अनेक प्रकारना पञ्चवर्ण मणिरत्नकरी तृणेकरी सोभायमानछइं केहवा तृणा कृत्रिमते कारीगरें किधा अकृतिमते खांणीप्रमूषधींनीपनां ॥ दक्षिणार्द्ध भरत्तनें विषें हे भगवन् ! मनुष्यनइं केहवो आकारभावस्वरूपनो प्रत्यवतारस्वभावकह्योछइं ? हे गोतम ! ते मनुष्यनें घणासंघयण वज्रऋषभनाराचादिकें घणा संस्थान समचतुरस्त्रप्रमुष ६

॥ टीका॥

बाहुल्यापेक्षयोक्तत्वेन क्वचिद्देशविशेषपुरुषविशेषस्य पुण्यफलभोगार्थं मुपसंपद्यमानं भूमे र्बहुसमरमणीयत्वादिकं नविरुध्यति, भोजकवैचित्र्ये भोग्यवैचित्र्यस्यनियतत्वात्, अनेना स्यैकांतशुभैकांताशुभमिश्रलक्षणकालत्रयाधारकत्वमसूचि,, एकांतशुभेहिकाले सर्वेक्षेत्रभावाः शुभाएव,, एकांताशुभेहि सर्वे अशुभाएव मिश्रेतु क्वचित्शुभाः क्वचिदशुभाः,, अतएव पंचमारकादूयावद्भूमिभागवर्णकं बहुसमरमणीयत्वादिकमेव सूत्रकारेणा भ्यधायि । षष्ठेऽरकेतु एकांताशुभेन तथेति सर्वंसुस्थम् । अथ तत्रैव मनुष्यस्वरूपं पृच्छति ॥ दाहिणड्ढभरहेत्यादि॥ प्रश्नसूत्रंप्राग्वत्, निर्वचनसूत्रेभगवानाह । गौतम? येषां स्वरूपं भवता जिज्ञासितं तेमनुजा बहूनि वज्रऋषभनाराचादीनि संहननानि वपुर्ढौकारकारणास्थिनिचयात्मकानि येषांते, तथा बहूनि समचतुरस्रादीनि संस्थानानि विशिष्टावयवरचनात्मकशरीराकृतयो येषां ते, तथा बहवो नानाविधा उच्चत्वस्य शरीरोच्छ्रयस्य पर्यवाः पंचधनुःशतसहस्तमानादिका विशेषा येषांते, तथा बहवः आयुषः पूर्वकोटिवर्षशतादिकाः पर्यवा विशेषायेषांते, तथा बहूनि वर्षाणि आयुः पालयंति, पालयित्वा अपिः संभावना

॥ मूल ॥

महिं चेव दाहिणड्ढभरहेणं भंते! वासे मणुयाणं केरिसए आयारभावपडोयारे पण्णत्ते? गोयमा! तेणं मणुआ बज्जसंघयणा बज्जसंठाणा बज्जउच्चत्तपज्जवा बज्जआउपज्जवा बज्जइं वासाइं आउयं पालेंति पालित्ता अप्पेगइया णिरयगामी अप्पेगइया तिरियगामी, अप्पेगइया मणुयगामी,अप्पेगइया देवगामी, अप्पेगइआ सि

॥ अनु० ॥

द्धैवा कृत्रिमैश्चैव दक्षिणार्द्धभरते भदन्त ! वर्षे मनुजानाम् कीदृश आकारभावप्रत्यवतारः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! ते मनुजा बहु संहनना बहुसंस्थाना बहूच्चत्वपर्यवाः बह्वायुःपर्यवाः बहूनि वर्षाणि आयुः पालयन्ति पालयित्वा अप्येककेच निरयगामिनो अप्येककेच तिर्यग्गामिनो अप्येककेच मनुज

॥ भाषा ॥

घणा उचपणानां पर्याय कोई ऊंचा कोई नीचा घणा आऊषानापर्याय केवारें थोडो किंवारें घणोंआऊषों घणांवरसलगइं आऊषोपालीनें भोगवीनें केतलाक नरकगामी नरकइंजाइछें केतलाइक तिर्यंचमाजाइछें केतलाईक मनुष्यगतिमांजाइछइं केतलाइक देवगतिमेजाइछें केतलाइक मनुष्य सिद्धिप्रतें

यां एकेकेचन निरयगतिगामिनः नरकगतिगंतारः एव मप्येककेतिर्यग्गतिगामिनः अप्येकके मनुजगतिगामिनः अप्येकके देवगतिगामिनः । अप्येकके सिध्यंति सकलकर्मक्षयकरणेन निष्ठितार्थीभवंति, बुध्यंते केवलालोकेन वस्तुतत्वं जानंति मुच्यंते भवोपग्राहिकर्मांशेभ्यः परिनिर्वांति कर्मकृततापविरहात् शीतीभवंति, किमुक्तं भवति, सर्वदुःखाना मंतंकुर्वंति, इदंच सर्वेस्वरूपकथनं अरकविशेषापेक्षया नानाजीवानपेक्ष्य मंतव्यं, अन्यथा सुषमासुषमादावनुपपन्नं स्यात् । अथास्य सीमाकारी वैताढ्यगिरिः क्वास्तीति पृच्छति ॥ कहिणंभंतेइत्यादि ॥ इदंभावः पूर्वसूत्रेण समागमकृत्वा स्वयंज्ञेयं नवरं उत्तरार्द्धभरताद्दक्षिणस्यामित्यादि दिक्स्वरूपं गुरुजनदर्शितजंबूद्वीपपट्टादे र्ज्ञेयं, तथा पंचविंशतियोजना न्यूर्द्धोच्चत्वेन षट् सक्रोशानि योजनान्युर्द्धेन भूमिप्रवेशेन मेरुवर्जसमयक्षेत्रवर्त्तिगिरीणां निजनिजोत्सेधचतुर्थांशेन भूम्यवगाहस्योक्तत्वात् योजनपंचविंशते श्चतुर्थांशेएतावतएव लाभात्, तथा पंचाश

॥ टीका॥

भंति बुझंति मुच्चंति परिणिव्वयंति सव्वदुक्काण मंतं करेंति कहिणं भंते ? जंबुद्दीवे २ भरहे वासे वेयड्ढेणामं पव्वए पन्नत्ते ? गोयमा ? उत्तरड्ढभरहवासस्स दाहिणेणं दाहिणड्ढभरहवासस्स उत्तरेणं पुरत्थिमलवणसमुद्दस्स पच्चत्थिमेणं पच्चत्थिमलवणसमुद्दस्स पुरत्थिमेणं , एत्थणं जंबुद्दीवे दीवे भरहे वासे वेयड्ढेणामं पव्वए प

॥ मूल ॥

गामिनो अप्येककेच देवगामिनो अप्येककेच सिध्यंति बुध्यंते मुच्यंते परिनिर्वान्ति सर्वदुःखानामन्तं कुर्वन्ति क्व भदन्त ! जम्बूद्वीपेद्वीपे भरतेवर्षे वैताढ्यो नाम्ना पर्वतः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! उत्तरार्द्धभरतवर्षस्य दक्षिणेन, दक्षिणार्द्धभरतवर्षस्य उत्तरेण, पौरस्त्यलवणसमुद्रस्य पश्चिमेन, पाश्चात्य लवण

॥ अनु० ॥

पोहचेंछें बुद्धथाइंछें केवलज्ञानें, मुकाइछें कर्मथी कर्मतापनामूंकवाथी शीतलथाइंछें सर्वदुःखनो अंतकरेंछइं ॥ किहां हे भगवन् ! जंबूद्वीपनेंविषइं भरतक्षेत्रनेंविषइं वैताढ्य एहवेंनामे पर्वत कह्योछइं ? हे गौतम ! उत्तरार्द्धभरतवर्षनें दक्षिणदिसि दक्षिणार्द्धभरतवर्षनें उत्तरदिसिं, पूर्वदिसिं जे लवणसमुद्र तेहनें पश्चिमदिसिं पश्चिमे जे लवणसमुद्र तेहनें पूर्वदिसि इहांस्थानकइं जंबूद्वीपनेंविषे भरतक्षेत्रनेंविषे वैताढ्यनामें पर्वत कह्यो पूर्वपश्चिमदिसें लांबो

॥ भाषा ॥

द्योजनानि तथापंचाशद्योजनानि विष्कंभेनेति, अत्र प्रस्तावा दस्यशरःप्रदर्श्यते । सचा ष्टाशीत्यधिकेद्वे शतेयोजनानां कलात्रयंच २८८ । ३ अस्यच करणं द-क्षिणभरतार्द्ध शरे २३८ । ३ इत्येवं रूपे वैताढ्यपृथुत्वेपंचाशद् ५० योजनरूपे प्रक्षिप्ते„ यथोक्तंमानंभ १९ वति आह । दक्षिणभरतार्द्ध वदस्यापि वि १९ कं भएव शरोस्तु, मैवं„खंड मंडलक्षेत्रेआरोपितज्यधनुराकृतिः प्रादुर्भवति„ तत्र चा यामपरिज्ञानाय जीवा परिक्षेपप्रकर्षपरिज्ञानाय धनुःपृष्टं व्यासप्रकर्ष प.रेज्ञानाय शरः„ सच धनुःपृष्ठमध्यतएवास्यभवति„ प्रस्तुतगिरेश्च केवलस्य धनुराकृतेरभावेन धनुः पृष्टस्या प्यभावात्„ शरोपि नसंभवति„ तेन दक्षि णधनुःपृष्टेन सहैवास्यधनुःपृष्टवत्व मिति„ प्राच्यशरमिश्रित एवा स्यविष्कंभः शरोभवति„ अन्यथा शरव्यतिरिक्तस्थाने न्यूनाधिकत्वेन प्रकृष्टव्यासप्राप्ते रेवो पपत्ते रित्यलं प्रसंगेन„ इदमेव शरकरणं दक्षिणविदेहार्द्धं यावद्बोध्यं„ एव मुत्तरतोपि ऐरावतवैताढ्यतः प्रारभ्यो त्तरविदेहार्धंयावदिति अथा

॥ टीका ॥

सत्ते?पाईणपडीणायए उदीणदाहिणवित्थिण्णे दुहा लवणसमुद्दं पुढे पुरत्थिमिल्लाए कोडीए पुरत्थिमिल्लं लव णसमुद्दं पुढे पच्चत्थिमिल्लाए कोडीए पच्चत्थिमिल्लं लवणसमुद्दं पुढे पणवीसं जोयणाइं उद्धं उच्चत्तेणं छ स्सक्कोसाइं जोयणाइं उव्वेहेणं पण्णासं जोयणाइं विक्खंभेणं,तस्स बाहा पुरत्थिमपच्चत्थिमेणं चत्तारि अट्ठा

॥ मूल ॥

समुद्रस्य पूर्वस्मिन्, अत्र जंबूद्वीपेद्वीपे, भरतेवर्षे वैताढ्यो नाम्ना पर्वतः प्रज्ञप्तः ? प्राचीनप्रतीचीनायतः, उदीचीनदक्षिणविस्तीर्णः, द्विधा लवण समुद्रं स्पृष्टः, पौरस्त्यया कोट्या पौरस्त्यं लवणसमुद्रं स्पृष्टः, पाश्चात्यया कोट्या पाश्चात्यं लवणसमुद्रं स्पृष्टः पञ्चविंशतियोजनान्यूर्द्ध मुच्चत्वेन

॥ अनु० ॥

उत्तरदक्षिणइं बिस्तीर्ण पोहलो बे पासे लवणसमुद्रनें फरस्योछइं पूर्वदिसिनइंछेहड पूर्वदिसिनोलवणसमुद्र फरस्योछें पश्चिमदिसिनोछेहडो पश्चिमदि सिनो लवणसमुद्र फरस्योछें ते वैताढ्य २५ पचवीसयोजन ऊंचपणेछें पचवीसजोजनो चोथोभाग उंडपणें ६। सवाछयोजन (इहां समयक्षेत्रमांहि मे रुधिना सर्वपर्वत जेतला उचपणेंहोइ तेहनोचोथोभागेंधरतीमांहे उंडा होंइ) ५० पचासयोजन विष्कंभपणे पोहलो तेहनीबाहा (अथवाहाकरणप्रका

॥ भाषा ॥

॥ टीका ॥

स्यबाहेआह ॥ तस्सबाहत्ति ॥ तस्य वैताढ्यस्य बाहादक्षिणोत्तरायता वक्रा आकाशप्रदेशपंक्तिः ॥ पुरत्थिमपच्चत्थिमेणंति ॥ समाहारात् पूर्वपश्चिमयो रेकै का अष्टाशीत्यधिका विचत्वारियोजनशतानि षोडश चैकोनविंशतिभागान् योजनस्य एकस्यै कोनविंशतिभागस्या र्द्धमर्द्ध कलां योजनस्या ष्टत्रिंशत्तमं भाग मित्यर्थः„ आयामेन दैर्घ्येण प्रज्ञप्ता? ऋजुबाहायास्तु पर्वतमध्यवर्त्तिन्याः पूर्वापरायताया मानं क्षेत्रविचारादिभ्यो ऽवसेयं ॥ अत्रकरणं यथा, गुरुधनुः पृष्टा ल्लघुधनुःपृष्टं विशोध्य शेषस्या र्द्धे कृते कृतेबाहा„ यथागुरुधनुःपृष्टं वैताढ्यसक्तंकलारूपं २०४१३२ अस्मा ल्लघुधनुः पृष्ठं कलारूपं १८५५५५ शोध्यते जा तं १८५७७ अर्द्धेकृते कला ९२८८ तासा मेकोनविंशत्या भागे योजनानि ४८८ कला १६ कलार्द्धं चेति„ एवं याव दक्षिणविदेहार्द्धबाहा„ एव मुत्तरत ऐराव

॥ मूल ॥

सीए जोयणसए सोलसय एगूणवीसइभागे जोअणस्स अद्धभागं च आयामेणं पन्नत्ता? तस्स जीवा उत्त रेणं पाईणपडीणायया दुहा लवणसमुद्दं पुट्ठा पुरत्थिमिल्लाए कोडीए पुरत्थिमिल्लं लवणसमुद्दं पुट्ठा पच्चत्थि मिल्लाए कोडीए पच्चत्थिमिल्लं लवणसमुद्दं पुट्ठा दसजोअणसहस्साइं सत्तयवीसे जोअणसए दुवालसय एगु

॥ अनु० ॥

षट्सक्रोशानि योजनान्युद्वेधेन पञ्चाशद्योजनानि विष्कंभेन तस्य बाहा पूर्वे पश्चिमयो श्चत्वार्यष्टाशीतिर्योजनशतानि षोडश चैकोन विंशतिर्भागान् यो जनस्यार्द्धभागञ्चायामेन प्रज्ञप्ता ? तस्य जीवा उत्तरेण प्राचीनप्रतीचीनायता द्विधा लवणसमुद्रं स्पृष्टा, पौरस्त्यया कोट्या पौरस्त्यं लवणसमुद्रं स्पृष्टा पाश्चात्यया कोट्या पाश्चात्यं लवणसमुद्रं स्पृष्टा, दश १० योजन सहस्राणि सप्त च विंशतियोजन शतानि द्वादश चैकोनविंशतिर्भागान् यो

॥ भाषा ॥

रःजेहनी बाहा करीए तेहनागुरुधनूःपृष्टमांहिथकी पूर्बिल्याक्षेत्रनुं लघुधनूःपृष्ट काढीए शेषअर्द्ध कीजें तेहबाहामान इंसर्बक्षेत्रेकीजे । इति बाहाकरण प्रकार) पूर्वपश्चिमदिसइं च्यारसइं अनें अठ्यासीयोजन ४८८ जो० १६ क० अनइंसोलइगूणीसीयाभाग जोजननां अनें अर्द्धभागअधिक लांबपणइं होइ तेहनोजीवा पणछ उत्तरदिसि (अत्र जीवाधनुःपृष्टनी कर्त्तव्यता पूर्वलीपजाणबी) ते पूर्वपश्चिमइं लांबी बेछेहडें लवणसमुद्र फरसीठइ पूर्व

तवैताढ्यवाहा । यावदुत्तरविदेहार्द्धबाहा तावदिदं करणं भावनीयं ॥ अथास्यजीवामाह ॥ तस्सजीवेत्यादि ॥ तस्य वैताढ्यस्य जीवा उत्तरेणेत्यादि प्राग्वत् । नवरं,, दशयोजनसहस्राणि सप्तचविंशानि विंशत्यधिकानि योजनशतानि द्वादश चैकोनविंशतिभागान् योजनस्या यामेनेत्यत्र करणभावना,, यथा । पूर्वोक्तकरणक्रमेण जंबूद्वीपव्यासः १९ शून्यं ५ अस्मा द्वैताढ्यशरकलानां ५४७५ शोधने जातं १८९४५२५ अस्मिन् वैताढ्यशर ५४७५ गुणीजातं १०३१२५-२४३७५ । तस्मिन् पुनश्चतुर्गुणेजातं ४१४९००९७५०० एष वैताढ्यजीवावर्गः अस्य मूले जातं छेदराशिः ४०७३२ लब्धं कलाः २०३६९१ शेषेकलांशाः ७४०१९ लब्धकलाना मेकोनविंशत्या भागे लब्धानि योजनानि १०७२ कलाः १४१ शेषकलांशानां अर्द्धाभ्यधिकत्वात् अर्द्धाभ्यधिकेरूपंदेयमिति,, एककलाक्षेपे जाताः कलाः द्वादशेति । १२ अथा ऽस्य धनुःपृष्ट १९ माह ॥ तीसेधणुपट्ठे दाहिणेणमिति ॥ गतार्थमेतत्,, नवरं,, दशयोजनसहस्राणि सप्तचत्रिचत्वारिंशानि त्रिचत्वा १९ रिंशदधिकानि योजनशतानि पंचदशचैकोनविंशतिभागान् योजनस्येत्यत्र करणं यथा,, वैताढ्येषुः कलारूपः ५४७५ अस्य वर्गः २९९७५-

॥ मूल ॥

णवीसइभागेजोअणस्स आयामेणं, तीसे धणुपट्ठे दाहिणेणं दस जोयणसहस्साइं सत्तय तेआलें जोअणसए पणरसय एगूणवीसइभागे जोयणस्स परिरएवेणं । रुअगसंठाणसंठिए सव्वरययामए अच्छे सण्हे लठे घ

॥ अनु० ॥

जनस्यायामेन तस्या धनुःपृष्टम् दक्षिणेन दश योजनसहस्राणि सप्त च त्रिचत्वारिंशति योजनशतानि पञ्चदश चैकोनविंशतिर्भागान् योजनस्य परिक्षेपेण, रुचकसंस्थानसंस्थितः सर्वरजतमयः अच्छः श्लक्ष्णः लष्टः घृष्टः मृष्टः नीरजः निर्मलः तिष्पङ्कः निष्कङ्कटच्छायः सप्रभः सश्रीकः प्रासादीयः

॥ भाषा ॥

दिसिनें छेहडें पूर्वदिसिना लवणसमुद्रनें फरसीछें पश्चिमदिसिनो छेहडें पश्चिमदिसिना लवणसमुद्रसु फरसीछें १०७२० जो० १२ दश १० हजार योजन सातसइं ७०० अनें २० बीसजोजन, बार उगणीसीया भागयोजनना लांबपणइं तेहनूं धनूःपृष्ट दक्षिणदिसें दसहजार १० जोजन सातसय त्रेंतालीसजोजन १०७४३ जो० १५ कला पन्नर एगूणबीसीयाभाग योजनना परिधिपणे रूचकनामे ग्रीवानुं आभरण तेसंस्थाने स्थितछइं सर्व रजतमय रूपामयछें आछोफटिकनीपरें सुकोमलछइ लष्टछइ घसीनेकोमलकस्योछइ माज्योछें रजरहितछें मलरहितछइ पंक कर्दमरहितछइ बाधारहित सश्रीक सोभाछें

६२५ अयं षष्ठगुणः १७९८५३७५० वैताढ्यजीवावर्गश्च ४१४९००९७५०० उन्नयो मीलने जातं ४१६६९९५१२५ एष वैताढ्यधनुःपृष्टवर्गः अस्य मूले लब्धराशिः ४०८२६४ लब्धकलाः २०४१३२ शेषकलांशाः ७७८२६ लब्धकलाना मेकोनविंशत्या भागे लब्धं यथोक्तं मानं १०७४३„ अथकिंविशिष्टोसौवैताढ्यइत्याह ॥ रुअगेत्यादि ॥ रुचकं ग्रीवाभरणभेदः तत्संस्थानसंस्थितः सर्वात्मना रजतमयः अच्छेत्यादि १५ पदकदंबकं प्राग्वत्„ उन्नयोः पार्श्वयो र्दक्षिणतः उत्तरतश्च द्वाभ्यांपद्मवरवेदिकाभ्यां द्वाभ्यांच वनखंडाभ्यां सर्वतः समंतात् संपरिक्षिप्तः„ अत्र यत्पद्मवरवेदिकाद्वयं तत्पूर्वापरतो जगत्या रुद्धत्वान्निरवकाशत्वेनै कीभूतवनासंभवात्, अन्यथा सवृत्तसमंतासंपरिरिक्तेति वचनेनै कैव स्यादिति॥ तानुणमिति ॥ सर्वगतार्थं, नवरं, पर्वतसमिका आयामेन वैताढ्यसमाना आयामेनेत्यर्थः, अथैतद्गतगुहाद्वयप्ररूपणायाह ॥ वेयड्ढस्सणमित्यादि ॥ वैताढ्यस्य पर्वतस्य पुरत्थिमपच्चत्थिमेणंति„ अत्र सूत्रे पूर्वस्या दिशः पूज्यत्वात्

॥ टीका ॥

ठे मठे णीरए णिम्मले णिप्पंके णिक्कंकडच्छाए सप्पभे सस्सिरीए पासाईए दरसणिज्जे अभिरूवे पडिरूवे उभओ पासिं दोहिं पउमवरवेइयाहिं दोहिंय वणसंडेहिं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते, ताउणं पउमवरवेइया य अट्ठ जोयणं उड्ढं उच्चत्तेणं पंचधणुसयाइं विक्कंभेणं पवयसमियाय आयामेणं वण्णओ भाणियव्वो,

॥ मूल ॥

दर्शनीयः अभिरूपः प्रतिरूपः उभयोः पार्श्वयो र्द्वाभ्या म्पद्मवरवेदिकाभ्याम् द्वाभ्यां च वनखण्डाभ्यां सर्वतः समन्तात् सम्परिक्षिप्तः ते पद्मवर वेदिके अर्द्ध योजनमूर्द्ध मुच्चत्वेन पञ्चधनुःशतानि विष्कम्भेन पर्वत समिके आयामेन वर्णको, भणितव्यः? ते वनखण्डे देशोने द्वे योजने विष्क-

॥ अनु० ॥

प्रभा कांतिसहित सश्रीक शोभावंत मननइं प्रसन्नकारी आंखिने देखवायोग्य समस्तपणेरूपवंत जोता प्रतिबिंबदीसइ एहवो बे पासें दक्षिणउत्तरदिसें बे पद्मवरवेदिकाकरीनें अनें बे बनखंडे करीनें सर्वदिसिं चोफेर वीट्योछइ ते पद्मवरवेदिका ए वाक्यालंकारें अर्द्ध जोजन ऊंचपणे पांचसय ५०० धनुष पोहलपणे पर्वतसरीषोलांबपणे ए पद्मवरवेदिकानो वर्णनं जीवाभिगमसूत्रथी जाणवो ते बनखंड काइकऊंणा बे जोजन पोहलपणें पद्मवरवेदिका

॥ भाषा ॥

आर्षत्वाद्वा पुरत्थिमेतिशब्दस्य प्राग्निपाते पि पश्चिमायां पूर्वस्यामिति व्याख्येयं,, अत्र ग्रंथेग्रंथांतरेच पश्चिमायां तमिस्रगुहायाः पूर्वस्यांच खंडप्रपातगुहायाः अभिधानात् द्वे गुहे प्रज्ञप्ते ? प्राकृतशैल्याच बहुवचनं उत्तरदक्षिणायो रायते,, एतावता यएव वैताढ्यस्य विष्कंभः,, सएवानयो रायाम इतिज्ञापनः॥ प्राचीनप्रतीचीनविस्तीर्णे इत्याद्यर्थतोव्यक्तं,, अत्रच उमास्वातिवाचककृतजंबूद्वीपसमासप्रकरणे गुहाया विजयद्वारप्रमाणद्वारेतिविशेषणदर्शनात्,, चतुर्थी जनविस्तृतद्वारा इत्यपि विशेषणं ज्ञेयं,, वज्रमयकपाटाभ्यामवघाटिते आच्छादितेइत्यर्थः । एतेच द्वे अपि चक्रवर्त्तिकालवर्जं दक्षिणपार्श्वे उत्तरपार्श्वेच प्रत्येकं सदासंमीलितवज्रमयकपाटयुगले स्यातां,, अतएव यमलानि समस्थितानि,, युगलानि द्वयरूपाणि, घनानि निश्छिद्रद्वाणि कपाटानि तै र्दुःप्रवेशे,, तथा नित्यं अंधकारतमिस्रौ द्वौ तुल्यार्थौ प्रकर्षपराविति प्रकृष्टांधकारोययोस्ते तथा विशेषणद्वारा ॥ अत्रार्थे हेतुमाह । व्यपगतं ग्रहचंद्रसूर्यनक्षत्राणां ज्योति

॥ टीका॥

तेणं वणसंडा देसूणाइं दो जोअणाइं विक्खंभेणं पउमवरवेइआसमगा आयामेणं किण्हा किण्होभासा जाव वण्णओ वेयड्ढस्सणं पव्वयस्स पुरत्थिमपच्चत्थिमेणं दो गुहाओ पण्णत्ताओ? उत्तरदाहिणाययाओ पाईणपडीणवित्थिण्णाओ पण्णासं जोअणाइं आयामेणं दुवालस जोअणाइं विक्खंभेणं अट्ठ जोअणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं वइरा

॥ मूल ॥

म्भेन पद्मवरवेदिकासमिके आयामेन कृष्णे कृष्णभासौ यावत् वर्णकः वैताढ्यस्य पर्वतस्य पूर्वपश्चिमयो र्द्वे गुहे प्रज्ञप्ते ? उत्तरदक्षिणायते प्राचीनप्रतीचीनविस्तीर्णे पञ्चाशद्योजनान्यायामेन द्वादशयोजनानि विष्कम्भेन अष्टयोजनान्यूर्द्ध मुच्चत्वेन वज्रमयकपाटावघाटिते यमलयुगलकपाटघनदुः

॥ अनु० ॥

जेवडा लांबपणे कालाबर्ण कालीप्रभा कांतिळें जेहनी यावत् वर्णनउबाइं सूत्रथी जांणवा ? वैताढ्यपर्वतनें पूर्वपश्चिमदिसिं बेगुफा कही तीर्थंकरें उत्तरदक्षिणे आयातेलाबी पूर्वपश्चिमदिसिं पोहली ५० पचासयोजन लांब पणें १२ बार योजन पोहल पणळें ८ आठ योजन ऊंचपणेळें बहुरत्नमय कपाटकरी ढांकीळें जोडलरह्या एहवा युगल बे कमाडे निबिड छिद्ररहित तेणेकरी कोइ पैसी न सकै नित्यें अन्धकार अनें तिमिस्र तेणेसहित व्यपग

॥ भाषा ॥

॥ टीका॥

र्यतः सएतादृशः पंथा ययोस्ते तथा । अथवा व्यपगतग्रहादीनां ज्योतिषश्चा ग्नेःप्रज्ञाययो स्ते तथा यावत्प्रतिरूपे,, अत्र यावत्करणात् पासाईयाइत्या दिविशेषणत्रयं अब्भाइं इत्यादीनिवा विशेषणानियथासंभवं ज्ञेयानि ! ते गुहे नामतो दर्शयति । तद्यथा-तमिस्रगुहाचेव खंडप्रपातगुहाचेव चेवशब्दौ द्वयो स्तुल्यकक्षताद्योतनार्थौ तेन पश्चिमभागवर्त्तिनी तमिस्रा पूर्वभागवर्त्तिनीखंडप्रपाता इमे द्वेअपि समस्वरूपे वेदितव्ये इति ॥ तत्थणमित्यादि ॥ सर्वमेत द्विजयदेवसमगमकमिति व्याख्यातप्रायं,, नवरं । कृतमालक स्तमिस्रापतिः नृतमालकः खंडप्रपाताधिपतिरिति,, अथात्र श्रेणिप्ररूपणायाह ॥

॥ मूल ॥

मयकवाडोहाडिणीओ जमलजुअलकवाडघणदुप्पवेसाओ णिच्चंधयारतिमिसाओ ववगयगहचंदसूरणक्खत्त जोइसपहाओ जाव पडिरूवाओ तंजहा तमिसगुहाचेव खंडप्पवायगुहाचेव तत्थणं दोदेवा महिड्ढीया महज्जु ईओ महाबला महायसामहासुक्खा महाणुभागा पलिओवमठिईया परिवसंति,तंजहा कयमालएचेवणट्टमा

॥ अनु० ॥

प्रवेशे नित्यम् अन्धकारतमिस्रेव्यपगतग्रहचन्द्रसूर्यनक्षत्रज्योतिष्पथे यावत् प्रतिरूपे तद्यथा-तमिस्रगुहाचैवखण्डप्रपातगुहाचैव, तत्र द्वौदेवौ म हर्द्धिकौ महाद्युतिकौ महाबलौ महायशसौ महासुखौ महानुभावौ पल्योपमस्थित्या परिवसतः तद्यथा-कृतमालश्चैव १ नटमालश्चैव २ तयोर्वनखण्ड यो र्बहुसमरमणीयौ भूमिभागौ वैताढ्यस्यपर्वतस्यो भयोःपार्श्वयोः दश दश योजन न्यूर्द्ध्वमुत्पत्य अत्र द्वे विद्याधर श्रेण्यौ प्रज्ञप्ते? प्राचीनप्रतीचीनायते उदी

॥ भाषा ॥

तळें ग्रह चंद्रमा सूर्य नक्षत्र प्रमूखनी ज्योति अजूआलूंजिहां एहवो पंथा मार्गछेंजिहां यावत् पूर्वनीपरिं प्रतिरूपछें तेकेही पश्चिमदिसिं तिमिश्रागुफा १ पूर्वदिसि खंडप्रपातगुफा २ तेगुफानें विषें बे देवता मोटीरिद्धिनाधणीछें मोटीद्युतिकांतिनांधणी मोटाबलनांधणी मोटायशवंत माहासूखनाधणी महाअनूभागप्रभावनाधणी १ एकपल्योपमनीस्थिति आऊषानाधणी एहवा बसेंछें तेकेहा कृतमालनामे देवता १ नटमालनामे देवता २ तेहजें पूर्वे क्ष्या बनखंड जेहनइं मध्ये बहुसमरमणीकभूमिभागथकी वैताढ्य पर्वतनें बे पासइं दस २ योजन ऊंचाजईइं तिहां बे विद्याधरनीश्रेणीकही

॥ टीका॥

तेसिणंवणसंझाणमित्यादि ॥ तयो र्वैताढ्योत्तरपार्श्ववर्त्तिनो र्भूमिभागयो र्वनखंडयो र्बहुसमरमणीयाद् र्भूमिभागा दूर्द्ध्वंवैताढ्यगिरे रुत्तरयोः पार्श्वयो र्दश दश योजना न्युत्पत्य गत्वा„ अत्र द्वे विद्याधरश्रेण्यौ विद्याधराणा माश्रयभूते प्रज्ञप्ते ? एकादक्षिणभागे„ एका चोत्तरभागेइत्यर्थः„ प्रागपरायते उदग्दक्षिणविस्तीर्णे उत्तेअपि विष्कंभेन दशदश योजनानि„ अतएव प्रथममेखलायां वैताढ्यविष्कंभा द्विंशद्योजनानि पर्वतसमिके आयामेन वैताढ्यव दिमेअपि पूर्वापरोदधिस्पृष्टे इत्यर्थः । यथा प्रत्येक मुत्तरयोः पार्श्वयो र्द्वाभ्यां पद्मवरवेदिकाभ्यां द्वाभ्यांच वनखंडाभ्यां संपरिक्षिप्ते, एव मेकैकस्यां श्रेण्यां द्वे पद्मवरवेदिके द्वे च वनखंडे इत्युत्तरयोः श्रेण्यो र्मीलने चतस्रः पद्मवरवेदिका श्चत्वारि वनखंडानीति ज्ञेयं । संवादीचायमर्थः, श्रीमलयगिरिकृतबृहत् क्षेत्रसमासवृत्याः । तथाचतत्रोक्तं, एकैकाच श्रेणि रुत्तरपार्श्ववर्त्तिभ्यां वैताढ्यप्रमाणायामाभ्यां द्वाभ्यां पद्मवरवेदिकाभ्यां द्वाभ्यां द्वाभ्यां वनखंडाभ्यां समं

॥ मूल ॥

लएचेव ,तेसिणं वणसंझाणं बहुसमरमणिज्जाउ भूमिभागाउ वेअड्ढस्स पव्वयरस्सउत्तरेणं पासिं दसदसजोअणाइंउड्ढंउप्पइत्ता एत्थणं दुवो विज्जाहरसेढीउ पण्णत्ताउ, पाईणपडीणाययाउ उदीणदाहिणवित्थिण्णाउ दसदसजोअणाइं विक्कंभेणं पव्वयसमियाउ आयामेणं उत्तरेणं पासिं दोहिं पउमवरवेइयाहिं दोहिंअ वणसंडेहिं संपरिक्खित्ताउ, ताउणं पउमवरवेइयाउ अद्धजोअणं उड्ढं उच्चत्तेणं पंचधणुसय इं विक्कंभेणं पव्वयसमियाउ आयामे

॥ अनु० ॥

चीनदक्षिणविस्तीर्णे दशदशयोजनानि विष्कम्भेन पर्वतसमिकेआयामेन उभयोः पार्श्वयो र्द्वाभ्यां पद्मवरवेदिकाभ्याम् द्वाभ्यांच वनखण्डाभ्याम् संपरिक्षिप्ते ते पद्मवरवेदिके अर्द्धयोजनमूर्द्धमुच्चत्वेन पञ्चधनुः शतानि विष्कंभेन पर्वतसमिके आयामेन वर्णको नेतव्यः, वनखण्डेअपि पद्मवरवेदिकास

॥ भाषा ॥

पूर्वपश्चिमदिसें लांबी उत्तरदक्षिणे विस्तीर्ण दस २ योजन पुहलपणें पर्वतजेवडी लांबपणइं बे पासइं बे पद्मवरवेदिकाइं करीनइं बे वनखंडे करीनें चोफेरवीटीळइं ते पद्मवरवेदिका अर्द्धयोजन ऊंचपणइं पांचसइं धनूष५०० पोहलपणइं पर्वतशरीखी लांबपणइं वर्णन पूर्वनीपरें जाणवो

ततः संपरिक्षिप्तेति, शेषसूत्रंगतार्थमिति अथ तयोः श्रेण्योः स्वरूपं पृच्छति ॥ विज्जाहरेत्यादि ॥ गतार्थं, नवरं । अत्र बहुषादर्शेषु नाणामणिपंचवण्ण हिं मणीहिं इतिपाठो दृश्यते, परं राजप्रश्नीयसूत्रवृत्त्यो र्दृष्टत्वात् संगतत्वाच्च नाणाविहपंचवण्णेहिं मणीहिं तणेहिं इतिपाठो लिखितोस्तीति बोध्यं । अथोभयश्रेण्यो र्नगरसंख्यामाह ॥ तत्थणं दाहिणिल्लाए इत्यादि ॥ तत्र तयोःश्रेण्यो र्मध्ये दक्षिणस्यां विद्याधरश्रेण्यां गगनवल्लभप्रमुखाः पंचाश द्वि-द्याधरनगरावासाः प्रज्ञप्ताः? व्याख्यानतो विशेषप्रतिपत्तिरिति । तेन नगरावासा राजधानी रूपा ज्ञेयाः । स्वस्वदेशप्रतिबद्धाः यदाह ॥ तेदसजोअणविहु-

णं वण्णेणं णेयव्वो, वणसंडावि पउमवरवेइयासमगा आयामेणं वण्णेणं विज्जाहरसेढीणं भंते! भूमीणं केरिसए आयारभावपडोयारे पण्णत्ते ? गोअमा ! बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते? सेजहाणामए आलिंगपुक्करे इवा जाव णाणाविहपंचवण्णेहिं मणीहिं तणेहिंय उवसोभिएहिं, तंजहा कित्तिमेहिं चेव अकित्तिमेहिं चेव, तत्थणं दाहिणिल्लाए विज्जाहरसेढीए गगणवल्लभपमोक्खा पण्णासं विज्जाहरणगरावासा पण्णत्ता ?

सिके आयामेन वर्णकः, विद्याधरश्रेण्योः भदन्त? भूम्योः कीदृश आकारभावप्रत्यवतारः प्रज्ञप्तः ? गौतम! बहुसमरमणीयो भूमिभागौ प्रज्ञप्तौ ? तौ यथानामानौ आलिङ्गपुष्करावि यावत् नानाविधपञ्चवर्णैर्मणिभिस्तृणैश्चोपशोभितौ तद्यथा कृत्रिमैश्चैवा कृत्रिमैश्चैव तत्र दक्षिणस्याम् विद्याधरश्रे

बनखंडभी पद्मवरवेदिका जेवडा लांबपणें जाणवा वर्णन जांणवुं विद्याधरानी श्रेणिनी हे भगवन् ! भूमिनुं केहवो आकारभावनो स्वभाव प्रत्य वतार कह्योछें हे गौतम ! घणुं समो रमणीक भूमिभागछें जिमदृष्टांतेकोई आलिंगमादलसरीषो बाजोतेहना चर्मपडसरीषो यावत् अनेकप्रकारना पंचवर्ण मणीरत्नेकरी तृणइंकरी शोभायमानछें तेमणीतृण कृत्रिमकारीगरेकरी अकृतिमेकरी उपशोभितछइं तिहां दक्षिणदिसिनी जेविद्याधरनीश्रेणी तेहनइंविषइं गगनवल्लभप्रमूख पचास ५० विद्याधरना मोटानगर राजधानीरूप कह्यो तेएहवा किन्नरगीतं १ वाद्युकेतु २ पंडरीकं ३ हरिकेतु ४ सेतुकेतु५

तहिं सेढासुजम्मुत्तरा सुसजणवया ॥ गिरिवरदीहासुकमा खयरपुरापण्णसट्ठीयत्ति? उत्तरस्यां विद्याधरश्रेण्यां रथनूपरचक्रवालप्रमुखाः षष्टि र्विद्याधरनगरा वासाः प्रज्ञप्ताः ? दक्षिणश्रेणेः सकाशा दस्या अधिकदीर्घत्वात् ऋषभचरित्रादौ तु दक्षिणश्रेण्यां रथनूपरचक्रवालं उत्तरश्रेण्यां गगनवल्लभमुक्तं,, तत्वंतु

उत्तरिल्लाए विज्जाहरसेढीए रहनेउरचक्कवालपामोक्खा सट्ठिं विज्जाहरणगरावासा पण्णत्ता ! एवामेव सपु

ण्याम् गगनवल्लभप्रमुखाः पञ्चाशत्विद्याधरनगरावासाः प्रज्ञप्ताः ? उत्तरस्याम् विद्याधरश्रेण्याम् रथनूपुरचक्रवालप्रमुखाः षष्टिर्विद्याधरनगरावासाः

सर्पारिकेतु ६ श्रीवाहु ७ श्रीगृहं ८ लोहार्गल ९ अरिंजये १० खर्गलील ११ वज्रार्गल १२ वज्रविमोक १३ महासार १४ पुरज्जयं १५ सुकृतमुख्य १६ चतुर्मुखा १७ बहुमुखा १८ रता १९ वीरता २० आखंडपुरं २१ विलासयोनिपत्तनं २२ अपराजित २३ काञ्ची दामाख्ये २४ सुविनयं २५ नलः २६ क्षेमंकरं २७ सहचिन्हपुरं २८ कुसुमपुरी २९ संजयन्ती ३० शक्रपुर ३१ जयंत ३२ विजयंत ३३ विजया ३४ क्षेमंकर ३५ चन्द्रभास ३६ रविभास ३७ सप्तभूतनामा ३८ सुविचित्रं ३९ महाघन ४० चित्रकूटं ४१ वैश्रवणकूट ४२ विचित्रकूटं ४३ शशिपुर ४४ रविपुरं ४५ विमुखी ४६ बाहिन्यौ ४७ सुमुखी ४८ नित्योद्योतनी ४९ आरथनुपुर ५० चक्रवालंतुनगरोपमं इति दक्षिणदिसि उ० २ उत्तरदिसिनी जेविद्याधरनीश्रेणी तेहनें विषें रथनूंपुरचक्रबालप्रमुख साठि ६० विद्याधर ना मोटानगरा बास राजधानीरूप कह्या ते एहवा ऊर्जजनी १ बारुणी २ वैरिसंहारिणी ३ कैलासबारुणी ४ विद्युद्दीप्तं ५ किलिकिलं ६ चारुचूडामणि ७ चंद्रभाभूषणं ८ वंशावकुसुमचूलं ९ हंसगर्भं १० मेघकं ११ शंकरं १२ लक्ष्मिहर्म्यं १३ चामरं १४ विमलं १५ असुमकृतं १६ शिवमंदिरं १७ वसुमत्यं १८ सर्वसिद्धस्तुतं १९ सर्वशत्रुंजयं २० केतुमालांक २१ सिंदूकांताभिधं २२ महानंदनशोकं २३ वीतशोकं २४ विशोककं २५ सपालोका २६ लकतिलक २७ नभस्तिलक २८ मंदिरं २९ कुमुदकुदं ३० गगनवल्लभं ३१ युवतीतिलकसंज्ञ ३२ मवनितिलकं ३३ सगंधर्वं ३४ मुक्तहारं ३५ निमिषविष्टपं ३६ अग्निज्वाला ३७ गुरुज्वाला ३८ श्रीनिकेतपुरं ३९ जयश्रीनिवासं ४० रत्नकुलिशपत्तनं ४१ विशिष्टाश्रयं ४२ द्रुविणाजयं ४३ वाघसभद्रकं ४४ भद्रसय ४५ फेनसिखर ४६ गौखीरंवरशिखर ४७ भिधानंतदनंतरं वैर्यशोत्र शिखरकं ४८ गिरिशिखरकं ४९ धरणी ५० वारुणीसंज्ञं ५ सुदर्शनं ५२ दुर्गं ५३ दुर्धर ५४ महेंद्र ५५ विजयं

॥ टीका ॥

सातिशयश्रुतधरगम्यं, अनयो र्मुख्यताच श्रेण्यधिपराजधानीत्वेनेति, एवमेवे त्युक्तन्यायेनैव सह पूर्वेणयदपरं तत् सपूर्वापरं संख्यानंतेन दक्षिणस्यामु त्तरस्यां विद्याधरश्रेण्या मेकंदशोत्तरं विद्याधरनगरावासशतं भवतीति आख्यातं मया अन्यैश्च तीर्थकरैरिति, श्रेणिद्वयगतपंचाशत्षष्टिसंकलनेयथो क्तसंख्याभवना देषांचदशोत्तरशतसंख्यनगराणां नामानि श्रीहेमाचार्यकृतश्रीऋषभदेवचरित्रा दवगंतव्यानीति॥ तेविज्जाहरेत्यादि॥ तानि विद्याधरनगरा णि ऋद्धानि भवनादिभि र्वृद्धिमुपगतानि, स्तिमितानि निर्भयत्वेन स्थिराणि, समृद्धानि धनधान्यादियुक्तानि, ततः पदत्रयस्यकर्मधारयः तथा प्रमुदि ता हृष्टाः प्रमोदवस्तूनां सद्भावा ज्जना नगरीवास्तव्यलोका जानपदाश्च जनपदभवा स्तत्रायाताः संतो येषुतानि तथा, यावत्करणात् सर्वोपि प्रथमोपांगग

॥ मूल ॥

दाहिणिल्लाए उत्तरिल्लाए विज्जाहरसेढीए एगं दसुत्तरं विज्जाहरणगरावाससयं भवतीति मक्खायं ते विज्जाहरणगरा रिद्धित्थिमिअसमिद्धा पमुइअजणजाणवया जाव पडिरूवा , तेसुणं विज्जाहरणगरेसु विज्जाहरराया णो परिवसंति , महया हिमवंतमलयमंदरमहिंदसारा रायबलेण जाणिअव्वो, विज्जाहरसेढीणं भंते

॥ अनु० ॥

प्रज्ञप्ताः ? एवमेव सपूर्वापरम् दक्षिणस्याम् उत्तरस्याम् विद्याधरश्रेण्याम् मेकमुद्दशोत्तरं विद्याधरनगरावासशतम् भवतीति आख्यातम् , तानि विद्याधरनगराणि ऋद्धस्तिमित समृद्धानिप्रमुदितजनजानपदानि यावत् प्रतिरूपाणि, तेषु विद्याधरनगरेषु विद्याधरराजानः परिवसन्ति

॥ भाषा ॥

५६ सुगंधनी ५७ सुरतनागपुरं ५८ रत्नपुराभिधं ५९ एषां प्रधानभूतं नूपुरं गगनवल्लभं ६० इति उत्तर इणीरितिं बे श्रेणीनां नगर दक्षिणश्रेणी उत्तरश्रेणी विद्याधरनीश्रेणिनां नगर एकठाकरीइं तिबारइं एकसो १०० अने दसए विद्याधरनां नगर हूइं यहवू कह्यो तीर्थकरे ते विद्याधरना नगर केहवाछइं रिद्धिवंत निर्भयपणेकरी समृद्धिवंतछइं प्रमुदितहर्षवंतछें जनमनुष्य अनें जनपददेश जिहां यावत् प्रतिरूपछें ते विद्याधरनां नगरनइंविषइं विद्या- धरनां राजा वसइं छइ मोटा हिमवंतपर्वत मलयाचलपर्वत मेरुपर्वत मोटा इंद्रतेहनीपरे सारबल छइं जेहनां राजानो बर्षन उबाईसूत्रथी जाणि

॥ टीका ॥

त खंपावर्षकोग्राह्यः सच विस्तरभया न्हेलिख्यते ॥ अथकियत्पर्यन्तःसग्राह्य इत्याह ॥ पक्तिरूवाइति ॥ प्रतिरूपाणि प्रतिविशिष्ट मसाधारणं रूप माकारो येषांतानि तथा„तेषुणमितिप्राग्वत्„ विद्याधरनगरेषु विद्याधरराजानः परिवसंति„ अत्रसमासांतविधे रनित्यत्वा न्नादंततो । कथंभूता-स्तेइत्याह । महाहिमवान् हैमवतक्षेत्रस्यो त्तरतः सीमाकारी वर्षधरपर्वतः मलयः पर्वतविशेषः„सुप्रतीतो मंदरोः मेरुः महेंन्द्रः पर्वतविशेषः शक्रोवा-तेइव सारा: प्रधानाः । रायवसनं नाणियब्बोत्ति ॥ अत्रापि सर्वः प्रथमोपांगगतो राजवर्णको नणितव्यइति ॥ विज्जाहरसेढीणमिति ॥ सूत्रंगतार्थं । अथात्रैव वर्त्तमाना मान्नियोगश्रेणिं निरूपयति ॥ तासिणमित्यादि ॥ तयो र्विद्याधरश्रेण्यो र्बहुसमरमणीयाद् नूमिन्नागा द्वैताढ्यस्य पर्वतस्यो नयोः

॥ मूल ॥

मणुस्साणं केरिसए आयारनावपडोयारे पन्नत्ते ? गोयमा ! तेणं मणुआ बज्जसंघयणा बज्जसंठाणा बज्जनं नूतपज्जवा बज्जस्साउपज्जवा जाव सव्वदुक्काण मंतं करेंति, तासिणंविज्जोहरसेढीणं बज्जसमरमणिज्जा ण नूमिन्नागाणं, वेअड्ढस्स पव्वयस्स उनन पासिं दसदस जोअणाइंउड्ढं उप्पइत्ता,, एत्थणं दुवे आनिओग

॥ अनु० ॥

महाहिमवन्मलयमन्दरमहेन्द्रसाराः राजवर्णको भणितव्यः, विद्याधरश्रेण्योर्नदन्त ? मनुजानाम् कियानाकारभावप्रत्यवतारः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! तयो र्मनुजा बहुसंहननाः, बहुसंस्थानाः, बहूच्चत्वपर्यवाः, बहुआयु पर्यवाः, यावत् सर्वदुःखानाम् अन्तम् कुर्वन्ति, तयो र्विद्याधरश्रेण्योः बहु समरमणीयात् भूमिभागात् वैताढ्यस्य पर्वतस्य उभयोः पार्श्वयोः दश २ योजनान्यूर्द्धमुत्पत्य अत्र द्वे आभियोग्यश्रेण्यौ प्रज्ञप्ते ? प्राचीनप्रतीचीना-

॥ भाषा ॥

बो विद्याधरश्रेणिनां हे भगवन् ! मनुष्यनो केहवो आकारभाव प्रत्यवतार स्वभावकह्यो छइं हे गौतम ! ते मनुष्य घणा संघयणना धरणहार घणा संस्थानवंत घणा उंचपणानां पर्याय तेहना धरणहार घना आउषनापर्यायना धरणहार यावत् च्यारेगतिजाय सर्वदुःखनोअंतकरि मोक्षजाय ते वि द्याधरानीश्रेणीना बहुसमरमणीक भूमिभागथकी वैताढ्यपर्वतनइं बेहु पासइं दस २ योजन ऊंचाजईए तिवारइं इहां बे २ आभिउगदेवतानी श्रेणी

पार्श्वयो र्दशदश योजना न्यूर्ध्वमुत्पत्य अत्र द्वे आसमंतान् आभियोग्येन युज्यंते प्रेष्यकर्मणि व्यापार्यंते इत्याभियोग्याः शक्रलोकपालप्रेष्यकर्मकारिणो व्यंतरविशेषा स्तेषा मावासभूतेश्रेण्यौ आभियोग्यश्रेण्यौ प्रज्ञप्ते? शेषं गतार्थं,, नवरं वर्षतु ॥ दोण्हवि॥ द्वयोरपि जात्यपेक्षयापद्मवरवेदिकाव नखंडयोर्वर्णकोवाच्यइति शेषः,, तथा ॥ पव्वयसमियाउ आयामेणंति ॥ पर्वतसमिका श्चतस्रोपि पद्मवरवेदिकाः आयामेन दैर्घ्येण,, अत्र तत्संबद्धानि वनखंडान्यपि पर्वतसमान्यायामेनेति बोद्धव्यं ॥ आभिउगेत्यादि ॥ प्रागधस्तनसूत्रे जगतीपद्मवरवेदिकासमभूभागमणितृणवर्णादिकं व्यंतरदेवदेवीक्रीडा दिकंच येनैवा गमेन व्यावर्णितं सएवात्रा गमइति नपुनर्व्याख्यायते,,॥ तासिणमित्यादि ॥ तासु आभियोग्यश्रेणिषु शक्रस्यासनविशेषस्या धिष्ठाता शक्र

॥ टीका ॥

सेढीउ पण्णत्ताउ ? पाईणपडीणायया उदीणदाहिणविच्छिण्णा दसदसजोअणाइं विक्खंभेणं पव्वयसमि याउ आयामेणं जत्तउ पासिं दोहिं पउमवरवेइयाहिं दोहिं अ वणसंडेहिं संपरिक्खित्ताउ,, वण्णउ, दोण्हवि पव्वयसमियाउ आयामेणं आभिउगसेढीणं भंते ! केरिसए आयारभावपडोयारे पण्णत्ते ? गोअमा ! ब हुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते ? जाव तणेहिं उवसोभिए वण्णाइं जाव तणाणं सद्दोत्ति,, तासिणं आभि

॥ मूल ॥

यते उदीचीनदक्षिणविस्तीर्णे दशदशयोजनानिविष्कंभेन पर्वतसमिके आयामेन उभयोः पार्श्वयोः द्वाभ्यांपद्मवरवेदिकाभ्यां द्वाभ्यांचवनखण्डाभ्यांसंपरिक्षिप्ते वर्णकोद्वयोरपि(वाच्यः)पर्वतसमिके आयामेनआभियोग्यश्रेण्योः भदन्त?कियानाकारभावप्रत्यवतारः प्रज्ञप्तः?गौतम! बहुसमरमणीयो भूमिभागःप्रज्ञप्तः

॥ अनु० ॥

छें पूर्वपश्चिमदिसइं लांबी उत्तरदक्षिणदिसि पहुली छें दस २ योजन पोहली पर्वत जेतली लांबी बेहुंपासें बे २ पद्मवरवेदिका एकरीने वनषंड करीने वीटी छइं वर्ण नजाणवो पद्मवरवेदिका वनखंडएवेहुं पर्वतजेतला लांबपणे जाणवा आभिउग श्रेणिनो हे भगवन् ! केहवुं आकारभाव स्वरूप प्रत्यवस्था स्वभाव छें हे गौतम ! घणुंसम रमणीक मनोहर भूमिभागछें यावत् तृणादिकें करी शोभायमान छें वर्णगंध रसस्पर्श सद्द

॥ भाषा ॥

॥ टीका ॥

स्तस्य दक्षिणार्द्धलोकाधिपतेरित्यर्थः,, देवेंद्रस्य देवानां मध्ये परमैश्वर्ययुक्तस्य देवराजः देवेषुकांत्यादिगुणैरधिकं राजमानस्य सोमः पूर्वदिक्पालो यमो दक्षिणदिक्पालो,, वरुणः पश्चिमदिक्पालो वैश्रमणः उत्तरदिक्पाल,,तेषां कायो निकाय आश्रयणीयत्वेन येषांते तथा,, तेषां शक्रसंबंधिसोमादिदिक्पालपरिवारभूतानामित्यर्थः,, आभियोग्यानां देवानां बहूनि भवनानि प्रज्ञप्तानि? तानि सूत्रे पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात्,, णमिति प्राग्वत्,, भवनानि बहिर्वृत्तानि बहिर्वृत्ताकाराणि अंतश्चतुरस्राणि समचतुरस्राणि ॥ वण्णओत्ति ॥ अत्र भवनानां वर्णको वाच्यः,, स च कियत्पर्यंत इत्याह,, जाव अ ओरगणसंघविकिण्णत्ति ॥ ततोपि कियत्पर्यंत इत्याह ॥ जावपडिरूवत्ति ॥ स च प्रज्ञापनास्थानाख्यद्वितीयपदोक्तो यथा,, आह ॥ पुरकरकसिआसंठाणसंठिआ उक्किण्णंतरविउलगंभीरखायपरिहा पागारट्टालगकवाडतोरणपडिदुवारदेसभागा जंतसयग्गिमुसलमुसुंढिपरिवारिआ अउज्झासयाजयासयागुत्ता

॥ मूल ॥

उगसेढीणं तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं जाव वाणमंतरा देवाय देवीउ अ आसयंति सयंतिजाव फलवित्तिविसेसं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति,, तासिणं आभिउगसेढीसु सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो सोमजमवरुणवेसम

॥ अनु० ॥

? यावत्, वर्णै रूपशोभितो,, वर्णादि यावत् तृणम् नेतव्यं, तासु आभियोग्यश्रेणिषु तत्र तत्र देशे ते ते यावत् वाणमंतरा देवा देव्यश्च आश्रयन्ति शेरते यावत् फलविच्छित्तिविशेषम् पर्यनुभवमाना विहरन्ति,, तासु आभियोग्यश्रेणिषु शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजः? सोम १ यम २ वरुण ३ वैश्रवण४का यानाम् आभियोग्यानाम् देवानाम् बहूनि भवनानि प्रज्ञप्तानि? तानि भवनानि बहिर्वृत्तानि अन्तश्चतुरस्राणि वर्णकः, यावत् अप्सरोगणसंघविकीर्णा

॥ भाषा ॥

यावत् पूर्वलीपरि तृणप्रमुखनो जाणवो ते आभिउग श्रेणिने विषें तिहां २ देसे स्थानकें तेते भूमि घणा यावत् व्यन्तरिक देवता देवांगना आश्रये ठइं रहेंछें सूइछइ यावत् पूर्ववत् पुण्यफलविसेषप्रतिं अनुभवता भोगताथका विचरेछें ते आभिउगश्रेणिनें विषइं शक्रसौधर्मेंद्र देवतानो इंद्र देवतानोराजा तेहना पूर्वदिसिलोकपाल सोम १ दक्षिणदिसि लोकपाल यम २ पश्चिमदिसि लोकपाल वरुण ३ उत्तरलोकपाल वैश्रमण ४ ए च्यारि लो-

॥ टीका ॥

अग्गयालकोठगरइआ अग्गयालकयवणमाला खेमासिवा किंकरामरदंडोवरिकआ लाउल्लोइअमहिआ गोसीससरसरत्तचंदणदद्दरपंचंगुलितला उवचि अचंदणकलसा चंदणघडसुकयतोरणपडिदुवारदेसभागा आसत्तोसत्तविउलवट्टवग्घारियमल्लदामकलावा पंचवण्णसरससुरहिमुक्कपुप्फपुंजोवयारकलिया का लागरुपवरकुंदरुक्कतुरुक्कधूवमघमघेंतगंधुद्धुआभिरामा सुगंधवरगंधिआ गंधवट्टिभूया अच्छरगणसंघसंविकिण्णा दिव्वतुडिअसद्दसंपणदिआ सव्वरयणामया अच्छा सण्हा लण्हा घट्ठा मट्ठा नीरया णिम्मला णिप्पंका णिक्कंकडच्छाया सप्पहा समरीइआ सउज्जोआ पासादीया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा त्ति ॥ अत्रव्याख्या ॥ अधस्तनभागेपुष्करकर्णिकासंस्थानसंस्थितानि„ तथा उत्कीर्णमिवेत्कीर्णमतीवव्यक्तमित्यर्थः„ उत्कीर्णमंतरंयासां खातपरिखाणांता उत्कीर्णांतराः किमुक्तं भवति खातानांच परिखाणांच स्पष्टवैविक्त्योन्मीलनार्थं मपांतराले महती पालीसमस्तीति, उत्कीर्णांतरा विपुला विस्तीर्णा गंभीरा अलब्धमध्यभागाः परिखा येषां भवनानां परितस्तानि तथा„ खातपरिखाणा मयंविशेषः„ परिखा उपरि विशाला अधःसंकुचिताः„ खातं तूभयत्रापि सममिति„ तथा प्राकारेषु वप्रेषु प्रतिभवनं अट्टालकाः प्राकारस्योपरिवर्त्याश्रयविशेषाः कपाटानि प्रतोलीद्वारसत्कानि एतेन प्रतोल्यःसर्वत्रसूचिताः„ अन्यथा कपाटाना मसंभवात्„ तोरणानि प्रतोलीद्वारेषु प्रसिद्धानि प्रतिद्वाराणि मूलद्वारोपांतरालवर्त्तिलघुद्वाराणि एत दूपादेशभागादेशविशेषा येषु तानि„ तथा यंत्राणिनानाविधानि शतघ्नी महायष्टयो महाशिलावा या उपरिष्टात्पातिताः संत्यः पुरुषाणां शतानि घ्नन्तीति„ मुसलानि-

॥ मूल ॥

णकोट्ठिआणं आभिओगाणं देवाणं बहवे भवणा पण्णत्ता? तेणं भवणा बाहिं वट्टा अंतो चउरंसा, जाव पुक्खरघणसंघविकिण्णा जाव पडिरूवा,तत्थणं सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो । सोमजमवरुणवेसमणकोट्ठिआ बहवे

॥ अनु० ॥

नि यावत् प्रतिरूपाणि तत्र शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराज्ञः सोम १ यम २ वरुण ३ वैश्रवण ४ काया बहवो आभियोग्या देवा महर्द्धिका महाद्युतिका

॥ भाषा ॥

कपाल निकायया आभिजुग आज्ञाकारी लोकपालना किंकरदेवता तेहना घणा भवणकह्या ते भवण केहवाछइं बाहरिंवृत्तवाटला नेपरें गोलछें माहइं समचतुरस्रचउरंसाछे वर्त्तवा योग्य छे यावत् अप्सरादेवांगनानां समूहेकय रीं संकीर्ण विकीर्णछइं यावत् प्रतिरूप अत्यंतशोभावंत छइं तिहां शक्रसो

प्रतीतानि,, नृशुंडयःशस्त्रविशेषाऽस्तैःपरिवारितानि समंततोवेष्टितानि,, अतएवायोध्यानि परै र्योद्धुमशक्यानि,, अयोध्यत्वादेव सदाजयानि सदा सर्वकालं जयोयेषु तानि सदाजयानि सर्वकालंजयवंतीतिभ वः । तथा सदासर्व्वकालं गुप्तानि प्रहरणैः पुरुषैश्च योद्धृभिः सर्वतोनिरंतरपरिवारितया परेषा मसहमानानां मनागपि प्रवेशाऽसंभवात्,, तथः अष्टचत्वारिंशद्वेदभिन्नविच्छित्तिकलिताः कोष्ठकाः अपवरका रचिताः स्वयमेव स्वानां प्राप्ता येषु तानि तथा,, मुखादिदर्शनात् पाक्षिकोनिष्ठान्तस्यपरनिपातः,, तथा अष्टचत्वारिंशद्वेदभिन्नविच्छित्तयः कृता वनमाला येषु तानि तथा,, अन्येत्वभिद-धति अरुयाल इतिदेशीशब्दः प्रशंसावाची॥ततोयमर्थः ॥ प्रशस्तकोष्ठकरचितानि प्रशस्तकृतवनमालानीति,, तथाक्षेमाणि परकृतोपद्रवरहितानि शिवा नि सदामंगलोपेतानि,, तथा किंकराः किंकरभूता ये अमरा स्तैः दंडैः कृत्वापरक्षितानि सर्वतः समंततो परक्षितानि,, तथा लोहअभिवलाइअं ठगणा दिना भूमे रुपलेपनमिव उल्लोइ अमिव उल्लोइअं सेटिकादिना कुड्यादिषु धवलनमिव ताभ्यां महितानीव पूजितानीव,, तथा गोशीर्षेणचंदनविशेषेण सरसेनरक्तचंदनेन च दर्दरेण वहलेन दर्दुराभिधानाद्गिजातेन श्रीखंडेन वादत्ताः न्यस्ताः पंचाङ्गुलय स्तला हस्तका येषुतानि तथा,, उपचिता नि वेशिता चंदनकलशा मंगल्यघटायेषुतानि,, तथा चंदनघटैर्मंगल्यकलशैः सुकृतानि सुष्ठुकृतानि शोभनानीत्यर्थः,, यानि तोरणानि तानि प्रतिद्वारजागं द्वार-देशभागे २ येषु तानि तथा,, देशभागाश्च देशाएव,, तथा आसक्तो भूमौलग्न उत्सक्त श्चोपरिलग्नो विपुलोतिविस्तीर्णोवृत्तोतिनिचिततया वर्त्तुलो व

आभिनुगा देवा महिड्ढीआ महज्जईआ जाव महासुक्खा पलिओवमठिईया परिवसंति,तासिणं आभिनुगसे ढीणं बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ,, वेयड्ढस्स पव्वयस्स उभओपासिं पंच २ जोअणाइं उड्ढं उप्पइत्ता,,

यावत् महासुखा पल्योपमस्थितिकाः परिवसंन्ति, तयोः आभियोग्य श्रेण्योः बहुसमरमणीयात् भूमिभागात् वैताढ्यस्य पर्वतस्योभयोः पार्श्व

धर्मेंद्रदेवतानो इंद्र देवतानोराजा तेहना सोम १ यम २ वरुण ३ वैश्रवण निकायना घणा आज्ञाकारीदेवता महारिद्धिवंत महाद्युति कांतिवंत यावत् मोटासुखना धणी एकपल्योपमनी स्थिति तेहनो आऊषोछे एहवा देवता परिरहेछे ते आभिनुगनीश्रेणी तेहना घणू समरमणीक भूमिभाग थकी

॥ टीका ॥

ग्रधारिअन्ति प्रलंबितो माल्यदामकलापः पुष्पमालासमूहो येषुतानि, तथा पंचवर्णाः सरसाः सुरभयो ये मुक्ताः करप्रेरिताः पुष्पपुंजा स्तै र्यउपचारः पूजा भूमे स्तेन कलितानि, कालागरुइत्यादि विशेषणत्रयं प्राग्वत्, अप्सरोगणानां संघः समुदाय स्तेन सम्यग् रमणीयतया विकीर्णानि व्याप्तानि, तथा दिव्यानां त्रुटितानां मातोद्यानां ये शब्दा स्तैः सम्यक् श्रोतृमनोहारितया प्रकर्षेण सर्वकालं नादितानि शब्दवंति। सव्वरयणामया इत्यादि पदानि प्राग्वत्" तत्थणमित्यादि, गतार्थमेतत्। अथ वैताढ्यस्य शिखरतलमाह ॥ तासिणमित्यादि ॥ तयो रात्रियोग्यश्रेण्यो र्बहुसमरणीयाद् भूमिभागा द्वैताढ्यस्य पर्वतस्योत्तरयोः पार्श्वयोः पंचपंच योजना न्यूर्द्धमुत्पत्यगत्वा, अत्रांतरे वैताढ्यस्य पर्वतस्य शिखरतलं प्रज्ञप्तं ? ॥ पाईणेत्यादिप्राग्वत् ॥ तच्च शिखरतलं एकया पद्मवरवेदिकया तत्परिवेष्टकभूतेन चैकेन वनखंडेन सर्वतः समंतात् संपरिक्षिप्तं ॥ अयंभावः ॥ यथा जगतीमध्यभागे पद्मवरवेदि

॥ मूल ॥

एत्थणं वेयड्ढस्स पव्वयस्स सिहरतले पण्णत्ते ? पाईणपडियायए उदीणदाहिणविच्छिण्णे दसजोअणाइं विक्खंभेणं पव्वयसमगे आयामेणं, सेणं इक्काए पउमवरवेइयाए इक्केणय वणसंडेणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते पमाणं वण्णओ दोण्हंपि वेयड्ढस्सणं भंते ! पव्वयस्स सिहरतलस्स केरिसए आगारभावपडोआरे पण्णत्ते

॥ अनु० ॥

योः पञ्चपञ्चयोजनान्यूर्द्धमुत्पत्य, अत्र वैताढ्यस्य पर्वतस्य शिखरतलम् प्रज्ञप्तम् ? प्राचीनप्रतीचीनायतम् उदीचीनदक्षिणविस्तीर्णम् दशदश योजनानि विष्कंभेन पर्वतसमकमायामेन तत् एकया पद्मवरवेदिकया एकेनच वनखण्डेन सर्वतः समन्तात्सम्परिक्षिप्तम् प्रमाणंवर्णकः, द्वयोरपि वैता

॥ भाषा ॥

वैताढ्यपर्वतनइं बेहु पासइं पांच २ योजन ऊंचा उत्पतिइंइं तिहां वैताढ्यनामा पर्वतनुं शिखरतलुं कह्यो पूर्वपश्चिम लांबो उत्तरदक्षिणदिसें पोहलो दश २ योजन पीहलपणइं पर्वत जेतलो लांबपणइं ते शिखरतलो एग पद्मवरवेदिका इंकरी एग वनखंड वागकरीने सर्व दिसइं चोफेर बीट्यो छें प्रमाणवर्णन बेनो जाणवो वैताढ्यनामा छे भगवन् ! पर्वतना शिखरतलानो केहवो आकारभावस्वरूपनो प्रत्यवतार स्वभावछइं हे गौतम ! घणुंज

कैकैव जगतीदिशु विदिक्षु वेष्टयित्वा स्थिता, तथेयमपि सर्वतः शिखरतलं पर्यंते वेष्टयित्वा परमेषा आयतचतुरस्राकारशिखरतलसंस्थितत्वेना यत चतुरस्रा वोत्पद्यते, अतएवैकसंख्याका तत्परतो बहिर्वर्त्तिवनषंड मप्येकं ॥ ननु वैताढ्यमूलगतपद्मवरवेदिकावने इव दक्षिणोत्तरविभागेन द्वयरूपेइति, श्रीमलयगिरिपादास्तुक्षेत्रविचारवृहद्वृत्तौ तन्मध्येपद्मवरवेदिकावेदिकोभयपार्श्वयोर्वनखंडावित्याहुः प्रमाणं विष्कंभायामविषयं वर्णकश्च द्वयोरपि पद्मवरवेदिकावनखंडयोः प्राग्व द्भणितव्य इत्यध्याहार्यं ॥ अथशिखरतलस्य स्वरूपं पृच्छति ॥ वेअन्छस्सणमित्यादि ॥ एतत् सर्वं जगतीगतपद्मवरवेदिकाया वनखंडभूमिभागवद् व्याख्येयं ॥ अथास्य कूटवक्तव्यतां पृच्छति ॥ जंबुद्दीवेणमित्यादि ॥ जंबूद्दीपे णमिति वाक्यालंकारे भदंत ? द्वीपे भरतेवर्षे

॥ टीका ॥

? गोअमा ! बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पन्नत्ते ? से जहाणामए आलिंगपुक्करेइवा जाव णाणाविहपंचव णेहिं मणीहिंउवसोभिए, जाव वावीउ पुक्करिणीउ जाव वाणमंतरा देवाय देवीउअ आसयंति जाव भुंजमाणा विहरंति, जंबुद्दीवेणं भंते ! दीवे भरहेवासे वेअड्ढपव्वए कइ कूडा पन्नत्ता ? गोअमा ! णव कूडा पन्नत्ता ? तंज

॥ मूल ॥

ढ्यस्य भदन्त ! पर्वतस्य शिखरतलस्य कियानाकारभावप्रत्यवतारः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः ? सयथानामा आलिङ्गपुष्करइव यावत् नानाविधपञ्चवर्णैर्मणिभिरुपशोभितः यावत् वाप्यःपुष्करिण्यः यावत् वाणमन्तरा देवा देव्यश्च आश्रयन्ति यावत् भुज्यमाना विचरन्ति जम्बूद्वीपे भदन्त ! द्वीपे भरतेवर्षे वैताढ्यपर्वते कति कूटानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! नव कूटानि प्रज्ञप्तानि ? तानि यथा, सिद्धाय

॥ अनु० ॥

समोसरीयो रमणीक मनोहर भूमिभाग छइं जिमकोई दृष्टांतइं मादलनुं चर्मपडुं तेहनी परइं यावत् अनेकप्रकारना पंचवर्णा मणीरत्नकरी सोभाय मान छइं यावत् तिहां वावीछइ ते जिहा कमलउंगइं यावत् व्यंतरीकदेवता देवांगना रहेछइं यावत् भोगवताथका विचरेछें जंबूद्वीपनामा द्वीपने हे भगवन् ! द्वीपनेविषइं भरतक्षेत्रनेंविषइं वैताढ्यपर्वतनइं विषइं केतला कूट शिखर कह्या हे गौतम ! नव शिखरं कह्या तेकेहा केहवा सिद्धायतनी

॥ भाषा ॥

॥ टीका॥

वैताढ्यपर्वते कति कूटानि प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह । गौतम ? नवकूटानि प्रज्ञप्तानि ? तद्यथा सिद्धानि शाश्वतानि सिद्धानां वा शाश्वतीनां महत्प्रतिमानां मायतनं स्थानं सिद्धायतनं तदाधारभूतं कूटं सिद्धायतनकूटं, दक्षिणार्द्धभरतनाम्नो देवस्य वासभूतं कूटं दक्षिणार्द्धभरतकूटं खंडप्रपातगुहाधिपदेवनिवासभूतं कूटं खंडप्रपातगुहाकूटं माणिभद्रनाम्नो देवस्य वासभूतं कूटं माणिभद्रकूटं वैताढ्यनाम्नो देवस्य वासभूतंकूटं वैताढ्यकूटं पूर्णभद्रनाम्नो देवस्य वासभूतं कूटं पूर्णभद्रकूटं अन्यत्र माणिभद्रकूटादनंतरं पूर्णभद्रकूटं दृश्यते, तमिस्रगुहाधिपदेवस्य निवासभूतं कूटं तमिस्रगुहाकूटं, उत्तरार्द्धभरतनाम्नो देवस्य वासभूतं कूटं उत्तरार्द्धभरतकूटं, वैश्रमणलोकपालनिवासभूतं कूटं वैश्रमणकूटं, सर्वत्र मध्यपदलोपी समासः ॥ अथ यथोद्देशं निर्देशइति प्रथमं सिद्धायतनकूटस्थान प्रश्नमाह ॥ कहिणमित्यादि ॥ कंठ्यं ॥ नवरं, दक्षणार्द्धभरतकूटं ह्यस्मात्पश्चिमदिग्वर्त्तीत्यतः पूर्वेणेति ॥ तच्चोच्चत्वादिना

॥ मूल ॥

हा सिद्धाययणकूडे१ दाहिणड्ढभरहेकूडे २ खंडप्पवायगुहाकूडे ३ माणिभद्दकूडे ४ वेअड्ढकूडे ५ पुण्णभद्दकूडे ६ तिमिस गुहाकूडे ७ उत्तरड्ढभरहकूडे ८ वेसमणकूडे ९ कहिणं भंते! जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे वेअड्ढपव्वए सिद्धायतणकूडेणामं कूडे पण्णत्ते? गोयमा! पुरत्थिमलवणसमुद्दस्स पच्चत्थिमेणं दाहिणड्ढभरहकूडस्स पुरत्थिमेणं,,

॥ अनु० ॥

तनकूटम् १ दक्षिणार्द्धभरतकूटम् खण्डप्रपातगुहाकूटम् ३ माणिभद्रकूटम् ४ वैताढ्यकूटम् ५ पूर्णभद्रकूटम् ६ तमिस्रगुहाकूटम् ७ उत्तरार्द्धभरतकूटम् ८ वैश्रवणकूटम् ९ क्व भदन्त ! जम्बूद्वीपेद्वीपे भरतेवर्षे वैताढ्यपर्वते सिद्धायतनकूटम् नाम्ना कूटम् प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! पौरस्त्यलवणसमुद्र

॥ भाषा ॥

नामाकूट १ दक्षिणार्द्धभरतकूट २ खंडप्रपातगुफाकूट ३ माणिभद्रनामा कूट ४ वैताढ्यकूट ५ पूर्णभद्रकूट ६ तिमिस्रागुफाकूट ७ उत्तरार्द्धभरतकूट ८ वैश्रमणकूट ९ किहां हे भगवन् ! जंबूद्वीपनइंविषइं भरतक्षेत्रने वैताढ्यपर्वतने विषइं सिद्धायतनकूटनामेकूट कह्योछें हे गौतम ! पूर्वदिसिं जे लवणसमुद्र ते हथकी पश्चिमदिसि दक्षिणार्द्धभरतकूटथकी पूर्वदिसइं इहां जंबूद्वीपनइंविषइं भरतक्षेत्रनइंविषइं वैताढ्यपर्वतनइं विषइं सिद्धायतनकूटनामे

कियत्प्रमाण मित्याह ॥ छसक्कोसाइं इत्यादि ॥ सक्रोशानि षट् योजना न्यूर्द्धोच्चत्वेन मूले सक्रोशानि षट् योजनानि विष्कंभेन मध्ये देशोनानि पंच योजनानि सपादक्रोशन्यूनानि पंचयोजनानीत्यर्थः । विष्कंभेन उपरि सातिरेकाणि त्रीणि योजनानि अर्द्धक्रोशाधिकानि त्रीणि योजनानीत्यर्थः । विष्कंभेनेति ॥ अथास्य शिखरा दधोगमने विवक्षितस्थाने पृथुज्ञानायकरणमुच्यते शिखरादवपत्य यावद्योजनादिक मतिक्रांतं तावत्प्रमाणयोजनादिके द्विकेन भक्ते कूटोत्सेधार्द्धयुक्तेच यज्जायते तदिहस्थानेविष्कंभः ॥ तथाहिशिखरा दिकल त्रीणि योजनानि क्रोशार्द्धाधिकान्यवतीर्णः, ततो योजनत्रयस्य क्रोशार्द्धाधिकस्य द्विकेन भागे लब्धाः षट्क्रोशाः क्रोशस्यच पादः कूटोत्सेधश्च सक्रोशानि षट्योजनानि अस्यार्द्धं योजनत्रयी क्रोशार्द्धाधिका अस्मिंश्च पूर्वराशौ प्रक्षिप्तेजातानि सपादक्रोशानि पंचयोजनानि इयान्मध्यदेशेविष्कंभः, एव मन्यत्रापि प्रदेशे भावनीयं, तथा मूला दूर्द्धगमने इष्टस्थाने विष्कंभपरिज्ञानाय करणमिदं मूला दतिक्रांतयोजनादिके द्विकेन भक्ते लब्धं मूलव्यासा द्धोध्यते ऽवशिष्टमिष्टस्थाने विष्कंभः । तथाहि मू-

॥ मूल ॥

एत्थणं जंबुद्दीवेदीवे भारहे वासे वेअड्ढे पव्वए सिद्धायतणकूडे णामं कूडे पण्णत्ते ? छसकोसाइं जोअणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं, मूले छसकोसाइं जोअणाइं विक्खंभेणं, मज्झे देसूणाइं पंचजोअणाइं विक्खंभेणं उवरिं साइरेगाइं तिण्णि जोअणाइं विक्खंभेणं, मूले देसूणाइं वीसं जोअणाइं परिक्खेवेणं, मज्झे देसूणाइं पण्णरस जोअ

॥ अनु० ॥

स्यपश्चिमेन, दक्षिणार्द्धभरतकूटस्य पूर्वस्याम्„ अत्र जंबूद्वीपेद्वीपे भरतेवर्षे वैताढ्यपर्वते सिद्धायतनकूटं नाम्नाकूटम् प्रज्ञप्तम् ? षट्सक्रोशानि योजना न्यूर्द्ध मुच्चत्वेन„ मूले षट्सक्रोशानि योजनानि विष्कंभेन„ मध्ये देशोनानि पञ्चयोजनानि विष्कंभेन„ उपरि सातिरेकाणि त्रीणियोजनानि विष्कंभेन„

॥ भाषा॥

शिखरकह्यो ६। सवाछयोजन ऊर्द्धउंचपणें मूलइ ६। सवाछयोजन पोहलपणें बिचि काईंक ऊणां पांचयोजन पोहलपणें उपरिं कांईकअधिकेरो त्रिणि योजन पोहलपणें मूलइं कांइकऊंणा बीसयोजन परिधिपणें विचिं कांइंकऊंणा पन्नरयोजन परिधिपणें उपरिं काइकअधिकेरां नवयोजन परिधिपणें

लात् त्रीणि योजनानि क्रोशार्द्धाधिकानि ऊर्द्ध्वंगतः अस्य द्विकेन भागे लब्धानि ६ क्रोशस्यचपादः एतावा न्मूलव्यासात् शोध्यते शेषं पंचयोजनानि सपादक्रोशोनानि इयान्मध्यभागेविष्कंभः, एव मन्यत्रापि प्रदेशेभाव्यं । इमे चावरोहावरोहकरणे शेषे वैताढ्यकूटेषु पंचशतिकेषु हिमवदादिकूटेषु स हस्रांकेषु च हरिस्सहादिकूटेषु अष्ट योजनि केषु च ऋषभकूटेष्व वतारणीये, वाचनांतरोक्तमानापेक्षयातु ऋषभकूटेषु करणं जगतीवदिति अस्यच पद्मवरवेदिकादिवर्णनायाह ॥ तेणमित्यादिव्यक्तं ॥ अथ सिद्धायतनकूटस्योपरिभूभागवर्णनायाह ॥ सिद्धायतणइत्यादि ॥ प्राग्वत्, अथात्र जिनगृहवर्णनायाह ॥ तस्सणमित्यादि ॥ तस्य बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र महदेकं सिद्धानां शाश्वतीनामर्हत्प्रतिमाना मायतनं स्थानं चै-

॥ टीका ॥

णाइं परिक्खेवेणं, उवरिं साइरेगाइं णव जोअणाइं परिक्खेवेणं मूले वित्थिण्णे मज्झेसंखित्ते उप्पिं तणुए गोपुच्छसंठाणसंठिए सव्वरयणामये अच्छेसण्हे जाव पडिरूवे तेणं एगाए पउमवरवेइयाए एगेणय वणसंडेणं सव्वतो समंता संपरिक्खित्ते, पमाणं वण्णओ दोण्हंपि सिद्धायतणकूडस्सणं उप्पिं बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते ? सेजहाणामए आलिंगपुक्करेइवा जाव वाणमंतरा देवा य जाव विहरंति,, तस्सणं बहुसमरमणिज्ज

॥ मूल ॥

मूलेदेशोनानि विंशतियोजनानि परिक्षेपेण, मध्येदेशोनानि पंचदशयोजनानि परिक्षेपेण, उपरिसातिरेकाणि नवयोजनानि परिक्षेपेण, मूलेविस्तीर्णम् मध्येसंक्षिप्तम् उपरितनुकन् गोपुच्छसंस्थान संस्थितम् सर्वरत्नमयम् अच्छम् श्लक्ष्णम् यावत् प्रतिरूपम् तत् एकया पद्मवरवेदिकया एकेनच वनखण्डेन सर्वतःसमन्तात् सम्परिक्षिप्तम् प्रमाणम् वर्णकः द्वयोरपि सिद्धायतनकूटस्य उपरि बहुसम रमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः ? स यथा नाम

॥ अनु० ॥

मूलें पोहलो बिचि सांकडो उपरइ पातलोगायनापुछनें संस्थाने चढतां उतरतोछइ सर्वरत्नमयछें आछोफटिकपरें सूंहालो कोमल यावत् प्रतिरूपछइ ते कूट एक पद्मवरवेदिकां करी एक वनखंडइंकरी चोपफेर वीट्योछें प्रमाणवर्णन पूर्वनीपरें जाणवा वेदिका वनखंडनो सिद्धायतन कूटनें उपरिं घणूं

॥ भाषा ॥

त्यमित्यर्थः प्रज्ञप्तं ? क्रोशमायामेना र्द्धक्रोशं विष्कंभेन देशोनं क्रोश मूर्द्धमुच्चत्वेन, देशश्चात्र षष्टाधिकपंचशतधनुरूपइति । यतउक्तं ॥ वीरं जयसेहरेत्यादि ॥ क्षेत्रविचारस्य वृत्तौ ताणुवरिचेइहरा दहदेवीजवणतुल्लपरिमाणा इत्यस्याः गाथाया व्याख्याने, तेषां वैताढ्यकूटाना मुपरि चैत्यगृहाणि इहदेवीजवनतुल्यपरिमाणानि वर्त्तते । यथा श्रीगृहं क्रोशैकदीर्घं क्रोशार्द्धविस्तारं चत्वारिंशदधिकचतुर्दशशतधनुरुद्गमिति । तथा अनेकेषु स्तंभशतेषु संनिविष्टं तदाधारकत्वेन स्थितमित्यर्थः । तथा स्तंभेषु उद्गता संस्थिता सुकृतेवसुकृता निपुणशिल्पिरचितेवेति भावः, ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः तादृशी वज्रवेदिकाद्वारशुंभिकोपरिवज्ररत्नमयी वेदिका तोरणंच स्तंभोद्गतसुकृतं यत्र तत्तथा । तथा वराः प्रधाना रतिदा नयनमनःसुखकारिण्यः सालिभंजिका येषु तेतथा । सुश्लिष्टं संबद्धं विशिष्टं प्रधानं लष्टं मनोज्ञं संस्थितं संस्थानं येषां तेतथा, ततः पदद्वयकर्मधारये तादृशाः प्रशस्ताः प्रशंसास्पदीभूता वैडू-

रस्स णूमिभागस्स बहुमज्झदेसभागे,, एत्थणं महं एगे सिद्धाययणे पण्णत्ते ? कोसं आयामेणं, अद्धकोसं विक्कंभेणं, देसूणं कोसं उद्धं उच्चत्तेणं अणेगखंभसयसन्निविट्ठे,, खंभुग्गयसुकयवइरवेइआतोरणवररइआसालभंजिअसुसिलिट्ठविसिट्ठलट्ठसंठिअपसत्थवेरुलिअविमलखंभे णाणामणिरयणखचिअउज्जल बहुसमसुविभत्त

कः आलिङ्गपुष्कर इव यावत् वाणमन्तरा देवाश्च यावत् विहरन्ति, तस्य बहुसमरमणीयस्य भूमि भागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र महत् एकम् सिद्धायतनम् प्रज्ञप्तम् ? क्रोशमायामेन, अर्द्धक्रोशंविष्कम्भेन, देशोनम् क्रोशमूर्द्धमुच्चत्वेन अनेकस्तम्भशत सन्निविष्टम् स्थम्भोद्गतसुकृतवज्रवेदिकातो

समो सरीषो रमणीक भूमिभाग छें जिमदृष्टांतें कोइ मादलनुंचामडानुपडो ते सरीषो छें यावत् व्यंतरीकदेवता यावत् विचरेछें तेहथणूंजे समरमणीक भूमिभागतेहनें बहुमध्यदेशइं समइं विषइं इहा मोटो एक सिद्धजो स्वासती अरिहंतनी प्रतिमा तेहनो आयतन देहरो छें एककोस लांबपणें अर्द्ध क्रोस विकम्भ पोहल पणे कांइक अंणो क्रोस अंचपणे अनेकस्थंभना सोगमइं तिणेकरी संनिविष्ट रह्याछें थांभानें विषें उद्गरत्याछें भलो वज्ररत्नमय

॥ टीका ॥

र्यंविमलस्तंभा यत्र तत्तथा, ततः पूर्वपदेन कर्मधारयः, तथा नानामणिरत्नानि खचितानि यत्र सनानामणिरत्नखचितः निष्ठांतस्य परनिपातः आर्यादि दर्शनात् तादृश उज्ज्वलोनिर्मलो बहुसमोऽत्यंतसमः सुविभक्तो भूमिभागो यत्र तत्तथा॥ ईहामिगेत्यादि प्राग्वद्व्याख्येयं, नवरं मरीचिकवचं किरणजालपरिक्षेपं विनिर्मुंचत्। तथा लाइअं नाम यद्भूमे र्गोमयादिना उपलेपनं उल्लोइअं कुड्यानां मालयस्यच सेटिकादिभिः संमृष्टीकरणं लाउल्लोइअं ताभ्यामिव सहितं पूजितं लाउल्लोइअमहिअं। यथा गोमयादिनोपलिप्तं सेटिकादिना च धवलीकृतं यद्गृहादि सश्रीकंजनवति तथेदमपीति भावः। तथा॥ जाव झयाइति॥ अत्र यावत्करणात् वक्ष्यमाणयमिकाराजधानीप्रकरणागतसिद्धायतनवर्णको ऽतिदिष्टः, सुधर्मासभागमोवाच्यो याव त्सिद्धायतनोपरिध्वजा

॥ मूल ॥

भूमिभागे ईहामिग उसभ तुरग णर मगर विहग वालग किंनर रुरु सरभ चमर कुंजर वणलय पउमलय भत्तिचित्ते कंचणमणिरयणथूभियाए णाणाविहपंचवण्णघंटापडागपरिमंडिअग्गसिहरेधवले मरीइकवयं विणिम्मुअंते लाउल्लोइअमहिए जाव झया, तस्सणं सिद्धायतणस्स तिदिसिं तओदारा पण्णत्ता ? तेणं दा

॥ अनु० ॥

रणवररचितशालभंजिकासुश्लिष्टविशिष्टलष्टसंस्थितप्रशस्तवैदूर्यविमलस्तम्भम् नानामणिरत्नखचितोज्ज्वलबहुसमसुविभक्तभूमिभागम् ईह मृगवृषभतु रगनरमकरविहगव्यालकिन्नररुरुशरभचमरकुञ्जरवनलतोपद्मलताभक्तिचित्रम् काञ्चनमणिरत्नस्तूभिकाकं नानाविधपञ्चवर्ण घण्टापताकापरिमण्डि

॥ भाषा ॥

वेदिका अने तोरणजिहां प्रधान रचीछे जिहां पूतली सुश्लिष्ट सुबद्ध प्रधान मनोज्ञपणे रह्याछे बषाणवा योग्य वैदूर्य रत्नमय निर्मल एहवा स्यंभ छे जिहां अनेकप्रकारका मणि रत्नतेणेकरी निपजाव्यो एहवो बाहुलो ऊजलो घणूंज सरीषो सुविभक्तं धरतीनूंतलुंछे जिहां इहा जिनावर मृग बलद घोडा मनुष्य मगरमछ पंखी सर्प विद्याधर रुरुनामाजीव सरभजीव चमरीगाय हाथी बेलडीप्रमुष पद्मलता कमलप्रमुष तेणेकरी चित्रस्योछइं सुबर्ण मणिरत्नमय थूभिका छे जिहां अनेक प्रकारनी पंचवर्णी घंटा अने पताका ध्वजा तेणेकरी परिमंडितछइ सिखरजेहनो धोलइ बर्णछइं तेज प्रभासमू

उपवर्णिता भवंति । यद्यप्यत्र यावत्पदग्राह्यद्वारवर्णकप्रतिमावर्णकधूपकडुच्छकादिकं सर्वं मंतव्यं भवति, तथापिस्थानाशून्यतार्थं किंचित्सूत्रे दर्शयति ॥ तस्सणं सिद्धायतणस्स इत्यादि ॥ तस्य सिद्धायतनस्य तिसृणां दिशां समाहार स्त्रिदिक् तस्मिन् अनुस्वारः प्राकृतत्वात् पूर्वदक्षिणोत्तरविभागेषु त्रीणि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि ? तानि द्वाराणि पंचधनुः शता न्यूर्द्धोच्चत्वेन, अर्द्धतृतीयानि धनुः शतानि विष्कंभेन, तावन्मात्रमेवप्रवेशेन, अर्द्धतृतीयानि धनुः शतानीत्यर्थः । सेआवरकणगथूभिआगाइति पदोपलक्षितो द्वारवर्णको मंतव्यो विजयद्वारव द्यावद्वनमालावर्णनं ॥ अत्रैव भूमागवर्णनायाह ॥ तस्सण मित्यादि ॥ सुगमं । सिद्धाययणस्स इत्यादि ॥ तस्य बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे, अत्र महा नेको देवच्छंदकोदेवोपवेशनस्थानं प्र-

रा पंचधणुसयाइं उद्धं उच्चत्तेणं, अट्ठाइज्जाइं धणुसयाइं विक्कंभेणं, तावइयं चेव पवेसेणं, सेआ वरकणग थूभिआगा दारवण्णओ जाव वणमाला, तस्सणं सिद्धाययणस्स अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते ? से जहाणामए आलिंगपुक्करेइवा जाव, तस्सणं सिद्धाययणस्सणं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झ

॥ मूल ॥

ताग्रशिखरम् धवलं मरीचिकवचं विनिर्मुञ्चत्, लाउल्लोइअमहितं यावद्ध्वजम् तस्य सिद्धायतनस्य त्रिदिशि त्रीणि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि ? तानि द्वारा णि पञ्चधनुःशतान्यूर्द्धमुच्चत्वेन,, अर्द्ध त्रितीयानि धनुः शतानि विष्कम्भेन,, तावन्त्येव प्रवेशेन,, श्वेतवरकनक स्थूभिकानि द्वारवर्णको यावद्वनमा

॥ अनु० ॥

हप्रते मूकतो थको लिप्यो गुप्योछइं तेणेकरी पूछितजइ यावत् ध्वजाकरीसहितछें ते सिद्धायतन त्रिणिइं पूर्व दक्षिण उत्तरदिसें त्रिणबारणा छइं ते बारणां ५०० पांचसइं धनूष ऊंचपणे छें अढीसइं धनूष २५० पोहलपणें ते तलूंज निश्चयइं प्रवेसपणइं श्वेतधोली प्रधान सुवर्णमय थूभिका छें जिहा द्वारनूं वर्णन जाणनुं यावत् वनमालांनो वर्णन जाणवा ते सिद्धायतन देहरानें मांहिं घणूं सम रमणीक भूमिभाग छें जिम कोइ दृष्टांतेकरी मादलनुं पडुंहुइं तेहवो छइं यावत् ते देहरानें बहुसम रमणीक भूमिभागनें घणूं मध्यदेश भागें समइं विचइं इहां मोटो एक देवछंदो देहरानो भं

॥ भाषा ॥

॥ टीका ॥

ज्ञप्तः ? अत्रा नुक्तापि आयामविष्कंभाभ्यां देवच्छंदकसमाना उच्चैस्त्वेनतुतदर्द्ध माना मणिपीठिका संज्ञाव्यते अन्यत्र राजप्रश्नीयादिषु देवच्छंदकाधिकारेतथाविधमणिपीठिकायादर्शनात् यथा सूर्याभविमाने । तस्सणं सिद्धायतणस्स बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे, एत्थणं महं एगा मणिपेढिया पण्णत्ता ? सोलसजोअणाइं आयामविक्कंभेणं अट्ठजोअणाइं उच्चत्तेणंति ॥ तथा विजयाराजधान्या मपि, तस्सणं सिद्धाययणस्स बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे एत्थणं महं एगा मणिपेढिआ पण्णत्ता ? दो जोअणाइं आयामविक्कंभेणं जोअणं बाहल्लेणं सव्वमणिमया अच्छा जाव पडिरूवा इति, सच देवच्छंदकः पंचधनुःशता न्यायाम विष्कंभाभ्यां सातिरेकाणि साधिकानि पंचधनुः शता न्यूर्द्धोच्चत्वेन सर्वात्मना रत्नमयः तत्र देवच्छंदके ऽष्टशत मष्टोत्तरं शतं जिनप्रतिमानां जिनोत्सेधप्रमाणमात्राणां जिनोत्सेध स्तीर्थंकरशरीरोच्छ्रायः, तस्यच प्रमाणं उत्कृष्टतः पंचधनुःशतात्मकं जघन्यतः सप्तहस्तात्मकं, इहच पंचधनुःशतात्मकं गृह्यते, तदेव मात्राप्रमाणं यासांता स्तथा, तासां तथा जगत्स्वाभाव्यात् देवच्छंदकस्य चतुर्दिक्षु प्रत्येकं सप्तविंशतिभावेन सन्निक्षिप्तं तिष्ठंति ॥ ननु पद्मवरवेदिकादयइव शाश्वतभावरूपा जिनप्रतिमा भवंतु, परं प्रतिष्ठितत्वाभावेन तासा माराध्यत्वं कथमिति चेत्, उच्यते, शाश्वतभावाइव शाश्वतभावधर्माअपि सहजसिद्धाएव भवंति, तेन शाश्वतप्रतिमाधर्माअपि प्रतिष्ठितत्वाराध्यत्वादयः सहजसिद्धाएवेति, किंप्रतिष्ठापनांतरविचारेण, ततः शाश्वतप्र-

॥ मूल ॥

देसन्नाए,एत्थणं महं एगे देवच्छंदए पन्नत्ते? पंचधणुसयाइं आयामविक्कंभेणं, साइरेगाइं पंचधणुसयाइं उद्धं उच्चत्तेणं, सव्वरयणामए,,एत्थणं अट्ठसयं जिणपडिमाणं जिणुस्सेहप्पमाणमित्ताणं संनिक्खित्तं चिट्ठइ एवं

॥ अनु० ॥

लां, तस्य सिद्धायतनस्य अन्ते बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः? सयथानामकः, आलिङ्गपुष्कर इव यावत्, तस्य सिद्धायतनस्य बहुसमर मणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्रमहात् एकोदेवच्छन्दकः प्रज्ञप्तः, ? पञ्चधनुःशतमायामविष्कम्भाभ्याम्, सातिरेकाणि पञ्चधनुःशतान्यूर्द्धमुच्चत्वेन,

॥ भाषा

गारो छइं ५०० पांचसइं धनूष लांबो अनें पोहली छें काइकअधिकेरां ५०० पांचसइं धनूष ऊंचपणे ते देवछंदो सर्वरत्नमय छइं इहां एकसोआठ तीर्थंकरनी प्रतिमा ऋषभ १ चंद्रानन २ वारिषेण ३ वर्धमान ४ ए ४ नामेहुइं तीर्थंकरनी कायाप्रमाणे ज० ७ उ० ५०० धनुष उत्सेधांगुल प्रमाणेहुइं

तिमासु सहजसिद्धमेवा राध्यत्व मिति नकिंचि दनुपपन्न मिति । अत्र प्रतिमानां उत्सेधांगुलमानेन पंचधनुःशतप्रमाणानां प्रमाणांगुलमानेन पंचधनुःशतायामविष्कंभेदेवच्छंदके ऽनवकाशचिंता न विधेयेति,, अत्र प्रतिमावर्णकसूत्रं एवं जावधूवकडुच्छुगाइति सूत्रेण सूचितं । जीवाभिगमाद्युक्त मवसेयं,, तच्चेदं तासिण जिणपडिमाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते ? तंजहा तवणिज्जमया हत्थतलपायतला अंकामयाइं णक्काइं अंतोलोहिअक्कपडिसेगाइं कणगामयापाया कणगामयागुप्फा कणगामईउ जंघाउ कणगामयाजाणूं कणगामयाऊरू कणगमईउ गायलट्ठीउ रिठामएसंसू तवणिज्जमईउ णाभीउ रिठामईउ रोमराईउ तवणिज्जमयाचुचुआ तवणिज्जमया सिरिवच्छा कणगमईउ बाहाउ कणगामईउ गीवाउ सिलप्पवालमयाउट्ठा फलिहामयादंता तवणिज्जमईउ जीहाउ तवणिज्जमयातालुआ कणगमईउ णासिगाउ अंतोलोहिअक्कपडिसेगाईउ अंकामयाइं अच्छीणि अंतोलोहिअक्कपडिसेगाइं पुसलगामईउ दिठीउ रिठामईउ तारगाउ रिठामयाइं अच्छिपत्ताइं रिठामईउ भमुआउ कणगामयाकवोला कणगामयासवणा कणगामईउ णिडालपट्टियाउ वइरामईं सीसघडीउ तवणिज्जमईउ केसंतकेसभूमीउ रिठामयाउ वरिमुद्धया तासिणं जिणपडिमाणंपिहउं पत्तेअं पत्तेअं छत्तधारपडिमा पण्णता ताउणं छत्तधारपडिमाउ हिमरययकुंदिदुप्पगासाइं सकोरंटमल्लदामाइं धवलाइं आयवत्ताइं सलीलं उहारेमाणीउ चिट्ठंति, तासिणंजिणपडिमाणं उभउ पासिं पत्तेअंपत्तेअं दोदोचामरधारपडिमाउ पण्णत्ताउ ताउणं चामरधारपडिमाउ चंदप्पहवइरवेरुलिअणाणामणिकणगरयणखइअमहरिह-

जाव धूवकडुच्छुगा

सर्वरत्नमयः,, अत्र अर्धशतं जिनप्रतिमानां जिनोत्सेधप्रमाणमितानां सन्निक्षिप्तम् तिष्ठति, एवं यावत्धूपकुडुच्छ (गाइति सूत्रेण जीवाभिगमाद्युक्तंग्राह्यं)

तिहां लें इणिरीतें वर्णन जीवाभिगम सूत्रथी विशेष जाणवा यावत् पूजानाउपगरण सर्व धूपकडुछालगे वर्णन प्रतिमानो जाणवा उ० ६ चंदण कलशा भिंगारगाय आयसगा थथालय पाईउं सूपइठा मणगुलियो वायकरगाय १ चित्तारयणकरंडय हयगयनरकंठगाय चंगेरी पडलग सिंहासणछत्त चमरासमूगाय धूवाये २ एवं प्रत्येकं २ १०८ प्रकारें वस्तूपूजोपगरणहुइं यावत् धूपकडुछालगइ]

तवणिज्जजलविचित्तदंडाणं चित्तियाणं संखंककुंददगरयमयमहिअफेणपुंजसन्निकासाणं सुहुमरययदीहवालाणं धवलाणं चामराणं सलीलं धारेमाणीणं चिट्ठंति, तासिणं जिणपडिमाणं पुरओ दोदो णागपडिमाओ दोदो जक्खपडिमाओ दोदो भूअपडिमाओ दोदो कुंडधारपडिमाओ विणओणयाओ पायवडियाओ पंजलिउडाओ सन्निक्खित्ताओ चिट्ठंति, सव्वरयणामईओ अच्छाओ सण्हाओ लण्हाओ घट्ठाओ मट्ठाओ नीरयाओ निप्पंकाओ जावपडिरूवाओ तत्थणं जिणपडिमाणं पुरओ अट्ठसयंघंटाणं अट्ठसयं चंदणकलसाणं एवं भिंगाराणं आयंसगाणं थालाणं पाईणं सुपइट्ठगाणं मणगुलिआणं वातकरगाणं चित्ताणं रयणकरंडगाणं हयकंठाणं जाव उसभकंठाणं पुप्फचंगेरीणं जाव लोमहत्थचंगेरीणं पुप्फपडलगाणं जाव लोमहत्थपडलगाणं ॥ तासां जिनप्रतिमानामयमेतद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्त ? स्तद्यथा तपनीयमयानि हस्ततलपादतलानि तथा कनकमयाः पादाः तथा कनकमया गुल्फाः अंकमयाः अंकरत्नमया अंतर्लोहिताख्यरत्नप्रतिसेकाः नखाः कनकमय्यो जंघाः कनकमयानि जानूनि कनकमया ऊरवः कनकमय्यो गात्रयष्टयः तपनीयमया नाभयः रिष्टमय्यो रोमराजयः तपनीयमया श्चूचुकास्तनाग्रभागाः तपनीयमयाः श्रीवत्साः तथा कनकमय्यो बाहाः तथा कनकमय्यो ग्रीवाः रिष्टरत्नमयानि इमश्रूणि सिलप्पवालमया विद्रुममया ओष्टाः स्फटिकमया दंता, स्तपनीयमय्यो जिह्वाः, तपनीयमयानि तालुकानि, कनकमय्यो नासिका, अंतर्लोहिताख्यरत्नप्रतिसेका, अंकमयान्यक्षीणि, अंतर्लोहिताक्षप्रतिसेकानि, रिष्टरत्नमय्यो ऽक्षिमध्यमतस्तारिकाः, रिष्टरत्नमया न्यक्षिपत्राणि नेत्ररोमाणि, रिष्टरत्नमय्यो भ्रुवः, कनकमयाः कपोलाः, कनकमयाः श्रवणाः, कनकमय्यो ललाटपट्टिकाः, वज्रमय्यः शीर्षघटिकाः तपनीयमय्यः केशांतकेशभूमयः, केशांतकेशभूमयः, केशभूमयश्चेति भावः । रिष्टरत्नमयाऽपरिमूर्द्धजाः केशाः, ननुकेशरहितशीर्षमुखानां भाविजिनानां प्रतिरूपकत्वेन सद्भावस्थापनाजिनानां कुतः केशकूर्चादिसंभवः, उच्यते, भाविजिनानामपि अवस्थितकेशादिप्रतिपादनस्य सिद्धां तितत्वात् । यदुक्तं । श्रीसमवायांगे, अतिशयाधिकारे, अवट्ठिअकेसमंसरोमणह इति, तथा ओऽपपातिकोपांगे अवट्ठिअसुविभत्तचित्तमंसू इति, अवस्थितत्वं च देवमाहात्म्यतः पूर्वोत्पन्नानां केशादीनां तथैवावस्थानं । ननुसर्वथाऽभावत्वं इत्यमेव शोभातिरेकदर्शनं पुरुषत्वप्रतिपत्तिश्च तेन प्रस्तुतेन तत्प्रतिरूपताव्याघातः, नन्वेवं सति अर्चनकेन किमालंब्य तेषां भावनीयावस्था भावनीयेति चे दुच्यते, परिकर्मितरिष्टमणिमयतथाविधाल्पकेशादिरमणीयमुखादिस्वरूपमिति, यत्तु श्रीतपागच्छनायकश्रीदेवेंद्रसूरिशिष्य

श्रीधर्मघोषसूरिपादै र्जाष्यवृत्तौ भगवतो ऽपगतकेशश्मश्रुमुखनिरीक्षणेन श्रामण्यावस्था सुज्ञातैवे त्यभिदधे,, तदवद्धिरस्तुत्वेना ऽल्पत्वेन चा भावस्य विवक्षणात्,, श्रामण्यावस्थाया अप्रतिबंधकत्वाच्चेति न किमप्यनुपपन्नं,, तासां जिनप्रतिमानां पृष्ठत एकैका छत्रधारप्रतिमा प्रज्ञप्ता ? ताश्च छत्रधारप्रतिमा हिमरजतकुंदेंदुप्रकाशानि सकोरंटमाल्यदामानि धवलानि आतपत्राणि छत्राणि सलीलं धारयंत्य स्तिष्ठंति,, तासां जिनप्रतिमाना मुभयोः पार्श्वयोः प्रत्येकं द्वे द्वे चामरधारप्रतिमे प्रज्ञप्ते ? ताश्च चामरधारप्रतिमाः चंद्रप्रभ श्चंद्रकांतो वज्रं हीरकमणिः वैडूर्यं प्रतीतं तानि शेषाणि च नानामणिरत्नानिखचितानि येषु दंडेषु तेतथा,, एवं रूपामहार्हस्य महार्घस्य तपनीयस्य सत्का उज्वला विचित्रा दंडा,, येषुतानितथाचिह्नियाते इत्यादिप्राग्वत् नवरंचामराउत्ति प्राकृतत्वात्स्त्रीत्वंचामराणिसलीलंधारयंत्योवीजयंत्यस्तिष्ठंति,, तासां जिनप्रतिमानां पुरतोद्वे द्वे नागप्रतिमे द्वे द्वे यक्षप्रतिमे द्वे द्वे भूतप्रतिमे द्वे द्वे कुंडधारप्रतिमे आज्ञाधारप्रतिमे विनयावनते पादपतिते प्रांजलिपुटे संनिक्षिप्ते तिष्ठतः,, ताश्च सर्वरयणामईओ इत्यादि प्राग्वत् ॥ तत्थणमित्यादि ॥ तस्मिन् देवच्छंदके जिनप्रतिमानां पुरतो ऽष्टशतं घंटानां अष्टशतं चंदनकलशानां मंगल्यघटानां अष्टशतं शृंगाराणा मष्टशत मादर्शाना मष्टशतं स्थालाना मष्टशतं पात्रीणामष्टशतं सुप्रतिष्टकाना मष्टशतं मनोगुलिकानां पीठिकाविशेषरूपाणा मष्टशतंवातकरकाणा मष्टशतं चित्राणां रत्नकरंडकाना मष्टशतं हयकंठाना मष्टशतं गजकंठाना मष्टशतं नरकंठाना मष्टशतं किंनरकंठाना मष्टशतं किंपुरुषकंठाना मष्टशतं महोरगकंठाना मष्टशतं गंधर्वकंठाना मष्टशतं वृषभकंठाना मष्टशतं पुष्पचंगेरीणा मष्टशतं माल्यचंगेरीणा मष्टशतं चूर्णचंगेरीणा मष्टशतं गंधचंगेरीणा मष्टशतंवस्त्रचंगेरीणा मष्टशत माभरणचंगेरीणा मष्टशतं सिद्धार्थकचंगेरीणा मष्टशतं लोमहस्तकचंगेरीणां लोमहस्तकामयूरपिच्छपुंजनिका अष्टशतं पुष्पपटलकानामष्टशतं माल्यपटलकानां सुरक्तानिपुष्पानि ग्रथितानिमाल्यानि अष्टशतं चूर्णपटलकाना मेवं गंधवस्त्राभरणसिद्धार्थक लोम हस्तकपटलकाना मपि प्रत्येकंप्रत्येक मष्टशतं द्रष्टव्यं,, अष्टशतं सिंहासनाना मष्टशतं छत्राणा मष्टशतं चामराणा मष्टशतं तैलसमुद्गकाना मष्टशतं कोष्टसमुद्गकाना मष्टशतं चोयकसमुद्गकाना मष्टशतं तगरसमुद्गकाना मष्टशत मेलासमुद्गकाना मष्टशतं हरितालसमुद्गकाना मष्टशतं मनःशिलासमुद्गकाना मष्टशत मंजनसमुद्गकानां सर्षाण्यपेतानि तैलादीनि परमसुरभिगंधोपेतानिद्रष्टव्यानि,, अष्टशतं ध्वजानां । अत्रसंग्रहिणिगाथे। चंदणकलसा भिंगारगाय आयंसगा यथालाय ॥ पाईओ

सुपइट्ठा मणगुलिया वायकरगाय १ चित्तारयणकरंडय हयगयमरकंठगायचंगेरी पउलगसीहासणछत्त चामरासमुगयाऊयाय २ अट्ठसतं धूपकडुच्छकानां सन्निक्षिप्तंतिष्ठति उक्तासिद्धायतनकूटवक्तव्यता । अथदक्षिणार्द्धभरतकूटस्वरूपं पृच्छन्नाह कहिणमित्यादि ॥ अत्र सर्वापि पदयोजना सुगमा, नवरं प्रासादावतंसकः क्रोश मूर्द्धोच्चत्वेना र्द्धक्रोशं विष्कंभेन अत्रसूत्रे ऽनुक्त मप्यर्द्धक्रोश मायामेनेति बोध्यं ॥ सेसे सुअपासाया कोसुच्चा अद्धकोसविक्खु दीहा, इत्यादि श्रीसोमतिलकसूरिनिलयमिति क्षेत्रविचारवचनात् । श्रीउमास्वातिकृते जंबूद्वीपसमासेतु प्रासादावतंसकः क्रोशार्द्धक्रोशदैर्घ्यविस्तारः किंचिन्यून स्तदुच्छ्रयः उक्तोस्तीति ॥ अजुग्गयमूसिअइत्यादि प्राग्वत् ॥ अथतत्रयदस्ति तदाह ॥ तस्सणमित्यादि ॥ सुगमं, नवरं, सपरिवारंति ॥ द-

कहिणं भंते ! वेअड्ढे पव्वए दाहिणड्ढ भरहकूडेणामं कूडे पण्णत्ते ? गोयमा ! खंडप्पवायकूडस्स पुरत्थिमेणं, सिद्धायणकूडस्स पच्चत्थिमेणं एत्थणं वेअड्ढपव्वए दाहिणड्ढभरहकूडेणामं कूडे पण्णत्ते ? सिद्धायणकूडप्पमाणसरिसे जाव, तस्सणं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए, एत्थणं महं एगे पा

॥ मूल ॥

॥ अनु० ॥

क्व भदन्त ! वैताढ्यपर्वते दक्षिणार्धभरतकूटंनाम्ना कूटम् प्रज्ञप्तम् ? गो ! खण्डप्रपातकूटस्य पूर्वस्याम्, सिद्धायतनकूटस्य पश्चिमे, अत्र वैताढ्यपर्वतस्य दक्षिणार्द्धभरतकूटं नाम्ना कूटं प्रज्ञप्तम् ? सिद्धायतनकूटप्रमाण सदृशम्, यावत् तस्य बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र महानेकः प्रासादावतंसकः प्रज्ञप्तः ? क्रोशमूर्द्धमुच्चत्वेन, अर्द्धक्रोशं विष्कंभेन, अभ्युद्गतोच्छ्रितप्रभासितः यावत् प्रासादीयः, तस्य प्रासादावतंसकस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र

॥ भाषा ॥

कुणस्थानिकें हे भगवन् ! वैताढ्य पर्वतनें विषइं दक्षिणार्द्ध भरतनामा कूट छइ हे गोतम ! खंडप्रपात कूट त्रीजूं तेहथी पूर्वदिसें सिद्धायतनकूट पहिलो तेथो पश्चिमदिसे इहां वैताढ्यपर्वतनें विषें दक्षिणार्धभरत कूडेणामा कूट छें सिद्धायतनकूटं प्रमाण सरीषो जाणवो यावत् पूर्वली परइं ते घणूं सम रमणीक भूमिभागनइं बहु मध्यदेशभागइं ।

दक्षिणार्द्धभरतकूटाधिपसामानिकादिदेवयोग्यभद्रासनसहित मिति । अथप्रस्तुतकूटनामान्वर्थं पृच्छति ॥ सेकेणट्ठेणमित्यादि ॥ सर्वं चैतत्सूत्रं विजयद्वा

सायवरिंसए पसत्ते ? कोसं उद्धं उच्चत्तेणं, अद्धकोसं विक्कंभेणं अब्भुग्गयमूसिअपहसिए जाव पासाईए, ४ तस्स णंपासायवरिंसगस्स बहुमज्झदेसभाए, एत्थणं महंएगा मणिपेढिआ पसत्ता ? पंचधणुसयाइं आयामविक्कंभेणं अड्ढाइज्जाइं धणुसयाइं बाहल्लेणं सव्वमणिमई, तीसेणं मणिपेढिआए उप्पिं सिंहासणं पसत्तं ? सपरिवारं भाणियव्वं ? से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ दाहिणड्ढभरहकूडे २ गोयमा ! दाहिणड्ढभरहकूडेणं दाहिणाणं देवे महिड्ढिए जाव पलिओवमट्ठिईए परिवसइ, सेणं तत्थ चउण्हं सामाणिअसाहस्सीणं चउण्हं अग्गमहिसीणं

महती एकामणिपीठिका प्रज्ञप्ता ? पञ्चधनुःशतानि आयाम विष्कम्भाभ्याम् अर्द्धतृतीयानि धनुश्शतानि बाहुल्येन, सर्वा मणिमयी तस्या मणिपीठिकाया उपरि सिंहासनं प्रज्ञप्तम् ? सपरिवारं भणितव्यम् , तत् केनार्थेन भदन्त ! एव मुच्यते, दक्षिणार्द्ध भरतकूटम् २ गौतम ! दक्षिणार्द्धभरतकूटे दक्षिणार्द्धभरतोनाम्ना देवः महर्द्धिकः यावत् पल्योपमस्थितिकः परिवसति, सच तत्र चतुर्भिः सामानिकदेवसहस्रैः चतसृभिरग्रमहि

विचिं इहां एक मोटो प्रसाद वर्तसक छै १ एक क्रोस उंचपणे अर्द्धक्रोस पोहलपणे नवोद्गत सूर्यनीपरिं तेजवंत प्रभाकरी श्वेत हर्षकारी यावत् यो ग्यायोग्य मनोहरछइ ते प्रसादा वर्तसकनइं बहुमध्यदेशभागइं समइ विचइं इहां मोटी एक मणिरत्नपीठिका चोतरोछै पांचसइं धनूष ५०० लांबी पोहली अढाइसें धनुष २५० जाडपणे सर्वमणिरत्नमय छइ ते मणिपीठिका उपरि सिंहासन छे सवानोछइं अनेक सहस्त्रगमे भद्रासनादिकेकरी परिवस्यो जाणवा तेकूणअर्थे स्यामाटे हे भगवन् ! एहवो कहछै दक्षिणार्द्धभरतकूट एहवे नामइं हे गोतम ! दक्षिणार्द्ध भरतकूटनें विषइं दक्षिणार्द्धभरत नामा देवता महाऋद्धिवंत यावत् पल्योपनी स्थिति पल्योपनोआउषें वसेंछइ ते देवता तिहां च्यारिहजार सामानीक देवे च्यारि ४००० अग्रमहिषी ४

॥ टीका॥

रनामान्वर्थसूचकसूत्रवत्परिभावनीयं । नवरं, दक्षिणार्द्धायाइति पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात्, पाठांतरानुसाराद्वा दक्षिणार्द्धभरतायां राजधान्यां इति, अत्र सूत्रे दृश्यमानमपि सेतेणट्ठेणमित्यादि सूत्रंस्वयंज्ञेयं । तथाच दक्षिणार्द्धभरतकूटनामा देवः स्वामित्वेना स्यास्तीत्यत्रादित्वाद प्रत्यये दक्षिणार्द्धभरतकूटमिति । अथास्य राजधानी वक्तव्यतां दक्षिणार्द्धभरतकूटादिदेशे नाह ॥ एवंस-

॥ मूल ॥

सपरिवाराणं तिरहं परिसाणं सत्तरहं अणिआणं सत्तरहं अणिआहिवईणं सोलसरहं आयरक्खदेवसाहस्सीणं दाहिणड्ढभरहकूडस्सदाहिणड्ढाए रायहाणीए अन्नेसिं बहूणं देवीणय जाव विहरइं कहिणं भंते! दाहिणड्ढभरहकूडस्स देवस्स दाहिणड्ढेणामं रायहाणी पन्नत्ता ? गोयमा! मंदरस्स पव्वयस्स दक्खिणेणं तिरियमसंखेज्जे दीवसमुद्दे वीइवइत्ता, अन्नं जंबुद्दीवेदीवे दक्खिणेणं बारसजोअणसहस्साइं उगाहित्ताए, एत्थणं दाहिणड्ढभरहकूडस्स देवस्स दाहिणड्ढभरहाणामं रायहाणी नाणिअव्वा, जहा विजयस्स देवस्स २ एवं सव्वकूडा

॥ अनु० ॥

षीभिः सपरिवाराभिः तिसृभिः परिषद्भिः सप्तभिरनीकैः सप्तभिरनीकाधिपतिभिः षोडशभिरात्मरक्षकदेवसहस्रैः दक्षिणार्द्धभरतकूटस्य दक्षिणार्द्धराजधानी प्रज्ञप्ता ? अन्यैःबहुभिर्देवैश्च देवीभिश्च यावत् विहरति, क्व भदन्त ! दक्षिणार्द्धभरतकूटस्य देवस्य दक्षिणार्धानाम्ना राजधानी प्रज्ञप्ता ?

॥ भाषा॥

अस्त्री परिवारसहित त्रिणपर्षदा ३ ७ सातकटक सात कटकनास्वामी सोलहहजार आत्मरक्षक देवता च्यारें दिसइं च्यार२ हजार ऊभारहइ १६००० । दक्षिणार्द्धभरतक्षेत्रनूं दक्षिणार्द्धराजधानीनुं अनेराइं घणा देवता देवांगनानो अधिपत्यपणूं ठकुराइपणो पालतोथको यावत् विचरेछे किहां हे भगवन् ! दक्षिणार्द्धभरतकूटनी दक्षिणार्द्धनामे राजधानी कही छें हे गौतम ! मेरुपर्वतनें दक्षिणदिसेइं तृछाअसंख्याता द्वीपसमुद्र मुंकीइं तिवारइं अनेरा जंबूद्वीपनामे द्वीपने विषें दक्षिणदिसइं बारहजार योजन अउगाहीइं जइए इहां दक्षिणार्द्धभरतकूटना देवतानी दक्षिणार्द्धभरतनामइं राजधानी जां-

ब्बइत्यादि ॥ एवं दक्षिणार्द्धभरतकूटन्यायेन सर्वकूटानि तृतीयखंडप्रपातगुहाकूटादीनि नेतव्यानि बुद्धिपथंप्रापणीयानि याव न्नवमं वैश्रमणकूटं ॥ परो ष्परंति ॥ परस्परं पुरत्थिमपच्चत्थिमेणंति पूर्वापरेण अयमर्थः ॥ पूर्वं पूर्वपूर्वस्यां उत्तर मुत्तर मपरस्यां पूर्वापरविभागस्या पेक्षिकत्वात् ॥ इमीसिंइत्या दि ॥ एषां कूटानां वर्षकव्यासे वर्षकविस्तारे इमा वक्ष्यमाणा गाथा ॥ इमासेइति पाठेतु सेइति वचनव्यत्ययात् तेषां कूटानां वर्षावासे इमागा-थेति योजनीयं ॥ मज्झे वेअड्ढस्सउ इत्यादि ॥ तुशब्दोविशेषे सच व्यवहितसंबंधः, तेन वैताढ्यस्य मध्येतु चतुर्थ पंचम षष्टरूपाणि त्रीणि कूटानि कनक मयानि भवंति, सूत्रे स्त्रीलिंगनिर्देशः प्राकृतत्वात् शेषाणि पर्वतकूटानि वैताढ्यवर्षधरसेरुप्रभृतिगिरिकूटानि व्याख्यातो विशेषप्रतिपत्तिरिति । हरिस्स हहरिकूटबलकूटवर्जितानि रत्नमयानि ज्ञातव्यानि,, यच्चत्र वैताढ्ये प्रकरणेसर्वपर्वतगतकूटज्ञापनं,, तत्सर्वेषा मेकवर्षकत्वेन लाघवार्थं तथा वैताढ्यस्ये

णेयव्वा, जाव वेसमणकूडे परोप्परंपुरत्थिमपच्चत्थिमेणं इमीसिं वसाधासे गाहा । मज्झे वेअड्ढस्सउ कणग मयातिन्नि होंतिकूडाउ ॥ सेसा पंचयकूडा सव्वेरयणामया होंति १ माणिभद्दकूडे १ वेअड्ढकूडे २ पुन्नभद्दकू

गौतम ! मन्दरस्य पर्वतस्य दक्षिणेन तिर्यगसंख्येयान् द्वीपसमुद्रानतिक्रम्य अत्र जम्बूद्वीपेद्वीपे दक्षिणतो द्वादशयोजनसहस्रावगाह्य अत्र द-क्षिणार्धभरतकूटस्य देवस्य दक्षिणार्धभरतानाम्ना राजधानी भणितव्या, यथा विजयस्य देवस्य देवस्य, एवं सर्वकूटानि नेयानि यावत् वैश्रवण कूटम् परस्परम् पूर्वपश्चिमतः, इयं वर्षावासे ॥ गाथा ॥ मध्ये वैताढ्यस्य कनकमयानि त्रीणि भवन्ति कूटानि ॥ शेषाणि पर्वतकूटानि सर्वाणि रत्नमयानि भवन्ति ? माणिभद्रकूटं वैताढ्यकूटं पूर्णभद्रकूटं एतानि त्रिणि कूटानि कनकमयानि, शेषाणि षडपि रत्नमयानि, द्वयोरपि सदृशनामा

णावी जेहवी विजयदेवतानी राजधानी तेहवा जाणवी इम इणीरीतिं सर्वकूट जाणवा यावत् वैश्रमण कूटनामे कूट नवमोकुट तिहां लगइ परंपराय पूर्वपश्चिमइं जाणवा ए नवकूट ना वर्णावासनीं गाथा कहें छें तेगाथाथी जाणवा वैताढ्यपर्वतनें मध्यइं कनक सूवर्णमयछुइं ए ३ कूट सूवर्णमय छइं चोथो पांचमो छठों कूट शेष ६ कूट वैताढ्यना सर्वरत्नमयछुइं १ माणिभद्रकूट चोथो वैताढ्यकूट पांचमों पूर्णभद्रकूट छठों ए त्रीणकूट सुवर्णमय

त्यत्र जात्यपेक्षयैकवचनं, तेन सर्वेषामपि वैताढ्यानां भरतैरावतमहाविदेहविजयगतानां नवसु कूटेषु सर्वमध्यमानि त्रीणित्रीणि कूटानि कनकमयानि ज्ञातव्यानि। एतदेववैताढ्ये व्यक्त्यादर्शयति ॥ माणिभद्दइत्यादि ॥ द्वयोः कूटयो र्विंसदृशनामकौ देवौ स्वामिनौ, तद्यथा कृतमाल कश्चैव तमिस्रगुहाकूटस्य नृत्यमालःस्वामी,, खंडप्रपातगुहाकूटस्य कृतमालः स्वामी,, शेषाणां कूटानां सदृक् कूटनामसदृशं नाम येषांते सदृशनामका देवाः स्वामिनः यथा दक्षिणार्द्धभरतकूटस्य दक्षिणार्द्धभरतकूटनामादेवः स्वामी, एव मन्येषामपि भावनाकार्या। एन मेवार्थं सविशेषं गाथयाह । यन्नामकानि कूटानि तन्नामानः खलु निश्चये भवंति देवाः पल्योपमस्थितिका भवंति प्रत्येकं प्रत्येकं प्रतिकूट मित्यर्थः । एतेना ष्टानां कूटानां स्वामिनउक्ताः, सिद्धायतनकूटेतु सिद्धायतनस्यैव मुख्यत्वेन तत्स्वामिदेवानभिधान मिति । ननु दक्षिणार्द्धभरतकूटानां स्वसदृश नामकदेवाश्रयभूतत्वात् नामान्वर्थता संगच्छ-

॥ टीका ॥

छे ३ एएतिसि कूडा कणगामया सेसा वप्पि रयणमया दोण्हवि सरिसणामया देवा कयामालएचेव णट्ट मालए चेव सेसाणं छण्हं सरिसणामया। जन्नामायाय कूडा तन्नामा खलुहवंति ते देवा। पलिउ वमठिईया हवंति पत्तेअं पत्तेअं १ रायहाणीउ जंबुद्दीवेदीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं, तिरिअं असंखेज्जे दीवस

॥ मूल ॥

नौदेवौ, कृतमालश्चैव नटमालश्चैव शेषाणि षट् सदृशनामानि ॥ गाथा ॥ यन्नामानि कूटानि तन्नामानः खलु भवन्ति ते देवाः ॥ पल्योपमस्थिति का भवन्ति प्रत्येकं प्रत्येकम् ॥ राजधान्योजम्बूद्वीपेद्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य दक्षिणेन तिर्यगसंख्येयान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्यास्मिन् जम्बूद्वीपे

॥ अनु० ॥

हुंति शेष थाकता ६ शिखर रत्नमयहुइं बे शिखरना देवता कूटथी जूइनामे जांणवा तिमिसगुफाकूटनो कृतमाल देवता १ खंडप्रपात गूफाकूटनों नृत्यमालदेवता शेषथाकता छकूटनेंनामइं देवतानां नाम जांणवा, जेनामेकूट शिखरहुइं ते नामे निश्चयेंहुइं ते देवता एक पल्योपमना आउषानाधणी हुइं प्रत्येकइं प्रत्येकें १ राजधानी कह छें जंबूद्वीपनांमइ द्वीपना मेरुपर्वतनें दक्षिणदिसिं त्रीछाअसंख्याता द्वीपसमुद्र व्यतिक्रमेजईइं तिवारइं

॥ भाषा ॥

॥ टीका ॥

ते, यथा दक्षिणार्द्धभरतनामदेवस्वामिकत्वा दुपचारेण दक्षिणार्द्धभरतनामा देवः स्वामित्वेना स्यास्तीति अत्रादित्वाद प्रत्यये वा, दक्षिणार्द्धभरतं, एव मन्येष्वपि„ परं खंडप्रपातगुहाकूटतमिस्रगुहाकूटयोः स कथं, तत्स्वामिनो नृत्तमालकृतमालयो र्विंसदृशनामकत्वात् । नच खंडप्रपातगुहाया उपरि वर्त्ति कूटं खंडप्रपातगुहाकूट मित्यादि रेवान्वर्थो स्त्विति वाच्यं । अत्र सूत्रे दक्षिणार्द्धभरतकूटवत् शेषकूटाना मतिदेशात् बृहत्क्षेत्रसमासवृत्तौ एवं शेषकूटान्यपि स्वस्वाधिपतियोगतः प्रवृत्ता न्यवसेयानीति, श्री मलयगिरिसूरिभि रुक्तत्वाच्चेतिचे दुच्यते, खंडप्रपातगुहाधिपस्य कूटं खंडप्रपातगुहाकूटं तमिस्रगुहाधिपस्य कूटं तमिस्रगुहाकूटमिति, स्वामिनो यौगिकन मांतरापेक्षया, अत्राप्यन्वर्थो घटतएव, यदुक्तं, तैरेव तत्र तृतीये कूटे खंडप्रपातगुहाधिपति र्देव आधिपत्यं परिपालयति, तेन तत् खंडप्रपातगुहाकूट मित्युच्यते„ इति न किमप्य नुपपन्नं ॥ अथ तृतीयादिकूटाधिपतीनां राजधान्यः क्व संतीति प्रश्नसूत्रकसूत्रमाह ॥ रायहाणीउत्ति ॥ अत्र निर्वचनसूत्रं ॥ जंबुद्दीवेदीवेइत्यादि ॥ जंबूद्वीपेद्वीपेइत्यादिसर्वंव्यक्तं„ नवरं„ खंडप्रपातगुहाधिपते र्देवस्य राजधानी खंडप्रपातगुहाभिधाना माणिभद्रस्य माणिभद्रा इत्यादि, सर्वाणि चोक्तवद्व्यमाणानि कूटानि एकैकवनखंडपद्मवरवेदिकायुतानि मंतव्यानि । अथ वैताढ्यनाम्नो निरुक्तंपृच्छति ॥ सेकेणट्ठेणमित्यादि ॥ अत्र प्रश्नसूत्रं प्राग्वत्„ उत्तरसूत्रंतु वैताढ्यपर्वतः णमिति प्राग्वत्„ भारतं वर्षं भरतक्षेत्रं द्विधा विभजन् २ तिष्ठति ॥ तद्यथा दक्षिणार्द्धभरतंच उत्तरार्द्धभरतंच तेन भरतक्षेत्रस्य द्वे अर्द्धेकरोतीति

॥ मूल ॥

मुद्दे वीईवइत्ता असंखेजे जंबुद्दीवेदीवे बारसजोअणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थणं रायहाणीओ माणिभद्दाओ, विजयरायहाणीसरीसयाओ से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ वेअड्ढे पव्वए २ गो ! वेअड्ढेणं पव्वए भरहं

॥ अनु० ॥

द्वीपे द्वादशयोजनसहस्रावगाह्य, अत्र राजधान्यो भणितव्याः„ विजयराजधानीसदृश्यः तत् केनार्थेन भदन्त ! एव मुच्यते वैताढ्यः पर्वतो

॥ भाषा ॥

असंखेरीबीजा जंबूद्वीपनें विषें बारहजारयोजन प्रतिं १२००० अउगाहीइं इहां सर्वदेवतानां राजधानी जांणवी विजयराजधानी सरीषी जांणवी तें कूणअर्थें स्यामाटें हे भगवन ! एहवो कहीजे वैताढ्यपर्वत एहवो हे गौतम ! वैताढ्यप्रर्वत भरतक्षेत्रप्रतिं बे भेदें विहचतोथको रहयें बे भेदतेकेहां

वैताढ्यः„ पृषोदरादित्वा द्रूपसिद्धिः । अथ प्रकारांतरेण नामान्वर्थं माह ॥ अथवा वैताढ्यगिरिकुमारो त्र देवो महर्द्धिको यावत्पल्योपमस्थितिकः परिवसति, तेन वैताढ्यइति नामान्वर्थो विजयद्वारवद् ज्ञेयः„ सदृशनामकस्वामिकत्वात् ॥ अदुत्तरंचणमित्यादि प्राग्वत्„ अथोत्तरार्धभरतवर्षं क्वास्तीति प्रश्नसूत्रमाह । ल ॥ कहिणमित्यादि ॥ दक्षिणार्धभरतसमगमकत्वेन व्यक्तं„ नवरं„ ॥ पलिअंकसं ॥ प

वासं दुरुहा ? विनयमाणे चिठइ तंजहा दाहिणड्ढभरहंच उत्तरड्ढभरहंच वेअड्ढगिरिकुमारेअं इत्थ देवे महिड्ढीए जाव पलिओवमठिईए परिवसइ से तेणट्ठेणं गो! एवं वुच्चइ वेअड्ढे पव्वए २ अदुत्तरंचणं गोअमा! वेअड्ढस्स पव्वयस्स सासए णामधेज्जे पन्नत्ते? जंणकयाइणआसि ण कयाइण अत्थि ण कयाइण नविस्सइ नु विंच नवइ अनविस्सइ अधुवे णिअए सासए अक्खए अव्वए अवट्ठिए णिच्चे, ॥ कहिणं भंते ! जंबुद्दीवे

वैताढ्यः पर्वतः गौतम ! वैताढ्यपर्वतो भरतंवर्षम् द्विधाविभजमान स्तिष्ठति, तद्यथा,- दक्षिणार्द्धभरतं उत्तरार्द्धभरतं च, वैताढ्यगिरिकुमारश्चात्र देवो महर्द्धिकः यावत् पल्योपमस्थितिकः परिवसति सतेनार्थेन गौतम ! एव मुच्यते, वैताढ्यःपर्वतो वैताढ्यःपर्वतः अथोत्तरञ्च गौतम ! वैताढ्य स्यपर्वतस्य शाश्वतंनामधेयं प्रज्ञप्तम् ? यन्नकदाचिदस्ति नकदाचिद्भविष्यति, बभूवच भवतिच भविष्यतिच ध्रूवं निश्चितं शाश्वतं अक्षयं अव्ययं अव

दक्षिणार्द्धभरत १ अनें उत्तरार्द्धभरत २ वैताढ्यगिरीकुमारनामइं इहां देवता महर्धिक यावत् पल्योपमनीस्थिति वसेंछें तिणेअर्थे तेमाटें हे गौतम ! एहवो कहिएछें जइं वैताढ्यपर्वत एहवोनाम निरंतरपणे निश्चइंथइं हे गौतम ! वैताढ्यपर्वतनुं स्वासतो सदैवनुं नामध्येयछइ जेभणी किहां रहुंन हुंनुं एहवो नही अतीतइं किहांरेनथी एहवो पणिनही वर्तमानकालें किहांरेनही हुइं एहवो पिणनही अनीगतकालइ अतीतकालें नामहतुं व-र्त्तमानकालें हवणा छें अनागतकालें पणिहस्ये ध्रुवछें ध्रुवेनही निश्चयछें सास्वतोछइं किवारे क्षयनही किवारें एहवो व्ययनथी अवस्थितपणोछें नि

॥ टीका ॥

यंकवत् संस्थितं संस्थानं यस्य तत्तथा, द्वे शते अष्टत्रिंशदधिके त्रीं चैकोनविंशतिभागान् योजनस्य विष्कंभेनेति । अस्य शरस्तु प्राच्यशरसहितस्वक्षेत्र-विस्तारो योजनतः ५२६ ६ कलात स्तु १०००० । अथास्य बाहे आह ॥ तस्सबाहाइत्यादि ॥ तस्योत्तरार्धभरतस्य बाहा पूर्वोक्तस्वरूपा पूर्वापरयो र्दिशो रेकैका १९ ष्टादशयोजनशतानि द्विनवतियोजनाधिकानि सप्त चैकोनविंशतिभागान् योजनस्य अर्धभागं चैकोनविंशतितमभागस्य योजनस्या

॥ मूल ॥

दीवे उत्तरड्ढभरहेणामं वासे पण्णत्ते ? गोअमा ! चुल्लहिमवंतस्स वासहरपव्वयस्स दाहिणेणं वेअड्ढस्स प व्वयस्स उत्तरेणं,पुरत्थिमलवणसमुद्दस्स पच्चत्थिमेणं,पच्चत्थिमलवणसमुद्दस्स पुरत्थिमेणं, एत्थणं जंबुद्दीवेदीवे उत्तरड्ढभरहेणामं वासे पण्णत्ते ? पाईणपडीणायए उदीणदाहिणविच्छिण्णे पलिअंकसंठाणसंठिए दुहा लवणसमुद्दं पुट्ठे,पुरत्थिमिल्लाएकोडीए पुरत्थिमिल्लं लवणसमुद्दं पुट्ठे,पच्चत्थिमिल्लाए जाव पुट्ठे गंगासिंधूहिं महाणईहिं तिन्ना

॥ अनु० ॥

स्थितं नित्यं, क्व भदन्त ! जम्बूद्वीपेद्वीपे उत्तरार्द्धभरतंनाम्नावर्षम् प्रज्ञप्तम्? गौतम ! क्षुल्लहिमवतोवर्षधरपर्वतस्य दक्षिणेन वैताढ्यस्यपर्वतस्य उ त्तरतः पौरस्त्यलवणसमुद्रस्य पश्चिमेन, पश्चिमलवणसमुद्रस्य पूर्वस्याम् अत्र जंबूद्वीपेद्वीपे उत्तरार्धभरतंनाम्ना वर्षं प्रज्ञप्तम्? प्राचीनप्रतीचीनायतम्, उत्तर दक्षिण विस्तीर्णम् पल्यङ्कसंस्थानसंस्थितं द्विधा लवणसमुद्रंस्पृष्टम पूर्वयाकोट्यापौरस्त्यंलवणसमुद्रंस्पृष्टम् पाश्चात्ययाकोट्या पाश्चात्यंलवणसमुद्रंस्पृष्टम्

॥ भाषा ॥

त्यहें कुणस्थानकें हे भगवन् ! जंबूद्वीपनविषइं उत्तरार्धभरतनामे वर्षक्षेत्र छे हे गौतम ! चूल नाहनो हिमवंतनामे वर्षधरपर्वत तेहने दक्षिणदिसें वैताढ्यपर्वतनइं उत्तरदिसें पूर्वदिसिना लवणसमुद्रनें पश्चिमदिसें पश्चिम जे लवणसमुद्र तेहने पूर्वदिसइं इहां जंबूद्वीपने विषें उत्तरार्द्धभरतनामे व र्षक्षेत्र छें पूर्वपश्चिमइं लांबो उत्तरदक्षिणइं पोहलो पल्यंकने आकारेंसंस्थित छइ बेपासें लवणसमुद्रने फरस्योछइ पूर्वदिसिनी संधि छेहडो पूर्वदि-शिनो लवणसमुद्र फरस्योछइ पश्चिमदिसिनइं छेहडे पश्चिमदिसिनो लवणसमुद्र फरस्यो छें गंगासिंधुमोटीनदी त्रिणभागे विहच्यो छें बेसइं अने

॥ टीका ॥

ष्टत्रिंशत्तमं भागमित्यर्थः । अत्रकरणं यथागुरुधनुःपृष्ठं कलारूपं २७६०४३ अस्मात् २०४१३२ कलारूपं लघुधनुःपृष्ठं शोध्यते जातं ७१९११ अर्द्धंततो जातं कलाः ३५९५५ कलार्द्धंच तासां योजनानि १८९२ कलाः ७ कलार्द्धंच एतच्चै कैकस्मिन्पार्श्वे बाहाया मानं । अथास्यजीवामाह ॥ तस्स जीवा उत्तरेणमित्यादि ॥ तस्य जीवा प्रागुक्तस्वरूपा उत्तरेण क्षुद्रहिमवद्गिरिदिशि प्राचीनप्रतीचीनायता द्विधा लवणसमुद्रंस्पृष्टा तथैव दक्षिणार्द्धंभरतजीवा तदेव जावत्ति पञ्चत्यिमिल्लं लवणसमुद्दं पुट्ठेति पर्यंतं सूत्रंज्ञेयमिति भावः । चउद्दसत्ति । चतुर्दशयोजनसहस्राणि चत्वारि चैकसप्तत्यधिका

॥ मूल ॥

गपविन्नत्ते दोसिं अट्ठतीसे जोअणसए तिसिअ एगूणवीसइभागे जोअणस्स विक्कंभेणं, तस्स बाहा पुरत्थिमं पच्चत्थिमेणं अट्ठारसबोणत्ए जोअणसए सत्तय एगूणवीसइभागे जोअणस्स अद्धभागंच आयामेणं,तस्स जीवा उत्तरेण पाईणपडीणायया दुहा लवणसमुद्दं पुट्ठा तहेव जाव चोद्दसजोअणसहस्सा चत्तारि अ एक्कहत्तरि जोअणसए तच्च एगूणवीसइभाए जोअणस्स किंचिविसेसूणे आयामेणं पन्नत्ता ? तीसे धणुप

॥ अनु० ॥

यावत् स्पृष्टं गङ्गासिन्धूभ्यां महानदीभ्यां त्रिभागप्रविभक्तम् द्वे अष्टत्रिंशेयोजनशते त्रिणिचैकोनविंशतिभागान् योजनस्य विष्कम्भेन,, तस्य बाहा पूर्वं पश्चिमयोः अष्टादशद्विनवतियोजन शतानि सप्तचैकोन विंशतिभागान् योजनस्यार्धभागं चायामेन,, तस्य जीवा उत्तरेण प्राचीनप्रतीचीनायता द्विधा लवण समुद्रंस्पृष्टा तथैव यावत,, चतुर्दशयोजन सहस्राणि चत्वारिंच एक सप्ततियोजन शतानि षट्चैकोन विंशतिभागान् योजनस्य किञ्चिद्विशेषोनाआयामेन

॥ भाषा ॥

आठ त्रीस २३८ योजन त्रिणभाग उगणीसिया एक योजननो एतलो विष्कंभपणे छइं तेहनीबाहा पूर्वदिसें पश्चिमदिसें अठारसइं अनें वाणूं १८९२ योजन अने सात उगणीसीयाभाग योजनना अने बली अर्द्धभाग एतली लांबपणे तेहनीजीवा पणछनीपरें उत्तरदिसइं पूर्वपश्चिमइं लांबी बेपासें छेहडे लवणसमुद्रनइं फरसीं तिमज पूर्विलीपरें यावत् चउदहजार योजन १४००० च्यारसइं अने एकोतर १४७१ योजन छ उगणीसीयाभाग एक

॥ टीका ॥

नि योजनशतानि षट्चैकोनविंशतिभागान् योजनस्य किंचिद्विशेषोना आयामेन प्रज्ञप्ता ? अत्रकरणं यथा, कलीकृतो जंबूद्वीपव्यासः १९ शून्यः इष्टनि तः १८९ शून्यं ४ इषुगुणाः १८९ शून्यं ८ चतुर्गुणः ७५६ शून्यं ८ एष उत्तरभरतार्द्धजीवावर्गः, अस्य वर्ग मूले लब्धाः कलाः २७४९५४ शेषकलांशाः २९७ ८८८४ छेदः ५४९९०८ लब्धकलानां १९ भागे योजन १४४७१५ उद्धरितैः शेषकलांशै र्मध्ये प्रक्षिप्तैः षष्टिकला किंचिद्विशेषोना विवक्षितेति । अथास्य धनुः पृष्ट माह ॥ तीसेइत्यादि ॥ तस्या उत्तरार्द्धभरतजीवाया दक्षिणाया च धनुः पृष्टं, अर्था दुत्तरार्द्ध भरतस्य चतुर्दशयोजनसहस्राणि पंचशतान्यष्टा विंश-त्यधिकानि एकादश चैकोनविंशतिभागान् योजनस्य परिक्षेपेण परिधिना प्रज्ञप्तमितिशेषः । अत्र करणं यथा उत्तरार्द्धभरतस्य कलोत्तरइषुः १०००० अस्यवर्गः १ शून्यं ८ सर्वषड्गुणः ६ शून्य ८ एषूत्तरार्द्धभरतजीवावर्गेण ७५६०००००० इत्येवं रूपेण मिश्रितो जातः ७६२ शून्यं ८ एष उत्तरार्द्धभरतस्य जीवावर्गः अस्य मूले लब्धाः कलाः २७६०४३ शेषकलांशाः २६२१५१ छेदराशेः ५५२०२६ कलाना मेकोनविंशत्या भागे १४५२८ ११ अत्र शेषांशाना मविव क्षितत्वा न्नेकादशकलानां साधिकत्वरूपा. अत्र दक्षिणार्द्धभरतादिक्षेत्रसंबंधिशरादिचतुष्कस्य सुखेन परिज्ञानाय यंत्रकस्थापना यथा, एषांच शरीरा-दीनां करणविधिः प्रसंगतो ऽत्रादर्शितः, अतःपर मुत्तरत्र क्षुद्रहिमवदादिसूत्रेषु स न दर्शयिष्यते विस्तरभयात् तज्जिज्ञासुनातुक्षेत्रा २ वृत्तितो ज्ञे

॥ मूल ॥

ठे दाहिणेण चोद्दसजोअणसहस्साइं पंच अट्ठावीसे जोअणसए एक्कारसयएगूणवीसइभाए जोअणस्स प रिक्केवेणं उत्तरमरहस्सणं भंते!वासस्स केरिसए आयारभावपडोयारे पन्नत्ते ? गोअमा !वज्जसमरमणिज्जे

॥ अनु० ॥

प्रज्ञप्ता ? तस्याधनुःपृष्टं दक्षिणेन चतुर्दशयोजन सहस्राणि पञ्च च अष्टाविंशतियोजन शतानि एकादशचैकोनविंशतिभागान् योजनस्य परिक्षेपेण उत्तर भरतार्धस्य भदन्त ! वर्षस्य कीदृगाकारभावप्रत्यवतारः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः स यथा नाम आलिङ्गपुष्कर इव यावत्

॥ भाषा ॥

योजननां काइं कविशेषइ ऊणां एतली लांबपणेछें ते जीवानो धनूपृष्ट दक्षिणादिसइं चऊदहजार योजन पांचसइं अठावीस १४५२८ योजन इग्यार उगणीसीयाभाग योजनना एतलो परिधिछे उत्तरार्द्ध भरतनामे हे भगवन् वासनो केहवो आकारभांव स्वभाव रूपनोस्वभाव छें हे गौतम ! घणूंसम

यइति । अथो क्षेत्रार्द्धभरतस्वरूपं पृच्छति ॥ उत्तरभरहस्सणं इत्यादिव्यक्तं ॥ अत्रैव मनुष्यस्वरूपं पृच्छति ॥उत्तरड्ढभरहेइत्यादि ॥ इदमपि प्राग्वत् । यावदेकेकेचन सर्वदुखाना मंतं कुर्वंतीति । नचै तदत्रत्यमनुष्याणा महंदादीनां मुक्त्यं गजूतधर्मश्रवणाद्यभावात् कथं मुक्त्या वाप्ति स्तत्रानौचित्यमेवेतिइति चेदुच्यते । चक्रवर्त्तिकाले अप्रावृतगुहाद्वयावस्थापितगच्छदागच्छद्दक्षिणार्द्धे भरतवासिसाध्वादिभ्यो वाऽन्यदापि विद्याधरश्रमणादिभ्यो वा जा

क्षेत्रं० ॥	शर० ॥	बाहाः ॥	जीवा० ॥	धनुः पृष्ठ ।
दक्षिण	२३८ योजन	•	९७४८ योजन	९७६६ योजन
भरतार्द्ध	भाग ३/१९	भाग १६/१२	भाग १६	भागः १
वैताढ्य	२८८ योजन	४८८ योजन	१०२२ योजन	१०४४३ योजन
पर्वतः ॥	भागः ३/१९	भाग १६१/१९२	भागः १२	भागः १५/१९
उत्तरभर	५२६ योजन	५२६ योजन	१४४७१ योजन	१४५२८ योजन
तार्द्ध ॥	भाग ६/१९	भाग७ १/१९२	१९	१९

॥ टीका ॥

॥ मूल ॥

नूमि भागे पन्नत्ते ? से जहाणामए आलिंगपुक्करेइ वा जाव कित्तिमेहिं चेव अकित्तिमेहिंचेव उत्तरड्ढभरहेणं भंते! वासे मणुआणं केरिसए आयारभावपडोयारेपन्नत्ते? गोअमा! तेणं मणुआबहुसंघयणाजावअप्पेगइआ

॥ अनु० ॥

कृत्रिमैश्चैवा कृत्रिमैश्चैव उत्तरार्द्ध भरते भदन्त! वर्षे मनुजानां कीदृगाकारभावप्रत्यवतारः प्रज्ञप्तः ? गौतम! ते मनुजा बहुसंहनना यावत अप्ये

॥ भाषा॥

रमणीक भूमिभागछे जिमदृष्टांतइं मादलनूं पडनुंहुइं तेहवो यावत् कृत्रिमकरीने अकृतिमेकरी शोभावंत छे उत्तरार्द्ध भरतनामे हे भगवन्! वर्षक्षेत्रना मनूष्यनो केहवो आकारभाव स्वरूपछे हे गौतम! ते मनुष्य घणासंघयणना धरणहार यावत् केतलाकसिद्धिपासे छे यावत् सर्व दुःखना

तिस्मरणादिना वा मुक्त्यंगत्वाप्ते र्मुक्त्यवाप्तिसूत्रेषु चितमेवेति ॥ अथैतत् क्षेत्रवर्ति ऋषभकूटं क्वास्तीति पृच्छति । कहिणमित्यादि ॥ क्व भदंत जंबूद्वीपे द्वीपे उत्तरार्द्धभरतेवर्षे ऋषभकूटो नाम्ना पर्वतः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह गौतम ? गंगाकुंडस्य यत्र हिमवतो गंगानिपतति तद्गंगाकुंडं, तस्य पश्चिमायां, यत्रतुसिंधु र्निपतति तत्सिंधुकुंडं, तस्य पूर्वस्यां क्षुल्लहिमवतो वर्षधरस्य दाक्षिणात्ये नितंबे, सामीपिकसप्तम्यानितंबासन्ने इत्यर्थः । अत्र प्रदेशे जंबूद्वीपेद्वीपे उत्तरार्द्धभरते वर्षे ऋषभकूटो नाम्नापर्वतः प्रज्ञप्तः ? अष्ट योजना न्यूर्द्धोच्चत्वेन द्वे योजने उद्वेधेन भूमिप्रवेशेन, उच्चत्वचतुर्थांशस्य भूम्यवगाढ-

॥ टीका ॥

सिष्भंति जाव सव्वदुक्काणं मंतं करेंति, कहिणं भंते जंबुद्दीवेदीवे उत्तरद्धभरहेवासेउसभकूडेणामं पव्वए पन्नत्ते ? गोयमा !गंगाकुंडस्स पच्चत्थिमेणं, सिंधुकुंडस्स पुरत्थिमेणं, चुल्लहिमवंतस्स वासहरपव्वयस्स दाहिणिल्ले णितंबे,एत्थणं जंबुद्दीवे दीवे उत्तरद्धभरहेवासे उसहकूडे णामं पव्वए पन्नत्ते? अट्ठजोयणाइं उद्धं उच्चत्तेणं, दोजोयणाइं उव्वेहेणं, मूले अट्ठजोयणाइंविक्कंभेणं, मज्झे छजोयणाइं विक्कंभेणं, उवरि चत्तारिजोय

॥ मूल ॥

कके सिध्यन्ति यावत् सर्वदुःखानामन्तं कुर्वन्ति कस्मिन् भदन्त ! जंबूद्वीपेद्वीपे उत्तरार्द्धभरतेवर्षे ऋषभकूटोनाम्ना पर्वतः प्रज्ञप्तः ? गौतम? गङ्गाकुण्डस्य पश्चिमतः सिन्धुकुण्डस्य पूर्वस्याम् क्षुल्लहिमवतो वर्षधरपर्वतस्य दाक्षिणात्येनितंबे अत्र जंबूद्वीपेद्वीपे उत्तरार्धभरतेवर्षे ऋषभकूटोनाम्ना पर्वतः प्रज्ञप्तः ? अष्टौयोजनान्यूर्ध्वमुच्चत्वेन द्वे योजने उद्वेधेन मूले अष्टयोजनानि विष्कम्भेन, मध्ये षट्योजनानि विष्कम्भेन, उपरि चत्वारियोजनानि वि

॥ अनु० ॥

अंतकरछेल्लयकर छइ कृणस्थानके हे भगवन् ! जंबूद्वीपने विषइं उत्तरार्द्धभरतक्षेत्रनेविषें कृषभकूटनामइं पर्वतछे हे गौतम ! गंगाकुंडनइं पश्चिम दिसिं सिंधूकुंडने पूर्वदिसें चुल्लहिमवंत जे वर्षधरपर्वतनो जे दक्षिणपासानो नितंब तें पासइं इहां जंबूद्वीपनेंविषें उत्तरार्द्धभरतक्षेत्र रिषभकूटनामे पर्वतछें ८ आठ योजन ऊंचपणे बे योजन धरतीमांहि उंडपणे मूल आठ योजन पोहलपणे विचिमांहि ६ योजन पोहलपणे ऊपरिं च्यारि ४ योजन

॥ भाषा ॥

त्वात् अष्टानां चतुर्थांशे द्वयोरेवलाभात्, मूलमध्यांतेषु क्रमा दष्टषट्चत्वारियोजनानि विष्कंभेन विस्तारेण, उपलक्षणत्वा दायामेनापि, समवृत्तस्या यामविष्कंभयो स्तुल्यत्वादिति,, तथा मूलमध्यांतेषु पंचविंशति रष्टादशच योजनानि सातिरेकाणि परिक्षेपेणपरिधिना । अथास्यपाठांतरं, वाचनाभेद स्तद्गतं परिमाणांतर माह । मूले द्वादशयोजनानि विष्कंभेन,, मध्ये ऽष्टयोजनानि विष्कंभेन, उपरि चत्वारि योजनानि विष्कंभेन, अत्रापि विष्कंभा यामतः साधिकत्रिगुणं मूलमध्यांतपरिधिमानं सूत्रोक्तंसुबोधं । अत्राह परः एकस्य वस्तुनोविष्कंभादिपरिमाणे द्वैरूप्यासंभवेन प्रस्तुतग्रंथस्यच साति

णाइं विक्कंभेणं,मूलेसाइरेगाइं पणवीसं जोअणाइं परिक्खेवेणं, मज्झे साइरेगाइं अट्ठारसजोअणाइं परिक्खेवेणं, उवरि साइरेगाइं दुवालसजोअणाइं परिक्खेवेणं, पाठातरं, मूले बारसजोअणाइं विक्कंभेणं, मज्झे अठजोअणाइं विक्कंभेणं,उप्पिं चत्तारि जोअणाइं विक्कंभेणं, मूले साइरेगाइं सत्तत्तीसं जोअणाइं परि

क्षम्भेन मूले सातिरेकाणि पञ्चविंशतियोजनानि परिक्षेपेण मध्ये सातिरेकाणि अष्टादशयोजनानि परिक्षेपेण उपरि सातिरेकाणि द्वादशयोजनानि परिक्षेपेण, पाठान्तरम् , मूले द्वादशयोजनानि विष्कंभेन, मध्ये अष्टयोजनानि विष्कंभेन उपरि चत्वारियोजनानि विष्कंभेन मूले सातिरेकाणि सप्त

पोहल पणे मूले कांइकअधिकेरा पचवीस २५ योजन परिधिपणे मध्यविचि कांईकअधिक अठारा १८ योजन परिधिपणे उपरिं कांईकअधिक बार १२ योजन परिधिपणे पाठांतरइं [तीर्थंकरकेवली सर्वनुंएकजमतहुइं पणिइहांपाठांतरनुं स्युंकारण ते कहेछे बारवरसोदुकालपडते भिक्षादौर्लभ्येकरी साधूनें सूत्रादिक विस्मृतिथया । तिबारपाछींसुभिक्ष्यथयेथकें १ एक बलभीनेविषें १ एक मथूरानेविषें बे स्थानके गीतार्थएकठायइं पुस्तकारूढकीधो संभारि २ लिखतां पाठांतर संदेहऊपनो तिबारें गीतार्थें खराखोटानी खबरिनहीं तिबारें बे पाठ लिख्या । खराखोटानीखबरि केवलीजांणे तेमाटें इहां संदेहधरबोनही उ० १ नीचली] रिषभकूट मूले बार १२ योजन पोहलो मध्यविचि आठ ८ योजन पोहलपणे उपरि च्यारि ४ योजन पोहल

शयस्थविरप्रणीतत्वेन कथं नान्यतरनिर्णयः, यदेकस्यापि ऋषभकूटपर्वतस्य मूलादावष्टादियोजनविस्तृतत्वादि पुन स्तत्रैवास्य द्वादशादियोजनविस्तृतत्वादीति सत्यं जिनभद्रारकाणां सर्वेषां क्षयिकज्ञानवता मेकमेवमतं मूलतः पश्चात्तु कालांतरेण विस्मृत्यादिना ऽयंवाचनाभेदः । यदुक्तं, श्रीमलयगिरि सूरिभि र्ज्योतिः करंडवृत्तौ इहस्कंदिलाचार्यप्रवृत्तौ दुःषमानुभावतो दुर्भिक्ष्यप्रवृत्त्या साधूनां पठनगुणनादिकं सर्वमप्यनेशत्, ततो दुर्भिक्ष्यातिक्रमेसुभिक्षप्रवृत्तौ द्वयोः संघमेलापको ऽभवत्, तद्यथा एको वलभ्या मेको मथुरायां, तत्रच सूत्रार्थसंघटने परस्परं वाचनाभेदो जातः विस्मृतयो र्हि सूत्रार्थयोः स्मृत्वा २ संघटने भवत्यवश्यं वाचनाभेद इत्यादि, ततोऽत्रापि दुःकरो ऽन्यतरनिर्णयः द्वयोः पक्षयो रुपस्थितयो रनतिशायिज्ञानिभि रनभिनिविष्टमतिभिः प्रवचनाशातनाभीरुभिः पुण्यपुरुषैरिति नकाचिदनुपपत्तिः । किंच सैद्धांतिकशिरोमणिपूज्य श्रीजिनभद्रगणिक्षमाश्रमणप्रणीतक्षेत्रसमाससूत्रे उत्तरमतमेव दर्शितं यथा सव्वे विउ सहकूडा उव्विद्धा अठजोअणे हुंति । बारस अठय चउरो मूलेमज्झु वरि वित्थिण्णा १ मूलेवित्थिण्णे इत्यादि शेषवर्णकः प्राग्वत् । अथास्य पद्मवरवेदिकाद्याह ॥ सेणंएगाएइत्यादि ॥ स ऋषभकूटादि रेकया पद्मवरवेदिकया । तथैवेति । यथा

॥ टीका ॥

रुक्केवेणं, मज्झे साइरेगाइं पणवीसंजोअणाइं परिक्खेवेणं, उप्पिं साइरेगाइं बारसजोअणाइं परिक्खेवेणं, मूले वित्थिण्णे, मज्झे संखित्ते उप्पिं तणुए, गोपुच्छसंठाणसंठिए सव्वजंबूणयामए अच्छे सण्हे जाव पडिरूवे

॥ मूल ॥

त्रिंशद्योजनानि परिक्षेपेण मध्ये सातिरेकाणि पञ्चविंशतियोजनानि परिक्षेपेण उपरि सातिरेकाणि द्वादशयोजनानि परिक्षेपेण मूले विस्तीर्णः, मध्ये संक्षिप्तः उपरितनुकः गोपुच्छसंस्थानसंस्थितः सर्वजंबूनदमयः अच्छः श्लक्ष्णः यावत् प्रतिरूपः, सएकया पद्मवरवेदिकया तथैव यावद्भवनंकोशमा

॥ अनु० ॥

पणे मूले कांइकअधिकेरा सातत्रीस ३७ योजन परिधिपणे विचि कांइकअधिकेरां पचवीस योजन परिधिपणे उपरि कांइकअधिकेरां बार १२ योजन परिधिपणे मूले विस्तीर्ण विचिसंकीर्ण उपरिपातलो गायनापुढनेसंस्थानइं संस्थितछइं सर्वजांबूनदरत्नमय स्यामवर्ण छइं छाछो सूंहालो यावत् प्रतिरूपछइं तेह एक पद्मवरवेदिकाइंकरी तिमजपूर्वलीपरे यावत् लवनछइं एकक्रोस लांब पणें अर्द्धक्रोस पोहल पणे कांईकऊणोक्रोस उंचपणे तिमज

॥ भाषा ॥

॥ टीका॥

सिद्धायतनकूटवर्णकः प्रागुक्त स्तथा ऽत्रापि वक्तव्य इत्यर्थः । कियत्पर्यंतइत्याह । यावद्भवनं ऋषभाख्यदेवस्यानं, सचायं एगेणायवणसएणं सव्वउ समंता संपरिक्खित्ते, तेसहकूडस्सणं उप्पिं बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते ? से जहाणामए आलिंगपुक्करे इवा जाव वाणमंतरा जाव विहरंति, तस्सणं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमध्यदेशभागे महं एगे भवणे पण्णत्ते इति । अत्र व्याख्या पूर्ववत्, भवनमानं साक्षादेव सूत्रे दर्शयति । क्रोश मायामे नार्द्धक्रोशं विष्कंभेन देशोनंक्रोशं चत्वारिंशदधिकचतुर्दशधनुः शतरूप मूर्द्धोच्चत्वेन, यद्यपि भवन मायामापेक्षया किंचि द्व्यूनोच्छ्रायमानं भवति„ प्रासादस्तु आयामद्विगुणोच्छ्रायइति„ श्रीज्ञाताधर्म्मकथांगवृत्त्यादौ भवनप्रासादयो र्विशेषो दृश्यते„ तथाप्यत्र तयो रेकार्थकत्वंज्ञेयं, श्रीमलगिरिसूरिभिः क्षेत्रसमासवृत्तौ एतेषां ऋषभकूटाना मुपरि प्रत्येक मेकैकः प्रासादावतंसकः„ तेच प्रासादाः प्रत्येक मेकं क्रोश मायामतो ऽर्द्धक्रोशं विष्कं भतो देशोनं क्रोश मुच्चैस्त्वेने त्यत्रोक्तं„ भवनतुल्यप्रमाणतया ऋषभकूटेषु प्रासादाना मभिधानादिति अर्थोनामा न्वर्थऋषभकूटस्य ॥ तथैवेति यथा जीवाभिगमादौ यमकादीनां पर्वताना मुक्त स्तथात्रापि औचित्येनवक्तव्यः, तदभिलापसूत्रंतु उत्पलाणीत्यादिनासूचितं ॥ तदनुसारेणेदं सेकेणट्ठेणं भं

सेणं एगाए पउमवरवेइआए, तहेव जाव भवणं कोसं आयामेणं, अद्धकोसं विक्कंभेणं, देसूणं कोसं उद्धं उच्चत्तेणं, अट्ठो तहेव, उप्पलाणि पउमाणि जाव भवणेसु एत्थ देवेमहिड्ढीए जाबदाहिणेणं रायहाणी, तहे

यामेन अर्द्धक्रोशंविष्कम्भेन देशोनं क्रोशमुच्चत्वेन अर्थस्तथैव उत्पलानि पद्मानि यावत् ऋषभम् अत्र देवा महर्द्धिका यावत् दक्षिणेन राजधानी त थैव„ मन्दरस्य पर्वतस्य यथा विजयस्य अविशेषितम् ॥ १ ॥ ॥ ॥ ॥

अर्थ जांणवा घणा उत्पल कमलपत्र यावत् रिषभनामे इहां देवता महर्द्धिक वसइंछइं यावत् दक्षिणदिसें राजधानी जांणवी तिमज मेरुपर्वतने द क्षिणइं जिमविजयदेवतानीराजधानी तिमजांणवी अवशेषपणे हवें ६ आरानां स्वरूपकहेंछें जंबूद्वीपनइं विषइं हे भगवन् ! भरतक्षेत्रने विषइं केतलें

॥ मूल ॥

॥ अनु० ॥

॥ भाषा ॥

॥ टीका ॥

ते एवं वुच्चइ उसहकूडपव्वए २ गोयमा ! उसहकूडपव्वए खुड्डासु खुड्डियासु वावीसु पुक्खरिणीसु जाव बिलपंतीसुबहूइं उप्पलाइं पउमाइं जाव-सह स्सपत्ताइं उसहकूडप्पभाइं उसहकूडवण्णाइं उसहकूडवण्णाभाइं इति ॥ अत्रव्याख्या ॥ प्रश्नसूत्रं सुगमं,, उत्तरसूत्रे ऋषभकूटपर्वते क्षुल्लासु क्षुल्लिकासु वा पीषु पुष्करिणीषु यावद्बिलपंक्तिषु बहून्युत्पलानि पद्मानि यावत्सहस्रपत्राणि ऋषभकूटप्रभाणि ऋषभकूटाकाराणि ऋषभकूटवर्णानि,, तथा ऋषभकूटवर्णस्येव आभाः प्रतिभासो येषांतानि ऋषभकूटवर्णाभानि,, तत स्तानि तदाकारत्वात् तद्वर्णसादृश्याच्च ऋषभकूटानीति प्रसिद्धानि,, तद्योगा देषपर्वतोपि ऋषभकूटः उभयेषामपि नाम्ना मनादिकालप्रवृत्तोयं व्यवहारइति न नरेतराश्रयदोषप्रसंगः,, एवमन्यत्रापिपरिभावनीयं । प्रकारांतरेणापि नामनिमित्त माह ॥ उसभेअएत्थदेवेइत्यादि ॥ ऋषभश्चात्र देवो महर्द्धिकः अत्र यावत् करणात् महज्जुईए जाव उसहकूडस्सउसहाए रायहाणीए अण्णेसिं च बहूणंदेवाणय देवीणय आहेवच्चं जाव दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरेइ से एएणट्ठेणं एवं वुच्चइ उसहकूडपव्वयस्स इति पर्यंतः सूत्रपाठो ज्ञेयः अत्रव्याख्याप्राग्वत् ॥ दाहिणेणं इत्यादि ॥ राजधानी ऋषभदेवस्य ऋषभानाम्ना मंदरस्य पर्वतस्य दक्षिणत स्तथैव वाच्या, यथा विजयदेवस्य प्रागुक्ता, अविशेषितं विशेषरहितं क्रियाविशेषणमेतत् अस्य विजयायाः राजधान्याश्च नामतोऽतरं नत्वस्मिन् वर्षकेइतिभावः ॥ इति सातिशयधर्मदेशनारससमुल्लासविस्मयमान ऐदंयुगीन नराधिपतिचक्रवर्त्तिसमान श्रीअकब्बरसुरत्राणप्रदत्तषाण्मासिकसर्वजंतुजाताभयदान शत्रुंजयादिकरमोचनस्फुरन्मानप्रदानप्रभृतिबहुमानसांप्रतविजयमान श्रीमत्तपागच्छाधिराज श्रीहीरविजयसूरीश्वरपदपद्मोपासनाप्रवणमहामहोपाध्याय श्रीसकलचंद्रगणिशिष्योपाध्याय श्रीशांतिचंद्रगणिविरचितायां जंबूद्वीपप्रज्ञप्तिवृत्तौ प्रमेयरत्नमंजूषानाम्न्यां भरतक्षेत्रस्वरूपनिरूपकोनाम प्रथमो वक्षस्कारः १ ग्रंथाग्रन्थ ३१६०।२५

॥ मूल ॥

व मंदरस्स पव्वयस्स जहा विजयस्स अविसेसियं ॥

॥ टीका ॥

॥ए०॥ ॥ अथ क्षेत्राऽयवस्थिताऽनवस्थितकालभेदेन द्विधा जानन्नप्यत्र साक्षादवसर्पतः शुभान् भावान् वीक्ष्य पारिशिष्यान् संभाव्यमान मनवस्थितकालं हृदि निधाय पृच्छति ॥ जंबूद्दीवेणंभंते इत्यादि॥ जंबूद्वीपे द्वीपे भरतेवर्षे भगवन् कतिविधः कालः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह गौतम ? द्विविधः कालः प्रज्ञप्तः ? तद्यथा अवसर्पति हीयमानांशकतया ऽवसर्पयतिवा क्रमेणायुःशरीरादिभावान् हापयती त्यवसर्पिणी साचासौ कालश्च प्रज्ञापकापेक्षया चास्या अदा वुपन्यासः„ क्षेत्रेषु भरतस्येव उत्सर्पति वर्द्धते ऽरकापेक्षया वर्द्धयति वा क्रमेणायुरादीन् भावा नित्युत्सर्प्पिणी साचासौ कालश्च चकारद्वयं द्वयोरपि समानारकतासमानपरिमाणतादिज्ञापनाथ । तदेवप्रश्नयति ॥ अवसर्प्पिणीकालः कतिविधः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! षड्विधः प्रज्ञप्तः ? तद्यथा„

॥ मूल ॥

नँण॥ जंबुद्दीवेणंभंते! दीवे भारहेवासे कतिविहे काले पन्नत्ते? गोयमा! दुविहे काले पन्नत्ते? तंजहा—ओसप्पिणिकाले य उओसप्पिणिकालेय उओसप्पिणिकालेणं भंते! कतिविहे पन्नत्ते? गो०! छव्विहे पन्नत्ते?तंजहा सुसमसुसमा काले १ सुसमा काले२ सुसमदुस्समा काले ३ दुस्समसुसमा काले ४ दुस्समाकाले ५ दुस्समदुस्समा काले ६ ओस्स

॥ अनु० ॥

जम्बूद्वीपे भदन्त ! द्वीपे भरतेवर्षे कतिविधः कालः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! द्विविधः कालः प्रज्ञप्तः ? तद्यथा - उत्सर्प्पिणीकालश्च, अवसर्प्पिणीकालश्च, उत्सर्प्पिणीकालो भदन्त ! कतिविधः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! षड्विधः प्रज्ञप्तः ? तद्यथा- सुषम सुषमा कालः १ सुषमा कालः २ सुषम दुःषमा कालः इ दुःषम सुषमा कालः ४ दुःषमा कालः ५ दुःषमदुःषमा कालः ६ अवसर्प्पिणीकालः भदन्त ! कतिविधः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! षड्विधः प्रज्ञप्तः?

॥ भाषा ॥

भेदेकालछें हे गौतम ! बे भेदेकाल कह्योछें तेकेहा बधताजाइं आयु शरीर सुखादिकभाव तेउत्सर्पिणी सहजभाव समय २ घटतांजाइं ते अवसर्पणी अवसर्प्पिणी घटतोकाल हे भगवन् केतलेंजेदे हे गौतम ! छ भेद कह्योछइं तेकेहा सुषमसुषमा नामे पहिलो आरो अत्यंत सुखपणा माटें १ बीजो सूषमानामे कालआरो २ त्रीजो सुखमदुखमा नामे कालआरो ३ दुःखमसुखमा नामे कालआरो चोथो ४ दुःषमाकालपांचमो आरो ५

॥ टीका ॥

सुष्ठु शोभनाः समाः वर्षाणि यस्यांसा सुषमा, निर्दुःसुवः समसूतेरितिषत्वं, सुषमाचासौ सुषमाच सुषमसुषमा, द्वयोः समानार्थयोः प्रकृष्टार्थवाचकत्वा षमा सुषमाचासौ दुःषमाच सुषमदुःषमा सुषमानुभावबहुलाऽल्पदुःषमानुभावेत्यर्थः । चतुर्थोदुःषमसुषमा दुःषमाचासौ सुषमाच दुःषमसुषमा दुःषमानुभावबहुलाऽल्पसुषमानुभावेत्यर्थः । पंचमो दुःषमा षष्ठो दुःषमदुःषमा कालः निरूक्तंतु सुषमसुषमावत्, एव मुत्सर्पिणीसूत्रमपि भाव्यं, परं षऽपि काला व्यत्ययेनभाव्याः, यश्चावसर्पिण्यां षष्ठः कालो दुःषमदुःषमाख्यः, स एवा त्र प्रथमो यावत् सुषमसुषमाकालः षष्ठइति । अथ द्विविधस्यापि कालस्य परिमाणं जिज्ञासु स्तन्मूलभूतकालविशेषप्रश्नायोपक्रमते ॥ एगमेण इत्यादि ॥ एकैकस्य मुहूर्त्तस्य भगवन् कियन्त उच्छ्वासानुच्छ्वासप्रमितकालविशेषा व्याख्याताः, एकस्मिन् मुहूर्ते कियंत उच्छ्वासा भवंति, उच्छ्वासशब्देना त्रोपलक्षणत्वा दुच्छ्वासनिश्वासाः समुदिता गृह्यंते । अत्रोत्तरं । असंख्ये

॥ मूल ॥

प्पिणि कालेणं भंते! कतिविहे पन्नत्ते? गो०! छविहे पन्नत्ते?तंजहा दुस्समदुस्समाकाले १ जाव सुसमसुसमा कालेऽएगमेगस्सणं भंते! मुहुत्तस्स केवइया उस्सासद्धा बिआहिआ, गोयमा! असंखिज्जाणं समयाणं समुदय समिइसमागमेणं सा एगा आवलिआ ति वुच्चइ संखिज्जाउ आवलिआउ ऊसासो संखिज्जाउ आवलिआउ

॥ अनु० ॥

तद्यथा- दुःषम दुषमा कालः यावत् सुषम सुषमा कालः । एकैकस्य भदन्त ! मुहूर्त्तस्य कियन्तः उच्छ्वासा व्याख्याताः गौतम ! असंख्यातानां समयानां समुदयसमितिसमागमेन [यत्कालमानं भवतीति] सैषका आवलिकेत्युच्यते (जिनैरिति शेषः) संख्येया आवलिका उच्छ्वासः, सं

॥ भाषा ॥

दुःखम दुःखम नामे काल छठोआरो अत्यंत दुःखपणामाटें ६ उत्सर्पिणी काल अथसो काल हे भगवन्! केतलइं हे गौतम ! छ भेद कह्योछइं तेंकेहा दुःखमदुःखमानामे काल पहिलो आरो १ इमपूर्वलीपरइं अनुक्रमे यावत् सुखमसुखमा नामे काल छठोआरो ६ छवें कालनो प्रमाणकहेंछें मूहूर्त्तना एकेका हे भगवन्! केतला सासोस्वास कह्या? हे गौतम ! असंख्याता समयानां वृन्दसमुदाय तेहनो समिति मेलबां ते समागम एकठामिलइं तिवारइ

दत्यंतसुषमा एकांतसुखस्वरूपोऽस्या एव प्रथमारकेइत्यर्थः„ साचासौकालश्चेति द्वितीयः सुषमाकालः„ तृतीयः सुषमदुःषमा दुष्टाः समा अस्यामिति दुः यानां समयप्रसिद्धपटशाटिकापाटनदृष्टांतप्रज्ञापनीयस्वरूपाणां परमनिकृष्टकालविशेषाणां समयानां समुदया वृन्दानि तेषां याः समितयो मीलनानि तासां समागमः संयोग एकीभवनं तेन यत्कालमानं भवतीति गम्यते„ सा एका जघन्ययुक्ता संख्यातकसमयप्रमाणा आवलिका इति संज्ञया प्रोच्य- ते जिनैरिति शेषः । यद्य प्यसांव्यवहारिकत्वेन समयावलिके उपेक्ष्य प्रश्नसूत्रे मुहूर्त्तोच्छ्वासादिपृष्ठा„ तथापि केवलिप्रज्ञायाः यावदवधिपर्यंतं धावना दुच्छ्वासादीनां तन्निरूपणाधाननिरूपणात्वा च्चार्यस्य तयो र्निरूपणं युक्तिमदिति ॥ नन्वेतदुत्प्लवमानमंजूकै र्गोकलिंजभरणं । यतः पूर्वसमयसद्भावे उत्तरसमयस्यानुत्पन्नत्वेनो त्तरसमयसद्भावेपूर्वसमयस्य विनष्टत्वेन किमिह समुदयसमिति समागमः संगच्छते„ येना ऽसंख्याततत्पिंडात्मकता आवलिका दीनां प्रोच्यते„ अयंहि समुदयादिधर्मो विमात्रस्निग्धरूक्षपुद्गलादीनां कालस्येति, सत्यं यंयं कालविशेषं प्ररूपयितुकामेन प्रज्ञापकपुरुषविशेषेण यावं- तो यावंतः समया एवज्ञानविषयीकृता स्तावन्त स्ते समुदयसमितिसमागता उपचर्यंते„ अतएवा यमौपाधिकः कालोन वास्तवइति नकाचिदनुपप- त्तिः„ संख्येया आवलिका उच्छ्वासोऽतर्मुखः पवनः, संख्येया आवलिका निःश्वासो बहिर्मुखः पवनः, संख्येयत्वोपपत्तिश्चैवं„ षट् पंचाशदधिकशतद्वये ना वलिकाना मेकं क्षुल्लकभवग्रहणं भवति तानिच सप्तदशसातिरेकाणि उच्छ्वासनिःश्वासकाल इति । अथ यादृशै रुच्छ्वासै र्मुहूर्त्तमानं स्या त्तथाह ।

नीसासो॥ हट्ठस्स अणवगल्लस्साणरुवकिट्ठस्स जंतुणो एगे ऊसासनीसासे एसपाणुत्तिवुच्चई १ सत्तपाणूइ सेथो वे सत्तथोवाइं से लवे। लवाणंसत्तहत्तरीए सेमुऊत्ते. विच्चाहिए २ तिन्नि सहस्सासत्तय सयाइं तेवत्तरिंचऊसा

ख्येया आवलिका निश्वासः॥ हृष्टस्य अनवकल्पस्य निरूपक्लिष्टस्य जंतो रेक उच्छ्वास निश्वासो एषः प्राणइत्युच्यते सप्तप्राणाःसस्तोकः सप्तस्तोकाः

ते एक आवलिका एहवे नामे कही संख्याता आवलीए सातत्रीसमे अने त्रिहुत्तरि ३७७३ आवली एक उत्स्वास ऊंचो श्वासलेवराइं संख्याती ३७७३ आवलीए एक निस्वासथाइं नीचोस्वासमुकवो ते निस्वासकहीए हृदपुष्टबलवंत रोगजरादिकइं रहित व्याधिंपराभव्योनथी एहवो जंतु मनुष्य

॥ टीका॥

हृष्टस्य पुष्टधातोरुनवकल्पस्य जरसाऽनभिभूतस्य निरुपक्लिष्टस्य व्याधिना प्राक्सांप्रतंवा ऽनभिभूतस्य मनुष्यादे रेकः उच्छ्वासेन युक्तो निःश्वास उच्छ्वासनिः श्वासोय इति गम्यते एष प्राण इत्युच्यते, धातुहानिजरादिभि रस्वस्थस्य जंतो रुच्छ्वासनिः श्वासस्त्वरितादिस्वरूपतया नस्वभावस्थो भवत्यतो हृष्टादिविशेषणग्रहणं, सप्त प्राणाः सूत्रेच नपुंसकत्वं स्त्रीत्वंच प्राकृतत्वात्, उच्छ्वासनिः श्वासाये इतिगम्यते सस्तोक इत्युच्यते, एवं सप्तस्तोकाये स लवः, लवानां सप्त सप्तत्या एषो ऽधिकृतो यज्जिज्ञासया तव मांप्रति प्रश्नावतार इत्यर्थः, मुहूर्त्त इत्याख्यातः । अथ सप्तसप्ततिलवमानतया सामान्येन निरूपितं मुहूर्त्त मेवो च्छ्वाससंख्यया विशेषतो निरूपयितुमाह ॥ तिन्निइत्यादि ॥ अस्याभार्थोयं सप्तभि रुच्छ्वासैः स्तोकः, तेच लवे सप्त ततो लवः, स-

॥ मूल ॥

सा ॥ एस मुहुत्तो त्तिणि सहस्सेहिं सत्तयंतनाणीहिं ३ एएणं मुहुत्तप्पमाणेणं तीसं मुहुत्ता अहोरत्तो पन्नरस अहोरत्ता पक्खो, दोपक्खा मासो, दोमासाऊऊ तिन्नि ऊऊअयणे, दोअयणा संवच्छरे, पंचसंवच्छरिए जुगे, वीसंजुगाइं वाससए, दसवाससयाइं वाससहस्से, सयं वाससहस्साणं वाससयसहस्से चउरासीइं वाससयसहस्सेचउ

॥ अनु० ॥

स लवः लवानां सप्त सप्तत्या एषमुहूर्तोव्याख्यातः ॥ २ ॥ त्रीणिच सहस्राणि सप्तचशतानि त्रिसप्ततिश्च उच्छ्वासा एष मुहूर्तो भणितो सर्वैरनन्तज्ञानिभिः ३ एतेन मुहूर्त्त प्रमाणेन त्रिंशन् मुहूर्ता अहोरात्रः पञ्चदश अहोरात्राः पक्षः द्वौपक्षौ मासः, द्वौमासौ ऋतु, स्त्रयोऋतवो ऽयनम् द्वे अयने संव-

॥ भाषा ॥

तेहनो एगसा सास्वास तेहनुं प्राणूं एहवनुनामकहीयें १ सातप्राणूंमिले तिवारें एकस्तोकनामे कालथाय सात ७ स्तोकमिलइं तिवारें १ एकलवथाइं लव ७७ सत्तोतरिमिलइं तिवारें ते एक मुहूर्त्त कह्यो २ त्रिणिहजार सातसें त्रिहोत्तरि ३७७३ एतलासास्वासइं यह एक मुहूर्त कह्यो बे घडीनो मुहूर्त्त सर्वसघलें अनंतज्ञानीतीर्थंकरइं ३ ए मुहूर्तनइं प्रमाणेकरी त्रीस ३० मुहूर्त अहोरात्रिथाइं पनर १५ अहोरात्रें १ एक पक्षथाइं बे पक्षे १ एकमासथाइ बे मासें १ एक ऋतु थाइं त्रिणि रितुए १ एक अयनथाइं बे अयने १ सवत्सरथाइं पांच संवत्सरें १ एक युगथाइ बीस युगें सौ १०० बरसथाइ दस सोए

प्रज्ञि गुणिता जाता एकोनपंचाशत् मुहूर्ते च सप्तसप्तति लेवा इति सा एकोनपंचाशद्गुणितेति जातं मुहूर्ते उच्छ्वासानांमानं,, अत्रा प्युपलक्षणत्वा दु च्छ्वासनिःश्वासानां समुदितानां मानंज्ञेयं,, सर्वै रनंतज्ञानिभि रित्यनेन सर्वेषां जिनाना मेकवाक्यताज्ञापनेन सदृशज्ञा नत्वं सूचितं । ननु सामत्यदर्शनं कृतं तस्या विश्वासमूलकत्वेन नश्रद्धालुं प्रत्यसंभाव्यमानत्वात् । अथ यदर्थं मुहूर्त्तादिप्रश्न स्तान् मानविशेषान् प्रज्ञापयन् द्विविधकालपरिमाणज्ञापनायो पक्रमते ॥ एएणं मुहुर्त्त इत्यादि ॥ एतेना नंतरोदितेन मुहूर्त्तप्रमाणेन त्रिंशन्मुहूर्त्ता अहोरात्रः, पंचदशाहोरात्राः पक्षः,, द्वौपक्षौमासः, द्वौमासौ ऋतुः,, त्रय ऋतवो ऽयनं,, द्वे अयने संवत्सरः,, पंचसंवत्सरिकं युगं,विंशतियुगानि वर्षशतं, विंशतेः पंचगुणि तायाः शतत्वात् दशवर्षशतानि वर्षाणां सहस्रं, शतं

रासीइं वाससयसहस्साइं, से एगे पुव्वंगे, चउरासीइं पुव्वंगसयसहस्साइं सेएगे पुव्वे, एवं विगुणं विगुणं णेअव्वं, तुडिए २ अडडे २ अववे २ हूहूए २ उप्पले २ पउमे २ णलिणे २ अत्थिणिपुरे २ अउए २ नउए २ पउए २

त्सरः, पञ्च संवत्सराःयुगम् विंशतियुगानि वर्षशतम् दशवर्षशतानि वर्षसहस्रम् शतंवर्षसहस्राणाम् वर्षशतसहस्रम् चतुरशिति वर्षशतसहस्राणि चतुरशिति वर्षशतसहस्राणि तद्एकं पूर्वाङ्गञ्चतुरशिति पूर्वाङ्गशतसहस्राणि तद्एकं पूर्वम् एवं (पूर्वाङ्गन्यायेन) द्विगुणं द्विगुणं ज्ञातव्यं ,, त्रुटितम् २ अडडं २ अववं २ हुहुकम् २ उत्पलम् २ पद्मम् २ नलिनं २ अर्थनिपुरम् २ अयुतम् २ नयुतम् २ प्रयुतम् २ चूलिकम् २ यावत् चतु

बरसें १ हजार थाइ १००० सोहजारे बरसे १ एक शतसहस्र १ लाख वरसथाइं चउरासी ८४ लाख बरसें १ एक पूर्वांगथाइं १ चउरासीलाख ८४ पूर्वांगे १ एक पूर्वथाइं २।७० सत्तरिलाखकोडि छप्पनहजार कोडिं ७०५६०००००००० एतलें बरसें पूरव हुमएकेकानांमनां बेंबें नाम जांणवा जिमपूर्वांग ऽने पूर्वतिम चौरासीलाख पूर्वे तुडितांग ३ त्रुटित ४ अडडांग ५ अडड ६ अववांग ७ अवव ८ हुहुकांग ९ हुहुक १० उत्पलांग ११ उत्पल १२ पद्मांग १३ पद्म १४ नलिनांग १५ नलिन १६ अर्थनिपुरांगं १७ अर्थनिपुरं १८ अयुतांग १९ अयुत २० नयुतांग २१ नयुत २२ प्रयुतांग २३ प्रयुत २४ चूलिकांग २५ चूलिक २६

वर्षसहस्राणां वर्षशतसहस्रं लक्षमित्यर्थः, चतुरशीतिवर्षशतसहस्राणि यानीति गम्यते तदेकं पूर्वांगं, अतः परं लक्षाणां चतुरशीत्या गुणकारसंख्यास्थानानां सप्तविंशतिसंख्यानां । तथाहि चतुरशीतिः पूर्वांगशतसहस्राणि यानीति गम्यते, तदेकं पूर्वं पूर्वांगं लक्षाणां चतुरशीत्यागुणितं पूर्वभवतीतिभावः तद्वर्षमानं चैतत् ॥ पुव्वस्सउ परिमाणं सपरिं खलु हुंति कोडिलरकाउ । छप्पन्नंच सहस्सा बोधव्वा वासकोडीणं ? स्थापना ७०५६०००००००००० ॥ एवमिति ॥ पूर्वांगपूर्वन्यायेन संख्यास्थानमुत्तरोत्तरं त्रुटितांगं त्रुटित मित्यादि तदंगतल्लक्षणभेदाभ्यां द्विगुणं २ द्विसंख्याकं २ ज्ञातव्यं । अयमाशयः । सूत्रे एकत्वेन निर्दिश्यमानानि १३ संख्यास्थानानि लाघवप्रधानसूत्रेणेत्थमाह । नचेदं सूत्रं एषां द्विगुणकारक्रमज्ञापकं ज्ञात्वं, चतुरशीतिगुणकारस्यानंतरमेवोक्तत्वात्, अथैषां शब्दसंस्कारमात्रं त्रुटितांगं १ त्रुटितं २ अडडांगं १ अडडं २ अववांगं १ अववं २ हुहुकांगं १ हुहुकं २ उत्पलांगं १ उत्पलं २ पद्मांगं १ पद्मं २ नलिनांगं १ नलिनं २ अर्थनिपूरांगं १ अर्थनिपूरं २ अयुतांगं १ अयुतं २ नयुतांगं १ नयुतं २ प्रयुतांगं १ प्रयुतं २ चूलिकांगं १ चूलिकं २ शीर्षप्रहेलिकांगं १ याव चतुरशीतिशीर्षप्रहेलिकांगशतसहस्राणि यानि सा एकाशीर्षप्रहेलिका २ अस्याः स्थापना यथा, ७५८२६३२५३० १०२४ ११५७९७३५६९९७५६९६४०६२१८९६ ६७४८०८०१८३२९६ इति चतुः पंचाशदंकाः । अग्रे च चत्वारिंशं शून्यशतं सदेवं शीर्षप्रहेलिकायां सर्वाग्रसंख्यामूनि चतुर्नवत्यधिकशतसंख्या न्यंकस्थानानि भवंति । इदंच मापुरवाचनानुगतानुयोगद्वारादिसंवादिसंख्यास्थानं प्रतिपादनं ज्योतिष्करंडप्रकीर्णकेनसहविसंवदति, परं न विचिकित्सितव्यं, बालभ्यवाचनानुगतत्वात्तस्य भवति हिवाचनाभेदे सूत्रपाठभेद इति । तत्संवादिशीर्षप्रहेलिकांकस्थापना स्वेयंरूपाज्ञेया यथा १८ ७५५२१७५५०११२५५४१९००९६९८१३४३०७७०९७४६५४९४२६१९७७४७६५७२५३३४५७१८६८१६ इति सप्तति रंका अग्रे चाशीत्य धिकं शून्यशतं, सदेवं ज्योतिष्क

चूलिए २ सिसपहेलिए २ जाव चत्तुरासीइंसीसपहेलिअंगे सयसहस्साइं सा एगासीसपहेलिया एत्तावताव

रशीतिः शीर्षप्रहेलिकाङ्क शतसहस्राणि साएका शीर्षप्रहेलिका ॥ एतावत् तावद् गणितम् एतावान् गणितस्य विषयः । ततः परं औपमिकम्

शीर्षप्रहलीकांग २७ यावत् इमचउरासीलाखेंगुणतांयका चउरांसीलाख शीर्षप्रहेलीकांगें एक शीर्ष पहेलीकायाइं २८ एतलीगणीतनीसंख्या (शीर्ष प्र

रंध्रोक्तशीर्षप्रहेलिकायां पंचाशदधिकशतद्वयसंख्यान्यंकस्थानानि भवंति,, अत्र तत्त्वं केवलिनो विदंतीति, अनेन चैतावता कालमानेन केषांचि द्भवनप्रत्य नारकाणां भवनपतिव्यंतराणां सुषमदुःषमारकसंभविनां नरतिरश्चांच यथासंभवमायूंषि मीयंते, एतस्माच्च परतोपि सर्षपचतुःपल्यप्ररूपणागम्यः संख्येयः कालोस्ति किंत्वनतिशायिना मसंव्यवहार्यत्वा न्नेहोक्तः । एतदेवाह । एतावदियन्मात्रं तावदिति प्रक्रमार्थे कालगणितं समयतः प्रभृति शीर्षप्रहेलिकापर्यंतं संख्यास्थान मित्यर्थः,, एतावान् शीर्षप्रहेलिका प्रमेयराशिपरिमाणो गणितस्य विषयो गणितगोचर आयुः स्थित्यादिकालः, कुत इत्याह । ततः परं शीर्षप्रहेलिकातः परं उपमया निर्वृत्तं औपमिकं नुपम्य मंतरेण यत्कालप्रमाण मनतिशायिना ग्रहीतुं नशक्यते तदौपमिकमितिभावः । सूत्रेच तृतीया पंचम्यर्थे प्राकृतत्वात्,, तदेव प्रष्टुमाह ॥ सेकिं तंनुवमिए इत्यादि ॥ अथ किंतदौपमिकं,, अत्रोत्तरं,, औपमिकं द्विविधं प्रज्ञप्तं ? अनेन विधेयनिर्देश स्तेनन पौनरुक्त्याशंका । पल्येनवक्ष्यमाण स्वरूपेणो पमायस्य तत्तथा,, दुर्लभपारत्वात् । सागरेण समुद्रेणो पमायस्य तत्तथा,, उभयत्र चकारद्व

गणिए एत्तावता गणिअस्स विसए तेणपरं उवमिए सेकिंतं नुवमिए उवमिए दुविहे पन्नत्ते ? तंजहा— पलिनुवमे अ १ सागरोवमे अ २ सेकिं तंपलिनुवमे पलिनुवमस्स परूवणं करीस्सामि ॥ परमाणूं दुविहे प

इदं किं तद् औपमिकम् औपमिकं द्विविधं प्रज्ञप्तं ? तद्यथा- पल्योपमंच सागरोपमंच इदं किंतत्, पल्योपमं पल्योपमस्य प्ररूपणांकरिष्यामि-

हेलीकी स्थापना ७५८२६३२५३३०७३०१०२४११५८७८७३५६८८७५६९६४०६२१८८६६८०८०१८३२८६००००००

यं तुल्यकक्षताद्योतनार्थं तुल्यकक्षता चोभयो रप्यसंख्येयकालत्वसूचनार्थं । अथ किंतत्पल्योपमं, आचार्यस्तु पल्योपमप्ररूपणां करिष्यामीति, अनेनच क्रियारंभसूचकवचनेन शिष्यस्यमनः प्रमतिः कृता भवति,, अन्यथा परमाणूद्विहेइत्यादि प्रक्रियाक्रमेण दूरसाध्यां पल्योपमप्ररूपणां प्रति संदिहानः शिष्यो ऽनादृतो भवेदिति गुरोः शिष्यंप्रति वाचनादाने ऽयमेव हि विधिः । यतः । धम्ममइएहिं सुंदरेहिं कारणगुणोवणीएहिं । पल्लायंतो अमयं सीसं चोएइ आयरिउत्ति १ परमाणु र्द्विविधः प्रज्ञप्त ? स्तद्यथा सूक्ष्मश्च व्यावहारिकश्च शस्त्राद्यविषयत्वादिको धर्म उभयोरपीति समानकक्षताद्योतनार्थं प्रत्येकं चत्वारः,, तत्र सूक्ष्मस्य कारणमेव तदंत्यं सूक्ष्मोनित्यश्च भवति परमाणुः एकरसवर्णगंधो द्विस्पर्शः कार्यलिंगश्चेत्यादि लक्षणलक्षितस्या त्यंतपरमनिकृष्टतालक्षणं स्वरूप मतिभिक्षापरवैशेषिकं रूपं न प्रतिपादनीय मस्तीति तं संस्थाप्यापरं स्वरूपतो निरूपयति । अनंतानां सूक्ष्मपरमाणुरूपपुद्गलानां संबंधिनो ये समुदया स्त्रिचतुरादिमेलका स्तेषांयाः समितयो बहूनि मीलनानि तासां समागमेन संयोगे नैकीभावेनेति यावत्,, व्यावहारिकः परमाणु रेको निष्पद्यते । इदमुक्तं भवति निश्चयेनयोहि निर्विभागं सूक्ष्मं पुद्गलं परमाणु मिच्छति,, यस्त्वेतै रनेकै र्जायते तं सांशत्वात् स्कंधमेव व्यपदिशंति, व्यवहारनयस्तु तदनेकसंघातनिष्पन्नोपि यः शस्त्रच्छेद्दाग्निदाह्यादिविषयो नभवति,, तमद्यापि तथाविधस्थूलभावाप्रतिपत्तेः परमाणुत्वेन व्यवहरति,, ततोसौ निश्चयतः स्कं

॥ टीका ॥

सत्ते ? तंजहा—सुक्ष्मेश्च ववेहारिएश्च अणंताणं सुक्ष्मपरमाणु पुग्गलाणं समुदयसमिइसमागमेणं ववहारिए परमाणू णिप्पज्जइ, तत्थणो सत्थंकमइ सत्थेण सु तिक्खेणवि छित्तुं भित्तुंच जं किर णसक्का तं

॥ मूल ॥

परमाणु र्द्विविधः प्रज्ञप्तः? तद्यथा - सूक्ष्मश्च व्यावहारिकश्च अनन्तानाम् सूक्ष्मपरमाणुपुद्गलानाम् समुदयसमितिसमागमेन व्यावहारिकः परमाणु र्निष्पद्यते तत्रनशस्त्रंक्रामति शस्त्रेण सुतिक्ष्णेनापिच्छेत्तुं भेत्तुंच यम् किल नशक्ताः तं परमाणुसिद्धा वदन्ति आदिं प्रमाणानां अनन्तानाम् व्यावहारिकपरमाणूना

॥ अनु० ॥

परमाणू २ अनंता सूक्ष्म परमाणू पुद्गलनो समुदाय एकठोमिलवो तेहनें समागमेकरीनें व्यवहारीक परमाणू पुद्गल नीपजें ते व्यवहारीक पुद्गलनुं लक्षणकहछइ हथियार छेदेनही शस्त्रकरी अत्यंत तिक्षणहुइं तेणेकरीपिणं छेदवा अथवा भेदवानेकाज जेपरमाणू एहवूंनाम तेप्रतें निश्चेसमर्थनथाइ

॥ भाषा ॥

॥ टीका ॥

धोपि व्यवहारनयमतेन व्यावहारिकः परमाणुरुक्तः अयंच स्कंधत्वात् काष्ठवत् छेदादिविषयो भवतीति वादिनं प्रत्याह। तत्र शस्त्रं नक्रामति नसंचरति असिक्षुरादि धारामात्रोपि सन छिद्येत नच भिद्येते त्यर्थः। यद्यनंतैः परमाणुभि र्निष्पन्नाः काष्ठादयः शस्त्रछेदादिविषया दृष्टा स्तथा व्यंतकस्यानंतज्ञेदत्वा त्तावत्प्रमाणेनैव परमाणूनामनंतकेन निष्पन्नो ऽसौ व्यावहारिकः परमाणुर्यावान् प्रमाणेननिष्पन्नो ऽद्यापि सूक्ष्मत्वा न्नशस्त्रछेदादिविषयता मासादयतीतिभावः। एते नाग्निदाह्यताजलार्द्रतामंगाप्रतिश्रोतोविहन्यमानताजलकोष्ठादिकं सर्वमपि निरस्तं मंतव्यं सर्वेषामपि तेषां शस्त्रत्वाविशेषात्। अत्रार्थे प्रमाणमाह॥ शस्त्रेण सुतीक्ष्णेनापि छेत्तुं खड्गादिना द्विधाकर्तुं भेत्तुं अनेकधाविदारयितुं सूच्यादिना वस्त्रादिवद्वा सच्छिद्रं कर्तुंवा विकल्पे यंपुद्गलादिविशेषं किलेतिनिश्चये न शक्ताः केपि पुरुषा इति शेषः„ तं व्यावहरिकपरमाणुं सिद्धाइव सिद्धा भगवंतो ऽर्हंत उत्पन्नकेवलज्ञाना नतु सिद्धाः सिद्धिं गता स्तेषां वचनयोगासंभवादिति„ आदिं प्रथमं प्रमाणानां वक्ष्यमाणश्लक्ष्णश्लक्ष्णिकादीना मिति„ एतेन अद्धालून्प्रति आगमप्रमाणमभिहितं„ तर्कानुसारिणः प्रतियोगः अणुपरिमाणं क्वचि द्विश्रांतं तरतमशब्दवाच्यत्वात् महत्परिमाणवत् यत्रच विश्रान्तं सपरमाणुः विपक्षे वस्तुतः स्थूलतापि नोपपद्यते नच द्व्याणुकादिना ऽर्थांतरमिति वाच्यं„ सच सिद्धान् परमनिकृष्टो निरंशएव सिद्धेत् अन्यथा ऽनवस्था सर्वपशुमेर्वोस्तुल्यपरिमाणापत्तिश्च ततः सिद्धः परमाणुः। ननु सिद्धतु सः सूक्ष्मत्वाच्च न चक्षुरादिगम्यः परं यदनंतैः सूक्ष्मैः परमाणुभि रेको व्यावहारिकः परमाणु रारभ्यते स चक्षुराद्यगोचरः

॥ मूल ॥

परमाणुसिद्धा वयंति अट्ठंपमाणेणं अणंताणं ववहारिअपरमाणूणं समुदयसमिइसमागमेणं सा एगा उस्सण्हसण्हिया इवा , सण्हिसण्हिया इवा , उड्ढरेणू इवा , तसरेणू इवा , रहरेणू इवा , वालग्गे इवा

॥ अनु० ॥

म् समुदयसमितिसमागमेन साएका उच्छ्लक्ष्णश्लक्ष्णिका इतिवा श्लक्ष्णश्लक्ष्णिका इतिवा ऊर्द्धरेणुरितिवा त्रसरेणुरितिवा रथरेणुरितिवा वालाग्रमितिवा

॥ भाषा ॥

ते परमाणूं एहवे नाम तेप्रतें सिद्धतीर्थंकर कहतइं आदिप्रमाणेकरी १ प्रमाणांगुलीआदिमाटें अणंताव्यवहारीक परमाणूनों संयोग एकठोमिलवो तेहनें एकठेमिलवेइं करीने ते एक उस्सण्हसण्हिया एहवोनांमथाइं। ते ८ आठ उस्सण्हसण्हिय ए एक १ सण्हसण्हिआथाइ। ते ८ आठें १ ऊर्धरेणूंथाइ। ते ८

शस्त्रच्छेद्याद्यगोचरेति तत्त्वं, उच्यते द्विविधोहि पुद्गलपरिणामः सूक्ष्मोबादरश्च तत्र सूक्ष्मपरिणतानां पुद्गलानां मनोंद्रियकत्वमगुरुलघुपर्यायवत्वं शस्त्रच्छेद्याद्यविषयत्वमित्यादयो धर्माभवंति, तेन नका व्यनुपपत्तिः, श्रूयते चागमे पुद्गलामा मेवं सूक्ष्मत्वासूक्ष्मत्वपरिणामो यथा द्विप्रदेशिकः स्कंधः एकस्मि न्नभः प्रदेशे माति सप्तस्व द्वयोरपि मातीति संकोचविकोचकृतो भेदः दृश्यते लोकेपिसिंजितरुतपुंजलोहपिंडयोः परिमाणभेद इत्यलंविस्तरेणेति। अथ प्रमाणांतरलक्षणार्थमाह । अनंतानां व्यावहारिकपरमाणूनां समुदयसमितिसमागमेन या परिमाणमात्रेति गम्यते, सैका अतिशयेन श्लक्ष्णा श्लक्ष्णश्लक्ष्णा सैवश्लक्ष्णश्लक्ष्णिका उत्तरप्रमाणापेक्षया उत्प्रावल्येन श्लक्ष्णश्लक्ष्णिका उच्छ्लक्ष्ण श्लक्ष्णिकाइति रूपदर्शनेवा उत्तरापेक्षया समुच्चये एवं श्लक्ष्णश्लक्ष्णिकेतिवा इत्यादिष्वपि वाच्यं । एतेच श्लक्ष्णश्लक्ष्णिकादयो ऽगुलांताः प्रमाणभेदा यथोत्तर मष्टगुणाः संतोपि प्रत्येक मनंतपरमाणुकत्वं नव्यभिचर त्यतः परं निर्विशेषित मप्युक्तं सल्लक्षणाक्रांतेत्यादि ॥ प्राक्तनप्रमाणापेक्षया ऽष्टगुणत्वेन स्थौल्या दूर्द्ध्वरेणवपेक्षया त्वष्टभागप्रमाणत्वात् श्लक्ष्णश्लक्ष्णिके त्युच्यते स्वतः परतोवा ऊर्द्ध्वाधस्तिर्यक्चलनधर्मा जालप्रविष्टसूर्यप्रभाभि र्व्यक्तग्यो रेणु रूर्द्ध्वरेणुः, त्रस्यति पौरस्त्यादिवायुप्रेरितो गच्छति यो रेणुः स त्रसरेणुः रथ

॥ मूल ॥

लिक्खा इ वा , जूया इ वा , जवमज्झे इ वा, अस्सेहंगुले इ वा , अट्ठउसण्हसण्हिआओ, सा एगा सण्हसण्हिया । अट्ठ सण्हसण्हिआओ सा एगा उड्ढरेणू । अट्ठ उड्ढरेणूओ सा एगा तसरेणू । अट्ठ तसरेणूओ सा एगा रहरेणू । अट्ठ रहरेणूओ सेएगे देवकुरुउत्तरकुराणं मणुस्साणं वालग्गे । अट्ठ देवकुरूत्तरकुरु मणुस्साणं

॥ अनु० ॥

लिक्षेतिवा यूकेतिवा यवमध्यमितिवा उत्सेधांगुल मितिवा अष्टौ उत्श्लक्ष्णश्लक्ष्णिकाः सैका श्लक्ष्णश्लक्ष्णिका अष्टौ श्लक्ष्णश्लक्ष्णिकाः सैकः ऊर्द्ध्वरेणुः अष्टौ ऊर्द्ध्वरेणवः स एकस्त्रसरेणुः अष्टौ त्रसरेणवः सैको रथरेणुः अष्टौ रथरेणवः तदेकं देवकुरूत्तरकुरूणाम् मनुष्याणाम् बालाग्रम् अष्टौ देव

॥ भाषा ॥

आठहं १ एक त्रसरेणू जलांतरदिसें। ते ८ त्रसरेणू १ रथरेणूआइ । ते ८ रथरेणू १ एक बालनोअणीआइ । ८ बालअणीनीं १ लीक्षाआइं । ८ लीक्षाइं १

॥ टीका॥

गमनोत्वातो रेणुः, रथरेणुः वालाग्रलिक्षादयः प्रतीताः देवकुरूत्तरकुरुहरिवर्षरम्यकादिनिवासिमानवानां केशस्थूलताक्रमेण क्षेत्रशुभानुभावा स्तै र्भाव्य-
नीयाः, याव त्पूर्वविदेहापरविदेहाश्रयमनुष्याणा मष्टौ वालाग्राणि एका लिक्षा, ता अष्ट यूकाः, अष्टौ यूका एकंयवमध्यं अष्टौ यवमध्यानि एकमंगुलं।

॥ मूल ॥

वालग्गे से एगे हरिवास रम्मयवासाणं मणुस्साणं वालग्ग । एवं हेमवय हेरण्णवयाण मणुस्साण पुव्वविदे
हे अवरविदेहाणं मणुस्साणं वालग्गा साएगा लिक्खा । अठ लिक्खाउ साएगा जूआ अठ जूआउ सेएगे
जवमज्झे । अठ जवमज्झा सेएगे अंगुले । एएणं अंगुलप्पमाणेणं छअंगुलाइंपाउ बारस अंगुलाइं विहत्थी

॥ अनु० ॥

कुरुत्तर कुरुबालाग्राणि तदेकं हरिवर्षरम्यकवर्षमनुष्याणाम् बालाग्रम् एवं हैमवतहैरण्यवतमनुष्याणाम् पूर्वविदेहापरविदेहमनुष्याणाम् बा
लाग्राणि साएकालिक्षा अष्टौ लिक्षाः साएका यूका अष्टौ यूकाः तदेकं यवमध्यम् अष्टौ यवमध्यानि तत्एकं अंगुलम् एतेन अंगुलप्रमाणेन

॥ भाषा॥

जूकाथाइं। ८ यूका १ जव मध्ययाइ।८ जवमध्यें १ उत्सेधांगुलथाइ। आठ उससससखियामिलें तिवारें एक ससतखियाथाइ। ८ ससतखियामिलें तिवारें
१ उर्धरेणूं थाइं। आठ उर्धरेणूंमिलें तिवारें १ त्रसरेणूंथाइं। घरनेजालीइं तडकदीसें ते त्रसरेणूं आठ त्रसरेणूंए एक रथरेणूंथाइं। रथचालतारजउडें तें
रथरेणूं आठ ८ रथरेणूंमिलें तिवारें एक देवकुरूं उत्तरकुरूनांयुगलीयानोवाले तेहनी अणी ते बालाग्रथाइ। आठ ८ देवकुरू उत्तरकुरुना मनुष्यन
बालाग्र एकठाथाइ तिवारें एकहरीवास रमकवासना युगलियानो बाल तेहनी अणी तेवालाग्रथाइं। आठ ८ हरिवासरमकवासक्षेत्रना मनुष्यनाबाला
ग्रमिलें तिवारइं ते एक हेमवय हिरण्यवंतक्षेत्रना मनुष्यना बालाग्रथाइ। आठ ८ हेमवंतहिरण्यवंतना मनुष्यना बालाग्रमिलइं तिवारें एक पूर्व महाविं
देह पश्चिम महाविदेहनां मनुष्यनो बालाग्रथाइ। आठ ८ पूर्व महाविदेह पश्चिम महाविदेहना मनुष्यना बालाग्रमिलें तिवारइ ते १ एक लीखथाइ
आठ ८ लीखमिलें तिवारइं ते १ एक यूकाथाइ। आठ युकामिलें तिवारें तें एक यवमध्यथाइं। आठ ८ जवमध्यमिलें तिवारें एक १ उत्सेधाअंगुलथाइं

एतेनांगुलप्रमाणेनेति । मनुष्यूनाधिकतया षडंगुलानि पादः पादस्य सम्यतलप्रदेशः पादैकदेशत्वात् त्यादः, अथवा पादो हस्तचतुर्थांशः, द्वादशांगुलानि वितस्तिः सुखावबोधार्थं मेव मुपन्यासः, लाघवार्थंतुद्वौपादौ वितस्तिरिति पर्यवसितोर्थः, अन्यथा पादसंज्ञाया नैरर्थक्यापत्तेः, एवमग्रेपि चतुर्विंशतिरंगुलानि रत्निरिति सामयिकी परिभाषा, नामकोशादौतु बद्धमुष्टि र्हस्तो रत्निरिति, अष्टचत्वारिंशदंगुलानि कुक्षिः, षण्णवतिरंगुलानि एकोत्र इतिवा शकटावयवविशेषः, दंडइतिवा धनुरितिवा युगमितिवा वोढुःस्कन्धकाष्ठं मुसलमिति वा, नालिकाइतिवा यष्टिविशेषः अत्रच धनुषोपयोगः संज्ञांतरार्थितु प्रसंगतो ऽत्र लिखितानि अन्यत्रोपयोगीनीति, एतेन धनुःप्रमाणेन द्वेधनुःसहस्रे गव्यूतं, चत्वारि गव्यूतानि योजनं, एतेन योजनप्रमाणेन यः पल्यो धान्याश्रयविशेषः सहस्र सर्वत्र समत्वात्, लुप्तोपमाकः शब्द इति, योजन मायाम विष्कम्भाभ्यां समवृत्तत्वात्, प्रत्येक मुत्से-

॥ टीका ॥

चउवीसं अंगुलाइं रयणी अहयालीसं अंगुलाइं कुच्छी छण्हनउइं अंगुलाइं सेएगे अक्केइवा दंडेइवा धणूइवा जुग्गेइवा मुसलेइवा णालिआइवा एएणं धणुप्पमाणेणं दोधणुसहस्साइं गाउअं चत्तारिगाउआइं जोअणं एएणं जोअणप्पमाणेणं जेपल्ले जोअणं आयामविक्कंभेणं जोअणं उद्धं उच्चत्तेणं तं तिगुणं सविसेसं

॥ मूल ॥

षडंगुलानि पादो द्वादशांगुलानि वितस्तिः चतुर्विंशतिरंगुलानि रत्निः अष्टचत्वारिंशदंगुलानि कुक्षिः षण्णवतिरंगुलाम्येकोऽक्षः अक्षइतिवा दंडइतिवा धनुरितिवा युगमितिवा मुसलमितिवा नालिकाइतिवा एतेन धनुःप्रमाणेन द्वे धनुःसहस्रे गव्यूतम् चत्वारि गव्यूतानि योजनम् एतेन योजन प्रमाणेन यः पल्यः (स) योजनम् आयामविष्कम्भाभ्याम् योजनम् ऊर्द्धमुच्चत्वेन तत् त्रिगुणं स विशेषं परिक्षेपेण सपल्यःएकाहिक द्याहिक

॥ अनु० ॥

एउत्सेधांगुलप्रमाण करीने छ आंगुल पगथाइं। बारे आंगुले विहथि थाइं चउवीस २४ अंगुल हाथथाइं। भीडीमूठंइहाथ तेरत्तीकहीय। अठतालीस ४८ अंगुलइं कूखियाइं। छन्नूं ९६ अंगुलइं सीलीने एक १ अक्षकहीय। दंडकहीय धनूषकहीय जुगधूसरोकहीय मुशलकहीय नालिकाकहीय एकधनूषप्रमाणे

॥ भाषा ॥

धांगुलनिष्पन्नयोजनं योजन मूर्ध्वोच्चत्वेन तद्योजनं त्रिगुणं सविशेषं परिरयेण, वृत्तपरिधेः किञ्चिन्न्यूनषड्भागाधिकत्रिगुणत्वात्, सपल्यः । एगाहिअ बेहिअ तेहिअत्ति । षष्ठीबहुवचनलोपा देकाहिक द्याहिक त्राहिकाना मुत्कर्षतः सप्तरात्रप्ररूढानां समदिवसोद्धृतपर्यंतानां भृतो वालाग्रकोटीना मिति सम्बन्धः, तत्र मुण्डितैशिरस्ये केनाङ्गा यावत्प्रमाणा वालाग्रकोटय उत्तिष्ठन्ति ता एकाहिक्यः, द्वाभ्यांतु या स्ता द्याहिक्यः, त्रिभिस्तु त्राहिक्यः, कथंभूतइत्याह । संमृष्ट आकर्षपूरितः, संनिचितः प्रचयविशेषान्निविडीकृतः वालाना मग्रकोटयः प्रकृष्टा विभागा इत्यर्थः । यथा वालाग्रकोटीना मिति ॥ बालेषुविदेहनरवालाद्यपेक्षया सूक्ष्मत्वादिलक्षणोपेततया ऽग्राणि श्रेष्ठानि वालाग्राणि कुरुनररोमाणि तेषां कोटयः अनेकाः कोटाकोटि प्रमुखाः संख्याः स्त्रीणां शतानि शतशो जनयन्ति पुत्रानित्यादिवत्, तथा वालाग्रकोटीना मिति तृतीयार्थे षष्ठी, यथा माषाणां भृतकोष्ठ इति तेन वालाग्रकोटीभि र्भृतइति मुखावबोधाऽक्षरयोजना कार्या इति वालाग्रसंख्यानयनोपाय स्त्वयं देवकुरूत्तरकुरुनरवालाग्रतो ऽष्टगुणं हरिवर्षरम्यकनरवालाग्र मिति, यत्रैकं हरिवर्षरम्यकनरवालाग्रं तत्र कुरुनरवालाग्राण्यष्ट तिष्ठन्ति, यत्र चैकं हैमवतहैरण्यवतनरवालाग्रं तत्र कुरुनरवालाग्राणि चतुःषष्टिः एवं विदेहनरवालाग्रे ५१२ लिक्षायां ४०९६ यूकायां ३२७६८ यवमध्ये २६२१४४ अंगुले अंकतः २०९७१५२ अत्रांगुल मुत्सेधांगुलं ग्राह्यं आत्मांगुलस्या ऽनियतत्वात् प्रामाणांगुलस्या तिमात्रत्वात्, अत्र सर्वत्र पूर्वप्रमाणापेक्षयो त्तरोत्तरप्रमाणस्या ष्टाष्टगुणकारेण संख्या समुत्तिष्ठति, अथा यं राशि श्चतुर्विंशतिगुणो हस्ते चतुर्विंशत्यंगुलमानत्वा दस्य, सचैवं ५०३३१६४८ नामतः पञ्चकोटय स्त्रीणिलक्षाणि एकत्रिंशत्सहस्राणि षट् शता न्यष्टचत्वारिंश दधिकानि, एष राशि श्चतुर्गुणोधनुषिचतुर्हस्तमानत्वादस्य अंकतः २०१३२६५९२ नामतोविंशतिकोटयस्त्रयोदशलक्षाणि षड्विंशतिसहस्राणि पञ्चशतानि

परिरएवेणं सेणं पल्ले एगाहिअ बेहिअतेहिअ उक्कोसेणं सत्तरत्तपरूढाणं समठे संसन्निचिए भरिए वालग्ग

आहिकाना मुत्कर्षतः सप्त रात्रप्ररूढानाम् संमृष्टसन्निचितभृतवालाग्रकोटीनाम्, तानि बालाग्राणि न क्रुध्येयुः नपरिविध्वंसेरन् नाग्निर्दहेन्न

करीनइं वे हजारधनूषें एक गाऊथाइं। च्यारि ४ गाऊए एकयोजनथाइं। एकयोजनने प्रमाणेकरीने जेपाखो एकयोजन लांबपणे पोहलपणें एकयोजन

द्विनवत्यधिकानि, अयं द्विसहस्रगुणः क्रोशे द्विसहस्रमानत्वा दस्य अङ्कतो यथा । ४०२६५३१८४००० मानतः चत्वारिंशत्सहस्राणि द्वेशते पञ्चषष्ट्यधिके कोटीनां एकत्रिंशल्लक्षाणि चतुरशीतिसहस्राणि पुन रयं राशि श्चतुर्गुणो योजने चतुःक्रोशप्रमाणत्वा दस्य अङ्कतः १६१०६१२७३६००० मानतः एक लक्षमेक षष्टिसहस्राण्ये कषष्ट्यधिकानिकोटीनां तथा सप्तविंशतिलक्षाणि षट्त्रिंशत्सहस्राणि सूचीगणनयैवेदं गणितं बोध्यं, अयं सूचीराशि रनेनैव गुणितः प्रतरसमचतुरस्रयोजने सूच्योः सूचीगुणितायां एव प्रतरत्वात् अङ्कतः २५८४०७३३७५३६५४०५६८६०००००० मानतो यथा पञ्चविंशतिशतानि चतुर्नवत्यधिकानि कोटाकोटिकोटीनां, तथा सप्तलक्षाणि त्रयस्त्रिंशत्सहस्राण्य ष्टशतानि त्रिपञ्चाशदधिकानि कोटाकोटीनां, तथा पञ्चषष्टिलक्षाणि चत्वारिंशत्सहस्राणि पञ्चशतान्ये कोनसप्तत्यधिकानि कोटीनां, तथा षष्टिलक्षाणि अयं राशि र्भूयः पूर्वराशिना गुणितो घनकूपे रोमराशिः स्यात् तथाहि । अङ्कतः ४१९८०४७६३२५८८१५०४२७७०४५४४२५६०००००००० मानतः एकचत्वारिंशत्कोटयो ऽष्टसप्ततिलक्षाणि चत्वारि सहस्राणि सप्तशतानि त्रिषष्ट्यधिकानि कोटा कोटिकोटाकोटीनां, तथा पञ्चविंशतिलक्षाण्य ष्टाशीतिसहस्रा ण्येकं शत मष्टपञ्चाशदधिकं कोटाकोटिकोटीनां, तथा द्विचत्वारिंशल्लक्षाणि सप्तसप्तति सहस्राण्य ष्टशतानि पञ्चचत्वारिंशदधिकानि कोटाकोटीनां, तथा चतुश्चत्वारिंशल्लक्षाणि पञ्चविंशतिसहस्राणि षट्शतानि कोटीनामिति, अयञ्च राशिः समचतुरस्रघनयोजन प्रमितपल्यगतः समवृत्तघनयोजनप्रमितपल्यगतराश्यपेक्षया कियद्भागाभ्यधिक स्तेना धिकभागपातनार्थं सौकुमार्याय स्थू-लोपाय माह, अनंतरोक्तराशे श्चतुर्विंशत्या २४ भागे हृते लब्धं, १७४०८५३१८०२४५०६६०११५७६८९३४४०००००००० अयं चैकोनविंशत्या १९ गुणितः सम वृत्तघनयोजनपल्यगतो राशि र्भवतीति, सचांकतो यथा ३३०७६२१०४२४६५६२५४२१९९६०९७५३६००००००००० । अयमर्थः । यादृशै श्चतुर्विंशत्या भागैः स-मचतुरस्रघनयोजनप्रमितपल्यगतो रोमराशि र्भवति, तादृशै रेकोनविंशत्या भागैः समवृत्तघनयोजनप्रमितपल्यगतो राशि र्भवति । ननु चतुर्विंशत्या भागहरण मेकोनविंशत्या गुणनंच किमर्थं, उच्यते एकयोजनप्रमाणवृत्तक्षेत्रस्य करणरीत्या आगतं योजनत्रय मेकश्च योजनषड्भागः ३ सवर्णनेच जातं, $\frac{१९}{६}$ एतच्च वृत्तपल्यपरिधिक्षेत्रं, अनेन सह समचतुरस्रपल्यपरिधिक्षेत्रं चतुर्योजनरूपं गुण्यते । स्थापनायथा । $\frac{१९}{६}$ $\frac{४}{१}$ अनयोः स ६ मच्छेदे $\frac{१९}{६}$ $\frac{२४}{६}$ लाघ

वार्थं द्वयोरपि छेदापनयने जातं १६ २४ किमुक्तं भवति, समचतुरस्रपरिधिक्षेत्रं त् वृत्तपरिधिक्षेत्रं स्थूलवृत्त्या षष्ठभागन्यूनमिति तत्करणार्थो य मुपक्रमइति, स्थूलवृत्तिश्च योजनषट्भागस्य किंचिदधिकताया अविवक्षणात्। अथ प्रकृतं प्रस्तुमः। तेणमिति प्राग्वत्, तानि वालाग्राणि नक्रुध्येयुः प्रच यविशेषा च्छुषिराभावा द्वायोरसंभवाच्च नासारतांगच्छेयु रित्यर्थः, अतो न परिविध्वंसेरन् कतिपयपरिशाटनमप्यङ्गीकृत्य न विध्वंसंगच्छेयुः अर्थवशा द्विभक्तिविपरिणामइति, तानि नाग्निर्दहे न्नवायुरपहरे दतीवनिचितत्वा दग्निपवनावपि तत्र नक्रामत इत्यर्थः, तानि चनपूतितया पूतिभावं कदाचि दागच्छेयुः नकदाचि दुर्गंधितां प्राप्नुयु रित्यर्थः। अथ केति कर्त्तव्यता तामेवाह। तत स्तेभ्यो वालाग्रेभ्यो ऽथवा ततइति तथाविधपल्यतरणानन्तरं

कोट्ठीणं तेणं वालग्गा णो कुच्छेज्जा णो परिविद्धं सेज्जा णोअग्गीदहेज्जा णोवाएहरेजा णोपूइत्ताए हव्वमा गच्छेज्जा तेणं वाससए २ एगमेगं वालग्गं अवहाय जावइएणं कालेणं सेपल्ले खीणे णीरए णिल्लेवे णि

वायुरपहरेत् न पुतितयापूतित्नावम् कदाचिदागच्छेयुः तेभ्यो वर्षशते एकैकं वालाग्र मपहृत्य यावता कालेन रुपल्य क्षीणोनिरजाः निर्लेपो नि

उंचपणे ते त्रिगुणो झाझेरो परिधिपणे तेपालनु एक दिवसना बे दिवसना त्रिणदिवसना उत्कृष्टा सात ७ रात्रिनां उग्याबालाग्रे करीने संमृष्टथरइ ठांसिने निवडकरइ भरइं बालाग्रनी कोडिगमे तेणेकरीनइ भरइ ते बालाग्र एहवा भरइं जिणेकरी कुहइनही विद्वंसविनाश नपामे अग्निबलइनही वायरइं उडेंनही अपवित्रदूर्गंधपणूं नपामइं ते बालाग्रप्रति सोबरसें २ एकेको बालाग्रकाढतांकाढता जेतलइं कालइं तेपालो क्षीणथाइ रजरहित थाइ निर्लेपथाइ नीठइंठालोथाइं तिवारें एतलें एक पल्योपमथाइ एहसूक्ष्मपल्योपमनी दशकोडाकोडि हुइं ति दशकोडाकोडिहुइं तिवारें ते सागरोपम १ एकनोहुइं परिमाण १ एसागरोपमने प्रमाणइं करीनइं च्यारकोडाकोडी सागरोपमनोकाल सूषमसूषमानामइं पहिलो आरो १ त्रिणकोडाकोडिसागरोपमनोकाल सूषमानामे बीजोआरो २ (एह सूत्रमांहि कह्युं ते बादरपल्योपम जांणनुं। जेभणी उत्सेधांगुलना योजन प्रमाणे पहलो लांबो ऊंवो बाटलो पालो तेमां देवकुरु उत्तरकुरुना मनुष्यना बालाग्र संख्यातासाइं ते सोबरसे२ एकेकोबालाग्रकाढतां संख्याते वरसे पालोठालोथाइ तेभणी

वालाग्रपालामांहि केतलामांइं ते संख्यालिखिइंछे देवकुरु उत्तरकुरुना मनुष्यना आठ ८ वालाग्रें हरिवर्षनो एकवालाग्रथाइं हिमवंतक्षेत्रना वालाग्रमांहि ६४ देवकुरुना मनुष्यना बालाग्रमाइं । हमविदेहमनुष्यना वालाग्रमाइं ५१२ माइं लिक्षामांहि । ४०९६ यूकामांहि ३२७६८ यवमांहि । २६२१४४ अंगुल मां हि २०९७१५२ हाथमांहि ५०३३१६४८ धनुषमांहि २०१३२६५८२ क्रोसमांहि ४०२६५३१८४००० योजनमांहि १६१०३१२७३६००० नामथी एकलाखकोडि एकसठि हजारकोठि एकसठिकोडीं सत्तावीसलाख छत्रीसहजार देवकुरुना मनुष्यना वालाग्रमाइं शूचिगणीते । एहसूचिराशिनो वर्गकीजे तिवारें २५९४७३३०५३ ६५४०५६९६०००००० नामथी पंचवीससस्इं कोडाकोडिकोडि । चउराणूंकोंडाकोंडिकोडि सातलाखकोडाकोडि । तेत्रीसहजार कोडाकोडि आठसेंकोडा कोडि त्रेपन्नकोडाकोडि । पांसठिलाखकोडि । च्यालीसहजारकोडि पांचसेंकोडि उगणपोत्तरिकोडि साठिलाख । ए अंकराशिवर्गीकरीनइं पूर्वलीराशि सार्थेगुणीइं तेकिम आंकथी ४१७८०४७६३२५८८१५८४२७७८४५४४२५६०००००००० नामथी । एकतालीसकोडिकोडाकोडिकोडाकोडि । अठोत्तरिलाख कोडा कोडिकोडाकोडि । च्यारहजार कोडाकोडिकोडाकोडि सातसइंकोडाकोडि । कोडाकोडि । त्रेंसठिकोडाकोडिकोडाकोडि पंचवीसलाख कोडाकोडि कोडाकोडि । अट्ठासीहजारकोडाकोडिकोडि । एकसो कोडाकोडिकोडि । अठावनकोडाकोडिकोडि बेंतालीसलाखकोडाकोडी । सत्तोत्तरिहजारकोडा कोडि । आठसइंकोडाकोडि । पचतालीसकोडाकोडि । चउआलीसलाखकोडि । पंचवीसहज रकोडि । छसइंकोडि । एराशिसमचतुरस्रघनपालो ते हनी तेहनी वृत्तपालानीराशि एहथी कांइकन्यूनहुइं तेमाटें एराशिने चउवीसभागेहरीनें उगणीसगुणाकीजें तिवारें वृत्तपालानीराशिथाइं । ३३८७ ६२१०३२४६५६३५४२१८८६०८७५३६०००००००० एतलदेवकुरु उत्तरकुरुना मनुष्यनावालाग्रपालामांहेमांइं । ते सोवरसेकाढतांसंख्यातांजवरसथाइं तेमाटें एक बालाग्रनाकल्पथाइं । बादरपर्याप्तापृथवीकाय जीवना शरीर जेहव सूक्ष्म असंख्याता खंडकल्पिइं सोसो वरसे एकेको खंड काढतां पालो ठा लोथाइं तिवारइं एक पल्योपमथाइं एसूक्ष्मपल्यजांणवुं । सूत्रमांहि सुखबोधने अर्थे ! बादरकह्युं । पणिइहां कालभांनगणवाने [अर्थे सूक्ष्म पल्य जांणवुं ॥ इति श्री जंबूद्वीपपन्नती सूत्रे पालनो विचार संपूर्ण ॥) बेसागर कोडाकोडी नोकाल सुषम दुःषमनामइं त्रीजो आरो ३ एक कोडाकोडी सागरोपम बेंतालीस ४२ हजार बरस ऊंणा नो काल दुःखम सुषमानामे चोथो आरो ४ इकवीस २१ हजार वर्षनो काल दुःखमदुःखमानामे पांचमो

॥ टीका॥

वर्षशते २ एकैकं बालाग्रमपहृत्य कालो मीयतइति शेषः, ततश्च यावता कालेन सपल्यः क्षीणो बालाग्रकर्षणात् क्षयमुपगतः आकृष्टधान्यकोष्ठागारवत्, तथा निर्गतरजः कल्यसूक्ष्मबालाग्रो ऽपकृष्टधान्यरजः कोष्ठागारवत् निर्लेपो ऽत्यंतसंश्लेषा क्षन्मयतागतबालाग्रलेपापहारा दपनीतधान्यलेपकोष्ठागारवत् निष्ठितो ऽपनेतव्यद्रव्यापनयन माश्रित्य निष्ठाङ्गतः विशिष्टप्रयत्नप्रमार्जितकोष्ठागारवत् एकार्थिकावा एते शब्दा क्षत्यंतविशुद्धिप्रतिपादनपराः वाचनान्तरे दृश्यमानंचा न्यदपि पद मुक्तानुसारतो व्याख्येयं। तदेतत्पल्योपममिति। इदञ्च पल्यगतबालाग्राणां संख्येयतया संख्येयैरेव वर्षे स्तदपहारसंभवात् संख्येयवर्षकोटीकोटीमानं बादरपल्योपमं ज्ञेयं। नचानेनं त्र वक्ष्यमाण सुषमसुषमादिकालमानादा धिकारः परं सूक्ष्मपल्योपमस्वरूपसुखप्रतिपत्तये प्ररूपितमिति। ज्ञायते, तेनपूर्वोक्त मेकैकबालाग्रमसंख्येयखंडीकृत्य ऋतस्योत्सेधांगुलयोजनप्रमाणायामविष्कंभो वगाहस्य पल्यस्य

॥ मूल ॥

ठिए जत्तइ से तंपलिउ वमे एएसिं पल्लाणं कोडाकोडी हवेज्ज दसगुणिआ तं सागरोवमस्सउ एगस्स जवे परीमाणं १ एएणं सागरोवमप्पमाणेणं चत्तारि सागरोवमकोडाकोडीउ कालो सुसमसुसमा १ तिन्नि सागरोवमकोडाकोडीउ कालो सुसमा २ दो सागरोवमकोडाकोडीउ कालो सुसमदुस्समा ३ एगा सागरोवम कोडाकोडी बायालीसाए वाससहस्सेहिं ऊणिआ कालो दुस्समसुसमा एक्कवीसं वाससहस्स ाइं कालो दु

॥ अनु० ॥

ष्ठितो जवति तत् पल्योपमम् एतेषां पल्यानाम् कोटाकोटी भवेत् दशगुणिता तत् सागरोपमस्य एकस्य भवेत् परिमाणम् ॥ १ ॥ एतेन सागरोपम प्रमाणेन चतस्रः सागरोपमकोटाकोट्यः कालः सुषमसुषमा १ तिस्रः सागरो पमकोटाकोट्यः कालः सुषमा २ द्वे सागरोपमकोटाकोट्यौ कालः सुषमदुःषमा ३ एका सागरोपम कोटाकोटी द्विचत्वारिंशत् सहस्रै रूनिका कालः दुःषमसुषमा ४ एकविंशतिवर्षसहस्रैः कालो दुःषमा ५ एक

॥ भाष ॥

आरो ५ इकवीस २१ हजार बरसनो काल दुःखमदुःखमानामे छठा आरो ६ बलीफरीने उरुप्पिणी नेविषइं इकवीस २१ हजार बरसणो काल दुः

॥ टीका ॥

वर्षशते २ एकैकवालाग्रापहारेण सकलवालाग्रखंडनिर्लेपनाकालरूपमसंख्येयवर्षकोटीकोटीप्रमाणं सूक्ष्मपल्योपमं विचित्राकृति राचार्यस्येति सूत्रकारेणा नुक्तमपि स्वयंज्ञेयं तेनैव च प्रस्तुतोपयोगः, अन्यथा नुयोगद्वारादिभिः सह विरोधप्रसङ्गा दिति, सर्वंसुस्थं, एव मग्रे सागरोपमेपि ज्ञेयं । अथ सागरोपमस्वरूपं गाथापद्येनाह । एएसिंपल्लाणमित्यादि । एतेषा मनन्तरोदितानां पल्यानामिति पदैकदेशे पदसमुदायोपचारा त्पल्योपमानां या द-शगुणिता कोटाकोटि र्भवेत्त त्सागरोपमस्यैकस्य भवे त्परिमाण मिति, प्रायःसर्वंकंठ्यं । नवर मेतेन सागरोपमप्रमाणेन मन्यूनाधिकेने त्यर्थः । चतस्रः सागरोपमकोटाकोट्यः कालः सुषमसुषमा प्राग्व्यावर्णिता न्यर्था । अयमर्थः । चतुःसागरोपमकोटाकोटीलक्षणः कालः प्रथमोऽरक इत्युच्यते । त्रा-यालीसाए । याव त्सागरोपमकोटाकोट्येका द्विचत्वारिंशत्सहस्रैरूनै वोनिका असौ काल श्चतुर्थोऽरः सा दुःषमासत्कै रेकविंशतिसहस्रै र्दुःषमदुःषमा सत्कै रेकविंशतिसहस्रैश्च वर्षाणां पूरणीया तेनपूर्णा कोटाकोट्येका भवति, अवसर्प्पिणीकालस्य दशसागरकोटाकोटीपूरिका भवती त्यर्थः । एवं

॥ मूल ॥

सुसमा ५ इक्कवीसं वाससहस्साइं कालो दुस्समदुस्समा ६ पुणरवि उस्सप्पिणीए एक्कवीसं वाससहस्साइं कालो दुस्समदुस्समा १ एवं पडिलोमं णेयव्वं, जाव चत्तारि सागरोवमकोडाकोडीओ कालो सुसमसुसमा६ दससागरोवमकोडाकोडीओ कालो ओसप्पिणी, दससागरोवमकोडाकोडीओ कालो उस्सप्पिणी वीसं सागरो

॥ अनु० ॥

विंशतिवर्षसहस्रैः कालः दुःषमदुःषमा ६ पुनरपि उत्सर्प्पिण्याम् एकविंशतिवर्षसहस्रैः कालः दुःषमदुःषमा १ एवं प्रतिलोमम् नेतव्यम् यावत् चतस्रः सागरोपमकोटाकोट्यः कालः सुषमसुषमा ६ दश सागरोपमकोटाकोट्यः कालः अवसर्प्पिणी, दश सागरोपमकोटाकोट्यः कालः उत्सर्प्पिणी,

॥ भाषा ॥

षमदुःखमा नामइं पहिलो १ आरो इम पूर्वलीपरेथी प्रतिलोम पणइं जाणवो यावत् च्यारकोडाकोडी सागरोपमनो काल सुषमसुषमा नामइं आरो, इम छआरामिलीनें दससोगरोपमकोडाकोडिनो काल उत्सर्पिणीनामइं कालहोइ दशकोडाकोडी सागरोपमनो काल अवसर्प्पिणीनामइं काल

प्रतिलोममिति । पश्चानुपूर्व्या ज्ञेयं, अवसर्पिर्युक्ता उत्सर्पिणी अवसर्पिण्युत्सर्पिणी कालचक्रमित्यर्थः । उक्तं भरते कालस्वरूपं । अथ काले भरतस्वरूपं पृच्छन्नाह । तत्रा व्यवसर्पिण्या वर्त्तमानत्वेना दौ सुषमसुषमायां प्रश्नः ॥ जंबूद्दीवेण मित्यादि ॥ जंबूद्दीपे भदन्त ? द्वीपे भरतक्षेत्रे ऽस्या मवसर्पिण्यां संप्रति यावर्त्तमाने तिशेषः सुषमसुषमानाम्न्यां समायां कालविभागलक्षणायां अरके इत्यर्थः । किंलक्षणाया मित्याह । उत्तमकाष्ठां प्रक

वमकोझाकोझीउ कालो उसप्पिणिउस्सप्पिणी ॥ जंबुद्दीवेणं भंते! दीवे भरहेवासे इमीसे उसप्पिणीए सुस मसुसमाए समाए उत्तमकट्ठपत्ताए भरहस्स वासस्स केरिसए आयारभावपडोयारे होत्था ? गोयमा ! बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे होत्था ? से जहाणामए आलिंगपुक्करेइवा जाव णाणामणिपंचवण्णेहिं तणेहि य मणीहिय उवसोभिए । तंजहा—किण्हेहिं जाव सुक्किलेहिं एवं वण्णो गंधो फासो सद्दो उ तणाणय मणी

विंशतिसागरोपमकोटाकोट्यः कालः अवसर्पिण्युत्सर्पिणी ॥ जम्बूद्वीपे भदन्त ! द्वीपे भरतेवर्षे अस्यां अवसर्पिण्यां सुषमसुषमायां समायां उत्तमकाष्टांप्राप्तायाम् (उत्तमार्थप्राप्तायामित्यपि पाठः) भरतस्य वर्षस्य किदृशः आकारभावप्रत्यवतारः अभवत्? गौतम ! बहुसमरमणीयो भूमिभागः अभवत्? सयथा नाम आलिङ्गपुष्करइव यावत् नानाविधपञ्चवर्णैर्मणिभिश्चतृणैश्च उपशोभितः तद्यथा-कृष्णै र्यावत् शुक्लैः एवं वर्णो गन्धःस्पर्शः शब्दश्चतृणानां च

वीससागरोपम कोडाकोडिनो काल अवसर्पिणीउत्सर्पिणी, बेहुमिलाने एक काल चक्रथाय ॥ जंबूद्वीपनें विषें हे भगवन् ! भरतक्षेत्रइं एह अवसर्पिणीनें विषइं सुषमसुषमा कालइं उत्तमकाष्ट उत्कृष्टइं अवस्थाकालइं पाम्याइं । भरतक्षेत्रनो केहवो आकार प्रत्यवतर स्वरूपहतो हे गौतम ! घणो समरमणीक भूमिभाग हतउ जिमदृष्टांतइ मादलप्रमुखनूंपडउ तेसरीषो, यावत् अनेक प्रकारमांमणी पंचवर्ण तृणेकरी मणीरत्नेकरी शोभावंतछे, ते जिम काला नीला पीला रातां यावत् धोलइं वर्णेकरी । इम पांचवर्ण बेगंध आठफरस शब्द प्राइतृणरहित जांणवो, यावत् तिहां घणा मनुष्य म-

ष्टावस्थां प्राप्तायां क्वचिदुत्तमकरुपत्ताए इति पाठ स्तत्रोत्तमां सत्कालापेक्षयो कृष्टान यौन् वर्षादीन् प्राप्ता उत्तमार्थप्राप्ता तस्यां भरतस्य वर्षस्य कीदृश आकारभावप्रत्यवतारः होत्येति अभवत् । सर्वमन्यत् प्राग्व्याख्यातार्थं । नवरं, अत्रमनुष्योपभोगाधिकारे शयन मुभयथापि संगच्छते निद्रासहितर-हितत्वभेदात् । अथ सविशेष मनुजिघृक्षुणा गुरुणा ऽपृष्टमपि शिष्यायो पदेष्टव्यमिति प्रश्नपद्धतिरहितं प्रथमारकानुभावजनितभरतभूमिसौभाग्यसूचकं सूत्रचतुष्टयेन माह । तीसेण मित्यादि । तस्यां समायां भरतेवर्षे बहवो उद्दालाः कोद्दालाः मोद्दालाः कृतमालाः नृतमालाः दन्तमालाः शृंगमालाः शंखमालाः श्वेतमाला नाम द्रुमगणा द्रुमजातिविशेषसमूहाः प्रज्ञप्ता ? स्तीर्थंकरगणधरैः । हेश्रमण ! आयुष्मन् । तेच कथंभूता इत्याह । कुशाः दर्भा विकुशा बल्वजादय स्तृणविशेषा स्तै र्विशुद्धं रहितं वृक्षमूलं तदधोभागो येषां ते तथा । इह मूलं शाखादीनामपि आदिमो भागो लक्षणया प्रोच्यते ।

णय णाणिअव्वो, जाव तत्थणं बहवे मणुस्सा मणुस्सीओ य आसयंति सयंति चिट्ठंति णिसीयंति तुयट्टंति हसंति रमंति ललंति, तीसेणं समाए भरहेवासे बहवे उद्दाला कुद्दाला मुद्दाला कयमाला णट्टमाला दंतमा लानागमाला सिंगमाला संखमाला सेयमाला णाम दुमगणा पन्नत्ता ? कुसविकुसविसुद्धरुक्खमूला मूलमंतो कं

णिनांच भणितव्यो,, यावत् तत्र बहवो मनुष्या मानुष्यश्च आसते शेरते तिष्ठन्ति निषीदन्ति तुअटन्ति (तिर्यग्वर्तनंकुर्वन्तीत्यर्थः) हसन्ति रमन्ते ललन्ति तस्याम् समायाम् भरतेवर्षे बहवः उद्दालाः कोद्दालाः मोद्दालाः कृतमालाः नृतमालाः दन्तमालाः नागमालाः शृङ्गमालाः शङ्खमालाः श्वेतमालाः नाम्ना द्रु

नुष्यणी रहइं अइं सूइअइं बेसइं अइं उभारहइं अइं पगपसारइअें हसेंअें रमइ अें क्रीडाकरइअें तेसमा आरानें विषइं भरतक्षेत्रइं घणां उद्दालनां मइं १ कुद्दालएहवइं नामइं २ मुद्दालएहवे नामे इ कृत्यमाल ४ णट्टमाल ५ दंतमाल ६ णागमाला ७ शृंगमाला ८ शंखमाला ९ श्वेतमाला १० ए-हवे नामे वृक्षनां गणसमूह कह्या ? कुशडाजं विकुश विण्यप्रमुष तेणइं रहितअें वृक्षमां मूलजिहां मूलकरी सहित कंदेकरी सहितअें यावत् बीजइंक-

॥ टीका ॥

यथाशाखामूल मित्यादि । ततः सकलवृक्षसत्कमूलप्रतिपत्तये वृक्षग्रहणं मूलमन्तः इति पदद्वयं यावत्पदसंग्राह्यंच जगतीवनगततरुगणवद् व्याख्येयं । पत्रैश्च पुष्पैश्च फलैश्च अवच्छन्नप्रतिच्छन्ना इति प्राग्वत् । श्रिया अतीवोपशोभमाना स्तिष्ठंति वर्त्तते इतिभावः । तीसेणं समाए इत्यादि । तस्यां समायां बहूनि, सूत्रे पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात् भेरुतालादयो वृक्षविशेषाः । क्वचित् पभवालवणाइंति पाठ स्तत्र पभवाला स्तरुविशेषाः सालः सरज्जः सरलो देवदारुः सप्तपर्णः प्रतीतः स्तेषां वनानि पूगफली क्रमुकतरुः खर्ज्जूरी नालिकेर्यौ प्रतीते तासांवनानि, शेषंप्राग्वत् । तीसेणं इत्यादि । त-

॥ मूल ॥

दमंतो जाव बीअमंतो पत्तेहिअ पुप्फेहिअ फलेहिअ अउच्छसपडिच्छसा सिरीए अईव उवसोभेमाणा चिठंति ॥ तीसेणं समाए भरहेवासे तत्थतत्थ बहवे भेरुतालवणाइं हेरुतालवणाइं सेरुतालवणाइं पभवालवणाइं सालवणाइं सरलवणाइं सत्तिवन्नवणाइं पूअफलिवणाइं खज्जुरीवणाइं णालिएरीवणाइं कुसविकुसविसुद्धरुक्खमूलाइं जाव चिठंति ॥ तीसेणं समाए भरहेवासे तत्थतत्थ बहवे सेरिआगुम्मा णेमालिआगुम्मा कोरंटयगुम्मा

॥ अनु० ॥

मगणाः प्रज्ञप्ताः ? कुशविकुशविशुद्धरुक्षमूलाः मूलमंतो कन्दमन्तो यावत् बीजमंतो पत्रैश्च पुष्पैश्च फलैश्च अवच्छन्नप्रतिच्छन्नाः श्रिया अतीवोप शोभमाना स्तिष्ठंति ॥ तस्याम् समायाम् भरतेवर्षे तत्र तत्र बहूनि भेरुतालवनानि हेरुतालवनानि सेरुतालवनानि प्रभवालवनानि शालवनानि सरलवनानि सप्त पर्णवनानि पूगफलीवनानि खर्जूरीवनानि नालिकेरीवनानि कुशविकुशविशुद्धरुक्षमूलानि यावत् तिष्ठंति ॥ तस्याम् समायाम् भरतेवर्षे तत्र २ बहवः

॥ भाषा ॥

रीसहित पानडेंकरी फूलेंकरी फलेंकरीसहित प्रतिछन्नछायाबंतछें शोभाकरी अत्यन्त घणूं सोभायमानथका रहछें । तेसमा आराने विषइं भरतक्षेत्रें तिहां २ घणां भेरुतालबन हेरुतालबन मेरुतालबन प्रभवालबन सालनां बन सरलवृक्षना बन सप्तपर्णनां बन खजूरीना बन नालेरीनां बन डाभतृणादिकइं करी विशुद्धरहित एहवा वृक्षनांमूल यावत् रहछें । तेआरानेंविषें भरतक्षेत्रइं ते ते स्थानकें घणां सेरीकागुल्म कोरंटवृक्षनागुल्म वकोरिआ

स्यां समायां बहवः सेरिका गुल्माः नवमालिकागुल्माः कोरंटक गु माः बंधुजीवक गुल्माः मनोज्ञ गुल्माः बीअक गु ल्माः बाणगुल्माः कुब्जगुल्माः सिंदुवारगुल्माः जातिगुल्माः मुद्गरगुल्माः यूथिकागुल्माः मल्लिकागुल्माः वासंतिकागुल्माः वस्तुलगुल्माः कस्तुलगुल्माः वालगुल्माः अगस्त्यगुल्माः चंपकगुल्माः जातिगुल्माः नवनीतिकागुल्माः कुंदगुल्माः महाजातिगुल्माः गुल्मानाम ह्रस्वस्कन्धबहुकांडपत्रपुष्पफलोपेताः एषांच केचित् प्रतीताः केचि देश विशेषतो ऽवगन्तव्याः , रम्याः महामेघनिकुरंबभूताः दशार्द्ध वर्णपञ्चवर्णं कुसुमं जातावेकवचनं कुसुमसमूहं

॥ टीका ॥

बंधुजीवगगुम्मा मणोज्ज गुम्मा बीअगुम्मा बाणगुम्मा कणइरगुम्मा कुज्जयगुम्मा सिंदुवारगुम्मा जाईगुम्मा मोग्गरगुम्मा जूहिआगुम्मा मल्लिआगुम्मा वासंतिआगुम्मा वत्थुलगुम्मा कत्थुलगुम्मा वालगुम्मा अगत्थि गुम्मा मगदंतिआगुम्मा चंपगगुम्मा जातिगुम्मा णवणीइआगुम्मा कुंदगुम्मा महाजाइगुम्मा रम्मा महामे हणिउरंबभूआ दसद्धवण्णं कुसुमं कुसुमेंति, जेणं भरहेवासे बहुसमरमणिज्जं भूमिभागं वायविहुअग्गसाला

॥ मूल ॥

सेरिकागुल्माः नवमालिकागुल्माः कोरंटकगुल्माः बंधुजिवकगुल्माः मनोवद्यगुल्माः बीजकगुल्माः बाणगुल्माः करवीरगुल्माः कुब्जकगुल्माः सिंदुवारगुल्माः जातिगुल्माः मुद्गरगुल्माः यूथिकोगुल्माः मल्लिकागुल्माः वासंतिकगुल्माः वस्तुलगुल्माः कस्तुलगुल्माः वालगुल्माः अगस्तिगुल्माः सृगदन्तिकागुल्माः चंपकगुल्माः जातिगुल्माः नवनीतिकागुल्माः कुंदगुल्मा महाजातिकागुल्माः रम्या महामेघ निकरंबभूता दशार्द्धवर्णम् कुसुमं कुसुमयंति । ये

॥ अनु० ॥

वृक्षना गुल्म मनोवृक्षना गुल्म बाणवृक्षना गुल्म कणयरवृक्षना गुल्म कुब्जवृक्षना गुल्म सिंदूवारवृक्षना गुल्म जाइना गुल्म मोगराजा गुल्म जूईना गुल्म मालतीना गुल्म वासंतिकावृक्षना गुल्म वथूलवृक्षना गुल्म कथूलवृक्षना गुल्म बालना गुल्म अगस्तिवृक्षना गुल्म चंपकवृक्षना गुल्म जातिवृक्षना गुल्म नवनीतिकानां गुल्म कुंदवृक्षनां गुल्म महाजातिना गुल्म मनोहर महामेहकरीने कुरंबभूत विकस्वरद्धें पांचवर्ण फूलेंफूलइंछइं जेणेकरी भर

॥ भाषा ॥

॥ टीका॥

कुसुमयंति, उत्पादयंतीतिभावः । येणमितिप्राग्वत् । भरतेवर्षे इति । षष्ठी सप्तम्योरर्थे प्रत्यभेदा द्भरतस्यवर्षस्य बहुसमरमणीयं भूमिभागं वातविधुता वायुकंपिता या अग्रशाला स्ताभि र्मुक्तोयः पुष्पपुंजः सएवो पचारः पूजा तेन कलितं युक्तं कुर्वन्तीति । तीसेणमित्यादि । सर्वमेतत् प्राग्वत् । अथात्रैव वनश्रेणिवर्णनायाह । तीसेणमित्यादि । तत्रतत्र प्रदेशे तस्यदेशस्य तत्र २ प्रदेशे बह्वो वनराजयः प्रज्ञप्ताः ? इहकानेकजातीयानां वृक्षाणां पंक्तयो वनराजयः ततः पूर्वोक्तसूत्रेभ्यो ऽस्यभिन्नार्थतेति न पौनरुक्त्यं, ताश्च कृष्णाः कृष्णावभासा इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत्, यावन्मनोहारिण्यः यावच्चदसंग्रह श्चायं । णीलाउ णीलोभासाउ हरिआउ हरिओभासाउ सीआउ सीओभासाउ णिद्धाउ णिद्धोभासाउ तिव्वाउ तिव्वोभासाउ किण्हाउ किण्हछायाउ णीलाउ णीलछायाउ हरिआउ हरिअछायाउ सीआउ सीअछायाउ णिद्धाउ णिद्धछायाउ तिव्वाउ तिव्वछायाउ घणकडिअकडछायाउ वाचनांतरे घणकडिअकड

॥ मूल ॥

मुक्कपुप्फपुंजोवयारकलिअं करेंति ॥ तीसेणं समाए भरहेवासे तत्थतत्थ तहितहिं बहुईओ पउमलयाओ जाव सामलयाओ णिच्चंकुसुमिआओ जाव लयावण्णाओ । तीसेणं समाए भरहेवासे तत्थ २ तहिं २ बहुईओ वण राईओ पण्णत्ताओ ? किण्हाओ किण्होभासाओ जाव मणोहराओ रयमत्तगकोरगभिंगारग कोंडलगजीवंजीवग

॥ अनु० ॥

न भरतस्य वर्षस्य बहुसमरमणीयं भूमिभागं वातविधुताग्रशालामुक्तपुष्पपुंजोपचारकलितम कुर्वंति ॥ तस्याम् समायाम् भरतवर्षे तत्र तास्ताः २ बह्वः पद्मलता यावत् श्यामलता नित्यं कुसुमिता यावत् लताबर्णा ॥ तस्याम् समायाम् भरतेवर्षे बह्वो वनराजयः प्रज्ञप्ताः ? कृष्णाः कृष्णावभासः यावत्

॥ भाषा॥

तेहनेत्रइं १ करी घणूं समरमणीक भूमिभागप्रतइं वाइराकरी कंपावी आगलीसाखा तिणे मूक्यांछें फूल तेहना ठाम ठाम ढिगला कलित करेंछें तेआरेभरत क्षेत्रइं १ तिहां २ ते ते स्थानकइं घणी पद्मलता यावत् श्यामलता नित्यइं कुसुम फूलफलवंत यावत् लतानोवर्णन जांणवा तीते आरानेविषें भरत क्षेत्रइं तिहां २ तेतेस्थानकें घणी ब० वनस्पतीछें कृष्ण १ नाला २ कृष्णवर्णे शोभावंत यावत् मनोहरछें रतमदें करीमत्त एहवा छ० षट्पद भमरा

ज्ञायाउं महामेहणिकुरंबभूयाउं रम्माउं इतीदंच्च सूत्रं प्राक्पट्टवरवेदिकावनवर्णनाधिकारे लिखितमपि यत्पुनर्लिखितं तद ऽतिदेशदर्शितानां सूत्रेसाक्षाद्दर्शितानांच वनवर्णकविशेषणपदानां विभागज्ञापनार्थमिति सूत्रेकानिचि देकदेशग्रहणेन कानिचि त्सर्वग्रहणेन कानिचित् क्रमेण कानिचि दुत्क्रमेण साक्षाल्लिखितानि संति,, तेन मानू द्वाचयितृणां व्यामोहइति सम्यग्पाठज्ञापनाय वृत्तौ पुनर्लिख्यते । रयमत्तछप्पयकोरगभिंगारकोंडलगजीवंजीवगनद मुहकविलपिंगलरक्कगकारंडवचक्कवायकलहंससारसअणेगसउणगणमिहुणविअरिआउं सद्दुण्णइअमहुरसरणादिआउं संपिंडिअत्तिसंपिंडिअदरिअभम रमहुकरपहकरपरिलितसत्तछप्पयकुसुमासवलोलमहुरगुमगुमेंतगुंजंतदेसभागाउं णाणाविहगुच्छगुम्ममंडवगसोहिआउं वावीपुक्खरिणीदीहिआसुअसुणि वेसेअरम्मजालघरयाउं विचित्तत्तिविचित्तसुहकेउंभूआउं अब्भिमिंतरपुप्फफलाउं बाहिरपत्तोच्छण्णाउं पत्तेहिअपुप्फेहिअउच्छण्णपरिच्छण्णाउं साउत्तिसाउफलाउणिरोगकत्तिणिरोगयाउं सव्वोउअपुप्फफलसमिद्धाउं पिंडिमत्तिपिंडिमनीहारिमंसुगंधिमुहसुरभिमणहरंचमहयागंधद्दणिमुअंतीउं जा

णंदीमुक्कावलपिंगलरक्कगकारंडवचक्कवायगकलहंसहंससारसअणेगसउणगणमिहुणविअरिआउं सद्दुण्णइय महुरसरणाइआउं संपिंडिअणाणाविहगुच्छगुम्मावावी पुक्खरिणीदीहिआसुअसुणिविचित्तअब्भिंसाउणिरोगकस

॥ मूल ॥

रतमत्तषट्पदकोरककृंगारककोंडलकजीवंजीवकनंदीमुखकपिलपिङ्गलाख्यकक्कारण्डवचक्रवालककलहंसहंससारसानेकशकुनिगणमिथुनविचरिताः। श ष्टोन्नतिक्रमधुरस्वरनादिताः संपिंडितनानाविधगुच्छवापीपुष्करणीदीर्घिकासुच सुनिवेशितविचित्रा अभ्यिमिति साउत्ति निरोइति अक्कंदति पदै

॥ अनु० ॥

कोरंकजीव शृंगारकजीव कोंडलकजीव जीवंजीवानामेजीव नन्दीमुखजीव कपिलवर्ण सरीषा १ पिंगलनामेंपंष २ कारडकपंषी ३ चक्रबाक ४ राजहंस ५ सारस ६ इत्यादिकअनेक सकुनयंषी तेहनां मिथुन जोडलांतेणे करीसहित एहवांवृत्तछें । समृद्धिवंत मधुर मीठो स्वर तेणेंकरीनें आनंदवन्तछें एक-छांययांछें अनेकप्रकारनां गुछजिहां घणीवाव्यो कमलउंगेजिहांतेवाव्यो लांवीवा वावी तेहनेंविषें अनेकप्रकारना तेवनराजी अभ्यंतर मांहि बाहिर

॥ भाषा ॥

ब पासादीआइं ४ इति ॥ व्याख्या ॥ प्राग्वत् नवरं„ रतमत्ताः सुरतोन्मादिनो ये षट्पदाद्याजीवा इत्यादि । एवमेवहि सूत्रकाराः पदैकांशग्रहणतः एवं जाव तहेवइड्ढाइं वण्णओ से तंजहा इत्यादि पदान्निर्व्यूह्यै रति देशैर्दर्शितविवक्षणीयवाच्याः„ सूत्रे लाघवं दर्शयति । यतउक्तंनिशीथभाष्ये घोस-गोट्ठेऽसे कन्नइदेसग्गहणं कन्नइजनसंति निरवसेसाइं उक्कमकमकुंताइकारणवसउ निरुत्ताइं १ अथात्र वृक्षाधिकारान् कल्पद्रुमस्वरूप माह ॥ तीसेणंसि-त्यादि ॥ तस्यां समायां भरते वर्षेतत्रतत्र देशे तस्मिन् तस्मिन् प्रदेशे मत्तं मद स्तस्यांगं कारणं मदिरारूपं येषु ते मत्तांगानाम द्रुमगणाः प्रज्ञप्ताः? को दृशास्ते इत्याह । यथा ते चंद्रप्रज्ञादयो मद्यविधयो बहुप्रकाराः„ सूत्रेचैकवचनं प्राकृतत्वात्„ यावच्छब्दप्रतिबद्धा स्तिष्ठंति एवं यावदनग्नानाम द्रुम गणाः प्रज्ञप्ता इति । अत्र सर्वो यावच्छब्दाभ्यां सूचितो मत्तांगादिद्रुमवर्णको जीवाभिगमोपांगानुसारेण भावनीयः । सचायं । जहा से चंदप्पभामणि-सिलागवरसीधुवरवारुणिसुजायपत्तपुप्फफलचोअणिज्जा संसारबहुद्दव्वहुत्तिसंभारकालसंधिआसवा महुमेरगरिट्ठाभदुद्धजातिपसन्नतल्लगसंताउ खज्जूरमु-द्दिआसारकाविसायणसुपक्कखोअरसवरसुरा वण्णगंधरसफरिसजुत्तबलविरिअपरिणामा मज्जविहीबहुप्पयारा तहेव ते मत्तंगावि द्रुमगणा अणेगबहुविहविस्सासपरिणयाए मज्जविहीए उववेया फलेहिं पुण्णावीसंदंति कुसविकुसविसुद्धरुक्खमूला जाव छत्ताप्पछत्ताश्रिरीइ अईव उवसोभेमाणा २ चि-ट्ठंतित्ति । अत्रव्याख्या । इदंच संकेतवाक्यं अपरेष्वपि व्याख्यास्यमानकल्पद्रुमसूत्रेषु बोध्यं । चंद्रस्येव प्रज्ञा आकारो यस्याः साचंद्रप्रज्ञा मणिशिला केवलमणिशिलाका वरंच तत् सीधुच वराचासौ वारुणीच वरवारुणी„ तथा सुजातानां सुपरिपाकागतानां पुष्पानां फलानां चोयस्य गंधद्रव्यस्या यो नि

ओनं सुपुक्कफलसमिद्धाइं पिंडिमजातपासादीआइं॥ तीसेणं समाएभरहेवासे तत्थ २ तहिं २ मत्तंगाणामं दुम

कदेशैः पूर्वोक्तानि सर्वसूत्राणि सम्पूर्णानि ज्ञेयानि तथा पिंडिम इत्यनेनापि) नीरोगकाःसर्वर्तुकपुष्पफलसमृद्धाः पिंडिमयावत् प्रासादीयाः ॥ तस्यांसमा

प्रतेछत्र निरोग सर्व छहुंऋतु संबन्धी फूलफलेकरी समृद्ध छइं एकत्रकह्यो एहयोगभलें यावत् योवायोग्य महा मनोहरछें ते समा आराने विषइं ।

र्यासो रस स्तेन साराः, तथा बहूनां द्रव्याणा मुपबृंहकाणां युक्तयो मीलनानि तासां संभारः प्राचुर्यं यषु ते, तथा काले स्वस्योचिते संधि स्तदंगभू तानां द्रव्याणां संधानं योजनमित्यर्थ स्तस्मा ज्जायंतेइति कालसंधिजा एवंविधाश्चते ह्यासवाः । किमुक्तंभवति । पत्राद्दिवासकद्रव्यभेदा दनेकप्रकारो ह्यासवः पत्रासवादिरनेन निर्दिष्टो भवतीति, ततः पदद्वयमीलनेन विशेषणसमासः । मधुमेरकौ मद्यविशेषौ, रिष्टाभा रिष्टरत्नवर्णाभा या शास्त्रांतरे जंबूफलकालिकेति प्रसिद्धा दुग्धजातिः आस्वादतः क्षीरसदृशी । प्रसन्ना सुराविशेषः, तल्लकोपिसुराविशेषः, शतायुर्नाम या शतवारंशोधितापि स्वस्वरूपं नजहाति, सारशष्टस्य प्रत्येकं योजनात् खर्जूरसारनिष्पन्न आसवविशेषः खर्जूरसारः, मृद्वीका द्राक्षा तत्सारनिष्पन्न आसवोमृद्वीकासारः, कापिशायनं मद्यविशेषः, सुपक्वः परिपाकागतो यः क्षोदरस इक्षुरस स्तस्निष्पन्नावरसुराः । एते सर्वेपि मद्यविशेषाः पूर्वकालेलोकप्रसिद्धा इदानीमपि शास्त्रांतरतो लोकतोवा यथास्वरूपं वेदितव्याः । कथंभूताएते मद्यविशेषा इत्याह ॥ वर्णेनप्रस्तावादतिशायिना एवंगंधेन रसेन स्पर्शेन च युक्ताःसहिता बलहेतवो वीर्यपरिणामा येषां तेतथा, बहवः प्रकारा जातिभेदेन येषांते बहुप्रकाराः, तथैवेतिपदं भिन्नक्रमेण योजनात् तथास्वरूपेणैव नन्वन्यादृशेन मद्यविधिना मद्यप्रकारेणो पेता स्ते मत्तांगाअपि द्रुमगणा इतिभावः । अन्यथा दृष्टांतयोजना नसम्यग् भवति इति । किंविशिष्टेन मद्यविधिने, त्याह । अनेको व्यक्तिभेदा द्बहुप्रभूतं यथास्यात्तथा विविधा जातिभेदा नानाप्रकारो जातिभेदतो मानाविधइतिभावः । सच केनापि कल्पपालादिना निष्पादितोपि संभाव्यते ततआह । विस्रंसया स्वभावेन तथा विधक्षेत्रादिसामग्रीविशेषजनितेन परिणतो नपुरीश्वरादिना निष्पादित इति, ततः पदत्रयस्य पदद्वय २ मीलनेन कर्मधारयः सूत्रेच स्त्रीत्वनिर्देशः प्राकृतत्वात् तेच मद्यविधिना पायसानलालादिवत्ताइवां कुरादिषु किंतु फलादिषु । तथाचाह ।

॥ मूल ॥

गणा पसन्ना जहा से चंदप्पभा जाव चंदप्पभा चिट्ठंति? एवं जाव सुणिगणाणामं दुमगणा पसन्ना ?

॥ अनु० ॥

यांभरतेवर्षेतत्रतत्रंतेते मत्ताङ्गानामद्रुमगणाःप्रसन्नाः ? यथातेचन्द्रप्रभा यावत्तत्रप्रतिष्ठन्नाःस्तिष्ठन्ति । एवं यावत्अनग्नानामद्रुमगणाः प्रसन्नाः ॥

॥ भाषा ॥

भरतक्षेत्रनेविषें तिहां तिहां तेले देशे बत्तमदरूपजावे एहवां मत्तांगएहवे नामें वृक्षनां समूहकह्या । तेमत्तंगा १ भिंगा २ तुडियंगा ३ जोइ ४ दीव

फलेषु पूर्णाः मद्यविधिभिरिति गम्यं सप्तम्यर्थे तृतीया प्राकृतत्वात् विष्यंदन्ति स्रवंति, सामर्थ्यात् तानेवानंतरोदिता न्मद्यविधीन् क्वचिद्विसदृशंतीति पाठः । तत्र विकसंतीति व्याख्येयं । किमुक्तं भवति तेषां फलानि परिपाकागतमद्यविधिभिः पूर्णानि स्फुटित्वा २ तान्मद्यविधीन् मुंचंतीति भावः ॥ शेषंतथैव । अथ द्वितीयकल्पवृक्षजातिस्वरूप माख्यातु माह ॥ तीसेणं समाए तत्थ २ तहिं २ बहवे भिंगंगा एतमोडिंगणा पण्णता ? समणाउसो जहा से आरगघडगकलसकरगकक्किरिपायंचणिउदंकवद्धंसिसुपइट्ठगविठरपारीचसकभिंगारकरोडिसरगपरगपत्तीघालणल्लगचवलिअअवसददगवारागविचित्त वहगमणिवट्टंगसुत्तिचारुपीणयाकंचणमणिरयणभत्तिचित्ता, भायणविहीयबहुपगारा तहेव ते भिंगावि दुमगणा अणेगबहुविहवीससापरिणया भायणविही ए उववेआ फलेहिं पुण्णाविव दिसतीति । तस्यां समायां तत्रेत्यादि प्राग्वत् । भृतं भरणं पूरण मित्यर्थः । तत्रांगानि कारणानि नह्यिभरणक्रिया भरणीयं भाजनंवा भवतीति तत्संपादकत्वात् वृक्षाअपि भृतांगाः प्राकृतत्वाच्च भिंगाउच्यंते । यथा ते„ आरको मरुदेशप्रसिद्धनामा मङ्गल्यघटः„ घटकोलघुघटी कलशो महाघटः„ करकः प्रतीतः„ कर्करी सएव सविशेषः पादकांचनिका पादधावनयोग्या काञ्चनमयी पात्री, उदंको येनोदक मुन्मुच्यते, वार्द्धानीलंतिका„ यद्यपि नाम कोशेकरककर्करीवार्द्धानीनांनकश्चि द्विशेष स्तथापीह संस्थानादिकृतो विशेषो लोकतो ऽवसेयइति„ सुप्रतिष्ठकः पुष्पपात्रविशेषः, पारी स्नेहभाजं, चषकःसुरापानपात्रं झृङ्गारः कनकालुका, सरीका मदिरापात्रं, पात्री स्थाले प्रसिद्धे„ दकवारको जलघटः विचित्राणि विविधचित्रोपेतानि वृत्तकानि भोजनक्षणोपयोगिघृतादिपात्राणि„ तान्येव मणिप्रधानानि वृत्तकानि मणिवृत्तकानि शुक्तिश्चन्दनाद्याधारभूता शेषा विशिष्टाकरोडिनल्लकवृपलितावमद्यचारुपीनका लोकतोविशिष्टसंप्रदायाद्वाऽवगम्याः, कांचनमणिरत्नानांन्नक्तयो विच्छित्तय स्ताभि श्चित्रा भोजनविधयो भोजनप्रकारा बहुप्रकारा एकैकस्मि न्विधावऽनतराऽनेकभेदभावात् । तथैवेति पूर्ववत्, तेजृतांगा अपि द्रुमगणा„ अणेगेति पूर्ववत् । भाजनविधिनो पेताः फलैः पूर्णाइव विकसंति । अयमर्थः । तेषां भाजनविधयः फलानीव शोभंते अथवाइवशब्दस्य जिन्नक्रमेण योजना । तेन फलैः पूर्णाभाजनविधिना वोपपन्ना दृश्यंते इति । अथ तृतीयकल्पवृक्षस्वरूप माह । तीसेणंसमाए तत्थतत्थ तहिंतहिं बहवे तुडिअंगाणामं दुमगणा पण्णता ? समणाउसो जहासे आलिंगमुइंगपणवपडहदद्दरगकरडिंडिमभंभाहोरंभकणियखरमुहिमुगुंदसंखि अपिरलीचत्वकपरिवाइणिवंसवेणुथोसविवंचिमहतिकच्छभिरिगिसिगिआतलतालकंसता

लसुसंपउत्ता आतोज्जविहीनिउणगंधव्वसमयकुसलेहिं फंदिआतिट्ठाणकरणमुद्दा तहेव तेतुल्लिअंगाविदुमगणा अणेगबहुविहिवीससापरिणयाए ततवितत घणझुसिराए आतोज्जविहीए उववेया फलेहिं पुण्णाविव विसटंति कुसविकुसजाव चिट्ठंतीति। यथा ते आलिंग्योनाम योवादकेन मुरजआलिंग्य वाद्यते हृदि धृत्वा वाद्यत इत्यर्थः। मृदंगोलघुमर्दलः, पणवो झांडपटहो लघुपटहोवा पटहःस्पष्टः, दर्दरको यस्यचतुर्भिश्चरणै रवस्थानं भुवि स गोधा चर्मावनद्धोवा द्यविशेषः, करटीसुप्रसिद्धा, डिंडिम प्रस्तावनासूचकः पणवविशेषः, भंभाढक्का निःस्वानानीति संप्रदायः होरम्भा महाढक्का महानिःस्वानानीत्यर्थः। क्वणिता काचिद्वीणा खरमुखी काहला, मुकुंदो मुरजविशेषो योतिलीनं प्रायोबाद्यते, शंखिका लघुशंखरूपा, तस्याः स्वरोमनाक् तोल्लो भवति। नतु शंखस्येवाति गम्भीरः, पिरलीचत्वकौतृणरूपवाद्यविशेषौ परिवादिनी सप्ततंत्री वीणा, वंशः प्रतीतः, वेणु वँशविशेषः सुघोषा वीणाविशेषः, विपंचीति तंत्री वीणा, महती शततंत्रिका सा कच्छपी भारतीवीणा, रिंगिसिंगिका घर्ष्यमाणवाद्यविशेष इति आद्यविधिवृत्तौ। एते कथंभूता इति। तलं हस्तपुटं तालाः कांस्यताला श्चप्रतीताः एतैः सुसंप्रयुक्ताःसुष्ठुअतिशयेन सम्यग् यथोक्तनीत्या प्रयुक्ताः संबद्धाः, यद्यपि हस्तपुटं न कश्चित्तूर्यविशेष स्तथापि तदुत्थितशब्दप्रतिकृतिश ब्दो लक्ष्यते एतादृशा आतोद्यविधय स्तूर्यप्रकाराः निपुणं यथाभवति, एवंगंधर्वसमयेनात्यसमये कुशला स्तैःस्यंदिता व्यापारिता इतिभावः। पुनः किं विशिष्टा इत्याह ॥ त्रिषु आदिमध्यावसानेषु स्थानेषु करणेन क्रियया यथोक्तवादनक्रियया शुद्धा अवदाता नपुनरस्थानव्यापारणरूपदोषलेशेनापिक लंकिता स्तेत्रुटिताङ्गाश्चापि द्रुमगणा स्तथैव तथाप्रकारेण। तत्वन्यादृशेन, ततं वीणादिकं, विततं पटहादिकं, घनं कांस्यतालादिकं, शुषिरं वंशादिकं, एतद्रूपेण सामान्यत श्चतुर्विधेन आतोद्यविधिनो पपेताः। शेषंप्राग्वत् इति। अथ चतुर्थकल्पवृक्षस्वरूपमाह। तीसेणं समाए तत्थतत्थ तहिं तहिं बहवे दीवसिहाणामं दुमगणा पण्णत्ता ? समणाउसो जहा सेसंभाविरागसमए नवनिहिपइसमुद्दतिलयाईणो दीविआचक्कवालविदेपन्नूयवट्टिपलित्तेणेहेधणिउज्जालिए तिमिरमद्दए कणगनिगरकुसुमिअपालिआतगवणप्पगासे कंचणमणिरयणविमलमहरिहतवणिज्जुज्जलविचित्तदंडाहिं दीविआहिं सहसा पज्जालिउत्तपिअनिद्धतेअदिप्पंतविमलगहगणसमप्पहाहिं वितिमिरकरसूरपसरिउज्जोअचिल्लिआहिं जालुज्जलपहसिओज्जिरामाहिं सोभमाणाहिं सोभमाणं तहेव, तेदीवसिहावि दुमगणा अणेगबहुविविहवीससापरिणया उज्जोअविहीए उववेआ फलेहिं पुण्णा कुसविकुसजाव चिट्ठन्तीति ॥ तस्यां समायां

दीप शिखाइवदीपशिखा स्तत्कार्यकारित्वात् अन्यथा व्याघातकालत्वेन तत्राग्ने रत्नाश्चा दीपशिखानः मप्यसम्भवात्, योजना प्राग्वत् । तथा तत्संख्या रूपो विरुद्ध उपरमसमयवर्त्तित्वेन मन्दोराग स्तत् समये तदवसरे नवनिधिपते श्चक्रवर्त्तिनइव दूरवादीपादीपिका स्तासां एकवालं सर्वतः परिमंडल-रूपं वृंदं । कीदृगित्याह । प्रभूता भूयस्यः स्थूलावा वर्त्तयो दशायस्य तत्तथा । पर्याप्तः परिपूर्णः स्नेहस्तैलादिरूपो यस्य तत्तथा, घनमत्यर्थं जुष्टञ्चव-लितं अतएव तिमिरमर्दकं, पुनः किंविशिष्टमित्याह । कनककनिकरः सुवर्णराशिःकुसुमितं च तत्पारिजातकवनंच पुष्पित सुरतरुश्रेष्ठवनं तत्तो द्वंद्व स्तद्वत्प्रकाशः प्रभा आकारो यस्य तत्तथा । एतावता समुदायविशेषण मुक्तमिदानीं समुदायसमुदायिनोः कथंचि द्भेदइति ख्यापयन् समुदायविशेषण मेव विवक्षुः समुदायविशेषणा न्याह । लोकेपिवक्तारो ब्रुवंति यदी यात्रान्यायात्रामहर्द्धिकजनै राकीर्णेति । कथंभूतैत्यादि दीपिकाभिः शोभमान मिति संबन्धः कथंभूताभि दीपिकाभिरतआह । कांचनमणिरत्नमयाः विमलाः स्वाभाविका गंतुकमलरहिता महार्हा महोत्सवार्हाः । तपनीय सुवर्णविशेष स्तेनोज्वला दीप्ताः विचित्रा विचित्रवर्णोदंडा यासांता स्तथा ताभिः सहसा एककालं प्रज्वालिता श्च ताउत्सर्पिताश्च यत्पुरुस्पर्धेन तथा, स्निग्धं म-नोहरं तेजो यासां तास्तथा, दीप्यमानो रजन्यांजात्यान् धिमलो ऽत्रधूल्याद्युपगमेन ग्रहगणो ग्रहसमूह स्तेन समा प्रभा यासांतास्तथा ताभिः सतः पद्द्वय २ मीलनेन कर्मधारयः तथा वितिमिराः कराः यस्या सौवितिमिरकरो निरंधकारकिरणः सधासौ सूरश्च तस्येव यःप्रस्तुत उद्योतः प्रज्ञातसमूह स्तेन चिह्निआहिंति । देशीपदमेतत् दीप्यमानाभि रित्यर्थः । ज्वालाएव यदुज्वलं प्रहसितं हास स्तेनाभिरामा रमणीया स्ताभिः अतएव शोभमानं, त-थैव तेदीपशिखा अपि द्रुमगणा अनेकबहुविविधविस्रसापरिणतेनो द्योतविधिनो पपेताः यथा दीपशिखा रात्रौ गृहान्तरुद् द्योतंते दिवायागृहादौ तद्वदेते द्रुमा इत्याशयः, एवंच वक्ष्यमाणज्योतिषिकाख्यद्रुमेभ्यो विशेषः कृतोपि भवतीति । शेषं प्राग्वत् । अथ पंचमकल्पवृक्षस्वरूप माह । सीसेसं स माए तत्थ २ बहवे जोइसिआणामं दुमगणा पण्णत्ता ? समणाउसो जहा से अइरुग्गयसरयसूरमंडलपडंतउक्कासहस्सदिप्पंतविज्जुज्जालदूअवहुधिधूम जलिअग्गिइंतधोअतत्ततवणिज्जकिंसुआ सोअजासुअणकुसुमविमउलिअपुंजमणिरयणकिरणजच्चहिंगुलयणिगररूवा इरेगरूवा तहेव तेजोइसिआवि दुम गणा अणेगबहुविविहवीससापरिणयाए उज्जोअविहीए उववेया सुहलेसा मंदलेसा मंदायवलेसा कूणाइव ठाणठिआ अन्नोन्नसमोगाढाहिं लेसाहिं साए

पहाए तेपएसे सव्वउ समंता उज्जोअंति पभासंति कुसुम जाव चिट्ठंतीति । अत्रव्याख्या । तस्यां समायां तस्थेत्यादि पूर्ववत्, ज्योतिषिकानामद्रुमगणाः प्रज्ञप्ता ? इत्यन्वयः । योजनानामाख्यर्थे स्वयं, ज्योतींषिज्योतिषादेवा स्तएवज्योतिषिकाः, अत्र मतांतरेण स्वार्थे इकप्रत्यय उणादयोऽव्युत्पन्नानि नामानी त्यव्युत्पत्तिपक्षाश्रयणा दिस्प्रत्ययांतत्वाभावा दिकारलोपाभाव श्च संज्ञाध्यते, जीवाभिगमेवृत्तौ ज्योतिषिकाइति संस्कारदर्शनात् । तत्रापि प्रधानाप्रधानयोः प्रधानस्यैव ग्रहणं, तेनात्र ज्योतिषिकशब्देन सूर्योगृह्यते तत्सदृशप्रकाशकारित्वेन वृक्षाअपि ज्योतिषिकाः । ज्योतिर्वह्निदिनेशयोरिति वचनाद्वा ज्योतिःशब्दः सूर्यवाचको वह्निवाचकोवा, शेषं स्वार्थिकइकप्रत्ययादिकं तथैव । तेच किंविशिष्टा इत्याह । यथा ते अचिरेत्यादिना हुतवह इत्यंतेन संबंधः । अचिरोद्गतं शरत्सूर्यमंडलं यथावा पतदुल्कासहस्रं प्रसिद्धं यथावा दीप्यमाना विद्युत् यथावा उद्गताज्वालायस्यसउज्ज्वलस्तथानिर्द्धूमो धूमरहितो ज्वलितो दीप्तो योहुतवहो दहनः सूत्रेपदोपन्यासव्यत्ययः प्राकृतत्वात् ततःसर्वेषामेषांद्वंद्वः । एतेषकयंभूता इत्याह । निर्धौतं निसरामग्निसंयोगेन यद्धौतंशोधितं तप्तंच तपनीयं येच किंशुकाशोकजपाकुसुमानां विप्रकुलितानां विकसितानां पुंजा येच मणिरत्नकिरणाः यश्च जात्यहिंगुलकनिकरस्तद्रूपेभ्यो ऽतिरेकेणा ऽतिशयेन यथायोग्यं वर्णतः प्रभयाच रूपंस्वरूपं येषांते तथा ततः, पूर्वपदेन विशेषणसमासः तथैव ते ज्योतिषिका अपि द्रुमगणा अनेकबहुविविधविस्रसापरिणतेनोद्द्योतविधिनोपपेता याव त्तिष्ठंतीति संबन्धः । ननुयदि सूर्यमंडलादिवत्ते प्रकाशका स्तर्हि तद्वत्ते दुर्निरीक्ष्यत्वतीव्रत्वजंगमत्वादिधर्म्मोपेता अपि भवंतीत्याह । सुखासुखकारिणी लेश्यातेजो येषांते तथा, अतएव मन्दलेश्या, स्तथा मन्दातपस्य लेश्या जनित प्रकाशस्य लेश्या येषांते तथा सूर्योनलाद्यातपस्य तेजो यथा दुःसह्यं न तथा तेषा मित्यर्थः । तथा कूटानीव पर्व्वतादिशृंगाणीव स्थानस्थिताः स्थिरा इति, समयक्षेत्रबहिर्वर्त्ति ज्योतिष्का इव ते ऽवभासयंतीति भावः । तथा अन्योन्यं परस्परं समवगाढाभि र्लेश्याभिः सहिता इति शेषः । किमुक्तं भवति । यत्रविवक्षिता ज्योतिषिकाख्यतरुलेश्या अवगाढा, तत्रान्यस्य लेश्या अवगाढा यत्राप्यतरुलेश्या अवगाढा, तत्र विवक्षिततरुलेश्या अवगाढाइति । साएपभाए इत्यादि प्रभासंतीत्यंतं सूत्रं विजयद्वार तोरण संबन्धि रत्नकरंडकवर्णने व्याख्यात मिति । कुशविकुशेत्यादि पूर्ववत् । येषांच बहु व्यापी दीपशिखावृत्तप्रकाशापेक्षयातीव्रश्च प्रकाशो भवतीति पूर्वेभ्यो विशेषः । अथ षष्ठ कल्पवृक्षस्वरूपमाह । तीसेणं समाए तत्थतत्थ बहवे चित्त

गाणामं दुमगणा पण्णत्ता ? समणाउसो जहा सोपत्थाघरे विचित्ते रम्मे वरकुसुमदाममालुज्जले भासंतमुक्कपुप्फपुंजोवयारकलिए विरल्लिअविचित्त मल्लसिरिसमुदयप्पगब्भे गंठिमवेठिमपूरिमसंघाइमेणमल्लेणं च्छेअसिप्पिविभागरइएणं सव्वउ चेव समणुबद्धे पविरललंबन्तविप्पइण्णपुप्फवासेहिं कुसुमदामेहिं सोभमाणे वणमालकयगाए चेव दिप्पमाणे, तहेव ते चित्तंगा विदुमगणा अणेगबहुविविहवीससापरिणयाए मल्लविहीए उववेआ कुसविकुस जाव चिठन्तीति । तस्यां समाया मित्यादि प्राग्वत् । नवरं । चित्तंगा इति । चित्रस्या ऽनेक प्रकारस्य विवक्षाप्राधान्या न्मालस्य अंगं कारणं तत्संपादकत्वाद् वृक्षाऽपि चित्रांगाः, यद्वातत्प्रेक्षागृहं विचित्रंनानाचित्रोपेत मतएवरम्यं रमयति द्रष्टृणां मनांसीति बाहुलकात्कर्त्तरियप्रत्ययः । किं विशिष्टमित्याह । वरकुसुमदाम्नां मालाः श्रेणय स्ताभि रुज्वलं देदीप्यमानत्वात् । तथा भास्वान् विकसिततया मनोहरतयाच देदीप्यमानो मुक्तो यः पुष्पपुंजोपचार स्तेन कलितं, तथा विरल्लितानि तनु विस्तारे इत्यस्य तने स्तडतडुतडुवविरल्लाइत्यनेन विरल्लादेशे कृते क्तप्रत्ययेच विरल्लितानि विरलीकृतानि विचित्राणि यानि माल्यानि ग्रथितपुष्पमाला स्तेषां यः श्रीसमुदयः शोभाप्रकर्ष स्तेन प्रगल्भ मतीव परिपुष्टं, तथा ग्रंथितं यत्सूत्रेण ग्रथितं वेष्टितं यत् पुष्पमुकुटमिवो पर्युपरि शिखराकृत्या मालास्थापनं, पूरिमं यल्लघुच्छिद्रेषु पुष्पनिवेशेन पूर्यते, संघातिमं यत्पुष्पं पुष्पेण परस्परनाल प्रदेशेन संयोज्यते, ततः समाहारद्वन्द्वे एवंविधेन माल्येन छेकशिल्पिना परमदक्षेण कलावता विभागरचितेन विभक्तिपूर्वकं कृतेन । यद्यत्र योग्यं ग्रन्थिमादि तत्र तेन सर्वतः सर्वासु दिक्षु समनुबद्धं । तथा प्रविरलै र्लम्बमानै स्तत्र प्रविरलत्वं मना गप्यसंहतत्व मात्रेण भवति । ततो विप्रकृष्टत्व प्रतिपादनायाह । विप्रकृष्टै र्बृहदंतरालैः पञ्चवर्णैः ततः कर्म्मधारयः कुसुमदामभिः शोभमानं वनमाला बंदनमाला कृता ऽग्रेऽग्रभागे यस्य तत्तथा । तथाभूतं सद्दीप्यमानं । तथैव चित्राङ्गाऽपि नाम द्रुमगणा, अनेकबहुविविधविस्रसापरिणतेन माल्यविधिनोपपेताः कुसविकुसविसुद्धमूला इत्यादि प्राग्वत् । अथ सप्तमकल्पवृक्षस्वरूपमाह । तीसेणं समाए तत्थतत्थ बहवे चित्तरसाणामं दुमगणा पण्णत्ता ? समणाउसो जहा से सुगन्धवरकलमसालि तंदुलविसिट्ठणिरुवहयदुद्धरद्धेसारयघयगुडखंडमहुमेलिए अइरसे परमन्ने हेज्जो । उत्तमवण्णगन्धमन्ते अट्ठवारसोचक्कवट्टिरसहीज्जणिउणेहिं सुवपुरिसेहिं सज्जिए चउक्कप्पसे अचित्तेइव उदणे कलमसालिणिव्वुतिए विपक्के सव्वफलिउविसयसगलसित्थे अणेगसालणगसंजुत्ते अट्ठवापट्टिपुणदव्वुक्खट्ठे सु-

सक्खए वण्णगन्धरसफरिसजुत्तबलविरिअपरिणामे इंदिअबलपुट्ठिविवड्ढणे खुप्पिवासामहणेपहाणगुलकदिअखंडमक्खंडिघउवणीएवणोअगे सगहसमिइगब्भे हवेज्जपरमइट्ठगसंजुत्ते तहेव तेचित्तरसाविदुमगणा अणेगबहुविविहवीससापरिणयाए भोअणविहीए उववेआ कुसविकुसजाव चिट्ठन्तीति । तस्यां समायामित्यादि योजना प्राग्वत् । नवरं, चित्रो मधुरादिभेदभिन्नत्वेनानेकप्रकारआस्वादयितृणामाश्चर्यकारी वा रसो येषां ते तथा । यथातत्परमान्नं पायसं भवेदिति सम्बन्धः । किंविशिष्टमित्याह । ये सुगन्धाः प्रवरगन्धोपेताः समासांतविधे रनित्यत्वा दत्रेदूरूपस्य समासांतस्या भावो यथा सुरभिगन्धेन वारिणेति,, वराः प्रधाना दोषरहितक्षेत्रकालादिसामग्रीसंपादितात्मलाभाइति भावः । कलमशालेः शालिविशेषस्य तंदुला निरस्तखचितकणाः, यच्च विशिष्टं विशिष्टगवादिसम्बन्धि निरुपहतमिति पाकादिभिरविनाशितं दुग्धं तै राढ्यपक्वं, परमकलमशालिभिः परमदुग्धेनच यथोचितमात्रपाकेन निष्पादित मित्यर्थः । तथा शारदं घृतं गुडः खंडं मधुवा शर्करापरपर्यायं मेलितं यत्र तत्तथा क्तांतस्य परतिपातः प्राकृतत्वात्, सुखादिदर्शनाद्वा, अत एवातिरस मुत्तमवर्णगन्धवत्, यथावा राज्ञ श्चक्रवर्त्तिनः ओदनइव भवेदित्यन्वयः,, निपुणैः सूपपुरुषैः सूपकारैः सज्जितो निष्पादितः चत्वारः कल्पाः यत्र सचासौ सेकश्च चतुष्कल्पसेक स्तेन सिक्तः,, रसवती शास्त्राभिज्ञाहि ओदनेषु सौकुमार्योत्पादनाच सेकविषयां क्षतुरः कलाम् विदधति । सच ओदनः किंविशिष्ट इत्याह । कलमशालिनिर्वर्त्तितः कलमशालिमय इत्यर्थः, विपक्वो विशिष्टपरिपाकमागतः सर्वाण्यपि बाह्यं मुंचन्ति मृदूनि कोमलानि चतुःकल्पसेकादिना परिकर्म्मितत्वात् विशदानि सर्वथातुषादिमलापगमात् सकलानि पूर्णानि सिक्तानि यत्र स तथा । अनेकानि शालनकानि पुष्पफल प्रभृतीनि प्रसिद्धानि तैः संयुक्तः । अथवा मोदकइव भवेदिति । किंविशिष्टइत्याह । परिपूर्णानि समस्तानि द्रव्याणि एलाप्रभृतीनि उपस्कृतानि नियुक्तानि यत्र स तथा निष्ठान्तस्य परनिपातः सुखादिदर्शनात्, सुसंस्कृतो यथोक्तमात्राग्निपरितापादिना परमसंस्कारमुपनीतः वर्णगन्धरसस्पर्शोः सामर्थ्यो दतिशायिन स्तै र्युक्ता बलवीर्यहेतवश्च परिणामा आयतिकाले यस्य स तथा । अतिशायिभि र्वर्णादिभि र्बलवीर्यहेतुपरिणामै श्चोपेता इति भावः । तत्र बलं शारीरं वीर्य मान्तरोत्साहः, तथा इंद्रियाणां चक्षुरादीनां बलं स्वस्वविषयग्रहणपाटवं तस्य पुष्टि रतिशायी पोष स्तां वर्द्धयति नंद्यादित्वा दन् । तथा क्षुत्पिपासाशमनइति व्यक्तं, तथा प्रधानः क्वथितो निष्पक्वो गुड स्तादृशं वाखंडं तादृशीवा सरखंडी खंडशर्करा तादृशं वा

घृतं तान्युपनीतानि योजितानि यस्मिन् तथा, निष्ठान्तस्य परनिपातः मुखादिदर्शनात्। तथा श्लक्ष्णा सूक्ष्मा त्रिवलगालितत्वेन समिता गोधूमचूर्णं तद्गर्भ स्तन्मूलदलनिष्पन्नइति भावः। परमइष्टक मत्यंतवल्लभं तदुपयोगिद्रव्यं तेन संयुक्तः एतद्व्यक्तिः संप्रदायगम्या। तथैव तेचित्ररसाअपि द्रुमगणा अनेकबहुविविधविस्रसापरिणतेन भोजनविधिनोपपेताः इत्यादि प्राग्वत्। अथाष्टमकल्पवृक्षस्वरूपमाह। तीसेणं समाए तत्थ २ बहवे मणिअङ्गाणामं द्रुमगणा पण्णत्ता ? समणाउसो जहा से हारद्धहारवेढगयमउडकुंडलवामुत्तगहेमजालमणिजालकणगजालगमुत्तगउचिअकडगखुड्डुयएकावलिकंठसुत्तग मगरिअउरत्थगे विज्जसोणिसुत्तगचूलामणिकणगतिलगफुल्लगसिद्धत्थयकण्ण वालिससिसूरउसहचक्कगतलभंगयतुडिअहत्थ मालगहरिसयकेऊरवलयपालंबअंगुलिज्जगवलक्खदीणारमालिआ कंचिमेहलकलावपयरगपारिहेरगपायजालघंटिआ खिंखिणिरयणोरुजालखुड्डिअवरणेऊरचलणमालिआ कणगणिलमगलिआ कंचणमणिरयणभत्तिचित्ता तहेव ते मणिअङ्गा विद्रुमगणा अणेगजावभूसणविहीए उववेआ जाव चिट्ठंतीति। तस्यां समायां इत्यादि प्राग्वत्। नवरं, मणिमयानि आभरणा न्याधेये आधेयोपचारान्मणीनि तान्ये वांगा न्यवयवा येषां ते मण्यङ्गाभूषणसंपादका इत्यर्थः। यथा ते हारो ऽष्टादशसरिकः, अर्द्धहारो नवसरिकः, वेष्टनकः कर्णाभरणविशेषः, मुकुटकुंडले व्यक्ते वामोत्तकः हेमजालं सच्छिद्रसुवर्णालंकारविशेषः, एवं मणिजालक कनकजालकेअपि, परं कनकजालकस्य हेमजालतोऽभेदो रूढिगम्यः सूत्रकं वैकक्षिककृतं सुवर्णसूत्रं उचितकटकानि योग्यवलयानि, क्षुद्रकमंगुलीयकविशेषः एकावलीच विचित्रमणिककृता एकसरिकाच, कंठसूत्रं प्रसिद्धं, मकरिका मकराकार आभरणविशेषः, उरस्यं हृदयाभरणविशेषः, ग्रैवेयं ग्रीवाभरणविशेषः, अत्र सामान्यविवक्षया ग्रैवेयमिति, जीवाभिगमवृत्त्यनुसारेणोक्तं, अन्यथा हैमव्याकरणादा वलङ्कारविवक्षायां ग्रैवेयकमिति स्यात्। एव मन्यत्रापि तत्तद् वृत्त्यनुसारेण ज्ञेयं। ओणिसूत्रकं चूडामणिर्नामसकलनृपरत्नसारोनरामरेंद्रमौलिस्थायी अमंगलामयप्रमुखदोषहृत् परममङ्गलभूत आभरणविशेषः, कनकतिलकं ललाटाभरणं, पुष्पकं पुष्पाकृतिललाटाभरणं सिद्धार्थकं सर्षपप्रमाणस्वर्णकणरचितसुवर्णमणिकमयं, कर्णवाली कर्णोपरितनविभागभूषणविशेषः, शशिसूर्यवृषभाः स्वर्णमयचंद्रकादिरूपाआभरणविशेषाः, चक्रकं चक्राकारः शिरोभूषणविशेषः, तलभङ्गकं त्रुटिकानिच बाह्वाभरणानि, अनयो र्विशेषस्तु आकारकृतः हस्तमालकं हर्षकं, केयूरमङ्गदं, पूर्वस्मा च्चाकृतिकृतो विशेषः, वलयं कंकणं, प्रालंबं लंबनकं, अंगुलीयकं मुद्रि

का, वलक्षं रूढिगम्यं, दीनारमालिकाचन्द्रमालिका सूर्यमालिकादीनाराद्याकृतिमलिकमाला, कांचीमेखलाकलापाः स्त्रीकट्याभरणविशेषाः, विशेषश्चैषां रूढिगम्यः, प्रतरकं वृत्तप्रतलआभरणविशेषः, पारिहार्यं वलयविशेषः, पादेषु जालाकृतयो घंटिकाघर्घरिकाः, किंकिण्यः क्षुद्रघंटिकाः, रत्नोरुजालं रत्नमयं जंघायाः प्रलंबमानं संकलकं संभाव्यते, क्षुद्रिकावराणि नूपराणि व्यक्तानि, चरणमालिका संस्थानविशेषकृतपादाभरणं, लोकेपागफ्रां इति प्रसिद्धं, कनकनिगडः निगडाकारः पादाभरणविशेषः, सौवर्ण्यः संभाव्यन्तेच कडलांइति प्रसिद्धानि, एतेषां मालिका श्रेणिः, अत्रच व्याख्यातव्यतिरिक्तं भूषणस्वरूपं लोकतो गम्यं इत्यादि का भूषणविधयो मंडनप्रकारा प्रकाराः अवांतरभेदाः, तेच किंविशिष्टा इत्याह। कांचनमणिरत्नभक्तिचित्रा इतिव्यक्तं। तथैव तथाप्रकारेण भूषणविधिनोपपेता स्ते मद्यंगाइति तात्पर्यार्थः। शेषं प्राग्वत्, अथ नवमकल्पवृक्षस्वरूप माह। तीसेणं समाए तत्थ २ वहवे गेहागाराणामं दुमगणा पन्नत्ता ? समणाउसो जहा सेपागारट्टालयचरिअदारेगोपुरंपासायागासतलमंडवएगसालगवेसालगतिसालगचउसालगगब्भघरमोहणघरवलभीघरचित्तसालमालयघरभत्तिघरवट्टतंसचउरंसणंदिआवत्तसंठिआ पंडुरतलमुंडमालहम्मिआ अहवणंधवलहरअट्टभागहविप्पमसेलट्ठसेलसंठियकूडागारट्ठसुविहिकोट्ठग अणेगघरसरणलेणआवणाविडंगजालविदणिज्जूहअपवरगचंदसालिआ रूवविभत्तिकलिआभवणविहीवहुविकप्पा तहेव ते गेहागारा विदुमगणा अणेगबहुविविहवीससापरिणयाए सुहारुहणसुहेत्तोराए सुहणिक्खमणपवेसाए दद्दरसोपाणपंतिकलिआए पइरिक्कसुहविहाराए मणोणुकूलाए भवणविहीए उववेआ जाव चिठन्तीति। तस्यां समाया मित्यादि प्राग्वत् गेहाकारानाम द्रुमगणाः प्रज्ञप्ताः। यथा ते प्राकारो वप्रः अट्टालकः प्राकारोपरिवर्त्त्याश्रयविशेषः चरिकानगरप्राकारांतराले ऽष्टहस्तप्रमाणो मार्गः, द्वारं व्यक्तं, गोपुरं पुरद्वारं प्रासादो नरेंद्राश्रयः, आकाशतलंकटाद्यछन्नकुटिमं, मंडपःछायाद्यर्थंपटादिमयआश्रयविशेषः, एकशालकद्विशालकत्रिशालकचतुःशालकादीनि भवनानि, नवरं गर्भगृहं सर्वतोवर्त्ति गृहान्तरं अभ्यंतरगृह मित्यर्थः। अन्यथो त्तरत्र वक्ष्यमाणे नापवरकेण पौनरुक्त्यं स्यात्, मोहनगृहं सुरतगृहं, वलभी छदिरा धार स्तत्प्रधानंगृहं, वृत्तं वर्त्तुलाकारं, त्र्यस्त्रं त्रिकोणं, चतुरस्त्रं चतुःकोणं, नंद्यावर्त्तः प्रासादविशेष, स्तद्वत्संस्थितानि नंद्यावर्त्ताकाराणि गृहाणि पश्चाद् द्वन्द्वः पांडुरतलं सुधामयतलं, मुंडमालहम्म्यं उपर्यनाच्छादितं शिखरादिभागरहितं हर्म्यं, अथवा णमिति प्राग्वत् धवलगृहं सौधं अर्द्धमागध-

विचित्राणि गृहविशेषाः शैलसंस्थितानि पर्वताकाराणि गृहाणि अर्द्धशैलसंस्थितानि, तथैव कूटाकारेण शिखराकृत्याढ्यानि सुविधिकोष्ठकानि सुसूत्रणा पूर्वकरचितोपरितनभागविशेषाणि अनेकानि गृहाणि सामान्यतः शरणानि तृणमयानि लयनानि पर्वतनिकुहितगृहाणि, आपणाः हट्टाः इत्यादिका भवनविधयो वास्तुप्रकारा बहुविकल्पा इत्यन्वयः । कथंभूता इत्याह । विटंकः कपोतपाली जालवृंदंगवाक्षसमूहः निर्यूहो द्वारोपरितनपार्श्वविनिर्गत-दारु अपवरकः प्रतीतः चन्द्रशालिका शिरोगृहं एवंरूपाभि र्विभक्तिभिः कलिताः । तथैव भवनविधिनोपपेता स्ते गेहाकारा अपि द्रुमगणा स्तिष्ठ-न्तीति सम्बन्धः । किंविशिष्टेन विधिने त्याह । सुखेनारोहण मूर्द्धगमनं सुखेनाऽवतारो ऽधस्ता दवतरणं यस्य स तथा । सुखेन निष्क्रमणं निर्गमः प्रवेशश्च यत्र स तथा । कथमुक्तस्वरूप मित्याह । दर्दरसोपानपंक्ति*लितेन अत्र हेतौ तृतीया तथाप्रतिरिक्ते एकांते सुखोविहारो ऽवस्थानशयनादि रूपो यत्र सतथा । मानानुकूलेनेति व्यक्तं । शेषं प्राग्वत् । अथ दशमकल्पवृक्षस्वरूप माह । तीसेणं समाए तत्थ तत्थ बहवे अणिगणा णामं द्रुमग-णा पण्णत्ता ? समणाउसो जहा से आईणगखोमतणुलकंबलदुगूलकोसेज्जकालमिगपट्टअंसुअचीणअंसुअपट्टाआभरणचित्तसहिणगकल्लाणगभिंगणीलकज्ज लबहुवण्णभत्तीअसुक्किलसक्कयगिगलोमहेमरप्परत्तगअवरुत्तरसिंधुउसभदामिलवंगकलिंगतलिक्खतंतुमयभत्तिचित्ता वत्थविहीबहुप्पगारा वरपट्टगुण्णया व-ण्णरागकलिआ तहेव तेअणिगणा विदुमगणा अणेगबहुविविहवीससापरिणया एवत्थविहीए वववेआ कुसविकुस जाव चिट्ठन्ति । वाक्ययोजनापूर्ववत् नामार्थस्तु विचित्रवस्त्रदायित्वात् नविद्यंते नग्ना स्तत्कालीनजना येभ्यस्ते ऽनग्नाः यच्च प्राक्तनेषु बहुषु जंबूद्वीपप्रज्ञप्तिसूत्रादर्शेषु आयाणाइति दृश्यते स लिपिप्रमादः संभाव्यते । प्रस्तुतसूत्रालापकविस्तारोपदर्शके जीवाभिगमे एतादृशपाठस्यादर्शनात् । आजिनकं चर्ममयं वस्त्रं क्षौमं सामान्यतः कार्पा सिकं अतसीमय मित्यन्ये तनुं शरीरं सुखस्पर्शतया लाति अनुगृह्णातीति तनुलंतनुसुखादि कम्बलः प्रतीतः तणुअकम्बलइति पाठेतु तनुकः सूक्ष्मो सौकम्बलः दुकूलं गौडविषयविशिष्टकार्पासिकं अथवा दुकूलो वृक्षविशेष स्तस्य वल्कं गृहीत्वोदूखले जलेन सह कुट्टयित्वा बुसीकृत्य चक्ष्यते यत्तदु-कूलं कौशेयं त्रसरितंतुनिष्पन्नं कालमृगपट्टः कालमृगचर्म्म अंशुकचीनांशुकानि नानादेशेषु प्रसिद्धानि दुकूलविशेषणरूपाणि पूर्वोक्तस्यैव एकस्ययान्यस्य-न्तरहीरिभि र्निष्पाद्यंतेसूक्ष्मतराणि भवंति तानि चीनांशुकानि वापट्टानि पट्टसूत्रनिष्पन्नानि आभरणे चित्राणि विचित्राणि आभरणचित्राणि श्लक्ष्णानि

सूक्ष्मतंतुनिष्पन्नानि कल्याणकानि परमवस्त्रलक्षणोपेतानि भृंगः कीटविशेषः सदृक्षनीलं । तथा कज्जलवर्णं बहुवर्णं विचित्रवर्णं रक्तं पीतं शुक्लं संस्कृतं परिकर्मितं यन्मृगलोमहेमच तदात्मकं कनकरसद्युरितत्वादिधर्मयोगात् रत्नकः कंबलविशेषो जीवादिः पश्चाद्द्वन्द्वः । एतेच कथंभूता इत्याह । अपरः पश्चिमदेशः उत्तरउत्तरदेशः सिंधु देशविशेषः, उसभत्तिसंप्रदायगम्यं द्रविडवंगकलिंगादेशविशेषा एतेषां सम्बन्धिन स्तत्तद्देशोत्पन्नत्वेन येते तथा„ तलिनतं तवः सूक्ष्मतंतव स्तन्मय्यो यात्रक्तयो विशिष्टरचनास्तानि श्वित्राः इत्यादिका वस्त्रविधयो बहुप्रकारा भवेषुवरःपत्तनं तत्तत्प्रसिद्धपत्तनं तस्मा दुद्गता विनिर्गता विविधै र्वर्णै र्विविधै रागै र्मंजिष्ठारागादिभिः कलिता स्तथैव तेऽनग्नकाअपि द्रुमगणा अनेकबहुविविधविस्रसापरिणतेन वस्त्रविधिनोप पेता इत्यादि ॥ अत्रचाधिकारेजीवाभिगमसूत्रादर्शे क्वचित् २ कंचिदधिकपदमपि दृश्यते„ तन्तु वृत्ता व्याख्यातं स्वयं पर्यालोच्यमानमपिच नार्थप्रदमिति नलिखितं । तेन तत्संप्रदाया दवगन्तव्यं । तमन्तरेणसम्यक्पाठशुद्धेरपिकर्तुमशक्यत्वा दिति„ उक्तं सुषमसुषमायाः कल्पद्रुमस्वरूपं अथ तत्कालभाविम-नुजस्वरूपं पृच्छन्नाह ॥ तीसेणं भन्ते ! इत्यादि ॥ तस्यां समायां भदन्त ! भरतवर्षे मनुजानां प्रक्रमाद् युग्मिनां कीदृशक आकारभावप्रत्यवतारः प्रज्ञ

तीसेणं भंते ! समाए भरहेवासे मणुआणं केरीसए आयारभावपडो यारे पन्नत्ते गोयमा ? तेणं मणुआ सुपइट्ठिअकुम्मचारुचलणाजाव

तस्याम् भदन्तसमायाम् ! भरतेवर्षे मनुजानाम् कीदृशक आकारभावप्रत्यवतारः प्रज्ञप्तः ? हे गोतम ! ते मनुजाः सुप्रतिष्ठितकूर्मचारुचरणाः

५ चित्तगा ६ चित्तरसा ७ मणिअंगा ८ गेहगारा ९ अणियगाय १० ॥ १ ॥ पाणं १ भायण २ पिलय ३ दीवपह ४ दीवपह ५ कुसुम ६ आहारो ७ भू-सण ८ गिह ९ वत्थासण १० कप्पदुमाहसविहा हुंति ॥ २ ॥ एदशकल्प जांणवा) जिमचंद्रप्रभा मदिरा प्रमुषतेसरीषः छें यावत् फूलफलेंकरी ठाह्याए हवाथका रहेंछइं इम यावत् अनग्नकनामे वृक्षना समूहकह्या ,इम दश जातिनाकल्पवृक्षए जांणवा जीवाभिगमी सूत्रथी । ते आरानेविषें हे भगव

प्रः ? भगवा नाह गौतम ! ते मनुजाः सुप्रतिष्ठिताः सत्प्रतिष्ठानवन्तः संमतनिवेशा इत्यर्थः । कूर्मवत्कच्छपवदुन्नतत्वेन चारवश्चरणा येषां तेतथा । ननु मानवा मौलितोवर्षादेवाश्चरणतः पुनरिति" कविसमया न्मनुजजन्मिनां युग्मिनां पदादारभ्य वर्णनं कथंयुक्तिमदि त्युच्यते„ वरेण्यपुण्यप्रकृतिकत्वेन तदेवत्वेनवा भिमता इति नकाचि दनुपपत्तिरिति । अत्र यावच्चक्षुष्टसंग्राह्यं मुद्गसिरयाइत्यंतं जीवाभिगमादिप्रसिद्धं सूत्रं चैतत् । रत्तुप्पलपत्तमउअसुकुमालकोमलतलाणगणगरमगरसागरचक्कंकहरंकलक्खणंकिअचलणा अणुपुव्वसुसाहयंगुलीआ उण्णयतणुतम्बणिद्धनक्खा संठिअसुसिलिट्ठगूढगुप्फा एणीकुरुविंदवत्तवट्टाणुपुव्वजङ्घा सामुग्गनिमग्गगूढजाणू गयसमणसुजायसन्निभोरू वरवारणमत्त तुल्लविक्कमविलासिअगई पमुइअवरतुरगसीहवरवट्टिअकडी वरतुरगसुजायगुय्हदेसा आइण्णहउव्वनिरुवलेवा साहयसोणंदमुसलदप्पणणिगरिअवरकणगच्छरुसरिसवरवइरवलिअमज्झा झसविहगसुजायपीणकुच्छी झसेअरासुइकरणा गङ्गावत्तपयाहिणावत्ततररंगभंगुरविकिरणतरुणबोहिअकोसा यंतपउमगंभीरविअडणाभा उज्जुअसमसंहिअजच्चतणुकसिणणिद्धआ देज्जलडहसूमालमउअरमणिज्जरोमराई सणायपासा संगयपासा सुंदरपासा सुजायपासा मिअमाईअपीणरईअपासा अकरंडुअकणगरुअगणिम्मलसुजायणिरुवहयदेहधरी पसत्थबत्तीसलक्खणधरा कणगसिलायलुज्जलपसत्थसमतलउवइअविच्छिण्णपिहुलवच्छा सिरिवच्छंकिअवच्छा जुअसन्निभपीणरइअपीवरपउट्ठसंठिअसुसिलिट घणथिरसुबद्धसन्धिपुरवरफलिहबट्टिअभुजा भुजगीसरविउलभोगआयाणफलिहउच्छूढदीहबाहू रत्ततलोवइअसउअमंसलसुजायपसत्थलक्खणअच्छिद्दनाल पाणी पीवरकोमलवरंगुलीआ आयंबतलिणसुइरुइलणिद्धणखा चंदपाणिलेहा सूरपाणिलेहा संखपाणिलेहा चक्कपाणिलेहा दिसासोवत्थियपाणिलेहा चंदसूरसङ्खचक्कदिसा सोवत्थिअपाणिलेहा अणेगवरलक्खणुत्तमपसत्थसुइरइअपाणिरेहा वरमहिसवराहसीहसदूलउसहणागवरपणिपुंगवविपुलखन्धा चउरंगुलसुप्पमाणकंबुवरसरिसगीवा मंसलसंठिअपसत्थसद्दूलविपुलहणुआ अवठिअसुविभत्तचित्तमंसू उन्नविअसिलप्पवालबिंबफलसन्निभाधरोट्ठा पंडुरससिसगलविमलणिम्मलसंखगोखीरफेणकुंददगरयमुणालिआ धवलदन्तसेढी अखंडदन्ता अफुडिअदन्ता सुजायदन्ता अविरलदन्ता एगदन्तसेढीव्व अणेगदन्ता हुअवहणिद्धंतधोअतत्ततवणिज्जरत्ततलतालुजीहा गरुलायतउज्जुतुंगणासा अवदालिअपोंडरीकणयणा कोआसियधवलपत्तलच्छा आणामिअचावरुइलकिण्हब्भराइसंठिअसंगयआययसुजायतणुकसिणणिद्धभुमआ अल्लीणपमाणजुत्तसवणासुस्सवणा पीणमंसलकवोलदेसभागा णिव्वणसमलट्ठमट्ठचन्दद्दसमणिलाडा

उडुवइपडिपुन्नसोमवयणा घणणिचिअसुबद्धलक्खणुन्नयकूडागारणिभपिंडिअग्गसिरा छत्तागारुत्तमंगदेसा दाडिमपुप्फप्पगासतवणिज्जसरिसणिम्मलसुजाय केसंतकेसभूमी सामलिबोडघणणिचिअछोडिअमिउ विसयमसत्थसुहुमलक्खणसुगन्धसुन्दरभुअमोअगभिंगणीलकज्जलपहट्ठभमरगणणिद्धणिकुरुंबणि चिअपयाहिणावत्तमुद्धसिरआ इति ॥ अत्रव्याख्या ॥ रक्तं लोहितमुत्पलपत्रव न्मृदुकं मार्दवगुणोपेत मकर्कश मित्यर्थः । तच्चाति सुकुमारमपि संभवति, यथा घृष्टमृष्टपाषाणप्रतिमा, ततआह । सुकुमारेभ्योपि शिरीषकुसुमादिभ्योपि कोमलं सुकुमारं तलं पादतलं येषांते तथा । नगोगिरिः नगरमकर सागरचक्राणि स्पष्टानि, अङ्कुधर श्चन्द्रः, अङ्क स्तस्यैव लांछनं यल्लोके मृगादिव्यपदेशं लभते, एवंरूपै र्लक्षणै रुक्तवच्छाकारपरिणताभी रेखाभि रंकिता श्चलना येषां ते तथा, पूर्वस्या अनुलघवइति गम्यते अनुपूर्वाः । किमुक्तं भवति पूर्वस्याः उत्तरोत्तरा नखं नखेन हीनाः । णहं णहेण हीणाउं इति सामुद्रिकशास्त्रवचनात् , अथवा आनुपूर्व्येण परिपाट्या वर्द्धमाना हीयमानावा इति गम्यते, सुसंहिता अविरला अंगुल्यः पादाग्रावयवा येषांते तथा, अत्रानुपूर्व्येणेति विशेषणग्रहणात्पादांगुलीग्रहणं तासामिव नखं नखेन हीनत्वात् , उन्नता मध्ये तुंगा स्तनवः प्रतला स्ताम्रा रक्ताः स्निग्धाः स्निग्धकांति मन्तो नखाः पादगता इति सामर्थ्यलभ्यं तद्ग्रहणाधिकारात् येषांते तथा, णक्खेत्यत्र द्वित्वं सेवादित्वात् । संस्थितौ सम्यक्स्वप्रमाणतया स्थितौ सुश्लिष्टौ सुघनौ सुस्थिरा वित्यर्थः, गूढौ गुप्तौ मांसलत्वा दनुपलक्ष्यौ गुल्फौ घुटिकौ येषांते तथा, एणी हरिणी तस्या इह जंघा ग्राह्या, कुरुविंदतृणविशेषः वर्तश्च , सूत्रवलनकं एतानीव वृत्तेवर्तुले आनुपूर्व्येणक्रमेणऊर्द्ध्वंस्थूलतरे इति शेषः जंघे येषां ते तथा, नोपपातिकवृत्तौ अन्येत्वाहुः एणय स्ना यत्रःकुरुविंदा कुटिलिकाभिधानो रोगविशेषस्ताभि स्त्यक्ते इत्यपि व्याख्यातमस्ति । वृत्तेत्यादि तथैव समुद्गः समुद्गकाख्यभाजनविशेष स्तस्य तत्पिधानस्य च संधि स्तद्वन्निमग्ने गूढे मांसलत्वा दनुपलक्ष्ये जानुनी येषां ते तथा, क्वचित् समुग्गणिमग्गगूढजाणू इति पाठ स्तत्र समुद्गकस्येव पक्षिविशेषस्येव निसर्गतो गूढे स्वभावतो मांसलत्वा दनुन्नते नतुशोफादिविकारतः । शेषं तथैव, गजस्यहस्तिनः श्लिष्टः शुण्डादण्डः सुजातः सुनिष्पन्न स्तस्य सन्निभाऊरू येषां ते तथा । सुजातशब्दस्य विशेषणस्य परनिपातः प्राकृतत्वात्, मत्तोवरः प्रधानो भद्रजातीयत्वाद्वारणो हस्ती तस्य विक्रम श्चंक्रमणं तद्वद्विलासिता विलासःसंजातोऽस्या इति तारकादित्वा दितप्रत्ययः विलासवती गति र्गमनं येषां ते तथा, अत्रापि मत्तशब्दस्यविशेष्यात् परनिपातः प्राकृत

त्वात् । प्रमुदितो रोगाद्यभावेनातिपुष्टो यौवनप्राप्तइति गम्यते„ एवं विधो योवरतुरगः सिंहवरश्च तद्वद्वर्त्तिता वृत्ता कटी येषां ते तथा„ वरतुरगस्येव सुजाताः सुगुप्तत्वेन सुनिष्पन्ना गुह्यदेशा येषांते तथा । आकीर्णहयइव जात्याश्वइव निरुपलेपाः निरुपलेपशरीराः जात्याश्वोहि सूत्राद्यनुपलिप्तगात्रो भवतीति संहतसौनन्दंनाम ऊर्द्धीकृतमुदूखलाकृतिकाष्ठं तच्चमध्ये तनु उभयोः पार्श्वयो र्वृहत्, अथवा संहतं संक्षिप्तमध्यं सौनंदं रामायुधं मुसल विशेष एव„ मुसलं सामान्यतः दर्प्पणशब्दे नेहावयवे समुदायोपचारा द्दर्पणगंडो गृह्यते„ तथानिगरितं सारीकृतं वरकनकं तस्यत्सरुः खड्गादिमुष्टि स्तैः सदृशं तेषामित्यर्थः । तथा वरवज्रस्येव सौधर्मेंद्रायुधस्येव क्षामो वलितो वलयः संजाता अस्येति वलितो वलित्रयोपेतो मध्यो मध्यभागो येषांते तथा ऋषभस्येवा नंतरोक्त येवो दरं येषां ते तथा । शुचीनि पवित्राणि निरुपलेपानीति भावः„ करणानि चक्षुरादीनींद्रियाणि येषांते तथा । अत्रच पक्ष्मवि अडणाऽऽइति पदं क्वचिद्वाचनांतरे प्रसिद्धमपि उत्तरपदेन मापुनरुक्ताभासो भूयादिति न व्याख्यातं । गंगाया आवर्त्तकः पयसांभ्रमः सइव प्रदक्षिणावर्त्तानतुवामावर्त्तांतरंगास्तिस्रोवलयस्ताभि र्भंगुरामुन्नारविकिरणैस्तरुणै रभिनवैर्बोधितमुन्निद्रीकृतं सत्अकोशायमानं विकचीभव दित्यर्थः पद्मं तद्वद्गंभीरा विकटा विशालानाभि र्येषांते तथा । विशेषणस्य परनिपातः प्राग्वत्„ अस्माच्चनिर्देशादनाम्न्यपि समासांतः ऋजुकाअवक्रासमा नक्वापि दंतुरा संहिता सन्ततिरूपेण स्थिता नत्वपांतरालव्यवच्छिन्ना सुजाता सुजन्मा नतुकालादिवैगुण्यतो दुर्जन्मा अतएव जात्याप्रधाना तन्वीस्थूलाकृशा नतुमर्कटवर्षा स्निग्धा चिक्कणा आदेया दर्शनपथ मुपगता सती पुनःपुनराकांक्षणीया । उक्त मेव विशेषणद्वारेण समर्थयते । लक्षहासलक्षणिमा अतआदेया सुकुमार मृज्वी अतिकोमला रमणीयारम्या रोमराजि र्येषांते तथा„ सम्यक् अधोधः क्रमेण नते पार्श्वे येषांते, तथा संगतेदेहप्रमाणोचितेपार्श्वे येषांते, तथा अतएव सुन्दरपार्श्वाः सुजातपार्श्वा इति पदद्वयंव्यक्तं। तथा मिते परिमिते मात्रिके मात्रोपेते एकार्थं पदद्वययोगादतीव मात्रान्वितेनोचितप्रमाणेनन्यूनाधिके पीनेउपचिते रतिदेपार्श्वे येषांते„ तथा अविद्यमानं मांसलत्वेना नुपलक्ष्यमाणांकरंडुकं पृष्ठवंशास्थिकं यस्यदेहस्यांसोकरंडुकः अत्राल्पत्वेनाभाव विवक्षणादेवंनिर्देशः, अनुदराकन्येत्यादिवत्„ अथवा अकरंडुकमिवेतिव्याख्येयं । कनकस्येव रुचको रुचिर्यस्यसः„ निर्मलः स्वाभाविकमलरहितः सुजातो बीजाधानादारभ्य जन्मदोषरहितः निरुपद्रवोज्वरादिदोषाद्युपद्रवरहितः एवं विधोयोदेहस्तांधारयंतीत्येवं शीला स्तथा कनकशिलातलवदुज्वलं

प्रशस्तं समतलमविषमं उपचितं मांसलं विस्तीर्णं मूर्द्धोर्धोपेक्षया पृथुलं दक्षिणोत्तरतोवक्षउरोयेषां ते तथा, श्रीवत्सोलांछनविशेष स्तेनांकितंवक्षो येषांते तथा,, युगसन्निभौ वृत्तत्वे नायतत्वे नच धूपतुल्यौ पीनौ मांसलौरतिदौ पश्यतां सुभगौ पीवरप्रकोष्ठका वकुशकलाविकौ,, तथा संस्थिताः संस्थानविशेषवंतः सुश्लिष्टाः सुघनाः विशिष्टाः प्रधानाः घना निबिडाः स्थिरा नातिश्लथाः सुबद्धाःस्नायुभिः सुबद्धाः संधयो ऽस्थिसन्धानानि ययोस्तौ तथा, पुरवरपरिघव न्महानगरार्गलावद्वर्त्तितौ वृत्तौ भुजौ येषांते तथा,, ततः पदद्वय २ मीलनेन कर्मधारयः । पुनर्बाहुमेवा यामतो विशिनष्टि । भुजगेश्वरो नुजगराज स्तस्य विपुलो योभोगः शरीरं तथा आदीयते द्वारस्थगनार्थंगृह्यत इत्यादानः सचासौ परिघोऽर्गला ॥ उच्छूढत्ति ॥ स्वस्थाना दवक्षिप्तो निःकाशितो द्वारपृष्ठभागे कृत इत्यर्थः । विशेषणव्यस्तता वार्षत्वात् ततः पूर्वपदेन कर्मधारयः तद्वद्दीर्घौ बाहू येषांते तथा । नचा त्रानन्तरोक्तविशेषणेन पौनरुक्त्य माशङ्कनीयं । अत्रा यामतादर्शनाय प्रस्तुतविशेषणस्य विशिष्यदर्शनात् । रक्ततला वरुणा वधोन्नागौ उपचिता वृत्तौ ऽोपयिकौ वोचितौ अत्रपतितौवा क्रमेण हीयमानोपचयौ मृदुकौ मांसलौ सुजाताविति पदत्रयं प्राग्वत्,, प्रशस्तलक्षणौ अच्छिद्रजालौ अविरलांगुलिसमुदायौ पाणी हस्तौ येषांते तथा । पीवरकोमलवरंगुलीआइति व्यक्तं । आताम्रा ईषद्रक्ता स्तलीनाः प्रतलाः शुचयः पवित्रा रूचिरा मनोज्ञाः स्निग्धा अरुक्षा नखा येषांते तथा । नखशब्दे द्विर्भावस्तु प्राग्वत् । चन्द्रइव चन्द्राकारा पाणिरेखा येषांते तथा । एव मन्यान्यपि त्रीणि पदानि ॥ दिसासोवत्तिअत्ति ॥ दिक्सौवस्तिको दिक्प्रेक्षकः दिक्प्रधानः स्वस्तिको दक्षिणावर्त्तः स्वस्तिक इत्यन्ये,, स पाणि रेखा येषांते तथा । एतदेवानन्तरोक्तविशेषणपञ्चकं तत् प्रशस्तताप्रकर्षप्रतिपादनाय संग्रहवचनेन नाह । चन्दसूरेति गतार्थं ॥ ननु लक्षणानि तेषां शरीरस्थानी त्याह । अनेकैः प्रभूतै वरैः प्रधानै र्लक्षणै रुत्तमाः प्रशंसास्पदीभूताः शुचयः पवित्रा रचिताः स्वकर्मणा निष्पादिताः पाणिरेखा येषांते तथा । वरमहिषः प्रधानसैरिभः वराहो वनसूकरः सिंहः केसरी शार्दूलो व्याघ्रः ऋषभो गौः नागवरः प्रधानगजः एषामिव प्रतिपूर्णः स्वप्रमाणे नाहीनो विपुलो विस्तीर्णः रक्तन्यों सदेशो येषांते तथा चतुरंगुलं स्वाङ्गापेक्षया चतुरंगुलप्रमितं सुष्ठु शोभनं प्रमाणं यस्या,सा तथा कंबुवरसदृशी उन्नततया वलित्रययोगेन च प्रधानशङ्खसन्निभा ग्रीवा येषांते तथा । विवेकविलासेतु प्रतिमाया एकादशांकस्थानसंख्यायां चतुःपञ्चचतुर्वङ्गुलइति श्लोके ग्रीवाया स्त्र्यंगुलमानमिति मांसलं पुष्टं तथा संस्थितं संस्था

नं तेन प्रशस्तं संकुचितकमलाकारत्वात् शार्दूलस्येव व्याघ्रस्येव विपुलं विस्तीर्णं हनुकं येषांते तथा । अवस्थितान्यवट्टिग्नूनि सुविभक्तानि परस्परं शोभमानविभागानि नतु पुनर्मरुजातानी रस्येव व्यादानमात्रलक्ष्यवदनविवरस्य कूर्चकेशपुञ्जाइव पुञ्जभूतानि चित्राणि अतिरम्यतया ऽद्भुतानि श्म श्रूणि कूर्चकेशा येषांते तथा, श्मश्रूणामभावे पंढभावप्रतिपत्तिः हीयमानत्वे चैन्द्रलुप्तिकत्ववार्द्धकप्रतिपत्तिः वर्द्धमानत्वेच संस्कारकजनाभावा द्रूहन नृतानि तानि स्युरित्यवस्थितत्वं । उअविअत्ति ॥ परिकर्मितं यज्जिह्वारूपं प्रवालं आयतविद्रुमखण्ड मित्यर्थः । ननु मणिकादिरूपं तस्यैव तदुपमानानुपपत्तेः बिम्बफलं पक्वगोल्हाफलं तयोः सन्निभो रक्ततयोन्नतमध्यतया अधरोष्टो ऽधस्तनोदन्तच्छदो येषांते तथा । पाण्डुरं यच्छशिशकलं चन्द्रमण्डलखण्डं अकलङ्कं चन्द्रमण्डलभाग इत्यर्थः । विसलानांमध्ये निर्मलश्चयः शङ्खो गोक्षीरफेनश्च प्रतीतः कुंदंच कुन्दकुसुमं दकरजश्च वाताहतजलकणः मृणालिकाच पद्मिनीमूलं तद्वद्धवला दन्तश्रेणी दशनपंक्ति र्येषांते तथा अखण्डदन्ताः परिपूर्णदशनाः अस्फुटितदन्ताः अजर्जरदन्ताः । अतएव सुजातदन्ताः जन्मदोषरहितदन्ता अविरलदन्ता निरन्तरालदन्ताः एकाकारादन्तश्रेणि र्येषांते तथा । तइव परस्परानुपलक्ष्यमाणदन्तविभागत्वात् । अनेकेद्वात्रिंशद्दन्ता येषांते तथा एवंनामते ऽविरलदन्ता यथा अनेकदन्ताअपि सन्तः एकाकारपंक्तय इव लक्ष्यंते इति भावः । हुतवहेनाग्निना निर्ध्मातं निर्दग्धं सत् धौतशोधितमलं तप्तंसतापं तपनीयं सुवर्णविशेष स्तद्वद्रक्ततलं लोहितरूपं तालुच काकुंदं जिह्वाच रसना येषांते तथा । गरुडस्येव पक्षिराजस्येवा यता दीर्घा ऋज्वी सरला तुंगा उन्नता नतु मुद्गलजातीयस्येव चिपिटा नासा नासिका येषांते तथा । अविदालितं रविकरै र्विकासितं यत्पुण्डरीकं श्वेतपद्मं तद्वन्नयने येषांते तथा । कोसाइअत्ति विकासेः कोआसविसट्टाविअत्यनेन कोआसितेविकसितेधवलेच क्वचिद्देशे पत्रले पद्मवती अक्षिणी नेत्रेयेषांते तथा आनामित भीषन्नामित मारोपितमिति भावः । यच्चापं धनु स्तद्वद्रुचिरेसंस्थानविशेषभावतो रमणीये कृष्णाभ्रराजीवसंस्थिते संगते यथोक्तप्रमाणोपपन्ने आयते दीर्घेसुजाते सुनिष्पन्नेतनूतनुके श्लक्ष्णपरिमितबालपंक्त्यात्मकत्वाप् कृष्णकालिमोपेतेस्निग्धच्छायेभ्रुवौ येषांते तथा । आलीनौ मस्तकभित्तौ किञ्चिल्लग्नौ नतटप्परौ प्रमाणयुक्तौ स्वप्रमाणोपेतौ श्रवणौ कार्णौ येषांते तथा । अतएव सुश्रवणा इति स्पष्टं अथवा ॥ सुष्ठुश्रवणं शब्दोपलम्भो येषांते तथा । पीनौ पुष्टौ यतो मांसला पचितौ कपोललक्षणौ देशभागौ मुखावयवौ येषांते तथा । निर्व्रणं विस्फोटकादि

॥ टीका॥

॥ टीका ॥

क्षतरहिते समविषमं लष्टं मनोज्ञं मृष्टं मसृणं चन्द्रार्द्धसमं अष्टमीचन्द्रसदृशं ललाटं येषांते तथा सूत्रे निलाडेति प्राकृतलक्षणवशात् । प्रतिपूर्णः पौर्णमासीय उडुपति शंद्रः सइव सोमं सश्रीकं वदनं येषांते तथा, पदव्यत्यये प्राकृतत्वो हेतुः । घनव दयोघनव न्निचितं निबिडं सुबद्धं सुष्टुस्नायुनद्धं लक्षणोन्नतं प्रशस्तलक्षणं कूटस्य गिरिशिखरस्या करिव निभं सदृशं पिंण्डिकेव वर्त्तुलत्वेन पिंडिकायमानं मग्रशिर उष्णीषलक्षणं येषांते तथा । छत्राकार उच्छ्रत्रसदृश उत्तमाङ्गरूपो देशो येषांते तथा । दाडिमपुष्पस्य प्रकाशेना रुणिम्ना तथा तपनीयेनच सदृशी निर्मला सुजाता केशांतेवालसमीपेकेशभूमिः केशोत्पत्तिस्थानभूता मस्तकत्वग् येषांते तथा । तथा शाल्मल्या वृक्षविशेषस्य यत् बोंडं फलं तद्वद्घननिचिता अतिशयेन निबिडा श्लोटिता अपि युग्मिनां परिज्ञानाभावेन केशपाशाऽकरणात् परं श्लोटिताअपि तथा स्वभावेन शाल्मलीबोंडाकारवद् घननिचिता एवाऽवतिष्टन्ते तेनैत द्विशेषणोपा दानं । तथा मृदवो ऽखराः विशदा निर्मलाः प्रशस्ताः प्रशंसास्पदीभूताः सूक्ष्माः श्लक्ष्णाः लक्षणं विद्यते येषांते लक्षणाः लक्षणवन्तः अश्वादित्वा दप्रत्ययः सुगन्धाः परमगन्धोपेताः अतएव सुन्दरा स्तथा, भृजमोचको रत्नविशेषःभृंगो नीलकीटः अस्य यहणांत नीलकृष्णयो रैक्यान् नीलो मरकतमणिः कज्जलं प्रतीतं प्रहृष्टः पुष्टो भ्रमरगणः सचा त्यंतकालिमोपेतः स्यादिति तेइव स्निग्धाः निकुरंबभूताः संतो निचिता मतुविकीर्णाः सन्तः कुंचिताः ईषत्कुटिलाः कुंडलीभूता इत्यर्थः, प्रदक्षिणावर्त्ताश्च मूर्द्धनिशिरोजा बाला येषांते तथा । इत्येतत्पर्यन्त मतिदेशसूत्रं ॥ अथमूलसूत्रमनुश्रियते । लक्षणानि स्वस्तिकादीनि व्यञ्जनानि मषीतिलकादीनि गुणाः क्षांत्यादय स्तै रुपपेताः सुजातं पूर्ववत्, सुविभक्तं अंगप्रत्यङ्गानां यथोक्तवैविक्त्यासद्भावात्

लक्खणवंजणगुणोववेआ सुजायसुविभत्तसंगयंगा पासादीआ जावपडिरूवा तीसेणं भंते समाए भरहेवासे

॥ मूल ॥

यावत् लक्षणव्यञ्जनगुणोपपेताः सुजातसुविभक्तसङ्गताङ्गाः प्रासादीया यावत् प्रतिरूपाः ॥ तस्याम् भदन्त ! समायाम् भरतेवर्षे मनुजीनाम् किदृशक

॥ अनु० ॥

न् ! भरतक्षेत्रने विषइं मनुष्यनी केइवी आकारभाव स्वरूपलें हेगौतम ! ते मनुष्यनो भलोसंस्थानवंत एहवो कालिवो तेहनीपरें मनोहर वरणपगलें जेहनां यावत् मस्तकसूधावर्णन जाणवो । लक्षणव्यंजनादिकगुणेकरी सहितलें सुजात उत्तमप्रमाणोपेतलें अंगशरीरजेहनो योवायोग्य महामनोहरलें ॥

॥ भाषा ॥

॥ टीका ॥

सङ्गतं प्रमाणोपपन्नं नतु षडंगुलिकादिवन् न्यूनाधिकमंगं देहो येषांते तथा । प्रासादीयाइति पदचतुष्कं गतार्थमिति । अथ युगमधर्मसमानेपि मानू-त्पत्तिभेदइति युग्मिनो स्वरूपं पृच्छति॥ तीसेणमित्यादि । तस्यां भदन्त ! समायां भरतेवर्षे मनुजीनां प्रस्तावाद्युग्मिनीनां कीदृशक आकारभावप्र-त्यवतारः प्रज्ञप्तः ? गौतमेत्यादि ! प्राग्वत् । तामनुज्यः सुजातानि यथोक्तप्रमाणोपेततया शोभनजन्मानि सर्वांगयङ्गानि शिरःप्रभृतीनि यासांताः अत एव सुन्दर्यश्च सुन्दराकाराः, अत्र पदद्वयस्य कर्मधारयः, तथा प्रधानायेमहिलागुणाः स्त्रीगुणाः प्रियंवदत्वन्नर्तृचित्तानुवर्त्तकत्वप्रभृतय स्तैर्युक्ताः । अ-नेना नन्तरोक्तविशेषणद्वयेन सामान्यतो वर्णनेकृतेपि तासां तद्भर्तृणांच प्राचीनदानफलोद्भावनाय विशिष्यवर्णयति । अतिकान्ता वतिरम्या वतएव विशिष्टस्वप्रमाणौ स्वशरीरानुसारिप्रमाणौ नन्यूनाधिकमात्रा वित्यर्थः । अथवा विसर्प्यन्तावपि संचरंतावपि मृदूनांमध्ये सुकुमालौकूर्म्मसंस्थिता वुन्न तत्वेन कच्छपसंस्थानौ विशिष्टौ मनोज्ञौ चलनौ पादौ यासां तास्तथा । ऋजवः सरलाः मृदवः कोमलाः पीवराः अदृश्यमानस्नसादिसंधिकत्वेनो प-चिताः सुसंहताः सुश्लिष्टा निर्विचालाइत्यर्थः, अंगुल्यः पादांगुलयो यासांता स्तथा । अभ्युन्नता दृषन्नतारतिदाः सुखदा द्रष्टृणा, मथवा मृगरमणा दन्यत्रा

॥ मूल ॥

मणुईणं केरिसए आगारभावपडोआरे पन्नत्ते ? गो ! तासणं मणुईणं सुजायसव्वंगसुंदरीणं पहाणमहिलागुणे हिं जुत्ताणं अइक्कंतविसप्पमाणमणुसुकुमालकुम्मसंठिअविसिठचलणाणं उज्जुमउअपीवरसुसाहयंगुलीणं अ

॥ अनु० ॥

आकारभावप्रत्यवतारः प्रज्ञप्तः ? गोतम ! ता मनुज्यः सुजातसर्वांगसुदर्यः प्रधानमहिलागुणै र्युक्ताः अतिकान्तविसर्प्यन्मृदुसुकुमारकूर्मसंस्थित

॥ भाषा ॥

ते आरानेविषें हे भगवन् ! भरतक्षेत्रइं मनुष्यणीनां युगलणीनो केहवो आकारभाव स्वरूपछें । भगवंत कहें हे गौतम ! ते मनुष्यणीस्त्री प्रमाणोपेतछें सर्वअंग कर चरणादिक तेणेकरी सुंदरछइं, प्रधान उत्तम स्त्रीनइं गुणेकरी युक्तछइं, अत्यंतकांतरमणीक प्रमाणोपेत शरीरप्रमाणे मृदुकोमल सुहालो एहवो काढिवो तेहने संस्थानइं स्थित मनोहर चरणछे जेहना, सरल सुकुमाल पुष्ट एकठीमीलती एहवी पगनी आंगुलीछें,नषनोवर्णन काइं कउपडतां

प्यनुषंगतोयवादिमताश्रयणा द्रुंजिताइव लाक्षारसेन तलिनाः प्रतला स्ताम्रा ईषद्रक्ताः शुचयः पवित्रा स्निग्धाः श्लिक्षणा नखा यासान्ता स्तथा । ण-क्खेत्यत्र हिर्भावः प्राग्वत् । रोमरहितं निर्लोमकं वृत्तं वर्तुलं लष्टसंस्थितं मनोज्ञसंस्थानं, क्रमेणोर्द्धं स्थूरं स्थूरतरमिति भावः, अजघन्यानुत्कृष्टानि प्रशस्तानि लक्षणानि यत्र तत्तथा । एतादृशं अकोप्यमद्वेष्यमतिसुभगत्वेन जंघायुगलं यासांता स्तथा, सुष्ठु मितरां मितेपरिमाणोपेते सुगूढे अनुपलक्ष्ये ये जानुमंडले तयोः सुबद्धौ दृढस्नायुकत्वाद् श्लथौ संधी संधाने यासांता स्तथा, कदलीस्तंभा दतिरेके णातिशयेन संस्थितं संस्थानं ययोस्ते, निर्व्रणे-विस्फोटकादिक्षतरहितेसुकुमारमृदुके अत्यर्थकोमले मांसले मांसपूर्णे नतु काकजंघावद्दुर्बले अविरले परस्परासक्ते समेप्रमाणतस्तुल्ये सहिके क्षमे सुजाते सुनिष्पन्ने वृत्ते वर्तुले पीवरे सोपचये निरन्तरे परस्परनिर्विशेषेऊरूसक्थिनी यासांता स्तथा, वीति विगतेतिकोघृणाद्यक्षत इति भावःएवं-

॥ मूल ॥

असमयरइअतलिणतंबसुइणिद्धणक्खा रोमरहिअवट्टलट्ठसंठिअअजहण्णपसत्थलक्खणअकोप्पजंघजुअलाउ सुणिम्मिअसुगूढसुजसुमंडलसुबद्धसंधीउ कयलीखंभाइरेकसंठिअणिव्वणसुकुमालमउअमंसलअविरलसमसंहि असुजायवट्टपीवरणिरंतरोरूउ अठावयवीइपट्ठसंठिअपसत्थविच्छिण्णपिंजलसोणीउ वयणायामप्पमाणदुगु

॥ अनु० ॥

विशिष्टचरणाः ऋजुमृदुकपीवरसुसंहतांगुल्यः अभ्युन्नतरतिदतलिनताम्रशुचिस्निग्धनखाः रोमरहितवृत्तलष्टसंस्थिताजघन्यप्रशस्तलक्षणाकोप्यजङ्घायुग लाः सुनिर्मितसुगूढसुजानुमण्डलसुबद्धसन्धयः कदलीस्तंभातिरेकसंस्थितनिर्व्रणसुकुमारमृदुकमांसलाविरलसमसहिकसुजातवृत्तपीवरनिरन्तरोरवः अ

॥ भाषा ॥

रतिसुखदाई पातली कांइकरातेंबरण पवित्र चिकणा नखलेंजेहना, जांघनोवर्णन रोमराइकरी रहित वृत्त आकारें पुष्टइ संस्थाने अजघन्यउत्कृष्टां भला लक्षणले जेहना, कोपद्वेषरहित सुभगपणामाटें जंघायुगलले जेहना, हवेढीचणानोवर्णनसुनिर्मित परिमाणोपेत अणदीसतो ढीचणलेंजेहना, मा सकरी सुबद्धलें संधिजेहनी, हवेसाथलनोवर्णनकेलिमां थंभयकी अधिकपणे संस्थित व्रण स्फोटकादिकरहित सुकुमाल मृदू मांसेकरीपुष्ट अवीरलीनही

विधौ ऽष्टापदोद्भूत फलक विशेषणव्यत्ययः प्राकृतत्वात् तद्वत् पृष्टसंस्थिता प्रधानसंस्थाना प्रशस्ता विस्तीर्णपृथुला अतिविपुला श्रोणिः कटेरयन्नागो यासांता स्तथा । वदनायामप्रमाणस्य मुखदीर्घत्वस्य द्वादशांगुलप्रमाणस्य तस्माद् द्विगुणितं द्विगुणं चतुर्विंशत्यंगुलं विशालं विस्तीर्णं मांसलं पुष्टं सुबद्धमश्वघं जघनवरं प्रधानकटीपूर्वभागं धारयन्ती त्येवंशीलाः, अत्रापि विशेषणस्य परनिपातः प्राग्वत् । वज्रवद्विराजितं शामत्वेन तथाप्रशस्तलक्षणं । सामुद्रिकप्रशस्यगुणोपेतं निरुदरं विकृतोदररहितं, अथवा निरुदर मल्पत्वे नाभावविवक्षणात् तिस्रो वलयोयत्रतत्त्रिवलिकं तथा वलितं संजातबलिं, नच शामत्वेन दुर्बल माशंकनीयं नतुकृशं नतं तन्न नतुनत मीषन्नम्र मित्यर्थः, ईदृशं मध्यं यासांता स्तथा, स्वार्थेकप्रत्ययः । ऋजुकाना मवक्राणां समानां तुल्यानां नात्यापिदंतुराणां सहितानां संततानां नत्वपांतरालव्यवच्छिन्नानां जात्यानां स्वभावजानां प्रधानानां सूक्ष्माणां कृष्णानां कालानां नतुम-

णिज्जविसालमंसलसुबद्धजहणवरधारिणीओ वज्जविराइयपसत्थलक्खणनिरोदरतिवलिज्जवलिज्जतणुणमिज्ज
मज्झिमाओ उज्जुयसमसहिज्जजच्चतणुकसिणणिद्धआइज्जलडहसुजायसुविभत्तकंतसोभंतरुइलरमणिज्जरोमरा

ष्टापदवीचिपृष्टसंस्थितप्रशस्तविस्तीर्णपृथुलश्रोणयः वदनायामप्रमाणद्विगुणितविशालमांसलसुबद्धजघनवरधारिण्यः वज्रविराजितप्रशस्तलक्षणनिरुदर त्रिवलिकवलिततनुनमितमध्यमाः ऋजुकसमसहितजात्यतनुकृष्णस्निग्धादेयललितसुजातसुविभक्तकान्तशोभमानरुचिररमणीयरोमराजयः गङ्गावर्तक

समीप्रमाण सुजाति बांटली पीवरपुष्ट आंतरारहित साथलछेजेहनां, युवटानोपाटीयो तेहनी पुष्टिने संस्थाने संस्थित प्रशस्त विशाल पहूलीछइं कटिनोआगल्योभागजेहनो, मुषनू लांबपणू आंगुल १२ तेहथी विगुणेंप्रमाणे आंगुल २४ प्रमाणे विस्तीर्ण पुष्ट सुबद्धएहवो जघनकटिनोपूर्वलोभाग तेहनी धरणहारी, वज्रनीपरि विराजमान प्रशस्तभला लक्षणेकरीसहित उदरपेटनान्ही माटें उदररहित एहवी त्रिअली तथा बलवंत दूबलूं लगारेकसमुछें शरीरनो मध्यजेहनो, सरलवक्रनही समी जातिवंत सूक्ष्म कालबर्ण स्निग्धतेजवंत आदेय दृष्टिनइं मनोहरललित भलिपरइं ऊपनी कांतमहामनोहर

कंडवर्त्तानां स्निग्धानां सवेजरकानां आदेयानां दृष्टिसुभगानां लक्ष्महसि लंबितानां सुजातानां सुनिष्पन्नानां सुविभक्तानां सुविविक्तानां कान्तानां कमनीयानां अतएव शोभमानानां रुचिररमणीयानां मतिमनोहराणां रोम्णां राजिरा वलि र्यासांता स्तथा। गङ्गावर्त्तेति पदं प्राग्वत्। अनुद्गता अनुल्बणौ प्रशस्तौ पीनौ कुक्षी यासान्ता स्तथा। संनतपार्श्वादिविशेषणानि प्राग्वत्। काञ्चनकलशयोरिव प्रमाणं ययोस्तौ, तथा समौपरस्परं तुल्यौ, नैको हीन एकोधिक इति भावः, सहितौ संहतौ अमयो रन्तराले मृणालसूत्रमपि नप्रवेशं लभते इति भावः। सुजातौ जन्मदोषरहितौ लष्टचूचुकामेलकौ म-

ईसं गंगावत्तपयाहिणावत्ततरंगभंगुररविकिरणतरुणबोहिअकोसायंतपउमगंभीरविअडणाभीसं अणुब्भडपसत्थपीणकुच्छीसं सगयपासासं संगयपासासं सुजायपासासं मिअमाइअपीणरइअपासासं अकरंडुअकणगरुअगणिम्मलसुजायणिरुवहयगायलट्ठीसं कंचणकलसप्पमाणसमसंहिअलट्ठचूचुआमेलगजमलजुअलव

प्रदक्षिणावर्ततरङ्गभङ्गुररविकिरणतरुणबोधिताकोशायमानपद्मगम्भीरविकटनाभयः अनुद्भटप्रशस्तपीनकुक्षयः सङ्गतपार्श्वाः सङ्गतपार्श्वाःसुजातपार्श्वाः मितमात्रिकपीनरतिदपार्श्वाः अकरण्डुककनकरुचकनिर्मलसुजातनिरुपहतगात्रयष्टयः काञ्चनकलशप्रमाणसमसंहितलष्टचूचूकामेलकयमलयुगलवर्तिता

भलो सोभायमान मनोहर सोभायमान उत्तम रमणीक एहवी रोमरायछें जेहनी, गंगा नदीनों आवर्त्त तेहनो प्रदक्षिणावर्त सबलोफिर तेहना कल्लोल तेणे भंगुर सूर्यनोकिरणें विकश्वरथयु एहवो कमल तेहनी परिगभीरउंडी विकट एहवा नाभिउंडीछें जेहना,, घणूं ऊपनतीनही एहवी भला पुष्ट एहवी कुक्षिछें जेहनो,, नमतापासा जेहना,, एकठामिलतापासां यासां जेहनां,, उत्तमछें सुनिष्पन्न पासा जेहनां,, मितमात्रसम पीनपुष्ट दीर्घ उपचितमांसल रचितछें पासांजेहनां,, अकरंडुक अविद्यमान मांसलतया अनुपलक्ष्यमाण कनकसुवर्ण मनोहर निर्मलस्वाभाविकांगतमलरहित वीजाधानादारभ्य जन्मदोषरहित पवीत्र निरूपहत एहवो उवरादिवंशाद्युपद्रव रहित गात्रयष्टि शरीरयष्टि जेहनो,, सूवर्ण तेहना घडा ते प्रमाण सरीषा

नोन्नतस्तनमुखशेखरौ यमलौ समश्रेणीकौ युगलौ युगलरूपौ वर्त्तितौ वृत्तौ अभ्युन्नतौ पत्युरभिमुखमुन्नतौ पीनौ पुष्टौ रतिं पत्युर्दत्तइति पीनरतिदौ पीनतरौ पुष्टौ पयोधरौ यासांता स्तथा । भुजंगव दानुपूर्व्येण क्रमेणा धोऽधोभागे इत्यर्थः , तनुकौ अतएव गोपुच्छव वृत्तौ समौ परस्परं तुल्यौ संहितौ मध्यकायापेक्षया ऽविरलौ नतौ नम्रौ स्कन्धदेशस्य नतत्वात् आदेया वतिसुभगतयो पादेयौ तलिनौ मनोज्ञचेष्टाकलितौ बाहूयासांता स्तथा । ताम्रनखाइति व्यक्तं । मांसला वग्रहस्तौ हस्ताग्रभागौ यासांता स्तथा । पीवरेति प्राग्वत् । स्निग्धपाणिरेखा इति व्यक्तं । रविशशिशंखचक्रस्वस्तिकाएव सुविभक्ताः सुप्रकटाः सुविरचिताः सुनिर्मिताः पाणिरेखा यासांता स्तथा । पीना उपचितत्रयवा उन्नता अभ्युन्नताः कक्षावक्षोवस्तिप्रदेशा ऋजुमूलहृदयगुह्यप्रदेशा यासांता स्तथा । परिपूर्णा गलकपोला यासांता स्तथा । चतुरंगुलेति पूर्ववत् । मांसलेतिव्यक्तं । दाडिमपुष्पप्रकाशो रक्त इत्यर्थः , पीवर

हिअअभुसयपीणरइअपीवरपउहरानं नुअगअणुपुव्वतणुअगोपुच्छवट्टसमसंहिअणमिअआइज्जललिअबाहानंतंबणहानंमंसलग्गहत्थानंपीवरकोमलवरंगुलिअानंणिद्धपालेहानंरविससिसंखचक्कसोत्थियसुविभत्तसुविइअपाणिलेहानंपीणसायकक्खवक्खवत्थिप्पएसानंपडिपुन्नगलकपोलानंचउरंगुलसुप्पमाणकंबुवरसरिगीवानं

भ्युन्नत पीनरतिदपीवरपयोधराः भुजङ्गानुपूर्व्यतनुकगोपुच्छवृत्तसमसंहितनमितादेयललितबाहाः ताम्रनखाः मांसलाग्रहस्ताः पीवरकोमलवराङ्गुली

लष्टपुष्ट अंतररहित चुचूयामेलक मनोज्ञ स्तननांमुख समश्रेणी जोऊल वृत्त आकार उपडता पीणपुष्ट रतिसुषनाकरणहार एहवा पयोधर स्तनलें जे हना,, भुजंगनीपरिअनूंपूर्वे अधोभाग तणूक गोपुछने आकार वाटला सरीषा संहत नमी आदेय अत्यंतसुभग लीलाइकरी सहित एहवी बाहालें तावासरीषानख जेहना,, मांसलपुष्टलें अग्रहस्ताग्र जेहना पुष्ट कोमल प्रधान एहवी अंगुलीलें जेहनी,, स्नेहालीलें हाथनीरेखा जेहनी सूर्य चंद्रमा शंख चक्र साथीअतिघणं भलीपरें रचितलें हाथनी, रेखा जेहनी पुष्ट ऊपडती कक्षाहाथना मूलवृक्ष हृदय मूहाप्रदेश जेहना पूराछें गलों अने कपोल जे

उपचितः प्रलंबनुष्टापेक्षया ईषन्नंबमानः कुंचित आकुंचितो ममाग् वलित इत्यर्थः वरः प्रधानो ऽधरो ऽधस्तनदशनच्छदो यासांता स्तथा। सुन्दरोत्तरोष्टा इति कंठ्यं । दधिप्रतीतं दगरजउदककण श्चन्द्रः प्रतीतः कुंदं कुंदकुसुमं वासंतीमुकुलं वनस्पतिविशेषकलिका तद्वद्धवला, जंबूद्वीपप्रज्ञप्तिप्रश्नव्याकरणाद्यादर्शेषदृष्टोपि धवलशष्टोजीवाभिगमवृत्तौ दर्शनाल्लिखितोस्ति , अच्छिद्रा अविरला विमला निर्मलादशना दन्ता यासांता स्तथा । रक्तो त्पलवद्रक्तं मृदु सुकुमार मतिकोमलं तालुजिह्वाचयासांता स्तथा। कणवीरकलिकावत् नासापुटद्वयस्य यथोक्तप्रमाणतया संवृत्ताकारतया वा ऽकुटिला अवक्रा

मंसलसंठिअपसत्थहणुगाउ दाडिमपुप्फप्पगासपीवरपलंबकुंचिअवराधराउ सुंदरुत्तरोठाउ दहिदगरयचंदकुंदवासंतिमउलधवलअच्छिद्दविमलदसणाउ रत्तुप्पलपत्तमउअसुकुमालतालुजीहाउ कणवीरमउलअकुडिलअब्भुग्गयउज्जुतुंगणासाउ सारयणवकमलकुमुअकुवलयविमलदलणिअरसरिसलक्खणपसत्थअब्भिम्मकंतणयणा

काः स्निग्धपाणिरेखाः रविशशिशङ्खचक्रसौवस्तिकसुविभक्तसुविरचितपाणिरेखाः पीनोन्नतकक्षावक्षोवस्तिप्रदेशाः प्रतिपूर्णगलकपोलाः चतुरङ्गुलप्रमाणकम्बुवरसदृशग्रीवाः मांसलसंस्थितप्रशस्तहनुकाः दाडिमपुष्पप्रकाशपीवरप्रलम्बकुञ्चितवराधराः सुन्दरोत्तरोष्ठाः दधिदकरजचन्द्रकुन्दवासन्तीमुकुलधवलाच्छिद्रविमलदशनाः रक्तोत्पलरक्तमृदुकसुकुमारतालुजिह्वाः करवीरमुकुलाकुटिलाभ्युद्गतर्जुतुङ्गनासाः शारदनवकमलकुमुदकुवलयविमलदल

हना च्यारअंगुल प्रमाणइं कंबूसरीषीग्रीवा गावडीछें जेहनी,, पुष्ट संस्थित प्रशस्त हडवचीछें जेहनी,,दाडिमनाफूलनोप्रकाश रक्तबर्णइं पुष्ट लगारेक लंबायमान लगारेकवल्यएहवी प्रधान होटछें, उत्तम उपलानेष्टछें जेहना,, दांतनोबर्णन दही पाणीनाफूसरा चंद्रमा कुंद वनस्पतीनाफूल वासंतीना मुकुलवनस्पती तेहना फूल तेहनीपरें धवलवर्ण विगलानही निर्मल एहवा दांतछें जेहना,, रक्तकमल तेहनी परिरक्त मृदु सुकुमाल एहवो तालुनं अनें जीभछे जेहनी,, कणयरनी कलिनीपरि सरल अभ्युद्गत उजयाल रिजु लांबी नासिकाछे जेहनी , सरदकालक नवीन कमल सूर्यविकासी चंद्रविकासी

॥ टीका॥

अभ्युद्गता भ्रूद्वयमध्यतो विनिर्गता अतएव ऋज्वी सरला सती तुंगा उच्चा नतु गवादिशृंगवद्वक्रासती तुंगे त्यर्थः, एवंविधा नासा यासांता स्तथा। शरदिभवं शारदं नवं कमलं रविबोध्यं कुमुदं चन्द्रबोध्यं कुवलयं तदेव नीलं एषां योदलनिकरः पत्रसमूह स्तत्सदृशे लक्षणप्रशस्ते अजिह्मे अमंदे भद्रभावतया निर्विकारेचपले इत्यर्थः, कांते नयने यासांता स्तथा एतेन तदीयदृशा मनज्ञितसुभगत्व मायतत्वं सहजचपलत्वं चाह। स्त्रीणामंगे हि नयनसौभाग्यमेव परमंशृंगारांग मिति, पुन स्तद्विशेषणेतो विशिनष्टि। पत्रले पक्ष्मवती नतुरोगविशेषा द्गतरोमके क्वचिद्ध्वलेकर्षान्तवर्त्तिनी क्वचित्ताम्रे लोचने यासांता स्तथा। आनामिअत्ति। अल्लीणविशेषणे प्राग्वत्। पीना मांसलतया नतु कूपाकारा मृष्टा शुद्धा नतु श्यामच्छाया मापल्ला गंडलेखा कपोलपाली यासांता स्तथा, चतुर्षु अस्त्रेषु कोणेषु दक्षिणोत्तरयोः प्रत्येक मूर्द्धाधोभागरूपेष प्रशस्तमहीनाधिकलक्षणत्वात्, सम मविषमं ललाटं यासांता स्तथा। कौमुदी कार्त्तिकी पौर्णिमा तस्या रजनिकर श्चन्द्र स्तद्वद्विमलं प्रतिपूर्णं महीनं सौम्य मक्रूरं नतुघूककान्तानामिव भीषणं

॥ मूल ॥

नं पत्तलधवलायतआयंबलोअणानं आणामिअचावरुइलकिण्हभराइसंगयसुजायनुमगानं अल्लीणपमाणजुत्तसवणानं सुसवणानं पीणमट्ठगंडलेहानं चउरंसपसत्थसमणिडालानं कोमुइरयणिअरविमलपडिपुन्नसोमवय

॥ अनु० ॥

निकरसदृशलक्षणप्रशस्ताजिह्मकान्तनयनाः पत्रलधवलायतताम्रलोचनाः आनामितचापरुचिरकृष्णाभ्ररराजिसङ्गतसुजातभ्रूकाः आलीनप्रमाणयुक्तश्रवणाःसुश्रवणाः पीनमृष्टगण्डलेखाः चतुरस्रप्रशस्तसमललाटाः कौमुदीरजनीकरविमलप्रतिपूर्णसोमवदनाः क्षत्रोन्नतोत्तमाङ्गाः अकपिलसुस्निग्धगन्धदी

॥ भाषा ॥

नीलोकमल तेहना पत्रनो समूह ते सरीषो लक्षणेकरी प्रशस्त कुटिलनही मनोहर एहवा नयनछइं जेहना, पत्रल सोभावंत धोला लांबा आतामुषणे लगारेकराता लोचनछे जेहना, लगारेकनमाड्यो चाप धनुष रुचिर मनोहर कालेरंगइंभलीपरें मिलतो भलीपरि एहवो आखिनो भापणिछे जेहनी, अलिन प्रमाणोपेत एहवा श्रवण कानछे जेहना, पुष्ट मांजोएहवी कपोलमूलछे जेहना, चतुर स्त्र प्रशस्त समच्यारेमूणे सरीषोछे निलाटजेहनूं का-

वदनं यासांता स्तथा ॥ छत्रोन्नतोत्तमाङ्गा इति प्रतीतं ॥ अकपिलाः श्यामाः सुस्निग्धाः स्नैलाभावा दभ्यंगनिरपेक्षतया निसर्गचिक्कणाः सुगंधा दीर्घा नतु पुरुषकेशाइव निकुरुंबभूताः नापिधमिल्ला विपरिणाम मापन्नाः संयमविज्ञानाभावात् शिरोजा यासांता स्तथा । छत्रं १ ध्वजः २ यूपःस्तंभविशेषः ३ स्रूपःपीठं ४ दामिणिति रूढिगम्यं ५ कमंडलु स्तापसपानीयपात्रं ६ कलशः ७ वापी ८ स्वस्तिकः ९ पताका १० यवो ११ मत्स्यः १२ कूर्मः १३ रथवरः १४ मकरध्वजः कामदेव स्तत्संसूचकं सूचनीये सूचकोपचारा ल्लक्षणमिति, तच्च सर्वकाल मविधवत्वादि सूचकं १५ अंक श्चन्द्रबिंबांतर्वर्ती श्यामावयवः १६ क्वचि दंकस्थानेशुकइति दृश्यते स्यालं १७ अंकुशः १८ अष्टापदं द्यूतफलकं १९ सुप्रतिष्टकं स्थापनकं २० मयूरः २१ श्रियो ऽभिषेको लक्ष्म्यभिषेकः २२ तोरणं २३ मेदिनी २४ उदधि २५ वरभवनं प्रधानगृहं २६ गिरि २७ वरादर्शोवरदर्पणः २८ सलीलगजो लीलावान् गजः २९ ऋषभो गौः ३० सिंहः ३१

॥ मूल ॥

णा छत्तुसयउत्तमंगाउ अकविलसुसिणिठसुगंधदीहसिरयाउ छत्त १ ध्वय २ जूंअ ३ थूभ ४ दामणि ५ कमंउलू ६ कलस ७ वावि ८ सोत्थिअ ९ पडाग १० जव ११ मच्छ १२ कुम्म १३ रहवजर १४ मग रध्वय १५ अंक १६ थाल १७ अंकुस १८ अठावय १९ सूपइठग २० मकुर २१ सिरिअभिसेअ २२ तोरण २३ मेइणि २४ उदहि २५ वरभवण २६ गिरि २७ वर आयंस २८ सलीलगय २९ उसभ ३०

॥ अन० ॥

घंशिरोजाः छत्रध्वजयूपस्रूपदामिनीकमण्डलुकलशवापीस्वस्तिकपताकायवमत्स्यकूर्मरथवरमकरशुकस्यालां कुशाष्टापदसुप्रतिष्ठकमयूर श्रीकाभिषेकतो

॥ भाषा ॥

र्तिकी पूर्णिमानां चद्रमा तेहनीपरि निर्मल प्रतिपूर्ण सोमएहवोछें बदन जेहनो" छत्रनीपरि उन्नतछे मस्तक जेहनो„ स्यामअत्यंत स्निग्ध अने सुगंध लांबा एहवाछे मस्तके बाल तेहना„छत्र १ ध्वजा २ यूपस्थंभ ३ स्रूप ४ दामी ५ कमंडलू ६ कलस ७ वावि ८ साथिउ ९ पताका १० यव ११ मत्स्य१२ काछबो १३ प्रधानरथ १४ मकरध्वजकंद १५ अंकरत्न १६ थाल १७ आकुंश १८ अष्टापदजूवटानुंफलक १९ सूप्रतिष्टक २० मोर २१ लक्ष्मनोअभिषेक २२

चामरं ३२ एता न्युत्तमानि प्रधानानि प्रशस्तानि सामुद्रिकशास्त्रेषु प्रशंसास्पदीभूतानि द्वात्रिंशल्लक्षणानि धरन्ति यास्ता स्तथा हंसस्य सदृशीगतिर्यासां ता स्तथा । कोकिलाया आम्रमंजरीसंस्कृतत्वेन पंचमस्वरोद्गारमयी यामधुरा गी स्तद्वत् सुष्ठुशोभनः स्वरो यासां ता स्तथा । कांताः कमनीयाः सर्वस्य तत्प्रत्यासन्नवर्त्तिनो लोकस्या नुमताः संमता, नकस्यापि मनागपि द्वेष्याइतिभावः । वलिः शैथिल्यसमुद्भवश्चर्मविकारः पलितं पांडुरः कचः, व्यपगतानि वलिपलितानि याभ्य स्ता स्तथा । तथा विरुद्ध मंगंव्यंगंविकारवानवयवः दुर्वर्णो दुष्टशरीरद्रुविः व्याधिदौर्भाग्यशोकाःप्रतीताः तैर्मुक्ताः पश्चाद्विशेषण द्वयकर्मधारयः, उच्चत्वेनच नराणां स्वभर्तृणां स्तोकोनं यथास्या स्तथोक्तास्ताः किंचिन् न्यूनत्रिगव्यूतोच्छ्राया इत्यर्थः, नहि ऐदंयुगीन मनुष्यपत्न्यइव स्व

॥ टीका ॥

रीह ३१ चामर ३२ उत्तमपसत्थबत्तीसलक्कणधराउ हंससरिसगईउ कोइलमंजुरगिरिसुस्सराउ कंताउ सव्व स्स अणुमयाउ ववगयवलि पलिअ वंग दुव्वण्ण वाहि दोहग्गसोगमुक्काउ उच्चत्तेणयणराणथोवूणमूसिआउ सव्भावसिंगारचारुवेसाउ संगयगयहसिअणिअचिठिअविलाससंलावणिउणजुत्तोवयारकुसलाउ सूदरथण

॥ मूल ॥

रणमेदिन्युदधिवरभवनगिरिवरादर्शसलीलगजऋषभसिंहचमरोत्तमप्रशस्तद्वात्रिंशल्लक्षणधर्यः हंससदृशगतयः कोकिलमधुरगीःसुस्वराः कान्ताः सर्वस्यानुमताः व्यपगतवलीपलितव्यङ्गदुर्वर्णव्याधिदौर्भाग्यशोकमुक्ताः उच्चत्वेनचनरेभ्यःस्तोकोनमुच्छ्रिताः स्वभावशृङ्गारचारुवेशाः संगतगतहसित

॥ अनु० ॥

तोरण २३ धरती २४ समूद्र २५ उत्तमगृह २६ पर्वत २७ भलो आरीसो २८ लीलावंतगज २९ बलद ३० सीह ३१ चांमर ३२ एहवांउत्तम प्रसस्त छत्री सलक्षणनीधरणहारीछइं, हंससरीषी गतिछेंजेहनी, कोईलनी परिं मधूरमीठी गीवाणीछेंजेहनी, एहवी सूस्वरछइं कांतमनोहर सर्वनें संमतछइं व्यपगतगयाछें लीलरी माहां अंगमाहो माहोबर्ण व्याधि दौर्भाग्य शोक तेहथकी रहतछइ उंचपणे पोतानाभरतारथी कांइकथोडी उणी उंचपणइछइ स्वभावेइजसिं शृंगार मनोहर वेषछें जेहनो, योग्य एहवी गतिचालवउं हसवउं बोलबो बेंसवो विलास प्रमुष (स्थानासनगमनानां हस्त भ्रूनेत्र क-

॥ भाषा ॥

भर्तुः समोच्चत्वाअधिकोच्चत्वावाभवेयुः किमुक्तं भवति, यथाहिसंप्रतिपुरुषस्य अन्यूनोच्चत्वाया भार्याया योगो लोके उपहासपात्रंस्या ऋतथा तेषांमनुष्याणामिति । तथा स्वभावतएव शृङ्गारः शृङ्गारकृपश्चारुः प्रधानो वेषो यासांता स्तथा । प्रायोनिर्विकारमनस्कत्वेनादृष्टपूर्वकत्वेन च तासांसीमंतोन्नयनाद्यौपाधिकशृङ्गाराज्ञावात् । संगत मुचितं गतंगमनं हंसीगमनवत्, हसितं हसनं कपोलविकाशिप्रेमसंदर्शिचजल्पितं जल्पनं गंजीरं दर्पकोद्दीपिच चेष्टनं सकाम मंगप्रत्यङ्गोपांगदर्शनादिविलासो नेत्रचेष्टासंलापः पत्यासहसकामं स्वहृदयप्रत्यर्पणक्षमं परस्परसंभाषणं तत्र निपुणास्तथायुक्ताः संगता ये उपचारा लोकव्यवहारा स्तेषु कुशलाः । ततः षष्ठ्यस्य कर्मधारयः एवं विधविशेषणाश्चस्वपतिंप्रतिद्रष्टव्याः नतु परपुरुषंप्रतितथाविधकालस्वभावात् प्रतनु कामतया परपुरुषं प्रतितासामभिलाषासम्भवात्, एवंच युग्मिपुरुषाणामपि परस्त्रीप्रतिनाभिलाष इतिपत्तव्यं । नन्वेवं सतिप्रथमजगवतःसुनन्दापाणिग्रहणं कथमुचितम् । मृतेपि पुंसितस्याः परसम्बन्धित्वाविरोधात् । उच्यते । माब्रूहि निषिद्धविरुद्धाचरणस्य भगवतः अवर्णाअव्यमेन मपवादं कन्यावस्थायाएव तस्या भगवतापाणिग्रहणकरणात् । यतः, पढमो अकाल मञ्चूतहितालफलेण दारुं पहुं कसाय कुलगरेणंसिठे गहिआ उसभपत्ती १ एवं तर्हि सहजातायाः सुमङ्गलायाःपाणिग्रहणं कथंसत्यं । तदानीं तनलोकाचीर्णत्वेन तदानींतस्याअविरुद्धत्वादिति पूर्वोक्तमेवार्थंसंपिंड्याह । सुंदरेत्यादि व्यक्त मेव नवरं, जघनं पूर्वकटीभागः लावण्यमाकारस्य स्पृहणीयताविलासः स्त्रीणां चेष्टाविशेषः । आहच । स्थानासनगमनानांहस्तभ्रूनेत्रकर्मणांचैव उत्पद्यते विशेषो यःश्लिष्टः सतुविलासःस्यात् १ नन्दनवनंमेरो द्वितीयवनं तस्य विवरमवकाशोवृक्षरहितभूभागस्तत्र चारित्थइवाप्सरसोदेव्यः भरतवर्षे

जहण्णवयणकरचलणणयणलावण्णवण्णरूवजोव्वणविलासकलिआओ णंदणवणविवरचारिणीओव्व अच्चराओ अक्खे

भणितचेष्टितविलाससंलापनिपुणयुक्तोपचारकुशलाःसुन्दरस्तनवदनजघनकरचरणनयनलावण्यवर्णरूपयौवनविलासकलिताःनन्दनवनविवरचारिण्यइ

र्मणांचैव । उत्पद्यते विशेषोयः श्लिष्टःसतुविलासःस्यात् । पोतानाजरत्तारम्युं बातोप्रमुषकरवानेविषें युक्तोपचार तेहनेविषें डाह्याछें युक्तछें, भला स्तन जघन्य गुह्यप्रदेश मुख हाथ पग नेत्र लावण्य वर्ण रूप यौवन विलास तेणेकरी सहितछें नंदनवन मेरुपर्वतनुं बीजोवनखंड तेहनी बिवरनेविषें

॥ टीका॥

मानुषरूपाः अप्सरसः आश्चर्यमद्भुतमितिप्रेक्षणीयाः । प्रासादीया इत्यादि । संप्रति स्त्रीपुंससाधारण्येनतत्कालभाविमनुष्यस्वरूपंविवक्षुरिदमाह ॥ तेणं मणुआ इत्यादि ॥ तेसुषमसुषमाभाविनो मनुष्याः जुघः प्रवाही स्वरो येषांते तथा । हंसस्येव मधुरः स्वरो येषांते तथा ॥ क्रौंचस्येवा प्रयासविनिर्गतो पि दीर्घदेशव्यापी स्वरो येषांते तथा । नन्दीद्वादशविधतूर्यसमुदयस्तस्याइव शब्दान्तरतिरोधायीस्वरो येषांते तथा नंद्याइव घोषोऽनुनादो येषांते तथा सिंहस्येव बलिष्टः स्वरो येषांते तथा । एवं सिंहघोषाः । उक्तविशेषणानां विशेषणद्वारा हेतुमाचष्टे । सुस्वराःसुस्वरनिर्घोषाःछायया प्रभयो द्योतिताऽन्यंगान्यवयवा यस्य तदेवं विधमंगंशरीरं येषांते तथा । मकारो लाक्षणिकः वज्रऋषभनाराचं नाम सर्वोत्कृष्टमाद्यं संहननं येषांते तथा समचतुरस्रंस्थानं

॥ मूल ॥

रगपेढणिज्जाओ पासाईआओ ४ तेणमणूआ जुहस्सरा हंसस्सरा णंदिस्सरा णंदिघोसा सीहस्सरा सीहघोसासूसरा सूसरणिग्घोसा छायाउज्जोवियंगमंगा वज्जरिसहनारायसंघयणा समचउरंससंठाणसंठिआ छविणिरातंका अणूलोमवाउवेगा कंकग्गहणी कवोअपरिणामा सउणिपोसपिट्ठंतरोरुपरिणाया ॥ ध

॥ अनु० ॥

वाप्सरसः भरतवर्षमानुषाप्सरसः आश्चर्यकप्रेक्षणीयाः प्रासादीया यावत्प्रतिरूपाः ॥ ते मनुष्याः ओघस्वराःहंसस्वराः क्रौञ्चस्वराः नन्दिस्वराः नन्दिघोषाः सिंहस्वराः सिंहघोषाः सुस्वराः सुस्वरनिर्घोषाः छायोद्द्योतिताङ्गाङ्गाः वज्रर्षभनाराचसंहननाः समचतुरस्रसंस्थानसंस्थिताः छविनिरा

॥ भाषा॥

विचरती जिमअछराहोइ देवांगना आश्चर्यनीकरणहारी जोवायोग्यछें देखवायोग्य महारूपवंतछइ, हवेतेकालना मनुष्यकेहवाछें, जुघप्रवाहजीपरेस्वर हंसनीपरेमधुरस्वरछें क्रौंचपंखिनीपरिस्वरछें नंदी १२ प्रभेदें बाजित्रशरीषो णंदीघोषनादछें जेहनो सिंहनीपरे बलीष्टस्वरछें सिंहनादसरीषो घोषछें सू-वरछें सू-वरभलोनिर्घोषछें जेहनो प्रभाइंकरी उद्योतवंतछें अंगउपांग जेहना बज्रऋषभनाराचसंघयणना धरणहारछइ समचतुरस्र संस्थानकरी सं-स्थितछइ छविकाया रोगरहितछइं अनुकूल वायबायइं बाउसरे ते मनुष्यछाडे लिहाक कपवीनीपरि ग्रहणगुदाशयछें कपोत पारेवानीपरि परिणाम

॥ टीका ॥

सर्वोत्कृष्ट आकृतिविशेषस्तेन संस्थिताः लक्ष्यांस्वचिनिरातंकाः नीरोगाः दद्रुकुष्ठकिलासादित्वगदोषरहितवपुषः इत्यर्थः । अथवा लक्षविस्तृतविमंत लक्षविस्तृतविमतो रूपेदोपचारात् दीर्घत्वेन मतुल्लोपाद्वा । यथा मरीचिरित्यत्र मलयगिरीयावइयकवृत्तौ उदात्तवर्णसुकुमारत्वचायुक्ता इत्यर्थः पद्मान्निरातंकप देन कर्मधारयः अनुलोमो ऽनुकूलो वायुवेगः शरीरान्तर्वर्त्तिवातजवो येषांते तथा । गुल्मरहितोदरमध्यप्रदेशाः सतिगुल्मे प्रतिकूलो वायुवेगो भवतीति भावः । कङ्कः पक्षिविशेष स्तस्येव ग्रहणी गुदाशयो नीरोगवर्चस्कतया येषांते तथा । कपोतस्येव पक्षिविशेषस्येव परिणाम आहारपरिपाको येषांते तथा, कपोतस्यहि जाठराग्निः पाषाणलवानपि जरयतीति लौकिकश्रुति रेवं तेषा मप्यत्याहारग्रहणेपि नजातुचिदजीर्ण दोषोदयः । शकुनेरिव पक्षिणश्चव पुरीषोत्सर्गे निर्लेपतया कोशोऽपानदेशों येषांते तथा । पुसउत्सर्गे पुरीष मुत्सृजंत्यनेनेति व्युत्पत्तेः । तथा पृष्टं शरीरपृष्टभागः अन्तरे पृष्टोदरयो रन्त राले पार्श्वे इत्यर्थः । ऊरूच सक्थिनी इति द्वन्द्वः एतानि परिणतानि परिनिष्ठिततां गतानि येषांते तथा, क्रान्तस्य परनिपातः सुखादिदर्शनात् ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः यथोचितपरिणामेनतानि संजातानी त्यर्थः । षड्धनुःसहस्रोच्छ्रिता अत्रापि मकारो ऽलाक्षणिकः उत्सेधांगुलत स्त्रिगव्यूतप्रमाण काया इत्यर्थः । यच्च युग्मिनीनां किञ्चिदूनत्रिगव्यूतप्रमाणोच्चत्व मुक्तं, तदल्पतया नविवक्षित मिति भावः । अथ तेषां वपुषि पृष्टकरंडुकसंख्या माह ॥ तेसिणमित्यादि ॥ तेषां मनुष्याणां द्वेषट्पञ्चाशदधिकेपृष्टकरण्डुकशते पाठान्तरेण पृष्टकरंडकशतेवा प्रज्ञप्ते ? पृष्टकरंडुकानिच पृष्टवंशवर्त्युन्नताः अस्थिखण्डाः पंशुलिका इत्यर्थः । हेश्रमणेत्यादि प्राग्वत् । पुनस्तानेव विशिनष्टि । पउमुप्पलइत्यादि । तेणमितिपूर्ववत् । मनुजाः पद्मं कमल मुत्पलं

॥ मूल ॥

णूमहरुसमूमिज्जा । तेसिणं मणूज्जा णं बेछप्पन्ना पिठकरंडुज्जसया पंन्नत्ता ? समणाउसो ! पउमुप्पलगंधसरिस

॥ अनु० ॥

तङ्काः अनुलोमवायुवेगाः कङ्कग्रहणिकपोतपरिणामाः शकुनिपोसपृष्टान्तरोरुपरिणताः षड्धनुरसहस्रोच्छ्रिताः ॥ तेषां मनुजानां द्वे षट्पञ्चाशद्

॥ भाषा ॥

आहारनोछें शकुनपंषीनापरि पुरिषविष्टा करता निर्लेपथाइं । पोसऊपानमार्ग तेहनीपरिपुष्टीनांअंतर परिणामछें । हजारधनुष उंचपणेछें । तेमनुष्य नइं बेसइं छपन्न २५६ पृष्टकरंडुकछइं पासली श्रीजिनकहें । हेश्रमण ! साधुआउषावतो पद्मकमल उत्पल सुगंधद्रव्य तेहना सरीषो गंधछें सासो-

॥ टीका ॥

नीलोत्पलं, अथवा पद्मं पद्मकाभिधानंगन्धद्रव्यं उत्पलं कुष्ठं तयो र्गन्धेन परिमलेन सदृशः समो योनिःस्वास स्तेनसुरभि सुगन्धि वदनं येषांते तथा। प्रकृत्या स्वभावे नोपशान्ता नतुक्रूराः प्रकृत्याप्रतनवोऽतिमंदीभूताः क्रोध मानमायालोभा येषांते तथा। अतएव मृदुमनोज्ञं परिणामसुखावह मिति भावः यन्मार्दवं तेन संपन्नाः नतु कपटमार्दवोपेताः, आलीना गुरुजनमाश्रिता अनुशासनेपिनगुरुषु द्वेष मापद्यन्ते इत्याशयः। अथवा आसमन्तात् सर्वासु क्रियासु लीना गुप्ता नोत्वरणचेष्टाकारिण इत्यर्थः। भद्रकाः कल्याणभागिनः भद्रगावा भद्रहस्तिगतयः विनीता वृहत्पुरुषविनयकरणशीलाः, अथवा विनीता इव विजितेन्द्रिया इव अरुपेच्छामणिकनकादिप्रतिबन्धरहिताः, अतएव नविद्यते संनिधिः पर्युषितखाद्यादेः सञ्चयो धारणं येषांते तथा। विटपांतरेषु शाखान्तरेषु प्रासादाद्याकृतिषु परिवसनमाकाल मावासो येषांते तथा। यथेप्सितान् कामान् शब्दादीन् कामयंते अर्थात् भुंजते इत्येवं शीला ये ते तथा इति, अत्रच जीवाभिगमादिषु युग्मिवर्त्तनाधिकारे आहारार्थप्रश्नोत्तरसूत्रं दृश्यते, अत्रच कालदोषेण त्रुटितं संभाव्यते, अत्रैवोत्तरत्र द्वितीयतृतीयारकवर्त्तकसूत्रे आहारार्थसूत्रस्य साक्षाद्दृश्यमानत्वा दिति, तेनात्र स्थानाशून्यार्थं जीवाभिगमादिभ्यो लिख्यते॥ तेसिणं भंते ! म-

॥ मूल ॥

णीसा ससूरनिस्सयणा। तेणं मणुया पगईउवसंता पगईपयणुकोहमाणमायालोभा मिउमद्दवसंपन्ना अल्लीणा भद्दगा विणीआ अप्पिछा असंणिहिसंचया विडिमंतरपरिवसणा जहीच्छिअकामकामिणो। तेसिणंभंते! मणूआ

॥ अनु० ॥

पृष्टकरणेऽकशते प्रब्रूते ? हेश्रमण ! पद्मोत्पलगन्धसदृशनिःश्वाससुरभिवदनाः॥ तेमनुजाः प्रकृत्युपशान्ताः प्रकृतिप्रतनुक्रोधमानमायालोभाः मृदुमार्दवसंपन्नाः आलीनाः भद्रका विनीताः अल्पेच्छा असन्निधिसञ्चयाः विटपान्तरपरिवसनाः यथेप्सितकामकामिनः॥ तस्माद्भदन्त ! मनुजानां कियतिकाले

॥ भाषा ॥

स्वाभाविकजेहनो तेणेकरी सुरभिगंध वदन तेमनुष्य प्रकृतिस्वभावेंजे उपशांतछे स्वभावे पातलाथीडाछइ क्रोध मान माया लोभ जेहने मृदु मार्दवकरी सहितछें कोमलछइ भद्रक लावी विनीत अल्प इच्छावंत संनिधिसंचय रहितछे राखीमुकवो नथी विटपी वृक्षांतरतेहज वासछे जेहनइं मनोज्ञां

णुआण मित्यादि ॥ तेषां भदन्त ! मनुजानां केवइ कालस्सन्ति । सप्तम्यर्थे षष्ठी कियति काले गते भूय आहारार्थःसमुत्पद्यते आहारलक्षणं प्रयोजन मुपतिष्ठते भगवानाह ? हे गौतम ! अष्टमभक्तस्य अत्रापि सप्तम्यर्थेषष्ठी अष्टमभक्तेऽतिक्रांते आहारार्थः समुत्पद्यतेइति ॥ यद्यपि सरसाहारित्वे नै-तावत्कालं तेषां क्षुद्वेदनीयोदयाभावात् तत एवा ऽभक्तार्थता ननिर्जरार्थं तपः, तथा प्यभक्तार्थत्वसाधर्म्या दष्टमभक्तमिति । अष्टमभक्तंचोपवासत्र-यस्य संज्ञाइति ॥ अथैते यदाहारयंति तदाह ॥ पुढवीपुप्फेत्यादि ॥ पृथिवी भूमिः फलानिच कल्पतरूणा माहारो येषांते तथा, एवंविधा स्ते म-नुजाः प्रज्ञप्ताः । हेश्रमणेत्यादिपूर्ववत् । अथानयो राहारयो र्मध्ये पृथिवीस्वरूपं पृच्छन्नाह ॥ तीसेणमित्यादि ॥ तस्याः पृथिव्याः कीदृश आस्वादः

णं केवइकालस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ । अट्ठमभत्तस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ । पुढवी पुप्फफलाहाराणं तेम णूआ पंसत्ता ? समणाउसो ! तीसेणं भंते ! पुढवीए केरिसए आसाए पंसत्ते ! सेजहाणामए गुलेइवा खंडेइवा सक्कराइवा मच्छंडिआइवा पप्पडमोआएइवा भिसेइवा पुप्फुत्तराइवा पउमुत्तराइवा विजयाइवा महाविजा

(गते) आहारार्थः समुपपद्यते । गौतम ! अष्टमभक्तस्य (सप्तम्यर्थेषष्ठी) आहारार्थः समुपपद्यते ॥ पृथिवीपुष्पफलाहारास्तेमनुजाःप्रज्ञप्ताः ? श्रमण ! तस्या भदन्त ! पृथिव्याः कीदृशआस्वादः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! सयथानामकःगुडइति वा खण्डइति वा शर्क्कराइति वा मत्स्यंडीइति वा पर्प्पट मोदकइति वा बिसइति वा पुष्पोत्तरइति वा पद्मोत्तरइति वा विजयाइति वा महाविजयाइति वा आकाशिकेति वा आदर्शिकेति वा आकाश

लित कामभोगनां भोगवणहारछइं तेहने हे भगवन् ! मनुष्यने केतलेंकालइ आहारनीइछाउपजें । हे गौतम ! अष्टमभक्ति त्रिण दिवस अति क्रम्यापछी चोथें दिवसें भूखआहारनी इछाउपजें । पृथवी भूमि फूल फलनां आहारी ते मनुष्यछइ । हेश्रमण आउषावंत तेह हे भगवन् ! पृथ वीनो केहवउ स्वादछें । हे गौतम ! जिमदृष्टांते गुड खांड साकर मत्संडिकाखांडसाकरभेद पर्पट मोदकसुघडी भिसनामे पुष्पोत्तरवस्तु पद्मोत्तर

॥ टीका ॥
॥ मूल ॥
॥ अनु० ॥
॥ भाषा ॥

प्रज्ञप्तो ? यो युगलधर्मिणा मनन्तरपूर्वसूत्रे आहारत्वे नोक्त त्यध्याहार्यं । भगवानाह ? गौतम ! तद्यथा नामएइत्यादि ॥ प्राग्वत्, गुरु इक्षुरसक्वाथ इति, इतिवाशब्दौ प्राग्वत्, खंडं गुडविकारः शर्कराकाशादिप्रभवा मत्स्यंडिका खंडशर्करा पुष्पोत्तरापत्नीत्तरे शर्कराभेदावेव । अन्येतु पर्प्पट मोदकादयः खाद्यविशेषा लोकतो ऽवसेयाः । एषां मधुरद्रव्यविशेषाणां स्वामिना निर्दिष्टेषु नामसु एतादृशरसा पृथिवी भवेत् । कदाचिदिति विकल्पारूढमिति । गौतमआह । भवे देतद्रूपः पृथिव्या आस्वादः । स्वाम्याह । गौतम ! नायमर्थः समर्थः सापृथिवी इतोगुडशर्करादे रिष्टतरिका एव स्वार्थे क प्रत्ययः । यावत्करणात् कांततरिकाचेव प्रियतरिकाचेवे तिपरिग्रहः । मनआपतरिकाचेव आस्वादेन प्रज्ञप्ताइति । अथपुष्पफलाना मास्वादं पृच्छन्नाह ॥ तेसिणं मित्यादि । तेषां पुष्पफलानां कल्पद्रुमसंबन्धिनां कीदृशक आस्वादः प्रज्ञप्तः । यानि पूर्वसूत्रे युग्मिना माहारत्वेन व्याख्यातानीति गम्यं ।

याइवा आकासिआइवा आदंसिआइवा आगासफलोवमाइवा उवमाइवा अणोवमाइवा भवेएआरूवे गो०! णोइणठे समठे साणंपुढवी एत्तो इठ्ठतरिआचेव जाव मणामतरिआचेव आसाएणं पन्नत्ता ? तेसिणं भंते! पुप्फफलाणं केरिसए आसाए पन्नत्ते ? जणाणामए रन्नो चाउरंतचक्कवट्टिस्स कल्लाणे भोअणजाए सयसहस्स

फलोपमाइति वा उपमाइति वा अनुपमाइति वा भवेदेतद्रूपो गौ०नायमर्थः समर्थः । सापृथिवीइतइष्टतरिकैव यावत् मनआपतरिकाचैव आस्वादेनप्रज्ञप्ता ? तेषां भन्ते ! पुष्पफलानां कीदृशआस्वादःप्रज्ञप्तः ? गौतम ! सयथानामकः राज्ञश्चतुरन्तचक्रवर्तिनःकल्याणंभोजनजातं शतसहस्रनि

नामे वस्तु विजया नामे महाविजया आकाशिका आदंसिका आकाशफलनी उपमाहोइ उपमासहित अथवा अनोपम सुषडी प्रमुख । गौतम कहइ एहवोरसहोइ मिश्रभगवंतकहें हे गौतम ! एहअर्थसमर्थनहीं तेहपृथवी इहथकी अत्यंत इष्टछें यावत् । मनोज्ञ अरमहामिश्र स्वादइंकरी छें । तेह हे भगवन् ! फून फलनो केहवो आस्वादछें जिमकोईदृष्टांते राजा चातुरंत चक्रवर्तिने परमकल्याणनामेभोजन सतसहस्र लाख औषधी

॥ टीका ॥

भगवानाह ? गौतम ! तद्यथा नाम राज्ञः सर्व राजा लोके कतिपयदेशाधीशोपि स्याद् तआह । चतुर्ष्वंतेषु समुद्रत्रयहिमवत्परिक्षिप्तेषु चक्रेण वर्त्तितुं शीलमस्येति चतुरन्तचक्रवर्त्ती, अतः समृद्धादौ वेत्यनेन दीर्घत्वं, अनेन वासुदेवतो व्यावृत्तिः कृता तस्य कल्याणमेकान्तसुखावहं भोजनजातं भोजन विशेषः शतसहस्रनिष्पन्नं लक्षव्ययनिष्पन्नं वर्णेनातिशायिनेति गम्यते । अन्यथा सामान्यभोजनस्यापि वर्णमात्रवत्ता संभवत्येवेति किमाधिक्य वर्णनं, उपपेतंयुक्तं यावदतिशायिना स्पर्शेनोपपेतं यावद्गन्धेन रसेनचातिशायिनोपपेतं आस्वादनीयं सामान्येन विश्वादनीयं विशेषत स्तदूसमधिकृत्य दीपनीय मग्निवृद्धिकरं दीपयति जाठराग्निमिति दीपनीयं बाहुलकात्कर्त्तर्यनीयप्रत्ययः । एवं दर्पणीयमुत्साहवृद्धिहेतुत्वात्, मदनीयं मन्मथजनकत्वात्, बृंहणीयं धातूपचयकारित्वात्, सर्वाणि इंद्रियाणि गात्रंचप्रह्लादयतीति सर्वेन्द्रियगात्रप्रह्लादनीयं वैशद्यहेतुत्वा, त्तेषां । एव मुक्ते गौतम ! आह भगवन् ? भवे देतद्रूप स्तेषां पुष्पफलाना मास्वादः । भगवानाह ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः । तेषां पुष्पफलानामिति चक्रवर्त्तिभोजनादिष्ट तरकादि रेवास्वादः । अत्र कल्याणभोजनसंप्रदाय एवं चक्रवर्त्तिसम्बन्धिनीनां पुंड्रेक्षुचारिणीना मनातंकानां गवां लक्षस्यार्द्धक्रमेण पीतगोक्षीरस्य पर्यंते यावदेकस्याः गोः संबंधि यत् क्षीरं तद्राढुकलमशालिपरमान्नरूप मनेकसंस्कारद्रव्यसन्मिश्रं कल्याणभोजनमिति प्रसिद्धं चक्रिणं स्त्रीरत्नंच विना

॥ मूल ॥

णिप्पणे वस्रेणूववेए जीव फासेणं ववेए आसायणिज्जे विसायणिज्जे दप्पणिज्जे मयणिज्जे विहणिज्जे सिंद्रं दिप्पगायपल्हायणिज्जे भवे एयारूवे गो० ? णोइणठे समठे। तेसिणं पुष्फफलाणं एत्तो इठ्ठतराएचेव जा

॥ अनु० ॥

प्यन्नंवर्णेनोपपेतं यावत् स्पर्शेनोपपेतं आस्वादनीयं विश्वादनीयं दर्पणीयं मदनीयं बृंहणीयं सर्वेन्द्रियगात्रप्रल्हादनीयं भवेदेतद्रूपः गौ०नार्थःसमर्थः ।

॥ भाषा ॥

तेणेकरी निष्पन्न उत्तमवर्णकरीसहित यावत् उत्तम पुरुषकरीसहित आस्वादवायोग्य विशेषइंस्वादवायोग्य दर्पनीकरणहार मदन कंदर्पनोदीपावणहार धतुवृद्धिकारी सर्वइंद्रिय गात्रने आणंदनो ऊपजावणहार । गौतमकहें एहवोस्वादहोय । भगवानकहें हे गौतम ! एअर्थसमरथनही तेफूलफलनो

अन्यस्य भोक्तुं दुर्जरंमहदुन्मादकं चेति । अथैते उत्कृष्टरूपमाहारमाहार्य क्वसन्तीति पृच्छति ॥ तेणं मित्यादि ॥ ते भदन्त ! मनुजा स्तमनन्तरोदित स्वरूपमाहारमाहार्य क्वसंति कस्मि न्नुपाश्रये उपयंति उपगच्छंति । भगवानाह ? गौतम वृक्षरूपाणि गृहाणि आलयाआश्रया येषां ते तथा,, एवं विधा स्तेमनुजाः प्रज्ञप्ताः । हेश्रमणेत्यादिपूर्ववत् । अथैते नेगादाराः वृक्षाः किंस्वरूपा इति पृच्छति ॥ तेसिणं भंते ! रुक्खाण मित्यादि ॥ प्रश्नसूत्रपद योजनासुलभा आकारभावप्रत्यवतारः प्राग्वत् । भगवानाह ? गौतम ! तेवृक्षाः कूटं शिखरं तदाकारसंस्थिताः । प्रेक्षाइति पदैकदेशे समुदायोपचारात् प्रेक्षागृहं नाट्यगृहं, इदंचांते श्रूयमाणं पदं प्रत्येक मभिसंबध्यते इति संस्थितइष्टः सर्वत्र योज्यः । सेन प्रेक्षागृहसंस्थिताइति व्याख्येयं । प्रेक्षागृहाकारे-णसंस्थानवन्तइत्यर्थः । एवं छत्रध्वजतोरणरूपगोपुरवेदिकाचोप्पालप्रहालकप्रासादहर्म्यगवाक्षवालग्रपोतिकावलभीगृहसंस्थिताः । तत्र छत्राद्याः प्र

व आसासा पं० तेणं भंते ! मणूया तमाहारमाहरेत्ता कहिं वसहिं उवेंति गो० रुक्खगेहालयाणं ते मणूया पं० समणाउसो ! तेसिणं भंते ! रुक्खाणं केरिसए आयारभावपडोयारे पं० ? कूडागारसंठिआपेक्खा छत्तज्झयथू लतोरणगोउरवेइआचोप्फालअट्टालगपासाय हम्मिअगवक्खवालग्गपोइआवलभीघरसंठिआ असेअ इत्य व

तेषां पुष्पफलानां इतः इष्टतरकश्चैव यावदास्वादःप्रज्ञप्तः ? ते भदन्त ! मनुजातं आहारमाहार्यक्वसता वुपयन्ति । गौतम ! वृक्षगेहालयास्तेमनु जाःप्रज्ञप्ताः ? श्रमण ! तेषां भदन्त ! वृक्षाणां कीदृशकआकारभावप्रत्यवतारः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! कूटाकारसंस्थिताः प्रेक्षाछत्रध्वजतोरणस्तूपगोपुर

एहथकी इष्ट अत्यंत यावत् स्वादकह्योछे तेह । हे भगवन् ! मनुष्य तेआकारकरीने किहां बसतीइ रहेछे । हे गौतम ! वृक्षतेहजघर आलयठिका होछें तेमनुष्य । हेश्रमण आउषावंतो तेह हे भगवन् वृक्षननो केहवो आकारभाव स्वरूपछें । हे गौतम ! पर्वतना देहरा शिखरने आकारहुइ प्रेक्षा गृह छत्र ध्वजाथूभ तोरण गोपुर वेदिका चोतरो चोफाल अट्टाल प्रासाद हर्म्य गोष बालाग्र प्रोतिकानाम वलभीघर तेहने तेहने आकारइं वृक्षछइं।

॥ टीका॥
॥ मूल ॥
॥ अनु० ॥
॥ भाषा ॥

तीताः, गोपुरं पुरद्वारं, वेदिका उपवेशनयोग्याभूमिः, चोप्फालंनाम सप्तवारणं, अट्टालकः प्राग्वत्, प्रासादो देवतानां राज्ञांवा गृहं, उस्सूयबहुलावा प्रासादाः ते चोन्नयेपि पर्यंतशिखराः, हम्यं शिखररहितंधनवतां भवनं, गवाक्षः स्पष्टः, वालाग्रपोतिकानाम जलस्योपरिप्रासादाः, वलन्नी छदिराधार स्तत्प्रधानंगृहं, अत्राय माशयः। केचिद् वृक्षाः कूटसंस्थिता स्तदन्ये प्रेक्षाग्रहसंस्थिता स्तदपरे छत्रसंस्थिताः एवं सर्वत्रभाव्यं। अन्ये अत्रसुषमसुष-मायां भरतवर्षे बहवो वरभवनं सामान्यतो विशिष्टगृहं तस्येव यद्विशिष्टसंस्थानं तेन संस्थिताः, शुभा शीतला छाया येषांते तथा, एवं विधा द्रुम गणाः प्रज्ञप्ताः। हेश्रमणेत्यादि पूर्ववत्। प्राग्गेहाकारकल्पद्रुमस्वरूपवर्णके उक्तेपि, एते परमपुण्यप्रकृतिका युग्मिन एषु सौन्दर्य्याश्रयेष्वाश्रयेषु वसं तीति ज्ञापनार्थं पुन स्तद्वर्णसूत्रारंभः सार्थकइति॥ मनु तदागृहाणि नसंति संत्यपि वागृहाणि धान्यवन्न तेषा मुपभोगायायांती त्याशंक्याहः पृच्छ-ति। अत्थिण मित्यादि। अस्ती त्यस्य त्यादि प्रतिरूपकाव्ययस्य वचनत्रयसदृशरूपत्वेन सन्तीति व्याख्येयं। संति भदन्त! तस्यां समायां भरतवर्षे गेहानि वा अतीतानि गेहेषु आयतनानिवा उपभोगार्थं मागमनानि। उत्तरसूत्रंतुप्राग्वत्, एतेन तदा मनुष्यादिप्रयोगजन्यगृहाभाव स्तत्रैव तेषा मु-

हवे वरभवणविसिठसंठाणसंठिआ दुमगणा सुहसीअलच्छाया पन्नत्ता? समणाउसो! अत्थिणं भंते! तीसे समाए भरहेवासे गेहाइवा गेहावणाइवा गोयमा! णोइणठे समठे रुक्खगेहालयाणं तेमणुया पन्नत्ता? स

वेदिकाचोप्फालाट्टालकप्रासादहम्यगवाक्षवालाग्रपोतिकावलभीगृहसंस्थिताः अन्ये अत्र बहवःवरभवनविशिष्टसंस्थानसंस्थिता द्रुमगणाः सुखशीत लच्छायाः प्रज्ञप्ताः। श्रमण सन्ति भदन्त! तस्यां समायां भरतेवर्षे गेहानीतिवा गेहायतनानीतिवा। गौतम! नायमर्थः समर्थः वृक्षगेहालयास्तेम

घणा वनप्रधान भवन विशिष्ट भलइं संस्थाने संस्थित ते वृक्षनासमूहछें। सुखदायी शीतलछायाछें जेहमी। हेश्रमण! आउषावंतछइं। हेभगवन्! ते आंरानइंविषें तेकालनेविषें भरतक्षेत्रइं घर अथवा गृहहाटमुख। हेगौतम! ए अर्थ समर्थनहीं वृक्षतेहजघरछइ तेमनुष्यने हे श्रमणोआउषावंतोछइं

॥ टीका ॥

पभोगार्थं तत्रायतनाभाय श्रोक्तइति । अत्थिणं भंते ! तीसे इत्यादि । उक्तवक्ष्यमाणेषु एषु युग्मिसूत्रेषु प्रश्नोत्तरालापकयो र्वाक्ययोजना प्राग्वत् । नवरं, ग्रामा वृत्या वृताः कराणां गम्यावा यावत्करणा न्नगरादिपरिग्रहः, तत्र नगराणि चतुर्गोपुरोद्भासीनि नविद्यते करो येषुतानिनकराणि वा कररहितानि नखादिनिपातना द्रूपसिद्धिः । निगमाः प्रभूतवणिग्वर्गावासाः, पांसुप्रकारनिबद्धानि । क्वचि न्नद्यद्रिवेष्टितानि वा खेटानि क्षुल्लप्राकारवेष्टितानि, अभितः पर्वतवृतानिवा कर्बटानि, अर्द्धतृतीयगव्यूतांतर्ग्रामरहितानि ग्रामपंचशत्युपजीव्यानि वा मडंबानि पत्तनानिजलस्थलपथयुक्तानि रत्नयोनिभूतानि वा, सिंधुवेलावलयितानिद्रोणमुखानि । आकराः हिरण्याकरादयः, आश्रमा स्तापसाश्रयाः संबाधाः शैलशृंगस्थायिनोनिवासाः, यात्रासमागतप्रभूतजननिवेशावा, राजधान्यो यत्रनगरेपत्तने अन्यत्रवा स्वयं राजा वसति, सन्निवेशा यत्र सार्थकटकादेर वासाभवंति । अत्रोत्तरं नायमर्थः समर्थः । अत्रार्थे विशेषणद्वारा हेतुमाह । यथेप्सितं इच्छामनतिक्रम्य कामम त्यर्थं गामिनो गमनशीला स्ते मनुजाः । अत्रात्यर्थकथनेन तेषां सर्वदापि स्वातंत्र्यमुक्तं ग्रामनगरादिव्यवस्थायांतु नियताश्रयत्वेन तेषामिच्छानिरोधः स्यात् । जीवाऽनिगमेतु जहिन्द्रिअकामगामिणो इत्यस्य स्थाने जंतेन्द्रिअकामगामिणो इति

॥ मूल ॥

मणाउसो ! अत्थिणं भंते ! तीसे समाए भरहेवासे गामाइवा जाव सन्निवेसाइवो गोयमा ! णोइणठे समठे जहिन्द्रिअकामगामिणाणं तेमणुआ पंसत्ता अत्थिणं भंते ! असिइवा मसीइवा किसीइवा वणिएतिवा

॥ अनु० ॥

नुजाः प्रज्ञप्ताः ? श्रमण ! सन्ति भदन्त ! तस्यां समायां भरतेवर्षे ग्रामाणीति वा यावत्संनिवेशाइति वा गौ० । नायमर्थः समर्थः यथेप्सितकामगामिनस्तेमनुजाः प्रज्ञप्ताः ? सन्ति भदन्त ! असयइतिवा मषीति वा कृषिरिति वा विपणिरिति वा पणितमिति वा वाणिज्यमिति वा (एतद्विशे

॥ भाषा ॥

हे भगवन् ! ते आरानइविषइं भरतक्षेत्रइं ग्रांम यावत् संनिवेशप्रमुख । हे गौतम ! एअर्थ समर्थनहीं मनोबांछित इछाइंजाइरहेछें तेमनुष्यछें । छइं हे भगवन् ! खड्गेकरी जीवे तेहवा लिषवादिकजीव तेहवा कृषीइंकरीजीवे तेहवा व्यापारकरीजीवे ते वणिक् क्रयाणादिकेकरीजीवे शाणिजादिक

पाठ स्तत्रायमर्थः । यद्यस्मा नेच्छितकामगामिनः न इच्छितं इच्छाविषयीकृतं नेच्छितं नायं नञ् किन्तु नशष्टइत्यनादेशभावः । यथानै के द्वेषस्पर्धया इत्यत्र, नेच्छितं इच्छाया अविषयीकृतं कामं स्वेच्छया गच्छन्ती त्येवंशीला नेच्छितकासगामिन स्ते मनुजाइति । यद्यपि गृहसूत्रेणैवार्थापत्याग्रामाद्य भावः सूचित, स्तथाप्यद्युत्पन्नविनेयजनद्युत्पत्यर्थं मेतत्सूत्रोपन्यासः । अत्थिणमित्यादि । अत्रासिःखड्गः यमुपजीव्य जनः सुखवृत्तिको भवति । यद्वा साहचर्यलक्षणया असिशब्देनात्र अस्युपलक्षिताः पुरुषा गृह्यंते, एव मग्रेतनविशेषणेष्वपि यथायोगं ज्ञेयं, यदुपजीवनेन लेखकला, कृषिः कर्षणं, वणिक्पण्याजीवः, पणितंयाणकं, वाणिज्यं सत्यानृतमप्यणग्रहणादिषु न्यूनाधिकाद्यर्घ्यण मित्यर्थः ॥ अत्राह ॥ नायमर्थः समर्थः, यत स्तेव्यपगतानि असिमषीकृषिवणिक्पणितवाणिज्यानि येभ्य स्ते तथा मनुजाः प्रज्ञप्ता इति । अत्थिणमित्यादि । हिरण्यं रूप्यघटितसुवर्णं वा सुवर्णघटितं, कांस्यं प्रतीतं, दूष्यं वस्त्रजातिः, मणिश्चन्द्रकान्तादिः, मौक्तिकं व्यक्तं, शंखोदक्षिणावर्त्तादिः, शिलागन्धपेषणादिका, प्रवालं प्रतीतं, रक्तरत्नानिपद्मरागादीनि, स्वापतेयंराजतसुवर्णादिद्रव्यं, ननु यदि हिरण्यं रूप्यं तदा रूप्यखानौतत्संभवः, यदिवा ऽघटितसुवर्णं तदा सुवर्णखानौपरं

पणिएतिवा वाणिज्जेत्तिवा गोयमा ! णोइणठे समठे ववगयअसिमसीकिसीवाणिज्जपणिअवाणिज्जाणं तेमणुआ पण्णत्ता ? समणाउसो अत्थिणं भंते ! हिरण्णेइवा सुवण्णेइवा कंसेइवा दूसेइवा मणिमोत्तिअसंखसिल

षणोपलक्षितागृह्यन्ते) गो० ! नायमर्थः समर्थः व्यपगतासिमषीकृषिविपणिवाणिज्यास्ते मनुजाः प्रज्ञप्ताः ? हेश्रमण ! सन्ति भदन्त ! हिरण्यमितिवा सुवर्णमिति वा कांस्यमिति वा दूष्यमिति वा मणिमौक्तिकशङ्खशिलाप्रवालरक्तरत्नस्वापतेयानीति वा हन्त अस्ति (हिरण्यादिकमिति शेषः)

करीजीवे तेहवा हे गौतम ! ए अर्थ समर्थनहीं व्यपगतगयाछें असी मसी किसी वणिक पणित वाणिज्य प्रमुखेरहित ते मनुष्यछइ । हे श्रमण आउषावंतो छइ हे भगवन् ! हिरण्य सुवर्णसोनों कांसो वस्त्रप्रमुख मणि मोती शंख शिला प्रवाल रातारत्न राजतसुवर्णादिकछइं हे गौतम अर्थीछें

घटितं सुवर्णं तथातान्त्रपुसंयोगं कांस्यं, तथा तंतुसंतानसंभवं दूष्यं, तत्र कथं संभवेयुः शिल्पिप्रयोगजन्यत्वा तेषां । नच तान्यत्रा तीतोत्सर्पिणी सत्कनिधानगतानि संभवंतीति वाच्यं । सादिसपर्यवसितप्रयोगबंधस्या ऽसंख्येयं कालंस्थिते रसंभवात्, एगोरुगोत्तरकुरुसूत्रयो रेतदालोपकस्य ऽकथन प्रसंगात् । उच्यते । संहरणप्रवृत्तक्रीडाप्रवृत्तदेवप्रयोगात् तानि संभवंतीति संभाव्यते । इहोत्तरं„ हंतेति वाक्यारंभे कोमलामंत्रणेवा अस्तिहिरण्यादिक मिति शेषः„ नैव तेषां मनुजानां परिभोग्यतया हव्वमिति कदाचि दागच्छति । अत्थिणमित्यादि । अस्ति राजा इतिवा चक्रवर्त्यादिः युवराजाराज्यार्ह इतियावत् ईश्वरो भागिकादिः, अणिमाद्यष्टविधैश्वर्ययुक्तो वा, तलवरः संतुष्टनरपतिप्रदत्तसौवर्ण पट्टालंकृतशिरस्क क्षौरादिशुद्ध्यधिकारी, माडंबिकः पूर्वोक्तमंडंबाधिपः, कौटुंबिकः कतिपयकुटुंबप्रभुः, इभ्यो यद्द्रव्यनिचयांतरितो हस्त्यपि नदृश्यते, इभो हस्तीतत्प्रमाणं द्रव्यमर्हतीतिनिरुक्तादिभ्यः श्रेष्टी देवताध्यासितसौवर्ण पट्टालंकृतशिराः„ पुरज्येष्ठो वणिग्विशेषः„ सेनापति र्यदायत्ता नृपेण चतुरङ्गसेनाकृता भवति । सार्थवाहोयोगक्षेमादिक्रया स्वकं गृहीत्वा देशान्तरं गच्छन् सहचारिणामध्वसहायोभवति । अत्रोत्तरं । नायमर्थः समर्थः । व्यपगताऋद्धिर्विभवैश्वर्यं सत्कारश्च सेव्यतालक्षणो येभ्य

॥ टीका ॥

प्पवालरत्तरयणसावइज्जेइवा हंता अत्थिणोचेवणं तेसिणं मणुआणं परिभोगत्ता एहव्वं मागच्छइ । अत्थि णं भंते ! भरहे रायाइवा जुवरायाइवा ईसरतलवरमाडंबिअकोडंबिअइब्भसेठिसेणावइसत्थवाहाइवा गोयमा ! णोइणठेसमठे अवगयइठिसक्काराणं तेमणुआ । अत्थिणं भंते ! भरहेवासेदासेइवा पेसेइवासिस्सेइवा

॥ मूल ॥

नोचैव तेषां मनुजानां परिभोग्यतया (हव्वं) कदाचिदागच्छति । अस्ति भन्ते भरते राजेति वा युवराजइति वा ईश्वरतलवरमांडविककौटुंबि

॥ अनु० ॥

पणिनहीं ते मनुष्यनइं परिभोगपणे आवेनहीं । छइं हे भगवन् ! भरतक्षेत्रइं राजा जूवराजा ईश्वरधनवंत तलाटी माडंबीआ कलंबी इभ व्यवहा रीसेठ सेनापती सार्थवाहप्रमुखछे । हे गौतम ! ए अर्थ समर्थनही व्यपगतनथी ऋद्धि सत्कारप्रमुख ते मनुष्यने छे„ हे भगवन् ! भरतक्षेत्रइं दास

॥ भाषा ॥

स्ते तथा । अत्थिणमित्यादि । दासश्चामरणं क्रयक्रीतः„ गृहदासीपुत्री वा„ प्रेष्यः प्रेषणार्होजनोदूतादिः„ शिष्यउपाध्यायस्योपासकः शिक्षणीय इत्यर्थः„ भृतको नियतकालमवधिं कृत्वा वेतनेनकर्मकरणायधृतः„ दुःकालादौ निश्रितोवा„ भागिको द्वितीयाद्यंशग्राही कर्मकारस्यगणपुंजाद्यपनेता । अत्राह । नायमर्थः समर्थः । यत स्तेमनुजा व्यपगतमाभियोग्यमाभियोगिकं कर्म येभ्यस्ते तथा„ अत्राभियोग्यशब्दात् कर्मणियप्रत्यये ऽव्यञ्जनाच्चुमांत स्यायाः स्वरूपेवा इत्यनेनैकस्य यकारस्य लोपइति ॥ अत्थिणमित्यादि ॥ मातायाप्रसूते पितायोबीजं निषिक्तवान्„ भ्राता यः सहजातो भगिनीसहजाता„ भार्याभोग्या जन्यः पुत्रः„ जन्या स्त्रीदुहिता„ स्नुषापुत्रवधूः„ अत्रभगवानाह । हन्तेत्यादि । नैव यः पुनरर्थे तेषां मनुजानां तीव्रमुत्कटं प्रेम रूपंबन्धनं समुत्पद्यते । तथाविधक्षेत्रस्वभावात्„ प्रतनुप्रेमबन्धास्तेयुग्मिन इति । नतु चतुर्षु कुटुंबमनुष्येषु स्नुषासम्बन्धो यथा आपेक्षिक स्तथा भ्रातृ

॥ टीका ॥

भयगेइवा भाइल्लएइवा कम्मकारइवा गोयमा ! णोइणठे समठे ववगयञ्जाभिओगाणं तेमणुञ्जा पन्नत्ता? समणाउसो । अत्थिणंभंते ! तीसेसमाए भरहेवासे मायाइवा पियाइवा भायभगिणिभज्जापुत्तधूञ्जा सुण्हाइवा हंता अत्थिणोचेवणं तेसिंमणुयाणंतिव्वेपेमबंधणे समुप्पज्जइ ॥ अत्थिणं भंते! भरहेवासे अरिहवा

॥ मूल ॥

केभ्यश्रेष्ठिसेनापतिसार्थवाहाइति वा । गौ० नायमर्थः समर्थः । व्यपगतर्द्धिसत्कारा स्तेमनुजाः प्रज्ञप्ताः ? अस्ति भरतेवर्षे दासइति वा प्रेष्यइति वा शिष्यइति वा भृतकइति वा भागिकइति वा कर्मकारइति वा । गौ० नायमर्थः समर्थः । व्यपगताभियोग्या स्तेमनुजाः प्रज्ञप्ताः ? अस्तिभदन्तभरतेऽस्यांसमायांभरतेवर्षे मातेति वा पितेति वा भ्रातृभगिनीभार्यापुत्रदुहितृस्नुषाइति वा। हन्त अस्तिनचैव । (तेषां) तीव्रं प्रेमबन्धनंसमुपपद्यते ।

॥ अनु० ॥

प्रेष्यदूत शिष्य भागीउ भाइलो कामनोकरणहारछइं„ हे गौतम ! सत्यनेजांणबा व्यपगत नथी चाकरपणे ते मनुष्यने हे श्रमणोआउषावतो छें„ हे भगवन् ते आरानेविषें भरतक्षेत्रे माता पिता भाई भगिनी भार्या पुत्र पुत्री बहूछें । हे गौतम छें पणिनथीघणोतिव्र प्रेम बंधन ऊपजेनही । छेंहें

॥ भाषा ॥

॥ टीका॥

व्यभागिनेयादिसम्बन्धः कथं मसंभवी,, उच्यते कुबेरदत्त कुबेरदत्तास्वकत्वावत् सौरूपलक्षणादूग्राह्यः परं स्फुटव्यवहारत्वेनेमएव सम्बन्धाः ॥ अत्थिणमित्यादि ॥ अरिः सामान्यतः शत्रुः वैरिकोजातिनिबद्धवैरोपेतः घातकोयोऽन्येनघातयति वधकः स्वयंहंता व्यपरोवाचपेटादिनाताडकः प्रत्यनीककार्योपघातकः प्रत्यमित्रो यः पूर्वमित्रंभूत्वापश्चादमित्रोजातः अमित्रसहायोवा इहाचार्यः । नायमिति । यतो व्यपगतो वैरजन्यो ऽनुशयः पश्चात्तापो येभ्यस्ते तथा । वैरं कृत्वाहि तदुत्यफलविपाके पुमाननुशेतेइति । अत्थिणमित्यादि । अत्र मित्रस्नेहास्पदंव यस्यःसमानवयाः गाढतरस्नेहास्पदं,, ज्ञातक स्वज्ञातीयः । यद्वाज्ञातकः संवासादिना ज्ञातसहजपरिचितइत्यर्थः । संघाटिकःसहचारी सखासमानखादनपानो गाढतमस्नेहास्पदं,, सुहृदमित्रमेव सकलकालमव्यभिचरिरहितोपदेशदायिच,, सांगतिकःसंगतिमात्रघटितः । हन्तेत्यादि पूर्ववत् । नचैव तेषां मनुजानां तीव्ररागरूपं बंधनं समुत्पद्यते ।

॥ मूल ॥

वेरि एइवा घाइएइवा वहएइवा पडिणीएइवा पच्चामित्तेइवा गोयमा ! णोइणठे समठे ववगयवेराणुसयाणं तेमणुआ पण्णत्ता ? समणाउसो ! अत्थिणं भंते ! भरहेवासे मित्ताइवा वयंसाइवा णायएइवा संघाडिएइवा सहाइवा सुहीइवा संगएइवा हंता अत्थिणोचेवणं तेसिं मणुआणं तिव्वरागबंधणे समुप्पज्जइ । अ

॥ अनु० ॥

अस्ति भदन्त ! भरतेवर्षे अरिरितिवा वैरिकइति वा घातकइति वा वधकइति वा प्रत्यनीकइति वा प्रत्यमित्रमिति वा । गौ०नायमर्थः समर्थः । व्यपगतवैरानुशया तेमनुजाः प्रज्ञप्ताः ? श्रमण अस्ति भदन्त भरतेवर्षे मित्रमिति वा वयस्यइति वा ज्ञातकइति वा सङ्घाटिकइति वा सखेति वा सुहृदिति वा साङ्गतिकइति वा । हन्त अस्तिनचैव । तेषां मनुष्याणां तीव्ररागबन्धनंसमुत्पद्यते ॥ सन्ति भदन्त ! भरतेवर्षे आवाहइति वा

॥ भाषा ॥

भगवन् ! भरतक्षेत्रइ वयरी शत्रु घातनोकर्णहार बधनोकर्णहार प्रत्यनीक पूर्वमित्रहुइ अनें पछें शत्रुथाइ तेहइ हे गोतम सत्यनथी व्यपगतरहतले वैरादिककरी ते मनुष्य । हे श्रमणआउषावंतो कहइं हे भगवन् ! भरतक्षेत्रइं मित्र सरषीवयना ज्ञातीय संघाडी सखाई सुखी संगतप्रमुषछें हागौतमछे

॥ टीका॥

अत्थिणमित्यादि । अत्रावाह आहूयंते स्वजना स्तांबूलदानाय यत्र स आवाहो वीवाहात्पूर्वं तांबूलदानोत्सवः, वीवाहः परिणयनं, यज्ञः प्रतिदिवसंस्वेष्ट देवतापूजा, श्राद्धं पितृक्रिया, स्थालीपाकः संग्रहायगम्यः, मृतपिंडनिवेदनानि मृतेभ्यः श्मशानेतृतीयनवमादिषुदिनेषुपिंडनिवेदनानि पिंडसमर्पणानि । अत्रोत्तरं । नायमर्थःसमर्थः । व्यपगतावाहवीवाहयज्ञश्राद्धस्थालीपाकमृतपिंडनिवेदना स्तेमनुजाः । अत्थिणमित्यादि । इन्द्रःप्रतीतः तस्यमहः प्रति-

॥ मूल ॥

त्थिणं भंते ! भरहेवासे आवाहाइवा वीवा हाइवाजण्णाइवा सड्ढाइवा थालीपागाइवा मितपिंडनिवेदणाइ वा णोइणठे समठे ववगयआवाहवीवाहजण्णसड्ढथालीपाकमितपिंडनिवेदणाणं तेमणुआ पण्णत्ता ? सम णाउसो ! अत्थिणं भंते ! भरहेवासे इंदमहाइवा खंदणागजक्खभूअतलागदहणईरुक्खपव्वयथूभचेइ यमहाइवा णोइणठे समठे ववगयमहिमाणं ते मणुआ पंण्णत्ता?अत्थिणं भंते ! भरहेवासे णट्टपेच्छाइवा णट्ट

॥ अनु० ॥

विवाहाइति वा यज्ञाइति वा श्राद्धानीति वा स्थालीपाकाइति वा मृतपिण्डनिवेदनानीति वा नायमर्थः समर्थः व्यपगतावाहविवाहयज्ञश्राद्ध-स्थालीपाकमृतपिण्डनिवेदनास्तेमनुजाः प्रज्ञप्ताः ? श्रमण ! अस्ति भदन्त ! भरतेवासे इन्द्रमहइतिवा स्कन्दनागयक्षभूतअवटतडागद्रहनदीवृक्ष पर्वतस्तूपचैत्यमह इति वा । नायमर्थः समर्थः । व्यपगतमहिमान स्तेमनुजाः प्रज्ञप्ताः ? अस्ति भदन्त ! भरतेवर्षे नटप्रेक्षाइति वा नृत्तजल्लमल्ल

॥ भाषा ।

पणिनथी ते मनुष्याने तिव्ररागनो बंधन ऊपजनही । छेइं हेभगवन् ! भरतक्षेत्रइं तंबोलदानोत्सव तेपरणावो यज्ञ देवपूजा श्राद्धतर्पण थालीपाक मृ तपिंडनुं निवेदन देवांतेछे । ए अर्थसमर्थनथी व्यपगतरहितछें आवाह विवाह यज्ञ श्राद्ध थालीपाक मृतपिंड निवेदनादिकेंकरी तेमनुष्य छइ । हे श्र मणोआउषावंतो छइं हेभगवन् ! भरतक्षेत्रें इंद्रमहोत्सव स्कन्दस्वामिकार्त्तिक नाग यक्ष भूत अडग तालाव द्रह नदी वृक्ष पर्वत थूभ चैत्यप्रमुखना महोत्सव, हे गौतम ! ए अर्थ समर्थनथी व्यपगतरहित महोत्सवादिकेंकरी ते मनुष्य छें हेभगवन् ! भरतक्षेत्रे नृत्य जोवतुं नाटिक जल्ल मल्ल मुष्टी

॥ टीका ॥

नियतदिवसभावीउत्सवः । एवमग्रेपि । स्कन्दःकार्त्तिकेयः, नागोभवनपतिविशेषः, यक्षभूतौव्यन्तरविशेषौ । अगडत्ति अवटःकूपः तडाग सरद्रहनदीरूक्ष पर्वताःप्रतीताः, स्तूपःपीठविशेषः, चैत्यंचेष्टदेवतायतनं । अत्राह । व्यपगतमहिमान स्तेमनुजाः प्रज्ञप्ताः । अत्थिणमित्यादि । नटानाटयितार स्तेषां प्रेक्षाप्रेक्षणकं कौतुकदर्शनोत्सुकजनमेलः । एवमग्रेपि नृत्यंतिस्म नृत्ताः कर्त्तरिक्तप्रत्ययः नृत्तविधायिनः, जल्लावरत्राखेलकाः, मल्लाभुजयुद्धकारिणः, मौष्टिका मल्लाएव येमुष्टिभिःप्रहरन्ति, विडंबकाविदूषकाः, सुखविकारादिभिर्जनहास्योत्पादकाःकथकाः सरसकथाकथनेन श्रोतृरसोत्पत्तिकारकाः, प्लवकाये झंपादि भिर्गर्त्तादिकमुत्प्लवंते गर्त्तादिलंघनकारिण इत्यर्थः । अथवा तरंति नद्यादिकं येइति, लासकाये रासकान्ददति तेषां प्रेक्षाउपलक्षणादाख्यायकप्रेक्षादि ग्रहः । अत्रोत्तरं । नायमर्थः समर्थः । यतो व्यपगतकुतूहला स्तेमनुज्ञाः प्रज्ञप्ताः । अत्थिणमित्यादि । अत्र शकटानि प्रतीतानि, रथाःक्रीडारथादयः यायंते गम्यंते एभिरिति व्युत्पत्त्यायानानि उक्तवत्व्यमाणातिरिक्तानि गंत्र्यादीनि । युग्यं पुरुषोल्लिप्रमाकाशयानं जंपानमित्यर्थः । गिल्लित्ति, पुरुषद्वयो त्क्षिप्ताडोलिका, थिल्लित्ति, वेसरादिद्वयविनिर्मितायानविशेषाः, शिबिकाप्रतीता स्यंदमानिका पुरुषायामप्रमाणः शिबिकाविशेषः, अत्र प्रतिवचः ॥ ना

॥ मूल ॥

जल्लमल्लमुट्ठिअवेलंबगकहगपवगलासगपेच्छाइवा । णोइणठे समठे ववगयकोउल्लाणं तेमणुआपण्णत्ता ? समणाउसो ! अत्थिणं भंते ! भरहेवासे सगडाइवा रहाइवा जाणाइवा जुग्गगिल्लिथिल्लिसीअसंदमाणिआइ

॥ अनु० ॥

मौष्टिकविडम्बककथकप्लवकलासकप्रेक्षा इति वा । नायमर्थः समर्थः । व्यपगतकुतूहला स्तेमनुजाः प्रज्ञप्ताः ? श्रमण ! सन्ति भदन्त ! भरतवर्षे शकटानीतिवा रथाइतिवा यानानीतिवा युग्यगिल्लिथिल्लिशिविकास्यन्दमानिका इति वा । नायमर्थः समर्थः । पादचारविहारा स्तेमनुजाः प्रज्ञ

॥ भाषा ॥

युद्ध विटंबकर कथानाकहणहार प्रतापकर रासप्रमुखनै तेहनो जोइवो ए अर्थ समर्थनही,, रहितछें कौतुकेंकरी ते मनुष्य हेश्रमणो आऊषावंतो कहं हेभगवन् ! भरतक्षेत्रइं शकटगाडा रथ यान युग्य डोली थिली सीविका पालषीप्रमुखछे । एअर्थ समर्थनही पगेंकरीजांये आंवे एहवा तेमनुष्य

॥ टीका ॥

यमित्यादि ॥ पादचारेण नतु शकटादिचारेण विहारो विवरणं येषांते तथा । मनुजाइत्यादि । अत्थिणमित्यादि । अत्र गोमहिष्यजाः स्पष्टाः, एडकाउरब्रा । आह । नच तेषां मनुष्याणां परिभोग्यतया कदाचिदागच्छंति नैतासां दुग्धादि तेषा मुपभोग्यमिति यावत् । अत्थिणमित्यादि । अत्राश्वाः हस्तिनउष्ट्राः प्रतीताः, गोणागावः गवयोवनगवः, अजैडकौस्पष्टौ, प्रश्नयाद्विखुरा आटव्यपशुविशेषाः, मृगवराहौव्यक्तौ, रुरवो मृगविशेषाः, शरभा अष्टापदाः, चमराःअरण्यगावोयासांपुच्छकेशाश्चामरतयाभवन्ति, शंबरा येषा मनेकशाखेशृंगे भवतः, कुरङ्गगोकर्णौ मृगजेदौ, शृंगवर्णादिविशेषाश्चसामर्थ्यगम्याः । अत्रोत्तरं । हंतेतिकोमलामंत्रणे संति, नचैवतेषां प्रथमसमाभाविनां मनुष्याणां यथासंभवमारोहणादिकार्येषु प्रयुज्यंते । अथापरप्रश्नसूत्रमाह ॥ अ-

॥ मूल ॥

वाणोइणठे समठे पायचारविहाराणं तेमणुआ पन्नत्ता ? समणाउसो ! अत्थिणं भंते ! भरहेवासे गावीइ वा महिसीइवा अयाइवा एलगाइवा हंता अत्थिणोचेवणं तेसिं मणुआणंपरिभोगत्ताए हव्वमागच्छंति ॥ अत्थिणं भंते ! भरहेवासे आसाइवा हत्थिउठगोणगवयअयएलगपसुमिअवराहरुरुसरभचमरसंवरकुरंगगोकन्नमाइआ हंता अत्थिणोचेवणं तेसिं परिभोगत्ताए हव्व मागच्छंति । अत्थिणं भंते ! भरहेवासे सीहाइ

॥ अनु० ॥

माः ? श्रमण ! सन्ति भदन्त ! भरतेवर्षे गावइतिवा महिष्यइतिवा अजाइतिवा एडकाइतिवा हन्त सन्तिनचैव । तेषां मनुष्याणां परिभोग्यतया (हव्वं) शीघ्रमागच्छन्ति । सन्ति भदन्त ! भरतेवर्षे अश्वाइतिवा हस्त्युष्ट्रगोगवयाजैडकपशुमृगवराहरुरुशरभचमरशम्बरकुरङ्गगोकर्णादिकाः ।

॥ भाषा ॥

छे । हे श्रमण आउषावंतो छइ हे भगवन् ! भरतक्षेत्रे गाय भैंस आजावोकडो २ एलकागाडर हागौतम छे पणिनथी ते मनुष्यनइ परिभोगपणे आव तीनथी । छइ हे भगवन् ! भरतक्षेत्रइं विषइं अश्व घोडा १ हाथी २ ऊंट ३ बलद ४ रीछ ५ बोकडा ६ गाडर पशु मृग बाराह रुरु अष्टापद चम रीगाय संबर मृगजाति गोकर्ण इत्यादिकछइ। हा गौतमछइ पणिनथी ते मनुष्यने परिभोगपणे आवताछइ । छइ हे भगवन् ! भरतक्षेत्रने विषे

॥ टीका ॥

त्थिणमित्यादि ॥ अत्रसिंहाःकेसरिणः, व्याघ्राःप्रतीताः, वृकाःईहामृगाः, द्वीपिनश्चित्रकाः, ऋक्षाअभल्लाः, तरक्षवोमृगादनाः, शृगालाव्यक्ताः, बिडालामार्जाराः, शुनकाःश्वानः, कोकंतिकाकोलोमटका येरात्रौ कोको इत्येवंरवंति, कोलशुनकामहाशूकराः । अत्रोत्तरं । संति परं नैव तेषां मनुजानां आबाधां वा ईषद्बाधां व्याबाधांवा विशेषेणबाधां छविच्छेदंवा घर्मकर्त्तनं उत्पादयंति । यतः । प्रकृतिभद्रका ते श्वापदगणाः प्रज्ञप्ताः । अत्थिणमित्यादि । अत्र शालयःकलमादिविशेषाः व्रीहयःसामान्यतः गोधूमयवौप्रतीतौ यवयवायवविशेषाः कलतिकलायाश्चिपुटाख्या वृत्तचणकाश्चा, मसूरामालवादिदेश

॥ मूल ॥

वा वग्घाइवा विगदीविगरिच्छअच्छतरच्छसियालविडालसुणगकोकंतिअकोलसुणगाइवा हंता अत्थिणोचेवणं तेसिं मणुआणं आबाहंवा वाबाहंवा छविच्छेअंवा उप्पाइंति पगइभद्दयाणं तेसावयगणा पन्नत्ता ?स मणाउसो ! अत्थिणं भंते ! भरहेवासे सालीइवा वीहिगोहूमजवजवजवाइवा कलमसूरमुग्गमासतिलकुलत्थणिप्पावअालिसंदगअयसिकुसुंभकोद्दवकंगुवरठरालगसणसरिसिवमूलगबीआइवा हंता अत्थिणोचेत्रणं

॥ अनु० ॥

हन्त सन्तिनचैव तेषां परिभोग्यतया हव्यमागच्छन्ति । सन्ति भदन्त ! भरहेवासे सिंहाइतिवा व्याघ्राइतिवा वृकद्वीपिकर्क्षाच्छतरक्षशृगालविडालशुनककोकन्तिक कोलशुनका इतिवा । हन्त सन्तिनचैव तेषां मनुजानां आबाधांवा व्याबाधांवा छविच्छेदंवोत्पादयन्ति प्रकृतिभद्रकास्ते श्वापदगणाः प्रज्ञप्ताः ? श्रमण ! सन्ति भदन्त ! भरतेवर्षे शालयइतिवा व्रीहि गोधूम यव यवयवाइतिवा कलायमसूरमुद्गमाषतिलकुलत्थनिष्पाव

॥ भाषा ॥

सिंह १ व्याघ्र २ वृक दीपडा रीछ तरक्ष सियाल विलाड श्वान कूकडा कोल सूनक सूयरडें । हागौतमडें पणिनथी तेमनुष्यने आबाधा अथवा विसे षकरीबाधा छविछेदवो उपजावेनहीं स्वजावेजेभद्रकभावाछइ ते सावजनासमूह । हे श्रमणो आउषावंतोछे हे भगवन् ! भरतक्षेत्रइ शाली १ व्रीहि २ गोधूम इ यव ४ जवारि ५ कल ६ मसूर ७ मूंग ८ अडद ९ तिल १० कुलथ ११ झालर १२ चोला १३ स्यंदका १४ अलसी १५ कुसंभो १६ कोद्रवा १७

॥ टीका ॥

प्रसिद्धा धान्यविशेषाः मुद्गमाषतिलाः कुलत्थाश्चपलकतुल्या शिंपिटा भवन्ति, निष्पावावल्लाः, अलिसंदगत्ति चपलकाः, अतसीधान्यं यस्यतैलं अतसीतैलमिति प्रतीतं, कुसुंभत्ति लट्टकेशाः यत्पुष्पैर्वस्त्रादिरागः समुत्पाद्यते, कोद्रवाः प्रतीताः, कंगवः पीततंडुलाः, वरगत्ति वरट्टोधान्यविशेषः सादि लक्षादिषुप्रसिद्धः, रालकःकंगुविशेषएव । सचायंवृहच्छिराः कंगुरल्पशिरारालकः शणंत्वक् प्रधाननालोधान्यविशेषः, सर्षपाः प्रतीताः, मूलकंशाकविशेषस्तस्यबीजानि प्राकृतत्वात्ककारलोपसंधिभ्यांनिष्पत्तिः । अत्रोत्तरं । सति नचतेषां मनुजानां परिभोग्यतया कदाचिदायांति कल्पद्रुमपुष्पफलाद्याहारकत्वात्तेषामिति । अत्थिणमित्यादि । अत्र गर्त्तामहतीखड्डा दरीमूषिकादिकृतालघ्वीखड्डा, अवपातः प्रपातस्थानं यत्रचलन्जनः सप्रकाशेपिपतति, प्रपातोऽगु र्यत्रजनः कांचि-कामनां कृत्वा प्रपतति, विषमं दुरारोहावरोहस्थानं, विजलंस्निग्धकर्दमाबिलस्थानं यत्रजनोऽतर्कितएवपतति । नायमर्थः समर्थः । इत्यादि नसंतीत्यर्थः । भरतवर्षे बहुसमरमणीयो भूमिभागो यतः प्रश्नप्रः ? सेजहाणामएइत्यादिवर्णकः प्राग्वद्ज्ञेयः । अत्थिणमित्यादि । अत्र

॥ मूल ॥

तेसिंमणुआणं परिभोगत्ताए हव्वमागच्छंति अत्थिणं भंते ! भरहेवासे गड्ढाइवा दरीइवाअवयवायविसमविज्जलाइवा णोइणठे समठे भरहेणंवासे बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पन्नत्ते ? सेजहाणामए आलिंगपुक्करेइवा अत्थिणं भंते ! भरहेवासे खाणूइवा कंटगतणकयवराइवा पत्तकयवराइवा णोइणठे समठे ववगय

॥ अनु० ॥

(आलिसदंग चपलका) तसिकुसुंभकोद्रवकंगुवरट्टरालकशणसर्षपमूलकवीजानीतिवा । हन्त सन्तिनोचैव तेषां मनुष्याणां परिभोग्यतया हव्वमाग च्छन्ति । अस्ति भदन्त ! भरतेवर्षे गर्तेतिवा दरीइतिवा अवपातप्रप तविषमविजलाइतिवा नायमर्थः समर्थः भरतेवर्षे बहुसमरमणीयो भूमिभागः

॥ भाषा ॥

कांगु १८ वरटी १९ रालक २० शण २१ सरसिव २२ मूलानावीज प्रमुख । हागौतमछइं पणिनथी तेमनुष्यनइं परिभोगपणइ आवतानथी छे । हेभगवन् ! भरतक्षेत्रे खाड गुफा पणनाठिकाणा झंपापात विषमकस्थानक कर्दमनो ए अर्थ समर्थनही भरतक्षेत्रने विषे घणूंसमोरमणीक भूमिछे जिनदृष्टां

स्थाणुरूर्द्धकाष्ठं कंटकःस्पष्टः तृणान्येवकचवरः पत्राण्येवकचवरः अत्राह । नेत्यादि । यतो व्यपगतस्थाणुयावत्पत्रकचवरा सा सुषमसुषमा नाम्नी समा ऽरकः प्रज्ञप्ता । अत्थिणमित्यादि । अत्र दंशमशकयूकालिक्षाः स्पष्टाः, ढिंकुणामत्कुणाः । यदाहुः । श्रीहेमसूरयोदेश्यां । मत्कुणढिंकुण ढंकुणा तहा ढंकणीपिहाणीए इति । पिशुकाश्चंचटा अत्राचार्यैः व्यपगतदंशमशकयूकालिक्षा तथा ढिंकुणपिशुकोपद्रवविरहिता पश्चात्कर्मधारयः सासमाप्रज्ञप्ता । अत्रसूत्रे व्यपगतेत्यादिविशेषणस्य कर्मधारयंविना व्याख्यानकरणेप्रस्तुतमूलादर्शे विरहिअत्तिपदं प्रमादापतितमितिज्ञेयं । तदर्थस्य तत्वतो व्यपगतपदेनैवोक्तत्वात् । अत्थिणमित्यादि । अत्राह यः सामान्यतः सर्प्पाः, अजगराः महाकायसर्प्पाः, शेषंपूर्ववत् । यतः प्रकृतिभद्रका स्ते व्यालक्षणाः सरी-

॥ टीका ॥

खाणुकंटगतणकयवरपत्तकयवराणं सासमा पन्नत्ता ? अत्थिणं भंते ! भरहेवासे डंसाइवा मसगाइवा जूआइवा लिक्खाइवा ढिंकुणाइवा पिसुआइवा णोइणट्ठे समट्ठे ववगयडंसमसगजूअलिक्खढिंकुणपिसुअउवद्दवविरहिआणं सासमा पन्नत्ता ?: अत्थिणं भंते ! भरहेवासे अहीइवा अयगराइवा हंता अत्थिणोचेवणं तेसिं

॥ मूल ॥

प्रज्ञप्तः ? सयथानामकः आलिङ्गपुष्करइव । अस्ति भदन्त ! भरतेवर्षे स्थाणुरितिवा कटकतृणकचवरइतिवा पत्रकचवरइतिवा नायमर्थः समर्थः । व्यपगतस्थाणुकटकतृणकचवरपत्रकचवरा सा समाप्रज्ञप्ता ? सन्ति भदन्त ! भरतेवर्षे दंशाइतिवा मशकाइतिवा यूकाइतिवा लिक्षाइतिवा मत्कुणाइतिवा पिशुकाइतिवा । नायमर्थः समर्थः । व्यपगतदंशमशकयूकालिक्षामत्कुणपिशुकोपद्रवविरहिता सा समाप्रज्ञप्ता ? सन्तिभदन्त !

॥ अनु० ॥

तइकोइ आलिंगवाजिंत्रनुचर्मपडहोइ । तेहवो छे हेभगवन् ! भरतक्षेत्रइ ठूंठा कांटा तृणनो कचरोपाननोकचरोप्रमुष । हेगौतम ! सत्यनथी रहतछे ठुंटा कांटो तृणानोकचरो पाननोकचरो प्रमुषकरीरहितछे तेआरें । छइ हेभगवन् ! भरतक्षेत्रइं डांस मसा जूका लीख ढंकण चांचण तेहना । हेगौतम ! ए अर्थ समर्थनही रहतछइ डांस मसा जूका लिख ढंकण चाचणतेहना उपद्रवकरी रहितछइं तेआरो छइ । हेभगवन् ! भरतक्षेत्रइ सर्प अजगर । हा

॥ भ १षा ॥

सर्पजातीयगणाः प्रज्ञप्ता इति । अत्र गृहयुद्वसूत्रं जीवाभिगमादिषु साक्षाद्दृष्टमपि एतत्सूत्रादर्शेषु नदृष्टमिति नव्याख्यायामप्यलेखि । अत्थिणमि-त्यादि । अत्र डिंबडमरौ पूर्ववत् । कलहोवचनरादिः बोलोबहूनामार्त्तानां सव्यक्ताक्षरध्वनिकः कलकः क्षारःपरस्परंमत्सरः वैरंपरस्परमसहमानतया हिंस्यहिंसकताध्यवसायः महायुद्धानिव्यवस्थाहीनमहारणाः महासंग्रामाश्चक्रादिव्यूहरचनोपेततया सव्यवस्थामहारणाः महाशस्त्राणिनागबाणादीनि तेषां निपतनानि हिंसाबुद्ध्यावैरिषु मोचनानि महाशस्त्रत्वंचैतेषां अद्भुतविचित्रशक्तिकत्वात् । तथाहि । नागबाणाधनुष्कारोपिता बाणाकारा मुक्ताश्च संतो जाज्वल्यमानासह्योल्कादंडरूपा स्ततः परशरीरेसंक्रांता नागमूर्त्तीभूयपाशत्वमश्नुवते तामसबाणास्तु सकलरणोद्द्योव्यापिमहांधतमसरूपतया, प-वनबाणाश्च तथाविधपवनस्वरूपतया, वह्निबाणाश्च तादृशवह्निप्रकारेण परिणताः प्रतिवैरिवाहिनीषु विघ्नोत्पादका भवंति, एवमन्येपि स्वस्वनामानुसा रेण स्वस्वजन्यकार्यं मुत्पादयंति । उक्तंच । चित्रं श्रेणिक ते बाणा भवंति धनुराश्रिताः । उल्कारूपाश्च गच्छन्तः शरीरे नागमूर्त्तयः १ क्षणं बाणाः क्षणं-दंडाः क्षणंपाशत्व मागताः । आमरा ह्यस्त्रभेदास्ते यथाचिन्तितमूर्त्तयः २ महापुरुषा शस्त्रपत्यादय स्तेषां पतनानि कालधर्मनयनानि ततएव महारु-

॥ टीका॥

मणुस्साणं आबाहंवा जाव पगइभद्दयाणं ते वालगगणा पसत्ता ? अत्थिणं भंते ! भरहे डिंबाइवा डमराइ वा कलहबोलखारवइरमहाजुद्धाइवा महासंगामाइवा महासत्थपडणाइवा महापुरिसपडणाइवा गो० ! णोइ

॥ मूल ॥

भरतेवर्षे अहयइतिवा अजगराइतिवा हन्त भन्तिनचैव तेषां मनुष्याणां आबाधां (व्याबाधांवा) यावत् (समुत्पादयन्ति) प्रकृतिभद्रकास्तेभ्या लगणाः प्रज्ञप्ताः ? संति भदंत ! भरतेवर्षे डिम्बानीतिवा डमरानीतिवा कलहबोलक्षारवैरमहायुद्धानीतिवा महासंग्रामाइतिवा महाशस्त्रपतना

॥ अनु० ॥

गौतम छे पणिनथी ते मनुष्यनइ आबाधाप्रमुख उपजाव यावत् स्वभावइ भद्रीकछे ते सर्पना समूहछे । हेभगवन् ! भरतक्षेत्रने विषेचक्र दुःकाल तथा परचक्र कलह आतनोशब्द षार वैर मोटासंग्राम महामोटासंग्राम मोटासस्त्रनो पडबो नागबाणादिक मोटापुरुष शस्त्रपतीप्रमुषनो पडबो मरबो ।

॥ भाषा ॥

धिराणि क्षत्रपत्यादिसत्करुधिराणि तेषांनिपतनानि प्रवाहरूपतया वहनानि । अत्रोत्तरंनेत्यादि । यतस्ते व्यपगतो वैरस्यानुबंधः संतानभावेनप्रवृत्ति र्येभ्यस्ते तथा मनुजाः प्रज्ञप्ताः । अत्थिणमित्यादि । अत्र दुष्टाजनधान्यादीनामुपद्रवहेतुत्वा ईतयः सत्वा उन्दरुश्लक्षप्रमुखा ईतय इत्यर्थः । कुकुल रोगग्रामरोगमंडलरोगा यथोत्तरं बहुस्थानव्यापिनः । पोट्टत्ति । देश्यत्वादुदरं शीर्षं मस्तकं तद्वेदना कर्णोष्ठाक्षिनखदन्तवेदना कंठ्याः कासश्च सौव्यक्ताः,

॥ टीका ॥

णठे समठे ववगयवेराणुबंधाणं तेमणुआ पन्नत्ता ? अत्थिणं भंते ! भरहेवासे दुब्भूअगाइवा कुलरोगाइवा गा मरोगाइवा मंडलरोगाइवा पोट्टसीसवेअणाइवा कन्नोठअक्खिणहदंतवेअणाइवा कासाइवा सासाइवाजराइ वा दाहाइवाअरिसाइवा अजीरगाइवा दउदराइवा पंडुरोगगाइवा भगंदराइवा एगाहिआइवा बेआहि आइवा तेआहिआइवा चउत्थाहिआइवा इंदग्गहाइवा धणुग्गहाइवा खंदग्गहाइवा कुमारग्गहाइवा जक्ख

॥ मूल ॥

नीति वा महापुरुषपतनानीति वा । गौतम ! नायमर्थः समर्थः व्यपगतवैरानुबन्धास्तेमनुजाः प्रज्ञप्ताः ? सन्ति भदन्त ! भरतेवर्षे दुर्भूतानीति वा कुलरोगाइति वा ग्रामरोगाइति वा मण्डलरोगाइतिवा (पोट्टेतिदेशीशब्दः) उदरशीर्षवेदनाइतिवा कर्णोष्ठाक्षिनखदन्तवेदनाइतिवा कासाइति वा श्वासाइतिवा शोषाइतिवा ज्वराइतिवा दाहाइति वा अर्शाइति वा अजीर्णानीति वा जलोदराइति वा पाण्डुरोगाइति वा भगन्दराइति वा एकाहिकाइतिवा द्व्याहिकाइतिवा त्र्याहिकाइतिवा चातुर्थिकाइतिवा इन्द्रग्रहाइतिवा धनुर्ग्रहाइतिवा स्कन्दग्रहाइतिवा कुमारग्रहाइतिवा यक्ष

॥ अनु० ॥

हेगौतम सत्यनथी रहितछे वैरानुबंधेकरी ते मनुष्यछे । हे भगवन् ! भरतक्षेत्रइ दुर्भूततेमूषकादिक इति कुलनोरोग संहारकरइ समस्तग्राममाहुइ ते देसमारोगहुइ उदर मस्तकप्रमुखनि वेदना कान उष्ठ आंखि नख दांत तेहनी वेदना खासउद्रम श्वासरोग दाघज्वर ह्रस अजीर्ण जलोदर पांडु रोग भगंदररोग एकांतरोताव बेआंतरोताव त्रेआंतरोताव चथांतरोताव व्यंतरादिककह्यो इंद्रग्रहरोग धनुर्वायप्रमुख स्कंदग्रह कुमारग्रह यक्षग्रह भू

॥ भाषा ॥

॥ टीका ॥

शोषःक्षयरोगः, दाहःपष्टः, अर्शोगुदांकुरः, अजीर्णंव्यक्तं, दकोदरंजलोदरं पांडुरोगभगन्दरौ प्रतीतौ, एकाहिकोयोज्वरएकदिनांतरितआयाति, एवंद्वि-दिनांतरितो द्याहिकः, त्रिरात्रिदिनैरन्तरित स्त्र्याहिकः, चतुर्थेनदिनेनांतरित श्चतुर्थाहिकः, इन्द्रग्रहादयस्तु उन्मत्तताहेतवो व्यन्तरादिदेवकृतोपद्रवाः, धनुर्ग्रहः संप्रदायगम्यः, मस्तकशूलादीनिप्रतीतानि, ग्रामे उक्तस्वरूपे मारिर्युगपद्रोगविशेषादिना बहूनां कालधर्मप्राप्तिः, एवमग्रेपि यावत्करणा न्न-गरमारिप्रभृतिपरिग्रहः, प्राणिक्षयोगवादिक्षयः जनक्षयो मनुष्यक्षयः, कुलक्षयो वंशक्षयः, एतेच कथंभूता इत्याह । व्यसनभूता जनाना मापद्भूताः अनार्या पापात्मकाः, अत्रविभक्तिलोपमकारागमौ प्राकृतत्वात् । अत्राह नेत्यादि । व्यपगतो रोग शिरस्थायीकुष्ठादि रातंक आशुघाती शूलादि र्यैभ्य-स्ते तथा मनुजाः प्रज्ञप्ताः ? हेश्रमण ! हेआयुष्मन् । अथैषांभवस्थितिंपृच्छति । तीसेणमित्यादि । प्रायःकंठ्यंसूत्रमेतत् नवरं, देशोनानि त्रीणिपल्योप-

॥ मूल ॥

ग्गहाइवा भूअग्गहाइवा मत्थयसूलाइवा हिअयसूलाइवा पोट्टकुच्छिजोणिसूलाइवा गाममारीइवा जावस न्निवेसमारीइवा पाणिक्खया जणक्खया कुलक्खया वसणब्भूअणारिआ गो० णोइणट्ठे समट्ठे ववगयरोगायंकाणं तेमणुआ पण्णत्ता ? समणाउसो ! तीसेणं भंते ! समाए णरहेवासे मणुआणं केवइअं कालं ठिईपण्णत्ता ? गो अमा ! जहण्णेणं देसूणाइं तिण्णिपलिओवमाइं उक्कोसेणंतिण्णिपलिओवमाइं ॥ तीसेणं भंते ! समाए णरहेवासे म

॥ अनु० ॥

ग्रहाइतिवा भूतग्रहाइतिवा मस्तकशूलानीतिवा हृदयशूलानीतिवा पोट्टकुक्षियोनिशूलानीतिवा ग्राममारिरितिवा यावत्सन्निवेशमारिरितिवा प्राणि क्षया जनक्षया कुलक्षया व्यसनभूताअनार्याः गो० नायमर्थः समर्थः व्यपगतरोगातङ्कास्तेमनुजाःप्रज्ञप्ताः ? श्रमण ! सख्यां भदन्त ! समायां भरतेवर्षे

॥ भाषा ॥

तग्रह माथानूसूल १ हृदयनूशूल २ उदर कुक्षि योनिप्रमुखनूशूल ग्रामइं मरगी यावत् संनिवेसइं मरकी प्राणीमो टोरनोक्षयकारी मनुष्यनोक्षयकारी रोगइइ कुलनोक्षयकारीरोग मनुष्यने कष्टनाकरणहार अनार्यपापीष्टछइ । हेगौतम ! एअर्थ समर्थनही रहतछें रोगांतकेंकरी तेमनुष्य । हे श्रमणो !

मानि स्थितिर्युग्मिनोः प्रतीत्य मंतव्या, देशश्चात्र पल्योपमासंख्येयभागरूपोऽवसेयः । यदुक्तं जीवाभिगमे । देवकुरूत्तरकुरुस्त्रियमधिकृत्य देवकुरूत्तरकुरु
अकम्मभूमगमणुस्सित्थीणं भंते ! केवइअं कालं ठिईपण्णत्ता ? गो० ! देसूणाइं तिन्नि पलिओवमाइं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणगाइं उक्कोसेणं
तिन्नि पलिओवमाइं । अथावगाहतांपुनरुक्तमाह । तीसेणमित्यादि । सुगमं नवरं, देशोना स्वयः क्रोशाः । अथयुग्मिनी प्रतीत्य उच्चत्तेणं गाराणथोवूण-
मूसिआउं इति वचनात् । यद्यपि ऋषभसहसमूसिआउं इति पूर्वसूत्रेणैतेषा मवगाहना लभ्यते । तथापि जघन्योत्कृष्टविशेषविधानार्थं पुनरवगाहना

॥ टीका ॥

**णुस्साणंसरीरं केवइअं उच्चत्तेणं पण्णत्ता ? गोअमा: जहन्नेणंदेसूणाइं तिन्नि गाउआइंउक्कोसेणं तिन्नि गाउआ
इं तेणं भंते ! मणुस्साकिंसंघयणी पण्णत्ता ? गोअमा ! वज्जरिसहणारायसंघयणी पण्णत्ता ? तेसिणंभंते ! म
णुस्साणंसरीरा किंसंठिआ पण्णत्ता ? गोअमा ! समचउरंससठाणसंठिआ तेसिणं मणुस्साणं बेछप्पसापिठक
रंडयसया पण्णत्ता ? समणाउसो ॥ तेणं भंते ! मणुस्सा कालमासे कालं किच्चा कहिंगच्छंति कहिंउववज्जंति**

॥ मूल ॥

मनुजानां कियंतंकालंस्थितिःप्रज्ञप्ता ? गौतम ! जघन्येनदेशोनानि त्रीणिपल्योपमान्युत्कर्षतः त्रीणिपल्योपमानि ॥ तस्यां भदन्त ! समायां भरतेवर्षे
मनुजानांशरीराणि कियतिउच्चैस्त्वेन प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! जघन्येन देशोनानि त्रीणिगव्यूतानि उत्कर्षेण त्रीणिगव्यूतानि तेऽनदन्त ! मनुजाः । किं
संहतिनिनःप्रज्ञप्ताः ? गौतम ! वज्रर्षभनाराचसंहतिनिनः प्रज्ञप्ताः ? तेषां ऽनदन्त ! मनुजानांशरीराणि किंसंस्थानानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! समचतुर

॥ अनु० ॥

आउषावंतो । तेह हेभगवंतआरानेविषे भरतक्षेत्रइं मनुष्यनइं केतलाकालनोस्थिति । हेगौतम ! जघन्यथीकांइकऊंणा त्रिण्यपल्योपम उत्कृष्टापणे पू
रांत्रिणपल्योपमस्थितिहुतं तेह । हेऽनगवन् ! आरानेविषे भरतक्षेत्रे मनुष्यनइंशरीरकेतलूंऊंचपणे हेगौतम ! जघन्यथकीकांइकऊंणा त्रिणगाउउंचपणे
उत्कृष्टथकी पूरात्रिणगाऊउंचपणे । तेह हेभगवन् ! मनुष्य कुणसंघयणनाधरणहारखें । हेगौतम ! वज्रऋषभनाराचनाधरणहारखें । तेहनइं हेभगवन् !

॥ भाषा ॥

सूत्रारम्भइति । तेणमित्यादि । अत्र किंचतत् संहननं येति कर्मधारयः पश्चादस्त्यर्थे इन्प्रत्ययः । गौतमेत्यादि । वज्रर्षभनाराचसंहनिन स्तेमनुजा इति । तेसिणमित्यादि । सुगमं नवरं, किं संस्थितं संस्थानं येषांते तथा । यद्यपि पूर्ववर्णकसूत्रे विशेषणद्वारा एषां संहननादिक माख्यातं, तथापि सर्वेषामपि तत्कालभाविना मेकसंहननादिमात्रताख्यापनार्थं मस्य सूत्रस्य प्रश्नोत्तरपद्धत्या निर्देशेन न पौनरुक्त्य माशंकनीयं । अतएवा ग्रवर्त्तिनि पृष्ट करंडकसूत्रे तेसिणं भंते ! मणुआणमित्यत्र केवइआ पिठकरंडकसया पन्नत्ता ? गोअमा ! इति प्रश्नसूत्रांशोध्याहार्यइति । तेसिणमित्यादि । तेषां पृष्टकरंडकशतानि पूर्वोक्तस्वरूपाणि कियंति । अत्रभगवानाह । द्वेषट्पंचाशदधिके पृष्टकरंडकशते प्रज्ञप्ते ? इत्यर्थः । तेणमित्यादि । तेमनुजाः कालस्य मरणस्य मासो यस्मिन् कालविशेषे अवश्यं कालधर्म्मः तस्मिन् कालं कृत्वा मासस्यो पलक्षणत्वा त्कालदिवसा इत्याद्यपि द्रष्टव्यं क्वगच्छन्ति क्वोत्पद्यंते इति प्रश्नद्वयेपि देवलोएसु उववज्जंती त्येक मेवोत्तरं गमनपूर्वकत्वा दुत्पादस्योत्पादाभिधाने गमनं सामर्थ्यादवगतमेवे त्याशयादिति । अथवा ग-

॥ टीका ॥

गोअमा ! तम्मासावसेसाउआ जुअलगं पसवंति एगूणपन्नं राइंदिआइं सारक्खंति संगोवेंति २ कासित्ता छिइत्ता जंभइत्ता अक्किट्ठा अव्वहिआ अपरिआविआ कालेमासे कालंकिच्चा देवलोएसु उववज्जंति देवलोअपरिग्गहाणं तेमणुआ पन्नत्ता ? तीसेणं भंते ! समाए भरहेवासे कइविहा मणुस्सा अणुसज्जित्था गोयमा !

॥ मूल ॥

संस्थानसंस्थितानि प्रज्ञप्तानि ? तेषां मनुजानां द्वेषट्पञ्चाशदधिकेपृष्टकरण्डकशतेप्रज्ञप्ते ? अमीषांतेमनुजाः कालमासेकालंकृत्वा क्व गच्छन्ति क्वोत्पद्य-ते गौतम ! षड्मासावशेषायुषः (कृतपरायुर्बन्धाः) युगलकंप्रसुवन्ते (ततप्रसूय) एकोनपञ्चाशतं रात्रिंदिवानिसंरक्षंन्तिसंगोपयन्ति। संरक्ष्यसंगोप्य

॥ अनु० ॥

मनुष्यनइं शरीरकुणसंस्थानसंस्थित छें हे गौतम ! समचतुरस्रसंस्थानसंस्थित छें ते मनुष्यने केसइं छप्पन्न २५६ पृष्टकरंडक पासली छें । हे श्रमणो ! आउष वंतो ते हे भगवंत ते मनुष्य कालमरणअवसर कालकरीने कुणगतिज़ाइं किहांउपजइं हे गौतम ! छमासआउषोथाकतोरहे तिबारें जोड़लूं

॥ भाषा ॥

तिर्देशांतरप्राप्तिरपि भवतीति ब्रुवंश्चन्ती त्येतदेवपर्यायेणाचष्टे । उत्पद्यंते उत्पत्तिधर्माणो भवंति । अतएवोत्तरसूत्रे उववज्जंती त्येवोक्तं । स्वाम्याह । गौतमेति । षण्मासावशेषायुषः कृतपरभवायुर्बंधाइति गम्यं, युगलकं प्रसूयतइति । एतेनैषा मायुस्त्रिभागादौ परभवायुर्बंधाभावमाह ॥ तञ्चैकोनपंचाशतं रात्रिंदिवा न्यहोरात्राणि यावत् संरक्षंति उचितोपचारकरणतः पालयंति, संगोपयंति अनाभोगनहस्तस्खलनकृष्टेभ्यः संरक्ष्यसंगोप्य च कासित्वाकासं विधाय क्षुत्वा क्षुतंविधाय जृंभयित्वाजृंभांविधाय अक्लिष्टाः स्वशरीरोत्थक्लेशवर्जिताः, अव्यथिताः परेणाप्यपाहितदुःखा, अपरितापिताः स्वतः परतोवा ऽनुपजातकायमनःपरितापाः, एतेन तेषां सुखमरणमाह । कालमासे कालंकृत्वा देवलोके ष्वीशानांतसुरलोकेषू त्पद्यन्ते । स्वसत्तहीनायुष्कसुरेष्वेव तदुत्पत्तिसंभवात् । अत्र कालमासइति कथनेन तत्कालभाविमनुजाना मकालमरणाभाव माह । अपर्याप्तकांतर्मुहूर्तकालानंतर मनपवर्तनीयायुष्कत्वात् । अत्राहकश्चित् । ननुसर्वथावर्त्तमानभवायुः कर्मपुद्गलपरिशाटकालस्यैव मरणकालत्वात्, कथमकालमरणमुपपद्यते यद्यत्रोद्वर्त्तनासमायां निरूप्यते इतिचेत्सत्यं । द्विधा ह्यायु र्नरतिरश्चां । अपवर्त्तनीय मनपवर्त्तनीयंच । तत्राद्यंस्वकालवेद्यं सप्तधाध्यवसाययोगजनितशयबंधनबद्धसयोदीर्ण सर्वप्रदेशाग्रमपवर्त्तनाकरणवशा दल्पीयः कालेनरज्जुदहनन्यायेन क्लिन्नवासोन्यायेन सुष्टिजलन्यायेनवा युगपद्वेद्यते, इतरत्तु गाढबंधनबद्धतया ऽपवर्त्तना

॥ टीका ॥

॥ मूल ॥

॥ अनु० ॥

कासित्वा क्षुत्वा जृम्भयित्वा अक्लिष्टा अव्यथिता अपरितापिताः कालमासेकालंकृत्वा देवलोकेषूत्पद्यन्ते देवलोकपरिग्रहास्ते मनुजाः प्रज्ञप्ताः ?

॥ भाषा ॥

बे ढोरू जोडलेंउपजें तेहने उगूणपंचास ४९ दिवलगइं राषइ पालें गोपें पुतनादिकथी पालिनं खासोउद्रसीने ढाकाने बगासूखाइने क्लेशरहितपणी व्याधिरहितपणी परितापरहितपणी मरणनेअवसरमरणपामीनइं देवलोकनेविषें उपजे सुधर्मांईशान देवलोकसूधाउपजें देवलोकनोजपरिग्रह देवलोक इंजेऊपजइ ते मनुष्यप्रोताना आयुसरीषे अथवा जेढें आऊषेंऊपजें ते युगलिकनासरीर भारंडपंषी इंडानीपरें उपाडीने समुद्रमाहिनाषें ॥ इति

योग्यं क्रमेणवेद्यते,, तेन बहुषु वर्त्तमानानामरकोचितमनपवर्त्तनीयमायुः क्रमेणानुभवत्सु सत्सु यदैकस्य कस्यचि दायु रपरिवर्त्तते तदा तस्य लोकैरकालमरणमिति व्यपदिश्यते । पढमोऽकालमच्चू इत्यादिवत् । ततोऽयदा अकालमरणस्यापि संभवा न्नतदानीं तन्निषेध इति नदोषइति । अथ कथं ते देवलोकेषू त्पद्यन्ते इत्याह । यतो देवलोको भवनपत्याद्याश्रयरूप स्तस्य तथाविधकालस्वभावात् तद्योग्यायुर्बंधेन परिग्रहोऽंगीकारो येषांते तथा देवलोकगामिनइत्यर्थः । एषां चैकोनपंचाशद्दिनावधिपरिपालने केचिदेवंव्यवस्था माहुः । सप्तोच्छ्वासशया लिखंति दिवसान् स्वांगुष्ठमार्या स्ततः कौरिङ्खंति पदै स्ततः कलगिरो यांति स्खलद्भि स्ततः । स्थेयोभि श्च ततः कलागणभृत स्तारुण्यभोगोद्भताः सप्ताहेन ततो भवंति सुहृगादानेपि योग्या स्ततः १ अत्र व्याख्या ॥ आर्याः सप्तदिवसान् जन्मदिवसादिकान् यावत् उच्छ्वासशयाः संतः स्वांगुष्ठं लिहंति ततो द्वितीयसप्तके पृथिव्यां रिंखंति तत स्तृतीयसप्तके कलगिरो व्यक्तवाचो भवंति ततश्चतुर्थसप्तके स्खलद्भिःपदै र्यांन्ति ततःपंचमसप्तके स्थेयोभिः स्थिरैः पदै र्यांति ततःषष्ठसप्तके कलागणभृतो भवंति ततः सप्तमसप्तके तारुण्यभोगोद्भताः भवंति केचिच्च सुहृगादानेपि सम्यक्त्वयाग्रहणेपि योग्या भवंतीतिक्रमः । इदं चावस्थाकालमानं सुषमसुषमा यामादौ ज्ञेयं,, ततःपरं किंचिदधिकमपि संभाव्यते इति । अत्र प्रस्तावात् कश्चिदाह । अथ तदाग्निसंस्कारादे रप्रादुर्भूतत्वेन मृतकशरीराणां कागति रित्युच्यते । भारुंडप्रभृतिपक्षिणा स्तानि तथा जगत्स्वाभाव्यात् नीडकाष्टमिवो त्पाट्य मध्येसमुद्रं क्षिपंते । यदुक्तं । श्रीहेमाचार्यकृतऋषभचरित्रे । पुराहिमृतमिथुनशरीराणि महाखगाः । नीडकाष्टमिवोत्पाट्य सद्य श्चिक्षिपु रंबुधौ १ किंचात्रश्लोके अंबुधावित्युपलक्षणं तेन यथायोगगंगाप्रभृतिनदीष्वपि ते तानि क्षिपंतीति ज्ञेयं। ननुचोत्कृष्टतोपि धनुःपृथक्त्वमानशरीरै स्तै रुत्कृष्टप्रमाणानि तानि कथं सुवहानी त्यत्रापि समाधीयते, युग्मिशरीराणामंबुधिक्षेपस्य महारागकृतत्वेन बहुषु स्थानेषु प्रतिपादना दवसीयते यत्पक्खोधनुहपुहत्तमित्यत्र सूत्रे जात्यपेक्षया एकवचननिर्देश स्तेन क्वचिद्बहुवचनं व्याख्येयं । तथाचसति पक्षिशरीरमानस्य यथासंज्ञवमरकापेक्षयाबहुबहुतरबहुतमधनुःपृथक्त्वरूपस्यापि संज्ञवा त्तत्कालवर्त्तियुग्मिनरहस्त्यादिशरीरापेक्षया बहुधनुःपृथक्त्वपरिमाणशरीरै स्तै र्नकिंचिदपि तानि दुर्वहानीति नकाप्यनुपपत्तिरिति संभाव्यते, तत्त्वंबहुश्रुतगम्यं । एवंच सूत्रे एकवचननिर्देशेपि बहुवचनेनव्याख्यानं श्रीमलयगिरिपादैरपि श्रीबृहत्संग्रहणिवृत्तौ देवानामाहारोच्छ्वासांतरकालमानाधिकारे दसवाससहस्साइं समयाइं जाव

॥ टीका॥

सागरं ऊणं। दिवसमुहुत्तपुहुत्ता आहारुस्सासस्सेसाणं १ इत्यस्या गाथाया अर्थकथनावसरे कृतमस्तीति सर्वंसुस्थमिति । अथतदा मनुजाना मेकत्वमुत-नानात्वमिति प्रश्नयन्नाह । तीसेणमित्यादि । तस्यां समायां भगवन् भरतेवर्षे कतिविधा जातिर्भेदेन कतिप्रकारा मनुष्या अनुषक्तवन्तः कालात्कालां तरमनुवृत्तवन्तः सन्ततिभावेन भवन्तिस्मे त्यर्थः । भगवानाह । गौतम ! षड्विधाः । तद्यथा पद्मगन्धाः १ मृगगन्धाः २ अमम ३ स्तेजस्तलिनः ४ सहाः ५ शनैश्चारिणः ६ इमे जातिवाचकाः शब्दाः संज्ञाशब्दत्वेन रूढाः, यथा पूर्वमेकाकारापि मनुष्यजातिस्तृतीयारकप्रांते श्रीऋषभदेवेनउग्रभोगराज-न्यक्षत्रियभेदै श्चतुर्द्धीकृता, तथाऽत्राप्येवं षड्विधासास्वभावत एवास्तीति । यद्यपि श्रीअभयदेवसूरिपादैः पञ्चमांगषष्ठशतसप्तमोद्देशके पद्मसमगन्धयः मृगमदगन्धयः समाकाररहिताः तेजश्च तलञ्च रूपं येषामस्तीति तेजस्तलिनः साहसेचसमर्थाः शनैर्मंदमुत्सुकत्वाभावात् तथापितथाविधसंप्रदायाभावात् असाधारणव्यञ्जकाभावेन तेनैषां जातिप्रकाराणां दुर्बोधत्वाज्जीवाभिगमवृत्तौ सामान्यतो जातिवाचकतया व्याख्यानदर्शनाच्च नविशेषतो व्यक्तिःकृ-तेति गतःप्रथमारकः ॥ तीसेणमित्यादि ॥ तस्यां सुषमसुषमानाम्न्यां समायां चतसृषु सागरोपमकोटाकोटीषु काले व्यतिक्रांतेसति सूत्रेच तृतीया निर्देशः आर्षत्वात् । अथवा चतसृभिः सागरोपमकोटाकोटीभिः कालेमितिगणिते वा इति मितादिशब्दाध्याहारेण योजनाकार्या । अत्रच पक्षैकरणे

म ए चउहिं सागरोवमकोडाकोडीहिं काले वीइक्कंते अणंतेहिं वण्णपज्जवेहिं अणंतेहिं गंधपज्जवेहिं अणंते

तस्यां भदन्त ! समायां भरतेवर्षे कतिविधा मनुजाअनुसक्तवन्तः । गौतम , षड्विधाः (प्रज्ञप्ताः ?) तद्यथा- पद्मगन्धाः १ मृगगन्धाः २ अम-मा ३ स्तेजस्तलिनः ४ सहाः ५ शनैश्चारिणः ६ इति प्रथमारकः तस्यां समायां चतसृभिः सागरोपम कोटाकोटीभिः (प्रमिते) कालेव्यतिक्रान्ते अ

गम्यं पुराहि मृतमिथुन शरीराणिमहाखगाः।नीडकाष्ठमि वोत्पाट्यसद्यश्चिक्षिपुरंबुधौ उ० ६ ते आराने हे भगवन् ! भरतक्षेत्रइं केतलाप्रकारना मनुष्य संतितभावहोइ हे गौतम ! छ भेदहोइ ते केहा कमल सरीषा गंधवंत १ मृगमदसरीषोगंध २ ममतारहित ३ सहा ४ तेजस्तली तेजवंत ५ शनैश्चारी ६ ते आंरानेविषे च्यारकोडाकोडी सागरोपमकालव्यतिक्रम्यापछें अनंता वर्णपर्याय अनंता गंधपर्याय अनंता रसनापर्याय अनंता स्पर्शनापर्याय

तृतीयः ज्ञेया । अत्रान्तरे सुषमानाम्ना समाकालः प्रतिपद्यमानो लगति स्मेति वाक्यान्तसूत्रयोजना, सुषमाचोत्सर्पिण्यामपि भवेदित्याह । अणंतगुणपरिहा न्यापरिहीयमाणः २ हानिमुपगच्छन् २ सूत्रेच द्विर्वचनमनुसमयं हानिरिति शनैः पौनःपुन्यज्ञापनार्थं । अथकालस्यनित्यद्रव्यत्वेननहानिरूपपद्यते । अन्यथा होरात्रं सर्वदात्रिंशन्मुहूर्तात्मकमेव तत्स्यादित्यत आह । अनंतै र्वर्णपर्यवै रित्यादि । वर्णाः श्वेतपीतरक्तनीलकृष्णभेदात् पञ्च कपिशादयस्तु तत्संयोग जा स्ततः श्वेतादे रन्यतरस्य वर्णस्य पर्यवा बुद्धिकृता निर्विभागा भागाः एकगुणाश्च तत्वादयः सकलजीवराशे रनंतगुणाधिका स्तै रनन्ता येगुणा अ नन्तरोक्तस्वरूपाभागा स्तेषां परिहाणिरपचयस्तया प्रकारभूतया इत्यर्थः । हीयमानः २ सुषमाकालविशेषइति योज्यं । एवमग्रेपि योजनाकार्या । अथ यथैषा मनन्तत्व मनुसमयमनन्तगुणहानिश्च, तथादर्श्यते ॥ तीसेणं समाए उत्तमकट्ठपत्ताए इति प्रागुक्तबलात् प्रथमसमये कल्पद्रुमपुष्पफलादिगतोयः श्वेतोवर्णः सउत्कृष्टः तस्य केवलिप्रज्ञया विद्यमाना यदि निर्विभागा भागाः क्रियंते, तर्हि अनन्ता भवन्ति, तेषां मध्यादनन्तभागात्मक एकोराशिः प्र-

हिं रसपज्जवेहिं अणंतेहिं फासपज्जवेहिंअणंतेहि संघयणपज्जवेहिं अणंतेहिं संठाणपज्जवेहिं अणंतेहिं उच्च त्तपज्जवेहिं अणंतेहिं आउअपज्जवेहिं अणंतेहिं गुरुलहुपज्जवेहिं अणंतेहिं अगुरुलहुपज्जवेहिं अणंतेहिं उट्ठाणकम्मबलवीरिअपुरिसक्कारपज्जवेहिं अणंतगुणपरिहाणीए परिहायमाणे २ एत्थणं सुसमाणामं समा

नन्तैर्वर्णपर्यवैः अनन्तैः गन्धपर्यवैरनन्तै रसपर्यवै रनन्तैः स्पर्शपर्यवै रनन्तैः संहननपर्यवै रनन्तैः संस्थानपर्यवै रनन्तै रुच्चत्वपर्यवै रनन्तै रायुपर्य वै रनन्तै र्गुरुलघुपर्यवै रनन्तै रगुरुलघुपर्यवै रनन्तै रुत्थानकर्मबलवीर्यपुरुषकारपर्यवै रनन्तगुणपरिहान्या परिहीयमाने २ अत्र सुषमा (इति) नाम्ना

अनंता संघयणापर्याय अनंता संस्थाननापर्याय अनंता अउघाणादिकउंचपणानां पर्याय अनंता आऊषानापर्याय अनंता गुरुलघुपर्याय भारेहलू-याबादरद्रव्य अनंता अगुरलघुपर्याय सूक्ष्मद्रव्य अनंता उत्थान ऊचुथावउ कामकरवो बलवीर्यशरीरनो प्राक्रमतेहना पर्याय तेहनी अनंतगूणीहानिकरी

थमारकद्वितीयसमये व्रुत्यति । एवं तृतीयादिसमयेष्वपि वाच्यं । यावत्प्रथमारकांत्यसमयः एषैव रीति रवसर्पिणीचरमसमयं यावद्ज्ञेया । अतएवा नन्तगुणानां परिहाणिरिति षष्ठीतत्पुरुषएव विधेयो नतु अनन्तगुणाचासौ परिहाणिश्चेति कर्मधारयः„ गुणशब्दश्च भागपर्यायवचनोऽनुयोगद्वारवृत्ति-कृता एकगुणकालकपर्यवविचारे सुस्पष्टमाख्यातो आह । एवंसति श्वेतवर्णस्यासन्नएव सर्वथोच्छेद स्तथाच सति श्वेतवस्तुनोऽश्वेतत्व प्रसंगः । एतच्च जातिपुष्पादिषु प्रत्यक्षविरुद्धं । उच्यते । आगमे ऽनन्तकस्या नन्तभेदत्वात् । हीयमानभागाना मनन्तकमूल्यं । ततोमौलराशेर्नागानन्तकं वृद्धत्तर मव गन्तव्यं । यदिनाम सिध्यत्स्वपि भव्येषु लोकेषु ततेषामनन्तकालेनापि निर्लेपना आगमे ऽभिहिता, किंपुनः सर्वजीवेभ्यो ऽनन्तगुणाना मुत्कृष्टवर्ग गत भागानां नच ते संख्याताएव सिध्यन्ति । इमेतु प्रतिसमयमनन्ताहीयन्ते इति महद्दृष्टांतवैषम्य मितिवाच्यं । यतस्तत्र यथा सिध्यतां भव्यानां संख्या ततो तथा सिद्धिकालोऽनन्तः, एवमन्यत्रापि यथा प्रतिसमयमनन्तानां मेषां हीयमानता तथा हानिकालोऽवसर्पिणीप्रमाणएव । ततः पर मुत्सर्पि-णीप्रथमसमयादौ तेनैव क्रमेणवर्द्धतेइति सर्वं सम्यक् । एवंपीतादिषु वर्णेषु गन्धरसस्पर्शेषुच यथासम्भव मागमाविरोधेन भावनीयं । तथा अनंतैः संह ननपर्यवैः रिति । संहननानि अस्थिनिचयरचनाविशेषरूपाणि वज्रऋषभनाराचऋषभनारा'चनाराचार्द्धनाराचकीलिकासेवार्त्तभेदात् । षट्प्रस्तुते चारके आद्यमेव ग्राह्यम् । ऋषभनाराचादीना मभावात् । अन्यत्र यथासम्भवं तानिग्राह्याणि तत्पर्यवाअपि तथैव ह्रापनीयाः, संहननेनैव शरीरेदार्ढ्य मुपजा यते । तच्च सर्वोत्कृष्टं सुषमसुषमाद्यसमये ततः पर मनंते रनंतैः पर्यवैः समये २ हीयतेइति । तथा संस्थानानि आकृतिरूपाणि समचतुरस्रन्यग्रोधसा दिकुब्जकवामनहुण्डभेदा त्षोढा । तच्च तत्र प्रथमं प्रथमे समये सर्वोत्कृष्टं । ततःपरं तथैव हीयतइति । तथोच्चत्वं शरीरोत्सेध स्तच्च तत्र प्रथमे स-मये त्रिगव्यूतप्रमाण मुत्कृष्टं, ततःपरं तत्प्रमाणातारतम्यरूपाः पर्यवाः अनन्ताः समये २ हीयंते ॥ ननु उच्चत्वं हि शरीरस्य स्वावगाढमूलक्षेत्रा दुपरित नोपरितननभःप्रदेशावगाहित्वं तत्पर्यवाश्च एकद्वित्रिप्रतरावगाहित्वादयो ऽसंख्यातप्रतरावगाहित्वान्ता असंख्याताएव, अवगाहनाक्षेत्रस्यासंख्यातप्रदे-शात्मकत्व त् । तर्हि कथ मेषा मनन्तत्वं कथंवैते ऽनन्तभागपरिहाण्या हीयंते इति चेदुच्यते । प्रथमारके प्रथमसमयोत्पन्नाना मुत्कृष्टं शरीरोच्च त्वं भवति । ततो द्वितीयादिसमयोत्पन्नानां यावतामेकनभःप्रतरावगाहित्वात् क्षणपर्यवाणां हानि स्तावत् पुद्गलानन्तकं हीयमानं द्रष्टव्यं । आधारहा

ना बाधेयहाने रावश्यकत्वादिति, तेनो च्चपर्यवाणा मप्यनन्तत्वं सिद्धं नभःप्रतरावगाहस्य पुद्गलोपचयसाध्यत्वात्, तथा आयुर्जीवितं तदपि तत्रप्रथ मसमये तत्रपल्योपमप्रमाण मुत्कृष्टं तदनन्तरं तत्पर्यवाश्रपि अनन्ता; प्रतिसमयं हीयंते। ननु पर्यवा एकसमयोना द्विसमयोना यावदसंख्यातसमयो ना उत्कृष्टास्थितिरिति स्थितिस्थानतारतम्यरूपा असंख्याताएव, आयुः स्थिते रसंख्यातसमयात्मकत्वात् तर्हि कथं सूत्रे ऽनंतैरायुःपर्यवैरित्युक्तं। उ च्यते। प्रतिसमयं हीयमानस्थितिस्थानकारणीभूतानि अनन्तानि आयुःकर्मदलिकानि परिहीयंते। ततः कारणहानौ कार्यहाने रावश्यकत्वात्। ता निच भवस्थितिकारणत्वा दायुःपर्यवा एव, अतस्तेअनन्ताइति। तथा अनंतै र्गुरुलघुपर्यवै रिति गुरुलघुद्रव्याणि बादरस्कन्यद्रव्याणि औदारिकवैक्रि याहारकतैजसरूपाणि तत्पर्यवा स्तत्र प्रकृतेवैक्रियाहारकयो रनुपयोग, स्तेन औदारिकशरीरमाश्रित्यो त्कृष्टवर्णादय स्तत्रा द्यसमये बोद्धा, स्ततः परं तथैव हीयंते तेजसमाश्रित्य कपोतपरिणामकजाठराग्निरुत्कृष्ट स्तत्रादिसमयेतदनन्तरं मन्दमन्दतरादिवीर्यकत्वरूप इति। तथा अनन्तै रगुरुलघुप र्यवै रिति। अगुरुलघुद्रव्याणि सूक्ष्मद्रव्याणि प्रस्तुतेच पौद्गलिकानि मन्तव्यानि, अन्यथा ऽपौद्गलिकानां धर्मास्तिकायादीनामपि पर्यवहानिप्रसंगः। तानिच कार्मणमनोभाषादिद्रव्याणि तेषां पर्यवै रनंतैः तत्र कार्मणस्यसतोवेदनीयशुभनिर्माणसुस्वरसौभाग्यादेयादिरूपस्य बहुस्थित्यनुभागप्रदेशकत्वेन मनोद्रव्यस्य बहुग्रहणासंदिग्धग्रहणझटितिग्रहणबहुधारणादिमत्तया भाषाद्रव्यस्योदात्तत्वगम्भीरोपनीतरागत्वप्रतिनादविधायितादिरूपतयाच तत्रादि समये उत्कृष्टता। ततः परं क्रमेणानन्ताः पर्यवा हीयंते अनंतै रुत्थानादिपर्यवैः तत्रोत्थानमूर्द्ध भवनं कर्मविक्षेपणाऽऽक्षेपणादि गमनादिका, बलंशारीरः प्राणः, वीर्यं जीवोत्साहः, पुरुषकारः पौरुषाभिमानः, पराक्रमश्च सएव, साधिताभिमतप्रयोजनः। अथवा पुरुषकारः पुरुषक्रिया साच प्रायः स्त्री-क्रियातः प्रकर्षवती भवतीति, तत्स्वभावत्वादिति विशेषेणतद्ग्रहणं, पराक्रमस्तु शत्रुवित्रासनं, तत एते प्राक्तनसमये उत्कृष्टा स्ततःपरं परिपाट्या तथैव हीयंते। तथा संघयणं संघणंउच्चत्तंआउअंच मणुआणं। अणुसमयं परिहायइ तेसप्पिणिकालदोसेणं १ कोहमयमायलोभो उसन्नंवट्टएअसुआणं। कूडतुलकूडमाणा तेणणुमाणेण सव्वंपि २ विसमाअज्जतुलाउं विसमाणि अजणवएसुमाणाणि। विसमारायकुलाइं तेणनु विसमाइं वासाइं ३ विसमेसु अवासेसु हुन्ति असाराइं तेसहिबलाइं। तेसहिदुब्बलेणयआउं परिहायइ णराणं ४ इतितंदुलवैचारिके अवसर्पिणीकालदोषेण हानिरुक्ता, सा बाहु

ल्येन दुःषमामाश्रित्य शेषारकेषु तु यथासंभवं ज्ञेयेति । ननु नित्यद्रव्यस्यापि कालस्य कथंचिन्निरिति परकृतासम्भवशङ्कानिवारणार्थं वर्षादिपर्यवाणांहानि रुक्ता स्तेचपुद्गलधर्मा स्तर्हि अन्यधर्मै र्हीयमाने विवक्षितः कालः कथं हीयते इति महदसङ्गतं । तथासति वृद्धायाधवोहानौ युवत्याऽपि वयोहानिप्रसंगइति चेन्न । कालस्य कार्यवस्तुमात्रे कारणत्वांगीकारा त्कार्यगता धर्माः कारणे उपचर्यंते, कारणत्वसम्बन्धादिति । अथ प्रस्तुतसूत्रस्य स्वरूपप्रश्नायाह । जंबुद्दीवेणं भंते ! इत्यादिप्रायःसूत्रंगतार्थमेवनवरं । केवलंनानात्वं भेदः सचायं, चतुर्धनुःसहस्रोच्छ्रिताः क्रोशद्वयोच्चास्तेमनुजा इतियोगः मकारोऽलाक्षणिकः अष्टाविंशत्यधिकं एकं पृष्टकरंडुकशतं प्रथमारोक्त पृष्टकरंडुकानामर्द्धमिति यावत् । तेषां मनुजानामिति योगः, षष्टिनक्तेऽति क्रांते आहारार्थः समुपद्यते इति योगः, सूत्रे सप्तम्यर्थेषष्ठीसूत्रत्वात् । चतुःषष्टि रात्रिंदिवानि यावत् संरक्षंति अपत्यानि ते मनुजा इति योगः, तत्र

॥ टीका॥

काले पन्निवज्जिंसु समणाउसो ! जंबुद्दीवेणं भंते ! दीवे इमीसे ओसप्पिणीए सुसमाए समाए उत्तमकट्ठपत्ताए भरहस्सवासस्स केरिसए आयारभावपडोयारे होत्था । गोयमा ! बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे होत्था ॥ सेजहाणामए आलिंगपुक्करेइवा तंचेव जं सुसमसुसमाए पुव्ववण्णियं, णवरं णाणत्तं चउधणुसहस्समूसिया

॥ मूल ॥

समाकालःप्रतिपन्नवान् श्रमण ! जम्बूद्वीपे भदन्त ! द्वीपे अस्यामवसर्पिण्यां सुषमायां समायां उत्तमार्थप्राप्तायां भरतस्य वर्षस्य कीदृश आकारभावप्रत्यवतार आर्ख त् । गौतम ! बहुसमरमणीयो भूमिभागोऽभवत् । सयथानामकः आलिङ्गपुष्करइव तच्चैव, यत् सुषमसुषमायां पूर्ववर्णितं नवरं, ना

॥ अनु० ॥

परिहानथाता घटता २ इहां सुषमानामइं समाकाल बीजोआरो पडिवज्योंदेठो । हे श्रमणो आउषावंतो जंबूद्वीपनामाद्वीपनेविषें हे भगवन् ! इह अवसर्पिणी सुषमानामइं बीजेंआरें उत्कृष्टपणे भरतक्षेत्रनोकेहवु अ कारभावस्वरूप छें स्वभाव छें । हे गौतम ! घणो समोसरीखो रमणीक भूमि भाग छें । जिम दृष्टांते कोइं मादलनोपुडो तेहनो वर्णसरीषा तिमज जे सुषमसुषमानामे पहिलोआरो पूर्व कह्यो तिमज एतलोविशेष च्यारहजा

॥ भाषा ॥

सप्तावस्थाक्रमः पूर्वोक्तएव नवरं, एकैकस्या अवस्थायाः कालमानं नवदिनानि अष्टौ घटयश्चतस्त्रिंशत्पलानि सप्तदशचाक्षराणि किंचिदधिकानीतिच-तुःषष्टे सप्तभि र्भागे एतावतएव लाभात् । यच्च पूर्वेभ्योऽधिको ऽपत्यसंरक्षणकाल स्तत्कालस्य हीयमानत्वे नोष्णादीनांहीयमानत्वा दूष्मणा ऽनेहसा व्यक्तता भवनादिति । एवमग्रेपि ज्ञेयं । द्वे पल्योपमे आयु स्तेषां मनुजानां मितियोगः । एवमन्यत्रापि यथासंभव मध्याहारेण सूत्राक्षरयोजना कार्या, अन्यत् सर्वंसुषमसुषमोक्तमेवेति । अत्रापि यथोक्तमायुःशरीरोच्छ्रयादिकं सुषमाया मादौ ज्ञेयं, ततःपरं क्रमेण हीयमानमिति । अथात्र भगवान् स्वय मेवापृष्टानपि मनुष्यभेदानाह । तीसेण मित्यादि । अत्रान्वययोजना प्राग्वत् । एकाः १ प्रचुरजंघाः २ कुसुमाः ३ सुशमनाः ४ एतेपि प्राग्वज्जातिश

एगे अट्ठावीसे पिट्ठकरंडुकसए छट्ठभत्तस्स आहारट्ठे चउसट्ठिं राइंदिआइं सारक्खंति संगोवंति दोपलिओवमा इं आउसेसं तंचेव ॥ तीसेणं समाए चउव्विहा मणुस्सा अणुसज्जित्था तंजहा एका १ पउरजंघा २ कुसुमा ३ सुसमणा ४ तीसेणं समाए तिहिं सागरोवमकोडाकोडीहिं काले वीइक्कंते अणंतेहिं वण्णपज्जवेहिं जाव

॥ मूल ॥

नात्वं चतुर्धनुःसहस्रमुच्छ्रिता एते (नराःस्तथातेषां) अष्टाविंशत्यधिकं पृष्टकरण्डकशतं (तथा) षष्ठभक्तस्य (सप्तम्यर्थाषष्ठी अतिक्रान्ते) आहारार्थः (समुत्पद्यते) चतुःषष्टिरात्रिन्दिवानि संरक्षन्ति (अपत्यमिथुनं) संगोपयंति द्वे पल्योपमेआयुः (परिपालयन्ति) शेषं तदेव । तस्यां समायां चतुर्विधामनुजाः अनुसजन्तिस्म । तद्यथा- एकाः १ प्रचुरजङ्घाः २ कुसुमाः ३ सुशमनाः ४ तस्यां समायां तिसृभिः सागरोपमकोटाकोटीभिः

॥ अनु० ।

४००० धनुष ऊंचा बे गाऊं एकसो अठावीस १२८ पासलीहोइ बिदिवसपाळें त्रीजे दिवस आहारनी इछाउपजइ चउसठिदिवस बालकनेराखें पालइं गोपइं (इहांचउसठिदिवसेसातअवंस्थानदिवसआठघडीसवाचोवीसपलजाणवा) बे पल्योपमनो आऊषो सेषसर्व पूर्वलीपरि जांणवा, तेवीजाआरानेविषे बें च्यारि प्रकारमनुष्यहोइ तेंकेहा एका १ प्रचुरजंघा २ कुसुमा ३ सुसमा ४ ते आरानेविषे त्रिणिकोडाकोडी सागरोपमकालव्यतिक्रमइं अनंता वर्ण

॥ भाषा

ष्टा ज्ञेयाः । अन्वर्थतामाचैवं, एकाःश्रेष्ठाः संज्ञाशब्दत्वान्नसर्वादित्वं,प्रचुरजंघा पुष्टजंघा नतु काकजंघा इति भावः । कुसुमसदृशत्वात् सौकुमार्यादिगुणयोगेन कुसुमाः पुंस्यपि कुसुमशब्दः, सुष्ठुअतिशयेन शमनं शान्तभावो येषांते तथा प्रतनुकषायत्वात् । अत्र पूर्वोक्तषट्प्रकारमनुष्याणा मभावा देते ऽन्यजातिजेदाः, मतो द्वितीयारइति । तीसेण मित्यादि । व्याख्याप्राग्वत् नवरं, परिहायमाणी इत्यत्र स्त्रीलिंगनिर्देशः समाविशेषणार्थ स्तेन समाकालेइति पदद्वयं पृथक् मंतव्यं । अयमेवाशयः । सूत्रकृता साणं समे त्युत्तरसूत्रे प्रादुश्चक्रे इति ॥ अथास्याएव विज्ञागप्रदर्शनार्थ माह ॥ साणमित्यादि । सासुषमदुःषमानाम्नी समा तृतीयारकलक्षणा त्रिधा विभज्यते त्रिभागीक्रियते । तद्यथा, प्रथम स्तृतीयोभाग स्त्रिज्ञागः मयूरव्यंसकादित्वात् पूरणप्रत्ययलो-

अणंतगुणपरिहाणीए परिहायमाणे २ एत्थणं सुसमदुस्समाणामं समा काले पडिवज्जिंसु । समणाउसो सासणं समा तिहा विभज्जइ । तंजहा पढमेतिभाए १ मज्झिमेतिभाए २ पच्छिमेतिभाए ३ जंबुद्दीवेणं भंते ! दीवे इमीसे णं सप्पिणीए सुसमदुस्समाए समाए पढममज्झिमेसुतिभाएसु भरहस्स वासस्स केरिसए आयारभावप

कालं व्यतिक्रान्तं अनन्तैर्वर्णपर्यवै र्यावत् अनन्तगुणपरिहान्यापरिहीयमाने अत्र सुषमदुःषमानाम्ना समाकालःप्रतिपन्नवान् । श्रमण ! सासमा त्रिधाविभज्यते । तद्यथा- प्रथमस्त्रिभागः १ मध्यमस्त्रिभागः २ पश्चिमस्त्रिभागः ॥ जम्बूद्वीपे भदन्त द्वीपे अस्यामवसर्प्पिण्यां सुषमदुःषमायाः समायाः

नापर्याय यावत् अनंतगुणीहाणइं घटतांघटतांथका एहां सुषमदुःषमानामइं त्रीजोआरो पडिवज्योछइ । अहो श्रमणो ! आऊषावंतो तेहआरो त्रिणभागे विहचीइं तेकेहां पहिलोभाग १ मध्यवीजोभाग २ छेहलोत्रीजोभाग ३ जंबूद्वीपनइं विषें (बे कोठाकोठी सागरोपम ना त्रिणभाग ६६६६६६६६६६ छासठि लाखकोडी छासठिहजारकोठी छसैंकोंठी छासठिकोठीछासठिलाख छासठिहजार छसें छाछठि एकंसागरोपमनो त्रिणभागकीजे एह वा बे भाग एतलांसागरोपमत्रीजाआरानो त्रीजोभाग जाणवो) अवसर्पिणीनेविषें सुषमदुःखमानामइं त्रीजेआरइ पहला वीजाभागनेविषेंभरतक्षे

पः । एवमग्रेपि । अयंभावः । द्वयोः सागरोपमकोटाकोट्यो स्त्रिभिर्भागेयदागतंतदेकैकस्य भागस्य प्रमाणं, तच्चेदं षट्षष्टिःकोटिलक्षाणां षट्षष्टिःकोटिसहस्राणां षट्कं कोटिशतानां षट्षष्टिःकोटीनां षट्षष्टिर्लक्षाणां षट्षष्टिःसहस्राणां षट्कंशतानां षट्षष्टिश्च सागरोपमानां द्वौच सागरोपमत्रिभागौ । स्थापनाचेयं ६६६६६६६६६६६६६६६६ २/३ इति । अथाद्यभागयोः स्वरूपप्रश्नायाह । जंबुद्दीवेणमित्यादि, सर्वंगतार्थं, नानात्व मित्ययंविशेषः द्वेधनुःसहस्रे ऊर्ध्वोच्चत्वेन क्रोशोच्चा इत्यर्थः । तेषां च मनुष्याणां चतुःषष्टिः पृष्टकरंडुकानि अष्टाविंशत्यधिकशतस्यार्द्धीकरणे एतावत एव लाभात् । चतुर्थभक्तेऽतिक्रांते आहारार्थः समुत्पद्यते एकदिनांतरित आहार इत्यर्थः । स्थितिः पल्योपमं एकोनाशीतिं रात्रिंदिवानि संरक्षन्ति संगोपयन्ति अपत्ययुगलकमि

क्कोसुच्चारे होत्था । गोयमा ! बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे होत्था । सेचेवगमो णेयव्वो णाणत्तं दोधणुसहस्साइंउड्ढंउच्चत्तेणं, तेसिंच मणुयाणं चउसट्ठिपिट्ठकरंडुगा चउत्थभत्तस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ ठिई पलिओवमं एगूणासीइं राइंदिआइं सारक्खंति संगोवेंति जाव देवलोगपरिग्गहियाणं तेमणुआगणा पन्नत्ता ? समणाउ

प्रथममध्यमयो स्त्रिभागयोः भरतस्य वर्षस्य कीदृश आकारभावप्रत्यवतारः आसीत् । गौतम ! बहुसमरमणीयो भूमिभागोऽभवत् । सएव गमो ज्ञातव्यः । नानात्वं द्वेधनुःसहस्रेऊर्ध्वमुच्चत्वेन, तेषां चमनुजानां चतुःषष्टिःपृष्ठकरण्डकशतानि चतुर्थभक्तस्य आहारार्थः समुत्पद्यते, स्थितिः पल्योपमं, एकोनाशीतिः रात्रिन्दिवानि संरक्षन्ति, संगोपयन्ति (स्वापत्यमिथुनं) यावद्देवलोकपरिगृहास्तेमनुजगणाः प्रज्ञप्ताः ? श्रमण ! तस्यां भदन्त !

त्रनो केहवो आकारभाव स्वरूपछइ हे गौतम ! घणोसमोरमणीक भूमिभागछतो ते पूर्वलोगमोजांणवा एतलोविसेष वेहजारधनुष २००० उंचपणे १ गाऊ ते मनुष्यनइ ६४ चउसठि पासली इकदिवसअतिक्रमे एकांतरे आहारनीइछाऊपजइ स्थिति एक १ पल्योपमी उगणासी ७९ दिनबालकने राषइ

॥ टीका ॥

त्यर्थः । तत्रावस्थाक्रमस्तथैव नवरमेकैकस्या अवस्थायाः कालमानं एकादशदिनानि सप्तदशघट्यः अष्टौपलानि चतुस्त्रिंशच्चाक्षराणि किंचिदधिकानीति, एकोनाशीतेः सप्तभि र्भागे एतावत एवलाभात् । अस्यांच भिन्नजातिमनुष्याणा मनुषंजना नास्ति, तदा तेषा मसम्भवादिति सम्भाव्यते । तत्वंतु तत्व वेद्वेद्यं, यत्तु उंगा भोगा रायन्नखत्ति आसंगहो भवे चउहा इत्युक्तं, तदरकांत्यभागभावित्वेन नेहाधिक्रियते । नन्वस्याः समाया स्त्रिधा विभजनं किमर्थं, उच्यते यथा प्रथमारकादौ त्रिपल्योपमायुष स्त्रिगव्यूतोच्छ्रया स्त्रिदिनान्तरितभोजना एकोनपञ्चाशद्दिनानि कृतापत्यसंरक्षणा स्ततःक्रमेण काल परिहाण्या द्वितीयारकादौ द्विपल्योपमायुषोद्विगव्यूतोच्छ्रयाद्विदिनान्तरितभोजना श्चतःषष्टिदिनानि कृतापत्यसंरक्षणा स्ततोपि तथैव परिहाण्या तृतीयारकादौ एकपल्योपमायुषएकगव्यूतोच्छ्रया एकदिनांतरितभोजना अशीतिदिनानि कृतापत्यसंरक्षणा स्तदनंतरमपि त्रिधा बिभक्ततृतीयारकप्रथमत्रिभाग द्वयं यावत् तथैवनियतपरिहाण्या हीयमाना युग्मिमनुजा अभूव न्नंतिमत्रिभागे पुंसांपरिहाणिरनियतजातेति सूचनार्थंत्रिभागकरणं सार्थक मिति संभा

॥ मूल ॥

सो ? तीसेणं भंते ! समाए पच्छिमेतिभाए भरहस्स वासस्स केरिसए आयारभावपडोयारे होत्था ॥ गोअमा ! बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे होत्था ॥ सेजहाणामए आलिंगपुक्करेइवा जावमणीहिं उवसोभिए । तंजहा कित्तिमेहिंचेव अकित्तिमेहिंचेव तीसेणं भंते ! समाए पच्छिमेतिभाए भरहेवासे मणुआणं केरिसए आयारभा

॥ अनु० ॥

समायां पश्चिमत्रिभागे भरतस्य वर्षस्य कीदृश आकारभावप्रत्यवतार आसीत् । गौतम ! बहुसमरमणीयोभूमिभागो ऽभवत् । सयथानामकः आलिङ्गपुष्करइव यावन्मणीभिस्तृणैरुपशोभितः । तद्यथा- कृत्रिमैश्चैवाकृत्रिमैश्चैव ॥ तस्यां भदन्त ! समायां पश्चिमेत्रिभागे भरतेवर्षे मनुजानां कीद्

॥ भाषा ॥

पालइ यावत् देवलोकतेहज गतिछइ ते मनुष्यनइ । अहोआयुष्मणो ! आयुष्मन् तेह हेभगवन् ! आराने छेल्ले तीजभागि भरतक्षेत्रनो केहवो आकार स्वभावस्वरूप छे हे गौतम ! घणुंसमोरमणीक भूमिभागइतो जिमदृष्टांतइ मृदंगनातलासरीषो यावत् मणी तृणादिककरी शोभावंतछइ तेकेहा रू

व्यते । अन्यथा वा यथागमसंप्रदायं त्रिभागकरणेहेतु रवगंतव्यइति । अथ तृतीयारकस्वरूपप्रश्नायाह ॥ तीसेणमित्यादि ॥ यदेव दक्षिणार्द्धभरतस्वरूप प्रतिपादनाधिकारे व्याख्यानं तदत्रसूत्रे निरवशेषं ग्राह्यं, नवर मत्र कृष्यादिकर्माणि प्रवृत्तानीति कृत्रिमै स्तृणैः कृत्रिमै र्मणिभि रित्युक्तं । अथात्रैव मनुजानां स्वरूपं पृच्छन्नाह ॥ तीसेण मित्यादि ॥ व्याख्याप्राग्वत् । अथ यथास्मिन् जगद्यवस्था ऽभू त्तदाह ॥ तीसेण मित्यादि ॥ तस्याः समायाः पाश्चात्येत्रिभागे तृतीये भागे पल्योपमाष्टमभागावशेषे एतस्मिन् समये इमे वक्ष्यमाणाः पञ्चदशकुलकरविशिष्टबुद्धयो लोकव्यवस्थाकारिणः कुलकरणशी

॥ टीका ॥

ल्पकोआरे होत्था ॥ गोअमा ! तेसिणं मणुआणं छ संघहेणं छ संघहे संठाणे बहूणि धणुसयाणि उड्ढंउच्चत्तेणं जहन्नेणं संखिज्जाणि वासाणि उक्कोसेणं असंखिज्जाणि वासाणि आउअं पालेंति पालित्ता अप्पेगइयाणिरयगामी अप्पेगइया तिरयगामी अप्पेगइया मणुअगामी अप्पेगइया देवगामी अप्पेगइयासिझंति जाव सव्वदुक्खाणमंतं करेंति ॥ तीसेणं समाए पच्छिमेतिभाए पलिओवमट्ठभागावसेसे एत्थणं इमे पन्नरस कुलग

॥ मूल ॥

श आकारभावप्रत्यवतारोऽभवत् । गौतम ! तेषां मनुजानां षड्विधंसंहननं, षड्विधंसंस्थानं बहूनिधनुःशतानि ऊर्ध्वमुच्चत्वेन, जघन्येन संख्येया निवर्षाणि उत्कर्षेणा संख्येयानि वर्षाण्यायुः पालयन्ति, पालयित्वा अप्येकके निरयगामिनोऽप्येकके तिर्यग्गामिनोऽप्येकके मनुजगामिनोऽप्येकके देवगामिनोऽप्येकके सिध्यन्ति यावत्सर्वदुःखानामन्तं कुर्वन्ति ॥ तस्यां समायां पश्चिमत्रिभागे पल्योपमाष्टमभागाऽवशेषे अत्र इमे पञ्चदश कुलक

॥ अनु० ॥

तमकारीमेकरी आणकारीमेकरी ते आरानेविषे हे भगवन् ! केहलेत्रीजेभाग भरतक्षेत्रेमनुष्यनो केहवो आकारस्वरूपहतो । हेगौतम ! तेमनुष्यनेछप्रकारेसंघयण छप्रकारेसंस्थान घणा सो १०० धनुष उंचपणइ जघन्य संख्यातां वरसउत्कृष्टो असंख्याता वरसलगे आउषोपाली पालाने केतलाइंकमनुष्यनरकेजाइं केतलाइंक तिर्यंचगति जाइं केतलाइंक मनुष्यगतिजाइ केतलाकमनुष्यदेवगतिजाइं केतलांकसीझइ यावत् सर्वदूषनो अंतकरीने से आ

॥ भाषा ॥

॥ टीका ॥

लाः पुरुषविशेषाः समुद्पद्यन्ते समुत्पन्नवन्तः । अत्राह कश्चित् आवश्यकनिर्युक्त्यादिषु सप्तानां कुलकराणा मभिधाना दिह पञ्चदशानां तेषा मभिधानं कथं„ यदिवा भवतु नामैतत्पुण्यपुरुषाणा मधिकाधिकवंश्यपुरुषवर्णनस्य न्याय्यत्वात् , परं पल्योपमाष्टमभागावशिष्टतावचनं कालस्य सुतरां बाधते-अनुपपत्तेः । तथाहि । पल्योपमंकिलाऽसत्कल्पनया चत्वारिंशद्भागं परिकल्प्यते तस्या ष्टमो भाग श्चत्वारिंशद्भागाः पंच तत्राप्याद्यस्य विमलवाहनस्या युःपल्योपमदशमभाग स्ततश्चत्वार श्चत्वारिंशद्भागा स्तदायुषि गताः शेष एकःपल्योपमस्य चत्वारिंशत्तमः संख्येयो भागो ऽवतिष्ठति । सच्चक्षुष्मदादीना मसंख्येयपूर्वै र्नाभेः संख्येयपूर्वैः श्रीऋषभस्वामिन श्चतुरशीत्या पूर्वलक्षैः शेषै श्चैकोननवत्या पक्षैः परिपूर्यते , तेन पूर्वेषां सुरुत्यादिकुलकराणां महत्त मायुषां क्वावकाशः, उच्यते. आद्यस्य सुमते स्तावत्पल्यदशमांश आयुः, ततो द्वादशवंश्यान् यावत् पूर्वदर्शितन्यायेनै कस्मिं श्चत्वारिंशत्तमे ऽवशिष्टेभा गे ऽसंख्येयानि पूर्वाणि तानिच यथोत्तरं हीनहीनानि„ नान्येस्तु संख्येयानि पूर्वाणीत्यादि„ इत्थं चाविरुद्धमिव प्रतिभाति । यत्तुहारिभद्रा भाव-श्यकवृत्तौ । पलिउवमदससंसो पढमस्सानुतउ असंखिज्जा । तेआणुपुव्विहीणा पुव्वा नाभिस संखिज्जा १ इति गाथाव्याख्याने मतांतरेण नाभे रसंख्य पूर्वायुष्कत्व मुक्तं,तत्तु कुलकरसमानायुष्कत्वेन कुलकरपत्नीनां मेरुदेव्या अप्यसंख्यपूर्वायुष्कतापत्तौ मुक्त्यनुपपत्तिरिति, तत्रैव दूषितमस्तीति नकोपि पर परं विरोधः । यच्च वैश्यकादिषु विमलवाहनस्य पल्यदशमांशायुष्कत्वं तद्वाचनाभेदा दवगंतव्यं, यच्च ग्रंथांतरे नामपाठभेदः सोपि तथैवे त्यत्र स-र्वविदः प्रमाण मित्यलं विस्तरेण ॥ अथ प्रस्तुत मुपक्रम्यते । तद्यथेति तान् नामतो दर्शयति सुमतिः १ प्रतिश्रुतिः २ सीमंकरः ३ सीमंधरः ४ क्षेमंकरः

॥ मूल ॥

रा समुप्पज्जित्था तंजहा सुमई १ पडिस्सुई २ सीमंकरे ३ सीमंधरे ४ खेमंकरे ५ खेमंधरे ६ विमलवाहणे७

॥ अनु० ॥

रास्समुत्पद्यन्ते । तद्यथा- सुमतिः १ प्रतिश्रुतिः २ सीमंकरः ३ सीमंधरः ४ क्षेमङ्करः ५ क्षेमंधरः ६ विमलवाहनः ७ चक्षुष्मान् ८ यशोमान् ९

॥ भाषा ॥

रानइं छेहलें त्रीजेआगइं पल्योपमने आठमेभागेथाकते इहां ए पन्नराकुलगर उपना तेकेहा सुमति १ प्रतिश्रुति २ सीमंकर ३ सीमंधर ४ खेमंकर

५ क्षेमंधरः ६ विमलवाहनः ७ चक्षुष्मान् ८ यशस्वी ९ अभिचंद्रः १० चंद्राभः ११ प्रसेनजित् १२ मरुदेवः १३ नाभिः १४ ऋषभ १५ इति यत्पुनः पञ्चदशस्वेव कुलकरेषु पञ्चदशानां कुलकरत्व मभिहितं, अत्र पंचदशस्य ऋषभस्यापि तद्भरतक्षेत्रप्रकरण भरतभर्तुः भरतनाम्नोपि महाराजस्य प्ररूपणा प्रक्रमितव्या स्तीति ज्ञापनार्थमिति ॥ अथैते कुलकरत्वं कथं कृतवंत इत्याह ॥ तत्थणमित्यादि ॥ तेषु पंचदशसु कुलकरेषु मध्ये सुमतिप्रतिश्रुति सीमंकर सीमंधरक्षेमंकराणा मेतेषां पंचानां कुलकराणां हा इत्यधिक्षेपार्थकः शब्द स्तस्यकरणं हाकारो नाम दंडो ऽपराधिना मनुशासनं तत्र नीतिर्न्यायो ऽनवत् । अत्रायं संप्रदायः, पुरा तृतीयारांतेकालदोषेण व्रतच्छत्राणामिव यतीनां कल्पद्रुमाणां मंदायमानेषु स्वदेहावयवेष्विवतेषु मिथुनानां जायमाने ममत्वे ऽन्यस्वीकृतं तमन्यस्मिन् गृह्णति परस्परंजायमाने विवादे सदृशजनकृतपराभवमसहिष्णवः आत्माधिकं सुमतिं स्वामितयांतेचक्रुः, सच तेषां तान् विज्ञप्य स्थिति रोगोत्रिणां द्रव्यमिव ददौ, योयः स्थिति मतिचक्राम तच्छासनाय जातिस्मृत्या नीतिज्ञत्वेन हाकारदण्डनीतिंचकार तांच प्रतिश्रुत्यादय इत्वारोऽनुचक्रु

चक्कुमं ८जसमं ९ अभिचंदे १० चंदाभे ११ पसेणई १२ मरुदेवे १३ णाभी १४ उसभे १५ त्ति ॥ तत्थणं सु मई १ पडिस्सुई २ सीमंकर ३ सीमंधर ४ खेमंकरा ५ णं एएसिं पंचण्हं कुलगराणं हक्कारेणामं दंडणीई होत्था तेणं मणुआ हक्कारेणं दंडेणं हया समाणा लज्जिआ विलज्जिआ वेहा भीआ तुसिणीआ विणउण

अभिचन्द्रः १० चन्द्राभः ११ प्रसेनजित् १२ मरुदेवः १३ नाभिः १४ ऋषभ १५ इति तत्र सुमतिप्रतिश्रुतिसीमङ्करसीमंधरक्षेमंकराणामेतेषांपञ्चानां कुलकराणां हाकारइति नाम्ना दण्डनीतिरभवत् „ ते मनुजाः हाकारेणादण्डेन हताः सन्तो लज्जिता व्रीलीकिताः विव्यर्द्धा भीतास्तूष्णीकाविन

५ खेमंधर ६ विमलवाहन ७ चक्षुवंत ८ जसवंत ९ अभिचंद्र १० चंद्राभ ११ प्रसेनजित् १२ मरुदेव १३ नाभि १४ ऋषभ १५ तिहां सुमति १ प्रतिश्रुति २ सीमंकर ३ सीमंधर ४ क्षेमंकर ५ ए पांच कुलगरने हकारएहवोदंडनीतिहोंइति, ते मनुष्यने हकारएहवोदंडहण्यायका लाज्या विशेषेलाज्यायकामो

॥ टीका ॥
॥ मूल ॥
॥ अनु० ॥
॥ भाषा ॥

॥ टीका॥

रिति„ तथाच ते कीदृशाअभव न्नित्याह ॥ तेंण मित्यादि ॥ ते मनुजाणमिति प्राग्वत् । हाकारेणादंडेन हताः संतो लज्जिता व्रीडिता व्यद्दोः लज्जा प्रकर्षवंत इत्यर्थः । एते त्रयोपि पर्यायशब्दा लज्जाप्रकृष्टतावचनायोक्ताः„ भीता व्यक्तं तूष्णीकामौनन्नाजोविनयावनता नतूत्तंठाइव निस्त्रपा निर्न्नया जल्पाका अहंवयश्च तिष्टंति । ते अनेनैव दंडेन हतस्वमिवा त्मानं मन्यमाना पुनरपराधस्थाने न प्रवर्त्तंत इत्याशयः ॥ अत्र चा दृष्टपूर्वशासनानांतेषां दंडादिघातेभ्यो प्यतिशायिमर्माविद्यासन मिदमिति हता इति वचनं । अथोत्तरकालवर्त्तिहुलकरकाले किं सैव दंडनीति रन्या वेत्याशंकायांसमाधत्ते तत्थण मित्यादि ॥ तत्र क्षेमंधरविमलवाहन चक्षुष्मद्यशस्यभिचंद्राणा मेतेषां पंचानां कुलकराणां मा इत्यस्य निषेधार्थस्य करण मभिधानं माकारोनाम दंडनीति रभवत् शेषंपूर्ववत् । आवश्यकादौतु विमलवाहनचक्षुष्मतोः कुलकरयो र्याहाकाररूपा दंडनीतिः„ यच्चा भिचंद्रप्रसेनजितो रंतराले चंद्रा भस्याकथन मित्याद्यंतरं तद्वाचनांतरेणेति„ अयमर्थः । क्रमेणा तिसंस्तवादिनां जीर्ण्णभाविकत्वेनहाकारमतिक्रामत्सु अंकुशमिवगम्भीरवेदिषु गजेषु युग्मिषुक्षेमंधरः कुलकुंजरो दुश्चिकित्सेहिचिकित्सांतरं कार्यं मिति द्वितीया माकाररूपां दंडनीतिं चकार„ तांच विमलवाहनादय श्चत्वारो ऽनुचक्रुः । अत्र संप्रदायविदः महत्यपराधपदे माकाररूपां इतरत्र तु, पूर्वंच श्रीहेमसूरयस्तु ऋषभचरित्रे सप्त कुलकराधिकारे यत्रास्त्विवारके दंडनीति माश्रित्य,

॥ मूल ॥

याचिठं ति ॥ तत्थणं खेमंधर ६ विमलवाहण ७ चक्कुमं ८ जसमं ९ अभिचंदाणं १० एएसिणंपंचण्हं कुलगराणं मक्कारेणामं दंडणीई होत्था। तेणंमणुआ मक्कारेणं दंडेणं हयासमाणा जावचिठंति तत्थणं चंदाभ ११पसेणई १२ मरुदेव १३ णाभि १४उसभाणं १५ एएसिणं पंचण्हं कुलगराणं धिक्कारेणामं दंडणीई

॥ अनु ०॥

यावनता स्तिष्ठन्ति॥ तत्र क्षेमंधरविमलवाहन७चक्षुष्मन्८यशोमत्९ऽभिचन्द्राणा१०मेतेषांपञ्चानां कुलकराणां माकारइतिनाम्नादण्डनीतिरभवत्। ते

॥ भाषा॥

नपणे विनयवंतथकारहइ। तिहां क्षेमंधर ६ विमलवाहन ७ चक्षुमंत ८ जसवंत ९ अभिचंद्र १० एह पांच कुलगरनइं मा एहवीदंडनीतिहूंति ते मनुष्यने

आगस्यलपे नीति माद्यां द्वितीयां मध्यमे पुनः॥ महीयसिहेस्तांश्रपि सप्रायुंक्त महामति रित्याहुः । अथ तृतीयकुलकरपंचकव्यवस्था माह ॥ तत्थणमि त्यादि ॥ इदं सूत्रं गतार्थं, नवरं धिगित्यधिक्षेपार्थएव तस्य करण मुच्चारणं धिक्कारः संप्रदायस्त्वयं, पूर्वनीती व्यतिक्रमत्स् तेषु त्रपामर्यादेश्वकामुकेषु चंद्राभनामा धिक्कारदंडनीतिं विदधे तां च प्रसेनजिदादय श्चत्वारो ऽनुकृतवंतः, महत्यपराधेधिक्कारो मध्यमजघन्ययोस्तु माकारहाकारावि ति । अन्यास्तु परिभाषणाद्या भरतकाले, परिभाषणानु पढमा मंडलिबंधं मिहोइ बीआनु ॥ चारगछविछेआइंनरहस्स चउव्विहा नाई १ इतिवचनात् ऋषभकाले इत्यन्ये। अथ पञ्चदशे कुलकरे कुलकरत्वमात्रं चतुर्दशसाधारण मित्यसाधारणपुण्यप्रकृत्युदयजन्यत्रिजगज्जनपूजनीयतां प्रविकटयिषु र्यथा स्मादेवलोकेविशिष्ट-धर्माधर्मसंज्ञाव्यवहाराः प्रावर्त्तंत इत्याह ॥ णाभिस्सण मित्यादि ॥ नाभेः कुलगरस्य मरुदेवानाम्न्याः भार्यायाः कुक्षौ एतस्मिन् समये उसभुसि ऋषभः संयमभारोद्वहना दृषभ इव ऋषभः वृषभो वेति संस्कारः, तत्र वृषभइव वृषभइति वा वृषेणभातीति वा वृषभः, एवंच सर्वेष्वर्हन्तो ऋषभा वृषभावा

होत्था ॥ तेणं मणुआ धिक्कारेणं दंडेणं हयासमाणा जावचिठंति ॥ णाभिस्सणं कुलगरस्स मरुदेवाए भा रिआए कुच्छिंसि एत्थणं उसहेणामं अरहा कोसलिए पढमराया पढमजिणे पढमकेवली पढमतित्थंगरे पढम

मनुजा माकारेण दण्डेन हताः सन्तो यावत्तिष्ठन्ति ॥ तत्र चन्द्राभ ११ प्रसेनजित् १२ मरुदेव १३ नाभि १४ ऋषभाणा मेतेषांपञ्चानां कुलकराणां धिक्कारइति नाम्नादण्डनीतिरभवत् । ते मनुजाः धिक्कारेणदण्डेन हतास्सन्तो यावत्तिष्ठन्ति ॥ नाभेःकुलकरस्य मेरुदेव्या भार्य्यायाः कुक्षौ अत्र ऋषभइतिनाम्ना अर्हन् कौशलिकः प्रथमराजः प्रथमजिनः प्रथमकेवली प्रथमतीर्थङ्करः प्रथमधर्मवरचक्रवर्त्तीसमुत्पद्यते ॥ तत ऋषभोऽर्हन् कौशलिकोविंशतिपूर्व

एहवं दंडइं हण्याथका यावत् विनयवंतथका रहत । तिहां चंद्राभ ११ प्रसेनजित् १२ मरुदेव १३ नाभि १४ ऋषभ १५ ए पांच कुलनगरइं धिकारनामे दंडनीति हती । ते मनुष्य धिकारदंडइ हण्याथका यावत् विनयकरीरहइ । नाभिनामा कुलगरनी मरुदेवी भार्यानी कुक्षिनेविषे इहां ऋषभनामइ अ रिहंत कोशला अयोध्याऊपना इंद्र प्रथमकस्योराज्याभिषेक रागद्वेषनोजीतणहार २ प्रथमकेवली ३ प्रथमतीर्थंकर ४ पहिलोधर्मनेविषे वरप्रधान चातुरं

इत्युच्यते, तेन कुर्वोर्वृषभलांछनत्वेन मातुश्चतुर्दशस्वप्नेषु प्रथमं वृषभदर्शनेनच ऋषभो वृषभो वेतिनाम्ना कौशलाया अयोध्यायां भवः कौशलिकः भाविनि भूतवदुपचार इति न्याया देतद्विशेषणं अयोध्यास्य पुनाया ऋषभदेवराज्यस्थापनासमये कृतत्वात्, तद्व्युत्पत्तिस्तु भरतक्षेत्रनामान्वर्थकथनावसरे धणवइमतिनिम्माया एतत्सूत्रव्याख्यायां दर्शयिष्यते। अर्हंस्तश्च पार्श्वनाथादय इव केचि दनंगीकृतराजधर्मकाअपि स्यु रित्यसौ केन क्रमेणार्हं न्नभू-दित्याह। प्रथमो राजा इहावसर्पिण्यां नाभिकुलकरादिष्टयुग्मिमनुजैः शक्रेणच प्रथममभिषिक्तत्व त् प्रथमजिनः प्रथमो रागादीनां जेता, यद्वा प्र-थमो मनःपर्यवज्ञानी राज्यत्यागादनंतरं द्रव्यतो भावतश्च साधुपदवर्तित्वे। अत्रावसर्पिण्या मस्यैव भगवतः प्रथमतस्तद्भवनात् जिनत्वं वाऽवधिमनः पर्यवकेवलज्ञानिनां स्थानांगे सुप्रसिद्धं अवधिजिनत्वेतु व्याख्यायमाने ऽक्रमबद्धसूत्रमिति। केवलिजिनत्वे चोत्तरग्रंथेन सह पौनरुक्त्यमिति व्याख्याना संगतिः, श्रोतृणां प्रतिभासेत प्रथमकेवली द्योद्यसर्वज्ञः केवलित्वेच तीर्थकृन्नामो दयती त्याह। प्रथमतीर्थंकर आद्यश्चतुर्वर्ण संघस्यापकः उदिततीर्थ कृन्नामाच कीदृशः स्यादिति प्रथमो धर्मवरो धर्मप्रधान श्चक्रवर्त्ती, यथा चक्रवर्त्ती सर्वत्राप्रतिहतवीर्येण चक्रेण वर्त्तते, तथायमपीति भावः, समुदप-द्यत समुत्पन्नवानित्यर्थः। अथ यथा भगवान् वयः प्रतिपन्नवान्। तथाह। तस्स ण मित्यादि॥ ततो जन्मकल्याणकानंतर मित्यर्थः। ऋषभोऽर्हन् कौसलिकः विंशतिं पूर्वशतसहस्राणि पूर्वलक्षाणि भावप्रधानत्वानिर्देशस्य कुमारत्वेनाऽकृताभिषेकराजसुतत्वेन वासोऽवस्थानं तन्मध्ये वसति कुमा-

धम्मवरचक्कवट्टी समुप्पज्जित्था ॥ तएणं उसभे अरहा कोसलिए वीसं पुव्वसयसहस्साइं कुमारवासमज्झे व सई वसइत्ता तेवट्ठिंपुव्वसयसहस्साइं महारायवासमज्झे वसई तेवट्ठिंपुव्वसयसहस्साइं महारायवासमज्झेवसमा

शतसहस्राणि कुमारवासमध्ये २ वसति। त्रिषष्ठि पूर्वशतसहस्राणि महाराजवासमध्येवसति। त्रिषष्ठि पूर्वशतसहस्राणि महाराजमध्येवसन्

तचक्रवर्ती सरीषा छै ऊपना ५ तिवारपीछे ऋषभदेव अरिहंतकौशलिक वीस लाख पूर्व कुमारवासमाहिवसइ बसीने त्रेसठि ६३ लाख पूर्व महा राज पदवीमाहें वसइ त्रेसठि ६३ लाख पूर्व महाराजमांहि वसतांथका लिपबोआदिकरी गणित अंक विद्याते प्रधान शकुनपंषी तेहनूं भाषीतपंषी

रवासमध्यावसइइति पाठेतु कुमारवास मध्यावसति आश्रयतो त्यर्थः,, ऊषित्वाच त्रिषष्टिपूर्वलक्षाणि । अत्रापि भावप्रधानो निर्देशइति,, महाराजत्वेन साम्राज्येन वासो ऽवस्थानं तन्मध्ये वसति । तत्र वसंश्च कथं प्रजाउपचक्रे इत्याह । तेवट्ठिं इत्यादि । त्रिषष्टिं पूर्वलक्षाणि यावन् महाराजवासमध्ये-वसन् लिपिविधानादिका गणितमंकविद्या धर्मकर्मव्यवस्थितौ बहूपकारित्वात् प्रधाना या सुताः शकुनरुतं पक्षिभाषितं पर्यवसाने प्रांते यासांता स्त-था,, द्वासप्ततिकलाःकलनानि कलाविज्ञानानीत्यर्थ स्ताः कलनीयत्वेदात् द्वासप्ततिं अर्थात् प्रायः पुरुषोपयोगिनो चतुःषष्टिं महिलागुणान् स्त्रीगुणान् कर्म्मणां जीवनोपायानां मध्ये शिल्पशतंच विज्ञानशतंच कुंभकारशिल्पादिकं त्रीण्यप्येतानि वस्तूनि प्रजाहिताय लोकोपकारा योपदिशति अपि शब्दएकोपदेशक पुरुतासूचनार्थः, वर्त्तमाननिर्देश अत्र सर्वेषामाद्यतीर्थकराणा मयमेवोपदेशविधिरिति ज्ञापनार्थं। यद्यपि कृषिवाणिज्यादयो बहवो जीवनोपाया स्तथापिते पश्चात्कालेप्रादुर्बभूवुः । भगवतातु शिल्यशतमेवोपदिष्ट मतएवाचार्योपदेशजं शिल्यमनाचार्योपदेशजंतु कर्म्मेति शिल्यकर्म्मणोवि शेषमामनंतीति । श्रीहेमसूरिकृतादिदेवचरित्रेतु तृणहारकाष्ठहार कृषिवाणिज्यकान्यपि कर्माण्यासूत्रय मासलोकानां जीविकाकृते १ इत्युक्तमस्ति तदाश

णे लेहाइआणंगणिअप्पहाणाणं सउणरुअपज्जवसाणाणं बावत्तरिकलाणं
चोसट्ठिंमहिलागुणे सिप्पसयंचकम्माणं तिण्णिविपयाहआए उवदिसइत्ति

लिप्यादिकागणितप्रधानाः शकुनरुतपर्य्यवसानाः द्वासप्ततिकलाः चतुःषष्ठिमहिलागुणान् शिल्पशतंचकर्मणां त्रीणि प्रजाहितायोपदिशति

भाषा पर्यवसानइ छे जेहनइं (पढमोअकालमझू नहिंतालफलेणदाराउं पहउं । कसावकुलगराणंसिद्धेगहियाउसभपत्नी) बहत्तरि ७२ कला पुरुषनी चउसठि ६४ स्त्रीनीकला (पुरुषनीबहत्तरीकलाअनेस्त्रीनीचउसठिकलाउवाईराजप्रश्नीयादिसूत्रथीजाणवीपंचेवयसिप्पाइं घरु १ लोहे २ चित्त ३ णंत ४ कासवए ५ इक्किक्कस्सयइत्तो बीसंबीसंभवेज्जेया १ तृणहार २ काष्ठहार २ कृषि ३ वाणिज्यकान्यपि । कर्माणिसूचयामास लोकानांजीविकाकृते) कुंभका र १ लोहकार २ तन्तुवाय ३ तेत्तरवनं नापित ४ चित्रक ५ ए ५ जेद शिल्पना पत्रिण्य वानां प्रजानाहितअर्थेदिषाड इसिषाव सीषवीनइ भरत्तादिक

येनतु कर्म्मणामित्यत्र द्वितीयार्थेषष्ठीज्ञेया। तथाच कर्माणिजघन्यमध्यमोत्कृष्टभेदत स्त्रीण्यप्युपदिशतीत्यपि व्याख्येयं। शिल्पशतंचपृथगे वोपदिशतीतिशे
षमिति। अथात्रसूत्रसंक्षेपतः प्रोक्ता विस्तरतस्तु श्रीराजप्रश्नीयादिसूत्रादर्शेषु दृश्यमानाद्वासप्रतिकलास्तत्पाठोपदर्शनपूर्वकं विव्रियंते। यथा लेहं १ गणि
अं २ रूवं ३ नट्टं ४ गीअं ५ वाइअं ६ सरगयं ७ पोक्करगयं ८ समतालं ९ जूअं १० जणवायं ११ पासयं १२ अठावयं १३ पोक्खच्चं १४ दगमट्टिअं १५ अ
न्नविहिं १६ पाणविहिं १७ वत्थविहिं १८ विलेवणविहिं १९ सयणाविहिं २० अज्जं २१ पहेलिअं २२ मागहिअं २३ गाहं २४ गीअं २५ सिलोगं २६ हिर-
ण्णजुत्तिं २७ सुवण्णजुत्तिं २८ चुण्णजुत्तिं २९ आभरणविहिं ३० तरुणीपरिकम्म ३१ इत्थिलक्खणं ३२ पुरिसलक्खणं ३३ हयलक्खणं ३४ गयलक्खणं ३५
गोणलक्खणं ३६ कुक्कुडलक्खणं ३७ छत्तलक्खणं ३८ दंडलक्खणं ३९ असिलक्खणं २० मणिलक्खण ४१ काकणिलक्खण ४२ वत्थुविज्जं ४३ खंधावारमाणं ४४
नगरमाणं ४५ चारं ४६ पडिचारं ४७ वूहं ४८ पडिवूहं ४९ चक्कवूहं ५० गरुडवूहं ५१ सगडवूहं ५२ जुद्धं ५३ निजुद्धं ५४ जुद्धातिजुद्धं ५५ दिट्ठिजुद्धं ५६ मु
ट्ठिजुद्धं ५७ बाहुजुद्धं ५८ लयाजुद्धं ५९ इसत्थं ६० छरुप्पवायं ६१ धणुव्वेयं ६२ हिरण्णपागं ६३ सुवण्णपागं ६४ सुत्तखेडुं ६५ वत्थखेडुं ६६ तालिआखेडुं ६७
पत्तछेज्जं ६८ कडछेज्जं ६९ सज्जीवं ७० निज्जीवं ७१ सउणरुअ ७२ मिति। अत्रलेहमित्यादीनिद्वासप्ततिपदानि राजप्रश्नीयानुसारेण द्वितीयांतानि प्रति-
भासंते इत्यत्रापि व्याख्यायां तथैवदर्शयिष्यते। समवायांगानुसारेण वा विभक्तिव्यत्ययेनप्रथमांततया स्वयंयोजनीय नीति॥ तत्रलेरूनंलेखो ऽक्षरविन्यास
स्तद्विषयाकलाविज्ञानंलेखएवोच्यते तं भगवानुपदिशतीति प्रकृतेयोजनीयं,, एवंसर्वत्रयोजनाकार्या। सचलेखोद्विधा लिपिविषयभेदात्, तत्रलिपिरष्टा
दश स्थानोक्ता, अथवा लाटादि देशभेदत स्तथाविधविचित्रोपाधिभेदतोवाऽनेकविधेति, तथापि पत्रवल्कलकाष्ठदन्तलोहताम्ररजतादयो ऽक्षराधारा
धारा स्तथालेखनोत्किरणास्तू तथूतच्छिन्नभिन्नदग्धसंक्रांतितो ऽक्षराणिभवंतीति विषयापेक्षयाप्यनेकधा स्वामिभृत्यपितृपुत्रगुरुशिष्यभार्यापतिशत्रुमित्रा
दीनां लेखविषयाणा मनेकत्वा त्तथाविधप्रयोजनभेदाच्च अक्षरदोषार्थैते, अतिकार्श्यमतिस्थौल्यवैषम्यंपंक्तिवक्रता। अतुल्यानांचसादृश्यमविभागोऽवयवेषु
चेति १ तथा गणितं संख्यानं संकलिताद्यनेकभेदं पाटीप्रसिद्धं २ रूपं लेप्यशिलासुवर्णमणिवस्त्रचित्रादिषुनिरूपनिर्माणं इ नाट्यंसाभिनयनिरभिनयभेद
भिन्नं, तांडवं ४ गीतंगंधर्वकलागानविज्ञानमित्यर्थः५ वादितंवाद्यं ततविततादिभेदभिन्नं ६ स्वरगतं गीतमूलभूतानांषड्जऋषभादि स्वराणांज्ञानं ७ पुष्क

रगतं पुष्करं मृदंगमंक्यादिभेदभिन्नं तद्विषयकं विज्ञानंवाद्यान्तर्गतत्वेप्यस्य यत् पृथक्कथनं तत्परमसङ्गीतांगत्वख्यापनार्थं ८ समतालं गीतादिमानकाल स्तालः सममोऽन्यूनाधिकमात्रिकत्वेनयस्माद् ज्ञायते तत् समतालं विज्ञानं क्वचित्तालमानमिति पाठः ९ द्यूतं सामान्यतःप्रतीतं १० जनवादं द्यूतवि शेषं ११ पाशकं प्रतीतं १२ अष्टापदं सारिफलकद्यूतं तद्विषयककलां १३ पुरःकाव्यमिति पुरतःपुरतःकाव्यं शीघ्रकवित्व मित्यर्थः १४ दगमट्टिअमिति दकसंयुक्तामृत्तिका विवेचकद्रव्यप्रयोगपूर्विका तद्विवेचनकलाप्युपचाराद्दकमृत्तिका तां १५ अन्नविधिं सूपकारकलां १६ पानविधिं दकमृत्तिकाकलयाप्र सादितस्य सहजनिर्मलस्य तत्तत्संस्कारकरणं अथवा जलपानविधिं जलपानविषये गुणदोषविज्ञानमित्यर्थः । यथाऽमृतंभोजनस्यादौभोजनान्ते जलं विषमित्यादि १७ वस्त्रविधिं वस्त्रस्य परिधानीयादिरूपस्य नवकोणदैर्विकादिभागयथास्थाननिवेशादिविज्ञानं यानादिविधिस्तु अनन्तविज्ञानान्तर्गतइ ति नेहगृह्यते १८ विलेपनविधिं यक्षकर्दमादिपरिज्ञानं १९ शयनविधिं शयनं शय्या पल्यंकादि स्तद्विधिः सचैवं । कर्मांगुलंयवाष्टकमुदरासक्तंतुषैः प रित्यक्तं । अङ्गुलशतं नृपाणां महतीशय्या जयायकृता १ नवतिःसैव षड्ना द्वादशहीना त्रिषट्कहीनाच । नृपपुत्रमन्त्रिबलपतिपुरोधसांस्युर्यथासंख्यं २ अर्द्धमतो ऽष्टांशोनं विष्कम्भो विश्वकर्मणा प्रोक्तः । आयामत्र्यंशसमः पादोलायः सकुप्यशिराः ३ इत्यादिकं विज्ञानं, स्वप्नं तद्विषयकोविधि स्तं यथा पूर्व स्यांशिरःकुर्यादित्यादिकं विधिं २० आर्यासप्तचतुःकलागणादिव्यवस्थानिबद्धां मात्राछन्दोरूपां २१ प्रहेलिकां गूढाशयपद्यां २२ मागधिकां छन्दोविशेषं त ल्लक्षणंचेदं । विसमेसुदुन्निटगणा समेसुयोटो तउंदुमुविजृत्य । लहुउं कगणोलहुउं कगणा तमुणह मागहिअन्ति २३ गाथां संस्कृतेतरभाषानिबद्धामार्या मेव २४ गीतिकां पूर्वार्द्धसदृशा ऽपरार्द्धलक्षणा मार्यामेव २५ श्लोकमनुष्टुब्विशेषं २६ हिरण्ययुक्तिं हिरण्यस्यरूप्यस्य युक्तिं यथोचितस्थाने योजनं २७ एवं सुवर्णयुक्तिं २८ चूर्णयुक्तिं कोष्ठादिसुरभिद्रव्येषु चूर्णीकृतेषु तत्तदुचितद्रव्यमेलनं २९ आभरणविधिंव्यक्तं ३० तरुणीपरिकर्म युवतीनामंगसत्क्रि यां वर्णादिवृद्धिरूपां ३१ स्त्रीलक्षणपुरुषलक्षणे सामुद्रिकप्रसिद्धे ३२ ३३ हयलक्षणं दीर्घग्रीवात्विकूटमित्यादिक मश्वलक्षणविज्ञानं ३४ गजलक्षणं पञ्चोन्न तिःसप्तमृगस्यदैर्घ्यं मष्टौच हस्ताः परिणाहमानं । एकद्विवृद्धावथमन्द्रभद्रो संकीर्णनागो नियतप्रमाणः १ इत्यादिकं ज्ञानं ३५ गोणलक्षणन्ति गोजातीयलक्षणं साम्नाबिलरुक्षाह्योमूषिकनयनाश्वनशुभदागाव इत्यादिकं ३६ कुर्कुटलक्षणं कुर्कुटस्त्वजुतनूरुहांगुलिस्ताम्रवक्रनखचूलिकः सितः इत्यादिकं ३७

छत्रलक्षणं यथा चक्रिणां छत्ररत्नस्य ३८ दण्डलक्षणं यद्यातपत्रांकुशवेत्रचापवितानकुंतध्वजचामराणां । व्यापीत १ तंत्री २ मधु३ कृष्ण ४ वर्णा वर्णक्रमे णैवहिताय दण्डाः १ मंत्रि १ भू २ धन ३ कुल ४ क्षयावहा रोग ५ मृत्यु ६ जननाश्चपर्वन्निः । द्वादिभिर्द्विकविर्वृद्धितिः क्रमा द्वादशांतविरतैः सनैः फलं २ यात्राप्रसिद्धि १ र्द्विषतांविनाशो २ लाभः ३ प्रजूतावसुधा ४ गमश्च ॥ वृद्धिः । पशू ५ नामभिवांकितास्रि ६ स्त्र्यादिष्वयुग्मेषु तदीश्वराणाम् ३ इत्यादि ३९ असिलक्षणं अङ्गुलशताद्ध्वमुत्तम ऊनःस्यात्पंचविंशतिःखड्गः । अङ्गुलमानाद् ज्ञेयो व्रणोऽशुभो विषमपर्वस्थः १ ॥ अत्रव्याख्या ॥ अङ्गुलशता द्ध्वमुत्तमःखड्गः पञ्चांवंशत्यंगुलानि ऊनः अनयोः प्रमाणयो र्मध्यस्थितः पञ्चाशदंगुलादूनः पञ्चविंशतेरधिकोमध्यमः अङ्गुलमानाद ङ्गुलप्रमाणाद्व्रणो विषमपर्वस्थः विषमपर्वांगुलेस्थितः प्रथमतृतीयपञ्चमसप्तमादिष्वंगुलेषु स्थितः सअशुभः अर्थादेव समांगुलेषु द्वितीयचतुर्थषष्टाष्टमादिषुयः स्थितः सशुभः मिश्रेषु समविषमांगुलेषु मध्यम इत्यादि ४० मणिलक्षणं रत्नपरीक्षाग्रन्थोक्तकाकपदमक्षिकापदकेशराहित्यसशर्करतास्ववर्णोचितफलदायित्वादिमणिगु णदोषविज्ञानं ४१ काकणी चक्रिणोरत्नविशेष स्तस्य लक्षणं विषहरणमानोन्मानादियोगप्रवर्त्तकत्वादि ४२ वास्तुनो गृहभूमेर्विद्यावास्तुशास्त्रप्रसिद्धं गु णदोषविज्ञानं ४३ स्कंधाचारस्यमानं एकेनैकरथाऽश्वापत्तिः पञ्चपदातिका ॥ सेना सेनामुखं गुल्मो वाहिनी पृतनाचमूः १ अनीकिनी चपत्तेःस्या दि नाद्यै स्त्रिगुणैः क्रमात् । दशाकिन्यो ऽक्षौहिणीत्यादि ४४ नगरमानं द्वादशयोजनायामनवयोजनव्यासादिपरिज्ञानं उपलक्षणाच्चकलशादिनिरीक्षणपूर्वक सूत्रन्यासयथास्थानवर्णादिव्यवस्थापरिज्ञानं ४५ चारोज्योतिश्चारस्तद्विज्ञानं ४६ प्रतिचारः प्रतिकूलश्चारोग्रहाणां वक्रगमनादि स्तत्परिज्ञानं अथवा प्र तिचरणं प्रतिचारो रोगिणः प्रतीकारकरणं तद्ज्ञानं ४७ व्यूहं युयुत्सूनां सैन्यरचनां । यथा चक्रव्यूहे चक्रीकृतौ तुम्बारकप्रध्यादिषु राजन्यकस्थापनेति ४८ प्रतिव्यूहं तत्प्रतिद्वंद्विनां तद्भङ्गोपायप्रवृत्तानां व्यूहं ४९ सामान्यतो व्यूहांतर्गतत्वेपि प्रधानत्वेन त्रीन्व्यूहविशेषानाह । चक्रव्यूहंचक्राकृतिसैन्यरचना मित्यर्थः ५० गरुडव्यूहं गरुडाकृतिसैन्यरचना मित्यर्थः ५१ एवं शकटव्यूहं ५२ युद्धं कुर्कुटानामिव मुखाभ्यां शृंगिणामिव शृंगाभ्यां युयुत्सयायो धयो वल्गनं ५३ नियुद्धं मल्लयुद्धं ५४ युद्धातियुद्धे खड्गादिप्रक्षेपपूर्वकं महायुद्धं यत्रप्रतिद्वंद्विहतानां पुरुषाणांपातःस्यात् ५५ दृष्टियुद्धं योधप्रतियोधयो श्चक्षूषोर्निर्निमेषावस्थानं ५६ मुष्टियुद्धं योधयोःपरस्परं मुष्ट्याहननं ५७ बाहुयुद्धं योधप्रतियोधयो रन्योन्यं प्रसारितबाह्वो रेवनिनंसयावलगनं ५८ ल

तायुद्धं यथा लतावृक्षमारोहन्ती आमूलमाशिरस्तं वेवेष्टि तथा यत्रयोधःप्रतियोधशरंगाढं निपीड्य भूमौपतति तल्लतायुद्धं ५९ इषुयंति प्राकृतशैल्या इषुशास्त्रं नागबाणादि दिव्यास्त्रादिसूचकं शास्त्रं ६० त्थरुप्यवायंसि। त्सरुःखड्गमुष्टि स्तदवयवयोगात् त्सरुशब्देनात्र खड्गःउच्यते अवयवे समुदायोपचार स्तस्य प्रवादो यत्र शास्त्रे तत्सरुप्रवादं खड्गशिक्षाशास्त्रमित्यर्थः, प्रश्नव्याकरणेतुःसरुप्रगतमितिपाठः ६१ धनुर्वेदं धनुःशास्त्रं ६२ हिरण्यपाक सुवर्णपाकौ ६३ रजतसिद्धिकनकसिद्धी ६४ सुत्तखेल्लंति। सूत्रखेलंसूत्रक्रीडां अत्र खेलशब्दस्य खेल्लइत्यादेशः ६५ एवं वस्त्रखेलमपि ६६ एतत्कलाद्वयं लोकतः प्रत्येतव्यं। नालिआखेल्लंति। नालिकाखेलंद्यूतविशेषं, माभूदिष्टदायविपरीतपाशकनिपतनमिति नालिकया यत्रपाशकः पात्यते द्यूतग्रहणे सत्यपि अभिनिवेशनिबंधनत्वेन नालिकाखेल मप्राधान्यज्ञापनार्थंजेदेनग्रहः ६७ पत्रछेद्यं अष्टोत्तरशतपत्राणां मध्ये विवक्षितसंख्याकपत्रछेदने हस्तलाघवं ६८ कटछेद्यं कटवत्क्रमच्छेद्यं वस्तु यत्र विज्ञानेतत्तथा । इदंच द्यूतपटोद्वेष्टनादौ भोजनक्रियादौचोपयोगि ६९ सज्जीवंति । सज्जीवकरणं मृतधात्वादीनां सहजस्वरूपापादनं ७० निज्जीवंति निर्जीवकरणं हेमादिधातुमारणं रसेन्द्रस्य मूर्छांप्रापणंवा ७१ शकुनरुतंअत्र शकुनपदं रुतपदं चोपलक्षणं तेन वसंतराजाद्युक्तसर्वशकुनसंग्रहः गति चेष्टादिगृह्यलादिपरिग्रहश्च ७२ इतिद्वासप्ततिपुरुषकलाः । चतुःषष्टिस्त्रीकलाश्चेमाः । नृत्य १ औचित्य २ चित्र ३ वादित्र ४ मंत्र ५ तंत्र ६ ज्ञान ७ विज्ञान ८ दंभ ९ जलस्तंभ १० गीतगान ११ तालमान १२ मेघवृष्टि १३ फलाकृष्टि १४ आरामरोपण १५ आकारगोपन १६ कर्मविचार १७ शकुनसार १८ क्रियाकल्प १९ संस्कृतजल्प २० प्रासादनीति २१ धर्मरीति २२ वर्णिकावृद्धि २३ स्वर्णसिद्धि २४ सुरभितैलकरण २५ लीलासंचरण २६ हयगजपरीक्षण २७ पुरुषस्त्रीलक्षण २८ हेमरत्नभेद २९ अष्टादशलिपिपरिछेद ३० तत्कालबुद्धि ३१ वास्तुसिद्धि ३२ कामविक्रिया ३३ वैद्यक्रिया ३४ कुंजरभ्रम ३५ सारि श्रम ३६ अंजनयोग ३७ चूर्णयोग ३८ हस्तलाघव ३९ वचनपाटव ४० भोज्यविधि ४१ वाणिज्यविधि ४२ मुखमंडन ४३ शालिखंडन ४४ कथाकथन ४५ पुष्पग्रथन ४६ वक्रोक्ति ४७ कायशक्ति ४८ स्कारविधिवेष ४९ सर्वभाषाविशेष ५० अभिधानज्ञान ५१ भूषणपरिधान ५२ नृत्योपचार ५३ गृहाचार ५४ व्याकरण ५५ परनिकारण ५६ रन्धन ५७ केशबंधन ५८ वीणानाद ५९ वितंडावाद ६० अंकविचार ६१ लोकव्यवहार ६२अन्त्याक्षरिका ६३प्रश्नहेलिका ६४ इतिअत्रोपलक्षणादुक्तातिरिक्ताः स्त्रीपुरुषकलाग्रन्थान्तरेलोके च प्रसिद्धाज्ञेयाः अत्रचयत् पुरुषकलासु स्त्रीकलानां

स्त्रीकलासुच पुरुषकलानां सांकर्यं तदुभयोपयोगित्वात् । ननुतर्हिचोसट्ठिं महिलागुणे इति ग्रंथविरोधः उच्यते नह्ययंग्रंथः स्त्रीमात्रगुणख्यापनपरः किंतु स्त्रीस्वरूप प्रतिपादकस्तेन क्वचित् पुरुषगुणत्वेपि नाविरोधः कलाद्वयस्योक्तसंख्याकत्वंतु प्रायो बहूपयोगित्वात् इत्यलंविस्तरेण । शिल्पशतंचेदं कुंभकृल्लोह कृन्नित्रकृत्तन् तुवायनापितलक्षणानि पंचमूलशिल्पानि तानिच प्रत्येकंविंशतिभेदानीतिवा । तथाचार्षं पंचेवयसिप्पाइंघडलोहेचित्तणंतकासवए । इक्किक स्स यइत्तोवीसंइत्रवेभेआ १ इति । नन्वत्रैषां पंचमूलशिल्पाना मुत्पत्तौ किंनिमित्त मित्युच्यते । युग्मिना मामौषध्याहारेमंदाग्नितया पच्यमाने हुत भुजिप्रक्षिप्यमानेनु समकालमेव दह्यमाने युगलिनरै र्विज्ञप्तेन हस्तिस्कंधारूढेन भगवता प्रथमं घटशिल्पमुपदर्शितं । क्षत्रियाःशस्त्रपाणयएव दुष्टेभ्यः प्रजारक्षेयु रिति लोहशिल्पं । चित्रांगेषु कल्पद्रुमेषु हीयमानेषु चित्रकृत्शिल्पं वस्त्रकल्पद्रुमेषु हीयमानेषु तंतुवायशिल्पं बहुलेयुग्मिधर्मे पूर्वमवर्द्धिष्णुरोमनखं मामनुजानां तुदत्वितिमापितशिल्पमिति श्रीहेमाचार्यकृतऋषभचरित्रेतु गृहादिनिमित्तं वर्द्धक्यश्कारयुग्मरूपंद्वितीयं शिल्पमुक्तं शेषंतथैवेति ।ननु भोग्यसत्कर्माणएवार्हंतोभगवंतः समुत्पन्नव्याधिप्रतीकारकल्पस्त्र्यादिपरिग्रहं कुर्वते नेतरे ततः किमसौनिरवद्यैकरुचि र्भगवान् सावद्यानुबंधिनिकलाद्युपदर्शने प्रवृत्ते, उच्यते समानुभावतो वृत्तिहीनेषु दीनेषु मनुजेषु दुःस्थतां विभाव्य संजातकरुणैकरसत्वात् समुत्पन्नविवक्षितरसोहिनान्यरस सापेक्षो भवति । वीरइवद्विजस्य चीवरदाने । अथैवं तर्हि कथमधिकलिप्सो स्तस्य सतिसकलेंऽशुकेशकलदानं सत्यं । भगवत श्चतुर्ज्ञानधरत्वेन तस्य तावन्मात्रस्यैव लाभस्यावधारणे नाधिकयोगस्य क्षेमानिर्वाहकत्वदर्शनात्, कथ मन्यथाभगवदंसस्थलस्त्रस्तत्रकलग्रहणेपि तदुत्थरिक्तार्द्धविभाजक स्तन्नवायः समजायत । किंच कलाद्युपायेन प्राप्तसुखवृत्तिकस्यचौर्यादिव्यसनासक्तिरपिन स्यात् । ननु भवतु नामोक्तहेतो र्जगद्भर्तुःकलाद्युपदर्शकत्वं परं राजधर्मप्रवर्त्तकत्वं कथमुचितं उच्यते शिष्टानुग्रहाय दुष्टनिग्रहाय धर्मस्थितिसंग्रहायच तेच राज्यस्थितिनिश्रयाः सम्यक् प्रवर्त्तमानाः क्रमेण परेषां महापुरुषमार्गोपदर्शकतया चौर्यादिव्यसननिवर्त्तनतोनारकातिथेयीनिवारकतया ऐहिकामुष्मिकसुखसाधकतयाच प्रशस्ताएवेति । महापुरुष प्रवृत्तिरपि सर्वत्र परार्थत्वव्याप्ता बहुगुणाल्पदोषकार्यकरणविचारणापूर्विकैवेति, युगादौ जगद्व्यवस्थाप्रथमेनैव पार्थिवेन विधेयेति जीतमपीति । स्थानां गपंचमाध्ययनेपि । धम्मणंचरमाणस्स पंचणिस्सा गहा पन्नत्ता? तंजहा-छक्काया १ गणो २ राया ३ गाहादई ४ सरीर ५ मित्याद्यालकवृत्तौ राज्ञोनि

आमाश्रित्यराजानरपति स्तस्य धर्मसहायकत्वं दुष्टेभ्यः साधुरक्षणादि त्युक्तमस्तीति, परमकरुणापरीतचेसः परमधर्मप्रवर्त्तकस्य ज्ञानत्रययुतस्य भगवतो राजधर्मप्रवर्त्तकत्वे नकाप्यनौचितीचेंतसिचिंतनीया युक्त्युपपन्नत्वात् तद्विस्तरस्तु जिनन्नवनपंचाशकसूत्रवृत्यो र्यतनाद्वारेव्यक्त्या दर्शितोस्तीति ततएवावसेयो ग्रंथगौरवभयादत्रन लिख्यतेइति । एतेनराज्यंहिनरकांतं स्याद्यदिराजानधार्मिकः इत्युक्तिरपि दृढबद्धमूला नाकंपतइति । किंचात्रवृत्तौ यारकप्रांते राज्यस्थित्युत्पादे धर्मस्थित्युत्पादः पंचमारकप्रांतेच । सुअसूरिसंघधम्मोपुव्वल्लेछिज्जहीअ गणिसायं । निवविमलवाहणे सुहुममंति नयध म्ममज्झल्ले १ इतिवचनात् धर्मस्थितिविच्छेदे राज्यस्थितिविच्छेदइत्यपि राज्यस्थितिहेतुत्वाभिव्यंजकमेवेति । सर्वमुस्थमित्यलंविस्तरेणेति । तदनुभगवान् किंचक्र इत्याह । उवदिसित्तापुत्तसयमित्यादि ॥ उपदिश्यकलादिकं पुत्रशतं भरतबाहुबलि प्रमुखं कोशलातक्षशिलादिराज्यशते अभिषिंचति स्थापयति । अत्रशंखादिप्रव्रजनावसानानिभरताष्टनवतिभ्रातृनामानि अन्तर्वाच्यादिषु सुप्रसिद्धानीति नलिखितानि । देशनामानितु बहून्यप्रतीतानीति । अथभगव तोदीक्षाकल्याणकमाह । अभिसिंचित्ताइत्यादि । अभिषिच्य त्र्यशीतिं पूर्वलक्षाणि, महान् रागोलौल्यं यत्र सचासौ वासश्च महारागवासो गृहवास स्तन्मध्येवसतिगृहिपर्यायेतिष्ठतीत्यर्थः । यद्यपि प्रागुक्तव्याधिप्रतीकारन्यायेनैवतीर्थकृतां गृहवासे प्रवर्त्तनं, तथापि सामान्यतः सयथोक्तएवेति

उवदिसित्ता पुत्तसयं रज्जसए अभिसिंचइ अभिसिंचित्ता तेसीइं पुव्वसयसहस्साइं महारायवासमज्झे वसइ २ वसित्ताजेसे गिम्हाणं पढमे मासे पढमेपक्खे चित्तबहुले । तस्सणंचित्तबहुलस्स णवमीपक्खेणं दिवसस्स

उपदिश्य पुत्रशतम् राज्यशतेऽभिसिञ्चति ॥ अभिषिच्यत्र्यशीतिपूर्वशतसहस्राणिमहाराजवासमध्येवसति उषित्वयःसःग्रीष्मः(तस्येत्यर्थः)प्रथमोमासः प्रथमःपक्षश्चैत्रबहुलः, तस्य चैत्रबहुलस्य नवमीपक्षे (नवम्यांतिथौ) दिवसस्यपश्चिमेभागे त्यक्त्वाहिरण्यं, त्यक्त्वासुवर्णं, त्यक्त्वाकोशं, कोष्ठागारंत्यक्त्वा,

सोपुत्रप्रति सोराज्यसोदेशनइ विषइ थापइ राज्याभिषेकथापथापिनइ त्र्यासी ८३ लाषपूर्वलगइं माहाराजनोवासएतलइं गृहस्थावासमांहइं वसइं व सीनइ जेउष्णकालनो पहिलोमास पहिलोपक्ष चैत्रवदि अग्यारपक्ष ते चैत्रवदिनी नवमी तिथइं दिवसें पाछिलेंपोहरें छांडीनें अणघड्योसोनो छांडी

नदोषः, यद्वा महान् अरागोऽलौल्यं यत्र सचासौ वासश्चेति योजनीयं । यतो भगवद्पेक्षया मएवंविधएवेति, एतेन तेवठिं पुव्वसयसहस्साइं महारायवासमज्झे वसइत्ति, पूर्वग्रंथविरोधोनेति । उषित्वा । जेसेत्ति । यःसः । गिम्हाणंति । आर्षोग्रीष्मशब्दः स्त्रीलिंगो बहुवचनांतश्च ततो ग्रीष्मस्येत्यर्थः, प्रथमोमासः यथा ग्रीष्माणामवयवे समुदायोपचारादूग्रीष्मकालमासानां मध्ये प्रथमोमासःप्रथमःपक्षः शैत्रबहुलश्चैत्रांधकारपक्ष स्तस्य नवम्यास्तिथेः पक्षो ग्रहो यस्य तिथिमेलपातादिषु तथादर्शनात्, तिथिपाते तत्कृत्यस्याष्टम्यामेव क्रियमाणत्वात् सनवमीपक्षो ऽष्टमोदिवस स्तत्र, अनेन व्याख्यानेन चित्तबहूलट्ठमीएइत्याद्यागमविरोधोन वाच्यनांतरेणवानवमीपक्षोनवमीदिवसः दिवसस्याऽष्टमीदिवसस्यमध्यं दिनादुत्तरकाले, यद्यपि दिवसशब्दस्याहोरात्रवाचकत्व मन्यत्रप्रसिद्धं, तथा प्यत्र प्रस्तावाद्दिवसोगतो रजनिरजनिइत्यादाविव सूर्यचारविशिष्टकालविशेषग्रहणं, अन्यथा दिवसपाश्चात्यभागस्यानुपपत्तेः । त्यक्ताहिरण्यमघटितसुवर्णं रजतं वा सुवर्णं घटितं हेम हेमवा कोशं भांडागारं कोष्ठागारं धान्याश्रयगृहं बलंचतुरंगंवाहनंवेसरादि पुरांतःपुरेव्यक्ते विपुलंधनंगवादि कनकंचसुवर्णं येभ्यस्तल्लक्षणेभ्य स्तानि रत्नानि मणयश्च प्राग्वत् मौक्तिकानिशुक्त्याकाशादिप्रभवानि शंखाश्चदक्षिणावर्त्ताः ततः पूर्वपदेनकर्मधारयः शिलाः पट्टादिरूपाः प्रवालानिविद्रुमाणि रक्तरत्नानिपद्मरागाः पृथग्ग्रहणमेषां प्राधान्यख्यापनार्थं उक्तस्वरूपं यत्सत्सारं सारातिसारं स्वापतेयं द्रव्यं त्यक्तुममत्वत्यागेन विच्छर्द्य पुनर्ममत्वाकरणेन । कुतोममत्वत्यागइत्याह ॥ विगोप्य जुगुप्सनीयमेतत् अस्थिरत्वादिति कथनेन

पच्छिमेभागे चइत्ता हिरण्णं चइत्तासुवण्णं चइत्ता कोसं कोठागारं चइत्ता बलंचइत्ता वाहणंचइत्ता पुरंचइत्ता अंतेउरंचइत्ता विउलधणकणगरयणमणिमोत्तिअसंखसिलप्पवालरयणरत्तसंतसारसावइएज्जं विच्छड्डं

बलंत्यक्त्वा, वाहनंत्यक्त्वा पुरंत्यक्त्वा, अन्तःपुरंत्यक्त्वा विपुलधनकनकरत्नमणिमौक्तिकशङ्खशिलाप्रवालरक्तसत्सारस्वापतेयं विच्छर्द्य विगोप्य दायं दायि

नें सुवर्णप्रति छांडिनें भंडारयुते छांडिनें धाननांतेप्रते छांडीने सैन्यप्रते छांडीने घोडाहाथीप्रमुष छांडीनें छांडीनें पुरप्रतेनगरप्रतइ अन्तपुरप्रतें छांडीने घणो धन कनकसुवर्ण रत्न मणि मोती शंखदक्षिणावर्तप्रवाल रातारत्न इत्यादिकस्वापतेय द्रव्यतेप्रति छाडिनें ममत्वपणोमुकीनें धन दाययाम

कथंचनिश्रात्याजनमित्याह । दायिकानां गोत्रिकाणां दायं धनविभागं परिभाज्य विभागशोदत्वा तदाच निर्नाथपांथादियाचकानामभावाद्गोत्रिकग्रहणं । तेपिच भगवत्प्रेरितानिर्ममास्संतः शेषमात्रं जगृहुः,इदमेवहिजगद्गुरोर्जीतं यदिच्छावधिदानंदीयते तेषांच इयतैव इच्छापूर्त्तेः । ननुयदीच्छावधिकं प्रभो दानं तर्हि ऐदंयुगीनोजनएकदिनदेयं संवत्सरदेयं वा एकएवजिघृक्षेत्, इच्छाया अपरिमितत्वात् । सत्यं प्रभुप्रभावेनैतादृशेच्छाया असंभवात् सुदर्शनानाम्न्यां शिबिकायामारूढमिति गम्यं । किंविशिष्टं भगवन्तं सदेवमनुजासुरया स्वर्गभूपातालवासिजनसहितया पर्षदा समुदायेन समनुगम्यमानं, ईदृशंचप्रभुंअग्रेअग्रजागें शांखिकादयोऽभिनंदयन्तोऽभिष्टुवन्तश्च एवं वक्ष्यमाणमवादिषुरित्यन्वयः,तत्र शाङ्खिकाश्चन्दनगर्भशङ्खहस्तामांगल्यकारिणः शङ्खध्मावा चाक्रिकाश्चक्रन्यामकाः लाङ्गलिका गलावलंबितसुवर्णादिमयहलधारिणोभद्रविशेषाः मुखमङ्गलिका श्चाटुकारिणः पुष्यमाणावा मागधाः वर्द्धमानकाः स्कंधारोपितनराः आख्यायकाः शुभाशुभकथकाः लङ्घा वंशाग्रखेलकाः मंखाश्चित्रफलकहस्ताःभिक्षाकागौरीपुत्राइति रूढाः घाटिकाघंटावादकास्तेषांगणाः सूत्रेच आर्षत्वात्प्रथमार्थेतृतीया, यथाश्रुतव्याख्यानेच शांखिकादिगणैः परिवृतमितिपदं कुलमहत्तराइतिपदं चान्वययोजनार्थमध्याहार्यं स्यात्, साध्याहारव्याख्यातो ऽनध्याहारव्याख्यायां लाघवमिति पञ्चमाङ्गे जमालिचरित्रे निष्क्रमणमहवर्णने शाङ्खिकादीनां प्रथमं ततया निर्देश एतस्यैवाशयस्यसूचकः । यदिच प्रायःसूत्राणि सोपस्काराणि भवंतीति न्यायोऽनुस्रियते तदा साध्याहारव्याख्यानेऽप्यदोषः,, तान्निर्विवर्त्ति

थित्ता विगावइत्ता दाणंदाइआणं परिभाइत्ता सुदंसणाए सीवियाए सदेवमणुआसुराए परिसाए समणुगम्ममाणमग्गे संखिअचक्किअणंगलिअमुहमंगलिअपूसमाणगवद्धमाणगआइक्खगलंखमंखघंटिअगणेहिं ता

काणां परिभाज्य सुदर्शनाभिधायां शिबिकायां (आरूढः) सदेवमनुजाऽसुरया पर्षदा समनुगम्यमानं (भगवन्त) मग्रेशाङ्खिकचाक्रिकलाङ्गलिकमुख

ते विंहचीदेईनें सुदर्शनानांमेंसीबीकाइं देवता मनूष्य असूर भवनपतीतेहनापर्षदाइंकरी मार्गचालनाछें भगवन्तआगें सङ्खनावजावणहार चक्रनाभमाडणहार भाटादिक सुषमङ्गलनांकरणहार पूष्यमानमागधिक वर्द्धमांनकनर आख्यापककहणहार वंसाग्रखेलें चित्रपट्टधारिक घंटानांवजाहणहार तेहनांस

॥ टीका ॥

ताभिरित्यर्थः वाग्भिरभिनंदयंत श्चाभिष्टुवंतश्चेति योजना । विवक्षितत्वमेवाह । इष्यंतेस्मेतीष्टा स्ताभिः प्रायोनवशादिष्टमपि किंचित्स्वरूपतःकांतं स्यादकांतंचेत्यत आह। कांताभिः कमनीयशब्दाभिः प्रियाभिः प्रियार्थाभिः मनसाह्लायंते सुंदरतया यास्तामनोज्ञा ज्ञावतः सुंदराइत्यर्थ स्ताभिः मनसा अभ्यंते पुनःपुन र्याः सुंदरत्वातिशया त्ता मनोमा स्ताभिः उदाराभिः शब्दतोऽर्थतश्चकल्याणाभिः कल्याणाग्निसूचिकाभिः शिवाभि र्निरुपद्रवाभिः शब्दार्थदूषणोज्झिताभि रित्यर्थः । धन्याभि र्धनलब्धिकाभिः मंगल्याभिः मंगलेऽनर्थप्रतिघाते साध्वीभिः सश्रीकाभिः अनुप्रासाद्यलंकारोपेतत्वात् सश्री भाभिः हृदयगमनीयाभिः अर्थप्राकट्यचातुरीसचिवत्वात् सुबोधाभिः हृदयप्रह्लादनीयाभिः हृदयगतकोपशोकादिग्रंथिविद्रावणीभिः उभयत्रकर्त्तर्यनट् प्रत्ययः कर्णमनोनिर्वृत्तिकरीभिः अपुनरुक्ताभिरितिचस्पष्टं अर्थशतानि यासु सन्ति ताअर्थशतिका स्ताभिः अथवा ऽर्थानामिष्टकार्याणां शतानि याभ्य स्ता अर्थशता स्ताएवार्थशतिकास्ताभिः कप्रत्ययः, अनवरतविश्रामाभावात् अभिनंदयंतश्च जयजीवेत्यादिभणन्तः समृद्धिमंतंभगवंत माचक्षाणाः अभिष्टुवंतश्च भगवंतमेवेति । किमवादिषुरित्याह । जयजयेति भक्तिसंभ्रमे द्विर्वचनं, नंदति समृद्धोभवतीति नंदः तस्यामंत्रणमिदं इहच दीर्घत्वंप्राकृतत्वात् अथवाजयत्वं जगज्जंतुजगत्समृद्धिकरजयजय भद्रप्राग्वत् नवरं भद्रः कल्याणवान् कल्याणकारीवा कथमाशासतेस्म इत्याह । धर्म्मेण करण

हिंइट्ठाहिंकंताहिं प्रियाहिं मणुन्नाहिं मणोमाहिं उरालाहिं कल्लाणाहिं सिवाहिं धन्नाहिं मंगल्लाहिं सस्सिरी आहिं हिययगमणिज्जाहिं हिययपल्हायणिज्जाहिं कन्नमणणिव्वुइकराहिं अपुणरुत्ताहिं अठसइआहिं वग्गू

॥ मूल ॥

माङ्गलिकपुष्पमाणवकवर्धमानाख्यायिकलङ्कमङ्कघण्टिकगणैः,, ताभिरिष्टाभिः कान्ताभिः प्रियाभिः मनोज्ञाभिः मनोमाभिः उदाराभिः कल्याणाभिः शिवाभिः धन्याभिः मङ्गलाभिः सश्रीकाभिः हृदयगमनीयाभिः हृदयप्रह्लादनीयाभिः कर्णमनोनिर्वृतीकरीभिः अपुनरुक्ताभिः अर्थशतिकाभिः

॥ अनु० ॥

मूह तेणेइहवा इष्टकारी वल्लभकारी प्रियबाहला मनोज्ञ मननेंप्रिय उदार कल्याणकारी उपद्रवरहित धान्यकारी मङ्गलीकना करणहार सश्रीकसोभावन्त हृदयगमतां हृदयनेपल्हालेंएहवा कांनअनेमननें निर्वृतनांकरणहार पूर्वह अणकह्याएहना अर्थनासोगमे तिणेंकरी सहितएहवावचनइंकरी निरन्तर

॥ भाषा ॥

भूतेन नत्वभिमानलज्जादिना अभीतोभवपरीसहोपसर्गेभ्यः प्राकृतत्वात् पञ्चम्यर्थेषष्ठी परीसहोपसर्गाणां जेता भवेत्यर्थः, तथा क्षांत्यानत्वसामर्थ्यादि
ना क्षमःसोढा भव भयमाकस्मिकं भैरवंसिंहादिसमुत्थं तयोः प्राकृतत्वात्यद व्यत्ययः भैरवभवानांवाभयंकरभयानां क्षांताभवेत्यर्थः । नानावक्तृणां ना
नाविधवाग्भंगीति न पूर्वविशेषणान्तःपातेन पौनरुक्त्यं,धर्मे प्रस्तुते चारित्रधर्म्मे अविघ्नं विघ्नाभावस्तेनवन्नवतुइतिकृत्वा तथाधातूनामनेकार्थत्वादुच्चार्यंपु
नःपुनरभिनन्दयन्तिचाभिष्टुवन्तिचेति । अथयेनप्रकारेणनिर्गच्छतितमेवाह । तएणमित्यादि । ततस्तदनन्तरं ऋषभोऽर्हन् कौशलिको नयनमालासहस्रैः
श्रेणिस्थितभगवद्दिदृक्षामात्रव्यापृतनागरनेत्रवृन्दैः प्रेक्ष्यमाणः २ पुनःपुनरवलोक्यमानः आभीक्ष्ण्यं द्विर्वचनं, एवंसर्वत्र एवंतावद्वक्तव्यं यावन्निर्गच्छति
यथौपपातिके यथा प्रथमोपाङ्गे चंपातोभंभासारसुतस्य निर्गमउक्तस्तथात्रवाच्योवाचनांतरेण यावदाजलबोलबहुलंनभः कुर्वन्निति पर्यंते इति ।

हिं अणवरयं अभिणंदंताय अभिथुणंताय एवंवयासी । जय २ नंदा जय २ भद्दा धम्मेणं अभीएपरीसहो वसग्गेणं खंतिखमे भयभेरवाणं धम्मेते अविग्घंभवंतित्तिकट्टु अभिणंदंतिअ अभिथुणंतिअ ॥ तएणंउसभेअ रहाकोसलिए णयणमालासहस्सेहिं पिच्छिज्जमाणे २ एवंजाव णिग्गच्छइ जहाउववाइए जाव आउलबोल

(३०) वाग्भिः अनवरतं अभिनन्दयन्तश्चाभिष्टुवन्तश्चैव मवादिषुः । जयरनन्दजयरभद्रधर्म्मेण, अभीतः परीषहोपसर्गेभ्यः, क्षान्तिक्षमोभैरवभयानां
धर्म्मेतेऽविघ्नं भवतु । इतिकृत्वा (इत्युच्चार्यैत्यर्थः) अभिनन्दन्ति च अभिष्टुवन्ति च ॥ ततः ऋषभोऽर्हन् कौशलिकोनयनमालासहस्रैः प्रेक्ष्यमाणः

पणें अभिनन्दताथका स्तवतांथका एहवउकहताहूया जयवन्तो हो ज्योगसमृद्धिवंतथको जयवन्तभद्र मङ्गलीकहो ज्या धर्मनइंविषें अणवीहतोथको २२
परीसह उवसर्गनेविषें क्षान्तिकरीषमणहार भयभैरंवनो षमणहारहुनं धर्मनेंविषें तुझनें बिघ्नरहितपणोहुनं एहवो कहीनें समृद्धिपणेंकहें स्तवनाकरइ
तिवारपछी ऋषभदेव अरिहंत कोसलीक लोकानीहजारगमेआषि तेहनाश्रेणिकरी जोइतोथको इमयावत्विनीतानगरीमाहियकी जिमउववाईसूत्रमें

तत्रच यो विशेष स्तमाह । विनीताया राजधान्या मध्यंमध्येन मध्यभागेइत्यर्थः निर्गच्छति सुखंसुखेने त्यादिवन्मध्यं मध्येनेति निपातः । औपपातिकागमश्चायं हियमालासहस्सेहिं अभिणंदिज्जमाणे २ मणोरहमालासहस्सेहिं विच्छिप्पमाणे २ वयणमालासहस्सेहिं अभिसुव्वमाणे २ कन्तिरूवसोहग्गगुणेहिं पत्थिज्जमाणे २ अङ्गुलिमालासहस्सेहिं दायज्जमाणे २ दाहिणहत्थेणं बहूणं नरनारिसहस्साणं अञ्जलिमालासहस्साइं पडिच्छमाणे २ मंजुमंजुणा घोसेणं आपडिपुच्छेमाणे २ भवणपतिसहस्साइंसमइच्छमाणे २ तन्तीतलतालतुडिअगीअवाइअरवेणं महुरेणय मणहरेणं जयसद्दुग्घोसविसयेणं मंजुमंजुणाघोसेणं पडिबुज्झेमाणे २ कंदरगिरिविवरकुहरगिरिवरपासाउद्दघणभवणदेवकुलसिंघाडगतिगचउक्कचच्चरआरामुज्जाणकाणणमहापवायएसदेसभागेपहिं सुआसयसंकुलंकरेंते हयहेसिअहत्थिगुलगुलाइअरहघणघणाइसद्दमीसिएणं महयाकलकलरवेणं जणस्समहुरेण पूरयंते सुगंधवरकुसुमचुण्णविद्धुवासरेणुकविलंनभंकरेंति कालागरुकंदुरुक्कतुरुक्कधूवनिवहेणजीवलोगमिववासयंते समंतन खुभिअचक्कवालं पउरजणबालवुड्ढपमुइअतुरिअपहाविअविउलत्ति आउलपदमारभ्यनिर्गलितपदपर्यंतंतु सूत्रेसाक्षादेवास्ति । अत्रव्याख्या । हृदयमालासहस्रै र्जनमनःसमूहैं रभिनंद्यमानः २समृद्धिमुपनीयमानो २ जयजीवनंदेत्याद्याशीर्दानेन मनोरथमालासहस्रैरेतस्यै वापूजापराभवाम इत्यादि जनविकल्पै र्विशेषेणस्पृश्यमान २ इत्यर्थः वदनमालासहस्रै र्वचनमालासहस्रैर्वा अभिष्टूयमानः २ कांत्यादिगुणै र्हेतुभिः प्रार्थ्यमानो २ भर्तृतया स्वामितयावा स्त्रीपुरुषजनै रभिलष्यमाणः २ अङ्गुलिमालासहस्रै र्दर्श्यमानः २ दक्षिणहस्तेन बहूनांनरनारीसहस्राणां अञ्जलिमालाः संयुतकरमुद्राविशेषवृंदानि प्रतीच्छन् २ गृह्णन् २ किमुक्तंभवति । त्रैलोक्यनाथेनापि प्रभुणा पौराणा मस्माक मङ्गुलिरूपा भक्तिर्मनस्यवतारितेति दक्षिणहस्तदर्शनं तथामहाप्रमोदाय भवतीति कुर्वन् मंजुमंजुना अतिकोमलेनघोषेण स्वरेण प्रतिपृच्छन् २ प्रश्नयन् २ प्रणमतां स्वरूपादिवार्त्ताञ्जनानां विनीतानगरीगृहाणां पङ्क्त्या समश्रेणिस्थित्या सहस्राणि नतुपुष्पावकीर्णस्थित्या समतिक्रामन् २ तंत्रीतलतालाःप्रसिद्धाः त्रुटितानि शेषवाद्यानि तेषांवादितं वादनं प्राकृतत्वात्यदव्यत्ययःगीतंच तयोरवेण यद्वा तंत्र्यादीनां त्रुटितांतानां गीते गीतमध्ये यद्वादितं वादनं तेनयोरवः शब्दस्तेन मधुरेण मनोहरेण, तथा जयशब्दस्यउद्घोषः उद्घोषणं विशदं स्पष्टतयाप्रतिभासमानं यत्र तेन मुजुमंजुना घोषेण पौरजनरवेणच प्रतिबुध्यमानः २ सावधानीभवन् २ कन्दराणि दर्यःगिरीणांविवरकुहराणि गुहाः पर्व्वतांतराणिच गिरिवराः प्र

धानपर्व्वताः प्रासादाःसमभूमिकादयः उर्द्ध्वघनभवनानि उच्चाविरलगेहानि देवकुलानिप्रतीतानि शृंगाटकं त्रिकोणस्थानं त्रिकंयत्ररथ्यात्रयंमिलति चतुष्कंयत्ररथ्याचतुष्टयं चत्वरंबहुमार्गो आरामाः पुष्पजातिप्रधानवनखंडाः उद्यानानि पुष्पादिमद्वृक्षयुक्तानि काननानि नगरासन्नानि सभा आस्थायिकाः प्रपा जलदानस्थानं एतेषां येप्रदेशदेशरूपा भागा स्तान् तत्र प्रदेशालघुतराभागा देशास्तुलघवः प्रतिश्रुतःप्रतिशब्दा स्तेषां शतसहस्राणि लक्षा स्तैः संकुलान् कुर्वन् । अत्र बहुवचनार्थे एकवचनं प्राकृतत्वात् हयानांहेषितेन हेषारवरूपेण हस्तिनां गुलगुलायितेन गुलगुलायितरूपेण रथानां घनघनायितेन घणघणायितरूपेण शब्देन मिश्रितेन जनस्य महता कलकलरवेण आनन्दशब्दत्वान्मधुरेणाक्रूरेण पूरयन् २ अत्रमनइति उत्तरग्रन्थवर्त्तिनाप देनयोगः सुगन्धानां वरकुसुमानां चूर्णानांचउद्विद्धऊर्द्धगतो वासरेणुर्वासकं रज स्तेन कपिलं नभःकुर्वन् कालागुरुः कंदुरुक्कश्चिचीडाभिधंद्रव्यं तुरक्कंसिल्लकं धूपश्च दशांगादिर्गंधद्रव्यसंयोगजः एषां निवहेन जीवलोकंवासयन्निव अत्रोत्प्रेक्षातु जीवलोकवासनस्याऽवास्तवत्वेन सर्वतःक्षुभितानि साश्चर्यतया ससंभ्रमाणि चक्रवालानि जनसंकुलानि यत्रनिर्गमे तद्यथा भवतीत्येवंनिर्गच्छतीति । प्रचुरजनाश्च अथवा पौरजनाश्च बालवृद्धाश्च येप्रमुदिता स्त्वरित प्रधाविताश्च शीघ्रं गच्छन्त स्तेषांव्याकुलाकुलाना मतिव्याकुलानांयोबोलःशब्दः सबहुलो यत्र तत्तथा । एवंभूतं नभःकुर्वन् विशेषणानां व्यस्ततया निपातः प्राकृतत्वादिति निर्गत्यच यत्रागच्छति तदाह । आसिअइत्यादि । आसिक्तमीषत्सिक्तं गन्धोदकादिना प्रमार्जितं कवचरशोधनेनसिक्तं तेनैव विशेषतोऽतएवशुचिकं पवित्रं पुष्पैर्यउपचारः पूजा तेनकलितंयुक्तं इदंच विशेषणं प्रमार्जितासिक्तशुचिकमित्येवं दृश्यं, प्रमार्जिताद्यनंतरभावित्वा च्छुचिकत्वस्य एवंविधसिद्धार्थवनविपुलराजमार्गं कुर्वन्, तथा हयगजरथानां पहकरत्ति देशीशाष्ट्रोयं समूहवाची तेन हयादिसेनये त्यर्थः, तथा पदा

॥ टीका ॥

बकुलं णभं करेत्तेविणीआए रायहाणीए मज्झंमज्झेणं णिग्गच्छइ, आसिअसंमज्जिअसित्तसुइसुपुप्फोवयार

॥ मूल ॥

२ एवं यावन्निर्गच्छति । यथौपपातिकेयावदाजलबोलबहुलंनभः कुर्वन् विनीतायाराजधान्यामध्यंमध्येननिर्गच्छति । आसिक्तसंमार्ज्जितसिक्त

॥ अनु० ॥

तिमजाणवा यावत् अकुला एहवा बोलेशब्दतेणेंकरीबहूलकोलाहल आकासकरतीयको विनताराजधानींनइं मध्यइ२ विचियइंनइ नीकलइं सुगंधपा

॥ भाषा ॥

तीनांचटकरेण वृंदेन च मंदंरयथाभवतितथाक्रियाविशेषणं, यथा हयादिसेनापाश्चात्यासमेतितथा २ बहुतरबहुतमकमित्यर्थः । उद्धतरेणुकमूर्ध्वगतर जस्कं कुर्वन् यत्रैव सिद्धार्थवन मुद्यानं यत्रैवाशोकवरपादपस्तत्रैवोपागच्छतीति । उपागत्ययत्करोतितदाह । उपागत्याशोकवरपादपस्याधः शिबिकां स्थापयति । स्थापयित्वा च शिबकायाः प्रत्यवरोहति अवतरतीत्यर्थः । प्रत्यवरुह्यच स्वयमेवा भरणालंकारान् तत्राभरणानि मुकुटानीति अलंकारान् वस्त्रादीन् सूत्रे एकवचनं प्राकृतत्वात् आभरणानिच अलंकाराश्चेति समाहारद्वंद्वकरणाद्वा अवमुंचतित्यजति कुलमहत्तरिकायाहंसलक्षणपटेअवमुच्यच स्वयमेव चतसृभिः अङ्वाहिंति मुष्टिभिः करणभूताभिर्लुंचनीयकेशानां पंचमभागलुंचिकाभि रित्यर्थः । लोचंकरेति । अपरांगालंकारादिमोचनपूर्वक

कलिअं सिङ्घाडयतिअचउक्कचच्चरमहापहपहेसु आसित्तसित्तसुइसम्मट्ठरत्थंतरावणवीहियं करेमाणे हयगयरहपहकरेणं पाइक्कचक्कवालसंपरिवुडे महयाभडचडगरपहकरेणं मंदं २ तुरंतरेणुयंकरेमा णे २ जेणेव सिङ्घाडयवणे उज्जाणे जेणेवअसोगवरपायवे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता असोगवरपाय वस्स अहेसीयं ठावेइ २ त्ता सीयाओपच्चोरुहइ २ त्ता सयमेवाभरणमल्लालंकारंओमुअइ २ त्ता सयमेव च

मुक्तशुचिकपुष्पोपचारकलितं सिद्धार्थवनविपुलराजमार्गं कुर्वन् हयगजरथपहकरेण (पहकरः समूहः) पदातिचटकरेण (वृन्देन) मन्दंमन्दमुद्ध तरेणुकं कुर्वन् यत्रैव सिद्धार्थवनमुद्यानं यत्रैवाशोकवरपादपस्तत्रैवोपागच्छति । उपागत्याशोकवरपादपस्याधः शिबिकां स्थापयति । स्थापइत्वा । शिबिकायाः प्रत्यवरोहति । प्रत्यवरुह्यस्वयमेवाभरणालङ्कारान् अवमुञ्चति । अवमुच्यस्वयमेव चतसृभिः मुष्टिभिः लोचङ्करोति । लोचंकृत्वा

णीछोडइ संमार्जनपुंजजोतेणइकरी शुचिपवित्र फुलनाउपचार ढिगलातेणेंकरी क०सहितएहवो सिद्धार्थबनलगें वि०मोटो रायमार्गप्रते करतोथको घोडा हाथी रथ तेहनें प०समु हकरीनपालाचाकरपुरुषतेहने समुहकरी हलुइर उद्धरेणुंप्रतें करताथका जिहां सिद्धार्थवननामें उद्यानछें जिहांअशोकनामें प्रधान झाडछें तिहां आवइ आवीनइ असोकवृक्षनेंहेठलिं शिबिकाथापइ थापिनइ सिबिकायकीउत्तर उत्तरिनेंजग्रहा पोतानेमेलेफुलनीमाला अलंकार

मेव शिरोलंकारादिमोचनं विधिक्रमायेतिपर्यंते मस्तकालंकारकेशमोचनं तीर्थकृतां पंचमुष्टिकलोचसंभवेपि अस्यजगवतश्चतुर्मुष्टिकलोचगोचरः श्रीहेमाचार्यकृतऋषभचरिताद्यभिप्रायोयं । प्रथममेकयामुष्ट्या श्मश्रुकूर्चयो र्लोचे तिसृभिश्च शिरोलोचे कृते एकांमुष्टि मवशिष्यमाणां पवनांदोलितां कनकावदातयोः प्रभुस्कंधयो रुपरि लुठंतीं मरकतोपमानमाबिभ्रतीं परमरमणीयां वीक्ष्य प्रमोदमानेन शक्रेण भगवन्मय्यनुग्रहं विधाय प्रियतामियमित्यमेवेति विज्ञप्ते जगवतापि सा तथैवरक्षितेति, नद्यौकांतभक्तानांयाच्ञामनुगृह्णीतारः खंडयंतीत्यतएवेदानीमपि श्रीऋषजमूर्त्तौ एकंधोपरि वेल्लरिकाक्रियंते इति । लुंचिताश्चकेशाः शक्रेण हंसलक्षणपटेक्षीरोदधौ क्षिप्ताइति षष्ठेनभक्तेन उपवासत्रयरूपेण अपानकेन चतुर्विधाहारेण आषाढाभिरित्यत्र तेलुग्वैत्यनेन उत्तरपदलोपे उत्तराषाढाभि र्वचनवैषम्यमार्षत्वान्नक्षत्रेण योगमुपागतेनार्धाच्चंद्रेणेतिगम्यं । उग्राणामनेनैव प्रजुणा आरक्षकत्वेन नियुक्तानां भोगानां गुरुत्वेन व्यवहृतानां राजन्यानां वयस्यतया व्यवस्थापितानां क्षत्रियाणां शेषप्रकृतितया विकल्पितानां चतुर्भिःपुरुषसहस्रैः सार्द्धं एतेच बंधुभिः सुहृद्भि र्जरतेनच निषिद्धांअपि कृतज्ञत्वेन स्वाम्युपकारं स्मरंतः स्वामिविरहभीरवो वांतान्नइव राज्यसुखे विमुखा यत् स्वामिनाऽनुष्ठेयं तदस्माभिरपीति

उहिंमुट्ठीहिं लोअंकरेइ २ त्ता छट्ठेणं भत्तेणं अप्पाणएणं आसाढाहिं णक्खत्तेणं जोगमुवागएणं उग्गाणं भोगाणंराइन्नाणं खत्तिआणं चउहिं सहस्सेहिं सद्धिं एगंदेवदूसमादाय मुंडेभवित्ता अगाराउ अणगारिअं

॥ मूल ॥

षष्ठेनभक्तेनापानकेनउत्तराषाढाभिर्नक्षत्रेणयोगमुपागतेन उग्राणां भोगानां राजन्यानां क्षत्रियाणां चतुर्भिः सहस्रैः सार्द्धं, एकंदेवदूष्यमादायमुण्डो भूत्वा अगारात् (निष्क्रम्य) अनगारितां प्रव्रजितः । ऋषभोऽर्हन् कौशलिकः संवत्सरं साधिकं चीवरधारी अजवत् ॥ ततः परमचेलकोयतः

॥ अनु० ॥

प्रमुषसर्व उतारीनइ पोतानीजमेलइ च्यारिमूष्टीलोचकरें करीनें (च्यारिमूष्टिलोचकरयेथकें एकमूष्टीयुढेलीरहेथकें सोजायमानदेषीनें इंद्रनाआग्रहथकी भगवन्तरायइ) छट्ठभक्तउपवासकरी पाणीरहितं उत्तराषाढ नक्षत्रसाथें चंद्रमानोयोग आवइंथकइ उग्रकुलनांउपना भोगकुलनाउपना रा जन्यकुलना क्षत्रियकुलना च्यारिहजारपुरुषसाथइं एकदेवदूष्यवस्त्रइंद्रइहावें द्रव्यभाव मुंडितथईनें गृहस्थावासमूकीनें अणगारपणो अङ्गीकारकरीनइ ऋषभदेव अरिहन्त को

॥ भाषा ॥

॥ टीका ॥

कृतनिश्चयाः स्वामिनमनुगच्छंतिस्म, एकंदेवदूष्यं शक्रेण वामस्कंधेजीतमित्यर्पितं उपादाय नतुरजोहरणादिकंलिंगं कल्पातीतत्वात् जिनेंद्राणां मुंडो द्रव्यतःशिरःकूर्चलोचनेन भावतः कोपाद्यपासनेन मूत्वा अगाराद्गृहवासान्निष्क्रम्येति गम्यं, अनगारितां अगारीगृही असंयत स्तत्प्रतिषेधादनगारी तापसं स्तद्भावस्तत्ता तां साधुतामित्यर्थः । प्रव्रजितः प्रगतः प्राप्तइति यावत् । अथवा विभक्तिविपरिणामादनगारितया प्रव्रजितः प्रव्रज्यां प्रतिपन्नः । अथप्र भोश्चीवरधारीत्वकालमाह । उसभेणमित्यादि । ऋषभोऽर्हन् कौशलिकः साधिकं समासमित्यर्थः, संवत्सरं वर्षं यावद्वस्त्रधारी अभव त्ततःपर मचेलकः, अत्रयेकेचनलिपिप्रमादादादर्शेदृश्यते इदमधिक मित्याहु स्तै रावश्यकचूर्णिगतश्रीऋषभदेवदूष्याधिकारेयमेवालापकोद्रष्टव्यः । श्रामण्यानंतरं कथंप्रभुःप्रववृत्ते इत्याह । जप्पभिइंचणमित्यादि यतः प्रभृतिऋषभोऽर्हन् कौशलिकः प्रव्रजित स्ततःप्रभृति नित्यं व्युत्सृष्टकायः परिकर्मवर्जनात्त्यक्तदेहः परिषहादि

॥ मूल ॥

पव्वइए ॥ उसभेणं अरहा कोसलिए संवच्छरं साहियं चीवरधारी होत्था ॥ तेणपरं अचेलए जप्पभिइंचणं उसभे अरहाकोसलिए मुंडेभवित्ताणं अगाराओ अणगारियं पव्वइए । तप्पभिइंचणं उसभे अरहा कोसलिए णिच्चंवोसट्ठकाए चियत्तदेहे जेकेइ उवसग्गा उपज्जंति । तंजहा ॥ दिव्वावा जावपडिलोमावा अणुलो

॥ अनु० ॥

प्रभृति ऋषभोऽर्हन् कौशलिकः मुण्डोभूत्वा अगारात् अनगारितां प्रव्रजितः । ततः प्रभृति ऋषभस्यार्हतः कौशलिकस्य नित्यं व्युत्सृष्टकाये (सति) त्यक्तदेहे (सति) येकेचिदुपसर्गाः उत्पद्यन्ते । तद्यथा । दिव्यावा यावत्प्रतिलोमावा अनुलोमावा तत्रप्रतिलोमावेत्रेणवायावत् कशेन

॥ भाषा ॥

सलीक एकवरस अधिक चीवरधारी देवदूष्यवस्त्रनाधरणहारहता तिवारपछीबस्त्ररहित अचेलक, जिवारथकी ऋषभदेव अरिहन्त कौसलिक द्रव्यभाव थकीमूण्डितथइनें गृहस्थावांस मूकीनइ अणगारपणो अङ्गीकारकरें तिवारथकी ऋषभदेव अरिहंत कौसलिक नित्य वोसरावीकायासरीरमिमता देहस रीरछाड्यो जेकेइ उपसर्ग उपजइ, तेकेहा देवताइंकरया यावत् प्रतिकूलपणानां अ०तिहांप्रतिलोमते वेत्रेंकरी यावत्कसैकरी कायानें ताडइ अणुलोमते

सहनात् ये केचिदुपसर्गा उत्पद्यंते । तद्यथा दिव्या देवकृताःवाशष्टः समुच्चये, यावत्करणात् मानुसावा तिरिरक्खजोणिआवा इतिपदग्रहः । प्रतिलोमाः प्रतिकूलतया वेद्यमानाः अनुलोमाः अनुकूलतयावेद्यमानाः वाशष्टःपूर्ववत् । तत्रप्रतिलोमावेत्रेणाजलवंशेन यावच्चष्टात् तयाएवा लियाएवा लयाएवा इति तत्रत्वचयाऽसनादिकया लिवया श्लक्ष्णया लोहकुश्या लतया कंबया कषेण चर्मदंडेन वाशष्टःप्राग्वत्कश्चिद्दुष्टात्मा काये विवक्षातः कारकाणीत्याधारविवक्षायां सप्तमीआकुट्टयेत् ताडयेदित्यर्थः अनुलोमास्तु वंदेज्जावा यावत्करणात् पूएज्जावा सत्कारेज्जावा सम्माणेज्जावा कल्लाणं मंगलं देवयंचेइयइति वंदेतवा स्तुतिकरणेन पूजये द्वा पुष्पादिभिः सत्कुर्याद्वा वस्त्रादिभिः सन्मानयेद्वा अभ्युत्थानादिभिः कल्याणं भद्रकारित्वात् मंगलं अनर्थप्रतिघातत्वात् देवतामिष्टदेवतामिव चैत्य मिष्टदेवताप्रतिमामिव पर्युपासीतवा सेवेतेति तान् प्रतिलोमानुलोमभेदभिन्नान् उपसर्गान् सम्यक्सहते भयाभावेन यावत्करणात् खमइतितिरकइत्ति क्षमते क्रोधाभावेन तितिक्षते दैन्यावलंबनेन अध्याशयति अविचलकायतयेति । अथभगवतःश्रमणावस्थांवर्णयन्नाह । तएणंसेइत्यादि । ततः सभगवान् श्रमणो मुनि र्जातः । किंलक्षणइत्याह । ईर्यायां गमनागमनादौ समितः सम्यक्प्रवृत्तः उपयुक्तइत्यर्थः । यावत्पदात् भासासमिए एसणासमिए आयाणभंडमत्तनिक्खेवणासमिए उच्चारपासवणखेलजल्लसिंघाणाणं । अग्रेतनपदंतुसाक्षादेवास्ति

॥ टीका ॥

मात्रा, तत्यपाडिलोमावेत्तेणवा जावकसेणवा काए आउट्टेज्जा अणुलोमा वंदेज्जावा जावपज्जुसेज्जावा तेस हे सम्मंसहइ जाव अहियासेज्जइ । तएणंसेभगवं समणेजाए इरियासमिए जावपारिठावणियासमिए

॥ मूल ॥

वा कायमाकुट्टयेत अनुलोमाः वन्देतवा यावत् पर्युपासीतवा । तान् सर्वान् सम्यक् सहते यावत् अध्यासयति ॥ ततःसभगवान् श्रमणोजातः । ईर्यासमितःयावत् पारिस्थापनिकीसमितः मनःसमितः वचःसमितः कायसमितः मनोगुप्तःवचोगुप्तःयावत् गुप्तब्रह्मचारी अक्रोधःयावत् अमानः अमायः

॥ अनु० ॥

कोइं बांदई यावत् सेवाकरइ ते सर्व सम्यकप्रकारें सहइ यावत् अहियासें तिवारपीछे तेभगवंत अ०साधुथया ईर्यासुमति सुमता यावत् पारठावीके लघु नीति वडीनिते परठवइं सुमता मनेसुमता वचनकरीसुमता कायाइं सुमता मनगोपवीराषइ वचनगोपइ यावत् ब्रह्मचारी क्रोधरहित मानरहित मा

॥ भाषा ॥

॥ टीका ॥

भाषायांनिरवद्यभाषणेसमितः एषणायां पिंडविशुद्धौ आधःकर्मादिदोषरहितभिक्षाग्रहणेसमितिः भांडमात्रस्योपकरणमात्रस्योपादानेग्रहणेनिःक्षेपणायां चमोचनेसमितः प्रत्युपेक्षणादिकमुंदरचेष्टया सहित इत्यर्थः । सूत्रेव्यस्तताया पदनिर्देशआर्षत्वात् । अथवा आदानेनसह भांडमात्रस्य निक्षेपणेति समासयोजना उच्चारःपुरीषं प्रश्रवणंमूत्रं खेलःकफः सिंघानोनासिकामलःजल्लःशरीरमलःएषां परिसर्वैःप्रकारैःस्थापन मपुनर्ग्रहणतयान्यासःपरित्याग इत्यर्थः तत्रभवा पारिष्ठापनिकी तत्र सुंदरचेष्टाक्रियेत्यर्थः तस्यांसमितः उपयुक्तः प्रत्ययेङीर्यादिति प्राकृतसूत्रेण स्त्रीलिंगलक्षणो ङीप्रत्ययो विकल्पनीयः । यथा इरिआवहिआएविराहणाए इत्यत्र एतच्चांत्य समितिद्वयं भगवतो भांडसिंघानाद्यसंभवेपि नाभाखंडनार्थं मुक्तमिति बादरेक्षिकया प्रतिज्ञाति, सूक्ष्मेक्षिकयातु यथा वस्त्रैषणाया असंभवेपि सर्वथा एषनासमिते र्भगवतो ऽसंज्ञवोन आहारादौ तस्या उपयोगात् । तथाऽन्यभांडासंभवेपि देवदूष्यसंबंधिनी चतुर्थसमिति र्भवत्येव दृश्यतेच श्रीवीरस्य द्विजदाने देवदूष्यादाननिक्षीणे एवं श्लेष्माद्यभावेपि विहारप्रवृत्तौ पंचमीसमिति रपीत्यलंप्रसंगेन । तथामनःसमितः कुशलमनोयोगप्रवर्त्तकः वचःसमितः कुशलवाग्योगप्रवर्त्तकः भाषासमित इत्युक्तेपि यद्वचःसमितइत्युक्तं तद्द्वितीयसमितावत्यादरनिरूपणार्थं करणत्रयशुद्धिसूत्रेसंख्यापूरणार्थंच कायसमितः प्रशस्तकायव्यापारवान् मनोगुप्तः कुशलमनोयोगरोधकः यावत्पदात् वयगुत्ते कायगुत्ते । गुप्तिर्दिएत्ति । वाग्गुप्तः अकुशलवाग्योगनिरोधकः काय गुप्तः अकुशलकाययोगनिरोधकः एवंच सत्प्रवृत्तिरूपाः समितयोऽसत्प्रवृत्तिनिरेधरूपास्तु गुप्तयइति, अतएव

॥ मूल ॥

मणसमिए वयसमिए कायसमिए मणगुत्ते वायगुत्तेजावगुत्तबंभयारी अकोहे अमाणे अमायेजाव अलोहे संते पसंते उपसंतेपरिणिव्वुडे छिन्नसोए निरुवलेवे संखमिवनिरंजणे जच्चकणगंवजायरूवे आदरिसपडिभागे

॥ अनु० ॥

अलोभःशान्तः प्रशान्तउपशान्तः प्रतिनिर्वृतःछिन्नस्रोताःनिरूलेपःशङ्खइवनिरञ्जनः जात्यकनकमिवजातरूपः आदर्शप्रतिभागइवप्रकटभावः कूर्मइ

॥ भाषा ॥

यारहित लोभरहित शांतभव उग्रचित्त उपशमवंत निवृत्या संतापथी छुट्यो सोकजेणें मलरहित संघनापरि मलीनभावरहित जातिवंत साढसोलासोनानी परिमलादिक रहित आरीसावाप्रतिबंबनीपरि प्रगटभावछें परनामनःपरिणामसूधेछइं कालवानापरें इंद्रीगोपीछइ कमलनांपत्रनीपरिं निरूपलेप पंक

गुप्तःसर्वसंवृतत्वात् । तत्रैव विशेषणद्वाराहे तुमाह । गुप्तेंद्रियः शब्दादिषिंद्रियार्थेष्वरक्तद्विष्टतया प्रवर्त्तनात् । तथागुप्तिभि र्वसत्यादिभि र्यत्नपूर्वकं रक्षि तं गुप्तं ब्रह्मचर्यमैथुनविरतिरूपं चरतीत्येवंशीलः तथा अक्रोधः यावत् करणात् अमाणेअमाएइति पदद्वयं ग्राह्यं । व्यक्तंच अलोभःअत्र सर्वत्रस्वल्पार्थेन ज्ञग्राह्य स्तेनस्वल्पक्रोधादिरित्यर्थः । अन्यथा सूक्ष्मसंपरायगुणस्थानकावधिलोभोदयस्योपशांतमोहावधिच चतुर्णामपिक्रोधादीनां सत्तायाः संभवेतदभा वात् कुतएवंविध इत्याह । शांतोभवन्नमनातः प्रस्वांतःप्रकृष्टचित्तः उपसर्गाद्यापातेपिधीरचित्तत्वात् । उपशांतइति व्यक्तं । अतएव परिनिर्वृतः सकलसंतापवर्ज्जितत्वात् छिन्नस्रोताः छिन्नसंसारप्रवाहः छिन्नशोकोवा निरुपलेपोद्रव्यभावमलरहितः अथ सोपमानै श्चतुर्दशविशेषणै र्भगवंतं विशिनष्टि शङ्खमिवेत्यत्र प्राकृतशैल्याक्लीवत्वावस्तेनशङ्खइव निर्गतमंजनमिवांजनं कर्म जीवमालिन्यहेतुत्वात् यस्मात् तसथा जात्यकनकमिव षोडशवर्णकाञ्चन मिव जा।रूपं स्वरूपरागादिकुद्रव्यविरहाद्ग्रस्तथा आदर्शेदर्प्पणेप्रतिभागः प्रतिबिम्बः सइवप्रकटभावः । अयमर्थः आदर्शेप्रतिबिम्बितस्यवस्तुनोय थायथावदुपलभ्यमान स्वभावाज्जावानयनमुखादिधर्मा उपलभ्यन्ते तथास्वामिन्यपियथास्थितोमनःपरिणामउपलभ्यते नतुशठवद्दर्शितावहित्यइति कूर्मवदुपेन्द्रियः कच्छपोहिकंधरापादलक्षणावयवपञ्चकेन सुप्तोज्ञवति एवमयमपीन्द्रियपञ्चकेन, पूर्वोक्तंगुप्तेंद्रियत्वंदृष्टांतद्वारासुबोधमिति नपौनरुक्त्यं पु ष्करपत्रमिव निरुपलेपः पङ्कजकल्प स्वजनविषयस्नेहरहितइत्यर्थः गगनमिवनिरालम्बः कुलग्रामनगरादिनिआरहितः अनिलइववायुरिवनिराल योवसतिप्रतिबन्धवन्ध्यः यथोचितं सततविहारित्वात् अयमाशयोयथावायुः सर्वत्रसंचरिष्णुत्वेनानियतवासीतथा प्रभुरपीति चन्द्रइवसौम्यदर्शनोऽरौ

इवपागब्भावे कुम्मोइवगुत्तिदिए पुक्खरपत्तमिवनिरुवलेवे गगणमिवनिरालंबणे अणिलेइवणिरालए चंदो इवसोमदंसणे सूरोइवतेअंसीविहगइवअपडिबद्धगामी सागरोइवगंभीरे मंदरोइवअकंपे पुढवीइवसव्वफा

वगुप्तेन्द्रियः पुष्करपत्रमिवनिरुपलेपः गगनमिवनिरालम्बनः अनलइवनिरालयः चन्द्रइवसौम्यदर्शनः सूरइवतेजस्वी विहगइवाप्रतिबद्धगामी सागर

कादमकरी रहित आकासनीपरि आलंबनरहित ग्रामनगरादिक वायुनीपरै वसतीनाप्रतिबंधरहिते सौम्यदर्शन चंद्रमानीपरे सूर्यनीपरितेजस्वी पंषी

॥ टीका ॥ ॥ मूल ॥ ॥ अनु० ॥ ॥ भाषा ॥

द्रमूर्त्तिः सूरइवतेजस्वीपरतीर्थिकतेजोपहारित्वात् विहगःपक्षी सइवाप्तप्रतिबद्धतयागच्छतीत्येवंशीलः सतथा किमुक्तंभवति स्थलचरजलचरोस्थल जलनिश्रितगमनौनतथा विहगः स्वावयवभूतपक्षसापेक्षगामित्वात् तेनविहगवदयं प्रज्ञरनेकेक्षनार्यदेशेषुकर्मक्षयसाहायककारिषु परानपेक्षः स्वशक्त्या विहरतीति । सागरइवगम्भीरःपरैरलब्धमध्यो निरुपमज्ञानवत्त्वेपिरहकृतपरदुश्चरितानामपरिस्रावित्वात् हर्षशोकादिकारणसद्भावेपितद्विकारादर्शनाद्वा मन्दरइव अकम्पःस्वप्रतिज्ञातेषुतपःसंयमेषुदृढाशयत्वेन प्रवर्त्तनात् पृथ्वीवसर्वान् स्पर्शाननुकूलेतरान् विषहतेयः सतथा जीवइवाप्रतिहतगतिरस्खलितगतिः यथाहिजीवस्यकटकुड्यादिभिर्नगतिः प्रतिहन्यते तथाकेनापिपरषंढिना आर्योऽनार्यदेशेषुसंचरतः प्रज्ञोरपि अधमाभवंतुदुर्धर्षस्यप्रभोः परेगतिविघातकाः, । परंस्वप्रतिबन्धेनापिगतिर्विहन्यतेइत्याह । णत्थिणमित्यादि नास्तितस्य भगवतः कुत्रचित् प्रतिबन्धः अयंममास्याहमित्याशयबन्धरूपः अयमेवहिसंसारशब्दार्थपदेश्यः यदूचे अयंममेति संसारोनममेतिचनिर्वृतिः चतुर्भिरक्षरैर्बंधः पञ्चभिः परमंपदं १ सचद्रव्यतः द्रव्यंप्रतीत्यक्यबलोपा पञ्चमी एवंक्षेत्रतइत्याद्यपि । तत्रद्रव्यतइति व्याख्येयपदपरामर्शार्थंतेननपौनरुक्त्यं इहलोकेखलुवाक्यालङ्कारे मातामेमपितामेमेत्यादि यावत्करणात्

सविसहे जीवोइवञ्चप्पडिहयगई ॥ णत्थिणं तस्सभगवंतस्स कत्थइपडिबंधे सेपडिबंधेचउव्विहे भवई तंजहा दव्वओ खित्तओ कालओ भावओ, दव्वओ इहखलु मायामे पियामे भायामे भगिणीमे जावसंगंथसंथुआमे

॥ मूल॥

इवगम्भीरो मन्दरइवाकम्पः पृथिवीवसर्वस्पर्शसहो जीवइवाप्रतिहतगतिरिति ॥ नास्तितस्य भगवतो कुत्रचित्प्रतिबन्धः । सप्रतिबन्धश्चतुर्विधो भवति ॥ सयथा । द्रव्यतःक्षेत्रतः कालतोभावतः । द्रव्यतो इहखलुमातामे पितामे भ्रातामे भगिनीमे यावत् संग्रन्थसंस्तुतोमे हिरण्यंमे सुवर्णंमे

॥ अनु०॥

नीपरे अप्रतिबंधणविचरे समुद्रनीपरिगंभीर मेरुनीपरि परीसादिकथी अकंप प्रथवीनीपरि सर्वफरससहइं जीवनापरि किहांइं विहारकरता नथी ते हभगवंतने किहांइंप्रतिबंधगतिसंवेलाइं नही । तेप्रतिबंधन च्यारभेदेहूइं, तेकेहा द्रव्यथी क्षेत्रथी कालथी भावथी द्रव्यथकीइहहानाश्इ माताम्हारी पिता म्हारो भ्रातामाहरो बेहनिमाहरो यावत् (अयंममेति संसारो नायंनममेतिनिर्वृतिः । चतुर्भिरक्षरैर्बंधः पंचभिःपरमंपदं) पूर्वपरिचितएमाहरो अणघट्यो

॥ भाषा॥

जन्नामे नूआमेणत्तामेसुल्लामे, सहिसयणत्ति भार्यापुत्रौप्रसिद्धौ धूत्रापुत्री नप्तापुत्रपुत्रः स्नुषापुत्रजायां सखामित्रं स्वजनंपितृव्यादिः सग्रन्थः स्वजनस्थापि स्वजनः पितृव्यपुत्रश्यालादिः संस्कृतोनूयोदर्शनेन परिचितः एषांचजीवपर्यायत्वात् द्रव्यत्वं कथंचित् पर्यायपर्यायिणोरभेदोपचारात् हिरण्यंमे सुवर्णंमे यावद्ग्रहात् कंसंमे दूसंमेधणंमे इत्यादिप्रकरणमुपकरणमुक्तव्यतिरिक्तं अयंच यावत् पदसंग्रहोऽदृष्टमूलकत्वेन मयैवसिद्धांतशैल्याप्राकृतीकृत्यस्थानाशून्यतार्थं लिखितोस्ति, तेनसैद्धांतिकैरेतन्मूलपाठगवेषणायामुद्यमः कार्यः॥ प्रकारांतरेणद्रव्यप्रतिबंधमाह ॥ अथवेति प्रकारांतरे उक्तरीत्या प्रतिव्यक्तिकथनस्याशक्यत्वेनसंक्षेपतउच्यते इतिशेषः, सचित्तेद्विपदादौ अचित्तेहिरण्यादौ मिश्रेहिरण्यालंकृतद्विपदादौ द्रव्यजातेद्रव्यप्रकारे वासमुच्चये, सप्रतिबंध स्तस्य प्रभोरेवमितिममेदमित्याशयबंधेननभवति। खित्तनइत्यादि। प्रायोव्यक्तमिदं नवरं क्षेत्रं धान्यजन्मभूमिः खलंधान्यमेलनपवनादिस्थंडिलं एवमुक्तरीत्याश्र अथबंध

॥ मूल ॥

हिरण्णंमे सुवण्णंमे जावउवगरणंमे । अहवासमासउ सच्चित्तेवा अच्चित्तेवा मीसएवा दव्वजाए से एवंतस्स णभवई, खित्तउ गामेवा णगरेवा अरण्णेवा खेत्तेवा खलेवा गिहेवा अंगणेवा एवंतस्स णभवइ । कालउ थोवेवा लवेवा मुहुत्तेवा अहोरत्तेवा पक्खेवा मासेवा उउवा अयणेवा संवच्छरेवा अण्णयरेवा दीहकालपरि

॥ अनु० ॥

यावदुपकरणंमे ॥ अथवासमासत (उच्यते) सचित्तेवा अचित्तेवा मिश्रेवा द्रव्यजाते, स च तस्य न भवति ॥ क्षेत्रतो ग्रामेवा नगरेवा अरण्येवा क्षेत्रेवा खलेवा गृहेवा अङ्गणेवा एवं तस्य न भवति ॥ कालत स्तोकेवा लवेवा मुहूर्तेवा अहोरात्रेवा पक्षेवा मासेवा ऋतौवा अयनेवा संवत्सरेवा

॥ भाषा ॥

एमाहरो सुवर्णमाहरो यावत्एउवगरणमाहरो अथवाप्रकारांतरे संक्षेपथकी स०द्विपदा अचित्तसुवर्णादिक मिश्रअचितसचितछइ एहबीद्रव्यजातिनेंविषे तेप्रतिबंधननहुई । क्षेत्रथी ग्रामनेंविषइ णगरनेविषइ अटबीनेंविषे क्षेत्रनेविषे खलानइंविषे घरनेविषे अंगणानिविषे इमप्रतिबंधते ज्ञगवंतनइ नहुइ । कालथकी सातप्राणेस्तोक सातस्तोकेलब ७७ लवेंमूहूर्त्त ३० मूहूर्त्तेअहोरात्रि तेहनेविषें पक्षनेंविषइ मासनेंविषे २ मासनीऋतु इ ऋतु अयन २ संव

॥ टीका ॥

स्तस्यप्रभोर्नभवति। कालतःस्तोकेसप्तप्राणमाने लवेसप्तस्तोकमाने मुहूर्तेसप्तसप्ततिलवमाने अहोरात्रेत्रिंशन्मुहूर्त्तमाने पक्षेपंचदशाहोरात्र माने मासेषष्टद्वयमाने ऋतौमासद्वयमाने अयने ऋतुत्रयमाने संवत्सरे ऽयनद्वयमाने अन्यतरस्मिन्वा दीर्घकाले वर्षवातादौ प्रतिबंध एवमुक्तप्रकारेण तस्य न भवति, अयमृतुरनुकूलोममायंच प्रतिकूलोममेतिमति नं तस्य । यथा श्रीमतां शीतर्तु रनुकूलतया प्रतिबंधंविधत्ते निर्धनानांतु उष्णर्तुः ॥ भावतं इ त्यादि । कंठ्यमेतत् नवरं कदाग्रहवशात् क्रोधादीन्नत्यजामीति धी र्नतस्येत्यर्थः । एतच्च सूत्र मुपलक्षणभूतं तेनानुक्तानां सर्वेषामपि पापस्थानानां ग्रहः । अथ कथंभगवान् विहरतिस्मे त्याह । सेणमित्यादि । भगवान् वर्षासुप्रावृट्काले वासोऽवस्थानं तद्वर्ज्जं वर्ज्जनेनेत्यर्थः । हेमंताः शीतकालमा सा: ग्रीष्मा उष्णकालमासा स्तेषु ग्रामेऽल्पीयसिसन्निवेशे एकारात्रि र्वासमानतया यस्यस ऐकरात्रिकः एकदिनाद्वातीत्यर्थः । नगरे गरीयसिसन्निवेशे पंचरात्रयो वासमानतया यस्य सतथा पंचदिनवासीतिभावः, यथा दिनशब्दोऽहोरात्रवाची तथा रात्रिशब्दो ऽप्यहोरात्रवाचीति । ननु तर्हि दिनशब्दएव कथंनोपात्तः उच्यते निशाविहारस्य संयमहेतुत्वेन चतुर्ज्ञानिनोपितीर्थकराअवगृहीतायांवसतावेव वासतेप्यां वसंतीति वृद्धाम्नायः । व्यपगतहास्यशो कारतिरतिभयपरित्रासः तत्रारति र्मानसौत्सुक्य मुद्वेगफलकं रतिस्तद्भावः परित्रास आकस्मिकंभयं शेषं व्यक्तं । निर्गता मा सतिशब्दो यस्मात् सतथा।

॥ मूल ॥

बंधे एवं तस्सणभवई। जावज्ज कोहेवा जावलोहेवा भएवा हासेवा एवंतस्स णभवई ॥ सेणे जगवं वासावा सवज्जं हेमंतगिम्हासु गामे एगराइए नगरेपंचराईए ववगयहाससोगअर इरइजयपरित्तासे णिम्ममे णिरहंका

॥ अनु० ॥

अन्यतरस्मिन् वा दीर्घकालेप्रतिबन्धएवंतस्य न भवति। भावतः क्रोधेवा यावत् लोभेवाभयेवा हासेवा एवं तस्य न भवति ॥ सभगवान् वर्षावासव र्जंहेमन्तग्रीष्मे षुग्रामेऐकरात्रिकः (एकदिनवासीत्यर्थः) नगरेपञ्चरात्रिकः व्यपगतहास्यशोकारतिरतिभयपरित्रासोनिर्ममोनिरहंकारोलघुभूतोऽग्र

॥ भाषा ॥

त्सरतेहूनें वर्षे जोजोइत्यादिकोइं दीर्घकालपूर्वादिकतेहूनेंविषइ इसप्रतिबंधन तेजगवंत नहोइ । भावथी क्रोधेकरी यावत् लोजेकरी भयेकरी हांसेंकरी इसप्रतिबंध तेभगवंते नहोइ । तेजगवंत चोमासीवर्जीनें सियालें उन्हालें मासनेविषे ग्रामनेगामूझे एकरात्रिरहें नगरमोटइ पांचरात्रि५दिनरहइ रहित

किमुक्तं भवति प्रभो ममेत्यभिलापेनाभिलाप्यं नास्तीति षष्ठ्येकवचनांतस्या स्मच्छब्दस्य अनुकरणशब्दत्वा न्ममेत्यस्य साधुना निरहंकारोहमिति करणमहं कारः सनिर्गतो यस्मात्सतथा लघुभूतऊर्द्ध्वगतिकत्वात् । अतएवाग्रंथो बाह्याभ्यंतरपरिग्रहरहितः वास्या सूत्रधारशस्त्रविशेषेण यत्तक्षणं त्वचोत्खननं तत्राद्विष्टोऽद्वेषवान् चंदनानुलेपनेऽरक्तोऽरागवान् लेष्टौ दृषदि काञ्चनेच समः उपेक्षणीयत्वेनोभयत्र साम्यभाक्, इहलोके वर्त्तमानभवे मनुष्यलो के परलोकेदेवभवादौ तत्राऽप्रतिबद्ध स्तत्रत्यसुखनिष्पिपासित्वात् जीवितमरणयो र्निरवकांक्षः संसारपारगामी यद्देवनरेंद्रादिपूजाप्राप्तौ जीविते दुर्विष हपरीषहाप्तौच मरणे निस्पृहः संसारपारगामीति व्यक्तं । कर्मणां संगोऽनादिकालीनो जीवप्रदेशैःसह संबंध स्तस्य निर्घातनं विश्लेषणं तदर्थमभ्यु त्थित उद्यतो विहरति । अथज्ञानकल्याणकवर्णनायाह । तस्सणमित्यादि । तस्य भगवतः एतेनानंतरोक्तेन विहारेण विहरत एकस्मिन् वर्षसहस्रेव्यति क्रांतेसति पुरिमतालस्य नगरस्य बहिःशकटमुखे उद्याने न्यग्रोधवरपादपस्याधो ध्यानांतरिकेति । अंतरस्यविच्छेदस्य करणमंतरिका स्त्रीलिंगशब्दः ।

॥ टीका ॥

॥ मूल ॥

रे लद्धूए अगंथे वासीतक्खणं अदुट्ठे चंदणाणुलेवणेअरत्ते लेट्ठुमिकंचणंमिअसमे इहलोए परलोए अपडिबद्धे जीविअमरणे निरवकंखे संसारपारगामी कम्मसंघणिग्घायणट्ठाए अब्भुट्ठिए विहरई । तस्सणं भगवंतस्स

॥ अनु० ॥

न्यः वासीतक्षणेऽद्विष्टश्चन्दनानुलपने ऽरक्तो लोष्टे (दृशदि) काञ्चने च समः इहलोकेपरलोके अप्रतिबद्धः जीवितमरणेनिरवकाङ्क्षः संसारपा रगामी कर्म्मसंघनिर्घातनार्थमभ्युच्छितोविहरति ॥ तस्य भगवत एतेनविहारेण विहरत एकस्मिन् वर्षसहस्रेऽतिक्रान्ते सति पुरिमतालस्य नग

॥ भाषा ॥

हास्य चिंता असता भयपरित्रासादिकरहित ममतारहित अहंकाररहित कर्मक्षयथी कर्मरूप गांठिरहित वांसलेंकरीकोईछिदें तेहउपरिदुष्टभावनही कोइबावनाचंदनेलेपें तेपरि रागनही पाषाण सुवर्ण परि सरीषापरिणाम इहलोकपरलोकनइंविषें प्रतिबंधनही जीवामरवानेविषै बांछानही संसार नापारनो पामणहार कर्मना संगप्रते हणवानें अर्थे कुजमालयथाथका इणीरीति विचरइ भगवंत । तेभगवंतनें एविहारइ विचरताथका एकहजारव रस गयइंथकइं पुरिमतालनगरनेंबाहिर शकटमुषनामे उद्याननेंविषें नग्रोधवरनामेझाडहेठे ध्यानांतरइं शुक्लध्याननेवीजेंपाइ इंध्यायेंइणीरीतइबरत

॥ टीका ॥

अथवा अंतरमेवांतर्यं ञैषजादित्वात् स्वार्थे यण्प्रत्ययस्ततः स्त्रीत्वविवक्षायां ङीप्रत्ययेआंतरीआंतर्यैवांतरिका ध्यानस्यांतरिकाआरब्धध्यानस्य समाप्ति रपूर्वस्याऽनारंभण मित्यर्थः, अतस्तस्यां वर्त्तमानस्य कोर्यः, पृथक्त्ववितर्कंसविचारं १ एकत्ववितर्कमविचारं २ सूक्ष्मक्रियमप्रतिपाति ३ व्युच्छिन्नक्रियम निवर्ति ४ इति चतुश्चरणात्मकस्य शुक्लध्यानस्य चरणद्वये ध्याते चरमचरणद्वयमप्रतिपन्नस्येति योगनिरोधरूपध्यानस्य चतुर्दशगुणस्थानवर्त्तिनि केवलि न्येव संभवात् फाल्गुनबहुलस्यैकादश्यां पूर्वान्हकालरूपो यः समयो ऽवसर स्तस्मिन् अष्टमेन भक्ते नागमभाषयोपवासत्रयलक्षणेनापानकेन जलवर्जिते नोत्तराषाढानक्षत्रे चंद्रेण सहेति गम्ययोगसमुपागतेसति उभयत्रापिवाक्यालंकारे । अथवा आर्षत्वात्सप्तम्यर्थेतृतीया । अनुत्तरेणेति । क्षपकश्रेणिप्रति पन्नत्वेन केवलासन्नत्वेन परमविशुद्धिपदप्राप्तत्वेन न विद्यतेऽत्तरं प्रधान मग्रवर्त्ति वा ज्ञात्रस्थितिकज्ञानं यस्यत्तत्तथा तेन ज्ञानेन तत्वावबोधरूपेण, एवं

॥ मूल ॥

एएणं विहारेणं विहरमाणस्स एगेवाससहस्से विइक्कंतेसमाणे पुरिमतालस्स नगरस्स बहिआ सगडमुहंसि उज्जाणंसि णग्गोहवरपायवस्स अहे झाणंतरिआए वट्टमाणस्स फग्गुणबहुलस्स एक्कारसीए पुव्वण्हकालस मयंसि अट्ठमेणं भत्तेणं अपाणएणं उत्तरासाढाणक्खत्तेणं जोगमुवागएणं अणुत्तरेणंणाणेणं जावचरित्तेणं

॥ अनु० ॥

रस्य बहिःशकटमुखे उद्यानेन्यग्रोधवरपादपस्याधो ध्यानान्तरितया वर्तमानस्य फाल्गुनबहुलस्यैकादश्यां पूर्वाह्नकालसमये अष्टमेनभक्तेनापानकेन उत्तराषाढानक्षत्रेयोगमुपागते अनुत्तरेणज्ञानेनयावच्चरित्रेण अनुत्तरेणतपसाबलेनवीर्य्येण आलयेनविहारेण भावनया क्षांत्यागुप्त्यामुक्त्यावृद्ध्या आर्ज्जे

॥ भाषा ॥

ता फागुणनें कस्नपक्षइ ग्यारसीदिवसनै पहिलापुहरनेंसमइं अट्ठमभत्तिंत्रिसउपवास पाणीरहित चउवीहार उत्तराषाढनक्षत्र चंद्रमानइंयोगइंआव्य इंथकइं उत्कृष्टज्ञानेंकरी उत्कृष्टेतपकरी वलइ प्राक्रमकरी वसतीइंकरी विहारकरी उत्कृष्टीभावनाकरी यावत्चारित्रकरीक्षमाइ गुप्तिइं निर्लोभताइ संतोष आर्यवपणें कोमलताइं लाघवपणें जलेआचारइं पोतानेजउपचितपुष्टफेलनिर्वाणमार्गमोक्षरूपेंकरीचितपुष्टभावताथका अनंनुअविनासी उत्कृष्टु

यावच्छब्दात् दर्शनेन क्षायिकज्ञानापन्नेन सम्यक्त्वेनचारित्रेण विरतिपरिणामरूपेणक्षायिकभावापन्नेनैवतपसेति व्यक्तं, बलेन संहननोत्थप्राणेन वीर्येण मानसोत्साहेन आलयेन निर्दोषवसत्या विहारेणगोचरचर्यादिहिंडनलक्षणेन भावनया महाव्रतसंबंधिन्या मनोगुप्त्यादिरूपया पदार्थानामनित्यत्वादि चिंतनरूपया वा क्षांत्याक्रोधनिग्रहेण गुप्त्याप्राग्व्याख्यातस्वरूपया मुक्त्या निर्लोभतया तुष्ट्या इच्छानिवृत्त्याआर्जवेनमायानिग्रहेण मार्दवेन माननिग्रहेण लाघवेन क्रियासुदक्षताज्ञावेन ज्ञावेक्तप्रत्ययविधानात्सोपचितं सोपचयं पुष्टमिति यावत् एतादृशेन प्रस्तावान्निर्वाणमार्गसंबंधिनैव सुचरितेन सदा चरणेन फलं प्रक्रमा न्मुक्तिलक्षणं यस्मात् एवंविधोयो निर्वाणमार्गो ऽसाधारणरत्नत्रयरूप स्तेना त्मानं ज्ञावयतः केवलवरज्ञानदर्शनं समुत्पन्न मित्यन्व यः । तत्रानंत मविनाशित्वात् अनुत्तरसर्वोत्तमत्वात् निर्व्याघातं कटकुड्यादिभिरप्रतिहतत्वात् निरावरणं क्षायिकत्वात् कृत्स्नं सकलार्थग्राहकत्वात् प्रतिपूर्णं सकलस्वांशकलितत्वात् पूर्णचंद्रवत् केवलमसहायं ॥ णाणं सिक्खइ णाणेइति वचनात्, परं प्रधानं ज्ञानंच दर्शनंचेति समाहारद्वं द्वेएकवद्भावःततःपूर्वपदाभ्यां कर्मधारयस्तत्र सामन्यविशेषोज्ञयात्मके ज्ञेयवस्तुनिज्ञानं विशेषावबोधरूपं दर्शनं सामान्यावबोधरूपमिति । अत्रायमाश यः । दूरादेव तालतमालादिकं तरुनिकरविशिष्ट व्यक्तिरूपतया ऽनवधारितमवलोकयतः पुरुषस्य सामान्येन वृक्षमात्रप्रतीतिजनकं यदपरिस्फुटं कि मपि रूपं चकास्ति तद्दर्शनं निर्विशेषं विशेषाणा मग्रहोदर्शनमिति वचनात् यत् पुनस्तस्यैव प्रत्यासीदत स्तालतमालादिव्यक्तिरूपतया ऽवधारितं त

अणुत्तरेणंतवेणं बलेणं वीरिएणं आलएणं विहारेणंभावणाए खंतीए गुत्तीए मुत्तीए तुट्ठीए अज्जवेणंमद्दवेणं लाघवेणं सुचरिअसोवचि अफलनिव्वाणमग्गेणं अप्पाणंभावेमाणस्स अणंते अणुत्तरे णिव्वाघाए णिराव

वेन मार्दवेन लाघवेन सुचरितसोपचितफलनिर्वाणमार्गेण आत्मानं भावयतोऽनन्तं मनुत्तरंनिर्वाधं निरावरणं कृत्स्नं प्रतिपूर्णं केवलपरज्ञानदर्शनं

व्याघातरहित आवरण अंतरपडरहित कृत्स्नसमग्र प्रतिपूर्णपुरु केवल प्रधान ज्ञान दर्शन स०तेऊपनू रागद्वेषना जितणहारथया केवलज्ञानवंत सर्वज्ञाण सर्ववस्तुनादेषणहार नारकी तिर्यंच मनुष्यदेवतासहित सर्वचउदाराजलोकनाषटद्रव्यना पर्यायप्रति जाणइ देषइ तेकेम आ०आववउ जाणु

मेव तरुसमूहमुत्पश्यतोविशिष्टव्यक्तिप्रतीतिजनकं परिस्फुटंरूप माभाति तद्ज्ञानं । ननुभवतुनाम इत्थ मनुभवसिद्धे ज्ञाने छद्मस्थानां विशेषग्राहक तादर्शनेच सामान्यग्राहकता, परं केवलिनो ज्ञान क्षणे सामान्यांशग्रहणाद्दर्शनेच विशेषांशग्रहणाभावाद् द्वयोरपि सर्वार्थविषयत्वं विरुद्ध्यति । उच्यते । ज्ञानक्षणेहि केवलिनां ज्ञानें यावद्विशेषान् गृह्णति सति सामन्यंप्रतिभातमेव अशेषं विशेषराशिरूपत्वात् सामान्यस्य दर्शनक्षणेच दर्शनेसा मान्यं गृह्णति सति यावद्विशेषाः प्रतिभातएव विशेषाऽनालिंगितस्य सामान्यस्या भावात्, अतएव निर्विशेषं विशेषाणामग्रहोदर्शन मित्युक्त मनन्तरोक्तग्रंथे कोर्थः ज्ञानेप्रधानभावेन विशेषागौणभावेनसामान्यं दर्शनेप्रधानभावेन सामान्यं, गौणभावेन विशेषाइति विशेषः समुत्पन्नसम्यक्छा यिकत्वेनावरणदेशस्याप्यभावात् उत्पन्नप्रादुर्भूत मित्यर्थः । उत्पन्नकेवलस्य यद्भगवतः स्वरूपं तत्प्रकटयति । जिणेजाएइत्यादि । जिनो रागादिजेता केवलश्रुतज्ञानाद्यसहायकं ज्ञान मस्यास्तीति केवलीअतएव सर्वज्ञोविशेषांशपुरस्कारेण सर्वज्ञाता सर्वदर्शी सामान्यांशपुरस्कारेण सर्वज्ञाता । नन्वर्हतां केवलज्ञानकेवलदर्शनावरणयोः क्षीणमोहांत्यसमयएव क्षीणत्वेन युगपदुत्पत्तिकत्वे सयोगस्वभावात् क्रमप्रवृत्तौच सिद्धायां सव्वन्नूसव्वदरिसीइति सूत्रं यथाज्ञानप्राथम्यसूचक मुपन्यस्तं, तथा सव्वदरिसी सव्वन्नू इत्येवंदर्शनप्राथम्यसूचकं किंनतुत्स्वन्यायत्वात् नैवं सव्वाउ लद्धीउसागरोवउत्तस्स उववज्जंति णो अणागारो वउत्तस्स इत्यागमा दुत्पत्तिक्रमेण सर्वदाजिनानांप्रथमेसमये ज्ञानं ततोद्वितीये दर्शनंभवतीति ज्ञापनार्थत्वा दित्यमुपन्यासस्येति । छद्म स्थानांतु प्रथमसमये दर्शनं द्वितीये ज्ञानमितिप्रसंगाद्बोध्यं । उक्त विशेषणद्वयमेव विशिनष्टि । सनैरयिकतिर्यग्नरामरस्य लोकस्य पंचास्तिकायात्मकस्ये

रणे कसिणे पडिपुन्ने केवलवरनाणदंसणेसमुप्पन्ने ॥ जिणेजाए केवली सव्वन्नू सव्वदरिसीस णेरइयतिरि यनरामरस्स लोगस्स पज्जवे जाणइ पासइ ॥ तंजहा आगइं गइं ठिइं उववायं भुत्तं कडं पडिसेवियं

समुत्पन्नम् । जिनोजातः केवलीसर्वज्ञः सर्वदर्शी सनैरयिकतिर्यङ्नरामरस्य लोकस्य पर्यवान् जानाति । पश्यति । तद्यथा । आगतिं गतिं स्थितिं

स्थिति उपजवो चवबु भोगवो कस्यो प्रतिसे व्युंकस्युं प्रगटकामकस्योंहुइते छानुंप्रछन्नकामकस्योतें तेतेकालें मन वच कायानेंयोगें इत्यादिक जीवना

त्रखंड॰य उपलक्षणादलोकस्यापि नभःप्रदेशमात्रात्मकक्षेत्रविशेषस्य पर्यायान्क्रमभाविस्वरूपविशेषान् जानाति केवलज्ञानेनपश्यति केवलज्ञानेन पर्यायानित्युक्ते द्वयमपिग्राह्यं, नहि पर्यायाद्द्रव्यवियुताभवेयु र्द्रव्यं वापर्यायवियुतं तेना धेयमाधारमाक्षिपतीति, अन्यथा आधेयत्वस्यै वानुपपत्तेः । यथा आकाशस्य नहि आकाशं क्वाप्यवतिष्ठति तस्याधारमात्मरूपस्यैव सिद्धांते भणनात् । अथवा सामान्यत उक्तपर्यायाणां ज्ञानं व्यक्त्यानिरूपयन्नाह तद्यथा आगतिं यतःस्थानादागच्छन्ति विवक्षितं स्थानं जीवाः गतिं, यत्र मृत्वो त्पद्यन्ते, स्थितिं कायस्थितिभवस्थितिरूपां, च्यवनं देवलोकाद्देवानां मनुष्य तिर्यक्त्वावतरणं, उपपादं देवनारकजन्मस्थानं भुक्तमशनादि कृतिश्चौर्यादिः प्रतिसेवितंमैथुनादि आविःकर्म्म प्रकटकार्यं रहःकर्म प्रच्छन्नकृतं । ततंकालंति । प्राकृतत्वात् सप्तम्यर्थे द्वितीया तस्मिन् तस्मिन्काले वीप्सायांद्विवचनं मनोवचःकायान् योगान् करणत्रयव्यापारान् एवमादीन् जीवानामपि सर्वभावान् जीवधर्मानित्यर्थः अजीवानामपि सर्वभावान् रूपादिधर्मान् मोक्षमार्गस्य रत्नत्रयरूपस्य विशुद्धतरकान् प्रकर्षकोटिंप्राप्तान् कर्मक्षयहेतून् भावान् ज्ञानाचारादीन् जानन् पश्यन् विहरतीति गम्यं । कथंच जानन् पश्यन् विचरती त्याह । एषो ऽनन्तरवक्ष्यमाणो धर्मः खलुरवधारणे मोक्षमार्गः सिद्धिसाधकत्वेन ममदेशकस्यान्येषांच श्रोतृणां हितं कल्याणं पथ्यभोजनवदित्यर्थः, सुख मनुकूलवेद्यं पिपासोः शीतलजलपानवत् निःश्रेयसं मोक्षस्तत्करःउक्तानां हितादीनांकारकइति सर्वदुःखविमोक्षण इतिव्यक्तं परमसुखमात्यन्तिकसुखं समापयतीति व्युत्पत्तिवशा त्परमसुखसमानन: समापेः समानइति प्राकृत

॥ टीका ॥

आवीकम्मं रहोकम्मं तंतकालं मणवयकायजोगे एवमाई जीवाणवि सब्भावे अजीवाणवि सब्भावे मोक्ख मग्गस्स विसुद्धतराए भावे जाणमाणे पासमाणे एसखलुमोक्खमग्गे मम अन्नेसिंच जीवाणं हियसुहणिस्से

॥ मूल ॥

उपपादं भुक्तं कृतं प्रतिसेवितं आविःकर्म्म रहःकर्म्मतंतंकालं (जन्ममरणादिरूपं) मनोवाक्कायिकान् योगान् एवमादीन् जीवानामपि सर्व्वभावान् अजीवानामपिसर्व्वभावान् मोक्षमार्गस्य विशुद्धतरान् भावान् जानन् पश्यन् (विहरति)॥ एषखलुमोक्षमार्गः ममान्येषां च जीवानां हितसुखनिः श्रेय

॥ अनु० ॥

सर्वभाव अजीवनापिण सर्वभाव मोक्षमार्गज्ञानदर्शन चारित्र विशुद्ध निर्मल सब भावतेपणि जाणताथका एह निश्चइं मोक्षमार्ग मुझनें अनेराइं जीवनइं

॥ भाषा ॥

सूत्रेणसमानादेशे अनटिप्रत्ययेरूपसिद्धिः । निःश्रेयसेत्यत्रयकारलोपः प्राकृतत्वात् भविष्यतीति । अथ उत्पन्नकेवलज्ञानो भगवान् यथाधर्मंप्रादुश्चकार तथाआह । तएणमित्यादि । ततः सभगवान् श्रमणानां निर्ग्रंथानां निर्ग्रंथीनां च पंचमहाव्रतानि सर्वप्राणातिपातविरमणादीनि सभावनाकानि ईर्या समित्यादिस्वस्वभावनोपेतानि षट्च जीवनिकायान् पृथिव्यादित्रसांतान् इत्येवं रूपं धर्मं मुपदिशन्विहरतीति सम्बन्धः । यच्च धर्म्मेप्रक्रन्तव्ये षड्जीवनिकायकथन मुपक्रान्तं, तज्जीवपरिज्ञान मन्तरेण व्रतपालनासंभवइति ज्ञापनार्थं । नन्वयं नियमःप्रथमव्रते संभवेत् मृषावादविरमणादीनांतु भाषाविभागादिज्ञानाधीनत्वात् नसंभवेदित्युच्यते । शेषव्रतानामपि प्राणातिपातविरमणव्रतस्य रक्षकत्वेन नियुक्तत्वात् महावृक्षस्य वृतिवृत्तवत् । तथाहि मृषाभाषामभाषमाणोह्यभाषाख्यानादिविरतो नकुलवध्यादीन् अदत्तमनाददानो धनस्वामिनं सचित्तजलफलादिकंच मैथुनविरतो नवलक्षपंचेंद्रियादीन् परिग्रहविरतः शुक्तिकस्तूरीमृगादींश्च नातिपातयेदिति । अथैतदेव किंचिद्व्यक्त्या विवृणोति । तद्यथा पृथिवीकायिकान्जीवान् उपदिशन् विहरतीति सम्बन्धः । लाघवार्थंकत्वेन सूत्रप्रवृत्ते र्देशग्रहणात्पूर्णोप्यालापको ऽवाच्यः सचायं आउक्काइए वाउक्काइए वणस्सइकाइए तसकाइएत्ति व्यक्तं, तथा पञ्चमहाव्रतानि सभावनाकानि भावनागमेन श्रीआचाराङ्गद्वितीयश्रुतस्कन्धगतभावनाख्याध्ययनगतपाठेन भणितव्यानि । अत्रचसूत्रे यदुद्देशेप्रथमं पञ्चमहव्व

सुसकरे सव्वदुक्खविमोक्खणे परमसुहसमाणणे भविस्सइ । तएणं सेभगवं समणाणं णिग्गंथाणं णिग्गंथीणय पंचमहव्वयाइं सभावणगाइं छज्जीवणिकाए धम्मंदेसमाणेविहरति । तंजहा पुढविकाइए भावणागमेणं पंचम

सकरः सर्वदुःखविमोक्षणः परमसुखसमापनो भविष्यति ॥ ततःसभगवान् श्रमणानां निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां च पञ्चमहाव्रतानि सभवनाकानि षट् चजीवनिकायान् धर्मं (मुप) दिशन् विहरति ॥ तद्यथा । पृथिवीकायिकान् भावनागमेन पञ्चमहाव्रतानि सभावनाकानि भणितव्यानीति । अष

हितसुखनिश्रेयततो करणहार सर्वदुखनो मुकावणहार परमसुषनोदातारथाम्यइं एहवउ पणिजाणइं तिवारपछी तेभगवंत ऋषभदेव श्रमणतपस्वी निःग्रंथसाधुनिर्ग्रंथसाध्वीनेइं पांचमहाव्रत पचवीसभावनासहित छजीवणीकाय एहवोधर्म्मदेषाडतायका विषरछे तेकहछे पुढवीकाय इमभावनानें

याइं इत्याद्युक्तनिर्देशेतु व्यत्यये न तंजहापुढविकाएइत्यादि तत्कथमिति नाशङ्कनीयं यतः पश्चादुद्दिष्टानामपिषड्जीवनिकायानां प्रस्तुतोपाङ्गे स्वल्पवक्तव्यतया प्रथमं प्ररूपणायायुक्त्युपपन्नत्वात् सूचीकटाहन्यायोऽत्रानुसरणीयो विचित्रासूत्राणांकृतिराचार्यस्येति न्यायेनवा स्वतएवेतिज्ञेयं । ननु गृहि धर्मसंविग्नपाक्षिकधर्मावपिभगवतादेशनीयौ मोक्षांगत्वात् । यदुक्तं सावज्जजोगपरिवज्जणाउ सव्वुत्तमोजईधम्मो बीउसावगधम्मो तईउसंविग्गपरक पहो १ इति तत्कथमत्रतौनोक्तौ । उच्यते सर्वसावद्यवर्जकत्वेन देशनायां यतिधर्मस्य प्रथमंदेशनीयत्वादत्यासन्नमोक्षपथत्वात् श्रमणसंघस्य प्रथमंव्यव स्थापनीयत्वाच्च प्राधान्यख्यापनार्थं प्रथममनुपन्यास स्ततो व्याख्यातो विशेषार्थप्रतिपत्तिरिति न्यायादेतत्पुस्तकभूतौ तावपि धर्मौभगवताप्ररूपिताविति ज्ञेयं । भगवत् प्ररूपणामन्तरेणा ऽन्येषां तद्ग्रन्थेषु तयोः प्ररूपणानुपपत्ते रित्यलंप्रसङ्गेनेति । अथावन्ध्यशक्तिकवचनगुण प्रतिबुद्धस्य प्रभुपरिकरभू

॥ मूल ॥

हुंइयाइं समावणगाइं भाणिअव्वाइंति । उसभस्सणं अरहओ कोसलिअस्स चउरासी गणहरा होत्था उसभस्सणं अरहओ कोसलिअस्स उसभसेणपामोक्खाओ चउलसीइं समणसाहस्सीओ उक्कोसिआ समणसंपया होत्थाउसह स्सणं बंभीसुंदरीपामोक्खाओ तिन्नि अज्जिआसयसाहस्सीओ उक्कोसिआ अज्जिआसंपया होत्था उसभस्सणं

॥ अनु० ॥

भस्यार्हतः कौशलिकस्य चतुरशीतिर्गणधरा अभवन् । ऋषभस्यार्हतः कौशलिकस्य ऋषभसेनप्रमुखाणि चतुरशितिः श्रमणसहस्राणि औत्कर्षिकी श्रमणसंपदभवत् ॥ ऋषभस्यार्हतो ब्राह्मीसुन्दरीप्रमुखानि त्रीणि आर्यिकाशतसहस्राणि औत्कर्षिकी आर्यिकासंपदभवत् ॥ ऋषभस्य श्रेयांसप्रमुखानि

॥ भाषा ॥

गमेंकरीनइं आचारंगसूत्रनावीजाश्रुतस्कंधनुभावना अयनथकी पांचमाव्रत पचवीस २५ भावनासहितजाणवा । ऋषभदेवअरिहंतकोसलीकनइं चउ रासीगणधर हूंता ऋषभदेव अरिहंत कौशलीकनें ऋषभसेनप्रमुष चौरासीहजार श्रमणसाधु उत्कृष्टी श्रमणसाधुनी संपदाहूइ, ऋषभदेवनें ब्राह्मीसुंदरी प्रमुष त्रिणिलाष आर्यिकासाध्वी उत्कृष्टीसाधवीनी संपदाहूइ, ऋषभदेवनें श्रेयांसप्रमुख त्रिणिलाष श्रमणोपासक बेश्रावक अनें पांचहजार ३५०००

॥ टीका ॥

तस्य संघस्यसंख्यामाह । उसभस्सणमित्यादि । सुगमं नवरं जस्सजावइ आगमाहरा तस्स तावइ आगमाइति वचना द्गणाः सूत्रे साक्षादनिर्दिष्टाअपि तावंतएव बोध्याः । क्वचिज्जीर्णप्रस्तसूत्रादर्शे चउरासीतिगणागणहरा होत्था इत्यपि पाठोदृश्यते । तत्र तुचतुरसीतिपदस्योन्नयत्र योजनेन व्याख्या सुबोधैवेति । गणमेकवाचनाचारयतिसमुदायस्तंधरंतीति गणाधराः वाचनादिभि र्ज्ञानादिसंपदां संपादकत्वेन गणा धारभूता इतिभावः होत्थाइति अभवन् । उसभस्सणमित्यादि । ऋषभसेनप्रमुखाणि चतुरशीतिःश्रमणसहस्राणि एषा उत्कर्षउत्कृष्टभाग स्तत्र भवाऔत्कर्षिकी प्रत्यये डीर्वाइत्यने न डीविकल्पेरूपसिद्धिः ऋषभस्य श्रमणसंपदभवत् । अत्र वाक्यांतरत्वेन श्रमणशब्दस्य नपौनरुक्त्यं । एवंसर्वत्र योज्यं । उसहस्सणमित्यादि । प्रायः

॥ मूल ॥

सेज्जंसपामोक्खाणं तिण्णि समणोवासगसयसाहस्सीणं पंचय साहस्सीणं उक्कोसिआ समणोवासगसंपया होत्था । उसभस्सणं सुभद्दापामोक्खाणं पंचसमणोवासियासयसाहस्सीणं चउपण्णंच सहस्सा उक्कोसिआ समणोवासिआसंपया होत्था । उसहस्सणं अरहओ कोसिअस्स अजिणाणंजिणसंकासाणं सव्वक्खरसन्निवाईणं जिणोविव अवितहं वागरमाणं चत्तारि चउद्दसपुव्वीसहस्साणंअट्ठमायसया उक्कोसिआ चउद्दसपुव्वीसंप

॥ अनु० ॥

त्रीणि श्रमणोपासकशतसहस्राणि पञ्चचसहस्राणि औत्कर्षिकी श्रमणोपासकसंपदभवत् ॥ ऋषभस्य सुभद्राप्रमुखानि पंचश्रमणोपासिकाशतसहस्राणि चतुःपञ्चाशच्चसहस्राणि औत्कर्षिकी श्रपणोपासिकासंपदभवत्॥ ऋषभस्यार्हतः कौशलिकस्य अजिनानां जिनसंकाशानां सर्वाक्षरसंनिपातानां जिनइ वावितथं व्यागृणतां चत्वारिचतुर्दशपूर्वीसहस्राणि अष्टशतानिचशतानि औत्कर्षिकी चतुर्दशपूर्वीसंपदभवत् ॥ ऋषभस्य नवावधिज्ञानिसहस्राणि औ

॥ भाषा ॥

उत्कृष्टीश्रावकानी संपदाहोती । ऋषभदेवनें सुभद्राप्रमुष पांचलाष श्रमणोपासिकाश्रनइं चोपन्नहजार ५५४००० उत्कृष्टीसंपदाश्राविकानी संपदाहूइ, ऋषभदेवनें जिनकेवलानही पणिजिनसरीषा सर्वअक्षरशास्त्रनापारगामी केवलीनीपरिं यथार्थसर्वभावना कहणहार एहवा चउदपूर्वीनी संपदाहूइ । ऋषभ

कंठ्यानि नवरं चतुर्दशपूर्विसूत्रे अजिनानां छद्मस्थानां । सवैरकरसन्निपातादीनीति । सर्वेषामक्षराणामकारादीनां सन्निपाताद्यादिसंयोगा अनंतत्वादनंता अपि ज्ञेयतया विद्यंते येषांते तथाजिनतुल्यत्वे हेतुमाह । जिणोविवअवितहमित्यादि जिनइवाऽवितथं यथार्थं व्यागृणतां व्याकुर्वाणानां केवलिश्रु तकेवलिनोः प्रज्ञापनायां तुल्यत्वात् चत्वारि सहस्राणि अष्टौशतानिच शतानि एषाऽौत् कर्षिकी चतुर्दशपूर्विसंपदभवत् । विउव्विअत्ति । वैक्रियल ब्धिमंतः शेषस्पष्टंविपुलमतयो मनःपर्यवज्ञानविशेषवतः द्वादशविपुलमतिसहस्राणिअधिकारा त्तेषामेव षट्शतानि पंचाशच्चेत्येवं सर्वत्रयोज्यं । वा दिनो वादिलब्धिमंतः परप्रवादिनिग्रहसमर्थाः । उसभस्सणमित्यादि । गतौदेवगतिरूपायां कल्याणंयेषां प्रायःशांतोदयत्वात्तेषांतथास्थितौ देवायू रूपायां कल्याणं येषांते तथा अप्रविचारसुखस्वामिकत्वात् आगमिष्यद्भद्रंयेषां आगामिभवेसेत्स्यमानत्वात्ते तथा तेषां अनुत्तरोपपातिकानां तंचा

या होत्था । उसभस्सणं० णव गिहिणाणिसहस्सा अक्खोसिअ० उसहस्सणं वीसं जिणसहस्सा वीसंवेउव्विअ सहस्सा छच्चसयाउक्कोसिअ० बारसविउलमईसहस्सा कुच्चसया पण्णासा बारस वाइसहस्सा छच्चसया प ण्णासा । उसहस्सणं गइकल्लाणाणं ठिइकल्लाणाणं आगमेसिभद्दाणं वावीसं अणुत्तरोववाईआणं सहस्सा ण

त्कर्षिका । ऋषभस्य विंशतिर्जिनसहस्राणि, विंशतिर्वैक्रियसहस्राणि, षट्चशतानि औत्कर्षिकी, द्वादशविपुलमतिसहस्राणि षट्चशतानि पंचाश त् । द्वादशवादिसहस्राणि षट्चशतानिपंचाशत् । ऋषभस्य गतिकल्याणानां स्थितिकल्याणानां आगमिष्यद्भद्राणां द्वाविंशतिरनुत्तरौपपातिकानांस

देवनें नव हजार अवधिज्ञानी उत्कृष्टीअवधिज्ञानीना ऋषभदेवनें वीसहजार केवली वीसहजार वैक्रिय अनें छसें बैक्रीय ५०६०० विउलमति विसेषें मनपर्यवज्ञानना धरणहार १२ हजारछसें अनें पचासहुइ १२ ६ ५० वादिलब्धिवंत १२ हजार छसें पचासहूइ १२ ६ ५० ऋषभदेवनें कल्याणकारीछें गति जेहनी आनतेभवे पणिभद्रमंगलीकछइजेहनें एहवा अनुत्तरविमाननां जाण्यार लवसत्तमा वावीसहजार अनइ नवसइ २२९०० उत्कृष्टा ऋषभदेवनें

नुत्तरलवसप्तमदेवविशेषाणां द्वाविंशतिसहस्राणि नवच शतानि । उसभस्सणं इत्यादि । सुगमं नवरं श्रमणार्यिकासंख्याद्वयमीलने अंतेवासिसंख्या संपद्यते । अथभगवतः श्रमणवर्णकसूत्रमाह । अरहउणमित्यादि । अर्हतः ऋषभस्य बहवो अंतेवासिनः शिष्या स्तेच गृहिणोपि स्फरित्यनगाराः भगवंतः पूज्याः अपिःसमुच्चये एककाएके अन्येकेचिदपीत्यर्थः । मासंयावत् पर्यायश्चारित्रपालनं येषांते तथा यथौप पातिके सर्वोऽनगारवर्णक स्तथाऽत्रापि वाच्यः । कियद्यावदित्याह । ऊर्द्धंजानुनीयेषांते ऊर्ध्वजानवःशुद्धपृथिव्यासनवर्जनादौ पद्माद्दिकनिषद्याया अभावाद्वोत् कटकासना इत्यर्थः अधःशिरसो ऽधोमुखाः नोद्ध्वं तिर्यग्वाविक्षिप्तदृष्टयः ध्यानरूपो यःकोष्ठः कुमूलस्तमुपागतानचप्रविष्टाःयथाहि कोष्टके धान्यं प्रक्षिप्तं नविप्रसृतं भवति एवं तेऽनगाराविषयेष्वविप्रसृतेंद्रियाःसु रिति संयमेन संवररूपेणतपसाऽनशनादिना चःसमुच्चयार्थोगम्यः संयमतपोग्रहणं चानयोः प्रधानमोक्षांगत्वख्यापनार्थं प्रधानत्वंच संयमस्य नवकर्मानुपादानहेतुत्वेन तपसश्च पुराकर्म्मनिर्जरणहेतुत्वेन भवति चाभिन

॥ टीका ॥

वयसया० उसभस्सणं वीसं समणसहस्सा सिद्धा चत्तालीसंअज्जियासहस्सा सिद्धा सठिं अंतेवासिसहस्सा सिद्धा । अरहणंउसहस्स बहवे अंतेवासीअणगारानगवंतो अप्पेगइया मासंपरियाया एवंजहाउववाईए सव्वं अणगारवण्णं जाव उड्ढजाणू अहोशिरा झाणकोठोवगया संजमेणं तवसा अप्पाणंभावेमाणा विह

॥ मूल ॥

हस्राणिनव च शतानि । ऋषभस्य विंशतिः श्रमणसहस्राणि सिद्धानि चत्वारिंशदार्यिकासहस्राणि सिद्धानि । षष्ठिरन्तेवासिसहस्राणि सिद्धानि ॥ ऋषभस्यार्हतो बहवोन्तेवासिनोऽनगाराभगवन्तो अप्येकर्कमासपर्याया एवंयथौपपातिकः सर्व्वोनगारवर्णकः यावदूर्ध्वजानवः अधःशिरसः ध्यानको

॥ अनु० ॥

वीस २० हजारसाधुसिद्धयया च्यालीसहजार आर्यासाध्वीसाधुसाध्वीमिलीनें सोठिहजार अंतेवासी शिष्यसीद्धा ऋषभदेवनें घणांअंतेवासीशिष्य अणगार भगवंतज्ञानवंत केतलाइकमासनीपर्यायदीक्षा छेजेहनें एहवा जिमउववाईसूत्रनेविषें साधुनेंदर्शनछइ तिम सर्वअणगारनो वर्णनजाणवा

॥ भाषा ॥

वकर्मानुपादानात् पुराणकर्म्मक्षपणाच्च सकलकर्मक्षयलक्षणो मोक्षइति आत्मानं भावयंतो वासयन्तो विहरन्ति तिष्ठन्तीत्यर्थः । अत्रयावत्पदसंग्राह्यः अप्येगइआ दोमासपरिआया इत्यादिकः औपपातिकग्रन्थो विस्तरभया न्नलिखितइत्यवसेयं । अथऋषभस्वामिनः केवलोत्पत्त्यनन्तरंभव्यानां कियता कालेन सिद्धिगमनं प्रवृत्तं कियंतंकालं यावदनुवृत्तंचेत्याह । अरहओणमित्यादि । ऋषभस्यद्विविधा अन्तंभवस्यकुर्वंतीति अन्तकरा मुक्तिगामिन स्तेषांभूमिः कालः कालस्यचाधारत्वेन कारणत्वाद्भूमित्वेन व्यपदेशः । तद्यथा युगानि पंचवर्षमानानि कालविशेषाः लोकप्रसिद्धानिवाकृतयुगादीनि तानि च क्रमवर्त्तीनि तत्साधर्म्याद्येकक्रमवर्त्तिनो गुरुशिष्यप्रशिष्यादिरूपाः पुरुषास्तेपि साध्यवसानलक्षणया ऽनेदप्रतिपत्यायुगानि पट्टपट्टतिपुरुषा इत्यर्थः तैः प्रमितांतकरभूमि र्युगान्तकरभूमिरिति पर्यायस्तीर्थकृतः केवलित्वकालस्तदपेक्षयांतकरभूमिः कोर्थः ऋषभस्य इयति केवलपर्यायकालेऽतिक्रांते मुक्तिगमनं प्रवृत्तमिति । तत्रयुगांतकरभूमि र्यावदसंख्यातानिपुरुषाःपट्टाधिरूढास्तेयुगानि पूर्वोक्तयुक्त्या पुरुषयुगानि समर्थपदत्वात्समासः नैरंतर्ये

॥ टीका ॥

रंति॥ अरहओणंउसहस्स दुविहा अंतगडभूमी होत्था। तंजहा जुगंतगडभूमीअ परिआयंतगडभूमीय जुगंतकर भूमी जावअसंखेज्जाइं पुरिसजुगाइं परिआयंतकरभूमी अंतोमुहुत्तपरिआए अंतमकासी। उसभेणंअरहा

॥ मूल ॥

ष्टौ पगताः संयमेनतपसा आत्मानं भावयन्तो विहरन्ति॥ अर्हतोऋषभस्य द्विविधा अन्तकरभूमिरभवत् । तद्यथा । युगान्तकरभूमिश्च पर्यायान्तकरभूमिश्च । युगान्तकरभूमिर्यावदसङ्ख्येयानि पुरुषयुगानि । पर्यायान्तकरभूमिः अन्तर्मुहूर्तपर्याये अन्तमकार्षीत् । ऋषभोऽर्हन् कौशलिकः पञ्चोत्तराषाढः

॥ अनु० ॥

यावत् ऊर्द्धजानु ऽनें हेठांसिरमापाछे जेहना एहवोध्यांननोजेकोठेतेहनेजविषें वर्तताछइ सत्तरजेदेसंयमेंकरी पोतानाआत्मानेंनाभवतायका विचरछें अरिहंत ऋषभदेवनें बेंजेदइ अंतकृत्मोक्षनीभूमिस्थानकहुतं तेकेहा जुगप्ते स्थिथनपाठपरंपरा मोक्षेंजावतं पर्याय तेतीर्थंकर केवलपाम्यापछीकेतलेंकालें मोक्षमार्गथयो युगांत्करभूमि यावत् असंख्यातापुरुष युगजरतादिक ऽनेंपुडरीकादिक यावत् अजितनाथसूधीमोक्षइगया पर्यायांतकरभूमि अंतर्मूहूर्त्त ऋषभदेवनें केवलपर्यायथइ थकें भगवंतनीमातामरुदेवी प्रथमसिद्धथया भवनोअंतकस्यो ऋषभदेव अरिहंत कौसलीकनें पंचकल्याणकें उतराषाढनक्षत्र

॥ भाषा ॥

॥ टीका ॥

द्वितीया, ऋषभात्प्रभृतिश्रीअजितदेवतीर्थं यावत् श्रीऋषभपट्टपरंपरारूढा असंख्याताःसिद्धाः नतावंतंकालं मुक्तिगमनविरह इत्यर्थः । यस्तु आदित्ययशः प्रभृतीनां ऋषभदेववंशजानां नृपाणां चतुर्दशलक्षप्रमितानां क्रमेण प्रथमतःसिद्धिगमनं ततएकस्यसर्वार्थसिद्धप्रस्तटगमनमित्याद्यनेकरीत्या अजितजिनपितरंमर्यादीकृत्य नन्दीसूत्रवृत्तिचूर्णिसिद्धदंडिकादिषु सर्वार्थसिद्धप्रस्तटगमनव्यवहितः सिद्धिगमउक्तः सकोशलापट्टपतीन् प्रतीत्यावगंतव्योऽयंपुंडरीकगणधरादीन् प्रतीत्येतिविशेष स्तथापर्यायांतकरभूमिरेषा अन्तर्मुहूर्त्तं यावान् केवलज्ञानस्यपर्यायोयस्य सतथा ॥ एवंविधेऋषभेसति अन्तंभवान्तमकार्षीदकारान्नावाक्कश्चिदपीति । यतो भगवदंबामरुदेवाप्रथमसिद्धा सातु भगवत्केवलोत्पत्त्यनन्तर मन्तर्मुहूर्त्तेनैव सिद्धेति । अथजन्मकल्याणकादि नक्षत्राण्याह । उसभेणमित्यादि । ऋषभोऽर्हन् पञ्चसुच्यवनजन्मराज्याभिषेकदीक्षाज्ञानलक्षणेषु वस्तुषु उत्तराषाढानक्षत्रं चंद्रेणभुज्यमानं यस्य सतथा अभिजित्नक्षत्रं षष्ठे निर्वाणलक्षणे वस्तुनि यस्य यद्वाअभिजिति नक्षत्रे षष्ठं निर्वाणलक्षणं वस्तु यस्य सतथा । उक्तमेवार्थंभावयति । तद्यथा उत्तराषाढाभिर्युते चंद्रेणेति शेषः सूत्रेबहुवचनं प्राकृतशैल्या एवमग्रेपि । च्युतः सर्वार्थसिद्धनाम्नो महाविमानान्निर्गत इत्यर्थः च्युत्वा गर्भेंऽवतीर्णवानित्यर्थः १ जातोगर्भवासान्निःक्रान्तः २ राज्याभिषेकंप्राप्तः ३ मुंडोभूत्वा अगारंमुक्त्वा अनगारितांसाधुतां प्रव्रजितःप्राप्त इत्यर्थः पञ्चमी चात्र क्यङ्लोपजन्या ४ अनन्तरं यावत् केवलज्ञानं समुत्पन्नं ५ यावत्पदसंग्रहः पूर्ववत् अभीचिना युतेचंद्रे परिनिर्वृतः सिद्धिंगतः ६ ननु अस्मादेव

॥ मूल ॥

कोसलीए पंचउत्तरासाढे अभीइ छठे होत्था । तंजहा उत्तरासाढाहिं चुए चइत्तागब्भंवक्कंते उत्तरासाढाहिं जाए उत्तरासाढाहिं रायाभिसेअं पत्ते उत्तरासाढाहिं मुंडेभवित्ता आगाराओ अणगारिअं पव्वइए उत्तरासा

॥ अनु० ॥

अभिजित्षष्ठः अभवत् । तद्यथा ॥ उत्तराषाढाभि (र्युतेचन्द्रेइतिशेषः) च्युतः. च्युत्वागर्भंव्युत्क्रान्तः । उत्तराषाढाभिर्जातः । उत्तराषाढाभीराज्याभिषेकं

॥ भाषा ॥

छठ्ठैं कल्याणकेंअभिजितनक्षत्र । तेकेहा उत्तराषाढानक्षत्रइ स्वार्थसिद्धथा चवीनउपना उत्तराषाढनक्षत्रमइं प्रथमराज्याभिषेकपायो ३ उत्तराषाढानक्षत्रें द्रव्यभावथी मुंडथइ नें गृहस्थावासेमुकानें अणगारपणुंआदस्यू उत्तराषाढानक्षत्रनें विषें अनंतयावत् केवलज्ञानेउपनो उत्तराषाढनक्षत्रजनम्या अभिजित्नक्षत्रनें

विभागसूत्रबलादादिदेवस्य षट्कल्याणकीसमापद्यमाना दुर्निवारेति चेन्न । तदेवहिकल्याणकं यत्रासनप्रकंपप्रयुक्तावधयः सकलसुरासुरेंद्राजीतमिति विधित्सवो युगपत् ससंभ्रमा उपतिष्ठंते नह्ययं षष्ठकल्याणकत्वेनभवतानिरूप्यमाणो राज्याभिषेक स्तादृशस्तेन वीरस्यगर्भापहारइवनायं कल्याणकं इ.न न्तरोक्तलक्षणायोगात् । नच तर्हिनिरर्थकमस्यकल्याणकाधिकारेपठन मितिवाच्यं । प्रथमतीर्थेशराज्याभिषेकस्य जीतमिति शक्रेणक्रियमाणस्य देवकार्यत्वलक्षणसाधर्म्येण समाननक्षत्रजाततयाच प्रसङ्गेन तत्पठनस्यापिसार्थकत्वात् तेन समाननक्षत्रजातत्वेसत्यपि कल्याणकत्वाभावेनानियतवक्तव्यता क्वचिद्राज्याभिषेकस्याकथनेपि नदोषः । अतएव दशाश्रुतस्कन्धाष्टमाध्ययने पर्युषणाकल्पे श्रीभद्रबाहुस्वामिपादाः । तेणंकालेणंतेणंसमएणं नुसभे अरहा कोसलिए चउउत्तरासाढे अभीइं पञ्चमेहोत्था इति पञ्चकल्याणकनक्षत्र प्रतिपादकमेवसूत्रं बबंधिरे । नतुराज्याभिषेकनक्षत्राभिधायकमपीति । न चप्रस्तुतव्याख्यानस्यानागमिकत्वं भावनीयं आचारांगभावनाध्ययने श्रीवीरकल्याणकसूत्रस्यैवमेव व्याख्यातत्वात् । अथभगवतः शरीरसंपदं शरीरप्रमाणंच वर्णयन्नाह उसभेणमित्यादि । कंठ्यं अथ ऋषभस्यकौमारेराज्ये गृहित्वेच यावान्कालः प्रागुक्त स्तंसंग्रहरूपतयाऽभिधातुमाह । उसभेणमित्यादि व्यक्तं । अथछाद्मस्थ्यादिपर्यायाभिधानपुरस्सरं निर्वाणकल्याणक माह । उसभेणंइत्यादि । ऋषभोऽर्हन् एकंवर्षसहस्रं छद्मपर्यायं प्राप्य पूर

॥ मूल ॥

ढोहिं शुणंते जाव समुप्पन्ने । शुनीइणा परिणिव्वुडे उसभेणं शुरहा कोसलिए वज्जरिसहनारायसंघयणे समचउरंससंठाणसंठिए पंचधणुसयाइं उद्धं उच्चत्तेणं होत्था । उसभेणं शुरहा वीसंपुव्वसयसहस्साइं कुमार

॥ अनु० ॥

प्राप्तः । उत्तराषाढाभिर्मुण्डोभूत्वा अगारादनगारितां प्रव्रजितः (प्राप्तः) उत्तराषाढाभिरनन्तरं यावत् (केवलज्ञानं) समुत्पन्नं अभीचिनाप रिनिर्वृतः ॥ ऋषभोऽर्हन् कौशलिकोवज्रर्षभनाराचसंहननस्समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितः पञ्चधनुःशतानिउर्ध्वमुच्चत्वेनासीत् ॥ ऋषभोऽर्हन् विंश

॥ भाषा ॥

विधेमोद्यपोहता ऋषभदेवअरिहंत् कौसलीक वज्रऋषभनाराचसंघयणनाधरणहार समचउरंस संस्थानेसंस्थितिछें पांचसेंधनूषउंचपणेंछ तो ऋषभदेव अरिहंत वीसलाषपूर्वकुमारावस्थाइं वांलावस्थाइं वस्यारह्या तेदेवाधिदेव त्रेसठिलाषपूर्वराज्यपद्वीइं वस्या कुमारावस्था राज्यावस्था वेमिलीनें

॥ टीका ॥

यित्वेत्यर्थः । एकंपूर्वलक्षं वर्षसहस्रोनं केवलिपर्यायं प्राप्य एकंपूर्वलक्षं बहुप्रतिपूर्णं देशेनापिनन्यून मितियावत् श्रामण्यपर्यायंप्राप्य चतुरशीतिपूर्वलक्षाणि सर्वायुःपालयित्वा उपभुज्य हेमंतानां शीतकालमासानां मध्ये यस्तृतीयोमासःपञ्चमः पक्षो माघबलो माघमासकृष्णपक्षः तस्य माघबहुलस्य त्रयोदशीपक्षे त्रयोदशोदिने विभक्तिव्यत्ययः प्राकृतत्वात् दशभिरनगारसहस्रैः सार्द्धं संपरिवृतः अष्टापदशैलशिखरे चतुर्दशेनभक्तेनोपवासषट्केना पानकेनपानीयाहाररहितेन संपर्यंकनिषण्णः सम्यक्पर्यंकेनपट्टासनेननिषण्ण उपविष्टः मतूर्द्दमादिरिति मायः पूर्वाह्णकालसमये अभिजितानक्षत्रेण योगमुपागतेनार्थाच्चंद्रेण सुषमदुःषमायां एकोननवत्यापक्षेषु शेषेषु अत्रापि विभक्तिव्यत्ययः पूर्ववत् प्राकृतत्वात् सप्तम्यर्थे तृतीया कालंगतो मरणध

॥ मूल ॥

वासमज्झे वसित्ता तेवट्ठिं पुव्वसयसहस्साइं महारज्जवासमज्झे वसित्ता तेसीइं पुव्वसयसहस्साइं अगारवास मज्झे वसित्ता मुंडेभवित्ता अगाराओ अणगारिअं पव्वइए । उसभेणं अरहा एगंवाससहस्सं छउमत्थपरिआयं पाउणित्ता एगंपुव्वसयसहस्सं वाससहस्सूणं केवलिपरिआयं पाउणित्ता एगंपुव्वसयसहस्सं बहुपडिपुण्णं सामण्णपरिआयं पाउणित्ता चउरासीइं पुव्वसयसहस्साइं सव्वाउअं पालइत्ता जे से हेमंताणं तच्चे मासे पंच

॥ अनु० ॥

तिः पूर्वशतसहस्राणि कुमारवासमध्येउषित्वा, त्रिषष्टिं पूर्वशतसहस्राणि महाराज्यवासमध्येउषित्वा, त्र्यशीतिं पूर्वशतसहस्राण्यगारवासमध्ये उषित्वा, (ततः) मुण्डोभूत्वा, अगारादनगारितां प्रव्रजितः ॥ ऋषभोऽर्हन् एकं वर्षसहस्रं छद्मस्थपर्यायं प्राप्य, एकंपूर्वशतसहस्रं वर्षसहस्रोनं केवलिपर्यायं प्राप्य, एकं पूर्वशतसहस्रं बहुप्रतिपूर्णं श्रामण्यपर्यायं प्राप्य, चतुरशीतिः पूर्वशतसहस्राणि सर्वायुः पालयित्वा (उपभुज्य) योऽ

॥ भाषा ॥

त्र्यासीलाषपूर्व गृहस्थावासेंवस्या वसीनइं मुंडथई गृहस्थावासथको अणगारपणू साधुंपणुं अंगीकारकरइ ऋषभदेष अरिहंत एकहजारवरस छद्मस्थ पर्यायपणेंदीक्षापालइं एकलाषपूर्वएकहजारवरसइंकुणां केवलपर्यायपालेंपालीने एकलाषपूर्व घणोप्रतिपूर्णपूरोदीक्षापर्यायपणुं पालीनइं चउरासीला

॥ टीका ॥

र्म्मप्राप्तः व्यतिक्रांतः संसारात् यावत्तत् समुद्दाए छिन्नजाइजरामरणबंधणेसिद्धे बुद्धे मुत्तेअंतगडडे परिणिव्वुडे इतिसंग्रहः । तत्र सम्यगपुनरावृत्त्या कुर्द्वलोकाग्रलक्षणं स्थानं यातः प्राप्तो नपुनःसुगतादिवदवतारी यतस्तद्वचःज्ञानिनोधर्मतीर्थस्य कर्तारिः परमंपदं गत्वा गच्छंति भूयोपिभवं तीर्थनिका

॥ मूल ॥

मेपरके माहबञ्जले तस्सणं माहबञ्जलस्स तेरसीपरकेणं दसहिं अणगारसहस्सेहिं सद्धिं संपरिवुडे अट्ठा वयसेलसिहरंसि चोद्दसमेणं भत्तेणं अपाणएणं संपलिअंकणिसण्णे पुव्वरहकालसमयंसि अभीइणां णरकत्तेणं जोगमुवागएणं सूसमदूसमाए एगूणणवईए परकेहिं सेसेहिं कालगए वीइक्कंते जाव सव्वदुरकप्पहीणे । जंसम यंचणं उसभे अरहा कोसलिए कालगएवीइक्कंते समुज्जाए छिण्णजाइजरामरणबंधणे सिद्धे बुद्धे जाव सव्व दुरकप्पहीणे । तंसमयंचणं सक्कस्सदेविंदस्स देवरण्णो आसणेचलिए । तएणं सेसक्के देविंदे देवराया आसनंच

॥ अनु० ॥

सौद्देमन्तानां तृतीयोमासः पञ्चमःपक्षोमाघबहुलः ॥ तस्यमाघबहुलस्य त्रयोदशीपक्षे (त्रयोदशीदिने) दशभिरनगारसहस्रैः सार्द्धं संपरिवृतः,, अष्टापदशैलशिखरे चतुर्दशेन भक्तेन अपानकेन संपर्यङ्कनिषण्णः पूर्वाह्णकालसमये अभिजितानक्षत्रेणयोगमुपागतेन सुषमदुःषमायां एकोननव त्यापक्षैः शेषैः कालगत्याव्यतिक्रान्तः । यावत्सर्वदुःखप्रहीनः यस्मिन्समयेजातः छिन्नजरामरणबंधनः । सिद्धः बुद्धः यावासर्वदुःखप्रहीणः । यस्मिन्

॥ भाषा ॥

षपूर्वसर्वआउषोंपालीनें जणीतकालनतृतीजोमासपांचमोपक्ष माहबदि तेरमिनदिवसइं दसहजारअणगार साधुसाधेंपरिवस्यांथका अष्टापदपर्वतनांशिषरनें विषे चउदभक्त ६ उपवासपाणिरहित चउवीहार पल्पंकासनइंबेठा पहिलांपुहरनेंसमय अभीजितनक्षत्रसाथें चद्रमानेंजोग आव्यइं सुखमदूषमनामइं त्रीजोआरातेहना नव्यासीपषवाडाशेषयाकतेथके कालधर्ममरणपाम्यासंसारथकीविवर्त्या यावत् सर्वदुषथकी प्रहीणथया मुंकाणा जेसमयनेंविषो ऋषभदेव अरिहंत कौसलीक कालमर्णपामीनोंवर्त्यासंसारयकी ऊर्द्वगतिप्रतेपाम्या छेद्यांजातिजरामरणनां बंधन सीद्धनिष्टिया

रतः १ इतिछिन्नं जात्यादीनांबंधनं हेतुभूतं कर्म्म येन सतथा सिद्धोऽनिष्ठितार्थः बुद्धोज्ञाततत्वः मुक्तोभवोपग्राहिकर्माशेभ्यः अन्तकृत् सर्वदुःखा नांपरिनिर्वृतः समन्ताच्छीतिभूतः कर्मकृत् सकलसंतापविरहात् सर्वाणि शरीरादीनि दुःखानि प्रहीणानि यस्यसतथा । अथभगवीतनिर्वृत्तेयद्देवकृत्यं तदाह । जंसमयंचणमित्यादि । यस्मिन् समये सप्तम्यर्थेद्वितीया एवं तच्छब्दवाक्येपि । अवधिनाज्ञानेनाभोगयति । उपयुनक्ति । शेषंसुगमं उपयुज्य एवमवादीत् किमित्याह । परिणिव्वुएइत्यादि परिनिर्वृतः खलुरिति वाक्यालङ्कारे जंबूद्दीपेद्दीपे भरतेवर्षे ऋषभोऽर्हन् कौशलिक स्तत्तस्माद्धेतोः

॥ टीका ॥

लिच्चं पासइ पासित्ता जेहिं पउंजइ २ त्ता भयवंतित्थयरं जेहिंणा आभोएइ २ त्ता एवंवयासी परिणि
ब्बुए खलु जंबुद्दीवेदीवे २ भारहेवासे उसहेअरहाकोसलिए तंजीअमेअंतीअपच्चुप्पन्नमणागयाणं सक्काणं
देविंदाणं देवराईणं तित्थगराणं परिणिव्वाणमहिमं करित्तए तंगच्छामिणं अहंपि भगवतोतित्थगरस्स परि
णिव्वाणमहिमंकरेमित्तिकट्टु वंदइ णमंसइ २ त्ता चउरासीईए सामाणिअसाहस्सीहिं तायत्तीसाए तायत्तिसेहिं

॥ मूल ॥

समये ऋषभोऽर्हन् कौशलिकः कालगतस्तस्मिन् समयेशक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराज्ञ आसनंचलितं । ततः सशक्रोदेवेन्द्रोदेवराज आसनं चलितं पश्यति । दृष्ट्वा, अवधिं प्रयुंक्ते । प्रयुज्य च भगवन्तं तीर्थंकर मवधिना आभोगयति (पश्यति) आभोगयित्वा, एवमवादीत् ॥ परिनिर्वृतः खलु । जम्बुद्वीपेद्वीपेभारतेवर्षेऋषभोऽर्हन् कौशलिकः ॥ तत्जीतमेतत् अतीतप्रत्युत्पन्नानागतानां शक्राणां देवेन्द्राणां देवराजानां तीर्थंकराणां

॥ अनु० ॥

वत् सर्वदुःषथकीमुंकाणातीथथया तेसमयानेंविषें सक्रसौधर्मेंद्रदेवतानोइंद्र देवतानोराजातेहनूं आसनसिंहासनचल्यूंतिवारेतेशक्रसौधर्मेंदेवतानो इं द्रतेहनोराजा सिंहासनचल्योंदेखिनें अवधिज्ञानप्रयुंजइं प्रयुंजीनें भगवंततीर्थंकरप्रतें अवधिज्ञानेंकरीदेषेंदेषीनें एहवउंकहें परिनिर्वृत मोमेंपाइ ताख लुनिश्चइ जंबूद्दीपनामा द्वीपने विषइं भरत क्षेत्रें ऋषभदेव अरिहंत कोसलीक तेमाटेंजीत आचारछै अतीत वर्त्तमान अनागत कालना सौधर्मेंद्र देव

॥ भाषा ॥

जीतंकल्पः आचार एतद्व्यमाणंवर्त्तते अतीतप्रत्युत्पन्नानागतानां अतीतवर्त्तमानाऽनागतानां शक्राणा मासनविशेषाधिष्टातृणां देवानांमध्ये इंद्राणां परमैश्वर्ययुक्तानां देवेषुराज्ञां कांत्यादिगुणैरधिकं राजमानानां तीर्थकराणां परिनिर्वाणमहिमां कर्तुं तद्गच्छामि, णमितिप्राग्वत् । अहमपि भगवतस्तीर्थकरस्य परिनिर्वाणमहिमां करोमीति कृत्वा भगवंतं निर्वृतं वंदते स्तुतिंकरोति । नमस्यतिप्रणमति । यद्य जीवरहितमपितीर्थकरशरीरमिंद्रवंद्यं तदिंद्रस्य सम्यग्दृष्टित्वेन नामस्थापनाद्रव्यभावार्हंतां वंदनीयत्वेन श्रद्धानादिति तत्वं, वंदित्वा नमस्यित्वाच किंचक्रेइत्याह । चउरासीइं इत्यादि । चतुरशीत्या सामानिकानां प्रभुत्वमंतरेणवपुर्विभवद्युतिस्थित्यादिभिः शक्रतुल्यानां सहस्रैः त्रयस्त्रिंशता त्रायस्त्रिंशकै र्गुरुस्थानीयै र्देवैः चतुर्भिर्लोकपालैः सोमयमवरुणकुबेरसंज्ञैः यावत्पदात् अट्ठहिं अग्गामहिसीहिं सपरिवाराहिं तिहिंपरिसाहिं सत्तहिं अणिएहिं सत्तहिं अणिआहिवईहिंति । अत्रव्याख्या । अग्रमहिष्योऽष्टौ पद्मा १ शिवा २ शची ३ अंजू ४ अमला ५ अप्सरा ६ नवमिका ७ रोहिणी ८ एताभिः षोडशसहस्र २ देवीपरिवारयुताभिः तिसृभिःपर्षद्भि र्बाह्यमध्याभ्यंतररूपाभिः सप्तभि रनीकै र्हय १ गज २ रथ ३ सुभट ४ वृषभ ५ गंधर्व ६ नाट्य ७ रूपैः सप्तभि रु

चउहिं लोगपालेहिं जाव चउहिं चउरासीहिं आयरक्खदेवसाहस्सीहिं अण्णेहिं बहूहिं सोहम्मकप्पवासीहिं वेमाणिएहिं देवेहिं देवीहिय सद्धिं संपरिवुडे ताए उक्किट्ठाए जावतिरिअमसंखिज्जाणं दीवसमुद्दाणंमज्झं

परिनिर्वाणमहिमानं कर्तुं तद्गच्छामि ॥ भगवतस्तीर्थ करस्य परिनिर्वाणमहिमांकरोमीति कृत्वावन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा चतुरशीत्यासामानिकसहस्रैः, त्रयस्त्रिंशता त्रायस्त्रिंशकैः चतुर्भिर्लोकपालैः यावत् चतसृभिश्चतुरशीतिभिरात्मरक्षकदेवसहस्रैः अन्यैश्चबहु

तानोइंद्र देवतानों राजाहुइतेतिर्थंकरनो परिनिरवाण माहिमाकरें ते भणीजाने हुंपिणभगवंततिर्थं करनो परिनिर्वाण महिमां करूंएहवींकही वादइं नमस्कारकरइं वादी नमस्कारकरीनइं चउरासी ८४००० सहस्र सामानीक देवता इंद्रपदवीविना द्युतिकांति स्थितादिकइइंद्रसरोषां तेतीस । इइ तायत्रिंस देवता इंद्रनें गुरुस्थानिकइं च्यारिलोकपाल कोटवालरूप यावत् सर्वऋद्धि च्यारिदिसिं चउरासीहजार देव आत्मरक्षक देवता च्यारिदिसिं

॥ टीका ॥

क्षानामनीकानामधिपतिभिः चतसृभि श्चतुरशीतिभि श्चतुर्दिशं प्रत्येकं चतुरशीतिसहस्रांगरक्षकसद्भावात् षट्त्रिंशत् सहस्राधिकलक्षत्रयप्रमितै रंगरक्षक देवसहस्रैः अन्यैश्च बहुभिः सौधर्मकल्पवासिभि र्देवैर्देवीभिश्च सार्द्धं संपरिवृत स्तया देवजनप्रसिद्धया उत्कृष्टया प्रशस्तविहायोगतिषूत्कृष्टत्वात् यावत्पदात् तुरिआए चवलाए चंडाए जयणाए उद्दुआए सिग्घाए दिव्वाए देवगईए वीईवयमाणे २ त्ता । अत्रव्याख्या त्वरितया मानसौत्सुक्यात् चपलयाकायतः चंडयाक्रोधाविष्टयेव श्रमासंवेदनात् जवनयापरमोत्कृष्टवेगवत्वात् अत्रच समयप्रसिद्धाश्चंडादिगतयो नग्राह्याः, तासां प्रतिक्रमंसंख्यातयोजनप्रमाणक्षेत्रातिक्रमणात् तैर्नैतानि पदानि देवगतिविशेषणतयायोज्यानि, देवास्तु तथाप्रवस्वभावादचिंत्यसामर्थ्यतो ऽत्यन्तशीघ्राएव च लंतीति अन्यथा जिनजन्मादिषु महिमानिमित्तं तत्रैवदिवसेऽकटित्येवात्यंतदूरकल्पादिभ्यः सुराः कथमागच्छेयुरिति । उद्धूतया उद्धूतस्यदिगन्तव्या पिनोरजसइव या गतिःसा तया । अतएव निरन्तरं शीघ्रत्वयोगाच्छीघ्रयादिव्यया देवोचितया देवगत्या व्यतिव्रजन् २ संभ्रमे द्विर्वचनं तिर्यगसंख्येयानां द्वीपसमुद्राणां मध्यंमध्येन मध्यभागेन यत्रैवाष्टापदः पर्वतः यत्रैवभगवतस्तीर्थंकरस्य शरीरकं तत्रैवोपागच्छति । अत्र सर्वत्रातीतनिर्देशेकर्त्तव्येव

॥ मूल ॥

मज्झेणं जेणेव अट्ठावए पव्वए जेणेव भगवतो तित्थगरस्स सरीरए तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता विमणेणिराणंदे अंसुपुण्णणयणे तित्थयरसरीरयं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणंकरेइ २ त्ता णच्चासण्णे णाइदूरे सूरस्सूस

॥ अनु० ॥

भिः सौधर्मकल्पवासिभिर्वैमानिकैर्देवैर्देवीभिश्चसार्द्धं संपरिवृतस्तयोत्कृष्टया यावत्तिर्यगसंख्येयानां द्वीपसमुद्राणां मध्यंमध्येन यत्रैवाष्टापदः पर्वतः, यत्रैवभगवतस्तीर्थंकरस्य शरीरकं, तत्रैवोपागच्छति । उपागत्यविमनानिरानन्दोऽश्रुपूर्णनयनस्तीर्थंकरशरीरकं त्रिकृत्वआदक्षिणप्रदक्षिणं करोति

॥ भाषा ॥

त्रिणलाष छतीस हजार अंगरक्ष कइ ३६००० देव अनेरा बलीघणा सौधर्मदेवलोकना वासी वैमानीक देवता देवांगना सार्थपरिवस्यो थको तेहबी ४ उत्कृष्टी देवतानीगति करी यावत् त्रीछअसंख्याता दीप समुद्रनें विचिंथईनें जिहां अष्टापद नामें पर्वतछइं जिहां भगवंत तीर्थंकरनुंशरीरछइं तिहांजउ० आवइ आवीनें शोकइकरीनें णि०आणंदरहितोथको आसुइंकरी पूर्णछें आषिजेहनी एहवोथको तीर्थंकरना शरीरप्रतइ त्रिणवार जिमणापासाथी

र्त्तमाननिर्देश स्त्रिकालज्ञाविघ्नपितीर्थकरेत्येतन्न्यायप्रदर्शनार्थ मिति । नहि निर्हेतुकाग्रन्थकाराणां प्रवृत्तिरिति । उपागत्यच तत्र यत्करोति तदाह । उवागच्छित्ताइत्यादि । उपागत्य विमनाःशोकाकुलमनाः अश्रुपूर्णनयन स्तीर्थकरशरीरकं त्रिकृत्वः आदक्षिणप्रदक्षिणं करोतीति प्राग्वत् नात्यासन्ने नाति दूरे शुश्रूषन्निव तस्मिन्नप्यवसरेभक्त्याविष्टतया भगवद्वचनश्रवणेच्छाया अनिवृत्तेः यावत्पदात् णमंसमाणे अभिमुहे विणएणं पंजलिउडे पज्जुवासइत्ति परिग्रहः । अत्रव्याख्या । नमस्यन् पंचांगप्रणामादिना अभिभगवंतंलक्षीकृत्य मुखं यस्यसतथा । विनयेनांतर्बहुमानेन प्रांजलिकृत इतिप्राग्वत् पर्युपास्ते सेवते इति । अथद्वितीयेंद्रवक्तव्यतामाह । तेणंकालेणमित्यादि सर्वंस्पष्टं नवरं अरजांसि निर्मलानि यान्यंबरवस्त्राणि स्वच्छतया आकाशकल्पानि वस नानि तानि धरतीति । यावत्करणात् आलइअमालमउडे णवहेमचारुचित्तचंचलकुंडलविलिहिज्जमाणगल्ले महिड्ढीए महज्जुईए महाबलेमहायसेमहाणु भावे महासुखेभासुरबोंदीपलंबणमालधरेईसाणकप्पेईसाणवडिंसए विमाणे सुहम्माएसभाए ईसाणंसिसिंहासणंसि सेणं अट्ठावीसाएविमाणावाससय साहस्सीणं असीईए सामाणिअसाहस्सीणं तायत्तीसाए तायत्तीसगाणं चउण्हं लोगपालाणं अट्ठण्हं अग्गमहिसीणं सपरिवाराणं तिण्हं परिसाणं

माणे जावपज्जुवासइ । तेणंकालेणंतेणंसमएणं ईसाणे देविंदे देवरोया उत्तरड्ढलोगाहिवई अट्ठावीसविमा णसयसहस्साहिवई सूलपाणी वसहावाहणे सुरिंदे धुयरंबरवत्थधरे जावविउलाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे

कृत्वानात्यासन्नोनातिदूरः शुश्रूषन् यावत्पर्युपास्ते ॥ तस्मिन् काले तस्मिन् समये ईशानोदेवेन्द्रोदेवराजः उत्तरार्द्ध लोकाकाधिपतिरष्टाविंशतिविमा नशतसहस्राधिपतिःशूलपाणिर्वृषभवाहनःसुरेन्द्रः अरजोम्बरवस्त्रधरः यावद्विपुलान् भोगान् भुञ्जन् विहरति ॥ ततस्तस्येशानस्य देवेन्द्रस्य देवराज

प्रदक्षिणा करी करीनें ऽत्यंतपासेंनही ऽत्यंतवेगलोपणिनही सुश्रुषाकरतोथको यावत् पर्युपासइं सेवाकरइ तेणइंकालइं तेसमइं ईशानेंद्रनामें देवता नोइंद्र देवतानो राजा उत्तरदिसिना अर्द्धलोकनो अधिपती अठावीस २८ लाष विमाननो अधिपति ठाकुर त्रिसूलनुंआउधछें हाथनेंविषें जेहनेंएहवो वृषभबलदनु वाहनछें जेहनेंसुं०देव तानोइंद्र रजरहितनिर्मलएहवां वस्त्रनो धरणहार यावत् देवतासंबंधीविपुलविस्तीर्ण भोगभोगतोथको विचरछे

सत्तल्लं अणीआणं सत्तल्लं अणीआहिवईणं चउल्लं असीईणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं अण्णेसिंच ईसाणकप्पवासीणं देवाणंदेवीणाय आहेवच्चं पोरेवच्चं सामित्तं भट्टित्तं महत्तरगत आणाई सरसेणावच्चं कारेमाणे पालेमाणे महया हयनट्टगीअवाईअतंतीतलतालतुडिअघणमुअंगपडुपडहवाईअरवेणं इतिसं ग्रहः । सर्वंस्पष्टं नवरं । आलगितौयथा स्थानंस्थापितौ मालामुकुटौ येन सतथा नवाभ्यामिवहेममयाभ्यां चारुभ्यां चित्रकृद्भ्यां चंचलाभ्यामितस्ततश्चलद्भ्यां कुंडलाभ्यां विलिख्यमानौगालौ यस्य सतथेति ॥ तएणमित्यादि ॥ यथा शक्रःसौधर्मेंद्रो निजकपरिवारेणसह तथा भणितव्यईशानेंद्रः, यावत्पर्युपास्ते इत्यंतं वाच्यइत्यर्थः । एवंसर्व इत्यादिएवं शक्रन्यायेन सर्वेदेवेंद्रा वैमानिकाः । अतएव यावदच्युत इत्युत्तरसूत्रं संवदति । निजकपरिवारेणात्मीयात्मीयसामानिकादिपरिवारेण सहानेतव्याः भगव न्नुरीरांतिकं प्रापणीयाः ग्रंथापेक्षया चेदंसूत्रं योजनीयं । एवं वैमानिकप्रकारेण यावद्भवनवासिनां दक्षिणोत्तरभवनप

॥ टीका ॥

विहरइ तएणं तस्सईसाणस्सदेविंदस्स देवरण्णो आसणेचलइ । तएणंसेईसाणे जावदेवराया आसणंचलिअं पासइ २ त्ता ओहिंपउंजइ २ त्ता भगवं तित्थगरं ओहिणा आभोएइ २ त्ता जहासक्के णिअगपरिवारेणं अणेअज्झो जावपज्जुवासइ एवंसव्वेदेविंदा जावअच्चुए णिअगपरिवारेणं आणेअव्वा एवंजाव भवणवासीणं

॥ मूल ॥

स्यासनं चलितम् ततःसईशानो देवराजः यावद्आसनं चलितं पश्यति, दृष्ट्वाऽवधिं प्रयुङ्क्ते प्रयुज्यभगवन्तं तीर्थंकर मवधिना आभोगयतिआभोगयित्वा यथाशक्रः निजकपरिवारेण (तथायमपि) आनेतव्यः पावत्पर्युपास्ते । एवं सर्वेदेवेन्द्राः । यावदच्युतंनिजकपरिवारेण आनेतव्याः ॥

॥ अनु० ॥

तिवार पछी ते ईशानेंद्र देवतानोइंद्र देवतानोराजातेहनो आसन सिंहासनचलो कपायमानथाइं तिवारें ईशानेंद्र यावत् देवतानोराजा सिंहासन चलपुंदेषें देखीनें अवधिज्ञानप्रयुंजइ प्रजुंजीनइ भगवंत तिर्थंकरप्रतइ अवधिज्ञानेंकरीदेषें देषीनें जिमसौधर्मेंद्र तिम पोतानासपरिवार सहितआवें यावत् सेवाकरें इमसर्व देवेंद्र जाणवा यावत् अच्यूतेंद्र पोताना सर्वपरिवारसहित आवइं इम यावत् भवनपतीनां वीस २० इंद्र (इहांबतीसव्यंत

॥ भाषा ॥

तीना मिंद्रा विंशति रित्यर्थः । अत्रयावद्ग्रहो नगर्नगतसंग्रहसूचकः संग्राह्यपदाभावात् किंतुसजातीयभवनपतिसूचकः वानमंतराणां व्यंतराणां षोडशेंद्राः कालादयः । ननु स्थानांगादिषु द्वात्रिंशद्व्यंतरेंद्रा अभिहिताः इहस्तु कथंषोडश उच्यते । मूलभेदभूतास्तु षोडशमहर्द्धिकाः कालादय उपात्ताः तदवांतरभेद भूतास्तु षोडश अन्येऽपींद्रादयो ऽल्पर्द्धिकत्वान्नेह विवक्षिताः । अस्तिह्येषोपि सूत्रकृत्प्रवृत्तिवैचित्री यदन्यत्र प्रसिद्धाअपि भावाः कुतश्चिदाशयविशेषात् स्वसूत्रे सूत्रकारो ननिबध्नाति यथाप्रतिवासुदेवाः अन्यत्रावश्यकनिर्युक्त्यादिषूत्तमपुरुषत्वेन प्रसिद्धाअपि चतुर्थांगे चतुःपंचाशत्तमसमवाये नोक्ताः । भर हेरवएसुणंवासेसुएगमेगाए ओसप्पिणीए चउवसं २ उप्पज्जिंसु इ तं चउबीसं तित्थयरा बारस चक्कवट्टी णव बलदेवा णववासुदेवा इति परमुपलक्षणा

वीसइंदावाणमंतराणंसोलसजोइसियाणंदोण्हिंनिज्जगरिवाराणेअल्ला तएणं सक्केदेविंदे देवराया तंबहवे नवणव इवाणमंतरजोइसवेमाणिए देवे एवंवयासी खिप्पामेवभोदेवाणुप्पिया णंदणवणाओ सरसाइं गोसीसचंदण कट्ठाइं साहरह २ ममं तमाणत्तियं पच्चप्पिणह एगं भगवओ तित्थगरस्स एगं गणधराणं एगंअवसेसाणं अणगा

एवं यावत् विंशतिः भवनवासीनांइन्द्राः, वाणमन्तराणां शोडश, ज्यौतिष्काणां द्वौ, निजकपरिवारेणानेतव्याः । ततः शक्रोदेवेन्द्रः देवराजस्तान् बहून् भवनपतिवाणमन्तरज्योतिष्कवैमानिकान् देवान् एवमवादीत् ॥ क्षिप्रमेव भोदेवानु प्रियाः? नन्दनवनात् सरसानिगोषीर्षवरचन्दनकाष्ठानिसंहरत (प्रा पयत)। संहृत्यचतिस्रश्चितिकारचयत ॥ एकां भगवतस्तीर्थकरस्य, एकांगणधराणाम्, एकामवशेषाणामनगाराणाम् ॥ ततस्तेभवनपतयो यावद्वैमा

रना इंद्रलेंपणि इहांसोलजकह्यामहर्द्धि कपणागाटें वीजासोललेंतेअल्पसमृद्धिवंतलें तेमाटें इहां नकह्या तेपणिप्रसंगथीजांणवाः) व्यंतरीकनां १६ इंद्र ज्योतिषीनां बिमाणीकदेवतामतें एहवोकहं उतावलाविलंबरहित हेदेवानुप्रिय! नंदनवनथकी सरसस्निग्धसूका गौसीर्षएहवनाकाइं प्रधान उत्तमं बावनाचंदननां काष्टइहांआणो आणीनें त्रिण्यचय रचो करो एकभगवंत तिर्थंकरनें एकगणधरनें एकअवशेषथाकवा साधुनें अर्थें तिवारेंभव

॥ टीका ॥

त्तेपिग्राह्याः । ज्योतिष्काणां द्वौचंद्रसूर्यौ जात्याश्रयणात् व्यक्त्यातुते ऽसंख्याताः निजकपरिवाराः सहवर्त्तिस्वपरिकराः नेतव्याः । ततःशक्रःकिंकरोतीत्याह । तएणमित्यादि । ततः शक्रोदेवेंद्रो देवराजस्तान् बहून् भवनपत्यादीन् देवानेव सर्वादीन् । क्षिप्रमेव निर्विलंबमेव भोदेवानांप्रियाः ! देवान् स्वस्वामिनो ऽनुकूलाचरणेन प्रीणंतीति देवानुप्रियाः नंदनवनात् सरसानिस्निग्धानि नतुरूक्षाणि गोशीर्षेनाम्नावरचंदनं तस्यकाष्ठानि संहरत प्रापयत, संहृत्यच

॥ मूल ॥

राणं तएणंते भवणवई जाववेमाणिआ देवा णंदवणाउ सरसाइंगोसीसवरचंदणकट्ठाइं साहरंति २ ता तउ चित्तगाउ रएति एगं भगवउ तित्थगरस्स एगं गणहराणं एगं अवसेसाणं अणगाराणं ! तएणंसेसक्के देविंदे देवराया आभिउगे देवे सद्दावेइ २ ता एवंवयासी खिप्पामेव भोदेवाणुप्पिआ । खीरोदगसमुद्दाउ खीरोदगं साहरह । तएणं तेआभिउगा देवा खीरोदगसमुद्दाउ खीरोदगं साहरंति तएणंसेसक्के देविं

॥ अनु० ॥

निकादेवानन्दनवनात् सरसानि गोशीर्षवरचन्दनकाष्ठानिसंहरन्ति । संहृत्यतिस्रश्चित्तारचयन्ति । एकांभगवतस्तीर्थंकरस्य, एकांगणधराणा मेका मवशेषाणा मनगाराणाम् । ततःसशक्रोदेवेन्द्रोदेवराज आभियोगान् देवान् (इन्द्रादीन्) शब्दापयति । क्षिप्रमेवभोदेवानु प्रियाः ! क्षीरोदकसमुद्रात् क्षीरोदकंसंहरत । ततस्ते आभियोग्यादेवाःक्षीरोदकसमुद्रात् क्षीरोदकंसंहरन्ति । ततः सशक्रोदेवेन्द्रोदेवराजस्तीर्थंकरशरीरं क्षीरोदकेनस्नप

॥ भाषा ॥

नपती जोतगोना २ इंद्र चंद्रसूर्य पोताना परिवारसहितजाणवा तिवारपछी सक्रसौधर्मेंद्रदेवतानोराजा तेघणाभवनपती वाणव्यंतर व्यंतर ज्योतिषी वैमानीक देवता नन्दनबनथकी सगोशीर्षएहवें प्रधानभावनाचंदणनां काष्ट आणें आणीनंइ त्रिणिचयरचंइ एगभगवंततीर्थंकरनें एकगणधरने एक अवशेषआकता साधुनी तिवारपछीतेसौधर्मेंद्र देततानोराजा आ०चाकरदेवतानें तेडीतेडोनें एकवीकहें खिपु उतावलो हेदेवानुप्रिय क्षीरदिकसमुद्रथी क्षीरउदगपाणी आणो तिवारें ते आभिउगदेवता क्षीरोदकसमुद्रथी क्षीरोदकपाणीआणें तिवारेइ तेसोधर्मेंद्र देवतानोंराजा तीर्थं करनोशरीर

॥ टीका ॥

तिस्रश्चितिका रचयत एकांभगवतस्तीर्थंकरस्य एकांगणधराणां एकामवशेषाणा मनगाराणामिति । तएणमित्यादिस्पष्टं । अत्रायं आवश्यकवृत्त्याद्युक्त श्चितारचनादिविभागो नन्दनवनानीतचंदनदारुभि र्भगवतः प्राच्यां वृत्तां चितां, गणधराणामपाच्यां त्र्यस्रां, शेषसाधूनां प्रतीच्यां चतुरस्रां सुराश्चक्रुरिति । नन्वावश्यकादा विल्वाकूणां द्वितीयाचितोक्ता, इहतु गणधराणां कथमिति उच्यते । अत्रप्रधानतया गणधराणा मुपादानेप्यु पलक्षणाद् गणधरप्रभृतीनामि ल्वाकूणां द्वितीया चिताज्ञेयेति नकाप्याशङ्का । ततश्चितारचनानंतरं शक्रः किंकरोतीत्याह । तएणमित्यादि स्पष्टं । ततः क्षीरोदकसंहरणानंतरं सशक्रः किंक रोतीति दर्शयति। तएणमित्यादि । ततः शक्र स्तीर्थंकरशरीरकं क्षीरोदकेन स्नपयति । स्नपयित्वा गोशीर्षवरचंदनेनानुलिंपति, अनुलिप्य हंसलक्षणोहं सविशदत्वात् शाटकावस्त्रमात्रं सचपृथुलःपट इत्यभिधीयते तंहंसनामकं पटशाटकं निवासयति परिधापयतीत्यर्थः, परिधाप्यच सर्वालंकारविभूषितं क

॥ मूल ॥

दे देवरायातित्थगरसरीरगं खीरोदगेणं णावेइ २ त्ता सरसेणं गोसीसवरचंदणेणं अणुलिंपइ २ त्ता हंसलक्खणं पट्टसाडयं णिअंसेइ २ त्ता सव्वालंकारविभूसिअं करेंइ तएणं तेभवणवइ जाववेमाणिआ गणहरसरीरगाइं अणगारसरीरगाइंपि खीरोदगेणं ण्हावेंति २त्ता सरसेणं गोसीसवरचंदणेणं अणुलिंपिंति २ त्ता अहतोइं दिव्वाइं दे

॥ अनु० ॥

यति । स्नपयित्वासरसेनगोशीर्षवरचन्दनेनानुलेपयति । अनुलिप्यहंसलक्षणं पटशाटकं निवासयति (परिधापयति) निर्वास्य सर्वालङ्कारविभूषितं करोति । ततस्तेभवनपतयो यावद्वैमानिकागणधरशरीराणिक्षीरोदकेन स्नपयन्ति । स्नपयित्वासरसेनगोशीर्षवरचन्दनेनानुलिम्पन्ति । अनुलिप्य अ

॥ भाषा ॥

क्षीरोदेककरी स्नानकरावें बावनाचंदनकरीनें (तीर्थकरनीपूर्वदिस्ये वृतचयरचें गणधरनी दक्षिणदिसें त्रषुणीचयरचें शेषसाधुनी पश्चिमदीशंइ चोषुणी चयरचें आवश्यकवृत्तौ) शरीरलीपें लीपीनंइ हंससरीषोधोलो पटसाटकवस्त्र पहिराबिनंइ सर्वअलंकारकरी वि०सहित करें करीनंइ तिवारें तेभवन पती व्यंतरज्योतिषी बैमानीक देवता गणधरेनासरीर अणगार साधुनाशरीर क्षीरोदिकपाणीकरी स्नानकरावें सरस गोशीर्षनामें प्रधान चंदनकरी

॥टीका॥

रोति । तएणमित्यादि ॥ तत स्तेभवनपत्यादयोदेवा गणधराणा मनगाराणांचशरीराणि तथैवचक्रुः, अहतान्यखंडितानि दिव्यानि वर्याणि देवदूष्ययुगलानि निवासयंति । शेषंव्यक्तं । तएणमित्यादि । ततः शक्रो भवनपत्यादीनेव मवादीत् क्षिप्रमेव भोदेवानुप्रिया ! ईहामृगादिभक्तिचित्रास्तिस्रः शिबिका विकु

॥ मूल ॥

वदूसजुअलाइं णिअंसंति २ त्ता सव्वालंकारविभूसिआइं करेंति तएणं सेसक्के देविंदे देवराया तेबहवे भवणवइ जाववेमाणिए देवेएवंवयासी । खिप्पामेव भोदेवाणुप्पिआ ! ईहामिगउसभतुरयजाववणलयभत्तिचित्ताइं तइं सिबिआइं विउव्वह एगंभगवउ तित्थगरस्स एगंगणहराणं एगंअवसेसणंअणगाराणंतएणं बहवे भवणवइ जाववेमाणिआ तइं सिबिआइं विउव्वंति एगंभगवउ तित्थगरस्स एगं गणहराणं एगं अव

॥ अनु० ॥

हतानिदिव्यानिदेवदूष्य युगलानिनिवासयन्ति । निवास्य सर्व्वालङ्कारविभूषितानि कुर्वन्ति । ततः सशक्रोदेवेन्द्रोदेवराजस्तान् बहून् भवनपति यावद्वैमानिकदेवानेवमवादीत् । क्षिप्रमेवभोदेवानु प्रिया ईहामृगऋषभतुरगरथयावद्वनलयभक्तिचित्रास्तिस्रः शिबिकाविकुर्वत । एकांभगवत स्तीर्थंकरस्य । एकांगणधराणाम् । एकामवशेषाणा मनगाराणाम् । ततस्तेबहवोभवनपतियावद्वैमानिकास्तिस्रःशिबिकाविकुर्वन्ति एकांभगवतस्ती

॥ भाषा ॥

गात्रली पइं लीपीनें अषंडित देवसबंधी देवदूष्य वस्त्रनां युगलिनियंसे पहिरावइ सर्वअलंकार ग्रहणादिक सहित करें तिवार पछीतेसौधर्मेंद्र देव तानोंराजाते घणा भवनपती यावत् विमाणीकदेवप्रतें इमकहें क्षिप्रउतावलो हेदेवानुप्रिय ? ईहां मृग वृषभ घोडा यावत् बनलता प्रमुष भातिकरीचि त्रीएहवी त्रिणशिबीका विकुर्वा करो एकभगवंततीर्थंकरनंइ, एकगणधरनंइ, एक अवसेष थाकता, साधुनंइ, तिवारें तेघणा भवनपती यावत् वैमानीक देवता त्रिणशीवीका विकुर्वइं करें एकभगवंततीर्थंकरनें एकगणधरनंइ एकअशेषथाकता साधुनंइ (तिवारें तेघणांभवनपती यावत् वैमानीकदेवता त्रिहावशीवीका करइं एकभवंततिर्थंकरनें एकगणधरनें एकअवशेषवीजासाधानें तिवारें पछी तेशक्र देवेन्द्र देवतानोराजा दीन मनथको आणंदरहित

॥ टीका ॥

ब्रूत । विकुर्व्वेइति सौत्रोधातु स्तस्माद्रूपसिद्धिः शेषंस्पष्टं । तएणमित्यादि । ततः शक्रो भगवच्छरीरं शिबिकायामारोहयति । महर्द्धांच चितिकास्थानेनीत्वाचितिकायां स्थापयति । शेषंस्पष्टं । तएणमित्यादिस्पष्टं । तएणमित्यादि । ततः सशक्रोऽग्निकुमारान् देवान् शब्दयति आमंत्रयति । शब्दापयित्वा एवमवादीत् । भोअग्निकुमारादेवास्तीर्थंकरचितिकायां गणधरचितिकाया मनगारचितिकायां चाग्निकायं विकुर्वत । विकुर्वित्वा एतामाज्ञप्तिकां माज्ञां

॥ मूल ॥

सेसाणं अणगाराणं । तएणं सेसक्के देविंदे देवराया विमणेणिराणंदे असुपुण्णणयणे भगवतं तित्थगरस्स विणट्ठजम्मजरामरणस्स सरीरगं सीअं आरुहेइ २ त्ता चिअगए ठवेइ । तएणं तेबहवे भवणवइ जाववे माणिआ देवा गणहराणं अणगाराणय विणट्ठजम्मजरामरणाणं सरीरगाइं सीअं आरुहेंति २ त्ता चिअ गएठवेंति । तएणं सेसक्के देविंदे देवराया अग्गिकुमारे देवे सद्दावेइ २ त्ता एवंवयासी । खिप्पामेव भोदे

॥ अनु० ॥

र्थंकरस्य एकांगणधराणाम् एकामवशेषाणाम् अनगाराणाम् । ततः सशक्रो देवेन्द्रोदेवराजोविमनानिरानन्दोऽश्रूपूर्णनयनोभगवतस्तीर्थंकरस्य विनष्टजन्मजरामरणस्य शरीरं शिबिकामारोहयति आरोह्यचितिकायां स्थापयति । ततस्तेबहवोभवनपतियावद्वैमानिकादेवा गणधराणा मनगाराणां च विनष्टजन्मजरामरणानाम् शरीरकाणि शिविकामारोहयन्ति । आरोह्यचितिकायां स्थापयन्ति । ततः सशक्रोदेवेन्द्रोदेवराजोऽग्निकुमारान् देवान् शब्दापयति । शब्दापयित्वा एवमवादीत् । क्षिप्रमेवभोदेवानुप्रियाःतिर्थंकर चितिकायां यावदनगारचितिकायां गणधरचितिकायां चा

॥ भाषा ॥

आंसुइं पूर्णलोचनें एहवोथको भगवन्ततीर्थंकरनुं विनष्टगयुंछइ जन्म जरा मरणजेहथी एहवाभगवन्ततेहनोसरीर शिबिका मांहिमूकइ मुंकीनइ चयमांहेंथापइं मूकइं तिवारें ते घणां भवनपती यावत् वैमानीकदेवता गणधरनां अनेंसाधुनां विनष्टगयाछे जन्म जरामरण जेहथी एहवा तेहनां शरीर सीबिकाथापीं थापीनइ चयमांहिथापइं मुकइ तिवारपछी सकेंद्र देवतानोराजा अग्निकुमारदेवताप्रतें तेडावइं तेठाबीनें इमकहइ उतावलो

प्रत्यर्पयत । शेषंव्यक्तं । तएणं आग्निकुमारादेवा इत्यादि व्याख्यातप्रायमेव । तएणं सेसेसक्के इत्यादि । एतत् सूत्रद्वयमपि व्यक्तं,उज्ज्वालयत दीपयत, तीर्थंकरशरीरकं यावदनगारशरीरकाणिच ध्मापयत । स्ववर्णेत्याजनेनवर्णांतरमापादयत । अग्निसंस्कृतानि कुरुतेति । तएणमित्यादि । ततः सशक्रो भवनपत्यादिदेवा नेवमवादीत् भोदेवा नुप्रिया ! तीर्थंकरचितिकायां यावदनगारचितिकायां च अगुरु तुरुष्कंसिल्लकं घृतं मधुच एतानिद्रव्याणि कुंभा

वाणुप्पिया तित्थगरचिइगाए जावअणगारचिइगाएअ अगणिकायं विउव्वहर त्ता एअमाणत्तिअं पच्च प्पिणह तएणं तेअग्गिकुमारादेवा विमणा णिराणंदा अंसुपुण्णणयणा तित्थगरचिइगाए जावअणगारचि इगाएअ अगणिकायं विउव्वंति ॥ तएणं सेसक्के देविंदे देवराया वाउकुमारे देवे सद्दावेइ २ त्ता एवंवया

ग्निकायं विकुर्वत विकुर्वित्वा । एतामाज्ञप्तिकां प्रत्यर्पयत । ततस्तेऽग्निकुमारादेवाविमनसोनिरानन्दाः अश्रुपूर्णनयनास्तीर्थंकरचितिकायां याव दनगारचितिकायां गणधरचितिकायां चाग्निकायं विकुर्वन्ति । ततः सशक्रोदेवेन्द्रोदेवराजोवायुकुमारान् देवान् शब्दापयति शब्दापयित्वा एवम वादीत् । क्षिप्रमेवभोदेवानुप्रियाः ! तिर्थंकरचितिकायां यावदनगारचितिकायां गणधरचितिकायां च वायुकायं विकुर्वत । विकुर्वित्वा अग्निका यमुज्ज्वालयत । उज्ज्वालयित्वा तीर्थंकरशरीरकं गणधरशरीराणि अनगारशरीरकाणिच ध्मापयत,, ततस्तेवायुकुमारादेवा विमनसोनिरानन्दा

थईनंइ हेदेवानुप्रिय? तिर्थंकरनीचयनेंबिषइं यावत् अणगारनाचयनंइविषइं अग्निकायविकूर्वो अग्निकरो करीनइं एमाहारी आज्ञापाछीआपो तिवारइं तेअग्निकुमारदेवता मनेंदलगीरथका आनंदरहिताथका आंसूइ पूर्णनयनएहवाथका तीर्थंकरना चयनेंविषइं यावत् साधूनी चयनइंविषइं अग्निकुमार अग्नि विकुर्वे करइं तिबारपछीते सक्रदेवन्द्र देवतानोराजावायुकुमारनां देवताप्रतें म०वुलावीनइं एवंकहें उतावलोथईनइं होदेवानु प्रिय तीर्थंकरनीचयनेंबिषइं यावत् साधुनीं चयनेंविषइं वायरो विकुर्वो करो करीनइं अग्निकायप्रतइं उज्वालो दीपावीनइं तिर्थंकरनों सरीर गण

ग्रशोऽनेककुंभपरिमाणानि भाराग्रशोऽनेकविंशतितुलापरिमाणानि । अथवा पुरुषोत्क्षेपणीयोभारः सोग्रंपरिमाणं येषांते भाराग्रा स्तेबहुशोभाराग्रशः संहरतेति प्राग्वत् । अथमांसादिषुध्मायितेषु अस्थिष्ववशिष्टेषु शक्रः किंचक्रे इत्याह । तएणमित्यादि । स्पष्टं नवरं क्षीरोदकेनक्षीरसमुद्रानीतजलेन निर्वापयतविध्मापयतेत्यर्थः । अथास्थिवक्तव्यमाह । तएणमित्यादि । तत श्चितिकानिर्वापणादनु भगवतस्तीर्थकरस्योपरितनं दक्षिणं सक्थिं दाढामित्यर्थः, शक्रोगृह्णाति ऊर्ध्वलोकवासित्वात् दक्षिणलोकार्द्धाधिपत्वाच्च ईशानेंद्रः उपरितनंवामं ऊर्ध्वलोकवासित्वा दुत्तररलोकार्द्धाधिपतित्वाच्च, चमरश्चासुरेंद्रो ऽसुरराजो ऽधस्तनं दक्षिणंसक्थिं गृह्णाति, अधोलोकवासित्वात् दक्षिणश्रेणिपतित्वाच्च, बलिः दाक्षिणात्यासुरेभ्यः सकाशाद् वीइतिविशिष्टं रोचनं दीपनं दीप्तिरिति यावत् येषामस्ति तेवैरोचनाः स्वार्थेऽणू औदीच्याःसुराः दाक्षिणात्येभ्यः औत्तराहाणामधिकपुण्यप्रकृतिकत्वात् तेषामिंद्रः एवं वैरोचन

॥ टीका ॥

सी । खिप्पामेव भोदेवाणुप्पिया ! तित्थगरचिइगाए जोवअणगारचिइगाएअ वाउक्कायंविउव्वह २ त्ता अगणिकायं उज्जालेह तित्थगरसरीरगं गणहरसरीरगाइं अणगारसरीरगाइंच झामेह । तएणंतेवाउकुमारा देवा विमणा णिराणंदा अंसुपुण्णणयणा तित्थगरचिइगाए जावविउव्वंति त्ता अगणिकायं उज्जालेंति तित्थ

॥ मूल ॥

अश्रुपूर्णनयनास्तिर्थकरचितिकायां यावद्विकुर्वन्ति । विकुर्वित्वा अग्निकायमुज्ज्वालयन्ति । उज्ज्वालयित्वा तीर्थकरशरीरकम् गणधरशरीकं यावदनगारशरीराणिच ध्मापयन्ति ततस्सशक्रोदेवेन्द्रस्तान् बहून् भवनपतीन् यावद्वैमानिकान् देवानेवमवादीत् । क्षिप्रमेवभोदेवानुप्रियाः ! तीर्थ

॥ अनु० ॥

धरनीशरीरइं साधुनांसरीरर तेप्रतइं झा०अग्निसंस्कारकरइं तिवारइं तेवायुकुमारदेवता दीनमनथका आनन्दरहित आसुइं पूर्णनयन थिका ए व, तिर्थकरनीचयनइंविषइं यावत् वायुविकुर्वइ अग्निकायप्रतइं उज्ज्वालो दीपावो दीपविनें तीर्थ करनुशरीर यावत् साधुनांशरीर ग्य०अग्निसंस्कारइंकरी तिवारें पछी तेसक्रदेवेंद्र देवतानोराजाते घणा भवनपति यावत् वैमानिकदेवताप्रते एहवोकहइं उतावलो ऽहो देवानुप्रिया ? तीर्थंकरनाचयनइंविषइं

॥ भाषा ॥

राजोपि अधस्तनं वामंसक्थि गृह्णाति अधोलोकवासित्वा दुत्तरश्रेण्यधिपत्वाच्च, अवशेषा भवनपतयो यावत्करणात् व्यन्तराज्योतिष्काश्च ग्राह्याः वैमानिकादेवा यथार्हं यथामहर्द्धिकं अवशेषाणि अङ्गानि नुजाद्यस्थीनि उपाङ्गानि अङ्गसमीपवर्त्तीनि अङ्गुल्याद्यस्थीनि गृह्णंतीति योगः । अयंभावः । सनत् कुमाराद्यष्टाविंशतिरिन्द्रा अवशिष्टानष्टाविंशतिदन्तान् अन्येऽवशिष्टा इंद्रा अङ्गोपाङ्गास्थीनीति । ननुदेशानांतद्ग्रहणे क आशयइत्याह । केचिज्जिनभक्त्याजिनेनिर्वृत्ते जिनसक्थिजिनवदाराध्यमिति, केचिज्जीतमिति, पुरातनैरिदमाचीर्णमित्यस्माभिरपीदं कर्त्तव्यमिति, केचिद्धर्मः पुण्यमितिकृत्वा । अत्रग्रंथांतरप्रसिद्धो ऽयमपिहेतुः । पूअन्तिअएइदिअहं अहंकोइपराभवं जइकरेज्जा तोपरकालिअताउ सलिलेणकरेंतिनि अररक१सौधर्मेंद्रेशानेंद्रयोः परस्परंसवैरयोस्तद्ग्रहादानेन वैरोपशमोपिइत्यादिको ज्ञेयस्तद्यथा व्याख्यातो विशेषार्थप्रतिपत्तिरतो विद्याधरनराश्चिताभस्म शेषामिवगृह्णंति सर्वोपद्र

॥ टीका ॥

गरसरीरगं जावअणगरसरीरगाणिअ आमेंति तएणं ससक्कं देविंदं देवराया तेबहवे भवणवइ जाववेमाणिए देवे एवं वयासी। खिप्पामेवभोदेवाणुप्पिआ तित्थगरचिइगाए जावअणगारचिइगाए अगुरुतुरुक्कघयमज्झंचकुभग्गसोअ भारग्गसोअ साहरह । तएणं तेजवणवइ जावतित्थगर०जाव भारग्गसोअ साह

॥ मूल ॥

करचितिकायां यावदनगारचितिकायां अगुरुतुरुकघृतमधूनि कुंभाग्रशश्चभाराग्रशश्चसंहरत । ततस्तेभवनपति० यावत् तीर्थकरयावत् भाराग्रशश्चसंहरन्ति । ततःसशक्रोदेवेन्द्रोदेवराजो मेघकुमारान् देवान् शब्दापयति, शब्दापयित्वाएवमवादीत् । क्षिप्रमेवभोदेवानुप्रिया तिर्थकरचितिकां यावद्

॥ अनु० ॥

यावत् साधुनीचयनैंविषें अगर तुरुकतेसेल्लारस सघृतं मधु एद्रव्य अनेकघडा प्रमाण अनेकभारप्रमाण सा०नाथनु तेजवपतीप्रमुष यावत् तीर्थंकरनीचय नइं विषेइ यावत् जारगमइं सहरइं तिवार पछी तेशक्रदेवेन्द्र देवतानोराजा मेहकुमारदेवताप्रते तेडावइं इम कहइ उतावला हेदेवनुप्रिय? तीर्थंकरनीचय यावत् अणगारनीचय क्षीरोदकपाणीइं नुहलावोल्हाटो तिवारें मेघकुमारदेवता तीर्थंकरनीचय यावत् पांणीछांटीइनें नुहलावेद्वारइ तिवारइं

॥ भाषा ॥

वविद्रावणमितिकृत्वा आस्तां त्रिजगदाराध्यानांतीर्थकृतांयोगजन्मचक्रवर्त्तिनामपिदेवाः सक्थिग्रहणं कुर्वंतीति । अथतत्रविद्याधरादिभिरर्हत्पूर्विकया भस्म

रंति । तएणं सेसक्के देविंदे देवराया मेहकुमारेदेवेसद्दावेइ २.त्ता एवंवयासी खिप्पोमेव भोदेवाणुप्पिआ ! तित्थगरचिइगं जावअणगारचिइगंच खीरोदगेणं णिव्हावेह । तएणं तेमेहकुमारादेवा तित्थगरचिइगं जावणिव्हावेंति । तएणं सेसक्के देविंदे देवराया भगवउ तित्थगरस्स उवरिल्लं दाहिणं सकहं गेण्हइ, ईसाणे देविंदे देवरायो उवरिल्लं वामं सकहं गेण्हइ चमरेअसुरिंदे असुररायाहिट्ठिल्लं दाहिणं सकहं गेण्हई । बललीवैरोअणिंदेवैरोअणिरायाहिट्ठिल्लं वामंसकहं गेण्हई अवसेसा भवणवइ जाववेमाणिआ देवा जहारिहं अवसेसाइं अंगुमंगाइं केईजिणभत्तीए केईजीअमेअंतिकट्टु केईधम्मोत्तिकट्टु गेण्हंति । तएणं सेसक्के देविंदे देवे

नगारचितिकां च क्षिरोदकेन निर्वापयत । ततस्तेमेघकुमारादेवास्तीर्थंकरकचितिकां यावन्निर्वापयन्ति । ततः सशक्रोदेवेन्द्रोदेवराजः भगवतस्तीर्थंकरस्योपरितनं दक्षिणं सक्थिं गृह्णाति । ईशानोदेवेन्द्रोदेवराज उपरितनं वामंसक्थिं गृह्णाति । चमरोऽसुरेन्द्रोऽसुरराजोऽधस्तनं दक्षिणंसक्थिं गृह्णाति । बलिः वैरोचनिकेन्द्रोवैरोचनिराजोधस्तनं वामंसक्थिं गृह्णाति । अवशेषाभवनपतयो यावद्वैमानिकादेवायथार्हमवशेषाणि अङ्गोपा

शक्रदेवेन्द्रदेवतानोराजा भगवंत तीर्थंकरनी ऊपली जिमणी दाढालीइं ईशाननामादेवेन्द्र देवतानोराजा उपलीडावी दाढालीइं चमरेन्द्रनांमइं असुरेन्द्र असुरनोराजा हेठिली जिमणीदाढा ग्रहई, वलीन्द्र वैरोचनइन्द्र वैरोचननिकायनोराजा हेठली डावीदाढाग्रहइ अवशेषथाकतावीजा भवनपति जोतिषी वैमानिकदेवता यथायोग्यपणइं अवशेषरह्यांतेशरीरना हाड अवशेषचयनीराषहुइंतेवीद्याधरलेइ केतलाइंक तीर्थंकरनी भक्तिजाणीनेंकेतलाइंक जीत आपणोआंचारछेएहवाकहीनइं केतलाइंकधर्मजाणीनइं ग्रहइं तिवारपछीतेशक्रदेवेन्द्र देवतानोराजा घणां भवनपति यावत् वैमाणीक

॥टीका॥

निगृहीते अखातायामेवगर्त्तायां जातायांमाभूत्तत्रपामरजनकृताशातनाप्रसङ्गः सातत्येनतीर्थप्रवृत्तिश्च भूयादिति स्तूपविधिमाह । तएणमित्यादि । सर्वस्य ष्टं नवरं सर्वात्मनारत्नमयान् अन्तर्बहिरपिरत्नखचितान् महातिमहतोऽतिविस्तीर्णान् आलप्रत्ययः स्वार्थिकः प्राकृतप्रभवः, त्रीन्चैत्यस्तूपान् चैत्याश्चि

॥ मूल ॥

वरायावहवेन्नवणवई जाववे माणिए देवे जहारिऊं एवंवयासी । खिप्पामेव भोदेवाणुप्पिआ ! सह्रयणामए महए महालए तन्न चेइअथूमे करेई । एगंन्नगवन्न तित्थगरस्स चिइगाए एगं गणहरचिइगाए एगं अवसेसाणं अणगाराणं चिइगाए तएणं तेवहवे जावकरेंति । तएणं तेवहवे भवणवई जाववेमाणिआ देवा तित्थगरस्सप रिणिह्राणमहिमं करेंति २ त्ता जेणेव नंदीसरवरे दीवे तेणेव उवागच्छंति त्ता । तएणं सेसक्के देविंदेपुरत्थि

॥ अनु० ॥

ङ्गानिकेचिज्जिनभक्त्याकेचिज्जीतमेतदितिकृत्वा, केचिद्धर्मइतिकृत्वा, गृण्हन्ति । ततःसशक्रोदेवेन्द्रोदेवराजो बहून् भवनपतीन् यावद्वैमानिकान् देवान् व्याहरतएवमवादीत् । क्षिप्रमेव भोदेवानुप्रियाः सर्वरत्नमयान् महतस्त्वीन् महालयान् चैत्यस्तूपिकान् कुरुत । एकंन्नगवतस्तीर्थकरस्य चितिकाया एकं गणधरचितिकाया एकं अनगाराणामवशेषाणां चितिकायाः ॥ ततस्तेबहवोयावत्कुर्वन्ति । ततस्तेबहवोभवनपतयो यावद्वैमानिकादेवास्तीर्थकरस्य परिनिर्वाणमहिमां कुर्वन्ति,, कृत्वायेनैवनन्दीश्वरवरोद्वीपस्तेनैवोपागच्छन्ति । उपागत्यततःसशक्रोदेवेन्द्रः पौरस्त्ये अञ्जनकपर्वते

॥ भाषा ॥

देवता यथायोग्य एहवोकहें उतावलों अहोदेवानुप्रिय! सर्वरत्नमय मोटो अत्यंतविस्तीर्ण एहवा त्रिसिस्थूभकरो एकभगवंततीर्थंकरनी चयनेंविषइं एकगणधरनीचयनेविषे एकअवशेषथाकतासाधुनी चयनइं विषइं तिवारइं ते घणां देवना जाव स्थूभकरइं तिवारपछी तेघणांभवनपती यावत् वैमानीकदेवता तीर्थंकरनो निर्वाणकल्याणकनो महिमांकरीनइं जिहांनंदीश्वरनामइं प्रधानद्वीपछे तिहां आवें आवीनें तिवारें तेशक्रदेवेंद्र पूर्वदिसिनां जेअंजनगिरिपर्वत तेहनेविषइं आठदिवसलगइं मोटोमहिमांकरइं तिवारपीछें तेसौधर्मेन्द्रना च्यारिलोकपाल तेपूर्वदिसिना अंजनगि

॥ टीका ॥

ह्लादकाः स्तूपाश्चैत्यस्तूपास्तान् कुरुत चितात्रयस्थितिस्थित्यर्थः । आह्लाकरणसूत्रे ततस्तेबहवोभवनपत्यादयोदेवास्तथैवकुर्वंति । ननुयथाह्लाकरणसूत्रे यावत् करणेन सूत्रकृतोलाघव सूचा, तथा पूर्वसूत्रेपि कथंनलाघवचिंताकृता उच्यते, विचित्रत्वात् सूत्रप्रवृत्तेरिति । तएणमित्यादि । ततस्तेबहवोभवन पत्यादयोदेवास्तेषु स्तूपेषु यथोचितं तीर्थकरस्य परिनिर्वाणमहिमां कुर्वन्ति कृत्वाचयत्रैवाकाशखंडेनंदीश्वरवरोद्वीप स्तत्रैवोपागच्छंति । ततः सशक्रःपौर स्त्ये अञ्जनकपर्वते अष्टाह्निकां अष्टानामह्नां दिवसानां समाहारोष्टाह्नं तदस्तियस्यां महिमायां सा अष्टाह्निका तां महामहिमां करोति । ततः शक्र स्यचत्वारो लोकपालाः सोमयमवरुणवैश्रमणनामान स्तत्पार्श्ववर्त्तिषु चतुर्षु दधिमुखकपर्वतेषु अष्टाह्निकां महामहिमां कुर्वंति । नन्वत्र नन्दीश्वरवरा दिशब्दानां कोऽन्वर्थ इत्युच्यते । नंद्यापर्वतपुष्करिणीप्रमुखपदार्थसार्थसमुद्भूताऽत्यद्भुतसमृद्धा ईश्वरः स्फातिमान्नन्दीश्वर स्सएव मनुष्यद्वीपापेक्षया बहुतरसिद्धायतनादिसद्भावेन वरोनन्दीश्वरवर स्तथा अञ्जनरत्नमयत्वा दंजना स्ततःस्वार्थे कप्रत्ययः । यद्वा कज्जलवर्णत्वेनांजनतुल्या इत्यञ्जनकाः उप

॥ मूल ॥

मित्ते अंजणगपव्वए अठाहिअं महामहिमंकरेंति तएणं सक्कस्सदेविंदस्सचत्तारिलोगपाला चउसु दहिमुहगप व्वएसु अठाहिअं महामहिमं करेंति। ईसाणेदेविंदे देवराया उत्तरिल्ले अंजणगे पव्वए अठाहिअं तस्सलोगपा लाचउसुदहिमुहगेसु अठाहिअं चमरोअ दाहिणिल्ले अंजणगे तस्सलोगपाला चउसु दहिमुहगपव्वएसु बलीप

॥ अनु० ॥

अष्टाह्नि कंमहामहिमानं कुर्वन्ति । ततः शक्रस्य देवेन्द्रस्य चत्वारोलोकपालाश्चतुर्षु दधिमुखकपर्वतेषुअष्टा ह्निकंमहामहिमानं कुर्वन्ति ॥ ईशानोदेवे न्द्रोदेवराज औत्तराहे अञ्जनकपर्वते अष्टाह्निकां । तस्य लोकपाला चतुर्षुदधिमुखकेषु अष्टाह्निकां महिमां । चमरश्चदाक्षिणात्येञ्जनके, तस्य लोक

॥ भाषा ॥

रिपर्वत तेहनेविषइ आठदिवसलगइं मोटोमहिमाकरइ ईशानेन्द्रनामेदेवेन्द्रदेवतानोराजा उत्तरदेसिनेंविषेजेअंजनगीरनामेपर्वतजेहने विषेइं अष्टाह्निकमहोत्सवकरइं तेईशानेन्द्रनालोकपालचार उत्तरदिसिना अंजनगिरीनइं दधिमुषपर्वतछें तेहनेंविषइं अष्टाह्निकामहोत्सवकरइ चमरेन्द्रदे

माने कप्रत्ययः तथा दधिवदुज्ज्वलवर्णे मुखंशिखरंरजतमयत्वाद् येषांते तथा बहुव्रीहौ कप्रत्ययः । अथैशानेंद्रस्यनन्दीश्वरावतारवक्तव्यमाह । ईसाणे त्ति । ईशानो देवेंद्र औत्तराहे अञ्जनके अष्टाह्निकां, तस्य लोकपाला औत्तराहांजनकपरिवारकेषुचतुर्षु दधिमुखकेषु अष्टाह्निकां, चमरश्च दाक्षिणात्यें ज नके, तस्यलोकपालादधिमुखकपर्व्वतेषु, बलींद्रः पाश्चात्येंजनके, तस्य लोकपालादधिमुखकेषु, ततस्ते बहवो भवनपत्यादयोदेवा अष्टाह्निका महामहि मा महोत्सवभूताः कुर्व्वंतीति । बहुवचनं चात्राष्टाह्निकानां सौधर्मेंद्रादिभिः पृथक् २ क्रियमाणत्वात् । कारित्ताइत्यादि । अथाष्टाह्निकामहामहिमाः कृत्वा यत्रैव लोकदेशेस्वानि २ स्वसंबंधीनि २ विमानानि यत्रैव स्वानि २ भवनानि वासप्रासादाः यत्रैव स्वाः २ सभाः सुधर्माः यत्रैव स्वकाः २ स्व

॥ टीका ॥

चुत्तिमिल्ले अंजणगे तस्सलोगपाला दहिमुहगपव्वएसु । तएणं तेबहवेभवणवइ वाणमंतर जावअट्ठाहिआउ म हामहिमाउ करेंति २ करित्ता जेणेव साइं २ विमाणाइं जेणेव साइं साइं भवणाइं जेणेवसाउ २ सभाउ सुह म्माउजेणेव सगासगा माणवगा चेइअखंभा तेणेव उवागच्छंति २ त्ता वइरामएसु गोलसमुग्गएसुजिणसकहा

॥ मूल ॥

पालादधिमुखकपर्वतेषु । बलीपाश्चात्येञ्जनपर्वतके,,तस्य लोकपालादधिमुखकपर्वतेषु । ततस्तेबहवो भवनपतिवाणमन्तरा यावत् अष्टाह्निकाः महा महिमाः कुर्वन्ति । कृत्वायत्रैवस्वानिस्विमानानि,यत्रैवस्वानिस्वानि भवनानि,यत्रैव स्वाः स्वाः सभाः सुधर्माः,यत्रैव स्वकाःस्वकामाणवकाचैत्यस्तम्भा,

॥ अनु० ॥

क्षिणदिसिनइं अंजनपर्वतइं अष्टाह्निकामहोत्सवकरइं तेहनालोकपाल दक्षिणदिसीना अंजनगिरीनइं च्यारदिसे ४ दधिमुषळइं तेहनइं विषइ महोत्स वकरइं बलींद्रपश्चिमदिसिनइं अंजनगिरी अष्टान्हिकामहोत्सकरइं तेहनांलोकपाल पश्चिमनां अंजनगिरीनें च्यारदिसि ४ दधिमुषळें तिहांमहोत्सवकरे तिवारपछीतेघणाभवनपति व्यतरं जोतिषी वैमानीकदेवता अष्टान्हिकमहोत्सकरइं करीनइं जिहां पोतापोतानां विमानळें जिहां पोतापोतानां भवनळइं जिहांपोतापोतानी सभासुधर्मानामइंळें जिहां पोतापोतानां माणवकनांमें चैत्यस्यंभळें तिहांआवें आवीनइं वज्ररत्नमयगोलआकार समुद्ग

॥ भाषा ॥

स्वसंबंधिनो माणवकनाम्नश्चैत्यशस्त्रार्थः प्राग्वत् । तत्रैवोपागच्छंति उपागत्यच वज्रमयेषु गोलसमुद्गकेषु वृत्तभाजनविशेषेषु जिनसक्थीनि प्रक्षिपंतीति, सक्थिपदमुपलक्षणपरं तेन दशनाद्यपि यथार्हं प्रक्षिपंतीति । अत्र ज्ञाताधर्मकथांगोक्तमल्लिनाथनिर्वाणमहिमाधिकारगतसूत्रवृत्त्यनुसारेण माणवकस्तंभा द्वृत्तसमुद्गकानवतार्य सिंहासने निवेश्य तन्मध्यवर्त्तिजिनसक्थी न्यपूपुजन्, वृषभजिनसक्थिच तत्र प्राक्षिपन्निति ज्ञेयं, प्रक्षिप्यच अग्रैः प्रत्यग्रै वरैर्माल्यैश्च गंधैश्चार्चयंति । अर्चयित्वाच विपुलान् भोगोचितान् भोगान् भुंजाना विहरंत्यासत इति । अत्राहपरः । ननुचारित्रादिगुणविकलस्य भगवच्छरीरस्य पूजनादिकं पूर्वमपि ममांतर्व्रणमिव बाधते तदनु इदंजिनसक्थ्यादिपूजनं क्षतेक्षारइव सुतरांबाधते मैवं वादीः । नामस्थापनाद्रव्यजिनानां भावजिनस्यैव वन्दनीयत्वात् । तदा भगवच्छरीरस्यच द्रव्यजिनरूपत्वात् सक्थ्यादीनांचतदवयवत्वाद् भावजिनादभेदेनवन्दनीयत्वमेव । अन्यथा गर्भतयोत्पन्नमात्रस्य भगवतः समणे भगवं महावीरे इत्याद्यभिलापेन सूत्रकृतां सूत्ररचना शक्राणां शक्रस्तवप्रयोगादिकंच नौचितीमञ्चेदिति, अतएव जिनसक्थ्याद्याशातनाभीरवोहि देवा स्तत्रकामासेवनादौ नप्रवर्त्तंतेइति गतस्तृतीयारकः । अथचतुर्थारकस्वरूपं निरूप्यते । तीसेणमित्यादि । तस्या मनन्तरव्यावर्णितायां समायां द्वाभ्यांसागरकोटाकोटीभ्यां द्वेसागरोपमकोटाकोटी इत्येवंप्रकारेण काले व्यतिक्रान्ते अनंतै र्वर्णपर्यवै स्तथैवद्वितीयार

॥ टीका ।

नुपरिक्खंति २ त्ता अग्गेहिं वरेहिं मल्लेहिं अ गंधेहिं अ अच्चेंति २ त्ता विउलाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरंतित्ती सेणं समाए दोहिं सागरोवमकोडाकोडीहिं काले वीइक्कंते अणंतेहिं वण्णपज्जवेहिं तहेव जाव अणंतेहिं उट्ठा

॥ मूल ॥

स्तत्रैवोपागच्छन्ति । उपागत्यवज्रमयेषु गोलसमुद्गकेषु जिनसक्थीनिप्रक्षिपन्ति । प्रक्षिप्यअग्रैर्वरैर्माल्यैश्चगन्धैश्चार्चयन्ति । विपुलान्भोगभोगान्

॥ अनु० ॥

कठाबाडभाजनलेतेहनें विषें तीर्थंकरनीदाढाजुघालीनें अग्रउत्कृष्टा प्रधान मालाकरी गंधपूरीएकरी पूजें पूजीनें विस्तीर्ण भोगभोगतायका (श्रीमाहा वीरदेवमोक्षइं गयापछी ८९ षवाफेंगयें पांचमोआरोलेंठउं) बिचरइं तेत्रीजाआरामां बेंकोडाकोडिसागरोपम (पूअंतिअपइन्दिअहं अहकोइं परावं जंकरेज्जातो परालिअताउ सलिलेण करेंतिनिअररकं) कालगयइं यिकें अणंतइवर्णं नइं पर्यायइं करी तिमजपूर्विलीपरि यावत् अणंतेउठवीकर्म बलवीर्यनें

॥ भाषा ।

कप्रतिपत्तिक्रमवद् ज्ञेयं, यावदनंतैरुत्थानबलवीर्यपुरुषाकारपराक्रमै रनन्तगुणपरिहाण्याहीयमानोहीयमानो ऽत्रांतरे दुष्षमसुषमानाम्ना समा कालः प्रत्यपद्यत। हेश्रमणहेआयुष्मन्? अथ पूर्वारकवद्भरतस्वरूपंप्रष्टुमाह। तीसेणमित्यादि ॥ अथतत्रमनुष्यस्वरूपप्रश्नमाह ॥ तीसेणमित्यादि। इदंच सूत्रद्व

णकम्मजाव परिहायमाणे २ एत्थणं दूसमसुसमाणामं समाकाले पडिवज्जिंसु ॥ समणाउसो तीसेणं भंते ! समा एभरहस्सवासस्स केरिसए आगारभावपडोआरे पण्णत्ते ? गोयमा ! बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते ? से जहाणामए आलिंगपुक्करेइवा जावमणीहिं उवसोभिए तंजहा कत्तिमेहिंचेव अकत्तिमेहिंचेव तीसेणंभंते ! समा ए भरहे वासेमणुआणं केरिसएआयारभावपडोयारे पण्णत्ते ? गोयमा ! तेसिंमणुआणं छव्विहे संघयणे छव्वि

नुभ्रमानाविरहन्ति (इत्युक्तोद्वितीयारकः) तस्याः समायाद्वाभ्याम् सागरोपमकोटाकोटीभ्याम् (प्रमिते) कालेव्यतिक्रान्ते अनन्तैर्वर्णपर्यवैः तथै वयावत् अनन्तैरुत्थानकर्मबलवीर्यपुरुषाकारपराक्रमैरनन्तगुणपरिहान्या यावत् परिहियमानोऽत्रान्तरे दुष्षमसुषमानाम्नासमाकालः प्रतिपन्नः ॥ हेश्रमण। तस्यां जदन्त! समायां भरतस्य वर्षस्य कीदृशक आकारभावप्रत्यवतारः प्रज्ञप्तः? गौतम! बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः? सय थानामकः आलिङ्गपुष्करइव यावन्मणिभिरुपशोभितः तद्यथा। कृत्रिमैश्चैवाकृत्रिमैश्चैव। तस्यां जदन्त! समायां भरते वर्षमनुजानां कीदृशक आकारभा

पर्यायइंकरी यावत् हानियातां घटतां २इहां दुःषमसुषमानामे समाकाल चोथो आरोपडिवज्यउ वइठो अहोश्रमणो आउषावंतो! तेआरानेंविषें हेभग वन्! भरतक्षेत्रना केहवो आकार भावप्रत्यवतारस्वरूपछें। हेगोतम! घणुंसमोरमणीकभूमिभागकह्यो जिमदृष्टांतइंकोई आलिंगनामावाजित्रनूंपडउ हुइ एहवो यावत् मणीतृणादिकइंकरी शोभावंतछें तेकहछें कृत्रिम कारिमां अकृतिमा स्वातांतिणइकरीशोभावंतछइ तेहआरानें विषइं हेभगवंत! भरतक्षेत्रइं मनुष्यनउं केहवो आकारभावछें भगवंतकहें हेगौतम! तेमनुष्यनें छप्रकारनासंघयण छप्रकारनासंस्थान घणांधनुष उंचपणेकाया जघन्य

यमपि प्रायःपूर्वसूत्रसदृशंगमकत्वात् सुगमं नवरं । जघन्येनांतर्मुहूर्त्तमायुस्तत्कालीनमनुष्या उत्कृष्टंपूर्वकोटिमायुः पालयन्ति, पालयित्वाच पञ्चस्वपि गतिष्वतिथीभवन्ति । अथपूर्वसमातो विशेषमाह ॥ तीसेणमित्यादि ॥ तस्यांसमायां त्रयोवंशाइववंशाः प्रवाहा आवलिका इत्येकार्थाः । ननुसन्तान रूपाः परम्पराः परस्परं पितृपुत्रपौत्रप्रपौत्रादिव्यवहारसभावात् समुदपद्यन्त । तद्यथा । अर्हद्वंशः चक्रवर्त्तिवंशः दशार्हाणांबलदेववासुदेवानांवंशः यदत्र दशार्हशब्देन द्वयोः कथनं तदुत्तरसूत्रबलादेव, अन्यथा दशार्हशब्देन वासुदेवाएव प्रतिपाद्या भवन्ति । अहयश्च दसाराणमिति वचनात् । यत्तु प्रतिवासुदेववंशो नोक्त स्तत्रप्रायोऽङ्गानुयायीन्युपांगानीति स्थानांगे वंशत्रयस्यैव प्ररूपणात्, येनहेतुना तत्रैवंनिर्देश स्तत्रायं वृद्धाम्नायः प्रतिवासुदेवा नां वासुदेवयध्यत्वेन पुरुषोत्तमत्वाविवक्षणात् । एनमेवार्थं व्यनक्ति । तस्यांसमायां त्रयोविंशति स्तीर्थंकराः एकादशचक्रवर्त्तिनः ऋषभभरतयो स्तृ

॥ टीका ॥

हे संठाणे वज्जहिं घणूहिं उड्ढंउच्चत्तेणं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडी आउअं पालेंति २ त्ता अप्पेगइआ णिरयगामी जावदेवगामी अप्पेगइआ सिझंति बुझंति जावसव्वदुक्खाणमंतं करेंति तीसेणंसमाए तओ वंसा समुप्पज्जित्था। तंजहा अरहंतवंसे चक्कवट्टिवंसे दसारवंसे तीसेणंसमाएतेवीसंतित्थयरा इक्कारसचक्कव

॥ मूल ॥

वप्रत्यवतारः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! तेषांमनुजानां षड्विधं संहननं षड्विधं संस्थानं बहूनिधनूंऽषिऊर्ध्वमुच्चत्वेन, जघन्येनान्तर्मुहूर्तमायुः। । उत्कर्षेण पूर्वकाट्योः आयुः पालयन्ति । पालयित्वा अप्येककेनिरयगामिन अप्येककेदेवगामिनः अप्येककेसिध्यन्ति बुद्ध्यन्ति यावत्सर्वदुःखाणामन्तं कुर्वन्ति॥ तस्यां समायां त्रयोवंशाः समुदपद्यन्त । तद्यथा-अर्हद्वंशः, चक्रवर्तिवंशः दशार्णवंशः ॥ तस्यां समायां त्रयोविंशति स्तीर्थङ्करा: एकादशचक्रवर्तिनः

॥ अनु० ॥

अंतर्मुहूर्त्तनजघन्नआयु उत्कृष्टउ पूर्वकोडिआउषो पालइं पालीनें केतलाइंकमनुष्य नरकगतिजाय यावत् केतलाएक देवगतिजाइं केतलाएक सीझइं यावत् सर्वदुःखनोक्षयकरइं तेआरानेंविषें त्रिणिवंस सउपनां तेकेहां अरिहंतनाबंस चक्रवर्त्तिनोवंस बलदेव वासुदेवनोवंस तेआरानेंविषइं त्रेवीस

॥ भाषा ॥

तीयारके भवनात् नव बलदेवाः नववासुदेवाः ज्येष्ठबंधुत्वात् प्रथमंबलदेवग्रहणं उपलक्षणा त्प्रतिवासुदेववंशोपि ग्राह्यः समुदपद्यंत । गतश्चतुर्थारकः । अथपञ्चमः । तीसेणमित्यादि । तस्यां समायां एकयासागरोपमकोटाकोट्या द्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रैरूनितयो नीतया अनयैव प्रत्येकमेकविंशतिस

वही णवबलदेवा णववासुदेवो समुप्पज्जित्था ॥ तीसेणंसमाए एक्काए सागरोवमकोडाकोडीए बायालीसाए वा ससहस्सेहिंउणिआए काले वीइक्कंते अणंतेहिं वण्णपज्जवेहिं तहेव जावपरिहाणीए परिहायमाणे २ एत्थणं दू समाणामं समा काले पडिवज्जिस्सइ । समणाउसो तीसेणंभंते ! समाए भरहस्स वासस्स केरिसए आगारभा वपडोआरे भविस्सइ ॥ गोअमा बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे भविस्सइ । सेंजहाणामए आलिंगपुक्करेइवा मुइं

नवबलदेवाः नववासुदेवाः समुपदद्यन्त ॥ तस्याः समायाः एकयासागरोपमकोटाकोट्या द्विचत्वारिंशद्भिर्वर्षसहस्रैर्न्यूनया (प्रमिते) कालेऽतिक्रान्ते अनन्तैर्वर्णपर्यवैस्तथैव यावत्परिहान्यापरिहीयमानो २ अत्रदु:षमानाम्नासमाकालः प्रत्यपद्यत ॥ श्रमण ! तस्यां भदन्त ! समायां भरतस्य वर्षस्य कीदृशक आकारभावप्रत्यवतारो भविष्यति ॥ गौतम । बहुसमरमणीयो भूमिभागोऽभविष्यति ॥ सयथानामकः आलिङ्गपुष्करइव मृदङ्गपुष्करइव याव

तीर्थंकर इग्यारा चक्रवर्त्ति सगरादिक नवबलदेव अचलादिक णव वासुदेव तृपृष्ठादिक उपना तेआरानेंविषें एककोठाकोडिसागरोपम बइतालीस ४२००० हजारबरसइं ऊणा एतलेकालेव्यतिक्रम्यें अनंतेवर्णपर्यायइंकरी तिमज यावत् परिहाणेंकरी घटतां घटता ईहांदु:षमानांमइंपंचमोंआरो बेसस्यें पूछवा नाकालथा अनागतकालमांटइ (जंबूद्दीवेणंभंतेदीवेभारहेवासे इमीसे उसप्पिणीऐदेवाणुप्पियाणं केवइयंकालं तिथेअणुसज्जिस्सति गो०जंबूद्दीवेभार हेवासे इमीसेउसप्पणीए मम एक्कवीसं वाससहस्साइं तिथेअणुसज्जिस्सइ श्रीभगवतीसूत्रसतकर उदसेदकह्योछें) अहोश्रमणोआउषायंतो ! तेआरानें विषें हेभगवन् भरतक्षेत्रनो केहवो आकारभावस्वरूपथास्यइं हेगौतम घणोंसमो रमणीक भूमिभाग थास्यइं जिमदृष्टांतइंकोइं आलिङ्गनामाआजिम्रनुं

हस्रवर्षप्रमाणयोः पञ्चमषष्ठारकयोः पूरणात् कालेव्यतिक्रान्ते अनंते वर्णादिपर्यवै स्तथैवयावत्परिहाणया परिहीयमाणाः २ अत्र समयेदुष्यमानाख्या समाकालः प्रतिपत्स्यते वक्तुरपेक्षया भविष्यत्कालप्रयोगः । अथात्र भरतस्य स्वरूपंपृच्छ न्नाह । तीसेणं अंते समाए अरहइत्यादि । सर्वंप्राग्व्याख्यातार्थं । नवरं भविष्यतीति प्रयोगः पृच्छकापेक्षया अत्रभूमेर्बहुसमरमणीयत्वादिकं चतुर्थारकतोहीयमानं २ नितरां हीनंज्ञातव्यं । ननुखाणुबहुले कंटकबहुले विसमबहुले इत्यादिनाऽधस्तनसूत्रेण लोकप्रसिद्धेनच विरुध्यते मैवं मतिचारित्रचतुरंचिंतनं यतोऽत्र बहुलशब्देन स्याद्वादिबाहुल्यंसूचितं । नच षष्ठारकइवैकान्तिकत्वं तेनच क्वचिद्गंगातटादौ आरामादौ वैताढ्यगिरिकुञ्जादौवा बहुसमरमणीयत्वादिकमुपलभ्यतएवेति नविरोधः । अथ तत्रमनुजस्वरूपं प्रष्टुकामआह । तीसेणमित्यादि । पूर्वंव्याख्यातार्थमेतत् । नवरं बाह्यारत्नयोहस्ताः सप्तहस्तोच्छ्रयत्वा त्तेषां यद्यपि नामकोशे बद्धमुष्टिको हस्तो रत्निरुक्त स्तथापि समयपरिज्ञाषयापूर्णइति । तेमनुजा जघन्यतोऽतर्मुहूर्त्तं उत्कर्षेणसातिरेकं त्रिंशदधिकं वर्षशतमायुः पालयंति । अप्येकका

॥ मूल ॥

गपुरकरेइत्ता जावणाणामणिपंचवण्णेहिं तंजहा किन्हिमेहिं चेव अकिन्हिमेहिंचेव तीसेणं भंते!समाए मरहेवासेम णुआणंकेरिसए आयारभावपडोयारे पण्णत्ते?गोअमा!तेसिं मणुआणंछव्विहेसंघयणे छव्विहेसंघयणे रयणीउ उद्धंउ च्चत्तेणं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं साइरेगं वाससयं आउअं पालेंति २ त्ता अप्पेगइआ णिरयगामी

॥ अनु० ॥

स्नानामणिपञ्चवर्णैः तद्यथाकृत्रिमैश्चैवाकृत्रिमैश्चैव । तस्यां समायां भरतेवर्षे मनुजानां कीदृशक आकारभावप्रत्यवतारः प्रज्ञप्तः ? गौतम! तेषां मनुजानां षड्विधंसंहननं षड्विधंसंस्थानं बह्वोरत्नयऊर्ध्वमुच्चत्वेन । जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् । उत्कर्षेण सातिरेकाणिवर्षसहस्राणि आयुः पालयन्ति, पाल

॥ भाषा ॥

पडोहोइतेहवो यावत् अनेकप्रकारनामणितृण पंचवर्णोतेणइंकरी तेकेहा कृतिमकारिमो सास्वता तेणे करी तेहहेभगवन्! समानेंविषें भरतक्षेत्रइं मनूष्यनो केहवउ आकारभावनो स्वरूपथास्यें हेगौतम! तेमनूष्यनें छप्रकारसंघयण छप्रकारसंस्थानहोसी घणां हाथनी उंचपणेंकायाहूस्यइं जघन्य अंत

निरयगतिगामिनः यावत् सर्वदुःखानामंतं कुर्वंति । अत्रचांतक्रिया चतुर्थारकजातपुरुषजातमपेक्ष्य तस्यैव पंचमसमायां सिद्ध्यमानत्वा ज्जंबूस्वामिन इव । नचसंहरणं प्रतीत्येदं भावनीयं, तथाचसति प्रथमषष्ठारकादावपि एतत् सूत्रपाठउपलभ्यतएवेति आह । अत्रपालयंति अंतंकुर्वंतीत्यादौ भविष्यत्काअप्रयोगे कथंवर्त्तमाननिर्देशः । उच्यते । सर्वास्वप्यवसर्पिणीषु पंचमसमासु इदमेवस्वरूमिति नित्यप्रवृत्तवर्त्तमानकालेवर्त्तमानाप्रयोगः, यथा द्वे सागरोपमे शक्रोराज्यं कुरुते इत्यादौ, तर्हिदुष्षमासमाकालः प्रतिपत्स्यते इत्यादिप्रयोगः कथमिति चेदुच्यते । प्रज्ञापकपुरुषापेक्षयैं तत्प्रयोगस्यापि साधुत्वात् । पुनरपितस्यां किंकिं वृत्त मित्याह । तीसेणमित्यादि तस्या दुष्षमानाम्न्यां समायाः पश्चिमेत्रिभागेवर्षसहस्रसप्तकप्रमाणे अतिक्रामति सति ननु अवशिष्टे तथासति एकविंशतिसहस्रवर्षप्रमाणश्रीवीरतीर्थस्याव्युच्छित्तिकालस्यापूर्त्तेः । गणः समुदायो निजज्ञाति रितियावत् तस्यधर्मः स्वस्वप्रव

जावसव्वदुक्काणमंतं करेंति ॥ तीसेणं समाए पच्छिमे तिभागे गणधम्मे पासंडधम्मे रायधम्मे जायतेएसु धम्मचरणेसुवोच्छिज्जिस्सइ। तीसेणंसमाए एक्कवीसाए वाससहस्सेहिं काले वीईक्कंते अणंतेहिं वण्णपज्जवेहिं गंधरसफासपज्जवेहिं जीवपरिहायमाणे २ एत्थणं दूसमदूसमाणामं समो काले पडिवज्जिस्सइ । समणाउ

यित्वा अप्येककेनिरयगामिनोऽप्येककेयावत् सर्वदुःखानामन्तं कुर्वन्ति ॥ तस्याः समायाः पश्चिमेत्रिभागे गणधर्मः पाषंडधर्मः राजधर्मः जाततेजाश्च धर्मचरणं च व्युच्छेत्स्यति ॥ तस्याः समायाः एकविंशतिभि र्वर्षसहस्रैः (प्रमिते) कालेव्यतिक्रान्ते अनन्तैर्वर्णपर्यवैः गन्धरसस्पर्शपर्यवैः यावत् परिही

मूहूर्त उत्कृष्टी काईकअधिक रो२३ वरसलगें आउषो पालीनें केतलाएक नरकगामी यावत् केतलाइंकसवदुःखनो अंतकरछें तेहआरानेंविषइं पाछिलें त्रीजेंआगजातइथकेगछनोधर्म्म पाषंडीमीथ्यात्विनेर राजनेनो नीतिप्रमुषधर्म्म जाततेज अग्निव्युछेदजास्यइं वीणासजासी तेआरानेंविषइं एकवीसहजार वरसइं कालगइथकइं अनंतेवर्णनेंपर्यायइंकरी गंध २ रस ५ स्पर्श ८ तेहनेंपर्यायइंकरी यावत् घटतांघटतांथकां इंहादूःषमानामइं

र्त्ति तो व्यवहारोविवाहादिकः । पाषंडाः शाक्यादय स्तेषांधर्मः प्रतीतएव राजधर्मोनिग्रहानुग्रहादिः जाततेजा अग्निः सहिनातिस्निग्ध सुषमसुषमादौ नातिरूक्षो दुष्यमदुष्षमादौ चोत्पद्यतइति चकारादग्निहेतुको व्यवहारो रंधनादिरपि चरणधर्मश्चारित्रधर्मः चशब्दान्नत्त व्यवहारश्च, अत्रधर्मपदव्यत्ययः प्राकृतत्वात् व्युच्छेत्स्यति विच्छेदं प्राप्स्यति सम्यक्त्वधर्मस्तु केषांचित्संभवत्यपि बिलवासिनांहि अतिक्लिष्टत्वेन चारित्राभावः । अतएवाह प्रज्ञप्त्यां । उसप्पं धम्मसन्नपज्जुद्वा इति । उसप्पमितिप्रायोग्रहणात् क्वचित्सम्यक्त्वं प्राप्यतेपीति भावः । गतः पंचमोऽरकः। अथषष्ठारकः उपक्रम्यते । तीसेणमित्यादि। तस्यां समायां एकविंशत्या वर्षसहस्रैः प्रमितेकाले व्यतिक्रांते अनंतैर्वर्णपर्यवै रेय गंधरसस्पर्शपर्यवै र्यावत्परिहीयमाणः २ दुष्षमदुष्षमानाम्ना समा कालः प्रतिपत्स्यते । हेश्रमणहेआयुष्मन् ! अथ तत्र भरतस्वरूपप्रश्नायाह । तीसेणमित्यादि ! तस्यांसमाया मुत्तमकाष्ठांप्राप्तायां उत्तमावस्थागतायामित्यर्थः परमकष्टप्राप्तायां वा भरतस्यकीदृशः कआकारभावस्या कृतिलक्षणपर्यायस्य प्रत्यवतारो ऽवतरणं आकारभावप्रत्यवतारः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह गौतमेत्यामंत्र्य वक्ष्यमाणविशिष्टः कालो भविष्यति । कीदृशइत्याह । हाहाभूतः हाहाइत्येतस्य शब्दस्य दुःखार्त्तलोकेनकरणं हाहोच्यते तद्भूतः प्राप्तोयः

सो ! तीसेणंजंते ! समाए उत्तमकट्ठपत्ताए भरहस्स वासस्स केरिसए आयारभावपडोआरे भविस्सइ । गो यमा ! कालेभविस्सइ हाहाभूए भंभाभूए कोलाहलभूए समणुभावेणयखरफरुसधूलिमइला दुल्लिसहा वाउला

यमानः २ अत्रदुःषमदुःषमानाम्नासमाकालः प्रतिपत्स्यते ॥ श्रमण ! तस्यां भदन्त समायां उत्तमकाष्ठापन्नायां भरतस्य वर्षस्य कीदृशक आकारभाव प्रत्यवतारः भविष्यति । गौतम ! कालोभविष्यति, हाहाभूतः भंभाभूतः कोलाहलभूतः समनुभावेन च खरपरुषधूलिमलिना दुर्विषहा व्याकुलाभयं

ढओआरोवइंसस्सइं अहोअमणो आउसावंतो तेहआरानेंविषइ हेभगवंन् ! उत्कष्टपणें भरतक्षेत्रनो केहवो आकारभावस्वरूपथास्पइं हेगौतम एहवो कालथास्पइं हाहाकारथास्पइ भंभा एहवोकोलाहलादिकनोसद्द (वासाणबीससहसा नवसयति वासठदिणपहरा गणघडायादोपल (अरस्करअडयालजिण धम्मो १ सुअस्तरिसंघधम्मो पुछुहे छिजिदीअगणिसायं नवविसलवाहणोसुहूममंतिनयधम्ममझसे२)तेणेंकरीकोलाहलभूतथासइ कालआरानेंप्रभावेंकरीनें

॥ टीका ॥
॥ मूल ॥
॥ अनु० ॥
॥ भाषा ॥

कालः सहाहाभूतः भाँआँइत्यस्य दुःखार्त्तगवादिध्वनिः करणं भांजोच्यते तद्भूतोयः सभंभाभूतः ह्रावप्यनुकरणशब्दाविमौ भंभावाज्ञेरीसैवांतः शून्या ततोज्ञंज्ञेव कालो जनक्षयाक्षशून्यः सभंभाभूत इत्युच्यते कोलाहल इहार्त्तशकुनसमूहध्वनिः तंभूतः प्राप्तः कोलाहलभूतः समानुभावेन कालविशेष सामर्थ्येन च चकारोऽत्र वाच्यांतरदर्शनार्थः णमित्यलंकारे खरपरुषात्यंतकठोरा धूल्याच मलिना येवाता स्तेतथा दुर्विषहाः दुस्सहाः व्याकुला असमंजसाइत्यर्थः भयंकराः चः विशेषणसमुच्चयसूचकः वास्यंतीत्यनेन संबन्धः संवर्त्तकाश्च तृणकाष्ठादीनामपहारका वातविशेषाश्च तेपि वास्यंतीतिइ

भयंकराय वाया संवट्टगा य वाहिंति इह अभिक्खणं धूमाहिंतिअ दिसा समंता रयसला रेणुकलुसतमपडल णिरालोअा समयलुक्खयाएणं अहिअं चंदासीअं मोक्खिहिंति अंहिअंसूरिअा तविस्संति । अदुत्तरंचणं गो अमा ! अभिक्खणं अरसमेहा विरसमेहा खारमेहा खत्तमेहा अग्गिमेहा विज्जुमेहा विसमेहाअज्जावणिज्जो दया वाहिरोगवेअणोदीरणपरिणामसलिला अमणुन्नपाणिअगा चंडानिलपहयतिक्खधाराणिवायपउरंवासं

करावाताः संवर्तकाश्चवास्यंति । इहाभीक्ष्णं २धूमायिष्यन्ते च दिशः । समन्तात् रजस्वलारेणुकलुषतमःपटलनिरालोकाः समयरुक्षतया अधिकं चन्द्राः शीतं मोक्ष्यन्ति ।अधिकंसूर्याः स्तप्स्यन्ति । अथापरञ्च । हेगौतम ! अभीक्ष्णं २अरसमेघाः विरसमेघाः क्षारमेघाः खात्रमेघाः अग्निमेघाः विद्युन्मेघाः विषमेघाः अयापनीयोदकाः व्याधिरोगवेदनोदीरणपरिणामसलिलाः अमनोज्ञपानीयकाः चण्डानिलप्रहततीक्ष्णधारानिपातप्रचुरं वर्षं व

खःआकराफरसवंत एहवीधूलितेणेंकरी मयलाएहवा दुःखइंसहिइं एहवा व्याकुलअसमंजसपणइंकरी महाभयनांकरणहार वायरासंवर्त्तकनामइं वायस्ये इहाएकालइं वारंबार धूमवर्णीदिशथास्ये स०चोपफेर रजेंकरीसहितएहवीदिशा रे०रजेकरीकलुष मलीन तथा त० अंधकारनो प०समूहकरी नि० जोइनहीस०कालनीलु०क्षताइलूषास्यकरी चंद्रमा अधिकसीततादिकमुंकस्ये अधिकसूर्य तपस्ये कालदोषइकरी निरंतरपणें हेगौतम ! अ०वारंवार

इहास्मिन्काले अभीक्ष्णं पुनःपुन धूमायिष्यंतेव धूममुद्गमिष्यन्ति दिशः । किंभूतास्ता इत्याह । समन्तात्सर्वतो रजस्वलारजोयुक्ताः । अतएव रेणुना रजसा कलुषा मलिना स्तथा तमः पटलेनां धकारवृन्देन निरालोकानिरस्तप्रकाशानिरस्तदृष्टिप्रसरावा ततःपदद्वयकर्मधारयः समयरूक्षतयाचकालका लरूक्षतयाचेत्यर्थः अधिकंअहितंवा अपथ्यंचन्द्राः शीतंहिमंमोक्ष्यंतिस्रक्ष्यन्ति तथैवसूर्यास्तप्स्यंति तापंमोक्षंतीत्यर्थः कालरौक्ष्येण शरीररौक्ष्यं तस्मा च्चाधिकशीतोष्णपराभवइति । अथपुनस्तत्स्वरूपं भगवान् स्वयमेवाह । अदुत्तरमित्यादि । अथापरञ्च हेगौतम ? अभीक्ष्णं पुनःपुनः अरसामनोज्ञरस वर्जितजला ये मेघास्तेतथा विरसाविरूक्षरसाये मेघा स्तेतथा एतदेवाभिव्यज्यते क्षारमेघाः सर्जादिक्षारसमानजलोपेतमेघाः खात्रमेघाः करीषसमा नरसजलोपेतमेघाः खट्टमेहत्ति । क्वचिद्दृश्यते तत्राम्लजलामेघाः अग्निमेघा अग्निवद्दाहकारिजला इत्यर्थः । विद्युत्प्रधानाएव जलवर्जिता इत्यर्थः विद्युन्निपातवंतोवा विद्युन्निपातकार्यकारिजलनिपातवन्तोवा मेघाः विषमेघाः जनमरणहेतुजलाः अत्र असणिमेहा इत्यपि पदं क्वचिद्दृश्यते । त त्रायमर्थः । करकादिनिपातवन्तः पर्वतादिदारणसमर्थजलत्वेन वा वज्रमेघाः अयापनीयं नयापनाप्रयोजकं मुदकं येषांते तथा असमाधानकारिज ला इत्यर्थः क्वचित् अयावणिज्जोदगा इति । तत्रायातव्यजलाइत्यर्थः । एतदेवव्यनक्ति । व्याधिरोगवेदनोदीरणापरिणामसलिलाः व्याधयःस्थिराः कुष्ठादयोरोगाः सद्योघातिनः शूलादयस्तदुत्था वावेदनायायोदीरणा अप्राप्तसमयेउदयप्रापणं सैवपरिणामः परिपाको यस्य सलिलस्य तत्तथा । तदे

वासिहिंति । जेणं भरहेवासे गामागरणगरखेडकव्वडमडंबदोणमुहपट्टणा समगयं जणवयं चउप्पयगवेलए खह

र्षिष्यन्ति । येन, भरतेवर्षेगौतम ! ग्रामाकरनगरखेटकर्वटमडपद्रोणमुखपत्तनाश्रमगतं जनपदं चतुष्पदगवेलकान् खचरान् पक्षिसंघान् ग्रामारण्यप्रचा

अरसरहितमेह खारामेह खाटामेह अग्निनीपरि दाहकारीमेह बीजलीघणीपडेंएहवामेह विषसरीषुंपाणीएहवामेह असमाधिनुकरणहार एहवोज लढें व्याधिरोगनीजेवेदनापीडा तेउदीरबानो परिणामछें जेहनो एहवासलीलपाणीछेंजेहना अमनोज्ञ निवलुछेंपाणीजेहनुं वं०आकरो कल्पांतकालनो जेबायरो तिणें पं०प्रेरी एहवी ति०तीखीधारातेहनो नि०पफ्फोतिणेंकरी प०प्रचूरकरयो बा०एहवामेह आकरावरसेसो जेणेंकरीभरतक्षेत्रनें विषयेग्राम

॥टीका ॥

यं विधं सलिलं येषांते तथा । अतएवामनोज्ञपानीयकाः चंडानिलेन प्रहतानामाच्छोटितानां तीक्ष्णानां वेगवतीनां धाराणां निपातः सप्रचुरो यत्र वर्षे सतथा तंवर्षं वर्षिष्यन्तिकरिष्यन्ती त्यर्थः । ग्रन्थांतरेतु एते क्षारमेघादयो वर्षशतोनैकविंशतिवर्षसहस्रप्रमाणदुष्षमाकालातिक्रमे वर्षिष्यन्तीति । अथतेन वर्षणेनरसमेघादयः किंकरिष्यन्ती त्याह । जेणंभरहेत्यादि । येन वर्षणेन करणभूतेन पूर्वोक्तविशेषणा मेघाविध्वंसयिष्यन्तीति सम्बन्धः । भरत वर्षे ग्रामाद्याआश्रमांताः प्राग्व्याख्यातार्था स्तत्र गतंजनपदं मनुष्यलोकं तथा चतुष्पदामहिष्यादयो गोशब्देन गोजातीया एलका उरभ्रास्तान् तथा खचरान् वैताढ्यवासिनो विद्याधरान् तथा पक्षिसंघान् तथा ग्रामारण्ययोर्यःप्रचार स्तत्रनिरतानासक्तान् त्रसांश्चप्राणान् द्वींद्रियादीन् बहुप्रकारान् तथा वृक्षानाम्रादीन् गुच्छान् वृन्ताकीप्रभृतीन् गुल्मान् नवमालिकादीन् लताअशोकलताद्याः वल्लीःवालुक्यादिकाः प्रवालान् पल्लवांकुरान् अङ्कुरान् शाल्यादिबीजसूचीः इत्यादीन् तृणवनस्पतिकायिकान् बादरवनस्पतिकायिकान् सूक्ष्मवनस्पतिकायिकानां तैरुपघातासंभवात् तथा औषधीश्चशाल्या

॥ मूल ॥

रेय पक्खिसंघे गामारण्णप्पयारणिरए तसेय पाणे बहुप्पयारे रुक्खगुच्छगुम्मलयावल्लिपवालंकुरमाईए तण वणस्सइकाइए नसहीनंय विद्धंसेहिंति । पव्वयगिरिठोगरुत्थलमट्ठिमाईए य वेयड्ढगिरिवज्जं तिरावेहिंति। स

॥ अनु० ॥

रनिरतान् त्रसाँश्च प्राणान् बहुप्रकारान् वृक्षगुच्छगुल्मलतावल्लिप्रवालाङ्कुरादीन् तृणवनस्पतिकायिकान् ओषधीश्चविध्वंसयिष्यन्ति । पर्वतगि

॥ भाषा ॥

अने आगरधातुना नगरमोटा खेड कखर्बटतेनाहनाग्राममहा मंडंप द्रोणमुख पाटण आष्टमप्रमुखनेंविषइं प्राप्त जेमनुष्यलोकतेप्रति चतुष्पद गायवा करीप्रमुख व्हालीबोक आकाशचारीखेचर विद्याधर सर्वपंषीनो संघसमुदाय ग्रामअनें अरण्य अटवीना प्य०रहणहार त०बेंद्रीयादिकप्रांणी तंथा घणा प्रकारना वृक्ष गूछ गूल्म लता वेलडी प्रवालतेकूयल अंकूरा इत्यादिकसर्व तृण (उपलक्षणथी ऋषभकूट श्रीशत्रुंजयप्रमुषपणिसास्वतामाटेंरहस्यें) जा तिनी वनस्पतीकाय बादरवनस्पतिसर्व ऊषधि २४ जातिनाधान तेसर्व विद्ध्वंसंत्तयकरस्ये मोटाजेपर्वत नान्हातेगिरुगर थ०तेधूलिनासमूह भाठां

दिका शोऽभ्युच्चये । पव्वएइत्यादि । यद्यपि पर्वतादयो ऽन्यत्रैकार्थतया रूढास्तथापीह विशेषो दृश्य स्तथाहि पर्वतननादुत्सर्वविस्तारणात् पर्वताः क्रीडापर्वताः उज्जयन्तवैजारादयः गृणन्ति शब्दायंते जननिवासभूतत्वेनेति गिरयः गोपालगिरिचित्रकूटप्रभृतयः डुंगानिशिलावृंदानि चोरवृंदानिवा संत्येषु इत्यस्त्यर्थैरप्रत्ययः डुंगराः शिलोच्चयमात्ररूपाः उत्उन्नतानिस्थलानि धून्युच्चरूपाणि भणिति । ज्ञाष्टाः पांस्वादिवर्जिताभूमयः तत एतेषां द्वंद्व स्तेआदिर्येषांते तथा तान् आदिशब्दात् प्रासादशिखरादिपरिग्रहः सकारोऽलाक्षणिकः चशब्दोमेघानां क्रियांतरद्योतकः विद्रावयिष्यन्तीति क्रियायोगः । अत्रार्थेऽपवादसूत्रमाह । वैताढ्यगिरिवर्जान् पर्वतादीनि त्यर्थः । शाश्वतत्वेन तस्याऽविध्वंसान् उपलक्षणाद् ऋषभकूटं शाश्वतप्राय श्रीशत्रुंजयगिरिप्रभृतींश्च वर्जयित्वा तथा सलिलबिलानिभूनिर्झराः विषमगर्त्ताश्च दुःपूरश्वभ्राणि क्वचिद् दुर्गपदमपिदृश्यते तत्र दुर्गाणिच खातवलयप्राकारादिदुर्गमाणि निम्नानि चतान्युन्नतानि निम्नोन्नतानि उच्चावचानीत्यर्थः पश्चाद्द्वंद्वः तानिच कर्मभूतानि शाश्वतनदीत्वाद्गंगासिन्धुवर्जानि स

लिलविलविसमगम्मणिस्सुसयाणिअ गंगासिंधुवज्जाइं समीकरेहिंति । तीसेणंभंते! समाए भरहस्स वासस्स भूमीएकेरिसए आगारभावपडोआरे भविस्सइ । गोयमा! भूमी भविस्सइ इंगालभूआ मुम्मुरभूआ छारियभूआ

रिडुडुरस्थलज्ञाष्ट्रादींश्चवैताढ्यगिरिवर्जान् विद्रावयिष्यन्ति । सलिलबिलविषमगर्तनिम्नोन्नतानि च गङ्गासिन्धुवर्जानि समीकरिष्यन्ति । तस्यां भदन्त!समायां भरतस्य वर्षस्यभूम्याः कीदृशक आकारभावप्रत्यवतारो भविष्यति । गौतम! भूमिर्भविष्यति । अङ्गारभूता मुर्मुरभूताक्षारिकभूता तप्त

तेपाषाणआदिकसर्व एकवैताढ्यपर्वत वर्जीने वीजासरव परवत तेसर्वपाठस्थे समांकरस्थे पाणीनाविल तेजूइनिर्झरणा बिषमीखाठजेपूराइंनहीतेहवी णिम्नोन्नतऊबानिचास्थानकतेसरब गंगासींधूएं बे मोटीनंदी वर्जी नें वीजीसघलीसमीकरस्थइं । तेहनगवन् आरानें बिषें भरतक्षेत्रनीभूमिनो केहवोआकारभावस्वरूपथास्यें हेगोतम! एहवीभूमिथास्यइ इंगार धूमरहिततेसरीषा मुर्मूर अग्निनाकणीयासरिषा छाऽभस्मराषसरिषी तापेंकरीनें कवेलोलोहइ

मोकरिष्यन्ति । अथतत्रभरतभूमिस्वरूपप्रश्नमाह । तीसेणमित्यादि । तस्यां भदन्त! समायां भरतस्य भूमेः कीदृशकआकारभावप्रत्यवतारः भविष्यति भगवानाह गौतम! भूमिर्भविष्यति अङ्गारभूताज्वालारहितवह्निपिण्डरूपामुर्मुरभूता विरलाग्निकणरूपाक्षारिकभूता भस्मरूपा तप्तकवेल्लुकभूता वह्नि प्रतप्तकवेल्लुकरूपा तप्तसमज्योतिर्भूता तप्तेनभावेक्तप्रत्ययविधानात् तापेनसमातुल्याज्योतिषावह्निना भूताजाताया सा तथा पदव्यत्ययः एवंसमासश्च प्राकृतत्वात् धूलिबहुलेत्यादौ धूलिःपांशुः रेणुर्वालुका पंकःकर्दमःपनकःप्रतलः कर्दमःचलनप्रमाणकर्दम श्चलनीत्युच्यते, अतएव बहूनां धरणिगोचरा णां सत्वानां दुःखेननितरां क्रमःक्रमणं यस्यांसादुर्निक्रमा दुरतिक्रमणीयेत्यर्थः । षः समुच्चये अपिशब्देनदुर्निषदादिपरिग्रहः अत्रबहूनामित्यादितः प्रारभ्यभिन्नवाक्यत्वेनोत्तरसूत्रवर्त्तिना भविष्यतिपदेन सपौनरुक्त्यं । अथतत्रमनुष्यस्वरूपंपृच्छति ॥ तीसेणमित्यादि ॥ प्रश्नसूत्रंप्राग्वत् निर्वचनसूत्रेगौत

॥ टीका ॥

तत्तकवेल्लुयभूआ तत्तसमजोइभूआ धूलिबहुला रेणुबहुलापंकबहुलो पणयबहुलाचलणिबहुला बहूणिंधर णिगोयराणं सत्ताणं दुन्निक्कमायावि भविस्सइ । तीसेणंभंते ! समाए भरहेवासे मणुआणं केरिसए आयारभा वपडोयारे भविस्सइ । गो ! मणुआभविस्संति दुरूवा दुवण्णा दुगंधा दूरसा दूफासा अणिट्ठा अकंता अप्पिया

॥ मूल ॥

कवेल्लुकभूतातप्तसमज्योतिर्भूता धूलिबहुला रेणुबहुला पङ्कबहुला पनकबहुला चलनिबहुला बहूनां धरणिगोचराणां सत्वानां दुर्निष्क्रमाभविष्यति । तस्यां भदन्त ! समायां भरतेवर्षेमनुजानाम् कीदृशक आकारभावप्रत्यवतारो भविष्यति । गौतम ! मनुजाभविष्यन्ति । दूरूपा दुर्वर्णा

॥ अनु० ॥

वो तेसरीषोतातो तापेंकरीणें अग्निसरीषोयइं धूलिघणी वेलघणी कादमघणो प्रतलक्षीणीरजघणी बलणि तापघणो बहूघणां धरतीइं गोचरइंप्रगटजे जीवसत्वतेहनें दुःषें हीं इतायोग्य एतलें कोईचालीहीं डीनहींसकें एहवीथास्यें तेह हेभगवन् समा आरानेंविषें भरतक्षेत्रे मनूष्यनो केहवो आकार भाव प्रत्यवतारस्वरूपथास्यइं हेगौतम एहवामनुष्यथास्ये मादवारूपवंतकूरूप माठावर्णेकाला दूर्गंधी माठारसवंतकटुक माठोस्पर्शकर्कश अनिष्टयावत्

॥ भाषा ॥

म! मनुज्ञा भविष्यंति कीदृशाइत्याह । दूरूपादुःस्वभावाः दुर्वर्णाः कुत्सितवर्णाः एवंदुर्गंधाः दूरसाः रोहिण्यादिवत् कुत्सितरसोपेताः दुःस्पर्शाःकर्कशादि कुत्सितस्पर्शाः अनिष्टा अनिच्छाविषयाः अनिष्टमपि किञ्चित्कमनीयं स्यादित्यत आह अकांताःअकमनीयाः अकांतमपि किंचित्कारणत्वशात्प्रीत ये स्यादतो ऽप्रियाअप्रीति हेतवः । अप्रियत्वंचतेषांकुतइत्याह । अशुभा अशोभनभावरूपत्वात् अशुभत्वंचविशेषतआह । नमनसान्तः संवेदनेन शुभतया ज्ञायंते इत्यमनोज्ञाः अमनोज्ञतया अनुभूतमपि स्मृतिदशायां दशाविशेषेणकिंचिन्मनोज्ञं स्यादतआह अमनोमाः नमनसाअम्यं तेगम्यंतेपुनः स्मृत्याइत्यमनोमाः एकार्थिकावाएतेशब्दाअनिष्टताप्रकर्षवाचकाइति मूत्त्यां अनिष्टादिविशेषणोपेताअपि केचिद्दुंबाइव सुस्वराः सुरित्याह । हीनोम्लानस्येव स्वरो येषांते तथा । दीनोदुःखितस्येव स्वरोयेषांते तथा अनिष्टादिशब्दा उक्तार्थाएवात्रस्वरेण योजनीयाः अनादेयवचन प्रत्याजाता अनादेयमशुभगत्वादग्राह्यं वचनं वचः प्रत्याजातं च जन्मयेषांते तथा निर्लज्जाः व्यक्तं कूटत्रांतिजनकद्रव्यं कपटं परवंचनाय वेषांतरकरणं

॥ टीका ॥

असुन्ना अमणुसा अमणामा हीणस्सरा दीणस्सरा अणिठ्ठस्सरा अकंतस्सरा अप्पियस्सरा अमणुन्नस्सरा अमणामस्सरा अणादेज्जवयणपच्चायाता णिलज्जा कूडकवडकलहवहबंधवेरनिरयामज्जायाकिरियमप्पहाणा

॥ मूल ॥

दुर्गन्धा दूरसादुःस्पर्शा अनिच्छा आकान्ता अप्रिया अशुभा अमनोज्ञा अमनोमा हीनस्वरा दीनस्वरा अनिष्टस्वरा अकान्तस्वरा अप्रियस्वरा अमनोज्ञस्वरा अमनोमस्वरा अनादेयवर्णाः प्रत्याजातानिर्लज्जाः कूटकपटकलहबधबंधवैरनिरता मर्य्यादातिक्रमप्रधानाः अकार्य्यनित्योद्यताः गुरुनियोग

॥ अनु० ॥

भनही मनोहरनही प्रिय बाहलानलागें असूज्रदीसता मननें गमतानहीएहवा मननेंद्विषता द्वेषऊपजेएहवा हीणस्वरशब्दछें जेहनो दीनदयामणो स्वरछेंजेहनो अनिष्टस्वरछेंजेहनो अकांतिस्वर अप्रीयकारीस्वरछें अमनोज्ञस्वरवंतछें जेहनो मननेंमोनइंनही एहवास्वरवंत अनादेयवचन कोईमांनें नहीएहवा आग्राह्य वचनवंत प्रत्याजातजन्मजेहनोछइ लज्जारहित कूड कापट कलेस व०हणवो बांधवो तेहने वैरनेंविषइं म०आसक्तछें म०मजा

॥ भाषा ॥

॥ टीका ॥

कलहःप्रतीतः वधोहस्तादिभिस्ताडनं बंधोरज्जुनिःसंयमनं वैरंप्रतीतं तेषु निरताः मर्यादातिक्रमेप्रधानामुख्याः अकार्येनित्योद्यताः गुरूणां मात्रादिकानां नियोग आज्ञा तत्रयोविनय नेमित्यादिरूप स्तेनरहिताः चःपूर्ववत् विकलमसंपूर्णं काणंचनुरंगुलिकादिस्वभावत्वा द्रूपयेषांते तथा प्ररूढगर्त्तासूकराणामिवाजन्मसंस्काराभावात् वृद्धिंगता नखाः केशाः श्मश्रूणि रोमाणिच येषांते तथा कालाः कृतांतसदृशाः क्रूरप्रकृतित्वात् कृष्णावा खरपरुषाः स्पर्शतो ऽतीवकठोराः श्यामवर्णानीलीकुंडेनिक्षिप्तोत्क्षिप्ताइव ततः कर्मधारयः क्वचिद्धमातवर्णाइत्यपि पदं दृश्यते तत्रानुज्वलवर्णा इत्यर्थः, स्फुटितशिरसः स्फुटितानीव स्फुटितानि राजिमत्त्वात् शिरांसि मस्तकानि येषांते तथा कपिलाः केचनपलिताश्च शुक्लाः केचन केशायेषांते तथा बहुस्नायुसंपिनद्धं बहुमतएव दुःखेन दर्शनीयंरूपं येषांते तथा संकुटितं संकुचितं वल्यो निर्मासित्वग्विकारा स्तएव तारतएतदनुरूपाकारत्वात्तरङ्गावीचय स्तैः परिवेष्टितानि अंगान्यवयवा यत्र तदेवंविध मंगंशरीरं येषांते तथा । केइवेत्याह । जरापरिणताइव स्थविरकनराजराव्याप्ताः स्थविरनराइवेत्यर्थः स्थविराश्चान्यथापि व्यपदिश्यंते इति जरापरिणतग्रहणं प्रविरलासांतरालत्वेन परिशाटिताचदंतानां केशानां केषांचित् पति

॥ मूल ॥

अकज्जाणिअुज्जयागुरुणिनुगविणयरहिआय विकलरूवा परूढणहकेसमंसुरोमा कालाखरपरुससामवण्णा फुट्ट सिरा कविलपलिअकेसा बहुण्हारुणिसंपिणद्धदुद्दंसणिज्जरूवा संकुडिअवलीतरंगपरिवेढिअंगमंगा जरापरिण

॥ अनु० ॥

विनयरहिताश्च विकलरूपाः प्ररूढनखकेशश्मश्रुरोमाणः कालाः खरपरुषश्यामवर्णाः स्फुटितशिरसः कपिलपलितकेशाः बहुस्नायुसंपिनद्धदुर्दर्शनीय

॥ भाषा ॥

दानो ति०अतिक्रमवो तिहनेंविषइ प्य०प्रधानछइ अकार्यकरवानेंविषें णि०नित्येंउजमालते गु०मातापितागुरु प्रमुष तिहनो वि०आज्ञा र०रहितछइ वि०असंपूर्णरूपछेंजेहनो प०मोटाबछया ण०छइ नखा०केस स्मश्रुदाढीरोमजेहनां कालावर्णछें ख०कठिनफरसछेंजेहना गलीकुंडसरीषा श्यामवर्णें फूटी नाहासरीषा माथाछइं कपिलपिंगलाअनें पलितछें केसजेहना घणां नाराप्रमुषेकरी सं०बांध्युदःदेषवायोग्यनही एहवोरूपजेहनू संकोच्याछें वली०ल

तत्वेन दंतश्रेणि र्येषांते तथा उद्भटविकरालघटकमुखमिव मुखं तुम्बदशनच्छदत्वा द्येषांते तथा क्वचित् उम्भडघाडामुहा इति पाठ स्तत्रउद्भटेस्पष्टे घटोमुखेकुकाटिका वदने येषांते तथा विषमेनयने येषांते तथा वक्रा नासा येषांते तथा ततः पदद्वयकर्मधारयः वक्रं पाठांतरेणव्यंगंसलांछनं वलिभि र्विकृतं च बीभत्सं भीषणं भयजनकं मुखं येषांते तथा दद्रुकिटिभसिध्मानि क्षुद्रकुष्ठविशेषा स्तत्प्रधाना स्फुटितापरुषाच क्षुविःशरीरत्वग् येषांते तथा अतएव चित्रलाङ्गांगाः कर्बुरावयवशरीराः कच्छू:पामातयाकसरैश्च खसरैरभिभूता व्याप्ता येते तथा अतएव खरतीक्ष्णनखानां कठिनतीव्रनखा नां कंडूयितेन खर्ज्जूकरणेन विकृताकृतंव्रणा तनुः शरीरं येषांते तथा टोलाकृतयो ऽप्रशस्ताकाराः क्वचित् टोलगइत्तिपाठ स्तत्र टोलगतयउष्टादिस

॥ टीका ॥

यह्यथेरगणरा पविरलपरिसाडिअदंतसेढी उब्भडघडमुहा विसमणयणवंकणासा वंकवलीविगयभेसणमुहा दद्दु किटिभसिध्मफुडिअफरुसच्छवी चित्तलंगमंगा कच्छूखसरोभिभूआ खरतिक्खणक्कंडूइअविकयतणूटोलगति विसमसंधिबंधणा उक्कुडुअठिअविन्नत्तदुल्लकुसंघयणकुप्पमोणकुसंठिआ कुरूवाकुठाणासणकुसेज्जाकुभोइणो

॥ मूल ॥

रूपाः संकुटितवलीतरङ्गपरिवेष्टिताङ्गाङ्गाः जरापरिणताइवस्थविरकनराः प्रविरलपरिशाटितदन्तश्रेणयः उद्भटघटमुखाः विषमनयनवक्रनासाःव्यङ्ग वलीविकृतबीभत्समुखाःदद्रुकिटिभसिध्मस्फुटितपरूषछवयः चित्रलाङ्गाङ्गाः कच्छूखसराभिभूताः खरतीक्ष्णनखकण्डूयितविकृततनवः टोलाकृति विष

॥ अनु० ॥

लरीतेहनां समुहतेणइं प०वीढ्याछें अंगोपागछेंजेहना जराइं करी पराभव्या एहवा स्थिवरगरढा नरमनुष्यहोइ एहवा प०प्रविरलासीकला प०सड्या एहवादांत तेहनीश्रेणिछें उद्भटविकरालघटासरीषोमुंखछेंजेहनो वि०वक्रछें ग०नेत्रजेहना वाकीछें नाशिकाजेहनी वांकु लीलरीएकरी सहित विकृता कारे बीहामणुं मुषछें जेहनो द०छांदाकि०जग्निध्मकोष्टविशेषतेणे फूटनी बीहामणीछें विचीत्रइंकरीभइं करडछेंजेहनी साकहोछे अंगजेहनो पामतेहनूखणवोतेणेकरी पराभव्याछें ख०कठोर एहवा तीषाजेनष तेणेंकरी कं०खांजिनुंषणवूतेणेंकरी टो०विकृतछइ सरीरतेहनोउंटसरीषोगतिछइ

॥ भाषा ॥

॥टीका॥

मप्रचाराः तथा विषमाणिदीर्घह्रस्वभावेन संधिरूपाणि बंधनानि येषांते विषमसंधिबंधनाः तथा उत्कुटु कानि यथास्थानमनिविष्टानि अस्थिकानि कीकसानि विभक्तानीवच दृश्यमानांतरालानीव येषांते तथा अत्रविशेषणपदव्यत्ययः प्राग्वत् अथवा उत् कुटुकस्थिता स्तथास्वभावत्वात् विभक्ताश्च नोजनविशेषरहितायेषांते तथा दुर्बला बलहीनाः कुसंहननाः सेवार्त्तसंहननाः कुप्रमाणाः प्रमाणहीनाः कुसंस्थिताः दुःसंस्थाना स्ततएषां टोला कृत्यादिपदानां कर्मधारयः अतएव कुरूपाःकुमूर्त्तयः तथा कुस्थानासनाः कुत्सिताश्रयोपवेशनाः कुशय्याः कुत्सितशयनाः कुभोजिनो दुर्भोजना स्ततः एभिः पदैः कर्मधारयः अशुचयः स्नानब्रह्मचर्यादिवर्जिताः अशुतयोवा शास्त्रवर्जिताः अनेकव्याधिपरिपीडितांगांगाः स्खलंती विह्वला चर्चा दिवितदागति यैंषांते तथा निरुत्साहाः सत्त्वपरिवर्जिताः विकृतचेष्टाः नष्टतेजसः स्पष्टानि अभीक्ष्णं शीतोष्णखरपरुषवाते विंभ्रडिअं मिश्रितं व्याप्त

॥ मूल ॥

असुइणो असुणेगव्याहिपरिपीलिअंगमंगा खलंतविन्नलगई णिरुच्छाहा सत्तपरिवज्जिआ विगयचेठा नठतेआ अनिरुकणं सीउण्हखरफरुसवायविभ्रडिअमलिणपंसुरजगुंडिअंगमंगा बज्जकोहमाणमायालोभा बज्जमोहो अ

॥ अनु० ॥

मसन्धिबन्धनाउत्कटुकास्थिकविभक्तदुर्बलकुसंहननकुप्रमाणकुसंस्थिताः कुरूपाः कुस्थानासनाः कुशय्याः कुभोजिनः अशुचयः अनेकव्याधिपरिपीडिता ङ्गाङ्गाः स्खलद्विह्वलगतयोनिरुत्साहाः सत्वपरिवर्जिताः विकृतचेष्टानष्टतेजसः अभीक्ष्णं शीतोष्णखरपरुषवातविभ्रटितमलिनपांसुरजोगुंठि ताङ्गाङ्गाः

॥ भाषा ॥

विषमसंधिबंधन शरीरनोजेहनो (उससंकह्यातेमाटे कदाचित् कोइकनेसममक्तिहोइ) उत्कटपणे रह्याछें अस्थिहाड जेहनां दुःबलरहितछें कुःमाठा संघयसनाधरणहार प्रमाणरहितछें माठें संस्थानइछेइ माठारूपछें माठास्थानक माठाआसन माठाभोजन अपवित्रछइ अनेकव्याधिरोगेंकरी पीड्याछइं अंगनइं उपांगजेहना खःस्त्रवलतीपडती विह्वलएहवी गतिछेजेहनी उत्साहरहितछइं सत्वधैर्यपणेंकरी परिवर्जितरहितछइ विकृतचेष्टाछइं जेहनी नष्टगयुछइं तेजजेहमांथी; वारंवार शीततादि उःतहकोखःकठोर फरसएहवो वायरो तेणेकरी विःव्याप्तछइ मलिनथयाछइं धूलिकरी एहवां

भित्यर्थः मलिनं पांसुरूपेण रजसा ऽवगुंठितान्युद्धूलितान्यंगान्यवयवा यस्य एतादृशमंगं येषांते तथा बहुक्रोधमानमायालोभाः बहुमोहाः नविद्यते शुभमनुकूलवेद्यं कर्म येषांते तथा अतएव दुःखभागिनः ततः कर्मधारयः अथवा दुःखानुबंधिदुःखभागिनः नुसंति बाहुल्येनधर्मसंज्ञा धर्मश्रद्धा सम्यक् त्वंच ताभ्यां परिभ्रष्टाः बाहुल्यग्रहणेन यथा सम्यग् दृष्टित्वमेषां कदाचित्संभवति तथा ऽधस्तनग्रंथेव्याख्यातं उत्कर्षेण रत्ने र्हस्तस्यय चतुर्विंशत्यं गुललक्षणं प्रमाणं तेन मात्रापरिमाणं येषांते तथा इह कदाचित् षोडशवर्षाणि कदाचिच्च विंशतिवर्षाणि परममायुर्येषांते तथा श्रीवीरचरित्रेतु षोडशस्त्रीणां वर्षाणि विंशतिः पुंसां परमायुरिति, बहूनां पुत्राणां नप्तृणां पौत्राणां यःपरिवार स्तस्यप्रणयः स्नेहः सबहुलो येषांते तथा अनेनाल्पायुष्कत्वेपि बहूपत्यता तेषामुक्ता अल्पेनापिकालेन यौवनसद्भावादिति ॥ ननु तदानीं गृहाद्यभावेन कृते वसंती त्याह । गंगासिंधूमहानद्यौ वैताढ्यंच पर्वतं

सुहदुक्खभागी उसप्पिणीए पढमसमयसमयंसि पडिभट्ठा उक्कोसेणं रयणिप्पमाणमेत्ता सोलसवीसइवासपरमाउसो बहुपुत्तणत्तुपरियालपणयबहुला गंगासिंधूनं महणईनं वेअड्ढंचपव्वयं नीसाए बावत्तरिंणिअगोअ्या बीअंबी

बहुक्रोधमानमायालोभाः बहुमोहाः अशुभदुःखभागिनः (बाहुल्येन) उच्छिन्नधर्मसंज्ञाः सम्यक्त्वपरिभ्रष्टाः उत्कर्षेणारत्निप्रमाणमात्राः षोडशविंशतिवर्षपरमायुषः बहुपुत्रनप्तृपरिवारप्रणयबहुलाः गङ्गासिन्धुमहानद्यौवैताढ्यं च पर्वतं निःश्राय द्वासप्ततिनिगोदाः बीजं बीजमात्राः बिलवासिनोम

अंग उपांगछें उत्कृष्टपणें क्रोध मांन मायालोभछइं जेहनइं घणो मोहछइं अ०अशुभमाटइं दुःखनाजंजणहार बाहूलपणइं प्राये धर्मसंज्ञा धर्मनीश्रद्धा अनइंसक्कतिणेकरीपरिनष्टरहित उत्कृष्टपणें एकहाथप्रमाणमात्राइनेचपणइंकायाहोइ सोलवरसस्त्रीनो आउषो बीसबरसपुरुषनो उत्कृष्टपणइ परमायूहोइ घणा पुत्रपौत्रना परिवार तेउपरि प्रणयस्नेह घणोछइं गंगासींधूमोटीनदी बेपासें नव२ बिलइम१८ गंगाइम १८ सिंधूइम३६ बैताढ्यपर्वतनइं दक्षिणदिसें ३६ उत्तरदिसइं ३६ तिहाउत्तरार्द्धभर्तना मनूष्यबसें इम ७२ विहोत्तरिबिलनिगोदरूप कूटंबबीजमात्रआवताकालनामनूष्यनइंहेतइं एहवा

निश्राय निश्रांकृत्वा यावन्तरिति । द्वासप्ततिस्थानविशेषाश्रितानि गोदाः कुटुंबानि द्विसप्ततिसंख्यानि चैवं । वैताढ्यादर्वाग्गंगाया स्तटद्वयेनवनबिलसं ज्ञा दष्टादश एवं सिंध्वाश्रपि अष्टादश एषुचदक्षिणार्द्धभरतमनुजा वसंति वैताढ्यात् परतोगगातटद्वये ऽष्टादश एवं तत्रापि सिंधुतटद्वये अष्टादश एषु चोत्तरार्द्धभरतवासिनो मनुजा वसंति । बीजमिव बीजंभविष्यतां जनसमूहानां हेतुत्वात् बीजस्येव मात्रापरिमाणं येषांते तथा स्वरूपाः स्वरूपत इत्यर्थः बिलवासिनो मनुजाःभविष्यंतीति । पुनः सूत्रंनिगमनवाक्यत्वेनतुपुनरुक्त मयसातव्यं ॥ अथ तेषा माहारस्वरूपं पृच्छन्नाह । तेणंभंते ! मणुआ इत्यादि । तेभगवन् । मनुजाः किमाहरिष्यंति किंभोत्स्यंते ! भगवानाह । गौतम ! तस्मिन्काले एकांतदुष्षमालक्षणे तस्मिन्समये षष्ठारकप्रांत्यरूपे गंगासिंधूमहानद्यौ रथपथःशकटचक्रद्वयप्रमितो मार्ग स्तेन मात्रापरिमाणं यस्य स तादृशो विस्तरः प्रवाहव्यासो ययोस्ते तथा अक्षंचक्रनाभिश्चेप्य

सुसेत्ता बिलवासिणो मणुआ भविस्संति । तेणं भंते ! मणुआकिमाहारिस्संति । गोअमा ! तेणंकालेणं तेणंस मएणं गंगासिंधून महाणईन रहपहमित्तविथरान अक्कसोअप्पमाणमेत्तं जलं वोज्जिहंति । सेविअणंजले

नुजा भविष्यन्ति । तेभदन्त ! मनुजाः किमाहारयिष्यन्ति । गौतम ! तस्मिन् कालेतस्मिन् समये गङ्गासिन्धू महानद्यौ रथपथमितविस्तरे अक्षस्रोतःप्र माणमात्रंजलंवक्ष्यतःतदपिजलं बहुमत्स्यकच्छपाकीर्णम् नोचैव अम्बुहुलं भविष्यति । ततस्तेमनुजासूरोद्गमनमुहूर्तेसूरास्तमनमुहूर्ते च बिलेभ्यो निर्द्वा

वीलबासी मनूष्यथारूपइं ! हेभगवंत। तेमनूष्यस्योआहारस्यइं हेगौतम ! तेकालइकळइं आरइ तेसमय लठाआरनइं छेहडे गंगाअनइं सींधूए बेमोटीनदी (हुल्लहिमवंतनापद्मद्रहमांहिथी प्रवाहगंगाकूंडमांहिथी निकल्यापछी अनुक्रमें बहताथको कालानुंभावइं भरतक्षेत्रनेतापेकरीअपरनदीनोजल शोषइं करी समुद्रमइं भलतां एतलो प्रवाहरहस्यइं ईहांसास्वतापणानुं द्वेषणकोइनही) रथपथ रथना बे पईडां प्रमाणइं विस्तारपणइ ०पईडानी नाभि प्रमाणइं कुंडपणइं ज०पाणी वो०बहुस्यइं तेपणिपाणी घणां मछ कछवा प्रमुखइं करीनइं आकीर्ण पणि पाणी अबुल घणुंनही एतलइं मछादिकघणा

काष्ठंतत्रस्रोतो धुरःप्रवेशरंध्रं तदेव प्रमाणं तेन मात्राऽत्रगाहतो यस्य तत्तथाविधं जलं वक्ष्यतः, इयत्प्रमाणेन गंभीरं जलंधरिष्यत इत्यर्थः । ननु क्षुल्ल हिमवतोऽरकव्यवस्थाराहित्येन तद्वृतपद्मद्रहनिर्गतयो रनयोः प्रवाहस्य नैयत्येनोक्तरूपौ कथंसंगच्छेते । उच्यते गंगाप्रपातकुंडनिर्गमादनंतरं क्रमेणाका लानुभावजनितभरतभूमिगततापवशादपरजलशोषेसमुद्रप्रवेशेतयोरुक्तमात्रावशेषजलवाहित्वमिति नकाप्यनुपपत्ति रिति । तदपिच जलंबहुमत्स्यकच्छ पाकीर्णं नचैव अबहुलं बहूप्रकारंसजातीयापराप्रकारंयपिंडबहुल मित्यर्थः । ततस्ते मनुजाः सूरोद्गमनमूहूर्ते सूरास्तमयनमुहूर्तेच यकारलोपो ऽत्रप्राकृत त्वात् चकारौ परस्परंसमुच्चयार्थौ बिलेभ्योनिर्द्वोविष्यंति शीघ्रयागत्यानिर्गमिष्यंति मुहूर्तात्परतोति तापातिशीतयो रसहनीयत्वात् विलेभ्यो निर्द्वाव्य मत्स्यकच्छपान् स्थलानि तटभूमीः णिगंतत्वाद् द्विकर्मकत्वं ग्राहयिष्यन्ति । प्रापयिष्यन्ति ग्राहयित्वाच शीतातपतप्तैः रात्रौ शीतेनदिवा आतपेन तप्तैः रसशोषं प्रापितै राहारयोग्यतां प्रापितै रित्यर्थःअतिसरसानां तज्जठराग्निना ऽपरिपच्यमानत्वाद् मत्स्यकच्छपै रेकविंशतिवर्षसहस्राणि यावद्वृत्तिमा जीविकां कल्पयंतो विद्धाना विहरिष्यंति । अथ तेषां गतिस्वरूपंपृच्छन्नाह । तेणमित्यादि । तेमनुजाः ! भगवन् निश्शीला गताचाराः निर्व्रतामहा व्रताऽणुव्रतविकलाः निर्गुणाउत्तरगुणविकलाः निर्मर्यादाः अविद्यमानकुलादिमर्यादाः निष्प्रत्याख्यानपौषधोपवासा असत्पौरुष्यादिनियमा अविद्य

॥ टीका ॥

वक्कमच्छकच्छभाइस्सु णोचेवणं आउवक्कले भविस्सइ। तेणं तेमणुआ सूरुग्गमणमुहुत्तंसिअ सूरत्थमणमुहुत्तंसिअ विलेहिंतो णिद्धाइस्संति।विलेहिंतो णिद्धाइत्ता मच्छकच्छभे थलाइं गाहेहिंति। मच्छकच्छभेथलाइं

॥ मूल ॥

विष्यन्ति । बिले भ्योनिर्द्वाव्यमत्स्यकच्छपान् स्थलानिग्राहयिष्यन्ति । मत्स्यकच्छपान् स्थलानिग्राहयित्वा शीतातपतप्तैर्मत्स्यकच्छपैः ॥ १० ॥

॥ अनु० ॥

घनइं पाणी थोडो एहवो थासी तिवारइं तेमनूष्य सूर्यउगतइं मूहूर्त्तमात्र घनइं सूर्यआथमतां मूहूर्त्तमात्र विलमांहिथीऊतारवला णिःनीकलस्यइं नीकलीनइं मछ कातवा प्रमुषनइं थलनइं विषइं गाःघालेसी घालीनइं साढितइकइकरी तातां रंधाणांएहवा मछकछभादिकइंकरी इकवीसहजार

॥ भाषा ॥

मानाऽष्टम्यादिपर्व्वोपवासाश्चेत्यर्थः । उसन्नं प्रायो मांसाहाराः कथमित्याह । मत्स्याहारा यतः तथा क्षौद्राहारा मधुभोजिनः क्षीणवातुत्क्षावशिष्टंतु क्षुधान्यादिकं आहारो येषांते तथा इदं विशेषणं सूपपन्नमेव पूर्वं विशेषणे प्रायो ग्रहणात् केषु चिदादर्शेषु अत्र गडझाहारा इति दृश्यते सलिपि प्रमादस्य संभाव्यते, पंचमांगे सप्तमशते षष्ठोद्देशे दुष्षमदुष्षमावर्णने ऽदृश्यमानत्वात् । अथवायथासंप्रदाय मेतत्पदं व्याख्येयं कुणपः शव स्तद्वसो पिवसादिः कुणप स्तदाहाराः कालमासे इत्यादिकं प्राग्वत्, निर्वचनसूत्रमपि प्राग्वत्, नवरं उसन्नमिति ग्रहणात् कश्चित्क्षुद्राहारवान् देवलोकगाम्यपि अक्लिष्टाध्यवसायान् । अथयेतदानीं क्षीणावशेषा श्चतुष्पदा स्तेषांकागतिरिति पृच्छति । तीसेणमित्यादि । तस्यांभगवन् ! समायां चतुःपदाः सिंहादयः प्राग्व्याख्यातार्थाः प्रायो मांसाहारादिविशेषणविशिष्टाः क्वगमिष्यंति क्वउत्पत्स्यंते । भगवानाह । गौतम ! प्रायः नरकतिर्यग्योनिकेषूत्पत्स्यंते प्रायो

॥ टीका ॥

गाहेत्ता सीहत्तयत्तत्ताहिं मच्छकच्छएहिं इक्कवीसं वाससहस्साइं वित्तिंकप्पेमाणा विहरिस्संति । तेणंते मणुस्सा णिस्सीला णिव्वया णिग्गुणा णिम्मेरा णिप्पच्चक्खाणपोसहोववासा उसन्नंमंसाहारा मच्छाहारा खुद्दा हारा कुणिमाहारा कालेमासेकालंकिच्चा कहिंगच्छिहिंति कहिं उववज्जिहिंति गो । उसन्नंणरगतिरिक्खजोणि

॥ मूल ॥

एकविंशतिवर्षसहस्राणि वृत्तिं कल्पयन्तो विहरिष्यन्ति । तेभदन्त ! मनुजानिःशीलानिर्व्रता निर्गुणा निर्मर्यादा निष्प्रत्याख्यानपौषधो (पौरुषी) पवासा (उसन्नं) (प्रायो) मांसाहाराः मत्स्याहाराः क्षुद्राहाराः कुणपाहाराः कालमासेकालंकृत्वाक्वगच्छन्ति । क्वोत्पद्यन्ते । गौतम ! उसन्नं (प्रायोनरकतिर्यग्योनिकेषूत्पद्यन्ते ॥ तस्यां भदन्त ! समायां सिंहाव्याघ्राः वृकाद्वीपिनः अच्छा (भल्लूकाः) तरक्षाः शरभशृगालबिडालशुनकाः

॥ अनु० ॥

बरसलगइं वृत्तिका आजीविका करताथका विचरस्यइं । हेभगवन्त ! वेमनुष्य शील आचार रहित व्रत करीरहित गुणेकरीरहित कुलादिकनी मर्यादा रहित नोकारसी प्रमुष पच्चरकाणेंकरी पोसहेकरी उपवासादिकइं करीरहितछइं उसन्नप्रायइं मांसनाआहारी मछनाआहारी क्षुद्रतुच्छवस्तूनाआहारी

॥ भाषा ॥

ग्रहणात् कश्चिदमांसादी देवयोनावपि नवरं चिल्ललगानामरवरविशेषाइति। अथतदानीतनपक्षिगतिं प्रश्नयति । तेणमित्यादि । कंख्यं नवरं । तेणमिति । क्षीणावशिष्टायेपक्षिणाइति तच्छब्दबलाद्ग्राह्यं टंकाः काकविशेषाः कंकाःदीर्घपादाः पिलकारूढिगम्याः मद्गुकाजलवायसाः शिखिनोमयूराइति । गतः षष्ठारकः । तेनचाऽवसर्पिण्यपिगता सांप्रतं प्रागुद्दिष्टामुत्सर्पिणीं निरूपयितुकाम स्तत्प्रतिपादनकालप्रतिपादनपूर्वकं तत्प्रथमारकस्वरूपमाह । तीसे

॥ टीका ॥

एसु उववज्जिहिंति ॥ तीसेणं भंते समाए सीहा वग्घा विगा दिविच्छा रिच्छा तरच्छापरस्सरा सरभा सिया लाञ्छिरालासुणगा कोलसुणगा ससगा चित्तगाचिल्ललगा जंससमंसाहारा मछाहारा खुद्दाहारा कुणिमाहारा कालमासे कालंकिच्चा कहिं गच्छिहिंति, कहिंउववज्जहिंति, गोयमा ! जंससमंणरगतिरिक्कजोणिएसु उववज्जिहिंति । तेणं भंते ! ढंका कंका पिंगलगा मग्गुगा सिही जंससमंसाहारा जावकहिं गच्छिहिंति, कहिंउव

॥ मूल ॥

शशकाः चित्रकाः चिल्ललगानाः श्लोसमंसाहाराः मत्स्याहाराः क्षौद्राहाराः कुणपाहाराः कालमासेकालंकृत्वाक्वगच्छन्ति क्वोत्पद्यन्ते । गौतम ! प्रा योमरकतिर्यक्योनिकेषूत्पद्यन्ते । तेऽदन्त ! ढङ्काःकङ्काः पिङ्गलकाः मद्गुकाः शिखिनः प्रायोमांसाहाराः यावत् क्वगच्छन्तिक्वोत्पद्यन्ते । गौतम ! प्रा

॥ अनु० ॥

कु०मृतकनाआहारी एहवातेमनुष्यमरणने अवकालनकरीनइ किहांजास्यइं किहां कुणगतिं ऊपजस्यें । हेगौतम ! प्राइं तेमनुष्य नरक तीर्यंचनीगतिनेंविषें ऊपजस्यइं । तेइ हेभगवंन् आरानेंविषें सीह व्याघ्र वृक दीपडा अछ तरस्स परास्सर अष्टापद सीआल बिलाड श्वान कोलसुनकजीव ससा चित्रक इत्यादिकचतुः पदजीव येमांसनाजआहारी मछनाआहारी क्षुद्रतुछवस्तुनाआहारी मृतकनाआहारी एहवो चतुःपदकालनें अवसरकालकरीनें किहां जास्यें कुणगतिऊपजस्यें । हेगौतम ! प्राइंतेजीव नरकतीर्यंच योनीनइविषइं ऊपजस्यइं । हेभगवन् ! ढंकपंषी कंकपंषी पिंगलपक्षी जलकागडा मयूर प्राइं मांसनाज आहारी यावत् मरीनइं तेजीव किहांजास्यइं कुणगतिं ऊपजस्ये । हेगौतम ! प्राइं नरक तीर्यंच योनीनइंविषेंज ऊपजस्यइं तेआ-

॥ भाषा ॥

णमित्यादि । तस्यां समाया मवसर्पिणीदुष्षमदुष्षमानाम्न्यां एकविंशत्यावर्षसहस्रैः प्रमितेकाले व्यतिक्रांतेआगमिष्यंत्या मुत्सर्पिण्यां श्रावणमासस्य बहुलप्रतिपदि कृष्णप्रतिपदि पूर्वावसर्पिण्याः आषाढपूर्णिमापर्यंतसमये पर्यवसानत्वात् बालवनाम्निकरणे कृष्णप्रतिपत्तिथ्यादिमार्द्धेऽस्यैव सद्भावात् अभीचिनक्षत्रे चंद्रेणयोगमुपागते चतुर्दशानां कालविशेषाणां प्रथमसमये प्रारंभक्षणेऽनंतैर्वर्णपर्यवैर्यावदनंतगुणपरिवृद्ध्या परिवर्द्धमानः परिवर्द्धमानः अत्रांतरे दुष्षमदुष्षमानाम्ना समा कालः प्रतिपत्स्यते । हेश्रमण हेआयुष्मन् ! इति वर्षादीनां वृद्धिश्च येनैवक्रमेणपूर्वमवसर्पिण्यरकेषु हानिरुक्ता, तथैवात्र वाच्या, चतुर्दशकालविशेषाः पुनर्निःश्वासादुत्श्वासाद्वागण्यंते, समयस्य निर्विभागकालत्वेनाद्यंतव्यवहाराभावादावलिकायाश्चाव्यवहार्यत्वे नोपेक्षा तत्र निःश्वासउत्श्वासोवा १ प्राणः २ स्तोकः ३ लवः ४ मुहूर्त्तः ५ अहोरात्रं ६ पक्षः ७ मासः ८ ऋतुः ९ अयनं १० संवत्सरः ११ युगं १२ करणं १३ नक्षत्रं १४

॥ टीका ॥

वज्जिहिंति गोयमा ! तसमं णरगतिरिक्खजोणिएसु जाव उववज्जिहिंति । तीसेणंसमाए इक्कवीसाए वाससहस्सेहिं काले वीइक्कंते आगमिस्साए उस्सप्पिणीए सावणबहुलपडिवाए बालवकरणंसि अभीइणक्खत्ते चोद्दसपढमसमए अणंतेहिं वण्णपज्जवेहिं जावअणंतगुणपरिवुड्ढीए परिवुड्ढमाणे २ एत्थणं दूसमदूस

॥ मूल ॥

योनरकतिर्यक्योनिकेषुयावदुत्पद्यन्ते ॥ तस्यां भदन्त ! समायां एकविंशतिवर्षसहस्रैः (प्रमिते) कालेव्यतिक्रान्ते आगमिष्यन्त्या मुत्सर्पिण्यां श्राव णबहुलप्रतिपदि बालवकरणे अभिजिन्नक्षत्रे चतुर्दशप्रथमसमये अनन्तैर्वर्णपर्यवै र्यावत् अनन्तगुणपरिवृद्ध्या परिवर्द्धमानोऽत्र दुःषमदुःषमानाम्ना

॥ अनु० ॥

रानइविषइं एकवीसइजारबरसें कालव्यतिक्रंमइयकइं आवतीउत्सर्पणीनेंविषें श्रावणवदिपडिवेनेंदिवसइं अंधारीपडवा बालवनामाकरणइं अभीजितनक्षत्रइं चउदसंव्याइतनाकालविशेष तेहनेंपहलसमये (समय १ प्राणु २ स्तोक ३ लव ४ मूहूर्त्त ५ अहोरात्र ६ पक्ष ७ मास ८ ऋतु ९ अयन १० संवत्सर ११ युग १२ करण १३ नक्षत्र १४ एचउदकालविशेषनें पहिलइंसमयइं उत्सर्पिणीप्रवेस) अनंतवर्णनेंपर्यायइंकरी यावत् अनंतगूणीवृद्धिं करी बधता

॥ भाषा ॥

इति । एतेषां चतुर्दशानां मध्ये पंचसूत्रे साक्षादुक्तानां अपरेषांचोपलक्षणसंगृहीतानां प्रथमसमये कोर्थः यएवहि एतेषां चतुर्दशानां कालविशेषाणां प्रथमसमयः सएवोत्सर्पिणीप्रथमारकप्रथमसमयः । अवसर्पिणीसक्तानामेषां द्वितीयाषाढपौर्णमासीघरमसमयएव पर्यवसानात् । इदमुक्तंभवति । अवसर्पिणयादौ महाकाले प्रथमतः प्रवर्त्तमाने सर्वेपि तदवांतरभूताः कालविशेषाः प्रथम एव युगपत् प्रवर्त्तते तदनुस्वस्वप्रमाणसमाप्तौ समाप्नुवंति, तथैव पुनः प्रवर्त्तते, पुनःपरिसमाप्नुवंति यावन्महाकालपरिसमाप्तिरिति । यद्यपि ग्रंथांतरेऽतीताषाढादित्वेन कथना दुत्सर्पिण्याश्च श्रावणादित्वेन अस्य प्रथमसमयो नसंगच्छते ऋत्वर्द्धस्यगतत्वात्, तथापि प्रावृट्श्रावणादिर्वर्षारात्रावश्वयुजादिः शरन्मार्गशीर्षादि र्हेमंतोमाघादिर्वसंतश्चैत्रादि र्ग्रीष्मोज्येष्ठादि रित्यादि भगवतीप्रवृत्तिवचनात् श्रावणादित्वपक्षाश्रयणेन समाधेयमिति नदोषः । किंचेदं सूत्रं गंभीरं ग्रंथांतरेच व्य-

॥ टीका ॥

माणामं समोकालेपडिवज्जिस्सइ । समणाउसो ! तीसेणं भंते समाए ! भरहस्स वासस्स केरिसए आगारभावपडोआरे भविस्सइ । गोअमा ! कालेभविस्सइ । हाहाभूए भंभाभूए एवंसोचेव दूसमदूसमावेढओ ओअव्वो । तीसेणंसमाए एक्कवीसाए वाससहस्सेहिं कालेवीइक्कंते अणंतेहिं वण्णपज्जवेहिं जावअणंतगुणप

॥ मूल ॥

समाकालः प्रतिपत्स्यते ॥ श्रमण ! तस्यां भदन्त ! समायां भरतस्यवर्षस्य कीदृशक आकारभावप्रत्यवतारो भविष्यति । गौतम ! कालोभविष्यति हाहाभूतः भम्भाभूतः एवंसएव दुःषमदुःषमावेष्टकोनेतव्यः । तस्याः समायाः एकविंशत्यावर्षसहस्रैः कालेव्यतिक्रान्ते अनन्तैर्वर्णपर्यवै र्यावदनन्त

॥ अनु० ॥

बधतां यकार्द्धहांदूःषमदूषमानामइं समाकाल पहिलो आरोपडिवजस्यें बइंसस्यें अहोश्रमणो आउषावंतो ! हेभगवन् ! तेआरानेंविषइं भरतक्षेत्रनो केहवो आकारभाव प्रत्यवतारस्वरूप हूस्यइं । हेगौतम ! एहवोकालथास्यें हाहाभूत भंभाभूतइमतेहज दूषमदूषमानामेंछठ्ठाआराजो बेढोइहांपणिजाणवो पूर्ववत् तेसमयनें विषइं एकवीसहजार वरसकाल व्यतिक्रमेथकें अनंतना वर्णनापर्यायइंकरी यावत् अनंतगुणीवृद्धि वधतांवधताथकां इहांदुःषमानामें बीजो

॥ भाषा ॥

॥ टीका ॥

क्तानुपलभ्यमानभावार्थकं तेनान्यथा प्यागमाविरोधेन मध्यस्थै र्बहुश्रुतैः परिभावनीयमिति । अथात्र कालस्वरूपं पृच्छति । तीसेणमित्यादि । सर्वसुग मं नवरं दुष्षमदुष्षमायाः अवसर्पिणीषष्ठारकस्यवेष्टको वर्षकोनेतव्यो ऽप्रापणीय स्तत्समानत्वादस्याः । गत उत्सर्पिण्यां प्रथमोऽरः । अथ द्वितीया रस्वरूपं वर्णयति । तीसेणमित्यादि । सर्वं सुगमं नवरं उत्सर्पिणीद्वितीयारकइत्यर्थः अथाऽवसर्पिणीदुष्षमातो ऽस्या विशेष माह । तेणमित्यादि । तस्मिन् काले उत्सर्पिण्याद्वितीयारकलक्षणेतस्मिन्समये तस्यैव प्रथमसमये पुष्कलं सर्वशुभानुभावरूपं भरतभूरौद्यदाहादिकं प्रशस्तस्वोदकेन संवर्त्तयति नाशयतीति पुष्कलसंवर्त्तकः सच पर्जन्यप्रकृतिमेघत्रयापेक्षया महान्मेघोदशवर्षसहस्रावधिपकेन वर्षणेन भूमेर्भविकत्वात् महामेघः प्रादुर्भविष्यति प्रकटीभविष्यति । भरतक्षेत्रप्रमाणेनसाधिकैकसप्ततिचतुःशताधिकचतुर्दशयोजनसहस्ररूपेण मात्राप्रमाणं यस्य सतथा केनायामेनदीर्घभावेन । अयं भावः । पूर्वसमुद्रादारभ्य पश्चिमसमुद्रं याव त्तस्यवार्दलकं व्याप्तं भविष्यतीत्यर्थः । तदनुरूपश्च तस्यभरतक्षेत्रस्याऽनुरूपः सदृशः सूत्रेच लिंगव्यत्ययः

॥ मूल ॥

रिवुट्ठीए परिवुट्ठमाणे २ एत्थणंदूसमाणामं समाकाले पडिवज्जिस्सइ । समणाउसो ! तेणंकालेणं तेणंसमए णं पुक्कलसंवट्टएणामं महामेहे पाउब्भविस्सइ । भरहप्पमाणमित्ते आयामेणं, तयाणुरूवंचणंविक्कंभबाहल्ले णं तएणं सेपुक्कलसंवट्टए महामेहे खिप्पामेव पतणतणाइस्सइ । खिप्पामेवपतणतणाइत्ता, खिप्पामेव

॥ अनु० ॥

गुणपरिवृद्धया परिवर्द्धमानोत्र दुःषमानाम्नासमाकालः प्रतिपत्स्यते ॥ श्रमण ! तस्मिन् कालेतस्मिन् समये पुष्करसंवर्तकोनाम्ना महामेघः प्रादुर्भविष्यति । भरतप्रमाणमात्र आयामेन तदनुरूपश्चविष्कंभबाहुल्याभ्याम् ततःसपुष्करसंवर्तको महामेघः क्षिप्रमेवप्रतनतनाइष्यति (अनुकरणशब्दः प्रकर्षेण

॥ भाषा ॥

आरो पडिवजस्ये वइंसस्पइं । अहोश्रमणोआउषांवतो ! तेणींकालेंबीजाआरानइधुरइ तेणेसमयें पुष्करसंबर्त्तकनामें माहामोटो मेह प्रगटथास्पइं भरत प्रमांणें लांबपणें तेंतलोभरतक्षेत्रप्रमाण पोहलपणें जाडपणे तिवारइं तेपुकरसंबर्त्तकनामें महामेघ ऊतावलो गर्जावकरस्यें गाजस्यें गाजीनें क्षिप्रउता

॥ टीका ॥

प्राकृतत्वात् क्रियाविशेषणंवा । केनेत्याह । विष्कंभबाहुल्येन अत्रसमाहारद्वंद्ववशादेकवद्भावः । कोर्थः यावान् व्यासो भरतक्षेत्रस्य इषुस्थानेपंचशतयोजनानिषड्विंशतियोजनानिषट्च कला योजनैकविंशतिभागरूपाः तदतिरिक्तस्थानेतु अनियततया तथास्यापि विष्कंभः । बाहुल्यंतु यावता जलभारेण यावद्वगाढभरतक्षेत्रतत्प्रभूमिमार्द्रीकृत्य तापः उपशाम्यते तावज्जलदलनिष्पन्नमेव ग्रह्यमिति । अथ सप्रादुर्भूतः सन् यत्करिष्यति तदाह । तएणमित्यादि । ततश्च स पुष्कलसंवर्त्तकमेघः क्षिप्रमेवो ऋमनकालएव पतणतणाइस्सति । अनुकरणवचनमेतत् प्रकर्षेण स्तनितं करिष्यति गर्जिष्य तीत्यर्थः । तथाच कृत्वापविद्युताइस्सति । प्रकर्षेणविद्युतंकरिष्यति तथाचकृत्वा क्षिप्रमेव युगंरथावयवविशेषः मुसलंप्रतीतं मुष्टिःपिंक्षितांगुलिकः पाणिः एषां

॥ मूल ॥

पविज्जुयाइस्सइ । खिप्पामेपवविज्जुयाइत्ता, खिप्पामेवजुगमुसलमुट्ठिप्पमाणमित्ताहिं धाराहिं उघमेघसत्त रत्तंवासिस्सइ । जेणं भरहस्स वासस्स भूमिभागं इंगालभूमुयंमुम्मुरभूयं छारियभूयं तत्तकवेल्लुगभूयं तत्त समजोइभूयं णिव्वाविस्संइत्ति । तंसिचणं पुक्कलसंवट्टगंसिमहामेहंसिसत्तरत्तं णिवतितंसि समाणंसि एत्थ

॥ अनु० ॥

स्तनितंकरिष्यतीत्यर्थः) क्षिप्रमेवप्रतनतनायित्वा क्षिप्रमेवचविद्युतायिष्यति (विद्युतंविधास्यति) क्षिप्रमेवचविद्युतायित्वा क्षिप्रमेवयुगमुसल मुष्टिप्रमाणमात्राभिर्धाराभिः ओघमेघं सप्तरात्रंवर्षं वर्षिष्यति । येन भरतस्य वर्षस्य भूमिभागमङ्गारभूतं मुर्मुरभूतं क्षारिकभूतं तप्तकवेल्लुकभूतं तप्तसमज्योतिर्भूतं निर्वापयिष्यतीति ॥ तस्मिंश्चपुष्करसंवर्तके महामेघेसप्तरात्रं निपतिते (वृष्टे) सति, अत्रक्षीरमेघोनाम्ना महामेघः प्रादुर्भविष्य

॥ भाषा ॥

वलोजवीजलीजकरसेंकरीनें क्षिप्र उतावलो युग धूंसरं मुशल मुट्ठीं एहनीप्रमाणमात्राइं एहवी धाराइं उघमेघ सर्वस्थानेसरीषो सातअहोरात्रलगे निरंतरपनें वर्षामेहवरस्यसी जिणेंकरीभरतक्षेत्रनो भूमिभाग अंगारासरीषो अग्निनाकणीयासरीषो राषसरीषो तातोकवेलूसरीषो तातोआबलूसरीषो भूमिभागतेप्रति क्षारसेंशीतलकरस्यें तेपुष्करसंवर्त्तकनामइं महामेघ सातअहोरात्रलगइं अत्यंतछूहछतइ एहवेंअवसरनेंविषें क्षीरमेहनामइं महा

॥ टीका ॥

यत्प्रमाणमायामबाहुल्यादिभि स्तेन मात्रायासां ताभिः इयता प्रमाणेन दीर्घाभिः स्थूलाभिरित्यर्थः धाराभिः उच्चेन सामान्येन सर्वत्र निर्विशेषेणमेघो यत्र तंतथाविधं सप्तरात्रं सप्ताहोरात्रान् वर्षं वर्षिष्यति करिष्यतीत्यर्थः । जेणमितिपूर्ववत् । भरतस्यवर्षस्य क्षेत्रस्य भूमिभागं अङ्गारभूतं मुर्मुरभूतं क्षारिकभूतं तप्तकवेल्लुकभूतं तप्तसमज्योतिर्भूतं निर्वापयिष्यति सपुष्करसंवर्त्तको महामेघः । अथ द्वितीयमेघवक्तव्यमाह । तंसिचणमित्यादि । तस्मिंश्च चशब्दोवाक्यांतरप्रारम्भार्थः पुष्कलसंवर्त्तके महामेघे सप्तरात्रं यावन्निपतितेसति निर्भरंवृष्टेसति अत्रांतरे क्षीरमेघोनामतो महामेघः प्रादुर्भविष्यति क्षेषंभरतेत्या दिप्राग्वत् । अथ सप्तादुर्भवन् किंकरिष्यतीत्याह । तएणमित्यादि । अत्र वासिरसइपर्यंतं प्राग्वत् । योमेघो भरतस्यभूम्या वर्णं गंधं रसं स्पर्शंच जनयिष्यति । अत्रवर्णादयः शुभाएवग्राह्याः येभ्यो लोकोऽनुकूलं वेदयते अशुभवर्णादयः प्राक्कालानुभावजनिता वर्त्तएवेति । ननु यदिशुभवर्णादीन् जनयति तदा तरुपत्रादिषु नीलोवर्णो जंबूफलादिषु कृष्णो मरिचादिषु कटुकोरसः कारवेल्लादिषु तिक्तः चणकादिषुरूक्षःस्पर्शः सुवर्णादिषु गुरुः ककच।

॥ मूल ॥

खीरमेहेणामं महामेहे पाउब्भविस्सइ जरहप्पमाणमेत्तं आयामेणं तदणुरूवंचणं विक्कंजबाहल्लेणं । तएणं सेखीरमेहे णामंमहामेहे खिप्पामेव पतणतणाइस्सइ । जाव खिप्पामेव जुगमुसलमुट्ठि० जाव सत्तरत्तं वासंवासिस्सइ, जेणं भरहवासस्स भूमीए वण्णं गंधं रसंफासंच जणइस्सई । तंसिचणं खीरमेहंसि सत्तरत्तं

॥ अनु० ॥

ति । भरतप्रमाणमात्र आयामेन तदनुरूपएव विष्कम्भबाहुल्याभ्यां । ततः सक्षीरमेघोनाम्नामहामेघः क्षिप्रमेवप्रतनतनायिष्यति । यावत् क्षिप्रमेव युगमुसलमुष्टिप्रमाणमात्राभिर्यावत् सप्तरात्रं वर्षं वर्षिष्यति । येनभरतस्य वर्षस्य भूम्याः वर्णगन्धं रसंस्पर्शंच जनयिष्यति तस्मिन् क्षीरमेघे सप्तरात्रं

॥ भाषा ॥

मेघप्रगटथास्यइ २ जरतक्षेत्रनें प्रमाणइं लांबपणइं तेतलोज पोहलपणे जाडपणें । तिवारेंते क्षीरमेघनामइं महामेघक्षिप्रउताबलोज गजारवकरस्यें यावत् क्षिप्रउताबलोज यूगधूसरमुंशल मुष्टीप्रमाण यावत् सातअहोरात्रलगइं वर्षावरसस्यइ जेमेघभरतक्षेत्रनी भूमिनेंविषें शुभवर्णगंधरसस्पर्श उपजा

दिषु खरः इत्यादयो ऽशुभवर्णादयः कथं संभवेयुरित्युच्यते । अशुभपरिणामा अप्येते अनुकूलवेद्यतया शुभाएव, यथा मरिचादिगतः कटुकरसादिः । प्रतिकूलवेद्यतया शुभाअप्यशुभाएव यथा कुष्ठादिगतः श्वेतवर्णादिरिति । अथतृतीयमेघवक्तव्यमाह ॥ तंसिइत्यादि । तस्मिन् क्षीरमेघेसप्तरात्रं निपतितेसति अत्रांतरेघृतवत् स्निग्धोमेघो घृतमेघोनाम्ना महामेघःप्रादुर्भविष्यतीत्यादि सर्वंप्राग्वत् । अथ सप्रादुर्भूतः किंकरिष्यतीत्याह । तएणमित्यादि । सर्वंप्राग्वत् नवरं योघृतमेघो भरतभूमेः स्नेहभावं स्निग्धतां जनयिष्यतीति । अथ चतुर्थमेघवक्तव्यमाह ॥ तंसिइत्यादि ॥ तस्मिंश्च घृतमे

ववइज्झंसि समाणंसि एत्थणं घयमेहेणामं महामेहे पाउब्भविस्सइ, भरहप्पमाणमेत्ते आयामेणं तदणुरूवंचणं विक्कंभबाहल्लेणं । तएणं सेघयमेहे णामंमहामेहे खिप्पामेव पतणतणाइस्सइ जाव वासं वासिस्सइ । जेणं भरहस्स वासस्स भूमीए सिणेहभावं जणइस्सई । तंसिचणं घयमेहंसिसत्तरत्तं णिवइज्झंसि समाणंसि एत्थणंअमयमेहेणामं महामेहे पाउब्भविस्सइ । जरहप्पमाणमित्ते आयामेणं जाववासं वासिस्सई, जेणं जर

निपतिते सतिअत्र घृतमेघोनाम्नामहामेघः प्रादुर्भविष्यति । भरतप्रमाणमात्र आयामेन तदनुरूपो विष्कंभबाहुल्याभ्यां । ततः सघृतमेघो नाम्नामहामेघःक्षिप्रमेव प्रतनतनायिष्यति । यावत् वर्षं वर्षिष्यति, येन भरतस्य वर्षस्य भूम्याः स्नेहभावंजनयिष्यति । तस्मिंश्च घृतमेघेसप्तरात्रं निपतिते सति, अत्रअमृतमेघोनाम्नामहामेघः प्रादुर्भविष्यति । जरतप्रमाणमात्र आयामेन यावत् वर्षं वर्षिष्यति, येनभरते वर्षे वृक्षगुल्मगुल्मलतावल्लितृण

वस्पइं तेक्षीरमेघनामे माहामेघ सातअहोरात्रलगइं झूठइं छतइं एहवाअवसरनेंविषें घृतमेघ घृतनीपरेस्निग्धएहवो महामेघत्रीजो मेघप्रगटथास्यें भरतक्षेत्रप्रमाण लांबपणें तेतलोजभरतक्षेत्रप्रमाणेंपोहलपणें जाडपणें तिवारेतेघृतमेघनामइं माहामेघ ऊतावलोजगर्जारवें शब्दकरस्यें यावत् वर्षाबरसस्यें जेमेइ भरतक्षेत्रनी भूमिनेंविषें स्नेहभाव चिगटपणुं उपजाबस्यें तेघृतमेघनामेंमाहामेघ सातअहोरात्र णिछूठइथकइं इणि अवसरइं अमृतमेघनां

घे सप्तरात्रं निपतितेसति अत्रप्रस्तावे अमृतमेघोयथार्थनामामहामेघः प्रादुर्भविष्यति यावद्वर्षिष्यति इति पर्यंतं पूर्ववत् । योमेघो भरतेवर्षे वृक्षगु
ल्मागुल्मालतावल्ल्यः तृणानिप्रतीतानि पर्व्वगाइक्षुवादयः ॥ हरितानि दूर्वादीनि औषध्यःशाल्यादयः प्रवालाःपल्लवाः अंकुराः शाल्यादिबीजसूचयः इ
त्यादीन् तृणवनस्पतिकायिकान् बादरवनस्पतिकायिकान् जनयिष्यतीति । अथ पञ्चममेघस्वरूपवक्तव्यमाह ॥ तंसिचणमित्यादिव्यक्तं परं रसजनको
मेघो रसमेघः यो रसमेघ स्तेषाममृतमेघोत्पन्नानां बहूनां वृक्षाद्यंकुरांतानां वनस्पतीनां तिक्तोनिंबादिगतः कटुकोमरिचादिगतः कषायो बिल्लीत
कामलकादिगतः अम्लो ऽम्लकाद्याश्रितः मधुरः शर्क्कराद्याश्रितः एतान् पञ्चविधान् रसविशेषान् जनयिष्यति । लवणरसस्यमधुरादिसंसर्गत्वाद् तदभे
देन विवक्षणात् संभाव्यतेच तत्रमाधुर्यादिसंसर्गः सर्वरसानां लवणप्रक्षेपएव स्वादुत्वोत्पत्तेः तेन नपृथग्निर्द्देशः एषांचपंचानां मेघानां क्रमेणेदंप्रयो

हेवासं रुक्कगुच्छगुम्मलयावल्लितणपव्वगहरिअगतंसहिपवालंकुरमाईए तणवणस्सइकाइए जणइस्सइ । तं सिचणं अमयमेहंसि सत्तरत्तं णिवतितंसि समाणंसि एत्थणं रसमेहेणामं महामेहे पाउब्भविस्सइ, भरहप्प माणमित्ते आयामेणं जाव वासंवासिस्सई, जेणंभरहेवासे तेसिं बहूणंरुक्कगुच्छेगुम्मलयावल्लितणपव्वगहरि

पर्व्वगहरितौषधिप्रवालाङ्कुरादीन् तृणवनस्पतिकायिकान् जनयिष्यति, तस्मिन् अमृतमेघेसप्तरात्रं निपतितेसति, अत्रंरसमेघोनाम्ना महामेघः प्रादु
र्भविष्यति । भरतप्रमाणमात्र आयामेन यावत् वर्षं वर्षिष्यति । येनभरतेवर्षेतेषांबहूनां वृक्षगुच्छगुल्मलतावल्लितृणपर्वगहरितौषधिप्रवालाङ्कुरादीनां

मइं चोथो माहामेघ प्रगटथास्यें भरतक्षेत्रप्रमाण लांबपणें यावत् सातअहोरात्रलगे वरसस्यइ जेमेघभरतक्षेत्रनइं विषइं वृक्षजाडगूळ गूल्म लता
वेलीतृण प०सेलडीप्रमुष हरीतद्रोषधिप्रमुष तुषांध धान२४जातिना प०तीसी अंकुराप्रमुष इत्यादिक सर्व त०तृणवनस्पतिकाय ऊपजावस्यें तेअमृतमेघ
नामामहामेघ सातअहोरात्रइंलगें क्षूछइंछतइ एहवेअवसरइं रसमेघनामें पांचमो माहामेघ प्रगटथास्येइं भरतक्षेत्रप्रमाणलांबपणें यावत् मेहवरस

जन सूत्रं उक्तमपि स्पष्टीकरणाय पुनर्लिख्यते, आद्यस्य भरतभूमे र्दाहोपशमः द्वितीयस्य तस्याएव शुभवर्णगन्धादिजनकत्वं तृतीयस्य तस्याएव स्निग्धताजनकत्वं नचात्र क्षीरमेघेनैव शुभवर्णगंधरसस्पर्शसंपत्तौ भूमिस्निग्धतासंपत्तिरिति वाच्यं, स्निग्धताधिक्यसंपादकत्वा तस्य नहियादृशीघृतेस्निग्धतातादृशी क्षीरेदृश्यत इत्यनुभवएवात्रसाक्षी चतुर्थस्य तस्यां वनस्पतिजनकत्वं पंचमस्य वनस्पतिषु स्वस्वयोग्यरसविशेषजनकत्वं यद्यप्यमृतमेघतो वनस्पतिसंभवेवर्णादिसंपत्तौ तत्सहचारित्वात् रसस्यासंपत्ति स्तस्मादेवयुक्तिमती तथापि स्वस्वयोग्यरसविशेषान् संपादयितुंरसमेघएव प्रभुरिति, तदा च यादृशं भरतंभाविं तथाचाह ॥ तएणंभरहेवासेइत्यादि ॥ ततः उक्तस्वरूपपंच मेघवर्षणानंतरंणमिति पूर्ववत्, भारतंवर्षं भविष्यति कीदृशमित्या

अनसहिपवालंकुरमाईणं तित्तकडुअकसायअंबिलमहुरे पंचविहे रसविसेसे जणइस्सइं । तएणं भरहेवासे भविस्सइ । परूढरुक्खगुच्छगुम्मलयावल्लितणपव्वयहरिअनसहिए उवचिअतयपत्तपवालपल्लवंकुरपुप्फफलसमुइए सुहोवभोगे आविभविस्सइं । तएणं तेमणुआ भरहंवासं परूढरुक्खगुम्मलयावल्लितणपव्वयह

तिक्तकटुककषायाम्लमधुरान् पञ्चविधान् रसविशेषान् जनयिष्यति । ततः भरतं वर्षं भविष्यति । प्ररूढवृक्षगुच्छगुल्मलतावल्लितृणपर्वगहरितौषधिकं उपचिततृणपत्रप्रवालपल्लवाङ्कुरपुष्पफलसमुदितं सुखोपभोग्य माविर्भविष्यति । ततस्तेमनुजाभरतं वर्षं प्ररूढवृक्षगुच्छगुल्मलतावल्लितृण पर्वगहरितौषधिसहितं उपचिततृणपत्रप्रवालपल्लवाङ्कुरपुष्पफलसमुदितं सुखोपभोग्यं जातं चापिद्रक्ष्यन्ति,, दृष्ट्वाच बिलेभ्योनिर्द्रोविष्यन्ति । निर्द्राव्य

स्यइं जेमेह भरतक्षेत्रनेंविषें तेघणां वृक्ष गूछ गूल्म लता वेलि तृण पर्वग हरीत ऊषधी प्रवाल अंकुरप्रमुषइं तीषो कडूयो कसायलो षाटो मीठो एपांचप्रकारेंरसनो बिशेषइस्वादऊपजावस्यइं तिवारइं भरतक्षेत्रनेंविषें प्ररूढजग्या मोटावध्या वृक्ष गूछ गुल्मलता वेलि तृण पर्वग हरीत्त ऊषधीप्रमुष तेहनेंविषें स०पुष्टथया स्वचाछाली पत्रपाने प्रवालेकुपल अंकुरा फूल फलप्रमुषसिद्धा तेणेकरी समुदित०सुषेभोगवाजोग्य थास्यइ । तिवारइं

॥ टीका ॥

ह प्ररूढाउद्गता वृक्षा गुच्छा गुल्मा लता वल्ल्य स्तृणानि पर्व्वंता हरितानि ओषधयश्च यत्र तत्तथा,अत्र समासेकप्रत्ययः एतेन वनस्पतिसन्नाश्रिहिता । उपचितानिपुष्टिमुपगतानित्वकपत्रप्रवालपल्लवाङ्कुरपुष्पफलानिसमुदितानि सम्यक् प्रकारेण उदयंप्राप्तानियत्रतत्तथा, क्रान्तस्य परनिपातः प्राकृतत्वात् एतेनवनस्पतिषु पुष्पफलांतारीतिर्दर्शिता अतएव सुखोपभोग्यं सुखेनासेवनीयं भविष्यतिप दस्य नपौनरुक्त्यंभावनीयमिति । अथ तत्कालीनामनुजास्तादृशंभरतं दृष्ट्वा यत्करिष्यंति तदाह ॥ तएणमित्यादि ॥ ततस्तेमनुजाभरतंवर्षं यावत्सुखोपभोग्यंचापि द्रक्ष्यन्ति दृष्ट्वा बिलेभ्यो निर्द्धाविष्यन्ति निर्गमिष्यन्ति निर्द्धाव्यहृष्टा आनन्दितास्तुष्टाः संतोषमुपगताः पश्चात्कर्मधारयः अन्योन्यं शब्दयिष्यंति शब्दयित्वाचएवंवदिष्यंतीति । अथ तेकिंवदिष्यंतीत्याह ॥ जातेणमि मित्यादि ॥ जातं नोदेवानुप्रिया भरतंवर्षंप्ररूढवृक्षं यावत् सुखोपभोग्यं तस्माद्योदेवानुप्रिय अस्माकमस्मज्जातीयानां कश्चिदद्यप्रभृति अशुभंकुणिमं मांसमाहारमाहारयिष्यति सपुरुषो ऽनेकाभिश्छायाभिः इत्यंभावेतृतीया सहभोजनादिपंक्तिनिषण्णानांयाश्छायाः शरीरसंबंधिन्यस्ताभि र्वर्जनीयः । अथ मर्थः । आस्तां तेषामस्पृशानां शरीरस्पर्शः तच्छरीरच्छायास्पर्शोपि वर्ज्जनीयः

॥ मूल ॥

रिच्छुगसहिए उवचिच्छुतथपत्तपवापल्लवंकुरपुप्फफलसमुइच्छे सुहोवभोगं जायंजायं चावि पासिहिंति पासित्ता बिलेहिंतो णिद्धाइस्संति । णिद्धाइत्ता हट्ठतुट्ठा अन्नमन्नं सद्दाविस्संति२त्ता एवंवइस्संति जाए

॥ अनु० ॥

हृष्टास्तुष्टाअन्योन्यं शब्दयिष्यन्ति,, शब्दायित्वाच एवंवदिष्यन्ति जातं देवानुप्रिया ! भरतं वर्षं प्ररूढवृक्षगुच्छगुल्मलतावल्लितृणपर्वगहरितं यावत् सुखोपभोग्यं, तत् योदेवानुप्रिय अस्माकं कोपि अद्यप्रभृति अशुभं कुणपमाहारं आहरिष्यति स अनेकाभिश्छायाभिः वर्ज्जनीयति । इति कृत्वा संस्थितिं स्थापयिष्यन्तिस्थापयित्वा भरते वर्षेसुखंसुखेनाभिरममाणाः विहरिष्यन्ति ॥ तस्यां भदन्त ! समायां भरतस्य वर्षस्य कीदृशकआकारभा

॥ भाषा ॥

तेमनुष्य भरतक्षेत्रइ प्ररूढवध्या वृक्ष गुल्म लता बेलि तृण पर्वग हरीत ओषधिइंकरी उपचितपुष्ट त्वचा पान प्रवाल पल्लव अंकुरा फुंल फलइंकरीसमूदितविकस्वरं सुषइवसवायोग्यथयुंदेषस्यइ देषीनइं बिलमांहिथीनीकलस्यें नीकलीनइं हृष्टतुष्टहर्षवंतथिका माहोमांहि एकेकनें स०तेडस्यें तेंहीनें

क्वचिद्वजेइति सूत्रपाठेतु वर्ज्योवर्जनीय इत्यर्थः, इतिकृत्वा संस्थितिं मर्यादां स्थापयिष्यन्ति स्थापयित्वाच भरतेवर्षे सुखंसुखेनाभिरममाणाः २ सुखेन क्रीडंतो २ विहरिष्यंतइति । अथ भरतभूमिस्वरूपं पृच्छति । तीसेणमित्यादि । सर्वंपूर्ववत् ननु कृत्रिमभण्यादिकरणं तदानींतनमनुजाना मसंभवि शिल्पोपदेशकाचार्याभावादुच्यते द्वितीयारे पुरादिनिवेशराजनीतिव्यवस्थादिकृज्जातिस्मरकादिपुरुषविशेषद्वारावा क्षेत्राधिष्ठायकदेवप्रयोगे णवाकालानुभावजनितनैपुण्येनवा तस्य सुसंभवत्वात् कथ मन्यथा ऽत्रैवग्रन्थे सुतारकमाश्रित्य पुष्करसंवर्त्तकादिपञ्चमहामेघवृष्ट्यनंतरं वृक्षादिग्निरौष ध्यादिभिश्च भासुरायासंजातायां भरतभूम्यां तत्कालीनमनुजा बिलेभ्योनिर्गत्य मांसादिभक्षणनियममर्यादांविधास्यंति तल्लोपकंचपंक्तेर्बहिः करिष्यंतीत्य र्थाभिधायकं प्रागुक्तं सूत्रं संगच्छतइति । अथमनुजस्वरूपमाह ॥ तीसेणमित्यादि ॥ सर्वं अवसर्पिणीदुष्षमारकमनुजस्वरूपवद्भावनीयं नवरं, नसि

णं देवाणुप्पिया ! भरहेवासे परूढरुक्खगुच्छगुम्मलयावल्लितणपव्वयहरिएण जाव सुहोवभोगे तं जेणं देवाणुप्पिया!अम्हंकेइ असुभं कुणिमं आहारंआहारिस्सइ । सेणं अणेगाहिं छायाहिं वज्जाणिज्जोत्तिकट्टु संठिइं ठवेस्संति २ त्ता भरहेवासे सुहंसुहेणं अभिरममाणो २ विहरिस्संति ॥ तीसेणं भंते ! समाए भरह

वप्रत्यवतारो भविष्यति । गौतम ! बहुसमरमणीयो भूमिभागो भविष्यति यावत्कृत्रिमैरकृत्रिमैश्चैव ॥ तस्यां भदन्त ! समायांमनुजानां कीदृशक आ कारभावप्रत्यवतारो भविष्यति । गौतम ! तेषां मनुजानां षड्विधं संहननं षड्विधं संस्थानं बह्वोरत्र ऊर्द्धमुच्चत्वेन जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्, उत्कर्षतः

एहवनुकहस्यें जातथयो हेदेवानुप्रिय ! भरतक्षेत्रनेंविषेपरूढवध्याछेइ वृक्ष गुछ गुल्म लता बेली तृण पर्वग हरीत यावत् सुषेबसवायोग्यथयो तेभणी जेकोई होदेवानोप्रिय ? आपणामाहिं आजथकीपछी अशुभकुणिममांसनोआहारकरस्यइं तेपुरुषअनेकछायाइं आणरादिकइंकरी अथवाशरी रादिकनीछाया इंपणिस्यशंवोनही तेहनीछाया वजंवी एहवोकहीनें स०मर्यादाथापस्यें थापीनें भरतषेत्रनेंविषें सुषेंसुषें अभिरमताक्रीडाकरताथका

॥ टीका ॥

ऋन्ति सकलकर्मक्षयलक्षणांसिद्धिं समाप्नुवंति चरणधर्मप्रदर्शनाद्वात् अत्र भविष्यन्निर्देशोप्राप्ते वर्तमाननिर्देशः पूर्वयुक्तितः समाधेयः । इत्युत्सर्पिण्यां द्वितीयारकः ॥ तीसेणं समाए एक्कवीसाए वासहत्यादि । तस्यां समायां दुष्षमानाम्न्यां एकविंशत्या वर्षसहस्रैः काले व्यतिक्रांते अनन्तैर्वर्णपर्यवैर्यावत् परिवर्द्धमानः २ अत्रावसरे दुष्षमसुषमानाम्नासमाकालउत्सर्पिणीतृतीयारकः प्रतिपत्स्यते । हेश्रमणेत्यादि प्राग्वत् । तीसेणमित्यादि । सर्वंप्राग्वत् अव सर्पिणीचतुर्थारकसदृशत्वमुत्सर्पिणीतृतीयारकस्येति तत्सादृश्यं प्रकटयन्नाह । तीसेणमित्यादि प्रायः प्राग्व्याख्यातार्थं तीर्थंकरास्त्रयोविंशतिः पद्म नाभादयः चतुर्विंशतितमस्य भद्रकृन्नाम्न श्चतुर्थारके उत्पत्स्यमानत्वात् एकादशचक्रवर्त्तिनो भरतादयो वीरचरित्रेतु दीर्घदंतादयःद्वादशस्यारिष्टनाम्न श्च तुर्थारकेएव भावित्वात् नवबलदेवोजयंतादयः नववासुदेवाऽनंद्यादयः यत्तु तिलकादयः प्रतिविष्णवोनेहोक्ता स्तत्र पूर्वोक्तएवहेतुरवसातव्यः समुत्य

॥ मूल ॥

रसबासस्स केरिसए आयारभावपडोआरे नविस्सइं । गोअमा ! वज्जरिसहनारायसंघयणी समचउरंससंठाणसंठिया एगा रयणी उड्ढंउच्चत्तेणं जहण्णेणं अंतोमुहु

॥ अनु० ॥

सातिरेकं वर्षशत मायुः पालयन्ति, पालयित्वा अप्येककेनिरयगामिनो यावदप्येककेदेवगामिनः नसिद्धयन्ति, तस्यां भदन्तसमायां एकविंशत्या वर्ष सहस्रैः (प्रमिते) काले व्यतिक्रान्ते अनन्तैर्वर्णपर्यवैर्यावत्परिवर्द्धमानोऽत्र दुःषमसुषमानाम्नासमाकालः प्रतिपत्स्यते । श्रमण ! तस्यां भदन्त स

॥ भाषा ॥

विषरस्यइ हेभगवन् ? तेआरानेविषें । भरतक्षेत्रनउ केहवोआकारभावप्रत्यवतार स्वभावथास्यइं । हेगौतम ! घणुंसमो रमणीक भूमिभाग थास्यइं यावत् कृत्रिमकारिमेंकरी अकृतिमसास्वतइंकरी तेह हेभगवन् ! आरानेंविषें मनुष्यनों केहवउ आकारभाव प्रत्यवतार स्वरूपथास्यइं । हेगौतम ! तेमनुष्यनइं छप्रकारना संघयणहूस्यें छप्रकारनासंस्थान घणांहाथनीकायाइं उंचपणेंहूस्यें जघन्यथीअंतर्मूहूर्त्त उत्कृष्टथि १३० एकसोत्रीसवरसनुं आऊषोपालइं

त्स्यंते । गतस्तृतीयारउत्सर्पिण्या मथघतुर्थः ॥ तीसेणमित्यादि ॥ तस्यांसमायांसागरोपमकोटाकोट्याद्विचत्वारिंशता वर्षसहस्रै रूनितया कालेव्यतिक्रांते अनन्तैर्वर्णपर्यवै र्यावद्वर्द्धमानो ऽत्रप्रस्तावेसुषमदुष्षमानाम्ना समाकालः उत्सर्पिणीचतुर्थारकलक्षणः प्रतिपत्स्यते ॥ साणमित्यादि ॥ सासमा त्रिधावि

त्तं उक्कोसेणं साइरेगं वाससयं आउअं पालेहिंति २ त्ता अप्पेगइआ णिरयगामी जावअप्पेगइआ देवगा मी णसीझिहिंति । तीसेणं समाए एक्कवीसाए वाससहस्सेहिं कालेवीइक्कंते अणंतेहिं वण्णपज्जवेहिं जाव परि वुड्ढेमाणे २ एत्थणं दूसमसुसमाणामं समा कालेपडिवज्जिस्सइ । समणाउसो ! तीसेणं भंते ! समाए भरहस्स वासस्स केरिसए आयारभावपडोआरे भविस्सइ । गोअमा ! बहुसमरमणिज्जे जावअकत्तिमेहिंचेव । तेसिणं भंते ! मणुआणं केरिसए आयारभावपडोयारे भविस्सइ । गोअमा ! तेसिणं मणुआणं छव्विहे संघयणे छव्वि · हेसंठाणे बहूइं धणुइं उड्ढं उच्चत्तेणं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडीआउअं पालिहिंति २ त्ता अ

मायां भरतस्य वर्षस्य कीदृशक आकारभावप्रत्यवतारो भविष्यति गौतम ! बहुसमरमणीयोयावत् अकृत्रिमैश्चैव । तेषां भदन्त ! मनुजानां कीदृशक आकारभावप्रत्यवतारो भविष्यति । गौतम ! तेषां मनुजानां षड्विधं संहननं षड्विधं संस्थानं बहूनि धनूंषि ऊर्ध्वमुच्चत्वेन जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्

पालीनें केतलाइक नरकनाजाणहार यावत् केतलाइक देवतानीगतिनाजाणिहार पणिसीझेनही मोक्षनजाय ते आरानां एकवीसहजारवरसइं काल व्यतिक्रम्यइंयकें अनंतेवर्णनेंपर्याइं करी यावत् बधतांबधतांथका इहा दुःखमसुषमानामइ समाकाल त्रीजो आरो पडिबजस्यइ बइसस्यइ । अहोश्रमणो आउषावंतो ! ते हेभगवन् ! आरानें विषइं भरतक्षेत्रनो केहवो आकारभाव प्रत्यवतारस्वरूप थास्यइं । हेगौतम ! घणोसमोरमणीक यावत् कृत्रिमअकृत्रिमें करी तेमनुष्यनो हेभगवन् ! केहवोआकारभावना स्वरूप प्रत्यवतार स्वरूप थास्यइं । हेगौतम ! तेमनुष्यनें छप्रकारनासंघयण छप्रकारना संस्थान घणां

॥ टीका ॥

भद्द्यतिविभागं प्राप्स्यति। प्रथमस्त्रिभागः मध्यमस्त्रिभागः पश्चिमस्त्रिभागश्चेति तत्राद्यत्रिभागस्वरूपमाह ॥ तीसेणमित्यादि ॥ तस्यांसमायां भदन्त! प्रथमेत्रि भागे भरतस्यवर्षस्य कीदृशक आकारभावप्रत्यवतारो भविष्यति। गौतम! बहुसमरमणीयो यावद्भविष्यति यावत्करणात् पूर्णोपि भूमिवर्णकगमो ग्राह्यः

॥ मूल ॥

प्येगइआ णिरयगामी जाव अंतं करेहिंति। तीसेणं भंते! समाए तओवंसा समुप्पजिस्संति तंजहा तित्थगरवंसे चक्कवट्टिवंसे दसारवंसे। तीसेणं समाए तेवीसं तित्थगरा एक्कारस चक्कवट्टी णवबलदेवो णववासुदेवा समुप्पजिस्संति। तीसेणं समाए एगाए सागरोवमकोडाकोडीए बायालीसाए वाससहस्सेहिं अणिआए काले वीईक्कंते अणंतेहिं वण्णपज्जवेहिं जाव अणंतगुणपरिवुड्ढीए परिवुड्ढमाणे २ एत्थणं सुसमदूसमाणामं स

॥ अनु० ॥

उत्कर्षतः पूर्वकोट्यो आयुः पालयन्ति, पालयित्वा अप्येककेनिरयगामिनो यावदन्तं कुर्वन्ति। तस्यां भदन्त! समायां त्रयोवंशाः समुत्पत्स्यन्ते, तद्यथा। तीर्थकरवंशः चक्रवर्तिवंशः दशार्णवंशः, तस्यां समायां त्रयोविंशतिस्तीर्थकरा एकादशचक्रवर्तिनः नवबलदेवाः नववासुदेवाः समुत्प त्स्यन्ते ॥ तस्यां समायां एकयासागरोपमकोटाकोट्या। द्विचत्वारिंशत्सहस्रैर्ऊनिते काले व्यतिक्रान्ते अनन्तैर्वर्णपर्यवैर्यावदनन्तगुणपरिवृद्धा

॥ भाषा ॥

धनुष ऊंचपणइंकायाहूस्यें जघन्यथी अंतर्मुहुर्त्त उत्कृष्टथी पूर्वकोडिलगइं आउषोपालीस्येइ पालीनें केतलाइकनरकइ जास्यइ यावत् केतलाइक संसारनो अंतकरस्यइ। तेआरानें विषइ त्रिणवंस उपजस्येथास्यइं। तेकेहा तीर्थंकरनोवंश१ चक्रवर्त्तिनो२ द०बलदेव वासुदेव। तेआरानेंविषइं त्रेवीस २३ तीर्थंकर (चोबीसमोतीर्थंकर अनेंबारमो चक्रवर्त्ति चोथाआरामाहिथासो तेमाटे इहांत्रेवीसतीर्थंकर अनें एग्यारा चक्रवर्त्ति कह्या) पद्म नाभादिक इग्यार ११ चक्रवर्त्ति दीर्घदंतादिक नव ९ बलदेव जयंतादिक नव ९ वासुदेव नंदीप्रमुष ऊपजस्यइं। तेत्रीजाआरानां एगकोडाकोडिसागरोपम बेंतालीसहजार बरसइ ऊणा एतलेंकालव्यतिक्रम्यइंथकें अनंतावरणनइंपर्यांइंकरी यावत् अणंतगुणीवृद्धिकरी बधतां बधतां थका इहांसुषमदुःषमानामें आरो

मनुजप्रश्नमपि मनसिकृत्य भगवान् स्वयमेवाह ॥ मणुआणमित्यादि ॥ मनुजानां तत्कालीनानां या अवसर्पिण्यास्तृतीयारकस्य पश्चिमेत्रिभागे वक्तव्यता सा अत्रापि भणितव्या । अत्रैवापवादसूत्रमाह । कीदृशीचसावक्तव्यतेत्याह । कुलकरान् वर्ज्जयतीति कुलकरवर्ज्जा । वृजिवर्ज्जने इत्यस्याभिप्रत्ययं रूप सिद्धिः । एवं ऋषभस्वामिवर्ज्जा अवसर्पिण्यां कुलकरसंबाद्यानां दंडनीत्यादीनामिव ऋषभस्वामिसंपाद्यानां चान्नपाकादिप्रक्रियाशिल्पकलोपदर्शनादी नामिवोत्सर्पिण्यामपि द्वितीयारकभाविकुलकरप्रवर्त्तितानां तेषां तदानीमनुवर्त्तिष्यमाणत्वेन तत्प्रतिपादकपुरुषकथनप्रयोजनाभावात् । यथा अवस

माकाले पढिवज्जिस्सइ । समणाउसो ! साणं समा तिहा विभजिस्सइ । पढमे तिभाए मज्झिमेतिभाए पच्छिमेतिभाए । तीसेणं भंते ! समाए पढमे तिभाए भरहस्स वासस्स केरिसए आयारभावपडोआरे भविस्सइ गोअमा ! बहुसमरमणिज्जे जावभविस्सइ । मणुआणं जाव उसप्पिणीए पच्छिमे तिभाए वत्तव्वयासामा णिअव्वा। कुलगरवज्जा उसभसामिवज्जा अस्से पढंति । तीसेणं समाए पढमेतिभाए इमेपंचरस कुलग

परिवर्त्तमानोऽत्रसुषमदुःषमानाम्नासमाकालः प्रतिपत्स्यते । श्रमण! सासमात्रिधाविभजिष्यति । प्रथमस्त्रिभागो मध्यमस्त्रिभागो पश्चिमस्त्रिभागश्च । तस्यां भदन्त! समायां प्रथमेत्रिभागे भरतस्य वर्षस्य कीदृशक आकारभावप्रत्यवतारो भविष्यति । गौतम! बहुसमरमणीयो यावद्भविष्यति । मनुजानां

पडिवज्जस्सें वेसस्यइं । अहोश्रमणो आउषावंतो ! तेआरो त्रिण्यभागइविंहचास्सें पहिलात्रीजोभाग१ विचिलात्रिजोभाग२ छेहलात्रिजोभाग३ । हेभगवन् ! तेआरानेंविषइ पहलभागइ भरतषेत्रनो केहवोआकार भावस्वरूप होस्यइ घणुं रमणीक यावत् होस्यें । जेअवसर्पिणीना त्रीजाआराना छेहलाभागनी वक्तव्यताकही तेइहां उत्सर्पिणीनाचोथाआरानाप्रथमभागनीपरिजाणवी कुलगरवर्जिने १५ इहांकुलगरनहोई ऋषभदेववर्जीने ऋषभस्वामीनइं स्था निकें भद्रकृततीर्थंकरकहिवो अन्यकोइआचार्यकहेंछइं वाचनांतरे तेचोथाआरानइं पलहलेभागइं पन्नरकुलगरउपजस्यइ । तेकेहा-सुमति १ यावत्

॥ टीका ॥

प्पिणीतृतीयारकतृतीयभागे कुलकराणां स्वरूपं ऋषभस्वामिस्वरूपंच प्राक्प्ररूपितं तथानात्रवक्तव्यमिति भावः । अथवा ऋषभस्वामिवर्जेत्यत्र ऋषभ स्वाम्यजितापवर्जेति तात्पर्यं तेन ऋषभस्वाम्यभिलापंवर्जयित्वाभद्रकृतस्तीर्थकृतोऽभिलापः कार्यः इत्यागतं । उत्सर्पिणीचरमतीर्थकरस्य प्रायोऽव सर्पिणी प्रथमतीर्थकृत्समानशीलत्वात् अन्यथोत्सर्पिणीचतुर्विंशतितमतीर्थकृतः क्वसंभवःस्यादिति संशयोदयोपि स्यात्, कलाद्युपदर्शनस्यतु अर्थादेव निषेधेप्राप्ते स्तद्विषयकोऽभिलापएव नास्तीति । अत्रकुलकरविषयकं वाचनाभेदमाह । अस्सेपढंतित्ति । अन्येआचार्याः पठंति तस्याःसमायाः प्रथमेत्रि भागे इमे वक्ष्यमाणाः पञ्चदशकुलकराः समुत्पत्स्यंते । तद्यथा । सुंमति र्यावत् ऋषभः क्वचित् संमुईइति पाठ स्तत्रसन्मतिः उकारस्तु स्वराणां स्वरा इत्यनेनसूत्रेण प्राकृतशैलीप्रभवः, यद्वा संमुचिरिति यावच्चतुष्टात् पूर्वोक्ताः प्रतिश्रुतिप्रमुखाएव ग्राह्याः वाचनांतरानुसारेण यत्कुलकरसंभवोनिरूपित स्तद्व्यतिरिक्तं शेषंपञ्च २ पुरुषपर्वसंपद्यमाननव २ दण्डनीत्यादिकं तदेव पूर्वोक्तमेवावसेयं । अत्रैव दंडनीतिक्रमविशेषस्वरूपमाह दंडनीतयः कुशक रसंपाद्या हाकारादयः प्रतिलोमाः पश्चादानुपूर्व्याजाता नेतव्याः प्रापणीयाः बुद्धिपथमितिशेषः । प्रथमपंचकस्यधिक्कारादय उत्कृष्टमध्यमजघन्यापराधिनां

॥ मूल ॥

रा समुप्पज्जिस्संति । तंजहा—सुमई जाव उसभे सेसंतंचेव दंडणीईउ पडिलोमाउ णेअव्वाउ ॥ तीसे णंसमा एयंसमे तिभाए रायधम्मे जावधम्मचरणेअ वोच्छिज्जिस्सइ । तीसेणं समाए मज्झिमपच्छिमेसु ति

॥ अनु० ॥

यावदवसर्पिण्याः पश्चिमेत्रिभागे वक्तव्यता साभणितव्या । कुलकरवर्ज्जा ऋषभस्वामिवर्ज्जा ॥ अन्येपठन्ति । तस्याः समायाः प्रथमेत्रिभागे इमे पञ्चदशकुलकराः समुत्पत्स्यन्ते । तद्यथा-सुमतिर्यावदृषभः शेषं तदेव, दण्डनीतयः प्रतिलोमानेतव्याः । तस्याः समायाः प्रथमेत्रिभागे राज

॥ भाषा ॥

ऋषभ १५ थाकतातिमजदंडनीतिपूर्वकही तेहथीप्रतिलोम ध.म.ह.जाणवा तेआरानां पहिलाअगनइंविषइं राजानोधर्मआचार यावत् धर्मनो आचरण अग्निप्रमुषसर्व वुछेदजास्यइं । तेथोआराना त्रिचिलाछेहलाअागनइंविषइं जेअवसर्पिनी त्रीजाआराना पहिलाविचलाभागनी वक्तव्यताकरी तेजा

यथार्हंतिस्रः, द्वितीयपंचकस्य कालानुभावेनोत्कृष्टापराधविधुराणां मध्यमजघन्यापराधयोर्माकारहाकारूपे द्वे, तृतीयपंचकस्य पूर्वापराधद्वयविधुराणां जघन्येऽपराधेहाकारलक्षणाप्रथमेति । अत्र दंडनीतय इत्युपलक्षणं तेनशरीरायुष्कप्रमाणादिकमपि यथासंभवं प्रतिलोमतयाज्ञेयमिति वाचनांतरसूत्र स्यायंभावः । अत्रव्यवच्छिन्ने राजधर्मेकालानुभावेन प्रतनु २ कषायाः शास्तारोनोग्रतेजस्कं दंडं करिष्यंति नापि शासनीयास्तदुचितमपराधं करिष्यंति ततोऽरिष्टनामकचक्रवर्त्तिसंतानीयाः पंचदशकुलकराः भविष्यंति । शेषाश्च तत्कृतमर्यादापालकाः क्रमेणच सर्वेप्यऽहमिन्द्रतरत्वं प्रपत्स्यंते । अत्रच ऋषभनामाकुलकरो नतुऋषभस्वामिनामातीर्थकृत् तत्स्थानीयस्य भद्रकृतस्तीर्थकृतः प्रस्तुतारकस्यैकोननवतौपक्षेप्रतिक्रांतेषु उत्पत्स्यमानत्वेनागमेऽभिहितत्वादिति, किंच स्थानांगे सप्तमे स्थानके सप्तकुलकराउक्ता स्तत्रसुमतिनामापि नोक्तं, दशमे तुसीमंकरादयोदशोक्ता स्तत्रसुमतिनामोक्तं परं प्रांते न समवायांगेतु सप्त तथैव दशतु विमलवाहनादयः सुमतिपर्यंताउक्ताः स्थानांगनवमस्थानकेच सुमतिपुत्रत्वेन पद्मनाभोत्पत्तिरुक्ता तथा प्रस्तुतग्रंथे द्वितीयारके कुलकरा मूलतएव नोक्ता श्चतुर्थारकेतु मध्यांतरेण सुमत्यादयः पंचदशोक्ता स्तेन कुलकरानाश्रित्यत्रिन्न २ नामता व्यस्तनामतान्यूनाधिक नामतारूपसूत्रपाठदर्शनेन व्यामोहोनकार्यो वाचनाभेदजनितत्वा त्तस्य जवतिहिवाचनाभेदे पाठभेद स्तत्त्वंतु केवलिगम्यमिति । अथात्रैव त्रिभागे किंकिंव्युच्छेदं यास्यतीति दर्शयन्नाह ॥ तीसेणमित्यादि ॥ तस्यां समायां प्रथमे त्रिभागे राजधर्मो यावद्धर्मचरणंच व्युच्छेत्स्यति । यावत्करणात् गण धर्मः पाषंडधर्मोऽग्निधर्मश्चेति । अथशेषद्विभागवक्तव्यतामाह ॥ तीसेणमित्यादि ॥ तस्याः समाया मध्यमपश्चिमयो स्त्रिभागयो र्या प्रथममध्यमयोरि

जाएसु जाव पढममञ्झिमेसु वत्तव्वया उसप्पिणीए सा जाणिअव्वा । सुसमाएहेव सुसमासुसमावी तहेव, जा

धर्मोयावद्धर्मचरणं च व्युच्छेत्स्यति । तस्याः समायाः मध्यमपश्चिमयोस्त्रिभागयोर्यावत्प्रथममध्यमयोर्यावक्तव्यताअवसर्पिण्याः साभणितव्या ।

णवी, सुषमानामेंपाचमोआरो तिमज बीजाआरानीपरइं,सुषमसुषमाछठोआरोपणि तिमजपहिलाआरानीपरइं । यावत् छप्रकारनां मनुष्यउपजस्यइं यावत् सनिचारीलगे जाणवी (एतलइं उत्सर्पिणी अवसर्पिणी वक्तव्यतानांमइं बीजोअधिकार पूरोथयो ॥ हवे भरतचक्रवर्त्तिसंबंधरूप त्रीजो

त्यत्र यथासंभवमर्थयोजनाया औचित्येन मध्यमप्रथमयोरित्यवसेयं अन्यथा शुद्धप्रातिलोम्याऽऽपादनाद्यर्थानुपपत्तिः स्यादिति, अत्रसर्पिण्या वक्तव्यता सा भणितव्या । गतश्चतुर्थारइति । अथ पंचमषष्ठावतिदेशेनाह ॥ सुसमाइत्यादि ॥ सुषमा पंचमसमालक्षणःकाल स्तथैवावसर्पिणी द्वितीयारकवदिति । सुषमसुषमा षष्ठारकः सोपि तथैव अवसर्पिणीप्रथमारकसदृश इत्यर्थः । कियत्पर्यंतमत्रज्ञेयमित्याह । यावत्षड्विधा मनुष्या अनुसज्यन्ति संतत्या अनुवर्त्तिष्यंते यावच्चनैश्चारिणः यावत्पदात् पद्मगंधादयः पूर्वोक्ताएव ग्राह्याः । गतौपंचमषष्ठौ । तद्गमनेचोत्सर्पिणी । तस्यांच गतायामवसर्पिण्युत्सर्पिणीरूपंकालचक्रमपिगतं इति सातिशयधर्म्मदेशनारससमुल्लासविस्मयमान ऐदंयुगीनतराधिपतिचक्रवर्त्तिसमान श्रीअकब्बरसुरत्राणप्रदत्तषाण्मासिकसर्वजंतुजाताभयदानशत्रुंजयादिकरमोचनस्फुरन्मानप्रदानप्रभृतिबहुमानयुगप्रधानोपमानसांप्रतविजयमान श्रीमत्तपागच्छाधिराज श्रीहीरविजयसूरीश्वरपदपद्मोपासनाप्रवणमहोपाध्याय श्रीसकलचन्द्रगणिशिष्योपाध्याय श्रीशांतिचन्द्रगणिविरचितायां जंबूद्वीपप्रज्ञप्तिवृत्तौ प्रमेयरत्नमंजूषानाम्न्यां भरतक्षेत्रस्वरूपवर्णनप्रस्तावनागतावसर्पिण्युत्सर्पिणीद्वयरूपकालचक्रवर्णनो नाम द्वितीयो वक्षस्कारः ॥ अथ वर्ण्यमानस्यैतद्वर्षस्य नाम्नः प्रवृत्तिनिमित्तं पिपृच्छिषुराह । से केणट्ठेणमित्यादि । अथ संपूर्णभरतक्षेत्रस्वरूपकथनानंतरं केनार्थेन भगवन् एवमुच्यते भरतंवर्ष २ द्विर्वचनं प्राग्वत् । भगवानाह । गौतम ! भरते वर्षे वैताढ्यस्य पर्व्वतस्य दक्षिणेन चतुर्दशाधिकं योजनशतमेकादशचैकोनविंशतिभागान् योजनस्याऽबाधयाऽपांतरालंकृत्वा तथा लवणसमुद्रस्योत्तरे

॥ टीका ॥

वत्तव्विहा मणुस्साअणुसज्जिस्संति जावसग्गिच्चारी ॥ से केणट्ठेणं भंते ! एवंवुच्चइ, भरहेवासे २ गोअमा ! भरहेणंवासे वेअड्ढस्स पव्वयस्स दाहिणेणं चोद्दसुत्तरं जोअणसयं एगारसय एगूणवीसइभाए जोअणस्सच्च

॥ मूल ॥

सुषमातथैव । सुषमसुषमापितथैव । यावत् शड्विधामनुष्याः अनुषज्यन्ते । यावच्चनैश्चारिणः । (इति द्वितीयोवक्षस्कारः ।) तत् केनार्थेन भदन्त !

॥ अनु० ॥

अधिकारकहेंढें) कुणअर्थें स्याभणी । हेभगवन् ! इमकहीए भरतक्षेत्र एहवेनामें हेगौतम ! भरतक्षेत्रनेविषें वैताढ्यपर्वतनेंदक्षणदिशइं एकसो अनें चउद ११४ जोजन ११ कला एग्याराइगूणीसीया भाग योजननां एतलीअबाधाई वैताढ्यथी एतलेंअंतरें लवणसमुद्रनें उत्तरदिस्यइ एकसोअनें चउद ११४

॥ भाषा ॥

ण दक्षिणलवणसमुद्रस्योत्तरेणेत्यर्थः पूर्वापरसमुद्रयोस्तु गंगासिंधूभ्यां व्यवहितत्वान्नतद्विवक्षा गंगायामहानद्याः पश्चिमायां सिंध्वामहानद्याः पूर्वस्यां दक्षिणार्द्धभरतमध्यमतृतीयभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्रैतादृशेक्षेत्रे विनीता अयोध्या नाम्ना राजधानी राजनिवासनगरी प्रज्ञप्ता ? मयाऽन्यैश्च तीर्थकृद्भिरिति । साधिकचतुर्दशाधिकयोजनशतांकोत्पत्तौत्वियमुत्पत्तिः भरतक्षेत्रं ५०० योजनानि २३ योजनानिषट् ६ कलायोजनैकोनविंशतिभागरूपाविस्तृतं अस्मात् ५० योजनानि वैताढ्यगिरिव्यासः शोध्यते जातं ४७६ ६ कलाः दक्षिणोत्तरभरतार्द्धयो र्विभजनायैतस्यार्द्धं २६८ ३ कलाः इयतो दक्षिणार्द्धभरत व्यासात् उदीचीदाक्षिणात्यविस्तिर्णाइत्यादि वक्ष्यमाणवचना द्विनीताया विस्तारूपाणि नवयोजनानि शोध्यंते जातं २२९ ३ कलाः अस्यच मध्य भागे नगरीत्यर्द्धकरणे ११४ योजनानि अवशिष्टस्यैकस्ययोजनस्यैकोनविंशतिभागेषु कलात्रयक्षेपे जाताः २२ तदर्द्धं ११ कलाइति तामेवविशेषणैर्विशिनष्टि । पाईणपडीणायायाइत्यादि । पूर्वापरयोर्दिशोरायता उत्तरदक्षिणयोर्विस्तीर्णा द्वादशयोजनायामा नवयोजनविस्तीर्णा धनपतिमत्योत्तरदिक्पालबुद्ध्या निर्मितानिर्मितेत्यर्थः निपुणशिल्पिरचितस्यातिसुंदरत्वात् यथाच धनपतिनानिर्मिता तथाग्रन्थांतरानुसारेण किंचिद्युक्तिपूर्वकमुपदर्श्यते ॥ श्री विभोराज्यसमये शक्रादेशाल्लवांपुरी धनदः स्थापयामास रत्नहेमीकरोत्करैः १ द्वादशयोजनायामानवयोजनविस्तृता ।। अष्टद्वारामहोशाला सान्नवत्तो

वाहाए दाहिणलवणसमुद्दस्स उत्तरेणं चोद्दसुत्तरं जोअणसयं एक्कारसयएगूणवीसइभाए जोअणस्स अबाहाए गंगाए महाणईए पच्चत्थिमेणं सिंधूएमहाणईए पुरत्थिमेणं दाहिणड्ढभरहमज्झिल्लतिभागस्स बहुमज्झदेसभाए ए

एवमुच्यते भरतं वर्षं२ गौतम ! भरते वर्षे वैताढ्यस्य पर्वतस्य दक्षिणेन चतुर्दशोत्तरं योजनशतं एकादशचैकोनविंशतिभागान् योजनस्याबाधया दक्षिण लवणसमुद्रस्योत्तरेण चतुर्दशोत्तरं योजनशतं एकादशचैकोनविंशतिभागान् योजनस्याबाधया गङ्गाया महानद्याः पश्चिमायां सिन्ध्वामहा

योजन ११ कला ए०इग्यारइं गूणीसीआभाग जोजनना एतलइं आंतरइं गंगामहानदीनें पश्चिमदिशइं सिंधूमाहानदीनें पूर्वदिशइ दक्षिणार्द्धभरतनां विचिला त्रीजाभागनइं ब०मध्यषंढनेंविषइं इंहां विनीतानामें राजधानी राजानेंवसिवायोग्यनगरी पूर्वपश्चिमदिसेंलांबी उत्तरदक्षिणदिशें पोहली

रणोज्वला २ धनुषांद्वादशशतान्युच्चैस्त्वेऽष्टशतंतले । व्यायामेशतमेकंस व्यधाद्वप्रसखातिकं ३ सौवर्णस्यचतस्रोर्द्धं कपिशीर्षावलिर्बभौ ॥ मणिजामरशै लस्यनक्षत्रालिरिवोद्गता ४ चतुरस्राश्चत्र्यस्राश्च वृत्ताश्चस्वस्तिकास्तथा । मंदराःसर्वतोभद्रा एकभूमाद्विभूमिकाः ५ त्रिभूमाद्याःसप्तभूमं यावत् सामान्यभू भुजां । प्रासादाःकोटिशस्तत्राऽभूवन्रत्नसुवर्णजाः ६ युग्मं । दिश्यैशान्यांसप्तभूमं चतुरस्रंहिरण्मयं । सवप्रखातिकंचक्रे प्रासादंनाभिभूपतेः ७ दिश्यैंद्र्यां सर्वतोभद्रं सप्तभूमंमहोन्नतं । वर्तुलंन्नरतेशस्य प्रासादंधनदोऽकरोत् ८ आग्नेय्यांभरतस्येव सौधंबाहुबलेरभूत् । शेषाणांचकुमाराणा मन्तराद्यमवन्तयोः ९ तस्यांतरादिदेवस्य चैकविंशतिभूमिकं । त्रैलोक्यविजयंनाम प्रासादंरत्नराजिभिः १० सवप्रखातिकंरम्यं सुवर्णकलशावृतं । चंचद्ध्वजपटव्याजान्नृत्यंतं निर्ममेहरिः ११ युग्मं । अष्टोत्तरसहस्रेण मणिजालैरसौबभौ । तावत्संख्यमुखैर्भूरि ब्रुवाणमिवतद्यशः १२ कल्पद्रुमैर्वृताःसर्वे भूवन्सेन्नहयौकसः । सप्रा कारावृहद्वासःपताकामालभारिणः १३ सुधर्म्मसदृशीचारुरत्नमय्यभवत्पुरी । युगादिदेवप्रासादात् सप्तासर्वप्रभाभिधा १४ चतुर्दिक्षुव्यराजंतमणितोरण मालिकाः । पञ्चवर्णप्रभांकूर पूरझंबरितांबराः १५ अष्टोत्तरसहस्रेण मणिबिम्बैर्विभूषितं । गव्यूतिद्वयमुत्तुंगं मणिरत्नहिरण्मयं १६ नानाभूमिगवाक्षाढ्यं विचित्रमणिवेदिकं । प्रासादंजगदीशस्य व्यधाच्छ्रीदःपुरांतरा १७ युग्मं । सामंतमंत्रलीकानां नंद्यावर्त्तोदयःशुभ्राः । प्रासादानिर्मितास्तत्र विचित्राविश्वकर्मणा १८ अष्टोत्तरसहस्रंतु जिनानांभवनाम्प्रभुः ॥ उच्चैर्ध्वजाग्रसंलुग्ध तीक्ष्णांशुतुरगाग्रयधः १९ चतुष्पथप्रतिबद्धा चतुरशीतिरुच्चकैः ॥ प्रासादाश्चार्हं तांरम्या हिरण्यकलशैर्बभुः २० सौधानिहिरण्यरत्नमयान्युच्चैःसुमेरुवत् । कौबेर्य्यांसपताकानि चक्रेसव्यवहारिणां २१ दक्षिणस्यांक्षत्रियाणां सौधानि विविधानिच ॥ अभूवन्सास्त्रागाराणि तेजांसीवनिवासिनां २२ तद्वप्रांतश्चतुर्दिक्षु पौराणांसौधकोटयः ॥ व्यराजंतद्युसद्यान समानविशदश्रियः २३ सामान्यकारुकाणांच बहिःप्राकारतोभवन् । कोटिसंख्याश्चतुर्दिक्षु गृहाः सर्वधनाश्रयाः २४ अपाच्यांचप्रतीच्यांच कारुकाणांबभुर्गृहाः ॥ एकभूमिमुखा स्त्र्यस्रा स्त्रिभूमिंयावदुच्छ्रिताः २५ अहोरात्रेणनिर्माय तांपुरींधनदोऽकिरत् ॥ हिरण्यरत्नधान्यानि वासांस्याभरणानिच २६ सरांसिवापीकूपादीन् दी र्घिकादेवतालयान् ॥ अन्यच्चसर्वंतत्राहोरात्रेणधनदोऽकरोत् २७ विपिनानिचतुर्दिक्षु सिद्धार्थश्रीनिवासके । पुष्पाकारंनंदनंचाऽभवन्नूयांसिचान्यतः २८ प्रत्येकंहेमचैत्यानि जिनानांतत्ररेजिरे । पवनाहृतपुष्पाणि पूजितानिद्रुमैरपि २९ प्राच्यामष्टापदोऽपाच्यां महाशैलोमहोन्नतः । प्रतीच्यांसुरशैल

स्तु कौबेर्य्यामुदयाचलः ३० तत्रैवमभवन्शैलाः कल्पवृक्षालिमालिताः । मणिरत्नाकराः प्रोच्चैर्जिनावासपवित्रिताः ३१ शक्रास्त्रयारत्नमयी मयोध्यापर नामतः । विनीतांसुरराजस्य पुरीमिवसनिर्ममे ३२ यद्वास्तव्यजनादेवे गुरौधर्मेचसादराः । स्थैर्यादिभिर्गुणैर्युक्ताः सत्यशौचदयान्विताः ३३ कलाकलाप कुशलाः सत्संगतिरताःसदा विशदाःशांतसद्भावा अहमिन्द्राभहोदयाः ३४ युग्मं । तत्पुर्यामृषभःस्वामीसुरासुर नरार्चितः । जगत्सृष्टिकरोराज्यं पातिवि श्वस्यरंजनात् ३५ अन्वयोध्यामिहक्षेत्र पुराण्यासन् समंततः । विश्वस्रष्टृशिल्पिवृंदघटितानितदुक्तिभिः ३६ इति । संक्षेपेणत्वेतत्स्वरूपंसूत्रकारोप्याह । चामी अरपागारेत्यादि । चामीकरप्राकारा नानामणिकपिशीर्षपरिमंडिता अभिरामा अलकापुरी लौकिकशास्त्रे धनदपुरी तत्संकाशा तत्सन्नि भा प्रमुदितजनयोगान्नगर्यपितथा, तात् स्थ्यात्तद्व्यपदेशइति न्यायात् प्रमुदिता तथा प्रक्रीडिताः क्रीडितुमारब्धवंतः क्रीडावंतइत्यर्थः तादृशा येजना स्तद्योगान्नगर्यपि प्रक्रीडिता पश्चाद्विशेषणसमासः प्रत्यक्षं प्रत्यक्षप्रमाणेन तस्यानुमानाद्याधिक्येन विशेषप्रकाशकत्वात् तज्जन्यज्ञानस्य सकलप्रतिपत्तृणां विप्रतिपत्त्यविषयत्वात् देवलोकभूता स्वर्गलोकसमाना ऋद्धस्तिमितसमृद्धेत्यादिविशेषणानि प्राग्वत् । इति परिसमाप्तौ नवरं प्रमुदितजनजानपदेति विशेषणं प्रमुदितप्रक्रीडितेतिविशेषणस्य हेतुतयोपन्यस्तं तेन नपौनरुक्त्यमाशंकनीयं । नन्वेषं प्रस्तुतक्षेत्रस्य नामप्रवृत्तिःकथंजातेत्याह । तत्रेणमित्या दि । तत्र विनीतायां राजधान्यां भरतोनाम राजा । सच सामन्तादिरपि स्यादतआह । चक्रवर्त्ती सच वासुदेवोपि स्यादतश्चत्वारोन्ताः पूर्वापरदक्षि

॥ टीका ॥

त्यणं विणीआणामं रायहाणी पन्नत्ता ? पाईणपडीणायया उदीणदाहिणवित्थिन्ना दुवालसजोअणायामा ण वजोअणवित्थिन्ना धणवइमइणिम्मिया चामीयरपागारा णाणामणिपंचवन्नकविसीसगपरिमंडिआभिरा

॥ मूल ॥

॥ अनु० ॥

नद्याः पूर्वस्याम् दक्षिणार्द्धभरतमध्यमत्रिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र विनीता नाम्ना राजधानी प्रज्ञप्ता । प्राचीनप्रतीचीनायता उदक्दक्षिणवि

बार १२ योजन लांबी नव ९ योजन पोहोली इंद्रनीआज्ञाथी धनदनामें उत्तरदिसिनें लोकपाल पोतानीमतिनीपज्ञाबी करी सूबर्णमय या०गढछइ अनेकप्रकारनांमणिमय कोसीसेकरी परिमंडितछें अभि०मनोहरछइ अलकापुरी तेलौकिकशास्त्रइं धनदनी नगरीतेसारीपेठें प्रमुदित हर्षवंत

॥ भाषा ॥

णसमुद्रा स्त्रयः चतुर्थो हिमवान् इत्येवंरूपास्ते यश्यतया ऽस्यसंतीति चातुरंतः पश्चाच्चक्रवर्त्तिपदेन कर्मधारयः समुदपद्यत । महाहिमवान् हैमवतहरिवर्षक्षेत्रयोर्विभाजकः कुलगिरिः सहव महान् शेषपृथ्वीपतिपर्व्वतापेक्षया मलयश्चंदनद्रुमोत्पत्तिप्रसिद्धोगिरिः मन्दरोमेरुः यावत्पदात् प्रथमोपांगगतः समग्रो राजवर्णको ग्राह्यः । कियत्पर्यंत इत्याह । राज्यंप्रशासयन्पालयन् विहरतीति ॥ नन्वेवमपि शाश्वतीभरतनामप्रवृत्तिः कथं तद्भावेच सेणमित्यादिवक्ष्यमाणं निगमनमप्यसंगवी त्याशङ्क्या प्रकारांतरेण तत्कालभाविभरतनामचक्रवर्त्युद्देशेन राजवर्णनमाह । बिइउगमोइत्यादि ॥ द्वितीयोगमः पाठविशेषोपलक्षितो ग्रन्थो राजवर्णकस्यायं, तत्रतस्यांविनीतायां असंख्येयःकालो यैर्वर्षैस्तानिवर्षाणि असंख्येयानीत्यर्थः, तेषामन्तरालेन विचालेन । अयमर्थः । प्रवचनेहि कालस्याख्येयता असंख्येयैरेव वर्षै र्व्यवह्रियते, अन्यथा समयापेक्षया ऽसंख्येयत्वे ऐदंयुगीनमनुष्याणामसंख्येयायुष्क

॥ टीका ॥

मा अलकापुरीसंकाशा पमुइयपक्कीलिआ पच्चक्खं देवलोगभूआ रिद्धित्थिमिअसमिद्धा पमुइअजणजाणवया जाबपडिरूवाइति॥ तत्थणं विणीआए रायहाणीए भरहेणामंराया चाउरंतचक्कवट्टीसमुप्पज्जित्था,, महया हिमवंतमहंतमलयमंदरजावरज्जंपासेमाणे विहरइ । बिइउ गमो रायवसगस्स इमो, तत्थ असंखेज्जइकालं

॥ मूल ॥

स्तीर्णा द्वादशयोजनायामा नवयोजनविस्तीर्णा धनपतिमतिनिर्म्मिता चामीकरप्राकारानानामणिपंचवर्णकपिशीर्षकपरिमण्डिता अभिरामा अलका पुरीसंकाशा प्रमुदितप्रक्रीडिता प्रत्यक्षंदेवलोकभूता ऋद्धस्तिमितसमृद्धा प्रमुदितजनजानपदा यावत्प्रतिरूपाइति । तत्रविनीतायां राजधान्यां भरतो नाम्ना चातुरन्तचक्रवर्ती समुत्पद्यते । महाहिमवन्महामलयमन्दरं यावत् राज्यं प्रशासयन् विहरति । द्वितीयोगमो राजवर्णकस्यायं । तत्र

॥ अनु० ॥

क्रीडाविनोदकारी एहवा प्रत्यक्षं देवलोकसरीषीछें शोभाप्रकाशादिकइंकरी तेनगरीनामनुष्यने रिद्धिंकरी परिपूर्णएहवी सम्यक्प्रकारइं समृद्धिवंतछें प्रमुदित हर्षवंतछें जनमनुष्य अनें जनपद देसजेहनो यावत् पूर्वनीपरि वर्णनजाणवो माहांप्रतिरूपछइं । तिहां विनीतानामइं राजधानीनेंविषइं भरतनामईराजा त्रिणदिशिसमुद्रलगइं उत्तरदिशइं हेमवंतपर्वतलगइं चातुरंतचक्रवर्त्तिएहवो अपनो । माहामोटो हेमवंतनामा वर्षधरपर्वत

॥ भाषा ॥

त्व व्यवहारप्रसङ्गः, तेनाऽसंख्येयवर्षात्मकासंख्येयकाले गते एकस्माद्भरतचक्रवर्त्तिनो ऽपरोभरतचक्रवर्त्ती यतः प्रकृतक्षेत्रस्य भरतेतिनामप्रवर्त्तते, सउत्पद्यतेइति क्रियाकारकसंबंधः वर्त्तमानानिर्देशः प्राग्वत् आवश्यकचूर्णौतु तद्व्यसंख्यिजकालवासाउए इतिपाठः । तत्रच भरतेसंख्यातकालवर्षाणि आयुर्यस्य ससंख्यातकालवर्षायुष्कः तेनास्य युग्मिमनुष्यत्वव्यवहारो व्यपाकृतो द्रष्टव्य स्तेषामसंख्यातवर्षायुष्कत्वादिति ॥ ननुभरतचक्रिणो ऽसंख्यातकालेऽतीतायुषि सगरचक्र्यादिभि रिदं सूत्रं व्यभिचारि तेषां भरतनामकत्वाभावात् । उच्यते । नहीदं सूत्रमसंख्येयकालवर्षांतरेण सकलकालवर्त्तिनि चक्रवर्त्तिमंडले नियमेनभरतनामकचक्रवर्त्तिसंभवसूचकं किंतु कदाचित्तत् संभवसूचकं यथा आगामिन्यामुत्सर्प्पिण्यां भरताख्यः प्रथमचक्री । यतआह । भरहेअ दीहदन्तेअ गूढदन्तेअ सुद्दंतेअ सिरिअंदे सिरिजूई सिरिसोमेअसत्तमे १ इत्यादि समवायांगतीर्थोद्गारप्रकीर्णकादौ । सच कीदृशइत्याह । यशस्वीति । व्यक्तं,, उत्तमः शलाकापुरुषत्वात् अभिजातः कुलीनः श्रीऋषभादिवंश्यत्वात् सत्वं साहसं वीर्यमांतरबलं पराक्रमः शत्रुवित्रासनशक्ति रेतेगुणा यस्य,एतेन राजन्योचितसर्वातिशायिगुणवत्वमाह । प्रशस्तास्तत्कालीनजनापेक्षया श्लाघनीयाः वर्णःशरीरच्छविः स्वरोध्वनिः सारःशुभपुद्गलोपचयजन्योधातुविशेषः शरीरदार्ढ्यहेतुः संहननमस्थिनिचयरूपं तनुकं शरीरं बुद्धिरौत्पत्तादिकाधारणाऽनुभूतार्थवासनाया अविच्युतिः मेधाहेयो

वासंतरेण उप्पज्जए, जसंसी उत्तमे अभिजायए सत्तवीरिअपरक्कमगुणे पसत्थवण्णसरसंघयणतणुगबुद्धि धारणमेहासंठाणसीलप्पगई पहाणगोरवच्छायागईए अणेगवयणप्पहाणे तेअआउबलवीरिअजुत्ते अज्झसि

असंख्येयकालवर्षान्तरेणोत्पद्यते,, यशस्वी उत्तमः अभिजातः सत्यवीर्यपराक्रमगुणः प्रशस्तवर्णस्वरसारसंहननतनुकबुद्धिधारणामेधासंस्थानशील प्रकृतिः प्रधानगौरवच्छायागतिकः अनेकवचनप्रधानः तेजआयुबलवीर्ययुक्तः अशुषिरघननिचितलोहशृङ्खलनाराचवज्रऋषभसंहननदेहधारी

अथवा महांत मलयगिरिपर्वत तथा मेरूपर्वतनीपरइ यावत् राज्यपालतायका (॥ ९७ ॥ अथग्रंथांतरानुसारेण किंचिद्विनीतावर्णनं दर्श्यते । श्रीविष्णोराज्यसमये शक्रादेशान्नवांपुरीं । धनदःस्थापयामास रत्नचामीकरोत्करैः ॥ १ ॥ द्वादशयोजनायामा नवयोजनविस्तृता । अष्टधारामहा

॥ टीका ॥

पादेयधीः संस्थानंयथास्थानमंगोपांगविन्यासः शीलमाचारः प्रकृतिः सहजं ततो द्वंद्वे प्रशस्तावर्णादयोऽर्था यस्य सतथा भवन्तिच विशिष्टाः वर्ण स्वरादयः आज्ञैश्वर्यादिप्रधानफलदाः प्रधाना अनन्यवर्तिनो गौरवाद्योऽर्था यस्य सतथा तत्र गौरवं महासामन्तादिकृताभ्युत्थानादिप्रतिपत्तिः छायाशरीरशोभा गतिः संचरणमिति । अनेकेषु विविधप्रकारेषु वचनेषु वक्तव्येषु प्रधानोमुख्यः अनेकधावचनप्रकारश्चायं निजशासनप्रवर्त्तनादौ आदौ तावन्मधुरं मध्येरूक्षं ततः परं कटुकं । भोजनविधिमिव विबुधाः स्वकार्यसिद्धैवदन्तिवचः १ अथवा सत्यं मित्रैः प्रियं स्त्रीभि रलीकमधुरं द्विषा । अनुकूलंच सत्यञ्च वक्तव्यं स्वामिनासह २ इति तेजःपरासहनीयःप्रतापः अभेदोपचारेण तद्वान् तेजसां हिनवयःसमीक्ष्यते इत्यादिवत्, आयुर्बलं पुरुषायुषं तद्यावद्वीर्यंतेन युक्तःतेन जरारोगादिनोपहतवीर्यत्वं नास्येति भावः । पुरुषायुषंच तदानींतनकालेप्राकृतजनानां पूर्व्वकोटिसङ्ख्येयस्य त्रुटितांगप्रमाणं वोद्वव्यं । नरदेवस्यैतावतएवायुषः सिद्धान्ते भणनात् । एतेन भेदःपूर्वविशेषणादस्येति अशुषिरं मनश्छिद्रं घनतएव घनचिचितंनिर्झुरभृतं यल्लोहशृंखलं तदिव नाराचवज्रऋषभं प्रसिद्धा वज्रऋषभनाराचसंहननं यत्र तंतथाविधं देहं धरतीत्येवंशीलो ऋषोमीनः युगंशकटांगविशेषः २ शृंगारोजलभाजनविशेषः ३ वर्द्धमानक ४ भद्रासन ५ शङ्खोदक्षिणावर्त्तः ६ छत्रंप्रतीतं ७ व्यजनंपदैकदेशेपदसमुदायोपचाराद् बालव्यजनं अथवा तेलुगवाइत्यनेन बालपदलोपः चामरं आर्षत्वात् स्त्रीत्वं तेनव्यजनीति निर्देशः ८ पताका ९ चक्र १० लांगल ११ मुशल १२ रथ १३ स्वस्तिकां १४ अंकुश १५ चंद्रा १६

॥ मूल ॥

रघणणिचिग्गलोहसंकलणारायवयइरनसहसंघयणदेहधारीऊस?जुग २ भिंगार ३ वद्धमाणग ४ भद्दासण ५ सं

॥ अनु० ॥

रूषयुगशृङ्गारवर्धमानकभद्रासनशङ्खछत्रव्यजनपताकाचक्रलाङ्गलमुसलरथस्वौवस्तिकां कुशचन्द्रादित्याग्नि यूपसागरेन्द्रध्वजपृथिवी पद्मकुञ्जरसिंहास

॥ भाषा ॥

शालासाभवतोरणोज्वला ॥ २ ॥ धनुषांद्वादशशतान्युच्चैरष्टशतंतले आयामशतमेकंस व्यधाद्वप्रसखातिकं ॥ ३ ॥ सौवर्ण्यस्यचतस्योर्ध्वं कपिशीर्षावलिर्बभौ । मणिजामरशैलस्य नक्षत्रालिरिवोद्गता ॥ ४ ॥ चतुरस्राश्चत्र्यस्राश्च वृत्ताश्चस्वस्तिकास्तथा । मंदराःसर्वतोभद्रा एकभूमिद्विभूमिकाः ॥ ५ ॥ त्रिभूमाद्याःसप्तभूमाया दृतांमान्यभूभुजां । प्रासादाकोटिशस्तत्रा भूवन्रत्नसुवर्णजाः ॥ ६ ॥ युग्मं । दिश्यैशान्यांसप्तभूमं चतुरस्रंहिरण्मयं ।

सर्वप्रखातिकंचक्रे प्रासादंनाभिभूपतेः ॥ ७ ॥ दिश्यैद्र्यांसर्वतोभद्रं सप्तभूमं महोन्नतं । वर्तुलं भरतेशस्य प्रासादंधनदोकरोत् ॥ ८ ॥ आग्नेय्यां भरतस्येव सौधंवाहुबलेरभूत् । शेषाणांच कुमाराणा मंतराह्यभवन्द्वयोः ९ ॥ तस्यांतरादिदेवस्य चैकविंशतिभूमिकं त्रैलोक्यविजयंनाम प्रासादंरत्न राजिभिः ॥ १० ॥ सवप्रखातिकंरम्यंसुवर्णकलशावृतं । चंचद्ध्वज पटव्याजा न्नृत्यंतंनिर्ममेहरिः ॥ ११ ॥ युग्मं । अष्टोत्तरसहस्रेण मणिजालैरसौ बभौ । तावत्संख्यमुखैर्भूरि द्युवाणमिवतद्यशः ॥ १२ ॥ कल्पद्रुमैर्वृताःसर्वे भ्रूवन्सेभहयौकसः । सप्राकारावृहद्वासः पताकामालभारिणः ॥ १३ ॥ सुधर्मसदृशोचारुरत्नमय्यभवत्पुरः । युगादिदेवप्रासादात् सज्ञासर्वप्रभाभिधा ॥ १४ ॥ चतुर्दिक्षुव्यराजंत मणितोरणमालिकाः । पंचवर्णप्रभांकूर पूरझंबरितांवराः ॥ १५ ॥ अष्टोत्तरसहस्रेण मणिरत्नैर्विभूषितं । गव्युतिद्वयमुत्तुंगं मणिरत्नहिरण्मयं ॥ १६ ॥ नानाभूमिगवाक्षाढ्यं विचित्रमणि वेदिकं । प्रासादंजगदीशस्य व्यधात्प्रीदः पुरांतरा ॥ १७ ॥ युग्मं । सामंतमंडलीकानां नंद्यावर्त्तादयःशुभाः । प्रासादानिर्मितास्तत्र विचित्रा विश्वकर्मणा ॥ १८ ॥ अष्टोत्तरसहस्रंतु जिनानांभवनान्यभूत् । उच्चैर्ध्वजाग्रसंलुब्ध तीक्ष्णांशुतुरगाण्यधः ॥ १९ ॥ चतुष्यथप्रतिबद्धा चतुरशीति रुच्चकैः । प्रासादाशार्हतांरम्या हिरण्यकलशैर्वभुः ॥ २० ॥ सौधानिहिरण्यरत्न मयान्युच्चैः सुमेरुवत् । कौबेर्यांसपताकानि चक्रेसव्यवहारिणां ॥ २१ ॥ दक्षिणस्यांक्षत्रियाणां सौधानिविविधानिच । अभूवन्सारवागाराणि तेजांसीवनिवासिनां ॥ २२ ॥ षड्प्रांतश्चतुर्दिक्षु पौराणां सौधकोटयः । व्यराजंतद्युसद्यान समानविशदश्रियः ॥ २३ ॥ सामान्यकारुकाणांच बहिःप्राकारतोभवन् । कोटिसंख्याश्चतुर्दिक्षु गृहाःसर्वधनाश्रयाः ॥ २४ ॥ अपाच्यांचप्रतीच्यांच कारुकाणांबभुर्गृहाः । एकभूमिमुखास्त्र्यस्रा स्त्रिभूमिंयावदुच्छ्रिताः ॥ २५ ॥ अहोरात्रेणनिर्माय तांपुरीधनदोकरोत् । हिरण्यरत्नधान्यानि वासांस्याभरणानिच ॥ २६ ॥ सरांसिवापीकूपादीन् दीर्घिकादेवतालयान् । अन्यच्चसर्वंतत्राहो रात्रेणधनदोकरोत् ॥ २७ ॥ विपिनानिचतुर्दिक्षु सिद्धार्थश्रीनिवासके । पुष्काकारंनंदनंवा भवन्भूयांहिचान्ततः ॥ २८ ॥ प्रत्येकहेमचैत्यानि जिनानांतत्ररेजिरे । पवनाहृतपु ष्पाणि पूजितानिद्रुमैरपि ॥ २९ ॥ प्राच्यामष्टापदोपाच्यां महाशैलोमहोन्नतः । प्रतीच्यांसुरशैलस्तु कौवेर्यांमुदयाचलः ॥ ३० ॥ तत्रैवमभवन् शैलाः कल्पवृक्षालिमालिनः । मणिरत्नाकरा प्रोच्चै र्जिनावासपवित्रिताः ॥ ३१ ॥ शक्रास्त्रयारत्नमयी मयोध्यांपरनामतः । विनीतांसुरराजस्य ।

दित्या १७ ग्नयःप्रतीताः १८ यूपोयज्ञस्तंभः १९ सागरःसमुद्रः २० इंद्रध्वज २१ पृथ्वी २२ पद्म २३ कुञ्जराः २४ कंठ्याः सिंहासनं सिंहांकितं नृपासनं २५ दंश २६ कूर्म्म २७ गिरिवर २८ तुरगवर २९ मुकुट ३० कुंडलानि ३१ व्यक्तानि नंद्यावर्त्तःप्रतिदिग्नवकोणकः स्वस्तिकः ३२ धनुः ३३ कुंतौव्यक्तौ ३४ गागरः स्त्रीपरिधानविशेषः ३५ भवनं भवनपतिदेवावासः विमानं वैमानिकदेवावासः ३६ एतेषांद्वंद्वः तत्एतानि प्रशस्तानि मङ्गल्यानि सुविभक्तानि अतिशयेनविविक्तानि यान्यनेकान्यष्टाधिकसहस्रप्रमाणानि लक्षणानि तैश्चित्रो विस्मयकरः करचरणयो र्देशभागो यस्य सतथा अत्रपदव्यत्ययः

ख ६ छत्त ७ वीअणि ८ पडाग ९ चक्क १० णंगल ११ मुसल १२ रह १३ सोत्थिअ १४ अंकुस १५ चंदा १६ इन्द्र १७ अग्गि १८ जूअ १९ सागर २० इंदज्झय २१ पुहवि २२ पउम २३ कुंजर २४ सीहासण २५ दंश २६ कुम्म २८ गिरिवर २८ तुरंगवर २९ वरमउड ३० कुंडल ३१ णंदावत्त ३२ धणु ३३

नदण्डकूर्मगिरिवरतुरगवरमुकुटकुण्डलनन्द्यावर्तधनुःकुन्तगागरभवनविमानानेकलक्षणप्रशस्तसुविभक्तचित्रकरचरणदेशभागः ऊर्ध्वमुखलोमजालसु कुमारस्निग्धमृदुआवर्तप्रशस्तलोमविरचितश्रीवत्सलक्ष्मविपुलवक्षाः देशक्षेत्रसुविभक्तदेहधारी तरुणरविरश्मिबोधितवरकमलविबुद्धगर्भवर्णः हयपो

पुरीमिवसनिर्ममे ॥ ३२ ॥ यद्वास्तव्यजनादेवे गुरौधर्मेवसादराः स्थैर्यादिभिर्गुणैर्युक्ताः सत्यशौचपवित्रिताः ॥ ३३ ॥ कलाकलापकुशलाः सत्संगतिरताः सदा । विशदाः शांतसद्भावा अहमिंद्रामिहोदयाः ॥ ३४ ॥ युग्मं । तत्पुर्यामृषभःस्वामी सुरासुरनरार्चितः । जगत्सृष्टिकरोराज्यं पातिविश्वस्यरंजनात् ॥ ३५ ॥ अन्वयोध्यामिहक्षेत्र पुराण्यासन्नमंततः । विश्वस्रष्टृशिल्पिवृंद घटितानितदुक्तिभिः ॥ ३६ ॥ इतिविनताबर्णनं विचरलें बीजोगमो राजानावर्णननो एहपाठजाणवो तेपाठकहइंछइं तेवीनीताइं असंख्याताबरसनइं अंतरइं छेटें ऊपजइं भरतनामइं चक्रवर्त्तियशवंत उत्तमप्रधान अभिजात उत्तमकुलवंत सत्वसाहसपणुं वीर्य प्राक्रम तेहनें गुणेंकरीसहित प्रसस्त उत्तम बर्णशरीरनो स्वर सार ते शरीरनुं दृढपणुं संघ

प्राकृतत्वात् । तीर्थकृतामिव चक्रिणामप्यष्टाकधिसहस्रलक्षणानि सिद्धांतसिद्धानि । यदाह । निशीथचूर्णौ पागयमणुआणं बत्तीसंलरकणाणि अठसयं बलदेववासुदेवाणं अठसहस्सं चक्कवट्टितित्थगराणंति । ऊर्ध्वमुखं भूमेरुद्गच्छतामांकुराणामिव येषांतानि ऊर्ध्वमुखानियानिलोमानि तेषांजालं समूहो यत्र सतथा अनेनच श्रीवत्सकारव्यक्तिर्दर्शिता अन्यथा ऽधोमुखैस्तैः श्रीवत्सकारानुद्भवः स्यात् । सुकुमालस्निग्धानि नवनीतपिंडादिद्रव्याणि तानीव मृदुकानि आवर्तैर्भिकुरसंस्थानविशेषैः प्रशस्तानि मङ्गल्यानि दक्षिणावर्तानीत्यर्थः यानिलोमानि तैर्विरचितोयः श्रीवत्सो महापुरुषाणां वक्षोंतर्वर्ती अभ्युन्नतो ऽवयव स्ततःपूर्वपदेनकर्मधारय स्तेनोन्नतमाह्लादितं विपुलं वक्षो यस्य सतथा देशेकोशलदेशादौ क्षेत्रेतदेकदेशभूतविनीतानगर्य्यादौ सुविभक्तो यथास्थानविनिविष्टावयवो योदेह स्तंधरतीत्येवंशीलः तत्कालावस्थेन भरतक्षेत्रेनृत्तरतचक्रितोऽपरः सुन्दरांगइत्यर्थः । तरुणस्योद्गच्छतो रवे र्यैरंशवः किरणा स्तैर्बोधितं विकासितं यद्रक्तकमलंप्रधानसरोजं हेमांबुजमित्यर्थस्तस्य विबुधोविकस्वरो योगर्भोमध्यभाग स्तद्वद्गर्भः शरीरद्रव्यवर्यस्य सतथा हयपोसनं युसउत्सर्गे इतिधातो रनटिहयापातंतदेवकोशइवकोशः सुगुप्तत्वा त्तत्सन्निभः प्रशस्तःपृष्टस्य पृष्टभागस्यांत श्चरमभागो ऽपानं तत्र निरुपलेपो लेपरहितपुरीषकत्वात्, पद्मंप्रतीतं उत्पलंकृष्टं कुन्दजातियूथिकाःप्रतीताः वरचम्पकोराजचंपकः नागपुष्पंनागकेसरकुसुमं सारङ्गानि प्रधानदलानि अ

कोंत ३४ गागर ३५ भत्रण ३६ विमाण ३७ णेगलक्खणपसत्थ सुविभत्तचित्तकरचरणदेसभागेउहामुहलोम जालसुकुमालणिद्धमउअणावत्तपसत्थलोमविरइअसरिवत्थलच्छसविउलवच्छे देसखेत्तसुविभत्तदेहधारी तरु

सनकोशसन्निभप्रशस्तपृष्ठान्तनिरुपलेपः पद्मोत्पलकुन्दजातियूथिकावरचम्पकनागपुष्पसारङ्गतुल्यगन्धिः षट्त्रिंशलदधिकप्रशस्तपार्थिवगुणैर्युक्तः, अ व्यवच्छिन्नातपत्रः प्रकटोभययोनिः विशुद्धनिजककुलगगनपूर्णचन्द्रः चन्द्रइव सौम्यतया नयनमनोनिर्वृतिकरः अक्षोभः सागरइवस्तिमितः

यण अस्तिसमूह त०शरीर वु०वुद्विउत्पातादिक प्रमुष धारणा मे०पंडित पशु सं०सरीरनोआकार सी०आचार प्रकृति स्वभाव प्रशस्त उत्तमछें प्रधानअंष्ट गौरव अनइं छायासरीरनीसोभा तेणे सहित अनेक बचनइंकरी प्रधान उत्तमसहितछइ (आदौतावत्समधुरंमध्येरुक्षं ततः परंकटुकं ॥ जोजनविधि

अथवा पदैकदेशेपदसमुदायग्रहणात् सारङ्गशब्देनसारङ्गमदःकस्तूरी द्वंद्वैकृते एतेषां तुल्योगन्धः शरीरपरिमलो यस्य सतथा, तद्धितलक्षणादिप्रत्ययात् रूपसिद्धिः षट्त्रिंशता अधिकप्रशस्तैः पार्थिवगुणै र्युक्तः । तेचेमे, अव्यङ्ग १ लक्षणपूर्णः २ रूपसंपन्न ३ नृतनुः अमदो ४ जगदोजस्वी ५ यशस्वी ६ चक्रपालुहृत् ७ १ कलासुकृतकर्माच ८ शुद्धराजकुलोद्भवः ९ वृद्धानुग १० स्त्रिशक्ति ११ श्च प्रजारागी १२ प्रजागुरुः १३ ॥२॥ समर्थनः पुमर्थानां त्रयाणांस समात्रया १४ कोशवान् १५ सत्यसंधश्च १६ चारदृग् १७ दूरमंत्रदृग् १८॥३ आसिद्धिकर्मोद्योगी १९ च प्रवीणः शस्त्र २० शास्त्रयोः २१ निग्रहा २२ ऽनुग्रहपरो २३ निर्ह्रेचंदुष्टशिष्टयोः २४॥४ उपायार्जितराज्यश्री २५ र्दानशौंडो २६ ध्रुवंजयी २७ न्यायप्रियो २८ न्यायवेत्ता २९ व्यसनानांव्यपासकः ३०॥ ५ अवार्यवीर्यो ३१ गांभीर्यो ३२ दार्य ३३ चातुर्यभूषितः ३४ प्रणामावधिकक्रोध ३५ स्तात्त्विकःसात्त्विको ३६ नृपः ६ एते पाठसिद्धार्थाः ॥ नवरमौदार्यंदाक्षिण्यं तेन दानशौंडतागुणादस्यभेदः यद्यप्येतेषामेव मध्यवर्त्तिनः केचनगुणाः सूत्रकृता साक्षात्पूर्वसूत्रे उक्ता उत्तरसूत्रेचवक्ष्यंते, तथापि षट्त्रिंशत्संख्यामेलनार्थं मत्रते उक्ताइति सदोषः । उपलक्षणाच्चमानोन्मानादिवृद्धिकत्वभक्तवत्सलत्वादयोऽन्येपि उक्तातिरिक्ताग्राह्याइति । अव्यवच्छिन्नमखंडित मातपत्रंछत्रं यस्य सतथा एतेन पितृपितामहक्रमागतराज्यभोक्तेति सूचितं । अथवा संयमकालादर्वाग् नकेनापि बलीयसारिपुणा तस्य प्रभुत्वमाच्छिन्नमिति, प्रकटे विशदावदाततया जगत्प्रतीते उभययोन्यौ मातृपितृरूपे यस्य स तथा अतएव विशुद्धं निष्कलंकं यन्निजककुलं तदेवगगनं तत्र पूर्णचन्द्रः चन्द्रइव

णरविरस्मिबोहिअवरकमलविबुहगुणवसे हयपोसिणकोससंमिन्नपहत्थपिहंतणिरुबलेवे पउमप्पलकुंदजाइ
जूहिअवरचंपगणागपुप्फसारंगतुल्लगंधी बत्तीसअहिअपसत्थपत्थिवगुणेहिं जुत्ते अवोच्छिन्नसायवत्ते पा

धनपतिरिव भोगसमुदयसद्द्रव्यः समरे अपराजितः परमविक्रमगुणः अमरपतिसमानसदृशरूपः मनुजपति र्भरतचक्रवर्ती (उत्पद्यते), नरतं

मित्रबिबुधाःस्वकार्यसिध्यैवदंतिवचः १ सत्यंमित्रेप्रियं स्त्रीभिरलीकं नधुरंद्विषा।। अनुकूलंचसत्यंच वक्तव्यंस्वामिनासह २) तेजो आनुषो बल वीर्य शरीरनु
तेणेसहित अठ्ठिदूरहित घठ्ठनिविड खिठ्पुट एहवी लोहनीं साकल तेहनीपरइ नाराच ऋषभ वज्र एतलइं वज्रऋषभनाराचनामइं संघयणवंत

सोमतया मृदुस्वभावेन नयनमनसो निर्वृतिकरः आह्लादक इत्यर्थः अक्षोभो भयरहितः सागरःप्रस्तावात् क्षीरसमुद्रादिः सइव स्तिमितः स्थिरश्चि न्ताकल्लोलवर्जितो नपुनर्वेलावसरवर्द्धिष्णुकल्लोलो लवणोदइवा स्थिरस्वभाव इत्यर्थः । धनपतिरिव कुबेरइव भोगस्य समुदयः सम्यगुदय स्तेन सहस द्विद्यमानं द्रव्यं यस्य सभोगसमुदयसद्द्रव्य स्तस्यभाव स्तत्ता तया भोगोपयोगिभोगांगसमृद्ध इत्यर्थः, समरे संग्रामे अपराजितो जंगमप्राप्तः परमविक्रम गुणः व्यक्तं, अमरपतेः समानंसदृश मत्यर्थतुल्यं रूपं यस्य सतथा मनुजपतिर्नरपति र्भरतचक्रवर्त्ती उत्पद्यतेइतितु प्राग्योजितमेव । अथोत्पन्नः सन् किंकुरुतेइत्याह । भरहमित्यादि । अनंतरसूत्रेणवदर्शितस्वरूपोऽरतचक्रवर्त्ती भरतंभुंक्ते शास्तीति । प्रनष्टशत्रु रितिव्यक्तं अतइदं भरतक्षेत्रमुच्यतेइति निगमनमग्रेवक्ष्यते । अथप्रस्तुतभरतस्य दिग्विजयादिवक्तव्यतामाह । तएणमित्यादि । ततोमांडलिकत्वप्राप्तेरनंतरं तस्य भरतस्य राज्ञो ऽन्यदाकदा चि न्मांडलिकत्वं भुंजानस्य वर्षसहस्रेगते इत्यर्थः आयुधगृहशालायांदिव्यं चक्ररत्नं समुदपद्यत । तएणंसेइत्यादि । ततश्चक्ररत्नोत्पत्तेरनंतरं स आयुध गृहिकोयो भरतेन राज्ञा आयुधाध्यक्षः कृतोस्तीति गम्यं । भरतस्यराज्ञः आयुधगृहशालायां दिव्यंचक्ररत्नं समुत्पन्नं पश्यति, दृष्ट्वाच हृष्टतुष्टमत्यर्थंतु ष्टं हृष्टंवा अहो मया इदमपूर्वंदृष्टमिति विस्मितं तुष्टं सुष्ठुजातं यन्मयैव प्रथममिदमपूर्वंदृष्टं यन्निवेदनेनस्वस्वामीप्रीतिपात्रं करिष्यतेइति संतोषमाप न्नं चित्तंयत्र तद्यथाभवति तथा आनंदितः प्रमोदंप्राप्तः यद्वा हृष्टतुष्टोऽतीव तुष्ट स्तथाचित्तेनआनंदितः सकारः प्राकृतत्वादलाक्षणिकः ततः कर्मधा

गहउभयजोणी विसुद्धगिच्चुगकुलगयणपुन्नचंदे चंदइवसोमयाए णयणमणाणिव्वुइकरे अक्खोभे सागरोव्वथिमिए धणवइव्वभोगसमुदयसद्दव्वयाए समरेअपराइए परमविक्कमगुणे अमरवइसमाणसरिसरूवे मणुअत्ताए भर

जुद्धक्के, प्रनष्टशत्रुः । ततस्तस्य भरतस्य राज्ञोऽन्यदा कदाचित् आयुधगृहशालायां दिव्यं चक्ररत्नं समुदपद्यत । ततः स आयुधगृहिको भरतस्य

एहवा सरीरनोधरणाहारछइं ऋषभछ १ युगधुंसरुं २ भृंगारलोटो ३ वर्द्धमान ४ भद्रासन ५ संख ६ छत्र ७ चामर ८ पताकाध्वजा ९ चक्र १० णांगुल १ मुंसलुं २२ रथ १३ सारथि १४ अंकुस १५ चंद्रमा १६ सूर्य १७ अग्नि १८ यज्ञस्यंभ १९ समुद्र २० इंद्रध्वज २१ पृथवी २२ कमल २३ हस्ती २४ सीहा-

॥ टीका॥

रयः नंदितो मुखसोमतादिभावैः समृद्धिमुपागतः प्रीतिःप्रीणनं मनसि यस्य सतथा चक्ररत्ने बहुमानपरायण इत्यर्थः परमं सौमनस्यंसौमनस्कत्वं जा तमस्येति परमसौमनस्यितः एतदेवव्यनक्ति । हर्षवशेन विसर्प्यदुल्लसद्हृदयं यस्य सतथा प्रमोदप्रकर्षप्रतिपादनार्थत्वात्कैतानि विशेषणानि पुनरुक्तता या दुष्टानि । यतः वक्ताहर्षेति यत्रैव तद्दिव्यं चक्ररत्नं तत्रैवोपागच्छति उपागत्यच त्रिकृत्वस्त्रीन्वारान आदक्षिणप्रदक्षिणं दक्षिणहस्तादारभ्य प्रद क्षिणंकरोति त्रिःप्रदक्षिणयती त्यर्थः । तथाकृत्वाच करतलेति अत्रयावत्पदात् करयलपरिग्गहिअंदसणहंसिरसावत्तं मत्थए अंजलिंति । अत्रव्याख्या । करतलाभ्यां परिगृहीतआत्तस्तंदशकरट्ठयसंबंधिनोनखा समुदिता यत्रतं शिरसिमस्तकेआवर्त्तः आवर्त्तनंप्रादक्षिण्येनपरिभ्रमणंयस्यतं शिरसाऽप्राप्तमित्य न्ये मस्तकेअंजलिं मुकुलितकमलाकारकरट्ठयरूपंकृत्वा चक्ररत्नस्यप्रणामंकरोति, कृत्वाच आयुधगृहशालातः प्रतिनिष्क्रामति निर्याति, प्रतिनिष्क्रम्यच यत्रै व बाहिरिकाआभ्यंतरिकापेक्षया बाह्या उपस्थानशाला आस्थानमंडपो यत्रैवच भरतोराजा तत्रैवोपागच्छति, उपागत्यच करतलजावंति पूर्ववत् जये

॥ मूल॥

हचक्करयणे नरहं नुंजइ । पणठसन्नू । तएणं तस्सभरहस्स रन्नो आउहयाकयाइं आउहघरसालाए दिव्वे चक्करय णे समुप्पज्जित्था। तएणंसे आउहघरिए भरहस्सरन्नो आउहघरसालाए दिव्वंचक्करयणं समुप्पन्नं पासइ पासि त्ता हठतुठचित्तमाणंदीए नंदिए पीइमणे परमसोमणसिए हरिसवसविसप्पमाणहिअए जेणामेव दिव्वे चक्

॥ अनु०॥

राज्ञो आयुधगृहशालायां दिव्यं चक्ररत्नं समुत्पन्नं पश्यति । दृष्ट्वा हृष्टतुष्टचित्तानन्दितो नन्दितः प्रीतिमनाः परमसौमनस्थितः हर्षवशविसर्प- द्धृदयः, यत्रैवदिव्यं चक्ररत्नं तत्रैवोपागच्छति । उपागत्यत्रिकृत्व आदक्षिणाप्रदक्षिणं करोति । कृत्वा करतल (यावत्पदात् परिगृहीतदशनखंशिर

॥ भाषा ॥

सन २५ दंड २६ काछबो २७ पर्वत २८ प्रधानअश्व २९ मुकट ३० कुंडल ३१ नंदावर्त्त ३२ धनुष ३३ कुंतभालो ३४ गागरो स्त्रीनोपहरिवानोबस्त्र ३५ भवतपतीदेवतानो भवन परिभासणीउपदमा मंडलिबंधमिहो(इवाहाय चारगछविछेआइं भरहस्स चउव्विहानाइं) वैमानिकदेवतानोविमान ३६

इत्यादिक अनेकहजारअर्में आठ १०००८ लक्षणप्रशस्तभलां सु०जूजूआ वि०आश्चर्यनांकरणहार एहवा क०हाथ च०पगना दैसभागलेजेहना (अव्यंगो १ लक्षणैः पूर्णो २ रूपसंपत्तिनृत्तनुः ३ अमहो ४ जगदोजस्वी ६ यशस्वीचदकृपालु हृत् ७।१। कलासुकृतकर्माच ८ शुद्धराजकुलोद्भवः ९ बृद्धानुग १० स्त्रिशक्तिश्च ११ प्रजारागी १२ प्रजागुरुः १३ । २ । समर्थनःपुमर्थानां त्रयाणांसममात्रया १४ कोशवान् १५ सत्यसंधश्च १६ चारदृग् १७ दूरमंत्रदृग् १८ । ३ आसिद्धिक मौद्योगीच १९ प्रवीणःशस्त्र २० शास्त्रयोः २१ निग्रहा २२ नुग्रहपरो २३ तिर्लुचोदुष्टशिष्टयोः २४ । ४ उपायार्जितराजश्री २५ ।५। नित्यंशौंडो २६ ध्रुवंजयी २७ न्यायप्रियो २८ न्यायवेत्ता २९ व्यसनानांव्यपासकः ३० । ६ । अवार्यवीर्यो ३१ गांभीर्यो ६२ दार्ये ३३ चातुर्यभुषितः ३४ प्रमाणावधिकक्रोध ३५ स्तात्विकःसात्विकोनृपः ३६ । ७ इति ३६ राजानां गुणजाणवा उर्द्धमुषएहवा लो०रोमनाजाल घणु सु०सुकमालगि०स्निग्धस्वे हवंत म०मृदुमाषणनीपरिकोमल आवर्त्त प०प्रसस्त वषाणावायोग्य एहवादक्षिणावर्त्त एहवाला०रोमरायकरी वि०निपजायो सि०श्रीवत्स तेणेकरी सहितलइं वि०मोटाहृदयजेहनो देसक्षेत्रनेयोग्यविशिष्ट एहवादे०सरीरनोधरणहार त०कुगतो र०सूर्यतेहनें र०किरणाकरी वो०विकस्वरे व०प्रधान कमलहेमांबुजतेहनो ज विकस्वरगर्भयराग तेहसरीषो सरीरनोवर्णलें ह०घोडानां पोसनगुदप्रदेशतेहज को०गुह्यपणामाटें प्रशस्तप०पूठिनोअंत अपानभा गपूरीषमलनेलेपेकरीं रहितलें जेहनो पद्मउत्पलकुंदजाइजूई व०प्रधानचंपके गा०तेकेसरनुंफुल सा०हिरणनोमदतेकस्तूरी तेहसरीषो शरीर नोउत्तमगंधलइं व०बत्रीस संख्याइं अत्यंत प०प्रशस्त एहवा प०पार्थिवराजाना गु०गुण तेणेंकरी जु०सहितलें अ०अखंडितपणें लक्षजेहनो पा०प्रगट लोकमेविष्यातलें जोगिमातापीतानी वि०निर्मल गि०पोताको कुल रूप ग०आकास तेहनें विषइपूर्ण चंद्रमासरीषो चंद्रमानीपरइं सौम्यताइंकरी ग०आखि अनें मननें गि०आह्लादनोकरणहार अ०भयरहित सा०क्षीरसमुद्रनीपरें निश्चलथिरचित्तेलइं धनदतानीपरइं भोगनाउदयनेंविषें द्रव्यतेव्ययेंसद्रव्यलइं एतलइं जोगने विषइं द्रव्यनोव्ययलें जेहनें स०संग्रामनेंविषें किणहीजीतोनथी प०उत्कृष्टा प्राक्रमना गुणलइ जेहना अ०इंद्रनइं सरीषो रूपलें जेहनउं मनूष्यनो अधिपति भरतनामाचक्रवर्त्ति भरतक्षेत्र प्रते भोगवेपालइ प्रनष्ट माठालें शत्रु जेहथी तिवारपछी तेभरतराजामंडलीकराजपदवी भोगवता एकदासमयनेंविषइ आयुधनी शालानइं विषइं देवसंबंधी चक्ररत्नउपनो। तिवारपछी तेआउधघरनो रखवाला भरतराजाना आयुधनो घरनी शालानइं विषें देवसंबंधी चक्ररत्न उपनुं। देषइं देषीनें

न परानभिभवनीयत्वरूपेण विजयेन परेषामसह्यानामभिभावकत्वरूपेण वर्द्धयति जयविजयाभ्यां त्वंवर्द्धयस्वेत्याशिषं प्रयुंक्ते वर्द्धयित्वा चैवमवादीत् । किंतदित्याह । एवंखलुइत्यादि । इत्यमेव यदुच्यतेमया नयविपर्ययादिना यदन्यथाभवति यद्देवानुप्रियाणांराजपादानां आयुधगृहशालायांदिव्यं चक्ररत्नंसमुत्पन्नं तदेव तत्तथेति प्राग्वत् देवानुप्रियाणांप्रियार्थंतायैप्रीत्यर्थंप्रियमिष्टंनिवेदयामः एतत्प्रियनिवेदनंप्रियंभवतांभवतु ततोभरतः किं चक्रेइत्याह । ततेणमित्यादि । ततः सभरतोराजातस्यायुधगृहिकस्य समीपे एनमर्थंश्रुत्वाआकर्ण्य कर्णाभ्यांनिशम्या वधार्य हृदयेनतुष्टो यावत्सौमनस्थितः प्राग्वत् प्रमोदातिरेकाद्येयेभवाभरतस्य संवृता स्तान् विशेषणद्वारेणाह । विकसितकमलवल्नयनवदने यस्य सतथा प्रचलितानि चक्ररत्नोत्पत्ति

॥ मूल ॥

क्करयणे तेणामेव उवागच्छइ २ त्ता तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणंकरेइ २ त्ता करयलजावकट्टु चक्करयणस्स पणामं करेइ २ त्ता आउहघरसालाउ पडिणिक्कमई २त्ता जेणामेव बाहिरिआ उवट्ठाणसाला जेणामेव भरहेराया तेणामेव उवागच्छइ २ त्ता करयलजाव जएणंविजएणं वद्धावेइ २ एवंवयासी। एवंखलु देवाणुप्पि

॥ अनु० ॥

सावर्तमस्तकेअञ्जलिं) कृत्वायावत् चक्ररत्नस्य प्रणामं करोति कृत्वा आयुधगृहशालायाः परिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्यच यत्रैव बाह्योपस्थान शाला यत्रैवचभरतो राजा तत्रैवोपागच्छति,, उपागत्यकरतल (पूर्ववत्) यावत् जयेन विजयेन वर्द्धयति वर्द्धयित्वाचैव मवादीत् । एवं खलु

॥ भाषा ॥

हर्षपाम्यो तु०संतोषपाम्यो चि०चिन्तनें विषइ आणंदहुनं सोम्यतापणोपाम्यो प्रीतकारीमनथयो प०उत्कृष्टा सो०आनंदवंतहुनं हर्षनेंवसेकरी उलासं थयाछें हृदयजेहनो एहावोथको ॥ जिहांतेदिव्यचक्करत्नछें तिहांआवइं आवीनें त्रिणवारजिमणापासाथी प्रदक्षिणाकरें करीनें हाथनोतलायावत् एकठाकरीनइं चक्ररत्ननइं प्रणामकरइं करीनें आउधघरशालाथी बाहिरी नीकलें निकलीने जिहांभरतराजाछें जिहांबेंसवानीशालाछइ बेंसबानासाला तेउवठाणसाला जिहांभरत राजाछइं तिहांआवइं आवीनें हाथजोडीनइं यावत्स्वदेशसंबंधीजयेंकरी परदेशसंबंधी विजयकरीनें वधावानें एहवनुं कहतोथकुं इसनिश्चें

श्रवणजनितसंभ्रमातिरेकात् कंपितानि वरकटकेप्रधानवलयेभ्रुटिकेबाहुरक्षकौ केयूरे बाह्वोरेवभूषणविशेषौ मुकुटंकुंडले च यस्य सतथा सिंहावलोकनन्या येन प्रचलितशब्दोग्राह्यः तेन प्रचलितहारेणविराजद्वृतिदंचवक्षो यस्य सतथा पश्चात् पदद्वयस्यकर्मधारयः प्रलंबमानः संभ्रमादेवप्रालंबोभुंबनकंयस्य सतथा घोलद्दोलायमानं भूषणमुक्तातिरिक्तंधरति यः सतथा ततःपदद्वयस्य कर्मधारयः अत्रपदविपर्यय आर्षत्वात् ससंभ्रमंसादरंत्वरितमानसौत्सुक्यं यथास्यात्तथा चपलंकायौत्सुक्यं यथास्या त्तथा नरेंद्रो भरतः सिंहासनाद्भ्युत्तिष्ठति । अभ्युत्थायच पादपीठात् पदासनात् प्रत्यवरोहति अवतरति, प्रत्यव रुह्य यावतीर्यपादुके पादत्राणे वमुंचति भक्त्यतिशयात् अवमुच्यच एकःशाटकोयत्र सतथा तद्वितलक्षण इकप्रत्ययः अखंडशाटकमयइत्यर्थः एतादृशमुत्त रासंगोवक्षसि तिर्यग्विस्तारितवस्त्रविशेष स्तंकरोति (सविशेषणेविधिनिषेधौविशेषणमुपसंक्रामतः) कृत्वाच अंजलिनामुकुलितौकुड्मलाकारीकृतावग्रह

आणं आउहघरसालाए दिव्वेचक्करयणे समुप्पन्ने ॥ तएणं अहंदेवाणुप्पियाणं पिअट्ठयाए पिअं णिवेएमो पि अंभवउ । तएणं सेभरहेराया तस्स आउहघरिअस्स अंतिए एअमठं सोच्चा णिसम्म हट्ठे जावसोमणसिए विअसिअवरकमलणयणवयणे पयलिअवरकडगतुडिअकेऊरमउडकुंडलहारविरायंतरइअवच्छे पालंबपलं

देवानुप्रियानां आयुधगृहशालायां दिव्यं चक्ररत्नं समुत्पन्नम् । तदेव देवानुप्रियानां प्रियार्थतायै प्रियं निवेदयामः, प्रियं भवतां भवतु ॥ ततः सभरतोराजातस्य आयुधगृहिकस्य अन्तिकेएनमर्थं श्रुत्वा, निशम्यहृष्टोयावत् सौमनस्यितः । विकसितवरकमलनयनवदनः प्रचलितवरकटकत्रु

देवानुं प्रिअनी तुम्हारी आयुधघरशालानेंविषें देवसंबंधीचक्ररत्न उपनुंछें । तिवारइं हुं देवानुंप्रिय तुमनइं प्रीतिनइं अर्थइं प्रीतकारी ! वचन कहुंछु । प्रीतकारी तुमनइ थाउं एवचन । तिवारेते भरतनामइ राजा तेआयुध घरनें पासेंथी एहवोअर्थ साभलीनें हीयामा धारीनें हर्षपाम्यो यावत् मनमा आणंदपाम्यो विकस्वरथयुंएहवो व०प्रधानकमल तेहनीपरइं ग०आपि अनेंवदनमुष जेहनो हर्षइंकरी प०प्रचलतथयाछें व०प्रधान क०तेबलयावीर बलय

॥ टीका ॥

स्तौ हस्ताग्रजानौ येनसतथा चक्ररत्नाभिमुखः सप्तवाअष्टौवा पदानि अनुपसर्गस्य सन्निधिवाचकत्वादनुगच्छति आसन्नोभवति । दृष्टश्चानुशब्दप्रयोगः, सन्निधौयथा अनुनदिशुश्रुविरेचिरुरुतानिइति । पदानां संख्याविकल्पदर्शन मेतादृशभाषाव्यवहारस्य लोकेदृश्यमानत्वात्, अनुगत्यच वामंजानुं आकुंचयति ऊर्ध्वंकरोतीत्यर्थः । दक्षिणंजानुं धरणीतले निहृत्य निवेश्य करतलेत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत् । अंजलिंकृत्वा चक्ररत्नस्य प्रणामंकरोति कृत्वा च तथायुधगृहिकस्य यथामालितं यथाधारितं यथापरिहित मित्यर्थः । इदंच विशेषणंदानरसातिशयाद्दानंनिर्विलंबेनदेयमिति ख्यापनार्थं । यदाह । सव्यपाणिगतमप्यपसव्यप्रापणावधिनदेयविलंबः ॥ नध्रुवत्वनियमःकिललक्ष्म्या स्तद्विलंबनविधौनविवेकः १ अविलंबितदानगुणात् समुज्वलंमानवोयशो लभते ॥ प्रथमं प्रकाशदानाद्विशदः पश्चोऽपरःकृष्णः २ अवमुच्यते परिधीयते यस्सोऽवमोचक आभरणं मुकुटवर्जं मुकुटमंतरेणेत्यर्थः । अत्रउतोमुकुला दित्युकारस्याकारः, तस्य राजचिन्हालंकारत्वेनादेयत्वा ऋकार्प्यंण्यादिना नददातीति । एतेनान्यमनुष्याणां मौलिवेष्टनस्य राजचिह्नत्वमभ्युपगच्छंतो

॥ मूल ॥

बमाणघोलंतनूसणधरे ससंभ्रमं तुरिअं चवलं णरिंदे सीहासणाउ अब्भूठेइ २त्ता पायपीढाउ पच्चोरुहइ २ त्ता पाउआउ उमुअइ २ त्ता एगसाडिअं उत्तरासंगं करेइ २ त्ता अंजलिमउलिअग्गहत्थे चक्करयणाभि मुहे सत्तठपयाइं अणुगच्छइ २ त्ता वामंजाणुं अंचेइ २ त्ता दाहिणंजाणुंधरणितलंसि णिहट्टु करयल

॥ अनु० ॥

टिककंयूरमुकुटकुण्डलहारविराजद्वृतिदवक्षाः प्रालम्बप्रलम्बमानघोलन्तभूषणधरस्ससंभ्रमं त्वरितं चपलं नरेन्द्रः सिंहासनादभ्युत्तिष्ठति । अभ्युत्थाय पादपीठात् प्रत्यवरोहति प्रत्यवरुह्य पादुकेवमुञ्चति, अवमुच्य एकशाटिक मुत्तरासङ्गं करोति, कृत्वा अञ्जलिमुकुलिताग्रहस्तः चक्ररत्नाभि-

॥ भाषा ॥

प्रमुषत०बहिरिया केऊरना मैं वाहनाआभरण मुकटमाथानां कुंडलकाननां हारइंकरी विराजितछेर०सुषदाई चक्षु हीयो जेहनो प्रालंबडुमणुं प्रलंबायमांन हालता एहवा भूषणनो धरणहार ससंभ्रमपणें तु०उतावलो चपल शीघ्रथको, नरमनुष्यनो इंद्र सिंहासनथी उठइ ऊंठीनइं पादपीठ थाजोठोथी हेठो

येकेचनजिमगृहाद्यभिगमविधौमौलिवेष्टनमपाकुर्वंति तेऽशुभदर्शनत्वादपशकुनमितीवाभ्युपगच्छता आगमोक्तविध्यनुष्ठानजन्यफलेन दूरतोमुक्ताइति बोध्यं । दत्वाचान्यत् किंकरोती त्याह । विपुलंजीवितार्हंमाजीविकायोग्यं प्रीतिदानं ददातिसत्कारयति वस्त्रादिना संमानयति, वचनबहुमानेन सत्कृत्य सन्मान्यच प्रतिविसर्ज्जयति स्वस्थानगमनतो ज्ञापयति, प्रतिविसर्ज्यच सिंहासनवरगतः पूर्वाभिमुखः सन्निषण्णः उपविष्टइति । अथभरतोयत् कृतवान् तदाह । तएणमित्यादि । निगदसिद्धं, किमवादीदित्याह । खिप्पामेवत्ति । क्षिप्रमेव भोदेवानुप्रिया! विनीतां राजधानीं सहाभ्यन्तरेण नगर मध्यभागेन बाहिरिकानगरबहिर्भागो यत्र तत्तथा क्रियाविशेषणं । आसिक्ता ईषत्सिक्ता गन्धोदकच्छटकदानात संमार्जिता कचवरशोधनात् सिक्ता जले

॥ टीका ॥

जावञ्जलिंकट्टु चक्करयणस्स पणामं करेइ २ त्ता तस्स आउहघरिअस्स जहामालिअंमउअवज्जंउमाअं द लइ २ त्ता विउलजीविअारिहपीइदाणं दलइ २ त्ता सक्कारेइ सम्माणेइ २ त्ता पडिविसज्जेइ २ त्ता सी हासणवरगए पुरत्थाभिमुहे सन्निसन्ने ॥ तएणंसेभरहेराया कोडुंबिअपुरिसे सद्दावेइ २ त्ता एवंवयासी । खिप्पा

॥ मूल ॥

मुखः सप्ताष्टपदानि । अनुगच्छति. अनुगत्यवामं जानुं आकुञ्चयति । आकुञ्च्यदक्षिणं जानुं धरणितलंनिर्हृत्य करतल (परिगृहीतदशनखंशिरसावर्तं मस्तके अञ्जलिंकृत्वेत्यादि) यावत् अञ्जलिंकृत्वा चक्करत्नस्य प्रणामं करोति, कृत्वा तस्य आयुधगृहिकस्य यथामालितं मुकुटवर्ज्जं

॥ अनु० ॥

पःकत्तरें उत्तरीनें पादुकानोजोडी उतारइं पगथी उतारीनें एकपनानुं अषंड एहवो वस्त्र बंधइं नाषइं उत्तरासंगकरे करीनइ अंजेहाथएकठाकरइ कमलनाडोहानीपरि हाथ एकठाकरीनइं चक्करत्नसाहमनु सात आठ पगसाहमो जाइं जाईनइ डावो ढीचण अंजंचोकरे करीनें जीमणो ढीचण धरती नेंबिषें थापीनें हाथजोडीनें यावत् अंजलीकरीनें चक्करत्ननइं । प्रणामकरइं करीनें तेआउध घरिकपुरुषनें यथापहिस्यो होइं तेहवो मुकटवर्जीनें उमोद हर्षदानदीइं देईनें विःघणों जी०आजीविकायोग्य पी०प्रीतदान द०दीइं देइनें सत्कारकरें वस्त्रादिकें सन्मानें वचनेंकरी करीनइ पःस्वस्थानकइं जावा

॥ भाषा ॥

ना ऽतएव शुचिका संमृष्टा विषमभूमिभंजना दृष्यारा जमार्गोऽन्तरवीथीच अवांतरमार्गो यस्यांसातथा, इदंचविशेषणं योजनाया विचित्रत्वात् संमृष्ट संमार्जितसिक्तासिक्तशुचिकरथ्यान्तरवीथिकमित्येवं दृश्यं, संमृष्टाद्यनन्तरभावित्वा च्छुचिकत्वस्य मंचामालकाः प्रेक्षणकद्रष्टृजनोपवेशननिमित्तं अतिमंचा स्तेषा मप्युपरिये तैः कलितानां नानाविधो रागो रंजनं येषु तानि कौसुंभमांजिष्ठादिरूपाणि वसनानि वस्त्राणि येषु तादृशा ये ऊर्ध्वीकृता उच्छ्रि ताध्वजाः सिंहगरुडादिरूपकोपलक्षितावृहत्पटरूपाः पताकाश्चा तितरूपा अतिपताकास्तदुपरिवर्त्तिन्य स्ताभिर्मंडितां । अत्रच लाउल्लोइअइत्या

मेव भो देवाणुप्पिया विणीयं रायहाणिं सब्भिंतर बाहिरियं आसित्तसंमज्जिओसित्तसुइगरत्थंतरवी हियं मंचाइमंचकलियं णाणाविहरागवसणऊसियजयपडागाइपडागमंडियं लाउल्लोइयमहियं गोसीसस रसरत्तचंदणदद्दरदिन्नपंचंगुलितलं उवचियचंदणकलसं चंदणघडसुकय जाव गंधट्टुआभिरामं सुगंधवर

मवमोचकं (आभरणं) ददाति । दत्वाविपुलं जीविकार्हं प्रीतिदानं ददाति, दत्वा सत्कारयति, संमानयति,, सत्कृत्य संमान्य प्रतिविसर्ज्जयति, प्रतिविसर्ज्य सिंहासनवरगतः पूर्वाभिमुखं संनिषण्णः । ततः सभरतो राजा कौटुम्बिकपुरुषं शब्दापयति । शब्दायित्वाएवमवादीत् । क्षिप्रमेव भोदेवानुप्रिया ! विनीतां राजधानीं साभ्यन्तरबाहिरिकां आसिक्तसंमार्जितसिक्तशुचिकरथ्यान्तर्वीथिकां मंचातिमंचकलितां नानाविधरागवसनो

नीआज्ञादिइं देइनइ सिंहासननेविषें ब०जाईनें पुर्वदिसिं साहमो बइसइं । तिवारपछी तेऋरतनामें राजा चाकरपुरुषनें तेऋावइ तेऋाबीनें एहवोकहइं क्षिप्रउतावलो हो देवानुप्रिय ! विनीतानामें राजधानीप्रतें मांहि बाहिरथोपषेर आ०गंधोदकादिके लगारेकछाटो स०कचराप्रमुषनें काढनेकरी सिक्त जलेंकरी सु०शुचि पवित्र एहवो र०रथ्यंतरराजमार्ग वी०एकंतरमार्गछें जिहां एहवी मं०मांचा योबानामाला मं०उपरिमालाइंकरी अनेकप्रकारनां रा०रं गना व०वस्त्रतेहनो उ०ऊचीकीधी ध्व०मोटीध्वजा प०पताका जेहनी तेध्वजा ऽतिप०तेध्व,जामा,थेंध्वजाइ तेणेकरीसहित लिंपवें गोपवेंकरी म०पूजित

दिको गन्धवट्टिभूअमित्यंतो विनीतासमारचनवर्णकः प्रागाज्ञियोग्यदेवच्छंदवर्णके व्याख्यातइति मव्याख्यायते, ईदृशविशेषणविशिष्टां कुरुत स्वयं कारयत परैः कृत्वाकारयित्वाच एतामाज्ञप्तिमाज्ञां प्रत्यर्प्पयत । ततस्ते किंकुर्वंती त्याह । तएणमित्यादि । ततो भरताज्ञानन्तरं कौटुंबिकाअधिकारिणःपुरुषाः भरतेन राज्ञा एवमुक्ताः सन्तो हृष्टाः करतलेत्यारभ्य यावत्पदग्राह्यं पूर्ववत् । एवंस्वामिन् यथायुष्मत्पादाआदिशंति तथेत्यर्थः । इति कृत्वा इतिप्रतिवचनेनेत्यर्थः आज्ञायाः स्वामिशासनस्योक्तलक्षणेन नियमेन । अत्रच आणाएविणएणमिति एकदेशग्रहणेन पूर्णोभ्युपगमालापको ग्रा-

॥ टीका ॥

गंधिअं गंधवट्टिभूअं करेह कारवेह करेत्ता कारवित्ताय एअमाणत्तिअं पच्चप्पिणह तएणं । तेकोडुंबिअ पुरिसा भरहेणं रण्णा एवंवुत्तासमाणा हट्ठा करयल जावकट्टु एवंसामिति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणंति २ त्ता भरहस्स अंतिआओ पडिणिक्कमंति २ त्ता विणिअं रायहाणिंजाव करित्ता कारवेत्ताय तमाण

॥ मूल ॥

ष्क्रितध्वजपताकातिपताकांमंडितां लाइयउल्लोइयमहितां गोशीर्षसरसरक्तचन्दनदर्दरदपञ्चाङ्गुलितलां उपचितचन्दनकलशां चन्दनघटसुकृत (तोरणप्रविरलद्वारदेशभागां) यावत् गंधद्रुवाभिरामां सुगन्धवरगन्धिकां गन्धवर्तिभूतां कुरुत, कारयत,, कृत्वाकारयित्वाच एतामाज्ञप्तिं प्रत्यर्पयत ॥ ततस्तेकौटुम्बिकपुरुषाभरतेनराज्ञा एवमुक्ताः हृष्टाः करतल० यावत् कृत्वाएवंस्वामिन् (यथायुष्मत्पादा आदिशंति तथा) आज्ञायाविनयेनवचनं प्रतिश

॥ अनु० ॥

गोशीर्षनामेंचदन स०रससहितएहवु र०रक्तचंदन दर्दरनामइ तेणेंकरी दि०दीधाछें पंचागुलितलहाथजिहां एहवीउ०ज्ञस्याछें चंदननांकलसजिहा चंदननें घटेंकरी सोभायमानछइं बारणाघरना जावत् सुंगधवस्तुनें धूपकरी आज्ञिरामछइं सुगंध प्रधान गंधेकरीसहीत गंधनी बाटिसरीषीसुगंधएहवीमगरी करो तुम्हे पोते करावो अनेरायासें करावीनइं एमाहारीआज्ञा पाछीसोपो । तिवारइं तेआज्ञाकारीपुरुष भरतराजाइं एहवो कह्येथकइं हर्षवंतथया हाथजोडी यावत् माथे अंजलीकरीनइ इस्वामी ! जिमतुम्हे कहोछे तिमकरसु एहवी आज्ञाविनइं करीनइं वचन प०साभले साभलीनें भरतराजाना अं०पासाथी

॥ भाषा ॥

ह्यः । अंशेनांशीगृह्यतेइति । वयणंपडिसुणंतित्ति । वचनं प्रतिशृण्वंति अङ्गीकुर्वंतीति । ततस्तेकिंकुर्वंतीत्याह । पडिसुणित्ता इत्यादि । प्रतिश्रुत्यतस्यां तिकात् प्रतिनिष्क्रामन्ति प्रतिनिष्क्रम्यच विनीतांराजधानींयावत्पदेनानन्तरोक्तसकलविशेषणविशिष्टां कृत्वा कारयित्वाच तामाज्ञप्तिं भरतस्यप्रत्यर्पयंति । अथ भरतःकिंचक्रे इत्याह । तएणंसेभरहेइत्यादि । ततः सभरतोराजा यत्रैव मज्जनघरं तत्रैवोपागच्छति । उपागत्यच मज्जनगृहं अनुप्रविशति । अनुप्रविश्यच समुक्तेन मुक्ताफलयुतेन जालेन गवाक्षेणाकुलोव्याप्तोऽभिरामश्च यस्तस्मिन् विचित्रमणिरत्नमयं कुट्टिमतलंबद्धभूमिकायत्र सतथा तस्मिन् अतएवसमभूमिकत्वात् रमणीयेस्नानमंडपे नानाप्रकाराणां मणीनां रत्नानांच भक्तयो यथौचित्येन रचनास्तासु विचित्रे स्नानपीठेस्नानयोग्ये आसने सुखेन निषण्ण उपविष्टस्सन् शुभोदकै स्तीर्थोदकैः सुखोदकैर्वा नात्युष्णै र्नातिशीतैरित्यर्थः, गन्धोदकै श्चन्दनादिरसमिश्रैः पुष्पोदकैः कुसुमवा

॥ टीका ॥

त्तिअं पच्चप्पिणंति। तएणं से भरहेराया जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छइ २ त्ता मज्जणघरं अणुप्पविसइ २ त्ता समुत्ताजालाकुलाभिरामे विचित्तमणिरयणकुट्टिमतले रमणिज्जे ण्हाणमंडवंसि णाणामणिरयणभत्ति चित्तंसि ण्हाणपीढंसि सुहणिसण्णे सुहोदएहिं गंधोदएहिं पुप्फोदएहिं सुद्धोदएहिंअ पुणो २ कल्लाणगपवर

॥ मूल ॥

ण्वन्ति । प्रतिश्रुत्यभरतस्यान्तिकात् प्रतिनिष्क्रामन्ति ॥ प्रतिनिष्क्रम्य विनीतां राजधानीं यावत् कृत्वा कारयित्वाचतामाज्ञां प्रत्यर्पयन्ति ततः स भरतोराजा यत्रैवमज्जन गृहं, तत्रैवोपागच्छति । उपागत्यमज्जनगृहमनुप्रविशति, अनुप्रविश्य समुक्ताजालाभिरामे विचित्रमणिरत्नकुट्टिमतलेरमणीय

॥ अनु० ॥

प०नीकलइं नीकलीनें विनीतानांमइं राजधानीप्रतें यावत्राजाइं कहयुं तिमकरीनें अनेरापासेकराबीनें तेआज्ञा पाछी सोपइं तिवारेपछी तेभरतराजा जिहां स्नान मज्जनकरवानुंघरछइ तिहां आवइ आवीनइं मज्जनकरवा घरमाहिपइसइ पईसीनें मुक्ताफलेंकरीसहित एहवें जालिएकरी आकुल व्याप्त तेणेंकरी अभिराम विचित्रप्रकारनां मणिरत्नेंकरी बांध्युछें धरतीनो तलो जिहा र०मनोहरएहवा स्नानकरवानां मंडपनेविषइ अनेकप्रकारनां मणिरत्न

॥ भाषा ॥

सितैः शुद्धोदकैश्च स्वाभाविकैस्तीर्थान्यजलाशयैरित्यर्थः । मज्जिएत्ति । उत्तरसूत्रस्थपदेनसहसंबन्धः । एतेन कांतिजननश्रमजननादिगुणार्थं मज्जनमुक्तं । अथारिष्टविघातार्थमाह । पुनःकल्याणकारिप्रवरमज्जनस्याविरुद्धग्रहपीडानिवृत्त्यर्थकविहितौषध्यादिस्नानस्य विधिना दुमज्जोशुद्धौ इत्यस्य शुध्यर्थकत्वेन स्नानार्थकत्वा न्मज्जितः स्नपितोऽतः पुरवृद्धाभिरितिगम्यं । कैर्मज्जितइत्याह । तत्र स्नानावसरेकौतुकानां रक्षादीनां शतैर्यद्वाकौतूहलिकजनैः स्वमेवासम्यक्प्रयोगार्थं दर्श्यमानैः कौतुकशतैर्भांडचेष्टादिकुतूहलै र्बहुविधै रनेकप्रकारैः । अत्रकरणेतृतीयेति । अथस्नातोत्तरविधिमाह । क

॥ टीका ॥

मज्जणविहिए मज्जिए तत्थ कोउअसएहिं बहुविहेहिं कल्लाणगपवरमज्जणावसाणे पम्हलसुकुमालगंधकासाइअलूहिअंगे सरससुरहिगोसीसचंदणाणुलित्तगत्ते अहयसुमहग्घदूसरयणसुसंवुडे सुइमालावण्णगविलेवणे आविद्धमणिसुवण्णे कप्पिअहारद्धहारतिसरयपालंबलंबपमाणे कडिसुत्त सुकयसोहे पिणद्धगे विज्जोग अंगु

॥ मूल ॥

स्नानमण्डपेनानामणिरत्नभक्तिचित्रस्नानपीठेशुभान्निसंषण्णः शुभोदकैर्गन्धोदकैः पुष्पोदकैः शुद्धोदकैश्चपुनः कल्याणकप्रवरमज्जनविधिनामज्जितः तत्र कौतुकशतैः बहुविधैरिति, कल्याणकप्रवरमज्जनावसाने पद्मलसुकुमालगन्धकषायोषित लूषिताङ्गः सरससुरभिगोशीर्षचन्दनानुलिप्तगात्रः अहतसु

॥ अनु० ॥

करी भातिकरी चित्र्यो एहवो णा०स्नानकरवाना पीठनेविषें सुषइंकरी वेंसेंशुभोदिक तीर्थप्रमुषनां पाणी सुगंधमिश्रितपाणी इंकरी फुलवासी पांणी इंकरी शुद्धपाणीइंकरी बारंबार कल्याणकारी प्रवरउत्तम स्नान मज्जन विधेंकरीनें मज्जनकरइ त०तिहां कौतूहलना सोगमेकरी बहुविधअनेकप्रकारें करी कल्याणकारी परधान मज्जननेंछेहडइं प०रोमसहित सु०अत्यंतसुकुत्माल सुगंधवंत० एहवा लगरे करावो वस्त्र लेणेकरी लूहयूअंग सरीररसर सहित सुगंधएहवो गोशीर्षनामें चंदनकरी गात्रसरीर लेपइं अ०मुषादिके अणकरयुं अषंडएहवो दूष्यवस्त्रसारगसरीषोवस्त्रपहिर पवित्र मालाफुलप्रमुषनी ब०कुंकुमप्रमुष वि०विलेपनकरइं आ०पहिरइं मणिसुवर्णादिकें कल्पितयथास्थानइ पहिरइं अ०अद्धाहारसरिनो अर्द्धहारते नवसरिनो

॥ भाषा ॥

॥ टीका ॥

ह्लाणगइत्यादि । कल्पके प्रवरमज्जनावसाने स्नानानन्तरमित्यर्थः । पक्ष्मलया पक्ष्मवत्या अतएव सुकुमालया गन्धप्रधानया कषायेण पीतरक्तवर्णोत्पादकरंजनीयवस्तुना रक्ता कस्षायिकी तया कषायरक्तया शाटिकयेत्यर्थः रूढितं निर्लेपनामापादितं अंगं यस्य सतथा सरससुरभिगोशीर्षचन्दनानुलिप्तगात्रः अहतं मलमूषिकादिभिरनुपद्रुतं प्रत्यग्रमित्यर्थः सुमहार्घं बहुमूल्यं यद्दूष्यरत्नं प्रधानवस्त्रं तत्सुसंवृतं सुष्ठुपरिहितं येन सतथा अनेनादौ वस्त्रालंकारउक्तः अत्रचवस्त्रसूत्रंपूर्वं योजनीयं । चंदनसूत्रंपश्चात् । क्रमप्राधान्याद्व्याख्यानस्य नहिस्नातोत्थितएव चंदनेन वपुर्विलिंपतीति विधिक्रमः शुचिनीपवित्रे मालावर्सकविलेपने पुष्पस्रग्मंडनकारिकुंकुमादिविलेपने यस्य सतथा । अनेन पुष्पालंकारमाह । अधस्तनसूत्रे वपुःसौगन्ध्यार्थमेवाविलेपनमभिहितं अत्रतु वपुर्मंडनायेति विशेषः आविद्धानि परिहितानि मणिसुवर्णानि येन सतथा एतेना स्यरजतरीतीमयाद्यलंकारानिषेधः सूचितः मणिस्वर्णालंकारानेव विशेषत आह । कल्पितो यथास्थानं विन्यस्तो हारो ऽष्टादशसरिको ऽर्द्धहारो नवसरिकः त्रिसरिकंच प्रतीतं येन सतथा प्रलंबमानः प्रालंबो हुंबनकं यस्य सतथा सूत्रेच पदव्यत्ययः प्राकृतत्वात् कटिसूत्रेण कट्याभरणेन सुष्ठुकृता शोभा यस्य सतथा अत्रपदत्रयंस्यकर्मधारयः । अथवा क

॥ मूल ॥

लिज्जुगललिञ्चुकयाभरणे णाणामणि कणगतुडिञ्चुथंभिञ्चभूए अहिञ्चसस्सिरीए कुंडलउज्जोइआणण मउडदित्तसिरए हारोत्थयसुकयरइञ्चवच्छे पालंबपलंबमाणे सुकयपडउत्तरिज्जे मुद्दिञ्चापिंगलंगुलीए णाणामणिकणगवि

॥ अनु० ॥

महार्घदूष्यरत्नसुसंवृतः शुचिमालावर्णकविलेपनश्च आविद्धमणि सुवर्णःकल्पितहारार्द्धहारत्रिसरिकप्रालम्बप्रलम्बमानकटिसूत्रसुकृतशोभःपिनद्धग्रैवेयकाङ्गुलीयकललिताङ्गकललिताङ्गाभरणः । नानामणिकटकत्रुटितस्तम्भितभुजो अधिकसश्रीकः कुण्डलोद्द्योतिताननो मुकुटदीप्तशिरस्को हारावस्त

॥ भाषा ॥

ति०त्रिसरीकनामइं भूषन प्रलंबायमान मोटाझूमणो तेणेंकरी क०कडिदोरेंकरी सुभलीकरीसोभाजेणइ पहस्याळें गे०कंठनाआभरणजेणइ आंगुलीनां आभर्ण ललित मनोहर पहिस्याळें आभरणजेणइ नानाप्रकारनामणिमयएहवां कटक त्रूटिकनामइं हस्ताभरणइं करीयभिळें भूजा अत्यन्त सोभावंतळें हारेंकरीने ढांक्याळें अत्यन्त शोभावंत हृदयजेणइं । लंबायमांनलांबो भलूरयुं एहवो वस्त्रळें जेहने मुद्रिकाइंकरी पीलीळें आंगुली जेणइ अनेक प्र-

॥ टीका ॥

लिप्तहारादिभिः सुकृता शोभा यस्य सतथा पिनद्धानि बद्धानि ग्रैवेयकादीनि कंठोभरणानि अंगुलीयकानि अंगुल्याभरणानि येन सतथा । अनेनाभरणा लंकार उक्तः तथा ललितेसुकुमालेंऽगके मूर्द्धादौललितानि शोभावंति कथानां केशानां आभरणानि पुष्पादीनि यस्य सतथा । अनेन केशालंकार उक्तः । अथसिंहावलोकनन्यायेन पुनरप्याभरणालंकारवर्णाय माह । नानामणीनां कटकत्रुटिकै र्हस्तबाह्वाभरणविशेषै र्बहुत्वात् स्तंभिता विवस्तंभितौ भुजौ यस्य सतथा अधिकसश्रीकइति स्पष्टं । कुंडलाभ्या मुद्द्योतितं आननं मुखं यस्य सतथा मुकुटदीप्तशिरस्कः स्पष्टं हारेणावस्तृतमाच्छादितं तेनै वहेतुना प्रेक्षकजनानां सुकृतरतिकं वक्षो यस्य सतथा प्रलंबेन दीर्घेण प्रलंबमानेन दोलायमानेन सुकृतेन सुष्टु निर्मितेन पटेन वस्त्रेण उत्तरीयं उत्त

॥ मूल ॥

मलमहरिहणिउणोचिअ मिसिमिसंतविरईअ सुसिलिठ विसिठ लठ सठिअ पसत्थ आविद्धवीरवलये किंबहुणा कप्परुक्खए विव अलंकिअ विभूसिए णरिंदे सकोरंट जाव चउचामरवालवीइ अंगे मंगलजयजयसद्द कयालोए अणेगगणनायगे दंडनायगेजावदूअसंधिवालसठि संपरिवुडे धवलमहामेहणिग्गए इवजाव

॥ अनु० ॥

तसुकृतरतिदवक्षाः प्रालम्बप्रलम्बमानः सुकृतपटोत्तरीयोमुद्रिकापिङ्गलाङ्गुलिकोनानामणिकनकविमलमहार्हनिपुण (नेबियत्ति) परिकर्मित (मिसिमिसंतत्ति) दीप्यमानविरचितसुश्लिष्टविशिष्टलष्टसंस्थितप्रशस्ताविद्धवीरबलयः किंबहुना कल्पवृक्षइव अलङ्कृतविभूषितोनरेन्द्रः सकोरण्ट (माल्य

॥ भाषा ॥

कारना मणि सुवर्णकरी निर्मल मोटानें पहरिबायोग्य निपुणकारीगर निपजाव्यो देदीपतो कर्यो संधेसधिमेला मनोहर संस्थानें रच्यु एहवो भलो पहर्योछइं वीरबला जेणइं रयुंघणो बषाणइं कल्पवृषनो परि अलंकृत भूषणेकरी पुष्पादिक करी मनुष्यनो इन्द्र फूलकीमाला सहित यावत् छत्रध रावतो थको च्यार चामरइं करी वीजानुंछइं सरीर जेहनों मङ्गलीकना जय २ एहवा शब्दइं करी कीधोछे आलोकदर्शन जेहनो घणां समुदायना दंडना नायक कोटवाल प्रमुष यावत् दूत कासीद राजनी संधिनां रक्षक ते साथइं परिवर्यो थको शरत्कालनो धोलो महामेघ तेहमांहिथी नीक

रासंगी यस्य सतथा प्राकृतत्वात् पूर्वपदस्य दीर्घत्वं मुद्रिकाभिः साक्षरांगुलीयकैः पिंगला अंगुल्यो यस्य सतथा बहुव्रीहिलक्षणः कःप्रत्ययः नानामणिमयं विमलं महार्थैबहुमूल्यं निपुणेन शिल्पिना उज्ज्वलश्लक्ष्ण परिकर्मितं मिसिमिसेंतत्ति दीप्यमानं विरचितं निर्मितं सुश्लिष्टं सुसंधिविशिष्ट मन्ये ग्रोविशेषवत् लक्ष्यं मनोहरं संस्थितं संस्थानं यस्य तत् पश्चात् पूर्वपदैः कर्मधारयः एवंविधं प्रशास्तं आविद्धं परिहितं वीरवलयं येन सतथा अन्योपि यःकश्चि द्वीरव्रतधारी तदासौमांविजित्य मोचयत्वेतद्वलयमिति स्पर्द्धयन् परिदधाति तद्वीरवलयमित्युच्यते किंबहुना वर्णितेनेति शेषः । कप्य रुक्खएचेवत्ति । अत्र चेवशब्दइवार्थे तेन कल्पवृक्षकइवालंकृतो विभूषितश्च तत्रालंकृतोदलादिभि र्विभूषितः फलपुष्पादिभिः कल्पवृक्षे राजातुमुकुटादिभिरलंकृतो विभूषितस्तुवस्त्रादिभिरिति । नरेंद्रः सकोरंटजावत्ति । अत्र यावत्करणात् सकोरंटमल्लदामेणं छत्तेणं धरिज्जमाणेणमिति ग्राह्यं । तत्र सकोरंटानि कोरंटाभिधानकुसुमस्तबकवंति कोरंटपुष्पाणिहि पीतवर्णानि मालांते शोभार्थंदीयंते मालायैहितानि माल्यानि पुष्पाणीत्यर्थः, तेषां दामानि माला यत्र तत्तथा एवंविधेन छत्रेण ध्रियमाणेन शिरसिविराजमानइति गम्यं चतुर्णामग्रतः पृष्टतः पार्श्वयोश्च वीज्यमानत्वा च्चतुःसंख्यकानां चामराणां वालैर्वीजित मङ्गल्यस्येति मङ्गलभूतो जयशब्दोजनेन कृत आलोके दर्शने यस्य सतथा अनेके गणनायका मल्लादिगणमुख्या दंडनायका स्तंत्र

ससिव्व पियदंसणे णरवई धूवपुप्फगंधमल्लहत्थगे मज्जणघराउ पडिणिक्खमइ २ त्ता जेणेव ज्झाउहघरसाला जेणेव चक्करयणे तेणामेव पहारेत्थगमणाए ॥ तएणं तस्स भरहस्स रण्णो बहवे ईसरपभिई ज्झप्पेगईज्झा

दास्नालछत्रेणध्रियमाणेन शिरसिविराजमानः) यावत् चतुर्भ्यामरबालवीजिताङ्गः मङ्गलजयशब्दकृतालोकः अनेकगणनायकदंडनायकः यावत् दूतसंधिपालैः सार्द्धं संपरिवृतः धवलमहामेघनिर्गत इव यावत् शशीव प्रियदर्शनोनरपतिः धूपपुष्पगन्धमाल्यहस्तगतः मज्जनगृहात् प्रतिनिष्क्रामति, प्रति

लतो यहवो यावत् चन्द्रमानी परें प्रीतिकारी छें दर्शनजेहनुं नरपति राजा फूल गन्धवास पुडी फूलमाला प्रमुष हाथनें विषइं छे यहवोयको मज्जण घरमांहिथी नीकलेनीकलीनइं जिहां आउध घरसालाछें जिहां चक्करत्नछें तिहां प्रवर्त्तइं पधारें जावानेकाजइं । तिवारपछी ते भरत राजानां

पालाः यावत्पदात् ईसरतलवरमाडंबिअकोडंबिअमंतिमहामंति गणगदोवारिअ अमच्चचेडपीठमद्दणगरणिगमसेट्ठसेणावइ सत्थवाह इति द्रष्टव्यं । अत्रव्याख्या ॥ तत्र राजानो मांडलिकाः ईश्वरा युवराजानो मतांतरेण अणिमाद्यैश्वर्ययुक्ताः तलवराः परितुष्टनृपप्रदत्तपट्टबंधविभूषितारा जस्थानीयाः मांडंबिकाश्छिन्नकुटंपाधिपाः कौटुंबिकाःकतिपयकुटंबप्रभवोऽथगलकाः मंत्रिणःप्रतीताः महामंत्रिणो मंत्रिमंडलप्रधानाःगणकागणितज्ञा भांडागारिका वा दौवारिकाः प्रतीहाराः अमात्याराज्याधिष्ठायकाः चेटाःपादमूलिका दासावा पीठमर्दा आस्थानेआसन्नासन्नसेवकाः वयस्या इत्यर्थः, वैश्याचार्या वा नगरंतरव्यात्तद्व्यपदेशेन नगरनिवासिप्रकृतयः निगमाः कारणिका वणिजोवा श्रेष्ठिनः श्रीदेवताध्यासितसौवर्णपट्टविभूषितोन्नमांगाः अथवा नगरा णां निगमानांच वणिग्वासानां श्रेष्ठिनो महत्तराः सेनापतय चतुरङ्गसैन्यनायकाः सार्थवाहाः सार्थनायकाः दूता अन्येषां राज्यंगत्वा राजादेशनिवेद काः संधिपाला राज्यसंधिरक्षकाः एषां द्वन्द्वस्ततस्तैः अत्र तृतीयाबहुवचनलोपो द्रष्टव्यः साद्धं सह सकेवलंतत्सहितत्वमेवापितु तैःसमितिसमंतात्प रिवृतः परिकरितइति । नरपतिर्मज्जनगृहात् प्रतिनिष्क्रामतीति सम्बन्धः ॥ किंभूतः प्रियदर्शनः कइव धवलमहामेघः शरन्मेघ स्तस्मान्निर्गतइव अत्र यावत्पदात् गहगणदिप्यन्तरिरक्कं तारागणाणंमज्झेइति संग्रहः, तेन शशिपदाग्रस्यइवशष्टो ग्रहगणेतिविशेषणेन योज्यः ततो ऽयमर्थः संपन्न उपमानिर्वा

॥ टीका ॥

पउमहत्थगया, अप्पेगइआ उप्पलहत्थगया, जाव अप्पेगइआ सयसहस्सपत्तहत्थगया भरहं रायाणं पिट्ठओ २ अणुगच्छंति ॥ तएणं भरहस्स रण्णो बहुईओ खुज्जा चिलाइ वामणि वडभीओ बब्बरी वउसिआओ ॥ जोणिअ पल्ल

॥ मूल ॥

निष्क्रम्य यत्रैव आयुधगृहशाला, यत्रैव चक्ररत्नं, तत्रैव प्रधारितवान् गमनाय । ततस्तस्य भरतस्य राज्ञो बहवो ईश्वरप्रभृतयो, अप्येककेपद्महस्त गता अप्येकके उत्पलहस्तगतायावत् अप्येककेशतसहस्रपत्रहस्तगता भरतं राजानं पृष्टतोनुगच्छन्तीति । ततस्तस्य भरतस्य राज्ञो बह्व्यः कुब्जाः

॥ अनु० ॥

घणा ईश्वर प्रमुष केतलाइक पद्मकमल हाथनेविषे छे एहवा केतलाऐक उत्पलनामइं कमलहाथने विषे छइ यावत् केतलाइक लक्षपत्रकमल हाथमांछे एहवाथका भरतराजानें पूहुइं २ जाइं । तिवारपछी ते भरतराजानी घणी कुब्जा कूबडी चिलातदेसनी उपनी १ अत्यंतठीमणी २ वाकीकायवंत ३

॥ भाषा ॥

॥ टीका॥

हाय„ यथा चन्द्रः शरदभ्रपटलनिर्गतइव ग्रहगणानां दीप्यमानऋक्षाणां शोभमाननक्षत्राणां तारागणस्यच मध्येवर्त्तमानइव प्रियदर्शनो भवति । तथा भरतोपि सुधाधवलान्मज्जनगृहान्निर्गतो ऽनेकगणनायकादिपरिवारमध्ये वर्त्तमानप्रियदर्शनो ऽभवत् ॥ पुनःकीदृशो नृपतिः प्रतिनिष्क्रामतीत्याह । धूपपुष्पगन्धमाल्यानि पूजोपकरणानि हस्तगतानि यस्य सतथा तत्र धूपोदशांगादिः पुष्पाणिप्रकीर्णककुसुमानि गन्धावासाः माल्यानि ग्रथितपुष्पाणीति । प्रतिनिष्क्रम्यच किंकृतवानित्याह । जेणेवइत्यादि । यत्रैवायुधगृहशाला यत्रैवच चक्ररत्नं तत्रैवप्रधारितवान् गमनाय गन्तुंप्रावर्त्तत इत्यर्थः । अथ भरतगमनानन्तरं यथा तदनुचराश्चक्रु स्तथाह । तएणमित्यादि । ततो भरतगमनादनु तस्यभरतस्य राज्ञो बहव ईश्वरप्रभृतयः यावत्पदसंग्राह्या स्तलवरप्रभृतयः पूर्ववत् । अपिचार्थे एकेकेचन पद्महस्तगताः एकेकेचन उत्पलहस्तगताः एवं सर्वोपयपिविशेषणानि वाच्यानि यावत्पदात् अप्पेग

॥ मूल ॥

विअ्राउ इसिणिआ वारुकिणिआउ १ लासिअ लउसिअ हमिली सिंहलली तह आरवी पुलिंदीओ पक्कणि वहलिमुरंडी सबरी पारसीउअ २ अप्पेगईआउ चंदणकलसहत्थगयाउ चंगेरीपुप्फपडलहत्थगयाउ भिंगार आयंसथालपाईसुपइठग वायकरग रयण करंडग पुप्फचंगेरी मल्ल वण्णचुणगंधहत्थगयाउ बत्थआभरण

॥ अनु० ॥

चिलात्यः वामनिकाः वडभिकाः बर्बर्य्यो बकुशिकाः योनिक्योपल्हविकाइसिणिकाबारुकिणिकाः १ लासिकीलकुशिकीद्राविड्यः सिंहल्य स्तथा आरब्यः पुलिन्द्यश्च पक्कण्योबहल्यः मुरुंड्योशबर्य्यो पारसिक्य । (अ । १ । अप्येकिका चन्दनकलशहस्तगताः चङ्गेरीपुष्पपटलहस्तगताः भृङ्गारादर्शस्था

॥ भाषा ॥

बावरदेशनी उपनीबउक सदेसनी ५ जोनकदेसनी ६ पल्लवदेसनी ७ इसिनिकदेसनी ८ वारुकन देसनी ९ लासिक देसनी १० लकुस देसनी ११ द्रविडदेसनी १२ सींहलदेसनी १३ आरबदेशनी १४ पुलिंद्रदेसनी १५ पक्कणदेसनी १६ बहलदेसनी १७ मुरंडदेसनी १८ सबरदेसनी १९ पारसदेसनी २० केत लीक बावन चन्दनना कलस हाथमांहें एइबी लोटा„ आरीसा थालिणनुका सुप्रतिष्टक बीजणा रत्ननां करंडीया फूलनी चंगेरी मालानी, वानाचुर्ण

ईओ कुमुअहत्थगया अप्पेगइआ नलिणहत्थगया अप्पेगइआ सोगंधिअहत्थगया अप्पेगइआ पुंडरीयहत्थगया अप्पेगइआ सयवत्तहत्थगया अप्पेग इआ सहस्सपत्तहत्थगया इति संग्रहः । अत्रव्याख्याप्राग्वत् । नवरं भरतंराजानं पृष्टतःपृष्टतो ऽनुगच्छन्ति । पृष्टे २ परिपाट्याचलंतीत्यर्थः । सर्वेषाम पि सांमन्ताना मेकैववैनयिकीगतिरितिख्यापनार्थं वीप्सायां द्विर्वचनं ॥ नकेवलं सामंतनृपाएव भरतमनुजग्मुः किंतु किंकरीजनोपी त्याह । तएणमि त्यादि ॥ ततः सामन्तनृपानुगमनानन्तरं तस्य भरतस्यराज्ञः संबंधिन्यो बव्ह्यो दास्यो भरतं राजानं पृष्टतोऽनुगच्छन्तीति संबंधः । कास्ताइत्याह । कुब्जाः कुब्जिका वक्रजंघाइत्यर्थः चिलात्य श्चिलातदेशोत्पन्नाः वामनिका अत्यंतह्रस्वदेहाः ह्रस्वोन्नतहृदयकोष्ठावा वक्रभिक्कामहहकोष्ठा वक्राधःकायो वा इत्यर्थः बर्बर्य्यो बर्बरदेशोत्पन्नाः बकुशिकाः बकुशदेशजाः जोनिक्यो जोनकनामकदेशजाः पल्हविकाः पल्हवदेशजाः । इंसिणिआयारुकिणि आजोत्ति । देशद्वयभवाः इंसिनिकाः यारुकिनिकाः लासिक्यो लासिकदेशजाः लकुशिक्यो लकुशदेशजाः द्रविड्यो द्रविडदेशजाः सिंहल्यः सिंहलदेश जाः आरब्यः आरबदेशजाः पुलिंद्र्यः पुलिंद्रदेशजाः पक्कण्यः पक्कणदेशजाः बहल्यो बहलिदेशजाः मुरुंड्यो मुरुण्डदेशजाः शबर्यः शबरदेशजाः पार सीकाःपारसदेशजा अन्नचिलात्यादयोष्टादश पूर्वोक्तरीत्या तत्तद्देशोद्भवत्वेन तत्तन्नामिका ज्ञेयाः कुब्जादयस्तु तिस्रो विशेषणभूताः ॥ अथ यथाप्रकारे

॥ टीका ॥

लोमहत्थय चंगेरीपुप्फ पडल हत्थगयाउ जाव लोमहत्थगयाउ अप्पेगइआउ सीहासणहत्थगयाउ छत्त चामर हत्थगयाउ तिलसमुग्गयहत्थगयाउ । तेल्लकोट्ठसमुग्गोपत्ते चोएणु तगर मेलाय ॥ हरिआले हिंगुलए म

॥ मूल ॥

लपात्रीसुप्रतिष्ठकवातकरणड करत्नकरण्डकपुष्पचङ्गेरीकामाल्यवर्णचूर्णगन्धहस्तगताः वस्त्राभरणलोमहस्तक चङ्गेरीपुष्पपटलहस्तगताः । यावत् लोमहस्तहस्तगता अप्येकिकासिंहासन हस्तगताः छत्रचामरहस्तगताः, तैलसमुद्गहस्तगताः तैलंकोष्ट समुद्गः पत्रंचोत्रंतगरमेलाच ॥ हरितालंहिं

॥ अनु० ॥

नीचंगेरी गंन्धपूडानी चंगेरी तेहाथमांछइ वस्त्र आभर्ण पूंजणीनी चंगेरी फूलनो समोह हाथने विषेंछे यावत् केतली दासीनुं सिंहासन हाथमांछें छत्र चामर हाथमांछें एहवी तेलना कुप्पो दाबडा पांन चूआ तगरप्रमुष हरियाल हिंगुलु मणशिल सासगरत्नना दाबडा १ केतलीक बीजणा हाथ

॥ भाषा ॥

णोपकरणेन ताश्चनुययु स्तथाचाह ॥ अप्येकिकाचंदनकलशा मंगल्यघटा हस्तगता यासांता स्तथा एवं शृंगारादिहस्तगताअपि वाच्याः । तद्व्याख्यानंतुप्राग्वत् । नवरं पुष्पचंगेरीत आरभ्य मालादिपदविशेषिता स्तत्तच्चंगेर्यो ज्ञातव्याः, लोमहस्तकचंगेरीतु साक्षादुपात्तास्ति अन्यास्तु लाघवार्थकत्वेन सूत्रे साक्षान्नोक्ता आद्यंतग्रहणेन मध्यग्रहणस्य स्वयमेवलभ्यमानत्वात्, एवं पुष्पपटलहस्तगता माल्यादिपटलहस्तगता श्च वाच्याः अप्येकिकाः सिंहासन हस्तगताः अप्येकिकाः छत्रचामरहस्तगताः तथा अप्येकिकाः तैलसमुद्गकस्तैलभाजनविशेष स्तद्धस्तगताः एवं कोष्टसमुद्गकहस्तगता यावत्सर्षपसमुद्ग हस्तगताः । अत्र समुद्गसंग्रहगाथा । तेल्लेकोठसमुग्गाइति सूत्रोक्ताः एतदर्थंस्तु राजप्रश्नीयवृत्तितो ऽवगंतव्यः अप्येकिका स्तालवृंतहस्तगताः व्यजनपाणयः अप्येकिका धूपकडुच्छुकहस्तगता इति । अथ ययासमृद्धा भरतआयुधशालागृहं प्राप तामाह । तएणमित्यादि । ततः सभरतोराजा यत्रैवा युधगृहशाला तत्रैवोपागच्छतीति संबंधः । किंभूत इत्याह । सर्वर्द्धा समस्तयाआज्ञरणादिरूपया लक्ष्म्या युक्तइति गम्यं । एव मन्यान्यपि पदानि योजनीयानि । नवरं युतिर्मेलःपरस्परमुचितपदार्थानां तया बलेन सैन्येन समुदयेन परिवारादिसमुदयेनआदरेण प्रयत्नेन आयुधरत्नभक्त्यु

॥ टीका ॥

णोसिलासासग समुग्गे १ अप्पेगइआउ तोलियपुडहत्थगयाउ अप्पेगइआउ धूवकडुच्छुय हत्थगयाउ भरहं रायाणंपिठउं २ अणुगलंति ॥ तएणं से भरहेराया सव्विड्ढीए सव्वजुईए सव्वबलेणं सव्वसमुदएणं सव्वायरेणं सव्व विभूसाए सव्वविभूईए सव्ववत्थ पुप्फ गंध मल्लालंकार विभूसाए सव्व तुडिय सद्द संणिणाएणं महया इड्ढीए

॥ मूल ॥

कुलकमनः शिलासर्षपसमुद्गः १ अप्येकिकास्तालवृन्तहस्तगताः अप्ये किकाधूपकुडुच्यकहस्तगता भरतं राजानं पृष्ठतोऽनुगच्छन्ति । ततः सभर

॥ अनु० ॥

सां एहवी केतलीक धूपकडुछुक हाथमांहें एहवी दासी भरतराजानइं पूठइं २ जाइं तिवारपछी तेभरतराजा सर्वऋद्धि करी सर्वबल सैन्यइ करी सर्वसंपदाक सर्वसमुदाय परिवार करी सर्वआदर बहुमाने करी सर्वसोभाइं करी सर्ववस्त्र फूल गन्ध माल्य अलंकारनी सोभाइं करी सर्व वाजित्रना

॥ भाषा ॥

त्सवबहुमानेन विभूषया उचितनेपथ्यादिशोभया विभूत्या विभूतिदर्शनेन एवंविधविस्तारेण । उक्तामेव विभूषां व्यक्त्याह । सव्वपुप्फेत्यादि । अत्र पुष्पादिपदानि प्राग्वत्, नवरं अलंकारो मुकुटादिरेतद्रूपया सर्वेषां त्रुटितानां तूर्याणां यःशब्दो ध्वनि र्यश्च ससंगतो निनादः प्रतिध्वनिस्तेन । अत्र शब्दसन्निनादयोः समाहारद्वंद्वः अथ सर्वमतेन भाजनस्थंघृतं पीतमिति लोकोक्तेः प्रसिद्धत्वात् सर्वशब्देनाल्पीयोपि निर्दिष्टं भवे त्ततश्च नतथाविभू तिर्वर्णिता भवतीत्याशंक्यमानं प्रत्याह । महया इद्धीए इत्यादि । योजनातु प्राग्वदेव यावत्शब्दात् महायुत्यादिपरिग्रहः, महता वृहता वरत्रुटिता नां निःस्वानादीनो तूर्याणां यमकसमकं युगपत् प्रवादितं भावेक्तप्रत्ययविधानात् प्रवादनं ध्वनितमित्यर्थ स्तेन शङ्खःप्रतीतः पणवोभांडपटहो लघु पटहइत्यन्ये पटहस्त्वेतद्विपरीतः भेरीढक्का झल्लरीचतुरंगुलनालिः करटिसदृशी वलयाकारा खरमुहीकाहली मुरजोमहामर्दलः मृदङ्गोलघुमर्दलः दुंदुभिर्देववाद्यं एषां निर्घोषनादितेन तत्र निर्घोषोमहाध्वनि र्नादितंचप्रतिरवः एकवद्भावादेकवचनं पूर्वविशेषणं तूर्यसामान्यविषयमिदन्तु तद्व क्तिसूचक मित्यनयोर्भेदः । आयुधगृहशालाप्राप्त्यनन्तरविधिमाह । उवागच्छित्ता इत्यादि । तत्रोपागत्य आलोकेदर्शनमात्रएव चक्ररत्नस्य प्रणामङ्करो ति क्षत्रियै रायुधवरस्य प्रत्यक्षदेवतात्वेन सङ्कल्पनात् यत्रैव चक्ररत्नं तत्रैवोपागच्छति लोमहस्तकं प्रमार्जनिकां परामृशति हस्तेनस्पृशति गृह्णातीत्यर्थः ।

जावमहया वर तुडिअ जमग समग प्पवाईएणं संख पणव पडह भेरि झल्लरि खरमुहिमुरजमुइंग दुंदुहि निग्घोसणाएणं जेणेव आउहघरसालातेणेवतेउवागच्छइ २ त्ता आलोए चक्करयणस्य पणामंकरेइ २ त्तो जेणेव

तो राजा सर्वर्द्धा सर्वद्युत्या सर्वबलेन सर्वसमुदयेन सर्वादरेण सर्वविभूष । सर्वविभूया सर्वपुष्पगन्धमाल्यालङ्कारविभूषया सर्वत्रुटितशब्दसन्निना देन महर्द्धा यावत् महता वरत्रुटितयमकसमक प्रवादनेन शङ्ख पणवपटह भेरीझल्लरीखरमुखीमूरजमृदङ्गदुंदुभीनिर्घोषनादितेन यत्रैव आयुधगृ

शब्दनें निनादइं करीनें मोटी विस्तीर्ण ऋद्धिइं करी यावत् मोटा प्रधान वाजित्र जमक समकनामें वाजा तेहनां शब्दें करीनें शंख पणवनामें प डह भेरि झालरी काहली मोटोमांदल दुन्दुभी एहनां शब्दें करीनइं सहित जिहां आयुध घरशालाछें तिहां आवइं आवीनें दीठाथकाज चक्ररत्न

परामृश्यच चक्ररत्नं प्रमार्जयति। यद्यपि नतादृशेरत्ने रजःसंभव स्तथापि भक्तजनस्यविनयप्रक्रियाज्ञापनार्थमयमुपन्यासः। प्रमार्ज्यच दिव्यया दक धारया अभ्युक्षतिसिञ्चति स्नपयतीत्यर्थः। अभ्युक्ष्यच सरसेन गोशीर्षचन्दनेनाऽनुलिम्पति। अनुलिप्यच अग्रैरपरिभुक्तै रभिनवै र्वरै गंन्धै र्माल्यैश्चार्चयति, एत देवव्यक्त्यादर्शयति। पुष्पारोपणं माल्यारोपणं वर्णारोपणं चूर्णारोपणंवस्त्रारोपणं आभरणारोपणंकरोति कृत्वाच अक्षैरमलैश्चक्षुर्हरैतिप्रतलैःश्वेतैः रजत मयै रजतएवअक्षतैरसांयेषांते ऽक्षतरसाःप्रत्यासन्नवस्तुप्रतिबिम्बाधारभूताइति वाअतिनिर्मलाइति भावः, एतादृशैस्तंडुलैः अत्रपूर्वपदस्यदीर्घातता प्राकृत त्वात् स्वस्तिकादयोऽष्टाष्टमङ्गलकानिमङ्गलवस्तूनि आलिखतिविन्यस्यति। अत्रचाष्टाष्टेति वीप्सावचनात् प्रत्येकमष्टाविति ज्ञेयं। यद्वा अष्टेतिसंख्याशष्टः अष्टमङ्गलकानीतिचाखण्डः संज्ञाशब्दः अष्टानामपिमङ्गलकानां। अथोक्तानामेव मङ्गलकानांव्यक्तितो नामानिकथयन् पुनर्विध्यन्तरमाह ॥ तद्यथा-स्वस्ति कमित्यादि व्याख्यातुप्रागवत अत्रद्वितीयालोपः प्राकृतत्वात्, इमान्यष्टमङ्गलकानि आलिख्याकारकरणेन कृत्वाऽन्तर्वर्सकादिन्नरणेन पूर्णानि कृत्वेत्य र्थः। करोति उपचारमुचितसेवामिति। तमेवव्यनक्ति। किंतेइति तद्यथेत्यर्थे तेन विवक्षितउपचारः उपन्यस्यत इत्यर्थः। पाटलं पाटलापुष्पं मल्लि कावि चकिलपुष्पं यल्लोकेवेलिइतिप्रसिद्धं चंपकाशोकपुन्नागाः प्रतीताः चूतमञ्जरी आम्रमञ्जरी वकुलःकेसरो यः स्त्रीमुखसीधुसिक्तोविकसति तत्पुष्पं

चक्करयणे तेणेव उवागच्छइ २ त्ता लोमहत्थयं परामुसइ २ त्ता चक्करयणं पमज्जइ २ त्ता दिव्वाए दगधाराए अब्भुक्खेइ २ त्ता सरसेणं गोसीसचंदणेणं अणुलिंपइ २ त्ता अग्गेहिं वरेहिं गंधेहिं मल्लेहिंच अच्चिणइ पुप्फारुहणं

इशाला, तत्रैवोपागच्छति। उपागत्य, आलोके चक्ररत्नस्य प्रणामंकरोति। कृत्वा यत्रैवचक्ररत्नं तत्रैवोपागच्छति उपागत्य लोमहस्तकं परामृश ति। परामृश्य, चक्ररत्नं प्रमार्ज्जयति। प्रमार्ज्य दिव्ययोदकधारया अभ्युक्षति। अभ्युक्ष्य सरसेन गोशीर्षचन्दनेनानुलिम्पति। अनुलिप्य अग्रैर्व

नें प्रणामकरइं करीनें जिहां चक्ररत्नछइं तिहां आवइं आवीनें पूजणी लीइं लेईनें चक्ररत्ननइं पूजइ पूजीनें दिव्यपाणीनी धाराइं करी सींचइ सींचीनें रससहित गोशीर्ष चंदणनइं लीपइं लीपने उत्तमप्रधान सुगन्धवस्तूइं करी फूलनी मालाइं करीनें आर्चा पूजाइंकरी फूलनां आरोपण च

तिलको यःस्त्रीकटाक्षनिरीक्षितो विकसति तत्पुष्पं कणवीरं कुंदंच प्रतीते कुब्जकं कूबोइतिनाम्ना वृक्षविशेष स्तत्पुष्पं कोरंटकंप्राग्वत् पत्राणि मरु बकपत्रादीनि दमनकःस्पष्टः एतै वंरसरभिरत्यंतसुरभिः तथासुगन्धाः शोभनचूर्णा स्तेषांगन्धो यत्र सतथा तद्वितलक्षण इकप्रत्ययः पश्चाद्विशेषणद्वय

मल्ल गंध वस्त्र चुन्न वत्थारुहणं आभरणा रुहणं करेइ २ त्ता अच्छेहिं सण्हेहिं सेएहिं रययामएहिं अक्खरसा तंदुलेहिं चक्करयणस्स पुरतो अट्ठमंगलए आलिहइ ॥ तं० ॥ सोत्थिअ सिरिवच्छ णंदिआवत्त वद्धमाणग भद्दा सण मच्छ कलस दप्पण अट्ठमंगलए आलिहि त्ता काऊण करेइ उवयारं किंतेपाडल मल्लिअ चंपग असोग पुन्ना गचूअमंजरिणवमालिअ वउल तिलग कणवीर कुंद कोज्जय कोरंट पत्त दमणय वरसुरहिसुगंधगंधिअस्स कय

रैर्गन्धैर्माल्यैश्चार्चयति । पुष्पारोपणं माल्यगन्धवर्णचूर्णवस्त्रारोपणं आभरणारोपणं करोति कृत्वा, अच्छैः श्लक्ष्णैः श्वेतैः रजतमयैः अच्छरसतंडुलैः चक्ररत्नस्य पुरतोऽष्टाष्टमङ्गलिकानि आलिखति । तद्यथा-स्वस्तिकश्रीवत्सनंद्यावर्त वर्द्धमानकभद्रासनमत्स्यकलशदर्पणाष्टमङ्गलैरालिख्याकारकरणे न करोति) । कृत्वा, उपचारमिति । किन्तत् । पाटलमल्लिका चम्पकाशोकपुन्नागयूथिकाचूतमञ्जरीनवमालिकावकुलतिलककनवीरकुन्दकुब्जककोर

ढाबवत्त फूलनीमाल सुगन्धद्रव्य बानांचूर्ण गन्धपूडा वस्त्र लुंगडा तेहनुं आरोपण ग्रहणांनुं आरोपण करें करीनें आत्मा निर्मल श्लक्ष्ण सुकोमल स्वेत उजला रजत रूपामय अत्यन्त स्वच्छ फटिकिनीपरें तंदुलेकरी एहवा चक्ररत्ननें आगलि आठ २ मंगलीक आगलइषे करइ ! ते केहा । साथीउ १ श्रीवत्स २ नंदावर्त्त ३ वर्द्धमांन शरावसंपूट ४ भद्रासन ५ मत्स्य ६ कलस ७ दर्पण ८ ए८ मंगलीक करीनें करीने करइ उपचार, तेस्यो उपचार पाड लवृक्षनां फूल मालतीना चंपानां अशोकवृक्षना पुन्नागना आंबानी मांजरी नवी मालतीनां फूल बउलसरीना तिलकवृक्षना कणयरनां फूल कुंदवृष नां कुब्ज कुबानां फूल कोरंट वृक्षनां फूल दमणांनां फल प्रधान सुरभी सुगन्धइं गंधित एहवो हार्थेकरी ग्रहवामांडा अनेग्रह्यां नही अथवा कर

॥ टीका ॥

स्य कर्मधारय स्तस्य तथाकचग्रहो मैथुनसंरंभे मुखचुम्बनाद्यर्थं युवत्याः पञ्चांगुलिभिः केशेषु ग्रहणं तन्न्यायेन गृहीत स्तथातदनन्तरं करतलाद्विप्र मुक्तः सन् प्रभ्रष्टःप्राकृतत्वात् पदव्यत्ययः ततःपूर्वपदेन कर्मधारय स्तस्य दशार्द्धवर्णस्य पञ्चवर्णस्य कुसुमनिकरस्य पुष्पराशे स्तत्र चक्ररत्नपरिकरभूमौ चित्रमाश्चर्यकारिणं जानूत्सेधप्रमाणेन जानुंयावदुच्चत्वप्रमाणं प्रमाणोपेतपुरुषस्य चतुरङ्गुलचरणचतुर्विंशत्यंगुलजंघोच्चत्वमीलनेनाष्टाविंशत्यंगुलरूपं ते न समाना मात्रा यस्य सतं अवधिनामर्यादयानिकरं विस्तारं कृत्वा चंद्रप्रभाश्चंद्रकांता वज्राणिहीरका वैडूर्याणिवालवायजानि तन्मयो विमलो दंडो यस्य सतथा तं कांचनमणिरत्नानां भक्तयो विच्छित्त्यारचना स्ताभि श्चित्रं कृष्णागुरुः प्रतीतः कंदुरुक्कश्चीडातुरुष्कः सिल्लक स्तेषां यो धूपो गन्धोत्तमः । सौ रभ्योत्कृष्टः अत्रविशेषणपरनिपातः प्राकृतत्वात् तेनानुविद्धा मिश्रा व्याप्तेत्यर्थः तां चशब्दो विशेषणसमुच्चये सच व्यवहितसंबंध स्तेन धूमवर्त्तिंचधू

॥ मूल ॥

ग्गहगहिअकरयलभ्भट्ठ विप्पमुक्कस्स दसद्धवण्णस्स कुसुमणिगरस्स तत्थ चित्तं जाणुस्सेहप्पमाणमित्तं ओहिनिगरं करित्ता चंदप्पहवइर वेरुलिअ विमलदंड कंचणमणिरयणभत्तिचित्तं कालागुरुपवर कुंदरुक्कतुरुक्क धूवगंधुत्तमाणुविद्धं च धूमवट्टिं विणिमुअंते वेरुलिअमये कडुच्छुअंगहाय पयते धूवं दहइ २ त्ता सत्तट्ठपयाइं पच्चो

॥ अनु० ॥

टकपत्रदमनकवरसुरभिसुगन्धगन्धिकस्य कचग्रहगृहीतकरतलप्रभ्रष्टविप्रमुक्तस्य दशार्द्धवर्णस्य कुसुमनिकरस्य तत्र चित्रं जानूत्सेधप्रमाणमात्रं अवधिनिकरं कृत्वा, चन्द्रप्रभवज्रवैदूर्य्यविमलदण्डं काञ्चनमणिरत्नभक्तिचित्रं कालाग रुकुन्दुरुष्कतुरुष्कधूपगन्धोत्तमानुविद्धां धूमवर्तिं विनिर्मुञ्चतं वैदू

॥ भाषा ॥

तलमाहिं थी पड्या एहवां बिप्रमुक्त रहत एहवा पांचवर्णना फूलनां समोहनो तिहां आश्चर्यकारी ढींचणसुधी उंचपणइ प्रमाण मात्रइ अवधि मर्यादाई फूलनो विस्तार करीनें चंद्रकांतरत्न हीरा वैदुर्यरत्ननो निर्मल दंडछइ जेहनो सुबर्ण मणिरत्नेकरी भांतिसुंचितस्यो एहवो कृष्णगूरु कुंदरु तुरुक्ख तेहनो धूप महागन्धकरी उत्तमतेणें व्याप्त एहवी धूत्रनी श्रेणिप्रते मूंकतो वैडुर्य रत्नमय एहवो धूपनो कडूछोलेइनें ग्रहीनें उद्यमवंतयको धूप

मश्रेणिं विनिर्मुंचंतं वैडूर्यमयं केवलं वैडूर्यरत्नघटितं स्थालकस्थगनकाद्यवयवेषु दंडवच्चंद्रकांतादिरत्नमयत्वेतु अङ्गारधूमसंसर्गजनितविच्छायता प्रादुर्भवेत् । कडुच्छुकंधूपाधानकं प्रगृह्य गृहीत्वा प्रयतआदृियमाणो धूपंदहति धूपं दग्ध्वाच प्रमार्जनादिकारणविशेषेण संनिधीयमानमपि चक्ररत्नं अ-

सक्कइ २ त्ता वामंजाणुं अंचेइ जावपणामंकरेइ २ त्ता आउहघरसालाओ पडिणिक्खमइ २ त्ता जेणेवत्ता हिरिआउवट्ठाणसाला जेणेव सीहासणे तेणेवउवागकुइ २ त्ता सीहासणवरगए पुरत्थाभिमुहे संणिसीअइ २ त्ता अट्ठारससेणिप्पसेणीओ सद्दावेइ २ त्ता एवं वयासी खिप्पामेव भोदेवाणुप्पिआ ! उस्सुकंउक्करं उक्कठं

यंसयं कडुच्छुकं (धूपाधानपात्रं) प्रगृह्यप्रयतोधूपं दहति, दग्ध्वासप्राप्तपदानि प्रत्यपसर्पति, प्रत्यपसर्प्य च वामं जानुं अञ्चति. यावत्प्रणामं करोति. कृत्वा आयुधगृहशालायाः प्रतिनिष्क्रामति. प्रतिनिष्क्रम्य. यत्रैव बाह्योपस्थानशाला. यत्रैव सिंहासनं. तत्रैवोपागच्छति.. उपागत्य सिंहासनवरगतः पूर्वाभिमुखो संनिषीदति. संनिषद्य अष्टादशश्रेणिप्रश्रेणीः शब्दापयति.. शब्दयित्वा एवमवादीत् । क्षिप्रमेव भोदेवानुप्रिया! उच्छुल्कां उत्करां उत्कृष्टां

प्रतें दहइं सातआठ पगपाछो उसरइ पाछो उसरीने डावो ढींचण ऊंचोकरइ यावत् प्रणामकरइ करीनें आउधघर सालामांहियी नींकलइ नींकलइने जिहां बाहरली उबठाण ते बेसबानी सभाछे जिहांबली सींहासनछे तिहां आवइ आवीने सींहासनविषें गयोथको पूर्वदिसिं सामहो बेसे बेसीने अठार श्रेणि कुंभकारादिक अठारबर्ण प्रश्रेणिते तेहना अंतरभेद (कुंभकार १ पटइला २ सुवर्णक राय ३ सुइकाराय ४ गन्धव्वा ५ कासवया ६ मालागाराय ७ कथकाग ८ १ तं बोलिआय ९ एएनवप्पयारायना रुआभणिआ अहणं नवप्पयारे कारुअबणे पचस्वासी २ चम्मयर १ जंतपीलग २ गछिय ३ छिपय ४ तइबकंसारा ५ सींवग ६ गुआर ७ भिल्ला ८ धीवर ९ वणाइअठदस इ ए अठाराश्रेणि प्रकोणिवर्णजाणवा) तेहनें तेडावइं तेडाबीनइं एहवो कहतो छूतु षिप्र उतावलाथइंनें अहो देवानुं प्रिय शुल्कदांण ते रहित । कररहित उतकृष्टो करदंडादिक देवोनहीं क्रयविक्रयनो निषेधनहीं रा

त्यासन्नतया माङ्गल्यातितं भूयादिति सप्ताष्टपदानि प्रत्यपसर्पति पश्चादपसरति । प्रत्यपसर्प्यच वामञ्जानुं अञ्चति यावत्करणात् दाहिणंजाणुं धर णिअलंसि निहट्टु करयलपरिग्गहिअं दसनहं सिरसावत्तं मत्थए अञ्जलिं कट्टु इति संग्रहः । व्याख्याच पूर्ववत् प्रणामं करोति समीहितार्थसंपादकमि हेदमितिबुद्ध्याप्रीतः प्रणमति । प्रणामंकृत्वाच आयुधगृहशालातः प्रतिनिष्क्रामति निर्गच्छतीति । पडिणिक्खमित्ताइत्यादि । प्रतिनिष्क्रम्यच यत्रैव बाह्या उपस्थानशाला यत्रैवच सिंहासनं तत्रैवोपागच्छति । उपागत्यच सिंहासनवरगतः पूर्वाभिमुखः संनिषीदति उपविशति । संनिषद्यच अष्टादशश्रेणीः कुंभकारादिप्रकृतीः प्रश्रेणी स्तदवांतरजेदान् शब्दयति । शब्दयित्वा चैवमवादीदिति । अष्टादशश्रेणयश्चेमाः । कुम्भार १ पट्टइल्ला २ सुवण्णकाराय ३ सूचकाराय ४ ॥ गन्धव्वा ५ कासवगा ६ मालाकाराय ७ कच्चकरा ८ १ तम्बोलिआ ९ यए नवय्ययाराय मा रुआ भणिआं । अहणंणवय्ययारे कारुअ वाणपवरकामि २ चम्मयर १ जन्तपीलग २ गन्छिअ ३ ठिपय ४ कंसकार ५ सीवग ६ गुआर ७ भिल्ला ८ धीवर ९ वणाइंअहदस ३ चित्रकारादयस्तु ए ते श्रेणांतर्भवन्ति । अथपौरान्प्रति किमवादीदित्याह । खिप्पामेवति । क्षिप्रमेव भोदेवानुप्रिया ! शक्रस्यास्या ऽष्टानां अह्नां समाहारो ऽष्टाह्नं तद स्तियस्यां महिमायां साऽष्टाह्निका तां महामहिमां करुतेत्यन्वयः । कृत्वाच मम एनामाज्ञप्तिकां क्षिप्रमेव प्रत्यर्पयतेति । अथ क्रमेण विशेषणानि व्याकरोति । कीदृशीं उन्मुक्तं शुल्कं विक्रेतव्यभांडंप्रति राजदेयं द्रव्यं यस्यांसा तथातां एवमुत्करां उत्कृष्टांच तत्रकरोगवादीन् प्रति प्रतिवर्षं राजदेयं

॥ टीका ॥

अदिज्जं अमिज्जं अभडप्पवेसं अदण्डकुदण्डिमं अधरिमं गणिआवरणाइज्जं कलिअं अणेगतालायराणुचरियं अणुद्धुअमुइंगं अमिलाइअ मल्लदामं पमुइअ पक्कीलिअ सपुरजणजाणवयं विजय वेजइअ चक्करयणरूव

॥ मूल ॥

आदेयां अमेयां अभटप्रवेशां अदण्डकुदण्डिमां अधरिमां गणितावरनाटकीयकलितां अनेकतालीचरानुचरितां अनुद्धतमृदङ्गां अम्लानमाल्यदामां

॥ अनु० ॥

जानां सुभटपेसें नहीं कोईना घरमाजिहा अपराध करे द्रव्यलेते दंड विणअपराधें लयेतेकुं दंड कुंणदेणुं कोईने नथी गणिकानां प्रधान नाटिक ते णेकरी सहित अनेक तालाचर जोवणहारमनुष्य तेणेंकरी सहित अत्राहवानें अर्थ उपाकरयाछइ मांदल नथी कोमलाती फूलनी माला जिहां हर्षवंत

॥ भाषा ॥

द्रव्यं कुष्टंतु कर्षणालभ्यग्रहणायाकर्षणं अदेयां विक्रयनिषेधेन अविद्यमानदातव्यां नकेनापि कस्यापि देयामित्यर्थः । अमेयां क्रयविक्रयनिषेधादेव अविद्यमानमातव्यां अनटप्रवेशां अविद्यमानो भटानां राजपुरुषाणामाज्ञादायिनां प्रवेशः कुटुम्बिगृहेषु यस्यांसा तथातां दंडलभ्यंद्रव्यं दंडः कुदंडेन निवृत्तंकुदंडिमं राजद्रव्यं तच्चास्तियस्यांसा तथातां, तत्र दंडो यथापराधं राजग्राह्यं द्रव्यं, कुदंडस्तु कारणिकानां प्रज्ञाद्यपराधान्महत्यप्यपराधिनोऽपराधे अल्पं राजग्राह्यं द्रव्यं, अधरिमां नविद्यते धरिमं ऋणद्रव्यं यस्यांसा तथातां उत्तमर्णाधमर्णाभ्यां परस्परं नऋणार्थं विवदनीयं, किंतु अस्मत्पार्श्वे द्युम्नं गृहीत्वा ऋण मुत्कलनीय मित्यर्थः । गणिकावरै र्विलासिनीप्रधानै र्नाटकायैर्नाटकप्रतिबद्धपात्रैः कलिता यासा तथा तां अनेके ये तालीचराः प्रेक्षाकारिविशेषा स्तैरनुचरिता मासेवितां अनुद्धूता आनुरूप्येण, यथा मार्दंगिकविधिनाउद्धूता वादनार्थमुत्क्षिप्ता मृदंगा यस्यासा तथातां अस्नानानि सात्यदामानि पुष्पमाला यस्यांसा तथातां स्नानाःस्नानाः पुष्पमाला उत्सार्य नवानवा आरोपणीया इत्यर्थः, प्रमुदिता हृष्टाः प्रक्रीडिताः क्रीडितुमारब्धाः सपुरजना अयोध्यावासिजनसहिताः जानपदाः कोशलदेशवासिनो जना यत्र सा तथातां विजयवैजयिकीं अतिशयेन विजयो विजयविजयः सप्रयोजनं यस्य सातथा तां इद मायुधरत्नं सम्यगाराधितं मदभिप्रेतं महाविजयं साधयतीत्यर्थः, प्रत्यये डीर्वाइति प्राकृतसूत्रेण ङीविकल्पस्तेन विजयवेजइअमितिपाठः । क्वचि द्विजयवेजयंतचक्करयणस्सत्ति पाठस्तत्र विजयसूचिका वैजयंती विजयवैजयंती साऽस्यास्तीति विजयवैजयंतं विजयग्रहणे किमपि परंनमन्नउत्कृष्टमिति ध्वजबन्धंविधत्ते इत्यर्थः एतादृशं यच्चक्ररत्नं तस्य अष्टाहिकामिति प्राग्वदिति । अथ श्रेणिप्रश्रेण्यो यचक्रु स्तदाह । तएणमित्यादि । सर्वंपाठसिद्धं । अथाष्टाहिकामहामहिमापरिसमाप्त्यनन्तरं किमभूदित्याह । तएणंसेइत्यादि । तत स्तद्दिव्यं चक्ररत्नं

अट्ठाहिअं महामहिमं करेह २ त्ता मम एअ माणत्तिअं खिप्पामेव पच्चप्पिणह । तएणंतानं अट्ठारससेणि

प्रमुदितप्रक्रीडितसपुरजनजानपदां विजयवैजयिकीं चक्ररत्नस्य अष्टाहिकां महामहिमांकरोति,, कृत्वा ममैतामाज्ञप्तिं क्षिप्रमेव प्रत्यर्पयत,, ततस्ता

क्रीडानें विषें तत्पर एहवा वीनीता नगरीना मनुष्यसहित देसना मनुष्यकें जिहां विजयवेजयंत चक्रष्टाविजयनो करणहार एहवो चक्ररत्ननो आठ

अष्टाह्निकायां महामहिमायां निर्वृत्तायां सत्यां आयुधगृहशालातः प्रतिनिष्क्रामति । प्रतिनिःष्क्रम्यच अन्तरिक्षप्रतिपन्नं नभःप्राप्तं यक्षसहस्र संपरिवृतं चक्रधरचतुर्दशरत्नानां प्रत्येकं देवसहस्राधिष्ठितत्वात् दिव्यत्रुटितशब्दसन्निनादेन पूर्वव्याख्या तेन आपूरयदिवाम्बरतलं शब्दाद्वैतं नभः कुर्व दिवेत्यर्थः । विनीतायाः राजधान्याः मध्यंमध्येन मध्यभागेनेत्यर्थः निर्गच्छति निर्गत्यच गङ्गानाम्न्यामहानद्या दाक्षिणात्येकूले उभयत्रणशब्दो वाक्यालं

प्पसेणीउ भरहेसरस्सा एअंत्तमाणत्तिअं हट्ठाउ जाव विणएणं पडिसुणंति २ त्ता भरहस्सरस्सो अंतिआउ पडिणिक्खमंति २ त्ता उसुकं उक्करं जावकरेंतिअ कारवेंतिअ करित्ताय २ जेणेव भरहेराया तेणेवउवागच्छ इ २ त्ता जावतमाणात्तिअं पच्चपिणंति ॥ तएणं सेदिव्वेचक्करयणे अठाहिआए महामहिमाए निवुत्ताएस माणीए आउहघरसालाउ पडिणिक्कमइ २ त्ता अंतलिक्कपडिवन्ने जरकसहस्ससंपरिवुडेदिव्वतुडिअसद्दस

अष्टादशश्रेणिप्रश्रेण्यः भरतेन राज्ञाएवमुक्ताः सन्तः हृष्टाः यावत् विनयेन प्रतिशृण्वन्ति, प्रतिश्रुत्य भरतस्य राज्ञः अन्तिकात् प्रतिनिष्क्रामन्ति., प्रतिनिष्क्रम्य उच्छुल्कां उत्करां यावत्कुर्वन्ति चकारयन्ति.. कृत्वा कारयित्वाच यत्रैव भरतो राजातत्रैवोपागच्छन्ति. यावत्तामाज्ञप्तिं प्रत्यर्पयन्ति,, ततस्तद्दिव्यं चक्ररत्नं अष्टाह्निकायां महामहिमायां निर्वृत्तायां सत्यां आयुध गृहशालायाः प्रतिनिष्क्रामति,, प्रतिनिष्क्रम्य अन्तरिक्षप्रतिपन्नं

दिवसलगें महामोटो महिमा महोत्सव करी माहरी एहवी आज्ञा उतावलीपाछी सूंपी तिवारे ते अठारश्रेणि प्रश्रेणिमनुष्य भरतराजाइं एहवो नयेकरीनें सांभलइं सांभलीनें भरतराजाना समीपथकी नीकलइं जाइं जाईनें दांगनुं मूंकवउक्करनुं मुंकवो यावत् अष्टाह्निका महोत्सव करइ अने रापासिकरावें करीनें करावीनें जिहां भरतराजा बेठाछें तिहां आवइ यावत् तेआज्ञापाछी सुंपइं (चक्रवर्त्तिना चउदरत्ननें नवनिधाननें प्रत्येक २ देवता सेवाकारी हुइं) तिवारपछी तेदेवसंबंधी चक्ररत्न आठदिवसनो मोटोमहिमा निवर्त्तइं थकइं आयुधगृहशाला मांहिथी नीकलइं नीकलीनें

कारे समुद्रपार्श्ववर्त्तिनितटे इत्यर्थः । अयंभावः । विनीतासमश्रेणीहि प्राच्यां वहंती गङ्गामागधतीर्थस्थाने पूर्वसमुद्रं प्रविशति । इदमपि मागध तीर्थसिसाधयिषया पूर्वादिशं यियासुः अनुनदीतटमेव गच्छति । तच्च तटं दक्षिणदिग्वर्त्तित्वेन दाक्षिणात्यमिति व्यवह्रियते । अतएव दाक्षिणात्येनकू लेन पूर्वां दिशं मागधतीर्थाभिमुखं प्रयातं चलितं चाप्यभवत्, एतच्च प्रयाणप्रथमदिने यावन्नक्षेत्रमतिक्रम्य स्थितं तावद्योजनमिति व्यवह्रियते । त च्च प्रमाणांगुलनिष्पन्नतया भरतचक्रिणः स्वकन्यावारः स्वशक्त्यैव निर्वहति अन्येषांतु दिव्यशक्त्या इतिवृद्धाः । ततःकिंजात मित्याह । तएणमित्या दि । उक्तार्थप्रायं । किमवादीदित्याह । खिप्पामेवत्ति । क्षिप्रमेव भोदेवानुप्रिया ! आभिषेक्यमभिषेकयोग्यं हस्तिरत्नं पट्टहस्तिनमिति भावः प्रतिकल्प

॥ टीका॥

तएणं आपूरतेचेव आवरतलं विणीआए रायहाणीए मज्झंमज्झेणं णिग्गच्छइ २ त्ता तएणं से भरहेराया तंदिव्वं चक्करयणं गंगाए महाणईए दाहिणिल्लेणं कूलेणं पुरत्थिमं दिसिं मागहतित्थाभिमुहे पयाए आविहोत्था॥ तएणं से भरहे राया तंदिव्वं चक्करयणं गंगाए महाणईए दाहिणिल्लेणं कूलेणं पुरत्थिमं दिसिं मागहतित्थाभिमुहं

॥ मूल ॥

यक्षसहस्रसंपरिवृतं दिव्यत्रुटितशब्दसन्निनादेन आपूरय दिशांबरतलं विनीताया राजधान्याः मध्यंमध्येन निर्गच्छति, निर्गत्य गङ्गाया महानद्याः दाक्षिणात्ये कूले पूर्वां दिशं मागधतीर्थाभिमुखं प्रयातं आविरभवत् ॥ ततः सभरतो राजा तद्दिव्यं चक्ररत्नं गङ्गायामहानद्याः दाक्षिणात्येकूले

॥ अनु०

आकासइं रह्यूंथको अधरपणाइं सहस्र १००० देवताइं परिवस्यो देवसंबंधी वाजित्रनां शब्दनें निर्घोषइं करीनइं आपूरतोछें आकासतला प्रतें विनीता राजधानीनें विषे २ थईने नीकलइ नीकलीनें गङ्गानामे मोटीनदीनें दक्षिणदिसइनें कूले तटइथइने पूर्वदिसे गङ्गासागरनें संगमस्थाने कइ मागध तीर्थसाहमुं चालतुथयुं तिवारइ ते भरतराजा ते दिव्यचक्ररत्नप्रते गङ्गामाहानदिः नें दक्षिणदिसिनें कूले थईनें पूर्वदिसिं मागधतीर्थसाहमुंचालतुं देषे देषीनें चालतुंथ कोतिवारइं तेभरतराजा तेदिव्यचक्ररत्नप्रतइं गङ्गामाहानन्दीनें दक्षिणदिसिनें कूलेथइने पूर्वदिसिं मागधतीर्थसाहमुं चालतो दे

॥ भाषा ॥

यत सज्जीकुरुत । इय गज रथ प्रवरयोधकलितां चतुरङ्गिणीं अत्र चतु.शब्दस्यात्वं प्राकृतसूत्रेण । उक्तै रेवांगै श्चतु:प्रकारां सेनां सन्नाहयत सन्नद्धांकुरुत । शेषंप्राग्वत् । तएणमित्यादि । अत्र यावत्शब्दात् पुरिसा भरहेणं रण्णा एवं वुत्तासमाणा हट्ठतुट्ठचित्तमाणंदिआइति ग्राह्यं, इदंचाभ्युपगमसूत्रमिश्रमा ज्ञाकरणसूत्रं स्पष्टमिति । अथ भरतो दिग्यात्रायियासया यंविधिमकार्षीत्तमाह । तएणमित्यादि । स्नानसूत्रं पूर्ववत् । हयेत्यादि । हयगजरथाः प्र वराणिवाहनानि वेसरादीनि भटायोद्धार स्तेषां चक्रवरपहकरत्तिविस्तारवृंदं, इदंच देशीशब्दद्वयं तेन संकुलयाव्याप्तया सेनया सार्द्धमितिशेषः । प्र थितकीर्त्तिर्भरतो यत्रैव बाह्योपस्थानशाला यत्रैवचाभिषेक्यं हस्तिरत्नं तत्रैवोपागच्छति । उपागत्यच अञ्जनगिरेः कटकोनितंबभाग स्तत्सन्निभमेतावत्

॥ टीका ॥

पयातंपासइ।२त्ता हट्ठतुट्ठ जाव हियए कोडुंबिअपुरिसे सद्दावइ२त्ता एवंवयासी।खिप्पामेव भोदेवाणुप्पिया! आभिसेक्कंहत्थिरयणं पडिकप्पेह, हयगयरहपवरजोहकलिअं चाउरंगिणिं सेणं सन्नाहेह, एतमाणत्तिअं पच्च प्पिणह॥ तएणं ते कोडुंबिअ जाव पच्चप्पिणंति २त्ता, तएणं से भरहे राया जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छ

॥ मूल ॥

पूर्वां दिशं मागधतीर्थाभिमुखं प्रयातं पश्यति,, दृष्ट्वाहृष्टस्तुष्टः यावद्धृदये कौटुम्बिकपुरुषं शब्दापयति, शब्दायित्वा एव मवादीत् । क्षिप्रमेव भोदेवानुप्रिया! आभिषेक्यं हस्तिरत्नं प्रतिकल्पयत,, हयगजरथप्रवरयोधकलितां चातुरङ्गिणींसेनां सन्नाहयत,, एतामाज्ञप्तिं प्रत्यर्पयत ॥ ततस्ते कौटुम्बिका यावत्प्रत्यर्पयन्ति,, प्रत्यर्प्य ततः सभरतो राजा यत्रैव मज्जनगृहं तत्रैवोपगच्छति,, उपागत्यमज्जनगृह मनुप्रविशति,, अनुप्रविश्य

॥ अनु० ॥

षें देषीनें हर्षवन्ततुष्टयो यावत् आनन्दवन्त हृदयथिको कौटुम्बिक आज्ञाकारी पुरुषनें स० तेडावीनइं एहवनु कहें उतावलाथईनें अहोदेवानु प्रिय! अभिषेकयोग्य जेहस्तिरत्न पट्टहस्ती तेपूर्तें सजकरो घोडा हाथी रथ प्रवरभला सुभटेपालातिणें सहित चतुरङ्गिणी सेना सज्जकरो करीनें र माहरी आज्ञा मुंझनें पाछी सोंपो, तिवारें तेचाकरपुरुष यावत् कार्यकरीनें आज्ञापाछीसूपें। तिवारपछीते भरतराजा जिहां मज्जनघरछइं तिहां आ

॥ भाषा ॥

॥ टीका ॥

प्रमाणमुच्यत्वेनेत्यर्थः । गजपतिं राजकुंजरं नरपतिर्दुरूढेइति आरूढइति आरूढश्च कीदृशया ऋद्धा चक्ररत्नोपदर्शितं स्थानं याति तदाह । तएण मित्यादि । ततः सभरताधिपो भरतक्षेत्रपतिः सच भरताधिपदेवोप्यतो नरेंद्रः प्रस्तावाद्वृषभसूनुश्चक्री इत्यर्थः । एतेनास्यैवालापकस्योत्तरसूत्रे नरिन्देतिपदेन पौनरुक्त्यमिति । हारोत्थयेत्यादि । विशेषणत्रयं प्राग्वत् नरसिंहः शूरत्वात् नरपतिः स्वामित्वात् नरेंद्रः परमैश्वर्ययोगात् नरवृषभः स्वीकृतकृत्यभरनिर्वाहकत्वात् मरुद्राजवृषभकल्पो मरुतोदेवाव्यन्तरादय स्तेषांराजानः संनिहितादय इंद्रास्तेषां मध्येवृषभामुख्याः सौधर्मेन्द्रादयस्तत्कल्प स्तत्सदृशइत्यर्थः, अभ्यधिकराजतेजोलक्ष्म्या दीप्यमानइतिस्पष्टं । प्रशस्तै र्मंगलशतै र्मंगलसूचकवचनैः कृत्वा स्तूयमानो बन्दिभिरिति शेषः जयसद्दक यालोए इति प्राग्वत् हस्तिस्कन्धवरंगतः प्राप्तः । केनसहेत्याह । सकोरंटमाल्यदाम्ना छत्रेण ध्रियमाणेन सह कोर्थः । यदा नृपोहस्तिस्कन्धगतो भवति

॥ मूल ॥

इ २ त्ता मज्जणघरं अणुपविसइ २ त्ता समुत्तजालाकुलाभिरामे तहेव जाव धवलमहामेहणिग्गएइव ससिव्व पियदंसणेणरवई मज्जणघराओ पडिणिक्खमइ २ त्ता हयगयरहपवरवाहणभडचडगरपहगरसंकुलाए सेणाए महियकित्ती, जेणेव बाहिरिआ उवट्ठाणसाला, जेणेव आभिसेक्के हत्थिरयणे, तेणेव उवागच्छइ २ त्ता अंजणगिरिक

॥ अनु० ॥

समुक्तजालकुलाभिरामं तथैव यावत् धवलमहामेघनिर्गतइव शशीवप्रियदर्शनो नरपतिः मज्जनगृहात् प्रतिनिष्क्रमते,, प्रतिनिष्क्रम्य हयगजरथ प्रवरवाहनभटचटकरपहकर (देशीशब्दौ) संकुलयासेनया (सार्द्धं) प्रथितकीर्तिः, यत्रैव बाह्योपस्थानशाला, यत्रैव आभिषेक्यं हस्तिरत्नं,

॥ भाषा ॥

वें आवीनें मज्जनघर माहिपेसइ मोतीनी जालीयांनी आकुलप्रभा तेणइं करी अभिरामलइं तिमजपूर्वनीपरइं जाणवो यावत् शरत्कालनो महा मेघ एतलें वादलं माहियी नीकल्या चन्द्रमापनीपरें प्रीतकारीइं दर्शनजेहनूं एहवो नरपतिराजालइं स्नानमज्जनना घरमाहियी नीकलइं नीकलीनें घोडा हाथी रथ प्रवर वाहनबेसरादिक सुभटयोधातेहनु चक्र वृन्द समोहेकरी संकुल एहवीसेनाइं परिवस्यो प्रसीद्धइं कीर्त्ति जेहनी

तदाछत्रमपि हस्तिरत्नगत मेवप्रियते अन्यथाछत्रधारणस्यासंगतत्वात् । एवं श्वेतवरचामरै रह्यमाने रुद्धूयमाने वीज्यमाने वीज्यमानैः सहस्रैः इति । तेन गयवइं णरवइं दुरूढेइति पूर्वसूत्रेण सहास्यभेदः अधिकार्थप्रस्तावनार्थकत्वादस्य यक्षाणां देवविशेषाणां सहस्राभ्यां संपरिवृतः चक्रवर्त्तिशरीरस्य व्यन्तरदेवसहस्रद्वयाधिष्ठितत्वात् । वेसमणेचेव धणवईति । वैश्रमणइवधनपतिः शक्रस्यपतेः सन्निभया ऋद्धया प्रथितकीर्त्तिर्गंगाया महानद्या दाक्षिणात्ये कूले उभयत्र णंशब्दौ प्राग्वत् । अथवा सप्तम्यर्थे तृतीया ग्रामाकरादीनां प्राक् प्रथमारकवर्षाने युग्मवर्षानाधिकारे उक्तस्वरूपाणां सहस्रै र्मंडितां तदानीं वासबहुलत्वाद्भरतभूमेः स्तिमितमेदिनीकां प्रस्तुतनृपस्य प्रजाप्रियत्वात् स्तिमिता निर्भयत्वेन स्थिरा मेदिनी मेदिन्याश्रितजनो यस्यां सा तथा तां, बहुव्रीहिलक्षणः कप्रत्ययः, अत्र मेदिनीशब्देन तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेशइति न्यायात्तन्निवासी जनो लक्ष्यते एवंविधां वसुधां अभिजयन् २ तत्रत्याधिप वशीकरणेन स्ववशे कुर्वन् २ इत्यर्थः, अग्र्याणि वराण्यत्यंतमुत्कृष्टानि रत्नानितद्वज्जातिप्रधानवस्तूनि आज्ञावशंवदीकृततत्तद्देशाधिपादिप्राभृतीकृता निप्रतीच्छन् २ गृह्णन् २ तद्दिव्यं चक्ररत्नमनुगच्छन् चक्ररत्नगत्यंकितमार्गेण चलन्नित्यर्थः, योजनं चतुःक्रोशात्मकं तदंतरिताभि र्विश्रामै र्वसन् २ अयमर्थः । एकस्माद्विश्रामाद्योजनंगत्वा परंविश्राम मुपादत्तेइति यत्रैव मागधतीर्थं तत्रैवोपागच्छति, तत्रोपागतः सन् किंचकारेत्याह । उपागच्छित्ता इत्यादि । उपागत्यच मागधतीर्थस्य दूरंच विप्रकृष्टं सामन्तञ्च सन्नं दूरसामन्तं ततो ऽन्यत्र नातिदूरे नात्यासन्न इत्याशयः, द्वादशयोजनायामं नवयो

झगसन्निभं गयवइं णरवई दुरूढे ॥ तएणं से भरहाहिवे णरिंदे हारोत्थयसुकयरइयवच्छे कुंडलउज्जोइयाणणे मउडदित्तसिरए णरसीहे णरवई णरिंदे णरवसहे मरुयरायवसभकप्पे अब्भहियरायतेयलच्छीए दिप्पमाणे

तत्रैवोपागच्छति । उपागत्य अञ्जनगिरिकटकसन्निभं गजपतिं नरपतिः आरूढः ॥ ततः सभरताधिपतिं नरेन्द्रो हारावस्तृतसुकृतरतिदवक्षाः

जिहांपणिवाहिरली बेंसवानीशालाहूं जिहांअभिषेकयोग्य हस्तिरत्नपट्टहस्तिहूं तिहांआवइं आबीनें अंजनगिरीपर्वतनो कटकनितंबभागसरी षोनुचो एहवोगजपति हस्तीप्रतिं नरपति चढइ । तिवारें ते भरतक्षेत्रनो अधिपती मनुष्यनो इंद्र हारें करी सोभावंत सुकृत सुषदाइं श्रीवच्छ हृदय

जनविस्तीर्णं वरनगरसदृशं विजययुक्तः स्कन्धावारः सैन्यं तस्य निवेशं स्थापनांकरोति, कृत्वाच महेंकिरातं सूत्रधारमुख्यं शब्दयति । शब्दयित्वाच एवं मवादीदिति । किमवादीदित्याह । खिप्रमेव भोदेवानुप्रिय ! ममकृते आवासं पौषधशालांच तत्र पौषधं पर्व्वदिनानुष्ठेयं तपउपवासादिः तदर्थंशाला गृहविशेषः तां कुरु, कृत्वा मम एतामाज्ञप्तिकां प्रत्यर्प्पयेति । तएणमित्यादि । स्पष्टं, नवरं आवसथमावासमिति । अथभरतः किंचक्रे इत्याह । तएणमित्यादि । ततः सभरतो राजा आजिषेक्याद्धस्तिरत्नात् प्रत्यवरोहति । प्रत्यवरुह्यच यत्रैव पौषधशाला तत्रैवोपागच्छति । उपागत्यच पौषधशालामनुप्रविशति । अनुप्रविश्यच पौषधशालांप्रमार्जयति । प्रमार्ज्यच दर्भसंस्तारकं संस्तृणाति । संस्तीर्यच दर्भसंस्तारकं दुरूहति ।

॥ टीका ॥

पसत्थमंगलसएहिं संथुव्वमाणे जयसद्दकयालोए हत्थिखंधवरगए सकोरंटमल्लदामेणं छत्तेणं धरिज्जमाणेणं सेयवरचामराहिं उद्धुव्वमाणीहिं उद्धुव्वमाणीहिं जक्खसहस्ससंपरिवुडे वेसमणेचेव धणवई अमरवइसन्निभाए इड्ढीए पहिसक्कित्ती, गंगाए महाणईए दाहिणिल्लेणं कूलेणं गामागरणगरखेडकव्वडमंडवदोणमुह

॥ मूल ॥

कुण्डलोद्योतिताननो मुकुटदीप्तशिरस्कः नरसिंहो नरपति र्नरेन्द्रो नरवृषभः मरुद्राजवृषभकल्पः अभ्यधिकराजतेजोलक्ष्म्यादीप्यमानः प्रशस्तमङ्गलशतैः संस्तूयमानः जयशब्दकृतालोकः हस्तिस्कन्धवरगतः सकोरण्टमाल्यदाम्नाछत्रेणप्रियमाणेन श्वेतवरचामरैरुद्धूयमानैरुद्धूयमानैः (साकं) यत्र

॥ अनु० ॥

कुंडल करी उद्योत थंतळइ मुख जहनुं मुकुटें करी दीपतुंछें मस्तग नरमांहि सीहसमान मनुष्यनापतिराजा मनुष्यनोइंद्र मनुष्यमां वृषभसरीषो मरुतदेवता व्यंतरादिक तेहनां राजाव्यंतरादिक तेमा । चक्रवर्त्तिना शरीरनां अधिष्ठायकबें हजार देवता व्यंतरीकहूइस हूएने वृषभसमान सोधर्मेंद्रादिसरीषा अधिक उत्कष्टी राजानी तेज लक्ष्मीतिणें करी दीप्यमान दीपतांछें प्रसस्तभला मंगलीकबचन सोगमेतेणें संस्तवि तो २ थको जय २ एहवो शब्द कीधोछें वंदिजनें जेहनें हाथीना स्कंधवरपरि चढ्योथको सकोरंटवृक्षनां फूलनी मालासहित एहवो छत्रछत्रमाथें

॥ भाषा ॥

आरोहति । आरुह्य च मागधतीर्थकुमारनाम्नो देवस्य साधनायेति शेषः । अथवा चतुर्थ्यर्थे षष्ठी तेन मागधतीर्थकुमाराय देवाय अष्टमभक्तं समयप रिज्ञाषयोपवासत्रयमुच्यते । यद्वा अष्टमभक्तमिति सान्वयं नाम तच्चैवं । एकैकस्मिन् दिने द्विवारं भोजनौचित्येन दिनत्रयस्य षष्टांशत्वात्ता मुक्तपार

पट्टणासमसंबाहसहस्समंडिअं थिमिअमेइणीअं वसुहं अभिजणमाणे २ अग्गाइं वराइं रयणाइं पडिच्छमाणे २ तद्दिव्वं चक्करयणं अणुगच्छमाणे २ जोअणंतरिआहिं वसहीहिं वसमाणे २ जेणेव मागहतित्थे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता मागहतित्थस्स अदूरसामंते दुवालसजोअणायामं णवजोअणवित्थिण्णं

सहस्रसंपरिवृतः वैश्रमणइव धनपतिः अमरपतिसंनिभया ऋद्धया प्रथितकीर्तिः गङ्गायामहानद्याः दाक्षिणात्ये कूले ग्रामाकरनगरखेटकडम्बमडप पट्टोणमुखपत्तनसमसंबाधसहस्रमण्डितां स्तिमितमेदिनीकां वसुधां अभिजयन् २ अग्र्याणि वराणि रत्नानि प्रतीच्छन् २ तद्दिव्यं चक्ररत्नमनुगच्छन् योजनान्तरिताभिर्वसतीभिर्वसन् २ यत्रैव मागधतीर्थं तत्रैवोपागच्छति,, उपागत्य मागधतीर्थस्यादूरसामन्ते द्वादशयोजनायामं नवयोजनवि

धरावतो थको धोला प्रधान चामर वीजातइं वीजातइं थकें बेंहजार व्यंतरोक देवताइं परिवस्योथको बेंश्रमणनो परइ धनपति अमरपति इंद्रसरीषो ऋद्धकरी बिष्यातछें कार्त्ति जेहनी गंगामहानदीनें दक्षिणादिसिनें कूलइं ग्राम आगधातुनां नगरमोटा खेडाते नाना गाव कबंट मडंगर उपरि जला अथवसी पाषाणरत्ननीषांणि अक्षषाश्वरना संवाधप्रमुष सहस्रगमें ग्राम तेणइ मंडित स्तिमितस्थित्त मेदनीछें जिहां एहवा वसुधा धरतीप्रमो जिततो २ थको तिहांनां राजबीनइ वसिकरतो थको अग्रउत्कृष्टा वरप्रधान एहवा रत्न उत्तमवस्तु भेटणां ग्रहतो थको २ तेदेव्य चक्ररत्ननइं पूठइं पूठें चालतोथको योजन २ नें अंतरें (ईहां योजन प्रमाणां गुलनुं जाणवनुं तिहां भरतनुं कटककाया मोटीमाटइं प्रशस्तिचालें अनेराचक्रवर्त्तिनां कटकदिव्यशक्तिचालइं वसतीइं वासें वसतोथको जिहां मागधतांमें तीर्थछें तिहां आवइं आवीनें मागधतीर्थनें अत्यन्तदूरनही

णकदिनयो रेकैकस्य भक्तस्यच त्यागेनाष्टमं भक्तं त्याज्यं यत्र तत्तथा प्रगृह्णाति । अनेनाहारपौषधमुक्तं । प्रगृह्यच पौषधशालायां पौषधिकः पौषधवान् पौषधनामेहाभिमतदेवतासाधनार्थंकव्रतविशेषो ऽभिग्रहइति यावत् नत्वेकादशव्रतरूप स्तद्धतुः सांसारिककार्यचिन्तनानौचित्यात् । नन्वेव मेकादशव्रतिकोचितानि तद्धतो ब्रह्मचर्याद्यनुष्ठानानि सूत्रे कथमुपात्तानि, उच्यते ऐहिकार्थसिद्धिरपि संवत्सरानुष्ठानपूर्विकैव भवतीत्युपायोपेयभावदर्शनार्थं अभयकुमारमंत्रिश्रीविजयराजधर्मिमित्रादीनामिव अतएव परमजागरूकपुण्यप्रकृतिकाः संकल्पमात्रेण सिसाधयिषितसुरसाधनसिद्धिनिश्चयं जानाना जिनचक्रिणो ऽतिसातोदयिनः कष्टानुष्ठाने ऽष्टमादौ नोपतिष्ठंते, किंतु मागधतीर्थाधिपादिः सुरः प्रभुणा हृदिचिंतितः सन् गृहीतप्राभृतकः सह सैव सेवार्थमभ्युपैति । यदाहुः श्रीहेमचन्द्रसूरिपादाः श्रीशांतिनाथचरित्रे । ततो मागधतीर्थाभि मुखं सिंहासनोत्तमे ॥ जिगीषु रध्यनाबद्धा विकारो न्य

॥ मूल॥

वरणगरसरिच्छं विजयखंधावारणिवेसं करेइ २ त्ता वद्धइरयणं सद्दावेइ २ त्ता एवं वयासी खिप्पामेव भोदेवाणुप्पिया मम आवासं पोसहसालंच करेहि २ त्ता ममएयमाणत्तिअं पच्चप्पिणाहि। तएणं से वद्धइरयणे भरहेणं रण्णा एवं वुत्तेसमाणे हट्ठतुट्ठे चित्तमाणंदिए पीइमणे जाव अंजलिंकट्टु एवंसामी तहत्ति आणाए

॥ अनु० ॥

स्तीर्णं वरनगरसदृशं विजयस्कन्धावारनिवेशं करोति । कृत्वावर्द्धकिरत्नंशब्दयति । शब्दयित्वा एवमवादीत् ॥ क्षिप्रमेव भोदेवानुप्रिय! मम आवासं पौषधशालांच कुरु । कृत्वाममैतामाज्ञप्तिंप्रत्यर्पय । ततः तत्वर्द्धकिरत्नं भरतेन राज्ञा एवमुक्तं सत् हृष्टतुष्टचित्तमानन्दितं प्रीतिमनो या

॥ भाषा ॥

अत्यन्तपासइ पणिनही समभागइ बारयोजनलांबो नवयोजन पुहलो प्रधान नगर सरीषनुं विजयसहित कटकनो थापना करइ करीनें बार्द्धि की सूतार रत्नप्रतें तेडावइ तेडावीनें एहवो कहें छतावलो भोदेवानूप्रिय! माहारइ अर्थे आवास रहवानों अनें पौषध साला पोसो करवानी तें करीनइं माहरी आज्ञा पाछीसोंपो। तिवारइं तेवर्द्धकिरत्नं सूतार भरत राजा एहवो कह्योथकें हर्षवन्त तुष्टथयो चित्तमांहिं आणंदपाम्यो प्रीतवन्तममथयों या

॥ टीका ॥

षदत्प्रभुः १ ततो द्वादशयोजन्यां तस्थुषो मागधेशितुः । सिंहासनं तदासद्यः संजयादभिवाचलत् २ इत्यादि । यत्तु आमरणे जगद्गुरवोदुर्विषहपरीसहादीन् सहंते तत्कर्मक्षयार्थमिति, अनेनैवसाधर्म्येण पौषधशब्दप्रवृत्तिरपि । यथाचास्य पौषधव्रतेन साधर्म्यं तथाचाह । ब्रह्मचारी मैथुनपरित्यागी अनेन ब्रह्मचर्यपौषधमुक्तं । उन्मुक्तमणिसुवर्णत्यक्तमणिस्वर्णमयाभरणः व्यपगतानि मालावर्णकविलेपनानि यस्मात् सतथा वर्णकंचन्दनं अनेन पदद्वयेन शरीरसत्कारपौषधमुक्तं निक्षिप्तं हस्ततो विमुक्तं शस्त्रं क्षुरिकादि मुसलंच येन सतथा अनेनेष्टदेवताचिन्तनरूपमेकं व्यापारं मुक्त्वा ऽपरव्यापारत्यागरूपं पौषधमुक्तं । दर्भसंस्तारोपगतइति व्यक्तं, एकं आन्तरव्यक्तरागादिसहायवियोगात् अद्वितीय स्तथाविधपदात्यादिसहायविरहत्वात् अष्टमभक्तं प्रतिजाग्रत् २ पालयन् २ विहरत्यास्तइति । तएणमित्यादि । ततः सभरतोराजा ऽष्टमभक्ते परिणमति पूर्यमाणे परिपूर्णप्रायें इत्यर्थः,

॥ मूल ॥

विणएणं वयणं पडिसुणेइ २ त्ता भरहस्सरण्णो आवासंपोसहसालं च करेइ २ एअमाणत्तिअं खिप्पामेव पच्चप्पिणइ ॥ तएणंसेनरहेराया आभिसेक्काउ हत्थिरयणाउ पच्चोरुहइ २ त्ता जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ २ त्ता पोसहसालं अणुप्पविसइ २ त्ता पोसहसालं पमज्जइ २ त्ता दब्भसंथारगं संथरइ २ त्ता दब्भ

॥ अनु० ॥

वत् अञ्जलिंकृत्वा, एवं स्वामिन्तथेति आज्ञाया विनयेन वचनं प्रतिशृणोति । प्रतिश्रुत्य भरतस्यराज्ञः आवसथं पौषधशालांच करोति, कृत्वा एतामाज्ञप्तिकां प्रत्यर्पयति । ततः सभरतोराजा आभिषेक्यात् हस्तिरत्नात् प्रत्यवरोहति, प्रत्यवरुह्ययत्रैव पौषधशाला तत्रैवोपागच्छति । उपागत्यपौ

॥ भाषा ॥

वत् अञ्जली करीनें हे स्वामी जिमतुम्हे कह्योछे तिमज आज्ञा विनय करीनें वचन सांभलइं सांभलीऽनें भरतराजाने अर्थे आवास पोसहसाला पोसहकरवानी तेकरई करीनें एह आज्ञा पाछी सूपें । तिवारपछी ते भरतराजा अभिषेक योग्य पट्टहस्तिरत्न थकी उत्तरें उत्तरीनें जिहां कणिपोसह शालाछें तिहां आवइं आवीनें पोसहसाला माहि पेसइ पेसीनें पोसह सालां पूजइं पूजीनें डाभनो संथारो करइ करीनें दर्भसंथारा उ

॥ टीका ॥

अत्र वर्त्तमाननिर्देशः आसन्नातीतत्वात् सत्सामीप्येइत्यनेन पौषधशालातः प्रतिनिष्क्रामति । प्रतिनिष्क्रम्य च यत्रैव बाह्योपस्थानशाला तत्रैवोपाग
च्छति । उपागत्यच कौटुंबिकपुरुषान् शब्दयति । शब्दयित्वा चैवमवादीत् । क्षिप्रमेवभोदेवानुप्रिया! हय गज रथ प्रवरयोधकलितां चतुरंगिणीं सेनां सन्ना
हयत । घतस्रो घंटाश्चत्रिकैकदिशि तत्सद्भावात् अवलंबिता यत्र सतथा तं,, चकारः समुच्चये भचाश्वरथमित्यत्र योजनीयः अश्ववहनीयो रथो ऽश्वर-
थो नियुक्तोन्नयपार्श्वतुरङ्गमो रथइत्यर्थः । अनेनास्य सांग्रामिकरथत्वमाह । तंप्रति कल्पयतः सज्जीकुरुत । इतिकृत्वा कथयित्वा आदिश्येत्यर्थः,
मज्जनगृहमनुप्रविशतीति अणुपविसित्ता इत्यादि । अनुप्रविश्यच मज्जनगृहसमुक्तजालाकुलाभिरामे इत्यादि तथैव । प्रागुक्तस्थानाधिकारगमवदि
त्यर्थः । यावद्धवलमहामेघनिर्गतो यावन्मज्जनगृहा त्प्रतिनिष्क्रामति । प्रतिनिष्क्रम्यच हयगजरथप्रवरवाहन यावत् पदात् भडचडगरपहगरसंकुला

॥ मूल ॥

संथारगं दुरुहइ २ त्ता मागहतित्थकुमारस्स देवस्स अट्ठमभत्तंपगिण्हइ २ त्ता पोसहसालाए पोसहिए
बंभयारी उम्मुक्कमणिसुवण्णे ववगय मालावण्णग विलेवणे णिक्खित्तसत्थमुसले दब्भसंथारोवगए एगेअबीए
अट्ठमभत्तं पडिजागरमाणे २ विहरइ ॥ तएणं सेनरहेराया अट्ठमभत्तंसि परिणममाणंसि पोसहसालाउ

॥ अनु० ॥

षधशालामनुप्रविशति । अनुप्रविश्य पौषधशालां प्रमार्जयति । प्रमार्ज्य दर्भसंस्तारकं संस्तृणाति, संस्तीर्य दर्भसंस्तारकं आरोहति । आरुह्य मागध
तीर्थकुमारस्यदेवस्य अष्टमभक्तं प्रगृह्णाति । प्रगृह्य पौषधशालायां पौषधिकः ब्रह्मचारी उन्मुक्तमणिसुवर्णः व्यपगतमालावर्णकविलेपनः निक्षिप्त

॥ भाषा ॥

परि वेसइं बेसीनें मागधतीर्थकुमारनामा देवतानें साधवाने अर्थे अष्टमभक्ति त्रिणउपवास करइ करीनें पोषधशालानें पोषधवन्तथको मैथुनसे
वानो त्याग मुक्याछें मणि सुवर्णमय आभरण जेणइं व्यपगत गयाछें मालाफुलनी कुंकुम प्रमुष विलेपन चंदनादिक निक्षिप्त मुंक्याछें सस्त्र आउ
ध मूंसल जेणइं हाथनां संथारा उपरि वैठो थको एकलो रागादिक रहित विजोगथी कोई अष्टमभक्ततपपालतो थको विचरइं । तिवारइं ते भर

त्ति यावत्„ सेणाए पडिसक्कित्तीहत्यादि प्राग्वत् । अत्र निष्ठितपौषधस्य सतोभागधतीर्थमभिगन्तुमिष्टस्य भरतस्य यत्स्नानं तदुत्तरकालभाविबलिकर्म्मोद्यथै । यदाह । श्रीहेमचन्द्रसूरिपादाश्चादिनाथ चरित्रे ॥ राजा सर्वार्थसिद्धातः स्नातो बलिविधिंव्यधात् । यथाविधिविधिज्ञार्हि विस्मरन्ति विधिनहि ? इति । अत्रचसूत्रे ऽनुक्तमपि बलिकर्म व्याख्यातो विशेषप्रतिपत्ति रिति न्यायेन प्राह्यमिति । अथ कृतस्नानादिविधि भरतो यद्यत्रे तदाह । तएण

॥ टीका ॥

पाडणिक्कमइ २ त्ता जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला तेणेव उवागच्छइ २ त्ता कोडुंबिय पुरिसे सद्दावेइ २ त्ता एवं वयासी खिप्पमेव भोदेवाणुप्पिया! हयगयरह पवरजोहकलियं चाउरंगिणिं सेणं सन्नाहेहं चाऊग्घंटंआसरहं पडिकप्पेहतिकट्टु मज्जणघरं अणुप्पविसइ २ त्ता समुत्त तहेव जाव धवलमहामेहणि ग्गए जाव मज्जणघराउ पडिणिक्कमइ २ त्ता हयगयरहजोहपवरवाहणजाव सेणाएपडिसक्कित्ती, जेणेवबा

॥ मूल ॥

शस्त्रमुसलः दर्भसंस्तरोपगतः एकः अद्वयः अष्टमभक्तं प्रतिजाग्रत् विहरति २ । ततः सन्नरतोराजा अष्टमभक्तंपरिणमति पौषधशालायाः प्रतिनिष्क्रामति । प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव बाह्या उपस्थानशाला तत्रैवोपागच्छति । उपागत्य कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति । शब्दयित्वा एवमवादीत् । क्षिप्रमेव भोदेवानुप्रियाः । हयगजरथप्रवरयोधकलितां चतुरङ्गिणींसेनां सन्नाहयत । चतुर्घंटमाश्वरथं प्रतिकल्पयत । इतिकृत्वा मज्जनगृह

॥ अनु० ॥

त राजा अष्टम भक्तपरिणमतां थकां पूर्णथयइं थके पोसहशालामाहिथी बाहिर नीकलइं नीकलीनें जिहां बाहिरलीबइसबानी सभालइं तिहां आवइ आवीनें आज्ञाकारी पुरुषनें तेडावइं तेडावीनें एहवउं कहइ । क्षिप्र उतावलो अहो देवानू प्रिय! घोडा हाथी रथ प्रवरभलायोधा सुभट तेणइ सहित चतुरङ्गिणि सेना सजकरो च्यार घंटाळें जिहां एहवो घोडा ज्योतस्याळें जिहां एहवो अश्वरथ संग्रामीक रथ सजकरो„ एहवो कहीनें स्नानमज्जन करवानां घरमाहि पइसें पेसीनें तिमज पूर्वलीपरें यावत् सरत्कालनां धोलाबादलामाहिथी निकल्यो चंद्रमानी परइं यावत् स्नान मज्जन करवानो

॥ भाषा ॥

॥ टीका ॥

त्यादि । ततः सज्जरतो राजा चतुर्घंटमश्वरथमारूढःसन् हयगजरथप्रवरयोधकलितया ऽर्थात्सेनयाइति गम्यं साई संपरिवृतो महयाइति । महाभ टानां चडगरत्ति विस्तारवन्तः पहगरत्ति समूहा स्तेषांयद्वृंदं समूहो विस्तारवत् समूहसमूह इत्यर्थ स्तेन परिक्षिप्तः परिकरितः चक्ररत्नादर्शितमार्गः, अनेकेषां राजवराणा माबद्धमुकुटराज्ञां सहस्रै रनुयातो ऽनुगतोमार्गः पृष्ठं यस्य सतथा महता तारसरेण उत्कृष्टः आनंदध्वनिः सिंहनादः प्रतीतः बोलोवर्ष व्यक्तिरहितोध्वनिः कलकलश्चतदितरोध्वनि स्तल्लक्षणो योरव स्तेन प्रक्षुभितो महावायुवशादुत्कल्लोलो यो महोसमुद्र स्तस्यरवं भूडप्राप्तावितिसौत्रोधातुरिति वचनादूद्भूत प्राप्तमिव हिग्मंडलमिति गम्यते । कुर्वन् २ पिवशब्दोऽत्र इवादेशोज्ञातव्यः पूर्वदिगभिमुखो मागधनाम्ना तीर्थेन घटनलव

॥ मूल ॥

हिरिण्णा उवठाणसाला जेणेव चाउग्घंटं आसरहे तेणेव उवागच्छइ २ त्ता चाउग्घंटं आसरहं दुरूढे । तएणं से भरहेराया चाउग्घंटं आसरहं दुरूढेसमाणे हयगयरहपवर जोहकलियाए सद्धिं संपरिवुडे महया भडच डगर पहकरवंदपरिक्खित्ते चक्करयण देसियमग्गे अणेग राय वर सहस्साणु यायमग्ग महया उक्किट्ठ सीह

॥ अनु० ॥

मनुप्रविशति । अनुप्रविश्य समुक्ताजालाकुलाभिरामो यावत् धवलमहामेघनिर्गतो यावत् मज्जनगृहात् प्रतिनिष्क्रामति प्रतिनिष्क्रम्य हयगज रथ प्रवरवाहन यावत् (पदाङ्गटचटकरपहकरसंकुलया) सेनया प्रथितकीर्तिः यत्रैव बाह्योपस्थानशाला यत्रैवचातुर्घंट माश्वरथं तत्रैवोपाग

॥ भाषा ॥

घर माहिथी नीकलीनें घोडा हाथी रथ सुभट प्रवर वाहन यावत् सेनाइं परिवस्यो विख्यातछें कीर्ति जेहनी जिहा बाहरली बेसआनीशाला ते सभाछें जिहां च्यार घंटानां अश्वरथछें तिहा आवइ, आवीनें च्यार घंटाना अश्वरथ माथें चढ्यो । तिवारे ते भरतराजान च्यार घंटाना अश्वरथ उप परि चढ्यो थको घोडा हाथी रथ भला सुभट कलित चतुरङ्गणी सेनासाथें परिवस्योथको मोटा सुभटना समूह तेहनें वृन्द परिवस्योथको चक्ररत्ने दिषाद्योमार्ग अनेक मुकुट बंधराजा सहस्रमगें तेहनें अनुपातमार्ग पूठइ परवस्यो मोटा उत्कृष्टा सीहनाद बोलते अव्यक्तवचन कल २ ए

णसमुद्रमवगाहते प्रविशति । कियदवगाहते इत्याह । यावत् सेतस्य रथवरस्य कूर्परावित्र कूर्परौ कूर्पराकारत्वात् पिंजनकेडलि प्रसिद्धौ रथावयवौ आर्द्रौस्यातां, अतएव सूत्रबलादन्यत्र एतदासन्नभूतो रथचक्रनाभिरूपो ऽवयवो विवक्ष्यते । यदाह । रथांगनाभिद्वय संगत्वाज्जलनिधेर्जलं । रथस्तस्यौ रथाग्रस्त सारथिस्खलितैर्हयैः १ इति । तएणमित्यादि । ततः सभरतोराजा तुरगान् निगृह्णाति । अत्र तुरगाविति द्विवचनेन हयद्विके व्याख्यायमाने सूत्रार्थसिद्धौ सत्यामपि वरदामसूत्रे हयचतुष्टयस्य वक्ष्यमाणत्वात् । बहुवचनेन व्याख्या । निगृह्यच रथंस्थापयति स्थापयित्वाच धनुःपरामृशति स्पृशति । अथयादृशं परामर्शं तादृशं धनुर्वर्णयन्नाह । तएणमित्यादि । ततो धनुःपरामर्शानंतरं सनरपति रिमानि वक्ष्यमाणानि वचनान्यि भाणी

णाय बोल कलकल रवेणं पक्खुब्भिअमहासमुद्दरवभूअंपिव करमाणे २ पुरत्थिमदिसाभिमुहे मागह तित्थेणं लवणसमुद्दं उगाहेइ जाव सेअुरहवरस्स कूपरा उल्ला तएणंसे नरहेराया तुरगे निगिण्हइ २ त्ता रहं ठवेइ २ त्ता धणुंपरामुसई। तएणंतं अइरुग्ग य बालचंद इंदधणु सरिसगासं वर महिस दरिअ दप्पिअ दढ

च्छति । उपागत्यचातुर्घंटं आश्वरथमारूढः । ततः सभरतोराजा चातुर्घंटमाश्वरथमारूढः सन् हयगजरथप्रकरयोधकलितयासेनयासार्द्धं संपरिवृतः महाभटचटकरपहकरवृन्दपरिक्षिप्तश्चक्ररत्नपरिदर्शितमार्गः अनेकराजवरसहस्रानुयातमार्गः महताउत्कृष्टसिंहनादबोलकलकलरवेण प्रक्षुभित

हवें मनुष्यनें सक्षुकरी क्षोभयामतो मोटा समुद्र तेहनां शब्दनीपरि दिशिमंडल करतोथको पूर्वदिसि साहमो मागधतीर्थने तटइं लवण समुद्रमां थेसइं जांलगें तेरथनीं कुपरा पीजणी आईथइं भीनीतांलगे समुद्रमांजाई तिवारपाछें ते भरतराजा घोडानें ग्रहइं झाले झालीने रथथापे उ जोराषीने धनूष परामर्शइं ग्रहइं तिवारइं पछीते धनुष केहवोछइं अचिरोद्गत शुक्लपक्षनी बीजनां बालचंदमा जेहवो इंद्र धनुष सरीषो चक्रपक्षमाटे वर प्रधान वननोजें सो मददंत दर्पवंत तेहनां निविड छिद्र रहित एहवी शृंगना अग्रभणी तेणें रचित निपजाव्यु सारवल जेहनां शेष

॥ टीका ॥
॥ मूल ॥
॥ अनु० ॥
॥ भाषा ॥

अस्ति अभावोदितिसंबन्धः । किंकृत्वेत्याह । धनुर्गृहीत्वा किंलक्षणमित्याह । तत्प्रसिद्धं । अचिरोद्गतो योबालचन्द्रः शुक्लपक्षद्वितीयाचन्द्र स्तेन,, यत्तु उत्तरसूत्रे पञ्चमिचन्दोवमनिति तदारोपितगुणस्यातिवक्रताज्ञापनार्थमिति इन्द्रधनुषाच वक्रतया सन्निकाशं सदृशं यत्तत्तथा हृष्टदर्पितौ द्वयोः समानार्थयो रतिशयवाचकत्वेन संजातदर्प्यातिशयो योवरमहिषः प्रधानसैरिभो विशेषणपरनिपातः प्राकृतत्वात् । तस्य दृढानि निबिडपुद्गलनिष्पन्नानि अत एवघनानि निश्छिद्राणि यानिशृंगाग्राणि तैरचितं सारं च यत्तत्तथा उरगवरोभुजगवर प्रवरगवलंवरमहिषशृंगं प्रवरपरभृतो वरकोकिलोभ्रमरकुलं मधुकरनिकरो नीलीगुलिका एतानीव स्निग्धं कालकांतिमत् श्मातमिव श्मातंच तेजसा उज्वलद्धौतमिव धौतंच निर्मलं पृष्टं पृष्टभागो यस्य तत्तथा । निपुणेन शिल्पिना उप्तिताना मुज्वालितानां मिसिमिसिंतिति । देदीप्यमानानां मणिरत्नघंटिकानां यज्जालं तेन परिक्षिप्तंवेष्टितं यत्तत्तथा । तद्विदिव विद्युदिव तरुणाः प्रत्यग्रा किरणा यस्य तत्तथा । एवंविधस्य तपनीयस्य संबंधीनि बद्धानि चिह्नानि लांछनानि यत्रतत्तथा । दर्दरमलयाज्निधौयौगि

॥ मल ॥

घण सिगग्ग रइञ्ज सारं उरगवर गवल पवर परञ्जु भमरकुलणीलिणिद्धंत धोअपट्टं णिउणो चिय मिसिमिसिंत मणिरयण घंटिआ जालपरिक्खित्तं तडितरुणतरुणिकिरणतवणिज्ज वधचिंधं दद्दरमलय

॥ अनु० ॥

महासमुद्रइव भूतमिवकुर्वन् पूर्वदिगभिमुखो मागधतीर्थेनलवणसमुद्रमवगाहते, यावत् श्वेतरथवरस्य कूपरौ आर्द्रौ, ततः स भरतो राजा तुरगान् निगृह्णाति,, निगृह्य रथंस्थापयति, स्थापयित्वा धनुः परामृशति, ततस्तदचिरोद्गतबालचन्द्रेन्द्रधनुःसन्निकाशं वरमहिषहृष्टदर्पितदृढघनशृङ्गाग्र रचितसारं तुरगवर प्रवरगवलप्रवरपरभृतभ्रमरकुलनीलिस्निग्धश्मातधौतपृष्ठं, निपुणोपित मिसिमिसिंत (उज्ज्वालित) मणिरत्नघण्टिकाजालपरि

॥ भाषा ॥

सार बलजेहनो शेषनाग अथवा महिषनुशृंग अथवा मातो कोकलपंखीअथवाभमराना कुलसमूह अथवा णीलीगली एतली वस्तुनीपरइं स्निग्धकाला कांतिवंत अथवा निर्मलछें पृष्टीभागजेहनों निपुणकारी गरें नीपजावी घंटिका नाहनी घूघरी तेहना समूहकरी देदीप्यमानं एहवी मणिरत्नमय परिवेष्टित

॥ टीका ॥

री तयो र्योनिशिखराणि तत्संबंधिनोये केसराः सिंहस्कन्धकेशाः चामरबालाः चमरपुच्छकेशाः एषां चोत्कगिरिद्वयसक्तामा मतिसुंदरत्वेनोपादानं अर्द्धचंद्राश्च खंडचंद्रप्रतिबिंबानि चित्ररूपाणि एतादृशानि चिह्नानि यत्र तत्तथा, यस्य धनुषि सिंहकेसराः बध्यंते समहान् शूरइति शौर्यातिशयख्यापनार्थं चमरबालबन्धनं अर्द्धचन्द्रप्रतिबिंबरूपंच शोभातिशयार्थमिति कालादिवर्णा याः ह्नारुणित्ति स्नायवः शरीरांतर्वर्त्तास्ताभिः संपिनद्धा बद्धा जीवा प्रत्यंचा यस्य तत्तथा जीवितांतकरणं शत्रूणामिति गम्यं, ईदृशधनुर्मुक्तो बाणो ऽवश्यं रिपुजयीत्यर्थः । चलजीवमिति विशेषणं त्वेतद्दूषकवृत्तौषष्ठांगे श्रीअभयदेवसूरिभि र्नव्याख्यातमिति नव्याख्यायते । यदिच भूयस्सु जंबूद्वीपप्रज्ञप्तिसूत्रादर्शेषु दृश्यमानत्वाद्व्याख्यातं विलोक्यते तदाटंकारकरणत्वेन चला चंचला जीवा यस्य तत्तथा । पुनःकिंकृत्वेत्याह । उसुंचत्ति इषुंच गृहीत्वा तमेव विशिनष्टि । वरवज्रमय्यौ कोट्यावुभयप्रांतौ यस्य सतथा बहु

॥ मूल ॥

गिरि सिहरकेसर चामर बाल द्वयंदचित्तं काल हरिअ रत्त पीअ सुक्किल्ल वहुन्हारुणिसंपिणद्धजीवं जीवियंत करणं धणू गहेऊण सेनरवई उसुंचवरवइरकोडिअं वइरसारतोणं कंचणमणिकणगरयण धोत्तकेइट्ठसुकय पुंखं अणेगमणिरयणविविहसुविरइअ नामचिंधं वइसाहं ठाइऊण ठाणं आयतकण्णायतंच काउण उसु

॥ अनु० ॥

सिप्तं तडित्तरुणकिरणतपनीयनिबद्धबिंबं दर्दरमलयगिरि शिखरकेसरचामरबालाधंचन्द्रचिह्नं कालहरितरक्तपीतशुक्लगहारूणि (स्नायु) संपिनद्धजीवं जीवितान्तकरणंधनुर्गृहीत्वा सनरपतिः इषुंच वरवज्रकोटिकं वरवज्रसारतुणडं काञ्चनमणिकनकरत्नधौतेष्टसुकृतपुङ्खं अनेकमणिरत्न विविधसुविरचि

॥ भाषा ॥

सहित छें वीजलानीपरे तरुण किरणछें जेहना एहवो तपनीय सुवर्ण तेहनो बाध्युंछइ चिह्नछइ जेहनें दर्दर मलयगिरी पर्वतनां शिषर तिहांनां वा सी सींहनी केसरा अथवा चमरनां पुंछना बाल तेहनां अर्द्ध चंद्रनंइ आकारे चिह्न छइ जेधनुषनू (जेहने धनुषे सिंहकेशरा बांधीछुं ते महाशूर पुरुष कहइ तेमाटे कालानीला रातां पीला धौला एहवा घणा जीवना शरीर माहि लाल्या वाधर तेणइ करी नइ बांधी छइ जीवापण छइ शत्रुना जी

प्रौढिलक्षणः कःप्रत्ययः वरवज्रवत्सारमभेद्यत्वेनाभंगुरं तुंडं मुखविभागो यस्य सतथा तं, कांचनबद्धा मणयश्चंद्रकांताद्याः कनकबद्धानि रत्ना निकर्कतनादीनि प्रदेशविशेषे यस्य सच धौतइव धौतो निर्मलत्वात् इष्टो धानुकाणामभिमतः सुकृतो निपुणशिल्पिना निर्मितः पुंखः पृष्टभागो य सा सतथा । तंजह। । अनेकै मणिरत्नै र्विविधं नानाप्रकारंसुविरचितंनामजिह्मं निजनामवर्णपंक्तिरूपं यत्र सतथा तं, पुनरपिकिंकृत्वेत्याह । वैशाख वैशाखनामकं स्थानं । पादन्यासविशेषरूपं स्थित्वा कृत्वा, वैशाखस्थानकंचैवं । पादौ सविस्तरौकार्यौ समहस्तप्रमाणतः ॥ वैशाखस्थानके वत्स कूट लक्ष्यस्य वेधनेइति । भूयोपिकिंकृत्वेत्याह । इषुमुदारमुद्भटं आयतप्रयत्न वद्यथाभवत्येवं कर्णं यावदायतमाकृष्टं कृत्वा इमानि वचनान्यभाणीदित्यन्व यपोजनंतु पूर्वमेव कृतं । कानितानि वचनानीत्याह । हंदिइतिसत्ये तेन यथाशयं वदामीत्यर्थः । अथवाहंदीति संबोधने शृण्वंतु भवंतः शरस्य मत् प्रयुक्तस्य बहिस्तात्त्वग्भागे येदेवा अधिष्ठायका स्वगृदार्ढ्यादिकारिणस्ते इत्यर्थः । खलुइतिवाक्यालंकारे, तेकेइत्याह । नागा असुराः सुपर्णागरुड कुमा राः तेभ्यः खलुनिश्चये नमोस्तुविभक्तिविपरिणामात्तान् प्रणिपतामि नमस्करोमि नमइत्यनेन गतार्थत्वेपि प्रणिपतामीति पुनर्वचनं भक्त्यतिशयख्याप

मुदारं इमाइं वयणाइं तत्थन्नाणीअ सेणरवई हं दिसुणंतु भवंतो बाहिरन खलु सरस्स जे देवा ॥ णागासुरा सुवस्सा तेसिंखु णमो पणिवयामि ॥ १ ॥ हंदि सुणंतु भवंतो अब्भिंतरन सरस्स जे देवा ॥ नागा सुरा

तनाम चिन्हंवैशाखंस्थित्वास्थानं आयतकर्णायतंकृत्वा इषुमुदारं, इमानिवचनानितत्राभाणीत् सनरपतिः (हंदीतिसम्बोधने हेदेवाः) शृण्वन्तु भवन्तो बहिः खलुशरस्य येदेवाः ॥ नागा असुराः सुपर्णास्तेभ्यः खलुनमः प्रणिपतामि ? हंदि शृण्वन्तु भवन्तो अभ्यन्तरतः शरस्य येदेवाः ॥

वितना अंतनो करणहार एहवो धनुष ग्रहीने ते नरपती राजा बाणग्रहे ते केहवो छें प्रधान वज्रमय वेछेहडा छइं जेहनां वज्रमय सारभाग नहीं मुषभाग भलीछें जेहनीं सुवर्ण चंद्र कान्तादिक कर्कतनादिकं तेहनों निर्मल ईष्ट निपुण कारीगरी कस्यो एहवो पुठिलो भागछे जेहनु अनेक जाति नां मणि रत्न विविध भांतिनां तिणे रच्यूंछे नामचिंध नामना अक्षरनी तुली लिषा छइ जिहां एहवो बाणलेइन इ वैशाखनामइं स्थान पग पुहला

नार्थं. अनेन शरप्रयोगाय साहाय्यकर्तॄणां बहिर्भागवासिनां देवानां संबोधनमुक्तं, अथाभ्यन्तरभागवर्त्तिदेवानां संबोधनायाह । इंदोतिप्राग्वत् नवरं अभ्यन्तरतोगर्भभागे शरस्य ये ऽधिष्ठायका स्तदाद्यर्थादिकारिण इत्यर्थः, तेऽत्रसंबोध्या इत्यर्थः, सर्वेतदेवा मेविषयवासिनो ममदेशवासिन इत्यर्थः । सूत्रेचैकवचनं प्राकृतत्वात्, इदंचवचनं सर्वेएतेदेवा मदाज्ञावशंवदत्वेन मदिष्टस्य शरप्रयोगस्य साहायकं करिष्यंतीत्याशयेनेति । यथा त्रादिचरित्रादौ शरस्य पुंखमुखरूपं देवाधिष्ठातव्यं स्थानद्वयमधिकमुक्तमस्ति तत्रयोः शरेप्राधान्यख्यापनार्थं । मनु यद्येते देवा आज्ञावशंवदा स्तर्हि नमस्कार्यत्वमनुपपन्नं । उच्यते क्षत्रियाणां शस्त्रस्य नमस्कार्यत्वे व्यवहारदर्शनात् । चक्ररत्नस्यव तेन तदधिष्टातृणामपि स्वाभिमतकृत्यसाधकत्वेन नमस्कार्यत्वं नानुपपन्नमिति इतिकृत्वानिवेद्य इषुं निमृजति मुंचति । अथ भरतस्यैतत्प्रस्तावववर्णनाय पद्यद्वयमाह । परिगरति । परिकरेण मल्लकच्छबंधेन युद्धोचितवस्त्र बन्धविशेषेणेत्यर्थः । निगढितं सुबद्धं मध्यंयस्य सतथा । वातेन प्रस्तावात् समुद्भूतेनोद्भूतमुत्क्षिप्तं शोभमानं कौशेयं वस्त्रविशेषो यस्य सतथा चित्रेण धनुषं रेणशोभते सशरतइत्यध्याहारः । इंद्रइव प्रत्यक्षं साक्षात् तत्प्रागुक्तस्वरूपंमहाचापं चंचलायमानं सौदामिनीयमानं कांतिभाक्कारेणेत्यर्थः, आ

॥ १ ॥

॥ मूल ॥

सुवण्णा सव्वेते मे विसयवासो ॥ २ ॥ इतिकट्टु उसुं णिसरई ॥ परिगरणिगढिअमज्झे वाउद्धूअ सोभमाण कोसेज्जो ॥ चित्तेण सोभए धणुवरेणं इंदोव्वपच्चक्खं ॥ ३ ॥ तं चंचलायमाणं पंचमिचंदोवमंमहाचावं ॥ छज्जइ

॥ २ ॥

॥ भाषा ॥

नागा असुराः सुपर्णाः सर्वेएतेमेविषयवासिनः २ इति कृत्वाइषुं निसृजतीति ॥ परिकरनिगडित मध्योवातोद्धूयमान कौशेयः ॥ चित्रेणशोभतेधनुर्वरेणेन्द्रइव प्रत्यक्षम् ३ तत्रं चलायमानं पंचमिचन्द्रो पमंमहाचापं ॥ षज्जतेमेहस्ते तस्य नरपतेस्तस्मिन् विजये ४ ततः सशरो भरतेनराज्ञा निसृ

करी वैशाख स्थानकइ रहीनें (पादौसविस्तरौकायौ समहस्तप्रमाणतः॥ वैशाखस्थानकेबाहु कूटलक्ष्यस्यवेधने १ इति लक्षणं वैशाखस्थानस्य) उद्यमे करी कानलगें खींचीनें इषू बाण प्रतइ उदारं मनोहर एह वचन तिहां कहें ते नरपती राजा। इंदि इति सत्ये साम्भलो तुम्हो शरनइ बाहिरभागइ स्वचाइं अधिष्टायक जे देवता छइ ते निश्चइ नागकुमार असुरकुमार सुवर्ण कुमार देवता ते देवतानें काजइ नमस्कार हुउं १ प्रणाम नमस्कार करुं छइ । इंदो

रोपितगुणत्वेन पंचमीचंद्रोपमं । खज्जइत्ति । राजते इजैरग्यखज्जसहरीइरेहाइति प्राकृतसूत्रेण रूपसिद्धिः, वामेहस्तेनरपतेरिति । तस्मिन् विजये मागधतीर्थशरसाधनेइति । तएणमित्यादि । ततः सशरो भरतेन राज्ञा निसृष्टःसन् क्षिप्रमेव द्वादशयोजनानि गत्वा मागधतीर्थाधिपते र्देवस्य भवने निपतितः । ततः किंवृत्तमित्याह । तएणमित्यादि । ततः समागधतीर्थाधिपतिर्देवो भवने अर्थात् स्वकीये शरं निपतितं पश्यति । दृष्ट्वाच आशु शीघ्रं रुप्तः क्रोधोदयाद्विमूढः रुपलुषच्विमोहनइति वचनात् स्फुरितकोपलिंगोवा रुष्टउदितक्रोधः चांडिक्यितःसंजातचांडिक्यः प्रकटितरौद्ररूपइत्यर्थः, कुपितः प्रवृद्धकोपोदयः मिसिमिसेमाणोत्ति । क्रोधाग्निना दीप्यमानइव एकार्थिकावेते शब्दाः कोपप्रकर्षप्रतिपादनार्थमुक्ताः । त्रिवलिकांतिस्त्रीवलयः प्र

वामेहत्थे णरवइणो तंमि विजयंमि ॥ ४ ॥ तएणं से सरे भरहेण रण्णा णिसट्ठेसमाणे खिप्पामेव दुवालसजोअणाइं गंता मागहतित्थाहिवइस्स देवस्स भवणंसि णिवइए ॥ तएणं से मागहतित्थाहिवइ देवे भवणंसि सरं णिवइंअं पासइ २ त्ता आसुरुत्ते रुठे चंडिक्किए कुविए मिसिमिसेमाणे तिवलिअं भिउडिं णिडाले साह

ष्टः सन् क्षिप्रमेव द्वादश योजनानिगत्वा मागधतीर्थाधिपतेर्देवस्य भवनेपतितः ॥ ततः समागधतीर्थाधिपतिर्देवः भवने शरं निपतितं पश्यति, दृष्ट्वा आशुरुष्टः रुप्तः (द्रोहंप्राप्तः) चण्डिक्यितःकुपितः मिसिमिसेमाणः (दीप्यमानः) त्रिवलितभ्रुकुटिं ललाटेसंहरति । संहृत्यचैवमवादीत् कः

तिसत्ये साम्भलो ज्यो तुम्यो शर बाणनइ अभ्यंतरइ माहइ अधिष्टायक जे देवता छइ ते नाग असुर सुवर्ण कुमार देवता ते सर्वदेवता माहारा विषयवासी आज्ञाकारी थाउ शरनइ साहार्य करो २ एहवो कही । बाण मुंकइ परिकर मल्लकछ युद्ध योग्य वस्त्रनें बंधे करीनें (निगडित सुबध वांधोडे मध्य जेहनें) समुद्र नें बयइ करी सोभायमान छें वस्त्र विसेष जे धनुषनुं एहवो धनुष चित्र आश्चर्य कारी साक्षात् इंद्रनो परइ ३ तेणइ शोभतो छइ भरतराजा । ते धनुष चापको तिडात्कारे कारी चंचल छें चढायवइ करीनें पांचमीना चंद्र सरीखो मोटो चाप माहा धनुष छाजइछें सो

कोपोत्पत्ललाटरेखारूपा यस्यांसा तथा तां भृकुटिंकोपविकृतभ्रूरूपां संहरति निवेशयति, संहृत्यचएवमवादीत् । किमवादीदित्याह । केसणमित्यादि केसत्तिकः अज्ञातकुलशीलसहजत्वादनिर्दिष्टनामकः सकारः प्राकृतशैलीभवः मणसावयसाकायसाइत्यादिवत् । णमितिप्राग्वत् । भोइति संबोधने देवानां एषबाणप्रयोक्ता अप्रार्थितं केनाप्यमनोरथगोचरीकृतं प्रस्तावाभ्मरणं तस्य प्रार्थकोऽभिलाषी अयमर्थः । योमयासहयुयुत्सुः समुमूर्षुरेवेति

॥ टीका ॥

रइ २ त्ता एवं वयासी । केसणं भो एस अपत्थियपत्थिए दुरंतपंतलक्खणे हीणपुण्णचाउद्दसे हिरिसिरि परिवज्जिए जेण मम इमाए एआरूवाए दिव्वाए दिविठ्ठए दिव्वाए देवज्जुईए दिव्वेणं देवाणुभावेणं लद्धाए पत्ताए अभिसमन्नागयाए उप्पिंअप्फुस्सुए भवणंसि सरं णिसरइ । त्तिकट्टु सीहासणाउ अब्भुट्ठेइ २

॥ मूल ॥

भोएषः, अप्रार्थितप्रार्थकः दुरन्तप्रान्तलक्षणः हीनपुण्यचातुर्दशीकः श्रीपरिवर्जितः, येनमम अस्याएतद्रूपायाः दिव्यायाः देवर्द्धेः दिव्यायादेव द्युतेः दिव्येनदेवानुभावेन लब्धायाः अभिसमन्वागतायाः उपरि आत्मोत्सुकः भवनेशरं निर्हरतीति कृत्वा सिंहासनादभ्युत्तिष्ठति, अभ्युत्थाय

॥ अनु० ॥

भेखें हाबाहाथ नइ विषइ राजानें ते विजय नइ विषे मागध तीर्थ कुमार देवतानो साधवानो विषे ४ । तिवारे ते शर भरत राजाइं मुक्यो थको शिघ्र उतावलो बारयोजन लगे जाईने मागध तीर्थाधिपती देवतानां भवन मांहि पड्यउ । तिवारइ ते मागध तीर्थाधिपति देवता पोतानां भवन माहि शर पड्यो देषि नइ उतावलो क्रोधातुर थयो रूठो क्रोधकरी ने आकरो थयो कोप्यो क्रोधरूप अग्निकरी ने दीपतो थको त्रिवलीभांपणिनो रीसवसइ निलाडइ चढावे चढावीने एहवो कहइ । कुणछे भो इति संबोधने एह बाणना मुकणहार अप्रार्थित मरण तेहनो प्रार्थिक बांछणहार मा ठां प्रांतलक्षण लक्षणनो धरणहार हीण पुण्य चउदशी नो जण्यो हीलाज श्री सोभाकरी रहित एहवो जे पुरुष माहरी एहवी एतद्रूप प्रत्यक्ष दीस ती देवता संबन्धी देवतानी रिद्धि लब्धी देवसंबन्धि देवतानी कांति देवतासंबन्धी देवतानइ अनुभावे जागने महिमाइंकरी लाधी पामी भाग

दुरंतानि दुष्टावसानानि प्रांतानि तुच्छानि लक्षणानि यस्य सतथा । हीनायां पुण्यचतुर्दश्यां जातो हीनपुण्यचातुर्दशः, तत्र चतुर्दशीकिलतिथिर्जन्मप्र श्रितापुण्यापवित्रा शुभा इति यावत् भवति, साच पूर्णाऽत्यन्तभाग्यवतो जन्मनि भवति, अत आक्रोशता इत्यमुक्तं । क्वचिदभिन्नपुण्यचाउद्दसेत्ति । न भिन्नाऽपरतिथिसंगमेन जेहं प्राप्ता या पुण्यचतुर्दशी तस्यां जातइति, ह्रिया लज्जया श्रिया शोभयाच परिवर्जितः । येणमितिपूर्ववत् । मम अस्याः प्रत्यक्षानुभूयमानायाः एतद्रूपाया एतदेव नसमयान्तरे नंगुरत्वादिरूपान्तरभाक् रूपं स्वरूपं यस्याः सा तथा, तस्या दिव्यायाः स्वर्गसंभवायाः प्रधा नाया वा देवानामृद्धिः श्री भवनरत्नादिसंपत् तस्याः एवं सर्वत्र नवरं । द्युति दीप्तिः शरीराभरणादिसंपत तस्याः युतिर्वा इष्टपरिवारादिसंयोगलक्षणा

त्ता जेणेव से णामाहयंके सरे तेणेव उवागच्छइ २ त्ता तं णामाहयंकं सरंगिण्हइ २ त्ता णामंकं अणुप्पवा एइ नामकं अणुप्पवाएमाणस्स इमे एयारूवे अज्झत्थिए चिंतिए पत्थिए मणोगए संकप्पे समुप्पज्जित्था । उप्प ण्णेखलु भो जंबूद्दीवेदीवे भारहेवासे भरहेणामं राया चाउरंतचक्कवट्टी., तंजीअमेअं तीअ पच्चुप्पण्णमणागया

यत्रैवसनामाहताङ्कः शरः तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य तंनामाहतांकं शरं गृण्हाति, गृहीत्वानामकमनुप्रवाचयति । नामकमनुप्रवाचयतोऽयमेतद्रूप आध्यात्मिकश्चिन्तितः प्रार्थितः मनोगतः संकल्पः समुदपद्यत । उत्पन्नः खलुभोजम्बूद्वीपेद्वीपे भरतेवर्षे भरतोनाम्नाराजा चातुरंन्तचक्रवर्ती, तज्जी

ताप्रते आवी एहवी रिद्धि ऊपरि पोतानो उत्सुक पणो परना संपदानुं अभिलाषी थको माहारा भवननें विषइ शरना इमकहइ ठइ इमकहीने सीहा सन थकी ऊठे ऊठीने जिहां ते नामांक ते नाम सहित सरछे । तिहां आवइ आवीने ते नामांकित शर ग्रहइं ग्रहीने नामनां अक्षर बांचइ ना मांक अक्षर बांचतांथकां तेहने एहवो आत्माथी ऊपनो चिंतित चिन्तारूप प्रार्थना रूप मनने विषे उपनो एहवो चिंतारूप संकल्प ऊपनो तेके हवो उपनो । निश्चये अहो जंबूद्वीपना दीपने विषे भरत क्षेत्रइ भरतनामइ राजा च्यारिदिशिनो अन्तनो चक्रवर्त्ति ते भणी जीत आचार छे, एइ अ

॥ टीका ॥

तस्याः दिव्येन प्रधानेन दैवानुभावेन भाग्यमहिम्ना ऽथवादिव्येन देवसम्बन्धिना ऽनुभावेना ऽचिन्त्यवैक्रियादिकरणमहिम्ना सह, पिता पुत्रेणसहागत इत्यादिवत् लब्धाया जन्मान्तरार्ज्जितायाः प्राप्ताया इदानीमुपस्थितायाः अभिसमन्वागतायाः भोग्यताङ्गतायाः उपरि आत्मनाऽत्सुकोमनसाक्तंतुलः परसंपत्त्यभिलाषी पदव्यत्ययादुत्सुकात्मावा भवनेनिसृजति इतिकृत्वा सिंहासनादभ्युत्तिष्ठतीति। उत्थानानन्तरं यात्कर्त्तव्यं तदाह । जेणेवसेणाइत्यादि । यत्रैव सनामरूपो ऽहतो ऽखंडितांऽक्षिक्षं यत्र सतथा नामान्तइत्यर्थः । एवं विधः शर स्तत्रैवोपागच्छति । तंनामाहताङ्कं शरंगृह्णाति नामक मनु प्रबाचयति वर्णानुपूर्व्वीक्रमेण पठति नामकमनुप्रवाचयतो ऽयं वक्ष्यमाणएतद्रूपो वक्ष्यमाणस्वरूपः आत्मन्यधि अध्यात्मं तत्रभव आध्यात्मिकः आत्मविषयइत्यर्थः, सङ्कल्पश्च द्विधा ।ध्यानात्मक श्चिन्तात्मकश्च तत्राद्यः स्थिराध्यवसायलक्षण स्तथाविधदृढसंहननादिगुणोपेतो द्वितीय श्चलाध्यवसाय लक्षण स्तदितरेषामिति । तयोर्मध्ये ऽयंचिन्तित श्चिन्तारूपश्चेतसो ऽनवस्थितत्वात् । सचा नभिलाषात्मकोपि स्यादित्यत आह । प्रार्थितः प्रार्थनाविषयः अयंममननोरथः फलेग्रहि र्भूयादित्यभिलाषात्मक इत्यर्थः मनोगतो मनस्येव योगतो नबहिर्वचनेन प्रकाशित इति संकल्पः समुदपद्यत,, तमेवाह । उत्पन्नः खलुनिश्चये भोइत्यामंत्रणे विचाराभिमुख्यकरणाय स्वात्मनएव तेनेहमागधकुमारेति योज्यं । जंबूद्वीपे द्वीपे भरतेवर्षे भरतोनाम रा

॥ मूल ॥

णं मागहतित्थकुमाराणं देवाणं राईण मुवत्थाणिअं करित्तए । तंगच्छामिणं अहंपि भरहस्स रण्णो उवत्थाणिअं करेमि त्तिकट्टु एवंसंपेहेइ २ त्ता हारं मउडं कुंडलाणिअ कडगाणिअ तुडिआणिअ वत्थाणिअ आभरणाणि

॥ अनु० ॥

तमेतत्, अतीतप्रत्युत्पन्नानागतानां मागधतीर्थकुमाराणां देवानां राज्ञां उपस्थानीकं कर्तुं तद्गच्छामि,, अहमपि भरतस्य राज्ञउपस्थानीकं करोमि इतिकृत्वासंप्रेक्षते । संप्रेक्ष्यहारं मुकुटंकुंडलानिचकटकानिच त्रुटितानिचवस्त्राणिच आभरणानिच शरं च नामाहतां कंमागधतीर्थोदकं च

॥ भाषा ॥

तीतकालें यथा वर्त्तमान कालें छें अनागतकालें थासें जेकोइ मागधतीर्थ कुमारनामें देवता तेहनों राजा चक्रवर्त्ति नइं उपस्थानिक भेटएनूं करवानो आचारछइं, तेमणी हुंपणिजानुं भरतराजा नइं भेटनूं करूं एहवों कहीनें एहवों सम्यक् प्रकारइ जोइ विचारीनइ हार मुकुट माथानो

जा चातुरन्तचक्रवर्त्ती । तत्तस्माज्जीतमेतत् । अतीतप्रत्युत्पन्नाऽनागतानां मागधतीर्थकुमाराणामिति मागधतीर्थस्याधिपतिः कुमारो मागधतीर्थकुमारः मध्यपदलोपेन समासः कुमारपदस्याद्यत्वं चास्य नागकुमारजातीयत्वात् तन्नामकानां देवानां राज्ञां नरदेवानां उपस्थानिकं प्राभृतं कर्तुं तद्गच्छामि, गमिति प्राग्वत् । अहमपि भरतस्य राज्ञ उपस्थानिकं करोमि इतिकृत्वा इतिमनसिकृत्य एवं वक्ष्यमाणं निजहृदिसारं संप्रेक्षते पर्यालोचयति । ततः किंकरोतीत्याह । संपेहेइत्याइत्यादि । संप्रेक्ष्यच हारादीनि प्रतीतानि चकारः सर्वत्र समुच्चये शरंच भरतस्य प्रत्यर्प्पणाय नामाहतं नामाहतांकमिति निर्देशेकर्त्तव्येलाघवार्थमित्यमुपन्यासः । यद्वा नामआहतं लक्षणया लिखितं यत्र सतथा तं मागधतीर्थोदकंच राज्याभिषेकोपयोगि एतानि गृह्णातीतिसंबन्धः । तदनन्तरंकिंविदधे इत्याह । गिण्हित्ता ताएउक्किट्ठाए इत्यादि । गृहीत्वाच तया दिव्यया दिव्यगत्या गत्यालापकव्याख्याप्राग्वत् । नवरं सिंहया सिंहगतिसमानया अतिमहतो बलेनारब्धत्वात् यच्च पूर्वं ऋषभदेवनिर्वाण कल्याणकाधिकारे गत्यालापककथनं यावत्पदेन । अत्रच तत्कथनं विस्तरेण तद्विचित्रत्वात् सूत्रकारप्रवृत्तेरिति मंतव्यं । यत्रैव भरतोराजा तत्रैवोपागच्छति । उपागत्य चान्तरिक्षप्रतिपन्नो नभोगतो देवानामभूमिचारित्वात् सकिंकिणीकानि क्षुद्रघंटिकाभिः सह गतानि पंचवर्णानिच वस्त्राणि प्रवरंविधिपूर्वकं यथास्यात्तथा परिहितः परिहितवान् यथापञ्च

॥ टीका ॥

सुसरच णामाहयंकं मागहतित्थोदगं गेण्हइ २ त्ता ताए उक्किट्ठाए तुरिआए चवलाए चंडाए जयणाएसिग्घाए सीहाए उद्धुआए दिव्वाए देवगईए वीयवयमाणे २ जेणेव भरहेराया तेणेव उवागच्छइ २ त्ताअंत

॥ मूल ॥

गृह्णाति. गृहीत्वा तया उत्कृष्टया त्वरितया चपलया चंडया जयनया शीघ्रया सिंहया उद्धुतया दिव्यया देवगत्या वीज्यमानः २ यत्रैव भरतो रा

॥ अनु० ॥

कुंडल काननां आभरण कटककडा हाथना बाजूबंध वस्त्र देवदुष्यप्रमुष अनेराबली आभरण शरतेनामांकित मागधतीर्थनूं पाणी राज्याभिषेकनें योग्य ग्रहें लेईनें तेहवी उत्कृष्टी त्वरित उतावली चपलगति चंडगति जयणागति सीघ्रगति सीहनीपरें जोरवंत उद्धूतागति देवसंबंधि देवगति करीनें हींडते २ जिहां भरतराजा तिहां आवइं आवीनें आकासइं रहयां नाहनी घूघरी सहित रहयां पांचवर्ण का वस्त्र प्रवर उत्तम पहिस्याढें

॥ भाषा ॥

॥ टीका ॥

वर्णानिवस्त्राणि परिहितवान् तथाकिंकिणीरपीत्यर्थः । किमुक्तंभवति । किंकिणीग्रहणेन तस्य नटादियोग्यवेषधारित्वदर्शनेन भृशं तस्यभरते भक्तिः प्रकटिता । अथवा किंकिणीसमुत्थशब्देन सर्वजनसमक्षंसेवकोस्मि नतु छद्मनिति ज्ञापनार्थं तत्सहितउपागतः अथवा सकिंकिणीकानि तद्वन्यश्वशो भातिशयार्थं करतलपरिगृहीतं दशनखं शिरसावर्त्तं मस्तके अंजलिं कृत्वा भरतं राजानं जयेन विजयेन च वर्द्धयति वर्द्धयित्वा चैवमवादीत् । अत्र प्राग्वद्व्याख्यानमिति । किमवादीदित्याह । अभिजिएणमित्यादि । अभिजितं आज्ञावशंवदीकृतं देवानुप्रिये वंद्यपादैः केवलकल्पं संपूर्णत्वात् केवल ज्ञानसदृशं भरतं वर्षंभरतक्षेत्रं पूर्वस्यां मागधतीर्थमर्यादया मागधतीर्थं यावत् तदहं देवानुप्रियाणां विषयवासी देशवासी अतएवाहं देवानुप्रियाणा माज्ञप्तिकिंकर आज्ञाकारीसेवकः । अहं देवानुप्रियाणां पौरस्त्यः पूर्वदिक्संबन्धी अंतं त्वदादेशादेकसम्बन्धिनं पालयति रक्षति उपद्रवादिभ्यइत्यंत पालः । पूर्वदिग्देशलोकानां देवादिकृतसमस्तोपद्रवनिवारक इत्यर्थः । अहमं देवाणुप्पिआणं इत्यादिपदानां भिन्न २ प्रकारेणयोजनीयत्वा दत्रपौ नरुक्त्यं तत्प्रतीच्छंतु गृह्णंतु देवानुप्रिया मम इद मग्गतउपनीतं एतद्रूपं प्रत्यक्षानुभूयस्वरूपं प्रीतिदानं संतोषदानं प्राभृतरूपमित्यर्थः । इतिकृत्वा

॥ मूल ॥

लिक्कपडिवस्से सकिंकिणीछाइं पंचवस्साइं वत्थाइं पवरपरिहिए करयल परिग्गहिअं दसणहंसिरसावत्तंम त्थए अंजलिंकट्टु भरहंरायाणं जएणं विजएणं वद्धावेइ २ त्ता एवं वयासी ॥ अभिजिएणं देवाणुप्पिएहिं के

॥ अनु० ॥

जा तत्रैवोपागच्छति, उपागत्यान्तरिक्ष प्रतिपन्नः सकिङ्किणीकानि पंचवर्णानिवस्त्राणि प्रवरपरिहितः करतल परिगृहीतं दशनखं शिरसावर्तं या वत् मस्तके अञ्जलिंकृत्वा भरतंराजानं जयेन विजयेनच वर्द्धयति, वर्द्धयित्वा एव मवादीत् । अभिजितं देवानुप्रियैः केवलकल्पं भरतंवर्षं पूर्वस्यां

॥ भाषा ॥

जेणइ एहवा हाथना तला परिगृहीत सहीत बे हाथनो दसनष एकठा करीनइं माथइ आवर्त्त करीनइं मांथै अंजली करीनइ भरतराजा प्रतइ जयें विजयइं करीनै वर्द्धावइ वर्द्धावीनइं एहवुं कहैं जीत्यु आज्ञा वशकस्यू देवानुं प्रिय तुम्हे केवल कल्प सगलोही भरतक्षेत्र पुर्वदिसि मागध तीर्थनी मर्यादालगै ते भणी हुं, तुम्हारो विषयवासी तुम्हारा देसनो वसणहार हुं, तुम्हारो आज्ञाकारी सेवक चाकर हुं, तुम्हारो पूर्वदिसिना अं

॥ टीका ॥

विज्ञप्य हारादिकमुपनयति । प्राभृतीकरोतीति । तएणमित्यादि । ततः सभरतोराजा मागधतीर्थकुमारनाम्नो देवस्य इदमेतद्रूपं प्रीतिदानं तत्प्रीत्युत्पादनार्थमभ्युद्यतया प्रतीच्छति गृह्णाति । प्रतीष्यच मागधंतीर्थकुमारं देवंसत्कारयति । वस्त्रादिना सन्मानयति तदुचितप्रतिपत्त्या सत्कार्यं सन्मान्यच प्रतिविसर्ज्जयति स्वस्थानगमनायानुमन्यते । अथ तदुत्तरकर्त्तव्यमाह । तएणं सेभरहेरया रहमित्यादि । ततः सभरतोराजा रथंपरावर्त्तयति । भरतवर्षाभिमुखंकरोति । परावर्त्त्यच मागधतीर्थेन लवणसमुद्रात् प्रत्यवतरति प्रत्यवतीर्यच यत्रैव विजयस्कन्धावारनिवेशो यत्रैवच बाह्या उपस्थानशाला तत्रैवोपागच्छति उपागत्यचतुरगान् निगृह्णाति निगृह्यच रथं स्थापयति स्थापयित्वाच रथात् प्रत्यवरोहति । प्रत्यवरुह्यच यत्रैव मज्जनगृहं तत्रैवोपागच्छति । उपागत्यच मज्जनगृह मनुप्रविशति । अनुप्रविश्यच जावन्नि यावत्करणात्संपूर्णः स्नानालापको वाच्यः । ससिव्वपिअदंसणेइति विशेष

॥ मूल ॥

वलकप्पे भरहेवासे पुरत्थिमेणं मागहतित्थमेराए तं अहणं देवाणुप्पिआणं विसयवासी अहस्सं देवाणुप्पिआणं आणत्तीकिंकरे अहस्सं देवाणुप्पिआणं पुरत्थिमिल्लेणं अंतवाले तं पडिच्छंतुणं देवाणुप्पिआ ममं इमेआरूवं पीइदानं त्तिकट्टु हारं मउडं कुंडलाणिअ कडगाणिअ जाव मागहतित्थोदगंच उवणेइ ॥ तएणं

॥ अनु० ॥

मागधतीर्थं मर्यादया (मागधतीर्थं) तदहं देवानुप्रियानां विषयवासी, अहं देवानुप्रियाणा माज्ञप्ति किङ्करः अहं देवानुप्रियानां पौरस्त्योऽन्तपालः, तत्प्रतीच्छन्तु देवानुप्रियाः, ममेदमेतद्रूपं प्रीतिदानमिति कृत्वा हारं मुकुटं कुण्डलानिच कटकानिच यावत मागधतीर्थो दकंच उप

॥ भाषा ॥

त लेहहानो पालक पूर्वादिसिना मनुष्यनै उपद्रवादिकनो निवारण हारछो तेमाटे ल्यो पग्रछो तुम्हे देवानु प्रिय ! माहरोइ एह प्रीतदान हर्षनो दान भेटणारूप एहवो कहीनइ हार मुकट कुंडल कडग कडा यावत् मागध तीर्थनो पाणी भेटणोद्यै तिवारइ ते भरत राजा मागधतीर्थ कुमारनामा देवतानूं एहवो प्रीतदान भेटणो लीयो लेइनै मागधतिर्थ कुमार देवता प्रतइ सत्कार सन्मान उठि उभो होइनैं सीषदेइने तिवारपछै

यावत् । सचप्राग्वत् । नरपति र्मज्जनगृहात् प्रतिनिष्क्रम्यच यत्रैव भोजनमंडप स्तत्रैवोपागच्छति । उपागत्यच भोजनमंडपे सुखासनवरगतः सन् अष्टमभक्तं पारयति पारयित्वाच भोजनमंडपात् प्रतिनिष्क्रामति प्रतिनिष्क्रम्यच यत्रैव बाह्योपस्थानशाला यत्रैवच सिंहासन तत्रैवोपागच्छति । उपागत्यच यावत् सिंहासनवरगतः पूर्वाभिमुखो निषीदति । निषद्यच अष्टादशश्रेणिप्रश्रेणीः शब्दयति । शब्दयित्वा चैव मवादीदिति । अत्र सूत्रे यावत्

से भरहे राया मागहतित्थकुमारस्स देवस्स इमेएआरूवं पीइदाणं पडिच्छइ २ मागहतित्थकुमारं देवं सक्कारेइ संमाणेइ २ त्ता पडिविसज्जेइ । तएणं से भरहेराया रहंपरावेत्तइ २ त्ता मागहतित्थेणं लवणसमुद्दंच पच्चुत्तरइ २ जेणेव विजय खंधावारणिवेसे जेणेव बाहिरिआ उवट्ठाणसाला तेणेव उवागच्छइ २ त्ता तुरगेनिगिण्हइ २ त्ता रहं ठवेइ २ त्ता रहाउ पच्चोरुहइ २ त्ता जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छइ

नयति,, ततः सभरतो राजा मागधतीर्थकुमारस्य देवस्य इदमेतद्रूपं प्रीतिदानं प्रतीच्छति । प्रतीष्य मागधतीर्थं कुमारंदेवं सत्कारयति संमानयति, सत्कार्य सन्मान्य प्रतिविसर्ज्जयति ॥ ततः सभरतोराजा रथं परावर्तयति, परावर्त्य मागधतीर्थेन लवण समुद्रात् प्रत्यवतरति,, प्रत्यवतीर्य यत्रैव विजयस्कन्धावार निवेशो,, यत्रैव बाह्योपस्थानशाला,, तत्रैवोपागच्छति उपागत्य तुरगान् निगृह्णाति,, निगृह्यरथं स्थापयति,, स्था

ते भरतराजा रथप्रतइं पाछो चालैं मागधतीर्थइ पाछा चालानें थइनइ लवण समुद्र थकी पाछो उत्तरैं उतरीनें जिहा विजयकारी कटकनो निवेस छइ जिहां बाहिरलीवैस बानी सज्जाछइ तिहां आवइ आवीनें घोडा प्रतैं ग्रहैं ग्रहीनइ रथप्रतइं थापइ थापीनइ रथ थकी उतरइं उतरीनइं जिहां मज्जन स्नानं नोंघर छइ तिहां आवइ आवीनें सनांन करवानां घरमां पैसइं पसीनइ जावत् चंद्रमानीपरे प्रीतिकारी दर्सनछइं तेहनो एहवो राजान् स्नानना घरथकी नीकलइं नीकलीनइ जिहां भोजन करवानो मंडपछैं तिहां आवइ आवीनै भोजनना मंडपनैं विषैं सुषासन वैठो तेसो पा

ष्टेर्लिपिप्रमादात्पतितएव दृश्यते संग्राहकपदाभावात्, अन्यत्र तद्ग्रन्थादावदृश्यमानत्वाच्चेति । अथ किमवादीदित्याह । खिप्पामेवभो । सर्वं प्राग्वत् । यथा राजाज्ञां पौराविदधु स्तथाचाह । तएणमित्यादि व्यक्तं ततो मागधतीर्थकुमारदेवविजयाष्टाह्निकामहामहिमानंतरं चक्ररत्नं कीदृशं क्वचसं चचारेत्याह । तएणमित्यादि । तत स्तद्दिव्यं चक्ररत्नं वज्रमयं तुंडं अग्रनिवेशस्थानं यत्र तत्तथा लोहिताक्षरत्नमया अरका यत्र यत्तथा । जांबूनदं पीतसुवर्णं तन्मयी नेमिर्धारा यत्र तत्तथा । नानामणिमयं अंतःक्षुरप्राकारत्वात् क्षुरप्ररूपं स्थानं अन्तःपरिधिरूपं तेन प्रतिगतं यत्तत्तथा मणिमुक्ता

२ त्ता मज्जणघरं अणुप्पविसई २ त्ता जाव ससिव्व पिअदंसणे णरवई मज्जणघराओ पडिणिक्कमइ २ त्ता जेणेव भोअणमंडवे तेणेव उवागच्छई २ त्ता भोअणमंडवंसि वरगए अट्ठमभत्तं पारेइ २ त्ता भोअणमंडवाउ पडिणिक्कमई २ त्ता जेणेव बाहिरिआ उवट्ठाणसाला जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छइ २ त्ता सीहासणवरगए पुरत्थाभिमुहे णिसीअइ २ त्ता अट्ठारस सेणीप्पसेणीओ सद्दावेई २ त्ता एवं वयासी । खिप्पा

पयित्वारभात् प्रत्यवरोहति, प्रत्यवरुह्य यत्रैव मज्जनगृहं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य मज्जनगृह मनुप्रविशति, अनुप्रविश्य यावच्छशीवप्रिय दर्शनः नरपतिः मज्जनगृहात् प्रतिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव भोजनमण्डपः, तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य भोजनमण्डपे सुखासनवरगतः सनरपतिः अष्टमभक्तं पारयति, पारयित्वा भोजनमण्डपा त्प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव बाह्योपस्थानशाला, यत्रैव सिंहासनं, तत्रैवो

रें अष्टम भक्तनो पारणो करीनें जोजननो मंडप थकी बाहिर नीकलें निकलीनइ जिहां बाहरली बेसवानी सभाछइ जिहां सिंघासणछें तिहां आवें आबीनें सिंहासणें जइनइ पूर्वदिसि साहुमो बेसइ बेसीनइ अठारा श्रेणी प्रश्रेणीनें तेडावइ तेडावीनें एहवो कहे । उतावलो होदेवानूं प्रिय ! दाखनूं मुंकवो कररहित यावत् गृनइ प्रमुखें राजाना सुभट पइसेनही (कोईनाघरनेविषे) मागधतीर्थ कुमारनामा देवतानो आठदिवस लगइं

जालाभ्यां भूषितं नन्दिर्भेभा मृदङ्गादिर्द्वादशविधस्तूर्यसमुदाय स्तस्यघोष स्तेन सहगतं यत्तत्तथा सकिंकिणीकं क्षुद्रघंटिकाभिः सहितं दिव्यमिति विशे षणस्य प्रागुक्तत्वेपि प्रशस्ततमातिशयख्यापनार्थं पुनर्वचनं तरुणरविमंडलनिभं नानामणिरत्नघंटिकाजालेन परिक्षिप्तं सर्वतोव्याप्तं सद्वोऽश्व इत्यादि विशेषणचतुष्टयं प्राग्वत् नाम्नाच सुदर्शनं नरपते श्चक्रिणः प्रथमं प्रधानं सर्वरत्नेषु तस्य मुख्यत्वा द्वैरिविजये सर्वत्रामोघशक्तिकत्वाच्च चक्ररत्नं प्रथमश ब्दस्य षढमे चन्द्रयोगेइत्यादौ प्रधानार्थकत्वेन प्रयोगदर्शनान्नेदमसंगतिप्रागुक्त्याख्यानमिति । मागधतीर्थकुमारस्यदेवस्य अष्टाह्निकायां महामहिमायां निवृत्तायां सत्यां आयुधगृहशालातः प्रतिनिष्क्रामति । प्रतिनिष्क्रम्यच दक्षिणपश्चिमांदिशं नैऋतीं विदिशं प्रतीतिशेषः वरदामतीर्थाभिमुखं प्रयातं चलितं चाप्यभवत् । अयंभावः । शुद्धपूर्वास्थितस्य शुद्धदक्षिणावर्त्तिवरदामतीर्थं व्रजतः आग्नेय्या विदिशा गमने प्रतीचीदिशाच गमने वक्रःपन्था

॥ टीका ॥

मेव मा देपाणुप्पिया। उस्सुक्कं उक्करं जाव अमहप्पवेसं मागहतित्थकुमारस्स देवस्स अट्ठाहिअं महाम हिमं करेह २ त्ता ममएअमाणत्तिअं पच्चप्पिणह ॥ तएणं ताइं अट्ठारस सेणिप्पसेणीउ भरहेणंरण्णा एवं वुत्ताउ समाणीउ हट्ठ तुट्ठ जावकरेंति २ त्ता एअमाणत्तिअं पच्चप्पिणंति ॥ तएणं से दिव्वे चक्करयणे वयरा

॥ मूल ॥

पागच्छति, उपागत्य सिंहासन वरगतः पूर्वाभिमुखो निषीदति । निषद्य अष्टादश श्रेणि प्रश्रेणीः शब्दयति, शब्दयित्वा चैव मवादीत् । क्षिप्रमेव भोदेवानुप्रियाः ! उच्चुक्कां उत्कृष्टां । यावत् मागधतीर्थकुमारस्य देवस्य अष्टाह्निकां महामहिमां करोति, कृत्वा । ममैता माज्ञप्तिं प्रत्यर्पयन्तु । तत स्ता अष्टादश श्रेणिप्रश्रेण्यः भरतेनराज्ञा एवमुक्ताः सत्यः हृष्टा स्तुष्टा यावत्कुर्वन्ति । कृत्वा एतामाज्ञप्तिं प्रत्यर्पयन्ति । ततस्तद्दिव्यं चक्ररत्नं वज्र

॥ अनु० ॥

मोटोमहीमा उछबकरो करीनें माहरी आज्ञापाछी सूंपो । तिवारइं ते श्रेणि प्रसेणीना पुरुष भरतराजाइं एहवउं कह्याइ थकइं हर्षपाम्यातु ष्टथया यावत् महीमाकरें करीनें आज्ञापाछी सुंपइ, तिवार पछीतें दीव्यचक्ररत्न केहवोछइ (चक्रनोवर्णो वषाणिएछै) वज्ररत्नमय मध्यनाभिछे जेहनी लोही

॥ भाषा ॥

स्तेनैवमुक्तं । यच्च ऋषभचरित्रे, दक्षिणस्यां वरदामतीर्थं प्रतिययौ ततः ॥ चक्रं तच्चक्रवर्त्तीच धातुंप्रादिरिवान्वगा १ दित्युक्तं तन्मूलजिगमिषितदिग्वि वक्षणात् । यच्चात्र चक्ररत्नस्यपूर्वतः दक्षिणादिशिगमनं तत्सृष्टिक्रमेण दिग्विजयसाधनार्थं । तएणमित्यादि । ततः सभरतोराजा तद्दिव्यं चक्ररत्नं द-क्षिणपश्चिमांदिशिं प्रतिवरदामतीर्थाभिमुखं प्रयातंचापि पश्यति । दृष्ट्वाच हट्ठतुट्ठत्ति आलापकादिपदैकदेशग्रहणात् संपूर्णालापकोग्राह्यः, सचायं हट्ठतु ट्ठचित्तमाणंदिए इत्यादिकः प्रागुक्तएव, कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, शब्दयित्वा चैवमवादीत् । किमवादीदित्याह । खिप्पामेवत्ति । प्राग्व्याख्यातार्थं अत्रलाघवार्थमतिदेशवाक्येनाह । तेणेवक्कमेणमित्यादि । तेनैव क्रमेण पूर्वोक्तस्नानाधिकारसूत्रपरिपाट्या तावद्वाच्यं, यावद्बलमहामेहणिग्गएइ त्यादि निगमसूत्रं तदनुयावच्छ्रेतवरचामरै रुद्धयमानैरित्यंतं राजकुंजराधिरोहणसूत्रं वाच्यमिति । अथ यथाभूतो भरतो वरदामतीर्थं प्राप्तो यथाच

॥ टीका ॥

मय तुंबे लोहिअक्कमयारए जंबूणयणेमीए णाणामणिखुरप्पवालपरिगए मणिमुत्ताजालभूसिए सणंदिघोसे सखिंखिणीए दिव्वे तरुणरविमंडलणिभे णाणामणिरयणघंटिआजालपरिक्खित्ते सव्वोउअसुरभिकुसुमच्चासत्त मल्लदामे अंतलिक्खपडिवन्ने जक्खसहस्ससंपरिवुडे दिव्वतुडिअसद्दसन्निणाएणं पूरंतचेव अंबरतलं णामेण

॥ मूल ॥

मयकुबेर लोहिताक्षमयारकं जांबूनदनेमिकं नानामणिक्षुरप्रवालपरिगतं मणिमुक्ताजालभूषितं सनन्दिघोषं सकिङ्किणीकं दिव्यं तरुणरविमण्डल निभं नानामणिरत्नघण्टिकाजालपरिक्षिप्तं सर्वर्तुकसुरभि कुसुमासक्तमाल्यदाम अन्तरिक्षप्रतिपन्नं यक्षसहस्रसंपरिवृतं दिव्यत्रुटितशब्दनिनादेन पूरयन्निवाम्बरतलं नाम्नाच सुदर्शनम् नरपतेः प्रथमं चक्ररत्नं मागधतीर्थकुमारस्य देवस्य अष्टाह्निकायां महामहिमायां निवृत्तायां सत्यां आयु

॥ अनु० ॥

ताक्षरत्नमय आराछइ जेहनो जंबूरत्नमय चक्रनाधारा छइ जेहनी अनेक प्रकारनामणिमय क्षुर प्रवाल माहिली परधीछे जेहनी मणि मुक्तफलना जा लीयांतिणें करी भूषितछइ भेरी मृदङ्गादिक बारइ प्रकारना वाजित्रना सबद नानी घुघरी करी सहित देव सम्बन्धी उगता सूर्यना मण्डल सरीषो ते

॥ भाषा ।

तत्रस्कन्धावारनिवेशमकरो त्यर्थः । अत्रसूत्रे वाक्यद्वयं तत्रयादिवाक्ये तहेव सेसमित्यतिदेशपदेन सूचिते प्रंथे जेणेव वरदामेतित्थे तेणेव उवागच्छइ इत्यनेनान्वययोजना कार्या । साचैवं । सभरतो यत्रैव वरदामतीर्थं तत्रैवोपागच्छतीति, द्वितीयवाक्येच विजयस्कन्धावारनिवेसं करेइ इत्यनेनेति । किं लक्षणइत्याह । माइहि हस्तयाश्रितंवरफलकं प्रधानखेटकं यैस्ते तथा, प्रवरः परिकरः प्रगाढगात्रिकाबंधः खेटकंच येषांते तथा, फलकं दारुमयं खेट कंच वंशशलाकादिमयमिति नपौनरुक्त्यं, वराश्चर्म्माकवचमात्यः सन्नाहविशेषा येषांते तथा एषांच विशेष स्तत्कलाकुशलेभ्यो वेदितव्यः, यथा चर्म्म लोहकञ्चलिकामयं इत्यादि । ततः पदत्रयकर्म्मधारयः तेषां वृंदवृंदैः कलितो यः सतथा राज्ञांहि प्रयाणसमये युद्धांगानां सन्नहसंवरणस्यावश्यकत्वात् उरुकटवराग्र्यशतप्रवराणि मुकुटानि प्रतीतानि किरीटानि तान्येव शिखरत्रयोपेतानि पताका लघुपटरूपाध्वजा वृहत्पटरूपावैजयंत्यः पार्श्वतोलघुप

यसुद्दंसणे णरवइस्स पढमे चक्करयणे मागहतित्थकुमारस्स देवस्स अट्ठाहिआए महामहिमाए णिव्वत्ताए समाणीए आउहघरसालाओ पडिणिक्खमइ २ त्ता दाहिणपच्चत्थिमंदिसिंवरदामतित्थाभिमुहे पयाएआविहो त्था । तएणं से भरहेराया तंदिव्वं चक्करयणं दाहिणपच्चत्थिमेणं वरदामतित्थामुहंपयायंचावि पासइ २ त्ता हट्ठ

धगृहशालातः प्रतिनिष्क्रामति । प्रतिनिष्क्रम्य दक्षिणपश्चिमां दिशं वरदामतीर्थाभिमुखं प्रयातम प्रवत् । ततः सभरतोराजा तद्दिव्यं चक्ररत्नं दक्षिणपश्चिमां दिशं प्रयातं चापि पश्यति । दृष्ट्वाहृष्टः स्तुष्टः कौटुम्बिक पुरुषं शब्दयति शब्दयित्वा एवमवादीत् ॥ क्षिप्रमेव भोदेवानुप्रि

जइ करी अनेक प्रकारना मणिरत्ननो घंटाका नाइनी घूघरी तेहनें समूह परिक्षिप्त वीट्योठइ सर्व ऋतुना सुगन्ध फुलनी चोपषेर मालाछइ जेहनू एहवो चक्ररत्न आकासइं अधररह्युंथको हजार देवताइं परिवर्त्यो देवसंबंधी वाजिंत्रना शब्दनइनादइं करीनें पूरतुछइं आकास मातला प्रति नामे सुदर्शन चक्र नरपति चक्रवर्त्तिनइं चउदरत्नमांहि पहिलो मागधतीर्थ कुमारनामें देवतानो आठ दिवसनो महा महीमानि वर्त्यइ थइ रह्यइ

ताकिकाद्ययुक्ताः पताकाएव चामराणि चलंतिच छत्राणि तेषां संबंधि यदंधकारं छायारूपं तेनकलितः, अत्रान्धकारशब्दांतसमासपदाग्रे आर्षत्वात् तृतीयैकवचनलोपो द्रष्टव्यः, कलितइतिच पृथगेव तेन वक्ष्यमाणानन्तरसूत्रे कलितशब्दो योजनीयो ऽन्यथा तत्स्थचकारस्य नैरर्थक्यापत्तेः। यद्वा अत्र समस्तोपि कलितशब्द श्चकारकरणबलादेव तत्रापि योजनीयइति, प्रस्तुतविशेषणस्यायंभावार्थः। चलत श्चक्रिणो मुकुटादिका तत्सैन्यस्यच छत्रव्यतिरिक्ता सामग्री तथा अस्ति यथाऽध्वनिमनागपिघ्रातपङ्केशो नास्तीति। अत्र भरतसैन्यसंबद्धाछाया भरतस्य विशेषणत्वेन संबध्यते सैन्यकृतो जयः स्वामिन्येवेति व्यवहारदर्शनात्। पुनर्भरतमेव विशिनष्टि। असयः खड्गविशेषाः क्षिप्यंते सीसकगुटिकाआत्रिरिति क्षेपिण्यो हृथनालिरिति लोक प्रसिद्धाः खड्गाः सामान्यतः चापाः कोदंडाः नाराचाः सर्वलोहबाणाः कणकाबाणविशेषाः कल्पन्यः कृपाण्यः शूलानिप्रतीतानि लकुटाः प्रतीताः भिन्दिपालाहस्तक्षेप्याः महाफलादीर्घोआयुधविशेषाः धनूंषि वंशमयबाणासनानि किरातजनग्राह्याणि तूणास्तूणीराः शराःसामान्यतोबाणाः हृत्या

॥ मूल ॥

तुठे चित्तमाणंदिए कोडुंबिअपुरिसे सद्दावेइ २ त्ता एवं वयासी। खिप्पामेव भोदेवाणुप्पिया हयगयरह पवरचाउरंगिणिं सेणं सन्नाहेह आभिसेक्कं हत्थिरयणं पडिकप्पेह तिकट्टु मज्जणघरं अणुप्पविसइ २ त्ता तेणेव कमेणं जाव धवल महामेह णिग्गए जाव सेअ वर चामराहिं उद्धुव्वमाणीहिं २ संगयमाइअ

॥ अनु० ॥

याः ? हयगजरथ प्रवरचातुरङ्गिणीं सेनां सन्नाहयत। आभिषेक्यं हस्तिरत्नं प्रतिकल्पयतइति कृत्वा मज्जनगृह मनुप्रविशति, अनुप्रविश्य तेनैव क्रमेणयावत्धवलमहामेघनिर्गतो यावत् श्वेतवरचामरै रुद्धूयमानैः २ (संगतमातिक हस्तपाशित) वरफलक प्रवरपरिकर खेटकवरवर्म्मकव

॥ भाषा ॥

यकइ आयुध गृहशाला थकी वाहिर नीकलइ नीकलीनैं दक्षिण पश्चिमदिशि नैरति कूणइ बरदामतीर्थ साहमुंचालतु थयु तिवारैते भरतराजा तेदीठ्यच क्रत्वप्रति दक्षिण पश्चिम दिशि नैरति कूणइ साहमो चालतुदेषइं देषीनैं हर्षवंत तुष्टथयो चितनैं विषैं आणंदथयो चाकर पुरुषने। ते डावइ सेडाधीमइ इम कहइं क्रतावला हे देवाणुं प्रिय। घोडा हाथी रथ पायक चतुरङ्गीणी सेना सज्जकरो आभिषेक योग्य पट्टहस्तिरत्न सज्जकरो

दिभिः प्रहरणैः अत्र चकारेण पूर्वविशेषणस्यसमस्तोऽसमस्तोवा कलितशब्दो योज्यः, तेन तैःसंयुक्तइति दिग्विजयोद्यतानां राज्ञांहि शस्त्राणि सेना सहवर्तीनि भवन्तीति ज्ञापितं । कथमुक्तप्रहरणैः कलित इत्याह । कालेत्यादि । अत्ररुधिरशब्दोरक्तार्थे स्तेन कालनीलरक्तपीतशुक्लानि जातितः प ञ्चवर्णानि व्यक्तित स्तद्भदांतरभेदादनेकरूपाणि यानि चिह्नशतानि सन्निविष्टानि येषु तद्यथा स्यात्तथेति क्रियाविशेषणतयाद्योध्यं । कोर्थः राज्ञां

॥ टीका ॥

वर फलग पवर परिगर खेऽ पवर चम्मऽ वयमाढी सहस्स कलिए उक्कऽ धर मउऽ तिरीड पडाग ध्वय वेजयंति चामर चलंत छत्तं धयार कलिए असि खेवणि खग्ग चाव णाराय कणय कप्पणि सूल लउऽ भिंडि माला धणुह तोण सर पहरणेहिंश्च कालनील रुहिर पीश्च सुक्किल अणेगचिंध सय सन्निविठे अप्फोडिश्च सीहणाय उल्लालिश्च हयहेसिश्च हत्थि गुलगुलाइश्च अणेगरहसयसहस्सघणघणाइश्चघणेतणिहम्ममाण

॥ मूल ॥

चमाढीसहस्रकलिकः उत्कटवरमुकुटकिरीटपताका ध्वजवैजयन्तीचलच्छत्रान्धकारकलितः असिक्षेपणिखड्गचापनाराचकणककल्पनीशूललकुट भिन्दिपालधनुस्तूणशरप्रहरणैश्च (कलितः) कालनीलरुधिरपीतशुक्लानेकविधचिन्हशतसन्निविष्टं (यथास्या तथा) आस्फोटितसिंहनादसें टितहयहेषितहस्तिगुलगुलायितानेकरथशतसहस्रघनघनितनिहन्यमानशब्दसहितेन यमकसमकं भंभाहोरंभकिणितखरमुखीमुकुन्दाशंखिका

॥ अनु० ॥

एहवो कहीनइ स्वाननाघ रामइं पैसइ पैसीनइं तेहज पूर्विलइं अनूकरइ जाणवउं जावत् शरत् कालना वादलामांहि थी नीकलत चंद्रवत् यावत् श्वेत प्रधान चामर वीजातइं वीजातें थकइ हाथमां लइ प्रधान पाटीनइ जेहनै एहवो प्रवर उत्तम परिकर खेडा हाथमां लइं जेहनइ एहवा चर्म्मकवच माढी सन्नाहते लइं हाथमां जेहनइ एहवा सहस्र मनुष्य सहित उत्कटक उपडतां प्रधान मुकुट वीरोटं मुकुटनी जाति पता का ध्वजा चामर चञ्चल एहवा छत्र तेहनो अन्धकार छ या करी कलितछें षडंग सालि तरिवार चाप कोडंदं लोहमय बाण कोकवाण क

॥ भाषा ॥

हि शस्त्राभ्यासा स्तत्तच्छास्त्रीयतत्तद्देशीयशस्त्राणां निर्विलंबंपरिज्ञानाय शस्त्रकोशेषु तत्तद्रूपाणि चिह्नानि निवेशयंति, शस्त्रेषुच तत्तद्वर्णमयान् कोशान् कुर्वन्तीत्यर्थः । अथ तूर्यसामग्रीकथनद्वारामरतमेव विशिनष्टि । आस्फोटितं करास्फोटरूपं सिंहनादः सिंहस्येव शब्दकरणं । छोलिअसि सेटितं हर्षोत्कर्षेणसीत्कारकरणं हयहेषितं तुरङ्गमशब्दः, हस्तिगुलगुलायितंगजगर्जितं अनेकानियानिरथशतसहस्राणि तेषां घणघणघर्णेतिसि । अनुकरणशब्दस्तथा निहन्यमानानामन्यानांच तोत्रादिजः शब्द स्तैः सहितेन, तथायमकसमकं युगपत् झंझाढक्का होरंभोमद्दाढक्का इत्यादितूर्यपदव्याख्या प्रागुक्तत्रुटितांगकल्पद्रुमाधिकारतो ज्ञेया । नवरं । कलोमधुर स्तालोघनवाद्यविशेषः कंसतालाप्रसिद्धा करधमानंपरस्परंहस्ताहननं एतेभ्य उत्थितउत्पन्नो यस्ते

॥ टीका॥

सद्दसहिएणं जमगसमगं झंझाहोरंभाकिणितखरमुहिमुगुंदसंखिञ्चपरिलिपव्वगपरिवाइणिवंसवेणुवीणाविवंचिमहतिकच्छभिरिगिसिंगिञ्चकलतालकंसतालकरछुणुविदेणं महया सद्दसन्निणाएण सयलमविजीवलोगं पूरयंते बलवाहणसमुदएणं एवंजक्कसहस्स संपरिवुडे वेसमणे चेव धणवई अमरवई सन्निभाए इड्ढीए पहिय

॥ मूल ॥

परिलिपव्वकपरिवादिनीवंशवेणुवीणाविपंचिमहतीकच्छपीरिगिशृंगिकलतालकांस्यतालकरधमातोत्थितेन महता शब्दसंनिनादेन सकलमपि जीव लोकं पूरयन् बलवाहनसमुदयेन एवं यक्षसहस्रसंपरिवृतः वैश्रमणइव धनपतिः अमरपतिसंनिभया ऋद्धया प्रथितकीर्तिः ग्रामाकरनगरखेट

॥ अनु० ॥

पांणीते क्रूरी शूली लकुट लाकडी हाथमालांवा बास आयुध धनूष तूणीरशर इत्यादिक प्रहणे करी सहित काला नीला राता पीला धोला पंच वर्ण अनेक चिन्ह सोगमे तेणइं करी सहित छइ हाथनाआस्फोटसद्द सीहनी परें सद्द हर्षना सीतकार सब्द घोडाना हेषारसद्द हाथीना गुलगुलाट शब्द अनेक रथना सय सहस्र गमें तेहना घणघणाट शब्द क्रोरडा प्रमूषें हणतां अन्यनें तेहनां सद्द तेणइ करी सहित यमक समठा झंझा ढक्का पडलो होरंभासठका किणितनामइं कासही मुगुंदनामइ सङ्खपेलिलनामें वाजिंत्र पर्वगनामे परिवादिनी सारग ततो तिनी वंशनी वीणा बी

॥ भाषा ॥

न महताशब्दसन्निनादेन सकलमपिजीवलोकं ब्रह्मांडं पूरयन् बलंच तुरंगसैन्यं वाहनं शिबिकादि एतयोः क्रमेण २ समुदयो वृद्धिर्यस्य सतथा, णमितिवाक्यालंकारे, अथवा बलवाहनयोः समुदयेन युक्तइति गम्यं एवमुक्तेन प्रकारेण भरतचक्रिविशेषणत्वेनेत्यर्थः मागधतीर्थप्रकरणोक्तानि यत्सहस्र संपरिवृतइत्यादीनि विशेषणानिग्राह्याणि तत्रसूत्रे साक्षाल्लिखितानां अथ प्रथमवाक्ये अत्र लिखितानि तद्देवसेसमित्यतिदेशपदेन सूचितानिच विशेषणानि वाचयित्वाणां सौकुमार्यार्थंयैकीकृत्य लिख्यंते । यथा जक्खसहस्ससंपरिवुडे वेसमणेचेव धणवई अमरवई सन्निभाए इड्ढीए पहिअकित्ती गामा

कित्ती गामागरखेडकव्वड तहेव सेसं जाव विजयखंधावारणिवेसं करेइ २ त्ता वद्धइरयणं सद्दावेइ २ त्ता एवंवयासी ॥ खिप्पामेव भोदेवाणुप्पिया! मम आवसहं पोसहसालं च करेहि त्ता २ ममएअ माणत्तिअं पच्चप्पिणाहि । तएणं से आसमदोणमुहगामपट्टणपुरवरखंधावारगिहावणविन्नागकुसले एगासीइपएसु सद्दे

कर्ब्बट (मडम्बपट्टनद्रोणमुखसमसंबाध मित्याद्यूह्यं पूर्ववत्) तथैव शेषंयावत् विजयस्कंन्धावारनिवेशं करोति, कृत्वावर्द्धकिरत्नं शब्दयति, शब्दयित्वा एवमवादीत् । क्षिप्रमेव भोदेवानुप्रिय ? मम आवसथं पौषधशालांचकुरु । ममैतामाज्ञप्तिं प्रत्यर्पय । ततस्तत् (वर्द्धकिरत्नं) आत्र

णा बिवंची वाजिंत्र महती वीणा कछपी वीणा गिरिनजि शृङ्गी वाजित्र हाथनी ताल कंसानी ताल करण्या वाजित्र तेहथी उत्थित उपनो मोटो शब्दनो निनादक शब्द ध्वनी तेणइं करीनें जीवलोक ब्रह्मांड प्रतै पूरतो थको चतुरङ्ग सैन्य वाहन सीविकादिक तेहनें समुदायकरी इम हजार देवताइं परिवस्यो वैश्रमण देवता नीपरे तथा धनपती इंद्रना सरीषो ऋद्धिकरी प्रथित विख्यात छैं कीर्त्ति जेहनी ग्राम आगर खेड कर्ब्बट ति मज शेष पूर्वली परें जाणवा जावत् विजय षंधावारनो निवेश करैं करीनइ सूतारं रत्न प्रतइ तेडावइं तेडावीनें इम कहइ । क्षिप्र सतावलो हे देवानू प्रिय! माहरें अर्थे आवास अनइ पोसहशाला करो, करीनैं माहरी आज्ञा पाछी सूपो । तिवारइ ते आश्रम द्रोणमुष ग्राम पाट्टण नगर स्कंधा

गरणगरखेडकब्बडमडंबदोणमुहपट्टणासमसंबाहसहस्समंडिअं थिमिअमेइणीअं वसुहं अभिजिणमाणे २ अग्गाइं वराइं रयणाइं पडिच्छमाणे २ तं दिव्वं चक्करयणं अणुगच्छमाणे २ जोअणंतरिआहिं वसहीहिंच समाणे २ जेणेव वरदामतित्थे तेणेव उवागच्छइ । व्याख्याचप्राग्वत् । अथद्वितीयवा क्येपि अत्रोक्तविशेषणसहितो यावत्पदसूचितो ग्रन्थो लिख्यते । यथा उवागच्छित्ता वरदामतित्थस्स अदूरसामंते दुवालसजोअणायामं णवजोअणवि त्थिण्णं वरणगरसरिच्छं विजयखंधावारनिवेसं करेइत्ति प्राग्वत् । अथततः किंचक्रे इत्याह । करित्ताइत्यादि । सर्वमुक्तार्थं, अथ राजाज्ञप्त्यनन्तरं कीदृग् वर्द्धकिरत्नं कीदृशंच वैनयिकमाचचारेत्याह । तएणमित्यादि । ततस्तद्वर्द्धकिरत्नमहंकिंकरवाणि आदिशंतु देवानुप्रिया ! इतिकर्तव्यमित्युदित्वोपतिष्ठते राजानमिति शेषः । राज्ञआसन्नमायातीत्यर्थः, इत्यन्वययोजनमग्रेतनपदैः सह कार्यं । कीदृशंतद्वर्द्धकिरत्नमित्याह । आप्रमादयः प्राग्व्याख्याताथाः नवरं स्कन्धावारगृहापणाः एतेषां विभागेविज्ञजने उचितस्थानेतदवयवनिवेशने कुशलं । अथवा पुरभवनग्रामाणां येकोणा स्तेषुनिवसतां दोषाःअ

सु चेव वत्थुसु णेगगुणजाणए पंडिए विहिण्णू पणयालीसाए देवयाणं वत्थूपरिच्छाए णेमिपासेसु भत्तसालासु कोट्टणिसु अावासघरेसुअ विभागकुसले लेज्जे वेज्झे आदाण कम्मे पहोणबुद्धी जलयाणं भूमिअाणं पन्ना यणे जलथलगुहासु जंतेसु परिगुहासुअ कालसाणे तहेव सद्दे वत्थुप्पएसे पहोणे गब्भिणिकम्मे गरुक्कवल्लिबे

॥ मूल ॥

सद्रोणमुखग्रामपत्तनपुरवरस्कन्धावारगृहापणविभाग कुशलं, एकाएकाशीतिपदेषु सर्वेषु वास्तुषुचैवा नेकगुणज्ञापकं पंडितं विधिज्ञं पञ्च चत्वा रिंशतो देवतानां वास्तुपरीक्षायां नेमिपार्श्वेषु भक्तशालासु कोट्टनीसुचवासगृहेषुच विभागकुशलं, लेद्ये वेध्ये च दानकर्म्मणि प्रधानबुद्धि जलगानां

॥ अनु० ॥

वारकटकनिवेस घर हाट तेहनो विभाग योग्य (अयोग्यस्थानक तेहनें विषें डाहो) एकासीपदविभाग (वास्तुक्षेत्रनाखंड षष्टीपद प्रमुखसर्ववास्तुने विषै) अनेक गुणनोजाण बुद्धिवन्त सर्वविध नोजाण पचतालीस देवतानो योग्यस्थानक तेहनो विधिनो जाण (वास्तुपरिक्षानो विधिनो णांणजुं १

॥ भाषा ॥

पवादयोत्पन्नाता स्तेष्वेव विवृद्धिमायांति १ इत्यादियोग्यायोग्यस्थानविभागश्च एवमेकाशीतिः पदानि विभागाः प्रतिदैवतं विभक्तव्यवास्तुक्षेत्रखंडानीति यावत् तानि यत्र तानितथा, एवंविधेषु वास्तुषु गृहभूमिषु सर्वेषु चैव चतुःषष्टिपदशतपदरूपेषु वास्तुषु कैवशब्दः समुच्चये सच वाक्यांतरपरिग्रहार्थः अनेकेषां गुणानां सुपलक्षणा दोषाणांच ज्ञापकं पंडाजाता अस्येति तारकादित्वादितं पंडितं सातिशयबुद्धिमत् । अथ यदिवास्तुक्षेत्रस्यैकाशीत्या द्वा विभागा स्तर्हितावतांविभागानां विभाजका स्तावत्योदेवताभविष्यंतीत्याशंक्याह । विधिज्ञं पञ्चचत्वारिंशतो देवतानामुचितस्थाननिवेशनार्चनादि विधिज्ञमित्यर्थः । अथ यथापञ्चचत्वारिंशतोपि देवानामेकाशीत्यादिपदवास्तून्यासस्तथा तच्छिल्पिशास्त्रानुसारेण दर्श्यते ॥ यथा स्थापना । एतत् संवाद

ढिअगुणदोसविआणए गुणड्ढे सोलसपासायकरणकुशले चउसट्ठिविकप्पवित्थयमई णंदावत्तेअ वद्धमाणे सोत्थिय रुअग तह सव्वतोभद्दे संभिवेसे अवअविसेसे उद्दंडिअदेवकोट्ठदारुगिरिखायवाहणविभागकुसले इअ तस्स वअगुणड्ढे वहुईरयणे णरिंदचंदस्स तवसंजमनिविट्ठे किंकरवाणीनुवट्ठाइ ॥ १ ॥ सोदैवकम्मविहिणा

भूभिगानांच भाजनं जलस्थलगुह्यासु यन्त्रेषु परिखासुच कालज्ञाने तथैव शल्ये वास्तुप्रदेशे प्रधानं गर्भिणीकन्यावृत्तयस्निवेष्टितगुणदोषविधानज्ञं गुणाढ्यं षोडशप्रासादकरणकुशलं चतुःषष्टिविकल्पविस्तृतमति नन्द्यावर्तकवर्द्धमानकस्वस्तिकरुचक तथासर्वतोभद्रसं निवेशेचा पबहुविशषं उद्दंडिमदेवकोष्ठदारुगिरिखातवाहन विभाग कुशलं इति तस्यबहुगुणाढ्यं स्थपतिरत्नं नरेन्द्रचंद्रस्य ॥ तपः संयमनिर्विष्टं किङ्करोमीत्युपतिष्ठते १

गौरी कनें सूत्रें रेखराती देवी) नेमी पार्श्वनामें वास्तू तेहनइ विषइ रांधवानुं घर तेहने विषै नानाकोष्ठने विषइ सूआना घरनें विषै तेहन वीहचवानइ विषइ छेदवानें विधवा जोग्य दान कर्म आकवानें अर्थे ॥ ९० ॥ चतुः पष्ट्यापदैर्वास्तु पुरेराजगृहेथवा एकाशीत्यागृहैर्भागः शतंप्रासादसंज्ञये । १ । ईशः ।१। पर्जन्यो २ जायें ३ द्रौ४सूर्यः ५ सत्यो ६ । गृशो ७ । नग्नः । ८ । अग्निः ९ । पूषाथ १० । वितथो ११ गृहक्षत १२ यमी १३

नाथ सूत्रधारमंडलकृतवास्तुसारोक्तिरपि लिख्यते । यथा चतुःषष्ट्यापदै र्वास्तुपुरुषराजगृहेऽर्चयेत् । एकाशीत्या गृहेभागः शतं प्रासादमंडपे १ ईषः १ पर्जन्यो २ जायें ३ द्वौ ४ सूर्यः ५ सत्यो ६ भृशो ७ नभः ८ अग्निः ९ पूषा १० ऽथवितथो ११ गृहक्षत १२ यमौ १३ ततः २ गन्धर्वो १४ भृंगराज १५ श्च मृगः १६ पितृगण १७ स्तथा । दौवारिको १८ ऽथसुग्रीवः १९ पुष्पदन्तो २० जलाधिपः २१ ३ असुरः २२ शेष २३ यक्ष्माणौ २४ रोगो २५ ऽहि २६ र्मुख्य २७ एवच । भल्लाट २८ सोम २९ गिरय ३० स्तथा बाह्ये ऽदिति ३१ र्दितिः ३२ ४ आपा ३३ आपवत्सा ३४ वीशोः सावित्रः ३५ सविता ३६ ऽग्निगो इंद्र ३७ इंद्रजयो ३८ ऽन्यस्मिन् वायौरुद्रः ३९ शरुद्रराट् ४० ५ मध्येब्रह्मा ४१ ऽस्य चत्वारो देवाः प्राच्यादि दिग्गताः । अर्यमा ४२ क्यो विवस्वां ४३ श्चमित्रः ४४ पृथ्वीधरः ४५ क्रमात् ६ ईशकोणादितो बाह्ये वरकी १ चविदारिका २ पूतना ३ पापा ४ राक्षस्यो हेतुकाद्याश्चनिष्पदाः ७ चतुःषष्टिपदैर्वास्तु मध्ये ब्रह्मा चतुष्पदः । अर्यमाद्याश्चतुर्नागा द्विद्व्यंशामध्यकोणगाः ८ बहिकोणेष्वर्द्धभागाः शेषा एकपदाःसुराः । एकाशीतिपदेत्र ब्रह्मा नवार्याद्यास्तु षट्पदाः ९ द्विपदा मध्यकोणेष्टौ बाह्ये द्वात्रिंशदेकशः । शतेब्रह्माष्टसंख्यांशो बाह्यकोणे षुसार्द्धगौः १० अर्यमाद्यास्तुवस्वंशाः शेषाः यतु पूर्ववास्तुवत् । हेमरत्नाक्षतार्द्यैस्तु वास्तुक्षेत्राकृतिंलिखेत् ११ अभ्यर्च्यपुष्पगन्धाद्यै र्बलिंदध्याज्यमोदनं । दद्यात्सुरेभ्यः सौंकारै र्नमोंते र्नामभिः पृथक् १२ वास्त्वारंभे प्रवेशेवाग्रे यसे वास्तुपूजनं । अकृते स्वामिनाशःस्या त्तस्मात्पूज्यो हितार्थिभिः १३ अत्रच वराहमिहरोक्तएकाशीतिपदस्य स्थापनाविधिरयं । एकाशीतिविभागे दश २ पूर्वोत्तरायता रेखाः । अंतस्त्रयोदश सुरा द्वात्रिंशद्बाह्यकोष्टस्था इति १ अथ प्रकृतं प्रस्तूयते । वत्युपरिच्छा एत्ति । अत्र चशब्दो ऽध्याहार्यं स्तेन वास्तुपरीक्षायांच विधिश्चमिति योज्यं । गृहमध्ये हस्तमितंखात्वा परिपूरितं पुनःश्वभ्रं ययूतमनिष्टंतत् समेसमे धान्यनधिकंचेत् १ इत्यादि । अथवावास्तूनां परिच्छादनं कटकं वादिभिरावरणं तत्र विधिश्च यथाहँ कटकं वादिविनियोजनात् । तथा नेमिपार्श्वेषु संप्रदायगम्येषु भक्तशालासु रसवतीशालासु कोष्टदुर्ग्गस्थायिराजसत्कंनयंति प्रापयंति यायिराज्ञामिति व्युत्पत्त्या कोट्टपालः याः कोट्टपरिरक्षणाय प्रतिकोष्ठेनियत उत्थाप्यं ते तासु चशब्दः समुच्चये तथा वासगृहेषु शयनगृहेषु विभागकुशलं यथौचित्येन विभाजकं चः समुच्चये तथा छेद्यंछेदनार्हं काष्ठादि वेध्यं वेधनार्हं तदेव चःसमुच्चये दानकर्मे अंकनार्थंगैरिकरक्तसूत्रेण रेखादानं । तत्र प्रधानवृद्धि तथा जलगानां जलगतानां जूमिकानां जलोत्तरणार्थं

॥ टीका ॥
॥ मूल ॥
॥ अनु० ॥
॥ भाषा ॥

कपद्या करणाय भाजनं यथौचित्येन विन्नाजकं चः समुच्चये उन्मग्ननिमग्नानद्याद्युत्तारे तस्यैतादृशसामर्थ्यस्य सुप्रतीतत्वात् जलस्थलयोः संबंधिनी षु गुहास्विवगुहासु सुरङ्गास्वित्यर्थः । तथायंत्रेषु घटीयंत्रादिषु परिखासु प्रतीतासु चः पूर्ववत् । कालज्ञाने चिकीर्षितवास्तुप्रशस्ताप्रशस्तलक्षणपरि

खंधावारणरिंदचयणेणं ॥ आवसहभवणकलिअं करेइ सव्वं मुहुत्तेणं ॥ २ ॥ करेंता पवरपोसहघरं करेइ २ त्ता जेणेव भरहे राया जाव एअमाणत्तिअं खिप्पामेव पच्चप्पिणइ ॥ सेसेतहेव जाव मज्जणघराउ पडिणिक्कमइ २ त्ता जेणेव बाहिरिआ उवट्ठाणसाला जेणेव चाउग्घंटे आसरहे तेणेवउवागच्छइ २ त्ता तएणं तं धरणिअलगमणलघुंतो बहुलक्खणपसत्थं हिमवंतकंदरंतरणिवायसंवड्ढिअ चित्ततणिसदलिअजंबूणयसुकयकूवरं कणयदं

सदेवकर्म्म विधिनास्कन्धावारं नरेन्द्रवचनेन ॥ आवसथभवनकलितं करोति सर्वं मुहूर्तेन २ कृत्वा प्रवरपौषधगृहं करोति कृत्वा यत्रैव भरतोराजा यावदेतामाज्ञप्तिं क्षिप्रमेवप्रत्यर्पयति । शेषंतथैव यावत् मज्जनगृहात् प्रतिनिष्क्रमति,, प्रतिनिष्क्रम्य, यत्रैवबाह्योपस्थानशाला, यत्रैव चतुर्घंट माश्वरथं,, तत्रैवोपागच्छति,, उपागत्य तं धरणितलगमनलघुं ततः बहुलक्षणप्रशस्तं हिमवत्कन्दरांन्तरनिर्वातसंवर्द्धितचित्रतिनिशदलिकंजाम्बून

ततः । २ गंधर्वा १४ भृंगराजश्च १५ मृगः १६ । पितृगण १७ स्तथा । दौवारिकोथ १८ सुग्रीवः १९ पुष्पदन्ता २० जलाधिपः २१ ।३। असुरः २२ । शेष २३ । यक्ष्माणौ २४ रोगो २५ हि २६ मुख्य ।२७। एवच । भल्लाट २८ सोम २९ गिरय ३० । स्तथाबाह्येदिति ३१ र्दितिः ३२ । ४ । आपा । ३३। आप वशा । ३४ वीशे । सावित्रः ३५ सविता । ३६ । ग्निगौ । इन्द्र ३७ । इन्द्रजयो ।३८ । न्यस्मिन् । वायौरुद्र ३९ श्चरुद्वराट् ४० ५ । मध्यब्रह्मा । ४१ । स्यचत्वारो देवाः प्राच्यादिदिग्गताः । अर्यमाख्यो ४२ विविस्वांश्च ४३ । मित्रः । ४४ पृथ्वीधरः ४५ क्रमात् । ४६ । ईशकोणादितोबाह्ये । वरकी १ यविदारिका २ पूतना । ३ । पाप । ४ । राक्षस्यौ । हेतुकाद्याश्चनिःपदाः । ७ । चतुः षष्टिपदै र्वास्तु । मध्येब्रह्माचतुः ष्पदः । अर्यमाद्याश्चतुर्भो

गा । द्विद्यंशमध्यकोणगाः । ८ । बहिः कोणेष्वर्धभागाः स्त्रीषाएकपदाः सुराः । एकाशीतिपदेब्रह्मा मवार्यांद्यास्तु षड्पदाः । ९ । द्विपदामध्य कोणेष्टौ वाह्येद्वात्रिंशदेकशः । शतेब्रह्मष्टसख्यांशो बाह्याकोणेषुसार्द्धगोः । १० । अर्यमाद्यास्तुवस्वंशाः शेषाःस्युः पूर्ववास्तुवत् हेमरत्नाक्षताद्यै स्तु वास्तुक्षेत्राकृतिंलिखेत् । ११ । अभ्यर्च्यपुष्पगंधाद्यै र्बलिंदध्याज्यमोदनं । दद्यात्सुरेभ्यःसोंकारै र्नमोंतैर्नामभिः पृथक् । १२ । वास्त्वारंभे प्रवेशेवा श्रेयसेवास्तु पूजनं । अकृतेस्वामिना शःस्या त्तस्मात् पूज्योहितार्थिभिः । १३ । एकाशीति विभागे दशपूर्वोत्तरायतारेखाः । अन्तस्त्रयोदशसुरा द्वा त्रिंशद्बाह्यकोष्टस्था १४ इतिवास्तुकशास्त्रेकथितमस्ति दे० तेहनें विषै प्रधान उत्तमबुद्धिछै जेहनो जलनें विषैं भूमिनैविषे जेवस्तू तेहनो प्रभावजकवी चवासमर्थ जलथल संबंधीनी गुफा सुरंगा तेहनें विषइ घरटी प्रमूष परिखाइ तेहनें विषइ वास्तुना काल ज्ञाननें विषइ तिमज वास्तुसास्त्रनें विषें प्रदेसनेविषे प्रधानभलो चतुरछै गर्भवन्तवेलि कन्याते फलरहित वेलि वृक्षमोटा झाड वेलि बिटाणां एहवा वास्तुक्षेत्रनेंविषै ऊंगाहोइतिहां गृ हादिक करता गुणदोष जाणें एहवो गुणकरी सहितछइ सोलप्रासाद राजानाते करवानें विषें कुशलछाहो च्यारदिसइं सोलसोल इम ६४ चतुसष्ठि विकल्प गृहनां द्वारमुंकवानां तेहनै विषइ विस्तारयामती मतिछैं जेहनी नंद्यावर्तनामइ गृह वृद्धमाणगृह स्वस्तिकनामें गृह रूचकगृह तिमसर्वो तरभद्र गृह सन्निवेसनें विषै घणोविसेष तेहनो जाण मोटी ध्वजानोमान देवानी प्रतिमानोमान कोठार मान काष्ट पर्वत षाई गढ पूठइ सिबिका प्रमू ष तेहनां विभाग कैविषै डाहोछइ एहवइ प्रकारें करीनैं घणागुणवन्तछइ स्थपतिबार्द्धकीनामें रत्नते नरिन्द्रमाहि चन्द्रमासरीषो भरत चक्रवती पूर्वजनवइ तप संजम घणा करयाछैं तेणेंकरीपाम्याछइ स्युंकार्य करवो एहवी वाणी कहतो थको चक्रवर्त्ति आगलि उभो रहइ १ तेवार्द्धकि रत्नदेव कर्म्मविधि मनचिन्तित कार्यनइ करव करीनइ कटक प्रसे चक्रवर्त्तिनइ वचनइकरीनइ राजानामहल अन्यलोकना घर तेणइकरी सहितछइ करइ सर्व मुहूर्तमात्रमाहि विलम्ब रहित २ करीनैं प्रवर पोसानोघर करइ करीनै जिहां भरतराजाछैं यावत् एहवी आज्ञा उतावली पाछी सोपइ सेष तिमज अधिकार थाकतो पूर्ववत् यावत् स्नानकरवाना घरथकी नीकलइ नीकलीनइ जिहां बाहिरलीबेंसवानी सभाछइ जिहां चातुर्घंट घोडानो रथछइ तिहां आवइ आवीनै तिबारइ ते रथ केहवाछइ ते धरती उपरि गमनें ऊतावलो हालइ ते घणा लक्षणेंकरी प्रसस्त उत्तम हिमवन्तपर्वतनी

स्थाने वैशाखे श्रावणेमार्गे फाल्गुने क्रियतेगृहं । शेषमासेषु नपुनः पौषोवाराहसंमत इत्यादिके । तथैवेति । बाह्याभ्यंतरसंग्रहे शल्ये शल्यशास्त्रे सर्वकला व्युत्पन्ने रेतन्मूलकत्वात् । वास्तुप्रदेशे गृहक्षेत्रैकदेशे, ऐशान्यां देवगृहं महानसं चापि कार्यं आग्नेय्यां ॥ नैऋत्यां शांडोपस्करोऽर्घधान्यानिमारुत्यां १ इत्यादि गृहावयवविन्यासे शास्त्रोक्तविधिविधाने प्रधानं मुख्यं गर्भिण्यो जातगर्भाडोऽङ्कितावल्ल्यः फलान्निमुखवल्लय इत्यर्थः । कन्याश्चव कन्याः अफला अथवा दूरफलावावल्ल्यः वृक्षाश्च वास्तुक्षेत्रप्ररूढाः वल्लिवेष्टितानि भावेक्तप्रत्ययविधानात् वल्लिवेष्टनानि वास्तुक्षेत्रोद्भूतवृक्षेष्वारोहणानि एते षां येगुणदोषा स्तेषां विज्ञायकं विशेषज्ञं । तेचेमे गर्भिणीवल्लि वास्तुप्ररूढा आसन्नफलदा कन्याच सा तत्रैवानासन्नफला, वृक्षाश्च प्लक्षवटाऽश्वत्थोदुंबराः प्रशस्ताः आसन्नाः कंटकिनो रिपुभयदा इत्यादि । प्रशस्तद्रुमकाष्टंवा गृहादिप्रशस्तं वल्लिवेष्टितानि प्रशस्तवल्लिसम्बन्धिनी प्रशस्तानि गृहमहीषु नचाप्रशस्तवल्लिसम्बन्धिनी, एनमेवार्थमाह वराहः । शस्त्रौषधिद्रुमलतामधुरासुगन्धा स्निग्धा समानशुषिराच महीनृपाणां । अप्यध्वनिश्रमविनोदसुपागतानां धत्ते श्रियं किमुतशारतमंदिरेषु १ पुनस्तदेवविशेषयन्नाह । गुणाढ्यं प्रज्ञाधारणाबुद्धिहस्तलाघवादिगुणवान् षोडशप्रासादाः सांतनस्वस्तिकादयो भूपतिगृहाणि तेषां करणे कुशलं चतुःषष्टिविकल्पाः गृहाणां वास्तुप्रसिद्धा स्तत्रविस्तृता ऽमूढामति र्यस्य सतथा विकल्पानां चतुःषष्टिरेवं । प्र

ठिञ्जारं पुलयव रिंदणीलसासगपवालफलिहवररयणलेठ्ठमणिविद्दुमधिन्नूसिञ्जं सुइयालीसाररइञ्जं तयणिज्जा
पट्ठसंगहिञ्जुत्ततुंबं पघसिञ्जुपसिञ्जनिम्मिअनवपहपुठपरिणिठिञ्जं विसिठलठणवलोहबठ्ठकम्मं हरिपह

दसुकृतकूबरं कनकदण्डिकारं पुलकवरेन्द्रनीलसासक प्रवालस्फटिकवररत्नलेष्टुमणि विभूषितं अष्टाचत्वारिंशारंरतिदं तपनीयपृष्ठ संग्रथितकुम्बं

गुफानां अन्तर वायु रहित तिहां बाध्या रहवा विविध भांतिना तनिसनामेइ वृत्त तेहजकाष्ठछइ जेरथनै जंबूनन्द सूवर्णनुं सघटिछै धूसरोछइ जेहनो कनकमय लघूदंडनी आराछइ पुलकरत्न वज्ररत्न इन्द्रनीलरत्न सासगरत्न प्रवाल फटिकरत्न प्रधानरत्न रत्न लेठूरत्न मणिचन्द्र कान्त विद्रुम तेणेंकरी विभूषित एकेकदिशिबार २ आरां इमच्यारदिसि ४८ आंरातिणइ रचित तपनीय रातुं सुवर्ण तेहनां पट्टमेहलू तेणे युक्तछइ प्रकर्षघ२।

सोदविजयादीनि षोऊशगृहाणि पूर्वद्वाराणि स्वस्तनादीनि षोडशदक्षिणद्वाराणि धनदादीनि षोडशउत्तरद्वाराणि दुर्भगादीनि षोडशपश्चिमद्वाराणि सर्वमीलने चतुःषष्टिरिति नंद्यावर्त्तं गृहविशेषे एवमग्रेतनविशेषणेष्वपि, चःसमुच्चये वर्द्धमाने स्वस्तिके रुचके तथा । सर्वतोभद्रसन्निवेशेच बहुर्विशेषः प्रकारो ज्ञेयतया कर्त्तव्यतयाच यस्यतत्, तथा सूत्रेच क्वचित् सप्तमीलोपः प्राकृतत्वात् । नंद्यावर्त्तादिगृहविशेषस्त्वयं वराहोक्तः, नंद्यावर्त्तमलिंदैः शालाकुड्यात् प्रदक्षिणांतगतैः । द्वारं पश्चिममस्मिन् विहाय शेषाणिकार्याणि १ द्वारोऽलिंदोन्तगतः प्रदक्षिणोऽन्यः शुन्नस्ततश्चान्यः । तद्वच्चवर्द्धमाने द्वारंतु नदक्षिणंकार्यं २ अपरांतगतोऽलिंदः प्रागंतगतौ तदुत्थितौ चान्यौ । तदवधिविधृतश्चान्यः प्राग्द्वारं स्वस्तिकंशुन्नदं ३ अप्रतिषिद्धालिंदं समंततो वास्तुसर्वतोभद्रं । नृपविबुधसमूहानां कार्यं द्वारैश्चतुर्भिरपि ४ पुनस्तदेव विशिनष्टि । ऊर्द्ध्वदंडेभव उद्दंडिकः ध्वजार्थेष्टकः । अर्थात् ध्वजः देवा इन्द्रादिप्रतिमाः कोष्ठउपरितनगृहं धान्यकोष्ठोवा दारूणि वास्तूचितकाष्टानि गिरयो दुर्गादिकरणार्थं जनावासयोग्याः पर्वताः खातानि पुष्करिण्यादिकानि वाहनानि शिबिकादीनि एतेषां विभागे कुशलं ध्वजविभागस्त्वेवं । दंडःप्रकाशे प्रासादे प्रासादकरसंख्यया । सांधकारे पुनःकार्यो मध्यप्रासादमानतः १ शेषं तत्तद्ग्रंथेभ्यो ऽवसेयं । इत्युक्तप्रकारेण बहुगुणाढ्यं, तस्य नरेन्द्रचन्द्रस्य भरतचक्रिणः स्थपतिरत्नं वर्द्धकिरत्नं तपःसंयमाभ्यां करणभूताभ्यां निर्विष्टं लब्धमिति । किंकरवाणीत्यादितु प्राग्योजितमेव । अथोपस्थितः सन् वर्द्धकि यंदकरोत्तदाह । सोदेवइत्यादि । सवर्द्धकिर्दैवकर्म विधिना देवकृत्यप्रकारेण चिन्तितमात्रकार्यकरणरूपेणेत्यर्थः स्कन्धावारं नरेंद्रवचनेन आवसथाराज्ञां गृहाणि भवनानीतरेषां तैःकलितंकरोति सर्वंमुहू

॥ टीका ॥

रणरयणसारसचक्कं कक्केणुणइंदणिलसासगसुसमाहिअबहुजालकडगं पसत्थविच्छिसमधुरं पुरवरं गुत्तसु

॥ मूल ॥

प्रघर्षित प्रसितनिर्मितनवपट्टपृष्टपरिनिष्ठितं विशिष्टलष्टनवलोहवट्ट कर्म्माणं हरिप्रहरणरत्नसदृशचक्रं कर्कोतनेन्द्र नीलशस्यकसुसमाहितबहुजाल

॥ अनु० ॥

अत्यन्तवाध्या निपजाव्या नवपटजिहां एहवो नाभि जेहनी पुष्टचक्रनी परिधिरूप परिनिष्ठितछइ विसिष्टभलूं पूष्टजाडो नवें लोहेंकरी वाध्युं ए छइ कांमजेहनूं हरि वासुदेव तेहनूं आयुध चक्ररत्न ते सरीषोछइ चक्र जेहनूं कर्कोतन इन्द्रनील सासगरत्नें करी सम्यक् प्रकारें राष्युंछइ भली

॥ भाषा ॥

त्तैर्ननिर्विलंबमित्यर्थः । कृत्वाच प्रवरपौषधगृहं करोति । कृत्वाच भरतोराजा यावरपदात् तेणेव उवागच्छइ २ ता इतिग्राह्यं एता मात्रमिकां क्षि प्रमेव प्रत्यर्पयति । सेसमित्यादि । सर्वं प्राग्वत् । उवागच्छित्ता । ततेणमित्यादि । उपागत्यच णमितिप्राग्वत् तं प्रसिद्धं वरपुरुषो भरतचक्री वरम हारथं आरूढइति सम्बन्धः । कीदृशमित्याह । धरणितलगमनेलघु शीघ्रं शीघ्रगामिनमित्यर्थः । कीदृशोवरपुरुष इत्याह । ततः सर्वत्रजयसंभावना जनितप्रमोदरसपुलकिततया विस्तीर्णः प्रफुल्लहृदयइत्यर्थः । अथपुनारथंविशिनष्टि । बहुलत्तणप्रशस्तं हिमवतः क्षुद्रहिमवद्गिरेः निर्व्रोतानि वातर हितानि यानि कंदरांतराणि दरीमध्यानि तत्र संवर्द्धितात्रिविधास्तिनिशा रथद्रुमा स्तएवदलिकानि दारूणि यस्य तं सूत्रेच पदव्यत्ययः आर्ष त्वात् जांबूनदसुवर्णमयं सुकृतं सुघटितं कूबरं युगंधरं यत्र तं कनकदंष्ट्रिकाः कनकमयलघुदंष्ट्ररूपाः अरा यत्र तं पुलकानि वरेंद्रनीलानि सासकानि रत्नविशेषाः प्रवालानि स्फुटिकवररत्नानिच प्रतीतानि लेष्ठवो विजातिरत्नानि मणय चन्द्रकांताद्याः विद्रुमः प्रवालविशेषः अनयोश्च वर्षोदितारतम्य कृतो विशेषो बोध्यः तैर्विभूषितं रचिताः प्रतिदिशं द्वादश २ सङ्गावात् अष्टाचत्वारिंशदरायत्र ते तथा विशेषणस्य परनिपातः प्राकृतत्वात् तपनी यपट्टै रक्तस्वर्णमयपट्टकै र्लोके महलूइतिप्रसिद्धैः संगृहीते दृढीकृते तथायुक्ते उचिते नातिलघुनी नातिमहती इत्यर्थः । ततः पदत्रयस्य कर्मधारयः एतादृशे तुंबे यस्य स तं, प्रघर्षिताः प्रकर्षेणघृष्टाः प्रसिताः प्रकर्षेणबद्धाः ईदृशा निर्मिता निवेशिताः नवाः अजीर्णाः पट्टाः पट्टिका यत्र तत्तथा विधं यत् पृष्टं चक्रपरिधिरूपं यल्लोकेपूठीइति प्रसिद्धं तत्परिनिष्ठितं सुनिष्पन्नं कार्यनिर्वाहकत्वेन यस्यस तं । अत्र पदव्यत्ययः प्राकृतत्वात् विशि

किरणतवणिज्जजूत्तकलियं कंकडगणिजुत्तकप्पणं पहरणाणुजयं खेडगकणगधणुमंडलग्गवरसत्तिं कोंततोमर

ककटकं प्रशस्तविस्तीर्णसमधुरं पुरवरसिबगुप्तं सुकिरणतपनीययोक्रकलितं कङ्कटकनियुक्तकल्पनं प्रहरणानुयातंखेटककनकधनुर्मण्डलाग्रवरशक्तिकु

परि याध्युंछैं जालीजिहां भली पुहली सरीषी एहवी धूरा छइ जेहनी नगरनी परें गुप्तछइ भला किरणवन्त तपनीय रातुंसूवर्ण तेहनइ जेत्रकरी सहित सन्नाह तेहनी रचीछइ रचनांति आयुधकरी भस्योछइ खेटा कनक बाणविसेष धनुष मण्डलाग्रन्तरवारि शिशूल भाला तोंवर सर तेहना

ष्टलष्टे अतिमनोज्ञे नवे सद्यस्के लोहवर्त्मे अयश्चर्मरज्जुके तयोः कर्मकार्यं यत्र सतं । अयमर्थः स्तत्र रथेयेऽवयवास्तेलोहवर्द्धाभ्यां बद्धाइति हरिर्वा सुदेवस्तस्य प्रहरणरत्नं चक्रं चक्रमुसलजोहीति वचनात् तत्सदृशे चक्रे यस्यस तं कर्केतनेंद्रनीलशस्यकरूपरत्नत्रयमयं सुष्ठुसम्यग् आहितं निवेशितं कृतसुन्दरसंस्थानमित्यर्थः । ईदृशं बद्धं जालकटकं जालकसमूहो यत्र स तथा तं । अयंभावः । रथगुप्तौ जालकपदवाच्याः सच्छिद्ररचनाविशिष्टा अवयव विशेषा बहव स्तत्रशोभांजनयंतीति तथा । प्रशस्ताविस्तीर्णा समा ऽवक्राधूर्यत्र सतं पुरमिव गुप्तं समंततः कृतवरूथं रथेहि प्रायः सर्वतो लोहादि मयी आवृत्ति र्भवति पुरवरदृष्टांतकथनेनायमर्थः संपन्नः यथा पुरङ्गोपुरप्राकारपरित्यागेन समंततो वप्रगुप्तं भवति । तथा यमप्यारोहस्थानसारथिस्थाने विहायगुप्तइति सुकिरणं शोभमानकांतिकं यत्तपनीयं रक्तसुवर्णं तन्मयं योक्त्रं तेन कलितं योक्त्रेणहि योदृस्कन्धेयुगं बध्यतइति अत्रच एतत् सूत्रादर्शेषु तवणिज्जजालकलिअमिति पाठो ऽशुद्धएव संभाव्यते, आवश्यकचूर्णौ अस्यैवपाठस्यदर्शनात् कंकटकाः सन्नाहा स्तेषांनियुक्ता स्थापिता कल्पना रचनायत्र सतथातं यथाशोभं तत्रसन्नाहाः स्थापिताः संतीतिभावः तथा प्रहरणैरनुयातं भृतमित्यर्थः । एतदेव व्यक्तित आह । खेटकानिफलकानि तानि कणकाबाणविशेषाः धनूंषि मंडलाग्रास्तरवारयः वरशक्तयस्त्रिशूलानि कुन्ताभल्लाः तोमराश्चबाणविशेषाः शराणांशतानि येषु तादृशा ये द्वात्रिं

सरसयबत्तीसतोणपरिमंडिअं कणगरयणचित्तजुत्तं हलीमुहबलागगयदंतचंदमोत्तिअतणसोत्तिअकुंदकुडयवर सिंदुवारकंदलवरफेणणिगरहारकासप्पगासधवलेहिं अमरमणपवणजइणचवलसिग्घगामीहिं चउहिं चामर

न्ततामरशरशतद्वात्रिंशत्तूणपरिमण्डितं कनकरत्नचित्रयुक्तं हलीमुखबलाकगजदन्तचन्द्रमौक्तिकतृणसौत्रिअ (मल्लिका) कुन्द कुटजवरसिन्दुवार कन्दलवरफेननिकरहारकाशप्रकाशधवलैः अमरमनःपवनजयिनचपलशीघ्रगामिभिः चतुर्भिः चामरकनकभूषिताङ्गैः तुरगैः, सछत्रं सध्वजं सघण्टं

सोगमें एहवा बत्तीसजातिना आयुधकरी सहितछइ कनक अनें रत्नमय चित्रामण तेणेकरी युक्तछइ हलीमुष बगलो हाथीनोदन्त चन्द्रमा मुक्ता फल मलिकानुं फूल कुन्दनूफूल कूटजवृक्षनूं फूल निगोछमा फुल कन्दलवृक्षना फूल वरफेन निकर फेननो समूह मोतीनोहार कासवृष तेहना प्रका

॥ टीका ॥ ॥ मूल ॥ ॥ अनु० ॥ ॥ भाषा ॥

शतूणा तस्त्रका स्तैःपरिमंडितं समंततः शोभितं कनकरत्नचित्रं तथायुक्तं तुरगैरित्यनेन संबध्यते । किविशिष्टमित्याह । हलीमुखं रूढिगम्यमिति ब लाकोःबकः गजदंतचंद्रौप्रतीतौ मौक्तिकंमुक्ताफलं । तणसोल्लिअत्ति । मल्लिकापुष्पं कुटजपुष्पाणि वरसिंदुवाराणि निर्गुंडीपुष्पाणि कंदलानिकंदल वृक्षविशेषपुष्पाणि वरफेननिकारा हारोमुक्ताकलापः काशास्तृणविशेषा स्तेषां प्रकाशजाउवस्यं तद्वद्धवलैः अमरादेवा मनांसिचित्तानि पवनोवायु स्तान् वेगेन जयतीति अमरमनः पवनजयिनः अतएव चपलशीघ्रं अतिशीघ्रं गामिने गमनशीलाः ततःपदद्वयकर्मधारयः तैश्चतुर्भिश्चतुःसंख्याकैः त था चामरैःकनकैश्च भूषित मंगं येषां ते तैः चामरस्य स्त्री स्वंआर्षत्वात् । अथ पुनारथविशिनष्टि । सत्तत्रं सध्वजं सघंटं सपताकमिति प्राग्वत् । सु कृतं सुष्टुनिर्मितं संधिकर्म संधियोजनं यत्रतं । सुसमाहितः सम्यग् यथोचितस्थाननिवेशितो यः समरक्षणकः संग्रामवाद्यविशेष स्तस्य वीराणां वीर रसोत्पादकत्वेन तुल्योगम्भीरो घोषश्चीत्काररूपो ध्वनि र्यस्य सतं पदव्यत्ययः प्राकृतस्वात् वरे कूर्परे पिंजनिके इति प्रसिद्धे यस्य स तं । सुचक्रं व रनेमीमंडलं प्रधानचक्रधारावृत्तं वरे शोभमाने धूस्तुंडे धूर्वीकूबरे यस्य तं वरयज्ञै र्बंहुतुंबे यस्यस तं वरकांचनभूषितं वराचार्यः प्रधानशल्पी तेन नि र्मितं वरतुरगैः संप्रयुक्तं वरसारथिना सुष्टु संप्रगृहीतं स्वायत्तीकृतमिति । इहच चक्रादीनां पुनर्वचनं रथावयवेषु प्रधानताख्यापनार्थं । वरपुरिसेइ

॥ टीका ॥

कणगविभूसिअंगेहिं सकुत्त सज्झयं सघंटं सपडागं सुकयसंधिकम्मं सुसमाहिअसमरकणगगंभीरतुल्लघोसं वरकुप्परंसुचक्कं वरणेमीमंडलं वरधुरातोंडं वरवइरवहुतुंबं वरकंचणभूसिअवरारयरिअणिम्मिअं वरतुरगसं

॥ मूल ॥

सपताकं सुकृतसन्धिकर्म्मकं सुसमाहितसमरकनकगम्भीरतुल्यघोषं वरकूपरं सुचक्रं वरनेमिमण्डलं वरधूतुण्डं वरवज्रबद्धतुम्बं वरकाञ्चनभूषितं वरा चार्यनिर्मितं वरतुरगसंप्रयुक्तं वरसारथिसुसंप्रकाशितं वरपुरुषो वरमहारथं दुरुढ आरूढः ॥ प्रवररत्न परिमण्डितं कनककिङ्किणीजालपरिशोभितं

॥ अनु० ॥

स सरीषा धोला तेणइकरी देवतानुं मान अथवा पवन वायरो तेहनैं जीतें एहवी चपलअनेंसीघ्र ऊतावलीछइ गति जेहनी तिणेंकरी च्यारेंकरी चामर अनें कनकेंकरी विभूषितछइ शरीर जेहना एहवइ छत्रसहित ध्वजा सहित घंटा सहित पताका नाहना ध्वजा सहित भला कस्याछें सधी

भाषा ॥

त्यादिषु पूर्ववयोजितं । दुरूढे आरूढे इत्यत्र समानार्थकपदद्वयोपादानं सुखारूढतापापनार्थं । अथवा दुरूढेइत्यस्य सौत्रशब्दस्य विवरणरूपो यमारूढ शब्दइति । अथार्थांतरारंभार्थं पुनरुक्तिर्नदोषायेति । उक्तमेवार्थनामप्रकटनाय रथस्यारोहकालप्रकटनायचाह । पवररयणपरिमंडिअमित्यादि । प्रवररत्नपरिमंडितं कनककिङ्किणीजालशोभितं अयोध्यमनभिभवनीयमित्यर्थः । सौदामिनीविद्युत् तप्तं यत् कनकं तच्चानलोष्णीषं रक्तवर्णं भवतीति तप्त शब्देन विशेषितं पङ्कजं कमलं तच्चसामान्यतो रक्तंवर्ण्यते । जासुअणहि । जपाकुसुमं ज्वलितज्वलनोदीप्ताग्निः अत्र पदविपर्यासः प्राकृतशैलीभवः । शुकस्य तुण्डं मुखं एतेषामिव रागो रक्तता यस्यस तं, गुञ्जार्द्धं रक्तिकारागजागः बंधुजीवकं द्विप्रहरविकाशिपुष्पं रक्तःसुमर्द्धितो हिंगुलकनिकरः सिंदूरं

॥ टीका॥

पउम्नं वरसारहिसुरुपग्गहिअं वरपुरिसे महारहं दुरुढे आरूढे,, पवररयणपरिमंडिअं कणयखिंखिणीजालप रिसोभिअं अउम्नं सोअमिणिकणगहविअं पंकयजासुअणजलणजलिअसुअतुंडरागगुंजद्धबंधुजीवगरत्तं हिंगुलमणिगरसिंदूररुइलकुंकुमपारावयचलणणयणकोइलदसणावरणरइतातिरेगरत्तासोगकणगकेसुअगयता

॥ मूल ॥

अयोध्यं सौदामिनीकनकतप्तकाञ्चनपङ्कजजपाकुसुमज्वलितज्वलनशुकतुण्डरागं गुञ्जार्द्धबंधुजीवकरक्तहिङ्गुलनिकरसिन्दूररुचिरकुंकुमं पारावतचलन नयनकोकिलदशनावरणरतिदातिरेकरक्ताशोककनककिंशुकगजतालुसुरेन्द्रगोपकसमप्रभप्रकाशं बिम्बफलसितप्रवालोद्यत् सूरसदृशं सर्वर्तुकसुरभिकुसुम

॥ अनु० ॥

ताकाम जिहा सुसमाहितभलो संग्रामनो वाजित्र तेसरीषो गम्भीरछइ शब्दजेहनो झलीछें पाजणी जेहनी भलो चक्रछइ भलीछें चक्रनीधारा जेहनी भलाछें धुरामा मुष जेहनी भलें वज्ररत्नेंकरी बांध्याछें तुंब जेहना भलें काञ्चनसुवर्णइ करी विभूषितछइ भलइ कारीगरें नीपजाव्यां भलों घोडें करी जोतस्योछे भलें सारथींइ रूडीपरें ग्रह्योछइ एहवो वर पुरुष भरतचक्रवर्त मोटेरथ चढ्यो बलीतेरथकेहवोछै प्रवर रत्नकरी ऽपरिमण्डित छइ सोनानी घूघरीनें जालइ करीनें माहाशोभायमान छइ कोईपराभवीसकें नही बीजला ताम्बुसोनो जेहवुछइ रातुं कमल जेहवो हुइ जासूलनो फु

॥ भाषा॥

॥ टीका ॥

प्रतीतं रुचिरं कुंकुमं जात्यघुसृणं पारावतचलनः प्रतीतः कोकिलनयने पदव्यत्ययः आर्षत्वात् दशनावरणमधरोष्ठं तच्च सामुद्रिकेऽत्यरुणं व्यावर्ण्यतइति रतिदो मनोहरो ऽतिरक्तो ऽधिकारुणो ऽशोकतरुः इंदूद्गमश्च कनकं किंशुकं पलाशपुष्पं तथा गजतालु सुरेंद्रगोपको वर्षासुरक्तवर्णः क्षुद्रजंतुविशेषः एभिः समासदृशाप्रभा द्युवि यस्यस तथा एवंविधः प्रकाशस्तेजःप्रसरो यस्य सतं श्रिम्बफलं गोल्लकं । सिलप्पवालंति । अत्र अश्लीलशब्दइव श्रियंलातीति ऋफिडादित्वा ल्लत्वे श्लीलं एवंविधं यत्प्रवालं श्लीलप्रवालं परिकर्म्मितविद्रुमः शिलाप्रवालं वा विद्रुमः उत्क्षिप्तसूर उद्गच्छत्सूर्य स्तेषां सदृशं सवर्णंकानि षड्तुभवानि सुरभीणि कुसुमानि ग्रथितपुष्पाणि माल्यदामानिच ग्रथितपुष्पाणि यत्र स तं उच्छ्रित ऊर्द्धीकृतः श्वेतध्वजो यत्र स तं महामेघस्य यद्वसितं गर्ज्जितं तद्वत् गम्भीरः स्निग्धो घोषो यस्य स तं शत्रुहृदयकंपनं प्रभातेच अष्टमतपःपारणकदिनमुखे चतुर्घंटसम्भवं पौषधिकश्चासम्पारितपौषधव्रतो नरपति रारूढइति सम्बन्धः, सश्रीकं नाम्ना पृथ्वीविजयलाभमिति विश्रुतं अत्रारूढः पुरुषो भूविजयंलभते इति सान्वर्थंनाम

॥ मूल ॥

लुसुरिंदगोवगसमप्पभप्पगासं बिंबफलसिलप्पवाल उट्ठितसूरसरिसं सच्छोउअसुरहिकुसुममल्लदामं ऊसिअ सेअज्झयं महामेहरसिअगंभीरणिद्धघोसं सत्तुहृअयकंपणं पभाएअ सस्सिरीअं णामेणं पुहविविजय लंभति

॥ अनु० ॥

माल्यदाम उच्छ्रितश्वेतध्वजं महामेघरसितस्निग्धघोषं शत्रुहृदयकम्पनं प्रभातेच सश्रीकं नाम्ना पृथ्वीविजयलाभमितिविश्रुतं लोकविश्रुतंविश्रुतय

॥ भाषा ॥

ल जेहवो होइ दीपतो उयलत अग्नि जेहवो सूहानो सुयहुइ जेहनो चिणोठी अर्ध जेहवी अफोरी आवत्तनुं फूलरातो हुइ हिङ्गुलुनो समूह जेहवो हूइ सिन्दुर जातिवन्त कुंकुम हुंइ जेहवो कबूतरना पगनेत्र जेहवा राता होइ कोईलनी आषि जेहवी दसणा होठराता हुइ रतिकारी मनोहर रातो असोकपल्लवहुइ जेहवो सुवर्ण जेहवो पलासनो फूल हाथीनों तालुनं इन्द्रगोप मेहनो समोलो तेसरीयो प्रकास रातोछइ जेहनो गोल्लुहूइ जेहवो प्रवाल जेहवो होइ उगतो सूर्य जेहवो रातो होइ ते सरीषो वर्णरयनो सर्वऋतुनां सूगंध फूलतेहनी मालाकरी सहित ऊंचीकीधीछैं श्वेत ध्वजा जेह यनो विषें महामेघना गर्जारवनीपरें गम्भीर स्निग्धछैं घोषशब्द शत्रुना हृदयने कंपावें एहवो प्रज्ञांतं करीनें सश्रीक सोभावन्त नामनुं करीनें पृथ्वी

कमित्यर्थः, कीदृशो नरपतिरित्याह । लोकविश्रुतयशाः अहतं क्वचिदप्यवयवे अखंडितं सर्वत्रास्खलितमप्रचारंवारथमित्यर्थः । रथारोहानन्तरं भरतः किंचक्रे इत्याह । तएणमित्यादि । ततः सभरतोराजा चतुर्घंटमश्वरथमारूढःसन् शेषंतथैवेति । कियत्पर्यन्तमित्याह । जावदाहिणाभिमुहे इत्यादि शेषं सूत्रं मागधतीर्थगमानुसारेण ज्ञेयं । अत्रोक्तयावद्दक्षिणाभिमुखो वरदामतीर्थेन वरदामनाम्ना ऽवतरणमार्गेण लवणसमुद्रमवगाहते सेसं तहेवत्ति वचनात् । हयगयरहपवरजोहकलिआए सद्धिं संपरिवुडे महया भडचडगरपहगरवंदपरिक्खित्ते चक्करयणदेसिअमग्गे अणेगरायवरसहस्साणुआयमग्गे महया उक्किट्ठसीहणायबोलकलकलरवेणं पक्खुभिअमहासमुद्दरवभूअंपिवकरेमाणे २ इत्यंतं सूत्रं दृश्यं, कियद्दूरं लवणसमुद्रमवगाहते इत्याह । यावत्तस्य रथवरस्य कूपरावार्द्रौ भवतः । अत्र यावच्छब्दो नसंग्राह्यपदसंग्राहकः किन्तु जलावगाहप्रमाणसूचनार्थः । जाव पीइदाणंति । अत्रापि मा

विस्सुअं लोकविस्सुअं लोगविस्सुअजसे अहय चाउग्घंटं आसरहं पोसहिए णरवई दूरूढे । तएणं सेनर हेराया चाउग्घंटंआसरहं दुरूढेसमाणे सेसंतहेव जाव दाहिणाभिमुहे वरदामतित्थेणंलवणसमुद्दंओगाहेत्ती जाव सेहरहवरस्सकुप्पराउल्ला जावपीइदाणंसे णवरं चूडामणिंच दिव्वं उरत्थगेविज्जगं सोणिअसुत्तगं कडगाणिअ

शोऽहतं चातुर्घंटं आश्वरथं पौषधिकोनरपति रारूढः ॥ ततः सभरतोराजा चातुर्घंटं आश्वरथमारूढः सन् शेषं तदेव यावत् दक्षिणाभिमुखो वरदनामतीर्थेन लवणसमुद्रमवगाहते । यावत् श्वेतरथवरस्य कूबरे आर्द्रे, यावत्प्रीतिदानं तत् नवरं, चूडामणिंच दिव्यं उरस्थग्रैवेयकं श्रोणीसूत्रकं

विजयलाभ एहवें नामइं करीनें प्रसिद्ध लोकनें विषें प्रसीद्धछइ यश छइ जेहनो एहवो अखंडितच्यार घंटाछें जेहनें विषें एहवा अश्वरथ प्रतइ पोषधवन्त तुरत पास्योछें पोसइ जेणइं एहवो राजा रथ उपरचढें । तिवारें ते भरतराजा चातुर्घंट अश्वरथ उपरिचढ्यो थको शेषपूर्वलीपरें यावत् दक्षिण दिशि संमुहो वरदामतीर्थनें मार्गें लवण समुद्र अनुगाहइ जाणवें तेरथनी पीजणी भीजाइं तांतगइं आइ यावत् मागधनीपरिं प्रीतदानदेइ

गधदेवसाधनाधिकारोक्तं सूत्रं तावद्वक्तव्यं, यावत्प्रीतिदानं से तस्य तीर्थाधिपसुरस्य प्रीतिदानशब्देनोपचारात् प्रीतिदानार्थकत्विवक्षितचूडामणयादिव स्तूच्यते, अत्रतु जावदाहिणिल्लेअंतवालेइति सूत्रस्याग्रतोन्यासोन्यथानुपपत्या तस्यग्रहणं ज्ञेयं । ननु दानं तस्य जावअठहिअं महामहिमं करेंतिन्ति सू त्रस्ययावद्ग्रहणेन गृहीतत्वात् तेनायमर्थः । प्रीतिदाननिमित्तकचूडामणयादिवस्तुग्रहणप्रतिपादकसूत्रं यावद्वक्तव्यमिति, तत्रायं पिण्डार्थः तुरगनिग्रहण रथस्थापनधनुः परामर्शशरमोक्षकोत्पादकोपायनोदनिजर्द्धिसाभप्रेक्षणप्रीतिदानसूत्राणि मागधतीर्थसाधनाधिकारवद्वक्तव्यानीति । नवरमयं विशे-षः । प्रीतिदाने चूडामणिंच दिव्यं मनोहरं सर्वविषापहारि शिरोभूषणविशेषं उरस्थं वक्षोभूषणविशेषं ग्रैवेयकं ग्रीवाभरणं श्रोणिसूत्रकं कटिमेखला क टकानिच त्रुटितानिच कियद्दूरं वक्तव्यमित्याह । यावद्दाहिणिल्लेअन्तवालेइति । यावद्दाक्षिणात्यो ह्यन्तपालइति प्रतिवाक्यं । प्राभृतोपढौकनन्नरत कृतसत्रस्त्रीकरणदेवसत्माननविसर्जन रथपरावृत्तिरुक्तन्यायेन प्रत्यागमन मज्जनगृहगमनस्नानभोजनकरणश्रेणिशब्दनादिप्रतिपादकसूत्रं वक्तव्यं । किमन्तमित्याह । अठाहिअंमहामहिमंकरेंति । अष्टादशश्रेणिप्रश्रेण्यो ऽष्टाहिकां महामहिमां प्रकुर्वंति । एतामाज्ञप्तिकां प्रत्यर्प्पयंतीति । अथ प्र

तुम्हिअाणिअ जावदाहिणिल्लेणं अंतवाले जावअठाहिअं महामहिमं करेंति २ त्ता एअमाणत्तिअंपच्च प्पिणंति ॥ तएणंसेदिव्वे चक्करयणे वरदामतित्थकुमारस्सदेवस्स अठाहिआए महामहिमाए निव्वत्ताए स

कटकानिचत्रुटितानिच यावत् दाक्षिणात्योऽन्तपालः यावत् अष्टाहिकां महिमां करोति, कृत्वाएतामाज्ञप्तिं प्रत्यर्पयति, ततः स्तद्दिव्यं चक्ररत्नं वरदामतीर्थकुमारस्य देवस्य अष्टाहिकायां महामहिमायां निर्वृत्तायां सत्यां आयुधगृहशालातः प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य अन्तरिक्षप्रतिपन्नं

एतलो विसेष देवसंबंधीया मुकट छांयानो आभर्ण गलानो आभर्ण कटिमेखला कठा बांहना आभर्ण यावत् दक्षिणदिसिनो रथवालोलइं यावत् १८ श्रेणी प्रश्रेणी आद्द दिवस लगइं महामहोछव करैं करीनइ एहवी आज्ञा पाछीसोपइ सोपीनइ तिवारपछीते दीव्यचक्ररत्न वरदामतीर्थ कुमार देवतानोऽ दिवसनो महामहिमा निवर्त्यथकइ आयुध गृहशालाथी नीकलइं नीकलीनइं आकाशें रह्योथकुं यावत् वाजित्रनें शब्देकरी पूरतुंछें आ

॥ टीका ॥

भासतीर्थाधिपसाधनायोपक्रमते । तएणमित्यादि । सर्वंप्राग्वत् । नवरं, उत्तरपश्चिमां वायवींदिशिं शुद्धदक्षिणावर्त्तिनो वरदामतीर्थतः शुद्धपश्चिमाव र्त्तिनि प्रभासेगमनाय इत्थमेवपथः सरलत्वात् अन्यथावरदामतः पश्चिमागमनेऽनुवारिधिवेलंगमनेन प्रभासतीर्थप्राप्तिर्दूरेणस्यादिति प्रभासंनामतीर्थं यत्रसिंधुनदी प्रमुद्रंप्रविशति अथतादृक् चक्ररत्नं दृष्ट्वा यत्प्रपद्यके तदाह । तएणमित्यादि । सर्वं पूर्ववत् परं प्रीतिदानेविशेष स्तमेवचसूत्रे दर्शयति । णवरमित्ति । नवरं । मालां रत्नमालां मौलिं मुकुटं मुक्ताजालंदिव्यमौक्तिकराशिं हेमजालं कनकराशिमिति । सेसंतहेवत्ति । शेषमुक्तातिरिक्तं प्रीतिदानो पढौकनस्वीकरणसुरसन्माननविसर्जनादि तथैव मागधसुराधिकारइव वक्तव्यं । आवश्यकचूर्णौतु वरदाम प्रभाससुरयोः प्रीतिदानं व्यत्यासेनोक्तमि ति । अथ सिंधुदेवीसाधनाधिकारमाह । तएणमित्यादि । व्यक्तार्थं । नवरं पूर्वादिशमित्यत्र पश्चिमदिग्वर्त्तिनः प्रभासतीर्थतः आगच्छन् वैताढ्यगिरि

॥ मूल ॥

माणीए आउहघरसालाउ पडिणिक्खमइ २ त्ता अंतलिक्खपडिवन्ने जावपूरंतेचेवअंबरतलं उत्तरपच्चत्थिमं दिसिंपभासतित्थाभिमुहे पयाते आविहोत्था ॥ तएणंसेसुरहेराया तंदिव्वंचक्करयणं जावउत्तरपच्चत्थिमं दिसिं पभासतित्थाभिमुहेपयाए आविहोत्था । तएणंसेसुरहेराया तंदिव्वंचक्करयणं जावउत्तरपच्चत्थिमंदिसिं तहेव

॥ अनु० ॥

यावत्पूरयन्तमिवाम्बरतलं । उत्तरपश्चिमायां दिशिप्रभाततीर्थाभिमुखं प्रयातं आविरभवत् । ततः सुरतोराजातद्दिव्यं चक्ररत्नं यावत् उत्तरपश्चि मायां दिशि, तथैव यावत् पश्चिमदिगभिमुखं प्रभासतीर्थेन लवणसमुद्रमवगाहते, अवगाह्ययावत् ते रथवरस्य कूबरे, आर्द्रे यावत्प्रीतिदानं तत्नवरं,,

॥ भाषा ॥

कास प्रतइ उत्तर पश्चिम विचि वायू कूणइ प्रभासतीर्थ साहमूंचालइ चालतुथयो सिंधूनदीजिहां समुद्रमां मीलेछइ ते प्रभासतीर्थ तिवारें ते भा सतराजा तेदिव्य चक्ररत्नप्रतिं यावत् वायू कूणइं तिसज जाणवो, यावत् पश्चिमदिसि साहमो प्रभासतीर्थनइं मार्गइ लवण समुद्र अवगाहइ जालगें ते रथनी पीजणी भीजाइ तालगेजाइ यावत् प्रीतदान एतलोविसेष रत्ननीमाला मुकुट मोतीना समूह सूबर्णना समूह कडा हाथना वाहनां आ

कुमारदेवसिसाधयिषया तद्वासकूटाभिमुखं ययासुः प्रथमतः अनुपूर्वमेवयाति । एतच्च दिग्विभागज्ञानं जंबूद्वीपपट्टादावालेख्यदर्शनाद्गुरुजनसंदर्शनात् सुबोधं सिंधुदेवीगृहाभिमुखं च चक्ररत्नं प्रयातं । ननु सिंधुदेवीभवनं अग्रेवक्ष्यमाणसूत्रे उत्तरभरतार्द्धमध्यमखंडे सिंधुकुंडे सिंधुद्वीपे वक्ष्यते तत्कथमत्र तत्संभवः, उच्यते महर्द्धिकदेवीनां मूलस्थानादन्यत्रापि भवनादिसंभवान्नानुपपन्नो, यथा सौधर्मेन्द्राद्यग्रमहिषीणां सौधर्मादिदेवलोके विमानसद्भावेपि नन्दीश्वरे कुंडलेषा राजधान्यः यथाचाऽस्या एवदेव्याश्चमरसंस्थेयनामद्वीपेराजधानीसिंध्यावर्त्तनकूटेच प्रासादावतंसकइति एवंसिंधुद्वीपे सिंधुदेवी भवनसद्भावेपि ह्यतएवसूत्रबलादत्रापि तदस्तीति ज्ञायते । तथाच सति सिंधूए देवीए भवणस्स अदूरसामंते इत्यादिकं खंधा वारनिवेसं करेइ इत्यंतं वक्ष्यमाणसूत्र मप्युपपद्येता ऽन्यथा तदपिविघटेतेति । तदनुभरतः किंकृतवानित्याह । तएणमित्यादि सुबोधं जावसिंधूएइत्यादि ग्रन्थयावत्

जावपच्चत्थिमदिसाभिमुहं पभासतित्थेणं लवणसमुद्दंणगाहेइत्तीजावसंरहवरस्सकुप्पराउल्ला जावपीढंदाणंसे णथरं मालं मउलिं मुत्ताजालंहेमजालं कडगाणिअ तुडीआणिअ आभरणाणिअ सरंचणामाहयंकं पभासति त्थोदगंचगेण्हइ २ त्ता जावपच्चत्थिमेणं पभासतित्थमेराय अहसंदेवाणुप्पियाणं विसयवासी जावपच्चत्थि

मालां मौलिं मुक्ताजालं हेमजालं कटकानिच त्रुटकानिच, आभरणानिच शरंचनामाहतांङ्कं प्रभासतीर्थोदकंचगृह्णाति, गृहीत्वायावत्पश्चिमतः प्रभासतीर्थमर्यादः, अहंदेवानुप्रियानां विषयवासी यावत्पाश्चिमात्योन्तपालः,,शेषं तथैव. यावत् अष्टाह्निका महिमा निर्वृत्ता ॥ ततस्तद्दिव्यंचक्ररत्नं

र्ण अनेरार्इबली आभर्ण नामांकितसर प्रभासतीर्थनोपांणी लेइ लेईनें यावत् पश्चिमदिसि प्रभासतीर्थनी मर्यादालगें । हुं तुमारो विषयवासी तुम्हारा देसनो वासीह्यो यावत् पश्चिमदिशिनो रषवालो आज्ञाकारीह्यु सेष थाकतो तिमजजाणवो यावत् आठदिवसनो महोत्सव निवर्त्यो । तिवारप छिते दिव्यचक्ररत्न प्रभासतीर्थ कुमार देवतानों आठदिवसनो मोटो महिमा निवर्त्यथइ रह्यें थकइ तिवारइ आयुध गृहशालाथी नीकलइं नीकलीनें

करणात्वर्तुकिरातशष्टापनपौषधशालाविधापनादि सर्वंग्राह्यं । तेन पौषधशालायां सिंधूदेव्याः साधनायेति शेषः अष्टमभक्तं प्रगृह्णाति । प्रगृह्यच पौषधिकः पूर्वव्याख्यातपौषधव्रतवान् अतएव ब्रह्मचारी । जावदब्भसंथारो वगए इत्यादि । यावद्दर्भसंस्तारकोपगतः अत्र यावत्करणात् उन्मुक्त मणिसुवर्ण इत्यादि सर्वं पूर्वोक्तं ग्राह्यं, अष्टमभक्तिकः कृताष्टमतपाः सिंधुदेवीं मनसि कुर्वन् ध्यायंस्तिष्ठति । तएणमित्यादि । तत स्तस्य भरतस्य राज्ञो ऽष्टमभक्ते परिणमति परिपूर्णप्राये जायमाने सिंध्वादेव्याः आसनं चलति, ततः सासिंधुदेवी आसनं चलितं पश्यति, दृष्ट्वा अवधिंप्रयुनक्ति ।

॥ टीका॥

मिल्ले णंतवाले सेसंतहेव जाव अट्ठाहिआ निव्वुत्ता ॥ तएणं सेदिव्वेचक्करयणे पभासतित्थकुमारस्स देवस्स अट्ठा हिआएमहामहिमाए णिव्वुत्ताए समाणीए आउहघरसालाउ पडिणिक्खमइ २ त्ता जावपूरेतेचेवणंअंबरतलं सिंधूएमहाणईए दाहिणिल्लेणंकूलेणं पुरत्थिमंदिसिं सिंधूदेवीभवणाभिमुहे पयाते आविहोत्था ॥ तएणं सेभरहेरा या तंदिव्वं चक्करयणं सिंधूए महाणईए दाहिणिल्लेणंकूलेणं पुरत्थिमंदिसिं सिंधुदेवीभवणाभिमुहं पयातं पासइ

॥ मूल ॥

प्रभासतीर्थकुमारस्य देवस्य अष्टाह्निकायां महामहिमायां निर्वृत्तायां सत्यां आयुधगृहशालातः प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य यावत्पूरयदिवा म्बरतलं, सिन्ध्वामहानद्यादाक्षिणात्येकूले, पूर्वस्यां दिशि सिन्धुदेवीभवनाभिमुखं प्रयातमाविरभवत् । ततः सभरतोराजातत्दिव्यं चक्ररत्नं सिन्ध्वामहानद्याः दाक्षिणात्येकूलेपूर्वस्यां दितिसिन्धुदेवीभवनाभिमुखं प्रयातं पश्यति, दृष्ट्वा हृष्टतुष्टचित्तस्तथैव यावत् यत्रैव सिन्ध्वादेव्याभवनं,

॥ अनु० ॥

यावत् पूरतोथको आकासप्रतें सींधू महानदीनें दक्षिणदिसिनें तटेथइनइ पूर्वदिशि सिंधू देवीनाभवन साहमूं चालतुथयो तिवारइ ते भरतराजा तेदिव्य चक्ररत्नप्रतिं सिन्धू महानदीने दक्षिणदिसिनें कूलें थईनइ पूर्वदिसि सिन्धूदेवीना भवनसाहमों जातो देषिनें । हर्षवन्त तुष्टचितमाययो ति मज यावत् जिहा सिन्धूदेवीनो भवनछइ तिहां आवइं आबीनें सिन्धूदेवीना भवननें घणूं बेगलो नही घणो टुकडो नही मध्य वार योजन लांबों

॥ भाषा॥

॥ टीका ॥

प्रयुज्यच भरतं राजानं अवधिना आभोगयति उपयुंक्ते । आभोग्यच स्थितायास्तस्या इत्यध्याहार्यं अयमेतद्रूपः आध्यात्मिकश्चिन्तितः प्रार्थितो मनोगतः संकल्पः समुदपद्यत, इत्यमेवान्वयसंगतिः स्यात् । अन्यथा जिज्ञकर्तृकयोः क्रिययोः क्त्वाप्रत्ययप्रयोगानुपपत्तिः स्यात् जिज्ञकर्तृकता चैवं सिंधुदेवी आभोगयित्री संकल्पस्य समुत्पादकः, इयञ्च सिंधुदेवीआसनकंपनाद्यौपयोगासती स्मृतजातीया स्वतएवानुकूलाशया संजज्ञे, तेन शरप्रमोक्ष

॥ मूल ॥

२ त्ता हठ्ठतुठ्ठचित्ततहेव जाव जेणेव सिंधूए देवीए भवणं तेणेव उवागच्छइ २ त्ता सिंधूए देवीए भवणस्स अदूरसामंते दुवालसजोअणायामं णवजोअणवित्थिण्णं वरणगरसरित्थं विजयखंधावारणिवेसं करेइ, जावसिंधूदेवीए अठमभत्तं पगिण्हइ २ त्ता पोसहिए बंभयारीजावदब्भसंथारोवगए अठमभत्तिए सिंधुदेविं मणसी करेमाणे चिठइ ॥ तएणंतस्सभरहस्सरण्णो अठमभत्तंसि परिणममाणंसि सिंधूएदेवीए आसणं चलइ । तएणं

॥ अनु० ॥

तत्रैवोपागच्छति, उपागत्यसिन्ध्वादेव्याभवनस्या दूरसामन्ते द्वादशयोजनायामं नवयोजनविस्तीर्णं वरनगरसदृशं विजयस्कन्धावारनिवेशं करोति कृत्वा यावत्सिन्धुदेव्या अष्टमभक्तं परिगृह्णाति, परिगृह्य पौषधिकोब्रह्मचारीयावद्दर्भसंस्तारोपगतः अष्टमभक्तिकः सिन्धुदेवीं मनसिकुर्वन् तिष्ठति । ततस्तस्य भरतस्य राज्ञः अष्टमभक्ते परिणमतिसतिसिन्धुदेव्या आसनं चलति, ततः सासिन्धुदेवी आसनं चलितं पश्यति दृष्ट्वा अवधिं

॥ भावा ॥

नव योजन पुहुलो मोटो नगर सरीषा विजयषधा वारनो उतारो करइ । यावत् सिन्धूदेवी साधवानें अर्थे तेलोकरइ ग्रहीनइ पौषधवन्त थको पोसइ सालामें ब्रह्मचर्य सहित यावत् डाभनइ संथारें बैठोथको । तेलाना तपसहित सिन्धूदेवीनें मनमां ध्याउतो थको रहैं । तिवारपछी ते भरतराजाने अठमनो तपपूर्णथइ थकें सिन्धूदेवीनो आसनचलें कंपइ । तिवारें ते सिन्धूदेवी आसन चलतुंदेषइ देषीनें । अवधि प्रजूजइ २ भरतराजानें अवधि करिकै देषै २ । एहवो आत्माथी उपनो चीतव्यो प्रार्थ्यो । मननों संकल्प ऊपनो । उपनोखलु भों जंबूदीपनें विषै भरतक्षे

णाद्यत्र वक्तव्यं । एवंच कर्मचक्रिणां वेताढ्यसुरादीनां साधनेपि जिनचक्रिणां तु सर्वत्रदिग्विजययात्रायां शरप्रमोक्षणादिकमन्तरेणैव प्रवृत्ति र्यतस्तत्र तेषां तथैव साध्यसिद्धिरिति । सचक्रःसंकल्पइत्याह । उप्पन्नेत्ति । उत्पन्नः खलुर्निश्चये जंबूद्वीपनाम्नि द्वीपे भरतनामनि वर्षे क्षेत्रे भरतोनाम राजा चतुरन्तचक्रवर्त्ती, तज्जीतमेतत् आचारएषः अतीतवर्त्तमानानागतानां सिंधुनाम्नीनां देवीनां भरतानां राज्ञां । अत्र बहुवचनं कालत्रयवर्त्तिनां चक्रवर्त्तिनां परिग्रहार्थं औपस्थानिकं प्राभृतकंकर्तुं वर्त्ततेइति । तद्गच्छामिणमितिप्राग्वत् । अहमपि भरतस्यराज्ञ औपस्थानिकं करोमीति चिंतितं, हि

॥ टीका ॥

सासिंधूदेवी आसणं चलिअं पासइ २ त्ता ओहिं पउंजइ २ त्ता भरहरायं ओहिनाआभोएइ २ त्ता इमेएआरूवेअ ज्झत्थिए चिंतिए पत्थिए मणोगए संकप्पे समुप्पज्जित्था । उप्पन्नेखलु भोजंबुद्दीवेदीवेभारहेवासे भरहेणामं राया चाउरंतचक्कवट्टी तंजीअमेअं तीअपच्चुप्पन्नामणागयाणं सिंधूणं देवीणं भरहाणं राईणं उवट्ठाणिअं कारतए,तंग च्छामिणं अहंपि भरहस्स रन्नो ओत्थाणिअं करेमि इतिकट्टु कुंभसहस्सं रयणचित्तं णाणामणिकणगरयणभ

॥ मूल ॥

प्रयुनक्ति, प्रयुज्य भरतं राजानं अवधिना आभोगयति, आभोग्य अयमेतद्रूपः आध्यात्मिकश्चिन्तितः प्रार्थितःमनोगतः सङ्कल्पः समुदपद्यत । उत्पन्नःखलुजम्बुद्वीपेद्वीपेभरतेवर्षेभरतोनामराराजा चातुरन्तचक्रवर्ता । तज्जीतमेतत् । अतीतप्रत्युत्पन्नानागतानां (सिन्धुनाम्नीनां) देवीनां भरतानां राज्ञां च उपस्थानं कर्तुं (वर्तते) तद्गच्छामि अहमपिभरतस्यराज्ञ औपस्थानिकं करोमि । इति कृत्वाकुम्भाष्टसहस्रं रत्नचित्रं नानामणि

॥ अनु० ॥

त्रइ भरतनामें राजा भरतक्षेत्रना च्यारें अन्तनो साधणहार । तेभणी आचारछइ एह । अतीतकालेंथई छिवडाछें अनागतकालें भरतथासी ते, स र्व सिन्धूदेवीनो भरतक्षेत्रना राजानें भेटणूं करूं एहवो आचारछइ। तेमाटें जाऊं हुंपणि भरतराजानें भेटणोंकरूं एहवो कहीनइ एक हजारअनें आ ठकुंभ १००० रत्नकरी चित्र्या अनेक प्रकारनां मणी सूबर्ण अनें रत्नकरी भाति चित्र्यां एहवा । वें सुबर्णनां भद्रासन बेसवाना कहां हाथनां आभरण

॥ भाषा ॥

कर्यं कृतमेव फलदं भवतीत्याह । इतिकट्टुइत्यादि । इतिकृत्वा चिन्तयित्वा कुम्भानामष्टोत्तरं सहस्रं रत्नचित्रं नानामणिकनकरत्नानां भक्तिर्विविधरचना तया चित्रेच द्वे कनकभद्रासने ऋषभचरित्रेतु रत्नभद्रासने उक्ते कटकानिच त्रुटिकानिच यावदाभरणानिच गृह्णाति । गृहीत्वाच तयोत्कृष्टयेत्यादि यावदेव मवादीदिति । अत्र यावत्पदसंग्रहो व्यक्तः । किमवादीदित्याह । अभिजिएणमित्यादि । अभिजितं देवानुप्रियैः श्रीमद्भिः केवलकल्पं परिपूर्णं भरतंवर्षं, तेनाहं देवानुप्रियाणां विषयवासिनी देशवास्तव्या अहं देवानुप्रियाणामाज्ञप्तिकिंकरी आज्ञासेविका तत्प्रतीच्छंतु गृह्णंतु देवानुप्रि

॥ टीका ॥

त्तिचित्ताणिञ्चं दुवे कणगभद्दासणाणि कडगाणिञ्च तुडिञ्चाणिञ्च जाव ञ्चाभरणाणि आगेण्हइ २ त्ता ताए उक्किट्ठाए जाव एवंवयासी ॥ ञ्चभिजिएणं देवाणुप्पिएहिं केवलकप्पे भरहेवासे, ञ्चहमं, देवाणुप्पिआणं विसय वासिणी ञ्चहमं देवाणुप्पिञ्चाणं ञ्चाणत्तिकिंकरी,तंपडिच्छंतुणं देवाणुप्पिञ्चा ममइमं एञ्चारूवं पीइदाणंति इति वटु कुंभसहस्सं रयणचित्तं णाणामणिकणगकडगाणिञ्च जावसोचेव गमो जावपडिविसज्जइ ॥ तएणंसेभर

॥ मूल ॥

कनकरत्नभक्तिचित्रेचद्वे कनकभद्रासने कटकानिचत्रुटकानिच यावदाभरणानि आगृह्णाति गृहीत्वा तयोत्कृष्टया यावदेवमवादीत् । अभिजितं देवानुप्रियैः केवलकल्पं (परिपूर्णं) भरतं वर्षं, अहं देवानुप्रियानां विषयवासिनी, अहं देवानुप्रियानामाज्ञप्तिकिङ्करी, तत् प्रतीच्छन्तु देवानुप्रियाः ममेदमेतद्रूपं प्रीतिदान मितिकृत्वा कुम्भाष्टसङ्कस्रं रत्नचित्रं नानामणिकनककटकानिच, यावत्सएवगमो यावत्प्रतिविसर्जयति ॥ ततः सभरतो

॥ अनु० ॥

बाहना आभर्ण यावत् अनेराई आभरण लीइ लेईनें । तेहवी उत्कृष्टीगति यावत् एहवुं कहइ । जीत्यों हेदेवानूं प्रीय ! तुम्हे पूरो भरतक्षेत्र छुं पणि तुम्हारो, तुम्हारादेसनो वसणहार । हुंतुम्हारी आज्ञाकारिणी सेवानी करणहारी दासीछु । तेमाटें ल्यो हेदेवाणूं प्रिय ! माहरुं एह प्रीतदान माहरो एहवो प्रीतदानल्यौ, एहवो कहीनें एक हजार आठ कुंभ रत्नकरी चित्र्या अनेक प्रकारना मणि कनकमय यावत् पूर्वलो गमो जाणवो ।

॥ भाषा ॥

याः, नमेद मेतद्रूपं प्रीतिदानमिति । अत्रणं सर्वत्रप्राग्वत् । इतिकृत्वा कुंभाष्टाधिकसहस्रं रत्नचित्रं नानामणिकनकरत्ने भक्तिचित्रेच द्वे कनकभद्रासने कटकानिच यावत् सएव मागधसुरगमोऽत्रानुसर्त्तव्यः । तावद्यावत्प्रतिविसर्ज्जयति, ततउत्तरविधिमाह । तएणमित्यादि । सर्वं प्राग्वत् । नवरं, तावद्वक्तव्यं यावत्ताः श्रेणिप्रश्रेणयो ऽष्टाह्निकाया महामहिमाया स्तामाज्ञप्तिकां प्रत्यर्प्पयन्ति । यथाष्टाह्निकोत्सवः कृतइति । अथ वैताढ्यसुरसाधनमाह । तएणमित्यादि । प्राग्व्याख्यातार्थं । नवरं । उत्तरपूर्वादिशमितीशानकोणं चक्ररत्नं वैताढ्यपर्व्वताभिमुखं प्रयातं चाप्यनुवत् । अयमर्थः ।

॥ टीका ॥

हेरोया पोसहसालाउ पडिणिक्कमइ २ त्ता जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छइ २ त्ता ण्हाए कयबलिकम्मे जाव जेणेव भोअणमंडवे तेणेव उवागच्छइ २ त्ता भोअणमंडवंसि सुहासणवरगए अट्ठमभत्तं पारेइ २ त्ता जाव सीहासणवरगए पुरत्थाभिमुहे णिसीअइ २त्ता अट्ठारससेणिप्पसेणीओ सद्दावेइ २ त्ता जाव अट्ठाहिआए महामहिमाए तमाणत्तिअं पच्चप्पिणंति ॥ तएणं सेदिव्वे चक्करयणे सिंधूए देवीए अट्ठाहिआए महामहिमाए णिव्वत्ताए समा

॥ मूल ॥

राजापौषधशालातः प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैवमज्जनगृहं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्यस्नातःकृतबलिकर्म्मा यावत् यत्रैव भोजनमण्डपस्तत्रैवो पागच्छति उपागत्यभोजनमण्डपे सुसिंहासनवरगतोऽष्टमभक्तं पारयति । पारयित्वायावत्सिंहासनवरगतः पूर्वाभिमुखोनिषीदति, निषद्य अष्टादशश्रेणिप्रश्रेणीः शब्दायति शब्दयित्वा यावत् (ताः) अष्टाह्निकाया महामहिमाया स्तामाज्ञप्तिंप्रत्यर्पयन्ति ॥ ततस्तद्दिव्यं चक्ररत्नं सिन्धा-

॥ अनु० ॥

यावत् पोतानें भवन जावानी आज्ञादीनी । तिवारपछी ते भरतराजा पौषधशालाथी नीकलें नीकलीनें जिहा स्नान करवानो घर तिहां आवइ आवीनें स्नानकरी नइ मङ्गलीकनइ अर्थे देवपूजादिक करइ । यावत् जिहां भोजन करवानो मंडपछें तिहां आवइ आवीनें भोजननां मंडपनें विषै सुषासन बैठोथको अठमतपनो पारणो करैं । यावत् सिंहासन जईनइ पूरबदिसि साहमो बेसे. बैसीनइ अठाराश्रेणी प्रश्रेणी पुरुषनें तेडाव

॥ भाषा ॥

सिंधुदेवीभवनतो वैताढ्यसुरसाधनार्थं वैताढ्यसुराजासभूतं वैताढ्यकूटं गच्छतः ईशानदिश्येव ऋजुःपन्थाः । तएणमित्यादि । उक्तप्रायं सर्वं नवरं वैताढ्यस्य तस्य दाक्षिणात्ये दक्षिणार्द्धभरतपार्श्ववर्त्तिनि नितंबेइति ततस्तस्य भरतराज्ञो अष्टमभक्ते परिणमति वैताढ्य गिरौकुमारइव क्रीडाकारित्वात् वैताढ्यगिरिकुमारस्तस्य देवस्यासनंचलति । एवं सिंधुदेव्याः गमः सदृशपाठो नेतव्यः स्मृतिपथंप्रापणीयः, परं सिंधुदेवीस्थाने वैताढ्यगिरिकुमा

॥ टीका ॥

णीए ओउहघरसालाउ तहेवजाव उत्तरपुरत्थिमंदिसिं वेअड्ढपव्वयाभिमुहे पयाए आविहोत्था । तएणं सेभरहेराया जेत्र जेणेव वेअड्ढपव्वए जेणेव वेअड्ढस्स दाहिणिल्लेणितंबे तेणेव उवागच्छइ २ त्ता वेअड्ढस्स पव्वयस्स दाहिणिल्लेणितंबे दुवालसजोअणाजामं णवजोअणवित्थिण्णं वरणगरसरित्थं विजयखंधावार निवेसंकरेइ २ त्ता जाव वेअड्ढगिरिकुमारस्स देवस्स सट्ठमभत्तं पगिण्हइ २ त्ता पोसहसालाए जाव

॥ मूल ॥

देव्याः अष्टाह्निकायां महामहिमायां निर्वृत्तायां सत्यां आयुधगृहशालातस्तथैव यावदुत्तरपूर्वस्यां दिशिवैताढ्यपर्वताभिमुखं प्रयातमाविरभवत् । ततः सभरतोराजा यावद्यत्रैव वैताढ्यः पर्वतः यत्रैव वैताढ्यस्य पर्वतस्य दाक्षिणात्योनितम्बस्तत्रैवोपागच्छति उपागत्यवैताढ्यस्य पर्वतस्य दाक्षिणात्ये नितम्बे द्वादशयोजनायामं नवयोजनविस्तीर्णं वरनगरसदृशं विजयस्कन्धावारनिवेशं करोति, कृत्वा यावद्वैताढ्यगिरिकुमारस्य देवस्याष्टम

॥ अमु० ॥

इ २ तेहावीनें । यावत् अष्टमदिवसलगें महोत्सवकरें करीनें ते आज्ञापाछी सोपइ ४ । तिवारपीछें तेदिव्य चक्ररत्न सिन्धूदेवीनो आठदिवसनो महोटो महिमा निवर्त्तइ थकइं थइ रह्यापछें आयुध घरसालाथी तिमज यावत् उत्तर पूर्वविचि ईसान कूणइ वैताढ्य पर्वत साहमो चालतुंथयु । तिवारें ते भरतराजा यावत् जिहां वैताढ्यपर्वतछै । जिहा वैताढ्य पर्वतनो दक्षिणदिसिनो नितंबछै । तिहां आवें आवीनइ वैताढ्य पर्वतना दक्षिणदिशिना नितंबनइ विषें बारयोजन लांबो नवजोजन पुहलो मोटानगर सरीषो विजयखंधावारनो उतारोकरइ करीनें यावत् वैता

॥ भाषा ॥

रदेवइति वाच्यं । यच्च सिंधुदेव्या अतिदेशकरणं तद्वाणव्यापारणमन्तरेणैवायमपि साध्यइति सादृश्यख्यापनार्थमिति । प्रीतिदानं आभिषेक्यं अन्नि

अट्ठमभत्तंसि परिणममाणंसि वेअड्ढगिरिकुमारं देवं मणसीकरेमाणे २ चिट्ठइ । तएणं तस्स भरहस्स रण्णो अट्ठमभत्तंसि परिणममाणंसि वेअड्ढगिरिकुमारस्स देवस्स आसणं चलइ एवं सिंधुमागमो णेअव्वो पीईदाणं आभिसेक्कं रयणालंकारं कडगाणिअ तुडिआणिअ वत्थाणिअ गेण्हइ २ त्ता तोए उक्किट्ठाए जाव अट्ठाहिअं पच्चप्पिणंति ५ तएणंसे दिव्वे चक्करयणे अट्ठाहिआए महामहिमाए णिव्वत्ताए समाणीए जाव पच्चत्थिमंदिसिं

भक्तं प्रतिगृह्णाति, प्रतिगृह्य पौषधशालातः यावदष्टमभक्तिकः वैताढ्यगिरिकुमारं देवं मनसिकुर्वन् तिष्ठति । ततस्तस्य भरतस्य राज्ञः अष्टमभक्ते परिणते सति वैताढ्यगिरिकुमारस्य देवस्य आसनं चलति, एवंसिंधुगमोनेतव्यः ॥ प्रीतिदानं आभिषेक्यं रत्नालङ्कारं कटकानिचत्रुटितानिच वस्त्राणिचगृह्णाति, गृहीत्वाताभ्य उत्कृष्टाभ्यो यावदष्टाहिकां महामहिमां प्रत्यर्पयन्ति, ततस्तद्दिव्यं चक्ररत्नं अष्टाहिकायां महामहिमायां निर्वृत्तायां सत्यां यावत्पश्चिमायां दिशि तमिस्रगुहाभिमुखं प्रयात माविरभवत् । ततस्स भरतोराजातद्दिव्यं चक्ररत्नं यावत्पश्चिमायांदिशितमिस्रगु

ढ्यगिरि कुमारनामा देवतानें साधवानें अर्थ अष्टमतपकरइ २ । पौषधशालाइं यावत् अष्टमवन्त थको । ते वैताढ्यगिरीकुमारनामा देव ताप्रतें मनमांहें धरतोथको रहइ । तिवारपछी भरतराजानें अष्टमतोप पूरोथयें थकइ वैताढ्यगिरि कुमार देवतानुं आसण कंपइ । इम सींधूदेवीनो गमो जाणवा । प्रीतदान । अभिषेकयोग्य रत्नालङ्कार मुकटादिक कटकनामें आभरण सुटितनामें आभरण वस्त्रपहिरवा योग्य लेइ लेईनइ तेहवी उत्कृष्टीगतें यावत् अष्टाह्निकां महोत्सव करीनें आज्ञापाछी सोपी ॥ तिवारपछी तेदिव्यचक्ररत्न आठदिवसनो महा महिमा निवर्त्यो थकइ थई

॥ टीका ॥

षेकयोग्यं राजपरिधेयमित्यर्थः । रत्नालंकारं मुकुटमिति । आवश्यकचूर्णौ तथैवदर्शनात् । शेषं तथैव यावच्चतुर्भ्यां ग्राह्यं, तत्र प्रथमोयावच्चतुष्टउक्ता तिरिक्तविशेषणसहितांगतिं प्रीतिवाक्यं प्राभृतोपनयनग्रहणे सुरसन्माननविसर्ज्जने स्नानभोजने श्रेणिप्रश्रेण्यामंत्रणं सूचयति । द्वितीयस्तु अष्टाह्निकादेशदानकरणेइति । अथ तमिस्रागुहाधिपकृतमालसुरसाधनार्थमुपक्रमते । तएणमित्यादि । ततस्तद्दिव्यं चक्ररत्नं अष्टाह्निकायां महामहिमायां निवृत्तायां सत्यां अर्धाद्वैताढ्यगिरिकुमारस्य देवस्य यावत् पश्चिमां दिशं तमिस्रागुहाभिमुखं प्रयातं चाप्यभवत् । वैताढ्यगिरिकुमारसाधनस्थानतस्त

॥ मूल ॥

तिमिसगुहाभिमुहे पयाए आविहोत्था तएणं से भरहेराया तंदिव्वंचक्करयणं जाव तिमिसगुहा भिमुहं पयायं पासइ २ त्ता हट्ठ तुट्ठ चित्त जाव तिमिसगूहाए अदूरसामंते दुवालसजोअणायामंणवजोअणविच्छिण्णं जाव कयमालस्स देवस्स अट्ठमभत्तं पगिण्हइ २ त्ता पोसहसालाए पोसहिए बंभयारी जाव कयमा लगं देवं मणसीकरेमाणे चिट्ठई । तएणं तस्स भरहस्स रण्णो अट्ठमभत्तंसि परिणमाणंसि कयमालस्स

॥ अनु० ॥

हाभिमुखं प्रयातं पश्यति । दृष्ट्वाहृष्टतुष्टचित्तो यावत्तमिस्रगुहाया अदूरसामन्ते द्वादशयोजनायामं नवयोजनविस्तीर्णं यावत्कृतमालस्य देवस्याष्ट मभक्तं प्रतिगृह्णाति प्रतिगृह्य पौषधशालायां पौषधिको ब्रह्मचारी यावत्कृतमालकं देवमनसिकुर्वन् तिष्ठति,, ततस्तस्य भरतस्य राज्ञ अष्टम भक्ते परिणमतिसति कृतमालस्य देवस्या सनं चलितं । तथैवयावत् वैताढ्यगिरिकुमारस्यनवरं प्रीतिदानं स्त्रीरत्नस्य तिलकचतुर्दशं भाण्डालङ्का

॥ भाषा ॥

रहइ । यावत् पश्चिम दिशि तिमिश्र गूफासाहमूचालतों थयो । तिवारइ ते भरतराजा तेदिव्यचक्ररत्न यावत् तिमिश्रगुफा साहमों चाल तो देषइ । देषीनइ । हर्षवन्त तुष्ट सन्तोषवंत पाम्यो । यावत् तिमिश्रगूफानें घणूं बेगलानही घणा दुकडा नही समभाव बारयोजन लाबूं नव योजन चउडो । यावत् कृतमालनामें देवता तिमश्रगूफानो अधिष्टायक तेहनइ साधवानइ अर्थइ तेलोकरइ । पौषधशालानें विषै पोसहवन्त थको

मित्रायाः पश्चिमावर्त्तित्वात् । तएणमित्यादि । सर्वंप्राग्वत् । प्रीतिदानेत्र विशेषः, सचायं स्त्रीरत्नस्यकृतेतिलकं ललाटाभरणं रत्नमयं चतुर्दशं यत्रत त्तिलकचतुर्दशं ईदृशं नांडालंकारं प्राकृतत्वादलंकारशब्दस्य परनिपाते अलंकारभांडं आभरणकरंडकमित्यर्थः, चतुर्दशाप्याभरणानिचैवं, हार १ द्विहार २ इग ३ कणय ४ रयण ५ मुत्तावली ६ जुकेऊरे ७ । कडए ८ तुडिए ९ मुद्दा १० कुंडल ११ उरमुत्त १२ चूलमणी १३ तिलयंति १४ १ कटकानिच अत्र कटकादीनि स्त्रीपुरुषसाधारणानीति नपौनरुक्त्यं । इत्यादि तावद्वक्तव्यं यावद्भोजनमंडपे भोजनं तथैव मागधसुरस्येव महामहिमा अष्टाह्निका कृत मालस्य प्रत्यर्प्पयंत्याज्ञां श्रेणिप्रश्रेणयइति । तएणमित्यादि । निगदसिद्धं नवरं सुषेणनामानं सेनापतिं सेनानीरत्नमिति किमवादीदित्याह । गच्छा

देवस्स, आसणं चलइ तहेव जाव वेअड्ढगिरिकुमारस्स णवरं पीइदाणं इत्थीरयणस्स तिलगचउद्द सं नंडालंकारं कडगाणिअ जाव आभरणाणिअ गेण्हइ २ त्ताताए उक्किट्ठाए जाव सक्कारेइसंमाणेइ २ त्ता पडिविसज्जेई जाव भोअणमंडवे तहेव महामहिमा कयमालस्स पच्चप्पिणंति ॥ ६ ॥ तएणं से भर

रं कटकानिच यावदाभरणानिच गृह्णाति, गृहीत्वाता उत्कृष्टाः यावत् सत्कारयति, सम्मानयति । सत्कृत्यसंमान्य प्रतिविसर्जयति । यावत् भो-जनमण्डपे तथैव महामहिमां कृतमालस्य प्रत्यर्पयन्ति । ततः सभरतोराजा कृतमालस्याष्टाह्निकायां महामहिमायां निवृत्तायां सत्यांसुषेणं सेनापतिं शब्दयति, शब्दयित्वा एवमवादीत् ॥ गच्छभोदेवानुप्रिय ! सिन्ध्वामहानद्याः पाश्चात्यं निष्कुटं ससिन्धुसागरगिरिमर्यादं समविषमनिष्कु

ब्रह्मचर्यसहित यावत् कृतमाला देवताप्रति मणकरता थकाराहइ । तिवारें ते भरतराजानें अष्टमभक्तपरिणमतइं थकइं । कृतमाल देवतानों आ सनचालें । तिमज यावत् वैताढ्यगिरी कुमारनीपरिजाणवा । एतलो विसेष । प्रीतिदांन । स्त्रीरत्ननें अर्थें । तिलकप्रमूष चउद्द आभरण (हार १ अ-द्धहार २ इग ३ । कणय ४ रयण ५ मुक्तावलीनु ६ केऊरे । ७ । कडए ८ तुडिए ९ मुद्दा १० । कुंडल ११ उरसूत्र १२ चूलमणि १३ तिलए १४ । १ इति

क्षिणमित्यादि । गङ्गाभोदेवानुप्रिय! सिंध्वामहानद्याः पाश्चात्यं पश्चिमदिग्वर्त्तिनं निष्कुटं कोणवर्त्ति भरतक्षेत्रखंडरूपं एतेन पूर्वदिग्वर्त्तिभरतक्षेत्रखंड निषेधः कृतो बोध्यः । इदञ्च कैर्विज्ञायते कैर्विभक्तमित्याह । पूर्वस्यां दक्षिणस्यांच सिंधुर्नदी पश्चिमायां सागरः पश्चिमसमुद्रः उत्तरस्यां गिरिर्वैताढ्यः एतैः कृतामर्यादाविभागरूपातया सहितं एभिः कृतविभागमित्यर्थः । अनेन द्वितीयपाश्चात्यनिष्कुटाद् विशेषो दर्शितः । तत्रापि समानिच समभूभागवर्त्तीनि विषमाणिच दुर्गभूमिकानि निष्कुटानि भावांतरक्षेत्रखंडरूपाणि ततो द्वन्द्वस्तानिच । जेणेवहिमवंतपव्वए तेणेवउवागच्छइ उवागच्छित्ता अस्मदाज्ञाप्रवर्त्तनेनास्मद्वशानि कुरू अनेन कथनेनप्रथमसिंधुनिष्कुटसाधने ऽल्पीयसोपि भूभागस्य साधनेन गजनिमीलिकाविधेयेति ज्ञापितं, एवमेवाऽखंडषट्खंडक्षितित्वप्राप्तेः जेणेवहिमवंतपव्वए साधयित्वा अष्टरत्नानि सद्यरत्नानि वराणि प्रधानानि रत्नानि स्वस्वजातावुत्कृष्टवस्तूनि प्रतिच्छ गृहाण प्रतीच्य च ममैतामाज्ञप्तिकां प्रत्यर्प्ययेति । ततः सुषेणो यथाचक्रे तथाह । तएणमित्यादि । ततो भरताज्ञानन्तरं स सुषेणः एवं स्वामिंस्तथेत्याज्ञाया विनयेन वचनं प्रतिशृणोति । इतिपर्यंतं पदयोजना व्याख्यात्वस्य प्राग्वत् । किंभूतः सुषेणः सेनाहस्त्यादिस्कन्धस्तद्रूपस्य बलस्य नेता प्रभुः स्वातंत्र्येण प्रवर्त्तकः भरते वर्षे विश्रुतयशाः महतो ऽतुच्छस्य बलस्य सैन्यस्य प्रक्रमात् भरतचक्रवर्त्तिरूस्वामिनः पराक्रमो यस्मात् सतथा दृष्टंहि बलवतिप्रभौ बलं बलवद्भवतीति , एतेन जेणेसीतिपदे न पौनरुक्त्यं महात्मानुदात्तस्वभावः जेणेसीआत्मनाधीर्याधिकः तेजसाशारीरेण लक्षणेश्च सच्चादिभि र्युक्तः सेणेभाषासु पारसीआरबीप्रमुखासु विशार

हेराया कयमालस्स अट्ठाहिआए महामहिमाए णिव्वत्ताए समाणीए सुसेणं सेणावइं सद्दावेइ २ त्ता एवंवयासी गच्छाहिणं जोदेवाणुप्पिया! सिंधूए महाणईए पच्चत्थिमंणिक्कुडं ससंधु सागरगिरिमेरागं

टानिच अवगाह्य अवगाह्य अग्र्याणिवराणि रत्नानिप्रतीच्छ, प्रतीच्य ममैतामाज्ञप्तिं प्रत्यर्पय । ततःससुषेणःसेनापतिःबलस्य नेता भरते वर्षे

आभर्ण) । भांड अलङ्कार कडा यावत् अनेराई आभरणलोइ । लेईनइ । तेहवी उत्कृष्टीगति यावत् सत्कारें सन्मानें सत्कारी प्रतिबिसर्ज्ये यावत् भोजन मंडप पारणो करइ, तिमज महोत्सव कृतमाल देवतानो करीनइ पाछोसोंपइ ६ । तिवारइ ते भरतराजा कृतमाल देवतानो अष्टाह्निक ।

दः पंडितः तत्तन्म्लेच्छदेशभाषाज्ञोहि तत्तद्देशीयम्लेच्छान् सामदानादिवाक्यै र्बोद्धुं समर्थो भवति । अतएव चित्रं विविधं चारु असाम्यतादिगुणोपेतं भाषत इत्येवंशीलः, भरतक्षेत्रेनिष्कुटानां निम्नानांच गम्भीरस्थानानां दुर्गमानांच दुःखेनगन्तुंशक्यानां दुःप्रवेशानां दुःखेनप्रवेष्टुं शक्यानां भूभागानां विज्ञायक स्तत्र २ तद्वासीच प्रचारचतुरः अतएवैनां योग्यतां विभाव्यैतादृशासने नियुक्तः अर्थशास्त्रनीतिशास्त्रादिनाकुशलः रत्नंसेनापतिः सैन्येशेषु मुख्यः भरतेनराज्ञा एवमुक्तः सन् हृष्टतुष्टेत्यादि प्राग्वत् । ततः स किंकरोतीत्याह । पडिसुणेत्ताइत्यादि । सर्वंचैतत् पाठसिद्धं, नवरं सुषेणविशेषणे सन्नद्धंशरीरारोपणात् बद्धं कक्षाबन्धनतः चर्म्मलोहकवलादिरूपं संजातमस्येति वर्म्मितं ईदृशं कवचं तनुत्राणं यस्यस तथा । उत्पीडिता गाढं गुणारोपणाद्दृढीकृता शरासनपट्टिका धनुर्दंडो येन स तथा पिनद्धं ग्रैवेयं ग्रीवात्राणं ग्रीवाभरणंवा येन सतथा बद्धो ग्रन्थिदानेन आविद्धः परिहितो मूर्द्ध

समविसमणिक्कुडाणिअ निज्झेहि २ त्ता शुग्गाइं वइराइं रयणाहं पडिच्छाहि २ त्ता ममएअमाणत्तिअं पच्चप्पिणाहि तएणं से सेणावईवलस्स णेआ नरहेवासंमि विस्सुअंजासे महाबलपरक्कमे महप्पानज्झसीतेअलक्कणजुत्ते मिलक्कुनासाविसारए चित्तचारुभासी नरहे वासंमिणिक्कुडाणं णिम्नाणंय दुग्गमाणंय दुप्प

विश्रुतयशाः महाबलपराक्रमः महात्मा ओजस्वी तेजोलक्षणयुक्तः म्लेच्छभाषाविशारदः चित्रचारुभाषी भरतेवर्षे निष्कुटानां निम्नानां च दुर्गमानां दुःप्रवेशानां च विज्ञायकः अस्त्रशस्त्रकुशलः रत्नं सेनापतिषु, सभरतेनराज्ञा एवमुक्तःसन् हृष्टतुष्टचित्त आनन्दितः करतलपरिगृहीतदशनखं शिरसा

महोत्सव निवर्त्तेइ थकइं सूषेननामें सेनापतीरत्ननें तेडावइ तेडावीनें इम कहइ । जाव हेदेवानुंप्रीय ! तिन्धू महानन्दीनइं पश्चिमदिसिनो नान्हां खंड सिन्धूनदी लवण समुद्र अनें वैताढ्य पर्वतनो मर्यादालगे । समा विषमा थानिकहोइं ते प्रतइ साधो वशिकरो । वशिकरीनइ । अग्रउत्कृष्टो प्रधान रत्नउत्तम त्यो लेईनें । माहरी आज्ञा पाछी सोंपो । तिवारइ से सेनापती केहवोछइ । सेना चतुरङ्ग कटकनो स्वामो । भरतक्षेत्रनें विषै प्रसि

॥ टीका ॥

वेष्टनेन विमलवरचिह्नपट्टे वीरवितीरतासूचकवस्त्रविशेषो येन सतथा पश्चात्पदद्वयस्य कर्मधारयः । गृहीतान्यायुधानि प्रहरणानिच येन सतथा आयुधप्रहरणयोस्तु क्षेप्यासेप्यकृतो विशेषो बोध्य स्तत्र क्षेप्यानि बाणादीनि असेप्यानि खड्गादीनि । अथवा गृहीतानि आयुधानि प्रहरणाय येन सतथेति । तएणमित्यादि । प्रगव्याख्यातार्थं । नवरं । वाक्ययोजनायां ततः सुषेणश्चर्म्मरत्नं परामृशति स्पृशति । इत्यंतसम्बन्धइति । एतत् प्रस्तावा च्चर्म्मरत्नवर्णनमाह । तएणंतमित्यादि । तच्चर्मरत्नं उक्तविशेषणविशिष्टं भवतीत्यन्वयः । ततो विस्तीर्णो विस्तृतनामक इत्यर्थः एवंविधः इनःस्वामी चक्रवर्त्तिरूपो यस्य सत्तेन यस्यहस्तस्पर्शतः इच्छयावा विस्तृणाति सस्वामीत्यर्थः, श्रीवत्सदृशं श्रीवत्साकाररूपं यस्य तत्तथा । नन्वस्य श्रीवत्साकारत्वे चत्वारोपिप्रांताः समविषमाभवति । यथाचास्य किरातकृतदृष्ट्युपद्रवनिवारणार्थं तिर्यग्विसृतस्य तिर्यग्विसृतेन वृत्ताकारेण छत्ररत्नेन सह कथसंघट

॥ मूल ॥

वेसाणय विज्झाणए अत्थसत्थकुसले रयणंसेणावईसुसेणे नरहेणंरन्ना एवंवुत्तेसमाणे हट्ठतुट्ठचित्तमाणंदिए जाव करयलपरिग्गहियं दसणहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिंकट्टु एवंसामीतहत्ति आणाएविणएणं वयणं पडिसुणेइ २ त्ता नरहस्सरन्नो अंतियाओ पडिणिक्कमइ २ त्ता जेणेव सए आवासे तेणेवउवागच्छइ २ त्ता

॥ अनु० ॥

वर्तं मस्तके अञ्जलिं कृत्वा, एवं स्वामिन् तथेति आज्ञाया विनयेन वचनं प्रतिशृणाति, प्रतिश्रुत्य भरतस्य राज्ञोऽन्तिकात्प्रतिनिष्क्रामति । प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव स आवासस्तत्रैवोपागच्छति उपागत्यकौटुम्बिकपुरुषं शब्दयति शब्दयित्वा एवमवादीत् । क्षिप्रमेवभोदेवानुप्रिय ! आभिषेक्यं हस्ति

॥ भाषा ॥

द्वछै जस जेहनो । मोटाबल प्राक्रमवंतछै । मोटी आत्माछइ सत्यवन्तछै,, तेजवन्त शरीरनो लक्षण जेहनो ते सहित । स्रेछनी सर्वभाषानें विषें पंडित । चित्रविविध मनोहर भाषानो बोलणहार । भरतक्षेत्रने विषै ऊची नीची धरती गिरि गम्भीर स्थानिक दुःषेजाइं सकीइं एहवा स्थानिक । दुःखइ प्रवेशकरी सकइं एहवा सथानिकनो जांणछइ । अर्थ उपजावानो शास्त्र नीतसास्त्र तेहने विषइ डाहो रत्नछइ सेना कटकनो स्वामी सूषेण

नास्यादिति । उच्यते । स्वतः श्रीवत्साकारमपि सहस्रदेवाधिष्ठितत्वा द्यणावस्वरं चिंतिताकारमेव भवतीति, मकाप्यनुपपत्तिः मुक्तानांमौक्तिकानां

कोडुंबिअपुरिसे सद्दावेइ २ त्ता एवंवयासी॥ खिप्पामेव भोदेवाणुप्पिआ! आभिसेक्कं हत्थिरयणं पडिकप्पेह हयगयरहपवर जाव चउरंगिणिंसेणं सन्नाहेह तिकट्टु जेणेवमज्जणघरे तेणेवउवागच्छइ २ त्ता मज्जणघरं अणुप्पविसइ २ त्ता । एहाए कयबलिकम्मे । कयकोउअ मंगलपायच्छित्ते । सन्नद्ध बद्ध वम्मिअकवए । उप्पीलिअ सरासणपट्टिए पिणद्ध गेविज्जे बद्धआविद्ध विमलवरचिंधपट्टे गहिआउहप्पहरणे अणेगगण णायगे जावसद्धिं संपरिबुडे सकोरंट मल्लदामेणं छत्तेणं धरिजमाणेणं मंगलजय २ सद्दकयालोए मज्जणघराउ

रत्नं प्रतिकल्पय, हयगजरथप्रवरयावच्चतुरङ्गिणीं सेनां सन्नाहयेति कृत्वा यत्रैव मज्जनगृहं तत्रैवोपागच्छति, उपात्यमज्जनगृह मनुप्रविशति । अनुप्रविश्य स्नातः कृतबलिकर्मा कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तः सन्नद्धबद्धवर्म्मितकवचः उत्पीडितशरासनपट्टिकः पिनद्धग्रैवेयकोबद्धाविद्धविमलवरचिन्हपट्टः गृहीतायुधप्रहरणः अनेकगणनायकः दण्डनायकः यावत् साद्धं संपरिवृतः सकोरण्टकमाल्यदाम्नाछत्रेण ध्रीयमाणेन मङ्गलजयजयशब्दकृता

नामें । भरतराजा एहवै कहेंयकइ । हर्षवन्त तूष्टयो चित्तमां आणंदपाम्यो । यावत् बेहाथनातलां एकठांकरीनइ बेहाथनां दसनख एकठामेली माथइ आवर्तकरी मार्थे अञ्जली करीनें । इमज हेस्वामी तुम्हेकहोछो तिमकरीस्यों एहवी आज्ञा बिनयकरीनइ । वचन सांभलइ सांभलीनैं । भरतराजाना पासाथी नीकलइ जाइ नींकलीनैं । जिहां पोतानो आवासघरछें । तिहां आवइ आवीनें आज्ञाकारी पुरुषनें तेडावइ तेडावीनें । इम कहइ । क्षिप्र उतावलो हेदेवाणूंप्रीय । अभिषेक योग्य पट्टहस्तीरत्न सजकरो घोडा हाथी रथपायक यावत् चतुरङ्गिणी सेनासज्जकरो । एहयोकहीनें जिहां स्नानकरवानोघर । तिहां आवइ आवीनें । स्नानकरवानां घरमांहि पेसइ पेसीनैं । स्नानकर पूजादिक करें । मङ्गलीकनें अर्थे कौतुक प्रायछें

तारागणतारकाणां अर्द्धचन्द्राणां चित्राणि आलेख्यानि यत्रतत्रया । अचलमकंपं द्वौसदृशार्थकौशब्दावतिशयसूचकावित्यत्यंतदृढपरिणामं चक्रिसकल सैन्याक्रांतत्वेपि नमनागपि कंपते अजेद्यं दुर्भेदं कवचमिवाजेद्यकवचं लुप्तोपमा, वज्रपंजरमिव दुर्भेदमित्याशयः । सलिलासु नदीषु सागरेषु चोत्तारणं यत्र पारगमनोपायभूतं दिव्यं देवकृतप्रातिहार्यं चर्मरत्नं चर्मसुप्रधानं अनलजलादिभिरनुपघात्यवीर्यत्वात् यत्र शणंशणधान्यं सप्तदशं सप्तदशसंख्या

पडिणिक्खमइ २ त्ता जेणेव बाहिरिआ उवट्ठाणसाला जेणेव आभिसेक्के हत्थिरयणे तेणेवउवागच्छइ २ त्ता आभिसेक्कं हत्थिरयणं दुरूढे तएणं सुसेणसेणावई हत्थिरकंधवरगए सकोरंटमल्लदामेणं छत्तेणं धरिज्जमाणेणं हयगयरहपवर जोहकलिआए चाउरंगिणीए सेणाए सद्धिं संपरिवुडे महयाभडचडगर पहकर वंद परिक्खित्ते महया उक्किट्ठसीहणायबोल कलकल सद्देणं समुद्दरव भूअंपिव करेमाणे २ सव्वड्ढीए महज्जुईए

लोकः मज्जनगृहात्प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव बाह्योपस्थानशाला, यत्रैव आभिषेक्यं हस्तिरत्नं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य आभिषेक्यं हस्तिरत्नं दुरूढः । ततःसुषेणः सेनापतिर्हस्तिस्कन्धवरगतः सकोरटमाल्यदामच्छत्रेण ध्रीयमाणेन, हयगजरथप्रवरयोधकलितया चातुरङ्गिण्या सेनया सार्द्धं संपरिवृतः महाभटचटकरपहकरवृन्दसंपरिक्षिप्तः महताउत्कृष्टसिंहनादबोलकलकलशब्देन समुद्ररवभूतमिवकुर्वन् २ सर्वर्द्धया सर्वद्यु

त कुंकुम तिलक द्रोह प्रमूषलेइ । सज्जथांई शरीर बांधेकशादिकें करी बगतर टोप प्रमूष पहर दृढकस्योछें सरासन पछ धनूंषनो दंड जेणें एहवो ध हस्योछें गलानूं आभरण । बाध्यो दृढपणें पहस्यो निर्मल उत्तम पट्टचीर पहीननो वस्त्रजेणइ, शस्त्रांछें आयुध प्रहरण जेणें । घणा समूहना नायक कोटवाल । यावत् प्रवस्योथको कोरंट वृक्षना फूलनीमाला सहित एहवो छत्र माथें धरावतो थको सङ्गलीकना जय २ एहवा सब्दकीधा लोक ते व-न्दीजनें जेहनइ एहवो थको स्नानकरवाना घरथकी नीकलें नीकलीनइ जिहां बाहिरलीबैसवानीसालाछें । जिहां आभिषेकको हाथीरत्नछै । तिहां

पूरकं येषुतानि धण्णसप्तदशानि सर्वधान्यानि रोहंतेजायंते एकदिवसेनोप्तानि अयंसंप्रदायः गृहपतिरत्नेनास्मिंश्चर्मणि धान्यानि सूर्योदयेऽप्यन्ते । अ स्तमनसमये चलूयंते इति । सप्तदशधान्यानि त्विमानि सालि १ जव २ वीहि ३ कुद्रव ४ रालय ५ तिल ६ मुग्गा ७ मास ८ चवल ९ चणा १० तुअ रि ११ मसूरि १२ कुलत्था १३ गोधुम १४ णिप्पाव १५ अयसि १६ सणा १७ १ प्रायोऽद्भूपयोगीनीमानीतीयंत्युक्तानि । अन्यत्र चतुर्विंशतिरप्युक्तानि

॥ टीका ॥

महाबलेणं जाव णिग्घोसणाईएणं जेणेव सिंधूमहाणई तेणेव उवागच्छई २ ता चम्मरयणं परामुसइ । तएणंतं सिरिवच्छसरिसरूवं मुत्तातारारूचंदचिन्नं अयलमकंपं अभेज्जकवयं जंते सलिलासुसागरेसुओउत्तारणं दिव्वंचम्मर यणं सणसत्तदसाइं सव्वधणाइं जत्थरोहंति एगदिवसेणवाविरुहंति वासुणाऊण अक्खवहिणापरामुठे दिव्वे चम्मर

॥ मूल ॥

त्या महाबलेन यावन्निर्घोषनादितेन यत्रैव सिन्धुमहानदी तत्रैवोपागच्छति उपागत्यचर्मरत्नं परामृशति, ततस्तत् श्रीवत्ससदृशरूपं मुक्तातारार्द्ध चन्द्रचिन्नं अचलमकम्यं अभेद्यकवचं यत्नं सलिलासुसागरेषु चोत्तरणं दिव्यं च चर्मरत्नं धणसप्त दशानि सर्वधान्यानि यत्र रोहन्ति, एकदिव

॥ अनु० ॥

आवइ आधीनें । अभिषेक जोग्य हाथीरत्नउपरि चढ्या ॥ तिवारें तें सुखसेन सेनापती । हस्तिनां बंधउपर बैठोथको कोरंट वृक्षनाफूलनीमाला सहि त एहवो छत्रमाथें धरावतोथको घोडा हाथी रथ प्रवर जोधसूभट तेणइ सहित एहवी चतुरङ्गिणीसेना साथें परिवर्योथको । मोटा सुभट तेहनें समूंहनें वृंदइ परिवर्योथको । मोटा उत्कृष्टा सींहनादबोल अव्यक्तशब्द कल २ एहवें सद्दइकरीनें । समुद्रना गर्जारवशब्दनीपरइ करतोथको सर्व ऋद्धिकरी सहित सर्वद्युतिकांति सहित यावत् वाजित्रनें निर्घोष शब्दकरीसहित एहवो । जिहां सिन्धूमांहानदी छै तिहां आवइ आवीनै । चर्म र त्नहाथेंकरी फरसैलीइ । तिवारेतेचर्मरत्नकेहोवइ श्रीवत्सरीषो आकार रूपवइ जेहनो मुक्ताफलमातारेंकरी अर्द्धचन्द्रमानो आकार चिह्नाढे जि-हा अचल चलनही कंपइनही एहवो दृढछै जेदाइं नही कवच जेहनो वज्रनीपरि वर्त्तेछ अंत्रसरीषां मोटीनदी समुद्रनें विषें उतारें पारपमाम

॥ भाषा ॥

लोकेचक्षुर्द्रधान्यानि बहून्यपि पुनरस्यैव गुणांतरमाह । वर्षंजलदवृष्टिं ज्ञात्वा चक्रवर्त्तिना परामृष्टं दिव्यं चर्मरत्नं द्वादशयोजनानि तिर्यक्प्रविस्तृणा ति यद्यते । तत्रोत्तरभरतमध्यखंडवर्त्तिकिरातकृतमेघोपद्रवनिवारणादिकार्यं साधिकानि किंचिदधिकानि । ननु द्वादशयोजनावधितस्युष स्कन्धावारस्यावकाशाय द्वादशयोजनप्रमाणमेवेदं विस्तृतं युज्यते किमधिकविस्तारेण । उच्यते । चर्म्मरत्नयोरंतरालपूरणायोपयुज्यते साधिकविस्तारइति । यद्यत्र प्रकरणाद्यनुरूपेनैव विशेष्यप्राप्तौ सूत्रे पुनरपि दिव्वे चर्म्मरयणे इति ग्रहणं तदालापकांतरव्यवधानेन विस्मरणशीलस्य स्मारणार्थं । अथ प्रकृतं प्रस्तूयते ॥ तएणमित्यादि ॥ ततस्तद्दिव्यं चर्म्मरत्नं सुषेणसेनापतिना परामृष्टं स्पृष्टं ततक्षिप्रमेव निर्विलंबमेव नौभूतं महानद्युत्तारायनौतुल्यंजा

यणे दुवालसजोयणाइं तिरिच्छं पवित्थरइ तत्थसाहिआइं । तएणं सेदिव्वे चम्मरयणे सुसेण सेणावइणा परामुठेसमाणे खिप्पामेव णावाभूए जाए यावि होत्था । तएणं सेसुसेणे सेणावई सखंधावारबलवाहणे णावाभूयं चम्मरयणं दुरूहइ २ त्ता सिंधूमहाणई विमलजलतुंगविचिंणावाभूएणं चम्मरयणेणं सबलवाहणे

सेनावियोन्ति,, वर्षंज्ञात्वाचक्रवर्तिना परामृष्टंदिव्यं चक्ररत्नं द्वादशयोजनानि तिर्यक् प्रविस्तृणाति तत्र साधिकानि ॥ ततस्तद्दिव्यं चर्मरत्नं सुषेणसेना पतिनापरामृष्टंसत् क्षिप्रमेव नौभूतं जातं चाप्यभवत्,, ततःससुषेणःसेनापति सस्कन्धावारबलवाहनो नौभूतं चर्मरत्न मारोहति । आरु

ढं एहवो देवसंबंधी चर्म्मरत्न शालिप्रमुख सणपर्यंत सतरधान सरसवन्त सर्वधान्य जिहां उपजें एहवा (सालि १ जव २ व्रीही ३ कुद्रव ४ राल य ५ तिल ६ मूग ७ मास ८ चावल ९ चणा १० तुयरि ११ मसूरि १२ कुलथ १३ गोहूम १४ शिष्याम १५ अलसी १६ सणा १७ एहसतरधानना नाम) तेधान्य एकदिवसें प्रजातेंवोव्याधका सांझइ नीपजइ । बलीबर्दा मेघजाणीनें चक्रवर्त्ति लीधोयको देवसंबंधी चर्म्मरत्न । बारें योजनलगइ त्रीछो बधइ तिहां अधिकेरो तिहारपछी तेदिव्य चर्म्मरत्न सुषेनसेनापतिइ परामर्श्यु स्पर्श्युयिको उतावलो तत्काल ज नावासरीषुं वाहणसरीषो होयो

तं चाप्यभवत् । नावाकारेण जातमित्यर्थः ॥ तएणमित्यादि ॥ ततश्चर्मरत्ननौभवनानंतरं सुषेणः सेनापतिः सेनानीः स्कन्धावारस्य सैन्यस्य येबलवाहने हस्त्यादिचतुरंगशिबिकादिरूपे ताभ्यां सहवर्त्तते यः सस्कन्धावारबलवाहनः नौभूतं चर्मरत्नमारोहति । सिंधुमहानदी विमलजलस्य तुंगाश्चत्युच्चा वीचयः कल्लोला यस्यांसा तथा तां नौभूतेन चर्मरत्नेन बलवाहनाभ्यां सह वर्त्तते यः, सबलवाहनः एवं सशासनो भरताज्ञासहितः समुत्तीर्णः इति तउं महाणइत्ति । ततइति कथांतरप्रस्तावनायां महानदीं सिंधुमुत्तीर्यांप्रतिहतशासनो ऽखंडिताज्ञः सेनापतिः सेनानीः क्वचिद् ग्रामाकरनगरपर्व्वतान्, सूत्रे स्त्रीवत्वं प्राकृतत्वात् । खेडेत्यादि । सिंहावलोकनन्यायेन क्वचिच्चष्टोऽत्रापि ग्राह्यस्तेन क्वचित्खेटमडंबानि क्वचित्पत्तनानि तथासिंहलकान् सिंहलदेशोद्भवान् सर्वंच अङ्गलोकंबलावलोकंच परमरम्येद्वेमेच द्वे अपि म्लेच्छजातीयजनाश्रयभूते स्याने यवनद्वीपंद्वीपविशेषं अत्रचकाराः समुच्चयार्थाः एवमग्रेपि त्रयाणामप्यमीषां साधारणविशेषणमाह । प्रवरमणिरत्नकनकानां कोशागाराणि तैः समृद्धं भृशंजृतं आरबक्कान् आरबदेशोद्भवान् रोमकांश्च रोमकदेशोद्भवान् अलसंडविषयवासिनश्च पिरक्कुरान् कालमुखान् जोनकांश्च म्लेच्छविशेषान् उत्रवेउणत्ति पदेन योगः । अथैतैः साधितैः साधितै रत्नेष

ससासणे समुत्तिण्णे तउं महाणइं मुत्तरितुंसिधुं अप्पडिहय सासणेअ सेणावई कहिंचि गामागरणगर पव्वयाणिखेडमंडवाणि पट्टणाणि सिंहलए वब्बरएअ सव्वंच अंगलोयंच परमरम्मं जवणदीवंच पवर मणिर

ह्य सिन्धुंमहानदीं विमलजलतुङ्गवीचि नौभूतनचर्मरत्नेनसबलवाहनः सशासनः समुत्तीर्णः । ततो महानदीमुत्तीर्य सिन्धुमप्रतिहतशासनश्च

थयु । तिवारपछी ते सुषेनसेनापती बलबाहन चतुरङ्गीनी सेनासहित नावासरीषो चरर्म्मरत्नउपरि बेसइ बैसीनैं सींधू महांनदी प्रतिं निर्म्मल पाणीनो तुरङ्गमोटाछैं विचि कल्लोल जेहना एहवीनदीप्रतें नावासरीषइं चर्म्मरत्नइं करीनें बलबाहनसैन्य सहित थको भरतराजा आज्ञासहित उतर्यो उतर्यो । तिवारपछी महांनदी सींधूप्रतिं ऊतरीनें अखंडितछैं आज्ञा जेहनी एहवो सेनापती किहांकिणि । गामडां आंगर नगर । पर्वतप्रति षेडमंडबप्रति किहां कणिमोटां पाटणप्रतें सिंहलदेस प्रतइ । बर्बरदेसप्रतें सर्व अङ्गलोकप्रति लावलोकप्रति उत्कृष्टो मनोहरयवनद्वीप प्रति उत्तम मणिर

मपि निष्कुटं साधितमुतनेत्याह । उत्तरउत्तरदिग्वर्ती वैताढ्यः इदंहि दक्षिणसिंधुनिष्कुटं तेनास्माद्वैताढ्यउत्तरस्यां दिशि वर्त्तते इत्यर्थः । तं संश्रिता स्तदुत्पत्तिकायां स्थिताश्च म्लेच्छजातौ बंधुप्रकाराः उक्तव्यतिरिक्ता इत्यर्थः । अत्र सूत्रे क्वचिद्विभक्तिव्यत्ययः प्राकृतत्वात् दक्षिणापरेण नैऋतेनकोणेन यावत् सिंधुसागरांतइति सिंधुनदीसंगतः सागरः सिंधुसागरः मध्यपदलोपेसाधुः सपर्यंतः पर्यवसानं तावदवधिरित्याशयः सर्वप्रवरकच्छंचकच्छदेशं तत्र वेऊणत्ति साधयित्वा स्वाधीनं कृत्वा प्रतिनिवृत्तः पश्चाद्वलिसो बहुसमरमणीयेच भूमिभागे तस्य कच्छदेशस्य सुखेननिषण्णः सुस्थस्तस्थौ ससुषेणइति प्रवर णाल्लभ्यते । ततःकिंजातमित्याह । ताहेतेजणवयाणइत्यादि । ताहे तस्मिन्काले तेइति तच्छब्दस्योत्तरवाक्ये सर्वेचेत्यनेनोत्पत्प्रयोजनीयत्वेन व्यवहितसंबंधः

॥ टीका ॥

यण कणग कोसागारसमिद्धं आरबके रोमकेअ अलसंदविसयवासीअ पिरकुरेकालमुहे जोणएअउत्तरवे यड्ढसंसिएतेअ मेच्छजाई बहुप्पगारा दाहिणअवरेण जावसिंधु सागरंतोतिय सबुपवरकच्छंच तेअ वेऊण पडिणिअत्तो बहुसमरमणिजेअ भूमिभागे तस्सय कच्छस्स सुहणिसन्ने ताहे तेजणवयाणं णग

॥ मूल ॥

सेनापतिः क्वचिद्ग्रामाकरनगरपर्वतान् खेटमडंबपट्टनानि वसतानि सिंहलकान् बर्बरकान् सर्वबांगलोकम्च परमरम्यं यवनद्वीपम्च प्रवरमणिरत्न कनककोशागारसमृद्धं, आबरकान् रोमकान् अलसंदविषयवासिनश्च पिरकुरान् कालमुखान् जोनकांश्च उत्तरवैताढ्यसंश्रिताश्चम्लेच्छजातीबंधुप्रकारा: दक्षिणापरेणयावत्सिन्धुसागरान्तइति, सर्वप्रवरकच्छाच संसाध्यप्रतिनिवृत्तः, बहुसमरमणीये भूमिभागेतस्य कच्छस्यसुखनिषण्णः, (ताहे)

॥ अनु० ॥

सुवर्णना भंडार धाननां कोठारकरी भरयाछइ आरबदेस रोमकदेशना अलषंड देसना बसणछार पिरकुरदेस कालमुषनादेसना जोनक देसना उत्तरदि शि वैताढ्यलगें रह्याछें तेसर्व म्लेछजाति घणाप्रकारना दक्षिण पश्चिमविचिनैरति यावत् सिंधुंनदी अनें समुंद्रलगइ सर्वभलो कछइं सर्वदेसप्रते साध्वीनइ पाछोवल्योथको घणो समरमणीक भूमिभागनेविषें ते कछदेशनें मध्येसुखइंरह्यो तिवारें ते जनपददेशना नगरना पाटणना जे तिहां

॥ भाषा ॥

आर्षत्वात् जनपदानां देशानां नगराणां पत्तनानांच प्रतीतानां येच तत्र हिं तत्र निवृते स्वामिका चक्रवर्त्तिसुषेणतेत्रान्योरपेक्षया अल्पर्द्धिकत्वेनाज्ञाताः स्वामिन इत्यज्ञानार्थकप्रत्ययः, येच प्रजूताश्चहवः आकराः स्वर्णाद्युत्पत्तिभुव स्तेषां पतयः मंडलपतयो देशकार्यनियुक्ताः पत्तनपतयश्च तेगृहीत्वा प्राभृतान्युपायनानि आभरणान्यंगपरिधेयानि भूषणान्युपांगपरिधेयानि रत्नानिच वस्त्राणिच महार्घाणि बहुमूल्यानि अन्यच्च यद्वरिष्टं प्रधानं वस्तुह स्तिरथादिकं राजार्हं राजप्राभृतयोग्यं यच्च दृष्टव्यं अभिलषणीयं । एतत् सर्वं पूर्वोक्तं सेनापतेरुपनयंति उपढौकयन्ति मस्तककृतांजलिपुटाः । तत स्तेकिंकृतवन्तइत्याह । पुणरविइत्यादि । तेतत्रत्यस्वामिनः प्राभृतोपनयनोत्तरकाले प्राक्कृतांजलिपरित्यागाभिवर्त्तनावसरे पुनरपि मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा प्रणता नम्रत्व मुपागताः यूय मस्माक मत्र स्वामिनः प्राकृतत्वात् स्वार्थे कप्रत्यय स्तेन देवतामिव शरणागताः स्मो वयं युष्माकं विषयवासिनइ

॥ टीक॥

राणं पट्टणाणय जेश्र तहिं सामिश्रा पभूश्रा आगरवईश्र मंडलवईश्र पट्टणवईश्र सद्दे घेतूणपाहुडाइं आभरणाणिश्र भूसणाणिश्र रयणाणिश्र वत्थाणिश्र महरिहाणि असंचजंवरिहं रायारिहं जंच इत्थिअत्तं एश्रं सेणावइस्स उवणेंति मत्थयकयंजलिपुडा पुणरवि काऊण अंजलिं मत्थयंमि पणया तुब्भे अम्हे त्यसा

॥ मूल ॥

ततस्ते जनपदानां नगरानां पत्तनानांच येचतत्रस्वामिनः प्रजूता आकरपतयश्च मण्डलपतयश्च पत्तनपतयश्च सर्वे गृहीत्वा प्राभृतानि आभरणानि भूषणानिरत्नानिच वस्त्राणिच महार्घाणि अन्यच्चयद्वरिष्टं राजार्हंच यच्चेप्सितंएतत्सर्वं सेनापते रुपनयन्ति । मस्तककृतांजलिपुटाः पुनरपि

॥ अनु० ॥

स्वामीछें प्रभूठाकुरछइ सुवर्णप्रमुषनां आगरछें तेहना स्वामी मंडलदेशनास्वामी । मोटापाटणनास्वामी ते सर्व प्राभृत भेटणा लेईनइ आभरण सरीर पहिरवायोग्य भूषणते अङ्गउपांग पहरिवायोग्य कर्केतादिक वस्त्रलूगडा मुंघां बहूमूल्य बीजाइंबली उत्तम राजानेइं भेटणायोग्य जेबली बांछवा योग्य तेसर्व सेनापतिनें आगलि आणि मुकइ माथइं हाथ जोडीनइं । बली माथे अञ्जलीकरीनें माथेंसुं करीनें पगें लागा, तुम्हे अमारा स्वामीछो

॥ भाषा॥

॥ टीका ॥

ति विजयसूचकं वचो जल्पन्तः सेनापतिना यथार्हं यथौचित्येन स्थापिताः नगराद्याधिपत्यादिपूर्वकार्येषु नियोजिताः पूजिता वस्त्रादिभिः विसर्जिताः स्वस्थानगमनायानुज्ञाताः निवृत्ताः प्रत्यावृत्ताःसंतः स्वकानिनिजानि नगराणिपत्तनानि चानुप्रविष्टाः । विसर्जनानन्तरं सेनापतिर्यच्चकार तदाह । ताहेसेणावईइत्यादि । तस्मिन् काले सेनापतिः सविनयोऽन्तर्धृतस्वामिभक्तको गृहीत्वा प्राभृतानिआभरणानि जूषणानि रत्नानि च पुनरपि तां सिंधुनामधेयां महानदी मुत्तीर्णः अणहशष्टो ऽक्षतपर्याये देश्य स्तेनाणहमक्षतं क्वचिदप्यखंडितं शासनमाज्ञा बलंच यस्स तथा । तथैव यथा २ स्वयं साधयामास तथा २ भरतस्यराज्ञो निवेदयति । निवेदयित्वा प्राभृतानि अर्प्पयित्वाच अत्रस्थितइति गम्यं, अन्यथा क्रांतपदेन सह संगतिर्नस्यात् । ततः प्रभुणा सत्कारितो वस्त्रादिभिः सन्मानितो बहुमानवचनादिभिः सहर्षः प्राप्तप्रभुसत्कारत्वात् विसृष्टंस्वस्थानगममार्थमनुज्ञातः स्वकं निजं पट

॥ मूल ॥

मिच्छा देवयंव सरणागयामो तुब्भं विसयवासिणोत्ति विजयं जंपमाणा सेणावईणा जहारिहं ठविय पूइअविसज्जिआणिअत्ता सयाणि णगराणि पट्टणाणिय अणुपविठ्ठा ॥ ताहेसेणावई सविणअं घेतुणपाहुडाइं आभरणोणि जूसणाणि रयणाणि पुणरवितं सिंधुणामधेज्जं उत्तिण्णे, अणहतसासणबले तहेव नरहा

॥ अनु० ॥

कृत्वा अञ्जलिंमस्तकेप्रणताः । यूयमस्माकमत्रस्वामिनो देवतामिव शरणागताःस्मो (वयं) युष्माकं विषयवासिनइति । विजयं जल्पंतःसेनापतिना यथार्हं स्थापितपूजितविसर्जिताः निवृत्ताः स्वकानि नगराणि पत्तनानिचानुप्रविष्टाः „ ततस्तस्मिन् (काले) सेनापतिःसविनयो गृ-

॥ भाषा ॥

देवनें जिमशरणें जईए तिम तुमारें शरणइं आव्याछु अमें तुम्हारादेशमा वसीइछइं एहवा विजयकारी शब्दबोलताथका सेनापतिइं यथायोग्य स्थाप्या आपापणें स्थान कें नियुंज्या पूज्या वस्त्रादि सनमानइकरी आज्ञादीनी स्वस्थानिकनी पोतापोतानें नगर पाटणें जईनें पइठा, तिवारें सेनापति बिनयसहित लेईनें भेटणां आभरणजूषण रत्नप्रतें लेईनें आजूषणाप्रतइ वली फरीनें सिंधूमाहानदी उत्तस्या । अषंडछें आज्ञा अनें सैन्य जेहनो ए

मंडपं दिव्यपटकृतमंडपं मध्यपदलोपीसमासः पटमंडपोपलक्षितं प्रासादंवा अतिगतः प्राविशत्। अथ स्वकावासप्रविष्टो यथा सुषेणो विललास तथा चाह। ततेणमित्यादि। ततः ससुषेणः सेनापतिः ण्हाएइत्यादि प्राग्वत्। जिमितो भुक्तवान् राजभोजनविधिना भुक्त्युत्तरं भोजनोत्तरकाले आगतः सन् उपवेशनस्थानेइति गम्यं। अत्र यावत्पदादिदं दृश्यं आयंते चोरेक परमसुइभूए इति। अत्रव्याख्या। आचांतःशुद्धोदकयोगेन कृतहस्तमुखशौचः चोक्षोलेपसिक्थाद्यपनयनेन अतएव परमशुचीभूतो ऽत्यर्थंपावनीभूतः इदञ्च पदत्रयं योजनायाः क्रमप्राधान्ये नभुक्तुत्तरागए समाणे इति पदात् पूर्वंयोज्यं इत्यमेव शिष्टजनक्रमस्य दृश्यमानत्वात्। अन्यथा भुक्त्युत्तरकाले आचमनादिकं पामराणामिव जुगुप्सापात्रं स्यात्। पुनः सेनापतिं विशिनष्टि। सरसेन गोशीर्षचंदनेनोक्षिताः सिक्ता गात्रे शरीरे भवा गात्राः शरीरावयवा वक्षःप्रभृतयो यत्र तदेवंविधं शरीरं यस्य सतथा अत्र यच्चंदनेन सेच

॥ टीका ॥

दिवइस्स रण्णो णिवेएइ २ त्ता अब्भिंतराय पाहूडाइं सक्कारिअसम्माणिए सहरिसे विसज्जिए सगं पडमंडवमइगए ॥ तएणं सुसेणे सेणावई ण्हाए कयबलिकम्मे कयकोउअमंगलपायच्छित्ते जिमिअ भुत्तुत्तरागए समाणे जाव सरसगोसीसचंदणाणुलित्तगायसरीरे उप्पिपासायवरगए कुट्टमाणेहिं मुइंगमत्थएहिं वत्तीस

॥ मूल ॥

हीत्वा। प्राभृतानि आभरणानि भूषणानिरत्नानि पुनरर्पितां सिन्धुनानामधेया मुत्तीर्णः„ अनघशासनबलः। स्तथैवभरतस्यराज्ञो निवेदय ति। निवेद्यचार्पयित्वाच प्राभृतानि„ सत्कारितः संमानितःसहर्षोविसर्जितः स्वकं पटमण्डपमतिगतः॥ ततःसुषेणः सेनापतिः स्नातः कृत-

॥ अनु० ॥

हवो जिमपोतइ देससाध्या तिम भरतराजानें कहें कहीनें आपीनें भेटणा भरतराजाइं सत्कार्यो सन्मान्यो हरिषसहित बिसर्ज्यांथको स्वस्थानें जा बानें पोतानें पटदिव्यवस्त्रनो मंडपछें जिहां तेहां आवीनें तेवारपछी तेसुषसेन सेनापती स्नानकरें बलीकर्म पूजाशांतिकरइ अर्थेकरइ कौतुहल ने अर्थेनें मङ्गलीकअर्थें तिलकादिक करइं अपमङ्गलनेटालवाभणी जिम्यों भोजनकरि रह्यापीछै। यावत् गोशीर्षनामाचन्दनकरी लेप्युंछें गात्रशरीर

॥ भाषा ॥

नमुक्तं तन्मार्गश्रमोत्थवपुस्तापव्यपोहाय सिक्तं हि चन्दनमंगुलितापविरहितत्वा दतिशीतलस्पर्शं भवतीति । उप्पिंति । उपरिप्रासादवरस्य सूत्रेच लुप्तविभक्तिकतया निर्देश आर्षत्वात् गतः प्राप्तः स्फुटद्भिरिवातिरभसा स्फालनवशाद्विदलद्भिरिव मृदङ्गानां मर्दलानां मस्तकानीव मस्तकानि उपरि तनभागा उभयपार्श्ववामपिनद्धपुष्टानीति तै रुपनृत्यमान इत्यादि योज्यं । अत्र करणे तृतीया तथा द्वात्रिंशताऽभिनेतव्यप्रकारैः राजप्रश्नीयोपांगसूत्रविवृतैः पात्रै र्बद्धैरुपसंपन्नै र्नाटकैः प्रतीतै र्वरतरुणीभिः सुन्नगाभिः स्त्रीभि र्नूनुजंगरंगेषु परममोहनत्वेन तासामेवोपयोगात् संप्रयुक्तैः प्रारब्धै रुपनृत्यमानो नृत्यविषयी क्रियमाण स्तदभिनयपुरस्सरं नर्तनात् उपगीयमानस्तद्गुणगानात् उपलाल्यमानस्तदीप्सितार्थसंपादनात् । महताहति विशेषणं प्राग्वत् इष्टानि श्रोत्राविषयीकृतान् शब्दस्पर्शरसरूपगन्धान् पञ्चविधान् मानुष्यकान् मनुष्यसम्बन्धिनः कामभोगान् कामांश्च भोगांश्चइति प्राप्तसंज्ञाकान् ।

इवरेहिं णाडएहिं वरतरुणीसंपउत्तेहिं उवणिज्जमाणे २ उवजिज्जमाणे २ उवलालिज्जमाणे २ महयाहयणट्टगी यवाईय तंतीतलतालतुडियघणमुइंगपडुप्पवाईयरवेणं इठे सद्दफरिसरसरूवगंधे पंचविहे माणुस्सए काम भोए भुंजमाणे विहरइ। तएणं से भरहेराया अणयोकयाइं सुसेणं सेणावइं सद्दावेइ २ त्ता एवंवयासी ॥ ग

बलिकर्म्मा कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तोजिमितः, भुक्त्युत्तरमागतःसन् यावत् सरसगोशीर्षचन्दनोक्षिप्तगात्रशरीर उपरि प्रासादवरगतः स्फुटद्भि मृंदङ्गमस्तकैरिव द्वात्रिंशता बद्धैर्नाटकैर्वरतरुणी संप्रयुक्तै रुपनृत्यमानः २ उपगीयमानः २ उपलाल्यमानः २ महताऽहतनटगीतवादित्रतन्त्री

जेणइ एहवो प्रसाद उपरिबैठोथको जोरें बजाव करीनें फुटताथका मादलनामाथा चरमपुट तेणेंकरी बत्तीसजातिनां नाटिकतेणइ करी उत्तमस्त्री करी संप्रयुक्त सहित एहवानृत्यथाताछें जेहं आगली गीतगवराताछें मधुरस्वरेंकरी एहवो उपलालीतोछें योग भोगादिक मोटइं शब्देंकरी बजाव्या एहवानाटिक ३२ भेदेंगीतरागादिक वाजित्र ४८ भेदे तंत्री वीणा हाथनातालोरा तालतुटितघूहिरें शब्दें मादल पडहो एहवा वाजित्रनां शब्द

तत्र शब्दरूपेकामेस्पर्शरसगन्धाभोगाइति समयपरिभाषा भुञ्जानो ऽनुभवन् विहरतीति । अथ तमिस्रागुहाद्वारोद्घाटनायोपक्रमते ॥ तएणं सेभरहेराया अस्सया इत्यादि ॥ एतच्च निगदसिद्धं सम्बन्धसांतत्यव्युच्छित्त्यर्थं संस्कारमात्रेण विविव्रियते । ततः सभरतोराजा अन्यदाकदाचित् सुषेणंसेनापतिं शब्द यत्याकारयति शब्दयित्वाचैवमवादीत् गच्छक्षिप्रमेव भोदेवानुप्रिय ! तमिस्रागुहाया दाक्षिणात्यस्य द्वारस्यकपाटौ विघटेय सम्वद्धौवियोजयोद्घाटयेति

॥ टीका ॥

तणं खिप्पामेव भोदेवाणुप्पिया ! तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडे विहाडेहि २ त्ता ममएअमाण त्तिअं पच्चप्पिणाहिं तएणं से सुसेणे सेणावई भरहेणं रण्णा एवंवुत्तेसमाणे हट्ठतुट्ठ चित्तमाणंदिए जाव करयलपरिग्गहिअं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिंकट्टु जाव पडिसुणेइ २ त्ता भरहस्स रण्णो अंतिआओ पडि णिक्कमइ २ त्ता जेणेव सए आवासे जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ २ त्ता दब्भसंथारगं संथरइ

॥ मूल ॥

तलतालत्रुटितघनमृदङ्गपटुप्रवादितरवेण, इष्टान् शब्दस्पर्शरसरूपगन्धान् पञ्चविधान् मानुष्यकान् कामभोगान् भुञ्जानोविहरति ॥ ततः सभरतो राजाऽन्यदाकदाचित् सुषेणंसेनापतिं शब्दापयति । शब्दापयित्वैवमवादीत् । गच्छक्षिप्रमेव भोदेवानुप्रिय ! तमिस्रगुहायादाक्षिणात्यस्य द्वारस्यकपाटे उद्घाटय । ममैतामाज्ञप्तिंप्रत्यर्पयेति ॥ ततःससुषेणः सेनापतिः भरतेनराज्ञा एवमुक्तःसन् हृष्टतुष्टचित्त आनन्दित यावत्करतलपरिगृ

॥ अनु० ॥

करीनें इष्टवाहला एहवा शब्द स्पर्शरसरूप गन्धइ करीनें सहित पांचप्रकारनां मनुष्य सम्बन्धी आकासभोग प्रतइ भोगवतो थको विचरइ तिवारपछीं ते भरतराजा । एकदासमयनें विषै कोई कदिनइ सुखेन सेनापती प्रमुइ तेडावइ तेडावीनें इमकहइं जाउ उतावला देवाणूं प्रियतिमिश्रगुफ नां दक्षिणदिसिनां बारणां कमाड उघाडें उघाडीनइ वाहरी आजापाछी आपो तिवारें तेसुषेन सेनापति भरतराजाइं इमकह्यें थकइ हर्षवन्त तुष्ट चित्तमां आणंदपाम्या यावत् बेहाथनां तालां एकठाकरी माथें आवर्त्तकरी माथे अंजलीकरीनें यावत् बचनसांभलें सांभलोनइ भरतराजाना

॥ भाषा ॥

यावत् । ममैतामाज्ञप्तिकां प्रत्यर्पय । तएणमित्यादि । अत्र भरतस्याज्ञाप्रतिश्रवणादिकं मज्जनगृहप्रतिनिष्क्रमणांतं प्राग्वद्व्याख्येयं । नवरं, यत्रैव तमिस्रागुहाया दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटौ तत्रैव गमनाय प्रधारितवान् गमनसंकल्पमकरोत् । तएणमित्यादि । ततस्तमिस्रागुहागमनसंकल्पकरणानन्तरं तस्य सुषेणस्य बहवो राजेश्वरा वयोजनाः सुषेणंसेनापतिं पृष्टतो ऽनुगच्छंति । सर्वत्रात्र भरतस्यचक्ररत्नर्द्धिकीर्षोरिव वाच्यं । एवं चेटीसूत्रमपि

॥ टीका ॥

जाव कयमालस्स देवस्स अट्ठमभत्तं पगिण्हइ २ त्ता पोसहसालाए पोसहिए बंभयारी जाव अट्ठमभत्तंसि परिणममाणंसि पोसहसालाउ पडिणिक्कमइ २ त्ता जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छइ २ त्ता ण्हाए कयवलिकम्मे कयकाउअमंगलपायच्छित्ते सुद्धप्पावेसाइं मंगलाइं वत्थाइं पवरपरिहिए अप्पमहग्घाभरणालंकियसरीरे धूवपुप्फगंधमल्लहत्थगए मज्जणघराउ पडिणिक्कमइ २ त्ता जेणेव तिमिसगुहाए

॥ मूल ॥

हीत शिरसावर्तं मस्तकेऽञ्जलिकृत्वा यावत्प्रतिशृणोति, प्रतिश्रुत्यभरतस्य राज्ञोऽन्तिकात् प्रतिनिष्क्रामति । प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैवस्वआवासः यत्रैव पौषधशाला तत्रैवोपागच्छति, उपागत्यदर्भसंस्तारकं संस्तृणाति, यावत्कृतमालस्य देवस्याऽष्टमभक्तं प्रगृह्णाति । प्रगृह्यपौषधशालायाः पौषधिकोब्रह्मचारी यावदष्टमभक्ते परिणतेसति पौषधशालातः प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्ययत्रैव मज्जनगृहं तत्रैवोपागच्छति । उपागत्यस्नातः कृ

॥ अनु० ॥

पासाथी पाछोनीकलइ नीकलीनें जिहां पोतानो आवासछे जिहां पौसधसालाछै जिहा आवइ आवीनें डाभनो संथारो करइ यावत् कृतमाल देवतानें अर्थइ अष्टमोतपकरइ करीनै पौषधसालाइ पोसहवंतथको ब्रह्मचर्य सहित यावत् अष्टमभोतप पूरोथइहइथको पौषधशालाथी बाहिरनी कलइ कलीनै जिहां स्नान करवानो घरतिहा आवइ आवीनें स्नानकरइ बदेव पूजाकरइ कौतुकमंगलीकने हेतै तिलकादिककरइ प्रायश्चितटा लबाभणा शुद्धपवित्र पहि रबायोग्य मंगलीक एहवा बस्त्र उत्तम पहिरइ भारें अल्पथोडा अनें मुलें मुंहगा एहवा आभर्णइ करीअलंकृतछें सरीर

॥ भाषा ॥

पूर्ववदेव नवरं । किंलक्षणाश्चेत्याः इंगितेन नयनादिचेष्टयैववार्ता कथनादिभिः चिंतितं प्रभुणा मनसि कल्पितं यत् प्रार्थितं जानंति यास्ता स्तथानि पुणकुशलास्तथा विनीताआज्ञाकारिण्यः अप्येकका चन्दनकलशहस्तगता इत्यादि । तएणमित्यादि । ततस्तस्मिन्नागुहाद्वारमुखचलनानन्तरं ससुषेण सेनापतिः सर्वर्द्धया सर्वयुक्त्या सर्वद्युत्यावा यावन्निर्घोषनादितेन यत्रैव तमिस्रागुहाया दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटौ तत्रैवोपागच्छति उपागत्यच

दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडा तेणेव पहारेत्थगमणाए । तएणं तस्स सुसेणस्स सेणावइस्स बहवे राईसर तलवर माडंबिअ जाव सत्थवाहप्पभिइओ अप्पेगइओ उप्पलहत्थगया जाव सुसेणं सेणावइं पिट्ठओ २ अणुगच्छंति । तएणं तस्स सुसेणसेणावइस्स बहवे खुज्जाओ चिलाइआओ जाव इंगिअ चिंतिअ पत्थिअ वि आणिआओ णिउण कुसलाओ विणिआओ अप्पेगइआओ कलस हत्थगयाओ जाव अणुगच्छंति । तएणं से सुसे

तबलिकर्माकृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तः शुद्धप्रवेशानिमङ्गलानिवस्त्राणि प्रवरपरिहितः अल्पमहार्घाभरणालङ्कृतशरीरः धूपपुष्पगन्धमाल्यहस्तगतः मज्जनगृहात्प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव तमिस्रगुहाया दाक्षिणात्यस्यद्वारस्यकपाटौ, तत्रैव प्रधारितवान् गमनाय ॥ ततस्तस्यसुषेणस्य सेनापतेर्बहवो राजेश्वरतलवरमाडंबिकायावत् सार्थवाहप्रभृतयो अप्येककाः उत्पलहस्तगताः यावत्सुषेणं सेनापतिं पृष्ठतोनुगच्छन्ति । त

जेहनुं धूप फूलकुंठां सुगंध द्रव्य फूलनी माला हाथमांछइ एहवो थको स्नानकरवाना घरमांहि थकी नीकलइ २ जिहांतिमिश्र गुफानां दक्षिणदिसिनां बारणानां कमाडछइ तिहां जाबानइ काज तत्परथाइ तिबारेंते सुषेन सेनापती घणाराजा ईश्वरतलार मांडबानाधणी यावत् सार्थ बाहा प्रमुष के तलाई कमल हाथमेंछे यावत् सुषेन सेनापतीनै पुठई २ जाइं। तिवारपछी ते सुषेन सेनापतीनैं घणीदासी कुब्जा कूबडी चिलातदेशनी उपनी यावत् इंगीत शरीरनी चेष्टाइं मनोज्ञत जावजाणें मननो चिन्तथोजाणैं प्रार्थित कह्युंजाणइ एहवी डाही अत्यन्त चतुरछैं विनीत आज्ञाकारी एहवी

आलोके दर्शने प्रणामं करोति । तदनु सर्वत्रकरतलपूजायामिव वाच्यं । यावदंते पुनरपि कपाटयोः प्रणामं करोति न मनीय स्तुत्युपचारे क्रियमा णे आदावंतेच प्रणामस्य शिष्टव्यवहारौचित्यात्, प्रणामंकृत्वा च दंडरत्नं परामृशति । अथात्रसरागनं दंडरत्नस्वरूपं निरूप्य कथां प्रबध्नाति तएणंतमि

णं सेणावई सुसेणे सद्दावीए सद्दावित्ता जाव निग्घोसणाइएणं जेणेव तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्सकवा डा तेणेव उवागच्छइ २ त्ता । आलोए कवाडाणं पणामं करेइ २ त्ता । लोमहत्थगं परामुसइ २ त्ता ति मिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडे लोमहत्थेणं पमज्जइ २ त्ता। दिव्वोए उदगधाराए अब्भुक्खेइ २ त्ता । सरसेणं गोसीसचंदणेणं पंचंगुलितले चच्चए दलइ २ त्ता अग्गेहिं वरेहिं गंधेहिअ मल्लेहिअ अच्चि

तस्तस्य सुषेणस्य सेनापतेर्वश्याः कुब्जिकाः किलात्यो यावदिङ्गितचिन्तितप्रार्थितविज्ञानिकाः निपुणकुशलाविनीताः अप्यंकिकाः कलशहस्तगताः यावदनुगच्छन्तीति ॥ ततः ससुषेणः सेनापतिः सर्वर्द्धा सर्वद्युत्यायावन्निर्घोषनादितेन यत्रैव तमिस्रगुहाया दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटौ तत्रैवो पागच्छति, उपागत्य आलोके प्रणामं करोति कृत्वा लोमहस्तकं परामृषति,, परामृश्य तमिस्रगुहाया दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटेलोमहस्तकेन प्र माजयति प्रमार्ज्य दिव्योदकधारयाभ्युक्षति,, अभ्युक्ष्य सरसेन गोशीर्षचन्दनेन पञ्चाङ्गुलितलान् चर्चकान् ददाति दत्वा अग्रैर्वरैर्गन्धैश्चमाल्यैश्च अ

केतलीकना हाथमें पाणीना कलसछइ यावत् सुषेन सेनापति नें पूछइ २ जाइछइ । तिवारपछी ते सुषेन सेनापती सर्वऋद्धिकरी सहित सर्व द्युति कांति करी सहीत यावत् वाजित्रनें निर्घोषशब्द करीनइ जिहां तिमिश्रा गुफाना दक्षिणदिसिना बारणाना कमाडछइ तिहां आवइ आवीनैं कमाड नइ देखैं तावन्त प्रणामकरइ करीनइ पूजणी लेईनइ तिमिश्रा गुफाना दक्षिणदिशिना बारणाना कमांडप्रतइ पूंजणीइ करीनैं पूंजइ पूंजीनइ दिव्य पाणीनीधाराइं करी सीचइ सीचीनइ सरस आर्द्रगौसीर्ष चन्दनें करीनइ पांच आङ्गुलीना हाथादीइ चर्चा पूजाकरइ अग्र उत्कृष्टा जला सुगन्ध द्रव्य

त्यादि । ततो दंडरत्नपरामर्शानन्तरं तद्दंडरत्नं दंडेषु दंडजातीयेषुरत्नमुत्कृष्टं अप्रतिहतं क्वचिदपि प्रतिघातमनापन्नं दंडनामकं रत्नं गृहीत्वा सप्ताष्टप दानि प्रत्यवष्वष्कते अपसर्पतीत्यनेनसम्बन्धः । अथकीदृशंतदित्याह । रत्नमय्यः पंचलतिकाः कतलिकारूपाअवयवा यत्र तत्तथा वज्ररत्नस्य यासारं प्रधानद्रव्यं तन्मयं तद्दलिकमित्यर्थः । विनाशनं सर्वशत्रुसेनानां नरपतेः स्कन्धावारे प्रस्तावाद्भन्तुं प्रवृत्तेसति गर्तादीनि प्रासादन्तपदानि प्राग्वत् गि

॥ टीका ॥

णेइ २ त्ता । पुप्फारोहणं जाव वत्थारुहणं करेइ २ । त्ता आसत्तोसत्त विउलवट्ट जाव करेइ २ त्ता । अ च्छेहिं सण्हेहिं रययामएहिं अच्छरसा तंदुलेहिं तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडाणं पुरतं अठ ठ मंगलए आलिहइ।तंजहा सोत्थिअ सिरिवच्छ। जाव कयग्गहग्गहिअ करयल पब्भट्ठ चंदप्पह वइर वेरु लिअ विमलदंडं जाव धूवं दलयइ २ त्ता । दामंजाणु अंचेइ २ त्ता । करयल जाव मत्थए अंजलिंकट्टु क

॥ मूल ॥

र्चति अर्चित्वा पुष्पारोहणं यावत् वस्त्रारोहणं करोति, कृत्वा आसक्तोत्सिक्त विपुलवृत्त यावत् करोति, कृत्वा अच्छैः श्लक्ष्णैः रजतमयैः अक्ष त रस तन्दुलैस्तमिस्रगुहाया दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटयोः पुरतोऽष्टाष्टमाङ्गलिकान्यालिखति । तद्यथा-स्वस्तिक श्रीवत्सकनन्द्या वर्तमानपूरकमत्स्ययुगलदर्पणकलशसुप्रतिष्ठकरूपाणि । ततो गृहीतकरतलप ट्टार्द्धचन्द्रप्रज्ञप्तवज्रवैडूर्यविमलदण्डं यावत्धूपंददातिदत्वा वामंजानुमञ्चति, अञ्चित्वाकरतल यावन्मस्तकेऽञ्जलिंकरोति, कृत्वा कपाटयोः प्रणाम

॥ अनु० ॥

करी फुलनीमालाइं करी पूजे पुजीनें फुलनो आरोहणकरइ चढावे यावत् वस्त्र आरोहणकरैं चोपषेर बिस्तीर्ण यावत् फूलनों ढीचणप्रमाण समूह करइ करीनइ आठा फटिकनी परइं श्लक्ष्ण कोमलरूपाना अत्यन्तनिर्मल चावलें करीनें तिमिश्रा गुफाना दक्षणदिशिना बारणानइं कमाडनें आग ली आठ २ मङ्गलीक आलेखइ करइ । तेकेहा । साथीउ श्रीवत्स यावत् हाथइ ग्रहीनैं मुक्यो एहवो ढीचण प्रमाणफूल यावत् चन्द्रप्रज्ञरत्न वैडुर्यरत्न मयछैं निर्मलदंडलइ यावत् धूपघटी उपेइ धूपदेइ २ नें ढावोढीचणउं चोकरइं हाथजोडीनैं यावत् माथइ अञ्जुली करीनैं कमांइछै तेहनें प्रणाम

॥ भाषा ॥

॥ टीका ॥

रयः पर्वताः अत्रविशेषेणान्निधानेपि प्रस्तावाद् गिरिशब्देन क्षुद्रगिरयोग्राह्याः येसंचरंतः सैन्यस्यविघ्नकराः यात्रोन्मुखानां राज्ञां तेएवोल्लेद्याः महागिरयस्तु तेषामपि संरक्षणीयाएव । प्रणतागच्छजनःसंवलनहेतवः पाषाणाभृगवो वातेषांसमीकरणंसमभागापादकमित्यर्थः, शतिकरं उपद्रवोपशांमकं । ननुयद्युपद्रवोपशामकं, तर्हि सति दंडरत्ने सगरसुतानां ज्वलनप्रभनागाधिपकृतोपद्रवो न कथमुपशशामेति उच्यते सोपक्रमोपद्रवविद्रावणएव तस्य सामर्थ्यात् । नोपक्रमोपद्रवस्तु सर्वथाऽनपासनीयएवा न्यथाविजयमानेवीरदेवे कुशिष्यमुक्ततेजोलेश्यासु नत्तत्रसर्वानुभूती अनगारौ कथभस्मतां निनाय । अतएवाऽवश्यंज्ञावा महानुभावैरपि नापनेतुंशक्या इति । शुभकरं कल्याणकरं हितकरं उक्तैरेव गुणै रुपकारि राज्ञश्चक्रवर्त्तिनो हृदयेप्सित मनोरथपूरकं गुहाकपाटोद्घाटनादिकार्यकरणसमर्थत्वात् दिव्यं यक्षसहस्राधिष्ठितमित्यर्थः । अत्र सेनापतेः सप्राप्तपदापसरणं प्रजिहीर्षुर्गजास्यच दृढ

॥ मूल ॥

वाहाणं पणामं करेइ २ त्ता । दंडरयणं परामुसई। तएणं तंदंडरयणं पंचलइअं वइरसारमइअं विणासणं सव्वसत्तु सेणाणं खंधावारे णरवइस्स गम्म दरि विसम पब्भार गिरिवर पवायाणं समीकरणं संतिकरं सुहकरं सुनकरं हिअकरं रन्नो हिअ इत्थिअ मणोरह पूरगं दिव्व मप्पडिहयं दंडरयणं गहाय सत्तठपयाइं

॥ अनु० ॥

डूरोति, कृत्वादण्डरत्नं परामृषति ॥ ततस्तद्दण्डरत्नं पञ्चलतिकं वज्रसारमयं विनाशनं सर्वशत्रुसेनानां, स्कन्धावारे २ नरपतेः (गन्तुंप्रवृत्तेसति) गर्तदरीविषमप्राग्भार गिरिवरप्रपातानां समीकरणंशान्तिकरं सुखकर शुभकरं हितकरं राज्ञोहृदयेप्सितमनोरथपूरकं दिव्यमप्रतिहतं दण्डरत्नं गृही

॥ भाषा ॥

करइ २ नें दंडरत्न परामर्शइलीइ । तिवारैं ते दंडरत्नकेहवोछइ रत्नमय पांचलतिकाकातलोछै वज्ररत्नमय सासारदें लछइ विनासनों करणहार सर्वशत्रुनी सेनानो नरपतीराजानो कटकने विषइ खाड गुफा विषमस्थानिक प्राग्भारसिषर प्रवतना प्रपात रबुहाणि प्रमुष सर्वविषमस्थानकनें सरीषो करइ उपद्रवनो टालणहार सुषनो करणहार सुभनो करणहार हितनो करणहार राजानें हितवांछित मनोर्थनो पूर्णहार हजार देवताइं अधिष्टां अप्राहत

प्रहारदानायाधिकप्राणाकरणार्थमिति । प्रत्यवष्वष्करणादनु किंचक्के इत्याह । पच्चोसक्किताइत्यादि । प्रत्यवष्वष्क्यच तमिस्रागुहायादाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटौ दंडरत्नेन महता २ शब्देन त्रिकृत्वस्त्रीन्वारान् आकुट्टयति ताडयति । अत्रइत्यंभावेतृतीया । यथामहान् शब्दउत्पद्यते, तथाप्रकारेण ताडयतीत्यर्थः । अत्रगुहाकपाटोद्घटनसमये द्वादशयोजनावधिसेनानीरत्नतुरगापसरणप्रवादरक्त आवश्यकटिप्पनकेनिराकृतोस्ति, यथा यश्चात्र द्वादशयोजनानि तुरगारूढःसेनापतिः शीघ्रमपसरतीत्यादि प्रवादः सो ऽनागमिकइव लक्ष्यते क्वचिदप्यनुपलभ्यमानत्वादिति । ततः किंजातमित्याह । तएणमित्यादि । ततस्ताडनादनु तमिस्रागुहाया दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटौ सुषेणसेनापतिना दंडरत्नेन महता २ शब्देनाकुट्टितौ सन्तौ महता २ शब्देन दीर्घतरनिनादेन क्रौंचस्येव बहुव्यापित्वात् बहूननादित्वाच्च यश्चारवः शब्द स्तंकुर्वाणौ । सरसस्ति अनुकरणशब्द स्तेन तादृशं शब्दं कुर्वाणौ कपाटावित्यर्थः । स्व

॥ टीका ॥

२पच्चोसक्कइ २ त्ता । तिमिस गुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडे दंडरयणेणं महया २ सद्देणं तिक्खुत्तो आउट्टेइं । तएणं तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडा सुसेणसेणावईणा दंडरयणेणं महया सद्देण तिक्खुत्तो आउट्टिआ समाणा महया २ सद्देणं कोंचारवं करेमाणा सरसरस्स सगाइ २ ठाणाइ

॥ मूल ॥

त्वासप्ताष्टपदानि प्रत्यवष्वष्कते । प्रत्यवष्वष्क्य तमिस्रगुहाया दाक्षिणात्यस्यद्वारस्य कपा टौदण्डरत्नेन महताशब्देन त्रिकृत्वः आकुट्टयति ॥ ततस्तमिस्रगुहाया दाक्षिणात्यस्यद्वारस्यकपाटौ सुषेणसेनापतिना दण्डरत्नेनमहता,, शब्देनत्रिकृत्वः आकुट्टितौ सन्तौ महताशब्देन क्रौञ्चारवंकुर्वन्तौ

॥ अनु० ॥

असकलितलैं एहवो दंडलेई सात आठ पावडा पाछो आवें आबीनइं तिमिश्रा गूफाना दक्षिणदिसिना बारणाना कमाडप्रतइं दंडरत्नेकरी दंडलक्षणं यच्छातपत्रांकुशवेत्रचाप वितानकुन्तध्वजचामराणां । व्यापीततं त्रीमधुकृष्णवर्णा वर्षक्रमेणै वहितायदंडाः । १ । मंत्रिभूपति २ कुलक्षयाबहा ४ रोग ५ मृत्युजननाश्च ६ पर्वजिःद्यादिभि द्विंकविर्वाहितैः क्रमा दध्वशांतिरविरतैः समैः फलं । २ । यात्राप्रसिद्धि १ द्विषतांविनासो २ लाभाः प्रभूता ३

॥ भाषा ॥

के २ स्वकीये २ स्थाने अवष्टंभभूतात्ताहक्रूपे यत्रागतोऽवलतयातिष्ठतइति ते यावत्प्रत्यवाष्वष्किषातां प्रत्यपसर्प्पतुः । तएणमित्यादि । इदञ्च सूत्र मावश्यकचूर्णौ वर्द्धमानसूरिकृतादिचरित्रेच नदृश्यते, सेनानन्तरपूर्वसूत्रस्य कपाटोद्घाटनमभिहितं यदि चैतत्सूत्रादर्शानुसारेणेदं सूत्रमवश्यं व्याख्ये यं, तदा पूर्वसूत्रे सगाइं २ ठाणाइं इत्यत्रार्षत्वात्पञ्चमी व्याख्येया तेन स्वकाभ्यां २ स्थानाभ्यां कपाटद्वयसंमीलनाऽपदाभ्यां प्रत्यवसृताविति किंचि द्विकसितावित्यर्थः, तेन विघाटनार्थकमिदं नपुनरुक्तमिति । ततःकपाटप्रत्यपसर्पणादनु ससुषेणसेनापतिः तमिस्त्रागुहाया दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटौ विघाटयत्युद्घाटयति । ततः किंकृतमित्याह । विहाडेत्ताइत्यादि । प्रायः प्राग्व्याख्यातार्थं नवरं विघाटितावुद्घटितौ देवानुप्रिया तमि स्रागुहाया दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटौ एतद्देवानुप्रियाणां प्रियं निवेदयामः अत्र निवेदकस्यास्यनानारत्नस्यैकत्वात् क्रियाया एकवचनस्यौचित्ये

॥ टीका ॥

पञ्चोसक्किया, ॥ तएणं से सुसेणे सेणावई तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडे विहाडेइ २ त्ता जेणेव भरहेराया तेणेव उवागच्छइ २ त्ता जाव भरहेरायं करयल परिग्गहिअं जएणं विजएणं वद्धावेइ २ त्ता । एवं खलु सामी विहाडिआणं देवाणुप्पिआ तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडा एअणं दे

॥ मूल ॥

सरस्सरन्ति (स्वके २ स्थाने २ प्रत्यवष्वष्किती ॥ ततः ससुषेणः सेनापतिः तमिस्त्रगुहाया दाक्षिणात्यस्यद्वारस्य कपाटौउद्घाटयति, उद्घाट्य यत्रै वभरतोराजा तत्रैवोपागच्छति, उपागत्ययावत् भरतंराजानं करतलपरिगृहीतं, जयेनविजयेनवर्द्धापयति, वर्द्धापयित्वा, एवमवादीत् । निघाटि

॥ अनु० ॥

वसुधागमत्र ॥ धनाभिवृद्धिः पशु ५ वांछितार्थि ६ स्त्रादिद्वयुग्मेषु नरेश्वराणां ३ इत्यादि दंडलक्षणं (मोटइ २ सहूँ) त्रिणयधार कुत्याधकां मोटइ २ शब्द ड्रोंचारबशष्ट करताधकां सरसराट करीनेपोताना इ स्थानक अवष्टंभधार ग्राषाछइ तिहाधका उसरया उघड्या । तिवारें सुषसेन सेनापती ति मिश्रा गुफाना दक्षिण दिसिना बारणानां कमांड उघाडइ उघाडीनैं जिहां भरतराजाछैं तिहां आवइ आवीनैं यावत् भरतराजा प्रतइ बेहाथ जो

भाषा ॥

यन्निवेदयामः इत्यत्र बहुवचनं तत्सपरिकरस्याप्यात्मनो निवेदकत्वख्यापनार्थं, तच्च बहूनामेकवाक्यत्वेन प्रत्ययोत्पादनार्थं एतत् प्रियंइष्टं भेभवतां भवतु ततो भरतः किंचक्रे इत्याह । तएणमित्यादिव्यक्तं । गजारूढःसन् यन्नृपतिश्चक्रे तदाह । तएणंसेभरहेरायामणिरयणमित्यादि । ततः सभरतो राजा मणिरत्नं परामृशति किंविशिष्टमित्याह । तोतमिति । संप्रदायगम्यं चतुरंगुलप्रमाणामात्रा दैर्घ्येण यस्य तत्तथा चशब्दात् द्व्यंगुलपृथुलमिति या

॥ टीका ॥

वाणुप्पज्जाणं पिज्जं णिवेदेमो पिज्जं भेंभवउ ॥ तएणं सेभरहेराया सुसेणस्स सेणावइस्स अंतिए एअमठं सोच्चाणिसम्म हठतुठचित्तमाणंदिए जाव हिअए सुसेणं सेणावइं सक्कारेइ सम्माणेइ २ त्ता कोडुंबियपुरसे सद्दावेइ २ त्ता एवंवयासी । खिप्पामेव भोदेवाणुप्पिआ! आभिसेक्कं हत्थिरयणं पडिकप्पेह हयगयरहपवर तहेव जाव अंजणगिरिकुडसन्निभं गयवइं णरवई दुरूढे ॥ तएणंसेभरहेराया मणिरयणं परामुसई, तो

॥ मूल ॥

तोदेवानुप्रिय ! तमिस्रगुहाया दाक्षिणात्यस्य द्वारस्यकपाटौ, एतत् देवानुप्रियानां प्रियंनिवेदयामः, प्रियंभवतांभवतु । ततः सभरतोराजा सुषेणसेनापतेरन्तिके एतमर्थं श्रुत्वाहृष्टतुष्टचित्त आनन्दितो यावत् हृदयेसुषेणं सेनापतिंसत्कारयति । सन्मानयति, सत्कार्य सन्मान्य कौटुम्बिकपुरुषं शब्दापयति शब्दापयित्वा एवमवादीत् । क्षिप्रमेवभोदेवानुप्रिय ! आभिषेक्यं हस्तिरत्नं प्रतिकल्पय, हयगजरथप्रवर० तथैवयावत्, अञ्जनगिरिकूटसन्निभं

॥ अनु० ॥

डीनें जयस्तदेशे परदेशें विजयथानुं एहवइ शब्दइकरी बधावीं एहवो कहइ उघाड्या हे देवानांप्रीय ! तिमिश्रा गुफाना दक्षिणदिशिनां बारणानां क माड एहदेवानूं प्रिय ! तुमनें प्रिय वल्लभ वचनकही एह्वे एहतुमनेंथानुं । तिवारपछी तें भरतराजा सुषेणसेणापतीनइ समीपै एहवो अर्थ साभली नइं हृष्टवन्तहुया तुष्टवन्त चित्तमें आणंदपाम्या यावत् हर्षवन्त हृदयथयो सुषेन सेनापतीनें घणो सक्कारदेइ सन्मानदेइ सक्कार सन्माननांइ आज्ञा कारी पुरुषने तेडावीनइ इमकहइ खिप्रउतावला हंदेवानुं प्रिय ! अभिषेकयोग्य पट्टहस्तीरत्न प्रतै सज्जकरो घोडा हाथी रथ पाला तिमज पूर्वली

॥ भाषा॥

ह्यं । यदाह । चतुरंगुलोदुग्रंगुलपिहुलोअमणीइति । अनर्घितममूल्यं नकेनापितस्यार्घः कर्तुं शक्यते इत्यर्थः तिस्रो ऽस्त्रयः कोटयो यत्र तत्तथा ईदृशंसत् षडस्त्रं षट्कोटिकं लोकेपिप्रायो वैडूर्यस्य मृदङ्गाकारत्वेन प्रसिद्धत्वान्मध्ये उन्नतवृत्तत्वेनांतरितत्वं सहजसिद्धस्योभयांतवर्त्तिनों ऽस्त्रित्रयस्य सत्वात् । अत्राह षडस्त्रमित्यनेनैव सिद्धे अरूषडस्त्रमिति किमर्थं उच्यते उन्नयोरंतयो निरंतरकादिषट्कभवनेनापि षट्रास्त्रता संभवति, ततस्तत्व्यवच्छेदार्थं अस्त्रंसत्षडस्त्रमित्युक्तं । तथा अनुपमद्युति दिव्यं मणिरत्नेषु पूर्वोक्तेषु पतिसमंसर्वोत्कृष्टत्वात् वैडूर्यवैडूर्यजातीयमित्यर्थः, सर्वेषांभूतानां काम्यं इदमेव गुणांतरकथनेन वर्णयनाह । जेणयमुद्धागएणमित्यादि । येन मूर्द्धगतेन शिरोधृतेन हेतुभूतेन नकिञ्चिद्दुःक्खं जायते आरोग्यंच सर्वकालं भवति तिर्यङ्देवमनुष्यकृता श्चशष्टस्य व्यवहितसम्बन्धादुपसर्गाश्च सर्वेन कुर्वंति तस्य दुःखं संग्रामेपिच बहुविरोधिसमरे आत्मानल्पविरोधिसमास्त्रशस्त्रव

तंचउरंगुलप्पमाणमित्तंच अणग्घं असिअं तंसठलंसं अरूवमजुइ दिव्वं मणिरयणपतिसमं वेरुलिअं सव्वनुअ कंतं जेणय मुद्धागएणं दुक्खं णकिंचिविजायइ, हवइ आरोगोअ सव्वकालं तिरिक्खिअदेवमाणुसकयाय उव सग्गासव्वे णकरेंति तस्स दुक्खं संगामे विअ असत्थवज्झो हाइ णरो मणिवरंधरंतो ठिअजोव्वणकेसअवठि

गजपति नरपति रारूढः । ततः सभरतो राजामणिरत्न परामृशति, तदेतत् चातुरङ्गुलप्रमाणमात्रं च अनर्घेश्वेतं अरूषडस्त्रं अन्योपमद्युति दिव्यं मणिरत्नपतिसमं वैदूर्यं सर्वभूतकान्तं येनमूर्द्धगतेन दुःखंनकिञ्चिज्जायते भवति आरोग्यं च सर्वकालं । तिर्यङ्देवमनुष्यकृताश्च उपसर्गाश्च

परें यावत् जाणवो अंजन गिर पर्वत सिखर सरीखो हाथी गरपती चढ्यो । तिवारपछी तेभरत राजा मणिरत्न प्रतेलेइ तेमणिरत्न केहवोछें च्यार अंगुल प्रमाणलांबो चश्रष्टथी वेअंगुल पुहुलुंछे (वैडूर्य रत्न प्राइं मादलनें आकारइ हूइ तेभणी मणिरत्न पणिमादलनें आकारेहूइ) किणें मूल्यथाइं नही एहवो अमोल्यक त्रिभूणीउत्त अंससंधिछइ जेहनें एहवो अनोपमकांति जेहनो सहस्रदेवना अधिष्ठित मणिरत्ननें विषें पतीसरीषो सर्वथी उत्क

ध्यः अत्र नशस्त्रवध्यो ऽशस्त्रवध्यइति नञ्समासोवा अल्पेऽर्थेप्यभावेपीत्यनेकार्थवचनात् अइति पृथगेव नञ्समानार्थनिपातोवा ज्ञेय स्तेन नशस्त्रैर्वध्यो भवति नरोमणिवरंधरन् स्थितं विनश्वरजरावमप्राप्तंयौवनं यस्य सतथा स्थायियौवनइत्यर्थः केशैः सहावस्थिताअवर्द्धिष्णवो नखा यस्य सतथा पश्चात्पदद्वयस्य कर्मधारयः भवतिच सर्वभयविप्रमुक्तः अत्र सर्वं भाजनस्थं जलंपीतमित्यादाविव एकदेशेपि सर्वशब्दप्रयोगस्य सुप्रसिद्धत्वा देवमनुष्यादिप्रतिपत्तोत्थं भयमिहज्ञेयं अनघा ऽश्लोकादिभयानि महतामेव भवेयुरिति । अथ तद्गृहीत्वानृपति यच्चकार तदाह । तंमणिरत्नं । तन्मणिरत्नंगृहीत्वा सनरपति भरतो हस्तिरत्नस्य दाक्षिणात्ये कुंभे निःक्षिपतिनिबध्नाति । कुंभीए इत्यत्र स्त्रीत्वं प्राकृतत्वात् । तएणमित्यादि । ततः सभरताधिपो

सुणहो हवइ असत्थवभयविप्पमुक्को तंमणिरयणं गहाय सेणरवइ हत्थिरयणस्स दाहिणिल्लाए कुंभए णिखिवइ ॥ तएणं सेन्नरहाहिवे णरिंदे हारोत्थयसुकयरइयवच्छे जावज्जमरवइसन्निभाए इट्ठीए पहियकित्ती मणिरयणकनंजोए चक्करयणदेसिअमग्गे अणेगराय सहस्साणुयायमग्गे महयाउक्किट्ठसीहणायबोलकलकल

सर्वेनकुर्वन्ति । तस्य दुःखसङ्गमेऽपिचाशस्त्रवध्यात्रवतिनरोमणिवरं धरन्स्थित यौवनकेशावास्थित नखो भवति च । सर्वभयविप्रमुक्तः तत् मणिरत्नं गृहीत्वा सनरपतिः, हस्तिरत्नस्य दाक्षिणात्ये कुम्भे निःक्षिपति, ततः सन्नरताधिपो नरेंद्रः हारावस्तृतरतिदवक्षाः यावद्मरपतिसन्निभया ऋद्ध्या प्रथितकीर्तिः मणिरत्नकृतोद्योते चक्ररत्नदर्शितमार्गे अनेकराजसहस्रानुयातमार्गे महता उत्कृष्टसिंहनादबोलकलकलरवेण समुद्ररवभूतामिव

ष्टा बेइंद्रियजातीनों सर्वप्राणीने मनहोर जेरत्नमस्तकइ थकइ दुःखकाइ नथाइ थाइ निरोगपणो सर्वकालें तिर्यंच देवता मनुष्य कीधा एहवा उपसर्ग सर्व नकरइं तेहने दुःख संग्रामनें विषें पणि सस्त्रआयुध वधनहोइ सस्त्रहणाइनही तेमनुष्य मणिरत्न धरतोथको थिर योवनहोइ जराकिवारइ आवइ केस नष वधेनहीभय रहित होय तेंमणिरत्न लिइं तेनरपती हस्तिरत्न उपरि जिमणें कुंभइ बाधइ तिवार पछी तेभरत षेत्रनोठाकुर हारें करी

॥ टीका ॥

नरेन्द्रो हारावस्तृतेत्यादि विशेषणकदम्बकं प्राग्वत् मणिरत्नकृतोद्योतश्चक्ररत्नदेशितमार्गो यावत् समुद्ररवभूतामिव गुहामिति गम्यं कुर्वन् २ यत्रैव तमिस्रागुहाया दाक्षिणात्यं द्वारं तत्रैवोपागच्छति । उपागत्यच तमिस्रागुहायां दाक्षिणात्येन द्वारेणात्येति प्रविशति शशीव मेघांधकारनिवहं । प्रदेशानन्तरं यत् कृत्यं तदाह । तएणमित्यादि । ततः सभरतोराजा काकणीरत्नं परामृशतीत्युत्तरेण सम्बन्धः । किंविशिष्टमित्याह । चत्वारि चतसृषु दिक्षुद्वे तूर्ध्वमधश्चेत्येवं षट्संख्याकानि तलानि यत्र तत्तथा तानिचात्र मध्यखंडरूपाणि यैर्भूमावविषमतया तिष्ठन्तीति द्वादश अधउपरितिर्यक्चतस्रष्वपि दिक्षु प्रत्येकं चतसृणामश्रीणां भावात् अश्रयः कोटयो यत्र तत्तथा कर्णिकाः कोणाः यत्र अश्रित्रयं मिलति तेषांचाधउपरि प्रत्येकं चतुर्णां सद्भावादष्टकर्णिकं अधिकरणिः सुवर्णकारोपकरणं तद्वत्संस्थितं संस्थानं यस्य तत्तथा तत्सदृशाकारं समचतुरस्रत्वात् । आकृतिस्वरूपं निरूप्यास्य तौल्यमानमाह । अष्ट सुवर्णामानमस्येत्यष्टसौवर्णिकं तत्र सुवर्णमानमिदं चत्वारि मधुरतृणफलान्येकः श्वेतसर्षपः षोडशश्वेतसर्षपा एकंधान्यमाषफलं द्वेधान्यमाषफले एकागुंजा पञ्चगुञ्जाएकः कर्ममाषकः षोडशकर्म्ममाषका एकःसुवर्णइति एतादृशै रष्टभिः सुवर्णैः काकिणीरत्नं निष्पद्यतेइति अत्रचाधिकारे एतानिच मधुरतृणफलादीनि भरतचक्रवर्त्तिकालसंभवीन्येव गृह्यन्ते अन्यथा कालभेदेन तद्वैषम्यसंभवे काकणीरत्नं सर्वचक्रिणां तुल्यं नस्यात् तुल्यंचेष्यते तदिति इत्येतस्मादनुयोगद्वारवृत्तिवचनात् एतद्देशीयादेवस्थानांगवृत्तिवचनात् चतुरंगुलो मणीपुणतस्सइंचेव होइविथिसो । चतुरंगुलप्पमाणासुवण्णवरकागणी

॥ मूल ॥

रवेणं समुद्दरवन्नूयपिव्वकरेमाणे २ जेणेव तिमिसगुहाए दाहिणिल्ले दुवारे तेणेव उवागच्छइ २ त्ता तिमिसगुहं दाहिणिल्लेणं दुवारेणं अणुइइ ससिव्व मेहंधयारनिवहे ॥ तएणं सेन्नरहेराया छत्तलं दुवालसंसस्सिं अठ

॥ अनु० ॥

कुर्वन् यत्रैव तमिस्रगुहाया दाक्षिणात्यं द्वारंतत्रैवोपागच्छति,, उपागत्य तमिस्रगुहाया दाक्षिणात्येन द्वारेणात्येति । शशीवमेघान्धकारनिवहमिति॥

॥ भाषा ॥

सुकृत रच्यो वक्षस्थल हृदयजेनो यावत् इंद्रसरीषोऋद्धिकरीनइ प्रसीद्ध इं कीर्त्तिजेहनी मणिरत्न कीधोछें उद्योत जिहा चक्करत्नदिषाड्योछें मार्ग जिहा अनेक राजा सहस्रगमे तिणें सहित पारवस्यो थको मोटा उत्कृष्टा सीहनाद अव्यक्तशब्दन कल २ एहवइ शब्दे करीनें समुद्रना गजीं रव

नेया १ इहांगुलं प्रमाणांगुलमवगन्तव्यं सर्वचक्रवर्त्तिनामपि काकण्यादिरत्नानां तुल्यप्रमाणत्वादिति मलयगिरिकृतवृहत्संग्रहणीवृहद्वृत्तिवचनाच्च केव
नास्यप्रमाणांगुलनिष्पन्नत्वं केचिच्च एगमेगस्सणं रण्णो चातुरन्तचक्कवट्टिस्स अट्ठसोवण्णिएकागणिरयणे छत्तले दुवालसंसिए अट्ठकण्णिए अहिगरणिसंठाणसं
ठिए पण्णत्ते ! एगमेगाकोडीउस्सेहंगुलविक्कम्भा तंसमणस्स भगवतो महावीरस्स अट्ठंगुलं इत्यनुयोगद्वारसूत्रबलादुत्सेधांगुलनिष्पन्नत्वं केपिचैतानि सप्ते
केन्द्रियरत्नानि सर्वचक्रवर्त्तिनामात्मांगुलेन ज्ञेयानि शेषाणितु सप्तपंचेन्द्रियरत्नानि तत्कालीनपुरुषोचितमानानीति प्रवचनसारोद्धारवृत्तिबलादात्मांगुल
निष्पन्नत्वमाहुः । अत्रच पक्षत्रये तत्त्वनिर्णयः सर्वविद्वेद्यः । अत्रतु बहुवक्तव्यं तत्तुग्रंथगौरवभियानोच्यते इति । अस्य परामर्शानन्तरं यच्चक्रे तदाह ।
तएणमित्यादि । ततः परामर्शानन्तरं तत्काकणीरत्नं राजवरोगृहीत्वा यावत् एकोनपंचाशतंमंडलान्यालिखन्नालिखन् अनुप्रविशतीत्युत्तरेण सम्बन्धः ।
कथंभूतमित्याह । चतुरंगुलप्रमाणमात्रं अस्यैकैकाअग्निश्चतुरङ्गुलप्रमाण विष्कम्भाद्वादशाप्यश्रयः प्रत्येकं चतुरङ्गुलप्रमाणाभवंती त्यर्थः । अस्यसमचतुर
स्त्रत्वादायामोविष्कम्भश्च प्रत्येकं चतुरङ्गुलप्रमाण इत्युक्तंभवति । यत्रैवास्त्रिरुद्धीकृता आयामं प्रतिपद्यते सैव तिर्यग्व्यवस्थापिता विष्कम्भभाग्भवती
त्यायामविष्कम्भयोरेकां तरनिर्णये प्यपरनिर्णयः स्यादेवेति सूत्रे विष्कम्भस्येव ग्रहणं तद्ग्रहणेवायामोपि गृहीतएव समचतुरस्त्रत्वात्तस्येति । तदेवं

कागणिरयणं परामुसइ ॥ तएणं तंचउरंगुलप्पमाणमित्तं अट्ठ सुवण्णं च विसहरणंअतुलं चउरंससंठाणसंठियं समतलं मणुम्माणजोगा जणलोगेचरंति सव्वजणप

ततः सभरतो राजा षट्तलं द्वादशास्त्रकं अष्टकर्णिकं अधिकरणिसंस्थितं अष्टसौवर्णिकं काकणिरत्नं परामृषतीति ॥ ततः तच्चतुरङ्गुलप्रमाणमात्रं अष्ट
सुवर्णंच विषहरणं अतुलं चतुरस्रसंस्थानसंस्थितं समतलं, मनोन्मानप्रमाणयोगायतो लोकेचरन्ति । सर्वजनप्रज्ञापनकाः नापिचन्द्रोनापित्रसूरः ना ऽ

नीपरें नष्टकरतो थको जिहा तिमिस्रागुफानुं दक्षिण दिशिनो बारणोछें तिहां आवइ २ तिमिस्रागुफाप्रते दक्षिण दिशिनें बारणथईणें पेसे चंद्र
माजिम मेघना अंधकार माहिपेसइ तिम तिबारपछी भरतराजा कागणी रत्नलेते केहवो छेंकागणो रत्न छतला च्यारिदिसितो च्यारी एकतले एक

सर्वतश्चतुरङ्गुलप्रमाणमिदं सिद्धं यत्तु तस्सणं एगमेगाकोडी उस्सेहंगुलविक्कंभा तंच समणस्स भगवतो महावीरस्सअद्धंगुलं इत्यनुयोगद्वारसूत्रे उक्तं तन्मतांतरमवसेयं । तथा अष्टभिःसुवर्णैर्निष्पन्नमष्टसुवर्णं अष्टसुवर्णमूलद्रव्येण निष्पन्नमित्यर्थः चकारोविशेषणसमुच्चये सर्वत्र, तथा विषंजगमादिभेदभिन्नंतस्य हरणं स्वर्णाष्टगुणानां मध्ये विषहरणस्य प्रसिद्धत्वात् अस्यच तथाविधत्वर्णमयत्वादिति अतुलं तुलारहितमनन्य सदृशमित्यर्थः । चतुरस्र संस्थानसंस्थितमितितु विशेषणं पूर्वोक्ताधिकरणिदृष्टांतेन भाव्यमिति । ननु अधिकरणिदृष्टांते भाव्यमानेनास्य पूर्वोक्ताच्चतुरङ्गुलतोपपद्येत, अधिकरणे रधःसंकुचितत्वेन विषमचतुरस्रत्वादित्याह । समतलमिति । समानिनन्यूनानिनाधिकानि तलानि षडपि यस्य तत्तथा । अथैतदेव यच्छष्टगर्ञ्जितया क्यद्वारा विशिनष्टि । यतःकाकिणीरत्नान् मानोन्मानप्रमाणयोगा एते मानविशेषव्यवहारा लोकेचरन्ति प्रवर्त्तंते इत्यर्थः । तत्रमानं धान्यमानं सेतिका कुडवादि रसमानंचतुष्कादि उन्मानंकर्षपलादि खंडगुडादिद्रव्यमानहेतुः उपलक्षणात् सुवर्णादिमानहेतुः प्रतिमानमपि ग्राह्यं गुञ्जादि । किंविशिष्टास्ते व्यवहाराः सर्वजनानामधमर्णोत्तमर्णानां प्रज्ञापकामेयद्रव्याणा मियत्तानिर्णायकाः । अयमाशयो यथासंप्रतियातजनकृतानिर्णयांककुडवादिमानं जनप्रत्यायकं व्यवहारप्रवर्त्तकं चत्रवति । तद्वच्चक्रवर्त्तिकाले कारणिकपुरुषैः काकणीरत्नांकिंतत्तादृशं भवेदित्यर्थः । यच्छष्टगर्ञ्जितेव वाक्येन माहात्म्यांतरमाह । नापि चंद्रस्तत्रतिमिरंनाशयतीति योजनीयं नवासूर्यः । अत्र इवोक्यालंकारे एवसर्वत्र नवा अग्निर्दीपादिगतः नवा तत्र मणयस्तत्र तिमिरं नाशयंति प्रकाशंकर्तुमलंभूष्णव इत्यर्थः यत्रांधकारे अन्धकारयुक्तत्वेनाभेदोपचारात् अन्धकारमत्रास्तीति अन्ध्रादित्वादप्रत्ययविधानाद्वा अन्धकारवति गिरिगुहादौ तत्काकणीरत्नं दिव्यप्रभावयुक्तं तिमिरंनाशयति । अथ यदीदं प्रकाशयति, तदा कियत्क्षेत्रंप्रकाशयतीत्याह । द्वादशयोजनानि तत्प्रले-

सवग्गा (चक्कं जणकाणवि) णइवचंदो णइवतत्थसरो णइवअग्गी णइवतत्थमणी णोतिमिरं णासेति अंधयारे

प्यग्निः नापितत्रमणयस्तिमिरंनाशयन्ति, नापि अन्धकारे यत्रतकत् दिव्यभावयुक्तं द्वादशयोजनानि तस्य लेश्याविषईन्ते अंधकारं यत्रतकत

उपरि भूमळतलावार अंस चारधाराहासिखें जेहनी आठ कर्णिका त्रिपदहांसिमिलइ जिहां एहवो आठषूणाखें अहिगरणि (निसुनाइनो उपगरण तेहनें

श्याः प्रभा विवर्द्धते । अमंदाःसत्यःप्रकाशयंतीत्यर्थः । किंविशिष्टालेश्या स्तिमिरनिकरप्रतिषेधिका स्तमिस्रादिगुहायाः पूर्वापरतो द्वादशयोजनविस्तारयो स्तासां प्रसरणात् रात्रिश्चक्तिप्रथमांत्यवृष्टाध्याहारादर्थवशाद्विभक्तिविपरिणामाच्च यद्रत्नं रात्रौ चोवाक्यांतरारंभार्थः, सर्वकालं स्कन्धावारे दिवससदृशं यथादिवसे आलोकस्तथा रात्रावपीत्यर्थः । आलोकं करोति यस्य प्रभावेण चक्रवर्त्ती तमिस्रां गुहांअत्येति प्रविशति । सैन्यसहितो द्वितीयमर्द्धभरतमभिजेतुं उत्तरभरतं वशीकर्तुमित्यर्थः । नचात्रांतरा यष्ठगर्भितवाक्यावतारेण वाक्यांतरप्रवेशोनामसूत्रदूषणमिति वाच्यं आर्षत्वात्तस्या दुष्टत्वेन शिष्टव्यवहारात्, यथा आर्षेछंदस्सु वर्णाद्याधिक्यादावपि नछंदोभ्रष्टत्वदोषो महापुरुषोपज्ञत्वेनाचर्च्यत्वात् तथैव शिष्टव्यवहारात् राजवरोभरतः का

॥ टीक ॥

जत्थयंदिव्वन्नावजुत्ते दुवालसजोअणाइं तस्स लेसाउ विवड्ढंति तिमिरणिगरपडिसेहिआउ रत्तिंचसव्व कालं खंधावारे करेइ आलोअं दिवसभूअं जस्स पवावेण चक्कवट्टी तिमिसगुहामईइ सेणसहिए अभिजेतुं

॥ मूल ॥

तिमिरनिकरप्रतिषेधिकाः,,, रात्रौच सर्वकालं स्कन्धावारे करोति, आलोकंचदिवसभूतं ॥ यस्य प्रभावेण चक्रवर्त्ती तिमिस्रगुहामत्येति

॥ अनु० ॥

आकारछइ) आठसौवर्णिक प्रमाणभार छइ एहवो कागणीरत्न लेई ग्रहइं तिवारें ते कागणीरत्नइ लावो पुहलो च्यार आंगुलप्रमाण मात्रा ऊचोछइ आत्मा आंगुल प्रमाणआठ सुवर्णकभार नीपनो छइ सर्व विष नाहरणहार अतुल एसरीषोनथी चतुरस्र संस्थान सर्वषूणें सरीषो सरीषाछें छतला जेहना मान पाली मांणसेइ कुडव पाथो प्रमुष, उन्मान पला टांक सेर प्रमुष, तेहना जांग व्यवहार जेहकांगणीरत्नथी लोकमां चालछइ सर्वमनुष्य नइ मान उन्मानना निर्णय करें जेमणी चक्रवर्त्तिनें वारें कागणीक पुरुष कागणीरत्ननें मानोन्मानप्रमाण वाधें (जच्च जिहां चन्द्रमा अन्धारो टालिसकइ नही) तिहां सूर्य अंधारोटालिसकें नही तिहां अग्नि अन्धारो टालिसक नथी मणिचन्द्र कांत्तादिक तेहपणि टालिसक नथी जेतिमिआगुफानां अन्धकारनें विषइ तेकागणीरत्नइकरी दिव्यप्रभावइं करी युक्तसहित एहवो बारयोजन लगें ते कागणीरत्ननी लेश्याबाधें प्रकासकरइ अन्धकारना समुहनें प्रतिषेधकरइ टालें रात्रिनें विषेपणि सदैव सर्वकालें स्कंधावार कटकनें विषें करइ आलोक उद्योतक दिवस सरीषो जेहनें प्रभावें करीनें चक्रवर्त्ति तिमि

॥ भाषा॥

गणिति पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् काकणीरत्नं गृहीत्वा लात्वा तमिस्रागुहायाः पौरस्त्यपाश्चात्ययोः कटकयो र्जित्योः प्राकृतत्वाद् द्विवचने बहुवचनं योजनांतरितानि प्रमाणांगुलनिष्पन्नयोजनमपांतराले मुक्त्वा कृतानीत्यर्थः । अवगाहनापेक्षयोत्सेधाङ्गुलनिष्पन्नपंचधनुःशतमानविष्कम्भाणि वृत्तत्वाद्विष्कम्भग्रहणेनायामोपितावानेवावगन्तव्यः, उत्सेधाङ्गुलप्रमीयमाणावगाहना केनचक्रिणा हस्तात्तकाकणीरत्नेन क्रियमाणत्वान्मंडलानां अयञ्च मंडलावगाहः स्वस्वप्रकाश्ययोजनमध्य एवगण्यते । अन्यथा ४९ मंडलानामवगाहे पिंडीक्रियमाणे गुहाभित्त्यो रायामउक्तप्रमाणाधिकप्रमाणः प्रसज्येतेति अतएव योजनोद्योतकराणि योजनमात्रक्षेत्रप्रकाशकानि यावन्मंडलं तावन्मंडलप्रकाश्यं गुहाभित्तिक्षेत्रमित्यर्थः, चक्रस्य नेमिःपरिधि स्तत्संस्थानानि वृत्तानीत्यर्थः । तथा मंडलस्य प्रतिनिकाशानि भास्वरत्वेन सदृशानि एकोनपञ्चाशतं मंडलानि वृत्तहिरण्यरेखारूपाणि काकणीरत्नस्य सुवर्णमयत्वात् आलिखन् २ विन्यस्यन् २ अनुप्रविशति गुहामिति प्रकरणाद्ज्ञेयं वीप्सावचनमाभीक्ष्ण्यद्योतनार्थं । मंडलालिखनक्रमश्चायं गुहायांप्रविशन् भरतः पाश्चात्यपांथजनप्रकाशकरणाय दक्षिणद्वारे पूर्वदिक्कपाटे प्रथमं योजनं मुक्त्वा प्रथमं मंडलमालिखति ततो गोमूत्रिकान्यायेनोत्तरतः पश्चिमदिक्क

॥ टीका ॥

तिन्नि अमहन्नरहंरायवरे कागणिं गहाय तिमिसगुहाए पुरत्थिमपच्चत्थिमिल्लेसु कडएसु जोअणंतरिआइं पंचधणुसयआयामविक्कंभाइं जोअणुज्जोअकराइं चक्कणेमीसंठिआइं चंदमंडलपडिणिगासाइं एगूणपन्नंमंड

॥ मूल ॥

सैन्यसहितोऽजितं द्वितीयमर्द्धभरतं राजवरोकाकिणीं गृहीत्वा तमिस्रगुहायाः पौरस्त्यपश्चिमयोः कटकयोः योजनान्तरितानिपञ्चचनुःशतायाम विष्कम्भानि, योजनोद्योतकराणि चक्रनेमिसंस्थितानि चन्द्रमण्डलप्रतिनिकाशानि एकोनपंचाशन्मण्डलानि आलिखन् २ अनुप्रविशति । ततः

॥अनु०॥

आ गुफामांहि सेनासहित थिको जीतवानें काजें बीजो अर्द्ध भरतप्रतें उतराई भर्त प्रतें राज प्रधानचक्रवर्त्ति काकणीरत्न प्रतिग्रही तिमिश्रा गुफामांहि पूर्वदिशिनां पश्चिमदिशिनी कटकभीति तेहनें विषइ (जरतराजा गुफामाहें पेसतां दक्षिणनां बारणांना कमाड थी एक योजन जईनें गुफाना पूर्वदिसिनीभांति प्रथम मांडलो आलेखें तिहां थी १ योजन जईनें पश्चिमदिशिनी भीति वीजोमांडलो आलेखै तीहाथी १ योजन आगजईनें पूर्वदि

॥ भाषा ॥

पाटतो दुकेतृतीययोजनादौ द्वितीयमंडलमालिखति । ततस्तेनैवन्यायेन पूर्वदिक्कपाटतो दुकेचतुर्थयोजनादौ तृतीयं ततःपश्चिमदिग्भित्तौ पञ्चम योजनादौ चतुर्थं ततः पूर्वदिग्भित्तौ षष्टयोजनादौ पञ्चमं ततः पश्चिमदिग्भित्तौ सप्तयोजनादौ षष्टं ततःपूर्वदिग्भित्तौ अष्टमयोजनादौ सप्तमं एवं तावद्वाच्यं यावदष्टचत्वारिंशत्तममुत्तरदिग्द्वारसत्कपश्चिमदिक्कपाटे प्रथमयोजनादौ एकोनपञ्चाशत्तमं चोत्तरदिग्द्वारसत्कपूर्वदिक्कपाटे द्वितीययोजना दावालिखति एवमेकस्यां भित्तौ पञ्चविंशति रपरस्यां चतुर्विंशति रित्येकोनपञ्चाशन्मण्डलानि भवन्ति एतानिच किलगुहागां तिर्यग् द्वादशयोजना नि प्रकाशयन्ति ऊर्द्धाधोभावेन चाष्टौयोजनानि गुहायाविस्तारोच्चत्वस्यच क्रमेण एतावतएव भावात् अग्रतः पृष्टतश्च योजनं प्रकाशयन्तीति । ननुगो मूत्रिकाविरचनक्रमेण मण्डलाकारकरणात् गोमूत्रिकाकारत्वं योजनांतरितत्वं यद्येकभित्तिगतमण्डलापेक्षया तर्हियोजनद्वयांतरितत्वमापद्येत । अन्यथा द्वितीयमण्डलस्यैकभित्तिगतत्वप्रसङ्ग स्तथावसतिगोमूत्रिकाभङ्गः । अन्यभित्तिगतमण्डलापेक्षया तु तिर्यग्साधिकद्वादशयोजनान्तरितत्वमित्युच्यते । पूर्व भित्तौ प्रथममण्डलमालिखति ततस्तत्संमुखं प्रदेशापेक्षया योजनातिक्रमे द्वितीयमण्डलमालिखति ततस्तत्संमुखप्रदेशापेक्षया योजनातिक्रमेपूर्वभित्तौ तृतीयमण्डलमालिखतीत्यादिक्रमेण मण्डलकरणात् । गोमूत्रिकाकारत्वं योजनान्तरितत्वं तत्रव्यक्तमेवेति सर्वसुस्थं । अथ पञ्चाशद्योजनायामायां गुहा या मेकोनपञ्चाशता मंडलै र्यत् प्रकाशकरत्वमुक्त मित्यस्यार्थस्य सुखावबोधाय संक्षेपेण मण्डलपञ्चकस्यस्थापनादर्श्यते । यथा ?¿?¿? एवं षट्कोष्टकपरि कल्पितषड्योजनक्षेत्रे एकस्मिन् पर्वत्रीणि अन्यत्रतु द्वेइत्युभयमीलने पञ्चमण्डलानि भवन्ति एवमनेन गोमूत्रिकामण्डलकविरचनक्रमेण पञ्चाशद्योज नायामायां गुहाया मेकोनपञ्चाशतोपि मण्डलकानां स्थापना स्वयंज्ञेयेति । अन्येतु पूर्वदिक्कपाटे आदौयोजनं मुक्त्वा प्रथमं मण्डलं करोति ततः प- श्चिमदिक्पाटे तत्सम्मुखं द्वितीयं ततः पूर्वदिक्कपाटगतप्रथममण्डलादुत्तरतो योजनमुक्त्वा पूर्वदिक्कपाटतो दुकेतृतीयं ततः पश्चिमदिक्कपाटतो दुकेत त्सन्मुखं चतुर्थं ततःपूर्वदिक्कपाटतो दुकेतृतीयान्मण्डलाद्योजनं मुक्त्वा पञ्चमं ततस्तत् संमुखं पश्चिमदिक्कपाटतो दुकेषष्टं पुनस्तावतैवांतरालेन पूर्वदिग् भित्तौ सप्तमं ततस्तत्सम्मुखं पश्चिमदिग्भित्तौ अष्टमं ततः पूर्वदिग्भित्तौ सप्तमान्मण्डलाद्योजनान्तरे नवमं ततः पश्चिमभित्तौ अष्टमात्तावतैवांतरालेन दशमित्यत्र पूर्वभित्तौ पश्चिमभित्तौच मण्डलान्यालिखंस्तावद्वक्तव्यं यावच्चरममष्टनवतितमं मण्डलमुत्तरद्वारसत्कपश्चिमदिक्कपाटे एवं चैकैकस्यांभित्ता

॥ टीका ॥

वैकोनपञ्चाशन्मण्डलानि उभयमीलने चाष्टनवतिरिति । अत्रचोभयोः पक्षयो र्मध्ये आद्यः आवश्यकवृहद्वृत्तिटिप्पनक प्रवचनसारोद्धारवृहद्वृत्त्यादा वुक्तो द्वितीयस्तु मलयगिरिकृतक्षेत्रविचारवृत्त्यादाविति । अथप्रकृतं प्रस्तूयते । तएणमित्यादि । ततो मण्डलालिखनानन्तरं सातिमिस्त्रागुहा भरतेन राज्ञा तैर्योजनांतरितै र्यावद्योजनोद्योतकरैरेकोनपञ्चाशता मण्डलै रालिख्यमानैः क्षिप्रमेवालोकं सौरप्रकाशं भूताप्राप्तां एवमुद्योतं चान्द्रप्रकाशं भूता, किंबहुना दिवसभूतादिनसदृशी जाता चाप्यभवत् । चःसमुच्चये अपिसभावनायां । तेननेयंगुहा मण्डलप्रकाशपूर्णा किंतु संभाव्यते न्यालोकभूता एवमग्रतनपदद्वयमपि क्वचिद्दिवसभूअइत्यस्य स्थाने दीवसयभूयाइति पाठ स्तत्र दीपशतानि भूतेति व्याख्येयं । अथान्तर्गुहंवर्त्तमानयोः परपारंजिगमिषूणां प्रतिबंधकभूतयो रुन्मग्ननिमग्नानामकनद्योः स्वरूपं प्ररूपयितुकामः प्राह । तीसेणमित्यादि । तस्यास्तमिस्त्रागुहायाः बहुमध्यदेशभागे दक्षिणद्वारतस्तादृक्समेतैकविंशतियोजनेभ्यः परतः उत्तरद्वारतस्तेदृकसमे तैकविंशतियोजनेऽर्वाक्च उन्मग्नजलानिमग्नजलानाम्न्यौ महानद्यौ प्रज्ञप्ते ये तमिस्रागुहायाः पौरस्त्यात्कटकाद्विप्रदेशात् प्रव्यूढेनिर्गते सन्यौ पाश्चात्येन कटकेन विनिर्गतेन सिंधुमहानदीं समाप्नुतः प्रविशतइत्यर्थः ।

॥ मूल ॥

लाइं आलिहयमाणे २ अणुपविसइ, तएणं सातिमिसगुहा भरहेणंरण्णा तेहिं जोअणंतरिएहिं जावजो

सातमिस्रगुहा भरतेन राज्ञा तैर्यो जनान्तरितैर्यावद्योजनोद्योतकरैरेकोनपंचाशन्मण्डले रालिख्यमानैः क्षिप्रमेवालोकभूता उद्योतभूतादिवसभूता जाताचाप्यभवत् ॥ तस्याः तमिस्रगुहायाः बहुमध्यदेशभागे अत्रोन्मग्ननिमग्नजलेनाम्ना द्वे महानद्यौप्रज्ञप्ते ? येतमिस्रगुहायाः पौरस्त्याद्भित्ति

॥ अनु० ॥

सिनी भीति इ माढलो आलेषें इम गोमुत्रिकानें आकारें पूर्वदिसिनीभीति २५ मांढला पश्चिमदिसिनी भीति २५ मांडला इम ४८ माडला आलेषें त्रीछा १२ योजन प्रकासकरें ऊंचा ८ योजन प्रकासे आंगली पाछली एकेक योजन प्रकासें) प्रमाणांगुलना योजन २ आंतरइ पांचसें धनुष उत्सेधां गुलनालांबपणें पोहलपणें एक योजनलगइं प्रकासना करणहार पईहानी प्रधिनइ आकारइ संस्थितछइ तथा चन्द्रमानां मांडला जेहवा वृत्त आकारें बलय जेहवां एगुणपञ्चास माडलां वृत्तवृत्त सुवर्णनी रेखासरीषा आलेषतो २ यको गुफामाहि पैसे तिवारें ते तिमिस्रा गुफा भरतराजाइं तेह

॥ भाषा ॥

नित्यप्रवृत्तत्वाद्वर्त्तमाननिर्देशः । अथानयोरन्वर्थं पृच्छन्नाह । सेकेणट्ठेणमित्यादि । अथकेनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते । उन्मग्नजलनिमग्नजले महानद्यौ गौतम ! यत्तृणमिति प्राग्वत् । उन्मग्नजलायां महानद्यां तृणंवा पत्रंवा काष्टंवा शर्क्करावा दूषत्खण्डः, अत्रप्राकृतत्वाल्लिंगव्यत्ययः । अश्वोवा हस्तीवा रथोवा योधावा सुभटः सेनायाः प्रकरणाच्चतुर्णां सेनांङ्गानांकथनं मनुष्योवा प्रक्षिप्यते तत्तृणादिकं उन्मग्नजलामहानदी त्रिकृत्वस्त्रीन्वारान् आधूय २ भ्रमयित्वा २ जलेनसहाहृत्येत्यर्थः, एकांते जलप्रदेशाद्दूरीयसि स्थाने निर्जलप्रदेशे परडेइत्तिलर्द्दयति तीरे प्रक्षिपतीत्यर्थः । तुंबीफलमिव शिलाउन्मग्नजलेन उन्मज्जतीत्यर्थः । अतएवोन्मज्जति शिलादिकमस्मादिति उन्मग्नं कृद्बहुलमिति वचनात् अपादाने क्तप्रत्ययः, उन्मग्नं जलं यस्यांसा तथा अथद्वितीयायानामार्थः तत् पूर्वोक्तं वस्तुजातं निमग्नजलामहानदी त्रिकृत्व आधूयाधूय अन्तर्जलं निमज्जयति शिलेव तुंबीफलं निमग्नाजले निमज्जतीत्यर्थः । अतएव निमज्जयत्यस्मिन् तृणादिकमखिलं वस्तुजातमिति निमग्नं बहुलवचनादधिकरणे क्तप्रत्ययः निमग्नं जलं यस्यांसा तथा अथैतल्लिंगमयति । सेतेणट्ठेणमित्यादि सुगमं । अनयोश्च यथाक्रममुन्मज्जकत्वे निमज्जकत्वे वस्तुस्वभावएव शरणं तस्यचातर्कणीयत्वात्

॥ मूल ॥

अणुज्जोअकरेहिं एगुणपन्नाएमंडलेहिं आलिहिज्जमाणेहिं २ खिप्पामेव आलोअभूअं उज्जोअभूअं दिवसभूअं जाया आविहोत्था । तीसेणं तिमिसगुहाए बहुमज्झदेसभाए एत्थणं उम्मग्गणिमग्गजलाणं

॥ अनु० ॥

कटकात् प्रव्यूढंसत्यौपाश्वात्येन (कटकेन) सिन्धुंमहानदींसमाप्नुतः । अथकेनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते उन्मग्ननिमग्नजले महानद्यौ । गौतम ! यत्

॥ भाषा ॥

योजननें आंतरें यावत् एक जोजन उद्योतकरें एहवा एगूणा पञ्चासमांडलो ४९ आलेषता २ थका खिप्र उतावली आलोकभूत सूर्य प्रकाश जे हवी उद्योत भूतचन्द्रमानां प्रकाश जेहबी दिवस सरीषी थातीहूइं ते तिमिश्रागुफानें घणो मध्यदेशभाग ईहां उन्मग्नजला निमग्नजला नामइ बे मोटी नदी कही जेनदीतिमिश्रागुफानइं पूर्वदिसिना भित्तिप्रदेशथकी नीकली थकी पश्चिमदिशि सिन्धु महानदी माहिं भलीठें सिन्धु महानदी तिमिश्रागुफा हेठ वहइछै तें कुण अर्थ हे भगवन् इम कहीए उन्मग्नजला निमानजला नामें माहानदी एं अर्थ कही उत्तर हे गौतम जे उन्मग्नज

॥ टीका ॥

इमेवा द्वे अपि त्रियोजनविस्तारे गुहाविस्तारायामे अन्योन्यं द्वियोजनान्तरेबोर्ध्वं । अनयो र्यथा गुहामध्यदेशवर्त्तित्वं तथा सुखावबोधाय स्थापना देशात्, यथा अथदुरवगाहेनद्यौ विबुध्य भरतो यत्नकार तदाह । तएणमित्यादि । ततः सभरतोराजा चक्ररत्नदेशितमार्गः अणेगरायेत्यादि सूत्रं व्या

॥ मूल ॥

णामंदुवेमहाणईउ पं! जाऊणंतिमिसगुहांए पुरत्थिमिल्लाउ भीत्तीकडगाउ पवूढाउ समाणीउ पच्चत्थिमेणं सिंधुमहाणइ समप्पेंति । सेकेणठेणं भंते ! एवं वूच्चई उम्मग्गणिम्मग्गजलाउ महाणईउ २ गो० जस्सं उम्मग्गजलाए महाणईए तणंवा पत्तंवा कठंवा सक्करंवा आसेवा हत्थीवा रहेवा जोहेवा मणुस्सेवा पक्खिप्पई, तउणं उम्मग्गजला महाणई तिक्खुत्तो आऊणिअ २ एगंते थलंसि एडेई जस्संणिम्मग्गजलाए महाणईए

॥ अनु० ॥

उन्मग्नजलायां महानद्यां तृणंवा पत्रंवा काष्ठंवाशर्करंवा अश्वोवाहस्तीवारथोवा योधावा मनुष्योवा प्रक्षिप्यते, तत् उन्मग्नजलामहानदीत्रिकृत्वः आधूय २ एकान्तेस्थले (पातयति क्षिपति तीरेप्रक्षिपतीत्यर्थः) यत् निमग्नजलायां महानद्यां तृणंवा यावन्मनुष्योवा प्रक्षिप्यते, तत् निमग्नजलामहानदी त्रिकृत्व आधूयान्तर्जले निमज्जयति । अथ तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते । उन्मग्ननिमग्नजले महानद्यौ उन्मग्ननिमग्नजलेमहानद्यौ, ततस्स भरतोराजाचक्ररत्नदर्शितमार्गो अनेकराज० महता उत्कृष्टसिंहनाद० यावत् कुर्वन् २ सिन्धुमहानद्याः पौरस्त्ये कूलेयत्रैव

॥ भाषा ॥

ला महानदी मांहें तृण अथवा पान काष्ट काकरो घोडो हाथी रथ सुभट मनुष्य नांषीइंते ते सर्व उन्मग्नजला महानदी त्रिण्यवार भमाडी २ पाणीनइं कल्लोलेंकरी एकांते थलनें विषें काढिनाषइ जेनिमग्नजला महानदीनें विषइं तृणपला पानडा काष्ट काकरा यावत् मनुष्य नाषीई तेसर्व निमग्नजला महानदी त्रिण्य वारपाणीनें कल्लोलें भमाडी २नें पाणीमांहि बुडावइ तेणइ अर्थें हे गौतम इमकहीइं जेउन्मग्नजला निमग्नजला महानदी तिवारपछी ते भरतराजा चक्ररत्नें देषाड्योलें मार्ग जेहनें अनेक राज विप्रमुषनामोटा उत्कृष्टासीहनाद शब्द यावत् करतोथको सिन्धु माहा

स्याच प्राग्वत् । सिंध्वामहानद्याः पौरस्त्येकूले पूर्वतटे उभयत्रापिशंशब्दा वाक्यालंकारें । अयमर्थः । तमिस्राया अधोवहंती सिंधु स्तमिस्रापूर्वकटकम वधीकृत्यैवेति उन्मग्नापि पूर्वकटकाभिर्गता स्तीत्युभयी रेकस्थानकतासूचनार्थक मिदंसूत्रं । यत्रैवोन्मग्नजलामहानदी तत्रैवोपागच्छति । उपागत्यच व र्द्धकिरत्नं शब्दयित्वा चैवमवादीदिति । यदवा दीक्षदाह । खिप्रामेवेति । क्षिप्रमेव भोदेवानुप्रिय! उन्मग्ननिमग्नजलयो र्महानद्योः अनेकानि स्तंभ

तणंवापत्तंवा कठंवा सक्करंवा जाव मणुस्सेवो परिक्कप्पई तेणं णिम्मग्गजला महाणई तिक्खुत्तो आघूणिअ २ अंतोजलंसि णिमज्जावेइ सेतेणट्ठेणं गोअमो! एवं बुच्चई उम्मग्गणिम्मग्गजलाउ महाणईउ २ तएणं सेसन्नरहेराया चक्करयणदेसिअमग्गे अणेगराय० महया उक्किट्ठ सीहणाय० जाव करेमाणे २ सिंधूए महाणईए पुरत्थिमिल्लेणं कूलेणं जेणेव उम्मग्गजला महाणई तेणेव उवागच्छइ २ त्ता वद्धइरयणं सद्दावेइ २ त्ता एवं वयासी खिप्पामेव भोदेवाणुप्पिया! उम्मग्गणिम्मग्गजलासु महाणईसु अणेगखंभसय सन्नि

उन्मग्नजलामहानदी तत्रैवोपागच्छति,, उपागत्य वर्द्धकिरत्नं शब्दापयति,, शब्दायित्वा, एवमवादीत् । क्षिप्रमेव भोदेवानुप्रिय ! उन्मग्ननिमग्नजला

नदीनें पूर्वदिशिनें तटेथइनें जिहां उन्मग्नजला महानदीछइ तिहां आवइ २ आवीनें वार्द्धिकरत्ननें तेडावीनइ एहवो कहइं । खिप्र उतावला हे देवानूं प्रिय ! (तिमिस्रा गुफाना दक्षिण दिशिना बारणाथी एकवीस योजन लगें गुफामांहि जइई तिहां उन्मग्नजला नदीछें त्रिण्णयोजन पुहली गुफाना पोहलपणा जेतली वार योजन लांबी तेनदी थकी बे योजनें निमग्नजलानदीछैं त्रिण्य योजन पोहली बार योजन लांबी तेहांथी एकवीस योजनें तिमिस्रा गुफानो उत्तरदिसिनो बारणोछैः) उन्मग्न निमग्न जलां महानदीनें विषें अनेक सोगमें थांभेकरी सन्निविष्ट रह्यो एहवो अचल हाले नहीं अकंप डिगेनही पाणीइं भेदाइं नही आलंबनबेपासे जाताभिंति प्रमुषे सहितछइ वइ बाहा जेहनी सर्वरत्नमय सुषें संक्रमाइं जवाइ अवराइ

शतानि तेषु सन्निविष्टौ सुसंस्थितौ अतएवाचलौ महाबलाक्रांतत्वेपि नस्वस्थानाच्चलतः अकंप्रौ दृढौ, सकंपसेतुबंधे उत्तितीर्षूणां सशंकचलनं स्यादिति दृढतरनिर्माणावित्यर्थः । अथवा अचलोगिरिस्तद्वत् अकंप्रौ मकारोलाक्षणिकः अभेद्यकवचाविवाभेद्य कवचौ अभेद्यसन्नाहाविति । जलादिभ्यो नभेदंयात इत्यर्थः । नन्वनन्तरोक्तविशेषणाभ्यामुत्तरतांतदुपरिपातशंका नस्या त्तथापि उभयपार्श्वयो र्जलेपातशंकानापनीता भवतीत्याह । सालम्बने उपरिगच्छतामवलम्बनभूतेन दृढतरभित्तिरूपेणावलम्बनेन सहिते बाह्ये उभयपार्श्वयो र्ययोस्तौ तथा सर्वात्मनारत्नमयौ आदिदेवचरित्रप्रवचनसारोद्धारवृत्त्योस्तु क्रमेण पाषाणमयकाष्टमयौ तावुक्तौस्त इति, तथा सुखेन संक्रमः पादविक्षेपो यत्र तौ तथा ईदृशौ संक्रमौ सेतू कुरुष्व कृत्वाच ममेमामाज्ञप्ति

विठे अयलमकप्पे अभेज्जकवए सालंबणबाहाए सव्वरयणामए सुहसंकमे संकमे करेहि २ त्ता ममएअ माणत्तिअं खिप्पामेव पच्चप्पिणाहि । तएणंसेवद्दइरयणे भरहेणं रन्ना एवंवुत्तेसमाणे हट्ठतुट्ठचित्तमाणंदिए जावविणएणं पडिसुणेइ २ त्ता खिप्पामेव उम्मग्गजलासुमहाणईसु अणेगखंभसयसन्निविठे जावसुहसंकमे

योर्महानद्योः अनेकस्तम्भशतसन्निविष्टौ अचलावकंप्रौ अभेद्यकवचौ सालम्बनबाह्यौसर्वरत्नमयौ सुखसंक्रमौ सङ्क्रमौकुरु ॥ कृत्वा ममैता माज्ञप्तिं क्षिप्रमेव प्रत्यर्पय । ततस्तद्वर्द्धकिरत्नं भरतेन राज्ञा एव मुक्तं सत् हृष्टतुष्टचित्तमानन्दितं यावत् विनयेनवचनं प्रतिशृणोति श्रुत्वाज्ञप्तिं क्षिप्रमेव

एहवो संक्रमसेतूपाजिरूप करो करीनें माहारीए आज्ञा क्षिप्रउतावली पाछी आपो । तिवारें ते वार्द्धिकरत्न भरतराजाइ इमकह्यें थकें हर्षवन्ततुष्टथया चित्तनें विषें आणंद पाम्यो यावत् विनयेकरीनइं वचन सांभलें साभलीनइ खिप्रउतावलो उन्मग्नजला निमग्नजला महानदीनें विषइ सोगमइ स्यंभेंकरी संनिविष्ट सहित यावत् सुखें संक्रमाइं जबराइ एहवो संक्रमपाजि रुरीषो करइ २ नें जिहां भरतराजातइ तिहां आवइ आवीनें यावत् एह आज्ञापाछी सौंपइ । तिवारपछीते भरतराजा खंधावार बलवाहन सहित उन्मग्नजला निमग्नजला महानदी प्रतइं ते अनेक स्यंभ सोगमें तेणेकरी

॥ टीका ॥ ॥ मूल ॥ ॥अनु०॥ ॥ भाषा ॥

कां क्षिप्रमेव प्रत्यर्पयेति । अथ सकिंचकारेत्याह । तएणमित्यादि । अनुवादसूत्रत्वात् सर्वंप्राग्वत् । ननु उन्मग्नजला ऽलास्याग्मज्जकत्वस्वभावत्वे न कथं तत्रसंक्रमार्थंकशिलास्तंभादिन्यासः सुस्थितो भवति, सच दीर्घपट्टशालाकारो नचजलोपरिकाष्टादिमयः संभवति, तस्यासारत्वेन भाराऽसहत्वात्, उच्यते वर्द्धकिरत्नकृतत्वेन दिव्यशक्तेरचिंत्यशक्तिकत्वात्, अनेनचाचक्रिराज्यपरिसमाप्तेः सर्वोपिलोकः उत्तरति, गुहाच तावन्तंकालमपावृत्तैवास्ते मण्डलान्यपि तथैव तिष्ठन्ति, उपरतेतु चक्रिणि सर्वमुपरतइति प्रवचनसारोद्धारवृत्तेरभिप्रायः । त्रिषष्टीयाजितचरित्रेतु उद्घाटितं गुहाद्वारं गुहान्तर्मण्डलानिच । तावत्तान्यपितिष्ठंति यावज्जीवतिचक्रभृत् १ इत्युक्तमस्ति । तएणमित्यादि । ततः सभरतो राजा स्कन्धावाररूपबलसहित स्ताभ्यां संक्रमाभ्यां उन्मग्ननिमग्नजले महानद्यौ उत्तरति पारंगच्छति । एवं उत्तरतउत्तरतो गच्छति राजा, राज्ञउत्तरद्वारे यज्जातं तदाह । तएणमित्यादि । ततो नद्यतिक्रमणानन्तरं तस्यास्तमिस्रागुहाया उत्तराहस्यद्वारस्य कपाटौ स्वयमेव सेनानीदण्डरत्नाघातमन्तरेणेत्यर्थः । महया २ इति सूत्रैकदेशेन पूर्वसू

॥ टीका ॥

संकमे करेइ २ त्ता जेणेव भरहेराया तेणेव उवागच्छइ २ त्ता जाव एअमाणत्तिअं पच्चप्पिणइ । तएणं सेभरहे राया सखंधावारबले उम्मग्गणिमग्गजलाओ महाणईओ तेहिं अणेगखंभसयसंनिविट्ठेहिं जावसुहसंकमेहिं संकमेहिं उत्तरइ । तएणं तीसेतिमिसगुहाए उत्तरिल्लस्सदुवारस्स कवाडा सयमेव महया २ कोंचारवं करेमा

॥ मूल ॥

वउन्मग्ननिमग्नजलयोर्महानद्योरनेकस्तम्भशतसन्निविष्टौयावत् । सुखसंक्रमौ संक्रमौ करोति, कृत्वा यत्रैवभरतोराजा तत्रैवोपागच्छति उपागत्य यावदेतामाज्ञप्तिं प्रत्यर्पयति । ततः सभरतोराजा सस्कन्धावारबल उन्मग्ननिमग्नजले महानद्योस्तैरनेकस्तम्भशतसन्निविष्टै र्यावत् सुखसंक्रमैस्सङ्क्र

॥ अनु० ॥

सहित एहवें यावत् मुषें उतरीइ एहवो संक्रमइं करीनइ । तिवारपछी ते तिमिश्रा गुफाना उत्तरदिशिना बारणांना कमाड स्वयमेव पोतानें मेलें मोटइ २ सद्दइ क्रौंचारव शब्द करता थकां सरसराटकरता थका पोतापोतानां स्थानक बारणापाछी उसरइं उघडइ ॥ (उद्घाटितं गुहाद्वारं गुहांतर्मंडला

॥ भाषा ॥

त्रस्मारणं तेनमहया २ सद्देणमितिबोध्यं क्रौंचारवंकुर्वाणौ सरस्सरन्ति कुर्वन्तौ च स्वके स्वकेस्थाने प्रत्यवाष्वक्षिषातां । व्याख्यातुप्राग्वत् । ननु यदिदा क्षिणात्यद्वारकपाटौ सेनापतिप्रयोगपूर्वकमुद्घटेते तथाइमावपि कथं नतथा उच्यते । एकशः सेनापतिसत्यापितकपाटोद्घाटनविधिसंतुष्टगुहाधिपसुरा नुकूलाशयेन द्वितीयपक्षकपाटौ स्वयमेवोद्घटेतेइति । अथोत्तरभरतार्द्धविजयं विवक्षु स्तत्रत्यविजेतव्यजनस्वरूपमाह ॥ तेणंकालेणं तेणंसमएणमि त्यादि ॥ तस्मिन्काले तृतीयारकप्रांते तस्मिन्समये यत्रभरत उत्तरभरतार्द्धविजिगीषया तिमिस्रातो निर्याति उत्तरार्द्धभरतनाम्नि वर्षक्षेत्रे आपाताइति नाम्ना किराताः परिवसन्ति । आढ्याधनिनः दृप्तादर्प्यवन्तः विस्तीर्णविपुलान्यतिविपुलानि भवनानि येषांते तथा, शयनास

॥ टीका ॥

णासरत्तरस्सगाइं २ ठाणाइं पच्चोसक्कित्था । तेणंकालेणं तेणंसमएणं उत्तरड्ढभरहे वासे बहवे आवाडाणाम चिलाया परिवसंति अड्ढा दित्ता वित्थिण्णविउलभवणसयणासणजाणवाहणाइण्णा बहुधणबहुजायरूवर यणआओगपओगसंपउत्ता विच्छड्डियपउरभत्तपाणा बहुदासीदासगोमहिसगवेलगप्पभूया बहुजणस्स अप

॥ मूल ॥

मैरुत्तरति ॥ ततस्तस्या स्तमिस्रगुहाया रुत्तराहस्य द्वारस्य कपाटौ स्वयमेव महता २ (शब्देन) क्रौञ्चारवं कुर्वाणौ सरस्सेत्तिकुर्वन्तौच स्वके २ स्थाने प्रत्यवाष्वक्षिषाताम् ॥ तस्मिन् काले तस्मिन् समये उत्तरार्द्धभरतेवर्षे बहव आपाता (इति) नाम्ना किराताः परिवसन्ति । आढ्याढ्या

॥ अनु० ॥

निच तावत्तान्यपितिष्ठन्ति यावज्जीवति चक्रभृत्) तेकालनें विषें तेस समयनइ विषें उत्तरार्द्ध भरतक्षेत्रइं घणा आपातनामइ चिलात लेछ भील वसें छइ धनवन्त दृप्तवन्त घणांविस्तीर्ण भवनघर शय्या वैसवाना सिंहासन रथपालषी प्रमुष अश्वादिक तेणेंकरी आकीर्ण सहित एहा घणाधन घणा जातरूप सुवर्ण रूप्यरत्न आयोग प्रयोग धननीवृद्धि व्यापार व्यापारादिक करी सहित विछर्दितं परठवत लें घणवा देवइ लेवइ करीनें भक्तपाणी घणां दासदासी गाय भैंसि महिष बकरां गाडर ते घणाछइ घणा मनुष्य मिलीनें तेहनें पराभवी सकें नही एहवाळें प्राक्रमवन्तळें अजेयळें भूमण्डलजी

॥ भाषा ॥

नानि प्रतीतानि यानानि रथादीनि वाहनान्यश्वादीनि आकीर्णानि गुणवन्ति येषांते तथा, ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः बहुप्रभूतं धनं गणिमधरिम मेयपरिच्छेद्यभेदाच्चतुर्विधं येषांते तथा, बहुनीजातरूपरजते स्वर्णरूप्ये येषांते तथा ततःपदद्वयस्यकर्मधारयः आयोगोद्विगुणादिवृद्ध्यर्थंप्रदानं प्रयोगश्च कलांतरं तौसंप्रयुक्तौ व्यापारितौ यैस्ते तथा। विच्छर्दिते त्यक्ते बहुजनभोजनदानेनावशिष्टोच्छिष्टसंभवात् संजातविच्छर्दैवासविस्तारे बहुप्रकारत्वात् प्रचुरे प्रभूतेऽत्यक्तपाने अन्नपानीये येषांते तथा बहवोदासीदासाः गोमहिषाश्च प्रतीताः गवेलकाउरभ्राः एते प्रभूता येषांते तथा ततःपदद्वयस्य कर्मधारयः। बहुजनेनापरिभूताः सूत्रेषष्ठी आर्षत्वात् शूराःप्रतिज्ञातनिर्वहणेदानेवा वीराः संग्रामे विक्रांता जूमगडलाक्रमणसमर्थाः विस्तीर्णविपुलेअति विपुले बलवाहने सैन्यगवादिके दुःखानाकुलत्वात् येषांते तथा। बहुषु समरेषु संपरायेषु अनेनचातिभयानकत्वं सूचितं समररूपेषु संपरायेषु युद्धेषु लब्धलक्षाअमोघहस्ताश्चाप्यभवन्। सामान्यतो युद्धेषुच वल्गनादिरूपेषु केचन लब्धलक्षाभवेयुः परं तद्यवच्छेदाय समरेष्वित्युक्तं। अथयत्रैषां मण्डले जातं तदाह। तएणमित्यादि। ततइति कथान्तरप्रबन्धे तेषा मापातकिरातानां अन्यदा कदाचि च्छरवर्त्योगमनकालात्पूर्वं अत्र तेषामित्येतावतैवो

॥ टीका ॥

रिभूआ सूरा वीरा विक्कंता विच्छिण्णविउलबलवाहणा बहुसुसमरसंपराएसुलद्धलक्खाओविहोत्था तएणं तेसिं आवाएचिलायाणं अण्णयाकयाइं विसयंसि बहुइं उप्पाइयसयाइं पाउब्भवित्था। तं० अकालेगज्जि

॥ मूल ॥

विस्तीर्णविपुलभवनशयनासनयानवाहनाकीर्णाः बहुधनबहुजातरूपरजतायोगप्रयोगसंप्रयुक्ताः विच्छर्दितप्रचुरभक्तपानाः बहुदासीदासगोमहिषग वेलकप्रभूताः बहुजनस्य अपरिभूता शूराधीराविक्रान्ताः विस्तीर्णविपुलबलवाहनाः बहुषुसमरसंपरायेषु लब्धलक्षाश्चाप्यभवन्। ततस्तेषामापातकि

॥ अनु० ॥

तवा समर्थछें बिस्तीर्ण घणाछें चतुरङ्ग सेना बेसवादिक जेहनइ घणा समर संपरायते संग्रामनें विषें लब्धलक्ष अमोघ हाथछें किहाही युद्धहारइ नही। तिवारपछीते आपातनामें चिलातना एकदा समयें देशनें विषें घणा उत्पात सोगमें प्रगटथया। तेकेहा अकालें वर्षा कालविना गर्जा रवथाइ अकालइं बीजलीथाइ अकालें झाडफूलइ वार २ आकाशनें विषें देवतानांचइ। तिवारे ते आपातनांमइं चिलात देशनें बिषें घणां उत्पात सोगमें प्र

॥ भाषा ॥

॥ टीका ॥

क्तेन प्रकरणाद्विशेषप्राप्तौ यदापातकिरातानामित्युक्तं तद्विस्मरणशीलानां विनेयानां व्युत्पादनायेति विषयदेशे बहूनि औत्पातिकशतानि उत्पातसत्कशतानि अरिष्टसूचकनिमित्तशतानीत्यर्थः प्रादुरभूवन् प्रकटीबभूवुः । तद्यथा । अकालेप्रावृट्कालव्यतिरिक्तकाले गर्जितं अकाले स्वस्वपुष्पकालव्यतिरिक्तकाले पादपाः पुष्पंति अभीक्ष्णं २ पुनः २ आकाशे देवताभूतविशेषा नृत्यन्ति । अथ ते किंचक्रुरित्याह । तएणमित्यादि । ततः उत्पातज्ञानानन्तरं तेआपातकिरातविषये बहूनि औत्पातिकशतानि प्रादुर्भूतानि पश्यंति । दृष्ट्वाचान्योन्यं शब्दयंति । आकारयन्ति । शब्दयित्वाचैवमवादिषुः कीदृशाश्चते ऽभूवन्नित्याह । एवंखलुइत्यादि । एवंवक्ष्यमाणप्रकारेण खलुर्निश्चये देवानुप्रिया ऋजुस्वभावा ! अस्माकं विषये बहूनि औत्पातिकशतानि प्रादुर्भूतानि । तद्यथा अकालेगर्जितं इत्यादि प्राग्वत् । तन्नज्ञायते देवानुप्रिया ! अस्माकं विषयस्य कोमन्यइति वितर्कार्थेनिपातः तेनमन्येइति संभा

॥ मूल ॥

अंअकालेविज्जुअं अकालेपायवा पुप्फंति, अभिक्खणं २ आगासे देवयाउ णच्चंति । तएणंतेआवाइचिलाया विसयंसि बहूइं उप्पाइ असयाइं पाउब्भूआइं पासंति २ त्ता अण्णमण्णं सद्दावेंति २ त्ता एवंवयासी । एवं खलु देवाणुप्पिआ अम्हं विसयंसि बहूइं ! उप्पाइअ सयाइं पाउब्भूआइं । तं० अकालेगज्जिअं अकालेवि

॥ अनु० ॥

रातानां अन्यदाकदाचित् विषये (देशे) बहूनि औत्पातिकशतानि प्रादुरभूवन् ॥ तद्यथा-अकाले गर्जितं अकालेविद्युतः अकालेपादपाः पुष्यन्ति अभीक्ष्णमभीक्ष्णम् । आकाशेदेवता नृत्यन्ति । ततस्ते आपातकिराता विषये बहूनि औत्पातिकशतानि प्रादुर्भूतानि पश्यन्ति,, दृष्ट्वा अ

॥ भाषा॥

गटथया देषइ देषीनें एक एकनें तेडावइं तेडावीनें एहवो कहइ । इम निश्चें हे देवाणूं प्रिय ! आपणा देसनें विषैं घणा उत्पात सोगमें प्रगटथया । ते केहा अकाल गाज अकाले बीजलीहूइ अकालइ वृक्षफूलइ बार २ आकाशैं भूतप्रेतादिक देवता नाचइ, ते माटें नजांणीइं हे देवाणूं प्रिय ! आपणा देसने विषैं कोईक उपद्रवथासी एहवो कहीनें मनमां संकल्परहित सून्यमन थका चिन्ता अनें शोकते रूप सागर समुद्र में पेठा हाथना तलीया

वयामः उपद्रवोभविष्यति इतिकृत्वा अपहतमनःसंकल्पा विमनस्काः चिन्तया राज्यमाशधनापहारादिचिन्तनेनयःशोकएव दुःपारत्वात् सागरस्तत्र प्रविष्टाः करतलपर्यस्तं निवेशितं मुखं यैस्तेतथा आर्त्तध्यानोपगताः भूमिगतदृष्टिका ध्यायन्ति आपतिते संकटे किंकर्त्तव्यमिति चिन्तयन्तीति । अथ प्रस्तूयमानं भरतस्य चरितमाह । तएणमित्यादि । ततस्तेषामुत्पातचिन्तनानन्तरं सभरतोराजा चक्ररत्नदेशितमार्गोयावत्समुद्रवभूता मिवगुहां कुर्वन् २ तमिस्रागुहातः औत्तराहेण द्वारेण निरेतिनिर्याति । शशीव मेघांधकारनिवहात् । तएणमित्यादि । ततो गुहातो निर्गमानन्तरं ते आपातकिराता

जाणुया अकालेपायवा पुप्फंति अभिक्खणं २ आगासेदव्वयाइं णच्चंति । तं णणज्जाईणं देवाणुप्पिया ! अम्हं विसयस्स केमझे उवद्दवेभविस्सइ,,त्तिकट्टु ओहयमणसंकप्पा चिंतासोगसागरं पविट्ठा करयलपल्हत्थमुहा अट्टज्झाणोवगया भूमिगयदिट्ठिया झियायंति । तएणंसेभरहेराया चक्करयणदेसियमग्गे जावसमुद्दवभूयं पिवक रेमाणे २ तिमिसगुहाओ उत्तरिल्लेणं दारेणं णीइति ससिव्वमेहंधयारणिवहा । तएणं तेआवाडचिलाया भरहस्स

न्योन्यं शब्दयन्ति शब्दयित्वा एवमवादिषुः ॥ एवं खलुनोदेवानुप्रिया ! अस्माकं विषये बहूनि औत्पातिकशतानि प्रादुर्भूतानिद्यथा । तत्-अकालेग र्ज्जितं अकाले विद्युतः अकाले पादपाः पुष्पन्ति अभीक्ष्णमभीक्ष्णम् आकाशे देवता नृत्यन्ति । तन्न ज्ञायते देवानुप्रिया ! अस्माकं विषयस्य को मन्ये उपद्रवो भविष्यति इतिकृत्वा अपहतमनःसङ्कल्पाः चिन्ताशोकसागरं प्रविष्टाः करतलपर्यस्तमुखा आर्त्तध्यानोपगता भूमिगतदृष्टिकाध्याय

ने विषें थाप्योछे मुषजेणें गलहत्थ दीधोछइ आर्तिरौद्रध्यान मांहिं गया भूमिनइ विषइ गईछइ दिष्ट जेहनी ध्यायें । तिवारपछी ते भरतराजा चक्र रत्न देषाड्योछें मार्ग जेहनइ यावत् समुद्रनीपरें शष्टकरतो थको तिमिश्रा गुफायकी उत्तरदिसिनें वारणेंथई नीकलें चन्द्रमाजिम मेघमा अन्धकार मांहिथी नीकलइ तेहनी परें । तिवारपछी ते आपातनामें चिलात भीलकी जाति भरतराजानों आगल्युमोवोडा कटक आवतुं थको देषे २ नें अत्य

भरतस्य राज्ञोऽग्रानीकं सैन्याग्रभागं । एज्जमाणन्ति । इयत्आगच्छत् पश्यन्ति दृष्ट्वाच । आसुरुत्ताइत्यादि पदपञ्चकं प्राग्वत् । अन्योन्यंशब्दयन्ति । शब्दयित्वाचैवमवादिषुरिति । किमवादिषुरित्याह । तएणमित्यादि । एषदेवानुप्रियाः! कश्चिदज्ञातनामको प्रार्थितप्रार्थकादिविशेषणविशिष्टो वर्त्तते योऽस्माकं विषयस्य देशस्योपरिवीर्येणात्मशक्त्या हवन्ति शीघ्रमागच्छति । तत्तस्मात्तथा णमिति एनंभरतराजानमित्यर्थः । घत्तामोत्ति क्षिपामो दिशोदिश विकीर्ण सैन्यं कुर्म्मइत्यर्थः । यथा एषोऽस्माकं विषयस्योपरि वीर्येण नोशीघ्रमागच्छेत् । सूत्रे सप्तम्यर्थे वर्त्तमानानिर्देशः प्राकृतत्वात्„ एतस्मिन् समये किंजातमि

रसो ओग्गाणिओं एज्जमाणं पासंति २ त्ता आसुरुत्ता रुठा चंडिक्किआ कुविओ मिसिमिसेमाणा अन्नमन्नं सद्दावेंति २ त्ता एवंवयासी॥ एसणं देवाणुप्पिआ! केइ अपत्थिअपत्थए दुरंतपंतलक्खणे हीणपुण्णचाउद्दसे हिरिसिरिपरिवज्जिए जेणं अम्हंविसयस्स उवरिं विरिएणं हव्वमागच्छइ तंतहा घेत्तामो देवाणुप्पिआ! जहा

॥ मूल ॥

न्ति । ततः सभरतो राजा चक्ररत्नदर्शितमार्गो यावत् समुद्रंरवभूता मिवकुर्वन् २ तमिस्रगुहायाः उत्तराहेण द्वारेण निरेति, शशीव मेघान्धकार निवहात् । ततस्ते आपातकिराता भरतस्य राज्ञो अग्रानीकं इयत् पश्यन्ति, दृष्ट्वा आशुरुप्तारुष्टाः चण्डिक्यिताः कुपिताः (मिसिमिसेमाणा) दीप्यमानाः अन्योन्यं शब्दयन्ति शब्दयित्वा एवमवादिषुः ॥ एषदेवानुप्रियाः ! कश्चिदप्रार्थितप्रार्थको दुरन्तप्रान्तलक्षणो हीनपुण्यचातुर्दशो ह्रीश्रीःपरिवर्जितः„ येनास्माकं विषयस्योपरि वीर्येण हव्वं (शीघ्र) मागच्छति, इतिकृत्वा तत् तथा एतं क्षिपामो, देवानुप्रिया । यथा एषअस्माकंविषयस्यो

न्तरीसवन्त थया रूठा आकरो क्रोध चढ्यो कोपवन्त थया रीसेंकरी मिस मिसाट करता थका एक एकनै तेडावें तेडावीनें इम कहइ । एह देवानूंप्रिय! कोईक अप्रार्थित मरणनो प्रार्थक वांछक प्रांतमाठा लक्षण हीण पुण्य चतुर्दसिनो जणयो ह्रीलज्जा श्रीलक्ष्मी तिणे रहित दीसेंछें । जेह हमारादेस उपरइं वीर्य प्राक्रमे करीनें ऊतावलो आवइ छइ । ते माटे तेहवो घातीइं दिशिविदिशइं कटक विषेरीइं जिम ए पुरुष आपणादेश उपरें वीर्यप्राक्र

त्याह । इतिकट्टु इत्यादि । इति अनन्तरोदितं कृत्वा विचिन्त्यान्योन्यस्यांतिके एनमर्थं प्रतिशृण्वंति । तेमिति प्रतिपद्यंते प्रतिश्रुत्यचसन्नद्धबद्धेत्यादि पदानिप्राग्वत् यत्रैवभरतस्यराज्ञोऽग्रानीकं तत्रैवोपागच्छन्ति उपागत्यच भरतस्यराज्ञोऽग्रानीकेनसार्द्धं संप्रलग्नाश्चाप्यभूवन् योद्धुमितिशेषः । युद्धायप्रवृत्ता इत्यर्थः । अथ तेकिंकुर्वन्तीत्याह । तएणं तेआवाडचिलाया इत्यादि । ततो युद्धप्रवृत्त्यनन्तरं तेआपातकिराता भरतस्य राज्ञो ऽग्रानीकं हताः केचन

॥ टीका ॥

णं एसञ्ज्म्हं विसयस्स उवरिं वीरिएणं णीहम्मागछइ तिकट्टु अण्णमण्णस्स अंतिए एअमट्ठंपडिसुणेंति २ त्ता सण्णद्धबद्धवम्मिअकवया उप्पीलिअसरासणपट्टिआ पिणद्धगेविज्जवद्ध आविद्ध विमलवरचिंधपट्टा गहिआउहप्पहरणा जेणेव भरहस्सरण्णो अग्गाणिअं तेणेव उवागछंति २ त्ता भरहस्सरण्णो अग्गाणीएणं सद्धिं संपलग्गोयाविहोत्था। तएणं तेआवाडचिलाया भरहस्सरण्णो अग्गाणीअं हयमहिअपवरवीरघाइअविवडिअचिं

॥ मूल ॥

परि वीर्येण नातिशीघ्रमागच्छेत् । इतिकृत्वा अन्योन्यस्यान्तिकेएतमर्थं प्रतिशृण्वन्ति । प्रतिश्रुत्य सन्नद्धबद्धवर्म्मितकवचा उत्पीडितशरासनपट्टिकाः पिनद्धग्रैवेयबद्धाविद्ध (सुरभिपुष्प) विमलवरचिन्हपट्टाः गृहीतायुधप्रहरणाः, यत्रैवभरतस्य राज्ञः अग्रानीकंतत्रैवोपागच्छंति । उपागत्य भरतस्य राज्ञ अग्रानीकेनसार्द्धं संप्रलग्नाश्चाप्यभूवन् ॥ ततस्ते आपातकिराता भरतस्य राज्ञ अग्रानीकं हतमथितप्रवरवीरघातितविपतितचिन्हध्वजपताकं

॥ अनु० ॥

में करीनें ऊतावलो आवइ नही एहवो कहीनइ एक एकनइ पासइ एहवो अर्थ साभलें सांभलीनइ रूडी परिबांध्या चर्म्म कवच वगतरटोप प्रमुष उत्पीलित चांप्याछें भलापरि सरासन शरनांभाथा जेणइ पहस्याछइ कंठनां भूषण जेणें वाध्याछे निर्मल फूलनी कली जीणे एहवो निर्मल चिंध पट्ट मुकुट जेणें ग्रह्याछें आउध सस्त्रजेणें एहवा थका जिहां भरतराजानो आग्रामिक आगिलो कटक तिहां आवइ आवीनइ भरतराजाना आगिल्या कटक साथे विढवाला गबाथया । तिवारे ते आपातनामे किरांत भरतराजानां आगिला कटक प्रतइ हणयामाड्या मथ्या घाया एहवा प्र-

॥ भाषा ॥

प्राणत्याजनेन मथिताः केचन मानमथनेन घातिताश्च केचन प्रहारदानेन प्रवरवीराः प्रधानयोधा यत्र तत्तथा । पदव्यत्ययः प्राकृतत्वात् विपतिताः स्वस्थानतोभ्रष्टा छिन्नप्रधानाध्वजा गरुडध्वजादयः पताकाश्च तदितरध्वजा यत्र तत्तथा ततःपदद्वयस्यकर्मधारयः कृच्छ्रेण महताकष्टेन प्राणानुपगतं प्राप्तं कथमपि धृतप्राणमिति यावत् दिशः सकाशादपरदिशि स्वाग्निमतदिक्त्याजनेनाऽपरस्यांदिशि प्रक्षिप्यइति शेषः । प्रतिषेधयंति युद्धान्निवर्त्तयं तीत्यर्थः । इतो भरतसैन्ये किंजातमित्याह । तएणमित्यादि । ततः स्वसैन्यप्रतिषेधनादनन्तरं सेनाबलस्य सेनारूपस्य बलस्य नेता स्वामी वेष्टक ए कवस्तुविषयवर्षकोऽत्रसेनानीसत्कः संपूर्णः पूर्वोक्तोग्राह्यः । यावद् भरतस्यराज्ञो ऽग्रानीकं आपातकिरातै र्यावत्प्रतिषेधितं पश्यति दृष्ट्वाच आशुरु

धच्छ्रयपन्नागं किच्छ्रप्पाणोवगयं दिसोदिसिं पडिसेहिंति । तएणंसेसेणावलस्सणेआ वेढोजावभरहस्सरण्णो अग्गाणीअं आवाडचिलाएहिं हयमहिअपवरवीर जावदिसोदिसं पडिसेहिअं तंपासइ २ त्ता आसुरुत्तेरुठे चंडिक्किए कुविए मिसिमिसेमाणे कमलामेलंआसरयणं दुरूहइ । तएणंतं असीइमंगुलमूसिअं णवणवइमंगुलप

कृच्छ्रप्राणोपगतं दिशोदिशिप्रतिषेधयन्ति । ततः ससेनाबलस्य नेतावेष्टको यावत् भरतस्य राज्ञः अग्रानीकं आपातकिरातै र्हतमथितप्रवरवीर० यावद्दिशोदिशि प्रतिषेधितं पश्यति, दृष्ट्वा आशुरुप्रः रुष्टोचण्डिक्यितः कुपितो दीप्यमानः कमलामेल मश्वरत्न मारोहति । ततः तं अशीत्यङ्गुलो

वीर सुभट तिणे करीने पड्याछे मुकटादिक नोजा पताका ध्वजा प्रमुषजिहां कृछ् कष्टे करीने प्राण उपगतपाम्याछें जिणइ एहवो सैन्यदिशोदिसें प्रतिषेधें कटकनें नसबे । तिवारें ते सेना चतुरङ्गिणी बलनो स्वामी सुषेन सेनापती, सेनापती बर्णन पूर्वलीपरि यावत् भरतराजानो आगल्युं कटक आपातनांमें किरात तेहणयां घाया मथ्या प्रवर सुभट यावत् दिसोदिसें प्रतिषेध्या नसाड्या थका देषी देषीनइ अत्यन्त रीसथयो रुष्टथयो क्रोधवन्त थयो कोप्यो रीसकरी मिसमिसाट करतो कमला मेलनामें अश्वरत्न प्रति चढइ । ते अश्वरत्न केहवोछइ तेवर्णन अेंसी अंगूल चोऊं खुरा

॥ टीका ॥
॥ मूल ॥
॥ अनु० ॥
॥ भाषा ॥

स्नादिविशेषण विशिष्टः कमलापीडं कमलामेलंवा नामा श्वरत्नमारोहति । अथ प्रस्तावागतं तद्वर्णनमाह । तएणं तंअसीइमंगुलमूसिअं इत्यारभ्य सेणावईकमेण समभिरूढे इत्येतदंतेन सूत्रेण पदयोजना । ततइति क्रियाक्रमसूचकंवचनं तं प्रसिद्धगुणं नाम्ना कमलामेलं अश्वरत्नं सेनापतिः क्रमेण सन्नाहादिपरिधानविधिना समभिरूढआरूढः । किंविशिष्टमित्याह । अशीत्यंगुलानि उच्छ्रितं अङ्गुलंचात्रमानविशेषः नवनवत्यङ्गुलानि एकोनशतां गुलप्रमाणः परिणाहो मध्यपरिधिर्यस्य तत्तथा । अष्टोत्तरशतांगुलानिआयतंदीर्घं सर्वत्र मकारो ऽलाक्षणिकः । तुरगाणां तुंगत्वं खुरतःप्रारभ्य कर्णा वधिपरिणाहः पृष्टपार्श्वोदरान्तरावधि आयामोमुखादापुच्छमूलं । यदाहपराशरः । मुखादामेचकंदैर्घ्यं पृष्टपार्श्वोदरान्तरात् ॥ आनाहंउच्छ्रयःपादा द्विज्ञेयो यावदासनं १ तत्रोच्चत्वसंख्यामेलनाय साक्षादेव सूत्रकृदाह । बत्तीसमंसमित्यादि । द्वात्रिंशदंगुलोच्छ्रितशिरस्कं चतुरङ्गुलप्रमाणकर्णकं ह्रस्वकर्णत्वस्य जा-त्यतुरगलक्षणत्वात् अनेन कर्णयो रूच्चत्वेनास्य स्थिरयौवनत्वमभिहितं शंकुकर्णत्वात् हयानां यौवनपाते वनितानांस्तनयोरिव अनयोः पातः स्यात् । दीर्घत्वचार्षत्वात् । अत्रयोजनायाः क्रमप्राधान्येन पूर्वंकर्णविशेषणं ज्ञेयं पश्चाच्छिरसः अश्वश्रवसो मूर्ध्नः उच्चतरत्वात् विंशत्यङ्गुलप्रमाणाबाहा शिरोभागा

रिणाहं अट्ठसयमंगुलमाययं बत्तीसमंगुलमूसिअसिरं चउरंगुलकण्णागं बीसइअंगुलबाहागं चउरंगुलजाणूकं सोलसअंगुलजंघागं चउरंगुलमूसिअखुरं मुट्ठोलीसवत्तवलिअमज्झं ईसिंअंगुलठपणयपठं संगयपठं संणयपठं

च्छ्रितं नवनवत्यङ्गुलपरिणाहं अष्टशताङ्गुलमायतं द्वात्रिंशदङ्गुलोच्छ्रितशिरस्कं चतुरङ्गुलकर्णाग्रं विंशत्यङ्गुलबाहाकं चतुरङ्गुलजानूकं षोडशाङ्गुलजङ्घा

थीमांडीनें कानलगइ नवाणूं अङ्गुल मध्यपरि धिहें जेहनी पूछि पेट पास लगें एकसो आठ अङ्गुल लांबो मुषथी मांडी पूछना मूल लगे (राससर ग्रन्थे जघन्य मध्य श्रेष्टाना मश्वाना मायतिर्भवेत् । अङ्गुलानां शतं हीनं विंशत्या ८० दशभि ९० स्त्रिभिः ९७ ॥ १ ॥ परिणा हों गुलानिस्यात् सप्ततिः ७० सप्तसप्ततिः ७७ ॥ एकाशीतिः ८१ समासेन त्रिविधंस्या द्यथा क्रमं २ तथा षष्टि ६० श्चतुषष्टि ६४ रष्ट षष्टिः ६८ समुच्छ्रयः ॥

धोवर्त्तीजानुनोरुपरिवर्त्ती प्राक्चरणभागो यस्य तत्तथा चतुरङ्गुलप्रमाणं जानुबाहुजंघासंधिरूपो ऽवयवो यस्य तत्तथा षोडशाङ्गुलप्रमाणा जंघाजान्व धोवर्त्ती खुरावधिरवयवो यस्य तत्तथा चतुरङ्गुलोच्छ्रिताः खुराः पादतलरूपा अवयवा यस्य तत्तथा एषा मवयवानामुच्चत्वमीलने सर्वसंख्या पूर्वोक्ता असीत्यङ्गुलरूपा । मकारः सर्वत्रालाक्षणिकः । यत्तु श्रेष्ठाश्वमानमाश्रित्य लौकिकपाराशरग्रन्थे जघन्यमध्यश्रेष्ठानामश्वानामायतिर्जल्पितं । अङ्गुलानां शतं हीनं विंशत्यादशभिस्त्रिभिः १ परिणाहोङ्गुलानिस्यात् सप्ततिः सप्तसप्ततिः । एकाशीतिः समासेन त्रिविधंस्याद्यथाक्रमं २ तथा षष्टिश्चतुःषष्टि रष्टषष्टिः

सुजायपठं पसत्थपठं विसिठपठं एणीजाणुसमविट्ठयणठुपठं विचलयकसणिवायञ्जंकल्लणपहारपरिव
ज्जिञ्जंगं तवणिज्जथासगाहिलाणवरकणगसुपुप्फवासकविचित्तरयणरज्जुपासं कंचणमणिकणगपयरगणापग

कं चतुरङ्गुलोच्छ्रितखुरं मुक्तालीसंवृतवलितमध्यं ईषदङ्गुलप्रणतपृष्ठ सङ्गतपृष्ठं सनतपृष्ठं प्रशस्तपृष्ठं विशिष्टपृष्ठं एणीजानून्नतविस्तृतस्तब्धपृष्ठं वे
त्रलताकशानिपाताङ्गेलणाकप्रहारपरिवर्जितताङ्गं तपनीयथासकाहिलाणवरकनकसुपुष्पवासकविचित्ररत्नरज्जुपाशं कांचनमणिकनक प्रतर कनाना

द्वि २२ पञ्च २५ सप्तक युतविंशतिः २७ स्यान्मुखायति रिति) बतीसं अङ्गुल ऊंचउ मस्तकछइ ४ च्यार आंगुलकान ऊंचा २० वीस अङ्गुल बाहामस्तक हेठी ढींचणथी ऊंची च्यारि अङ्गुल ढीचण वाहा जंघानी संधी सोल अंगुल जंघाढी चणथी माठीनइ खुरीलगइ च्यार अङ्गुल ऊंची खुराछें जे हनी सर्व मिलीनें ८० अङ्गुल ऊंचो हेठइ उपरि संकीर्ण विचिलगारेक पोहली एहवी कोठी तेहनी परइ वृत्त वाटलों मध्यछें लगारेक (अङ्गु ल मात्रनमतीछें पूठि जेहनी) देह प्रमाणे युक्त पृष्टिछें जेहनी सम्यग् भलीनमीछें पूठि जेहनी जन्मथकीज दोष रहितछें पूठि बषाणवा योग्य प्रधानछइ हरिणीनाढी चणनी परें उन्नत बइ पासें विस्तृत पोहलूं सुदृढस्तब्ध एहवी पूठिछे वेत्र लताकांब कसचाबख तेहनो निपात मारवो अङ्गेलणा छांदीपड्याते सर्वे रहितछइ अङ्गशरीर जेहनी राता सुबर्णमय थारनकदर्प्पणाकारें अश्वना अलङ्कार एहवो मुषसंयमनछें जेहनू प्रधा

समुच्छ्रयः । द्विपञ्चसप्तकयुता विंशतिःस्याम्मुखायति ३ रित्यत्र सप्तनवत्यङ्गुलान्यायतिः एकाशीत्यङ्गुलानि परिणाहः अष्टषष्ट्यङ्गुलानि समुच्छ्रयः सप्त विंशत्यङ्गुलानि मुखायतिरित्युक्तमस्ति । तदपरश्रेष्ठहयानाश्रित्य नतुहयरत्नमाश्रित्य दृष्टश्चायंविशेषः पुरुषोत्सेधेसामुद्रिके उत्तमपुरुषाणा मष्टोत्तरशतां गुलान्युत्सेधः उत्तमोत्तमानांतु विंशत्युत्तरशतांगुलानि, अनेनास्य प्रमाणोपेतत्वं सूचितं । संप्रत्यवयवेषु लक्षणोपेतत्वं सूचयति । मुक्तालीनामग्रधउप रिचसंकीर्णा मध्ये त्वीषद्विशाला कोष्टिका तद्वत्संवृत्तं सम्यग्वर्त्तुलं वलितं वलनस्वभावं नतुस्तब्धं मध्यं यस्य तत्तथा परिणाहस्य मध्यपरिधिरूपस्या

॥ टीका ॥

णाविहं घंटिआजालमुत्तियोजालएहिं परिमंडिएण पट्ठेण सोभमाणेण सोभमाणं कक्केअणइंदनीलमरगयम सारगल्लमुहमंडणरइअआविरुमासिक्कमुतंगविभूसिअं कणगामयपउमसुकयतिलयं देवमइविगप्पिअं सुरव रिंदवाहणजोग्गं वजंसुरूवं दूइज्जमाणपंचचारुचामरामेलगंधरंतं अणुन्नवाहं अमेलणयणं कोकासिअवइलप

॥ मूल ॥

विधघंटि काजालमुक्ताजालकैः परिमंडितेनपृष्टेन शोभमानेनशोभमानं कर्कैतनेन्द्रनीलमरकत (साररचित) गल्लमुखमण्डनरचिताविद्रुमाणिक्यसूत्रक विभूषितं कनकमयपद्मसुकृततिलकं देवमतिविकल्पितं सुरवरेन्द्रवाहनयोग्यंव्रजं सुरूपं द्रवत्पंचचारुचामरामेलकं धरन्तं अदन्नवाहं अमेलनयनं

॥ अनु० ॥

न सुवर्णमयछें सुष्टुभलां फुलस्थासकतेणें करी सहित विचित्र रत्नमय रज्जू पूठि आगलि दोरडीछें जेहनें सुवर्ण सहित मणिमय प्रतरगनामें भूषण छें जेहनें एहवां अनेक प्रकारना घंटानां जाल समूह मोतीना जाल समूह तिणइ करीनइ परिमंडित सहित एहवा पृष्ट सोभतां वेपासा तिणइ करी सोभायमानछें (मुखादामेचकं दैर्घ्यं पृष्ट पार्श्वोदरोत्तरात् ॥ आनाह उन्नयः पादा द्विज्ञेयो यावदासनं १) कर्कैतनरत्नइं इन्द्रनीलरत्न मसारगल रत्न इत्यादिकरतें करी मुषनी सोभानें अर्थे रच्यो प्रोयाछें माणिक्यरत्न जेहनां एहवो तंग घोटानइ मुषनें भूषण तिणें करी विभूषितछें सुवर्णमय क मलनो जली परिकल्योछें तिलक जेहनो देवतानीमतिकरी विवध प्रकारें सजकरयोछें इन्द्र तेहनों वर वाहन उचैश्रवानामइं अश्वते सरीषो व्र-

॥ भाषा ॥

त्रैव चिंत्यमानत्वादुचितेयमुपमा ईषदंगुलं यावत्प्रणतं ननुंगारब्धं अतिप्रणतस्योपवेष्टुर्दुःखावहत्वात् पृष्टं पर्याणस्थानं यस्य तत्तथा आरोहकसुखाव हपृष्टकमित्यर्थः । सम्यगधोधः क्रमेण नतं पृष्टं यस्य तत्तथा संगतं देहप्रमाणोचितं पृष्टं यस्य तत्तथा सुजातं जन्मदोषरहितं पृष्टं यस्य तत्तथा प्रशस्तं शालिहोत्रलक्षणानुसारिपृष्टं यस्य तत्तथा किंबहुना विशिष्टपृष्टं प्रधानपृष्टमिति यावत् ॥ उक्तं पृष्टे पर्याणस्थानवर्णनं ॥ अथत त्रैवावशिष्टभागं विशिनष्टि एणीहरिणी तस्या जानुवदुन्नतं उन्नयपार्श्वयो र्विस्तृतंचचरमभागे स्तब्धं सुदृढं पृष्टं यस्य तत्तथा वेत्रीजलवंशः लताकंबा कशाचर्म्मदंड स्तेषां निपातै स्तथा अंकेक्षणप्रहारै स्तज्जनक विशेषाघातै श्चपरिवर्जितं अश्ववारमनोनुकूलचारित्वात् अंगं यस्य तत्तथा तपनीयमयाः स्यासकादर्प्यणाकारा अश्वा लंकारविशेषा यत्र तदेवंविधं अहिलाणं मुखसंयमनविशेषो यस्य तत्तथा वरकनकमयानि सुष्ठुशोभनानि पुष्पाणि स्यासकाश्च तैर्विचित्रा रत्नमयी र-ज्जुः पार्श्वयोः पृष्टोदरांतर्वर्त्यवयवविशेषयो र्यस्य तत्तथा, बध्यन्तेहि पट्टिकाः पर्याणदृढीकरणार्थमश्वानामुभयोः पार्श्वयो रिति, कांचनयुतमणिमया नि केवलकनकमयानिच प्रतरकाणि पत्रिकाभिधानभूषणानि अन्तरान्तरा येषुतानि तथाभूतानि नानाविधानि घंटिकाजालकानि मौक्तिकजालकानिच तैः परिमंडितेन पृष्टेन शोभमानेन शोभमानं कर्केतनादिरत्नमयं मुखमंडनार्थं रचितं आविद्धमाणिक्यं प्रोतमाणिक्यसूत्रकं हयमुखभूषणविशेष स्तेन विभू षितं कनकमयपट्टेन सुष्ठुकृतं तिलकं यस्य तत्तथा देवमत्याख्यगंधातुर्येण विविधप्रकारेण कल्पितं सज्जितं सुरवरेन्द्रवाहनमुच्चैःश्रवाहय स्तस्ययोग्या मयकरणाभ्यास स्तस्यव्रजगतावित्यस्याच् प्रत्यये व्रजं प्रापकं येगत्यर्थो स्तेप्राप्त्यर्थो इतिवचनात् । अयंभावः । यादृशं खुरलीश्रममुच्चैःश्रवाः क-रोति तादृशमयमपि अत्रयष्ट्यर्थे द्वितीया प्राकृतत्वात्, तथासुरूपं सुंदरं द्रवन्तिइतस्ततो दोलायमानानि सहजचंचलाङ्कृत्या दुलन्नालमौलिकर्णद्वयमू लविनिवेशितत्वेन पञ्चसंख्याकानि यानिचारूणि चामराणि तेषां मलकएकस्मिन् मूर्द्धनिगमस्तंधरद्रुहत् चामराइत्यत्र स्त्रीनिर्देशः समयसिद्धएवगौ ङ्कतेन वाचामरा इत्यादंतः शब्दः अत्रापीडशब्दे व्याख्यायमाने मूर्द्धालंकारएवोक्तो भवति । ननुकर्णाद्यलङ्कारः दृश्यतेच लोके एकंचामरं मूर्द्धालङ्का रभूतं चामरद्वयं चकर्णालंकारभूतं एकंच भालालङ्कारभूतं एकंच कंठालङ्कारभूतमिति । तेन यथोक्तव्याख्यानमेवसुन्दरं । अथदेवमतिविकल्पितादिविशे षणविशिष्ट उच्चैःश्रवानामशक्रइथोपि स्यादित्याह । अनन्नवाहं अनन्नचारीवाहोश्व उच्चैःश्रवा स्तदन्यं अदनवाहमिति पाठेतु अदन्नं प्रूरि वहती-

ति अदन्त्रवाह स्तत् अभेलेदोषादिना असंकुचिते नयने यस्य तत्तथा अतएवकोकासितेविकसिते बहले दृढे अमश्रुपालित्वात् पद्मलेपद्मवती नतु ऐन्द्रलुप्तिकरोगवशा द्रोमरहिते अक्षिणी यस्य तत्तथा सदावरणे शोभार्थे दंशमशकादिरक्षार्थंवा प्रच्छादनपटे नवकनकानि नव्यस्वर्णानि यस्य तत्तथा स्वर्णतंतुव्यूतप्रच्छादनपटमित्यर्थः । तप्ततपनीयं तद्वदरुणेतालुजिह्वे यत्र तदेवं विध मास्यं यस्य तत्तथा ततः पूर्वविशेषणेन कर्मधारयः श्रीकायालक्ष्म्याअभिषेकोऽभिषेचनं नाम शारीरलक्षणं घोणायां नासिकायां यस्य तत्तथा । क्वचित्पाठांतरेतुसिरिसातिसे अघोणमिति दृश्यते । तत्र शिरीषं शिरीषपुष्पं तद्वदतिश्वेता घोणा यस्येति तथा पुष्करपत्रमिव कमलदलमिव सलिलस्य बिन्दवो यत्र तदेवंविधं कोर्यः । यथा पुष्करपत्रं जलान्तस्थं बालाहत जलबिंदुयुतं भवति तथेदमपि सलिलं पानीयं लावण्यमित्यर्थः तस्य बिन्दवः मुक्ता स्तैर्युतं बिन्दुग्रहणे मात्रप्रत्यंगं लावण्यं सूचितं लोकेपि प्रसिद्धमेतत् मुखेस्यपानीयमिति अचंचलं स्वामिकार्यकरणेस्थिरं साधुवाहित्वात् चंचलशरीरं जातिस्वभावात् । अथयदिचंचलांगस्तदा ऽमेध्यवस्तुष्वपिस्वांग प्रवर्त्तको भविष्यतीत्याह । चोक्षः कृतस्नानश्चरकोधादिभिक्षाचरपरिव्राजको मस्करी ततश्चरकसहितः परिव्राजकश्चरकपरिव्राजकः प्रथमाद्वितीयार्थे

न्हलच्छं सयोवरणनवकणगतविप्तुतवणिज्जतालुजीहासयं सिरिप्पानिसेप्रघोणं पोक्करपत्तमिव सलिलबिंदु अचंचलचंचलसरीरं चोक्खुचरगपरिव्वायगोविव हिलोप्रमाणं २ खुरचलणचंकुपुहेहिं धरणिप्रलं प्रन्निहण

कोकासितबहलपत्रलाक्षं सदावरणनवकनकतप्ततपनीयतालुजिह्वास्यं शिरीषश्वेतघोणं पुष्करपत्रमिवसलिलबिन्दु अचंचलं चंचलशरीरं चोक्षचर

ज गतिछइ जेहनी हालता एहवा गलें १ तालूइ २ मार्थे इ कांन बेनें ४ मूलें ५ पांच चक्षु मनोहर चामर एकट्ठा मिलतां एहवां धरतो घणुय हें चालें एहवो दोष रहित अखमींच्याछें नयन जेणें विकसर दृढ एहवी पत्रलक्ष्म पांपणिछें जेहनी दसामसादिरक्षानें अर्थे ढाकवानोलुगडानें विषें नवा कनकना तांतुआछें जेहनें एहवो तथा ताप्यो सुवर्ण तेहनी परि रक्तछइ तालुजीभ जेहनी लक्ष्मीना अभिषेकरूप लक्षण नासिकाछें कमलना पत्रनीपरें पाणीना बिंदू सहित सरीरछइ स्वामीना कार्यनें विषें स्थिरछें चञ्चल शरीरछें जाति सुभाव माटें चोखा स्नानें करीनें एहवा

तेन चरकपरिव्राजकमिव प्राकृतशैल्या अकारप्रश्लेषादञ्जिलीयमानं २ अशुचिसंसर्गशंकया आत्मानंसंवृण्वंतं २ आभीक्ष्ण्येचात्रद्विर्वचनं । एवमग्रेपि भाव्यं । अथास्यक्रियाविशेषै र्जात्यत्वं लक्षयति । खुरप्रधानाश्चरणाः खुरचरणा स्तेषां चञ्चुपुटा आघातविशेषा स्तैर्धरणितलमभिप्रदभिप्रद् । ननु भूत लविलखनं सामान्यतः पुंसद्वाश्वस्यापलक्षणमितिन । एतस्य लक्षणत्वेन शालिहोत्रे प्रतिपादनाद्यतः । खुरैःखनेद्यःपृथिवीमश्वोलोकोक्षरःस्मृतइति । अश्ववारप्रयोगनार्त्वितो हि हयोऽग्रपादावुद्यति तत्रास्य शक्तिं विशेषणद्वारेण दर्शयति । द्वावपि चचरणौ यमकसमकं युगपन्मुखाद्विनिर्गमदिव निस्सारयदिव कोर्षः । इदमग्रपादावूर्द्धं नय तथामुखांतिकं प्रापयति यथाजनउत्प्रेक्षते । इमौ मुखाद्विनिर्गमयति पुनःक्रियान्तरदर्शनेनैतद्विशिनष्टि । शीघ्रतया लाघवविशेषेण मृणालं पद्मनालं तस्य तंतुः सूत्राकारो ऽवयवविशेषः सच उदकञ्च तेऽपि निश्रयोऽवलंब्य आस्तामन्यद्दुर्गादिकं प्रक्रामत् संचरत् । अयमर्थः । यथा अन्येषां संचरिष्णूनां मृणालतंतूदके पादावष्टंभके नभवतः तथानास्येति सूत्रेचैकवचनमार्षत्वात् तथा जातिर्मातृपक्षः कु

माणं २ दोवीञ्ञ चलणे जमगसमगं मुहाउ विणिग्गमंतंव ंसग्घयाए मुणालतंतुउदगमविणिस्साए पक्कमंतं जाइकुलरूवपच्चयपसत्थबारसावत्तग विसुद्धलक्खणं सुकुलप्पसूयं मेहाबि भद्दयं विणीयं अणुद्धतणुअ

कपरिव्राजकइव अञ्जिलीयमानं २ खुरचरण चञ्चुपुटैः धरणितलं अभिप्रत् द्वावपिचरणौ यमकसमकं मुखात् विनिर्गमयदिव शीघ्रतया मृणालत न्तूदक मपिनिः आय प्रक्रमन्तं जातिकुलरूपप्रत्यय प्रशस्त द्वादशावर्तकविशुद्धलक्षणं सुकुलप्रसूतं मेधाबि भद्रकं विनीतं अणुकतनुकसुकुमारलोम

चरक परिव्राजिक तेहनी परइ अपवित्रना संसर्गनी संकाई करीने शरीरने संकोचितो थको गति, स्वभावमाटै खुरासहित पगनें घातेकरी धरतीनो तला प्रते हणतोछइ आगल्यावेपग सामठी मुषनांहिथी नीकलतानीं परि दीसेछे आगल्यापग सूधा ऊंचा उपाड व्यथा मुषलगे पोहचेछे उतावली गति करीनें कमलनालना तानुया अनें पाणी जेहनी ते उपरिपग मुकीने चालतोछइ जातिमातानोपष कुलपितानो पष सरीरनों भलो आकार विश्वासछै जेहथकी एहवा भला द्वादशावर्त तेणे करी बिशुद्ध लक्षणवन्त (येह प्रयाण गलकर्ण संस्थिताः पृष्ट मध्य नयनो परिस्थिताः उष्ट

॥ टीका ॥ ॥ मूल ॥ ॥ अनु० ॥ ॥ भाषा ॥

लंपितृपक्षः रूपंसदाकारसंस्थानं तेषां प्रत्ययोविश्वासो येभ्यस्तेच तेप्रशस्ताः प्रदक्षिणावहत्वात् शुभस्थानस्थितत्वाच्च येद्वादशावर्त्तास्ते यत्र तत्तथा बहुव्रीहिलक्षणः कप्रत्ययः । विशुद्धानि दोषामिश्रितानि लक्षणानि अश्वशास्त्रप्रसिद्धानि यस्य तत्तथा ततःपदद्वयस्य कर्मधारयः द्वादशावर्त्तोश्वइमे वराहोक्ताः । येप्रयाणगलकर्णसंस्थिताः पृष्टमध्यनयनोपरिस्थिताः जंघासक्थिभुजकुक्षिपार्श्वगा स्तेललाटसहिताः सुशोभनाः १ अत्रवृक्षिलेशः प्रयाणमुत्तरोष्टतलं गलःकंठः यत्र स्थितआवर्त्तोदेवमणिनामाहयानां महालक्षणतया प्रसिद्धः कर्णौप्रतीतौ एतेषु स्थानेषु संस्थितास्तथा पृष्टंपर्यायस्थानं मध्यंप्रतीतं नयने अपि तथैव तदुपरिस्थिताः तथाजंघौप्रतीतौ सक्थिनीपार्श्वात्यपादयोर्जानूपरिभागः भुजौप्रकपादयोर्जानूपरिभागः कुक्षिरत्रवामो दक्षिणकुक्ष्यावर्त्तस्य गर्हितत्वात् पार्श्वौप्रसिद्धौ तद्वताः ललाटंप्रतीतं तदावर्त्तेनसहिताः अत्र कर्णनयनादिस्थानानां द्विसंख्याकत्वेपि जात्यपेक्षया द्वादशैवस्थानानि । स्थानभेदानुसारेणस्थानिनोदाअपि द्वादशैवेति । तथासुकुलप्रसूतं हयशास्त्रोक्तक्षत्रियाश्वपितृकंमेधाविस्वामिपदसंज्ञादिप्राप्तार्थधारकं भद्रकं अदुष्टं विनीतं स्वामीष्टकारित्वात् अणुकतनुकानामतिसूक्ष्माणां सुकुमालानां लोम्नां स्निग्धाच्छविर्यत्र तत्तथा सुष्टु पातंगमनंयस्य तत्तथा अमरमनःपवनगरुडाः प्रतीताः तान्

सुकुमाललोमनिबद्धच्छवि सुजायं अमरमणपवणगरुलजईणचंचलसिग्घगामिं इसिमिवखंतिखमाए सुसीसमिव पच्चक्खयाए विणीयं उदगद्धुयवहपासोणपंसुकद्दमसुसक्करसुवालुइल्लनइ तटकडगविसमपब्भारगिरिद

स्निग्धच्छविसुजातं अमरमनःपवनगरुडजयि चञ्चलशीघ्रगामि ऋषिमिवक्षान्तिक्षमं सुशिष्यमिव प्रत्यक्षताविनीतं उदकहुतवहपाषाणपांशुकर्द

सक्थिभुज कुक्षि पार्श्वगास्ते ललाट संहिताः सुशोभनाः १ एबारें आवर्त्त जांणवा:) उत्तम कुल क्षत्रियाश्वनो उपनो चतुर भद्र कष्ट नही विनयवन्त अत्यन्तनान्हो सूकोमल एहवा रोम तेहनी स्निग्धछैं छवि जेहनी एहवो सुजातवन्त देवतानूमन वायू गुरुडपंषी तेहने गति करी जीते एहवी चपल उतावली ऋषीश्वरनीपरे क्रोध रहित पणइ खिमावन्तछइ भलासिषनीपरें प्रत्यक्षताइं बिनीतछइ पाणीने विषे अग्निने विषे पत्थरने विषे रजनइ विषइ कादमने विषइ काकराने विषइं वेलू सहित थानकने विषे नदीनी तटने विषे डुगरना कहागने विषे विषमस्थानक पर्वतना सिषरन

वेगाधिक्येनेत्यर्थः अमरमनःपवनगरुडजयि अतएव चापलशीघ्रगामी चपलशीघ्रगतिकं पश्चात्पदद्वयस्य कर्मधारयः शांत्या क्रोधाभावेन सत्वसामर्थ्येन यात्रमात्रतया ऋषिमिवानगारमिव क्षमाप्रधानत्वात्तस्य मत्वरशैलत्वादायकं मत्व सुखेनदृश्यं नच पुनराघातकरमिति सुशिष्यमिव प्रत्यक्षताविनीतं अत्र ताकारः प्राकृतशैलीभवस्तेन प्रत्यक्षविनीतं उदकं हुतवहोग्निः पाषाणः पांसूरेणुः कर्दमःसशर्करंसलचूपलखण्डंस्थानं सवालुकं अत्रस्यार्थेइल्लप्रत्ययः अङ्गुलसिकताक स्थानं तटं नदीतटं कटको गिरिनितंबः विषमप्राग्भारो प्राग्वत् गिरिदर्यः प्रतीतास्तासुलंघनमतिक्रमणं प्रेरकं आरूढस्य पुंसोऽभिमुखदर्शनभावनादिना संज्ञाकरणपूर्वकं प्रवर्तनं निस्तारणा तारपारप्रापणा तत्र समर्थेन चंडैसुभटैः रणेपातितंदृश्यत् एतसीत्येवंशीलं दंडपातिः अतस्मिंतमेव प्रतिपक्षवक्तव्यावारे पतनशीलं अमेनास्योत्पतनस्वभावोपि सूचितः मार्गादिखेदमेदस्यपि नाश्रुपातयतीत्येवं शीलमनश्रुपाति तथा अकालतालुं अश्यामतालुक पूर्वंरक्ततालुत्वे वर्त्तमानेपि यत्पुनरकालतालुइति विशेषणं तत्तालुनः श्यामत्वमसि तरामुपलक्षणमिति तच्चिंतेधरयापनार्थंचः समुच्चये कालेऽराजकानां राजनिर्णयार्थंकाधिवासनादिके समये हेषते शब्दायत्येवंशीलं कालहेषि जितानिद्रा आलस्यं येनतत् जितनिद्रं त्यक्तालस्य

रिसुलंघणपिल्लण णिच्छारणोसमत्थ्रचंडपाडिअं दंडपातिं श्रणंसुपातिं श्रकालतालुच कालहेसि जिश्रनिद्दं गवेसगं जिश्रपरीसहं जच्चजातिश्रमल्लिहाणिं सुगपत्तसुवण्णकोमलं मणाभिरामं कमलामेलंनामेणं श्रासरयणं

मंसशर्करंसबालुकं तटकटकविषमप्राग्भारगिरिदरीषु लङ्घनपिल्लनणनिस्तारणासमर्थं अचंडपातिं (अवरुडपार्श्विकं) दण्डपाति अनश्रुपाति अकालतालुच कालहेषितं जितनिद्रंगवेषकं जितपरीषहं जात्यं जातीयमल्लिघ्राणं शुकपत्रसुवर्णकोमलं मनोज्ञिरामं कमलामेलं नाम्ना अश्वरत्नं, सेना

इ विषे गुफाने विषे लंघवो अतिक्रमवो प्रेरवोजाणवो दोडवो पारपामवो तेहने विषे समर्थ चंडउग्र सुभटते संग्रामने विषे पाडिसके नही दंडनीपर इ संग्रामसे अणचिन्तव्योपडे पंथवेदकरी आंसुपडे नही तालुं रातोछइ तालुं जेहनुं स्वकरे एहवो जीतिछइ काले अवसरेग निन्द्रा मूत्रमलादि करता स्थानकजइ जित्यापरिसहा उत्तमजाति करी मलिकाना फूलनी परइ मल रहित सुहानी पापनी परे भलावर्ण सुकोमलछइ मनने अभिराम

नित्यर्थः । कार्येष्वप्रमादित्वात् यथाश्रुतार्थे व्याख्यायमाने इयशास्त्रविरोध स्तथाहि । सदैवनिद्रावशगानिद्रालुत्वेदस्यसम्भवः । जायतेसंगरेप्राप्ते कर्करस्य चभक्षण १ इति । यद्वाजितनिद्रत्वं समरावसरप्राप्तत्वादश्वरत्नत्वेनाल्पनिद्राकत्वाच्च तथा गवेषकं मूत्रपुरीषोत्सर्गादौ उचितानुचितस्थानान्वेषकं जितपरीषहं शीतातपाद्यातुरत्वेपि अखिन्न जात्याप्रधान्याजातिर्मातृपक्षस्तत्रजवंजात्यजातीयं निर्दोषमातृकमित्यर्थः । निर्दोषपितृकत्वंतु प्रागुक्तं । वृद्धग्गुणयुक्तोहि समयेस्वामिने नदुह्यति मातृमुखावगतस्वकार्यत्वव्यतिकर प्रकुपितचिन्तितस्वामिद्रोहकर्किशोरवत् मल्लिविंचकिलकुसुमं तद्वच्छुभ्रं अश्लेष्मलत्वे नानाखिलमपूतिगन्धिच घ्राणं प्रीणो यस्य तत्तथा इकारः प्राकृतशैलीभवः ततः पूर्वपदेन कर्मधारयः शुकपत्रवत् शुकपिच्छवत् सुष्ठुवर्णो यस्य तत्तथा कोमलंच कायेन ततः पदद्वयस्य कर्मधारय समासः मनोऽभिरामं कमलामेलं खामेणमित्यादिप्राग्व्याख्यातमिति । ततः सकिंकृतवानित्याह । कुवलय इत्यादि । तदसिरत्नं नापतेर्हस्तादृ ह्रीत्वा ससेनानी यंत्रैवापातकिराता स्तत्रैवोपागच्छति उपागत्यचापातकिरातैः सार्द्धं संप्रलग्नश्चाप्यनूद्योद्युमिति शेषः । तच्छ्रुत्वाक्यं यच्छ्रुत्वाक्य मपेत्यतइत्यध्याह्रियते यदिति यत् । किंविशिष्टमित्याह । कुवलयदलश्यामलं नीलोत्पलदलसदृशमित्यर्थः । चःसमुच्च

सेणावई कमेणसमभिरूढे ॥ कुवलयदलसामलंच रयणिकरमंडलनिभं सत्तुजणविणासणं कणगरयणदंडं णव मालिअपुप्फसुरहिगंधि णाणामणिलयभत्तिचित्तंच पहोतमिसिमिसंतितिक्खधारं दिव्वं खग्गरयणं लोके अणो

पतिः क्रमेणसमभ्यूढः ॥ कुवलयदलश्यामलंच रजनकरमण्डलनिभं शत्रुजनविनाशनं कनकरत्नदण्डं नवमालतीपुष्पसुरभिगन्धि नानामणिलता भक्तिचित्रंचप्रधौतदीप्यमानतीक्ष्ण धारं दिव्यं खड्गरत्नं लोके अनुपमं तच्चपुनर्वंशवृक्षशृङ्गास्थिदन्तकालायसविपुललोहदण्डकं वरवज्रभेदकं यावत्स

एहवो कमलामेलणामे अश्वरत्नप्रते सेनापती अनुक्रमे चढे ॥ हिवे षड्गरत्न केहो छइः । नीलोत्पल कमल सरीषुं सामवर्णछइ चन्द्रमाना मांडला सरीषुजमाफतां थको वाटलो चन्द्रमा सरीषो सत्रुजननइ विनासनुं करणहार कनकरत्नमय मूठिछे जेहनी नवमालतीनुं फूल तेहनी परे सुगन्धछइ अनेक प्रकारनां मणिमय लतादि वेलडीनीं भांतिनां चित्रामणछे जेहने विषइ प्राधोततीषी दीपती तिक्खधाराछे जेहनी सहस्र देव अधीष्ठित षड्ग

ये रजनिकरमंडलं चन्द्रबिंबं तस्य निभं सदृशं परिभ्राम्यमाणं यद्वर्तुलिततेऽस्कत्वेन चन्द्रमण्डलाकारं दृश्यतेइत्यर्थः । अथ वारजनिकरमंडलनिभं मुखेइतिशेषः शत्रुजनविनाशनं कनकरत्नमयोदंडो हस्तग्रहणयोग्यो मुष्टि र्यस्य तत्तथा नवमालिकानामकं यत् पुष्पं तद्वत् सुरभिर्गन्धो यस्य तत्तथा नानामणिमय्यो लतावल्ल्याकारचित्राणि तासां भक्तयो विविधरचना स्ताभिश्चित्रमाश्चर्यकृत् यो विशेषणसमुच्चये प्रधौताशाणोल्लारेणनिष्टीकृता अतएव मिसिमिसेंतिनि दीप्यमाना तीक्ष्णाधारा यस्य तत्तथा दिव्यं खड्गरत्नं खड्गजातिप्रधानं लोकेअनुपमानं अनन्यसदृशत्वात् तच्च पुनर्बहुगुण मस्तीति शेषः कीदृशं वंशावेणवः रुक्षावृक्षाः शृंगाणिमहिषादीनां अस्थीनिप्रतीतानि दन्ताहस्त्यादीनां कालायसंलोहं विपुललोहदंडकश्चवरवज्रंहीरकजातीयं तेषां भेदकं अत्रवज्रकथनेन दुर्भेद्यानामपि भेदकत्वं कथितं किंबहुना यावत्सर्वत्राप्रतिहतं दुर्भेदेपिवस्तुनि अमोघशक्तिकमित्यर्थः किंपुन

॥ टीका ॥

वमाणं तंचपुणो वंसरुक्खसिंगठिदंतकालायसविउललोहदंडकवरवइरमेअगं जावसहुत्थअप्पहिहयं किंपुण देहेसु जंगमाणं ॥ पण्णासंगुलदीहो सोलसअंगुलाइंविथिण्णो ॥ अद्धंगुलसोणीको जेठपमाणो असीनणिउ ॥१॥ असिरयणं णरवईस्स हत्थाउ तंगहेऊण ॥ जेणेव आवाडचिलाया तेणेव उवागच्छई २ त्ता आवाडचिला

॥ मूल ॥

वास्त्राप्रतिहतं किंपुनर्देहेषुजङ्गमानां ॥ पञ्चाशदङ्गुलानिदीर्घो षोडशाङ्गुलानिविस्तीर्णः । अर्द्धाङ्गुलश्रोणिको ज्येष्ठप्रमाणो असिर्भणितः १ असिरत्ननर पतेर्हस्तात्तद्गृहीत्वा यत्रैवापातकिराता स्तत्रैवोपागच्छति । उपागत्य आपातकिरातैः सार्द्धं संप्रलग्नश्चाप्यभवत् ॥ ततः ससुषेणः सेनापति स्तान्

॥ अनु० ॥

रत्न लोकने विषें अनोपम तेवली कहयोछे। वंशवृक्ष शृङ्ग महिषनां अस्थिहाथ दांत हाथीना कालायसनामे विपुल लोहनो दण्ड वज्रहीरा तेहने भे दे एहवो षड्ग यावत् सर्वदुर्भेद्य वस्तुने विषे अप्रहत अमोघ शक्तिवाइ। सुंबली शरीरने विषे जंगम मनुष्य पशु पंखीना शरीर भेदवानों सुं एहवो ५० पचाश अंगुल लांबो सोल अंगुल पुहलु विस्तीर्ण अर्द्धांगुल जाडपणे जेष्ट उत्कृष्ट प्रमाण षड्ग कह्यो आत्माङ्गुल (अंगुल शतार्द्ध उत्तमकृतः स्यात्पंच

॥ भाषा ।

॥ टीका ॥

जंगमानां चराणां पशुमनुष्यादीनां देहेषु अन्नयावच्छेदेनसंग्राहकःकिंतु भेदकशक्तिप्रकर्षोक्तये ऽवधिवचनः । अथतस्यमानमाह । पञ्चाशदंगुलानि दीर्घायः षोडशाङ्गुलानिविस्तीर्णः । अर्द्धाङ्गुलप्रमाणाश्रोणि बाहुत्वं पिंडोयस्य सतथा ज्येष्ठमुत्कृष्टं प्रमाणं यस्य तत्तथा एवंविधः सोऽसिर्ज्ञेयितः, यदन्यत्रासेर्द्वात्रिंशदंगुलप्रमाणत्व श्रूयते, तन्मध्यममानापेक्षया । यदाहवराहः । अङ्गुलशतार्द्धमुत्तम ऊनस्यात्पञ्चविंशतिःखड्गः एतयोः संख्ययोर्मध्ये मध्यमइति उत्तरवाक्ययोजनान् प्राक्कृता । अथ सैन्येशायोधनादनन्तरं किंजातमित्याह । तएणमित्यादि । ततः आयोधनादनन्तरं ससुषेणः सेनापतिस्तानापातकिरातान् हतमथितेत्यादि विशेषणविशिष्टान् यावत्करणात् विहडिअचिंधद्धयपहागे किच्छप्पाणोवगए इतिग्राह्यं । दिशोदिशिप्रतिषेधयन्ति । अथतेकिंकुर्वन्तीत्याह । तएणमित्यादि । ततस्तेआपातकिरातः सुषेणसेनापतिना हतमथिता यावत्प्रतिषेधिताः संतो भीता भयाकुलाः त्रस्ता

॥ मूल ॥

एसिं सद्धिं संपलग्गे आविहोत्था ॥ तएणं सेसुसेणे सेणावई तेऽणावोडचिलाए हयमहिअपवरवीरघाइअजाव दिसोदिसिं पडिसेहेइ ॥ तएणं तेऽणावाऽचिलाया सुसेणं सेणावईणा हयमहिअ जावपडिसेहिआ समाणा भीआ तत्था वहिया उव्विग्गा संजायभया अत्थामा अबला अवीरिआ अपुरिसक्कारपरक्कमा अधारणिज्ज

॥ अनु० ॥

पातकिरातान् हतमथितप्रवरवीरघाति तान् यावत् दिशोदिशिं प्रतिषेधयन्ति । ततस्ते आपातकिरातः सुषेणसेनापतिना हतमथिता यावत्प्रतिषेधिताः सन्तो भीतास्त्रस्ताव्यथिताउद्विग्ना संजातभया अस्थामानोऽबला अवीर्या अपुरुषकारपराक्रमा अधारणीयं (परबल) मितिकृत्वा अने

॥ भाषा ॥

बिंशतः खड्गः अंगुलमानो ज्ञेयो त्रणो ऽशुभो बिषम पर्वस्थः १ षड्गरत्न भरतराजाना हाथ थकी ते ग्रहीनइ जिहां आपातनामे किरातळें तिहां आवइ आवीने आपातनामा किरात साथइ लागो युद्ध करतो थयो । तिवारे सुखेन सेनापती ते आपातनामे किरातळे हण्या मथ्या मोटा सुभटथयाळें जिहां एहवा यावत् दिशोदिशि नसव्या । तिवारें ते आपातनामे किरात सुषेन सेनापतीइं हण्याथका यावत् दशदिशिं नसव्याथका बीहक

नष्टाः व्यथिताः प्रहाराद्दिताः उद्विग्नाः । अथपुनर्नानेनसार्द्धं युद्धामइत्यपुनःकरणाशयवन्तः ईदृशाः । कुतइत्याह । संजातभयाः सम्यक्प्राप्तभयाः अस्थामानः सामान्यतः शक्तिविकलाः अबलाः शारीरशक्तिविकलाः पुरुषकारः पुरुषाभिमानः सएव निष्पादितस्वप्रयोजनः पराक्रमस्ताभ्यां रहिताः अधारणीयं धारयितुमशक्यं परबलमितिकृत्वा अनेकायोजनान्यपक्रामंति अपसरन्ति पलायंतइत्यर्थः । ततः किंकुर्वन्तीत्याह । अवक्कमित्ताइत्यादि । अपक्रम्य तेआपातकिराता एकतएकस्मिन्स्थाने मेलयन्ति मेलापकंकुर्वन्तीत्यर्थः मेलयित्वाच यत्रैवसिंधुर्महानदी तत्रैवोपागच्छन्ति उपागत्यच वालुकासंस्तारकान् संस्तृणंति सिकताकणमयान् संस्तारान् कुर्वन्ति संस्तीर्यच वालुकासंस्तारकानारोहन्ति आरुह्यचाष्टमभक्तं प्रगृह्णंति प्रगृह्यच वालु

॥ टीका ॥

मित्तिकट्टु अणेगाइं जोअणाइं अवक्कमंति २ त्ता एगतं मिलायंति २ त्ता जेणेव सिंधूमहाणई तेणेव उवागच्छंति २त्ता वालूआसंथारं संथरंति २ त्ता वालूआसंथारए दुरूहंति २ त्ता अट्ठमभत्ताइं पगिण्हंति २ त्ता वालूआसंथारोवगया उत्ताणगा अवसणा अट्ठमभत्तिआ जे तेसिं कूलदेवया मेहमुहाणामं णागकुमा

॥ मूल ॥

कानियोजनान्यपाक्रमन्तीति, अपक्रम्यएकतोमिलन्ति ! मिलित्वायत्रैवसिन्धुर्महानदी तत्रैवोपागच्छन्ति, उपागत्यवालुकासंस्तारकान् संस्तृणन्ति संस्तीर्यवालुकासंस्तारकानारोहन्ति आरुह्याष्टमभक्तंप्रगृह्णन्ति गृहीत्वा वालुकासंस्तारोपगताउत्तानका अवसना अष्टमभक्तिका, ये तेषां कुलदेवतामेघमु

॥ अनु० ॥

पाम्या भयपाम्या त्रासपाम्या प्रहारवंत थया उद्विग्नथया भईकरी आकुलथया शक्तिरहत बलरहित वीर्यउद्यम रहित पुरुषकार प्राक्रमरहीत थया थका परनोबल सहवाइं नही इमकरी जाणीनें अनेक योजन लगें अपक्रमें नासइ भागीनें एकस्थानिक एकठामिल्या मीलीनें जिहां सिन्धु महानदीछें तिहां आवइ आवीनें बेलूना संथारा उपरिबेठा थका बेलूना संथारा ऊपरिबेंसइ बेसीनइ अठनोतप ग्रहइ तिण दिवसलगइ आहारनत्यइ बेलूना संथारा उपरिबेंठा थका ऊंचे मुषें सुताथका वसनलूगडां रहित नग्नथका तेलो करीनें जेहनो कुलदेवता मेघ मुखनामे नागकुमार देवता

॥ भाषा ॥

कासंस्तारोपगता उत्तानकाउर्द्धमुखशायिनः अवरुनानिर्वस्त्राः एवंच परमतपोकर्मसमनुभवंन्तइत्युक्तं अष्टमभक्तिकादिनत्रयमनाहारिणः येषांते कुलदैवताः कुलवरुलदेवामेघमुखानाम्ना नागकुमारादेवा स्तान्मनसिकुर्वन्तः २ तिष्टन्तीति । अथतेदेवाः किमकुर्वन्नित्याह । तएणमित्यादि । ततश्चेतसि चिन्तानन्तरं तेषामापातकिरातानां अष्टमभक्तेपरिणमतिसति परिपूर्णप्राये इत्यर्थः मेघमुखानांनाम्ना नागकुमाराणां देवाना मासनानि चलन्ति । ततस्ते मेघमुखा नागकुमारादेवा आसनानि चलितानि पश्यंति दृष्ट्वाचावधिं प्रयुंजंति प्रयुज्यचाऽवधिना आपातकिरातानाभोगयन्ति आभोग्य चान्योन्यंशब्द

रादेवा ते मणसी करेमाणा २ चिठंति ॥ तएणं तेसिं आवाहचिलायाणं अट्ठमभत्तंसि परिणममाणंसि मेह मुहाणं णागकुमाराणं देवाणं आसणंई चलंति ॥ तएणं तेमेहमुहा णागकुमारा देवा आसणाइं चलिआइं पासंति २ त्ता ओहिं पउंजइ २ त्ता आवाहचिलाए ओहिणा आभोएंति २ त्ता अण्णमण्णं सद्दावेंति २ त्ता एवं वयासी ॥ एवंखलु देवाणुप्पिआ ॥ जंबूद्दीवेदीवे उत्तरड्ढ भरहेवासे आवाहचिलाया सिंधूए महाणईए

॥ मूल ॥

खानाम्नानागकुमारादेवतास्तान् मनसिकुर्वन्तस्तिष्ठन्ति,, ततस्तेषामापातकिराताना मष्टमभक्तेपरिणते (सति) मेघमुखानांनागकुमाराणां देवानामासनानिचलन्ति। ततस्ते मेघमुखानाम्नानागकुमारादेवा आसनानि चलितानिपश्यन्तिदृष्ट्वा अवधिं प्रयुञ्जते । प्रयुज्यआपातकिराताना भोगयन्ति, आ

॥ अनु० ॥

कें तेप्रतें मनमांहें ध्यातायका रहइ। तिवारे आपातनामें किरातनइ अठमतप परिणमते पूर्णथये थकें मेघमुषनामें नागकुमार देवताना आसणच लइं कंपइ। तिवारें ते मेघकुमारनामें देवता आसण चल्याथका देषें देषीनें अवधि ज्ञांन प्रजुंजें प्रजुंजीने ते आपातनामें चिलात प्रते अवधि ज्ञानक रिकें देषें देषीनें एकेकनें तेडावइ तेडावीनें इमकहें। इमनिश्चें हे देवानूंप्रिय जंबूद्वीपनांमाद्वीपनें विषें उत्तरार्द्ध भरतषेत्रइं आपातनामें किरात सिन्धू महानदीनें विषें वेलूना संचारा उपर बैठाथका ऊंचामुष सुताथका वस्त्र रहित अठमना तपवन्तथका आपण कुलदेवता मेघ मुषनामें नागकु-

॥ भाषा ॥

यन्ति शपथयित्वा चैवमवादिषुः । किमवादिषुरित्याह । एवंखलुइत्यादि । एवंइत्यमस्ति खलुनिश्चये हेदेवानुप्रियाः ! किंतदित्याह । जंबूद्वीपेद्वीपे उत्तराईभरतेवर्षे आपातकिरातः सिंध्वांमहानद्यां वालुकासंस्तारकानुपगताः प्राप्ताःसंतः उत्तानका अवसना अष्टमभक्तिका अस्मान्कुलदेवतान्मेघमुख नामकान् नागकुमारान् देवान्मनसिकुर्वाणाः २ तिष्ठन्ति । ततःश्रेयःखलु भोदेवानुप्रिया ! अस्माकमापातकिरातानामन्तिके प्रादुर्भवितुं सम पेप्रकटीज

॥ टीका ॥

वालुयासंथारोवगया उत्ताणगा ओवसणा अट्ठमभत्तिआ अम्हे कुलदेवए मेहमुहे णामंनागकुमारदेवे मणसीक रेमाणा चिट्ठंति ॥ तं सेयंखलु देवाणुप्पिआ ! अम्हं आवाहचिलायाणं अंतिअं पाउब्भवित्तए तिकट्टु अ न्नमन्नस्स अंतिए एअमट्ठं पडिसुणेंति २ त्ता ताए उक्किट्ठाए जाव विईवयमाणा २ जेणेव जंबुदीवे २ उत्तर द्धभरहेवासे जेणेव सिंधूमहाणई जेणेव आवाडचिलाया तेणेव उवागच्छइ २ त्ता अंतलिक्कपडिवन्ना स

॥ मूल ॥

भोग्य अन्योन्यं शपथयन्ति,शपथयित्वा चैवमवादिषुः । एवंखलुदेवानुप्रियाः ! जंबूद्वीपेद्वीपे उत्तरार्द्धभरतेवर्षे आपातकिरातास्सिन्ध्वांमहानद्यां वालुका संस्तारकोपगताः उत्तानकाअवसना अष्टमभक्तिका अस्मान् कुलदेवान्मेघमुखान् नागकुमारान्देवान् मनसिकुर्वन्तस्तिष्ठन्ति । तच्छ्रेयःखलुदेवानुप्रि याः! अस्माकमापातकिरातानामन्तिके प्रादुर्भवितुमिति कृत्वा अन्योन्यस्यान्तिकेएतमर्थं प्रतिशृण्वन्ति,, प्रतिश्रुत्यतयोत्कृष्टयात्वरितया यावत् व्यतिव्र

॥ अनु० ॥

मार देवता प्रतें मनमांचिंतवता थका रहेंछइ । ते भणी मङ्गलीक निश्चें हे देवानूं प्रिय ! आपणनें आपातनामें किरातनें समीपें प्रगटथई जाईवूं इं मकहीनें एकेकनें पासें एहवो अर्थ सांजलइ सांभलीनें तेहवी उत्कृष्टीगति यावत् आवता आवताथका जिहां जंबूद्वीपनामेंद्वीपछें जिहां उत्तरार्द्ध भरतछें जिहां सिन्धु माहानदीछें जिहां आपातनामइ किरातछें तिहां आवइ आवीनें आकासें रह्याथका नाहना घूघरी सहित पञ्च वर्ण ना वस्त्र पहस्याछें एहवाथका ते आपातनामइ किरात प्रतें इमकहें । अहो हे देवानूं प्रिय ! आपात किरात जे भणी तुम्हे, हे देवानूं प्रीया ! वेलूनां संथारा

॥ भाषा॥

वितुमिति कृत्वा पर्यालोच्याऽन्योन्यस्यांतिके एतमर्थमनन्तरोक्तमभिधेयं प्रतिशृण्वंत्यभ्युपगच्छन्ति परस्परं साक्षीकृत्य प्रतिज्ञातं कार्यं कर्त्तव्यमवश्यमिति दृढीभवन्तीत्यर्थः । प्रतिश्रवणानंतरं तेयच्चक्रु स्तदाह । पडिसुणित्ताइत्यादि । प्रतिश्रुत्यच तेदेवा स्तयोत्कृष्टया त्वरितया गत्या तयाव्यतिव्रजंतो २ यत्रैव जंबूद्वीपोद्वीपो यत्रैव चोत्तरभरताईवर्षं यत्रैवच सिंधुर्महानदी यत्रैवचापातकिराता स्तत्रैवोपागच्छन्ति उपागत्यचांतरिक्षप्रतिपन्नाः सकिंकिणीकानि पञ्चवर्णानिवस्त्राणि प्रवराणि परिहिता स्तानापातकिराता नेवमवादिषुः । किमवादिषुरित्याह । हंभोइत्यादि । हंभोइतिसम्बोधने आपातकिराताः यत् णंवाक्यालङ्कारे सर्वत्र यूयं देवानुप्रिया वालुकासंस्तारकोपगता यावदष्टमभक्तिका अस्मान् कुलदैवतान् मेघमुखान् नागकुमारान् देवा

॥ टीका ॥

खिंखिणीअाइं पंचवस्साइं वत्थाइं पवरपरिहिया तेणंवाअापातचिलाए एवं वयासी ॥ हंभो अावाअचिलाया ! जण्णं तुब्भे देवाणुप्पिअा वालूअासंथारोवगया उत्ताणगा अवसणा अट्ठमभत्तिअा अम्हे कुलदेवए मेहमुहे णामं णागकुमारदेवे मणसीकरेमाणा २ चिठह ॥ तएणं अम्हे मेहमुहा णागकुमारा देवा तुज्झंकुलदेवया तुमं

॥ मूल ॥

जन्तो २ यत्रैव जम्बूद्वीपेद्वीपे उत्तरार्द्धं भरतंवर्षं, यत्रैवसिन्धुर्महानदी यत्रैवापातकिराता स्तत्रैवोपागच्छन्ति, उपागत्यचान्तरिक्षप्रतिपन्नास्स किङ्किणीकानिपञ्चवर्णानि वस्त्राणि प्रवरपरिहिता स्तानापातकिरातानेव मवादिषुः, हंभो आपातकिराताः ! यत्यूयंदेवानुप्रिया ! वालुकासंस्तारोपग

॥ अनु० ॥

उपरि सूता ऊर्ध्वमुषसुता वस्त्र रहित नग्नथका अष्टमभातपथका अम्हे कुल देवताछा मेघमुषनामें नागकुमार देवता प्रतैं मनमा ध्याताथका रहो छो । ते जणी अम्हे मेघ मुषनामें नागकुमार देवता तुम्हारें समीपें प्रगट थया आया । तेमाटें कहो हे देवाणूं प्रिय ! स्युंकार्य करीनें सांकाममां प्रवर्त्तीइं कीसी तुमारा मनमां वांछाछें । तिवारें ते आपातनामें किरात मेघ कुमार देवतानें समीपें एहवो अर्थ सांभली चित्तमां धारीनें हर्षवन्त तुष्टथया चित्तमाणंदथया यावत् मनमां उल्लासपाम्याथका उभें थावें करीनें उठें उठीनइ जिहां मेघ मुषनामें नागकुमार देवताछें तिहां आवैं आवी

॥ भाषा ॥

न् मनसिकुर्वाणा २ स्तिष्ठत । ततोवयं मेघमुखानागकुमारा देवा युष्माकं कुलदेवताः सन्तो युष्माकमंतिकं प्रादुर्भूताः तद्वदत देवानुप्रियाः किंकुर्मः किंकार्यंविदध्मः किंआचेष्टाहे कांचेष्टांकुर्म्मः कस्मिन् व्यापारेप्रवर्त्तामहे किंवाभेभवतां मनःस्वादितमनोभीष्टमिति । इतिकुलदैवतप्रश्नानन्तरं तेयदचेष्ट त तदाह । तएणमित्यादि । ततस्ते आपातकिराता मेघमुखानां नागकुमाराणां देवानामन्तिके एतमर्थंश्रुत्वा निशम्यच हृष्टतुष्टेत्यादि प्राग्वत् । उ-

॥ टीका ॥

श्रुतिश्च पाऊब्भूआ। तंवयहणं देवाणुप्पिया! किंकरेमोकिंचआतिठामो केवन्नेमणसाइए । तएणं ते आवाड चिलायामेहमुहाणं णागकुमाराणं देवाणं अंतिए एअमठं सोच्चाणिसम्मा हट्ठतुठचित्तमाणंदिआ जावहिअया उठाए उठेंति २त्ता जेणेव मेहमुहा णागकुमारा देवा तेणेव उवागच्छंति २त्ता करयलपरिग्गाहिअं जावमत्थए अंजलिंकट्टु मेहमुहे णागकुमारे देवे जएणं विजएणं वठ्ठावेंति २ त्ता एवंवयासी॥ एसणं देवाणुप्पिआ! केइ

॥ मूल ॥

ता उत्तानकाअवसनाः अष्टमभक्तिका अस्मान् कुलदेवान् मेघमुखान् नाम्नानागकुमारान् देवान् मनसिकुर्वन्तस्तिष्ठत,, ततोवयंमेघमुखा नागकुमारादे वायुष्माकं कुलदेवताः युष्माकमन्तिकंप्रादुर्भूताः । तद्वदत देवानुप्रियाः किंकुर्म्मः किमाचेष्टामः किंवे (भवतां) मनःस्वादितं । ततस्ते आपात किरातः मेघमुखानां नागकुमाराणां देवानामन्तिके एतमर्थंश्रुत्वानिशम्यच हृष्टतुष्टचित्ता आनन्दितायावत् हितयोत्थायाउत्तिष्ठन्ति उत्थायच यत्रै

॥ अनु० ॥

नें हाथ जोडीनें यावत् माथें अञ्जली करीनें मेघ मुखनामें नागकुमार देवता प्रतें जयइं विजइ करीनें बधावें बधावीनें एहवो कहइ । एहवो कहें हे देवानूं प्रिय! एहकोइं अप्रार्थित मरणनो वांछणहार एहवनें दुरन्त प्रान्ते पाठा लक्षणनो धरणहार यावत् ह्रीलज्जा श्री लक्ष्मी तेणेंकरी रहित दीस इछें जे भणी अम्हारा देसउपरि प्राक्रमकरीनें उतावलो आवइछें। तेमाटें तिणे प्रकारें एहने घातो दिशोदिशि नेंसव्यो, जिम एह अम्हारादेस उप-रि प्राक्रमें करीनइं उतावलो आवइ नही। तिवारें ते मेघ मुखनामें नागकुमार देवता ते आपात किरातप्रते इंमकहें। एह हे देवानूं प्रिय! एह भरत

॥ भाषा॥

त्थानंउत्था ऊर्द्धंभवनं तया उत्तिष्ठंति ऊर्ध्वोद्गच्छंतीत्यर्थः । उत्थायच यत्रैवमेघमुखानागकुमारादेवा स्तत्रैवोपागच्छन्ति उपागत्यच करयलेत्यादिप्राग्वत् मेघमुखान् नागकुमारान् देवान् जयेन विजयेन वर्द्धयन्ति वर्द्धयित्वा चैवमवादिषुरिति । यदवादिषुस्तदाह । एसणमित्यादि । हेदेवानुप्रिया ! एष कश्चिदप्रार्थितप्रार्थकादिविशेषणविशिष्टो अस्मद्देशोपर्यागच्छति तेनतथाप्रकारेण णमिति एनंयत्तेह प्रक्षिपत यथापुनर्नायातीति पिंडार्थः । अथयन्मे घमुखाऊचुस्तदाह । तएणमित्यादि । व्यक्तं । किमवोचुस्तेइत्याह । एसणमित्यादि । हे देवानुप्रिया ! एषभरतोनामराजा चतुरन्तचक्रवर्त्ती महर्द्धि

॥ टीका ॥

अपच्छिअपत्थए दुरंतपंतलक्खणे जावहिरिसिरिपरिवज्जिए, जेणंअम्हंविसयस्स अवरि वरिएणं हव्वमागच्छइ तं तहाणंघत्तेह देवाणुप्पिआ ! जहाणं एस अम्हं विसयस्स अवरिं विरिएणं णोहव्वमागच्छइ । तएणं ते मेहमुहा णागकुमारादेवा तेआवाहचिलाए एवंवयासी ॥ एसणं भोदेवाणुप्पिआ भरहेणामंराया चाउरंत चक्कवट्टी महड्ढिए महज्जईए जावमहासोक्खे णोखलुएससक्का केणइ देवेणवा दाणवेणवा किंणरेणवा किंपुरि

॥ मूल ॥

व मेघमुखानागकुमारादेवा स्तत्रैवोपागच्छन्ति उपागत्यकरतलपरिगृहीतं यावन्मस्तकेऽञ्जलिंकृत्वा मेघमुखान् नागकुमारान्देवान् जयेनविजयेन वर्द्धयन्तिवर्द्धयित्वा एवमवादिषुः ॥ एषदेवानुप्रियाः ! कश्चिदप्रार्थितप्रार्थको दुरन्तप्रान्तलक्षणः यावद्ह्री श्रीपरिवर्जितः, योस्माकंविषयस्योपरिवी र्येण शीघ्रमागच्छति, तंतथाप्रक्षिपत, देवानुप्रियाः ! यथा एषोऽस्माकं विषयस्योपरिन शीघ्रमागच्छेत् । ततस्ते मेघमुखानागकुमारा देवास्ताना

॥ अनु० ॥

नामें राजा भरतक्षेत्रनां ४ च्यारदिशिनेविषे हलगे पृथ्वीनो चक्रवर्त्तिछें मोटी ऋद्धिनोधणी माहाद्युति कांतिवन्तछइ यावत् माहासुषवन्तछइ खलुनि श्चें एहचक्रवर्त्ति प्रतें समर्थ नही कौ देवता वैमानीक दाणव भवनपतीइ किंनर किंपुरुषइं महोरगइं गांधर्व्व देवता शस्त्रनें प्रयोगें करीनें अग्निनें प्रयोगें करीनें मंत्रनें प्रयोगें करीनें उपद्रव करवानें निषेध करवानें समर्थनही तोपणि मेह तुम्हारी प्रीति संतोषनें अर्थइ भरत राजानइ उपसर्ग

॥ भाषा ॥

को महाद्युतिको यावन्महासौख्यः नोखलु एषभरतः शक्यः केनचिद्देवेनवा वैमानिकेन दानवेनवा भवनवासिना किंनरेणेत्यादि पदचतुष्कं व्यन्तरादि शेषवाचकं तेनवा शस्त्रप्रयोगेणवा अग्निप्रयोगेणवा मंत्रप्रयोगेणवा त्रयाणामप्युत्तरोत्तरबलाधिकताज्ञेया शस्त्रेभ्यो ऽग्निस्तस्मान्मंत्रोबलाधिकइति उपद्रवयितुंवा उपद्रवंकर्त्तुं प्रतिषेधयितुंवा युष्मद्देशाक्रमणरूपपापकर्मतो निवर्त्तयितुमिति । सर्वत्रवाशब्दाः समुच्चयार्थाः यथापि इत्थं दुस्साधेकार्येसत्यपि युष्माकं प्रियार्थतायै प्रीत्यर्थं भरतस्यराज्ञउपसर्गं कुर्म्म इतिकृत्वा तेषामापातकिरातानां मन्तिकादपक्रामन्ति यांतिनिस्सरन्तीत्यर्थः । इतिप्रतिज्ञातव

॥ टीका ॥

सेणवा महोरगेणवा गंधव्वेणवा सत्थप्पउगेणवा अग्गिप्पउगेणवा मंतप्पउगेणवा उद्दवित्तएवा पडिसेहित्तएवा तहावि अम्हे तुब्भंपिअट्ठयाए भरहस्स रण्णो उवसग्गं करेमात्तिकट्टु तेसिंआवाहचिलायाणं अंतिआओ अवक्कमंति २त्ता वेउव्विअसमुग्घाएणं समोहणंति २ त्ता मेहाणीअं विउव्वंति २ त्ता जेणेव भरहस्स रण्णो

॥ मूल ॥

पातकिरातानेवमवादिषुः ॥ एष नोदेवानुप्रिया ! भरतोनाम्ना राजाचातुरन्तचक्रवर्ती महर्द्धिकोमहाद्युतिको यावन्महासौख्यः नखलुएषशक्यः केनापिदेवेनवादानवेनवा किंनरेणवा किंपुरुषेणवा महोरगेनवागन्धर्वेनवा शस्त्रप्रयोगेणवा अग्निप्रयोगेणवा मन्त्रप्रयोगेणवा उपद्रवयितुंवा प्रतिषेधयितुंवा, तथापिवयंयुष्माकं प्रियार्थंतायैभरतस्य राज्ञउपसर्गं कुर्म्म इतिकृत्वा, तेषामापातकिरातानां मन्तिकादपक्रामन्ति ? अपक्रम्यवैक्रियसमुद्घा

॥ अनु० ॥

करें ईमकहीनें ते आपात किरात नासमीपथी परहाजाई जाइनें वैक्रीय समुद्घतें करीनें आत्माना प्रदेसबीजेरइं बाहिर काढइ २ आत्मानो ग्रहीत पुद्गलइ करीनें मेघना आभ वादला विकूर्बइ २ नें जिहां भरतेस्वर राजानो बिजय स्कंधावार कटकनो निवेशछें तिहां आवइ आवीनें स्कंधावार कटकना निवेसने उपरें षिप्रउतावलो मेहनो गर्जारव करइं क्षिप्र उतावलो बीजली करे करीनइ क्षिप्र उतावलो तुरत युगधुंसरुनुं शल मुष्टिते प्रमाणें तेहबी धाराइं करीनइ जेघमेघ उत्कष्टपणें सात अहो रात्रिलगे सरीषो मेघ बरस बानें काजइ प्रवर्त नाथया । तिबारें ते भरत राजा बिजय स्कंधा-

॥ भाषा ॥

न्त स्तेकिंकृतवन्त इत्याह । अवक्कमित्ता वेउव्वियसमुग्घाएणमित्यादि । अपक्रम्यच बहिर्गत्वा वैक्रियसमुद्घातेन उत्तरवैक्रियार्थंकप्रयत्नविशेषेण समवघ्नंति आत्मप्रदेशान् विक्षिपन्ति शरीराद्बहिर्निष्काशयन्तीत्यर्थः । समवहत्यच तैरात्मप्रदेशैर्गृहीतैः पुद्गलै र्मेघानीकं अभ्रपटलकं विकुर्वन्ति । विकुर्व्यच य-त्रैव भरतस्य विजयस्कन्धावारनिवेश स्तत्रैवोपागच्छन्ति उपागत्यच विजयस्कन्धावारनिवेशस्योपरि क्षिप्रमेवेत्यादि सर्वं पुष्कलसंवर्तकमेघाधिकारइव वाच्यं । यावद्वर्षितुं प्रवृत्ताश्चाप्यभवंस्ते देवाइति । इतिव्यतिकरेयद्भरताधिपः करोति तदाह । तएणमित्यादि । ततोदिव्यवर्षानन्तरं सभरतोराजा स्वसैन्ये उक्तप्रकारेण सप्तरात्रिप्रमाणकालेन वर्षंवर्षंतं मेघवृष्टिं जायमानां पश्यति दृष्ट्वाच चर्मरत्नं पराम्रृशति । अत्रावसरागतं चर्मरत्नवर्णकसूत्रमति दिशन्नाह । तएणमित्यादि । सर्वंपूर्ववत् । तएणमित्यादिकंठ्यं । अथेदं रत्नरत्नं कीदृशमिति जिज्ञासूनां तत्स्वरूपप्रकटनायाह । तएणमित्यादि । त

बिजयखंधावारणिवेसे तेणेव उवागच्छंति २ त्ता उप्पिं विजयखंधावारणिवेसस्स खिप्पामेव पततणुतणायंति, खिप्पामेव विज्जुयायंति २ त्ता खिप्पामेव जुगमुसलमुट्ठिप्पमाणमेत्ताहिं धाराहिं णवमेघं सत्तरत्तं वासं वासिउं पवत्ताया विहोत्था ॥ तएणं सेभरहेराया उप्पिं विजयखंधावारस्स जुगमुसलमुट्ठिप्पमाणमे

तेन समवघ्नन्ति, समवहत्यमेघानीकं विकुर्वन्ति,, विकुर्व्ययत्रैव भरतस्यराज्ञो विजयस्कन्धावारनिवास स्तत्रैवोपागच्छन्ति,, उपागत्योपरिविजयस्कन्धावारनिवेशस्य क्षिप्रमेवप्रतणतणायन्ति (प्रकर्षेणस्तनितं कुर्वन्ति) क्षिप्रमेवप्रविद्युतायन्ते (प्रकर्षेणविद्युतं कुर्वन्ति) क्षिप्रमेवयुगमुसल मुष्टि

बार कटक उपरें युगधुसरो अथवा मुसल अथवा मुष्टीते प्रमाण मात्राइ तेहवी धाराइं करीनें नुंघ मेघ प्रतिं सात रात्रिलगें मेघ वरसतो थको देवें देवीने चर्म्म रत्न प्रतैलीइ तिवारें ते चर्म्म रत्न केहवो श्री वत्स सरीषो छें आकार जेहनो रूप चर्म्म रत्ननो वर्णो पूर्वली परें जाणवा यावत् बारह योजन त्रीछो पोहलों बिस्तरइ तिहां काईक अधिक तिवार पछी ते भरत राजा षंधावार कटक सहित सैन्या सहित चर्म्म रत्न उपरि बें

॥ टीका ॥

तइति प्रस्तावनावाक्योपन्यासे छत्ररत्नं महीपतेर्भरतस्य धरणितलस्य पूर्णचन्द्रइव पूर्णचन्द्रो वर्तते इतियोगः । किंविशिष्टं नवनवतिसहस्रप्रमाणाभिः कांचनमयशलाकाभिः परिमण्डितं महार्थं बहुमूल्यं अथवा महांश्चक्रवर्त्ती तस्य अर्हंयोग्यं अयोध्यं अयोधनीयं अस्मिन् दृष्टे नहिप्रतिभटानां शस्त्रमुत्तिष्ठते इति भावः । निर्व्रणश्छिद्रग्रन्थ्यादिदोषरहितः सुप्रशस्तो लक्षणोपेतत्वात् विशिष्टलष्टोऽतिमनोज्ञः अथवाविशिष्टो ऽतिशारकतयाएक दंडेनदुर्वहत्वात् प्रतिदंडसहितः इंदूशश्चयोलष्टः कांचनमयः सुपुष्टो ऽतिभारसहत्वात् दण्डोयत्र तत्तथा मृदुसुकुमालंघृष्टमृष्टत्वात् राजतं रूप्यसम्बन्धि वृत्तं लष्टं यदरविंदं तस्य कर्णिका बीजकोशस्तेन समानं श्वेतत्वाद्वृत्तत्वाच्च रूपमाकारो यस्य तत्तथा बस्तिप्रदेशोनामछत्रमध्यभागवर्त्ती दण्डप्रक्षेपस्था

॥ मूल ॥

त्ता हिं धाराहिं णघमेघं सत्तरत्तं वासंवासमाणं पासइ २ त्ता चम्मरयणं परामुसइ ॥ तएणं तं सिरिवच्छसरिसरूवं वेढो भाणियव्वो, जावदुवालसजोअणाइं तिरिअं पवित्थरइ तत्थ साहिआइं । तएणं सेन्नरहेराया सखं धारारयले चम्मरयणं दुरूहई २ त्ता दिव्वं छत्तरयणं परामुसई । तएणं तं णवणवइसहस्सकंचणसलाग

॥ अनु० ॥

प्रमाणमात्राभिर्धाराभिः ओघमेघं (मेघसमूहरूपं) सप्तरात्रं वर्षंवर्षंतुंप्रवृत्ताश्चाप्यजनवन् ॥ ततः सभरतोराजा उपरिविजयस्कन्धावारस्य युगमुसलमुष्टिप्रमाणमात्राभिर्धाराभिः ओघमेघंसप्तरात्रं वर्षंवर्षन्तं पश्यति,, दृष्ट्वाचर्मरत्नं परामृशति ॥ ततः तत्श्रीवत्ससदृशरूपं,, वेष्टकोभणितव्यः, यावत्द्वादशयोजनानितिर्यक् प्रविस्तरति । ततःसजरतो राजासस्कन्धावारबलश्चर्मरत्नमारोहति, आरुह्यदिव्यं छत्ररत्नं परामृशति, ततोनवनवतिसहस्र

॥ भाषा॥

सइ बैसीने देव संबंधी छत्र रत्नलेई तिवारें ते रत्नकेहवो छइ नाबाणवें हजार ९९००० सुवर्णमयशलाकाए करी परिमंडितछें चांपषेरइ महार्थ बहूल्यछें जेदेषीनइं कोई साहमुं युद्धकरवं नही वर्णछिद्ररहितछइं सुप्रसस्तलषणोपेतछइं अत्यत मनोहर सुवर्णमय सुपुपुष्ट एहवो दंडछइ जेहछत्रको मृदूसुकुमात रूपामय वृत लष्टएहवुंजे अकमल तेहनो कर्णिका सरीषो रूप आकारछइं जेहनो वृतपणे अनेश्वेत पणइं

॥ टीका ॥

नरूप स्तत्र चःसमुच्चये पञ्जरेण पञ्जराकारेण विराजितं विविधाभिर्भक्तिभिर्विच्छित्तिभिर्वा रचनाप्रकारै श्चित्रं चित्रकरकर्म यत्र तत्तथा । एतदेवविशिष्या ह । मणयः प्राग्व्याख्यास्तत्स्वरूपाः मुक्ताप्रवाले प्रतीते तप्तंमूषोत्तीर्णं यत्तपनीयं रक्तसुवर्णं पञ्चवर्णिकानि सूत्रे मत्वर्थीयइकप्रत्ययः धौतानि शाणो त्तारेणदीप्तिमंति कृतानि रत्नानि प्राग्व्याख्यास्तत्स्वरूपाणि तैः रचितानि रूपाणि पूर्णकलशादिमङ्गल्यवस्तूनामाकारो यत्र तत्तथा पदव्यत्ययः प्राकृत-

॥ मूल ॥

परिमंडिअं महरिहं अउअं णिउणं सुपसत्थविसिट्ठलट्ठकंचणसुपुट्ठदंडं मिउरायवट्टलट्ठअरविंदकण्णिआ समाणरूवं वत्थिप्पएसेअ पंजरविरोइअं विविहभत्तिचित्तं मणिमुत्तपवालतत्ततवणिज्जपंचवण्णिअधोअ रयणरूवरइअं रयणमरीइसमोप्पणोकप्पकारमणुरंजिएल्लकंराउल च्छिचिंधं अज्जुणसुवण्णपंडुरपल्लत्थूअपट देसभागं तहेव तत्तणिज्जपट्टधम्मंतपरिग्गयं अहिअसस्सिरीअं सारयरयणिअरविमलपडिपुण्णचंदमंडल

॥ अनु० ॥

काञ्चनशलाकापरिमण्डितं महार्घंअयोध्यंनिर्व्रणं सुप्रशस्तविशिष्टलष्टकाञ्चनसुपुष्टदण्डं मृदुरजतवृत्तलष्टारविन्दकर्णिकासमानरूपं वस्तिप्रदेशेचप ञ्जरविराजितं विविधभक्तिचित्रं मणिमुक्ताप्रवालतप्ततपनीय पाञ्चवर्णिकधौतरत्नरूपरचितं रत्नमरीचिसमर्प्यमाणकल्पकारानुरञ्जितं राजलक्ष्मीचि ह्नं अर्जुनसुवर्णपाण्डुर प्रत्यवस्तृतपृष्ठदेशभागं तथैवतपनीयपट्टध्मातपरिगतं अधिकसश्रीकं शारदरजनिकर विमलप्रतिपूर्णचन्द्र मण्डलसमानरू

॥ भाषा ॥

करीनें तेहत्रनो मध्यभाग वर्ती दंड प्रदेशस्थानक तिहां पंजरानइ आकार विराजइछइ विविध प्रकारनी भांतिकरीनइ चित्रीत्रइ मणि मुक्ताफल प्रवाल तातुरातोसुवर्ण पंचवर्ण धोतनिर्मल एहवारत्न तेणइकरी पूरण (कलसादिक करी रच्याछइं जिहां एहवो) रत्ननां किर्ण तेहनी समर्प्यणा ते रचना तेहना परिकर्म्मकारी तिणेंकरी अनो क्रमइ रच्योछें एतले रत्नकांति करी रंगाणोछइ राजलक्ष्मीनो चिह्नछें अर्जुन सुवर्ण नामें धोलोसुवर्ण तेणें आछादित ढाक्योछइ पूठनो देशभाग जेहनो तिमअली तत्कालघम्यु एहवो रातो सुवर्ण तेहनो पट्टेकरी चोपवेरइ वीट्योछइ अधिक अत्यंत

त्वात् तथारत्नानां मरीचिसमर्प्यणासमारचनातस्यां कल्पकारविधिकारिणः परिकर्मकारिण इत्यर्थ स्तै रत्नसंप्रदायक्रमरंजितं यथोचितस्थानरंगदानात् मकारोऽलाक्षणिकः स्वार्थे वृत्तकोप्रत्ययौ प्राकृतशैलीभवौ राजलक्ष्मीचिह्नं अर्जुनाभिधानं यत् पांडुरस्वर्णं तेनप्रत्यवस्तृतआच्छादितः पृष्टदेशभागो यस्य तत्तथा पदव्यत्ययः प्राकृतत्वात् । तथैवेतिविशेषणांतरप्रारंभेध्मायमानं तत्काल ध्मातमित्यर्थः यत्तपनीयं तस्य पट्टहस्तेनपरिगतं परिवेष्टितं चतुर्ष्व पिप्रांतेषु रक्तसुवर्णपट्टायोजिताः सन्तीति, पदव्यत्ययः पूर्ववत् अतएवाधिकसश्रीकः शारदः शरत्कालसत्को रजनिकरश्चन्द्र स्तद्वद्विमलं निर्मलं प्रतिपूर्णं चन्द्रमंडलसमानरूपं ललोविशेषणसमासः नरेन्द्रः प्रस्तावाद्भरतस्तस्यव्यामस्तिर्यक्प्रसारितोभयबाहुप्रमाणोमानविशेषस्तेन प्रमाणेनप्रकृत्यास्वभावेन विस्तृतं यत्तु चक्रिपरामृष्टंसाधिकद्वादशयोजनानि विस्तृणाति तदस्यकारणिकोविस्तार इति सूचितं, कुमुदानि चन्द्रविकाशीनि तेषांषण्डंवनं तद्वद्धवलं राज्ञोभरतस्य संचारिमति संचरणशीलं जंगमंविमानं आश्रयिणां सुखावहत्वात् सूरातपवातवृष्टयः प्रतीता स्तासां येदोषा स्तेषां क्षयकरं यद्वा सूरातप

समाणरूवं णरिंदवामप्पमाणपगट्ठवित्थरं कुमुअसंडधवलं रण्णो संचारिमंविमाणं सूरातववायवुट्ठिदोसा णय खयकरं तवगुणेहिं लद्धं ॥ अहयं बहुगुणउदाणं उऊणविवरीअसुहकयच्छायं ॥ छत्तरयणप्पहाणं सुदुल्लहं

पं नरेन्द्रव्यामप्रमाण प्रकृतिविस्तृतं कुमुदषण्डधवलं राज्ञःसञ्चारिविमानं सूरातपवातवृष्टिदोषाणांचक्षयकरं तपोगुणैर्लब्धं अहतं बहुगुणदानं

सश्रीक सोभावंतछइ सरत्कालनो चंद्रमा तेहनो परइ निर्मल प्रतिपूर्ण पूरो चंद्रमानो मांडलो तेसरीषो रूपछइ जेछत्रनो नरेंद्रचक्रवर्त्तिने वाम प्रमाणें त्रीछीबेभूजा विस्तारें तेवामकहीइं ते प्रमाण स्वभावें सदाकालें विस्तीर्ण पीछुलोहोइ कुमुद चन्द्र बिकाशिया कमल तेहना वनषंड जेहवो धोलोछइ, राजा भरतनें संचारिम चालनुं विमांणछइ सूर्यनो आतप तहको आकरो, वायुवृष्टि मेघ तेहना जेदोष तेहना क्षयनुं करण हारछइ पूर्व जन्मांतरे उपार्ज्यो जेतपना गुणतेनें करी पाम्युछे अहत अषंडितछे घणा गुणनो देणहार छइ ऋतुथकी विपरीत उष्णकालें शीत, शीतकालें उष्ण, रुहवी सुषकारी लागछे जेहनी छत्रमाहि रत्नसरीषो प्रधान उत्तम छइ दुलभछें षोडा पुण्यना जीवनइ, षट् षंडना धणी चक्रवर्त्ति प्रमाणोपेत राज

वातवृष्टीनां दोषाणां चविषादिजन्यानां क्षयकरं एतच्छत्ररत्नायसमाश्रितानां हि विषादिदोषाश्रपि नप्रभवन्तीति विशेषः । तपोगुणैः पूर्वजन्माचीर्णत पोगुणमहिम्ना लब्धं भरतेनेतिशेषः । अथगाथाबंधेनविशेषणान्याह विचित्रत्वात् सूत्रकारप्रवृत्तेः । अहतं मकेनापियोधंमन्येनरणेखंडितमित्यर्थः । बहूनां गुणानामैश्वर्यादीनां दानं यस्य तत्तथा ऋतूनां हेमन्तादीनां विपरीता अथवा आर्षत्वात् षष्ठ्यर्थेपञ्चमीव्याख्यानेन ऋतुभ्योविपरीता उष्णशीताशीतत्वौंउष्णा छतएव कृतसुखा छाया यस्य सूत्रे क्लांतस्य परनिपातो जातिकालसुखादेर्नवाइत्यनेन विकल्पविधात् छत्रेषु रत्नमुत्कृष्टंप्रधानं छत्र गुणोपेतत्वात् सुदुर्लभमल्पपुण्यानामिति प्रमाणराज्ञां स्वस्वकालोचितशरीरप्रमाणोपेतराज्ञां अष्टसहस्रलक्षणलक्षितत्वात् प्रमाणीभूतराज्ञां वा षट्ख एडाधिपत्वेन सर्वराजसंमतत्वात् एतेन वासुदेवादिव्युदासस्तेषां त्रिखण्डश्लोक्तत्वात् चक्रवर्त्तिनां तपोगुणानां सुचरितविशेषाणां फलानां एकादशभा गरूपं सूत्रे क्लीवलिङ्गनिर्देशः प्राकृतत्वात्, कोर्थः । चक्राधिपपूर्वार्जिततपसां फलसर्वस्वं नवनिधानचतुर्दशरत्नादिषुविभक्तं तेन तदेकदेशभूतमिदं छत्र रत्नं विमानवासेपि देवत्वेपि दुर्लभतरंतत्रचक्रवर्त्तित्वस्यासम्भवात् । वग्घारिअत्ति । प्रलंबितोलंबतया वलंबितो माल्यदाम्नां पुष्पमालानां कलापः स

॥ टीका ॥

॥ मूल ॥

॥ अनु० ॥

॥ भाषा ॥

अप्पपुण्णाणं ॥ १ ॥ पमाणराईण तवगुणाणफलेगदेसभागं विमाणवासेविदुल्लहतरं वग्घारिअमल्लदामक

ऋतूनांविपरीतसुखकृतच्छाय छत्ररत्नंप्रधानं सुदुर्लभमल्पपुण्यानां प्रमाणराज्ञां तपोगुणानांफलैकदेशभागं विमानवासेपिदुर्लभतरं व्यवधारितमा

धीना तप गुणना फलनो एगदेस भागरूपछें विमान वासी देवतानइं पणि दुर्लभछइप्रलंबायमानछें फूलनी मालाना समुह जेहने विषइ सरत्का लनो घमानोआज्ञं अथवा रूपानो समूह ते सरीषो धोलो प्रकाशछें जेहनो हजार देवता अधिष्ट छत्र रत्ना महि पती राजानइ घरसीतलनें विषे पूर्ण चंद्रमाछइ । तिवार पछी दिव्य छत्र रत्न भरत राजा ग्रह्यां थको सतावलो बारयोजन विस्तार पामें अधे काईक अधिकेरो, तिवारे ते भरत राजा छत्र रत्न प्रतें कटक उपरि थापइ, थापीनें मणि रत्न ग्रहइ । ते मणि रत्ननो वर्णो पूर्वलीपरि यावत् चर्म रत्न संपुटे मिलवें करी उद्योतनें अर्थें मणि रत्न छत्ररत्नना मध्य प्रदेसतें विषें थापइ । ते चक्रवर्तिनें माथा पती रत्न छेहोवें । नथी कोई अति प्रधान वस्तु जेह थकी मनोहरछें रूप जेह

मूहो यत्र तत्तथा समंततः पुष्पमालावेष्टितमितिभावः । शारदानिशरत्कालभावीनिधवलान्यभ्राणि वार्दलानि शारदश्च रजनिकरश्चन्द्र स्तद्वत्प्रकाशो भास्वरत्वजनितोद्द्योतो यस्य तत्तथा दिव्यं सहस्रदेवाधिष्ठितं शेषपदयोजनाप्राक्कृतैवास्ति । अथप्रकृतं । तएणमित्यादि ततस्तद्दिव्यं छत्ररत्नं भरतेन राज्ञा परामृष्टं स्पृष्टं सत्क्षिप्रमेव चर्मरत्नवत् द्वादशयोजनानि साधिकानि तिर्यक्प्रविस्तृणाति साधिकत्वंचात्र परिपूर्णचर्मरत्नपिधायकत्वेन अन्यथा किरातकृतवृष्ट्युपद्रवः स्वसैन्यस्यदुर्वारः स्यादिति । अथछत्ररत्नप्रविस्तरणानन्तरं यच्चक्रेतदाह । तएणमित्यादि । ततः सभरतः छत्ररत्नं स्कन्धावारस्योपरि स्थापयति स्थापयित्वाच मणिरत्नं परामृशति, वेढोजावत्ति, अत्रमणिरत्नस्य वेष्टको वर्णको यावदिति संपूर्णो वक्तव्यः पूर्वोक्तः सच तोतं चउरङ्गुलप्रमाणमित्यादिकः परामृश्यच चर्मरत्नछत्ररत्नसंपुटमिलननिरुद्धसूर्यचंद्राद्यालोके सैन्ये ऽहर्निशमुद्द्योतार्थं छत्ररत्नस्य वस्तिभागे मणिरत्नं

लावं सारयधवलब्भरययणिगरप्पगासं दिव्वं छत्तरयणं महिवइस्स धरणिअलपुण्णइंदो ॥ तएणं सेदिव्वेछत्तरयणे भरहेणं रण्णो परामुठे समाणे खिप्पामेव दुवालसजोअणाइं पवित्थरइ साहिआइं तिरिअं तएणं सेभरहेराया छत्तरयणं खंधावारस्स उवरिंठवेइ २ त्ता मणिरयणं परामुसइ। वेढो जाव छत्तरयणस्स वत्थिभागंसि ठवेई ।

ल्यदामकलापं शारदधवलाभ्ररजनीकरप्रकाशं दिव्यंछत्ररत्नं महीपतेर्धरणितलपूर्णेन्दोः । ततस्तद्दिव्यंछत्ररत्नं भरतेनराज्ञा परामृष्टंसत् क्षिप्रमेवद्वादशयोजनानि प्रविस्तृणाति, साधिकानितिर्यक् ॥ ततः सभरतोराजाछत्ररत्नं स्कन्धावारस्योपरिस्थापयति । स्थापयित्वामणिरत्नं परामृशति, वेष्ट

नो शिलाधर्म रत्नने विषे जावता वंतज सवारधकी सूर्य आथमता बला मात्र नीपजइ शालियव गोहूं मूग उडद तिल कुलथी सांठि चोषा झुलर वाल चणा कोस्तंबरी धाराणा केद्रव धाराणा कांगु वरटी रालक इत्यादिक अनेक जातिना धान वरण वृक्षशाक हारीत वथूलानी भांजी आदी मूला फलद तुंबफल घीभडां तुंबडा कालिंगा कउठ आंबा आंबली सर्व वनस्पती नीपजावानें विषें हाहो (चर्म रत्ने चमुकेत्रे हवोसानि दिवा

॥ टीका ॥ ॥ मूल ॥ ॥ अनु० ॥ ॥ भाषा ॥

स्थापयति । ननु एवंसति सकलसैन्यावरोधः समजनि तथा च तत्र कथंभोजनादिविधिरित्याशंकमानं प्रत्याह । तस्सयअणतिवरमित्यादि । तस्य भरतस्य राज्ञः चोदाच्यांतरद्योतनार्थः । गृहपतिरत्नं कौटुंबिकरत्नमस्तीति गम्यते । किंशिष्टं इत्यनुनाप्रकारेण सर्वजनेषुविश्रुता गुणा यस्य तत्तथा । इतीतिकिं नविद्यते अतिवरमतिप्रधानं वस्तु अपरं यस्मा तत्तथा चारुरूपमितिव्यक्तं तथा शिलाइवशिला अतिस्थिरत्वेन चर्मरत्नं तत्र नहितमात्राणा सुप्तमात्राणां ननुलौकिकप्रसिद्धभूमिखेटनप्रभृतिकर्मसापेक्षाणां अत्यमंतमि । अर्थवतां प्रयोजनवतां भक्षणाद्यर्हाणामित्यर्थः । शाल्यादीनां निष्पादकं यद्वा शिलानिहितानां प्रातइतिगम्यं । शाल्यादीनां अत्यमंतमेतमि । अस्तमयति मित्रेसूर्येसायमित्यर्थः निष्पादकं संवादीचायमप्यर्थः । यदुक्तं । श्रीहेमाचार्यकृतेऋषभचरित्रे । चर्मरत्नेच सुक्षेत्रइवोप्तानिदिवामुखे । सायंधान्यान्यजायंत गृहिरत्नप्रभावतः १ इत्यादि । उभयत्रव्याख्यानेपदानांव्य त्ययेननिर्देशः प्राकृतत्वात्, तत्रशालयःकलमाद्याः यवाहयप्रियाः गोधुमा मुद्गा माषा स्तिलाः कुलत्याः प्रतीताः षाष्टिकाः षष्ट्यहोरात्रैः परिपच्यमाना स्तंडुलाः निष्पावा वल्लाः चणकाः कोद्रवाः प्रतीताः कोत्युम्भरिति कुस्तुम्भर्य्योधान्याककणाः कंगवोबृहच्छिरस्काः बरगति बरट्टाः रालका अरुपशिरस्काः उपलक्षणान्मसूरादयो ऽन्येपि धान्यभेदाग्राह्याः अनेकानि धान्यइति धान्यापत्राणि वरणोवनस्पतिविशेष स्तत्पत्राणि एतत्प्रभृतीनि यानिहरितकानि पत्रशाकानि मेघनादवास्तुलकादीनि पूर्वंच कुस्तुम्बरीशब्देन धान्यभेदः संगृहीतः इदानीं तत्पत्राणां भक्ष्यत्वेन पत्रशाकेषु संग्रहइति नपौनरुक्त्यं

॥ टीका ॥

तस्सय अणतिवरं चारुरूवं सिलणिहिअ उसंतमेत्त सालिजवगोधूम मुग्ग मास तिल कुलत्थ सट्ठिग णिप्पाव चणग कोद्दव कोत्थुंभरि कंगु वरग रालग अणेगघणा वरण हारिअग्ग अलुग मूलग हलिद्द लाउअ तउ

॥ मूल ॥

को यावच्चक्रवर्त्तिनस्तस्य वस्तिभागेस्थापयति, तस्यचानतिपरंचारुरूपं शिलानिहितार्थं वन्यात्रशालियवगोधूम मुद्गमाषतिलकुलत्थषष्ठिकनिष्पावचणककोद्र

॥ अनु० ॥

मुखे । सायं धान्यान्य जायंत गृही रत्न प्रभावतः) गाथापती नामा रत्न सर्व मनुष्यमां विश्रुत प्रसिद्ध गुणवइ जेहनो । तिवार पछी ते गाथा पती रत्न भरत राजानें ते दिवसनां वाव्यां निपजाव्यां तुषरहित करया एहवा सघला धान्यना अनेक हजार कुंभ ते मगध देसनो नाज विशेष (तिहां कुंभ

॥ भाषा ॥

॥ टीका ॥

अलाबूनगहलिद्रवि । आर्द्रकहरिद्रेप्रतीते एतेच सूरणकन्दाद्युपलक्षणभूतेमूलकंहस्तिदन्तकं इदंच गृंजनादिमूलकोपलक्षणं एतेन कन्दमूलशाकेकथिते । अथफलशाकान्याह । अलाबुतुम्बं त्रपुषंचिर्भटजातीयं तुंबकलिङ्गकपित्थाम्राम्लिकाः प्रतीताः इदमपि फलशाकोपलक्षणं तेन जीवंत्यादिपरिग्रहः, अलाबुतुंबयोर्लंबत्ववृत्तत्वकृतोभेदः सच तज्जातीयबीजकृतइति जनप्रसिद्धिः सर्वशब्देन चोक्तातिरिक्तशाकादीनां ग्रहः । ननुयदि गृहपतिरत्नमचिरक्रिययामंत्रसंस्क्रियया धान्यादिकं निष्पादयति । तर्हिकिं चर्मरत्नेबीजवपनेन तन्निरपेक्षतयैव तन्निष्पादयतु तस्यदिव्यशक्तिकत्वात् । उच्यते । इतरकारणकलापसंघटनकपूर्वकत्वेनैव कारणस्य कार्यजनकत्वनियमात् अन्यथा सूर्यपाकरसवतीकारानलादयः सूर्यविद्याप्रभावेन रसवतीं परिपचंतोपितंडुलसूपशाकवेषवारादिसामग्रीं नाप्यक्षैरक्षिति । अतएव सुकुशलमतिनिपुणं निजकार्यविधाविति । शेषंप्राग्योजितं । अथोक्तगुणयोगिगृहपतिरत्नं यदवसरो

॥ मूल ॥

स तुंब कालिंग कविठ्ठ अंब अंबलिअ सव्वणिप्पायए सुकुसले गाहावइरयणेत्ति सव्वजण विस्सुअगुणे ॥ तएणं सेगाहावइरयणे भरहस्सरण्णो तद्दिवसप्पईणणिप्पाईअपूइआणं सव्वधण्णाणं अणेगाइं कुंभसहस्साइं उवट्ठवेइ ॥ तएणं सेभरहेराया चम्मरयणं समारूढे छत्तरयणसमुक्कसे मणिरयणकणजोए समुग्गयभूएणं सुहं

॥ अनु० ॥

स कुस्तुम्बरुकक्कुटरक्तालकक्कानेकधान्या वरणहारितकार्द्रकमूलक हरिद्रालाबुत्रपुषतुंबकालिङ्गकपित्थाम्लिका सर्वनिष्पादकंकुशलं गृहपतिरत्नमिति सर्वजनविश्रुतगुणं, ततस्तद्गृहपतिरत्नं भरतस्यराज्ञ स्तद्दिवसप्रकीर्णनिष्पादितपूतानां सर्वधान्यानां अनेकानि कुम्भसहस्राण्युपस्थापयति । ततः

॥ भाषा॥

मान बेमुंठीइं पसलीयाइ बेपसलीइं सेतिका मगधदेशी मान थाइ च्यारिसेतीकाए एक कुडव पालीसरीषा मानथाइ च्यारिकुडवे प्रस्थमाणा सरीषोथाइ चारप्रस्थे आढक सेई रूपथाइ च्यार आढकेद्रोणथाइ साठि आढ केजघन्य कुंभथाइ, असी आढके मध्यिम कुंभथाइ, सो आढके उत- कृष्टो कुंभ सघा छकलसी जेहवो हूइ,एकुंभनो मान अमुंगेग द्वार मूत्रमेंहें ॥) आणीने राजा आगिली मूके । तिवारपछी ते भरत राजा चक्रवर्तिरत्नपरिवेष्ठो

चितं चकार तदाह । तएणमित्यादि । ततश्चर्मरत्नछत्ररत्नसंपुटसंघटनानन्तरं तद्गृहपतिरत्नं भरतस्यराज्ञः सएवदिवस स्तद्दिवसउपस्थानदिवसस्तस्मिन् प्रकीर्णकानामुप्तानां निष्पादितानां परिपाकदशांप्रापितानां निर्वृंसीकृतानां सर्वधान्यानामनेकानिकुम्भसहस्राणि कुम्भानांराशिरूपमानविशेषाणां स-हस्राणि उपस्थापयति उपढौकयति प्राभृतीकरोतीत्यर्थः । कुम्भमानंत्वेवमनुयोगद्वारसूत्रोक्तं दोद्यसईउपसई दोपसईउसेइआ चत्तारि सेईआउकुडउ चत्तारि कुडयापत्थो चत्तारि पत्थयाआढयं चत्तारिआढयादोणो सहि आढयाइं जहएए कुंभे असीतिं आढयाइं मज्झिमएकुंभे आढयसयंउक्कोसेए कुंभे-स्ति । अत्रव्याख्या । अत्राशतिरवाङ्मुखहस्ततलरूपामुष्टिरित्यर्थः । तत्प्रमाणं धान्यमप्यशतिरेवोच्यते । तेद्वेप्रसृतिर्नावाकारतया व्यवस्थापिता प्रांज लकरतलरूपोच्यते द्वेप्रसृतीसेतिकामगधदेशप्रसिद्धोमानविशेषो ननुइहप्रसिद्धौतस्याः प्रस्यचतुर्गुणत्वात् चतस्रःसेतिकाः कुडवः पञ्चिकासमानोमाप्य विशेषः चत्वारःकुडवाः प्रस्थोमाणकसमानमाप्यं चत्वारःप्रस्थाः आढकः सेतिकासमानमाप्यं चत्वारः आढकाद्रोणः चतुःसेतिकाप्रमाणः षष्ट्याआढकैः पञ्चदशभिर्द्रोणैरित्यर्थः जघन्यः कुम्भः अशीत्याआढकै र्विंशत्याद्रोणै रित्यर्थः मध्यमःकुंभः तथाआढकानां शतेन पञ्चविंशत्या द्रोणैरित्यर्थः उत्कृष्टकु म्भइति । अत्र चसर्वधान्याणंति सूत्रमुपलक्षणपरं तेनान्यदपि यत्सैन्यस्य भोजनोपयोगि तत् सर्वमुपनयति एवंसति तत्र भरतः कथं कियत्कालं चस्थि तवानित्याह । तएणमित्यादि । ततोगृहपतिरत्नकृतधान्योपस्थापनानन्तरं सभरतः चर्मरत्नारूढश्छत्ररत्नेन समवच्छन्नआत्मादिंतो मणिरत्नकृतोद्द्योतः

॥ टीका ॥

सुहेणं सत्तरत्तं परिवसइ । णविसेखुहाणं विलिज्जं णेवन्नयं णेवविज्जाएदुक्कं । जरहाहिवस्सरन्नो खंधावारस्स वितहेव ॥ १ ॥ तएणं तस्स भरहस्सरन्नो सत्तरत्तंसि परिणममाणंसि इमेरूवे अज्झत्थिए चिंतिए पत्थिए

॥ मूल ॥

तःसभरतोराजा चर्मरत्नसमारूढः छत्ररत्नसमवच्छन्नः मणिरत्नकृतोद्योतः समुद्गकभूतः सुखंसुखेनसप्तरात्रं परिवसति„॥ नापितस्यक्षुधा नव्यलीकं नैवभयं

॥ अनु० ॥

थको छत्र रत्नइ ढाक्यो मणि रत्न उद्योत कीधो समुद्गकभूत डाबडानी परें संपुट सारख्यो थको सुषइ सुषइं सात अहोरात्र वरसइ नहोइ ते भरत राजानें क्षुधाइ भूखा नही दीन पणो नही भयनहोइ दुःखकिस्युइं नहोइ भरत क्षेत्रना धणी राजा चक्रवर्त्ति ना खंधावार कटकनें पणि तिमज दुःखकाईन होइ

॥ भाषा ॥

समुद्गकसंपुटं भूतइवप्राप्तइवसुखंसुखेनेत्यर्थः । सप्तरात्रंसप्तदिनानि यावत्परिवसति एतदेवव्यक्तीकुर्वन्नाह । णविसेखुहाणइत्यादि । नसेतस्यभरताधिपस्य राज्ञः क्षुद्वुभुक्षा अपिशब्दःपद्यबन्धत्वेन पादपूर्त्यर्थ एवकारार्थोवा नव्यलीकवैलक्ष्यदैन्यमित्यर्थः । नैवभयंनैवविद्यतेदुःखं । इयमेवगाथा श्रीवर्द्धमानसूरिकृत ऋषभचरित्रेतु एवं णविसेखुहाणविंतिसाणेवज्जयंशेषं प्राग्वत् । खंधेत्यादि । स्कन्धावारस्यापि तथैव यथा भरतस्य नक्षुदादि तथा सैन्यस्यापि नेत्यर्थः । ततः किंजातमित्याह । तएणंतस्सभरहस्सरण्णोसत्तरत्तंसीत्यादि । ततः समुद्गकभूततया ऽवस्थानानन्तरं तस्य भरतस्यराज्ञः सप्तरात्रे परिणमतिसति अयमेतद्रूपो यावत् संकल्पः समुदपद्यत । तमेवप्रादुर्भावयन्नाह । केसणमित्यादि । कःएष भोःसैनिकाः अप्रार्थितप्रार्थकादिविशेषणविशिष्टो यो मम अस्यामेतद्रूपायां यावद्दिव्यायां देवानामिवऋद्धिर्देवस्य वाराजऋद्धिर्देवर्द्धिस्तस्यां सत्यां एवं दिव्यायां देवद्युतौ दिव्येन देवानुभावेन देवानुभागेन वा देवानामेवयोऽनुभागोवाप्रभाव स्तेन सहलब्धायां प्राप्तायामभिसमन्वागतायां सत्यां उपरिस्कन्धावारस्य जुगमुसलमुष्टि जाव

॥टीका॥

मणोगए संकप्पे समुप्पज्जित्था केसणं भो एस अपत्थिअपत्थिए दुरंतपंतलक्खणे जावपरिवज्जिए जेणं ममंइमाए एआरूवाए जाव अभिसमण्णागयाए उप्पिंविजय खंधावारस्स जुगमुसलमुट्ठि जाववासंघासई ॥ तएणंतस्स भरहस्सरण्णो इमेआरूवं अप्पत्थिअं चिंतिअं पत्थिअं मणोगयं संकप्पं समुप्पन्नं जाणित्ता सोलसदेवसहस्सा

॥ मूल ॥

नैवविद्यतेदुःखं ॥ भरताधिपस्य राज्ञः स्कधावारस्यापि तथैव १ ततस्तस्य भरतस्य राज्ञः सप्तरात्रेपरिणते सति अयमेतद्रूपोऽभ्यर्थितचिन्तितः प्रार्थितोमनोगतः संकल्पः समुदपद्यत ॥ कएषभोः अप्रार्थितप्रार्थयः दुरन्तप्रान्तलक्षणोयावत्परिवर्जितः येनममैतद्रूपया यावदभिसमन्वागतया

॥ अनु० ॥

तिबार पछी ते भरत राजानें सात अहोरात्र पूर्णथये थके एहवोआ आत्माथी उपनो चिंतव्यो प्रार्थ्यो मनोगत संकल्प उपनतु । कुंण एहलें भोइति संबोधने अर्थ अप्रार्थित मरणनो वांछणहार माठा लक्षण सोधणी यावत् लाज शोभायइं करी वर्जित एहवो जेमाहरी एहवी एतादृश यावत् दिव्यप्रज्ञावें

॥ भाषा॥

ति युगमुसलमुष्टिप्रमाणमात्राभि धाराभि वर्षं वर्षति वृष्टिंकरोति । अत्र किरातगृह्याणामेव क्वेषांचिदयमुपद्रवोपक्रमइति सामान्यतोज्ञातेपि मानध नानां प्रभूणां गर्व्वगर्ज्जितागिरस्त्वंकारसारबहुलाएव भवेयुरिति । कएणइत्यादि । कथाक्रोशसूत्रे एकवचननिर्देशः यथाउपस्थितेष्वपि बहुषु वैरिषु स कोवर्षते योमामुत्तिष्ठतेइत्यादौ इति नृपतिभावं परिभाव्य यत्तायच्चक्रुस्तदाह । तएणमित्यादि । ततश्चोक्तचिन्तासमुत्पत्त्यनन्तरं भरतस्येममेतादृशं या वत्संकल्पं समुत्पन्नं ज्ञात्वा चतुर्दशरत्नाधिष्ठायकदेवसहस्राणि चतुर्दश द्वेसहस्रे स्वाङ्गाधिष्ठातृदेवभूते इत्येवंषोडश देवसहस्राः यद्यपि स्त्रीरत्नस्यैता दृग्साधने संपरस्यमानत्वेन रत्नानांत्रयोदशसहस्राएव संभवेयु स्तथापि सामान्यतएतद्वचनमिति सज्जद्धुं प्रवृत्ता श्चाप्यभवन् । युद्धायोद्यता अजूव न्नित्यर्थः । कथमित्याह । तएणमित्यादि । अनुवादसूत्रत्वात् प्राग्वत् । किमवोचुस्ते भरतसन्निहिता देवा इत्याह । हंभोमेघमुखाइत्यादि । प्राग्वत्

सण्णद्धेण पयत्ता यावि होत्था ॥ तएणं ते देवा सण्णद्धबद्धवम्मिअकवया जाव गहिआउहपहरणा जेणेव ते मेहमुहाणागकुमारादेवा तेणेव उवागच्छंति २ त्ता मेहमुहेणागकुमारेदेवे एवंवयासी ॥ हंभोमेहमुहाणाग कुमारादेवा अपत्थिअपत्थगा जावपरिवज्जिया किंणं तुब्भे णयाणह जरहंरायं चाउरंतचक्कवट्टिं महिड्ढिअं

उपरिस्कन्धावारस्य युगमुसलमुष्टियावत् वर्षं वर्षति । ततस्तस्य भरतस्यराज्ञः इममेतद्रूपमभ्यर्थितं चिन्तितं प्रार्थितं मनोगतं संकल्पं समुत्पन्नं ज्ञात्वाषोडशदेवसहस्राः सन्नद्धं प्रवृत्ता श्चाप्यजवन् । तत स्तेदेवासन्नद्धबद्धवर्म्मितकवचा यावत् गृहीतायुधप्रहरणा यत्रैवते मेघमुखानागकुमा

करी पामी ते उपर स्कंधा वार कटक नइ उपरे युग धुसरु मुसल मुष्टि प्रमाण धाराइ यावत् मेहवर सावें । तिवार पछी ते भरत राजानो एहवनु आ त्मार्थी रूपनो चिंतव्यो प्रार्थ्यो मनो गत संकल्प उपनो जाणिने चउदइ हजार चउदरत्नना अधिष्ठायक अनेंबे हजार पोताना शरीरना अधिष्ठायक इम १६००० इ० देवता सज्जथावानें प्रवर्त्ताथया । तिवारे ते देवता सन्नद्धबद्ध वर्म्म कवच बगतर प्रमुष पहिरइ यावत् आयुध प्रहरण सस्त्रलेइ

किमितिप्रश्नेनजानीयेत्यत्र काकुपाठे व्याख्येयं तेनजानीथ किंयूयं अपितु जानीथ । भरतंराजानं चतुरन्तचक्रवर्त्तिनं यदेव नकैश्चिदपि देवदानवादिभिः शस्त्रप्रयोगादिभिरुपद्रवयितुंवा प्रतिषेधयितुंवा शक्यतेइति । अज्ञानपूर्वकाहिकुवृत्तिर्महते ऽनर्थायप्रवर्त्तकस्यच बाढं बालिशभावोद्भावनायच भवेदि ति भावयंतस्ते यथाउत्तरवाक्यमाहुस्तथाह । तथापि जगत्यजय्यं जानंतोपीत्यर्थः । यूयंभरतस्य राज्ञो विजयस्कन्धावारस्योपरि यावद्वर्षं वर्षेच तत्तस्मा देवमविमृष्टकारितायां सत्यामपि गतेऽतीतेकार्ये किंबहुअधिक्षिपामः तस्य ऋयांतरापादनेन संस्कारानर्हत्वात् इतः क्षिप्रमेवापक्रामत । मत्कुणाइवा पयात अथवेति विकल्पांतरे यदिनापक्रमेत तर्हि अद्यसांप्रतमेव पश्यत चिन्नजीवलोकं वर्त्तमानभवादन्यंभवं पृथिवीकायादिकमपमृत्युं प्राप्नुतेत्यर्थः

जावउदयिन्नएवा पहिसेहित्तएवा तहाविणं तुब्भे भरहस्सरण्णो विजयखंधावारस्सउप्पिं जुगमुसलमुट्ठिप्प मोणमित्ताहिं धाराहिं णघमेघं सत्तरत्तंवासंवासहत्तं एवमवि गते इत्तो खिप्पामेव अवक्कमह अहवाणं अज्जापासहचित्तंजीवलोगं । तएणं तेमेहमुहोणागकुमारादेवा तेहिंदेवेहिं एवंवुत्तासमाणा भीआ तत्था वहिआ

रा देवास्तत्रैवोपागच्छन्ति २ उपागत्यमेघमुखान्नाग कुमारान्देवान् एवमवादिषुः ॥ हंजोमेघमुखानागकुमारादेवा ! अप्रार्थितापत्तया यावत् परिव र्जिताः किंयूयंनजानीत,, भरतंराजानं चातुरन्तचक्रवर्तिनं महर्द्धिकं यावद् उपद्रवयितुंवा प्रतिषेधयितुंवा, तथापियूयं भरतस्यराज्ञो विजयस्कन्धा वारस्योपरि युगमुसलमुष्टिप्रमाणमात्राभिर्धाराभिः णघमेघं सप्तरात्रंवर्षं वर्षत, तदेवमपिगते (तीतकार्ये) इतः क्षिप्रमेव अपक्रामत,, अथवा अद्यप

नइ जिहा तेमेघमुषनामें नागकुमार देवतार्छे तिहां आवइ आवीनें मेघमुषनामइं नागकुमारना देवता प्रतें इम कहइ । अहो मेघ मुषनाग कु-मार देवतानु ! अप्रार्थित मरणना प्रार्थणहार यावत् लाज शोभा रहित थका स्युं तुम्हे नथी जाणता थका भरत राजा प्रते चातुरंत चक्रवर्त्ति प्रति महा ऋद्धिवंत यावत् उपद्रव उपजावा नें काजि प्रतिषेद करवाने काजि समर्थ नही तोपणि तुम्हे भरत राजाना विजयस्कंधावार कटक उपरे युग मुसल

॥ टीका ॥ ॥ मूल ॥ ॥ अनु० ॥ ॥ भाषा ॥

क्रियादेशेत्र पंचमीप्रयोगः । ननुनिरुपक्रमायुषां देवाना मपमृत्योरसंभवात् सबाधमिदंवचनं उच्यते सुत्राणां विचित्रत्वेन भयसूत्रत्वेन विवक्षणान्न-दोषः तएणमित्यादि सर्वंप्राग्वत् मेघानीकंप्रतिसंहरंति घनघटामपहरंति वृष्ट्युपरमेच ततःसंपुटाच्चक्रिसैन्यं तिर्ग्गच्छदुपलभ्यलोकै रुक्तं ब्रह्मणासृष्टमि दमंडकं ततइयं जगतःप्रसूतिरित्येवं सर्वत्रप्रवादो भूततोपिच ब्रह्मांडपुराणंनामशास्त्रमभूदिति । प्रसंगाष्टोध्यमिति । अथ यदुक्तमेवंवयासिति । तत्रकिमवादिषुरित्याह । तएणमित्यादि हंदेवानुप्रिया एषभरतोराजा महर्द्धिको यावल्लोखलु एषःशक्यते देवादिभिरस्त्रप्रयोगादिभि र्यावन्निषेधयितुं तथापि अस्मान्नि र्देवानुप्रिया युष्माकं प्रीत्यर्थं भरतस्यराज्ञ उपसर्ग्गःकृतः तद्गच्छत देवानुप्रिया यूयं स्नातादिविबाधनाः आर्द्रौसद्यःस्नानवशाज्जलक्लिन्नौ पटशाटकावुत्तरीयपरिधानौ येषांते तथा एतेन सेवाविधावविलंबः सूचितः अवचूलकमधोमुखं चेलंमुक्तलांचलं यथाभवत्येवं नियन्त्रं येषांते तथा एतेन परिहितवस्त्रबंधनकालावप्यपिनविलंबो विधेयइति सूचितं । अथवाऽनेनाबद्धकच्छत्वसूचितं । तदुपदर्शनेन स्वदैन्यं दर्शितमिति । बद्धकक्षत्व

उविग्गा संजायभया मेहाणीअं पडिसंहरंति २ त्ता जेणेव अावाडचिलाया तेणेव उवागच्छंति २ त्ता अावाडचिलाए एवंवयासी ॥ एसणं देवाणुप्पिया ! भरहेराया महड्ढीए जावणोखलु एससक्का केणइदेवेणवा जाव अग्गिप्पन्नएणवा जावउवद्दवित्तएवा पडिसेहित्तएवा तहाविणं अम्हेहिं देवाणुप्पिआ तुब्भं पिअट्ठयाए

॥ मूल ॥

श्यत„ चित्रंजीवलोकं । ततस्तं मेघमुखानागकुमारा देवास्तैर्देवैः एवमुक्ताःसन्तः भीतास्त्रस्ताव्यथिता उद्विग्नाः संजातभयाः मेघानीकं प्रतिसंह रन्ति„ प्रतिसंहृत्य यत्रैवापातकिराता स्तत्रैवोपागच्छन्ति, उपागत्यापातकिराता नेवमवादिषुः ॥ एषदेवानुप्रिया ! भरतोराजा महर्द्धिकः यावत्

॥ अनु० ॥

मुष्टि प्रमाण एहवी धाराइं करी इत्कृष्ट पणें ओघ मेघ सात रात्रलगें मेघ बरसावो छो ते । अमो एह अणविमास्यो कामकस्यूं तेह भोगयो छिवे इहां थकी उतावला परहा जाउं अथवा जेनही जाणतो आज देखस्यो नवोलोक आवधको बीजो अवतार देषस्यो । तिवारें ते मेघमुषनांमें नाग

॥ भाषा ॥

॥ टीका ॥

दर्शनेहि उत्कटत्वसंभावनायोजन प्रसिद्धत्वात् अग्र्याणि वराणि रत्नानि गृहीत्वा प्रांजलिकृताः कृतप्रांजलयः पादपतिताश्चरणान्यस्तमौलयो भरतं राजानं शरणमुपेतवात प्रणिपतितवत्सलाः प्रणम्रजनहितकारिणः खलुउत्तमपुरुषाः नास्ति भेभवतां भरतस्याल्पोऽतिकाङ्क्षयमिति कृत्वा इतिवदित्वेत्यर्थः यस्याः दिशः प्रादुर्भूता स्तामेवदिशं प्रतिगताइति । अवभग्नेक्ष्वाम्लेक्षा यच्चक्रुस्तदाह तएणमित्यादि । सर्वंगतार्थंनवरं । रत्नान्युपनयंति प्राभृतीकुर्वंतीत्यर्थः । अथयदुक्तं । एवंवयासत्ति । तत्रकिमवादिषुरित्याह । वसुंधरइत्यादि । वसुधरद्रव्यधर षट्खंडवर्त्तिद्रव्यपतेइति यावत् । अथवातेजोधरगुणधरगुणवन् । जयधरविद्वेषिभिरधर्षणीय । हीलंज्जा श्रीलंत्मीर्धृतिःसंतोषः कीर्त्तिर्वर्णवादः एतेषांधारक । नरेन्द्र लक्षणसहस्रणामनेकलक्षणानांधारक । णोअस्माकं राज्यमिदंचिरंधारयपालयेत्यर्थः । अस्मद्देशाधिपतिर्भव चिरकालंयावदिति प्रथमगाथार्थः । हयवइगयवइ

॥ मूल ॥

भरहस्सरण्णो उवसग्गे कए तंगच्छहणं तुब्भे देवाणुप्पिआ! ण्हाया कयबलिकम्मा कयकोउअ मंगलपायच्छित्ता उल्लगपहसाअगा चूलगवत्थणिअत्था अग्गाइं वइराइं रयणाइं गहाय पंजलिउडो पायवडिआ भरहंराया णं सरणं उवेह, पणिवइअवच्छला खलुउत्तमपुरिसा णत्थि नेन्नरहस्सरण्णो अंतिआओ भयमित्तिकट्टु एवं

॥ अनु० ॥

नोखलुएषशक्तः केनचिद्देवेनवा याव दग्निप्रयोगेणवा यावदुपद्रवयितुंवा प्रतिषेधितुंवा । तथापिचास्माभि २ र्देवानुप्रिया (युष्माकं) १ प्रियार्थंतया भरतस्यराज्ञ । उपसर्गः कृतः । तद्गच्छत यूयं देवानुप्रियाः! स्नाताः कृतबलिकर्म्माणः कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्ताः आर्द्रपटशाटका अ

॥ भाषा॥

कुमार देवता ते सोलह हजार देवताए इमकह्यो थीकइ वीहक पाम्या त्रास पाम्या बधउपनो बचनइ करी उद्विग्न थया संजात भयवंत थया मेघनु सैन्य मेघनीघटा पाछी संहरेरने (मेघ निवर्त्यथकें डाबहानें आकारें संपुटमाहेंथी चक्रवर्त्ति नुसैन्यनीकलतो देषीनें लोक कहवालागा ब्रह्माइं एइंडो नीपजाव्युंहतुं ते इंडामाहिथी सर्व संसार नीउत्पनि थाइछें एहबात सघलाअिस्तरी तिहांथी एजगत् ब्रह्माइ नीपजाव्युं एहवी प्रवर्त्ति थइ हरें

इत्यादि । हेहयपते हेनरपते हेनवनिधिपते हेभरतवर्षप्रथमपते द्वात्रिंशज्जनपदसहस्राणां येराजानस्तेषां स्वामिन् चिरंजीव २ द्वितीयगाथार्थः ।

वइत्ता जामेवदिसिं पाउब्भूया तामेवदिसिं पडिगया ॥ तएणं ते आवडचिलाया मेहमुहेहिं णागकुमारेहिं देवेहिं एवं वुत्तासमाणा उठाए उठेंति २ त्ता एहाया कयवलिकम्मा कयकोउअमंगलपोयच्छित्ता उल्ल गपडसाडगा अंचूलगणिअत्था अग्गाइं वराइं रयणाइं गहाय जेणेव भरहेराया तेणेव उवागच्छंति २ त्ता करयलपरिग्गहिअं जावमत्थए अंजलिंकटु भरहंरायं जएणंविजएणं वडावेंति २ त्ता अग्गाइं वराइं रय णाइं उवणेंति २ त्ता एवंवयासी ॥ वसुहर गुणहर जयहर हिरिसिरिधी किन्तिधारग णरिंद, लक्कणसहस्सधारग

वचूलकनियच्छा अग्र्याणिवराणिरत्नानि गृहीत्वाप्रांजलिकृताः पादपतिताः भरतराजानंशरणमुपेत, प्रणिपतितवत्सलाः खलुउत्तमपुरुषाः ॥ नास्तिभवतांभरतस्यराज्ञ श्चान्तिकात् भयमितिकृत्वा एवंवदित्वा यस्यादिशः प्रादुर्भूता स्तामेवदिशंप्रतिगताः । ततस्ते आपातकिराता मेघमुखैर्नागकु

२ नें जिहा आपात नामइं चिलातळें तिहां आवइ आथीनें आपात नामें किरात प्रते इमकहें एह हेदेवानुं प्रिय ! भरत नामइ महा ऋद्धिवंत यावत् निश्चये नही कोई समर्थ कोई देवता प्रमुष यावत् अग्निनें प्रयोगकरी यावत् उपद्रव करवा प्रतिषेध करवा समर्थ नही तोपणि अम्हे हेदेवानु प्रीय तुम्हारी प्रीतनें अर्थे भरत राजानें उपसर्ग करवो ते भणीजाउ तुम्हे हेदेवानुं प्रीय स्नानकरी बलीकर्म देव पुजा प्रमुष करीनइ कौतुक मंगलीकनें अर्थे तिलक प्रमुष प्रायतटाल पाणीई भीना आर्द्र पहरीनें उत्तरीय अनें पहरवानो वस्त्र लूटाळें माथाना केस बंध जेहनां एहवा वस्त्र पहस्याथका अग्र उत्कष्टा प्रधान एहवा रत्न ग्रहीनें हाथ जोडीनें अंजली करीनें पगेंपड्या थका पगेमाथा लगाडी भरत राजा प्रतें सरण जावो प्रणि पत्यवत्सल पगें लागता मनुष्यनें हितना करणहार हूइ निश्चये उत्तम पुरुष नथी तुम्हनें भरत राजाना समीपथकी भयनही इमकरी इमकही

पढमणरीसरईसरइत्यादि । हेप्रथमनरेश्वर हेऐश्वर्यधर हेमहिलिकासहस्राणां चतुषष्टिस्त्रीसहस्राणां हृदयेश्वरप्राणवल्लभ देवशतसहस्राणां रत्नाधिष्ठातृमागधतीर्थाधिपादिदेवलक्षाणामीश्वर चतुर्दशरत्नेश्वर यशस्विन् ३ इतितृतीयगाथार्थः । सागरइत्यादि । तथासागरः पूर्वापरदक्षिणाख्यः समुद्रः गिरिः

रायमिदंणो चिरंधार ॥ १ ॥ हयवई गयवई णरवई णवणिहिवई भरहवासपढमवई वत्तीसं जणवयसहस्स रायसामी चिरंजीव २ पढमणरीसर ईसरहियईसर महिलिआसहस्साणं ॥ देवसयसहस्सीसर चउदसरयणी

मारैर्दैवैः एवमुक्ताःसन्तः उत्थयोत्तिष्ठन्ति उत्थायस्नाताः कृतबलिकर्माणः कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्ताः आर्द्रपटशाटकाः अवचूलकनियच्छा अग्र्याणिवराणिरत्नानि गृहीत्वा, यत्रैव भरतोराजा,, तत्रैवोपागच्छन्ति । उपागत्य यावत्करतलपरिगृहीतं यावन्मस्तकेऽञ्जलिंकृत्वा भरतंराजानं जयेन विजयेनवर्द्धापयन्ति । वर्द्धापयित्वा अग्र्याणिवराणिरत्नानि उपनयन्ति उपानीय एवमवादिषुः ॥ वसुधरगुणधर जयधर ह्रीश्रीधीकीर्तिधारक ॥ नरेन्द्रलक्षणसहस्रधारक नो राज्यमिदंचिरंधारय १ हयपतेगजपते नरपते नवनिधिपते भरतवर्षप्रथमपते ॥ द्वात्रिंशज्जनपदसहस्रराजस्वामिन् चिरंजीव २

जदिशिथी आव्याहता ते दिशिपात्रागया । तिवार पत्ती ते आपात नामें किरात मेघ मुषनामें नाग कुमार देवताइं इमकरयें थकइ उट्ठइं उठीने स्नान करया देव पूजा प्रमुप बलीकर्म करया मंगलीकनें अर्थे कुंकुम तिलकादि कौतुक प्रायश्चित टालवा भणी अर्थे करइं पाणीइं भीना वस्त्र पहरया वस्त्रना छेहडा केसबंधन छूटामुक्या अग्र उत्कृष्टा प्रधान रत्नलेइने जिहां भरत राजाछइं तिहां आवइ आबीनइं बेहाथ जोडीनइं यावत् माथे अंजली करी भरत राजा प्रतइं जये बिजयइ करीनइ बधावइ बधावीनइं उत्कृष्टा प्रधान रत्न आगली मुकइं मुकीनइं इमकरयें हेवसुधर द्रव्यना धरणहार गुहेगुणवंत हेजयधर जयवादवंत ह्रीलाज श्रीलक्ष्मी धृति संतोष कीर्त्ति यशवादना धरणहार मनुष्यनाइंद्र एक हजार अनइं आठलक्षणना धारणहार १०८ राय एह अम्हारा चिरकालधारो राषो अम्हारा स्वामीथानुं १ हे हयपती घोडानापति हेगज पती हाथीनापति हेणर मनुष्यनापति हेनवनिधाननापति हेचक्रवर्त्ति हे भरतक्षेत्रना प्रथमपति पहिला चक्रवर्त्ति हेबत्तीस हजार देसना राजवी ३२००० तेहना स्वामीतुम घि

॥ टीका ॥

क्षुद्रहिमाचल स्तयोर्मर्यादाऽवधिर्यत्र तत्तथा । उक्तदिक्त्रये समुद्रावधिकमुत्तरतो हिमाचलावधिकं उत्तरापाचीनं उत्तरार्द्धदक्षिणार्द्धभरतपरिपूर्णभरत मित्यर्थः त्वयाअजितं, यदत्र भरतस्य हिमवद्गिरिपर्यंतता व्याख्याता, तदवश्यंसाधयिष्यमाणत्वेन । भाविनि भूतवदुपचारइति न्यायात्, अन्यथा नवनिधिपते चतुर्दशरत्नेश्वरेत्यादि विशेषणानामप्यनुपपत्तिः । नवनिधीनां तथासंपूर्णचतुर्दशरत्नानामथैवसंपत्स्यमानत्वात् ता तस्म द्वयं देवानुप्रियस्य विषये परिवसामः युष्माकं प्रजारूपाःस्म इत्यर्थः । इतिचतुर्थगाथार्थः ४ तथा अहोइति आश्चर्यदेवानुप्रियाणां ऋद्धिर्द्युतिर्यशोबलंवीर्यं पुरुषाकारः पराक्रमः एतेषां व्याख्यानं प्राग्वत् ऋद्ध्यादीन्याश्चर्यकारीणि । कुतइत्याह । दिव्यासर्वोत्कृष्टा देवस्येवद्युतिः एवंदिव्योदेवानुभागोवा लब्धःप्राप्तः

॥ मूल ॥

सर जसंसी ॥ ३ ॥ सागरगिरिमेरागं उत्तरवाहिण मज्झिमज्झं तुमए ॥ ताअम्हे देवाणुप्पिअस्स तस्मात् विस एपरिवसामो ॥ ४ ॥ अहोणं देवाणुप्पिआणं इड्ढी जुई जसे बले वीरिए पुरिसक्कारपरक्कमे दिट्ठा देवज्जुई दि

॥ अनु० ॥

प्रथमनरेश्वर ईश्वर हृदयेश्वरमिहिलासहस्राणां ॥ देवशतसहस्रेश्वर चतुर्दशरत्नेश्वर यशस्विन् ३ सागरगिरिमर्यादमुत्तरापाचीनं अजितंत्वया ॥ तद्वयंदेवानुप्रियस्य (तस्मात्) विषयेपरिवसामः ४ अहोदेवानुप्रियाना मृद्धिः द्युतिर्यशोबलंवीर्यबलं पुरुषकारः पराक्रमः दिव्यादेवद्युति र्दिव्योदेवा नुभावः लब्धःप्राप्तः अभिसमन्वागतः । तत्दृष्टादेवानुप्रियाना मृद्धिःएवमेवयावत् अभिसमन्वागता । तत् क्षमयामोदेवानुप्रियावयं क्षमन्तांदेवानुप्रि

॥ भाषा ॥

रकाल तांईजीवउ २ हे प्रथम मनुष्यना ईस्वर हेऐश्वर्यवन्त हे चउसठि हजार स्त्रीना हृदयना ईश्वर प्राणवल्लभ हे देवताना सहस्रलक्षमें तेहना ईस्वर हे चउदरत्नना ईश्वर हे जसवन्त । ३ । पूर्व पश्चिम दक्षिण ए त्रिणदिसिं लवणसमुदरताइ उत्तरदिशें क्षुल्लहिमवन्त पर्वतलगें उतरार्द्ध अनें द क्षिणार्द्ध इम बे मीलीनइं भरतक्षेत्र जीतो तुमें, हे देवाणुं प्रीय! तुम्हारा देशमांहें निवास तुम्हारा देसमा हेंवसीइछें ४ तुम्हारी प्रजा रूपछउ तुम्हे आश्चर्यकारी हे देवानूं प्रीय! तुम्हारी ऋद्धि द्युति कांति यसकीर्त्ति बलवीर्य पुरुषकार पराक्रम दिव्य देव संबंधी द्युति कांति देव सम्बन्धी प्रभाव ला धीयाम्यो सम्यग् प्रकारें प्राप्तछे दीठी हे देवानूं प्रीय! तुम्हारी ऋद्धि इम पूर्वतीपरें यावत् तुम्हे पामीछें, तेमणी खमावीइछें हे देवानूं प्रिय! खम

अभिसमन्वागतो देवपादैरित्यध्याहार्यं । परतःश्रुतेपि गुणातिशये आश्चर्योत्पत्तिःस्यात् दृष्टेतु सुतरामित्याशयेनाह । तद्दृष्टा देवानुप्रियाणां ऋद्धिः संपत् चक्षुःप्रत्यक्षेणानुभूतेत्यर्थः श्रवणतोदर्शनस्यातिसंवादकत्वात् । एवंवैवेति उक्तन्यायेन, दृष्टादेवानुप्रियाणां द्युतिः एवंयशोबलादिकमपि दृष्टमित्यादिवाच्यं । यावदभिसमन्वागतइतिपदं यावत्पदसंग्रहस्तुइहो जसे बले वीरिए इत्यादिको ऽनंतरोक्तएव, तत्क्षमयामो देवानुप्रिया! वयं सानुशयाशयत्वात् स्वबालचेष्टितं क्षमंतां देवानुप्रियाः क्षंतुमर्हंति क्षमांकर्तुं योग्याभवंति देवानुप्रियाः महाशयत्वात्, अत्र प्राकृतत्वाद्वर्त्तमानार्थे पंचमी । णायंति नेवआइंइति निपातोऽवधारणे भूयएवं करणतायै संपत्स्यामह इति शेषः । अत्रताकारः प्राकृतशैलीजन्यः । इतिकृत्वा प्रांजलिकृताः पादपतिता भरतंराजानं शरणमुपयांति । अथप्रसादाभिमुखभरतकृत्यमाह । तएणं सेभरहेराया तेसिंआवाडचिलायाणंसित्यादि । ततःसभरतोराजा तेषामापात

हे देवाणुप्पिया छठ्ठे पत्ते अभिसमण्णागएतं दिट्ठाणं देवाणुप्पियाणं इड्ढी एवंचेव जाव अभिसमण्णागए तंखामेमुणं देवाणुप्पिया! खमंतुणं देवाणुप्पिया! खंतुमरहंतुणं देवाणुप्पिया! णाइंभूज्जो २ एवं करणयाए त्तिकट्टु पंजलिउडा पायवडिआभरहंरायं सरणं उवेंति ॥ तएणं सेभरहेराया तेसिं आवाडचिलायाणं अग्गाइं

याः (जयन्तः) क्षन्तुमर्हन्तु देवानुप्रियाः नैवएवंभूयः करणाय (प्रवर्तिष्यामहे) इतिकृत्वाप्राञ्जलिकृताः पादपतिताः भरतंराजानं शरणमुपयान्ति ॥ ततःसभरतोराजा तेषामापातकिरातानां अग्र्याणिवराणिरत्नानि प्रतीच्छति, प्रतीच्छतानायातकिरातानेवमवादीत् ॥ गच्छतभो! यूयं

यो हे देवानूं प्रीय! अम्हारो अपराध खमवायोग्यछो । हे देवानूं प्रिय नही करीइ वार २ करीनें एहवो अपराध इम कहीनें हाथ जोडी पगइं लागइ भरतराजानो सरणो करें ॥ तिवारें ते भरतराजा ते आपातनामें किरातनां उत्कृष्टा प्रधान रत्न लेई लेईनें ते आपात किरातप्रतें इम कहइ, जाउ हे देवानूं प्रीय! तुम्हे पोतानें स्थानिकें माहारी बांहनी छायाइं रह्याथका भय रहित थका उद्वेग रहित थका सुखें सुखें वसो जइने रहो, नथी तुम्ह

॥ टीका ॥ ॥ मूल ॥ ॥ छानु० ॥ ॥ भाषा ॥

किरातानां मणिमुक्तिवराणि रत्नानि प्रतीच्छति गृह्णाति, प्रतीच्छ्य चतानापातकिरातानेवमवादीत् । गच्छत भोदेवानुप्रियाः ! यूयं स्वस्थानमितिशेषः ममबाहुच्छायया परिगृहीताः स्वीकृताः मयाशिरसिदत्तहस्ताः निर्भयानिरुद्विग्नाः उद्वेगरहिताः सुखंसुखेन परिवसत । अत्रच्छायायां हेकांतौवा इत्यनेन सूत्रेण वैकल्पिकविधित्वान्नहकारत्वं नास्तिभेभवतां कुतोपिभयमिति कृत्वासत्कारयति सन्मानयति सत्कृत्यसन्मान्यच प्रतिविसर्ज्जयति स्वस्थानगमनायातिदिशति । अथकिरातसाधनोत्तरकालं नरेंद्रःकिंचक्रे इत्याह । तएणं सेभरहेरायासुसेणमित्यादि । ततःकिरातसाधनानंतरं भरतः सुषेणं

॥ टीका।

वराइं रयणाइं पडिच्छइ २ त्ता तेआवाहचिलाए एवंवयासी॥ गच्छहणं भोतुब्भेममं बाहुछायापरिग्गाहिआ णिब्भया णिरुद्विग्गा सुहंसुहेणं परिवसह॥ णत्थि भेकत्तोवि भयमितिकट्टु सक्कारेइ सम्माणेइ २ त्ता पडिविसज्जेइ। तएणं सेभरहेराया सुसेणं सेणावइं सद्दावेइ २ त्ता एवंवयासी,, गच्छाहिणं भोदेवाणुप्पिया ! दोच्चं पिसिंधूए महाणईए पच्चत्थिमंणिक्कुडं ससिंधुसागरगिरिमेरागं समविसमणिक्कुडाणिअ उआवेहि २ त्ता

॥ मूल ॥

ममबाहुच्छायापरिगृहीताः निर्भयानिरुद्विग्नाः सुखंसुखेनपरिवसत, नास्तिभवतां कुतोऽपिभयमितिकृत्वा सत्कारयति । संमानयति, सत्कृत्य संमान्यप्रतिविसर्ज्जयति । ततः सभरतोराजासुषेणं सेनापतिं शब्दयति, शब्दयित्वा एवमवादीत् । गच्छभोदेवानुप्रिय ! द्वितीयमपि सिन्ध्वा महान

॥ अनु० ॥

नें किहांयकी भयमात्र नथी इमकहीं सत्कारदै बचनें करी सन्मानदे बस्त्रादिकें सत्कारीनें सन्मानीनें पोतानें स्थानिक जावानी आज्ञा दे ।। तिवार पछी ते भरतराजा सूषेन सेनापतीनें तेडावइ तेडावीनें इम कहइ ।। जाउ हे देवाणूं प्रिय ! बीजुंपणि सिन्धू महानदीनें पश्चिमदिशिनु निष्कुट तेह नाहनो षंड पूर्वदिशि सिन्धू नदी दक्षिण गें वैताढ्य पश्चिमइ लवण समुद्र उतरइ हेमवन्तनी मर्यादा लगें समविषमस्थानक प्रते साधी बश्यकरी उत्कृष्टा प्रधान रत्नवस्तुं भेटणा लेइ २ नें माहरी एह आज्ञा उतावली पाछी आणिसोंपो जिमदक्षिणाई भरतना सिन्धूनदीना षंडनंतुसाधन पूर्वकह्यों

॥ भाषा ॥

॥ टीका ॥

सेनापतिं शब्दयति । शब्दयित्वाचएवमवादीत् । गच्छभोदेवानुप्रिय! द्वितीयं अपिःसमुच्चये पूर्वसाधितनिष्कुटापेक्षया सिंध्वानद्याः पश्चिमं पश्चिमभाग-वर्तिनिष्कुटं प्राग्व्यावर्णितस्वरूपं सिंधुनदी सागरः पश्चिमाब्धिः उत्तरतःक्षुल्लहिमवद्गिरि र्दक्षिणतो वैताढ्यगिरिश्च तैर्मर्यादा यस्य तत्तथा एतैःकृत विभागमित्यर्थः । शेषंप्राग्वत् लाघवार्थमतिदेशसूत्रमाह । जहादाहिणिल्लइत्यादि । यथादाक्षिणात्यस्य सिंधुनिष्कुटस्य उपनयनंसाधनं तथासर्वंभणितव्यं । तावद्वक्तव्यं यावत्सेनानीर्भरतविसृष्टः पंचविधान् कामभोगान् प्रत्यनुभवन् विहरति । अथ तदनंतरंकिंजातमित्याह । तएणं दिव्वेचक्करयणे इत्यादि । ततश्चौत्तराहसिंधुनिष्कुटसाधनानंतरं तद्दिव्यं चक्ररत्नं अन्यदाकदाचित् आयुधगृहशालातः प्रतिनिष्क्रामति । प्रतिनिष्क्रम्यच अंतरिक्षप्रति

॥ मूल ॥

अग्गाइं वराइं रयणाइं पडिच्छाहि २ त्ता ममएअ माणत्तिअं खिप्पामेव पच्चप्पिणाहि जहादाहिणिल्लस्स उ अयणं तहासव्वंनेणिअव्वं जावपच्चणुभवमाणेविहरई ॥ तएणंदिव्वेचक्करयणे अन्नयाकयाइं आउहघरसाला उपडिणिक्कमइ २ त्ता अंतलिक्कपडिवन्ने जावउत्तरपुरत्थिमंदिसिं चुल्लहिमवंतपव्वयाभिमुहे पयाए आवि

॥ अनु० ॥

द्याः पश्चिमनिष्कुटं ससिन्धुसागरगिरिमर्यादं समविषमनिष्कुटानि उपेहि (साधय) उपेत्य अग्र्याणिवराणिरत्नानि प्रतीच्छ प्रतीच्य ममैतामाज्ञप्तिं क्षिप्रमेवप्रत्यर्पय,, यथा दाक्षिणात्यस्य उपनयनं (साधनं) तथासर्वंभणितव्यम् यावच्चपर्यनुभवन्तो विहरन्ति ॥ ततस्तद्दिव्यं चक्ररत्नं अन्यदा कदाचित् आयुधगृहशाल तः प्रतिनिष्क्रामति प्रतिनिष्क्रम्य अन्तरिक्षप्रतिपन्नं यावत् उत्तरपूर्वस्यांदिशि क्षुल्लहिमवत्पर्वताभिमुखं प्रयातं चाप्यन

॥ भाषा॥

तिम उत्तरार्द्ध भरतनी सिन्धूना षंडनो साधन जाणवो, यावत् सेनापती भरतराजानें आज्ञापाछी सुंपीनें मनुष्य सम्बन्धीया कामभोग भोगता बीचर इवें ॥ तिवारपछी ते दीव्य चक्ररत्न एकदा समय आउधघरशालाथी नीकलें नीकलीनें आकासें अधरं रहूंथकुं यावत् उतर पूर्व बीचि ईशाण कुंणनें क्षुल्लहिमवंत पर्वत साहमो चालतो थयो। तिवारें ते भरत राजा तेदिव्य चक्र रत्न प्रतिं यावत् क्षुल्लहि मवंत वर्षधर पर्वतनें समीपइ बारह योजन लाबो

पन्नं यावत्पदेन जरकसहस्रसंपरिवुडे दिव्वं चुडिअसद्दसण्णिणायणं पूरेंतेचेव अंबरतलमिति । उत्तरपूर्वस्यांदिशीशानकोणे क्षुद्रहिमवत्पर्वताभिमुखं प्रयातंचाप्यभवत् ततःशिबिरनिवेशात् क्षुद्रहिमवद्गिरिमध्यं यियासो रुत्तरपूर्वायांचलनमेव ऋजुमार्गः ततोनरेन्द्रुर्यत्कृतवांस्तदाह । तएणंसेभरहेराया तं दिव्वं चक्करयणमित्यादि । ततः सभरतस्तद्दिव्यं चक्ररत्नं अभिक्षुद्रहिमवद्गिरिप्रयातं दृष्ट्वा कौटुंबिक पुरुषाज्ञापनं हस्तिरत्न प्रतिकल्पनं सेनासन्नाहनं स्नानविधानं हस्तिरत्नारोहणं मार्गागतपुरनगरदेशाधिपवशीकरणं तत् प्राभृतस्वीकरणं चक्ररत्नानुगमनं योजनांतरितवसतिवसनंच करोतीत्यादिपिंडार्थः प्रथमयावत्पदग्राह्यः„ अत्रयावत् पदसंग्राह्यसूत्रलिखनेबहुविस्तरः स्यादिति तदुपेक्षा ततः क्षुल्लहिमवद्गिरिसमीपे द्वादशयोजनायाममत्रयावच्छुद्धान्नव योजनविस्तीर्णादिविशेषणविशिष्टं स्कंधावारंनिवेशयति वर्द्धकिरत्नंशब्दयति पौषधशालांविधापयति पौषधंचकरोतीत्यादिज्ञेयं । क्षुद्रहिमवद्गिरिकुमार

॥ टीका ॥

होत्था । तएणंसेभरहेराया तंदिव्वं चक्करयणं जोवचुल्लहिमवंतवासहरपव्वयस्स अदूरसामंते दूवालसजोअणायामं जाव चुल्लहिमवंतगिरिकुमारस्स देवस्स अट्ठमभत्तं पगिण्हई । तहेव जहा मागहतित्थस्स जावसमुद्दवभूअंपिव करेमाणे २ उत्तरदिसाभिमुहे जेणेव चुल्लहिमवंतवासहरपव्वए तेणेव उवागच्छइ २ त्ता चुल्लहिम

॥ मूल ॥

वत् ॥ ततः सभरतोराजातद्दिव्यं चक्ररत्नं यावत्क्षुल्लहिमव तोवर्षधर पर्वतस्य अदूरसामन्ते द्वादशयोजनायामं यावत् क्षुल्लहिमवतोगिरि कुमार स्यदेवस्याष्टमभक्तंप्रगृह्णाति„ तथैवयथा मागधतीर्थस्य यावत्समुद्रवभूतमिवकुर्वन २ उत्तरदिगभिमुखो यत्रैव क्षुल्लहिमवान् वर्षधरपर्वत स्तत्रैवो

॥ अनु० ॥

यावत् क्षुल्लहेमवंत गिरी कुमार देवतानें साधवानें अर्थे अट्ठमनो तपग्रहइ । तिमज जिम मागध तीर्थ कुमार साध्यो, तिमजाणवा यावत् समुद्रना गर्जारवनी परइ धरती करतो थको उत्तर दिशि साहमो जिहा चूल हेमवंत नामइ वर्षधर पर्वत छइ, तिहां आवइ आवीनें चूल हेमवंत नामें वर्षधर पर्वत प्रति त्रिणवार रथनें मागमें करीनें फरसें फरसीनें घोडा प्रति ग्रहें ग्रहीनें तिमज यावत् चांबूकांनलगेखीचीनें उदार मनोहर

॥ भाषा ॥

स्यदेवस्य साधनायेतिशेषः। कियत्पर्यंतइत्याह। यावत्समुद्रवज्रूतमिवकुर्वाणः कुर्वाणइति,, अत्रतहेवत्तिपदवाच्यमष्टमभक्तप्रतिजागरणं तत्समापनं कौटुंबिकाज्ञापनं सेनासन्नाहनं अश्वरथप्रतिकल्पनं स्नानविधानं अश्वरथारोहणंच रत्नमार्गानुगमनंच करोतीत्यादिज्ञेयं। सैन्यसमुत्थकलकलरवेणसमुद्रवभूतमिव पृथिवीमंडलंकुर्वन् २ उत्तरदिगभिमुखो यत्रैव क्षुद्रहिमवद्वर्षधरपर्वत स्तत्रैवोपागच्छति। उपागत्यचक्षुल्लहिमवद्वर्षधरपर्वतं त्रिकृत्वस्त्रीन्वारान् रथशिरसा रथाग्रभागेनकाकमुखेनेत्यर्थः स्पृशति अतिवेगप्रवृत्तस्य वेगिवस्तुनः पुरस्यप्रतिबंधकमित्यादिसंघटनं त्रिस्ताडनेन वेगपातदर्शनादत्रत्रिरित्युक्तं, स्पृष्ट्वाचतुरगान्निगृह्णाति वेगप्रवृत्तान्वाजिनोरक्षति। तदनुवृत्तंपत्तदाह। णिगिह्लित्ताइत्यादि। तुरगांश्चतुरोपिनिगृह्यच तथैवमागधतीर्थाधिकारवद्वक्तव्यं कियद्दूरंयावदित्याह।यावदायतकर्णायतंच कृत्वा इषुमुदारमिति। अत्रतहेवत्तिवचनात् रथस्थापनं धनुर्ग्रहणं शरग्रहणंचव्यक्तं। ततस्तंशरंतथाविधं कृत्वा तत्रइमानि

॥टीका॥

॥ मूल ॥

॥ अनु० ॥

॥ भाषा॥

वंतवासहरपव्वयं तिखुत्तो रहसिरेणं फुसइ २ त्ता तुरए णिगिण्हइ २ त्ता तहेव जावज्झायतकण्णायतंच काऊण उसुमुदारं इमाणिय वयणाणि त्तत्थ णाणीअ सेणरवई जावसव्वेमेते विसयवासिन्तिकट्टु उड्ढंवेहासंउसुं णिस्सरइ परिगरणिगरिज्झमज्झे जाव॥ तएणंसेसरे नरहेणंरण्णो उड्ढंवेहासंणिसट्ठेसमाणे खिप्पामेव वावत्तरिंजो

पागच्छतिउपागत्य। क्षुल्लहिमवन्तवर्षधरपर्वतंत्रिकृत्वः रथशिरसास्पृशति,, स्पृष्ट्वाचतुरगान्निगृह्णाति,, निगृह्यतथैव यावदायतकर्णायतंचकृत्वा इषुमुदारंइमानिवचनानि तत्रा भाणीत् सनरपतिः यावत्सर्वेमे विषयवासिन इतिकृत्वाऊर्ध्वंविहायसिइषुं निःसृजति,,परिकरनिकरमध्यो यावत्। ततस्स श

बाण प्रति एहवा वचन तिहा कहीनें ते नरपती यावत् सर्व देवता माहारा बिषय वासी इमकहीनें ऊंचो आकाशभणी बाण नाख्यं परेकर मल्ल कछबंधे करीनें निगडित बाध्योछइ मध्यभाग जेहनो एहवो बाण यावत् वर्णन करवो। तिवारें ते सर भरत राजाइं ऊंचो आकाशें नाख्यों थको उतावलो थिको बिहूंत्तरि योजन लगें जईनइ चूलहिमवंत गिरिकुमार देवतानी मर्यादाइ योग्यस्थानकइ पडइ। तिवारे ते चूल्लहिमवंत गिरिकुमार

॥ टीका ॥

वचनान्यभाणीत् सनरपतिः । अत्रयावत्पदेन इंदिसुणंतुब्भवन्तो इत्यादिगाथाद्वयंवाच्यं । सर्वमेतेविसयवासीतिपर्यंतं इतिकृत्वाइत्युच्चार्यऊर्द्धमुपरि एतच्चशु भपर्यायंस्यात्यधोर्द्धलोकः शुभलोकइत्यादौ, अतउक्तं विहायसिआकाशे क्षुद्रहिमवद्गिरिकुमारस्य तत्रावाससंभवात् इषुंनिसृजति परिगरणिगरिअमओजा वत्ति । अत्रावसरेबाणमोक्षणप्रकरणाधीतं परिगरणिगरिअमओइत्यादि पदोपलक्षितंयावच्छब्देन परिपूर्णं गाथाद्वयंवाच्यमिति । ततः किञ्जातमित्याह । त एणमित्यादि । ततः सशरोभरतेनराज्ञाऊर्द्धंविहायसिनिसृष्टः सन्क्षिप्रमेव द्विसप्ततियोजनानियावद्गत्वाक्षुद्रहिमवद्गिरकुमारस्यदेवस्य मर्यादायामुचितस्था नेनिपतति । तएणमित्यादि । ततः सक्षुद्रहिमवद्गिरिकुमारोदेवो निजमर्यादायांशरं निपततितं पश्यति दृष्ट्वाच आसुरुत्तोरुट्ठइत्यादि विशेषणविशिष्टो याव त्करणात्रुक्कुटिंकरोति अधिक्षिपति शरंगृह्णातिनामग्रवाचयतीत्यादिग्राह्यं प्रीतिदानं सर्वौषधीःफलपाकांतवनस्पति विशेषान् राज्याभिषेकादिकार्योप

॥ मूल ॥

णाइं गंता चुल्लहिमवंतगिरिकुमारस्स देवस्स मेराए णिवयइ ॥ तएणं से चुल्लहिमवंतगिरिकुमारे देवे मेराए सरं णिवइअंपासइ २ त्ता आसुरुत्ते रुठेजावपीइदाणं सव्वोसहिंच मालं सरंच गोसीसचंदणं कडगाणि जाव दहोदगंच गेण्हइ २ त्ता तोए उक्किट्ठाए जावउत्तरेणं चुल्लहिमवंतगिरिमेराए, अहसं देवाणुप्पियाणं विसय

॥ अनु० ॥

रोजरतेनराज्ञा ऊर्ध्वंविहायसिनिसृष्टःसन् क्षिप्रमेवद्विसप्तति योजनानिगत्वा क्षुल्लहिमवत् गिरिकुमारस्य देवस्यमर्यादायांनिपतति । ततःसक्षुल्लहि मवद्गिरिकुमारोदेवो मर्यादायां शरंनिपतितं पश्यति, दृष्ट्वाआशुरुप्तोरुष्टो यावत्प्रीतिदानं सर्वौषधीश्चमालां शरंगोशीर्षचन्दनं कटकानिचयावद्गृह्णो

॥ भाषा ॥

नामइ देवता पोतानी मर्यादाइ सरपड्यो देषइ देषीनें अत्यंतरीसवंत थयो यावत् प्रीतदान सर्व जुषधि राज्या भिषेक योग्य कल्पवृक्षना फूलनी माला सर गोसीर्ष नामइं बावनो चंदण कटक आभरण यावत् पद्मद्रहनो पाणी लेई लेइनें तेहबी उत्कृष्टी यावत् उत्तरे चूल्लहेमवंत पर्वतनी मर्या दालगें । हूंतुम्हारो हेदेवानुं प्रिय विषय बासीलों यावत् हूंहेदेवानुंप्रिय तुम्हारो उत्तर दिसिनो पालकल्यो यावत् पोताने स्थानिक जावानी

योगिनः मालांकल्पद्रुमपुष्पमालांगोशीर्षचंदनंच हिमवत् कुशुभवं कटकानि यावत्पदात् त्रुटितानिवस्त्राणि आभरणानिशरंच नामांकमितिग्राह्यं, द्रहोदकंचपद्मद्रहोदकंगृह्णाति गृहीत्वाच तयोत्कृष्टया अत्वरयाचत् पदात् देवगत्याव्यतिव्रजति भरतांतिकमुपसर्पति, विज्ञापयतिचेतिशेषं उत्तरस्यांक्षुद्रहिमवतोगिरेर्मर्यादायां अहंदेवानुप्रियाणांविषयवासीयावत्पदात् अहंदेवाणुप्पिआणंआणत्तीकिंकरेइति ग्राह्यं । अहंदेवानुप्रियाणांऔत्तराहोंतपालःअत्वरयावत्पदात् प्रीतिदानमुपनयति । तदनुभरतः प्रतीच्छति देवंसत्कारयति सन्मानयतीतिग्राह्यं, तथाकृत्वाच प्रतिविसर्जयति अथाधिकोत्साहादष्टमभक्तं तपस्तीरयन्निवाकृतपारणके एतावधिप्राप्तदिग्विजयांकं कर्तुकामः श्रीऋषभः ऋषभकूटगमनायोपक्रमते । तएणमित्यादि । ततो हिमवत्साधनानंतरं सभरतोराजा तुरगान् निगृह्णाति दक्षिणपार्श्वस्थहयावाकर्षति, वामपार्श्वस्थहयौ पुरस्करोति, निगृह्यच रथंपरावर्त्तयति, परावर्त्यच यत्रैवऋषभकूटं तत्रैवो

॥ टीका ॥

वासी जाव सुहसं देवाणुप्पियाणं उत्तरिल्लेअंतवाले जावपडिविसज्जेइ ॥ तएणंसेभरहेराया तुरए णिगिण्हइ २ त्ता रहं परावत्तेइ २ त्ता जेणेव उसहकूडेतेणेव उवागच्छइ २ त्ता उसहकूडंपव्वयं तिक्खुत्तो रहसिरेणं फुसइ २ त्ता तुरए णिगिण्हइ २ त्ता रहं ठवेइ २ त्ता तत्तलंदुवालसंसिअं सुठकंसिअं अहिगरणिसंठिअं सोवंसिअं काग

॥ मूल ॥

दकञ्चगृह्णाति,, गृहीत्वातयोत्कृष्टया यावदुत्तरणक्षुल्लहिमवन्मर्यादायाः,, अहमपिदेवानुप्रियानां विषयवासीयावत् अहंदेवानुप्रियानां औत्तराहो न्तपालः यावत् प्रतिविसर्जयति,, ततःसभरतोराजातुरगान् निगृह्णाति,, निगृह्यरथं परावर्तयति,, परावृत्य,, यत्रैव ऋषभकूट स्तत्रैवोपागच्छति,,

॥ अनु० ॥

आज्ञा दीन्ही । तिवारे ते भरत राजान घोडानें ग्रहइ ग्रहीनें रथ पाछो वालें २ नें जिहां ऋषभकूटनामे पर्वतळें तिहा आवइ आवीनें ऋषभकूट पर्वत प्रते त्रिणवार रथनें कागमें करी फरसइ फरसीने घोडाग्रहें ग्रहीनें रथ ऊभोराषे राषीनें छ तलाळे जेहनें बारअंसधाराळे जेहनें आठ कर्णिका त्रिणिधारा एकठी मीलइ एहवी आठखूणाळे अहिरणनु आकार आठसौवर्णिकमय एहवा कागणीरत्न लेई लेईनें ऋषभकूट पर्वतनइ

॥ भाषा ॥

पागच्छति, उपागत्यच ऋषभकूटंपर्वतं त्रिकृत्वो रथशीर्षेण स्पृशति स्पृष्ट्वाच रथंस्थापयति, स्थापयित्वाच षट्तलं द्वादशास्त्रिकं अष्टकर्णिकं अधिकरणि संस्थितं सौवर्णिकं स्वर्णमयमष्टसुवर्णमयत्वात् काकणीरत्नं परामृशति । एतेषांपदानां व्याख्यानं प्राग्वत् । परामृश्यच ऋषभकूटस्यपर्वतस्य पौरस्त्ये कटके नामैवनामकं स्वार्थेकप्रत्ययः । आउडेइत्ति । आजुडति संबद्धंकरोति लिखतीत्यर्थः । कथं लिखतीत्याह । नुसप्पिणीइत्यादि । अवसर्प्पिण्याः अत्रषष्टीलोपः प्राकृतत्वात् अस्यास्तृतीयायाः समायाः तृतीयारकस्य पश्चिमेभागे तृतीयेभागे इत्यर्थः । अहमस्मि चक्रवर्त्तीभरतइति नामधेयेननाम्ना१ अहमस्मि प्रथमराजा प्रधानराजा प्रथमश्चस्य प्रधानपर्यायत्वाद्यथा षष्ठमे चन्द्रजागे इत्यादौ एतद्व्याख्यानेन ऋषभे प्रथमराजत्वं नागमेन सह विरुध्य

णिरयणं परामुसइ २ त्ता उसहकूडस्स पव्वयस्स पुरत्थिमिल्लंसि कडगंसि णामगं आउडेइ उस्सप्पिणीइमीसे तइआइसमाइपच्छिमेभाए । अहमंसिचक्कवट्टी भरहोइअं नामधिज्जेणं ॥ १ ॥ अहमंसिपढमराया अहयं भरहाहिवो णरवरिंदो । णत्थिमहं पडिसत्तु जिअंमए भारहंवासं ॥ २ ॥ इतिकट्टु णामगं आउडेइ २ त्ता

उपागत्य ऋषभकूटंपर्वतंत्रिकृत्वोरथशीर्षेण स्पृशति,स्पृष्ट्वाचतुरगान् निगृह्णाति,, निगृह्यरथंस्थापयति स्थापयित्वाषट्तलं द्वादशास्त्रिक मष्टकर्णिकं अधिकरणिसंस्थितं सौवर्णिकंकाकिणिरत्नं परामृशतिपरामृश्य ऋषभकूटस्यपर्वतस्य पौरतत्येकटकेनामक माकुट्टति,, अवसर्पिण्याअस्याः स्तृती यायाः समायाःपश्चिमेभागे अहमस्मिचक्रवर्तीभरतइति नामधेयः १ अहमस्मिप्रथमराजो अहमपिभरताधिपो नरवरेन्द्रः ।। नास्तिममप्रति

पूर्वदिशिना कडगनें विषें नाम लिखइ । एअवसर्प्पणीना त्रीजा आराना छेहल्या भागनें विषें हुतुं, चक्रवर्त्ति भरत एहवें नामें हुतु, प्रथम प्रधान राजा हुं भरत क्षेत्रनो धणी सर्वराजवीमाहि इंद्रसरीषो नथी माहारेकोई प्रतिशत्रु वैरी जीत्योछे मइ भरत क्षेत्र २ इमकहीनें एहवो नामलिषे लीधोनें रथ पाछो वाले वालीने जिहां विजय स्कन्धावार कटकना निवेसछें जिहां बाहिरली वैसवानी सभाछेतीहा आवइ आवीने यावत् चूलहेमवं

॥ टीका ॥

ते । अहंन्नरताधिपः नरवराः सामन्तादय स्तेषामिन्द्रः नास्तिमम प्रतिशत्रुः प्रतिपन्नः जितंमयाभारतं वर्षमिति कृत्वा नामकं आउडेइलिखति । अस्य सूत्रस्य निगमनार्थकत्वान्नपौनरुक्त्यं । अथकृतकृत्योयद्यवस्थति तदाह । णामगं आउडिनाइत्यादि । नामकं लिखित्वा रथंपरावर्तयति, पर वर्त्यच य त्रैव विजयस्कंधावारनिवेशो यत्रैवच बाह्योपस्थानशाला तत्रैवोपागच्छति उपागत्यच अत्र यावत्पदात् तुरगान्निगृह्णाति रथंस्थापयति ततः प्रत्यवरो हति मज्जनगृहंप्रविशति स्नाति ततः प्रतिनिष्क्रामति भुंक्ते बाह्योपस्थानशालायां सिंहासनेउपविशति श्रेणीप्रश्रेणीः शब्दापयति क्षुल्लहिमवद्गिरिकुमा रदेवस्याष्टाह्निकाकारणं संदिशति ताश्च कुर्वंति आज्ञांच प्रत्यर्पयंतीति ग्राह्यं । ततस्तद्दिव्यं चक्ररत्नं क्षुल्लहिमवद्गिरिकुमारस्य देवस्याष्टाह्निकायां म-हामहिमायां निवृत्तायां सत्यामायुधगृहशालातः प्रतिनिष्क्रामति प्रतिनिष्क्रम्यच यावत्क्षुद्दान्तरिक्षप्रतिपन्नादिविशेषणग्रहः । दक्षिणांदिशं मुद्दिश्य वै

॥ मूल ॥

रहंपरावत्तेइ २ त्ता जेणेव विजयखंधावारणिवेसे जेणेव बाहिरिआउवट्ठाणसाला तेणेव उवागच्छइ २ त्ता जावचुल्लहिमवंतगिरिकुमारस्स देवस्स अट्ठाहिआए महामहिमाए णिव्वत्ताए समाणीए ७ आउह घरसालाओ चक्करयणं पडिणिक्खमइ २ त्ता जावदाहिणंदिसि वेअड्ढपव्वयाभिमुहे पयाए आविहोत्था ॥ तएणं सेभरहे

॥ अनु० ॥

शत्रुर्जितंमयाभारतंवर्षं २ इतिकृत्वा नामकमाजुडति अजुडय रथंपरावर्तयति परावर्त्य यत्रैव विजयस्कन्धावारनिवेशो यत्रैव बाह्योपस्थानशाला तत्रैवोपागच्छति उपागत्ययावत्क्षुल्ल हिमवद्गिरिकुमारस्य देवस्य,, अष्टाह्निकायां महामहिमायां निवृत्तायां सत्यां आयुधगृहशालातःप्रतिनिष्क्रा

॥ भाषा॥

तगिरिकुमार देवतानो अठदिवसनो मोटोमहिमा निवर्त्यथई रह्यइं थकें आउध घरसाला माहिथी नीकलें नीकलीनें यावत् दक्षिणदिसि वैताढ्य पर्वत साहमुं चालतो थयउ तिवारें ते भरतराजा ते दिव्य चक्ररत्न प्रतें यावत् वैताढ्य पर्वतनइं उत्तरदिशिनें नितंबइ तिहां आवइ आवीनें वैताढ्य पर्वतनो उत्तर दिशिनें नितंबइ बारह योजन १२ लावो यावत् पोसह साला माहे पैसइ यावत् नमी विनमीनामें विद्याधरना राजा श्रीऋषभ स्वा

ताढ्यपर्वताभिमुखं प्रयातंचाप्यभवत् । तएणमित्यादि । ततः सभरतोराजा तद्दिव्यं चक्ररत्नं दक्षिणदिशि वैताढ्यपर्वताभिमुखं प्रयातं पश्यति । दृष्ट्वा च प्रमोदादितावद्वक्तव्यं यावद्भरतो यत्रैव वैताढ्यस्य पर्वतस्योत्तरपार्श्ववर्त्ती नितंबः कटक स्तत्रैवोपागच्छति । उपागत्यच वैताढ्यस्य पर्वतस्योत्तरभाग वर्त्तिनि नितंबे द्वादशयोजनायामं यावत्पदकरणात् नवयोजनविस्तीर्णमित्यादि स्कंधावारनिवेशादिवाच्यं, पौषधशालामनुप्रविशति भरतः । अत्र यावत्पदात् पौषधविशेषणानि सर्वाणिवाच्यानि नमिविनम्योः श्रीऋषभस्वामिमहासामन्तकच्छमहाकच्छसुतयो विद्याधरराज्ञोः साधनायाष्टमभक्तं प्रगृह्णाति । प्रगृह्यच पौषधशालायां यावच्चुष्टात् पौषधिकादिविशेषणविशिष्टो नमिविनमीविद्याधरराजानौ मनसिकुर्वाणोमनसिकुर्वाणस्तिष्ठति एतेखगा अनुकंप्या एतेषामुपरिबाणमोक्षणेनप्राणदर्शनं नक्षत्रियधर्मइति सिन्ध्वादिसुरीणामिवा नयोर्मनसिकरणमात्ररूपे साधनोपाये प्रवृत्तस्तेननद्वादशवार्षिकयुद्धमप्यत्राभिहितं । यत्तु हेमचन्द्रसूरिभिरादिनाथचरित्रे शरमोचनादि । चूर्णिकृतातु युद्धमात्रं द्वादशवर्षावधिअसेभस्सन्तीत्युक्ताउक्तं । तन्मतांतरमव

॥ टीका ॥

रायो तद्दिव्वंचक्करयणं जाववेअड्ढस्स पव्वयस्स उत्तरिल्लेणितंबे तेणेव उवागच्छइ २ त्ता वेयड्ढस्स पव्वयस्स उत्तरिल्लेणितंबे दुवालसजोयणायामं जावपोसहसालं अणुप्पविसइ, जावणमिविणमीणं विज्जाहरराईणं अट्ठमभत्तं पगिइस्सइ २ त्ता पोसहसालाए जावणमिविणमिविज्जाहरराया णो मणसीकरेमाणे २ चिट्ठइ ॥ तएणं

॥ मूल ॥

मति प्रतिनिष्क्रम्य यावद्दक्षिणस्यां दिशिवैताढ्यपर्वताभिमुखं प्रयातमप्यभवत् । ततःसभरतोराजा तद्दिव्यं चक्ररत्नं यावत् वैताढ्यस्यपर्वतस्य औत्तराहेनितम्बे, तत्रैवोपागच्छति उपागत्य वैताढ्यस्य पर्वतस्य उत्तराहेनितम्बे द्वादशयोजनायामं यावत्, पौषधशालामनुप्रविशति यावत्तमि

॥ अनु० ।

मीना मोंटा सामंत कच्छ माहा कच्छनामइ क्षत्रीय तेहना पुत्र श्रीऋषभ देवना पालक बेटा तेहने साधवानें अर्थे अठमनो तप ग्रहइ ग्रहीनइ पौषधशालानें बिषें यावत् नमिबिनमीनामें विद्याधरना राजा प्रति मनमा ध्यातो थको रहइ । तिवार पछी ते भरत राजानें अष्टमनो तप पूर्ण

॥ भाषा ॥

सेयमिति । अत्रांतरेयज्जातं तदाह ॥ तएणमित्यादि । तस्यभरतस्याष्टमभक्ते परिणमतिसति नमिविनमी विद्याधरराजानौ दिव्यया दिव्यानुभावज नितत्वात् मत्या ज्ञानेन स्वादितमती प्रेरितमतिकौ अवधिज्ञानाद्यभावेपि यत्नयो भरतमनोविषयकज्ञानं तत् सौधर्मेशानदेवीनां मनःप्रविचारिदेवानां कामानुषक्तमनोज्ञानमिव दिव्यानुभावादवगंतव्यं । अन्यथा तासामपि स्वविमानचूलिकाध्वजादिमात्रविषयकावधिमतीनां तद्विरंसाज्ञानासंभवेन सुर तानुकूलचेष्टोन्मुखत्वं नसंभवेदिति । एतादृशावन्योन्यस्यांतिकं प्रादुर्भवतः„ प्रादुर्भूयच एवमवादिषातामित्याह । उप्पन्नेखलुइत्यादि । उत्पन्नः खलु वधारणे भोदेवानुप्रिया! जंबूद्वीपेद्वीपे भरतेवर्षे भरतोनामाराजा चतुरन्तचक्रवर्त्ती तत्तस्माज्जीतमेतत् कल्पएषो अतीतवर्त्तमाना नागतानां विद्याधरराज्ञां चक्रवर्त्तिना मुपस्थानिक प्राभृतंकर्त्तुं तद्गच्छामो देवानुप्रिया! वयमपि भरतस्यराज्ञ उपस्थानिकं कुर्म्मइति । इतिकट्टु इत्यादि । इतिकृत्वा इतिअन्यो

॥टीका॥

तस्सभरहस्सरन्नो अट्ठमभत्तंसि परिणममाणंसि णमिविणमीविज्जाहररायाणो दिव्वाए मईए चोइअमई अन्नमन्नस्स अंतिअं पाउब्भवंति २ त्ता एवं वयासी ॥ उप्पन्ने खलु नोदेवाणुप्पिया! जंबूद्दीवेदीवे भारहेवासे भरहेराया चाउरंतचक्कवट्टी । तंजीअमेअं तीअपच्चुप्पन्नमणागयाणं विज्जाहरराईणं चक्कवट्टीणं उवत्थाणिअं

॥ मूल ॥

विनम्यो विद्याधरराजयोः„ अष्टमभक्तं प्रगृह्णाति„ प्रगृह्य पौषधशालायाः यावत् नमिविनमीविद्याधरराजौ मनसिकुर्वन् तिष्ठति, ततस्तस्य भरतस्यराज्ञः अष्टमभक्ते परिणतेसति नमिविनमीविद्याधरराजौ दिव्यया मत्या चोदितमती अन्योन्यस्यान्तिकं प्रादुर्भवन्ति, प्रादुर्भूय एवमवा

॥ अनु० ॥

यातइं थकइं नमिविनमीनामइ विद्याधरना राजा देवसंबन्धी मतीकरी प्रेरीछें मति जेहनी एहवा थका एकेकनें पासें जाई जाईनइ एहवोकहें । उपनो निश्चे हे देवनुंप्रिय! जंबूद्वीप नामे दीपने विषे भरत क्षेत्रे भरत राजा चातुरंत चक्रवर्त्ति । तेमाटे एआचारछे अतीत कालइ थया वर्तमान काले हवणांछे अनागत कालें थासी एहवा विद्याधरना राजानो आचार छइ, चक्रवर्त्तनें भेटणो करवामो ते भणी जाइं हे देवानुप्रिय! आपइ पणि

॥ भाषा॥

न्यं भणित्वा विनमिरुत्तरश्रेण्यधिपतिः सुभद्रांनाम्ना स्त्रीरत्नं नमिश्च दक्षिणश्रेण्यधिपतौ रत्नानि कटकानि त्रुटिकानिच गृह्णातीत्यन्वयः । अथ कीदृशः सन् विनमिः किंकृत्वा सुभद्रांकन्यारत्नं गृह्णातीत्याह । दिव्ययामत्यानोदितमतिः सन् चक्रवर्त्तिन ज्ञात्वा । अत्रानंतरोक्तसूत्रतश्चक्रवर्त्तित्वे लब्धेपि य तणाऊण चक्कवट्टिणमित्याद्युक्तं तत्सुभद्रास्त्रीरत्नमस्यैवोपयोगीति योग्यताव्यापनार्थं । किंलक्षणां सुभद्रामित्याह । मानोन्मानप्रमाणयुक्तां तत्रमानंज लद्रोणप्रमाणाता उन्मानंतुलारोपितस्यार्द्धभारप्रमाणाता यश्च स्वमुखानि नवसमुच्छ्रितः प्रमाणोपेतः स्यात् । अयमर्थः । जलपूर्णायां पुरुषप्रमाणादीषद तिरिक्तायां महत्यां कुंडिकायां प्रवेशितो यःपुरुषः सारपुद्गलोपचितो जलस्यद्रोणं त्रिंटंकसौवर्षिकगणनापेक्षया द्वात्रिंशत्सेरप्रमाणं निष्काशयति जलद्रो णानांवातांपूरयति समानोपेतः तथा सारपुद्गलोपचितत्वादेव यस्तुलायामारोपितः सन्नर्द्धसारंपलसहस्रात्मकं तुलयति सउन्मानोपेतः तथा यद्यस्या त्मीयमङ्गुलं तेनांगुलेन द्वादशांगुलानि मुखं प्रमाणयुक् अनेनच मुखप्रमाणेन नवमुखानि पुरुषःप्रमाणयुक्तः स्यात् प्रत्येकं द्वादशाङ्गुलै र्नवभिर्मुखै रष्टोत्तरशतमङ्गुलानां संपद्यते ततश्चैत्यवदुच्छ्रयः पुरुषः प्रमाणयुक्तःस्यात् एवं सुभद्रापिमानोन्मानप्रमाणयुक्ता । तथा तेजस्विनीं व्यक्तं रूपं सुन्दरा कारो लक्षणानिचछत्रादीनि तैर्युक्तां स्थितमविनाशित्वाद्यौवनं यस्याःसा तथा केशवदवस्थिता अवर्द्धिष्णवो नखाः यस्याःसा तथा । ततःपदद्वयस्य क

॥ टीका ॥

करित्तए । तंगच्छामेणं देवाणुप्पिया ! अम्हेवि भरहस्सरण्णो उवत्थाणिअं करेमोतिकट्टु विणमीणाऊणं चक्कव हिं दिव्वाए मईए चोइअमई माणुम्माणप्पमाणजुत्तं तेअस्सिं रूवलक्खणजुत्तं ठिअजुव्वणं केसवट्ठिअणहं सव्वरी

॥ मूल ॥

दिषातां ॥ उत्पन्नः खलु भोदेवानुप्रियाः ! जम्बूद्वीपेद्वीपे भरतेवर्षे भरतो राजा चातुरन्तचक्रवर्ती, तज्जीतमेतत् अतीतपर्य्युत्पन्ना नागतानां वि द्याधरराजानां चक्रवर्तिना मुपस्थानं कर्तुं, तद्गच्छावो भोदेवानुप्रियाः ! आवामपि भरतस्यराज्ञ औपस्थानिकंकुर्वः । इतिकृत्वाविनमिः नाम्नाच

॥ अनु० ।

भरत राजानें भेटणो करीनइ इमकहीने विनमी उत्तरश्रेणिनो राजा जाणीने चक्रवर्त्ति प्रते देवसंबंधी मति करी प्रेरीछे मति जेहनी एहवो थको सुभद्रानामे स्त्रीरत्न लिइ ते केहवी छेइ मान उन्मान प्रमाणकरी सहितछइ (मणुम्माणा पमाणेति तिहा मानते पुरुष प्रमाणे कुंडी पाणीइं भरीने

॥ भाषा ॥

मंधारयेतां । अयंभावः । भुजमूलादिरोमाण्यजङ्घारोमस्वभावान्येव तस्याः स्युरित्यन्यथा तत्केशपाशस्य प्रलम्बतया व्याख्यानं उत्तरसूत्रे करिष्यमाणं नो पपद्येत सर्वरोगनाशनीं तदी यस्पर्शमहिम्ना सर्वेरोगा नश्यन्तीति । तथाबलकरीं संभोगतो बलवृद्धिकरीं नापरपुरंध्रीणामिवास्याः परिभोगे परिक्षोक्तु बलक्षयइति भावः । ननु यदि श्रूयते समये हस्तस्पृष्टाश्वग्लानिदर्शनेन स्त्रीरत्नस्य स्वकामुकपुरुषबिभीषिकोत्पादनं तर्हिकथमेतदुपपद्यते । उच्यते चक्रवर्त्तिनामिवापेक्ष्यै तद्विशेषणद्वयस्य व्याख्यानात् । यत्तुसत्यपि स्त्रीरत्ने ब्रह्मदत्तचक्रवर्त्तिनो दाहानुपशम स्तत्रसमाधानमधस्तनग्रंथे दंडवर्णनव्याख्यातो ऽवसेयं । ईप्सितार्त्तवविपरीतत्वेन नेष्टागोचरीकृता येशीतोष्णस्पर्शा स्तैर्युक्तां शीतर्त्तावुष्णस्पर्शा मुष्णर्त्तौशीतस्पर्शा मध्यमर्त्तौमध्यमस्पर्शामिति भावः । त्रिषुस्थानेषु मध्योदरमनुलक्षणेषु तनुकां कृशांतनुमध्यातनूदरी तन्वंगीति कविप्रसिद्धेः । ननुसामुद्रिकेऽन्यान्यपि दन्तत्वगादीनि तनूनि कथि

॥ टीका ॥

गणासणिं बलकरिं इच्छिअसीउण्हफासजुत्तं तिसितणुअं तिसितबं तिवलीगतिउसयं तिगभीरं तिसुकालं तिसुसेअं तिसिणिद्धायअं तिसिविच्छिण्णं ॥ १ ॥ समसरीरं नरहेवासंमि सव्वमहिलप्पहाणं सुंदरत्थणजहण

॥ मूल ॥

क्रवर्त्तिदृष्टिव्यायामत्या चोदितमतिः मानोन्मानप्रमाणयुक्तं तेजस्विरूपलक्षणयुक्तं स्थिरयौवनं कृशावस्थितनखं सर्वरोगनाशि बलकरं इच्छितशीतो

॥ अनु० ॥

माहे पुरुष वैसारतां द्रोण बत्तास सेर पाणी नीकल तो पुरुषमानोपेतकहीइं तोल्यो थको अर्द्धभार हजार पलतुले तेउन्मानोपेतकहीइं तथा पोतानुं अंगुल १२ नु मुष तेप्रमाण कहीइं तेनवमुष प्रमाणे १०८ अंगुल कायाहूइ ते प्रमाणोपेतकहीइं इमसूभद्रानामइ स्त्री मानो न्मानयुक्तहुई) तेजवं तळे रूप सुंदराकार अने ३२ लक्षणकरी सहितळे स्थिर सदेव जोवनळे जेहनो केस नष बधे नही जेहना जेहना फरस सेती सर्व रोग नासइ जेहस्यु भोग करता बलबंधइ भरतारनो एहवो वांछित सीत उष्णस्पर्से करी सहित उष्णकाले सीतस्पर्श सीतकालें उष्णस्पर्श सरीरनो होइ कटि उदर तचा येत्रिण मूत्मळे आषिनाषूणां अधरोष्ठ योनि ए ३ रातांहूइ त्रिणवलीरेषाळे पेटनें स्तन जघन्यते कटि पाछला भाग ए ३ उपडना लइ नाभि स्वभाव स्वर ए ३ गंभीरलइ केस स्वन बाट कीकी ए ३ कालाहूइ दांतस्मितचक्षु ए ३ धोला वेणी भुंजा लोचन ए ३ लांबालइ श्रोणिचक्र

॥ भाषा ॥

तानि तथाच सति कथं तनूनांत्रिसंख्याकतायुज्यतेइति उच्यते विचित्रत्वात् कविरुचे स्त्रिकसंख्याविशिष्टानुप्रासभासुरं बंधंनिबध्नता ग्रन्थकारेण रू पुंससाधारणानि यानि त्रिकरूपाणि लक्षणानि तानि तथैव निबद्धानि यानितु अधिकसंख्याकानि तेभ्यो ऽत्ररत्नप्रस्तावात्केवलं स्त्रीजात्युचितानि ल क्षणानि समुच्चित्यानुप्रासाभङ्गार्थं त्रिकरूपत्वेन निबद्धानि तेननेहापरग्रन्थविरोधः । अतएव दन्तत्वगादीनि तनून्यपि तस्या अत्रनविवक्षितानीति । एवमुत्तरत्रापि भाव्यं त्रिषु दृगंताधरयोर्निलक्षणेषु स्थानेषु ताम्रारक्तां दृगन्तरक्तत्वंहि स्त्रीणांदृक्वुम्बने पुरुषस्यातीवमनोहरं भवतीति । त्रयोवलयो मध्यवर्त्तिरेखारूपा यस्याः सा तथातां । अत्रद्वितीयैकवचनलोपः प्राकृतत्वात् त्रिवलीकत्वं स्त्रीणामतिप्रशस्यं पुंसांतु तथाविधंन । यदाह शास्त्रांतं स्त्री

॥ टीका ॥

वरकरचलणणयणं सिरसिजदसणजणहिअयरमणमणहरिं सिंगारागारजावजूत्तोवयारुकुसलं अमरबहूणं सुरूवं रूवेणं अणुहरंति सुन्नद्दं नद्दंमिजोन्हणेवहमाणिं विणमी इत्थीरयणं णमीय रयणाणिय कहगाणिअ तुहि

॥ मूल ॥

रम्यस्पर्शयुक्तं त्रिषुतनुकं त्रिषुताम्रं त्रिवलिकं त्रिरुन्नतं त्रिर्गम्भीरं त्रिषुकालं त्रिषुश्वेतं त्रिरायतं त्रिषुच विस्तीर्णं १ समशरीरं भरतेवर्षे सर्वमहिलां प्रधान सुन्दरवरजघनवरकरचलननयनं शिरसिजदशनजनहृदयरमणं मनोहारि शृङ्गारागारचारुवेशं यावत् युक्तोपचारकशलं अमरवधूनां सुरूपं

॥ अनु० ॥

जघनुं नितंब ए ३ पुहलाछइ स्त्रीनेकाजे १ (तिणित० तीनवाना पातलाछें जेहनां कटि १ उदर २ रोंमराइ तथात्वचा ३ तिसितंब० त्रिवाना तावा सरीषा रातालै हाथपगनातला १ जीभतालुनं २ आषिना बूणा इ तिसिविंत्थि० तीन पोहुला विस्तीर्णछें जेहना आख १ कपोल २ हृदयकमल इ) समचरंससंस्थान सरीरना भरतक्षेत्रनें बिषें सर्वस्त्रीमाहि प्रधानछै सुंदर उत्तम स्तनछें जघन बदन मुष हाथ पग लोचन जेहना एहवी नाथानाकेस दात तेणइ करी लोकनाहृदयनें बिषें रमणीकलागे देषणहारानइ मननें मनोहरछें शृंगार उत्तम बिषें करी आकार भलो जेहनो यावत् युक्तमान उपचारनें विषें कुसल छाहीछइ देवतानी बहुनुं सुंदरपणों पोतानेरूपें करी हरितछइ एहवी सुभद्रानामइ भद्रकल्याण कारी यौवनने विषइ वरतती

॥ भाषा ॥

भोगिनमाचार्यं बहुसुतं यथासंख्यं । एकद्वित्रिचतुर्भिर्बलिभि र्विद्यानृपं त्रिबलिं १ तथा त्रिषुस्तनजघनयोर्निलनगणेषु उन्नतां त्रिषुनाभिसत्वस्वररूपेषु ग म्भीरां त्रिषुरोमराजीचूचुककनीनिकारूपेष्ववयवेषु कृष्णां त्रिषु दन्तस्मितचक्षुर्लनगणेषु श्वेतां । त्रिषु वेणीबाहुलतालोचनेषु आयतां प्रलंबां त्रिषु श्रोणिच क्रजघनस्थलीनितम्बबिंबेषु विस्तीर्णां समशरीरां समचतुरस्रसंस्थानत्वात भरतवर्षे सर्वमहिलाप्रधानां सुन्दरस्तनजघनवरकरचलननयनं यस्याःसा तथा तां शिरसिजाः केशाः दशनाः दन्ता स्तैर्जनहृदयरमणीं द्रष्टृलोकचित्तक्रीडाहेतुकां अतएव मनोहरीं पश्चात्पदद्वयस्य कर्मधारयः सिङ्गारागारेत्य त्र यावत्पदात् सिङ्गारागारचारुवेसं संगयगयहसिअभणिअचिट्ठिअविलासमलिलअसंलावनिउणजुत्ति संग्रहः शृङ्गारस्य प्रथमरसस्याऽगारं गृहमिव चा रुर्वेषो यस्याःसा तथातां सङ्गता उचिता गतहसितजल्पितचेष्टितविलासा यस्याःसा तथा तत्रगतं गमनं हसितं स्मितं भणितं वाणीचेष्टितं वायुषचेष्टा विलासो नेत्रचेष्टा तथासहललितेन प्रसन्नायसंलापाः परस्परजाषणलक्षणा स्तेषु निपुणायासा तथा तथायुक्ताः संगता येऽपचारा लोकव्यवहारा स्ते षुकुशलावा सा तथा ततःपदत्रयकर्मधारये तांअमरवधूनां सुरूपसौन्दर्यरूपेणानुहरन्तीं मनुकुर्वंतीं भद्रेकल्याणकारिणि यौवने वर्त्तमानां शेषंतु प्रा ग्योजितार्थं । गिह्लित्ताइत्यादि । गृहीत्वा तयोत्कृष्टया त्वरितया यावदुद्धुतयाविद्याधरगत्या यत्रैव भरतोराजा तत्रैवोपागच्छतः उपागत्य चांतरिक्षप्र तिपन्नौ सकिंकिणीकानि यावत्पदात् पञ्चवर्णानि वस्त्राणि प्रवरपरिहितौ इत्यादि । जयेन विजयेन वर्द्धयतः वर्द्धयित्वा चैवमवादिषातां । अभि

॥ टीका ॥

आणिय गेण्हइ २त्ता जाव ताए उक्किट्ठाए तुरियाए जाववित्ताहरगईए जेणेव भरहेराया तेणेव उवागच्छइ २त्ता अंतलिक्कपडिवन्ना सखिंखिणीआइं जाव जएणं विजयेणं वद्धावेंति २त्ता एवंवयासी ॥ अभिजिएणं देवाणुं

॥ मूल ॥

गत्या, तत्रैव भरतोराजा तत्रैवोपागच्छन्ति उपागत्य अन्तरिक्षप्रतिपन्नः सकिङ्किणीकानि यावत् जयेनविजयेनवर्द्धापयतः वर्द्धपयित्वा एवमवादि रूपेणानुहरत् सुभद्राभद्रे यौवनेवर्तमानं स्त्रीरत्नं, नमिश्चरत्नानि कटकानित्रुटितानि चगृह्णाति, प्रगृह्य तयोरुत्कृष्टयात्वरितया यावदुद्धृतयाविद्याधर

॥ अनु० ॥

एहवी स्त्रीरत्न लिईनइ स्त्रीरत्न नमीविद्याधर रत्न कटकनामें आभर्ण त्रुटितनामें आभर्ण लेई लेईनें यावत् तेहवी उत्कृष्टी उतावली यावत् विद्या

॥ भाषा॥

जितं देवानुप्रियैः यावत्शब्दात् सर्वमागधगमवद्वाच्यं । नवर मुत्तरेणं चुल्लहिमवन्तमेराएइति अम्हेणं देवाणुप्पिआणं विसयवासिणोत्ति । आदांदेवा नुप्रियाणां आज्ञप्तिकिंकरावितिकृत्वा तत्प्रतीच्छंतु देवानुप्रिया ! अस्माकमिदं यावच्छब्दादेतद्रूपं प्रीतिदानमिति, कृत्वा विनमिः स्त्रीरत्नं नमिश्वरत्ना नि समर्पयति । अथ भरतो यदकार्षीत्तदाह । तएणमित्यादि । ततः सभरतोराजा यावच्छब्दात् प्रीतिदानग्रहणसत्कारकरणादिग्राह्यं प्रतिविसर्जयति प्रतिविसृज्यच पौषधशालातः प्रतिनिष्क्रामति । प्रतिनिष्क्रम्यच मज्जनगृहमनुप्रविशति । अनुप्रविश्यच स्नानविधिःपूर्वोऽत्रवाच्यः । ततोभोजनमंडपे पारणंवाच्यं यावच्छब्दादत्र श्रेणिप्रश्रेणिशब्दनं अष्टाह्निकाकरणाज्ञापनमिति । तत स्तांनमिविनम्यो र्विद्याधरराज्ञो रष्टाह्निकां महामहिमां कुर्वन्तीति

॥ टीका ॥

प्पिआ ! जावअम्हेणं देवाणुप्पिआणं आणत्तीकिंकरा तिकट्टु तं पडिच्छंतुणं देवाणुप्पिआ! अम्हं इमं जोवविण मी इत्थीरयणं णमीरयणाणि समप्पेई ॥ तएणं सेभरहेराया जावपडिविसज्जेइ २ त्ता पोसहसालाउ पडिणिक्ख मइ २ त्ता मज्जणघरं अणुपविसइ २ त्ता जावभोअणमंडवे जावणमिविणमीणं विज्जाहराईणं अट्ठाहिअं महा

॥ मूल ॥

षातास् ॥ अद्यिजितदेवानुप्रियैः, ! यावत् आवां देवानुप्रियाणां आज्ञप्तिकिङ्करौ इतिकृत्वा, तत् प्रतीच्छन्तु देवानुप्रियाः ! अस्माकमिदं यावत् (इतिकृत्वा) विनमिःस्त्रीरत्नं नमिश्वरत्नानिसमर्प्पयति,, ततः सभरतोराजा यावत् प्रतिविसर्ज्जयति, प्रतिविसर्ज्य पौषधशालातः प्रतिनिष्क्रा मति, प्रतिष्क्रम्य मज्जनगृह मनुप्रविशति, अनुप्रविश्यभोजनमण्डपे यावत् नमिविनम्यो र्विद्याधरराज्ञो रष्टाह्निकां महामहिमां,, ततस्त

॥ अनु० ॥

धरनी गति चालेकरी जिहां भरतनामें राजा तिहा आवें आबीनें आकाशे रह्या थका घूघरी सहित पंचवर्णना वस्त्र यावत् जय विजये करी बधावें बधावीने इमकहे। जीत्यु हेदेवानुं प्रिय ! तुमे भरतक्षेत्र यावत् अम्हे देवानुं प्रिय ! तुम्हारा आज्ञाकारी किंकरवो इमकही । ते माटे म्योहेदेवानु प्रिय ! अम्हारो ए प्रीतदान यावत् विनमी स्त्रीरत्न भूषण आपे नमी रत्न भूषण आपें। तिवारें ते भरत राजा यावत् तेहनें सीष देइनें पोषधसालाथी नीकलें

॥ भाषा ॥

शेषः । आह्नांच प्रत्यर्प्ययंतीति प्रसङ्गाद्बोध्यमिति । अथदिग्विजयपरमाङ्गभूतस्य चक्ररत्नस्य कोव्यतिकरइत्याह । तएणमित्यादि । ततो नमिविनमिखचरेन्द्रसाधनानन्तरं तद्दिव्यं चक्ररत्नमायुधगृहशालातः प्रतिनिष्क्रामतीत्यादिकं प्राग्वत् । नवर मुत्तरपौरस्त्यांदिश मैशानदिशं वैताढ्यतो गङ्गादेवीभवनाभिमुखं गच्छति ईशानकोणगमनस्य ऋजुमार्गत्वात् । अत्रनिर्गंतुकामेन जंबूद्वीपालेख्यं द्रष्टव्यं । गङ्गादेवीभवनाभिमुखं प्रयातं चाप्यभवत् । सैव सर्वासिन्धुदेवीवक्तव्यता गङ्गाभिलापे नानेया । यावत्प्रीतिदानमितिगम्यं, नवरं तत्रायंविशेषः । रत्नविचित्रं कुम्भाष्टाधिकसहस्रं नानामणिकनकरत्नमयी भक्तिर्विच्छित्तिस्तया विचित्रेच द्वे कनकसिंहासने शेषं प्राग्वृतग्रहणसन्मानदानादिकं तथैव यावदष्टाह्निकामहिमेति । यच्च ऋषभकूटतः प्र-

॥टीका॥

महिमं ८ तएणं सेदिव्वेचक्करयणेआउहघरसालाउ पडिणिक्कमई जावउत्तरपुत्थिमंदिसि गंगादेवीभवणाभिमुहे पयाए आविहोत्था ॥ सोचेव सव्वासिंधूवत्तव्वया जावणवरं कुंभसहस्सं रयणचित्तं णाणामणिकणगरयण भत्तिचित्ताणिअ दुवे कणगसीहासणाणि सेसेतंचेव जावमहिमं ॥ ९ ॥ तएणं सेदिव्वेचक्करयणे गंगाए देवीए

॥ मूल ॥

दिव्यं चक्ररत्नं आयुधगृहशालातः प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य यावदुत्तरपौरस्त्यां दिशि गङ्गादेवीभवनाभिमुखं प्रयातमप्यभवत् ॥ सैवसर्वा सिन्धुदेवीवक्तव्यता यावत् नवरं । कुम्भाष्टसहस्रं रत्नचित्रं नानामणिकनकरत्नभक्तिचित्रेचद्वे कनकसिंहासने, शेषंतदेव यावन्महिमेति ॥ ततस्तद्दिव्यं

॥ अनु० ॥

नीकलीने स्नान करवानां घरमा पेसे पैसीनें यावत् भोजन मंडपें भोजनकरे यावत् नमीविनमी विद्याधरराजानो आठ दिवस लगें महा महिमा करइ । तिबार पछी तेदिव्य चक्ररत्न आयुधघरसालाथकी बाहिर नीकलें यावत् उत्तरपूर्व बिचि ईशानकुण गंगादेवी भवनसाम्हो चालतो थयो । तेहज सर्व पूर्वलीपरे सिंधूनी वक्तव्यतानी परेंजाणवी, यावत् एतलो विसेष एक हजार अने आठ कुंभ रत्ने बिचित्र १००८ एहवी अनेक प्रकारना मणि सुवर्न रत्न तेहनी भीते करी बीचत्रइचित्या एहवा बे सोनाना सीघासन प्रीतदान देइ । शेष अधिकार तिमज पूर्वलीपरि यावत् अष्टाह्नि

॥ भाषा॥

त्यावृत्तो नगङ्गांसाधयामास तद्वैताढ्यवर्त्तिविद्याधराणामनात्मसात्करणेन परिपूर्णोत्तरखंडस्या साधितत्वात् कथं गङ्गानिष्कुटसाधनायोपक्रमते इ-त्यवसेयं । यच्चास्य गङ्गादेवीभवनेभोगेन वर्षसहस्रातिवाहनं श्रूयते तत् प्रस्तुतसूत्रे चूर्णौचानुक्तमपि ऋषभचरित्रादवसेयं । अथाग्रतोदिग्यात्रामाह तएणमित्यादि । ततो गङ्गादेवीसाधनानन्तरं तद्दिव्यंचक्ररत्नं गङ्गायादेव्या अष्टाह्निकायांमहामहिमायां निवृत्तायांसत्या मायुधगृहशालातः प्रतिनि

॥ टीका ॥

अट्ठाहिआए महामहिमाए णिव्वत्ताए समाणीए आउहघरशालाउ पडिणिक्कमइ २ जावगंगाए महाणईए पच्चत्थिमिल्लेणं कूलेणं दाहिणंदिसि खंडप्पवायगुहाभिमुहे पयाए आविहोत्था ॥ तएणं सेभरहेरायो जाव जेणेव खंडप्पवायगुहा तेणेव उवागच्छइ २ त्ता सव्वाकयमालवत्तव्वया णेअव्वा णवरं णट्टमालगदेवे पीइदाणं से अलंकारीअभांडं कडगाणिय सेसंसव्वंतहेव जावअट्ठाहिआ महामहिमा ॥ तएणं सेभरहेराया णट्टमालग

॥ मूल ॥

चक्ररत्नं गङ्गायादेव्या अष्टाह्निकायां महामहिमायां (निर्वृत्तायांसत्यां) आयुधगृहशालातः प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य यावद्गङ्गाया महानद्याः पश्चिमेकुलेदक्षिणदिशि खण्डप्रपातगुहाभिमुखं प्रयातमप्यभवत् ॥ ततः सभरतोराजा यावत् यत्रैव खंडप्रपातगुहा तत्रैवोपागच्छति, उपागत्यसर्वा कृतमालकवक्तव्यतानेतव्या । नवरं नृत्तमालकोदेवः प्रीतिदानं श्वेतालंकारिकभांडं कटकानिच शेषंसर्वंतथैव यावदष्टाह्निकामहामहिमा ॥ ततः

॥ अनु० ॥

कमहिमा करइ । तिवार पछी तेदिव्य चक्ररत्न गंगादेवीनो आठ दिवसनो महा महिमा महोत्सव निवर्त्यई थकइ आयुधघरशालायी नीकले यावत् गंगामाहानंदीने पश्चिम दिशिनें कुलथईनें दक्षिणदिसि खंडप्रपात गुफा साहमु चालतो थयो । तिवारेंते भरत राजा यावत् जिहां खंडप्रपात गुफाछें तिहां आवइ आवीनें सर्व कृतमालदेवतानीपरि वक्तव्यता जाणवी । एतलो विसेष जे नृत्यमालनामें देवता जाणवो प्रीतदान तेहनो आभर्णकरी भस्यो एहवो भाजन कटकना आभर्ण सेष सर्व तिमज जाणवो यावत् अष्टाह्निका माहा महिमा । तिवार पछी ते भरत राजा नृत्यमालनामें देवतानो

॥ भाषा ॥

क्रामति यावत्पदाइंतरिक्षप्रतिपन्नपदादिपरिग्रहः । गङ्गायामहानद्याः पश्चिमेकूले दक्षिणदिशि खंडप्रपातगुहाभिमुखं प्रयातं चाप्यभवत् ॥ ततः सन्न रतोराजा चक्ररत्नं पश्यतीत्यादिकं तावद्वक्तव्यं यावत् खंडप्रपातगुहाया मागच्छतीति पिंडार्थः । सर्वाकृतमालवक्तव्यता तमिस्रागुहाधिपसुरवक्तव्यता नेतव्या ज्ञातव्येत्यर्थः । नवरं नाट्यमालको नृत्तमालकोवा देवो गुहाधिपः प्रीतिदानं से तस्य आलङ्कारिकभांडं आभरणामृतभाजनं कटकानिच शेष

रण्णो अट्ठाहिआए महामहिमाए णिव्वत्ताए समाणीए सुसेणं सेणावइं सद्दावेई २ त्ता जावगंगाए महाणईए पुरत्थिमिल्लं णिक्कूडं सगंगासागरगिरिमेरागं समविसमणिक्कुडाणिअ उंजुवेइ २ त्ता आगाइं वराइं रयणाइं पाहुडेइ २ त्ता जेणेव गंगामहाणई तेणेव उवागच्छइ २ त्ता दोच्चंपि सखंधावारबले गंगामहाणईं जावउत्तरइ २ त्ता जेणेव भरहस्सरण्णो विजयखंधावारणिवेसे, जावजेणेव भरहेराया, तेणेव उवागच्छइ २

सन्नरतोराजा नृत्तमालकस्य देवस्य अष्टाह्निकायां महामहिमायां निर्वृत्तायां सत्यां सुषेणं सेनापतिं शब्दयति शब्दयित्वा (यावत् सिंधुगमोनेतव्यो) यावत् गङ्गायामहानद्याः पौरस्त्यनिष्कुटं सगङ्गासागरगिरिमर्यादं समविषमनिष्कुटानिच उनैति उपैत्य आग्र्याणिवराणि रत्नानि प्रतीच्छति प्रतीच्छ्य यत्रैवगङ्गामहानदी तत्रैवोपागच्छति उपागत्य द्वावपि सस्कन्धावारबलौ गङ्गामहानंदी (विमलजलतुङ्गवीचीः नौभूतेन चर्मरत्नेन) उत्तरतः उत्तीर्यय

अष्टाह्निका महामहिमा निवर्त्ये थके सुषेन सेनापति प्रतें तेडावइ तेडाबीनइ यावत् गंगामाहानदीनो पूर्वदिशिनो नान्होषंड पश्चिमें गंगानदी पूर्वे लवणसमुद्र दक्षिण वैताढ्य उत्तर चुलहेमवंत पर्वत तेहनी मर्यादालगें समविषम स्थानक प्रतें साधें साधीनइ अग्रउत्कृष्टा प्रधान रत्न भेटणा लेई लेईने जिहां गंगामाहानदीछें तिहां आवइ आबीनें बीजी वारें खंधावार चतुरंगी सैन्या सहित गंगामाहानदी यावत् उतरें उतरीनें जिहां भरत राजानो बिजय खंधावार कटकनो पडाव यावत् जिहां भरत नामें राजा तिहां आवई आबीनें बेहाथ एकट्ठा करीनें यावत् अंजली करीनें

मुक्तविशेषातिरिक्तं सर्वंतथैव सत्कारसन्मानादिकं कृतमालदेववद्वक्तव्यं, यावदष्टाह्निका । अथदाक्षिणात्यगङ्गानिष्कुटसाधनाधिकारमाह । तएणमित्यादि । ततःखंडप्रपातगुहाधिपतिसाधनानंतरं सन्नरतोराजा नाट्यमालकस्य देवस्याष्टाह्निकायां पूर्णायां सुषेणं सेनापतिं शब्दयति । शब्दयित्वाच जावसिन्धुगमोत्ति । यावत्परिपूर्णः एवंवयासी । गच्छाहिणं भोदेवाणुप्पिआः ! सिन्धूएइत्यादिकः सिन्धुगमः सिन्धुनदीनिष्कुटसाधनपाठो गङ्गाञ्जिलापेन नेतव्यः । यावद्गङ्गायामहानद्याः पौरस्त्यनिष्कुटं गङ्गायापश्चिमतो वहंत्या सागरेण पूर्वतः परिक्षेपकारिणा गिरिभ्यां दक्षिणतो वैताढ्येन उत्तरतो लघुहिमवता कृतायामर्यादाव्यवस्था तयासह वर्त्तते यत्तत्तथा । अन्यत्सर्वंप्राग्वत् । सूत्रतो व्याख्यातश्च गङ्गागमेन परिभावनीयं । अथ नाट्यमालदेवस्य व

त्ता करयल परिग्गहिअं जावअंजलिंकट्टु भरहंरायं जएणं विजएणं बद्धावेइ २ त्ता अग्गाइं वराइं रयणाइं उवणेई । तएणं सेभरहेराया सुसेणं जावपडिविसज्जेइ । तएणं सेसुसेणे सेणावई भरहस्सरण्णो सेसंतहेव जाव विहरई । तएणं से भरहेराया अन्नयाकयाइं सुसेणं सेणावइं सद्दावेइ २ त्ता एवंवयासी॥ गच्छणं भोदेवाणुप्पिआ! खंडप्पवायगुहाए उत्तरिल्लस्स दुवारस्स कवाडे विहाडेहि,जहातिमिसगुहाए तहाभाणिअव्वं जावपि

त्रैवभरतस्य राज्ञः विजयस्कन्धावारनिवेशः यत्रैव बाह्योपस्थानशाला तत्रैवोपागच्छतः उपागत्य आभिषेक्यं हस्तिरत्नं प्रत्यारूहतः, प्रत्यारूह्य अग्र्याणिव राजिरत्नानि गृहीत्वायत्रैव भरतोराजातत्रैवोपागच्छतः उपागत्य करतलपरिगृहीतं यावत् अञ्जलिं कृत्वाभरतं राजानं जयेनविजयेन

भरत राजानें जय विजय करीनें बधावे बधावीनें उत्कृष्टा प्रधान रत्न आगलिमुके । तिवार पछी तें भरत राजा सुषेन सेनापतीने यावत् प्रतिबिसर्जे । तिवारें ते सुषेन सेनापती भरत राजानो सेषपूर्वलीपरि जाणवा यावत् भोगभोगवतो विचरइ । तिवार पछी ते भरत राजा एकदा समयें सुषेन सेनापती प्रते तेडावे तेडावीनें इम कहइ । जाउं हेदेवानुं प्रीय ! षंडप्रपात गुफाना उत्तरदिशिना बारणाना कमाड उघाडो । जिम तिमिस्र गुफाइ कह्युं

॥ टीका ॥

शीकरणप्रयोजनमाह । तएणमित्यादि । ततोगङ्गानिष्कुटसाधनानन्तरं सञ्जरतः सुषेणंसेनापतिरत्नं शब्दयति । शब्दयित्वाचैवमवादीदित्यादिकं अत्रगृहाकपाटोद्घाटनाज्ञापनादिकं एकोनपञ्चाशन्मण्डलालेखनांतं सर्वं तमिस्रागुहायामिवज्ञेयं । अत्रयो विशेष स्तन्निरूपणार्थमाह । तीसेणमित्यादि । तस्याः खंडप्रपातगुहायाः बहुमध्यदेशभागे यावत्पदात् एत्थणमिति पदमात्रमवसेयं । उन्मग्नजलानिमग्नजले नाम्ना द्वे महानद्यौ स्तः, तथैव तमि

॥ मूल ॥

अंमेभवनसेसंतहेव जावन्नरहो उत्तरिल्लेणं दुवारेणं अईइ समिल्लमेहंधयारणिवहं तहेवपविसंतो मंडलोइं आलिहइ ॥ तीसेणं खंडप्पवायगुहाए बहुमज्झदेसभाए जावउम्मग्गणिम्मग्गजलाणं णामं दुवेमहाणईओ तहेव णवरं पच्चत्थिमिल्लाओ कडगाओ पवूढाओ समोणीओ पुरत्थिमेणंगंगामहाणइं समप्पेति, सेसंतहेव णवरं पच्चत्थिमिल्लेणं कुलेणं गंगाए संकमवत्तव्वया तहेव । तएणं खंडप्पवायगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडा स

॥ अनु० ॥

वर्द्धयतः वर्द्धयित्वा अग्र्याणि वराणि रत्नानिउपनयतः उपनीय, ततःसभरतोराजा सुषेणस्य सेनापतेः अग्र्याणि वराणिरत्नानि प्रतीच्छति प्रतीच्छ्यसुषेणं सेनापतिं सत्कारयति सम्मानयति सत्कृत्यसंन्मान्यप्रतिविसर्ज्जयति ततः ससुषेणोभरतेनराजा, शेषंतथैव यावद्विहरति । ततःसभरतो राजा अन्यदाकदात् सुषेणं सेनापतिं शब्दयति, शब्दयित्वा प्रतिविसृज्य एवमवादीत् । गच्छत्वंदेवानुप्रिय ! खंडप्रापातगुहाया उत्तराहस्य द्वारस्य

॥ भाषा॥

तिम इहां पणि सर्व जाणिवो यावत् प्रीय तुम्हने थाउ सेषतिमज जाणवा । यावत् भरत राजा उत्तरदिशिनें बारणें पैसइ चंद्रमाजिम मेघना अंधारामें पैसै तिमज गुफामाहे पैसइतो ४९ मंडला आलेखें ते षंड प्रपात गुफानें बहुमध्यदेसें यावत् उन्मग्नजला निर्मग्नजलानामें बेमोटी नदीठें तिमज पूंवली परेजाणवा पणिइ एतलो विसेष गुफानी पश्चिदिशिनी भीत थकी नीकली थकी पूर्व दिशिनी जिति गंगामहानदी माहें भलेलें शेष तिमज एतलो विसेष पश्चिमदिशिनें कूले गंगानें संक्रम पाजिनो व्यक्तव्यतां तीमज जाणवि । तिवार पछी षंड प्रपात गुफाना दक्षिण दिशिनें बार

स्त्रागुहागतोन्मग्ननिमग्नानदीगमेन ज्ञातव्ये नवरं । खंडप्रपातगुहायाः पाश्चात्यकटकात् प्रव्यूढेसत्यौ पूर्वेण गङ्गां महानदीं समाप्नुतः प्रविशतः । शेषं विस्तारायामोद्वेधांतरादिकं तथैव, तमिस्त्रागतनदीद्वयप्रकारेणावसेयं नवरं । गङ्गायाः पाश्चात्येकूले संक्रमवक्तव्यता सेतुकरणाच्चादानतद्विधानोत्तरणादिकं ज्ञेयं तथैव । प्राग्वद्ज्ञेयमिति । अथैतस्मिन्नवसरेदक्षिणतो यज्जातं तदाह । तएणमित्यादि । प्राग्व्याख्यातार्थं अथोद्घटितयो र्गुहादक्षिणद्वारकपाटयोः प्रयोजनमाह । तएणमित्यादि । ततः कपाटोद्घटनानन्तरं सभरतोराजा चक्करत्नदेशितमार्गः यावत्करणात् अणेगरायवरसहस्साणुआयमग्गे महया उक्किट्ठसीहणायबोलकलकलरवेणं परकुभिअमहासमुद्दरवभूअंपिव करेमाणे इति पदानांपरिग्रहः । खंडप्रपातगुहातो दक्षिणद्वारेण निरेति शशीव मेघांधकारनिवहात् । प्राग्व्याख्यातं । ननुचक्रिणां तमिस्रयाप्रवेशः खंडप्रपातयानिर्गमः किंकारणिकः खंडप्रपातयाप्रवेशस्तमिस्रयानिर्गे-

॥ टीका॥

यमेत्र कोंचारवंकरेमाणा सरसरस्ससग्गाइं ठांणाइं प्पच्चोसक्कित्था ॥ तएणं से भरहेराया चक्करयण देसिअ मग्गे जाव खंडप्पवायगुहाइं दक्खिणिल्लेणं दारेणं णिणीइ ससिव्व मेहंधयार णिवहा ॥ तएणं से भरहेराया गंगाए महाणईए पच्चत्थिमिल्लेकूले दुवालसजोअणायामं जाव विजयखंधावारणिवेसं करेइ । अवसिठं

॥ मूल ॥

कपाटे विघाटय, विघाट्ययथातमिस्रगुहायास्तथा ज्ञातव्यम् । यावत्प्रियं भवतां भवतु । शेषंतथैव यावत् भरतश्चोत्तराहंद्वारमत्येति, शशीवमेघान्धकारनिवहं, तथैव प्रविशन् मण्डलान्यालिखति, तस्याःखण्डप्रपातगुहायाः बहुमध्यदेशभागे यावदुन्मग्ननिमग्नजलेनाम्नाद्वे महानद्यौ तथैव

॥ अनु० ॥

णानां कमांछ पोतानी मेल कोंचारव करता थका सरसराट करीनें आपापणां स्थानक थकी पाछा सरें उघडइ । तिवारें ते भरत राजा चक्ररत्न दिषाड्योछे मार्ग जेहनें एहवो यावत् खंडप्रपात गुफाथकी दक्षिण दिशिनें बारणे थइ नीकलइ चंद्रमाजिम बादलामाहेथी नीकलें । तिवार पछी ते भरत राजा गंगामाहानदीनें पश्चिमदिशिने कूलें बारह योजन लांबो यावत् विजय स्कन्धावार निवेस करइ, अवशेष थाकतुं तिमज यावत् । निधिरत्न

॥ भाषा॥

मोस्तु प्रवेशनिर्गमरूपस्य कार्यस्योभयत्रतुल्यत्वात् उच्यते । तमिस्रया प्रवेशे खंडप्रपातयानिर्गमेच सृष्टिः । तयाच क्रियमाणस्य तस्य प्रशस्तोदर्कत्वात् अन्यच्च खंडप्रपातयाप्रवेशे आसन्नोपस्थीयमानऋषभकूटे चतुर्दिक्पर्यंतसाधनमन्तरेण नामन्यासोपि नरयादिति । अथदक्षिणभरतार्द्धागतो भरतोयच्च क्रेतदाह । तएणमित्यादि । ततो गुहानिर्गमानंतरं भरतोराजा गङ्गायामहानद्याः पश्चिमेकूले द्वादशयोजनायामं नवयोजनविस्तीर्णं यावत्पदात् वरणगरसरिच्चंदति ग्राह्यं विजयस्कंधावारनिवेशंकरोति । अवशिष्टं वर्द्धकिरत्नशब्दाज्ञापनादिकं तदेव, यन्मागधदेवसाधनावसरे उक्तमिति । यावच्चट्ठा त्पोषधशालादर्भसंस्तारकसंस्तरणादिश्चेयं निधिरत्नानामष्टमभक्तंप्रगृह्णाति । ततः सभरतोराजा पौषधशालायां यावत्पदात्पोसहिए इत्यादिकं एगेअ बीए इत्यंतं पदकदंबकं ग्राह्यं । निधिरत्नानि मनसिकुर्वन् २ तिष्टति । इत्यमनुतिष्टतस्तस्यकिञ्जातमित्याह । तस्सयइत्यादि । तस्य भरतस्य षःशष्टौ ऽर्थांतरारंभे नवनिधयः उपगता उपस्थिता इत्यन्वयः । किंभूताः अपरिमितानि रक्तानि उपलक्षणादनेकवर्णानि रत्नानि येषु ते तथा । इदंचविशेषणं तन्मतापेक्षया बोध्यं । यन्मते निधिभ्यनंतरमेव वक्ष्यमाणाः पदार्थाः साक्षादेवोत्पद्यंतेइति । अयमर्थः । एकेषांमते नवसुनिधिषु कल्पपुस्तकानि शाश्वतानि सन्ति तेषुच विश्वस्थितिराख्यायते । केषांचिन्तु मते कल्पपुस्तकप्रतिपाद्याः अर्थाः साक्षादेवतत्रोत्पद्यन्ते इति । एनयो रपरमतापेक्षया अ

॥टीका॥

तंचेव जाव णिहिरयणाणं अट्ठमभत्तं पगिण्हइ ॥ तएणं सेभरहेराया पोसहसालाए जाव णिहिरयणाइं मणसी करेमाणे २ चिट्ठइ। तस्सय अपरिमिअ रत्नरयणा धुअमरकअमल्लया सदेवा लोकोपचयंकरा उवगया णव

॥ मूल ॥

नवरं पाश्चात्यात्कटकात्प्रव्यूढे सत्यौपुरतो गङ्गांमहानदीं समाप्नुतः शेषंतथैव यावत् नवरं पाश्चात्येकूलेगङ्गायाः संक्रमवक्तव्यता तथैवेति । ततः खण्डप्रपातगुहायाः दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटौ स्वयमेव क्रौञ्चारवंकुर्वन्तौ (मरस्सरत्ति) स्वके २ स्थाने २ प्रत्यवष्वष्किंतौ । ततःसभरतोराजा

॥ अनु० ॥

साधवानें अर्थे अष्टमभोतपकरे । तिवारइ ते भरत राजा पौषधशालाइं यावत् निधिरत्ननें मनमें ध्यातो थको रहइं । ते भरत राजाने निधान केहवीछें अनेकवर्णना रत्नछें जिहां निश्चल क्षयरहित अव्यय एहवा प्रतेकहजार देवता सहित लोकने पुष्टना कर्णहार पासें आव्या नवनिधान लोकनें विषें

॥ भाषा॥

॥ टीका ॥

परिमिएइत्यादि विशेषणमिति । तथा ध्रुवास्तथाविधपुस्तकवैशिष्ट्यरूपस्थरूपस्यापरिहाणेः अक्षयाः अव्ययविद्रव्यस्यापरिहाणेः अव्ययास्तदारम्भकप्रदेशाऽपरिहाणेः, अत्र प्रदेशापरिहाणियुक्तिः समयसंवादिनी पद्मवरवेदिकाव्याख्यासमये निरूपितेति ततोवसेया । अत्र पदद्वये मकारोऽलाक्षणिकः ततःपदत्रयकर्मधारयः सदेवाद्यधिष्ठायकदेवकृतसांनिध्याइतिभावः । लोकोपचयंकराः अत्र नवाखित्कृदन्ते रात्रेरिति सूत्रे योगविभागेनव्याख्याने तीर्थंकरादिशब्दवत् साधुत्वंज्ञेयं । यद्वा देवंनागसुवर्ण किन्नरगणस्स ब्भूअभावच्चिए इत्यादिवदार्षत्वादनुस्वारे लोकोपचयकराः वृत्तिकल्पककल्पपुस्तकप्रतिपादनेन लोकानां पुष्टिकारकाः लोकविख्यातयशस्काइति । अथनामतस्तानुपदर्शयति । तद्यथेत्युपदर्शने नैसर्पस्य देवविशेषस्यायं नैसर्प्यः । एवमग्रेपिभाव्यं । अथ यत्र निधौ यदाख्यायते तदाह । णेसप्पमित्यादि । नैसर्पनामनिनिधौ निवेशाः स्थापनानिस्थापनविधयो ग्रामादीनां गृहपर्यंतानां व्याख्यायते । तत्रग्रामो वृत्त्यावृतः आकरो यत्र लवणाद्युत्पद्यते नगरं राजराजधानी पत्तनंरत्नयोनि द्रोणमुखंजलस्थलनिर्गमप्रवेशं मडबमर्द्धतृतीयगव्यूतांतर्ग्रामरहितं स्कन्धावारःकटकं आपणोहट्टः गृहंभवनं उपलक्षणात् खेटकर्बटादिग्रहः १ अथ द्वितीयनिधानवक्तव्यतामाह । गणिअस्सइत्यादि । गणितस्य संख्याप्रधानतया व्यवहर्त्तव्यस्य दीनारादेः नालिकेरादेर्वा चशब्दात् पारिच्छेद्यधनस्य मौक्तिकादेरुत्पत्तिरुत्पत्तिप्रकारः तथामानं सेतिस्का-

॥ मूल ॥

णिहीन लोगविस्सुअजसा तंजहा नेसप्पे ॥ १ ॥ पंडूअए ॥ २ ॥ पिंगलए ॥ ३ ॥ सव्वरयणे ॥ ४ ॥ महापउमे ॥ ५ ॥ कालेअ ॥ ६ ॥ महाकाले ॥ ७ ॥ माणवगे ॥ ८ ॥ महानिहीसंखे ॥ ९ ॥ १ ॥ णेसप्पमि

॥ अनु० ॥

चक्ररत्नदर्शितमार्गो यावत्खण्डप्रपातगुहाया दाक्षिणात्यद्वारेणानिर्गति, शशीवमेघान्धकारनिवहात्, ततःसञ्जरतोराजा गङ्गायामहानद्याः पाश्चात्ये कूले द्वादशयोजनायामनवयोजनविस्तीर्णं यावद्विजयस्कन्धावारनिवेशं करोति, अवशिष्टं तदेव यावत् निधिरत्नानामष्टमभक्तं प्रगृह्णाति,ततः सभर

॥ भाषा ॥

प्रसिद्धछे जस जेहनो एहवो । ते कहछे नेसर्प्य नामे १ पांडुक २ पिंगल ३ सर्वरत्न ४ महापद्म ५ काल ६ माहाकाल ७ मांणवक ८ महानिधान शंखनामे ९ (एवं निधानने विषे सर्व पदार्थनी विधिदेषाइ वाना पुस्तक सास्वताछे उत्पत्ति नेविधि प्रकासक अनें साक्षात् अर्थ वस्तु पणिछे निधानमां

दितद्विषयं यत्तदपि मानमेव धान्यादिमेयमिति भावः तथा उन्मानं तुलाकर्षादितद्विषयं यत्तदप्युन्मानं खंडगुडादिघरिमजातीयं धनमित्यर्थः । ततः समाहारद्वंद्वस्तस्यच यत्प्रमाणं लिङ्गविपरिणामेन तत्पांडुकेजणितमितिसंबंधः धान्यस्यशाल्यादेर्बीजानांच वापयोग्यधान्याना मुत्पत्तिः पांडुकेनिधौ जणिता २ अथ तृतीयनिधिस्वरूपंनिरूप्यते । सव्वाआभरणइत्यादि । सर्वआभरणविधिर्यः पुरुषाणां यश्चमहिलानां तथा ऽश्वानां हस्तिनांच सय थौचित्येन पिङ्गलकनिधौ भणितः लिङ्गविपरिणामः प्राकृतशैलीभवः इ अथ चतुर्थनिधिः । रयणाइंइत्यादि । रत्नानि चतुर्दशापिवराणि चक्रवर्त्तिन श्चक्रादीनि सप्तैकेंद्रियाणि सेनापत्यादीनिच सप्तपंचेंद्रियाणि सर्वरत्नाख्येमहानिधावुत्पद्यन्ते तदुत्पत्तिस्तत्रव्यावर्ण्यतइत्यर्थः । अन्येत्वेवमाहुः उत्पद्यंते

॥ टीका ॥

मि णिवेसा गामागर णगर पट्टणाणं च ॥ दोणमुह मडंबाणं खंधावारा वणगिहाणं ॥ २ ॥ गणियस्सयउप्पत्ती माणुम्माणस्सजंपमाणंच ॥ धण्णस्सबीआणय उप्पत्तीपंडुए जणिआ ॥ ३ ॥ सव्वा आभरण विही पुरिसाणं जायहोइ महिलाणं ॥ आसाणय हत्थीणय पिंगलगणिहिंमिसा जणिया ॥४॥ रयणाइंसव्वरयणे चउदसविवराइं

॥ मूल ॥

तोराजा पौषधशालायां यावत् निधिरत्नानि मनसिकुर्वन् तिष्ठति, तस्यचापरिमितरक्तरत्नाध्रुवाक्षयाव्ययाः सदेवा लोकोपचयंकराः उपगतानव निधयो लोकविश्रुतयशसः, तद्यथा-नैसर्पः १ पाण्डुकः २ पिङ्गलकः ३ सर्वरत्नः ४ महापद्मः ५ कालो ६ महाकालो ७ माणवकोमहानिधिः ८ शङ्खः

॥ अनु० ॥

नैसर्प्यनामे निधानने विषइ निवेस थापनानी विधिहोइ गामवाडि सहित तेहनी आगर धातुना तेहनी नगरते राजधानी पट्टणते रत्न षानि तेहनी द्रोणमुष पाणीनो निर्गम प्रवेश मंडपते पर्वताग्र होइ कटकनी स्थापना हाट गृह ते सर्वनी स्थापनानी विधि प्रथमसे गणित संख्यावस्तुनु गुणवो तेहनी उत्पत्तिस्थानिक मौननें उन्माननेजे प्रमाण आढक प्रमुषधान्यमान तुलाइं पलादिक उन्मान तेन्हो प्रमाण सर्व धानना बीजनी उत्पति पांडूक नामें बीजा निधानमे २ उत्पति कही २ सर्व आभर्ण नि विधि पुरुषनें अथवा जेथी बली होय महिला स्त्रीनें तथा घो-

॥ भाषा ॥

एतत्प्रभावात्स्फातिमद्भवन्तीत्यर्थः ४ अथपञ्चमोनिधिः । वस्त्राणयइत्यादि । सर्वेषां वस्त्राणांच याउत्पत्ति स्तथासर्वभक्तीनां वस्त्रगतसर्वरचनानां रंगानांच मंजिष्टाकृमिरागकुसुंभादीनां धौद्वाणयत्ति । सर्वेषां प्रक्षालनविधीनांच यानिष्पत्तिः सर्वाएषा महापद्मनिधौ ५ अथषष्ठोनिधिः । कालेकालस्सा णमित्यादि । कलनामानिनिधौ कालज्ञानं सकालज्योतिःशास्त्रानुबंधिज्ञानं तथा जगतित्रयोवंशाः वंशःप्रवाहः आवलिकाइत्येकार्थाः । तद्यथा । तीर्थकरवंशश्चक्रवर्तिवंशो बलदेववासुदेववंशश्च तेषु त्रिष्वपिवंशेषु यद्भाव्यं यच्च पुराणमतीतमुपलक्षणमेतद्वर्त्तमानं शुभाशुभं तत्सर्वमत्रास्ति इतोमहानिधितो ज्ञायतइत्यर्थः । शिल्पशतं विज्ञानशतं घटानाह चित्रवस्त्रनापितशिल्यानां पञ्चानामपि प्रत्येकं विंशतिभेदत्वात् कर्माणिच कृषिवाणिज्यादीनि जघन्यमध्यमोत्कृष्टभेदभिन्नानि त्रीण्येतानि प्रज्ञायाहितकराणि निर्वाहाभ्युदयहेतुत्वात् एतत्सर्वमत्राभिधीयते ६ अथसप्तमोनिधिः । लोहस्स

चक्कवट्टिस्स ॥ उप्पज्जंते एगंदिअ इंपंचिंदिअ इंच ॥५॥ वत्थाणयउप्पत्ती णिप्पत्तीचेव सव्वभत्तीणं ॥ रंगाणय धोवाणय सव्वाएसामहापउमे ॥ ६ ॥ कालेकालस्साणं सव्वपुराणंच तिसुविवंसेसु ॥ सिप्पसय कम्माणिअ तिसिपया एहिअ कराणि ॥७॥ लोहस्सय उप्पत्ती होइमहाकालि आगराणंच ॥ रूप्पस्सयस्सुवण्णस्सय मणिमुत्तिं

९ ॥ १ ॥ नैसर्पेविनिवेशाग्रामाकरनगरपत्तनानांच १ द्रोणमुखमण्डपानां स्कन्धावारापणगृहाणां ॥ गणितस्य चोत्पत्तिर्मानोन्मानस्य यत्प्रमाणंच २ सर्वा आभरणविधयः पुरुषाणां यावद्भवन्ति महिलानां ॥ अश्वानांचहस्तिनांच पिङ्गलकनिधौतेऽभणिताः ३ रत्नानिसर्वरत्ने चतुर्दशापि विवराणि

डाने हाथीने पिंगलकनामां त्रिजा निधान भइ ते आभर्ण ४ नीविधिकही ३ सर्व रत्न नामें चोथा निधानमें रत्न १४ चउदह चउद प्रधान चक्रवर्त्तिना उपजें तेहनी उत्पति कहेछै । एकेंद्री रत्न, पुंचेंद्रीरत्न चउथइ ५ निधानमां उत्पती होइ ४ ते कहछइ । (उक्तंच चक्का असी २ छत्त इ दंडा ४ आयुधसालाहुंती चत्तारी चम्म मणिकागणिनिही सिरिगेहिं चक्किणोहूंती १ सेनापती गाहावइ २ पोहियों ३ वड्ढइ यमियनयरे ५ थीरयणं ५ रायकुले करिणुरया ७

यइत्यादि । लोहस्यच नानाविधस्योत्पत्तिर्भवति महाकाले निधौ तत्र तदुत्पत्तिराख्यायते इत्यर्थः । तथा रूप्यस्य सुवर्णस्यच मणीनां चन्द्रकांतादीनां मुक्तानां मुक्ताफलानां शिलानां स्फाटिकादीनां प्रवालानांच संबंधिनां आकराणामुत्पत्तिर्भवति महाकालेनिधाविति योगः । ७ । अथाष्टमः जोहाणयइत्यादि । योधानां शूरपुरुषाणां चशब्दात् कातराणामुत्पत्तिरभिधीयते यथा योधत्वं कातरत्वंच जायते ज्ञायते तथाऽत्राभिधीयते इत्यर्थः । तथा आकराणांच खेटकानां सन्नाहानां वा प्रहरणानामस्यादीनांच सर्वाच युद्धनीति व्यूहरचनादिलक्षणा सर्वापिच दंडेनोपलक्षितानीति दंडनीतिः सा सामादिश्चतुर्विधा माणवकनाम्नि निधावभिधीयते ततः प्रवर्त्ततइति ज्ञातः ८ । अथनवमः । गट्टविहीणाऽगविहीइत्यादि । सर्वोपिनृत्यविधिर्नाट्य करणप्रकारः सर्वोपिच नाटकविधिरभिनेयप्रबंधप्रपञ्चनप्रकारः तथा चतुर्विधस्य काव्यस्य गद्यस्य धर्म्मो १ र्थ २ का ३ मोक्ष ४ लक्षणपुरुषार्थनिबद्ध-

॥ टीका ॥

सिलप्पवालाणं ॥ ८ ॥ जोहाणय उप्पत्ती आवरणाणंच पहरणाणंच ॥ सन्नाइं जुद्धणीई माणवगेदंडणीइओ ॥ ९ ॥ णट्टविहीणाडगविही कव्वस्सचउव्विहस्सउप्पत्ती ॥ संखेमहाणिहिंसि तुडियंगाणंचसव्वेसिं ॥ १० ॥ चक्कट्ठपई ठाणा अट्ठस्सेहायणवयविरकंभा ॥ बारसदीहामंजूससंठिआजसवीडमुहे ॥ ११ ॥ वेरूलीअमणिकवाडा

॥ मूल ॥

चक्रवर्त्तिनः ॥ उत्पद्यन्ते एकेन्द्रियाणि पञ्चेन्द्रियाणिच ४ वस्त्राणां चोत्पत्तिः निष्पत्तिश्चैवसर्वभक्तीनाम् ॥ रङ्गानांचधौतानांच सर्वेषां महापद्मनिधौ ५ कालेकालज्ञानं सर्व्वपुराणं च त्रिष्वपि वंशेषु ॥ शिल्पशतकर्माणिचत्रीणि प्रजायाहितकराणि ५ लोहस्यचोत्पत्तिर्भवति महाकाले

॥ अनु० ॥

एति वचनात् चउथो निधान) सर्व वस्त्रनी उत्पत्ति ते वस्त्रनें विषें सर्व भातिनी निष्पत्तेहुइ वस्त्रना सर्व रंगनीविधि सर्वधोवानीविधि सर्व एह महा पद्मनामा पांचमा निधानमां उत्पत्ति होइ कालनामां छठा निधान मांहि कालज्ञान सर्वजोतिक (नासास्त्रनू ज्ञानहोई सर्व पूर्व थयो वर्तमान शुभ असुभ वस्तुछे) त्रिण्य वंशनें विषें तिर्थंकरवंस १ चक्रवर्त्ति २ दशारवंस ६ तेहनी विधि सिल्पकारीगरना १०० भेद कुंभकारादिक कर्म्मवाणि

॥ भाषा॥

स्या ऽथवा संस्कृत प्राकृता २ पञ्चांश ३ संकीर्ण ४ भाषानिबंधस्य गद्य १ पद्य २ गेय ३ चौर्ण ४ पदबद्धस्यवा उत्पत्तिर्निष्पत्ति स्तद्विधिः । तत्राद्यं काव्य चतुष्कंप्रतीतं द्वितीयचतुष्के संस्कतप्राकृते सुबोधे अपभ्रंशस्तत्तद्देशेषु शुद्धंभाषितं संकीर्णभाषाशौरसेन्यादिः तृतीयचतुष्कं गद्यमछन्दोबद्धं शास्त्रपरिज्ञा ध्ययनवत् । पद्यं छन्दोबद्धं विमुक्ताध्ययनवत् गेयं गान्धर्व्यारीत्याबद्धं गानयोग्यं चौर्णं बाहुलकविधिबहुलं गमपाठबहुलं निपाताऽव्ययबहुलं ब्रह्मचर्या ध्ययनपदवत्, अत्र चेतरयोर्गद्यपद्यांतर्भावेपि यत्पृथगुपादानं तद्गानधर्मार्थयधर्मविशिष्टतया विशेषणविवक्षणार्थं शङ्खेमहानिधौ तथा त्रुटितांगानांच तूर्यांगानां सर्वेषां वा तथातवाद्यभेदभिन्नानामुत्पत्तिः शङ्खेमहानिधाविति ९ अथ नवानामपिनिधीनां साधारणस्वरूपमाह । चक्कठइत्यादि । प्रत्येक मष्टसुचक्रेषु प्रतिष्ठानमवस्थानं येषांते तथा । यत्रयत्र वाह्यन्ते तत्रतत्राष्टचक्रप्रतिष्ठितास्व वहन्ति प्राकृतत्वादष्टशब्दस्य परनिपातः अष्टौयोजनानि उत्सेधउच्चैस्त्वं येषांते तथा नवच योजनानीति गम्यते विष्कम्भेविस्तारे नवयोजनविस्तारा इत्यर्थः द्वादशयोजनदीर्घाः संजूषावत् संस्थिताः जाह्नव्या गङ्गाया मुखे यत्र समुद्रं गङ्गाप्रविशति तत्रसन्तीत्यर्थः । इत्यूचुस्ते वयं गङ्गामुखमागधवासिनः ॥ आगता स्त्वांमहाभागत्वद्भाग्येन वशीकृताः इतित्रिष ष्टीयचरित्रोक्तोः । चक्र्युत्पत्तिकालेच भरतविजयानन्तरं चक्रिणासह पातालमार्गेण भाग्यवत् पुरुषाणां हिपदाधः स्थितयो निधयइति चक्रिपुरमनु यांति ॥ तथा वैडूर्यमणिमयानिकपाटानि येषांते तथा मयट् प्रत्ययस्य वृत्त्यानुक्तार्थता कनकमयाः सौवर्णाः विविधरत्नप्रतिपूर्णाः शशिसूरचक्राकाराणि

॥ टीका॥

कणगमया विविहरयणपडिपुन्ना ॥ ससिसूरचक्कलक्खण अणुसमवयणोवबत्तीया ॥ १२ ॥ पलिओवमठिईआ णिहिसिरिसणामायतत्थखलु देवा ॥ जेसिंतेआवासा अक्किज्जाआहिवच्चाय ॥ १३ ॥ एएणवणिहिरयणोपन्नय

॥ मूल ॥

आगाराणांच ॥ रूप्यस्यच सुवर्णस्यच मणिमुक्ताशिलाप्रवालानाम् ७ योधानांचोत्पत्ति रावराणानांच प्रहरणानांच ॥ सर्वांचयुद्धनीतिर्मांडवकेदंड

॥ अनु० ॥

जादिक जघन्य मध्यम उत्कृष्टा त्रिणजेद प्रजाने हितना करणहार छठे ६ निधान होई ७ लोहनी उत्पति हुइ, माहाकाल नामा सातमां निधान माहि हुइ, आगर सर्वनी उत्पति विधिहोइ रूपाना सुवर्णना मणि चंद्रकांतादिकमुक्ताफल सिलास्फोटकादिक प्रवाला तेहनी ७ उत्पत्ति विधि ८

॥ भाषा॥

लक्षणानि चिह्नानि येषांते तथा प्रथमाबहुवचनलोपः प्राकृतत्वात् अनुरूपा समाऽविषमा वदनोपपत्ति र्द्वारघटना येषांते तथा पल्योपमस्थितिका निधिसदृग्नामानः खलु तत्रच निधिषु तेदेवाः येषांदेवानां तएव निधयआवासाः आश्रयाः किम्भूताः अक्रियाः अक्रयणीयाः । किमर्थमित्याह । आधिपत्याय आधिपत्यनिमित्तं कोर्थः तेष माधिपत्यार्थी कश्चित् क्रयेण मूल्यदानादिरूपेण तान्नलभतेइति किंतु पूर्वसुचरितमहिम्नैवेत्यर्थः, एतेन नवनिधयः प्रभूतधनरत्नसंचयसमृद्धाः येभरताधिपानां षट्खंडभरतक्षेत्राधिपानां चक्रवर्त्तिनां वशमुपगच्छन्ति वश्यतायांति, एतेन वासुदेवानां चक्रवर्त्ति

॥टीका॥

धणरयणसंचयसमिद्धा ॥ जेणुसमुवगच्छंति सेन्नरहाहि चक्कवट्टीणं ॥१४॥ तएणं नरहेराया अट्ठमन्नत्तंसि परिणममाणंसि पोसहसालाउ पडिणिक्कमइ २ ता एवंमज्जाणघरप्पवेसो जाव सेणिप्पसेणिसद्दावणया जाव णिहिरयणाणं अट्ठाहिअं महामहिमंकरेइ ॥ ११ ॥ तएणं सेन्नरहेरोया णिहिरयणाणं अट्ठाहिआए महा

॥ मूल ॥

नीतिश्च ८ नृत्यविधिर्नाटकविधाकाव्यस्यचतुर्विधस्य चोत्पत्तिः ॥ शङ्खे महानिधौ त्रुटिताङ्गानांच सर्वेषाम् ९ चक्राष्टप्रतिष्ठाना अष्टोत्सेधानवयवि ष्कम्भे ॥ द्वादशदीर्घामंजूषासंस्थिताजान्हव्यामुखे १० वैडूर्यमणिकपाटाः कनकमयाविविधरत्नप्रतिपूर्णाः ॥ शशिसूरचक्रलक्षणाः अनुसमवदनोपपत्ति काः ११ पल्योपमस्थितिकाः निधिसदृशनामान स्तत्रखलुदेवाः ॥ येषांत आवासा अक्रियाआधिपत्याय १२ एतेननिधिरत्नानि प्रभूतधनरत्नसंचयसमृद्धाः

॥ अनु० ॥

योधासुभट पुरुषनी उत्पत्ति आवरण बगतर पाषर सन्नाह प्रमुषनी विधि सर्वआयुधनी विधि सर्वयुद्धनी नीति माणवकनामा निधान माहि सर्व दंडनीति होइ ८ नाट्यनी विधि नाटिक सर्वनी विधि धर्म्म १ अर्थ २ काम ३ मोक्ष ४ भेद अथवा संस्कृत १ प्राकृत २ अपभ्रंस ए ३ संकीर्ण ४ अथवा गद्य १ पद्य २ गेय ३ चौरण ए ४ भेदइ काव्यनी उत्पत्ति तेहनी विधि संखनामा ए निधान मइ तुटितांग सर्व बाजित्रनी विधि १० होइ ९ ए नव निधान प्रतेक ८ चक्रे आठ करी प्रतिष्ठितछइ। योजन ऊंचा छइ ए, योजन पुहल पणइ, १२ योजन लांबपणें पेटीनें संस्थानइ संस्थित जाह्नवी

॥ भाष॥

त्वेप्येतद्विशेषणाद्यु दासः, निधिप्रकरणेचात्र स्थानांगप्रवचनसारोद्धारादिवृत्तिगतानि बहूनि पाठांतराणि ग्रंथविस्तरभयादुपेक्ष्यैतत्सूत्रादर्शदृष्टएव पाठोव्याख्यातः। अप्रसिद्धनिधानो भरतो यच्चक्रे तदाह। तएणमित्यादिव्यक्तं। अथषष्टखंडदत्तदृष्टे र्नरतोयथोत्सहते तथाह। तएणमित्यादि। इदमपि प्रायोव्यक्तं नवरं, गङ्गायामहानद्या : पौरस्त्यंनिष्कुटमित्युक्ते उदीचीनमपि स्यादिति द्वितीयमित्युक्तं। अवशिष्टेनास्यैव प्राप्तावसरत्वात्गङ्गा याःपश्चिमतो वहन्त्याः सागराभ्यां प्राच्याऽपाच्याभ्यां गिरिणा वैताढ्येनोत्तरवर्त्तिना कृता यामर्यादा क्षेत्रविभाग स्तयासह वर्त्तते यत्ततथा। अथ सुषेणो यच्चक्रे तदाह॥ तएणमित्यादि। ततः स्वाम्याज्ञप्त्यनंतरं ससुषेणस्तंनिष्कुटं साधयतीत्यादि। तदेव पूर्ववर्त्तिनं दाक्षिणात्यसिंधुनिष्कुटवर्त्तिनं भणितव्यं। कियत्पर्यंतमित्याह। यावन्निष्कुटं साधयित्वा तामाज्ञप्तिकां प्रत्यर्प्पयति, प्रतिविसृष्टो यावद्भोगभोगानभुंजानो विहरति। अथ साधिता

॥ टीका ॥

महिमाए णिव्वत्ताए समाणीए सुसेणं सेणावइरयणं सद्दावेइ २ त्ता एवं वयासी॥ गच्छणं भोदेवाणुप्पिया! गंगाए महाणईए पुरत्थिमिल्लं णिक्कुडं दुच्चंपिसगंगासागरगिरिमेरागं समविसमणिक्कुडाणिज्जुएवेहि २ त्ता एअमाणत्तियं पच्चप्पिणाहि॥ तएणंससुसेणे तंचेव पुव्ववण्णिअं णाणिअत्तं जावउज्जुवेत्ता तंमाणत्तिअं पच्चपि

॥ मूल ॥

येवशमुपगच्छन्ति भरताधिपचक्रवर्ती नाम् १३ ततःसञ्जरतोराजा अष्टमभक्तेपरिणतेसति पोषधशालायाः प्रतिनिष्क्रामति। एवं मज्जनगृहप्रवेशो यावत् श्रेणिप्रश्रेणि शब्दापनं च यावन्निधिरत्नानां अष्टाह्निकां महामहिमां करोति। ततः सञ्जरतोराजा निधिरत्नानामष्टाह्निकायां महामहि

॥ अनु० ॥

गंगानें मुषइ जिहां गंगानदी समुद्रमें मिलेछें तिहां ११ वैडूर्य मणिमय कमाडछें जेहना सुवर्णमय मंजूषा विविध प्रकारनां रत्न करी प्रति पूर्णछें चंद्रमा सूर्य चक्र तेहनें आकार चिह्नछें जेहनें विषें सरीषीछें आरणानी रचना जिहां एहवा १२ एकपल्योपमना आउषावंत निधान सरीषेनामें तिहां निश्चे देवताछे जे देवताना निधान तेहज आवासछें अकरणीय मोलिकरी विकायनही अधिपतीनि मतें तेमोलिनेपासेइ १३। एह नव निधिरूप रत्न

॥ भाषा ॥

॥ टीका ॥

खंडपट्खंडे भरतेसति यच्चक्रमुपचक्रमे तदाह । तएणमित्यादि । ततो गङ्गादक्षिणनिष्कुटविजयानंतरं तद्दिव्यं चक्ररत्नं अन्यदाकदाचिदायुधगृहात् प्रतिनिष्क्रामति विशेषणैकदेशः अत्राशेषविशेषणस्मारणार्थं तेनांतरिक्षप्रतिपन्नं यक्षसहस्रसंपरिवृतं दिव्यत्रुटितसन्निनादेनापूरयदिवांबरतलं विजयस्कन्धावारनिवेशं मध्यंमध्येन विजयस्कन्धावारस्यमध्यभागेन निर्गच्छति, दक्षिणपश्चिमांदिशं नैर्ऋतींविदिशंप्रति विनीतांराजधानीं लक्षीकृत्याभिमुखं प्रयातंच प्यन्नवत् । अयंभावः । खंडप्रपातगुहासन्नस्कन्धावारनिवेशाद्विनीतांजिगमिषोर्नैर्ऋत्यभिमुखगमनंलाघवायेति भावः । अथाज्ञिविनीतं प्रस्थिते चक्रे भरतःकिञ्चक्रे इत्याह । तएणमित्यादि । ततश्चक्रप्रस्थानादनंतरं सभरतोराजा तद्दिव्यं चक्ररत्नमित्यादि । यावत्पश्यति दृष्ट्वाच हृष्टतुष्टादिविशेषणः कौटुंबिकपुरुषान् शब्दयति शब्दयित्वाचैवमवादीत् । क्षिप्रमेव भोदेवानुप्रिया ! आभिषेक्यं यावत्करणात् हस्तिरत्नं प्रतिकल्पयत सेनांसन्नाहयत ।

॥ मूल ॥

णइ जावन्नोगाइं भुंजमाणे विहरइ ॥ तएणं से दिव्वे चक्करयणे अण्णयाकयाइं आउहघरसालाओ पडिणिक्खमइ २ त्ता अंतलिक्खपडिवन्ने जक्खसहस्ससंपरिवुडे दिव्वतुडिअजाव आपूरंतेचेव विजयखंधावारणिवेसं मज्झंमज्झेणं णिग्गच्छई २ त्ता दाहिणपच्चत्थिमंदिसिं वीणीआरायहोणी अभिमुहे पयाए आविहोत्था ॥

॥ अनु० ॥

मायां निवृत्तायां सत्यां सुषेणं सेनापतिरत्नं शब्दयति । शब्दयित्वा एवमवादीत् ॥ गच्छभोदेवानुप्रिय! गङ्गाया महानद्याः पौरस्त्यंनिष्कुटं द्वितीयमपिसगङ्गासागरगिरिमर्यादं समविषमनिष्कुटानिच अवगाहय, अवगाह्यैतामाज्ञप्तिं प्रत्यर्पय ॥ ततःससुषेणः, तदेव पूर्ववर्णितं ज्ञातव्यं ॥

॥ भाषा ॥

केहबाकइ । धणाधन रत्न तेहनें संचयकरी समृद्धछे ज्यांलगइ जे नव निधान वश्यथाइ (चक्रवर्त्ति जिहां जाइं तिहां पगहेठइं पातालमा निधान साथें चाल्याजाइ तेमाटेंइम कहराबीएछें जेभाग्यवंत पुरुषनें पग २ निधान) भरत क्षेत्रना स्वामी चक्रवर्त्तिनइ १४ तिवारपछी ते भरत राजा अठमनो तप पूर्णथयेथके पौषधशालाथकी निकलें नीकलीने इम स्नान करवानाघरमा पेसै यावत् श्रेणी प्रश्रेणीनें तेडावै यावत् नवनिधान रत्नो आठ

तेचसर्वंकुर्वन्ति आज्ञांचप्रत्यर्पयन्ति । अथोक्तमेवार्थं दिग्विजयकालाद्यधिकार्थविवक्षया विस्तरवोचनयाचाह । तएणमित्यादि । ततःसभरतोराजा अर्जितराज्यो लब्धराज्यो निर्जितशत्रु रुत्पन्नसमस्तरत्न स्तत्रापि चक्ररत्नप्रधानो नवनिधिपतिः समृद्धकोशः संपन्नन्नांडागारः द्वात्रिंशद्राजवरसहस्रैरनुया तमार्गः षष्ट्यावर्षसहस्रैः केवलकल्पं परिपूर्णं भरतंवर्षं साधयित्वा कौटुंबिकपुरुषान् शब्दयति शब्दयित्वा चैवमवादीत् । क्षिप्रमेव भोदेवानुप्रिया ! आभिषेक्यं हत्थिरत्तं हस्तिवर्षकस्मारणं हयगयरहेति । सेनासन्नाहनस्मारणं तथैवपूर्ववत् । स्नानविधिभूषणविधिसैन्योपस्थितिहस्तिरत्नोपागमनानि वाच्यानि अञ्जनगिरिशृङ्गसदृशं गजपतिंनरपति रारूढवान् । अथप्रस्थिते नरपतौ केपुरतः केपृष्ठतः केपार्श्वतश्च प्रस्थितवन्त इत्याह । तएणमित्यादि । ततस्तस्य भरतस्यराज्ञः आभिषेक्यं हस्तिरत्नमारूढस्यसतः इमान्यष्टाष्टमङ्गलकानि पुरतो यथानुपूर्व्या यथाक्रमं संप्रस्थितानि चलितानि । तद्यथा । स्वस्तिक श्रीवत्सयावत्पदात् पूर्वोक्तमङ्गलकानि ग्राह्यानि । यद्यप्येकाधिकारप्रतिबद्धत्वेनाखंडस्याधिकारसूत्रस्य लिखनंयुक्तिम त्तथापि सूत्रभूयस्त्वेनवृत्तिर्दूरगता वाचयितॄणां संमोहाय स्यादिति । प्रत्येकलोपकं वृत्तिर्लिख्यतइति । तयणंतरंचणमित्यादि । तदनन्तरंच पूर्णं जलभृतंकलशशृङ्गारं कल-

तएणं सेनरहेराया जावपासइ २ त्ता हट्ठतुट्ठजाव कोडुंबिअपुरिसेसद्दावेइ २ त्ता एवंवयासी ॥ खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! आभिसेक्कं जावप्पच्चप्पिणंति ॥ तएणं सेनरहेराया आभिसेक्कंरयणं दुरूढे समाणे

॥ मूल ॥

यावदवगाह्यतामाज्ञप्तिकां प्रत्यर्पयति ॥ प्रतिविसर्जयति । यावद्भोगभोगान् भुञ्जन् विहरति,, ततस्तद्दिव्यं चक्ररत्नं अन्यदाकदाचिदायुधगृहशालायाः प्रतिनिष्क्रामति,, प्रतिनिष्क्रम्यान्तरिक्षप्रतिपन्नं यक्षसहस्रसंपरिवृतं दिव्यत्रुटितसन्निनादेनपूरयदिवाम्बरतलं विजयस्कन्धावारनिवेशंचक्रे मध्यंमध्येन निर्गच्छति । दक्षिणपश्चिमांदिशं (प्रति) विनीतां राजधानीं अभिमुखं प्रयातमप्यभवत् । ततःसभरतोराजा यावत्पश्यति, दृष्ट्वा हृ

॥ अनु० ॥

दिवस लगें महोत्सवकरें । तिवार पछी ते भरत राजा नवनिधाननो आद्यदिवसनो महामहिमा निवर्त्त्यथके सुसेननामें सेनापति रत्नप्रति तेहनाव तेहावीनें इमकहइ ॥ जाउं हेदेवानुं प्रिय! गंगामहानदीनो पूर्वदिसि नाहनो षंड बीजीवार पणि पश्चिमें गंगानदी पूर्वदक्षिणे उत्तरवैताढ्य पर्वत

॥ भाषा ॥

॥ टीका ॥

शःप्रतीतः झृङ्गारः कनकालुका ततःसमाहारादेकवद्भावः इदञ्च जलपूर्णत्वेनमूर्तिमद्ज्ञेयं तेनालेख्यरूपाष्ट मङ्गलान्तर्गतकशाणंदयंकलशोभिन्नः दिव्यं वदिव्याप्रधानाचः समुच्चयेसच व्यवहितसंबन्धः तत्रविशिष्टापताकाच यावत्पदात् सचामरादंसगारइआलोअदरिसणिज्जा वाउद्धुअविजयवेजयन्तीअ डुसिआ गगणतलमणुलिहन्ती पुरओअहाणुपुव्वीएइति ग्राह्यं । अत्रव्याख्या । सचामराचामरयुक्तादर्शने प्रस्थातुर्दृष्टिपथे रचितामङ्गल्यत्वात् । अत एवालोके बहिःप्रस्थानभाविनि शकुनानुकूल्यालोकने दर्शनीया द्रष्टुंयोग्या ततोविशेषणसमासः । कासावित्याह । वातोद्धूताविजयसूचिकावैजयन्ती पार्श्वतो लघुपताकिकाद्वययुक्तः पताकाविशेषः प्राग्वत् उच्छ्रिताउच्चागगनतलमनुलिखन्ती अत्युच्चतया एतेच कलशादयः पदार्थाः पुरतो यथानुपूर्व्या संप्रस्थिताइति । तएणमित्यादि । ततो वैडूर्यमायाभिसन्तिति । दीप्यमानोविमलोदग्रो यस्मिंस्तत्तया यावत्पदात् पलम्बकोरंटमल्लदामोवसोहिअं

॥ मूल ॥

रयणेचक्करयणप्पहाणे णवणिहिवई समिद्धकोसे बत्तीसयरावरसहस्साणुआयमग्गे सट्ठिए वरिससहस्सेहिं केवलकप्पंभरहंवासं उज्जवेत्ता कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ २ त्ता एवंवयासी॥ खिप्पामेव भोदेवाणुप्पिया! आभिसेक्कं हत्थिरयणं जाव अंजणगिरिकूडसन्निभंगयवइं णरवईदूरुढे तएणं तस्स भरहस्सरण्णो आभिसेक्कं ह

॥ अनु० ॥

ष्टस्तुष्टः यावत्कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयतिशब्दयित्वाएवमवादीत् ॥ क्षिप्रमेवभोदेवानुप्रियाः! आभिषेक्यं, यावत्प्रत्यर्पयन्ति । ततःसन्नद्धोराजा आर्ज्जितराज्यो निर्ज्जितशत्रु रुत्पन्नसमस्तरत्नश्चक्ररत्नप्रधानोनवनिधिपतिः समृद्धकोशो द्वात्रिंशद्राजवरसहस्रानुयातमार्गः षष्ट्यावर्षसहस्रैः केवलक

॥ भाषा ॥

तेहनी मर्यादालगे समविषम एहवा निष्कुट स्थानक तेह प्रति साधो वसि करो करीनें एह माहरी आज्ञा पाछी सौंपो तिवारें तेसुषेन सेनापती तिम ज पूर्वे वर्ण्युतिमजसिंधू षंडनीपरें जाणवा यावत् खंडसाधीनें तें आज्ञा पछी सोंपें यावत् भोग भोगतो थको विचरइ । तिवार पछी ते दिव्य चक्र रत्न एकदा प्रस्तावें आयुध घरशालाथी नीकले नीकलीने आकाशे अधर रह्यो थको हजार देवताइं परिवर्यो दिव्य वाजित्र करी आकाश तलप्रते

चन्द्रमण्डलनिभं समभूसिअं विमलं आपवत्तं पवरं सिंहासणंच मणिरयणपायपीठं सपाउआजोगसमाउत्तं बहुकिंकरकम्मकरपुरिसपायत्तपरिरिक्तं पुरतं अहाणुपुव्वीए संपठिअन्ति । अत्रव्याख्या प्रलम्बैनकोरंटाभिधानवृत्तस्य माल्यदाम्नापुष्पमालयोपशोभितं चन्द्रमंडलनिभं समुच्छ्रितमूर्द्धीकृतं विमलमा तपत्रं छत्रं प्रवरं सिंहासनंच मणिरत्नमयं पादपीठं पदासनं यस्मिं स्तत्तथा स्वःस्वकीयो राजसत्क इत्यर्थः । पादुकायोगः पादरक्षणयुगं तेनसमायुक्तं

॥ टीका ॥

त्थिरयणं दुरुढस्स समाणस्स इमेअट्ठमंगलगा पुरतं अहाणुपुव्वीए संपठिआ ॥ तंजहा ॥ सोत्थिअ सिरिवच्छ जावद्दप्पणं ॥ तयाणंतरंचणं पुण्णकलसभिंगारदिव्वायचत्तपडागा जावसंपठिआ ॥ तयाणंतरंचणं वेरुलिअनि

॥ मूल ॥

एवं भरतवर्षं साधयित्वा कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दापयति । शब्दयित्वैव मवादीत् ॥ क्षिप्रमेवभोदेवानुप्रियाः ! आभिषेक्यं हस्ति० हयगजरथ० तथै बाह्यनकूटसन्निभं गजपतिंनरपतिः समारूहत् ॥ ततस्तस्य भरतस्य राज्ञः आभिषेक्यं हस्तिरत्नं समारूढस्य सतः इमान्यष्टाष्टमङ्गलकानि पुरतोयथा

॥ अनु० ॥

पूरतू थको विजय स्कंधावार कटकनो निवेशनें मध्ये २ विचिश्यईनें नीकलइ २ ने दक्षिण पश्चिम वीचि नैऋति कूणें वीनीता राजधानी साहमो चालतो थयो ।। तिवारें ते भरत राजा यावत् चालतो देषें देषीनइ हर्षवंत तुष्टथयो, यावत् आज्ञाकारी पुरुषनें तेडावे। इमकहे उतावला थई हेदेवानुं प्रीय! आभिषेक योग्य पट्टहस्ती सजकरो, यावत् आज्ञा पाछी सोंपनुं ।। तिवारें ते भरतराजा उपार्ज्युछे राज्य जेणइ एहवो जीत्याछे शत्रु वैरी उपनाछें पूरां चउदह रत्न जेहने चक्ररत्न प्रधान मुख्य जेहनइ, नव निधान नोस्वामी द्रव्यादिक करी पूर्णछें भंडार, बत्तीसहजार मोटा राजविकरी अनुयात सहित छइ मार्ग जेहनें साठि हजार बरस लगे परिपूर्ण पूरूं भरतक्षेत्रसाधीने आज्ञाकारी पुरुषने तेडावें तेडावीने इमकहें । उतावलो थईनें हेदेवानुंप्रिय! अभिषेकयोग्य पट्टहस्तीरत्न सजो यावत् अंजनगिरि पर्वतना सिषिर सरीषो गजपती पट्टहस्ती ऊपरें नरपती राजा चढ्यो ।। तिवार पछी ते भरत राजाने अभिषेक योग्य पट्टहस्ती रत्न सज्जकरी ते प्रतें चढ्यइथकें एहवा आठ २ मंगलीक आगिलि अनुक्रमें चाल्या । तेके हा साथीनुं १ श्रीवत्स २ यावत् दर्पण । तिवार पछी पूर्ण जलें भर्यो एहवो कलस शृंगार देवसंबंधी छत्र सहित पताका ध्वजा यावत् चाल्यां ।

॥ भाषा ॥

॥टीका॥

बहवः किङ्कराः प्रतिकर्मपृच्छाकारिणः कर्मकरा स्ततोऽन्यथा विधास्तेच ते पुरुषाश्चेति समासः, पादातं पदातिसमूह स्तैः परिक्षिप्तं सर्वतोविशिष्टितं तैधृतत्वादेवपुरतोयथानुपूर्व्या संप्रस्थितं । तयणमित्यादि । ततःसप्तएकेन्द्रियरत्नानि पृथिवीपरिणामरूपाणि पुरतः संप्रस्थितानि । तद्यथा । चक्ररत्नादीनि प्रागभिहितस्वरूपाणि चक्ररत्नस्यच एकेन्द्रियरत्नाऽखंडसूत्रपाठादेवात्रभणनं तस्यमार्गदर्शकत्वेन सर्वतः पुरःसंचरणीयत्वा दत्रच गत्यानन्तर्य स्य वक्तुमुपक्रान्तत्वादिति । तयणन्तरंचणं णवमहाणिहिउ पुरउइत्यादि । ततो नवमहानिधयो ऽग्रतः प्रस्थिताः पातालमार्गेणेतिगम्यं । अन्यथा ते षांनिधिव्यवहारएवनसंगच्छते । तद्यथा । नैसर्प्यः पांडुको यावच्छङ्खः सर्वप्राग्वत् । उक्तास्थावराणां पुरतोगतिः किङ्करजनधृतत्वेन दिव्यानुभावेनवा।

॥ मूल ॥

संतबिमलदंड जावञ्झाणुपुव्वीए संपठिञ्जं ॥ तयाणंतरंचणं सत्तएगिंदियरयणा पुरउ झाणुपुव्वीए संपठिञ्जा। तं० । चक्करयणे ॥ १ ॥ छत्तरयणे ॥२॥ चम्मरयणे ॥३॥ दंडयणे ॥ ४ ॥ ञसिरयणे ॥५॥ मणिरयणे ॥६॥ कागणिरयणे ॥ ७ ॥ तयाणंतरंचणं णवमहाणिहीउ पुरउ झहाणुपुव्वीए संपठिञ्जा तं० णेसप्पे पंडुञ्ए

॥ अनु० ॥

नुपूर्व्यासंप्रस्थितानि । तद्यथास्वस्तिकश्रीवत्स० यावत् दृपंणं (यावत् पदात् पुर्वोक्तानि ॥ तदनन्तरं च पूर्णकलशं भृङ्गारः दिव्याचत्रपताका० यावत् संप्रस्थिता । तदनन्तरं च वैदूर्यदिप्यद्विमलदण्डंयावत् यथानुपूर्व्यासंप्रस्थिताः ।। तदनन्तरं च सप्तैकेन्द्रियरत्नानिपुरतो यथानुपूर्व्या संप्रस्थितानि तद्यथा-चक्ररत्नं १ छत्ररत्नं २ चर्मरत्नं ३ दण्डरत्नं ४ ञ्असिरत्नं ५ मणिरत्नं ६ काकिणिरत्नं ७ तदनन्तरं च नवमहानिधयः पुरतो यथानु

॥ भाषा॥

तिवार पछी वैदूर्य रत्न मय देदिप्यमान निर्मलछे दंड जेहनो एहवोछत्र यावत् ञनुक्रमे चाल्यां । तिवार पछी सात एकेंद्री रत्न पृथ्वी प्रणाम आगली ञनुक्रमे चाल्या ।। तेकेहा। चक्ररत्न १ छत्ररत्न २ चर्म्मरत्न ३ दंडरत्न ४ षड्गरत्न ५ मणिरत्न ६ कांगणी रत्न ७ ।। तिवार पछी नवमोटा निधान आगलि ञनुक्रमे पाताल मार्ग चाल्या । तेकेहा नैसर्प्य १ पांडूक यावत् संष ९।। तिवार पछी सोलें हजार देवता १६००० आगलि ञनुक्रमें चाल्या ।।

अथजङ्गमानां गते रवसरइति ॥ तयणन्तरंचणं सोलसदेवसहस्साइत्यादि । ततः षोडशदेवसहस्राः पुरतो यथानुपूर्व्या संप्रस्थिताः । तयणन्तरंचणं बत्ती समित्यादि । व्यक्तं तयणमित्यादि । व्यक्तं नवरं पुरोहितरत्नं शांतिकर्मकृत् रणेप्रहारार्दितानां मणिरत्नजलस्रुटयावेदनोपशामकं हस्त्यश्वरत्नगमनं तुरङ्ग स्त्यश्वसेनयासहैव विवक्ष्यते तेननात्रकथनं । तयणमित्यादि । ततो द्वात्रिंशत्ऋतुकल्याणिका ऋतुषट्स्वपिकल्याणिकाः ऋतुविपरीतस्पर्शत्वेन सुख

जावसंख ॥ तयाणंतरंचणं सोलसदेवसहस्सा पुरन्नं अहाणुपुव्वीए संपठिआ ॥ तयोणंतरंचणं बत्तीसंरायवर सहस्सा पुरन्नं अहाणुपुव्वीए,संपठिआ ॥ तयाणंतरंचणं सेणावइरयणे पुरन्नं अहाणुपुव्वीए संपठिए । एवं गा हावइरयणे, वद्धइरयणे, पुरोहिअरयणे, तयाणंतरंचणं इत्थीरयणे पुरन्नं अहाणुपुव्वीए संपठिए, तया णंतरंचणं बत्तीसंउक्कल्लाणिआ सहस्सापुरन्नं अहाणुपुव्वीए संपठिआ, तयाणंतरंचणं बत्तीसंजणवयकल्लाणि

पूर्व्या संप्रस्थिताः । तद्यथा-नैसर्पः पाण्डुको यावच्छंखः । तदनन्तरं च षोडशदेवसहस्राणि पुरतो यथानुपूर्व्या संप्रस्थितानि ॥ तदनन्तरं च द्वात्रिं शद्राजवरसहस्राणि पुरतोयथानुपूर्व्या संप्रस्थितानि तदनन्तरं च सेनापतिरत्नं पुरतो यथानुपूर्व्या संप्रस्थितं ॥ एवं गाथापतिरत्नं बर्द्धकिरत्नं पुरोहि तरत्नं ,, तदनन्तरं च स्त्रीरत्नं पुरतोयथानुपूर्व्यासंप्रस्थितं ॥ तदनन्तरं च द्वात्रिंशद्ऋतुकल्याणिकासहस्राणिपुरतो यथानुपूर्व्या० तदनन्तरं च द्वा

तिवार पछी बत्तीस हजार राजा बत्तीस हजार देसना धणी आगल्या अनुक्रमें चाल्य । तिवार पछी सेनापती रत्न आगल्य अनुक्रमें १ चाल्या । इम गाथापती रत्न २ वढही रत्न इ इम पुरोहित रत्न (पुरोहित रत्न शांतिनो करण हार संग्रामने विषे प्रहार लागे तेहने मणिरत्न जलीनें पाणीछांटें एतलें वेदनां उपसमें) तिवार पछी स्त्रीरत्न आगली अनुक्रमेचाले । तिवार पछी बत्तीस हजार ऋतु आकल्याणिक तेहनास्पर्शथी उन्हकाले सीतहोइ सीतकाले उन्हहोइ तथाछहुं ऋतु नासुषनोदेणहारी बत्तीस हजार जन पद कल्याणिक इम ६४ हजार स्त्रीते एकेकनें पठे बेबे वारं गणाहुइ इम

स्पर्शाः अथवा ऽमृतकन्यात्वेन सदाकल्याणकारिण्यः । मनु चन्द्रगुप्तसहायपर्वतनृपतिपाणिगृहीतमात्रप्राणहारिनंदनृपनन्दिनीवद्विषकन्यारूपा स्तासां सहस्राः पुरतः प्रस्थिताः समर्थविशेषणाद्विशेष्यं लभ्यत इति । लक्षणगुणयोगाद्राजकन्या अत्रज्ञेया स्तासामेवजन्मांतरोपचितप्रकृष्टपुण्यप्रकृतिमहिम्ना राजकुलोत्पत्तिवद्यथोक्तलक्षणगुणसंभवात् जनपदाग्रणीकन्यानामग्रेतनसूत्रेणाभिधानाच्च तासांसहस्राः पुरतो यथानुपूर्व्या यथाज्येष्ठलघुपर्यायं संप्रस्थिताः । तथाद्वात्रिंशत् जणवयत्ति । जनपदाग्रणीनां देशमुख्यानां कल्याणिकोनां सहस्राः अग्रेतयैव । अत्रपदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् जनपदग्रहणेन जनपदाग्रण्यो ज्ञेयाः । नचैवं स्वमतिकल्पितमितिवाच्यं । तावतीभि र्जनपदाग्रणीकन्याभि रावृतः इति श्रीऋषभचरित्रे सांमत्यदर्शनात् । तदनंतरं द्वात्रिंशत्द्वात्रिंशत् द्वात्रिंशतापात्रै रन्वितेतव्यप्रकारै र्बद्धाः संयुक्ता नाटकसहस्राः पुरतो यथानुपूर्व्या प्रथमं प्रथमोढा पितृप्राभृतीकृतनाटकं । ततस्त

आ सहस्सा पुरन आहाणपुव्वीए संपठिआ, तयाणंतरंचणं बत्तीसंबत्तीसइबद्धा णाडगसहस्सा पुरन आहाणपुव्वीए संपठिआ, तयाणंतरंचणं तिन्निसगसूअसया पुरन आहाणपुव्वीए संपठिआ, तयाणंतरंचणं आठार

त्रिंश द्द्वात्रिंशत् बद्धानिनाटकसहस्राणि पुरतो यथानुपूर्व्या तदनन्तरं चत्रीणिषष्ठानिसूपशतानि० तदनन्तरं चाष्टादश श्रेणिप्रश्रेणयः पुरतोयथानुपूर्व्या० । तदनन्तरं च चतुराशीति रश्वशतसहस्राणिपुरतो यथानुपूर्व्या० तदनन्तरं च चतुरशितिर्हस्तिशतसहस्राणि पुरतोयथानुपूर्व्या० तदनन्तरं च षण्णवतिर्मनुष्यकोट्यः पुरतो यथानुपूर्व्या० संप्रस्थिताः तदनन्तरं षण्णवतिर्मनुष्यकोट्यो यथानुपूर्व्या संप्रस्थिताः तदनन्तरं च बहवो राजेश्वरत

सर्व मिलिने १ लाख ९२ हजार स्त्रीहोइ चक्रवर्तनी बत्तीस हजारऋतु कल्याणिक ऋतुनें विषे विपरीत स्पर्शइं करीनें सुख कारी एहवी ३२ हजार स्त्री आगलि अनुक्रमें चालें। तिवार पछी बत्तीस हजार मोटा राजानी कन्या उत्कृष्ट महिमा वंत एहवी स्त्री एतले ६४ हजार आगलि अनुक्रमें चाले तिवार पछी बत्तीस हजार बत्तीस बधि नाटिक बत्तीस हजार राजा पोता पातानीकन्याना पाणी ग्रहने समय चक्रवर्त्तिने एकेकडं बत्तीस बधि नाटिदेइ ते आगलि अनुक्रमें चाल्या तिवर पछी वरस दिवसना ३६० दिवस होइ ते एकेक दिवसे रसोई निपजवावच

दनन्तरोढा नाटकमिति क्रमेणसंप्रस्थिताः । एतेषां चोक्तसंख्याकता द्वात्रिंशता राजवरसहस्रैः स्वकन्यापाणिग्रहणकारणे प्रत्येकं करमोचनसमयसमर्पि तैकैकनाटकसङ्गावात् । तयणन्तरंचणं तिण्णिसट्ठा सूयसयाइत्यादि । ततस्त्रीणि । सूपानां पूर्ववदुपचारेसूपकाराणां शतानि षष्टानि षष्ट्यधिकानि वर्ष दिवसेषु प्रत्येकमेकैकस्य रसवती वारकदानात् । ततः कुम्भकाराद्या अष्टादशश्रेणयः तदवान्तरभेदाः प्रश्रेणयः ततश्चतुरशीतिरश्वशतसहस्राः ततश्चतुरशीतिर्हस्तिसहस्राः ततः षण्णवतिर्मनुष्याणां पदातीनां कोट्यः पुरतः प्रस्थिताः । तयणन्तरंचणमित्यादि । ततोबहवो राजेश्वरतलवराः यावत्पदात् माडंबिअकोडुंबियइत्यादिपरिग्रहः । सार्थवाहप्रभृतयः पुरतःसंप्रस्थिताः । अर्थःप्राग्वत् । तयणन्तरंचणमित्यादि । ततो बहवो ऽसिः खड्गः स एव यष्टिर्दंडोऽसियष्टि स्तद्ग्राहास्तद्ग्राहिणः । अथवा असिश्चयष्टिश्चेति द्वंद्वे तद्ग्राहिणइति एवमन्येपि यथासंभवमक्षरयोजनाकार्या । नवरं कुंताश्वा

ससेणिप्पसेणीनं पुरनं, तयाणंतरंचणं चउरासीइ आससयसहस्सा, तयाणंतरंचणं चउरासीइ हत्थिसयसहस्सा पुरनं, तयाणंतरंचणं चउरासीइ रहसयसहस्सा पुरनं, तयाणंतरंचणं छन्नउइ मणुस्स कोडीनं तयाणंतरं चणं बहवे राइसर तलवर जाव सत्थवाहप्पभिईनं पुरनं, तयणंतरंचणं बहवे असिग्गहा लट्ठिग्गहा कुं

लवर० यावदसार्थवाहप्रभृतयःपुरतो यथानुपूर्व्या० संप्रस्थिताः ॥ तदनन्तरं च बहवोऽसियष्टिग्राहाः कुन्तग्राहाः चापग्रहाः चामरग्राहाः पाशग्राहाः फलकग्राहाः पुस्तकग्राहाः वीणापरसुग्राहाः कुतपग्राहाः दंडग्रग्रहाः स्ताम्बूलग्राहाः दीपिकाग्राहाः स्वकीयै स्वकीयैरूपैः एवंवेशैः विधाभिर्नि

क्रवत्तिनें अर्थे ३६० तिनसें साठि रसोआर ते आगलि चाल्यां । तिवार पछी अठारें श्रेणि प्रश्रेणि कुंभकारादिक आगलि ।तिवार पछी चउरासी लाष ८४०००० घोडा आगलि चाल्यां । तिवार पछी चउरासी लाष हाथी आगलि चाल्या । तिवार पछी चउरासी लाष रथ ८४ आगलि चाल्या । तिवार पछी छन्नू कोडि पाला मनुष्य आगलि चाल्या ९६००००० ॥ तिवार पछी घणां राजा ईस्वर तलाट प्रमुष यावत् सार्थ वाह प्रमुष आगलि चाल्या ॥

॥ टीका ॥ ॥ मूल ॥ ॥ अनु० ॥ ॥ भाषा ॥

॥ टीका ॥

मराणिच प्रतीतानि पाशाद्यूतोपकरणानि उत्त्रस्ताद्यादिबंधनानिवा फलकानि संपुटकफलकानिखेटकानिवा अवष्टम्भानिवा द्यूतोपकरणानिवा पुस्तका निशुभाशुभपरिज्ञानहेतुशास्त्रपत्रसमुदायरूपाणि वीणाग्राह्याव्यक्तं कुतपस्तैलादिभाजनं हरडकोदुम्बरादिभाजनं तांबूलार्थंपूगफलादिभाजनंवा पीठगाहा दीविअग्गाहा इति पदद्वयं सूत्रे दृश्यमानमपि संग्रहगाथायामदृष्टत्वेन नलिखितं तद्व्याख्यानंचपीठमासनविशेषः दीपिकाचप्रतीतेति । स्वकैः २ स्व कीयैः २ रूपैराकारैः एवंस्वकीयैः २ इत्यर्थः । वेषैर्वस्त्रालङ्काररूपैः चिह्नै रभिज्ञानै र्निर्योगैः व्यापारैः स्वकीयैः नैपथ्यैराभरणैः सहिताइति । अबद्ध सूत्रेच पदानिन्यूनाधिकान्यपि लिपिप्रमादात्संभवेयुरिति तन्नियमार्थं संग्रहगाथा सूत्रबद्धा क्वचिदादर्शे दृश्यते यथा । आसलहिकुन्तचावे चामरपासे अफलगपोत्थेअ ॥ वीणाकूअग्गाहंतनो हडरफगाहेअ १ तयणमित्यादि ।। ततो बहवो दण्डिनो दण्डधारिणः मुण्डिनोऽपनीतशिरोजाः शिखंडिनःशि

॥ मूल ॥

तग्गाहा चावग्गहा चामरग्गहा पासग्गहा फलगग्गहा परसुग्गहा पुत्थगग्गहा वीणाग्गहा कुंतग्गहा दंड फग्गहा दीवअग्गहा सएहिं २ रूवेहि एवं वेसेहिं विधेहिं निउणेहिं सएहिं २ णेवत्थेहिं पुरओ अहाणुपु ब्बीए संपट्ठिआ तयाणंतरंचणं बहवे दंडिणो मुंडिणो सिहंडिणो जडिणो हासकारगा खेट्टकारगो दवका

॥ अनु० ॥

योगैः स्वकैः स्वकैर्वेषैः पुरतोयथानुपूर्व्या संप्रस्थिताः तदनन्तरं च बहवोदण्डिनोमुण्डिनः शिखण्डिनः जटिनः पिच्छिनोहास्यकारकाः खेट्टकार काः द्रवकारका कांदर्पिकाःकौत्कुचिकाः मुखरकाः गायन्तश्चवादयन्तश्चनृत्यन्तश्च हसन्तश्च रममाणाश्च क्रीडयन्तश्च शासयन्तश्च आवयन्तश्च जय

॥ भाषा॥

तिबार पछी घणा खड्गना धरण हार यष्टि दंडना धरण हार भालाना धरण हार धनुषना धरण हार चामरना धरण हार जुवटी रमवाना धरण हार पाटियाना धरण हार फरसीना धरण हार पुस्तकना धरण हार वीणाना धरण हार कुतपा तैलनो भाजनना धर, हरडको द्रव्यनुं भाजन तेहनां धर पोता २ नें रूप आकारे इम पोता २ नें जेवे पोता २ चिह्ने पोता २ नें व्यापारइ पोता २ नें बलकरी आगलि अनुक्रमे चाल्यां । तिवार पछी

खाधारिणः जटिनोजटाधारिणः पिञ्छिनोमयूरादिपिंछवाहिनः हास्यकारकाइतिश्यक्तं खेटंद्युतविशेष स्तत्कारकाः द्रवकारकाः केलिकराः चाटुकारकाः प्रियवादिनः कांदर्पिकाः कामप्रधानकेलिकारिणः कुक्कुइआइति कौतुकुच्यकारिणोभांडाः मोहरिआइति मुखरावाचाला असंबद्धप्रलापिनइतियावत् गायन्तश्च गेयानि वादयंतश्च वादित्राणि नृत्यंतश्च हसन्तश्च रममाणाश्चा ह्वादिभिःक्रीडयंतश्च कामक्रीडया शासयंतश्च परेषां गानादीनिशिक्षयन्तः आवयन्तश्च इदञ्चेदञ्च परुत्परारिभविष्यतीत्येवं नूतवचांसि श्रवणविषयीकारयन्तः जपंतश्च शुभवाक्यानि रावयन्तश्च शब्दान्कारयन्तः स्वजल्पितान्यनुवा-

रगा चाटुकारगा कंदप्पिआ कुक्कुइआ मोहरिआ गायंताय वायंताय दीवंताय णच्चंताय हसंताय रमंताय कीलंताय सासेंताय सावेंताय जावताय रावेंताय सोभेंताय सोभावेंताय आलोअंताय जयजयसद्दं च पउं जमाणा पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्ठिआ । एवं उवाइअगमेणं जावतस्सरण्णो पुरओ महंआसाआसधरा

न्तश्च रावयन्तश्च शोभमानाश्च शोभावन्तश्च आलोक्यमानाश्च जयजयशब्दं च प्रयुञ्जानाश्च पुरतोयथानुपूर्व्या संप्रस्थिताः एवं औपपातिकागमेन यावत्तस्य राज्ञः पुरतोमहाश्वाः अश्वधराः उभयोः पार्श्वयो र्नागानागधराः पृष्टतोरथाश्चरथसंगेल्यश्च (संगेल्लीसमुदायः) आनुपूर्व्या संप्रस्थिता

घणां दंडवंत पुरुष माथा मुंड्या एहवा सिषाचोटीना धरणहार जटावन्त जटिल मयूरादिक पीछधारक हास्यना करणहार जूवटानो पाटियो तेहना धरणहार द्रव केलिनां करणहार मीठाबचनना बोलणहार कंदर्प्य चेष्टाना करणहार कौतुकना करणहार मुषर वाचाल पुरुष गीतगाता थका बाजा बजाइताथका नाचताथका हंसताथका रमताथका क्रीडाकरता थका सुभबचन जपता थका अनेरानें संभलावता थका शब्दकरता थका पोतइ सोभावता थका अनेरानें सोभावता थका परने जीवताथका एहवा कौतुहलकारी पुरुष जयजय एहवोशब्द प्रयुञ्जताथका आगलि अनुक्रमें चाल्या, इम उवाई सूत्रनें गमेंकरी जाणवो तांलगइ यावत् ते राजानें आगलि मोटा घोडा तेहना धरण हार पुरुष बेपासे हाथीनें हाथीनां धारक पु

दयन्त इत्यर्थः शोभमानाश्च स्वयंशोभयन्तः परान् आलोक्यमानाश्च राजराजस्यावलोकनं कुर्वन्तः जयजयशब्दञ्च प्रयुञ्जानाः पुरतो यथानुपूर्व्या पूर्वोक्त पाठक्रमेण संप्रस्थिताः । इहमागमे क्वचिदादर्शे न्यूनाधिकान्यपि पदानि दृश्यंतेइति । एवमुक्तक्रमेण औपपातिकगमेनप्रथमोपाङ्गगतपाठेन तावद्वक्तव्यं, यावत्तस्य राज्ञःपुरतो महाश्वाः वृहत्तुरङ्गाः अश्वधरा अश्वधारकपुरुषाश्च उन्नयतो भरतोपवाह्यगजरत्नस्यद्वयोः पार्श्वयो र्नागागजा नागधरागज-धारकपुरुषाश्च पृष्टतोरथाः रथसंगेल्लीरथसमुदायः देश्योयंशब्दः चःसमुच्चये आनुपूर्व्यासंप्रस्थिताः । अत्र यावत्पदसंग्रहश्चायं„ सवर्णकसेनांगानि तत्राश्वाः तयणन्तरंचणं तरमल्लिहायणाणं हरिमेलामउलमल्लिअच्छाणं चंचुच्चिअललिअपुलिअचलचवलचंचलगईणं लंघणवग्गणधावणधोरणतिवइजइणसिक्खियगईणं ललंतलामगललायवरजूसणाणं मुहभंडगजुं चूलगथासगअहिलाणचामरगंडपरिमंडिअकडीणं किङ्करवरतरुणपरिग्गहिआ अट्ठसयं वरतुरगाणं पुरतं अहाणुपुव्विए संपट्ठिअन्ति । तदनन्तरं तरमल्लिहायणाणन्ति । तरोवेगोबलंवा तथामलमल्लिधारणे ततश्च तरोधारकोवेगादिकृतहानयः संवत्सरोवर्तते येषांते तथा यौवनवन्तइत्यर्थः अतस्तेषांवरतुरङ्गाणामिति योगः । वरमल्लिभासणाणंति क्वचित्पाठ स्तत्र प्रधानमाल्यवतामतएव दीप्तिमतांचेत्यर्थः । हरिमेलावनस्पतिविशेष स्तस्यामुकुलं कुड्मलं मल्लिकाच विचकिल स्तद्वदक्षिणी येषांते तथा तेषांशुक्लाक्षाणामित्यर्थः । चंचुच्चियन्ति । प्राकृतत्वेन चंचुरितं कुटिलगमनं अथवा चंचुःशुकचंचु स्तद्वद्वक्रतयेत्यर्थः उच्चितं उच्चताकरणं पादस्योत्पाटनं चंचूच्चितंच तच्चलितंच विलासवद्गतिः पुलिसंच गति विशेषः प्रसिद्धएव एवंरूपोचलोवायुराशुगत्वात् तद्वच्चपलचञ्चला अतीव चपला गति र्येषांते तथा तेषां शिक्षितं अभ्यस्तं लङ्घनं गर्तादेरतिक्रमणं वल्गा नमुत्कूर्दनं धावनंशीघ्रगमनं धोरणंगतिचातुर्यं तथात्रिपदीभूमौ पदत्रयन्यासः पदत्रयस्योन्नमनंवा जयनोगत्यन्तरजयनशीला गतिश्च येषांते तथा तेषां पदव्यत्ययः प्राकृतत्वात् । ललन्ति दोलायमानानि लामन्ति आर्षत्वाद्रम्याणि गललातानि कंठेन्यस्तानि वरभूषणानियेषांते तथा तेषां तथा मुखभांडकं मुखाभरणं अवचूलाः प्रलम्बगुच्छाः स्यासकादर्प्यणाकारा अश्वालङ्काराः अहिलाणंमुखसंयमनं एतान्येषां सन्तीति मुखभांडकावचूलस्यासका अहिलाणाः मत्वर्थीयलोपदर्शनादेवंप्रयोगः तथाचमरीगंडैश्चामरदंडैः परिमंडिता कटि र्येषांते तथा ततःकर्मधारय स्तेषां किङ्करभूतायें वरतरुणा वर युवपुरुषास्तैः परिगृहीतानां दवरकितानामित्यर्थः अष्टोत्तरंशतं वरतुरगाणां पुरतो यथानुपूर्व्या संप्रस्थितं ॥ अथेभाः । तयणन्तरञ्चणं ईसिदन्ताणं ईसिम

ताणं ईसितुंगाणं ईसिउच्चुंगउन्नयविसालधवलदन्ताणं कञ्चणकोसीपविट्ठदन्ताणं कञ्चणमणिरयणभूसिआणं वरपुरिसारोहगसंपउत्ताणं गयाणं अट्ठसयं पुरतो अहाणुपुव्वीए संपट्ठिअन्ति, ईषद्दांतानां मनाग्प्राहितशिक्षाणां गजानामिति योगः ईषन्मतानांयौवनारंभवर्त्तित्वात् ईषत्तुंगाना मुच्चानां तस्मा ईषदुत्संगइवोत्संङ्गः पृष्टदेशः ईषदुत्सङ्गे उन्नता विशालाश्चयौवनारम्भवर्त्तित्वादेव तेच ते धवलदन्ताश्चेति समासो ऽतस्तेषां कांचनकोसीसुवर्णखोला तस्यां प्रविष्टा दन्ता अर्थाद्विषाणाख्या येषांते तथा तेषां काञ्चनमणिरत्नभूषितानामिति व्यक्तं वरपुरुषाये आरोहकानिषादिनस्तैः संप्रयुक्तानां सज्जितानां गजानां गजकलभानामष्टोत्तरं शतं पुरतो यथानुपूर्व्या संप्रस्थितं ॥ अथरथाः॥ तयणन्तरंचणं सन्नद्धाणं सन्नयाणं संघंटासपडागाणं सतोरणवराणं सनन्दिघोसाणं सखिङ्खिणीजालपरिक्खित्ताणं हेमवयचित्ततिणिसकणगणिजुत्तदारुगाणं कालायससुकयणेमिजन्तकम्माणं सुसिलिट्ठवट्टमंडलधराणं आइण्णवरतुरगसुसंपउत्ताणं कुसलणरत्थे असारहिसुसंपग्गहिआणं बत्तीसतोणपरिमंडिआणं सकङ्कडवडेंसगाणं सचावसरपहरणावरणभरिअजुद्धसज्जाणं अट्ठसयं रहाणं पुरतो अहाणुपुव्वीए संपट्ठिअंइति ॥ उक्तार्थंचेदं प्राक्पद्मवरवेदिकाधिकारगतरथवर्णने । नवर मत्रविशेषणानां बहुवचननिर्देशः कार्यः तत्तदुक्तविशेषणानां रथानामष्टशतं पुरतो यथानुपूर्व्या संप्रस्थितं । अथपदातयः ॥ तयणन्तरंचणं असिसत्तिकुंततोमरसूललउडभिंडिपालधणुपाणिसज्जं पाइत्ताणीअं पुरतो अहाणुपुव्वीए संपट्ठिअन्ति । ततः पदात्यनीकं पुरतः संप्रस्थितं । कीदृशमित्याह ॥ असयादीनिपाणौ हस्ते यस्य तत्तथा सज्जंच संग्रामादिस्वामिकार्ये, तत्रास्यादीनि प्रसिद्धानि नवरं शक्तिस्त्रिशूलं शूलंत्वेकशूलं लउडइत्ति । लकुटो भिन्दिपालः । प्रागुक्तस्वरूपइति । अथभरतः प्रस्थितःसन् पथियद्यत् कुर्वन् यत्रागच्छति तदाह । तयणमित्यादि । ततः सभरताधिपोनरेन्द्रो हारावस्तृतसुकृतरतिदक्षा यावद्मरपतिसन्निभया ऋ

नभनुपासिं णागाणागधरा पिठनुरद्दारहसंगेल्ली सुहाणुपुव्वीए संपट्ठिआ॥ तएणं सेभरहाहिवेणारिं देहारो

इति ॥ ततःसभरताधिपो नरेन्द्रोहारावस्तृतसुकृतरतिदक्षाः यावद्मरपतिसन्निभया ऋद्ध्याप्रथितकीर्ति श्चक्ररत्नादेशितमार्गो अनेकराजवरसहस्रा

रुष पूठे रथ अनें रथनो समुदाय अनुक्रमें चालइ ॥ तिवारपछी ते भरतखेत्रनो स्वामी मनुष्यमें इद्रसरीषो हारेकरी नत सुकृत सोभावंत रचि

ख्या प्रथितकीर्त्तिः चक्ररत्नोपदिष्टमार्गो ऽनेकराजवरसहस्रानुयातमार्गो यावत् समुद्ररवभूतामिव मेदिनीं कुर्वन् २ सर्वर्द्धया सर्वद्युत्या यावन्निर्घोषनादितेन युक्तइतिगम्यं । ग्रामाकरनगरखेटकर्वटमडंब यावत्पदात् द्रोणमुखपत्तनाश्रमसंबाधसहस्रमंडितां स्तिमितमेदिनीकां वसुधामभिजयन् २ अग्र्याणि वराणि रत्नानि प्रतीच्छन् २ तद्दिव्यं चक्ररत्नमनुगच्छन् २ योजनांतरितामिर्वसतीभिर्वसन् २ यत्रैव विनीताराजधानी, तत्रैवोपागच्छति तत्रगतःसन्

त्थयसुकयरइअच्चे जावअमरवइसन्निभाए इड्ढीए पहियकित्ती चक्करयणदेसियमग्गे अणेगरायवरसहस्साणुयायमग्गे जावसमुद्दरवभूअंपिवकरेमाणे सव्विड्ढीए सव्वजुईए जावणिग्घोसणाइअरवेणं गामागरणगरखेडकब्बडमंडव जावजोअणंतरिआहिं वसहीहिं वसेमाणे २ जेणेव विणिआरायहाणी तेणेव उवागच्छइ २ त्ता विणीआए रायहाणीए अदूरसामंते दुवालसजोअणायामं णवयोजणविच्छिण्णं जावखंधावारणिवेसं

नुयातमार्गो यावत् समुद्ररवभूतामिवमेदिनीं कुर्वन् २ सर्वर्द्धासर्वद्युत्या यावन्निर्घोषनादितेन (युक्तः) ग्रामाकरनगरखेटककर्वटमडंप० यावत् योजनान्तरितामिर्वसतीभिर्वसन् यत्रैव विनीताराजधानी तत्रैवोपागच्छतीति, उपागत्य विनीतायाराजधान्या अदूरसामन्ते द्वादशयोजनायामं यावत्स्कंधावारनिवेशं करोति, कृत्वाबर्द्धकिरत्नं शब्दापयति, शब्दयित्वायावत्पौषधशालामनुप्रविशति, अनुप्रविश्यविनीतायाराजधान्या अष्टम

तढें हृदय जेहनो एहवो यावत् अमर देवता तेहनो स्वामी एहवो इंद्रसरीषो ऋद्धिइकरी प्रसिद्ध कीर्त्ति जेहनी सर्वऋद्धिकरी सर्व कांति करी चक्ररत्न मार्ग देसित अनेकहजारागमें राजाइं अनुयात संकीर्ण्ण मार्ग जिहां यावत् समुद्रना रवनी परें धरती प्रतें करतो थको सर्व ऋद्धिइं करी सर्वद्यूति कांति करी यावत् बाजित्रनें निर्घोषइ करी सहित थको ग्राम आगर नगर खेड कर्ब्बट मंडव प्रमुष यावत् योजननें आतरें बसतीइ बसतो थको, जिहां बिनिता राजधानीछें तिहां आवें, आबीने विनीता राजधानीनें समीपे अतिषेगलोनही बारह योजन लांबो नव योजन

यदकरोत्तदाह । उवागच्छिताइत्यादि । व्यक्तं । नवरं विनीतायाराजधान्या अष्टमभक्तमित्यत्र विनीताधिष्ठायकदेवसाधनाय विनीतांराजधानीं मनसिकुर्वन् २ अष्टमं परिसमापयतीत्यर्थः । नन्विद मष्टमानुष्ठानमनर्थकं वासनगर्यांचक्रवर्त्तिनां पूर्वमेव वश्यत्वात्, उच्यते निरुपसर्गेण वासस्थैर्यार्थमिति । यदाह । निरुवसग्गपच्चपत्थं विणीअं रायहाणिं मणसीकरेमाणे २ अट्ठमभत्तं पगिह्णइ, इति प्राकृतऋषभचरित्रे ॥ अथाष्टमभक्तसमाप्त्यनंतरं भरतो

बेसंकरेइ २ त्ता बद्धइरयणं सद्दावेइ २ त्ता जावपोसहसालं अणुप्पविसइ २ त्ता विणीआएरायहाणीए अट्ठमभत्तं पगिण्हइ २ त्ता जावअट्ठमभत्तं पडिजागरेमाणे २ चिट्ठइ ॥ १२ ॥ तएणं सेन्नरहेराया अट्ठमभत्तंसिपरिणममाणंसि पोसहसालाउ पडिणिक्कमइ २ त्ता कोडुंबिअपुरिसेसद्दावेइ २ त्ता तहेवजाव अंजणगिरिकूडसन्निभं गयवइं णरवईसमारुढे ॥ तंचेवसव्वं जहाहेट्ठा णवरं णवमहाणिहीउ चत्तारिसेणाउ णपवि

भक्तं प्रगृह्णाति प्रगृह्य यावदष्टमभक्तं प्रतिजाग्रत् तिष्ठति । ततःसभरतोराजा अष्टमभक्तेपरिणतेसति पौषधशालातः प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दापयति, शब्दयित्वातथैवाञ्जनगिरिकूटसदृशं गजपतिं नरपतिरारूढवान् तदेवसर्वं यथाअधःस्थितं (वाच्यम्) नवरम्, नवमहानिधयो चतस्रःसेनानप्रविशन्ति, शेषःसएवगमोयावन्निर्योवनादितेन विनीतायाराजधान्यामध्यंमध्येन यत्रैवस्वकं गृहं यत्रैव

पिहुलो यावत् स्कंधावार कटकनो निवेसकरें करीने वार्द्धिक रत्न प्रते तेडावे तेडावीने यावत् पोसधसालामाहि पैसे पैसीनें विनीता राजधानीना अधिष्ठाइक साधवाने अर्थे अट्ठम भक्त तपग्रहे ग्रहीने यावत् अष्टमभक्त प्रति पूर्ण पालतो थको रहइ १२ तिवार पछी ते भरत राजा अट्ठमनो तप पूर्ण थयेथकें पौषधसालाथी बाहिर नीकले नीकलीने आज्ञाकारी पुरुषने तेडावइ २ नें तिमज पूर्वलीपरेयावत् अंजणगिरिना शिषर जेहवा गजपती प्रते राजा चढ्यो । तिमसर्व जिम हेठें आलाउ कह्यो तिमजाणवा । पणि एतलो विसेष नव महानिधान अनें च्यारसेनापतीने पैसे घोडा हा

यज्ञकेतदाह । तएणमित्यादि । स्पष्टं । तहेवत्ति पदसंग्रहमाभिषेक्यगजमज्जनमज्जनगृहमज्जनादिरूपः । अथविनीताप्रवेशवर्णके लाघवायातिदेशमाह॥ तंचेवसव्वमित्यादि । तदेवसर्ववाच्यं । यथा हेष्ठाअधस्तनसूत्रे विनीतां प्रत्यागमनेवर्णनं तथात्रापि प्रवेशे वाच्यमित्यर्थः । अत्रविशेषमाह । नवरं, महानिधयो नव नप्रविशन्ति । तेषांमध्ये एकैकस्य विनीताप्रमाणत्वात् कुतस्तेषां तत्राधकाशः यतस्ते सेनाअपि नप्रविशन्ति, शेषः सएवगमः पाठोवक्तव्यः । कियत्पर्यंतमित्याह । यावन्निर्घोषनादितेन युक्तो विनीतायाराजधान्या मध्यंमध्येन मध्यन्न गेन यत्रैवस्वकंगृहं यत्रैवच भवनवरावतंसकस्य प्रधानतरगृहस्य प्रतिद्वारं बाह्यद्वारं तत्रैव गमनाय प्रधारितवान् चिन्तितवान् प्रवृत्तवानित्यर्थः । प्रविशति चक्रिण्यानियोगिकसुरा यथा २ वासभवनंपरिष्कुर्वंति तथाह । तएणमित्यादि । ततस्तस्य भरतस्यराज्ञो विनीतांराजधानीं मध्यभागेन प्रविशतः अपिबाढं एकेकेचन देवा विनीतां

संति सेसोसोचेवगमो जावनिग्घोसणाइएणं विणीआए रायहाणीए मज्झंमज्झेणं जेणेवसएगेहे जेणेव भवणवरवडिंसगपडिदुवारे तेणेव पहारेत्थगमणाय ॥ तएणं तस्स भरहस्सरन्नो विणीअंरायहाणिं मज्झं मज्झेणं अणुप्पविसमाणस्स अप्पेगइआदेवाविणीयं रायहाणिं सब्भिंतरबाहिरिअं आसित्तसंमज्जिउवलित्तं

भवनवरावतंसकप्रतिद्वारं तत्रैवप्रधारितवान् गमनाय, ततस्तस्य भरतस्य राज्ञः विनीतां राजधानींमध्यंमध्येनानुप्रविशतः अप्येककंदेवाविनीतां राजधानीं साभ्यन्तरबाह्यिरिकां आसिक्तसंमार्जितोपलिप्तां अप्येककेमञ्चातिमञ्चकलितां कुर्वन्ति, अप्येककेनानाविधराग (वसनोच्छ्रितध्वजापता

थी रथ पायक ए ४ नपैसे नगरीमइ सेषगमो तेहज जाणवो । यावत् वाजित्र निर्घोषे करी सहित थको विनिता राजधानीनें मध्ये २ थइनें, जिहां पोतानो घर जिहां भवनवरावतंसक उत्तम घरनो प्रतिद्वार बाहिरलो द्वारछें, तिहां आववानें प्रवर्त्तितो थयो ॥ तिवार पछी ते भरत राजानें विनीता राजधानीने मध्यै मध्यै पेसता थकां केतलाइक देवता विनीता राजधानी प्रते माहि बाहिर चोपषेरें पाणीइ छांटी भुंजे लीपी गुपी ए

॥ टीका ॥
॥ मूल ॥
॥ अनु० ॥
॥ भाषा॥

साभ्यंतरबाह्यिरिकां आसिक्तसम्मार्जितोपलिप्तांकुर्वंति । अप्येकके तांमंचातिमञ्चकलितां कुर्वंति । अप्येकके नानाविधरागवसनोच्छ्रितध्वजापताकामंडितां । अप्येककेलाइनुओइअमहितां कुर्वंति । अप्येकके गोशीर्षसरसरक्तचन्दनदर्दरदत्तपंचांगुलितलेत्यादिविशेषणां कुर्वंति । कियद्यावदित्याह । यावद्गन्धवर्त्तिभूतां कुर्वंति । अमीषां विशेषणानामर्थः प्राग्वत् । अप्येकके हिरण्यवर्षंवर्षंति । रूप्यस्याघटितसुवर्णस्यवा वर्षंवर्षंति । एवं सुवर्णवर्षं रत्नवर्षं वज्रवर्षं आभरणवर्षं वर्षंति । वज्राणिहीरकाणि । पुनःप्रविशतो राज्ञो यदभूत्तदाह । तएणमित्यादि । ततस्तस्य भरतस्यराज्ञो विनीतांराजधानीं मध्यं मध्येनानुप्रविशतः शृङ्गाटकादिषु यावच्चतुष्कादित्रिकचतुष्कादिग्रहः महापथपर्यंतेषु स्थानेषु बहवोऽर्थार्थिप्रभृतय स्तामि रुदारादिविशेषणविशिष्टाभि र्वाग्भि रभिनन्दयंतश्चाभिष्टुवन्तश्च एवमवादिषुरिति संबन्ध स्तत्रशृङ्गाटकादिव्याख्या प्राग्वत् । अर्थार्थिनो द्रव्यार्थिनः कामार्थिनोमनोज्ञशब्दरूपार्थिनः भोगार्थिनो मनोज्ञगन्धरसस्पर्शार्थिनः लाभार्थिनो भोजनमात्रादिप्राप्त्यर्थिनः ऋद्धिं गवादिसंपदं इच्छंत्येषयन्तिवा ऋच्छे-

॥ टीका ॥

करेंति अप्पेगइआमंचाइमंचकलिअं क० एवंससेसुविपहेसु अप्पेगइआ णाणाविहरागवत्थूसिअज्झयं अप्पेगइआ लाउल्लोइअमहिअं करेंतिअप्पेगइया जावगंधवट्टिभूअं करेंति अप्पेगइआ हिरण्णवासंवासेंति सुवण्ण रयणवइरआभरणवासं वासेंति ॥ तएणं तस्स भरहस्सरण्णो विणीयंरायहाणिं मज्झंमज्झेणं अणुपविसमाणस्स

॥ मूल ॥

कामर्थिनः) अप्येककेलाउल्लोइअमहितां अप्येककेयावद्गन्धवर्तिभूतां कुर्वन्ति । अप्येककेहिरण्यवर्षं वर्षन्ति, सुवर्णरत्नवज्राभरण (वर्षं) ॥

॥ अनु० ॥

हवी करें, केतलाईक देवता माचा अतिमाचा माळे जोवा आवइं लोक तेहनें वसबाने, केतलाइंक देवता अनेक प्रकारना गंधनीध्वजा ठाम २ बांधे, केतला इंक देवता लीपवि तथा चंद्रोदये करीने पूजित एहवो केतलाइक देवता यावत् धूप ओषेवे करीनें सुंगध मयकरें केतलाइक देवता अणघट्या सोनानो वर्सावे वरसांवइ सुवर्णनो रत्ननी अजहीरानी आभर्णनीवर्षा वरसावें । तिवार पछी ते भरत राजानें विनीता राजधानी प्रते

॥ भाषा ॥

षाः स्वार्थिके कप्रत्ययविधानात् ऋध्येषिकाः परविदूषकत्वेन पापव्यवहारिणो भांडादयः कारोटिकाः कापालिकाः तांबूलस्थगीवाहकावा कारंराजदेयंद्रव्यं वहन्तीत्येवंशीलाः कारवाहिन स्तएवकारवाहिकाः कारवाधितावा शांखिकादयःशङ्खाः श्रीऋषभनिष्क्रमणमहाधिकारे व्याख्याता इति ततोव्याख्येयाइति । अथते किमवादिषुरित्याह । जयजयनन्दाइत्यादि पदद्वयं प्राग्वत् । भद्रं ते तुभ्यंभूयादिति शेषः । अजितंप्रतिरिपुं-जय जितमाज्ञावशंवदं पालय जितमध्ये आज्ञावशंवदमध्ये वसतिष्ठ विनीतपरिजनपरिवृतो जूया इत्यर्थः, इन्द्रइव देवानां वैमानिकानां मध्ये ऐश्वर्यैश्चन्द्रइव तारागां ज्योतिष्कागां चमरइवासुराणां दाक्षिणात्यानामित्यर्थः । एवं धरणइवनागानामित्यत्रापि ज्ञेयं । अन्यथा सामान्यतो ऽसुरा

॥टीका॥

सिंघाडगजावमहापहेसु बहवे ऋत्थियआ कामत्थियआभोगत्थियआलाभत्थियआ इड्ढिसिआ किव्विसिआ कारोडिआ कारवाहिआ संखिआ चक्किआ णंगलिआ मुहमंगलीआ पूससाणया वद्धमाणया लंखमंखमाइआ ताहिं उरायाहिं इट्ठाहिं कंताहिं पिआहिं मणुन्नाहिं मणामाहिं सित्राहिं धन्नाहिं मंगल्लाहिं सस्सीरिआहिं

॥ मूल॥

ततस्तस्य भरतस्य राज्ञोविनीतां राजधानीं मध्यंमध्येनानुप्रविशतो शृङ्गाटकादिषु यावन्महापथेषुबहव ऋर्थार्थिनःकामार्थिनो भोगार्थिनो लाभार्थिनः ऋध्येषिकाः किल्विषिकाःकारोटिकाः कारवाहिकाः शाङ्खिकाः चाक्रिकालाङ्गलिकाः मुखमङ्गलिकाः पुष्पमाणवा वर्धमानकालंखमंखमातिकाः ताभिरुदाराभिरिष्टाभिः कान्ताभिः प्रियाभिः मनोज्ञाभिः मनोमाभिः शिवाभिर्धन्याभिः मङ्गल्याभिः सश्रीकाभिः हृदयकमनीयाभिः हृदयप्रल्हा

॥ अनु० ॥

बिचिइ विचि प्रवेश करता थका शृंघाट त्रिपुणा मार्ग यावत् महापथ राजमार्गनें विषेइ घणा द्रव्यना अर्थिथका काम सुषना अर्थी पंचविषय ना अर्थि लाभना अर्थि ऋद्विना अर्थि किल्विषपरना इषण कहे एहवा पालषीउपाडें ते कपाला राजानो द्रव्य वहे ते कारवोहिक सेष दक्षिणा वर्त चक्रना धरणहार नंगलाना धरणहार मुषे मंगलीक शब्द बोले पुष्पमान मागंधिका वर्द्धमान एक उपरि बीजो चढे इ वंसाग्र षेलें चित्रामना

॥ भाषा॥

णामित्युक्ते बलींद्रस्य नागानामित्युक्तेच भूतानन्दस्योपमानत्वेनोपन्यासो युक्तिमान्स्य त् दाक्षिणात्येभ्य उदीच्यानामधिकतेजस्कत्वात् बहूनि शतस-
हस्राणि यावत् बह्वीःपूर्वकोटीः बह्वीःपूर्वकोटाकोटीः विनीतायाराजधान्याः क्षुल्लहिमवद्गिरिसागरमर्यादाकस्य केवलकल्पस्य भरतवर्षस्य ग्रामाक-
रनगरखेटकर्बटमडंबद्रोणमुखपत्तनाश्रमसन्निवेशेषु सम्यक्प्रजापालनेनोपार्जितं सल्लब्धं निजभुजवीर्योर्जितं ननु नमुचिते वासवाद्युपायलब्धं य-

॥ टीका ॥

हिअयगमणिज्जाहिं हिअयपल्हायणिज्जाहिं वग्गूहिं थुणंतरयं अजिणंदंताय अभिथुणंताय एवंवयासी ॥
जय २ णंदा जय २ भद्दा भद्दंते अजियंजिणाहिं जियंपालयाहिं जियमज्झेवसाहिं इंदोविवदेवाणं चंदोविव
ताराणं चमरोविव असुराणं धरणोविव णागाणं बहूइं पुव्वसयसहस्साइं बहुईउ पुव्वकोडीउ बहुईउ
पुव्वकोडाकोडीउ विणीआएरायहाणीए चुल्लहिमवंतगिरिसागरमेरागस्सय केवलकप्पस्स भरहवासस्स

॥ मूल ॥

दनीयाभिः वाग्भिरनवरतमभिनन्दन्तयश्चाभिष्टुवन्तश्चैवमवादिषुः ॥ जय २ नन्द । जय २ भद्र । जय २ भद्रंते अजितं जय जितं पालय,
जितमध्येवस, इन्द्रइवदेवानांचन्द्रइवताराणाम्, चमरइवासुराणाम्, धरणइवनागानाम् बहूनिपूर्वशतसहस्राणिबह्व्यः पूर्वकोटीः बह्व्यः पूर्वको
टाकोटीः विनीतायाराजधान्याः क्षुल्लहिमवद्गिरिसागरमर्यादस्यच केवलकल्पस्य भरतस्य वर्षस्य ग्रामाकरनगरखेटखर्वटमडंबद्रोणमुखपत्तनाश्रम

॥ अनु० ॥

पाटीया राषेइ एहवा तेहवां इष्टवल्लभ कांति अभिराम प्रीयकारी मनने सुषकारी मनने गमता निरूपद्रव कारी धान्यकारी मंगलिककारी सश्री
क शोभावंत हियानेगमे एहवा हृदयनई प्रल्हाद करें आणंद उपजावेइ एहवे वचनेंकरी निरंतर पणइ चिरनंद इत्यादिक कहता थका स्तवना
करता थका इम कहइ ॥ जय २ वंत समृद्धिवंत होउ तुम्हने भद्रमंगलीकहोउ जय २ समृद्धि मंगली कहोउ अणजीत्या वैरीनै जीतज्यो जीत्यावस्य
होइ तेहने पालज्यो जीत्या मंत्रपषमांहि वसज्यो इंद्रजिम वैमानिकदेवतामांहि चंद्रजिम तारामांहि चमरेंद्रजिम असुर कुमार माहि धरणेंद्र जिम

॥ भाषा ॥

शो येनसतथा महयाजावत्ति यावत्पदात् हयगइगीअवाइअतन्तीतलतालतुडिअघणमुइंगपडुप्पवाइअरवेणं विउलाइं भोगभोगाइं भुञ्जमाणेइति संग्रहः । आधिपत्यं पौरपत्यं अत्रापि यावत्पदात् सामित्तं भट्टित्तं महत्तरगत्तं आणाईसरसेणावच्चं कारेमाणे पालेमाणेत्ति ग्राह्यं । अत्रव्याख्याप्राग्वत् । विचरइतिकृत्वा जयजयशब्दं प्रयुंजन्ति । अथविनीतां प्रविष्टःसन् भरतः किंकुर्वन् क्वाजगामेत्याह । तएणंसेभरहेरायाणयणमालासहस्सेहिंपि

॥ टीका ॥

गामागरणगरखेडकव्वडमडंबदोणमुहपट्टणासमसंनिवेसेसु सम्मंपया पालणोवज्जिअलद्धजसे महयाजाव आहेवच्चं पोरेवच्चं जावविहरईत्तिकट्टु जय २ सद्दं पउंजंति । तएणं सेभरहेराया णयणमालासहस्सेहिं पिलिज्जमाणे २ वयणमालासहस्सेहिं अभिथुव्वमाणे २ हिअयमालासहस्सेहिं उम्मंदिज्जमाणे २ मणोरहमालासहस्सेहिं विच्छिप्पमाणे २ कंतिरूवसोहग्गगुणेहिं पिलिज्जमाणे २ अंगुलिमालासहस्सेहिं दाइज्जमा

॥ मूल ॥

सन्निवेशेषु, सम्यक् प्रजापालनोपार्जितलब्धयशाः महता० यावत् आधिपत्यं पौरपत्यं यावद्विचरति कृत्वाजयजयशब्दं प्रयुञ्जते ॥ ततःसभरतोराजा नयनमालासहस्रैः प्रेक्ष्यमाणः वचनमालासहस्रैरभिष्टूयमानः हृदयमालासहस्रै रुन्नन्द्यमानो मनोरथमालासहस्रै र्विक्षिप्यमानः कान्तिरूपसौभाग्यगुणैः प्रार्थ्यमानोऽङ्गुलिमालासहस्रैर्दर्श्यमानः दक्षिणहस्तेनबहूनां नरनारीसहस्राणां अञ्जलिमालासहस्राणि प्रतीच्छन् । भवनपंतिहस्राणि ।

॥ अनु० ॥

नाग कुंमारमांहि घणालाष पूर्वलगें घणां कोडि पूर्व लगें घणां कोडा कोडिपूर्व लगें विनिता राजधानीनो उत्तर दिशिने चूलाहेमवंतपर्वत लगें पूर्व पूर्व पश्चिमउत्तरदिशि लवण समुद्रलगें परिपूर्ण भरत क्षेत्रनो ग्राम आगर नगर षेड कर्वट मंडप द्रोणमुष पाटण संनीवेसप्रमुषनेविषे भले प्रकारें प्रजाने पालवे करीउपार्ज्युं लाधोछे जसजेणे एहवो थकोमोटइ यावत् अधिपती स्वामीपणे पुरनगरनो स्वामीपणो पोरेनगरनो स्वामीपणो यावत् पालतो थको विचरो इम कहीने जयजय एहवा शब्द प्रजूजइ ॥ तिवारें ते भरत राजा हजारगमें मनुष्यना नेत्रानी मालाइकरी जोइतो थको हजार

॥ भाषा ॥

च्चिज्जमाणे २ इत्यादि । ततः सप्तरतोराजा नयनमालासहस्रैः प्रेक्ष्यमाण २ इत्यादि विशेषणपदानि श्रीऋषभनिष्क्रमणमहाधिकारेव्याख्यातानीति ततोज्ञेयानि । नवरं । अङ्गुलिमालासहस्सेहिं दाइज्जमाणे २ इत्यत्र जनपदागतानां जनानां पौरजनै रङ्गुलिमालासहस्रै र्दर्श्यमानोदर्श्यमान इत्य पि यत्रैव स्वकंगृहंपित्र्यःप्रासादः यत्रैवच भवनवरावतंसकं जगद्वर्त्तिवासगृहशेखरभूतं राजयोग्यं वासगृहमित्यर्थः तस्य प्रतिद्वारं तत्रैवोपागच्छति । ततःकिङ्करोतीत्याह । उवागच्छित्ताइत्यादि । उपागत्यचाभिषेक्यं हस्तिरत्नं स्थापयति । स्थापयित्वाच तस्मात्प्रत्यवरोहति । प्रत्यवरुह्यच विसर्ज्जनी यजनोहिविसर्ज्जनावसरे ऽवश्यं सत्कार्यइति विधिज्ञो भरतः षोडशदेवसहस्रान् सत्कारयति सन्मानयति । ततो द्वात्रिंशतं राजसहस्रान् ततःसेनापति

णे २ दाहिणहत्थेणं वहूणंणरणारीसहस्साणं अंजलिमालासहस्साइं पडिच्छमाणे २ नयनपंतीसहस्सोइं समइच्छमाणे ३ तंतीतलतालतुडियगीयवाइणरवेणं मणहरेणं मंजुमंजूणा घोसेणय पडिबुज्झमाणे २ जेणेव सएगेहे जेणेवसएभवणवरवडिंसयपडिदुवारे तेणेव उवागच्छइ २ त्ता आभिसेक्कहत्थीरयणं ठावेइ २ त्ता आभिसेक्कात हत्थिरयणात पच्चोरुहइ २ त्ता सोलसदेवसहस्से सक्कारेई सम्माणेइ २ त्ता बत्तीसंरा

समीत्यसाणोतंत्रीतलतालत्रुटितगीतवाद्यादिवरवेण मधुरेण मनोहरेण मञ्जुमञ्जुनाघोषेण च प्रतिबुध्यमानो २ यत्रैवस्वकं गृहं यत्रैव नवनवरावतं सकद्वारं तत्रैवोपागच्छति उपागत्य आभिषेक्यं हस्तिरत्नं स्थापयति स्थापयित्वा आभिषेक्याद्धस्तिरत्नात्प्रत्यवरोहति, प्रत्यवरुह्य षोडशदेवसहस्रान्

गमे मनुष्यनाबचननी मालाईकरी जय २ नंदा इत्यादि स्तवतो थको हजारगमे मनुष्यना हृदयनीमालाइकरीनें हर्षपमाडतो थको हजारगमे लोकना मनोर्थनी माला पूरीपमाडतो थको शरीरनी कांतिरूप कांति सोभाग्यने गुणे करीने लोकैजोइतो थको उसाहमाआवे इत्यादिक सहस्रगमें लोकने अंगुलि मालाइंकरीनें दिषाडितो २ थको जिमणें हाथे करीनै घणाहजार गमें नर नारीनी अंजली मालाई हाथने जोडवकरी प्रतिछतो २ थको

रत्नं गृहपतिरत्नादीनि त्रीणि सत्कारयति सन्मानयति ततः त्रीणि षष्टानि षष्ट्यधिकानि रूपशतानि रसवतीकारशतानि । ततः अष्टादशश्रेणिप्रश्रेणीः ततः अन्यानपि बहून् राजेश्वरदलवरादीन् सत्कारयति सन्मानयति सत्कार्यच सन्मान्यच पूर्वोत्सवे अतिथीनिव प्रतिविसर्जयति । अथ यावत्परिच्छदो राजायथाभासगृहं प्रविवेश तथाह । इत्थीरयणेणमित्यादि । स्त्रीरत्नेन सुभद्रया द्वात्रिंशता ऋतुकल्याणिकासहस्रै र्द्वात्रिंशता जनपदकल्याणिकासहस्रैः

जवरसहस्से सक्कारेइ सम्माणेइ २ त्ता सणावइरयणं सक्कारेइ सम्माणेइ २ त्ता एवंगाहावइरयणं वड्ढइरयणं पुरोहिअरयणं सक्कारेइ सम्माणेइ २ त्ता तिण्णिसठेसूअसए सक्कारेइ सम्माणेइ २ त्ता अट्ठारससेणिप्पसेणीओ सक्कारेइ सम्माणेइ २ त्ता अण्णेवि बहवे राईसरजावसत्थवाहप्पभिईओ सक्कारेइ सम्माणेइ २ त्ता पडिविसज्जेइ इत्थीरयणेणं बत्तीसाए उडुकल्लाणिआ सहस्सेहिं बत्तीसाए जणवय कल्लाणिआ सहस्सेहिं

सत्कारयति,समानायति, सत्कृत्यसंमान्यद्वात्रिंशद्राजसहस्रान् सत्कारयति संमानयति, सत्कृत्यसंमान्यसेनापतिरत्नं सत्कारयति संमानयति, सत्कृत्यसंमान्याष्टादशश्रेणिप्रश्रेणीः सत्कारयति संमानयति, सत्कृत्यसंमान्य एवंगाथापतिरत्नं वर्द्धकिरत्नं पुरोहितरत्नं सत्कारयति संमानयति, सत्कृत्यसंमान्य त्रीणिषष्टानिसूपशतानि सत्कारयति संमानययति सत्कृत्यसंमान्य अष्टादश श्रेणिप्रश्रेणीः सत्कारयति संमानयति सत्कृत्यसंमान्य अ

हजारगमे घरनी पंक्तिमाहें थइने नीकलतो २ थको तंत्रीतेवीणा हाथना तालोटा तालकांसीना त्रुटितनामावाजा गीत वाजित्र तेहनै शब्दकरी मधुरमीठं सांभलता मनोहर एहवो मनोहर घोषशब्दैकरी प्रतिबुझतो थको सांभलतो थको जिहां पोतानो घर प्रासादछइ जिहां पोतानो भवन प्रधान अबलसक राज्यपोषवास घर तेहनु प्रतिद्वार वाहिरिलो वारणो पोलिछेइ तिहां आवइ २ नें अभिषिक्त पट्टहस्ती हस्ति रत्न थापइ उभो रार्षे अभिषेकयोग्य पट्टहस्तीरत्न थकी पाछोउतरै २ नें सोला हजार देवतानें सत्कारदे सन्मान देइ सत्कारी संमानीनें बत्तिस हजार राजानै सत्कारें

द्वात्रिंशता द्वात्रिंशद्बद्धैर्नाटकसहस्रैः सार्द्धं संपरिवृतो भवनवरावतंसकमतीति प्रविशति। प्राकरणिकत्वादनुक्तोपि भरतः कर्ता गम्यतेऽत्रवाक्ये, य था कुबेरो देवराजा धनदो लोकपालः कैलासं स्फटिकाचलं किंलक्षणं भवनवरावतंसकं शिखरिशृंगं गिरिशिखरं तद्वन्नं तत्सदृशमुच्चत्वेनेत्यर्थः । लौ किकव्यवहारानुसारेणायं दृष्टान्तः । अन्यथा कुबेरस्य सौधर्मावतंसकनाम्न इन्द्रकविमानादुत्तरतो वल्गुविमानेवासस्य श्रूयमाणत्वादागमेन सहविरुध्य ते । प्रविश्य यच्चक्रे तदाह । तएणमित्यादि । ततः सभरतोराजा मित्राणि सुहृदः ज्ञातयः सजातीयाः निजकाः मातापितृभ्रात्रादयः स्वजनाः पि

बत्तीसाए बत्तीसइबद्धेहिं णाडयसहस्सेहिं सद्धिं संपरिवुडे भवणवरवडिंसगं अणुपविसइ,, जहाकुबेरोवुदेवराया केलासं सिहरिसिंगभूयंति॥ तएणं सेभरहेराया मित्तणाइणियगसयणसंबंधिपरियणं पासइपासित्ता जेणेव

न्यानपिबहून् राजेश्वरतलवरादीन् यावत्सार्थवाहप्रभृतीन् सत्कारयति संमानयति सत्कृत्यसंमान्य प्रतिविसर्जयति । स्त्रीरत्नेन द्वात्रिंशता ऋतुकल्या णिकासहस्रै द्वात्रिंशता जनपदकल्याणिकासहस्रै द्वात्रिंशद्बद्धैर्नाटकसहस्रैः सार्द्धं संपरिवृतो भवनवरावतंसक मतीति (प्रविशति) यथा कुबेरोदेवराजः कैलासंशिखरिशृंगभूतमिति,, ततःसभरतो राजा मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसंबंधिपरिजनान् प्रत्यवेक्षयति (पश्यति) प्रत्यवेक्ष्य

सन्माने सत्कारी सन्मानीनें सेनापतीरत्ननें सत्कारे सन्मानें २ देईनें इम गाथापतीरत्ननें इमबढी रत्नें पूरोहित रत्ननें सत्कारे सन्माने सत्कारी सन्मा नीनें त्रिणसेसठि इद्ध० सूआरने सत्कारी सन्मानीनें अठार श्रेणीप्रश्रेणीनें सत्कारें सन्माने सत्कारी सन्मानीनें बीजाइ पणि घणा राजा ईश्वर यावत् सार्थवाहा प्रमुष सत्कारें सन्मानें सत्कारी सन्मानी प्रतिविसर्जई स्वस्थानिक जावानी आज्ञाआपे, स्त्रीरत्न सहित बत्तीस हजार ऋतु कल्याणिक स्त्री सहित बत्तीस हजार जनपद कल्याणिक स्त्रीसहित बत्तीस हजार बतीस बद्धनाटिक सहित तेसार्थे परिवस्यो थको भवनवरअवतंसक मांहि वासघर मांहे आवइ ते पेसे भरत राजा, जिमकुबेर धनदेवतानो राजा लोकपाल कैलास स्फाटिकाचलमापैसै, भवन केहवोछें पर्वतना शिषर जेहवो ऊचों ॥ तिवार पछी ते भरत राजा मित्र पोतानी ज्ञात स्वजातिय निजक ते माता पिता भाई प्रमुष पोत्रीया प्रमुष संबंधीश्वशुरादिक परिजन दासादिक

तृव्यादयः संबंधिनः श्वशुरादयः परिजनोदासादिः एकवद्भावेकृते द्वितीयाप्रत्युपेक्षते कुशलप्रश्नादिभिरापृछ्यापृछ्य संभाषतइत्यर्थः । अथ वाचिरम दृष्टत्वेन मित्रादीनुत्कंठुलतया पश्यति स्नेहदृशा विलोकयति प्रत्युपेक्ष्यच यत्रैव मज्जनगृहं तत्रैवोपागछति उपागत्यच यावछ्राद्धात् स्नानविधिः सर्वो पिवाच्यः मज्जनगृहात्प्रतिनिष्क्रामतीत्यादि प्राग्वत् । अत्रच बाहुबल्यादिनवनवतिभ्रातृराज्यानामात्मसात्करणपूर्वकं चक्ररत्नस्यायुधशालायां प्रवेश नमन्यत्रप्रसिद्धमपि सूत्रकारेण नोक्तमिति नोच्यतेइति । एवं विहरत स्तस्य यदुदपद्यत तदाह । तएणमित्यादि । ततस्तस्य भरतस्यराज्यधुरं चिन्त यतो ऽन्यदाकदाचिदयमेतद्रूप उक्तविशेषणविशिष्टः संकल्पः समुदपद्यत । सचकःसंकल्प इत्याह । अभिजिएणमित्यादि । अभिजितं मया निजक-

॥टीका॥

मज्जणघरे तेणेव उवागच्छइ, २ त्ता जाव मज्जणघराओ पडिणिक्खमइ, २ त्ता जेणेव भोयणमंडवे तेणेव उवागच्छइ, २ त्ता भोयणमंडवंसि सुहासणवरगए अट्ठमभत्तं पारेइ, २ त्ता उप्पिंपासायवरगए कुट्टमा णेहिं मुइंगमत्थएहिं बत्तीसइबद्धेहिंणाडएहिं उवलालिज्जमाणे २ उवणविज्जमाणे २ उवगिज्जमाणे २ महयाजाव्वुंजमाणे विहरई ॥ तएणं तस्स भरहस्सरण्णो अन्नयाकयाइं रज्जधुरं चिंतेमाणस्स इमेयारूवे

॥ मूल॥

त्रैवमज्जनगृहंतत्रैवोपागच्छति उपागत्यमज्जनगृहात् प्रतिनिष्क्रामति प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैवभोजनमंडप स्तत्रैवोपागच्छति उपागत्य भोजनमंड पे सुखासनवरगतोऽष्टमभक्तं पारयति, पारयित्वा उपरिप्रासादवरगतः कुट्यमानैर्मृदङ्गमस्तकैः द्वात्रिंशताबद्धैर्नाटकै रूपलाल्यमान उपवीज्यमा

॥ अनु० ॥

तेहने कुशल प्रश्नादिक स्नेहदृष्टिनीहं पूछीनें जिहां मंज्जन करवानो घरछें तिहां आवें आवीनें यावत् स्नान करीनें स्नान करवाना घरथकी नी कले नीकलीने जिहां भोजननो मंडपछे तिहां आवइ आवीनै भोजनना मंडपनें विषें सुषासने बैठो थको अठ्ठनो पारणो पारेइ करीनें प्रसादवर उपरिगयोथको जोरें वजाडवेंकरीने मांदलनां माथा जिहां एहवा बत्तीसबद्धनाटिकें करीनें उपलालीतोथको यथास्थितदानै देवैकरी नृत्यनाटिक

॥ भाषा॥

बलवीर्यपुरुषाकारपराक्रमेण क्षुल्लहिमवद्गिरिसागरमर्यादया केवलकल्पं भरतवर्षं तच्छ्रेयः खलु ममात्मानं महाराज्याभिषेकेणाभिषेचयितुं अभिषेकं कारयितुं इतिकृत्वा भरतं जितमिति विचार्य एवंसंप्रेक्षते राज्याभिषेकं विचारयति । अथैतद्विचारोत्तरकालीनकार्यमाह । संपेहित्ताइत्यादि । व्यक्तं सिंहासने निषद्य यच्चक्रेतदाह । निसीइत्ताइत्यादि कंठ्यं । किमवादीदित्याह । अभिजिएणमित्यादि । अभिजितं मयादेवानुप्रिया ! निजकबलवीर्य पुरुषाकारपराक्रमेण क्षुद्रहिमवद्गिरिसागरमर्यादया केवलकल्पं भरतवर्षं तद्यूयं देवानुप्रिया ! ममममहाराज्याभिषेकं वितरतदत्त कुरुतेत्यर्थः । आवश्यक चूर्ण्यादौतु भक्त्या सुरतरास्तं महाराज्याभिषेकाय विज्ञापयामासुः भरतश्चतदनुमेनें । अस्तिहि अयं विधेयजनव्यवहारो यत्प्रभूणां समयसेवाविधौ

॥ टीका ॥

जा.बसमुप्पाजत्था,, अभिजिएणंमए णिअगबलवीरिअपुरिसक्कारपरक्कमेणं चुल्लहिमवंतगिरिसागरमेराए केवलकप्पे भरहेवासे, तंसेअं खलु मेअप्पाणं महयारायाभिसेएणं अभिसिंचावित्तएत्तिकट्टु एवंसंपेहेइ । २ त्ता कल्लं पाउप्पन्नाए जावजलंते जेणेव मज्जणघरे जाव पडिणिक्खमइ, २ त्ता जेणेव बाहिरिआ उव

॥ मूल ॥

न उपगीयमानो महतायावद्भोगान् भुञ्जनविहरति, ततस्तस्यभरतस्यराज्ञ अन्यदाकदाचिद्राज्यधुरं चिन्तयतोऽयमेतद्रूपो यावत् (संकल्पः) समुदपद्यत,, अभिजितं मयानिजकबलवीर्यपुरुषकारपराक्रमैः क्षुल्लहिमवद्गिरिसागरमर्यादया केवलकल्पं भरतवर्षं, तच्छ्रेयःखलु, मेअ त्मानं राज्याभिषेकेणाभिषेचयितुमितिकृत्वा एवंसंप्रेक्षते संप्रेक्ष्यकल्यं (प्रः) प्रातःप्रभया यावज्ज्वलतिसति, यत्रैव मज्जनगृहं यावत्प्रतिनिष्क्रामतीति, यत्रैव बाह्यो

॥ अनु० ॥

जोतो नचावतोथको गुणग्राम गवरावतो थको मोटा यावत् भोग भोगवतोथको विचरें ॥ तिवारपछी ते भरतराजा एकदासमयें राज्यधूराप्रते चिन्तवतोथको एहवो संकल्प यावत् उपनो, जीव्योछइ पोतानें बल वीर्य पुरुषाकार पराक्रमइं करीनें चूलहिमवन्त पर्वत अनें ३ दिसिलवणसमुद्रनीमर्यादालगइं परिपूर्ण भरतक्षेत्र जीत्युं तेमाटें मंगलीक निमित्तै मुहनै पोताना आत्मानें मोटें २ महाराज्याभिषेकें करीने अभिषेक करिवानो एहवुंकहीनें

॥ भाषा ॥

॥ टीका ॥

ते स्वयमेवोपतिष्ठंते सत्यप्येवंविधेकल्पे यद्भरतस्यानुचरसुरादीनामभिषेकज्ञापनमुक्तं तद्गम्भीरार्थकत्वादस्मादृशां मन्दमेधसामनाकलनीयमिति । अथ यथाते अङ्गीचक्रुस्तथाह । तएणमित्यादि । ततस्ते षोडशदेवसहस्राः यावद्द्वात्रिंशद्राजसहस्रादिपरिग्रहः यावद्राजेश्वरतलवरादिसार्थवाहप्रभृतय इति । भरतेन राज्ञा इत्युक्ताः सन्तो हट्ठतुट्ठत्ति इहैकदेशदर्शनमपि पूर्णतदधिकारसूत्रदर्शकं तेन हट्ठतुट्ठचित्तमाणंदिआइत्यादि पदानि ज्ञेयानि करतलपरिगृहीतं दशनखं शिरस्यावर्तं मस्तके अञ्जलिंकृत्वा भरतस्य राज्ञ एतमनन्तरोदितमर्थं सम्यग्विनयेन प्रतिशृण्वन्ति अङ्गीकुर्वंति । अथ जलाल्लब्ध्यात्मलाभाकृषिर्जलेनैववर्द्धतइतिन्यायात्तपसाप्तं राज्यं तपसैवाभिनन्दतीति चेतसि चिन्तयन् भरतो यदुपचक्रमे तदाह । तएणमित्यादि । प्राग्वत् । तएणंसेभरहेइत्यादि । ततः सभरतो ऽष्टमभक्ते परिणमतिसति आभियोग्यान् देवान् शब्दयति । शब्दयित्वाच एवमवादीत् ।

ठाणसाला जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छइ, २ त्ता सीहासणवरगए पुरत्थाभिमुहे णिसीअइ, २ त्ता सोल सदेवसहस्से बत्तीसंरायवरसहस्से सेणावइरयणे जाव पुरोहिअरयणे तिण्णिसट्ठिसुअसए अट्ठारससेणिप्पसेणीओ अण्णेअबहवे राईसर० जाव सत्थवाहप्पभिईओअ सद्दावेइ, २ त्ता एवंवयासी ॥ अजिजिएणं देवाणुप्पि

॥ मूल ॥

स्थानशाला, यत्रैवसिंहासनं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्यसिंहासनवरगतः पूर्वाभिमुखोनिषिदतीति, निषद्यषोडशदेवसहस्रं द्वात्रिंशत् राजसहस्रं सेनापतिरत्नं यावत्पुरोहितरत्नं त्रीणिषष्ठानिसूपशतानि अष्टादश श्रेणिप्रश्रेणीः अन्यानपिबहून्राजेश्वरतलवरादीन् यावत् सार्थवाहप्रभृतीन् श

॥ अनु० ॥

इम बिचारें बिचारीनें कालिह प्रभातसमयें यावत् सूर्य उग्गेथके जिहां स्नानकरवानो घरछइ यावत् स्नानकरीने बाहिरें निकले २ ने जिहां बाहिर ली वैसवानो शालाछें जिहां सिंघासनछें तिहां आवें आबीनें सिंघासननेंविषें पूर्वदिसिसाम्हो बेंसेबैसीने सोलहजार देवतानें बत्तीसहजार राजाप्रतै सेनापती रत्नप्रतै यावत् पुरोहित रत्नप्रतै त्रिणिसें साठि सूआरप्रतें अठारै श्रेणिप्रश्रेणि प्रतै बीजापणि घणा राजाईश्वर यावत् सार्थवाह प्रमुषते

॥ भाषा ॥

किमवादीदित्याह । खिप्पामेवत्ति । क्षिप्रमेव भोदेवानुप्रिया ॥ विनीताया राजधान्या उत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे ईशानकोणे इत्यर्थः तस्यात्यन्तप्रशस्तत्वात् अभिषेकाय मंडपो ऽभिषेकमंडपस्तं विकुर्वत ममएतामाज्ञप्तिं प्रत्यर्पयत । तएणमित्यादि । ततस्ते आभियोग्या देवा भरतेन राज्ञा एवमुक्ताः संतो हृष्टतुष्टादिपदानि प्राग्वत् । एवंस्वामिन् यथैव यूयमादिशत आज्ञया स्वामिपादानामनुसारेण कुर्म्म इत्येवंरूपेण विनयेन वचनं प्रतिशृण्व

सुा! मए णिसुगबंलवीरिय० जाव केवलकप्पे भरहेवासे,, तंतुब्भेणं देवाणुप्पिया! ममं महया रायाभिसेएणं विसु
रह ॥ तएणं तेसोलसदेवसहस्सा जाव प्पमिइनं भरहेणंरन्ना एवंबुत्तासमाणा हट्ठतुट्ठ करतलमत्थएअंजलिं
कट्टु भरहस्सरन्नो एअमठं सम्मं विणएणं पडिसुणेंति ॥ तएणं सेभरहेराया जेणेव पोसहसाला तेणेव उवा
गच्छइ, २ त्ता जाव अट्ठमभत्तिएइं पडिजागरमाणे बिहरइ ॥ तएणं सेभरहेराया अट्ठमभत्तंसि परि

ष्टापयतिशब्दयित्वैवमवादीत् । अभिजितं देवानुप्रियाः! मयानिजकबलवीर्य्यपुरुषकारपराक्रमलब्धं केवलकल्पं भरतवर्षं तद्भूय देवानुप्रियाः! ममभक्तिरा
ज्याभिषेकं वितरत, ततस्तेषोडश देवसहस्राः यावत्प्रभृतयो भरतेनराज्ञा एवमुक्ताः सन्तो हृष्टाःस्तुष्टाः करतल० मस्तकेऽञ्जलिंकृत्वा भरतस्यराज्ञ ए
तमर्थंसम्यक्विनयेन प्रतिशृण्वन्ति । ततःसभरतोराजा यत्रैव पौषधशाला तत्रैवोपागच्छति, उपागत्ययावदष्टमभक्तं प्रतिजाग्रत् विचरति, ततः सभ

प्रति तेडावै तेडावीनै इम कहै ॥ जीत्यु हेदेवानुंप्रिय! म्हे पोतानें बलवीर्य यावत् परिपूर्ण भरतक्षेत्र तेमाटें तुम्हे हेदेवानूप्रीय! मुझनें मोटो महा
राज्याभिषेक करो ॥ तिवारपछी ते सोलसहस्र देवता यावत् सार्थवाहा प्रमुख भरतराजाइं एहवो कह्यो थकें हर्षवन्त तुष्टवन्तथया हाथ जोडीनें मा
थे आंजलि करीनें भरतराजानो एहअर्थ सम्यक् प्रकारे विनयकरिनै सांभले । तिवारपछी ते भरतराजा जिहां पौषध घरसाला तिहां आवे आवीने
यावत् अष्टमभक्तकरीने जाग्रीतमान बिचरे । तिवारपछी ते भरत राजा अष्टम भक्त ५ तप पूर्ण थये थकै आज्ञाकारी देवतानै तेडावै तेडावीनें

॥ टीका ॥

त्यभ्युपगच्छन्ति । पडिसुणित्ताइत्यादि । प्रतिश्रुत्यच विनीताया राजधान्या उत्तरपौरस्त्यं दिङ्भागमपक्रामन्ति गच्छन्ति । अपक्रम्यच वैक्रियसमुद्घातेनोत्तरवैक्रियकरणार्थंकप्रयत्नविशेषेण समवघ्नन्ति । आत्मप्रदेशान् दूरतो विक्षिपंति तत्स्वरूपमेवव्यनक्ति संख्येयानि योजनानि दण्डइवदण्डऊर्द्धाधआयतः शरीरबाहल्यो जीवप्रदेश स्तंनिसृजन्ति शरीराद्बहिर्निष्कासयन्ति । निसृज्यच तथाविधान् पुद्गलान् आददते इत्येतदेव दर्शयति । तद्यथा र-

॥ मूल ॥

णममाणंसि आभिओगदेवे सद्दावेइ, २ त्ता एवंवयासी॥ खिप्पामेव भोदेवाणुप्पिया! विणीयाए रायहाणीए उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए एगंमहं अभिसेयमंडवं विउव्वेह, २ त्ता ममएयमाणत्तियं पच्चप्पिणह ॥ तएणं ते आभिओगादेवा भरहेणंरण्णा एवंवुत्तासमाणा हट्ठतुट्ठा जाव एवं सामित्ति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणेंति, २ त्ता विणीयाए रायहाणीए उत्तरपुरत्थिमेदिसीभाए अवक्कमंति,२ त्ता वेउव्विय समुग्घाएणं समो

॥ अनु० ॥

रतंराजा अष्टमभक्ते परिणतेसति आभियोगिकान् देवान् शब्दयति, शब्दयित्वा एवमवादीत् ॥ क्षिप्रमेवभोदेवानुप्रिया! विनीतायाराजधान्या उत्तरपौरस्त्यं दिग्भागे एकं महान्तमभिषेकमण्डपं विकुर्वत, कृत्वामामेतामाज्ञप्तिं प्रत्यर्पयत । ततस्ते आभियोग्यादेवा भरतेनराज्ञा एवमुक्ताः सन्तोहृष्टतुष्टाःयावत् एवंस्वामिन् इति आज्ञयाविनयेन वचनं प्रतिशृण्वन्ति, प्रतिश्रुत्य विनीतायां राजधान्यां उत्तरपौरस्त्यं दिग्भागमपक्रामन्ति,

॥ भाषा॥

इम कहै उतावला हेदेवानुं प्रिय! विनीता राजधानीइं उत्तरपुर्वदिसिनइं विषै ईशीणकूंणमै एक मोटो अभिषेक करवानो मंडप विकुर्वाकरो करीनइं माहरी एह आज्ञा पाछीसौंपौ ॥ तिवारपछी आज्ञाकारी देवता भरत राजानइं इम कहे थकै हर्षवंत तुष्टवत यावत् इम हेसामीकरस्यु एहवी आज्ञा विनयकरीने सांभलै सांभलीनें विनीता राजधानीइं उत्तरपूर्वदिसिविषेइं शाणकूणमइं जई जईनइं वैक्रियसमुद्घातइं करीने प्रदेस बाहिर काढै काढीने संख्याता योजननो दूंड हेठोउपरि दंड काढइ २ ने, तेकेहा रत्नना यावत् अरिष्टरत्न यथा बादर आसार पुद्गल प्रते छाडै छा

त्नानां कर्केतनादीनां यावत्पदात् वइराणं वेरुलियाणं लोहिअक्खाणं मसारगल्लाणं हंसगब्भाणं पुलयाणं सौगन्धियाणं जोईरसाणं अञ्जणाणं अञ्जण पुलयाणं जायरूवाणं अङ्काणं फलिहाणमिति संग्रहः रिट्ठाणमिति साक्षादुपात्तं । एतेषां संबंधिनो यथाबादरानसारान् पुद्गलान् परिशातयंति त्यजन्ति । यथा सूक्ष्मान् सारान् पुद्गलान् पर्यादत्ते गृह्णन्ति पर्यादायच चिकीर्षितनिर्माणार्थं द्वितीयमपि वारं वैक्रियसमुद्घातेन समवघ्नन्ति । समवहत्यच बहुसमरमणीयं भूमिभागं विकुर्वंति । तद्यथा । सेजहाणामए आलिङ्गपुस्करेइवा इत्यादि सूत्रतोऽर्थतश्च प्राग्वत् । ननु रत्नादीनां पुद्गलाऔदारिका स्तेच वैक्रियसमुद्घाते कथंग्रहणार्हाः । उच्यते । इहरत्नादिग्रहणं पुद्गलानां सारतामात्रप्रतिपादनार्थं, नतु तदीय पुद्गलग्रहणार्थं ततो रत्नादीनामिवेति द्रष्टव्यं । अथवा औदारिकाअपिते गृहीताः संतो वैक्रियतया परिणमंते पुद्गलानां तहत्सामग्रीवशात्तथातथा परिणमनस्वभावा

॥ टीका ॥

हणंति, २त्ता संखिज्जाइं जोअणाइं दंडंणिस्सरंति । तंजहा । रयणाणं जावरिट्ठाणं, अहा बायरेपुग्गले परिसाडेंति२त्ता अहा सुहुमे पुग्गले परिआइइंति,२त्ता दुच्चंपि वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणंति, २त्ता बहुसमरमणिज्जं भूमिभागं विउव्वंति । सेजहाणामए आलिंगपुक्करेइवा । तस्सणं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स

॥ मूल ॥

अपक्रम्य वैक्रियसमुद्घातेन समवघ्नन्ति, समवहत्य संख्येयानि योजनानिदण्डंनिसृजन्ति, तद्यथायावत्रिष्टानां, यथा बादरान् पुद्गलान् परिशातयन्ति,, परिशात्ययथा सूक्ष्मान् पुद्गलान् पर्याददते पर्यादाय द्वितीयमपि वैक्रिय० यावत्समवघ्नन्ति, समवहत्य बहुसमरमणीयं भूमिभागं विकुर्व

॥ अनु० ॥

डीनै यथा सूक्ष्मपुद्गल ग्रहै ग्रहीनै बीजीवारपणि बैक्रिय समुद्घातइं करीनइं आत्मप्रदेस बाहिरें काढि घणोसमो भूमिभाग रमणिक बिकुर्वइ, ते जिम दृष्टांतइं मादलनुं पडोहोइ एहवो समोइ भूमिभाग करे, ते घणो समो रमणिक भूमिभागनै बहुमध्यदेसभागे समै विचि इहां मोटो एक अभिषेकनो मंडप बिकुर्वइ, अनेक सोगमे थांभा तेणेकरी संनिविष्टते यावत् गंधनी बाटिजूत माहासुगंधकरै प्रेक्षाघरमंडपनीनानाबर्णानीपरै वर्णो सिद्धांत

॥ भाषा ॥

दतो नकश्चिद्दोषइति । पूर्ववैक्रियसमुद्घातस्य जीवप्रयत्नरूपत्वेन क्रमक्रममंदमंदतरभावापन्नत्वेन क्षीणशक्तिकत्वात् इष्टकार्यासिद्धेः । अथ समभूभागे ते यच्चक्रु स्तदाह । तस्सणमित्यादि । तस्य बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र महांतमेकमभिषेकमंडपं विकुर्वंति । अनेकस्तंभशतसन्निविष्टं । यावत्पदात्राजप्रश्नीयोपांगगतसूर्याभदेवयानविमानवर्णको ग्राह्यः । सचकियत्पर्यंतमित्याह । यावद्वनस्पतिभूतमितिविशेषणं । अत एव सूत्रकृदेव साक्षादाह ॥ प्रेक्षागृहमंडपवर्णको ग्राह्यइति । एतत्सूत्रव्याख्ये सिद्धायतनादिवर्णके प्रागुदर्शितेइति नेहोच्यते ॥ तस्सणमित्यादि । तस्याभिषेकमंडपस्य बहुमध्यदेशभागे अत्रास्मिन्देशे महान्तमेकमभिषेकपीठं विकुर्वंति । अच्छं अस्तरजस्कत्वात् श्लक्ष्णं सूक्ष्मपुद्गलनिर्मितत्वात् । तस्सणमित्यादि । वापीत्रिसोपानप्रतिरूपकवर्णकवदत्रवर्णव्यासो ज्ञेयः यावत्तोरणवर्णनं । अथाभिषेकपीठभूमिवर्णनादि प्रतिपादयन्नाह । तस्सणमि

॥टीका॥

बज्झमज्झदेसभाए एत्थणं महंएगं अभिसेअमंडवं विउव्वंति, अणेगखंभसयसन्निविट्ठं जावगंधव्वट्टिभूअं पेच्छाघरमंडववण्णओ । तस्सणं अभिसेअमंडवस्स बज्झमज्झदेसभाए, एत्थणंमहंएगंअभिसेअपीढंविउव्वंति । अच्छं सण्हं, तस्सणं अभिसेअपेढस्स तिदीसं तओतिसोवाणपडिरूवेणं विउव्वंति, तेसिणं तिसोवाणपडिरूवगाणं अ

॥ मूल॥

न्ति, सयघानामकः आलिङ्गपुष्करइवेति, तस्यबहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्रमहान्तमेकमभिषेकमण्डपं विकुर्वन्ति, अनेकस्तम्भशतसन्निविष्टम् यावद्वनस्पतिभूतमिति । प्रेक्षागृहमण्डपवर्णको (ज्ञातव्यः) इति तस्याभिषेकमण्डपस्य बहुमध्यदेशभागे अत्रमहदेकं अभिष

॥ अनु० ॥

तेअभिषेकना मंडपने बहुमध्यदेसइ इहा मोटोएक अभिषेकनो च्योतरो विकूर्वे, आछोनिर्मल सुहालो ते अभिषेकपीठनै पूर्वदक्षिण उत्तर त्रिणदिसि त्रिसोपान पगथालिया बिकूर्वइं । तेह त्रिसोपान पगथालियांनो एहवो वर्णव्यास ओकार स्वरूपछै यावत् तोरणलगै ते वर्णो जाणवाते, अभिषेक पिठकनौ घणो समो रमणीक भूमिभागछै ते घणो सरीषा रमणिक भूमिभागनै मनै विषि इहां मोटो एक सींघासणनो एहवो वर्णव्या

॥ भाषा॥

त्यादि । तस्याभिषेकपीठस्य बहुसमरमणीयोभूमिभागः प्रज्ञप्तः, तस्य समभूभागस्य मध्ये एकं महत् सिंहासनं विकुर्वति तस्य वर्णव्यासो विजयदेव सिंहासनस्यैव ज्ञेयः । यावद्दामा वर्णको यत्रतद्दामवर्णकं संपूर्णं समस्तंसूत्रं वाच्यमिति शेषः । एनमेवार्थं निगमयन्नाह । तएणंइत्यादि । ततो भरताज्ञानंतरं तेदेवा उक्तविशेषणविशिष्टमभिषेकमंडपं विकुर्वंति विकुर्व्य च यत्रैव भरतोराजा यावत्पदात् तेणेवउवागच्छंति २ त्ता एअमाणत्तिअंइ

॥ टीका ॥

यमेअारूवे वण्णावासे पण्णत्ते, जावतोरणं,तस्सणं अभिसेअपीढस्स बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्तेइ तस्सणं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थणं महंएगं सीहासणंविउव्वंति । तस्सणं सीहासणस्स अयमेआरुवेवण्णावासे पण्णत्ते ! जावदामवण्णगंसमत्तंति॥ तएणं तेदेवा अभिसेअमंडवं विउव्वित्ता जेणेव भरहेराया जाव पच्चप्पिणंति॥ तएणं सेभरहेराया आभिओगाणं देवाणं अंतिए एअमठंसोच्चा णिसम्म हट्ठतुट्ठ

॥ मूल ॥

कपीठ विकुर्वन्ति, अच्छश्लक्ष्णम्, तस्याभिषेकपीठस्य त्रिदिशित्रीणि त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि विकुर्वन्ति, तेषांत्रिसोपानप्रतिरूपकाणां अयमेतद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः ! यावत्तोरणं० तस्याभिषेकपीठस्य बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः? तस्यबहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्रमहदेकं सिंहासनं विकुर्वन्ति, तस्यसिंहासनस्य अयमेतद्रूपोवर्णावासः प्रज्ञप्तः, यावद्दामवर्णक समस्तमिति, ततस्तेदेवा अभिषेकमण्डपं विकु

॥ अनु० ॥

सरूप आकारछइ यावत् दामवर्णकलगें संपूर्ण अधिकार॥ विजयो देवतानी परे तिवार पछी ते देवता अभिषेकनो मंडप विकुर्विनइ जिहां भरतराजा यावत् आज्ञापाछी सौपइं॥ तिवारपछी ते भरतराजा आभिओग देवतानें समीपइ एहअर्थसांभली चिंतमाहिधारी हर्षतुष्टवंतथयो यावत् पोसह शालायकी बाहिरें निकले २ नै १३ आज्ञाकारी पुरुषप्रति तेडावै तेडावीनै इम कहइ । उतावलोयका हेदेवानुं प्रिय ! अभिषेक योग्य पट्टहस्तीरत्न सज्जकरो घोडा हाथी यावत् चतुरंगी सैन्यासजकरो एह पाछीसोपौ यावत् आज्ञापाछीसूंपै । तिवारपछी ते भरतराजा स्नान करवाना घरमें पैसइ

॥ भाषा ॥

ति ग्राह्यं ॥ तएणमित्यादि । व्यक्तं । अथैतत् समर्थयितुं भरतकृत्यमाह । तएणमित्यादि । प्राग्वत् । तएणमिति । ततस्तस्य भरतस्य राज्ञ आभिषेक्यं हस्तिरत्नमारूढस्य सत इमान्यष्टावष्टौ मङ्गलकानि पुरतःसंप्रस्थितानीति शेषः । अथ ग्रन्थलाघवार्थमतिदिशति । यएवगमो विनीतां प्रविशतः सएव तस्यानिष्क्रामतोपि भरतस्य । कियदन्तमित्याह । यावदप्रतिबुध्यन् २ विनीतां राजधानीं मध्यंमध्येन निर्गच्छति । शेषंव्यक्तं । ततःकिञ्चक्रेइ

जाव पोसहसालाउं पडिणिक्खमइ २ त्ता ॥ १३ ॥ कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ २ त्ता एवं वयासी ॥ खिप्पामेव भोदेवाणुप्पिया! आभिसेक्कं हत्थिरयणं पडिकप्पेह, हयगय जाव सन्नाहेत्ता एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह, जाव पच्चप्पिणंति ॥ तएणं सेन्नरहेराया मज्जणघरं अणुपविसइ, जाव अंजणगिरिकूडसन्निभं गयवइं णरवई दूरुढे ॥ तएणं तस्स नरहस्सरन्नो आभिसेक्कं हत्थिरयणं दुरुढस्स समाणस्स इमेअट्ठमंगला, जोचेव गमोविं

वंन्ति, विकुर्व्य यत्रैवभरतोराजा, यावत्प्रत्यर्पयन्तीति,, ततःसभरतोराजा आभियोग्यानां देवानामन्तिकादेतमर्थं श्रुत्वानिशम्य हृष्टस्तुष्टोयावत्पोषधशालायाः प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, शब्दयित्वैवमवादीत्, क्षिप्रमेवभोदेवानुप्रिया! आभिषेक्यं हस्तिरत्नं प्रति कल्पयत, हयगज० यावत्सन्नाहयत,, संनह्यममैतामाज्ञप्तिं प्रत्यर्पयत,, यावत्प्रत्यर्पयन्ति,, ततःसन्नरतोराजा मज्जनगृहमनुप्रविशति, यावदञ्जनगिरि

यावत् अंजनगिरि पर्वतना सिषरसरीषो गजपती परे नरपती राजा चढ्यो। तिवारपछी ते भरतराजानै अभिषेक योग्य पट्टहस्तिरत्न प्रति चढ्यै थकें एह आठ २ मंगलीक जेगमो बिनीतामांहें पैसता कह्यौ पूर्वइं तेहज गमो इहांपणि नीकलता थका जाणिवो यावत् विनीताराजधानी, विनीताराजधानीनें मध्यें २ समै विचिमें नीकलई २ नै जिहां बिनीता राजधानीनै उत्तर पूर्वदिशि विचि ईशानकूणें अभिषेक मंडपछै तिहां आवै आवीनें अभिषेकमंडपनै बारणइ अभिषेक योग्य पट्टहस्ति थापै तुभोराषीनें अभिषेक हस्तीरत्नथकी पाछोउतरै उतरीनै स्त्रीरत्न सहित बत्तीस हजार ऋतुकल्याणि

त्याह । पच्चोरुहित्तात्यीरयणेणमित्यादि । ततः सन्नरतोराजा स्त्रीरत्नेन सुभद्रया द्वात्रिंशता ऋतुकल्याणिकासहस्रैः द्वात्रिंशता जनपदकल्याणि कासह स्रैः द्वात्रिंशताद्वात्रिंशद्बद्धै र्नाटकसहस्रैः सार्द्धं संपरिवृतो ऽभिषेकमंडप मनुप्रविशति । अनुप्रविश्यच यत्रैवाभिषेकपीठं तत्रैवोपागच्छति । उपागत्यचा भिषेकपीठ मनुप्रदक्षिणीकुर्वन् २ स्वामिदृष्टे भक्तजनः प्रमोदतेतरामिति । आभियोगिकसुरमनस्तुष्ट्युत्पादेन हेतोरित्यमेवसृष्टिक्रमाच्च पौरस्त्येन त्रिसो पानकप्रतिरूपकेन आरोहति । आरुह्यच यत्रैव सिंहासनं तत्रैवोपागच्छति उपागत्यच पूर्वाभिमुखः सन्निषण्णः सम्यग् यथौचित्येनोपविष्टः । अथानु चराराजादयो यथोपचेरु स्तथाह ॥ तएणमित्यादि । ततस्तस्य भरतस्यराज्ञो द्वात्रिंशद्राजसहस्राणि यत्रैवाभिषेकमंडप स्तत्रैवोपागच्छंतीत्यादिध्यक्तं ।

णीयं पत्तिसमाणस्स सोचेव णिरवसेसमाणत्तिए जाव अप्पिवुप्पमाणे विणीयं रायहाणिं मज्झंमज्झेणं णिग च्छइ २ त्ता जेणेव विणीयाए रायहाणीए उत्तरपुरत्थिमेदिसीभाए अभिसेयमंडवे, तेणेव उवागच्छइ २ त्ता अभिसेयं मंडवदुवारे आभिसेक्कं हत्थिरयणं ठावेइ २ त्ता आभिसेक्काओ हत्थिरयणाओ पच्चोरुहइ २ त्ता

कूटसन्निभंगजपतिंनरपति मारुहत्, ततस्तस्य भरतस्यराज्ञ आभिषेक्यं हस्तिरत्नं आरूढस्य सतइमानिअष्टाष्ट मांगलिकानि (पुरतःसंप्रस्थितानि) यएवगमोविनीतां प्रविशतःसएवनिष्क्रमतोऽपि, यावदप्रतिबुध्यन् विनीतां राजधानीं मध्यंमध्येन निर्गच्छति, निर्गम्ययत्रैव विनीताया राजधा न्याः पौरस्त्योदिग्भागः, यत्रैवाभिषेकमण्डपस्तत्रैवोपागच्छति, उपागम्य अभिषेकमण्डपद्वारे आभिषेक्यं हस्तिरत्नंस्थापयति, स्थापयित्वा आ

कास्त्रीसहित बत्तीस हजार जनपद कल्याणिका स्त्रीसहित बत्तीस हजार बत्तीसबद्ध नाटिक सहित तेसाथै परिवस्योथको अभिषेकमंडपमाहे जाई जाईने जिहां अभिषेकनोपीठछइ तिहां आवइ आवीनै अभिषेकपीठनै प्रदक्षिणा करतो २ थको पूर्वदिशिनै त्रिसोपानक पगथालाथईनैं चढ्यो चढीनइ जिहां सिंघासनछै तिहां आवइ आवीनै पूर्वदिसिसाहमो बैसइ। तिवार पछी ते भरत राजाना बत्तीस हजार राजा जिहां अभिषेकनो मंडपछै तिहां आवइ

नवरं अभिषेकपीठं अनुप्रदक्षिणीकुर्वंतः २ उत्तरतआरोहतां प्रदक्षिणाकरणेनैव सृष्टिक्रमस्य जायमानत्वात् । तएणमित्यादि । पाठसिद्धं । तएणमित्यादि । ततःसभरतोराजा आभियोग्यान्देवान् शब्दयित्वा एवमवादीत् । क्षिप्रमेव भोदेवानुप्रिया! ममम्हान् अर्थो मणिकनकरत्नादिकउपयुज्यमानो यस्मिन् सतथा तं, महान्अर्थः पूजा यत्र सतथा तं महमुत्सवमर्हतीति महार्हस्तं महाराज्याभिषेक मुपस्थापयत संपादयत । आज्ञप्तास्ते यावत्क्रु

॥ टीका ॥

इत्थीरयणेणं बत्तीसाए उडुकल्लाणिआसहस्सेहिं बत्तीसाए जणवयकल्लाणिआसहस्सेहिं बत्तीसाए बत्तीसइबद्धेहिं णाडगसहस्सेहिं सद्धिं संपरिवुडे अभिसेअमंडवं अणुप्पविसइ २ त्ता जेणेव अभिसेअपीढे तेणेव उवागच्छइ २ त्ता अभिसेअपीढं अणुप्पयाहिणीकरेमाणे २ पुरत्थिमिल्लेणं तिसोवाणपडिरूवएणं दुरूहइ २ त्ता जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छइ २ त्ता पुरत्थाभिमुहे संणिसण्णे ॥ तएणं तस्सभरहस्सरण्णो बत्तीसं

॥ मूल ॥

भिषेक्याद्धस्तिरत्नात् प्रत्यवरोहति,, प्रत्यवरुह्यस्त्रीरत्नेन द्वात्रिंशता ऋतुकल्याणिकासहस्रैः द्वात्रिंशता जनपदकल्याणिकासहस्रैः द्वात्रिंशता द्वात्रिंशद्बद्धैर्नाटकसहस्रैः साईंसंपरिवृतोऽभिषेकमण्डप मनुप्रविशति, अनुप्रविश्य यत्राभिषेक्यं च पीठंतत्रैवोपागच्छति,, उपागत्यचाभिषेकपीठ मनुप्रदक्षिणीकुर्वन् २ पौरस्त्येनत्रिसोपानकप्रतिरूपकेणारोहति,, आरुह्ययत्रैव सिंहासनं तत्रैवोपागच्छति,, उपागत्यचपूर्वाभिमुखः सन्निषण्णइति

॥ अनु० ॥

आबीनै अभिषेकना मंडपमें प्रवेसकरै पेसीनइ अभिषेक पीठनें प्रदिक्षिणा करताथका उत्तर दिसिनें त्रिसोपांन पगथालीथईनै जिहां भरतराजाछै तिहां आवे आबीनइ करहाथ जोडीने यावत् अंजलीकरी भरत राजाप्रतें जयें बिजयेकरीनै बधावें बधावीनै भरतराजानइ अत्यंत टूंकडानहीं अत्यंत बेगलानहीं सुसुश्रूषा सेवाकर्ता यावत् प्रजूपासना सेवाकरै ॥ तिवारपछी ते भरतराजाने सेनापति रत्न यावत् सार्थवाह प्रमुष तेपणि तिमज एतलोबिसेष दक्षिणदिशिनै त्रिसोपांन पगथालीहथईनें यावत् सेवाकरें ॥ तिवारपछी ते भरतराजा आभिउग देवता प्रति तेडावइ इम कहइ । उताव

॥ भाषा॥

स्तदाह । तएणमित्यादि । ततआज्ञप्त्यनंतरं तेआभियोग्यादेवा भरतेनराज्ञा एवमुक्ताः सन्तो हृष्टतुष्टचित्तेत्यादि रानन्दालापकोग्राह्यः । यावत्प-
दात् करयलपरिग्गहियं सिरसावत्तं मत्थए अञ्जलिंकट्टु एवंदेवोतहत्ति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणेंति २ त्ता इतिग्राह्यं । व्याख्याचप्राग्वत् ।

॥ टीका ॥

रायसहस्सा जेणेव अभिसेअमंडवे तेणेव उवागच्छंति २ त्ता अभिसेअमंडवं अणुपविसंति २ त्ता अभि
सेअपेढे अणुप्पयाहिणीकरेमाणा २ उत्तरिल्लेणं तिसोवाणपडिरूवएणं जेणेव भरहेराया तेणेव उवाग
च्छंति २ त्ता, करयल जाव अंजलिंकट्टु भरहंरायाणं जएणं विजएणं वद्धावेंति २ त्ता, भरहस्सरण्णो साओ
सासा णाईदूरा सुस्सुसमाणा जाव पज्जुवासंति ॥ तएणं तस्स भरहस्सरण्णो सेसावइरयणे जाव सत्थवाह
प्पभिईओ तेवि तहेव णवरं दाहिणिल्लेणं तिसोवाणपडिरूवएणं जाव पज्जुवासंति ॥ तएणं सेभरहेराया आ

॥ मूल ॥

ततस्तस्य भरतस्यराज्ञो द्वात्रिंशद्राजसहस्राणि यत्रैवाभिषेकमण्डपस्तत्रैवोपागच्छन्ति,, उपागत्यचाभिषेकमण्डपमनुप्रविशन्ति,, अनुप्रविश्यचाभिषे
कपीठ मनुप्रदक्षिणीकुर्वन्त उत्तराहेणत्रिसोपानकप्रतिरूपकेण यत्रैव भरतोराजा,, तत्रैवोपागच्छन्ति,, उपागत्यचकरतल० यावदञ्जलिंकृत्वा भरतं
राजानजयेन विजयेन वर्द्धापयन्ति वर्द्धयित्वा भरतस्यराज्ञः नात्यासन्नानातिदूराः शुश्रूषन्तोयावत्प्रतिवसन्ति,, ततस्तस्य भरतस्यराज्ञः सेनापतिरत्नं
यावत्सार्थवाहप्रभृतय स्तेपितथैव, नवरं दाक्षिणात्येन त्रिसोपानकप्रतिरूपकेण० यावत्प्रत्युपवसन्ति, ततस्सभरतोराजा आभियोग्यान् देवान् शब्दय

॥ अनु० ॥

लाथका हेदेवानु प्रिय! माहारे अर्थै महगो माहाराज्याभिषेक करो माहाराज्याभिषेक आणो तय्यार करो ॥ तिवारपछी ते आभियोग देवता भरतराजाइं
इम कह्यें थकै हर्षवंत तुष्टथया यावत् उत्तर पूर्व दिशिविषि ईशानकूणें जइई जाइनै वैक्रीय समुद्घातेकरीने आत्मप्रदेशबाहिरीकाढे जिमविजय

॥ भाषा ॥

॥टीका॥

अत्रातिदेशसूत्रमाह । एवं इत्यंप्रकारमभिषेकसूत्रं । यथाविजयस्य जंबूद्वीपविजयद्वाराधिपदेवस्य तृतीयोपांगे उक्तंतथात्रोपि ज्ञेयमिति । अत्रचसर्वो-भिषेकसामग्री वक्तव्या । साचोत्तरत्रजिनजन्माधिकारे वक्ष्यते तत्र तत्सूत्रस्य साक्षाद्दर्शितत्वात् । तथापि स्थानाशून्यार्थं तथाशिष्टसूचितसंग्रहदर्शनार्थं किञ्चिल्लिख्यते । तदपिलाघवार्थं संस्कृतरूपमेवयुक्तमिति तथैवदर्श्यते । अष्टसहस्रं सौवर्णिककलशानां तथारूप्यमयकलशानां तथा मणिमयकलशा नामित्याद्यष्टजातीयकलशानां एवं झारादीनां आदर्शानां स्थालीनां पात्रीणां सुप्रतिष्ठानां मनोगुलिकानां वातकरकानां चित्ररत्नकरंडकानां पुष्पचं गेरीणां यावल्लोमहस्तकचङ्गेरीणां पुष्पपटलकानां यावल्लोमहस्तपटलकानां सिंहासनानां छत्राणां चामराणां समुद्गकानां ध्वजानां धूपकडुच्छुकानां प्रत्येकमष्टसहस्रं विकुर्वंति विकुर्व्य च स्वाभाविकान् वैक्रियांश्च तान् पदार्थान् गृहीत्वा क्षीरोदे उदकमुत्पलादीनिच गृह्णन्ति पुष्करोदेतथैव ततो भरतै रावतयोर्मागधादितीर्थत्रये उदकं मृदश्च ततस्तयो र्महानदीषूदकं मृदश्च ततः क्षुल्लहिमाद्रौ सर्वतुबरसर्वपुष्पादीनि ततः पद्मद्रहपुंडरीकद्रहयो रु-

॥ मूल॥

जिणंगे देवे सद्दावेइ २ त्ता एवं वयासी॥ खिप्पामेव भोदेवाणुप्पिया! ममं महत्थंमहग्घं महारिहं महाराया भिसेयं उवट्ठवेह॥ तएणं तेआभिओगा देवा भरहेणंरण्णा एवं वुत्तासमाणा हट्ठतुट्ठ जाव उत्तरपुरत्थिमं दिसी भागं अवक्कमंति २ त्ता वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणंति, एवं जहाविजयस्स, तहाइत्थंपि, जाव पंहग

॥ अनु० ॥

ति, शब्दयित्वैवमवादीत् क्षिप्रमेवभोदेवानुप्रिया! ममेमहार्थं महार्हं महार्घं महाराज्याभिषेकमुपस्थापयत,, ततस्तेआभियोग्यादेवा भरतेनराज्ञा एव मुक्ताः सन्तोहृष्टतुष्टचित्ताः यावदुत्तरपौरस्त्यं दिग्भागं अपक्रामन्ति, अपक्रम्य वैक्रियसमुद्घातेन समवघ्नन्ति, एवं यथाविजयस्य देवस्य तथात्रापि,,

॥ भाषा॥

देवतानै अधिकारै जीवाभिगम माहिलइइ, तिम इहांपणि जाणवो यावत् मेरू पर्वतना पांडुकनामें वोथाबनषंडनै विषइं एकठामिलै मिलीने जिहां दक्षिणार्द्ध भरतषेत्रनै जिहां विनीता राजधानीछै तिहां आवइ आवीने विनीता राजधानीप्रति प्रदक्षिणीकरताथका जिहां अभिषेक मंडपछै

दकमुत्पलादीनिच एवं प्रतिवर्षं महानद्योरुदकं मृदश्च प्रतिवर्षधरं च सर्वतुवरसर्वपुष्पादीनिच द्रहेषुच उदकोत्पलादीनि वृत्तवैताढ्येषुच सर्वतुबरादीनि विजयेषु तीर्थोदकंमृदश्च वक्षस्कारगिरिषु सर्वतुबरादीन् तथान्तरनदीषु उदकंमृदश्च ततो मेरौ भद्रशालवनेसर्वतुबरादीन् ततो नन्दनवने सर्वतुबरादीन् सरसंच गोशीर्षचन्दनं ततः सौमनसवने सर्वतुबरादीन् सरसंच गोशीर्षचन्दनं दिव्यञ्च सुमनोदाम ततः पंडकवने सर्वतुबरपुष्पगन्धादीन् गृह्णन्ति गृहीत्वा चैकत एकत्र मिलन्ति एकत्रमिलित्वा यत्रैव दक्षिणार्द्धभरतवर्षं यत्रैवच विनीताराजधानी तत्रैवोपागच्छन्ति उपागत्यच विनीताराजधानीमनु प्रदक्षिणीकुर्वन्ति २ यत्रैवाऽभिषेकमंडपो यत्रैवचभरतोराजा तत्रैवोपगच्छन्ति उपागत्यच तंतिपूर्वोक्तं महार्थंमहार्हं महाराज्याभिषेकं महाराज्याभिषेकोपयोगि क्षीरोदकाद्युपस्करमुपस्थापयन्ति उपढौकयन्ति । अथोत्तरकृत्यमाह । तएणमित्यादि । ततस्तंभरतं राजानं द्वात्रिंशद्राजसहस्राणि शोभने निर्दोषगुणोपेते तिथिकरणदिवसनक्षत्रमुहूर्त्ते तिथ्यादिपदानां समाहारद्वंद्वः ततः सप्तम्येकवचनं तत्रतिथिः रिक्तार्कैंदुदग्धादिदुष्ट

वणे एगतमिलायंति २ त्ता जेणेव दाहिणड्ढभरहेवासे जेणेव विणीआरायहाणी तेणेव उवागच्छंति २ त्ता विणीअं रायहाणिं अणुप्पयाहिणीकरेमाणा २ जेणेव अभिसेअमंडवे जेणेव भरहेरायो तेणेव उवागच्छंति २ त्ता तंमहत्थं महग्घं महरियं महारायाभिसेअं उवट्ठवेंति ॥ तएणं तं भरहं रायाणं बत्तीसं

यावत्पण्डकवनं एकत्रमिलन्ति एकत्रमिलित्वा यत्रैव दाक्षिणात्यं भरतंवर्षं, यत्रैव विनीताराजधानी तत्रैवोपागच्छन्ति, उपागत्य विनीतां राजधानी मनुप्रदक्षिणीकुर्वन्तः २ यत्रैवाभिषेकमण्डपः यत्रैवभरतोराजा तत्रैवोपागच्छन्ति, उपागत्य तं महार्थंमहार्घं महार्हं महाराज्याभिषेकमुपस्था

जिहां भरत राजा छइ तिहां आवै आवीनै ते मोटो महामुहघो मोटानें योग्य अभिषेक साहाराजा आगलि मुंके ॥ तिवारपछी ते भरतराजा प्रतै बत्तीस हजार राजा शोभानजलां तिथिकरण दिवस नक्षत्र मुहूर्त दोष रहित (अभिषिक्तो महीपालः श्रुतिज्येष्ठालघुध्रुवैः मृगाऽनुराधा पौष्णैश्चिरं

तिथिभ्यो भिन्ना तिथिः करणंविविष्टि दिवसोदुर्दिनग्रहणोत्पातदिनादिभ्यो भिन्नदिवसः नक्षत्रं राज्याभिषेकोपयोगि श्रुत्यादित्रयोदशनक्षत्राणामन्यतरत् । यदाह । अभिषिक्तो महीपालः श्रुतिज्येष्टालघुध्रुवैः । मृगानुराधापौष्णैश्च चिरंशास्ति वसुन्धरामिति । मुहूर्त्तः । अभिषेकोक्तनक्षत्रसमानदैवत इति अत्रैवविशेषमाह । उत्तरप्रोष्टपदा उत्तरभाद्रपदानक्षत्रं तस्य विजयोनाम मुहूर्त्तोऽभिजिदाह्वयः क्षणास्तस्मिन् । अयंभावो मुहूर्त्तापरपर्यायपंचदश क्षणात्मके दिवसेऽष्टमक्षणस्तल्लक्षणंचेदं । ज्योतिःशास्त्रप्रसिद्धं । द्वौयामौघटिकाहीनौ द्वौयामौघटिकाधिकौ । विजयोनामयोगोयं सर्वकार्यप्रसाधकः १ ततस्तैःपूर्वोक्तैः स्वाभाविकै रुत्तरवैक्रियैश्च वरकमले आधारभूते प्रतिष्ठानं स्थिति र्येषांतैः तथातैः सुरभिवरवारप्रतिपूर्णैः । अत्रचन्दणकयवच्चाएहिं आविद्धकंठे गुणेहिं पउमुप्पलपिहाणेहिं करयलपरिग्गहिएहिं अठसहस्सेणं सोवण्णिअकलसाणं जावअठसहस्सेणं भोमेज्जाणमित्यादिको ग्रन्थो यावत्यदसंग्राह्य उत्तरत्र जिनजन्माभिषेकप्रकरणे व्याख्यास्यते । तत्रास्यसाक्षाद्दर्शितत्वात् वाक्यसंगत्यर्थंच करणक्रियाविभागो दर्श्यते । उक्तविशेषणविशिष्टैः कलशैः सर्वोदकसर्वमृत्सर्वौषधीप्रभृतिवस्तुभि र्महता २ गरीयसा राज्याभिषेकेणाभिषिंचन्ति अभिषेकोयथा विजयस्य जीवाभिगमोपांगे उक्तस्तथा ऽत्रबोद्धव्यः„ अभिषिच्यच प्रत्येकं २ प्रतिनृपं यावत्पदात् करयलपरिग्गहिअं सिरसावत्तं मत्थएइति ग्राह्यं अञ्जलिंकृत्वा ताभिरष्टाभिः अत्रापि कन्ताहिं जाववग्गूहिं अभिणंदंताय अभिथुणंताय एवंवयासी जय २ णंदा जय २ भद्दा भद्दंते अजिअंजिणाहिं इत्यादिको ग्रन्थ स्तथास्तथाग्राह्यो यथाविनीतां प्रविशतो भरतस्यार्था र्थप्रमुखयाचकजनै राशीरित्यर्थाद्वम्यं भणिता । कियत्पर्यंतमित्याह । यावद्विहरेति कृत्वा जय २ शब्दं प्रयुंजंति । नन्वत्रसूत्रे ऽभिषेकसूत्रजीवाभिगमगतविजयदेवाभिषेकसूत्रातिदेशेनोक्तं सांप्रतीनतदीयादर्शेषुच अठसएणं सोवण्णिअकलसाणमित्यादिदृश्यते ।

॥ टीका

रायमहस्सा सोहणंसि तिहिकरणदिवसणक्खत्तमुहुत्तंसि उत्तरपोठ्ठवया विजयंसि तेहिं सन्नाविएहिंश्च

॥ मूल ॥

पर्यन्ति । ततस्तंभरतं राजानंद्वात्रिंशद्वा जसहस्राणिशोभनेषुतिथिकरणदिवसनक्षत्रमुहूर्तेषु उत्तरप्राष्ठपदाविजये तैः स्वाभाविकैश्चोत्तरवैक्रियैश्च वरक

॥ अनु० ॥

शास्ति वसुंधरां १ एतेरनक्षत्रे राज्यभिषेकथाइं) राज्याभिषेक मूहर्तनें विषै उत्तर भाद्रपदनक्षत्रनो बिजयनामै आठमोमूहर्त तेहने विषैमध्याह्नवेली (द्वौ

॥ भाषा ॥

अत्रचवृत्तौ अष्टसहस्रसेणं सोवण्णिअकलसाणमित्यादिदर्शितं तत्कथमनयोर्नविरोधः उच्यते जीवाभिगमवृत्तौ, तानेव विभागतो दर्शयति । अष्टसहस्रे णसौवर्णिकानां कलशानामष्टसहस्रेण रूप्यमयानां कलशानां अष्टसहस्रेणमणिमयानामित्यादि पाठत्रयेनात्रलिखितत्वान्नदोषः । यदिचात्र कलशा नामष्टोत्तरशतसंख्या स्यात्तदातत्रैव सर्वसंख्यया अष्टभिःसहस्रैरित्युत्तरग्रन्थोपि नोपपद्येत, किञ्च दृश्यमानतत्सूत्रे विकुर्वणाधिकारे अष्टसहस्सं सोव-ण्णिअकलसाणं जावभोमेज्जाणमित्यादि अभिषेकवक्तव्यतायेतु अष्टसएणं सोवण्णिअकलसाणमित्यादीत्यपि विचार्यं । अथशेषपरिवृद्दाभिषेकवक्तव्यमाह । त एणमित्यादि । ततो द्वात्रिंशद्राजसहस्राभिषेकानंतरं भरतंराजानं सेनापतिरत्नं यावत्पदात् गाहावइरयणे वड्ढइरयणे इतिग्राह्यं गृहपतिवर्द्धकिपुरो हितरत्नानि त्रीणिच षष्टानि षष्ट्यधिकानिसूपशतानि अष्टादशश्रेणिप्रश्रेणयः अन्येच बहवो यावद्भृष्टात् राजेश्वरादिपरिग्रहः ततो राजेश्वरतलवरमांड बिअकोडुंबिअकौटुंबिकेभ्यः श्रेष्टिसेनापतिसार्थवाहप्रभृतय एवमेव राजानइवाभिषिंचन्ति । तैर्वरकमलप्रतिष्ठानै स्तथैव कलशविशेषणादिकं ज्ञेयं याव

उत्तरवेउव्विएहिं अ वरकमलपइट्ठाणेहिं सुरहिवरवारिपडिपुण्णेहिं जाव महया २ महाराया भिसेएणं अभिसिंचिंति । अभिसेअं जहा विजयस्स अभिसिंचिंति पत्तेअं २ जाव अंजलिं कट्टु सिरसावत्तं इट्ठाहिं जहा पवित्तं तस्समणिओ जाव विहराहित्तिकट्टु, जय २ सद्दं पउंजंति । तएणं तंभरहंरायाणं सेणावइरयणे जाव

मलप्रहिष्टानैश्च सुरभिवरवारिप्रतिपूर्णैर्यावत् महतामहताराज्याभिषेकेणाभिषिंचन्ति,, अभिषेकोयथाविजयस्य अभिषिच्य प्रत्येकं प्रत्येकं यावद् अंजलिंकृत्वा ताभिरिष्टाभिः यथाप्रविशतोभणितः यावद्विहरेतिकृत्वा जयजयशब्दं प्रयुंजते । ततस्तंभरतंराजानं सेनापतिरत्नं यावत्पुरोहितरत्नं

यामौ घटिकाहीनौ द्वौयामौ घटिकाधिकौ। विजयोनाम योगोयंसर्वकार्य प्रसाधकः) तेह पूर्वोक्त स्वभाविक अनै उत्तर वैक्रिय अथवा प्रधान कमलनें विषें रह्याथका सुरभिसुगंध उत्तम पाणीइंकरी भर्या अथवा कलसेकरी यावत् मोटै २ माहाराज्याभिषेकें करीनें अभिषेकजिम विजय दे

दभिनंदन्ति अभिष्टुवन्तिच ततः षोडशदेवसहस्रा एवमेवोक्तन्यायेनाभिषिंचन्ति ॥ यत्तु आभियोगिकसुराणां चरमोऽभिषेकः तद्भरतस्य मनुष्येंद्रत्वेन मनुष्याधिकारान्मनुष्यकृताभिषेकानंतभावित्वेनेतिबोध्यं । यद्वादेवानां चिन्तितमात्रतदात्वसिद्धिकारकत्वेन पर्याप्ते तथाविधोत्कृष्टाभिषेकविधानार्थमिति । ऋषभचरित्रादौतु पूर्वमपि देवानामभिषेकोभिहितइति ॥ अत्रयो विशेषस्तमाह ॥ णवरमिति । अयंविशेषः आभियोगिकसुराणामपरेभ्योऽभिषेचकेभ्यः पद्मलया पद्मवत्या सुकुमारयाच । अत्रयावत्पदग्राह्यमिदं गन्धकासाइआए गायाइं लूहेंति सरसगोसीसचंदणेणं गायाइं अणुलिंपन्ति २ ता नासाणीसासवायवोज्झं चक्खुहरं वण्णफरिसजुत्तं हयलालापेलवाइरेगधवलं कणगखइअंतकम्मं आगासफलिहसरिसप्पभं अहियं दिव्वं देवदूसजुअलं णिअंसावेंति २ ता हारं पिणद्धेंति २ ता एगावलिं मुत्तावलिं रयणावलिं पालंबं अंगयाइं तुडिआइं कडयाइं दसमुद्दिआणं तगं कडिसुत्तगं वेअच्चगसुत्तगं मुरविंकंठमुरविं कुंडलाइं चूडामणिं चित्तरयणुक्कडंति ॥ अत्रव्याख्या । गन्धकाषायिक्या सुरभिगन्धकषायद्रव्यपरिकर्मितया लघुशाटिकया इति गम्यं । गात्राणि भरतशरीरावयवान् रूक्षयन्ति रूक्षयित्वाच सरसेन गोशीर्षचंदनेन गात्राण्यनुलिंपंति अनुलिंप्यच देवदू

॥ टीका ॥

पुराहिच्चुरयणे तिण्णिसय सट्ठा सूअसया अट्ठारस सेणिप्पसेणीओ अण्णे अ बहवे जाव सत्थवाहप्पभिइओ
एवंचेव अभिसिंचंति तेहिंवरकमलपइट्ठाणेहिंतहेव जाव अभिसिंचंति तिण्णि सोलसदेव सहस्सा एवंचेव णवरं

॥ मूल ॥

त्रिण्णिचषष्ठानि सूपशतानि अष्टादशश्रेणि प्रश्रेणयः अन्ये पित्रोर्हवयावत्सार्थवाहप्रभृतयो एवमेवाऽभिषिञ्चन्ति, तैर्वरकमलप्रतिष्ठानैस्तथैवयावत् अभिनन्दन्ति अभिष्टुवन्ति, च षोडशदेवसहस्राणि एवमेव, नवरं पद्ममलसुकुमारया यावन्मृदुं पिनह्यन्ति, तदनन्तरं दर्दरमलयसुगन्धैर्गन्धैर्गात्रा

॥ अनु० ॥

वतानो तिमजाणवा, अभिषेक करीनै प्रत्येक २ यावत् अंजली करै ते केहवा इष्ट वल्लभ जिमविनीता राजधानीमापेंसतां कस्यो तिमजाणवा यावत् विचरो इम कहीनें जय २ एहबोशब्द प्रजुजइं ॥ तिवारइं ते भरतराजा प्रति सेना पतिरत्न यावत् पुराहितरत्न त्रिण्णिसेसाहि सूआर रसोईदार अठा

॥ भाषा॥

ष्ययुगलं निवासयन्ति परिधापयन्तीतियोगः । कथंभूतमित्याह नासिकानिःश्वासवातेन बाह्यं दूरापनेयं श्लक्ष्णतरमित्यर्थः । अयमर्थः आस्तां महा वातः नासावातोपि सबलेन तद्वस्त्रयुगलं अन्यत्र प्रापयति चक्षुर्हरं रूपातिशयवत्त्वात् अथवा चक्षुर्हरं चक्षूरोधकं घनत्वात् अतिशायिना वर्णेन स्य र्शेनच युक्तं हयलाला अश्वमुखजलं तस्मादपि पेलवं कोमलमतिरेकेणातिशयेन अतिविशिष्टमृदुत्वलघुत्वगुणोपेतमिति भावः । धवलंप्रतीतं कनकेन खचितानि विच्छुरितानि अन्तकर्माणि अञ्चलयोर्वानलक्षणानि यस्य तत्तथा आकाशस्फटिका नामातिस्वच्छस्फटिकविशेष स्तत्सदृशप्रभं अहतं दि व्यं निवास्यच हारं पिनह्यन्ति तेदेवा शक्रिणः कंठपीठे बध्नन्ति । एवमिति । एतेनाभिलापेनार्द्धहारादीनि वाच्यानि यावन्मुकुटमिति । तत्रहारार्द्ध हारौप्रतीतौ एकावलीप्राग्वत् मुक्तावलीमुक्ताफलमयी कनकावलीकनकमणिमयी रत्नावलीरत्नमयी प्रालम्बस्तपनीयमयो विचित्रमणिरत्नभक्तिचित्र आत्मप्रमाणआभरणविशेषः अङ्गदे त्रुटितेच प्राग्वत् कटकेप्रसिद्धे दशमुद्रिकानंतकं हस्तांगुलिमुद्रादशकं कटिसूत्रकं पुरुषकट्याभरणं वैकक्ष्यसूत्रकं उ त्तरासंगपरिधानीयं शङ्खलकं मुरवीमृदङ्गाकारमाभरणं कंठमुरवीकं ठासन्नं तदेव कुंडले व्यक्ते चूडामणिःप्राग्वत् चित्ररत्नोत्कटं विचित्ररत्नोपेतं मुकुटंव्य

पम्हसुकुमालाए जाव मउअं पिणद्धेंति ॥ तयाणंतरंचणं दद्दरमलयसुगंधिएहिं गंधेहिं गायाइं अब्भुक्खेंति, दिव्वंचसुमणोदामं पिणद्धेंति, किंबहूणा गंठिम वेढिम पूरिम संघाइम जाव विभूसिअं करेंति ॥ तएणं सेभर

णि अभ्युक्षन्ति, दिव्यं च सुमनोदामपिनह्यन्ति, किंबहुनाग्रन्थिमवेष्टिम० यावद्विभूषितं कुर्वन्ति, ततःसभरतोराजासहता २ राज्याभिषेकेणाभिसिञ्चि

राज्ञेणि प्रज्ञेणिना मनुष्य श्रेणेरापणि घणा यावत् सार्थवाह प्रमुष तेहिं वरकमलपइट्ठाणेहिं तहेव ते पणि इमज ते प्रधान कमलुपरि रह्या कलस तेसेथी तिमज पूर्ववत् जाणवा यावत् अभिस्तवनाकरै सोलह हजार देवता पणि इमज अभिषेक करे एतलोविसेष पद्मल सुकुमाल बखइ गात्रलू हइ यावत् सर्वआभर्ण पहिरावै मुकट पहरावइ ॥ तिवारपछी ददरनामें मलयाचलनुं बावनो चंदन सुगंधीसोज्जन गंधेकरी गात्र विलेपन करै देवसंबंधि फूलनी माला पहिरावें किंबहूना थोडेकह्यो घणो जाणवो सूत्रादिकें गुथ्या सूत्रादिकें वीठ्याहूइ ते फूलना दंडाग्रमुष ते छूटां फूलत्रावमाहि भरया

॥टीका॥

क्तं तयणंतरंचणं दद्दरमलयइत्यादि । तदनन्तरं दर्दरमलयसंबंधिनो ये सुगन्धाः शोभनवासा स्तेषांगन्धः शुभपरिमलो येषु ते तथा तैः गंधैः काश्मी रकर्पूरकस्तूरीप्रभृतिगन्धवद्द्रव्यैः प्रकरणाद्रसभावमापादितै रभ्युक्षन्ति सिंचन्ति तेदेवा भरतं कोर्थः अनेकसुरभिद्रव्यमिश्रघुसृणरसवटकान् कुर्वंति भर तवाससीतिभावः । क्वचित् सुगन्धगन्धियएहिं गन्धेहिं भुकुंडन्ति इतिपाठ स्तत्रभुकुंडंतीति उद्धूलयंति गंधैः सुरभिचूर्णैः सुरभिचूर्णैं भरतोपरि क्षिपंति दिव्यं चःसमुच्चये सुमनोदाम कुसुममालां पिनह्यन्ति किंबहुनोक्तेनेति गम्यं गंठिमवेढिमयावत्पदात् पूरिमसंघाइमेणं चउव्विहेणं मल्लेणं कप्परुरकयं पिवसमलंकियविभूसियं कारयं । अत्रव्याख्या । ग्रन्थनंग्रन्थ स्तेन निर्वृत्तं ग्रन्थिमं भावादिमप्रत्ययः यत्सूत्रादिना ग्रथ्यते तद्ग्रंथिममिति भावः ग्रथितं स द्वेष्ट्यतेयत्तद्वेष्टिमं यथा पुष्पलंबूसकोगंदुक इत्यर्थः पूरिमं येन वंशशलाकादिमयपंजरादिपूर्यते संघातिमं यत्परस्परतो नीलसंघातेन संघात्यते एवंवि

हेराया महया २ महाराया भिसेएणं अभिसिंचिए समाणे कोडुंबिअपुरिसे सद्दावेइ २ त्ता एवं वयासी ॥ खिप्पामेव भोदेवाणुप्पिया! हत्थिखंधवरगया विणीआए रायहाणीए सिंघाडगतिगचउक्कचच्चर जाव महाप हेसु महया २ सद्देणं उग्घोसेमाणा २ उस्सुक्कं उक्करं उक्किट्ठं अदिज्जं अमिज्जं अभडप्पवेसं अदंडकुदंडि

॥ मूल॥

तःसन् कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, शब्दयित्वैवमवादीत् । क्षिप्रमेवभोदेवानुप्रियाः! (यूयं) हस्तिस्कन्धवरगताविनीताया राजधान्याः शृंगाटक त्रिकचतुष्कचत्वरादिषु यावत् महापथपथेषु महता २ शब्देनोद्घोषयन्त २ उच्छुल्कउत्करउत्कृष्टंअदिव्यंचा भेयंचा भटप्रवेशंचादण्डकुदण्डिमं याव

॥ अनु० ॥

तेणेंकरी यावत् विभूषिते करइ कल्पवृक्षनीपरें अलंकृत करै भरत चक्रवर्त्तिनें मोटें २ ॥ तिवारें तें भरतराजा माहाराज्याभिषेकें करीनै अभिषेक कर्यो थकइं आज्ञाकारी पुरुषनें ताम्हावें ताडाबोनें इम कहै । उतावलोथका हे देवानुं प्रिय! तुम्हे हाथीना स्कंध ऊपरि चढ्याथका विनीता राज धानीनै शृंगाटक त्रिक चउक चाचर प्रमुष, यावत् मोटामोटा मार्गनइ विषै मोटमाटै सद्दें करीनें उद्घोषना कहता २ थका दाणनुं मुकवो तेणें करी

॥ भाषा॥

धेन चतुर्विधेन माल्येन कल्पेन कल्पवृक्षमिवालंकृतविभूषितं भरतचक्रिणं कुर्वंति तेदेवाः । अथकृताभिषेको यच्चक्रे तदाह । तएणमित्यादि । ततः सभरतोराजामहता २ अतिशायिना राजाभिषेकेणाभिषिक्तःसन् कौटुंबिकपुरुषान् शब्दयति शब्दयित्वाचैवमवादीत् । तदेवाह । क्षिप्रमेव भोदेवानुप्रिया! यूयं हस्तिस्कन्धवरगताः विनीतायाः राजधान्याः शृङ्गाटकत्रिकचतुष्कचत्वारादिषु प्राग्व्याख्यातेषु महता २ शब्देनोद्घोषयन्त उद्घोषयंतो जल्पतोजल्पन्तः, अत्रशत्रंतस्यापि अविवक्षणान्नकर्मनिर्देशः आभीक्ष्ण्ये द्विर्वचनं उच्छुल्कं यावद्द्वादशसंवत्सरिकस्तंप्रमोदहेतुत्वात् प्रमोदउत्सवस्तं घोषयत घोषयित्वाच ममैनामाज्ञप्तिकां प्रत्यर्पयत उच्छुल्कादिपदव्याख्या प्राग्वत् । अथते आज्ञप्ता ऽयथाप्रवृत्तवंतस्तथाह । तएणमिति । ततस्ते कौटुंबिक

॥ टीका ॥

मं जाव सपुरजणजाणवं दुवालससंवच्छरिच्छुं पमोच्छुं घोसेह २ त्ता ममएच्छुमाणत्तिच्छुं पच्चप्पिणहंत्ति ॥ तएणं ते कोडुंबिच्छुपुरिसा भरहेणं रन्ना एवं वुत्तासमोणा हट्ठतुट्ठचित्तमाणंदिच्छा पियमणा हरिसवसविसप्पमाणहि यया विणएणं वयणं पडिसुणेति २ त्ता खिप्पामेव हत्थिखंधवरगया जाव घोसंति २ त्ता एच्छुमाणत्तिच्छुं

॥ मूल ॥

तत्पुरजनजानपदं द्वादशसंवत्सरिकं प्रमोदं घोषयत, ममैता माज्ञप्तिं प्रत्यर्पयत, ततस्तेकौटुम्बिकपुरुषा भरतेन राज्ञा एवमुक्ताः सन्तः हृष्टतुष्टचित्तानन्दिता हर्षवशविसर्पद्धृदया विनयेन वचनं प्रतिशृण्वन्ति प्रतिश्रुत्य क्षिप्रमेवहस्तिस्कन्धवरगतायावद्घोषयन्ति,, घोषयित्वाचैतामाज्ञप्तिं प्रत्यर्प

॥ अनु० ॥

करछोडवकरी उत्कृष्टो दंडप्रमुख ने लेवो अमेज एहवो अन्यायकरवे सुभट राजानापुरुष पैसनही कोइक दंड मुडकर प्रमुषनो छोडवो यावत् नगरना मनुष्य सर्वदेस सहित लगइ वारबरस लगइं प्रमोद उत्सवनो करवो तेहनु घोष कहीनै माहरी आज्ञापाछीसोंपो ॥ तिवारें ते आज्ञाकारी पुरुष भरतराजानइं इम कहेथकै हर्षवंत तुष्टवंतथया चित्तमाहि आणंद पाम्या विनये करीनें वचन सांभले सांजलिनइं उतावलाथका हाथीना स्कंध उपरि चढ्या थका यावत् घोषे कहइं कहीनैं एह आज्ञापाछी सूंपइ ॥ तिवारपछी ते भरतराजा मोटेमोटै महाराज्याभिषेकें करीनै अभिषेक

॥ भाषा ॥

पुरुषा भरतेनराज्ञा एवमुक्ताः सन्तो हृष्टतुष्टचित्तानन्दिताः, हरिरुजसस्ति, हर्षवशविसर्पहृदयाः विनयेन वचनं प्रतिशृण्वन्ति प्रतिश्रुत्यच क्षिप्रमेव ह स्तिस्कन्धवरगताः यावत्पदात् विणीए सिंघाडगतिगेत्यादि ग्राह्यं । कियदेतमित्याह । यावद्घोषयंति घोषयित्वाच एतामाज्ञप्तिकां प्रत्यर्पयंति । अथभरतः किञ्चक्रे इत्याह । तएणमिति । ततः सभरतोराजामहता २ राजाभिषेकेणाभिषिक्तः सन् सिंहासनादभ्युत्तिष्ठति अभ्युत्थायच स्त्रीरत्नेन

पच्चप्पिणंति । तएणं सेनरहेराया महया २ महाराभिसेएणं अभिसित्तेसमाणे सीहासणाउ अब्भुट्ठेइ २ त्ता इत्थीरयणेणं जाव णाडगसहस्सेहिं सद्धिं संपरिवुडे अभिसेअपेढाउ पुरत्थिमिल्लेणं तिसोवाणपडिरूव एणं पच्चोरूहइ २ त्ता अभिसेअमंडवाउ पडिणिक्खमइ २ त्ता जेणेव आभिसेक्के हत्थिरयणे तेणेव उवा गच्छइ २ त्ता अंजणगिरिकूडसन्निभं गयवइं णरवइजावदुरुढे ॥ तएणं तस्स नरहस्सरन्नो बत्तीसंरायसहस्सा

यन्ति,, ॥ ततःसनरतोराजा महता २राज्याभिषेकेणाभिषिञ्चितः सन् सिंहासनादभ्युत्तिष्ठति,, अभ्युत्थाय स्त्रीरत्नेन यावन्नाटकसहस्रैः सार्द्धं संप रिवृतो ऽभिषेकपीठात् पौरस्त्येनत्रिसोपानकप्रतिरूपकेण प्रत्यवरोहति, प्रत्यवरुह्यच अभिषेकमण्डपात् प्रतिनिष्क्रामति,, प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैवा भिषेक्यं हस्तिरत्नं तत्रैवोपागच्छति,, उपागत्य अञ्जनगिरिकूटसन्निभं गजपतिं यावत्समारुहत्,, ततस्तस्य भरतस्यराज्ञो द्वात्रिंशद्राजसहस्राणि अ-

कर्त्ये थकै सिंहासन थकी उत्तरे उठीनें स्त्रीरत्न सहित यावत् बतीस हजार नाटिकसार्थे परिवर्त्या थको अभिषेकना पीठथकी पूर्वदिसि त्रिसोपा न पगथालीए थईनें पाछो उत्तरइ उतरीनें अभिषेकना मंडपथकी पाछो नीकलें नीकलीनै जिहां अभिषेकनो पट्टहस्तिरत्नछै तिहां आवइ आवीनै अंजनगिरि पर्वतना सिषरसरीषा गजपति हाथी प्रति नरपती राजा चढ्या ॥ तिवारै तें भरत राजाना बत्तीस हजार राजा अभिषेकनी पीठ थकी उत्तरदिसिनै पगथालीथईनई पाछो उतरे ॥ तिवारपछी ते भरतराजा सेनापती रत्ननें यावत् सार्थबाहा प्रमुष अभिषेकना हाथीनी, पीठ थकी

॥ टीका ॥ ॥ मूल ॥ ॥ अनु० ॥ ॥ भाषा ॥

यावत्बत्तीसाए उडुकल्लाणिआसहस्सेहिं बत्तीसाए जणवयकल्लाणिआसहस्सेहिं बत्तीसाए बत्तीसइबद्धेहिं इति ग्राह्यं द्वात्रिंशद्बद्धैर्नाटकसहस्रैः साद्धं संपरिवृतो ऽभिषेकपीठात् पौरस्त्येन त्रिसोपानप्रतिरूपकेण प्रत्यवरोहति प्रत्यवरुह्यच अभिषेकमंडपात् प्रतिनिष्क्रामति प्रतिनिष्क्रम्यच यत्रैवाभिषेक्यं हस्तिरत्नं तत्रैवोपागच्छति उपागत्यचांजनगिरिकूटसन्निभं गजपतिं यावद्रूढात् नरवइति ग्राह्यं, नरपतिरारूढः तदनु अनुचरजनो यथानुपूर्व्या

॥ टीका ॥

अभिसेअपेढाउ उत्तरिल्लेणं तिसोवाणपडिरूवएणं पच्चोरुहंति ॥ तएणं तस्स भरहस्सरण्णो सेणावइरयणे जाव सत्थवाहप्पभिइउ अभिसेअपेढाउ दाहिणिल्लेणं तिसोवाणपडिरूवएणं पच्चोरुहंति ॥ तएणं तस्स भरहस्सरण्णो आभिसेक्कं हत्थिरयणं दुरुढस्स समाणस्स इमे अट्ठमंगलगा पुरओ जाव संपट्ठिआ । जोविअ,, अईगच्छमाणस्स कमो पढमो कुबेरावसाणो सोचेव इहंपि कमो सक्कारजढो णेअव्वो जाव कुबेरोत्ति, देवरायाकेलासं सिह

॥ मूल ॥

भिषेकपीठात् उत्तराहेन त्रिसोपानकप्रतिरूपकेण प्रत्यवरोहन्ति, प्रत्यवरुह्य,, ततस्तस्य भरतस्यराज्ञः सेनापतिरत्नं यावत्सार्थवाहप्रभृतयोऽभिषेकपीठात् दाक्षिणात्येन त्रिसोपानकप्रतिरूपकेण प्रत्यवरोहन्ति । ततस्तस्य भरतस्यराज्ञ आभिषेक्यं हस्तिरत्नं समारूढस्य सतइमान्यष्टाष्टमङ्गलानिपुरतो यावत्संप्रस्थितानि,, योऽपिचातिगच्छतःक्रमः प्रथमःकुबेरावसानः, सएवेहापिक्रमोसत्कारविरहितोनेतव्यः । यावत्कुबेरइव देवराजः कै

॥ अनु० ॥

दक्षणदिशिने पगथालीए थइनें पीठा उतरइ ॥ तिवारपछी ते भरतराजा अभिषेक योग्य पट्टहस्तीरत्न उपरि चढ्यइथकै एह आठ २ मंगलीक यावत् आगलि चाल्यां जेह विनीता माहि प्रवेस करता परिपाटिक्रम पहिलो कुबेरावु केलासलगि कह्योहतो ते इहां पणिक्रम सत्कार वर्जिनें जाणवो, इहां पूर्वे जिम सर्व राजा देवता प्रमुषने सत्कार्या तेनही यावत् कुबेरजिम देवतानो राजा कैलासभुवनमा रहइ तिम भरतपणि पर्वतना सिषर जेहवो ऊंचा प्रासादमां संभवहि, तिवारपछी ते भरतराजा स्नानना घरमें पैसइ पैसीने यावत् भोजनना मंडपनें विषइ सुषासनइ बैठोथको तेलोपारइ

॥ भाषा ॥

स्तथाह ॥ तएणमित्यादि ॥ व्यक्तं । अथयथायुक्त्या चक्री विनीतां प्रविवेश तामाह । तएणमित्यादि । ततस्तस्य भरतस्यराज्ञ आभिषेक्यं हस्तिर त्नमारूढस्य सत इमान्यष्टाष्टमङ्गलकानि पुरतो यावद्यष्टाद्यथानुपूर्व्या संप्रस्थितानि । अत्र ग्रंथविस्तरभयादतिदेशमाह । योपि चानिगच्छतो विनीतां प्र विशतः क्रमः परिपाटीप्रथमोऽधस्तनसूत्रोक्तो भरतविनीताप्रवेशवर्णकः कुबेरदृष्टांतभावितसूत्रावसानः सएव क्रमइहापि सत्कारविरहितो नेतव्यः । अयंभावः । पूर्वंप्रवेशेषोऽगदेवसहस्त्रद्वात्रिंशद्राजसहस्त्रादीनां सत्कारो यथाविहित स्तथानात्रेति । अस्यच द्वादशवार्षिकप्रमोदनिवर्त्तनानंतरकालए

॥ टीका ॥

रिसिंगनूअं ॥ तएणं सेभरहेराया मज्जणघरं अणुप्पविसइ २ त्ता जाव भोअणमंडवंसि सुहासणवरगए अट्ठ मनत्तं पारेई २ त्ता भोअणमंडवाउ पडिणिक्कमइ २ त्ता उप्पिंपासायवरगए कुट्टमाणेहिं मुइंगमत्थएहिं जाव नुंजमाणे विहरइ ॥ १२ ॥ तएणं सेभरहेराया दुवालससंवत्सरिअंसि पमोअंसि णिवत्तंसि समाणंसि जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छइ २ त्ता जाव मज्जणघराउ पडिणिक्कमइ २ त्ता जेणेव बाहिरिआ

॥ मूल ॥

लासं शिखरिशृङ्गभूतमिति ॥ ततस्सभरतोराजा मज्जनगृहमनुप्रविशति, अनुप्रविश्ययावद्भोजनमंडपं सुखासनवरगतोऽष्टमभक्तं पारयति, पारयि त्वा भोजनमण्डपात्प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य उपरिप्रासादवरगतः कुट्यमाने मृदङ्गमस्तकै र्यावद्भुञ्जन् २ विहरति, ततः सभरतोराजा द्वादशसांवत्सरिकेप्रमोदेनिर्वृत्तेसति यत्रैव मज्जनगृहं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य यावन्मज्जनगृहात्प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव बाह्योप

॥ अनु० ॥

पारीनें भोजननां मंडपथी बाहिर नीकलै नीकलीनें प्रासाद उपरि गयोथको जोरें बजावें करीनें फूटताथका मादलनां माथा जिहां एहवो थको या वत् भोगभोगतो थको विचरै, तिवारपछी ते भरतराजा बारबरसनो प्रमोद महोत्सव निवर्त्ताथके जिहां स्माननो घर तिहां आवे आवीने यावत् स्नान घरथकी नीकलें नीकलीनै जिहां बाहिरली बैसबानी सालाछइ सभाछै यावत् सिंहासननें विषें पूर्वदिशि साहमो बैसे बैसीनइ सोलह हजार देवता

॥ भाषा॥

वाऽवसरप्राप्तत्वात् । अथ गृहागमनानंतरं योविधिस्तमाह । तएणं सेभरहेराया मज्जणघरमित्यादि । निगदसिद्धं । प्राग्बहुशोनिगदितत्वात् । एवं च प्रतिदिनं नव २ राज्याभिषेकमहोत्सवं कारयतस्तस्य द्वादशवर्षाण्यतिक्रांतानि शत्रुंजयमाहात्म्यादौतु राज्याभिषेकोत्सवस्थाने राज्याभिषेकएव द्वादशवार्षिकोऽभिहितइति । अथ तदुत्तरकाले यत्कृत्यं तदाह । तएणमित्यादिप्राग्वत् । ननु सुभूमचक्रवर्त्तिनः परशुरामहतक्षत्रियदाढाऽऽनीतस्यालमेव चक्ररत्नतया परिणतमिति श्रुते चक्ररत्नानामनियतोत्पत्तिस्थानकत्वं श्रूयते तेन प्रस्तुतप्रकरणे तेषांकोत्पत्तिरित्याशंक्याह । अथचतुर्दशरत्नाधिपते

॥ टीका ॥

उवठाणसाला जाव सीहासणवरगए पुरत्थाभिमुहे णिसीअइ २ त्ता सोलसदेवसहस्से सक्कारेइ सम्माणेइ २ त्ता पडिविसज्जेइ २ त्ता बत्तीसरायवरसहस्से सक्कारेइ समाणेइ २ त्ता पडिविसज्जेइ सेणावइरयणे सक्कारेइ सम्माणेइ २ त्ता पडि० जाव पुरोहिअरयणेणं सक्कारेइ सम्माणेइ २ त्ता प० एवं तिण्णिसठे सुअ सए अठारस सेणिप्पसेणिनं अणेअवहवे राईसर जाव सत्थवाहप्पभिई सक्कारेइ सम्मांणेइ २ त्ता पडिविस

॥ मूल ॥

स्थानशाला यावत्सिंहासनवरगतः पूर्वाऽभिमुखोनिषीदति, निषद्य षोडशदेवसहस्राणिसत्कारयति, सन्मानयति, प्रतिविसर्जयति, सत्कार्य संमान्य प्रतिविसर्ज्य द्वात्रिंशद्राजवरसहस्राणि सत्कारयति संमानयति, सत्कार्यसंमान्य सेनापतिरत्नं सत्कारयति संमानयति सत्कार्यसंमान्य यावत्पुरोहितरत्नं सत्कारयति संमानयति, सत्कार्यसंमान्य । त्रीणिषष्ठानि सूपकारशतानि अष्टादश श्रेणिप्रश्रेणीः सत्कारयति संमानयति, सत्कार्यसंमा

॥ अनु० ॥

प्रति सत्कारइ सन्मानें सत्कारी सन्मानीनें स्वस्थानेक जावानी सीषदे बत्तीस हजार राजानें सत्कारें सनमानें सत्कारी सन्मानीनै सिषदे सेना पति रत्ननें सत्कारें सन्माने सत्कार सन्मान देइनें सीषदिन्ह यावत् पुरोहितरत्ननें सत्कारें सन्मानइं सत्कारी सन्मानीनें इम त्रिणिसें साठि सूआरनै अठार श्रेणि प्रश्रेणिनै अनेराइ घणां राजा ईश्वर यावत् सार्थवाह प्रमुष प्रतें सत्कारे सन्माने सत्कारी सन्मानीने स्वस्थानिक जावानी आज्ञादेइ २ नै प्रासाद

॥ भाषा ॥

भरतस्य यानिरत्नानि यत्रोदपद्यन्त तथाह । भरहस्सरण्णोइत्यादि । भरतस्यराज्ञश्चक्रादीनि चत्वारि एकेंद्रियरत्नानि आयुधगृहशालायां समुत्पन्नानि ल
ब्धसंज्ञाकानि जातानि एवमुत्तरसूत्रेपि बोध्यं तेन चर्मरत्नादीनि नवमहानिधयश्च एतानि श्रीगृहे भांडागारे समुत्पन्नानि लब्धसंज्ञाकानि जातानी-
त्यर्थः । इत्थंच निधयःशाश्वतभावरूपाः कथमुत्पद्यंते इत्याशंकानिरस्ता । ननु इदं सूत्रं । पदोधःस्थितय स्तस्यनवापिनिधयो ऽनिशं । हेमाद्यानीय वृष
भप्रभोर्विहरतोभवन् १ इति ऋषभचरित्रवचनेन अत्रैव पूर्वसूत्रेणच सह कथंन विरुध्यते उच्यते । राज्ञां यत्रतत्रस्थितमपि कोशद्रव्यं कोशएव कथ्यतइ

॥ टीका ॥

**जोइ २ त्ता उप्पिंपासायवरगए जाव विहरइ ॥ भरहस्सरण्णो चक्करयणे ॥ १ ॥ दंडरयणे ॥ २ ॥ असिरय
णे ॥ ३ ॥ छत्तरयणे ॥ ४ ॥ एएणं चत्तारि एगिंदियरयणा आउहघरसालाए समुप्पन्ना । चम्मरयणे ॥१॥
मणिरयणे ॥२॥ कागणिरयणे ॥३॥ णवमहाणिहीनं ॥४॥ एएणं सिरिघरंसि समुप्पन्ना । सेणावईरयणे ॥१॥
गाहावईरयणे ॥ २ ॥ वड्ढइरयणे ॥ ३ ॥ पुरोहिअरयणे ॥ ४ ॥ एए चत्तारि मणुअरयणा विणीआए राय**

॥ मूल ॥

न्य अन्यान्बहून् राजेश्वरतलवरान्० यावत् सार्थवाहप्रभृतीन् सत्कारयति, संमानयति सत्कार्यसंमान्य उपरिप्रासादवरगतोयावद्विहरतीति ।
भरतस्यराज्ञ श्चक्ररत्नं, १ दण्डरत्नं २ असिरत्नं ३ छत्ररत्नं ४ मणिरत्नं एतानिचत्वारि एकेन्द्रियरत्नानि आयुधगृहशालायां समुत्पन्नानि, चर्मरत्नं १
मणिरत्नं २ काकिणिरत्नं ३ नवमहानिधय ४ एतानि श्रीगृहेसमुत्पन्नानि, सेनापतिरत्नं १ गाथापतिरत्नं २ वर्द्धकिरत्नं ३ पुरोहितरत्नं ४ एता

॥ अनु० ॥

उपरि गयोथको यावत् बिचरइ ॥ हिवें १४ रत्ननी उत्पति कहछे भरतराजानें चक्ररत्न १ दंडरत्न २ षड्गरत्न ३ छत्ररत्न ४ एह च्यारिरत्न एकेंद्रीरत्न आयुध
घरशालाइं ऊपनां, चर्म्मरत्न १ मणिरत्न २ कागणीरत्न ३ नवमोटा निधान ४ एह च्यारि श्रीगृह भंडारनै विषे ऊपनां सेनापती रत्न १ गाथापतीरत्न २
बढीरत्न ३ पुरोहित रत्न ४ एह च्यार मनुष्य रत्न विनीता राजधानीमें ऊपना, अश्वरत्न १ हाथीरत्न २ एह बेपचेंद्रीरत्न वैताढ्य पर्वतनें मुलें ऊपना सु

॥ भाषा ॥

ति लौकिकव्यवहारस्य सुप्रसिद्धत्वात् नदोषः सेनापत्यादिमनुजरत्नानि चत्वारि विनीतायां समुत्पन्नानि । अश्वरत्नहस्तिरत्ने एतेद्वे पञ्चेंद्रियतिर्यग्रत्ने वैताढ्यगिरेः पादमूलेमूलभूमौ समुत्पन्ने सुभद्रानामस्त्रीरत्नं उत्तरस्यां विद्याधरश्रेण्यां समुत्पन्नं ॥ अथषट्खंडानिपालयं श्चक्री यथाप्रवृते तथाह । तएणमिति । ततःषट्खंडभरतसाधनानंतरं सभरतोराजा चतुर्दशरत्नादीनां सार्थवाहप्रभृत्यंताना माधिपत्यादिकं कारयन् पालयन् मानुष्यकानि सुखानि भुंक्ते इत्यन्वयः । सर्वं प्राग्व्याख्यातार्थं नवरं षट्पंचाशतोऽन्तरोद्कानां जलांतर्वर्त्तिसन्निवेशविशेषाणां । ननु समयप्रसिद्धयुग्मिमनुजाअयभूतानां षट्पंचाशदंतरद्वीपानां तेषु कस्याप्याधिपत्यस्यासंभवात् एकोनपंचाशतः कुराज्यानां भिल्लादिराज्यानामिति । केषुसत्सुसुखानि भुंक्ते इत्याह । उ

॥ टीका ॥

हाणीए समुप्पन्ना । आसरयणे ॥ १ ॥ हत्थिरयणे ॥ २ ॥ एएणं दुवेपंचिंदियरयणा वेयड्ढगिरिपायमूले समुप्पन्ना । सुभद्दा इत्थीरयणे ॥ १ ॥ उत्तरिल्लाए विज्जाहरसेढीए समुप्पन्ने ॥ तएणं सेनरहेराया चउदसण्हं रयणाणं णवण्हं महाणिहीणं सोलसन्हं देवसहस्साणं बत्तीसाए रायसहस्साणं बत्तीसाए उऊकल्लाणिआ सहस्साणं बत्तीसाए जणवयकल्लाणिआ सहस्साणं बत्तीसबद्धाणंणाडगसहस्साणं तिण्णिसट्ठीणं सूअसयाणं

॥ मूल ॥

निचत्वारिच मनुजरत्नानिविनीतायां राजधान्यां समुत्पन्नानि, अश्वरत्नं १ हस्तिरत्नं २ एतेद्वेपंचेन्द्रियरत्ने वैताढ्यगिरिपादमूले समुत्पन्ने । सुभद्रा स्त्रीरत्नंउत्तरस्यां विद्याधरश्रेण्यां समुत्पन्नम् ॥ ततः सभरतो राजा चतुर्दशानांरत्नानां नवानांमहानिधीनांषोडशानां देवसहस्राणां द्वात्रिंशतो राजसहस्राणां द्वात्रिंशतो ऋतुकल्याणिकासहस्राणां द्वात्रिंशतो जनपदकल्याणिकासहस्राणां द्वात्रिंशद्बद्धनाटकसहस्राणांत्रयाणां

॥ अनु० ॥

भद्रा स्त्रीरत्न १ उत्तर दिसिनी विद्याधरनी श्रेणिमें उपनी ॥ तिवारपछी ते भरतराजा चउदह १४ रत्न नव ९ महानिधान सोलह १६ हजार देवता बत्तीस ३२ हजार राजा बत्तीस ३२ हजार ऋतुपद कल्याणिकारीस्त्री बत्तीस ३२ हजार जनपद कल्याणिकास्त्री बत्तीस ३२ हजार बत्तीस बद्ध नाटिक

॥ भाषा ॥

॥ टीका ॥

पहतेषु विनाशितेषुनिहतेषु चापकृतसर्वसमृद्धिषु कंटकेषु गोत्रजवैरिषु उद्वृत्तेषु देशान्निर्वासितेषु मर्दितेषुच मानस्तानिप्रापितेषु सर्वशत्रुषु अगोत्रज-
वैरिषु एतत्सर्वं कुतोभवतीत्याह । निर्जितेषु भग्नबलेषु सर्वशत्रुषु उक्तद्विप्रकारिवैरिषु अत्रसर्वशत्रुग्रहितिपदं देहलीप्रदीपन्यायेनोभयत्र योज्यं । कीदृ
शोनरतइत्याह । भरताधिपोनरेन्द्रः चन्दनेन चर्चितं समंग्नं कृतमंगं यस्य सतथा वरहारेण रतिदं द्रष्टृणां नयनसुखकारि वक्षो यस्य सतथा वरमुकुट
विशिष्टकः । चूर्णेन तु वरमउडाविद्धएइति तत्र आविद्धं परिहितं वरमुकुटं येनस तथा प्राकृतत्वात् पदव्यत्ययः वरवस्त्रभूषणधरः सर्वर्तुकसुरभिकुसु-
मानां माल्यै मौलाभिः शोभितशिरस्कः वरनाटकानि पात्रादिसमुदायरूपाणि नाटकीयानिच नाटकप्रतिबद्धपात्राणि वरस्त्रीणां प्रधानस्त्रीणां गुरुम
मव्यक्तावयवविभागवृंदं तेन तृतीयालोपआर्षत्वात् सार्द्धं संपरिवृतः सर्वौषध्यः पुनर्नवाद्याः सर्वरत्नानि कर्केतनादीनि सर्वसमितयो ऽभ्यन्तरादिप

॥ मूल ॥

अट्ठारसण्हं सेणिप्पसेणीणं चउरासीइ आससयसहस्साणं चउरासीए दंतिसयसहस्साणं चउरासीए रहसय सहस्साणं छण्णउईए मणुस्सकोडीणं बावत्तरीए पुरवरसहस्साणं बत्तीसाए जणवय सहस्साणं छण्णउईए गामकोडीणं णवणउईए दोणमुहसहस्साणं अडयालीसाए पट्टणसहस्साणं चउवीसाए कब्बडसहस्साणं

॥ अनु० ॥

त्रिषष्टानां सूपकारशतानां अष्टादशानां श्रेणिप्रश्रेणीनां चतुरशीतेरश्वशतसहस्राणां चतुरशीतेर्दन्तिशतसहस्राणां चतुरशीतेरथशतसहस्राणां षण्णव
तेर्मनुष्यकोटीनां द्विपञ्चाशतः पुरवरसहस्राणां द्वात्रिंशतोजनपदसहस्राणां षण्णवतेर्ग्रामकोटीनां नवनवतेर्द्रोणमुखसहस्राणां अष्टचत्वारिंशतः

॥ भाषा ॥

त्रिणसें साठि सूआर रसोईआ अठारे श्रेणिप्रश्रेणि चउरासी ८४ लाख घोडा चउरासी ८४ लाख हस्ती चउरासी ८४ लाख रथ छनूकोडि ९६००००० मनुष्य पाला बहुतरि ७२ हजार मोटा नगर राजधानी बत्तीस हजार देश ९६ छन्नू कोडि ग्राम ग्रामते काटानी वाढि सहित नवाणुं ९९ हजार द्रोणमुष जलनिर्गम प्रवेस स्थानिक अडतालीस ४८ हजार पाटण रत्नवस्तु उपजें जिहां चउवीस २४ हजार कर्बट ते डुगर उपरि बसताहोई चउवीस

षंद स्ताभिः समग्रः संपूर्णैः अतएव संपूर्णमनोरथः हतानां पुमर्थत्रयभ्रष्टत्वेन जीवन्मृतानां अमित्राणां शत्रूणां मानमथनः । कीदृशानि सुखानि भुंक्त इत्याह । पूर्वतपकृततपः प्रभावस्य निविष्टसंचितस्य निकाचितया संचितस्य तस्यैव ध्रुवफलत्वात् परनिपातः पदस्यार्षत्वात् फलानिफलभूतानिकीदृशोभरतो भरतेअस्मिन्क्षेत्रे प्रथमभरताधिपत्वेन प्रसिद्धं नामधेयं नाम यस्य सतथा विशेष्यपदंतु तएणंसेभरहेराया इत्यत्रैवोक्तं । अनेनैकवाक्ये द्विर्विशेष्यपदं कथमित्याशंका निरस्ता । अथास्यनरदेवस्य धर्मदेवत्वप्राप्तिमूलमाह । तएणमित्यादि । ततो वर्षसहस्रोनषट्पूर्वलक्षावधिसाम्राज्यानुभवनानंतरं सभरतोराजा अन्यदाकदाचिद्यत्रैव मज्जनगृहं तत्रैवोपागच्छति । उपागत्यच यावच्छरीव प्रियदर्शनो नरपति मज्जनगृहात् प्रतिनिष्क्रामति

चउन्नीसाए मंडवसहस्साणं वीसाए आगरसहस्साणं सोलसण्हं खेडसहस्साणं चउदसन्हं संवाहसहस्साणं छप्पण्णाए अंतरोदगाणं एगूणपण्णाए कुरज्जाणाणं विणीआए रायहाणीए चुल्लहिमवंतगिरिसागरमेरागस्स केवलकप्पस्स भरहस्सवासस्स अण्णेसिंचबहूणं राईसर जाव सत्थवाहप्पभिईणं आहेवच्चं पोरेवच्चं सामित्तं भट्टित्तं महत्तरगं आणाईसर सेणावच्चं कारेमाणे पालेमाणे उहयणिहएसु कंटएसु उठ्ठिअमल्लिएसु

॥ मूल ॥

पत्तनसहस्राणां चतुर्विंशतेः कर्बटसहस्राणां चतुर्विंशतेर्मंडपसहस्राणांविंशतेराकरसहस्राणां षोडशानां खेटसहस्राणां चतुर्दशानां संवाधसहस्राणां षट्पंचाशतः अन्तरोदकानां एकोनपंचाशतः कुराज्यानां विनीतायाराजधान्याः क्षुल्लहिमवद्गिरिसागरमर्यादस्य भरतस्य वर्षस्य अन्येषां च बहूनां

॥ अनु० ॥

२४ हजार मंडव जेहने पांचकोस माहि गाव नहोइ वीस २० हजार आगर सुवर्णादिकना सोलह १६ हजार खेट तेस्थलमाबसे एहवा चउदह १४ हजार संवाध जिहां मेलामिलें छप्पन्न ५६ अंतरो दक ते पाणीमाहि संनिवेस विसेष एगूण पचास ४९ कुराज्य भिल्लादिकनां राज्य विनीता राजधानीनुं उत्तरे चुल्ल हेमबंत पर्वतलगें पूर्वदक्षिण पश्चिम लवण समुद्रलगें संपूर्ण भरतनामें क्षेत्रनुं अनेराइंपणि घणा राजा ईश्वर यावत् सार्थवाहा

॥ भाषा ॥

॥ टीका ॥

प्रतिनिष्क्रम्यच स्ववेषसौन्दर्यदर्शनार्थं यत्रैवादर्शगृहं यत्रैवचसिंहासनं तत्रैवोपागच्छति उपागत्यच सिंहासनवरगतः पूर्वाभिमुखोनिषीदति निषद्यचा दर्शगृहे आत्मानं प्रेक्ष्यमाण २ स्तत्र प्रतिबिम्बितसर्वाङ्गस्वरूपं पश्यन् पश्यं स्तिष्ठत्यास्ते । अत्रच व्याख्यातो विशेषप्रतिपत्तिरित्ययं संप्रदायो बो ध्यः । तद्यथा । तत्रच प्रेक्ष्यमाणस्य स्वंवपुर्नरतेशितुः । अङ्गुल्याएकतमस्यानिपपाताङ्गुलीयकं १ तदङ्गुल्यागलितम प्यङ्गुलीयंमहीपतिः । नाज्ञासी द्वर्हिणोबर्हभाराद्वर्हमिवैककं २ वपुःपश्यन्क्रमेणेत्थां चक्रेतांचक्रयनूर्मिकां अङ्गुलीं गलितज्योत्स्नां दिवाशशिकलामिव ३ अहोविशोऽनाकिमसा वङ्गु-

॥ मूल ॥

सव्वसत्तुसु णिज्जिएसु भरहाहिवे णरिंदे वरचंदणचच्चिअंगे वरहाररइअवच्छे वरमउडविसट्ठाए वरवत्थ भूसणधरे सव्वोउअसुरहि कुसुमवरमल्लसोभिअसिरे वरणाडगणाडइज्जवरइत्थिगुम्मसहिं संपरिवुडेसव्वो सहिसव्वरयणसव्वसमिद्धसमग्गे संपुन्नमणोरहे हयामित्तमाणमहणे चुल्लहिमवंतवप्पभावनिविट्ठसंचिअफले नुंज इमाणस्सए सुहेनोगे नरहणामधिज्जे ॥ तएणं सेनरहेराया अन्नयाकयाइं जेणेवमज्जणघरे तेणेव उवाग

॥ अनु० ॥

राजेश्वरतलवर० यावत्सार्थवाहप्रभृतीना माधिपत्यं पौरपत्यं ऋद्दित्वं स्वामित्वं महत्तरकत्व आज्ञैश्वरसेनापतित्वं कारयन् २ पालयन् २ उपह तनिहतेषु) कंटकेषु उद्धृतमलितेषु सर्वशत्रुषु निर्जितेषु नरताधिपोनरेन्द्रः वरचन्दनचर्चिताङ्गोवरहाररचितवक्षाः वरमुकुटविशिष्टको वरवस्त्र भूषणधरः सवर्तुजसुरभिकुसुमवरमाल्यशोभितशिराः वरनाटकनाटकीयवरस्त्रीगुल्मैः साद्धं संपरिवृतः सर्वौषधिसर्वरत्नसर्वसमितिसमग्रः संपूर्णमनो

॥ भाषा॥

प्रमुषनुं अधिसपणुं पुराधिपसपणु स्वामीपणु भरतारपणु महतर मोटपणुं आज्ञा ईश्वर सेनापत्यपणुं ठकुराइ पणु करतो थको पालतो थको उपहत निहत हणया बिणास्या गोत्रजबैरी एहव थके देहत्याग कस्या मद्यो मानमर्दवकरी सर्वसत्रु सर्वबैरी जीत्येथकें नर्त्तनेत्रनो स्वामी मनुष्यमें इंद्रसरीषो उत्तम चंदनेंकरी पूजितछे अंग जेहनो प्रधान हार करी रच्यो हृदय प्रधान मुकटेंकरी सोभावंत प्रधान वस्त्र अनें भूषणनो धरणहार छह ऋतुनां

लीतिविचिन्तयन् । ददर्शपतितं भूमावङ्गुलीयंनरेश्वरः । ४ किमन्यान्यपि विशोभान्यंगान्याभरणैर्विना । इतिमोक्तुंसआरेभे भूषणान्यपराण्यपि ५ इतिएवं प्रवृत्तस्य तस्य किमजनीत्याह । तएणमित्यादि । ततोवपुर्न्यस्तभूषणमोचनानन्तरं तस्य भरतस्यराज्ञः शुभेन परिणामेन अन्तःक्लिन्नस्य विष्टाद्यै र्मलैः स्रोतोभवैर्बहिः । चिन्त्यमानंकिमप्यस्य शरीरस्यनशोभनं १ इदंशरीरंकर्पूरकस्तूरीप्रभृतीन्यपि । दूषयत्येव पाथोदपयांस्यूषरभूरिव २ य

॥ टीका ॥

च्छुई २ त्ता जाव सिसिद्व पिच्छुदंसणे णरवई मज्जणघरातु पडिणिक्कमइ २ त्ता जेणेव आयंसघरे जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छुई २ त्ता सीहासणवरगए पुरत्थाभिमुहे णिसीअइ २ त्ता आयंसघरंसि अत्ताणं देहमाणे २ चिठ्ठई ॥ तएणं तस्स भरहस्सरण्णो सुभेणंपरिणामेणं पसत्थेहिं अज्झवसाणेहिं लेस्सेहिं विसुज्झव

॥ मूल ॥

रथो हतामित्रमानमथनः पूर्वकृततपःप्रभावनिविष्टसंचितफलानिभुंक्ते मानुष्यानिसुखानिभरतनामधेयइति ॥ ततःसभरतोराजा अन्यदा कदाचित् यत्रैवमज्जनगृहं तत्रैवोपागच्छति उपागत्य,, यावच्चशीवप्रियदर्शनोनरपतिर्मज्जनगृहात्प्रतिनिष्क्रामति प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैवादर्शगृहं यत्रैव सिंहासनं तत्रैवोपागच्छति,, उपागत्यसिंहासनवरगतःपूर्वाभिमुखो निषीदति, निषद्यादर्शगृहे आत्मानं प्रेक्ष्यमाणस्तिष्ठति । ततस्तस्यभरतस्यराज्ञः शुभेनपरिणा

॥ अनु० ॥

सुगंध फूलनी उत्तम माला करीने सोभावंतछें मस्तगं जेहनो प्रधान नाटिक अनें नाचवायोग्यपात्र प्रमुष वरस्त्री समुदाय साथइ परिवस्यो थको सर्वऋधि पुनर्नवा प्रमुष सर्वरत्न कर्कतादिक सर्वसमितिअभ्यंतरपर्षदा तेणें सहित थको संपूर्णथयाछें मनोरथ जेहना हत पुरुषार्थत्रयजन्यइष्टपणा थी जीवन्मृत एहवा सत्रु तेहना मानर्नें मथनहार पूर्वकस्यां तपने प्रभावेंकरी निविष्ट संच्या एहवा सुकृत फलप्रति भोगवेंछे मनुष्यसंबंधीया सुषप्रते भोगवइ छइं मनुष्य संबंधीया सुषप्रतइ भरत एहवइ नामइ प्रसिद्व । तिवारपछी ते भरतराजा एकदा समयनइविषइ जिहां स्राननुं घरछइ तिहां आवइ आवीनें यावत् चंद्रमानीपरिं प्रियकारीछइ दर्सन जेहनो मनुष्यनोपति स्नान करवाना घरथकी नीकलें नीकलीनें जिहां आदरस घरछें

॥ भाषा ॥

त्प्रातःसंस्कृतं धान्यं तन्मध्याह्नेविनश्यति । तदीयरसनिष्पन्ने कायेकानामसारता इ इति शरीरासारत्वभावनारूपया जीवपरिणत्या प्रशस्तै रध्यवसानै रुक्तस्वरूपै र्मनःपरिणामैः लेश्याभिः शुक्लादिद्रव्योपहितजीवपरिणतिरूपाभि र्विशुद्ध्यन्तीभि रुत्तरोत्तरशुद्धिमापद्यमानाभि रापद्यमानाभिर्निरावरण वपुर्वैरूप्यविषयकमीहापोहमार्गणगवेषणं कुर्वत स्तदावरणीयानां केवलज्ञानदर्शननिबन्धकानां चतुर्णां घातिकर्मणां क्षयेण सर्वथाजीवप्रदेशे भ्यस्तदीयपुद्गलपरिशाटनेन प्राग्व्याख्यातानुत्तरानुत्तरादिविशेषणविशिष्टं केवलज्ञानदर्शनमुत्पन्नमिति । कीदृशमित्याह । कर्मरजसां विकरण-

माणिहिं २ ईहापहमग्गणगवेसणं करेमाणस्स तयावरणिज्जाणं कम्माणं खएणं कम्मरयविकरणकरं अपुव्वकरणं पविट्ठस्स अणंते अणुत्तरे णिव्वाघाए णिरावरणे कसिणे पडिपुण्णे केवलवरणाणदंसणे समुप्पण्णे ॥ तए

मेन प्रशस्तैरध्यवसानैर्लेश्याभिर्विशुध्यन्तीभिः इ ईहापोहमार्गणगवेषणं कुर्वतः स्तदावरणीयानां कर्मणांक्षयेन कर्मरजोविकरणकरमपूर्वकरणं

जिहां सिंहासन छइ तिहां आवें आबीनें सिंहासन ऊपरि पूर्वदिसि साहमो बैसइं बैसीनें आदर्श घरनें विषें पोताना आत्माने वस्त्रालंकार वेषनुं सौंदर्यपणुं देखतो थको रहइ ॥ तिवारपछी ते भरतराजानै शुभशरीना असारपणारूप शुभपरिणाम करीने (तत्रच प्रेक्ष्यमाणस्य स्वबपुर्भरतेशितुः अंगुल्याएकतमस्या निपपातांगुलीयकं ॥ १ ॥ तदंगुल्यापतितमप्यगुलीयंमहिपतिः नाज्ञासीत्वर्हिणोवर्ह भारादबर्हमिवैककं ॥२॥ वपुःपश्यन् क्रमेणेतां चक्रेतां चक्षुनूर्मिकां अंगुलीगलीतज्योत्स्नां दिवाशशिकलामिव ॥ ३ ॥ अहोविशोभाकिमसावंगुलीतिविचिंतयत् ददर्शपतितंभूमा वंगूलीयंनरेश्वरः ५ ४ ॥ किमन्यान्यपिविशोभा न्यंगान्याभरणैर्विना इतिसोमोक्तुमारेभे भूषणान्यपराण्यपि ॥ ५॥ इति) प्रशस्तभले मनने अध्यवसाय करीनें लेश्या उत्तरो त्तर परिणामे विशुद्धमानथातइं थकइ इहां पोहमार्गण गवेषणा करतो थको (निरावरण शरीरनी ईहा पोहमार्गण गवेषणा करतो थको । श्लोकः अंतक्लिन्नस्यविष्टाद्यै र्मलैःस्रोतोभवैर्बहिः चिंत्यमानंकिमप्यस्य शरीरस्यनशोभनं ॥ १ ॥ इदंशरीरं कर्पूर कस्तूरीप्रभृतीन्यपि दूषयत्येवपाथोद पयांस्यूषरभू रिव ॥ २ ॥ यत्प्रातःसंस्कृतंधान्यंतन्मध्याह्नेविनश्यति तेदीयरसनिष्पन्नेकायेकानामसारता ॥ ३ ॥ इत्यादि शुभपरिणाम) ते केवलज्ञान केवलदर्शनने

करं विक्षेपकरं । कीदृशस्यभरतस्य अपूर्वकरणमनादौ संसारेऽप्राप्तपूर्वं ध्यानं शुक्लध्यानं प्रविष्टस्य प्राप्तस्येत्यर्थः । अत्रच ईहादिपदेषु समाहारद्वंद्वः तत्रावग्रहपूर्वकत्वादीहादीनां प्रथमं तदुल्लेख स्तथाहि अस्यइहनिरलङ्कारेवपुषि शोभानदृश्यते इत्यवग्रहः । यथा दूरस्यपुरोवर्त्तिनि वस्तुनि किमिदमिति मतिः । अथ साशोभाऽौपाधिकीवानैसर्गिकीवा इत्यवगृहीतार्थाभिमुखा मतिचेष्टापर्यालोचनरूपा ईहा यथा तत्रैव स्थाणुर्वा पुरुषोवा । नन्वियं संशयाकारतयासंशयएव सच कथमुत्तरकालभाविसम्यग्निश्चयापरपर्यायस्यापोहस्य हेतु र्भवति विरुद्धकोट्यासमाहितत्वादिति । उच्यते । उत्कटकोटिकसंशयरूपत्वेनास्याः संभावनारूपाया निश्चयकारणत्वस्याविरुद्धत्वात् इयमौपाधिक्येव ननैसर्गिकी बाह्यवस्तुसंसर्गजन्यत्वस्य प्रत्यक्षसिद्धत्वात् इति ईहितविशेषनिर्णयरूपोऽपोहः यथातत्रैव स्थाणुरेवायं नपुरुषइति अस्याः प्रकर्षापकर्षौबाह्यवस्तुप्रकर्षापकर्षानुविधायिनावि

॥ टीका ॥

णं सेभरहे केवली सयमेवाभरणालंकारं उमुयइ २ त्ता सयमेव पंचमुट्ठिअलोयं करेइ २ त्ता आयंस घराओ पडिणिक्खमइ २ त्ता अंतेउरमज्झंमज्झेणं णिग्गच्छइ २ त्ता दसहिं रायवरसहस्सेहिं सद्धिं संप

॥ मूल ॥

प्रविष्टस्यानन्तमनुत्तरं निर्व्याघातंनिरावरणं कृत्स्नं प्रतिपूर्णं केवलवरज्ञानदर्शनं समुत्पन्नं, ततस्सभरतःकेवलीस्वयमेवाभरणालङ्कारमवमुञ्चति । अवमुच्य स्वयमेव पञ्चमुष्टिकलोचं करोति, कृत्वा आदर्शगृहात्प्रति निष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्यान्तः पुरमध्यंमध्येन निर्गच्छति, निर्गत्यद

॥ अनु० ॥

आवरण क्षयथकी तिवारपछी ज्ञानावरणीय दर्शनावरणीय मोहनीय अंतराय ए चार घाती कर्मनइं क्षयइं करीनें जीव प्रदेशथकां सर्वघाती कर्मपुद्गलनइं टालवें करीनइ आठ कर्मरूप रजनो विषयनुं कर्णहार अनादिकालको संसारने विषैपूर्वेकीहारिपांम्युनथीजीवें एहवो अपूर्वकरण शुक्लध्याननो त्रीजोपाइनुं तिहां पेठा थकां) अंतरथी सर्वज्ञानथी प्रधान निर्व्याघात अंतराय रहित कर्मनइ आवर्ण रहित पटादिकनी परे कृत्स्न समग्रपणइ प्रतिपूर्ण पुरु सर्वदेशात्मक केवल एहवें नामे प्रधान विशेष प्रकारें देषवो ते ज्ञान सामान्यप्रकारें देषवो तेदर्शन एहवो ज्ञानदर्शन उपनों । तिवारपछी ते भरत केवली सयमेव पोतइ आभरण अलंकार सर्व मुंकइ मुकीनें पोतानी मेलइंज पंचमुष्टिलोचकरइ करीनइ आदर्शघरथकी बाहिरनीकलें नीकलीनें (आसन कंप्ये इंद्रआवीणें स्वामीद्रव्यथी साधुलिंगपडिबज्जो जिमहुं तुमनइं

॥ भाषा ॥

त्यन्वयधर्मालोचनमार्गणा यथा स्थाणौ निश्चेतव्ये इहवल्युत्सर्पणादयोधर्माः संभवन्ति स्वास्वाभाविकत्वे उत्तानदृशां भारभूतस्याप्यान्नरणभारस्य वपुषि धारणबुद्धि र्नस्यादिति गवेषणं । यथातत्रैव इहशिरःकंडूयनादयः पुरुषधर्मा नदृश्यन्तेइति । अत्रचेहादीनन्तरेणहामौ पादानबुद्धिर्नस्यादिति तद्ग्रहणं । अथोत्पन्नकेवलः किङ्करोतीत्याह ॥ तएणमित्यादि ॥ ततः केवलज्ञानानन्तरं भरत आसनप्रकंपाऽवधिनाशक्रेण केवलिन् द्रव्यलिङ्गं प्रपद्यस्वयथा हंवंदेविदधेच निष्क्रमणोत्सवमित्युक्तः सन् स्वयमेवाभरणभूतमलङ्कारं वस्त्रमाल्यरूपमवमुञ्चति त्यजति अत्रभूषणालङ्कारस्य पूर्वंत्यक्तत्वात् केशालङ्कारस्यच त्यक्ष्यमाणत्वात् परिशेषात् वस्त्रमाल्यालङ्कारयो रेवग्रहः स्वयमेवपंचमुष्टिकं लोचङ्करोति कृत्वाच उपलक्षणात् संनिहितदेवतयार्पितं साधुलिङ्गं गृहीत्वाचेति गम्यं ॥ ततःशक्रवंदितः सन् आदर्शगृहात् प्रतिनिष्क्रामति प्रतिनिष्क्रम्यच अन्तःपुरमध्यमध्येन निर्गच्छति निर्गत्यच दश-

॥ टीका ॥

रिवुहे विणीयंरायहाणिं मज्झंमज्झेणं णिग्गच्छइ २ त्ता मज्झदेसे सुहेणं विहरइ २ त्ता जेणेव अट्ठावए पव्वए तेणेव उवागच्छइ २ त्ता अट्ठावयंपव्वयं सणिअंसणिअं दुरूहइ २ त्ता मेघघणसन्निगासं देवसन्नि वायं पुढविसिलापट्टयं पडिलेहेइ २ त्ता संलेहणाझूसणाझूसिए भत्तपाणपडिआइक्खिए पाउवगए कालंअण

॥ मूल ॥

शभीराजवरसहस्रैः सार्द्धंसंपरिवृतो विनीतायाराजधान्या मध्यंमध्येन निर्गच्छति, निर्गत्यमध्यदेशे सुखंसुखेनविहरति, विहृत्यच यत्रैवाष्टापदः पर्वतस्तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य अष्टापदंपर्वतं शनैःशनैरारोहति, आरुह्यघनमेघसन्निकाशं देवसन्निपातं पृथिविशिलापट्टकं प्रतिलेखयति, संलिख्यसं

॥ अनु० ॥

दीक्षामहोत्सवकरुं इमकह्युथके सासनदेवताइं आप्यो साधुवेषलईनें अंतःपूरनइं मध्यमध्यइंथईनें) नीकले नीकलीनें दश हजार मोटाराजवी साथे परिवस्यो थको विनीता राजधानीनें मध्ये २ थईने नीकलें नीकलीनें मध्यदेशइं कोशलदेशमाहि सुखे २ विचरेविचरीने जिहां अष्टापद पर्वतछइ तिहां आवें आवीने अष्टापद पर्वतइ हलुइं २ चढे चढीनें घन निविड मेघसरीषो स्यामवर्ण देवतानो आववीछइ जिहा एहवो पुढवी शिलापट्टक

॥ भाषा ॥

जीराजसहस्रैः सार्द्धं संपरिवृतो विनीतायां राजधान्यां मध्यंमध्येन निर्गत्यच मध्यदेशे कोसलदेशस्य मध्ये सुखंसुखेन विहरति । तदनुकिंविधत इत्याह ॥ विरहरित्ताजेणेव अट्ठावए इत्यादि विहृत्यच यत्रैवाष्टापदःपर्वत स्तत्रैवोपागच्छति उपागत्यचाष्टापदंपर्वतं शनैः २ सुविहितगत्या दवदवस्स नगच्छिज्जाइति वचनात् । आरोहति आरुह्यच घनमेघसन्निकाशं सांद्रजलदश्यामंपदव्यत्ययःप्राकृतत्वात् देवानां सन्निपातआगमनं रम्यत्वात्यत्र सतथा तंपृथिवीशिलापट्टकः आसनविशेषस्तंप्रति लेखयति केवलित्वेसत्यपि व्यवहारप्रमाणीकरणार्थं दृष्ट्यानिज्ञालयति प्रतिलिख्यच सिंहावलोकनन्यायेनात्रापि आरोहतीति बोध्यं संलिख्यते कृशीक्रियते शरीरकषायाद्यनयेति संलेखना जोषणासेवना तयाजुष्टः सेवितो झूषितोवा क्षिपितः यः सतथा प्रत्याख्याते भक्तपाने येन सतथा क्तांतस्यपरिनिपातः प्राकृतत्वात् पादोपगतः पादोवृक्षस्य भूगतो मूलभाग स्तस्येवाप्रकम्पतयो पगतमव

॥ टीका ॥

वकंखमाणे विहरइ ॥ तएणं सेभरहेकेवली सत्तत्तरि पुव्वसयसहस्साइं कुमारवासमज्झे वसित्ता एगंवाससहस्सं मंडलिअरायमज्झे वसित्ता छपुव्वसयसहस्साइं वाससहस्सूणाइं महारायमज्झे वसित्ता तेसीइं पुव्वसयसहस्साइं अगारवासमज्झे वसित्ता एगंपुव्वसयसहस्सं देसूणगं केवलीपरिआयं पाउणित्ता तमेव वरूपडिपुन्नं सामन्तप

॥ मूल ॥

लेखनाजोषणाजुषितः प्रत्याख्यातभक्तपानः पादोपगतः कालमनवकांक्षन् विहरति, ततःसभरतः केवलीसप्तसप्तति पूर्वशतसहस्राणि कुमारवा समध्ये उषित्वाएकं वर्षशतसहस्रं मांडलिकवासमध्ये उषित्वाषट्पूर्वशतसहस्राणि वर्षसहस्रोनानि महाराजमध्ये उषित्वात्र्यशीतिं पूर्वशत

॥ अनु० ॥

प्रतिं प्रतिलेषे निजर जोइनें संलेषनाअणसण तेहने सेववेकरी नइ सहित थको भात अनें पाणी पच्चख्याछं जेणे एहवो पादते वृक्षनो मूल अप्रकंप तेहनीपरि उपगतरह्यो कालते जीवि बेमणेंत अणवांछतो थको विचरइ । तिवारपछी तेजरत केवली सत्योतरि ७७ लाष पूर्वतो कुमार वास माहिरह्या एक १ हजार बरस मंडलीक राजा माहि वस्या छलाष पूर्व १ हजार वर्ष उणां चक्रवर्ति पदवी माहि वस्या त्र्यासी ८३ लाष पूर्व गृह

॥ भाषा ॥

॥ टीका ॥

स्थानं यस्य सतथा कालंमरणमनवकांक्षन् नवांञ्छन् उपलक्षणाज्जीवितमप्यवांञ्छन् अरक्तद्विष्टत्वाद्विहरति ॥ अथसभरतो यस्मिन्पर्याये यावंतंकालम तिवाह्य निर्व्वृते तथाह । तएणमित्यादि । ततःसभरतः केवली सप्तसप्तति पूर्वशतसहस्राणि कुमारवासमध्ये कुमारभावे उषित्वा भरतप्रसवानंतर मेतावंतं कालं ऋषभस्वामिनो राज्यपरिपालनात् एकंवर्षसहस्रं मांडलिकराजा एकदेशाधिपति र्भावप्रधानत्वान्निर्देशस्य मांडलिकत्वं तन्मध्ये उषि- त्वा षट्पूर्वसहस्राणि वर्षसहस्रोनानि महाराजमध्ये चक्रवर्त्तित्वं उषित्वा त्र्यशीतिपूर्वशतसहस्राणि अगारवासमध्ये गृहित्वेइत्यर्थः उषित्वा ए कंपूर्वशतसहस्रं अन्तर्मुहूर्तोनं केवलिपर्यायंप्राप्यपूरयित्वा गृहीत्वैव भावचारित्रप्रतिपत्यनन्तर मन्तर्मूहूर्तेन केवलोत्पत्तेः तदेव पूर्वशतसहस्रं बहुप्रति पूर्णं संपूर्णतेनांतर्मुहूर्त्तेनाधिकमित्यर्थः भावचारित्रस्यात्रविवक्षा । ननुद्रव्यचारित्रस्यतस्य केवलानंतरं प्रतिपत्तेः श्रामण्यपर्यायं यतित्वं प्राप्य चतुरशी तिं पूर्वशतसहस्राणि सर्वायुःपरिपूर्य मासिकेन भक्तेन मासोपवासैरित्यर्थः अपानकेन पानकाहारवर्जितेन अवणेननक्षत्रेण योगमुपागतेन चंद्रेणसहे ति गम्यं क्षीणे वेदनीये आयुषि नाम्नि गोत्रेच शेषोपग्राहिकर्मचतुष्टयक्षये इत्यर्थः । कालगएइत्यादिपदानिप्राग्वत् । इतिशब्दो ऽधिकारपरिसमाप्तौ

॥ मूल ॥

रिसभाए पाउणित्ता चउरासिइपुव्वसयसहस्साइं सव्वाउअं पाउणित्ता मासिएणं भत्तेणं अपाणएणं सव णेणं णक्खत्तेणं जोगमुवागएणं खीणे वेअणिज्जे आउणामगोए कालगए विईक्कंते समुज्जाए छिण्णजाइ

॥ अनु० ॥

सहस्राणि अगारवासमध्ये उषित्वा एकंपूर्वशतसहस्रं देशोनकं केवलिपर्य्यायं प्राप्यतदेव बहुप्रतिपूर्णं सामन्तपर्य्यायं प्राप्य चतुरशीतिः पूर्वशत सहस्राणि सर्वायुः प्राप्यमासिकेन भक्तेनापानकेन, अवणेननक्षत्रेणयोग मुपागतेन (चन्द्रेण सह) क्षीणे वेदनीये आयुर्नामगोत्रे कालगतो

॥ भाषा॥

स्याबासमांहि बसीनें एक १ लाष पूर्व अंतर्मूहूर्त उणी केवली पर्यायपालिनें तेहज एक १ लाष पूर्व पूरा केवल ज्ञान ऊपना मोहरें अंतर्मुहुर्त भाव चारित्र ते सहित माटे दीक्षापर्यायपाली चउरासी २४ लाष पूर्व सर्व आऊषो पालीनेइ मासने अन्तें करी १ मासलगे अणसणे पाणी रहित

तकः । सचायं सेकेणट्ठेणं भंते! एवंवुच्चइ भरहेवासे २ इति सूत्रेण नामान्वर्थं पृच्छतो गौतमस्य प्रतिवचनाय । तत्थणं विणीआएरायहाणीए भरहेणामं राया चाउरंतचक्कवट्टी समुप्पज्जित्था इत्यादि सूत्रे भरतचरित्रं प्रपंचितं„ तच्च परिसमाप्तमित्यर्थः„ तेन भरतःस्वामित्वेनास्यास्तीत्यञ्प्रादित्वादप्रत्ययः इति निरुक्तवशाद्भरतक्षेत्रमिति तात्पर्यार्थः । अथ प्रकारांतरेण नामान्वर्थमाह ॥ भरहेति । तरतश्चात्र देवो महर्द्धिको महाद्युतिको यावत्पदात् महायसे इत्यादिपदकदंबकं ग्राह्यं पल्योपमस्थितिकः परिवसति तद्भरतेति नाम एतेनार्थेन गौतम! एवमुच्यते भरतंवर्षं २ निरुक्तंतु प्राग्वत् । उक्तं यौगिकयुक्त्यानाम । अथ तदेवरूढ्यादर्शयति । अदुत्तरमिति । अथापरं चःसमुच्चये णंवाक्यालङ्कारे गौतम! भरतस्य वर्षस्य शाश्वतं नामधेयं निर्निमित्तकमनादिसिद्धत्वाद्वैवलोकादिवत् प्रज्ञप्तं ? शाश्वतत्वमेव व्यक्त्यादर्शयति । यन्नकदाचिनासीदित्यादिप्राग्वत् । एतेन भरतनाम्नशक्रिणो देवाच्चभरतवर्षनाम प्रवृत्तं भरतवर्षाच्च तयोर्नामभरतं स्वकीयेनास्यास्तीति निरुक्तवशेन प्रावर्त्ततेत्यन्योन्याश्रयदोषोदुर्निवारइति वचनीयता निरस्ता ॥ इति सातिशयधर्मरसदेशनारससमुल्लासविस्मयमान ऐदंयुगीननरधिप तिचक्रवर्त्ति समान अक्लब्धसुरत्राणप्रदत्तषण्मासिकसर्वजंतुजाताभयदानशत्रुञ्जयादिकर

॥ टीका॥

जरामरणबंधणे सिद्धे बुद्धे मुत्ते परिणिव्वुडे अंतगडे सव्वदुक्खप्पहीणे ॥ इतिभरतचक्रिचरित्रम् ॥ १ ॥
भरहेअइत्थदेवे महिड्ढिए महज्जुइए जाव पलिओवमठिईए परिवसई ॥ सेएएणट्ठेणं गो० ! एवंवुच्चइ भरहेवा

॥ मूल ॥

व्यतिक्रान्तः समुज्जात श्छिन्नजरामरणबन्धनः सिद्धोबुद्धोमुक्तः प्रतिनिर्वृतोऽन्तगतः सर्वदुःखप्रहीनइति ॥ भरतश्चात्रदेवो महर्द्धिकोमहाद्युतिको यावत्पल्योपमस्थितिकःपरिवसति । तदेतेनार्थेन, गौतम! एवमुच्यते भरतंवर्षं भरतंवर्षमिति„ अनन्तरं गौतम! भरतस्यवर्षस्य शाश्वतंनामधेयं प्रज्ञप्तम्?

॥ अनु० ॥

श्रवण नक्षत्रसाथें चंद्रमाने जोग आवइथकइ क्षीणथयइ थके वैदनीय आउषूं नाम गोत्र ए च्यार भवोपग्राहिक भरपाम्या निवर्त्या संसारथी छेद्या जातिजरा मरणनां बंधन सिद्धिनिष्टितार्थ थयो तत्वेंबुद्ध थो भवथी मुकाणो पाछोफरीआवो टाल्यो भवनो अंतकीधो सर्वदुःखथी मुंकाणो एतलें भरत चक्रवर्त्तिनुं अधिकार संपूर्ण थयो १ भरतमांमें उहां भरतक्षेत्रनें विषे देवता रहछे महाऋधिवंत महाद्युति कांतिवंत यावत् एक पल्योपममें

॥ भाषा ॥

मोचनस्फुरन्मानप्रदानप्रकृतिबहुमानयुगप्रधानोपमानसांप्रतविजयमान श्रीमत्तपागच्छाधिराज श्रीहीरविजयसूरीश्वरपदपद्मोपासनाप्रवणमहोपाध्याय श्रीसकलचन्द्रगणिशिष्योपाध्याय श्रीशांतिचन्द्रगणिविरचितायां जंबूद्वीपप्रज्ञप्तिवृत्तौ प्रमेयरत्नमंजूषानाम्न्यां भरतक्षेत्रप्रवृत्तिनिमित्ताविर्भावक भरतचक्रिचरित्रवर्णनो नाम तृतीयो वक्षस्कारः ३ ॥ ॥ अथ क्षुल्लहिमवद्गिरेरवसरः ॥ कहिणमित्यादि ॥ क्व भदन्त! जंबूद्वीपे २ क्षुल्लः क्षुद्रोवा महाहिमवदपेक्षया लघुर्हिमवान् क्षुल्लहिमवान् क्षुद्रहिमवान् नाम नाम्ना वर्षधरपर्वतः प्रज्ञप्तः ? वर्षे उभयपार्श्वस्थिते द्वे क्षेत्रे धरतीति वर्षधरः क्षेत्रद्वयसीमाकारी गिरिरित्यर्थः सचासौ पर्वतश्च वर्षधरपर्वतः आख्यातस्तीर्थकृद्भिरिति । शेषमुगमं नवरं । एकं योजनशतं ऊ-

से २ अदुत्तरंचणं गो० ! भरहस्सवासस्स सासए णामधिज्जे पं० ? जंणकयाइणासी णकयाइणत्थि णकयाइण नविस्सई नुबिंच नवइअ नविस्सईअ धुवे णिअए सासए अक्खए अव्वए अवट्ठिए णिच्चे भरहेवासे॥ कहिणं भंते ! जंबूदीवे २ चुल्लहेमवंतेणामंवासहरपव्वए पं० ? गो० ! हेमवयस्स वासस्स दाहिणेणं नरहस्सवास

यन्नकदाचिदासीन्नकदाचिदस्तिनकदाचिद्भविष्यति, अभवत् भवतिचभविष्यतिच„ ध्रुवंनियतंशाश्वत मक्षयमव्यक्तमवस्थितं नित्यं भरतंवर्षं„ इतितृतीयोवक्षस्कारः ३ ॥ क्वभदन्त! जम्बूद्वीपेद्वीपे क्षुद्रहिमवान् नाम्ना वर्षधरः पर्वतःप्रज्ञप्तः? गौतम! हैमवतस्य वर्षस्यदक्षिणेन भरतस्यवर्षस्य उत्त

आउषे वसेछै इणअर्थहेगौतम! इमकहिइंछैं जे भरत वर्ष एहवे नामें अथवा परवली हेगौतम भरत वर्षनुं साश्वतो सदैवनु नामछैं जेभणी एहवुं किवारें नही जेएनाम नहतुं ऽतितकाले एहवुं किहारें नही जेनथी वर्तमानइ काल एहवुं किहारें नही होइ अनागत काले अतित कालहतुं हवाणाछैं अनागत काल हुस्यै निश्चल नियत निश्चय साश्वतो क्षयनही जेहनो व्ययनही जेहनो अवस्थित कहं नित्यछैं भरत क्षेत्रनामें (एतले भरत चक्रवर्ति भरतक्षेत्रनात्रीजो अधिकार पूरोथयो ॥ हिवै हेमवंतादिकनो चोथो अधिकार कहेंछइ ॥ किहा हेभगवन्! जंबूद्वीपनें विषें चुल्लहेमवंत नामें

द्वौच्चत्वेन पंचविंशति योजनानि उद्वेधेन भूगतत्वेन उच्चत्वचतुर्थभागस्यैव भूगतत्वात् एकं योजनसहस्रं द्विपञ्चाशच्च योजनानि द्वादशचैकोनविंशति भागान् योजनस्य विष्कंभेन, अस्योपपत्तिस्तद्विगुणितजंबूद्वीपव्यासस्य नवत्यधिकशतेन भागहरणे भवतिक्षुद्रहिमवतो भरताद्द्विगुणत्वात् अत्रच करण-विधिर्भरतवर्षविष्कंभइव ज्ञेयः ॥ अथास्यबाहेआह ॥ तस्सबाहाइत्यादि ॥ तस्य क्षुद्रहिमवतो बाहे प्रत्येकं पूर्वपश्चिमयोः पंचयोजनसहस्राणि त्री-

स्स उत्तरेणं पुरत्थिमलवणसमुद्दस्स पच्चत्थिमेणं पच्चत्थिमलवणसमुद्दस्स पुरत्थिमेणं एत्थणं जंबूद्दीवे २ चुल्ल हिमवंतेणामं वासहरपव्वए पं० ? पाईणपडीणायए उदीणदाहिणविच्छिण्णे दुहा लवणसमुद्दंपुट्ठे पुरत्थि मिल्लाए कोडीए पुरत्थिमिल्लं लवणसमुद्दं पुट्ठे पच्चत्थिमिल्लाए कोडीए पच्चत्थिमिल्लं लवणसमुद्दं पुट्ठे एगं जोअणसयं उद्धं उच्चत्तेणं पंणवीसं जोअणाइं उव्वेहेणं एगंजोअणसहस्सं बावन्नंच जोअणाइं दुवालसय

रतः पौरस्त्यलवणसमुद्रस्य पश्चिमतः पाश्चात्यलवणसमुद्रस्यपूर्वतः अत्र जम्बूद्वीपेद्वीपे क्षुल्लहिमवान्नामावर्षधरः पर्वतःप्रज्ञप्तः ? प्राचीनप्रतीचीनाय त उदीचीनदक्षिणविस्तीर्णः द्विधालवणसमुद्रं स्पृष्टः पूर्वयाकोट्यापौरस्त्यं लवणसमुद्रंस्पृष्टः पाश्चात्यया कोट्यापाश्चात्यं लवणंस्पृष्टः, एकंयो जनशतमूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन पञ्चाशद्योजनान्युद्वेधेन एकंयोजनसहस्रं द्विपञ्चाशद्योजनानि द्वादशचैकोनविंशतिभागान् योजनस्यविष्कम्भेनेति ।

वर्षधर पर्वतकह्यो, भगवंतकहें हेगौतम ! हैमवंत क्षेत्रनें दक्षिणदिसि भरत क्षेत्रनें उत्तरदिसि पूर्वदिसीनां लवण समुद्रनें पश्चिदिशि पश्चिमदिसिना लवण समुद्रनें पूर्वदिशि एहां जंबूद्दीपनामें दीपनो चुल्लहेमवंत नामे वासधरप र्वत कह्यो,, पूर्वपश्चिमें लांबो उत्तर दक्षिणें पोहलो बेपासें लवणसमुद्रनें फरस्यो पूर्वदिशिनी संधि पूर्वदिशिना लवणसमुद्रनें फरस्यो पश्चिमदिशिनी संधि पश्चिमदिसिनां लवणसमुद्रनें फरस्यो एक १०० सो जोजन ऊर्द्ध ऊंच पणें पंचवीस २५ जोजन धरती मांहे एक १ हजार योजन अने बावन जोजन अने बारभाग उगणिसीया योजनना १०५२ जोजन १२ भाग एतलो

णिच योजनशतानि पंचाशदधिकानि पंचदशयोजनस्यैकोनविंशतिभागान् एकस्य योजनैकोनविंशतितमभागस्यार्द्धं च यावदायामेन प्रज्ञप्ते? सूत्रेच वचनव्यत्ययः प्राकृतत्वात्। स्थापनायथा। योजन ५३५० कला १५ $\frac{१}{२}$ अस्यव्याख्यानं वैताढ्याधिकारसूत्रतोज्ञेयं। प्रायःसमसूत्रत्वात्। अथैतस्य जीवामाह। तस्सजीवाइत्यादि। तस्य क्षुद्रहिमवतो जीवा उत्तरतोग्राह्या प्राचीनप्रतीचीनायता जावपच्चत्थिमिल्लाए इत्यादि प्राग्वत्। यावत्पदात् पुरत्थिमिल्लाए कोडीए पुरत्थिमिल्लं लवणसमुद्दं पुट्ठाइति ग्राह्यं आयामेन चतुर्विंशतियोजनसहस्राणि नवद्वात्रिंशदधिकानि योजनशतानि अर्द्ध-

एगूणवीसईभाए जोअणस्स विक्खंभेणं। तस्स वाहा पुरत्थिमपच्चत्थिमेणं पंचजोअणसहस्साइं तिन्निअ पन्नासे जोयणसए पणरसय एगूणवीसइभाए जोअणस्स अद्धभागंच आयामेणं। तस्सजीवा उत्तरेणं पाईणपईणायया जाव पच्चत्थिमिल्लाए कोडीए पच्चत्थिमिल्लं लवणसमुद्दं पुट्ठा, चउव्वीसं जोअणसहस्साइं णव य बत्तीसजोअणसये अद्धभागंच जोयणस्स किंचिविसेसूणा आयामेणं प०? तीसेधनूपट्ठे दाहिणेणं पणवीसं

तस्यवाहा पूर्वपश्चिमयोः पञ्चयोजनसहस्राणि त्रिणिचपंचाशद् योजनशतानि पंचदशचैकोनविंशति भागान्योजनस्यार्द्धभागं आयामेन,, तस्यजीवा उत्तरतः प्राचीनप्रतीचीनायता यावत्पाश्चात्यया कोट्यापाश्चात्यं लवणसमुद्रं स्पृष्टा, चतुर्विंशति र्योजनसहस्राणि नवच द्वात्रिंशद्योजनशतानि अ

पोहलपणे तेहनी वाहा पूर्वपश्चिमें प्रत्येकें पांच हजार योजन अने त्रिण्य से पचास योजन अने १५ भाग पनर उगणीसीआ योजनना अर्द्धभाग ५३ ५० जोजन २५ भाग झाझेरो लांबपणे तेहनी जीवापणे उत्तरे पूर्वपश्चिम लांबी यावत् पूर्वपश्चिमदिशिनी संधि पूर्वपश्चिमना लवण समुद्रने फरसी चउतीस ३४ हजार योजन अली नव ९ सय बत्तीस ३२ योजन ३४९३२ योजन अने अर्द्धभाग काइकऊणो एतली लांबपणे कही,, तेहनो धनुष पृष्ठ

भागंच कलार्द्धं प्रज्ञप्ता ? किंचिद्विशेषोना किञ्चिदूनाइत्यर्थः, किञ्चिदूनत्वंचास्या आनयनाय वर्गमूले कृते शेषोपरितनराश्यपेक्षया द्रष्टव्यं । अथास्याःपरिधिमाह । तीसेइत्यादि । तस्याःक्षुद्रहिमवज्जीवायाः धनुःपृष्टं दक्षिणतो दक्षिणपार्श्वे पञ्चविंशतियोजनसहस्राणि द्वेच त्रिंशदधिके योजनशते चतुरश्चएकोनविंशतिभागान् योजनस्य परिक्षेपेण परिधिना प्रज्ञप्तं ? यच्चात्र तीसे इति शब्देन जीवानिर्देशस्तत्स्वस्वजीवापेक्षया स्वस्वधनुःपृष्टस्य योक्तमानतोपपत्त्यर्थं । अन्यथा न्यूनाधिकमानसंभवात् । अथ पर्वतंविशेषणै र्विशिनष्टि । रुअगइत्यादि । रुचकसंस्थानसंस्थितः सर्वकनकमयइत्या-

॥ टीका ॥

जोअणसहस्साइं दोण्णिअ तीसेजोअणसए चत्तारिअ एगूणवीसइभाए जोअणस्स परिक्खेवेणं पं० ? रुअग संठाणसंठिए सव्वकणगामए अच्छे सण्हे तहेव जावपडिरूवे । उभओपासिं दोहिं पउमवरवेइआहिं दोहिंअ वणसंडेहिं संपरिक्खित्ते ? दुण्हवि पमाणं वण्णगोत्ति । चुल्लहिमवंतस्सणं वासहरपव्वयस्स उवरिं बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पं० ? से जहाणामए आलिंगपुक्खरेइवा जाव, वहवेवाणमंतरादेवाय देवीओअ आसयंति जाव

॥ मूल ॥

द्वेभागश्च किञ्चिद्विशेषोना आयामेन प्रज्ञप्ता ? तस्याधनुपृष्ठं दक्षिणतो पञ्चविंशति र्योजनसहस्राणि द्वेचत्रिंशद्योजनशते चतुरश्चैकोनविंशतिर्भागान् योजनस्य परिक्षेपेणप्रज्ञप्तम् ? रुचकसंस्थानसंस्थितः सर्वकनकमयः अच्छःश्लक्ष्णः लष्टस्तथैव यावत्प्रतिरूपः, उभयोःपार्श्वयोर्द्वाभ्याम् पद्मवर वेदिकाभ्याम् द्वाभ्यांचवनखण्डाभ्यां संपरिक्षिप्तः, द्वयोरपिप्रमाणम् वर्णकइति ॥ क्षुल्लहिमवतोवर्षधरपर्वतस्योपरिबहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञ

॥ अनु० ॥

दक्षिणइं पंचवीस २५ हजार योजन बली बसें त्रिस योजन अने च्यारिभाग उगणीसीया योजनना २५३३० योजन ४ भाग एतलो परिधिपणें कह्यो ॥ रूचकनामे वस्तुनें संस्थान रह्योछे सर्वसुवर्णमय निर्मल सुकोमल तिमज यावत् प्रतिरूपछें वेपासे बेपद्मवर वेदिकाइं करी बेबनषंडकरी बीटयोछे वेदिका वनषंडनो मान अनें वर्णन जाणवो । चुल्लहेमवंतनामा वर्षधर परवतनें उपरे घणो सरीषो रमणीक भूमिभागछइ । तेयथादृष्टांतइ मादलनुं

॥ भाषा ॥

दि प्राग्वत् नवरं, द्वयोरपि पद्मवरवेदिकावनषंडयोः प्रमाणं वर्णकश्च ज्ञातव्यावितिशेषः ॥ अथास्यशिखरस्वरूपमाह ॥ चुल्लहिमवन्तमित्यादि । प्राग्व्याख्यातार्थं नवरं । बहुसमत्वंचात्र नदीस्थानादन्यत्रज्ञेयं । अन्यथा नदीश्रोतसां संसरणमेव नस्यात् । अथैतन्मध्यवर्तिह्रदस्वरूपनिरूपणायाह । तस्सणमित्यादि । तस्यक्षुद्रहिमवतो बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्रावकाशे एको महान् पद्मद्रहोनामद्रहः पद्मह्रदोनाम ह्रदोवा प्रज्ञप्तः । पूर्वापरायत उत्तरदक्षिणविस्तीर्णः एकं योजनसहस्रमायामेन पञ्चयोजनशतानि विष्कम्भेन दशयोजनान्युद्वेधेन उंडत्वेन । अच्छोऽनाबिलजलत्वात् श्लक्ष्णःसारवज्रादिमयत्वात् रजतमयकूलइतिश्लक्ष्णं । अत्रयावत्करणात् ह्रदंद्रष्टव्यं समतीरे वइरामयपासाणे तवणिज्जतले सुवण्णसुद्धरययामयवालुए वेरुलिअमणिफालिअपत्तलपच्चोअडे सुहोयारे सुहोत्तारे णाणामणितित्थसुबद्धे आउक्कोणे अणुपुव्वसुजायवप्पगम्भीरसीअलजले संठन्नपत्तभिसमुणाले बहुउप्पलकुमुअसुभगसोगन्धिअपुंडरीअसयवत्तफुल्लकेसरोवचिए छप्पयपरिभुज्जमाणकमले अच्छविमलसलिलपुण्णे परिहत्थभमन्तमच्छक

॥ टीका ॥

विहरंति ॥ तस्सणं वक्खसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थणं इक्के महं पउमदहेणामं दहे पं० ? पाइणपडीणायए उदीणदाहिणविच्छिण्णे इक्कं जोअणसहस्सं आयामेणं पंच जोअणसयाइं विक्खंभेणं दसजोअणाइं उव्वेहेणं, अच्छे सण्हे रययामयकूले जाव पासाईए ॥ ४ ॥ सेणं एगाए पउमवरवेइआए

॥ मूल ॥

प्रः ? सयथानामकः आलिङ्गपुष्करइव यावद् बहवो वानव्यंतरा देवादेव्यश्च आश्रयंते यावद् विचरन्ति,, तस्य बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र महानेकः पद्मद्रहो नाम्नाह्रदःप्रज्ञप्तः ? पूर्वपश्चिमायतः उत्तरदक्षिणविस्तीर्णः, एकं योजनसहस्रमायामेन, पञ्चयोजनशता-

॥ अनु० ॥

पुहुहुइं तेहवो यावत् घणां व्यंतरीक देवता देवांगना बेसइछइ यावत् विचरइछें । ते घणा सरीषो रमणीक भूमिभागछे तेहनें बहुमध्यदेशभागइं बीचि इहां एक मोटो पद्मद्रहनामे द्रहछें, पूर्वपश्चिम तो लांबो उत्तरदक्षिणइ पोहोलो एक हजार १००० योजन लांबपणे पांचसइ ५०० योजन

॥ भाषा॥

॥ टीका॥

ह्मभ्यणेगसउणमिहुणपरिअरिएइति पासादीए अभयावत्पदात् दरिसणिज्जे अभिरूवेइति, एतद्व्याख्यातु जगत्युपरिगतवाप्यादिवर्णकाधिकारतो ज्ञेयेति ॥ सेणमित्यादि । सपद्मद्रहः एकयापद्मवरवेदिकया एकेनच वनखंडेनसर्वतः समंतात् संपरिक्षिप्तः वेदिकावनखंडवर्णको भणितव्यः प्राग्व-

॥ मूल ॥

एगेणय वणसंडेणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते । वेइआवणसंडवण्णओ भाणिअव्वो ॥ तस्सणं पउमद्दहस्स चउदिसं चत्तारि तिसोवाणपडिरूवगा पं० ? वण्णावासो भाणिअव्वो ॥ तेसिणं तिसोवाणपडिरूवगाणं पुरओ पत्तेयं २ तोरणा पं० ? तेणं तोरणा णाणामणिमया । तस्सणं पउमद्दहस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थणं महं एगे पउमे पं० ? जोअणं आयामविक्खंभेणं सइरेगाइं जोअणाइं बाहल्लेणं दसजोअणाइं उव्वेहेणं दोकोसे ऊसिअं जलंता

॥ छाया ॥

नि विष्कम्भेन, दशयोजनशतान्युद्वेधेन, अच्छः श्लक्ष्णरजतमयकूलः यावत्प्रासादीयो यावत्प्रतिरूप इति ॥ सएकया पद्मवरवेदिकया एकेनचवनखंडेनच सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्तः, वेदिकावनखंडवर्णको भणितव्यइति । तस्य पद्मद्रहस्य चतुर्दिशिचत्वारित्रिसोपान प्रतिरूपकानि प्रज्ञप्तानि ? वर्णावासोऽत्रणितव्यइति ॥ तेषां त्रिसोपानकप्रतिरूपकाणां पुरतःप्रत्येकं प्रत्येकं तोरणानिप्रज्ञप्तानि ? तानि तोरणानि नानामणिमयानीति, तस्य पद्मद्रहस्य बहुमध्यदेशभागे अत्रमहदेकं पद्मं प्रज्ञप्तम् ? योजनमायामविष्कम्भाभ्याम्, अर्द्धयोजनं बाहुल्येन, दशयोजनान्युद्वेधेन, द्वौ

॥ अनु० ॥

पोहलपणे दस १० योजन उंडो आछो निर्मल सुकोमल रूपामयछे तटजेहना यावत् योवा योग्यछे । ते पद्मद्रह एकपद्मवर वेदिकाइ अनें एकवन षंडे करीने चोपखेर वीट्योछे। वेदिका वनषंडनो वर्णन जांणवो पूर्वनी परे॥ ते पद्मद्रहनें च्यारदिसे च्यारित्रिसोपान पगथालियाछे । तेहनो वर्णन जाणिवा, ते पगथालियानें आगलि प्रत्येके २ तोरणछइ, ते तोरण अनेक प्रकारनां मणिरत्नमयछे, ते पद्मद्रहनें बहुमध्यदेशे समेविचि एहा एक मोटो १ कमलछे । एक योजन लांबपणे पोहलपणें अर्द्धयोजन जाडपणें, दशयोजन उंडपणें वेकोसऊंचुं पाणीथकी साढा १०॥ दस योजन सर्वाग्र पांणिमाहि

॥ भाषा ॥

दित्यर्थः ॥ तस्सणमित्यादि । व्यक्तंतेसिणमित्यादि । सर्वंप्राग्वत् । नवरं णाणामणिमयेति । वर्णकैकदेशेन पूर्णस्तोरणवर्णको ग्राह्यः । अथात्रपद्मस्व रूपमाह । तस्सणमित्यादि । तस्यपद्मद्रहस्य बहुमध्यदेशभागे अत्रांतरे महदेकंपद्मं प्रज्ञप्तं ? एकंयोजनमायामतो विष्कम्भतश्च अर्द्धयोजनं बाहुल्येन पिंडेन दशयोजनान्युद्वेधेन जलावगाहेन द्वौक्रोशावुच्छ्रितं जलांताज्जलपर्यंतात् एवं सातिरेकाणि दशयोजनानि सर्वाग्रेण प्रज्ञप्तानि ? जलावगाहोपरित नजलागसत्ककमलमानमीलने एतावतएव संजवात् । सेणमित्यादि । तत्पद्मनेकया जगत्या प्राकारकल्पया सर्वतःसमन्तात् संपरिक्षिप्तं, साचजगती जं बूद्वीपजगतीप्रमाणा वेदितव्या, एतच्च प्रमाणंजलादुपरिष्टाद् ज्ञेयं, दशयोजनात्मकजलावगाहप्रमाणस्याऽविवक्षितत्वात् । गवाक्षकटकोपिजालकसमूहोपि तथैव प्रमाणेनोच्चत्वेनार्द्धयोजनं पंचधनुःशतानि विष्कम्भेनेत्यर्थः । अथपद्मवर्णकमाह । तस्सति । तस्य पद्मस्यायमेतद्रूपो वर्णव्यासः प्रज्ञप्तः ? तद्य

॥ टीका ॥

ज साईरेगाइं दसजोअणाइं सव्वग्गेणं पं० ? सेणं एगाए जगईए सव्वओ समंतासंपरिक्खित्ते,, जंबूद्दीवजगइ प्पमाणा गवक्खकडएवि तहेचेव पमाणेणं ॥ तस्सणं पउमस्स अयमेआरूवे वण्णावासे पं० ? तं० वइरा मया मूला रिठामएकंदे वेरुलिआमएणाले वेरुलिआमयावाहिरपत्ता जंबूणयामया अब्भिंतरपत्ता तवणि

॥ मूल ॥

क्रोशावुच्छ्रितं जलान्तात्, सातिरेकाणि दशयोजनानि सर्वाग्रेण प्रज्ञप्तम् ? तदेकया जगत्यासर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्तम्, (सा) चजम्बूद्वीपजगतीप्र माणा, गवाक्षकटकोऽपि तथैवप्रमाणेनेति,, ।। तस्य पद्मस्यायमेतद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः,, सयथा वज्रमयानि मूलानि अरिष्टमयः कन्दोवैदूर्यमयं

॥ अनु० ॥

ऊपरथईनें कह्यो । ते कमल १ कोटकरी चोपर्षेर बीह्योछे, जंबूद्वीपनी जगतीने प्रमाण जाणवो, पाणी उपरि गवाक्षकडां गोषपणि तिमज प्रमाण जाणवा । ते कमलनो एहवो वर्ण व्यासछइ, ते केहवाछे वज्ररत्नमय मूलछे जेहनो अरिष्टरत्नमय कंदछइ जेहनो बैडुर्यरत्नमय नालछे जेहनुं वैडूर्य रत्नमय बाहिरला पत्रछे जेहना जांबूनंद लगारेक रातु सुवर्णमय माहिला पांषडीछे रातासुवर्णमयछे केसरा जेहना नानामणिमय कमलना बीजभागछें

॥ भाषा ॥

या । वज्रमयानि मूलानि कन्दादधस्तिर्यग्निर्गतजटासमूहावयवरूपाणि अरिष्टरत्नमयः कन्दो मूलनालमध्यवर्त्ती ग्रंथिः वैडूर्यमयं नालं कन्दोपरिमध्यवर्त्यवयवः वैडूर्यमयानि बाह्यपत्राणि अत्रायंविशेषो बृहत्क्षेत्रविचारवृत्त्यादौ, बाह्यानि चत्वारि पत्राणि वैडूर्यमयानि शेषाणितु रक्तसुवर्णमयानि जांबूनदमीषद्रक्तस्वर्णं तन्मयान्यभ्यंतरपत्राणि, सिरिनिलयमिति क्षेत्रविचारवृत्तौतु पीतस्वर्णमयान्युक्तानि तपनीयमयानि रक्तस्वर्णमयानि केसराणि कर्णिकायाः परितोऽवयवाः नानामणिमयाः पुष्करास्थिभागाः कमलबीजविभागाः कनकमयी कर्णिका बीजकोशः ॥ अथ कर्णिकामानाद्याह । साणमित्यादि । साकर्णिका अर्द्धयोजनमायामेन विष्कंभेनच क्रोशंबाहल्येन पिंडेन सर्वात्मना कनकमयी अतएव कनकमयीति पूर्वविशेषणेनाऽवयवविभागेपिकनकमयत्वंस्यादित्याशङ्का निरस्ता । अच्छाइत्येकदेशेन सल्लाइत्यादि पदान्यपिज्ञेयानि तेषां व्याख्याचप्राग्वत् । तीसेणमित्यादि ।

॥ मूल ॥

जंबूमयाकेसरा णाणामणिमया पोक्करत्थिभाया कणगामई कण्णिआ साणं अद्धजोअणं आयामविक्खंभेणं कोसं बाहल्लेणं सव्वकणगामई अच्छा ॥ तीसेणं कण्णिआए उप्पिं बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पं० ? से जहाणामए आलिंगपुक्करेइ वा । तस्सणं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थणंमहं

॥ अनु० ॥

नालं वैदूर्यमयानिबहिः पत्राणि जाम्बूनदमयान्याभ्यन्तरपत्राणि तपनीयमयानि केसराणि नानामणिमयाः पुष्करास्थिभागाः कनकमयीकर्णिका, साकर्णिकाअर्द्धयोजना आयामविष्कम्भाभ्याम्, क्रोशं बाहुल्येनसर्वकनकमयी अच्छा, तस्याः कर्णिकायाः उपरिबहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः? स

॥ भाषा ॥

जेहनी कनकमयछे कर्णिका छाछा, तेकर्णिका अर्द्धयोजन लांबपणें पोहलपणे एककोश जाडपणे सर्व कणकमयछें आत्यानिर्मलछइ । तेकर्णिकानइ उपरि घणुं समरमणीक भूमिभागछें जिम कोई दृष्टांते मादलनां पूठा सरीषो । ते भुवननें घनुंमध्यभागें समेविचिं मध्यभागें इहां एक मोटु भवन घरछे । एक कोसलावपणे अर्द्धकोश पोहलपणे उणोक्रोस ऊर्ध्व उंचपणें अनेक सोगमे थाजेकरी सहित यावत् मनोहर, ते भवननें त्रिणिदिशिं त्रिणबार

एतानि सर्वाण्यपि निगदसिद्धानि श्वेतीयवर्षकषायं जीवाभिगमोक्तः । तस्सणंदेवसयणिज्जस्स अयमेआरूवे वण्णावासे पण्णत्ते ? तंजहा-णाणामणिमया पडिपाया सोवण्णिआपाया णाणामणिमयाइं पायसीसगाइं जंबूणयमयाइं गत्ताइं वइरामयासंधी णाणामणिमए बिब्बे रययामईतूली लोहिअरकामया विब्बोअणा तवणिज्जमईउ गंडोवहाणियाउ इति, सेणंसयणिज्जे सालिङ्गणवट्टिए उभओविब्बोअणे उभओउन्नए मज्झेणयगम्भीरे गङ्गापुलिणवालुआउद्दालसालिसए अविअखोमदुगुल्लपट्टपडिच्छयणे आईणगरूअबूरणवणीयतूलउल्लफासे सुविरइअरयत्ताणे रत्तंसुअसंवुडे सुरम्मे पासादी

एगेमहणं पं० ? कोसं आयामेणं अद्धकोसं विक्कंभेणं देसूणगंकोसं उद्धंउच्चत्तेणं, अणेगखंभसयसन्निविट्ठे जाव पासाईए दरिसणिज्जे ॥ ४ ॥ तस्सणं भवणस्स तिदिसंतनं दारा पं० ? तेणंदारा पंचधणुसयाइं उद्धं उच्चत्तेणं अड्ढाइज्जाइं धणुसयाइंविक्कंभेणं तावइअंचेव पवेसेणं सेआ वरकणगथूभिआगा जाव वणमालाउ णेअव्वाउ ॥ तस्सणं भवणस्स अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पं० ? सेजहाणामए आलिंग० ॥ त

यथानामकः आलिङ्गपुष्करइव०, तस्यबहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्रमहदेकं भवनं प्रज्ञप्तम् ? क्रोशमायामेन अर्द्धक्रोशं विष्कम्भेन, देशोनक्रोशमूर्द्धमुच्चत्वेन, अनेकस्तम्भशतसन्निविष्टम् यावत् प्रासादीयं दर्शनीयं । तस्य भवनस्य त्रिदिशित्रीणिद्वाराणि प्रज्ञप्तानि ? तानिद्वाराणि पञ्चधनुःशतान्यूर्ध्वं मुच्चत्वेन, अष्टाविंशतिधनुःशतानि विष्कंभेन, तावदेवप्रवेशेन, श्वेतावर कनकस्तूभिकाः यावद्वनमालातो नेतव्याः । तस्यभव

णाळे । ते बारणा पाचसे ५०० धनुष ऊर्ध्व ऊंचपणाई अढीसें धनुष पोहलपणें तेतलोज प्रवेसपणाई श्वेत प्रधान कनकमय चोतरा करी सहित यावत् वनमाला जाणवी ॥ ते भवनने माहि घणुं समरमणीय रमणिक भूमिभागछै । ते जथादृष्टांत मादलना पुड़ासरिषो ते भवननें घणुं मध्यभागे समैविचि इहांमोटो एकमणिमय पिठिकाछै, ते मणिपिठिका पांचशे धनुष लांबपणे पोहलपणे आढीसे धनुष जाडपणे सर्वमणिमय निर्मलछै । ते मणिपिठिका ऊप

॥ टीका ॥ ॥ मूल ॥ ॥ अनु० ॥ ॥ भाषा ॥

ए इहइति ॥ अत्रव्याख्या । तस्यदेवशयनीयस्या यमेतद्रूपो वर्णव्यासःप्रज्ञप्तः ? तद्यथा नानामणिमयाः प्रतिपादाः मूलपादानां प्रतिविशिष्टोपष्टंभ करणायपादाः प्रतिपादाः सौवर्णिकाःसुवर्णमयाः पादाः मूलपादाः जांबूनदमयानिगात्राणि ईषादीनि । वज्रमयावज्ररत्नपूरिताःसंधयः नानामणि मएविचित्रइति विचित्रनामव्यूतं विशिष्टंवानमित्यर्थः । रजतमयीतूली लोहिताक्षमयानि विब्बोअणाइति उपधानकानि उच्छीर्षकाणीतियावत् तपनीयम-ध्यो गंडोपधानिकाः गल्लमसुरकाणीत्यर्थः तच्छयनीयं सह आलिङ्गनवर्त्त्याशरीरप्रमाणेनोपधानेन यत्तनथा उभयतःउभौशिरोऽन्तपादालावाश्रित्य वि

॥ टीका ॥

रसणं भवणस्स बहुसमरमणिज्जो भूमिभागःपन्नत्तः ? सयणिज्जवण्णओ भाणियव्वो ॥ तेणंपउमे अण्णेणं अट्ठसएणं पउमाणं तदद्धुच्चत्तप्प माणमित्ताणं सव्वओ समंतासंपरिक्खित्ते ॥ तेणंपउमा अद्धजोअणं आयामविक्खंभेणं कोसं बाहल्लेणं

॥ मूल ॥

नस्यान्ते बहुसमरमणीयो भूमिभागःप्रज्ञप्तः ? सयथानामकः आलिङ्गपुष्करइव० तस्यभवनस्य बहुमध्यदेशभागे अत्रमहत्येकामणिपीठीका प्रज्ञप्ता ? साचमणिपीठिका पञ्चधनुः शतान्यायामविष्कम्भाभ्याम् । अष्टाविंशतिर्धनुःशतानि बाहुल्येन, सर्वमणिमयी अच्छा ॥ तस्यामणिपीठिकायाउप रि महदेकं शयनीयं प्रज्ञप्तम् ? शयनीयवर्णको भणितव्यइति । तत्पद्मन्यूनेषा मष्टशतेत पद्मानां तदर्द्धोच्चत्वप्रमाणमात्राणां सर्वतःसमन्तात्

॥ अनु० ॥

रि इहां एकसोदु सय्याछें. सय्यानु वर्णन जीवाभिगमथी जाणवो। ते कमल प्रथम परिधि अनेरा बीजा एकसो आठ १०८ कमल करीनें. ते मूल कमलनें अर्द्ध ऊंचपणें लांबपणे पोहलपणें करी सहित तेणे करी चोपखरें बीढ्युछें ते कमल १०८ अर्द्ध योजन लांबपणें पोहलपणें तेह कमलनो एककोस जाड पणें दस योजन १० ऊंडपणइं एक कोश पाणीथी ऊचपणइं सवादस १०। योजन ऊचपणइं तेह कमलनो एहवउ वर्णव्यासछेइ, तेकहेछइ । वज्र

॥ भाषा ॥

क्षोभणेउपधाने यत्र तत्तथा उभयत उन्नतं मध्येनतंच तत् नम्रत्वात् गम्भीरत्वं महत्वात् तत्तथा गङ्गापुलिनवालुकाया अवदालोविदलनं पादादि-न्यासे अधोगमनमिति तेन सालिसइति सदृशकं। तथानं अविअत्ति। विशिष्टपरिकर्मितंक्षौमङ्कार्पासिकं दुकूल वस्त्रं तदेवपट्टः सप्रतिच्छदनमाच्छा-दनं यस्य तत्तथा आईणगेत्यादिप्राग्वत्। सुविरचितं रजस्त्राणमात्रादनविशेषोऽपरिभोगावस्थायां यत्र तत्तथा रक्तांशुकेन मशकदंशादिनिवारणा-र्थंकमशकगृहाभिधानवस्त्रविशेषेण संवृतं अतएव सुरम्यं पासादीएइत्यादि पदचतष्कं प्राग्वत्। अथास्यप्रथमपरिक्षेपमाह। सेणमित्यादि। तत्पट्ट मन्येनाष्टशतेन पट्टानां तदर्द्धोच्चत्वप्रमाणमात्राणां तस्य मूलपट्टप्रमाणस्यार्द्धमर्द्धरूपा उच्चत्वे उच्छ्राये प्रमाणे चायामविस्तारबाहल्यरूपे मात्रा प्रमा-णं येषांतानि तथा तेषां सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्तं। अत्र जलोपरितनभागे उच्चत्वस्य व्यवहारप्राप्तस्य विवक्षणादर्द्धप्रमाणं संभवत्यन्यथाजलावगा-हसहितोच्चत्वविवक्षाया मुत्तरसूत्रे सातिरेकपंचयोजनानि इति वक्तव्यंस्यात्। सामान्यतः उक्तमेव मानं व्यनक्ति। तेणमित्यादि। प्रागुक्तप्राय। एषांव र्णकमाह। तेसिणमित्यादि। व्यक्तं। सेणमित्यादि। इदमपिव्यक्तं, तीसेणमित्यादि व्यक्तं। एषुच श्रीदेव्या भूषणादिवस्तूनि तिष्ठन्ति इतिसूत्रा

॥ टीका ॥

दसजोअणाइं उव्वेहेणं कोसं ऊसिआजलंतातं साइरेगाइं दसजोअणाइं उच्चत्तेणं। तेसिणं पउमाणं अयमे आरूवे वण्णावासे पं० ? तं०—वइरामयामूला जाव कणगामईकण्णिआ सोणंकणिआ कोसंआयामेणं अ द्धकोसंबाहल्लेणं सव्वकणगामई अच्छा॥ तीसेणं कणिआएउप्पिं बहूसमरमणिज्जे जाव मणीहिं उवसो

॥ मूल ॥

संपरिक्षिप्तम्। तानिपट्टान्यर्द्धयोजनान्यायामविष्कम्भाभ्याम्, क्रोशं बाहुल्येन, दशयोजनान्युद्वेधेन क्रोश मुच्छ्रितानिजलान्तात्, सातिरेकाणि दशयो-जनान्युच्चत्वेन तेषांपट्टाना मयमेतद्रूपोवर्णावासः प्रज्ञप्तः ? तद्यथा-वज्रमयानिमूलानि यावत् कनकमय्यः कर्णिकाः, ताः कर्णिकाः क्रोशमाया

॥ अनु० ॥

रत्नमयमूलछे जेहना यावत् कनकमयछे कर्णिका जेहनी तेहकर्णिका एक कोश लांबपणइं अर्द्धकोश जाडपणइं सर्व सुवर्णमय आछी निर्मल, तेह कर्णिकानें ऊपर घणुं समो रमणीक भूमिभागछइ यावत् मणिरत्न करी शोभायमानछइं (एक १०८ कमलनइं विषइं श्रीदेवीनां भूषणादिक वस्तू रहें)

॥ भाषा॥

नुक्तोपि विशेषोबोध्यः । अथ द्वितीयपद्मपरिक्षेपमाह ॥ तस्सणमित्यादि ॥ तस्यमूलपद्मस्यापरोत्तरस्यां वायव्यकोणे उत्तरस्यां उत्तरपूर्वस्यामीशान कोणेच सर्वसंकलनया तिसृषु दिक्षु अत्रांतरे श्रियादेव्या चतुर्णां सामानिकसहस्राणां चत्वारि पद्मसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? तस्य पद्मस्य पूर्वस्यां दिशि अत्रश्रियाश्चतसृणां महत्तरिकाणां चत्वारि पद्मानि प्रज्ञप्तानि ? अत्र प्राग्व्यावर्णितविजयदेवसिंहासनपरिवारानुसारेण पार्षद्यादिपद्मसूत्राणि वक्तव्यानि सुगमत्वान्न लिख्यंते । यावत्पश्चिमायां सप्तानीकाधिपतीनां सप्तपद्मानि । अथतृतीयपद्मपरिक्षेपसमयः । तस्सणमित्यादि । तस्य मु-

हिए ॥ तस्सणं पउमस्स अवरुत्तरेणं उत्तरेणं उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थणं सिरीएदेवीए चउण्हं सामाणिअसाहस्सीणं चत्तारि पउमसाहस्सीओ पं० ? तस्सणं पउमस्स पुरत्थिमेणं एत्थणं सिरीएदेवीए चउण्हंमहत्तरिआणं चत्तारि पउमा पं० ? तस्सणं पउमस्स दाहिणपुरत्थिमेणं एत्थणं सिरिएदेवीए अब्भिंतरीआए परिसाए अठण्हं देवसाहस्सीणं अठपउमसाहस्सीओ पं० ? दाहिणेणं मज्झिमपरिसाए दसण्हं देवसाहस्सीणं दसप

मेंनाभेरुच्चत्वेन बाहुल्येन सर्वकनकमय्यः अच्छा इति । तासांकर्णिकानामुपरि बहुसमरमणीया भूमिभागाः यावन्मणीभिरुपशोभिताः, तस्य पद्मस्यापरोत्तरस्यां उत्तरस्यां मुत्तरपूर्वस्यां अत्रश्रियादेव्या चतुर्णांसामानिकसहस्राणां चत्वारि पद्मसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? तस्यपद्मस्य पूर्वस्यां अत्रश्रिया देव्या चतसृणांमहत्तरिकाणां चत्वारिपद्मानि प्रज्ञप्तानि ? तस्यपद्मस्यदक्षिणपूर्वस्यां अत्रश्रियादेव्या आभ्यन्तरिकायाः परिषदो अ-

ते कमलनइ बीजीपरिधि पश्चिम ऊत्तरइं वायूकूणइ १२ उत्तरदिसि २ उत्तरपूर्व ईशानकोणें इहां श्रीदेवीनी च्यार हजार सामानिक देवीना ४००० चारि ४००० हजार कमलछें वलीते मूलकमलनें पूर्वदिसइ इहां श्रीदेवीनी च्यारि महत्तरिका गुरुस्थानिक देवीने च्यारि कमलछइं, ते मुख्य कमलने दक्षिण पूर्व अग्नि कूणे इहा श्रीदेवीने चारमाहिली परिषदाना आठ हजार देवताना आठ हजार कमलछइ दक्षिण दिशि विचली परषदाना दस

॥ टीका॥
॥ मूल ॥
॥ अनु० ॥
॥ भाषा ॥

सपद्मस्य चतसृणां दिशां समाहारश्चतुर्दिक् तस्मिन् चतुर्दिशि सर्वतःसमन्तात् अत्रांतरे श्रियादेव्याः षोडशानामात्मरक्षकदेवसहस्राणां षोडशपद्म सहस्राणि । तथाहि चत्वारिपूर्वस्यां चत्वारि दक्षिणस्यां एवंपश्चिमोत्तरयोः । अथोक्तव्यतिरिक्ताः अन्येपि त्रयः परिवेषाः सन्तीत्याह । सेणंपउमेइ-त्यादि । तत्पद्मं त्रिभिरुक्तव्यतिरिक्तैः पद्मपरिक्षेपैःसर्वतः समन्तात संपरिक्षिप्तं । तद्यथा अभ्यन्तरकेणाभ्यन्तरभवेन मध्यमकेनमध्यभवेन बाहिरके

उमरोहस्सीणं पं० ? दाहिणपच्चत्थिमेणं बाहिरिआए परिसाए बारसण्हं देवसाहस्सीणं बारस पउमसाहस्सी ण पं० ? पच्चत्थिमेणं सत्तण्हं अणिआहिवईणं सत्त पउमा पं० ? तस्सणं पउमस्स चउद्दिसं सव्वओसमंता एत्थणंसिरीएदेवीए सोलसण्हं आयरक्खदेवसाहस्सीणं सोलसपउमसाहस्सीणं पं० ? सेणंपउमे तिहिं पउमवर परिक्खेवेहिं सव्वओसमंता संपरिक्खित्ते तं०—अब्भिंतरएणं मज्झिमएणं बाहिरएणं अब्भिंतरपउमपरिक्खेवे

ष्टानां देवसहस्राणामष्टपद्मसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? दक्षिणाभ्यां मध्यमपरिषदो दशानां देवसहस्राणां दशपद्मसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? दक्षिणाप रस्यां बाह्यायाःपरिषदो द्वादशानां देवसहस्राणां द्वादशपद्मसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? पश्चिमस्यां सप्तानामनीकाधिपतीनां सप्तपद्मानि प्रज्ञप्तानि ? तस्यपद्मस्य चतुर्दिशि सर्वतः समन्तात् अत्रश्रियादेव्याः षोडशानामात्मरक्षदेव सहस्राणां षोडशपद्मसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? तत् पद्मंतिसृभिः

हजार देवताना दशहजार कमलळें दक्षिण पश्चिम नैऋतकूणे बाह्यरली परषदानां बारह हजार देवतानां बारह हजार कमलळें पश्चिमदिशि सातक टकना स्वामीदेवतानां सात ७ कमलळें, ते मुख्य कमलने त्रीजीपरिधि च्यारिदिशि चोपखेर छइं श्रीदेवीनां सोले हजार आत्मारक्ष देवतानां सोले हजार कमलळें ते मुख्य कमलनें त्रिसिअनेरा कमलना परिधि तणेंकरी चोपखेरइ बोळ्युछइ। ते केही माहिली परिधि वीचली परिधि बाहरली परिधि माहिली कमलनी परिधि बत्तीस लाष कमलळें, विचली कमलनी परिधि चालीसलाष कमलळें, बाहिरली कमलनीपरिधि अडयाली सलाष कमल

णबहिर्भवेन । एतदेवव्यनक्ति । आभ्यन्तरपद्मपरिक्षेपे द्वात्रिंशत्पद्मानां शतसहस्राणि लक्षाणि मध्यमके चत्वारिंशत्पद्मलक्षाणि बाह्येऽष्टचत्वारिंश
त्पद्मलक्षाणि प्रज्ञप्तानि ? इदंच पद्मपरिक्षेपत्रिकं आभियोगिकदेवसंबंधिबोध्यं, अतएव भिन्नत्रिकख्यापनपरसूत्र निर्दिष्टं । अन्यथा सूत्रकृतचतुर्थ
पञ्चमषष्टपरिक्षेपाः इत्येवाऽकथयिष्यत । ननु तर्हिआभियोगिकजातीयानामेकएवात्मरक्षकाणामिव वाच्यः । उच्यते उच्चमध्यनीचकार्यनियोज्यत्वेना
भियोगिकानां भिन्नत्वेन परिक्षेपस्यापि भिन्नत्वात् । अथपरिक्षेपत्रिकस्य पद्मसर्वाग्रमाह । एवमेवइत्यादि । एवमेवोक्तन्यायेन सपूर्वापरेण पूर्वापर
समुदायेन त्रिभिः पद्मपरिक्षेपै रेकापद्मकोटी विंशतिश्च पद्मलक्षाणि भवन्तीत्याख्यातं मयाऽन्यैश्च तीर्थकृद्भिः संख्यानयनच स्वयमूह्यं । षण्णांपद्म
परिक्षेपाणां मुख्यपद्मेनसह मीलने सैवसंख्या पंचाशत्सहस्रैकशतविंशत्यधिका ज्ञातव्या । स्थापनायथा । १२०५०१२० ननुकमलानि कमलिन्याः
पुष्परूपाणि भवन्ति मूलकन्दस्य कमलिन्या एव भवतः नतु कमलस्य तत्कथमत्र मूलकन्दावुक्तौ, उच्यते । कमलान्यत्रनवनस्पतिपरिणामानि किंतु
पृथिवीकायपरिणामरूपाः कमलाकारवृक्षा स्तेनैषामिमौ नविरुद्धाविति । अत्राद्यपरिक्षेपपद्मानां मूलपद्मादर्द्धमानं सूत्रकृता साक्षादुक्तं उत्तरोत्तरप
रिक्षेपपद्मानांतु पूर्व २ परिक्षेपपद्मेभ्यो ऽर्द्धार्द्धमानायुक्तितः संगच्छते । विजयप्रासादपंक्तेरिव अन्यथाऽल्पर्द्धिकमहर्द्धिकदेवानामाश्रयतारतम्यं चतुर्थी

॥ टीका ॥

**वत्तीसं पउमसयसाहस्सीओ पं० ? मज्झिमए पउमपरिक्खेवे चत्तालीसं पउमसयसाहस्सीओ पं० ! बाहिरए पउम
परिक्खेवे अडयालीसं पउमसयसाहस्सीओ पं० ! एवामेव सपुव्वावरेणं तेहिं पउमपरिक्खेवेहिं एगापउम**

॥ मूल ॥

पद्मपरिक्षेपाभिः सर्वतः समन्तात् सपरिक्षिप्त ? तद्यथा आभ्यन्तरिकेण बाह्येनमध्यमेनच, आभ्यन्तरपद्मपरिक्षिपे द्वात्रिंशत् पद्मशातसहस्रा
णि प्रज्ञप्तानि ? मध्यमकेपद्मपरिक्षेपे चत्वारिंशत्पद्मशतसहस्राणि ? बाह्येपद्मपरिक्षेपे ऽष्टचत्वारिंशत्पद्मशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? एवमेव

॥ अनु० ॥

छट्ठा इणारीत पूर्वला कहला त्रिणकमलना परिधि थइने एक काडिकमल अनें बीस लाष १२०००००० एहवो कह्यो तीर्थंकरे । (मूलकमलं १ प्रथम
परिधि १०८ । परिधि इ४०११२।३ परिधि १६००८।४ परिधि ३२०००।५ परिधि ४०००००,६ परिधि ४८००००० सर्वमेली १२०५०१२० एतली कमल शाश्वता

॥ भाषा ॥

दिमद्दापरिक्षेपपद्मानामवकाशः शोभमानस्थितिकत्वंच नसंभवेत् । अर्द्धार्द्धमानताचैवं । मूलपद्मंयोजनप्रमाणं, आद्येपरिक्षेपे पद्मानिद्विक्रोशमानानि, द्वितीयेक्रोशमानानि, तृतीये ऽर्द्धक्रोशमानानि, चतुर्थेपञ्चधनुःशतमानानि, पञ्चमेसार्द्धद्विशतधनुर्मानानि, षष्ठेसपादशतधनुर्मानानि, तथा मूलपद्मापेक्षयासर्वपरिक्षेपेषु जलादुच्छ्रयप्रमाणोप्यर्द्धार्द्धक्रमेणज्ञेयः । यथा मूलपद्मं जलात् क्रोशद्वयमुच्छ्रयः । आद्येपरिक्षेपे क्रोशउच्छ्रयः, द्वितीये क्रोशार्द्धं, तृतीये क्रोशचतुर्थांशः, पंचमे क्रोशषोडशांशः, षष्टे क्रोशद्वात्रिंशांशइति । एवमेव मूलपद्मापेक्षयापरिक्षेपपद्मानां बाहुल्यमप्यर्द्धार्द्धक्रमेण वाच्यं । ननु षट्परिक्षेपाइति विरुध्यते । योजनात्मनासहस्रत्रयात्मकस्य धनुरात्मनाद्विकोटिद्विषष्टिचत्वारिंशल्लक्षप्रमाणस्य दृढ़परमपरिधेः षष्टपरिक्षेपपद्मानां षष्टिकोटिधनुःक्षेत्रमात्रव्यानां एकापंक्त्या कथमवकाशः संभवति । एवं प्रथमपरिक्षेपवर्जे शेषपरिक्षेपाणामपि तत्तत्परिधिमानपद्ममाने परिभाव्यवाच्यं उच्यते । षटपरिक्षेपाइत्यत्र षट्जातीयाःपरिक्षेपा इति ग्राह्यं । आद्यामूलपद्मार्द्धमानाजातिः, द्वितीयातत्पादमाना, तृतीया तदष्टमभागमाना, चतुर्थी तत्षोढ़शभागमाना पञ्चमी तद्द्वात्रिंशत्तमभागमाना, षष्टीतच्चतुःषष्टितमभागमाना, ततश्चतत्तत्परिधिक्षेत्रपरिक्षेपपद्मसंख्या पद्मविस्तारान् परिभाव्य यत्रयावत्यः पंक्तयः संभवन्ति गणितज्ञेन करणीया स्तत्र तावतीभिः पंक्तिभि रेकएवपरिक्षेपोज्ञेयः पद्मानामेकजातीयत्वात् किमुक्तंभवति महापरिक्षेपएकएकया पंक्त्यानसमाति । दृढ़परिधिक्षेत्रस्याल्पत्वात् पद्मानांचबहुत्वात् ततः पंक्तिभिः पद्मानि पूरणीयानि, एवंपरिक्षेपः पूर्णोभवति दृढ़परिधेश्च प्रतिपरिक्षेपं भिन्नमानकत्वात् सर्वपद्मपरिक्षेपो भिन्नएव लक्ष्यतेइति । नच दृढ़क्षेत्रस्याल्पत्वमितिवाच्यं । अत्र गणितपदक्षेत्रस्य पंचलक्षयोजनप्रमाणत्वात् सहस्रयोजनप्रमाणायामस्य पञ्चशतयोजनविष्कम्भेन गुणने एतावतएवलाभात् पद्मावगाढक्षेत्रंतु सर्वसंख्यया विंशतिःसहस्राणि पञ्चाधिकानि योजनानां षोढ़शभागीकृतस्यैकस्य योजनस्य त्रयोदशभागाः २०००५ १३ ॥ तथाहि । मूलपद्मावगाढो योजनमेकं जगतीच द्वादशयोजनानि मूलेपृथुरिति जगतीपूर्वापरभागःसत्कमूलव्यासमूलपद्मव्या १६ सायामीलनेनपञ्चविंशतिर्योजनानीति । तथा तत्परिधौप्रथमः परिक्षेपो ऽष्टोत्तरशतपद्मानां तदवगाढक्षेत्रं सप्तविंशतिर्योजनानि अर्द्धयोजनप्रमाणत्वेन तेषामेकस्मिन् योजने चतुर्णामवकाशा श्चतुर्भिरष्टोत्तरशते भक्ते एतावतामेवलाभात् । ननु योजनार्द्धमानवतां तावतां चतुः पञ्चाशद्योजनानि संभवेयुरिति । सत्यं क्षेत्रबहुत्वादेकपंक्त्या व्यवस्थितत्वेन प्रत्येकं योजन

चतुर्थांशावगाहकत्वेन च उक्तसंख्यैवसमुचिता । अत्र पद्मरुद्धक्षेत्रस्यैव भजनादिति तथाद्वितीयः परिक्षेपः एकादशाधिकचतुस्त्रिंशत्सहस्राणां तदवगाहक्षेत्रं द्वेसहस्रे पञ्चविंशत्यधिकंशतं च योजनानां एकादशच भागा योजनस्य २१२५ ११ उपपत्तिस्तु योजनपादप्रमाणत्वादिमानि षोडशमांतीति ३४०११ इत्ययंपरिक्षेपपद्मराशिः षोऽशभिर्भज्यते आगच्छत्यनंतरोक्ता १६ राशिः अस्यांचपरिक्षेपजातौ पंक्तयः सूत्रोक्तस्वस्वदिशिनिवेशनीयपद्मनिवेशनेन विषमवृत्ताः सम्भाव्यंते पद्मानां विषमसंख्याकत्वादिति । अथतृतीयपरिक्षेपः षोडशसहस्रपद्मानां तदवगाहक्षेत्रं द्वेशते पञ्चाशदधिके योजनानां २५० उपपत्तिस्तु अमूनि योजनाष्टमभागप्रमाणत्वाद्योजने चतुःषष्टिर्मांतीति चतुःषष्ट्या १६००० प्रमाणः पद्मराशिर्भज्यते उपतिष्ठते चायंराशिः । अत्रच पंक्तयः समवृत्ता एवनिवेशनीयाः यथेष्टं चतुर्दिक्षु पद्मानां निवेशनादिति । अथ चतुर्थःपरिक्षेपो द्वात्रिंशल्लक्षपद्मानां तदवगाहक्षेत्रं द्वादशसहस्राणि पंचशताधिकानि योजनानां १२५०० आनयनोपायस्तु एषां योजनषोऽशभागप्रमाणत्वाद्योजने २५६ मांतीति षट्पंचाशदधिकशतद्वयेन ३२००००० इत्ययं पद्मराशिर्भज्यते ततो यथोक्तो राशिरायातीति । तथा पञ्चमपरिक्षेपश्चत्वारिंशल्लक्षपद्मानां तदवगाहक्षेत्रं त्रीणि सहस्राणि नवशतानिच षऽधिकानि योजनानां चत्वारश्च षोऽशभागा योजनस्य ३९०६ ४ उपपत्तिस्तु एषां योजनद्वात्रिंशत्भांशप्रमाणत्वादमूनि योजने १०२४ मांतीति चतुर्विंशत्यधिकसहस्रेण ४०००००० रूपस्य १६ पद्मराशे र्भागहरणेन आप्यते । यथोक्तराशिरिति । अथषष्ठपरिक्षेपो ऽष्टचत्वारिंशल्लक्षपद्मानां तदवगाहक्षेत्रं एकादशएकादशशतानि एकसप्तत्यधिकानि योजनानां चतुर्दशषोडशभागाः योजनस्य ११७१ १४ उपपत्तिश्चात्राऽमीषां योजनचतुःषष्टितमांशप्रमाणत्वा द्योजने ४०९६ मांतीति षञ्चवत्यधिकचतुःसहस्रै ४८००००० १६ रित्यस्य पद्मराशेर्भागहरणात् यथोक्तो राशिरुपपद्यतेइति । पूर्वापरपद्मक्षेत्रयोजनमीलनेनच पूर्वोक्तं सर्वाग्रंसंपद्यते । परिक्षेपाश्चात्र वृत्ताकारेषूद्धाः क्षेत्रस्य बहुत्वात् संभवंतीति पंक्तयश्चात्र दृढक्षेत्रस्यायतचतुरस्रत्वेन आयामविस्तारयो र्विषमत्वेपि पञ्चशतयोजनमर्यादयैव कर्तव्याः ततः परं व्यासस्तत्कपञ्चशतयोजनानां पर्यवसितत्वात् शोभमानाश्चोक्तरीत्यैव भवन्तीति । किञ्च इमानि पद्मानि शाश्वतानि पार्थिवपरिणामरूपत्वात् वातस्यतान्यपि बहूनि तत्रोत्पद्यंते, यदाहुः श्रीउमास्वातिवाचकपादाः, स्वोपज्ञजंबूद्वीपसमासप्रकरणे नीलोत्पलपुंडरीकशतपत्रसौगन्धिकादिपुष्पचितइति । अन्यथा श्रीवज्रस्वामिपादाः । श्रीदेवतास्तसर्पितानुयमे महापद्मा

नयनेन पुरिकापुर्य्यां कथं जिनप्रवचनप्रभावनाभकार्षुरिति । एतानिच शाश्वतानि तत्रत्यश्रीदेवतादिभि रवबोध्यमानत्वात् । यदूचुः । श्रीहेमचन्द्र सूरयः । स्वोपज्ञपरिशिष्टपर्वणि । तदाच देवपूजार्थमवचित्यैकमंबुजं ॥ श्रीदेव्यादेवतागारं यांत्यावज्जैरदेवत १ इति । नन्वत्र मनन्तरोक्तोर्थः कथंप्रने तव्यः उच्यते । इदमेव द्वितीयपरिक्षेपसूत्रं प्रत्यायकं । तथाहि । अत्रैकादशाधिकचतुस्त्रिंशत्सहस्रकमलानि उक्तदिशिमापयितव्यानि तानिच क्रोश-मानानि एकपंक्त्याच तदाऽवकाशं लभेरन्„ यदा द्वितीयपद्मपरिधिरेकादशाधिकचतस्त्रिंशत्सहस्रक्रोशप्रमाणःस्यात्„ सच तदास्याद्यदामूलक्षेत्रा-यामव्यासौ साधिकषड्विंशतिशतप्रमाणौ स्यातां तौ प्रस्तुतेनस्त स्तेन यथासंभवं पंक्तिभिर्द्वितीयपरिक्षेपपद्मजातिः पूरणीयेति तात्पर्यं, एवमन्यपरि-क्षेपेष्वपि यथासंभवं भावनाकार्येति । अथकथमयमर्थः सिद्धांततां प्रापितइति उच्यते । अन्यथानुपपत्त्या नहि यथाश्रुतमात्रसंनिवेशं सूरयः सूत्रव्या ख्यानपरा भवन्ति, किंतु प्राक्परार्थाऽवरोधेन । यदुक्तं । जंजहसुत्तेभणिअं तहेव तंजइविआलणानत्थि । किड्डालिआणुगो दिट्ठोदिट्ठप्पहाणेहिं ति १ अलंप्रसंगेनेति । अथपद्मद्रहप्रतिनिरुक्तं पृच्छन्नाह । सेकेणट्ठेणमित्यादि । अथ केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते पद्मद्रहः पद्मद्रहइति । गौतम! प-द्मद्रहे तत्रतत्रदेशे तस्मिन् २ देशे २ बहूनिउत्पलानि यावत्शतसहस्राणि पद्मद्रहप्रभाणि पद्मद्रहाकाराणि आयतचतुरस्राकाराणीत्यर्थः । एतेन तत्र वानस्यतानि पद्मद्रहाकाराणि पद्मानि बहूनिसन्ति । ननु केवल पार्थिवानिवृत्ताकाराणि महापद्मादीन्येव तत्रसन्तीति ज्ञापित, तथा पद्मा द्रहवर्णसंवाज्ञाप्रतिभासोयेषातानि तथा ततस्तानि सदाकारत्वात्तद्वर्णत्वाच्च पदमद्रहाणीति प्रसिद्धानि ततस्तद्योगादयं जलाशयोपि पद्मद्रहः । उ भयेषामपि च नाम्नामनादिकालप्रवृत्तत्वेन नेतरेतराश्रयदोषः । अथपार्थिवपद्मतोप्यस्य नामप्रवृत्तिर्जातास्तीति ज्ञापयितुं प्रकारांतरेण नामनिबंध

कोडी वीसंच पउमसयसहस्सीउ भवंतित्तिमक्खाय ॥ सकेणट्ठेणं भंत! एवंवुच्चइ पउमद्दहे २ गो०! पउमद्द

सपूर्वापरं„ तैःपद्मपरिक्षेपैः एकापद्मकोटी विंशतिश्च पद्मशतसहस्राणि भवन्तीत्याख्यातं ॥ अथ केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते„ पद्मद्रहो गौ०! पद्म

पृथ्वी काय रूपपद्मद्रहनें विषेंछ एकेकथी अहंमान जाणवा ॥ तं किणिअर्थ हेंभगवान! इम कहीइ छे, पद्मद्रह एहवूनाम हेंगौतम! पद्मद्रहनें विषे

नमाह । श्रीश्चदेवीपद्मवासाऽत्रपरिवसति ततश्च श्रीनिवासयोग्यपद्माश्रयत्वात् व्योपलक्षितो द्रहइति पद्मद्रहइति पद्मद्रहआख्यायतेमध्यपद लोपिसमासात्समाधानं शेषंप्राग्वत् । अथ गङ्गामहानदीस्वरूपमाह । तस्यपद्मद्रहस्य पौरस्त्येन तोरणेन गङ्गानाम्नी महानदी स्वपरिवारभूतचतु र्दशसहस्रनदीसंपरिवृतेत्वेन स्वतंत्रतया समुद्रगामित्वेनच प्रकृष्टानदी एवंसिंध्वादिष्वपिज्ञेयो प्रव्यूढानिर्गतासती पूर्वाभिमुखी पञ्चयोजनशतानि पर्व तेन पर्वतोपरीत्यर्थः । अथवाणमितिप्राग्वत् । पर्वतेगत्वागङ्गावर्त्तननाम्निकूटे अत्र सामीप्येसप्तमी वटेगावःसुशेरते इत्यादिवत् । गङ्गावर्त्तनकूटस्या

हेणं तत्थ २ देसे २ तहिं २ बहवे उप्पलाइं जाव सयसहस्सपत्ताइं पउमद्दहप्पमाइं पउमद्दहवण्णाइं सिरीए इत्थ देवी महिड्ढीया जाव पलिओवमठिईया परिवसइ । सेएणट्ठेणं जाव अदुत्तरंचणं गो० ! पउम द्दहस्स सासए णामधेज्जे पं० ? जंणकयाइणासि, तस्सणंपउमद्दहस्स पुरत्थिमिल्लेणं तोरणेणं गंगामहाणई पव्वू ढासमाणी पुरत्थाभिमुही पंचजोअणसयाइं पव्वएणंगंता गंगावत्तए कूडे आवत्तासमाणी पंचतेवीसे जोअण

ह्रदः,, गौतम ? पद्मह्रदे तत्र तत्र देशे २ तानि २ बहून्युत्पलानि यावच्छतसहस्रपत्राणि पद्मह्रदप्रभाणि पद्मह्रदवर्णाभानि,, श्रीश्चात्रदेवी महर्द्धिका यावत्पल्योपमस्थितिकापरिवसति,, अथैतेनार्थेन,, अनन्तरञ्च गौतम ! पद्मह्रदस्य शाश्वतं नामधेयं प्रज्ञप्तम् ? यन्नकदाचिदस्ति तस्यपद्मह्रदस्य पौ- रस्त्येन तोरणेन गङ्गामहानदी प्रव्यूढासती पूर्वाभिमुखी पञ्चयोजनशतानि पर्वतेगत्वा गङ्गावर्तनकूटे आवृत्तासती पञ्चत्रयोविंशद्योजनशतानि

तेते देशें स्थानिकें तिहां २ घणां उत्पलकमल यावत् सहस्रपत्र कमल पद्मद्रहनें आकारे पद्मद्रह सरीषांछे, श्रीनामे इहादेवी महाऋद्धिवंत यावत् एकपल्योपमनें आउषावंत वसइ छइ । तेणें अर्थे इमकहीए छइ, यावत् निरंतरपणें हेगौतम! पद्मद्रहनुं साश्वतुं नामछइ । ते पद्मद्रहनें पूर्व दिशिनें तोरणथी गंगानामें मोटीनदी नीकलीयकी पूर्वदिशि साहमी पांचसें योजन पर्वत उपरि जाईनें गंगावर्त्तनामा कूटेकूटहेठें फिरिनइ

॥ टीका॥
॥ मूल ॥
॥ अनु० ॥
॥ भाषा ॥

क्तं योजन ५ ३ कला ३ यद्यप्यत्र कला त्रिकंकिञ्चित् समधिकार्द्धयुक्तमायाति । तथाप्यल्पत्वान्नविवक्षितमिति । अथजिह्विकाया अवसरः । गङ्गामहा णईजत्थपवडइ इत्यणमित्यादि । गङ्गामहानदी यतःस्थानात्प्रपतति । अत्रान्तरे महतीएकाजिह्विका प्रणालापरपर्याया प्रज्ञप्ता ? सायंइत्यादि । साजि ह्विका अर्द्धयोजनमायामेन षट्सक्रोशानि योजनानि विष्कंभेन गङ्गामूलव्यासस्य मानत्वात् । अर्द्धक्रोशं बाहल्येन पिंडेन विवृतंप्रसारितं यन्मकर मुखं जलधरविशेषमुखं तत्संस्थानसंस्थिता विशेषवज्रस्य परनिपातः प्राग्वत्, सर्वात्मनावज्रमयी इत्यादिकत्वं । अथ प्रपातकुंडस्वरूपमाह । गङ्गाम- हाणइं इत्यादि । गङ्गामहानदी यत्रप्रपतति । अत्रान्तरे महदेकं गङ्गाप्रपातकुंडं नाम यथार्थनामकंकुंडं प्रज्ञप्तं ? षष्टियोजनान्यायामविष्कंभाभ्यां । अ- त्र किरणविभावनायां मूलेपञ्चासं जोअणविच्छारो ५० उवरिंसट्ठी ६० इति विशेषोस्ति । श्रीउमास्वातिवाचककृतजंबूद्वीपसमाससूत्रादावपि तथैव । इ- त्थंच कुंडस्य यथार्थनामतोपपत्तिरपि भवति । एवमन्येष्वपि यथायोगं ज्ञेयमिति । तथानवतं नवत्यधिकं योजनशतं किञ्चिद्विशेषाधिकं परिक्षेपेण । श्री

॥ टीका ॥

मगरमुहविउहसंठाणसंठिआ सव्ववइरामइ अच्छा सण्हा, गंगामहाणई जत्थ पवहइ । एत्थणं महंएगे गंगाप्प वायकुंडेणामं कुंडे पं० ? सट्ठिंजोअणाइं आयामविक्कंभेणं णउअं जोअणसयं किंचिविसेसाहियं परिक्खे वेणं दसजोअणाइं उव्वेहेणं अच्छे सण्हे रययामयकूलें समतीरे वइरामयपासाणे वइरतले सुवण्णसुद्ध

॥ मूल ॥

॥ अनु० ॥

अर्द्धक्रोशं बाहुल्येन, मकरमुखविवृतसंस्थानसंस्थिता सर्ववज्रमयी अच्छा श्लक्ष्णा, गङ्गामहानदीयत्र पतति । अत्र महदेकं गङ्गाप्रपातकुण्डं नाम्ना कुण्डं प्रज्ञप्तं ? षष्टियोजनानि आयामविष्कम्भाभ्याम्, नवतियोजनशतानि किंचिद्विशेषाधिकानि परिक्षेपेण, दशयोजनान्युद्वेधेन, अच्छंश्लक्ष्णं

॥ भाषा ॥

पछे, गंगामहानदी जिहांथी पडइ, तिहां मोटो एकजोभी प्रणालिछें, ते जिभी प्रणालि अर्द्धयोजन लांबपणे सवाछ ६। योजन पोहलपणें अर्द्धकोस जाडपणें मगरमछनुं मुख विवृत पसार्युं ते संस्थान संस्थितछे, सर्ववज्ररत्नमय निर्मल सुकोमलछें, गंगामहानदी जिहां पडेछइ, तिहां मोटो एक गंगा

क्तं योजन ५ ३ कला ३ यद्यप्यत्र कला त्रिकंकिञ्चित् समधिकार्द्धयुक्तमायाति । तथाप्यल्पत्वान्नाविवक्षितमिति । अथजिह्विकाया अवसरः । गङ्गामहा णईजत्थपवडइ इत्यणमित्यादि । गङ्गामहानदी यतःस्थानात्प्रपतति । अत्रान्तरे महतीएकाजिह्विका प्रणालापरपर्याया प्रज्ञप्ता ? सायंइत्यादि । साजि ह्विका अर्द्धयोजनमायामेन षट्सक्रोशानि योजनानि विष्कंभेन गङ्गामूलव्यासस्य मातव्यत्वात् । अर्द्धक्रोशं बाहल्येन पिंडेन विवृतंप्रसारितं यन्मकर मुखं जलचरविशेषमुखं तत्संस्थानसंस्थिता विशेषस्य परनिपातः प्राग्वत्, सर्वात्मनावज्रमयी इत्यादिकत्वं । अथ प्रपातकुंडस्वरूपमाह । गङ्गाम- हाणई इत्यादि । गङ्गामहानदी यत्रप्रपतति । अत्रान्तरे महदेकं गङ्गाप्रपातकुंडं नाम यथार्थनामकंकुंडं प्रज्ञप्तं ? षष्टियोजनान्यायामविष्कंभाभ्यां । अ- त्र किरणविभावनायां मूलेपञ्चासं जोअणविच्छारो ५० उवरिंसट्ठी ६० इति विशेषोस्ति । श्रीउमास्वातिवाचककृतजंबूद्वीपसमाससूत्रादावपि तथैव । इ- त्थंच कुंडस्य यथार्थनामतोपपत्तिरपि भवति । एवमन्येष्वपि यथायोगं ज्ञेयमिति । तथानवतं नवत्यधिकं योजनशतं किञ्चिद्विशेषाधिकं परिक्षेपेण । श्री

मगरमुहविउहसंठाणसंठिआ सव्ववइरामइ अच्छा सण्हा, गंगामहाणइ जत्थ पवडइ । एत्थणं महंएगे गंगाप्प वायकुंडेणामं कुंडे पं० ? सट्ठिंजोअणाइं आयामविक्खंभेणं णउअं जोअणसयं किंचिविसेसाहियं परिरए बेणं दसजोअणाइं उव्वेहेणं अच्छे सण्हे रययामयकूले समतीरे वइरामयपासाणे वइरतले सुवण्णसुद्ध

अर्द्धक्रोश बाहुल्येन, मकरमुखविवृतसंस्थानसंस्थिता सर्ववज्रमयी अच्छा श्लक्ष्णा, गङ्गामहानदीयत्र पतति । अत्र महदेकं गङ्गाप्रपातकुण्डं नाम्ना कुण्डं प्रज्ञप्तं ? षष्टियोजनानि आयामविष्कम्भाभ्याम्, नवतियोजनशतानि किञ्चिद्विशेषाधिकानि परिक्षेपेण, दशयोजनान्युद्वेधेन, अच्छंश्लक्ष्णं

पछे, गंगामाहानदी जिहांथी पडछे, तिहां मोटी एकजीभी प्रणालिछें, ते जिभी प्रणालि अर्द्धयोजन लांबपणे सवाछ ६। योजन पोहलपणें अर्द्धकोस जाडपणें मगरमछनुं मुख विवृत पसार्युं ते संस्थान संस्थितछे, सर्ववज्ररत्नमय निर्मल चुकोमलछें, गंगामहानदी जिहां पडेछछ, तिहां मोटो एक गंगा

जिनभद्रगणिक्षमाश्रमणपादाः स्वोपज्ञक्षेत्रविचारसूत्रे, आयामोविरकंभो सट्ठिं कुंडस्स जोअणाहुंति । नउअसयंकिंचूणं परिहीदसजोअणोगाहो ॥ १ ॥ इत्युक्तं तद्वृत्तावपि श्रीमलयगिरिपादास्तथैव करणरीत्यापि तथैवागच्छति । तेन प्रस्तुतसूत्रगंभीरार्थंबहुश्रुतैर्विचार्यं । नास्मादृशां मन्दमेधसां मतिप्रवेशइति । यद्वा प्रस्तुतसूत्रं पद्मवरवेदिकासहितकुंडपरिधिविवक्षया प्रवृत्तमिति संभाव्यते, तेना दोष स्तत्त्वंतु केवलिगम्यमिति, दशयोजनान्युद्वेधोनोंडत्वेन अच्छंस्फटिकवद्बहिर्निर्मलप्रदेशं श्लक्ष्णश्लक्ष्णपुद्गलनिष्पादितबहिःप्रदेशं रजतमयंरूप्यमयं कूलं यस्य तत्तथा समानगर्त्तासद्भावतो विषमन्तीरं तीरवर्त्तिजलापूरितंस्थानं यस्मिन् तत्तथा वज्रमयाः पाषाणाः भित्तिबंधना यस्य तत् तथा वज्रमयंतलं यस्य तत्तथा सुवर्णंपीतहेमसुष्ठुरूप्यविशेषः रजतंप्रतीतं तन्मय्यो वालुका यस्मिन् तत्तथा वैडूर्यमणिमयानि स्फटिकरत्नसंबंधिपटलमयानि प्रत्यवतटानि तटसमीपवर्त्त्यभ्युन्नतप्रदेशा यस्य तत्तत्तथा सुखेनावतारो जलमध्यप्रवेशनं यस्मिन् तत्तथा सुखेनोत्तारो जलमध्यात्बहिर्निर्गमनं यस्मिन् तत्तथा ततः पूर्वपदेन विशेषणसमासः तथा नानामणिभिःसुबद्धं तीर्थं यत्र तत्तथा, अत्र बहुव्रीहावपि क्तांतस्यपरनिपातो भार्यादिदर्शनात् प्राकृतशैलीवशाद्वा, तथावृत्तं वर्त्तुलं आनुपूर्व्येणक्रमेण नीचैर्नीचैस्तरत्नावरूपेण सुष्ठुअतिशयेन योजातोवप्रः केदारो जलस्थानं तत्रगंभीरमलब्धस्ताद्यं जलं यस्मिन् तत्तथा, संछन्नानि जलेनांतरितानि पत्रबि

रययामयवालुआए वेरुलिअमणिफालिअपडलपच्चोअडे सुहोआरे सुहोत्तारे णाणामणितित्थसुबद्धे वट्टे आणुपुव्वसुजायवप्पगंभीरसीअलजले संछण्णपत्तभिसमुणाले बहुउप्पलकुमुअणलिणसुभगसोगंधिअ

रजतमयकूलं समतीरं वज्रमयपाषाणं वज्रतलं सुवर्णशुभ्ररजतमयवालुकं वैडूर्यमणिस्फाटिकपटलप्रत्यवतटं सुखावतारं सुखोत्तारं नानामणितीर्थं

प्रपात कुंडएहवें नामेंठे, साठि योजन लाबपणें पोहल पणें एक सोनेऊ १८० योजन काहिक अधिकेरा परिधिपणइ दशयोजन उंडपणें निर्मल सुहालो रूपामय कूलतटइं तीरां जेहनुं वज्ररत्नमयछें पाषाणजिंत्ति बांधबाना जिहां वज्ररत्नमयछे तलु जेहनु पीलांसोनुं सुष्ठ ते सुष्ठते रूपविसेष र जततेमयछे बेलू जिहां वैडूर्यरत्न मणिफटिकरत्न समूहमयछइ प्रत्यवतट ऊपरना तटजिहां एहयो सुखेजलमांहि पैसवो सुखें बाहिर नीकलवोछें अनेक

समृणालानि यस्मिन् तत्तथा । अत्रबिसमृणालसाहचर्यात् पत्राणि पद्मिनीपत्राणि द्रष्टव्यानि बिसानिकन्दाः मृणालानि पद्मनालानि बहूनामुत्पलकुमुदनलिनसुभगसौगन्धिक पुंडरीकमहापुंडरीकशतपत्रसहस्रपत्रशतसहस्रपत्राणां प्रफुल्लानां विकस्वराणां केसरैः किञ्जल्कैरुपशोभितं मृतं विशेषणस्य व्यस्ततया निपातः प्राकृतत्वात् षट्पदैर्भ्रमरैः परिभुज्यमानानि कमलानि उपलक्षणमेतत् कुमुदादीनि यस्मिन् तत्तथा अच्छेन स्वरूपतः स्फटिकवत् शुद्धेन विमलेनागंतुकमलरहितेन पथ्येनारोग्यकरणेन सलिलेन पूर्णं तथा पडिहत्थाअतिप्रभूताः देशीशब्दोयं भ्रमन्तो मत्स्यकच्छपा यत्र तत्तथा अनेकशकुनिमिथुनकानां पूर्वविचरितमितस्ततोगमनं यत्र तत्तथा ततःपूर्वपदेन विशेषणसमासः । तथाशब्दोत्रतिकं उन्नतशब्दकं सारसादिजलचररुतापेक्षया मधुरस्वरंच हंसभ्रमरादिकूजितापेक्षया एवंविधं नादितं पलितं यत्र तत्तथा । अत्रच यत्कानिचिद्विशेषणानि पुस्तुतसूत्रदृश्यमानादर्शापेक्षया व्यस्ततया लिखितानिसंति तज्जीवाभिगमवाप्यादिवर्णकसूत्रस्य बहुसमानगमकतया तदनुसारेणेति बोध्यं। एवमन्यत्रापि । पासाईएति । अनेन पासाईए दरिसणिज्जे अभिरूवे पडिरूवे इति पदचतुष्टयं ग्राह्यं । तत्प्राग्वत् । अथात्र पद्मवरवेदिकादिवर्णनायाह ॥ सेणंइत्यादिव्यक्तं । अत्र

॥ मूल ॥

पोक्खरीणीमहापोक्खरीणीसयपत्तसहस्सपत्तसयसहस्सपत्तपफुल्लकेसरोवचिए छप्पयपरिभुज्जमाणकमले अच्छ विमलपच्चूसलिलपडिपुण्णे पडिहत्थभमंतमच्छकच्छभअणेगसउणगणमिहुणपविचरिए सद्दुन्नइअमहुरसर

॥ अनु० ॥

सुबद्धं वृत्तं आनुपूर्व्यसुजातवप्रगम्भीरशीतलजलं सछन्नपत्रबिसमृणालबहूत्पलकुमुदनलिनसुभगसौगन्धिक पुंडरीक महापुंडरीक शतपत्र सहस्रपत्रशतसहस्रपत्रप्रफुल्लकेसरोपचितं षट्पदपरिभुज्यमानकमलं अच्छविमलपथ्यसलीलप्रतिपूर्णं प्रतिहत्तभ्रमन्मत्स्यकच्छपं अनेकशकुनिगणमिथुनप्रविचरितं

॥ भाषा ॥

मणिरत्नेकरी सुबद्धछें तीथ जहनो एहवा बाटलोछइ अनुक्रमे भलो वप्र केआरो जलस्थानके तिहां गभीर ऊंडो सीतल जलछे ढाक्या एहवा पत्र कमलिनीना पानछइ जिहां घणा उत्पत कुमुद नलिन सुभग सौगंधिक पुंडरीक माहापुंडरीक सतपत्र सहस्रपत्र लक्षपत्र एहवां कमल प्रफुल्लविकस्वर केशराइं करीनें उपचित सहित छइ षट्पदभमरो भोगवीताछे कमल जिहां आछो निर्मल पथ्यरोग रहित एहवो पाणीइंकरी प्रतिपूर्ण छें पछिछ

॥ टीका ॥

मुखावतारोद्धारौ कथंभवत इत्याह । तस्मणमित्यादि । तस्य गङ्गाप्रपातकुंडस्य त्रिदिशि दिक्त्रये वक्ष्यमाणलक्षणे त्रीणित्रिसोपानप्रतिरूपकाणि प्रज्ञप्तानि, एतद्व्याख्याप्राग्वत् । शेषंव्यक्तं । तेसिणमित्यादि । व्यक्तं, जगतीवर्णकतुल्यत्वात् नवरं, अवलंबनाः अवतारोद्धारयो रालंबनहेतुभूताः अवलम्बनबाह्यावयवाः अवलम्बनबाह्यानां द्वयोःपार्श्वयोरवलम्बमाश्रयभूताभित्तयः । तेसिणमित्यादि तेषां त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां पुरतःप्रत्येकं २

॥ मूल ॥

णाईए पासाईए ॥ ४ ॥ सेणंएगाए पउमवरवेइआए एगेणय वणसंडेणं सव्वओसमंता संपरिक्खित्ते । वेईआवणसंडाणं पमाणं वण्णओ जाणिअव्वो ॥ तस्सणं गंगप्पवायकुंडस्स तिदिसि तओ तिसोवाणपडिरूवगा पं० ? तं०—पुरत्थिमेणं दाहिणेणं,, पच्चत्थिमेणं तेसिणं तिसोवाणपडिरूवगाणं अयमेआरूवे वण्णावासे पं० ? तं०—वइरामयणेमा रिट्ठामयापइट्ठाणा वेरुलिआमयाखंभा सुवण्णरूप्पमया फलया लोहिअक्ख

॥ अनु० ॥

शब्दोन्नतिकं मधुरस्वरनादितं प्रासादीयं,, तत् एकया पद्मवरवेदिकया एकेनच वनखण्डेन सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्तम्,, वेदिकावनखंडयोः पद्मानांच वर्णको भणितव्यइति । तस्य गङ्गाप्रपातकुण्डस्य त्रिदिशित्रीणित्रिसोपानकप्रतिरूपकाणि प्रज्ञप्तानि ? तद्यथा । पौरस्त्ये दाक्षिणात्ये पाश्चात्ये,, तेषांत्रिसोपानकप्रतिरूपकाणां अयमेतद्रूपोवर्णावासः प्रज्ञप्तः ? तद्यथा वज्रमयानेमाः रिष्टमयानिप्रतिष्ठानानि वैदूर्यमयाः स्तम्भाः सुवर्णरूप्यमयाः

॥ भाषा॥

स्तघणा भमता मास कल्पजडे जिहां अनेक पंखीना समुदाय तेहना जोडलानुं प्रविचरित विचरछइ मोटा शब्द तथा मधुरस्वरपंखी प्रमुखना तेणइ करी नादवंतछइ चित्तनें प्रसन्नकारी जोवायोग्यछइ तेकुंड एकपद्मवरवेदिकाइं अनें एकें वनखंडेकरी चोफखेर वीटयोछइ। वेदिका वनषंडनो प्रमाणने वर्णक पूर्वलीपरी जाणवो, ते गंगाप्रपातकुंडनें त्रिदिशिदिशि त्रिण्य त्रिसोपान पगथालियाछइ । तेकेहा पूर्वदिशि दक्षिणदिशि पश्चिमदिशि ते त्रिसोपान पगथालिआनो एहवो वर्णव्यासछें। तेकेहवो वज्ररत्नमय नियमछइ अरिष्टरत्नमय प्रतिस्थान स्थानकछइ वैडूर्यरत्नमय थालाछें सोनारूपामय पाटियाछें

२ तोरणानि प्रज्ञप्तानि ? तानि तोरणानि नानामणिमयानि नानामणिमयेषु स्तंभेषु उपनिविष्टानि सामीप्येनस्थितानि तानिच कदाचि च्चलानि स्यानत्राष्टानीत्यर्थः,, अथवा अपदूपतितानिनवेयुरिति सन्निविष्टानि सम्यग्निश्चलतया अपदूपरिहारेणच निविष्टानि ततोविशेषण- समासः विविधा नानाविच्छित्तिकलिता मुक्तामुक्ताफलानि अन्तराशब्दोऽगृहीतवीप्सोपि सामर्थ्याद्वीप्सांगमयति अन्तरांतराले अधिआधारोपिता यत्र तानि तथाविविधैस्तारारूपैस्तारिकारूपैरूपचितानि तोरणेषुहि शोभार्थंतारिकानिबध्यंतेइति प्रतीतं, लोकेपि ईहामृगाःवृकाः ऋषभावृषभाः व्यालाभुजगाः रुरवोमृगविशेषाः शरभाअष्टापदाः चमराश्चाटव्यागावः वनलताअशोकादिलताः प्रतीताः पद्मलताःपद्मिन्यः शेषंप्रतीतं एतासां भ-

॥ टीका॥

मईए सूईए वइरामयासंधी णाणामणिमया आलंबणा आलंबणबाहाए ॥ तेसिणं तिसोवाणपडिरूवगाणं पुरओ पत्तेयं २ तोरणा पं० ? तेणं तोरणा णाणामणिमया णाणामणिमएसु खंभेसु उवणिविठ्ठसंणिविठ्ठा विविह मुत्तंतरोवइया विविहतारारूवोवचिया ईहामिउसभतुरगणरमगरविहगवालगकिंनररुरुसरभचमरकुंजरव

॥ मूल ॥

फलकाः लोहिताक्षमय्यः सूचयः वज्रमय्यःसंधयः नानामणिमयान्यालम्बनानि आलम्बनबाहाइति । तेषां त्रिसोपानकप्रतिरूपकाणां पुरतः प्रत्येकंप्रत्येकं तोरणानि प्रज्ञप्तानि ? तानि तोरणानि नानामणिमयानि नानामणिमयेषु स्तम्भेषु उपनिविष्टसन्निविष्टानि विविधमुक्तान्तरोपचितानि विविधतारारूपोपचितानि ईहामृगर्षभतुरगनरमकरविहगव्यालककिन्नररुरुशरभचमरकुञ्जरवनलतापद्मलताभक्तिचित्राणि स्तम्भोद्गतवज्रवेदि

॥ अनु० ॥

लोहिताक्षरत्नमय सूईषीलाळे वज्ररत्नमय संधिआंतरालइ अनेक मणिमय आलंबना बाहा चढता ऊतरता आलंबननी निंतळे जिहां तेहत्रिसोपान पगथालिआनइं आगलि प्रत्येक २ तोरणछइ । तेतोरण केहवाळें अनेक मणिमयळें अनेक प्रकारना मणिमय खंभनें विषे उपनिविष्टळें सम्यग् प्रकारे रह्याछइ विविध प्रकारनां मुक्ताफल तेहने आंतरेकरी पुष्टछइ विविध प्रकारने तारिका एकरी उपचित पुष्टछइ ईहा मृगते वृक वलद् घोडा

॥ भाषा ॥

रूपोवि ञ्जिसय स्ताञ्जिश्चित्राणि स्तंभोद्गतया स्तंभोपरिवर्त्तिन्या वज्रवेदिकया परिगतानि परिकरितानि सन्ति यानि अञ्जिरमणीयानि तानि तथावि द्याधरयोर्विशिष्टशक्तिमत्पुरुषविशेषयो र्यमलं समश्रेणीकं युगलं द्वंद्वं तेनैवयंत्रेण संचरिष्णुपुरुषप्रतिमाद्वयरूपेण युक्तानि, आर्षत्वाच्चैवंविधसमासः, अथवा प्राकृतत्वेन तृतीयालोपात् विद्याधरयमलयगुलेनैवेति शेषपूर्ववत् अर्च्चिषांमणिरत्नप्रभाणां सहस्रैर्मालनीयानि परिवारणीयानि रूपकसह-

॥टीका॥

णलयपउमलयभत्तिचित्ता खंभुग्गयवइरवेइआपरिगयाभिरामा विज्जाहरजमलजुअलजंतजुत्ता विव अ र्च्चीसहस्समालणीआ रूवगसहस्सकलिआ भिसमाणा भिब्भिसमाणा चक्खूलोअणलेसा सुहफासा सस्सि रीयरूवा घंटावलिचलिअमहुरमणहरस्सरा पासाईआ ॥ ४ ॥ तेसिणं तोरणाणं उवरिंवहवे अट्ठमंगलगा पं० ? तं० सोत्थिअ सिरिवच्छ जाव पडिरूवा । तेसिणं तोरणाणं उवरिं वहवे किण्हाचामरद्धया जाव

॥ मूल॥

कापरिकगतारभिरामानि विद्याधरयमलयुगलय·त्रयुक्तानि अर्च्चिःसहस्रमालनीयानि रूपकसहस्रकलितदृशमानभासमानानि चक्षुर्लोकनलेश्यानि शुभ स्पर्शानि सश्रीकरूपाणि घण्टावलिचलितमधुरमनोहरस्वरानि,, तेषां तोरणानामुपरि बहूनि अष्टाष्टमाङ्गलिकानि प्रज्ञप्तानि,, तद्यथास्वस्तिक श्रीव त्सयावत्प्रतिरूपाणिप्रासादीयानि तेषां तोरणानां उपरि बहवः कृष्णचामरध्वजाः यावच्छुक्लचामरध्वजाः अच्छाः श्लक्ष्णाः रूप्यमयाःपटाः वज्रमय

॥ अनु० ॥

मनुष्य मगर मत्स्य पंषी सर्प्प किनरदेवता मृगविसेष अष्टापदे चमरीगाइ हाथी वनलताबेलि पद्मलता कमलीनी तेहनी भांतिकरी चीत्र्याछे स्यंत्रा ऊपरिगत वज्ररत्नमी बेदिका तेणेकरी सहित मनोहर विद्याधरना जमल युगल पुरुषस्त्रीना जोडला जंत्रयुक्त प्रतिमा प्रतिमाजुग रूपयुक्त किरण सह अगमें तेणें करी मालती सोभावंतछइ सहअगमे रूपेकरी सहितछे भृशं अत्यंत मानोपेतछइ अत्यंत देदीपमानछइ आषिने जोबाजोग्यछे सुषकारी स्पर्शछइ सश्रीक भलु रूपछे जेहनो घंटानी श्रेणिनो बायुवशेकरी कंपायमान मधुरो मनोहर स्वरछे जिहा मनप्रसंनकरें देषवायोग्य । तेहतोरणनइं

॥ भाषा॥

स्वकलितानीति स्पष्टं, भृशमत्यर्थं भानंप्रभाणं येषांतानि तथा भिस्भिसमाणाति । भासेर्जिसइत्यनेन भिसादेशे प्रकृष्टार्थप्रत्ययेच रूपसिद्धिः । अत्यर्थं देदीप्यमानानि लोकनेसतिचक्षुषोलेशः श्रेयो यत्र तानि त्रिपदोबहुव्रीहिः पदविपर्यासः प्राकृतत्वात् शेषं सुबोधं नवरं । घंटावलेर्वातवशेन चलिता या मधुरोमनोहरश्चस्वरो येषु तानि तथा । तेसिणमित्यादि । अस्यव्याख्याप्राग्वत् । तेसिणमित्यादि । तेषां तोरणाना मुपरि बहवःकृष्णचामरयुक्त चामरध्वजाः एवं नीलचामरध्वजादयोपि वाच्याः, तेच सर्वेपि कथंभूताइत्याह । अच्छाआकाशस्फटिकवदतिनिर्मलाः श्लक्ष्णाःश्लक्ष्णपुद्गलस्कन्धनिर्मापिताः रूप्यमयो वज्रमयस्य दंडस्योपरिपट्टो येषां ते तथा । वज्रमयो दंडो रूप्यपट्टमध्यवर्ती येषांते तथा जलजानामिव जलजकुसुमानां पद्मादी-

॥ टीका ॥

सुक्किलचामरज्झया अच्छा सण्हा रुप्पमयापट्टा वइरामयादंडा जलयामलगंधिआ सुरम्मा पासाईआ ॥४॥
तेसिणं तोरणाणं उप्पिं बहवे छत्ताइछत्ता पडागाइपडागा घंटाजुअलाचामरजुअलाबहवे उप्पलहत्थगा
पउमहत्थगा जाव सयसहस्सपत्तहत्थगा सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा । तस्सणं गंगाप्पवायकुंडस्स

॥ मूल ॥

दण्डा जलजामलगन्धिकाः सुरम्याः प्रासादीयाः, तेषां तोरणानामुपरिबहूनि छत्रातिछत्रपताका तिपताकाः घण्टायुगलानि चामरयुगलानि बहूनि उ
त्पलहस्तकानिपद्महस्तकानि यावत् शतसहस्रपत्रहस्तकानि सर्वरजतमयान्यच्छानि यावत्प्रतिरूपाणि तस्य गङ्गाप्रपातकुण्डस्य बहुसमध्यदेशभागे अत्र

॥ अनु० ॥

ऊपरि घणा आठमंगलीकळे। तेकेहां साथीनें १ श्रीवत्स २ यावत् प्रतिरूपळें तेह तोरणनें ऊपरि घणी काली चामर सहित ध्वजाळे यावत् धोला चामर युक्त ध्वजाळे आछी नीर्मल सुकोमल रूपामय दंडउपरि पट्टछइ जेहने वज्ररत्नमयळें दंडजेहनो कमलिनीपरि उत्तमळें गंधजेहनो अत्यंत मनोहर प्रसन्नकारी जोवायोग्य। तेह तोरणनें ऊपरि घणां नाहनां छत्र तेहथी मोटाछत्र नाहनी मोटी पताका ध्वजा घंटाना युगल जोडला चामरनां जोडला घणा उत्पल कमल हाथमांळें इहवारूप पद्महाथमाळे जेहने एहांरूप यावत् लक्षपत्र कमल हाथमांळें एहवारूप सर्वरत्नमय निर्मल

॥ भाषा ॥

नामिधामलो मतु कुट्रश्यगन्धसन्निश्रोयो गन्धः सविद्यते येषांते जलजामलगन्धिकाः अतोऽनेकस्वरादितीकप्रत्ययः, अतएव सुरम्याः पासाईआइत्यादिप्राग्वत् । तेसिणमित्यादि । अस्यव्याख्याप्राग्वत् । अथगङ्गाद्वीपवक्तव्यमाह । तस्सगङ्गापवायइत्यादि । तस्य गङ्गाप्रपातकुंडस्य बहुमध्यदेशभागे ऽत्रमहानेको गङ्गादेव्यावासभूतोद्वीपो गङ्गाद्वीपइति नाम्ना द्वीपः प्रज्ञप्तः ? मध्यलोपीसमासात्साधुः अष्टौयोजना न्यायामविष्कंभेन सातिरेकाणिपञ्च विंशतियोजनानि परिक्षेपेण द्वौक्रोशौ यावदुच्छ्रितो जलांतात् जलपर्यंतात् सर्वतोवर्त्तिजलस्य जलान्तावृत्तस्य क्षेत्रस्य द्वीपव्यवहारात् शेषंव्यक्तं । सेणमित्यादि । सगङ्गाद्वीप एकयापद्मवरवेदिकया एकेनवनखंडेन सर्वतःसमन्तात् संपरिक्षिप्तः । वर्णकश्च भणितव्यो जगतीपद्मवरवेदिकावदिति । अथतत्रयद्यदस्तितदाह । गङ्गादीवस्सणमित्यादि । गङ्गाद्वीपस्योपरि बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः ? तस्य बहुमध्यदेशभागे अत्रांतरे गङ्गायादे-

॥ टीका ॥

वज्जमएहदेसभाए एत्थणं महंएगे गंगादीवेणामं दीवे पं० ? अठजोअणाइं आयामविक्खंभेणं, साईरेगाइं पणवीसं जोअणाइं परिक्खेवेणं, दोकोसे ऊसिए जलंताओ, सव्ववइरामए अच्छे सण्हे सेणं एगाए पउमवर वेइआए एगेणय वणसंडेणं सव्वओसमंता संपरिक्खित्ते । वण्णओ भाणिअव्वो, गंगादीवस्स २ उप्पिं बहुसमर

॥ मूल ॥

महानेको गङ्गाद्वीपोनाम्ना द्वीपः प्रज्ञप्तः, अष्टौ योजनान्यायामविष्कम्भाभ्याम्, सातिरेकाणि पञ्चविंशति योजनानिपरिक्षेपेण, द्वौक्रोशावुच्छ्रितो जलान्तात् सर्ववज्रमयः अच्छःश्लक्ष्णः, सचैकया पद्मवरवेदिकया एकेनच वनखण्डेन सर्वतःसमन्तात् संपरिक्षिप्तः, वर्णको भणितव्यः,

॥ अनु० ॥

यावत् प्रतिरूपछे । तेह गंगा प्रपात कूडने घणुं मध्य देशे समेविषि इहां मोटो एक गंगाद्वीपनामें दीपछें । आर्द्ध योजन लांबपणें पोहल पणइ काईक अधिक पंचवीस योजन परिधि पणें वेक्रोश ऊंचो पाणीथकी सर्वबज्ररत्नमय निर्मल सुकोमल । तेद्वीप एक पद्मवर वेदिकाइं करी एके वनखंडें करीने चोपखेर वीठ्योछे, वेदिका वनषंडनो वर्णन जाणिवो । ते गंगाद्वीपने ऊपरि घणु समो रमणिक भूमिभाग धरतीछे, तेहनें मध्यभागें समेविषि इहां

॥ भाषा ॥

व्या महदेकं भवनं प्रज्ञप्तं, आयामादिविज्ञानादिकं श्रव्यावर्णकपर्यंतं सूत्रं सव्याख्यानं श्रीजवनानुसारेण ज्ञेयं। अथनामान्वर्थंपृच्छति। सेकेणट्ठेणमि-त्यादि। व्यक्तं। अथगङ्गायथायत्रसमुपसर्पति। तथाह। तस्सणमित्यादि। तस्य गङ्गाप्रपातकुंडस्य दाक्षिणात्येन तोरणेन प्रव्यूढानिर्गतासती ग-ङ्गामहानदी उत्तरार्द्धभरतवर्षं इज्जती २ गच्छन्ती २ सप्तभिः सलिलानां नदीनां सहस्रैरापूर्यमाणा २ त्रियमाणा २ अधःखंडप्रपातगुहाया वैताढ्यपर्व तंदारयित्वा भित्त्वा दक्षिणार्द्धभरतंवर्षं इयूती २ दक्षिणार्द्धभरतवर्षस्य बहुमध्यदेशभागंगत्वा पूर्वाभिमुखी आवृत्तासती चतुर्दशभिः सलिलासहस्रैः समग्रासंपूर्णा आपूर्यमाणाइत्यर्थः। अधोभागेजगतीं जंबूद्वीपप्राकारं दारयित्वा पूर्वेणलवणसमुद्रं समुपसर्पति अवतरतीत्यर्थः। अथास्याएवप्रवाहमु

मणिज्जे भूमिभागे पं० ? तस्सणं बहुमज्झदेसभाए एत्थणं महंएगे गंगाए देवीए भवणे पं० ? कोसंआया मेणं अद्धकोसं विक्कंभेणं, देसूणगं कोसं उद्धं उच्चत्तेणं, अणेगखंभसयसन्निविट्ठे जाव मज्झदेसन्नाए मणिपे ढिआए सयणिज्जे। सेकेणट्ठेणं जाव सासए णामधेज्जे पं० ? तस्सणं गंगाप्पवाहकुंडस्स दाहिणिल्लेणं तोर

गङ्गा द्वीपस्योपरिबहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः ? तस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र महद्गङ्गाया देव्याएकं भवनं प्रज्ञप्तम् ? क्रोशमायामेनार्द्धक्रोशं विष्कम्भेन, देशोनकञ्चक्रोशऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन अनेकस्तम्भशतसन्निविष्टं यावन्मध्यदेशभागे मणिपीठिकायाः० शयनीयं, तत्रैनार्थेन० यावच्छाश्वतं नामधेयं प्रज्ञप्तम् ? तस्य गङ्गाप्रपातकुण्डस्य दाक्षिणात्येनतोरणेन गङ्गा महानदी प्रव्यूढासती उत्तरार्द्धभरतंवर्षं इज्जंती २ सप्तभिः सलिलासह-

मांटुं एक गंगादेवीनो भवन घरछे, एक कोस लांबपणें अर्द्धकोस पोहलपणइ कणाकोश ऊर्द्ध ऊंचपणइछें अनेक सोगमें थांभेंकरी संनिविष्टित सहित छइ यावत् तेहने भध्यदेस भागइ मणिपीठिका ऊपरि सय्याछे, पूर्वलीपरि। ते कुणअर्थे यावत् शाश्वतुं नामछे सदाकालछे, ते गंगाप्रपात कुंडनें दक्षिणदिशिने तोर्णे थईने गंगामहानदी नीकलीयकी उत्तरार्द्ध भरतक्षेत्र माहि आवतीयकी सातहजार नदीए पूरती भरातीयकी हेठें खंडप्रपात

खयोः पृथुत्वोद्वेधौदर्शयति । गङ्गाप्रभृतीत्यादि । गङ्गामहानदी प्रवहे यतःस्थानात् नदीवोढुं प्रवर्त्तते सप्रवहः पद्मद्रहोत्तोरणान्निर्गम इत्यर्थः, तत्रषट्सक्रोशानि योजनानि विष्कम्भेन तथाक्रोशार्द्धमुद्वेधेन महानदीनां सर्वत्रोद्वेधस्य स्वव्यासषष्ठांशतनभागरूपत्वात् अस्तीतिशेषः । तदनन्तरमिति पद्मद्रहतोरणीयव्यासादनन्तरं एतेन यावत्क्षेत्रं सव्यासो ऽनुवृत्तस्तावत् क्षेत्रादनंतरं गङ्गाप्रपातकुंडनिर्गमादनन्तरमित्यर्थः । एतेनच योन्यत्रप्रवहशब्देन मकरमुखप्रणालनिर्गमः प्रपातकुंडनिर्गमोवाऽभिहितः सनेति श्रीअभयदेवसूरिपादैः, समवायांगवृत्तौ श्रीमलयगिरिपादैश्च, बृहत्क्षेत्रसमासवृत्तौ पद्मद्रहतोरणनिर्गमपरत्वेनैव व्याख्यानात् एवमुद्वेधेविज्ञेयं । मात्रया २ क्रमेण २ प्रतियोजनं समुदितयो रुभयोः पार्श्वयो र्धनुर्दशकवृद्ध्या प्रतिपार्श्वं

॥ टीका ॥

णेणं गंगामहाणई पवूढासमाणी उत्तरद्धभरहवासं एज्जमाणी २ सत्तहिं सलिलासहस्साहि आऊरेमाणी २ अहेखंडप्पवायगुहाए वेयद्धं पव्वयं दालइत्ता २ तओ दाहिणद्धभरहवासं एज्जमाणी २ दाहिणद्धभरहवासस्स बहुमज्झदेसभागंगंता पुरत्थाभिमुही आवत्तासमाणी चउद्दसहिं सलिलासहस्सेहिं समग्गा अहेजगइं दालइत्ता पुरत्थिमेणं लवणसमुद्दं समप्पेइ । गंगाणं महाणईं पवहे छसकोसाइं जोअणाइं विक्कंभेणं, अद्धकोसं उव्वे

॥ मूल ॥

स्रैरापूर्यमाणा २ अधः खण्डप्रपातगुहाया वैताढ्यपर्वतं दारयित्वादक्षिणार्द्धभरतवर्षक्षयुत्तीदक्षिणार्द्धभरतवर्षस्य बहुमध्यदेशभागमागत्वा पूर्वाभिमुखी आवृतासती चतुर्दशभिः सलिलासहस्रैः समग्रा अधोजगतींदारयित्वा पौरस्त्यं लवणसमुद्रं समुपसर्पति गङ्गामहानदीप्रवाहे षट्सक्रोशानि

॥ अनु० ॥

गुफाने वैताढ्य पर्वतप्रति भेदीने दक्षिणाई उत्तरार्द्ध भरतक्षेत्रमे आवती २ थकी दक्षिणार्द्ध भरतक्षेत्रने मध्यभागइं जईने पूर्वदिशि साहमी चली थकी चउदह हजार नदीसहित पूरालीथकी हेठें जंबूद्वीपनी जगती प्रति भेदीने पूर्वदिशि लवण समुद्र माहि जमइ, गंगामहानदी जिहां वहेछे तिहा मूलइ सवा ६ जोजन पोहलपणें अर्द्धकोश उंडपणें । तिवारपछी मात्राइ २ अनुक्रमे योजन २ प्रति बेपासे पांच इम दश २ धनुष वधताथकी

॥ भाषा॥